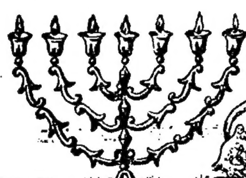
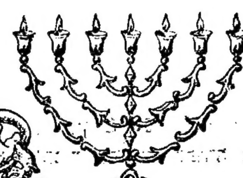
זה השער ליי צדיקים יבואו בו

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת

ספר
כתר התורה

ה"תאג" הגדול

חמשה חומשי תורה

כולל **חמשים מפרשים** כמבואר

מעבר לדף

ספר

רבינו יונה בן ג'נאח

נחל קדומים, חומת אנ"ך

אבן עזרא, מרפא לשון וכ"ו

חלק ב' שמות ויקרא

יצא לאור בפעם הראשונה במהדורה זו ע"י

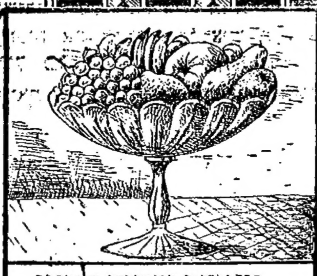
הצב"י יוסף בכה"ר אהרן חסיד הי"ו

ומר שלמה בן בנימין סיאני הי"ו

פעיה"ק ירושלים תובב"א תש"כ

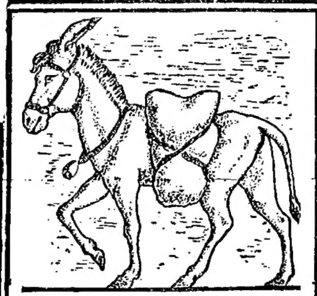

ראובן בכורי אתה

מאשר שמנה לחמו

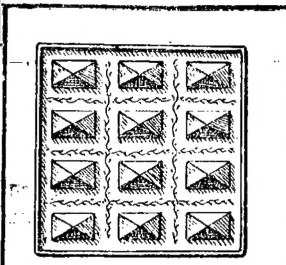

שמעון ולוי אחים

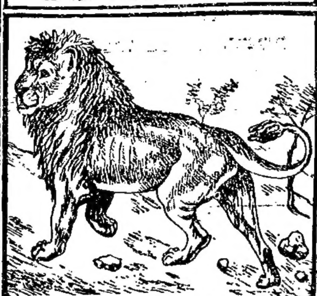

נפתלי אילה שלוחה

יששכר חמור גרם

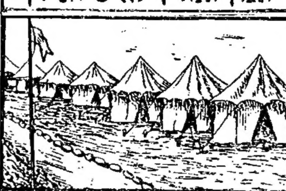

יוסף: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו

זבולן לחוף ימים ישכון

תמיד ואוריך לאיש חסידך

גור אריה יהודה

יהי דן נחש עלי דרך

גד גדוד יגודנו

בנימין זאב יטרף

אשר דבר להם אביהם

שבח ותהלה לבורא עולם

ברוך שהחייני וקימני והגיעני לזמן הזה.

אודה ה' בפי בשפתי אהללנו בתוך קהל ועדה, מנעורי היא עמדי וימינו תמיד סעדני ועל דרך היושר הנחני. אמרתי אאזור כגבור חלצי, ונדבה רוחי להעלות את ספר כתר התורה הזה, יקר הערך על מכבש הדפוס עם פירושים יקרי ערך למען ישאבו העם תלמודים ודינים מזוקק שבעתים כזהב פרוים ומוגה ומנקה ויפה כסולת נקיה בשלש עשרה נפה, למען יהיה מצוי בידי כל איש יוכל להגות כקטון כגדול וזכות המצוה הרבה הזאת תגן עלי ועל זרעי ועל זרע זרעי כי לא ימוש ספר התורה מפינו מעתה ועד עולם. והרבה עמל ויגיעה השקעתי במשך זמן רב על הוצאת הספר הקדוש הזה כי יודע אני את גודל חשיבותו לכל עם ישראל לכן עמדתי במערכת והשתדלתי להוציאו לאור בדפוס משובח וניר משובח ואותיות מאירות עינים למען לזכות ולזכות את הרבים. כל איש יזכה לרכוש לו ספר יקר ערך זה ועל כן הנני להביע את תודתי לאיש היקר אשר עמד לימיני ויראת ה' בלבו אשר השתדל והשקיע מהונו בהדפסת הספר הנ"ל שמו נודע בשערים מר שלמה בן בנימין סיאני הי"ו ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויזכה לבנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל.

וכ"כ הנני להודות לה"ה מר זכריה בן משה חדד הי"ו אשר השקיע מהונו על מנת לזכות בהוצאת הספר הנ"ל, וכ"כ הנני נותן את תודתי לכ"ה יוסף קפח יצ"ו אשר הטריח את עצמו בהגהה והביא את דבריו החשובים לספר הנ"ל וזכות התורה תגין עליו ועלינו ועל כל ישראל. וכן הנני נותן תודתי העמוקה לחברי היקר מר יוסף בן עמנואל משרקי הי"ו וכן הנני נותן את תודתי לחברי מר סעדיה יהוד הי"ו שסייע בידינו לספר זה בכדי לזכות בהוצאת הספר הנ"ל. וכן הנני נותן את תודתי לחבר היקר מר שלום צדוק הי"ו שסייע לנו בהוצאה הנ"ל. ובע"ה בקרוב נוציא לאור את הסדור החביב לקהל תפלת כל פה. ונזכה בע"ה להוציא לאור עוד ספרים חשובים לכל בני עדתינו. ונזכה בנחמת ציון ובנין בית מקדשינו במהרה בימינו אמן כי"ר

המו"ל יוסף בן כ"ה
אהרן חסיד יצ"ו

אזהרה !

בכח תורתינו הקדושה ובכח ממשלת ישראל הננו להזהיר את כל איש לבלתי יהין להדפיס או לצלם את הספר הזה או באיזה צורה כל שהיא מבלי רשותינו בין בארץ ובין בחוץ לארץ במשך כל הדורות מיום הוצאתו לאור. והעובר על הדבר הזה מלבד אשר הוא בארור מסיג גבול רעהו, עוד ענוש יענש על פי חוק הממשלה ולפי החוק הבין־לאומי ולהשומע ינעם ותבוא עליו ברכת טוב.

ירושלים שנת התשי"ט.

ההפצה הראשית בידי חבר המו"ל
מר שלמה בן בנימין סיאני

ההפצה הראשית בידי חבר המו"ל
יוסף חסיד
רחוב שלמציון מס' 17 ירושלים

ספר כתר התורה

ה„תאג" הגדול

חמשה חומשי תורה

עם חמשים פירושים

ואלה מן החדש

א) תרגום אונקלוס מוגה ומדויק עם נקוד ע"פ כתבי יד עתיקים
ב) תרגום (תפסיר) רבינו סעדיה גאון הפיתומי ז"ל
ג) ספר רבינו יונה בן ג׳נאח המכונה רבינו מורינוס ז"ל
ד) פירוש רש"י מאת רבינו שלמה יצחקי עם מראה מקום
ה) פירוש רשב"ם)רבינו שמואל בן מאיר)
ו) פירוש הראב"ע רבינו אברהם בן מאיר בן עזרא
ז) חומת אנ"ך להגאון חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א)
ח) נחל קדומים להגאון חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א)
ט) חלק הדקדוק השלם למהר"ר יחיא צאלח (מהרי"ץ)
עם הוספות מהרה"ג חיים קרח זצ"ל
י) מרפא לשון פירוש לתרגום אונקלוס ודקדוקו למהר"ר יחיא קרח
יא) שפתי חכמים השלם על רש"י
יב) אבי עזר פירוש על הראב"ע
יג) בעל הטורים לר׳ יעקב זצ"ל
יד) תולדות אהרן מראה מקומות על כל הפסוקים
טו) מסורת הקריאה דקדוק על התורה מהרה"ג יהודא ליב
שיסלאוויץ זצ"ל בעהמ"ח ספר אוצר השמות
טז) נוה שלום פירוש ודקדוק לתרגום הרס"ג מאת הרב עמרם קרח
יז) לקוטים מספר רבינו בחיי
יח) לקוטים מרמב"ן
יט לקוטים משפתי כהן
כ) דעת זקנים
כא) מנין המצות למהר"ם חאגיז
כב) פירוש רשב"ם על הפרשיות בראשית נח לך לך שהיה חסר
בכל ההוצאות הראשונות
כג) טעמי הקרבנות בדרך חדש ונפלא
כד) דיני הקרבנות בקצרה
כה) עניני טומאה וטהרה
כו) עניני מקוה ותועלתה וכונותיה
כז) עניני כל מראות נגעים
כח) מצות השם על תרי"ג מצות
כט) מוסרי השל"ה וההגהות
ל) הפטרות נוסח תימן עם תרגום מדיק ע"פ כ"י העתיקים
לא) חלק הדקדוק השלם
לב) הפטרות נוסח כל שאר העדות בישראל
לג) פי׳ הרד"ק על הפטרות
לד) מסורת הקריאה על ההפטרות
לה) חלוקי המברכים גם לפי נוסח תימן
לו) שנוי חסרות ויתרות לפי נוסח תימן
לז) מחברת הכללים להרה"ג יחיא קרח
לח) מאמר ברית הלשון
לט) מחברת התיג׳אן בעברית וערבית שיופיע בספר דברים
מ) פירוש מלוקט מאור החיים
מא) פירוש מלוקט מספורנו
מב לקוטים מספר חן טוב
מג לקוטים על כל פרשה ופרשה
מד) כללי דקדוק הקריאה כלומר שני בסת"י יש לומר שני,
שלשי וכו׳ בספרי תימן. וכן גד"ד למנחת שבת וב"ה יש
לומר שלשה פסוקים לכהן, ארבעה ללוי, ארבעה ישראלי,
וגם שני והמישי כלומר וב"ה.
מה) וכן הוספנו חמש מגלות בכרך נפרד
מו) שיר השיריים עם תרגום ותפסיר הרס"ג ורש"י
מז) רות עם תרגום ותפסר הרס"ג ורש"י
מח) קהלת עם תרגום ותפסיר הרס"ג ורש"י
מט) מגלת אסתר
נ) מגלת איכה

מפתח הענינים לספר שמות

תפלות על למוד התורה

פתיחה שנהגו בה מלמדי תינוקות מימי קדם להתפלל עם הילדים קודם הלמוד.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירוית. וכשושן נפרית. וכבושם נריח. ונחיה ונזכה לביאת אדוננו ומחמד עינינו המלך המשיח. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשי ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה. הרחמן ברוך הוא יפתח לבנו בתלמוד תורתו. ויתן בלבנו אהבתו ויראתו. לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה.

תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

אל לבי פתח. בתורתך ה׳ תחכמני. גדל יה מעלתי למענך. דברי למודים תלמדני. השיבני ה׳ אליך ואשובה. ואקראך ותענני זכה ה׳ נשמתי. חכמה יקרה תחכמני. טוב יש תנחילני. ישרני ולמדני דתך כבוש פשעי. לבי מלא דעת. מכל מכשול נקני והצילני. סמוך מפלתי. כי עליך ה׳ נשענתי. פנה אלי. צדיק דרכיך ישרני. קרבני ומעושק (ומעונש) פדני. רועה ישראל שמרני. שמור ה׳ נשמתי. תמיד יומם ולילה תצרגי ותענני. טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

טוב לומר תפלה זו לאחר קריאת התורה

החייני אלהי הנשמה. וזכני יוצר כל בחכמה. להגות בתורה התמימה בזכות ישראל הסגולה והשלמה. ולכן יזכה אלי אבי. לשמוע קולי וניבי. להגות בתורה אשר למדני רבי. ועל זאת אשבחך ואפארך ואענה בעמנה רך. תורתינו תהיה אמונותינו. ואל שדי יברך אותנו. והוא יהיה בעזרותינו יצלח. אלה חק ותוארתוה חק אלעדל ללה ולמוסה ולתוארתוה. תברך אלה אלמנזל לנא אתוארת עלא ידי מוסה רסולה. ב״ה נותן ב״ה לעולם אמן ואמן. י׳ה׳ל׳א׳ ואמן.

פתיחה לפני הקריאה בפרוש רש״י.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירוית. ירויח לנו בעולם הזה ויצליח לנו לעולם הבא. זה השער לה׳ צדיקים יבאו בו. „גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך״. ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתיך ברוך אתה ה׳ למדני חוקיך.

אחר סיום קריאת רש״י יאמר

בריך רחמנא דסייען בהדין. הוא ברחמתיה יסייען על מה דמשתאר. בריך הוא ובריך שמיה.

וקוראים פסוק אחד מרש״י של הפרשה הבאה.

תפלה נהוגה בפי יהודי תימן מימי קדם אשר אותיותיה נושאות את סדר פרשיות התורה

העתקתיה ופירשתיה לבקשת המהדיר נ״י.

א) הראשון 1) הנח 2) לך שייראו חיי מצחק, יצא 3) וישלחנו וישב, הקץ 4) הגש ונחיה.
ב) בשמותיך 1) הראה, ובא 2) לשלח יתרו במשפטיך הרמים. ואתה 3) תשא קהל פקודיך.
ג) וקרא 1) צו ביום, לזרע 2) תורתך אחריך יתקדשו. והאמירם 3) בהר חוקיך.
ד) מדברנו 1) נשא והעלינו. ושלח 2) קרח פרה 3) בלקתנו. פנחס 4) מטותינו תסיע.
ה) הדברים 1) אתחנן, עקב 2) ראית שפטינו, ותצא 3) ותביא נציבנו, והוליכנו 4) והאזיננו ברכה.

פירוש

א) 1) ה׳ שנקרא ראשון שנא׳ אני ראשון ואני אחרון. 2) האם נח ורצוי לפניך שתמשך מלכות ישמעאל שנקרא מצחק שנ׳ ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. 3) שיצא מארצו וישב בה. 4) לכן קרב את הקץ ונחיה.
ב) 1) בכח שמך הגדול התגלה. 2) ובא לשלח שארית ישראל מבין העמים על ידי משפטיך הגדולים שתעשה בעמים משעבדיהם. 3) ואתה תנהל את קהל עדתיך על ידי נביאיך כמו שהיה במדבר.
ג) 1) ושלח נביאים בהקדם. 2) לזרע שומרי תורתיך אשר אחרי מצותיך הם הולכים. ורוממם ובחר בהם על ידי שתעזרם לקיים חקיך.
ד) 1) נשאינו משפלותינו שאנחנו נרמסים כמדבר וגדלינו. 2) והשבת ריב יתהרות מביניו המשולים לקרח. 3) ותקינו מעון העגל בן הפרה שבגללן בולקנו ושוסעה מלכותינו. 4) בזכות המקנאים לשמך אשר פנחס מסמל אותם תסיע את מטותינו שהם שבטינו לארץ הבחירה.
ה) 1) והריני מתחנן לפניך בדברים. 2) כי תחת אשר ראית שפטינו ויסורינו. 3) תתגלה ממרומיך ותביא את משיחנו שהוא נשיאנו ונציבנו. 4) והוליכנו לארצנו והשמיענו ברכה שלוה ושלום.

מאת יוסף קאפח

דברים אחדים

מה נכבד היום הזה כהגלות נגלות ספר תורת האלהים עם כל התרגומים והפירושים הידועים והמקובלים בכל בית ישראל, דנוסף עליהם כתנה וכהנה פירושים ועטורים מפרי עטם של רבותינו חכמי תימן זצ״ל. והנני מונה מעלותיה של הוצאה זו על כל קודמותיה אחת לאחת.

א) אם כי נדפס המקרא על פי ספרי הדפוס המקובלים בכל שאר העדות בישראל, הרי צויינו כל השנוים בחסר ויתיר ושנויי כתיב על פי מסורת יהודי תימן המקובלים בידינו מאבותנו איש מפי איש מפי משה רבנו. חשיבות רבה נודעת לכך יותר מאשר אלו נדפסו בגוף הספר, כי באופן הנוכחי נראים ובולטים הם לעין כל ובכך יזכרו וישמרו לדורות במסורת עמנו, מה שאין כן אלו נדפסו בגוף הספר לא היו בולטים ונראים ואין כל אדם עלול להרגיש בכך ועלולים היו להשכח במשך הדורות ויבואו בני עדתינו לכתוב ס״ת כמסורת שאר עדות אשר הם לפי מסורתינו פסולים ואין לברך עליהם כמ״ש מורנו הגאון מהרי״ץ זצ״ל בשו״ת פעולת צדיק ח״א סי׳ כה ע״ש. נוסף על כך צויינו חלוקי המברכים על פי התיגאן כפי קבל׳ ומנה׳ יהודי תימן מדור דור, נוס׳ על חלוקת׳ כמנה׳ שאר עדו׳.

ב) שנויים בטעמים ובנקוד שיש בין התיגאן לבין ספרי הדפוס הלא נרשמו בספר „חלק הדקדוק״ למורנו הגדול מהרי״ץ זצ״ל. בידי נמצא חומש „מכתב אלהים״ דפוס ישן אשר בו למד סבי כמהר״ר יחיא קאפח זצ״ל בהיותו ילד לפני המורה והמחנך פאר הדור כמהר״ר חיים קרח זצ״ל בשנים תר״ח־תרי״א ובו כמה הערות על מסורת הקריאה אצל יהודי תימן נוסף על מה שכתב מהרי״ץ ולעתים רחוקות אף חולק עליו. כל הציונים הללו רשמם סבי בזמנו מפי רבו הר״ח, ויש מהן שנרשמו בכתב ידי הר״ח בעצמו. כל הציונים הללו הוספתים בסוגרים בתוך חלק הדקדוק בציון „ר״ח״ לאמר ציוני ר׳ חיים. כששאלתי את סבי בזמנו לפשר הדבר שפעמים חולק ר׳ חיים על מהרי״ץ אמר לי כי ר׳ חיים העיר כמנהג הקריאה בבית הכנסת אלשיך׳ וכפי התיגאן של בית כנסת זו, ואלו מהרי״ץ כתב לפי מנהג בית הכנסת שלו „בית צאלח״ כפי התיגאן הנמצאים שם, אם כי בדרך כלל אין הבדלים ביניהם, וכבר קדם לר׳ חיים בהערות כאלה מהר״ר אברהם אלשיך׳ ז״ל שמצאתי הערותיו בתוך חלק הדקדוק כ״י שברשותי ובהן חולק הוא על מהרי״ץ ואותן שלבתי בתוך חלק הדקדוק בסוגרים בציון הר״א אלשיך׳ כן מצאתי הערות לנוסח הקריאה שהעיר סבי ז״ל והצגתים בשמו. ויש בחלק הדקדוק הנדפס הוספות מעטות על מה שיש אצלי בכה״י ואותן סגרתי תוך שני חצאי עגול אך לא השמטתי דבר, כאשר יראה המעיין בפנים.

ג) תרגום אונקלוס דוייק ונופה יפה על פי כתבי יד העתיקים. לפני היו חמשה כ״י כאלה. כל נוסחא אשר כל כה״י שוים בה ורגילה היא בפי רבים הצגתיה בעמוד, ונוס׳ הדפוסים שמתי בתוך סוגרים בציון „י״נ״ לאמר יש נוסחאות. ואלו נוסחא ששוים בה רוב כתבי היד והדפוסים הוצגה בעמוד ונוס׳ מקצת כה״י נתנה בתוך סוגרים בציון „ינ״י״ לאמר יש נוסחאות ישנות. כל נוסחא שכל כה״י שוים בה אלא שאינה רגילה בפי רבים הצגתיה בתוך סוגרים מרובעים בציון „נ״י״ לאמר שהיא העיקר אלא שמפני שאינה רגילה בפי רבים לא הוצגה בעמוד. יש לעתים רחוקות שמהר״י קרח ב„מרפא לשון״ מקיים נוסחא אחרת מזו שהצגתי בעמוד כי הוא בדק את הנוסחאות העתיקות אשר לפניו ופעמים אף נטה מהן מפני שלא נראו לדעתו כמו שיראה המעיין בספרו, ואני לא הכרעתי לגמרי לומר את הנראה לי או לא נראה לי כי אם הצגתי את אשר לפני בלבד בלי לערב דעתי בענין, והרי לאשרינו גם מרפא לשון לפנינו והקורא יבחר. וכאן עלי להביע את תודתי לידידי מר יחיא בן שלמה כסאר הי״ו על חסדו שמסר לי את התאג שלו אשר הרבה יגע וטרח בו שנים רבות להגיהו ולתקנו לנפות ולברר נוסחותיו על פי התאג שכתב מהר״ר חיים כסאר נע״ג ושאר כתבי יד עתיקים. ספר זה היה לי לעזר רב בעבודתי. כן היה לנגד עיני קונטריס לקט נוסחאות התרגום שנרשמו על ידי סבי ז״ל מתוך כ״י קלף ישן, וז״ל בתחלת הקונטריס „נוסח תרגום אונקלוס אשר העתקנו אני והמנוח כמו״ר יחיא קרח זלה״ה מספר ישן על קלף מנוקד מלמעלה המקרא והתרגום, ולא נמצא בנקוד המקרא „כל״ מנוקד בקמץ אלא בחולם, וכן לא נמצא שם „את״ בפתח אלא בצירי״ עכ״ל. כוונת סבי בהערה אחרונה כי בנקוד הנהוג אצל יהודי תימן מקדם לא נמצא הסגול ואין לו כל זכר, ולפי מבטאם מנקדים כל סגול בפתח ולא בצירי, אך את המלה „את״ נקדו אותה לעולם בצירי ולא בפתח כרגיל במקום סגול.

ד) משנה חשיבות נודעת לספר היקר „מרפא לשון״ הנדפס כאן על פי כתבי יד מדוייקים בהגהה מדוקדקת היטיב. מחבר הספר הוא כמהר״ר יחיא קרח שהיה מחשובי הרבנים בצנעא בירת תימן, המנוח היה חבירו וידידו של סבי ורבות עמלו יחד לברר הנוסחאות הישנות מכ״י עתיקים שונים. המנוח נפטר ביום א׳ כו אב שנת התרמ״א והניח אחריו ספר חשוב זה לברכה. אם כי חומש בראשית מספר זה כבר נדפס פעם בת״א אך שם נדפס בחסרונות רבים שאותם מלאנו כעת, כן לא נדפסו שם שאר החומשים ורק כעת הם רואים אור בפעם הראשונה. כן השמיטו המדפיסים הראשונים את „מחברת הכללים״ ואת „מאמר ברית הלשון״ שהמחבר קבעם כמבוא לספרו ואשר חשיבות רבה נודעת להם כשלעצמם. אנו בהוצאה זו הדפסנו הכל לבל ידח ממנו נדח. ויתרון רב נודע להם לשתי חוברות אלו בשביל בני עדתינו המחזיקים במנהגי ראשונים לתרגם קריאת התורה פסוק פסוק כתקנת הקדמונים. יען ראיתי אי אלה מבני עדתנו הנוהגים קלות ראש במנהגי אבותינו ורוצים לבטל את התרגום ואף מצאו להם מורים (לא מבני עדתינו) שהורו להם לבטלו מתוך טענות הבל משאות שוא ומדוחים כי בכך ימשכו רבים לקריאת התורה שאינם סובלים את האריכות. ואמינא להו שקר בפיהם כי בלבם רוצים הם לפרוק עול תורה ורק תואנה הם מבקשים והרי הם בבחינת כי יגעת בי ישראל. וחלילה חלילה לבטל תרגום זה אשר קדמונינו ראו בבטולו חריגה מהמסורת וחשש סטייה מתורה שבע״פ שהוא מבוסס על אשיותיה מפי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע שני עמודי הקבלה אשר כל בית ישראל נשען עליהם. והריני מעתיק כאן קטעים מדברי רב עמרם גאון בסדורו, וז״ל: וכך אמר רב נטרונאי גאון ואלו שאין מתרגמים ואומרים אין אנו צריכים לתרגם אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מבינים אין יוצאין ידי חובתן... וכיון דכן הוא לא אפשר דלא מתרגמינן בהדין תרגום דרבנן... הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם... הלכך חייבין לתרגם ילמדו ייתרגמו ויוצאין ידי חובתן, ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם עכ״ל ע״ש שהאריך.

ה) תרגום רבינו סעדיה גאון בשפה הערבית שהוא המפרש הקדמון ביותר שיש לנו לפשטי המקרא. יגיעה רבה מאד היתה לי בהגהת תרגום הרס״ג כי רבים מאד מאד הם השגיאות הטעויות והשנוים שהוכנסו בו על ידי מגיהים אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, שכל משפט שראו שאינו תרגום מלולי לפי תיבות המקרא הוסיפו וגרעו והחליפו בסכלותם, יעלו הרים ירדו בקעות נפשם ברעה תתמוגג. גם תרגום זה הגהתי על פי שבעה כתבי יד עתיקים מדוייקים כדי לבררו וללבנו מכתמי שולחי יד למיניהם, עד שאפשר לי לומר כמעט בבטחה כי עד כה טרם נדפס פי׳ הגאון מנופה ומוגה די הצורך כבהוצאה זו. וזאת להודיע שתמיד קיימתי את נוס׳ כ״י העתיקים בלבד, אף שפעמים מצאתי נוס׳ המודפס באותיות ערביות שונה מעט מכ״י העתיקים לא נמשכתי אחריו על אף שר׳ עמרם קרח בנוה שלום הכריע כמותו לפעמים. עוד זאת להודיע כי בכתיב לא נטיתי מהמקובל בכ״י העתיקים היינו לא לכתוב ט׳ נקודה אלא תמיד צ׳ נקודה אף שאין זה לפי משפט השפה הערבית כי לא רציתי לסור ממנהגי קדמונינו וכן בכל שאר הדיוקים והדקדוקים בכתיב בשפה הערבית לא נטיתי ממנהג קדמונינו אף שידעתי נאמנה שאין זה לפי דקדוק הכתיב הערבי.

ו) ספר „נוה שלום״ להרב עמרם קרח ז״ל. כדרך שעשה האב כמהר״ר יחיא קרח בספרו מרפא לשון לתרגום אונקלוס כן נהג הבן בתרגום רס״ג. הספר נוה שלום אינו אלא בירור הנוסחא המדוייקת בתרגום הרס״ג וכן ביאור והסבר למלים הקשות שבתרגום כמו שביאר המחבר בהקדמתו. ספר זה הוגה מכתב יד המחבר עצמו.

ז) אף בהפטרות שגם הם נדפסו על פי הדפוסים דייקתי הרבה וציינתי בהם את כל השנוים שמצאתי בין הדפוסים וכתבי יד תימן העתיקים. את חלק הדקדוק למהרי״ץ שלבתי בפנים תחת הציון „חה״ד״. גם בתרגום ההפטרות יגעתי רבות בנפוי הנוסח ותקונו על פי הפטריות כ״י עתיקות ועל פי תיגאן עתיקים הנמצאים ברשותי ואצל אחרים. את ההפטרות המובאות מישעיה הגהתי גם על פי התאג שכתב כמהר״ר חיים כסאר זצ״ל, תאג זה קבלתי בשאלה מבני המנוח היקר באדם ר׳ שמעון פנחס כהן ז״ל ותודתי להם על כך. בכל הנ״ל השקעתי יגיעה רבה מאמצים וזמן יקר רק לכבוד הקדמונים ולמען לזכות את הרבים. כל שאר הפירושים ההוספות והלקוטים וכן הצד הטכני של ההוצאה נעשו על ידי המולי״ם באמצעות מגיהים שונים ועליהם תבוא ברכת טוב במדה שנתנו את כל כחם בנפוי שגיאות הדפוס הנראות.

עמל רב והוצאות מרובות מאד השקיעו המולי״ם בהוצאה זו וראוים הם לעדוד ולתמיכה מכל חלקי הצבור, בפרט מבני עדתינו אשר ספר זה שמושי להם מאד. עאכ״ו ששובצו בו אבני חן ממחברים מחכמי תימן.

קריאתי מופנית לבני עדתינו הביאו ברכה אל בתיכם, רכשו את ספר התורה הזה והיה לכם למרגלית והגיתם בו יומם ולילה.

כ״ד יוסף בכה״ר דוד קאפח

אדר א׳ התשי״ט. ירושלים.

ספר שמות

רבינו יונה אבן גאנח

ההקדמה לספר רבינו יונה אבן ג'נאח מאת המלקט א. רבינוביץ ז"ל בספר בראשית

פרשת שמות

א יט) חיות מילדות. וכן בלשון חכמים: שלשה נאמנים על הבכור אביו ואמו וחיה (קדושין ע"ד.) (סה"ש 151).

כא) ויעש להם בתים. והראוי אצלי בויעש להם בתים שיהיה על משפטו, רצוני לומר שיהיה ספור על העם, ר"ל אמרו וירב העם ויעצמו. וביאור זה שצריך לפרשו כן: ויהי כאשר יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים, צוה פרעה לעמו אשר ישליכו הילודים אל היאור. הוא רומז באמרו ויעש להם בתים על אמרו לפני זה וירב העם ויעצמו מאד, וזה כמו זה. ואמרו: ויצו פרעה, הוא נסדר על מה שלפניו והוא הגדת היה, רצוני לומר הגדת ויהי, ובו ישלמו הדברים ואיננו תחלת דברים. וזהו מה שאתה צריך לסבור בזה.

ב ג) גמא. בל' ערבי ברדי (סה"ש 95).

ג יב) מה שאמר האלהים למשה רבינו ע"ה: וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. חושבים ההמון בו שהוא רומז על אמרו: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ושהאות על הדרך הזה נתן לו שהאלהים הוא השולחו. וזה לא יתכן משני פנים, האחד שמשה לא נסתפק כי השולחו הוא האלהים ית' שיצטרך בזה אל אות, והשני כי האות והמופת לא יתן על הדבר כי אם בעת אשר רוצים לבור את הדבר ההוא, לא אחריו. ומשה ע"ה אלו היה מבקש אות על ברור השליחות או אם היה מסתפק בה, היה בדין לתת האות בעת ההיא עצמה, לא שיבוא לו כי אם אחר כן לזמן ארוך ואחר קבלת השליחות. אך משה ע"ה לא טען בהתאחרו מן השליחות כי בבזותו את נפשו וקטנותה בעיניו וחולשתו מעמוד לפני פרעה ולהתיצב לפניו, הוא אמרו: מי אנכי כי אלך אל פרעה? ואמר לו הבורא ית': אל תירא אותו ואל יפחידך ענינו, כי אני מאמצך ומחזקך, ואות על זה כי אני שולחך ומצוך לעמוד לפניו הוא אמרו כי אהיה עמך. אבל אמרו בהוציאך את העם ממצרים וכו' הוא הודעה לו במה שיהיה זולת זה על דרך הספור והוא עטוף בבלי אות עטף (ו"ו החבור) וזה הרבה בדבריהם (ס' הרקמה 218, סה"ש 91).

ג כב) שאלה אשה משכנתה. כי תתן לה מתנה. וכמוהו: וישאלו איש מאת רעהו וכו' (שם י"א ב'). ואם יטעון טוען ויאמר כי הלשון הזה אינו נמצא במתנה, כי אם בשאלה, נאמר לו כי דברי חנה: השאלתיהו לה' (ש"א א' כ"ח) לא יתכן לפרשו ענין שאלה כי אם מתנה, כי הבורא יתעלה לא שאלו, אבל היא התנדבה בנתינתו, ועוד כי אמרו: תחת השאלה אשר שאל לה' (ש"א ב' כ'), לא יכשר לפרש בו ענין השאלה, כי אין השאלה מחייבת תמורה, אבל היא תמורת המתנה (סה"ש 491).

ד ד) למען יאמינו. שעורו: ויאמר לו תעשה את האות הזה למען יאמינו, או הדומה לזה מן הנסתר.

כה) חתן דמים. ר"ל כי אתה חלל מת. וכן חתן דמים למולות. הרוג מפני המילה והיא אומרת על בנה ולא על משה וכן אמר ר' נחמיה (נדרים ל"ב: לפנינו הגירסא רשב"ג), מי היה קרוי חתן — משה או התינוק? הוי אומר — התינוק (סה"ש 110, 176).

ה טז) וחטאת עמך. הוא אצלי פעל חולף לנקבה כמו: חטא חטאה ירושלים (איכה א' ח') יהרפו האלף והמירו הה"א בת"ו, כמו שהמירו אותה במלת ושבת לנשיא (יחזק' מ"ו י"ז) ובאזלת יד (דברים ל"ב ל"ו) ובוקראת אתכם הרעה (שם ל"א כ"ט) אשר עקרו וקראה והרפו האלף ונקבצו שני נחים רפים והם האלף הרפה והא הנקבה והפכו בעבור זה את הה"א לת"ו, באשר לא יכלו לקבץ במבטא שני נחים רפים. ולשון הנקבה בוחטאת לעמך — לעדה (סה"ש 149).

כג) ומאז באתי אל פרעה. ומאז ומן אז ומעתה, בלשון הערב מנד; ואולם אז אמרתי (תהלים מ' ח') — עת שאמרתי — בלשון הערב אד. וההפרש ביניהם, כי „מאז" ומן אז הם להתחלת התכלית, ואין ב„אז" ענין התחלת תכלית כאשר ההפרש שבין אד ובין מנד, כי מנד להתחלת התכלית ואין הענין הזה במלת אד. ודע כי מלת מנד אצל הערב מורכבת ממן ואד וחסרו האלף, כאשר „מאז" אצלנו מורכב ממן ואז (ס' השרשים 19).

פרשת וארא

ז כח) משארותיך. העיסה והעריבה שלשין בה העיסה וכן משארותם צרורות בשמלותם (ש"ב י"ב ל"ד). ויש שאומרים הלשון הזה על המזון סתם, כמו שארה כסותה ועונתה (שם כ"א י'). אך וימטר עליהם כעפר שאר (תה' ע"ח כ"ד) ענינו בשר, וכן: ואשר אכלו את שאר עמי (מיכה ג' ג'), הלא תראה שהוא אומר: ועורם מעליהם הפשיטו (סה"ש 492).

ח יג) הכנם. אינו נופל על אחד ולא על קבוץ (רבים). אך הוא נופל על הענין, כלומר שזה הענין היה לכל (סה"ש 224).

ט י) שחין אבעבועות. והוא נגע נולד מהשרף הלחות או משרפת מים חמים או זפת חם או מהכאה, והכלל שהוא נגע נולד מבלתי האש, כמו שאמרו רז"ל (מ' נגעים ט' א'): איזהו שחין לקה בעץ או באבן בזפת ובמי טבריה. ואמרו עוד כל שאינו מחמת האש זהו שחין. וזה דומה למה שאמר התרגום בויקח מהם ויחם (ישעי' מ"ד ט"ו) ונסיב מנהון ושחין, כלומר התחמם.

כח־ל) על בקשת פרעה: העתירו אל ה' וכו' ואשלחה אתכם וכו' ענה משה אעשה כדבריך: אפרש את כפי וכו' אע"פ שאני יודע כי טרם תיראון וכו' כלומר ידעתי (מראש) כי לא תיראון (סה"ש 184).

לא) גבעל. הצמח שהוא עושה נצה. והראיה מהאמור במשנה (פרה ט"ו ז'): אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו, וראיתי בפרוש המשנה: יונקות גבעולין שלא גמלו, דכתיב ילכו יונקותיו. ואמרם ביונקות גבעולין שלא גמלו ראיה שהגבעולין הצמחין שעשו נצה, כי פי' לא גמלו — לא נקשרו, כלומר שהציץ לא נקשר, כמ"ש ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במדבר י"ז כ"ג) (סה"ש 101).

לב) אפילות. נסתרות תחת הארץ ואינן נראות. ואומרין הערב „אפל הדבר" כשנסתר, אפל הירח כשנסתר תחת הארץ. וכן אפלה השמש. ואומרים: אנה אפלת ממני, כלומר נסתרת או הלכת, ויתכן שיהיה אפילות — מתאחרות מל' המשנה (שביעית ו' ד'): עשה הבכיר הותר האפל, ובתלמוד (ר"ה ח'): באפילתא דהוו מניסן, רצונו המתאחר. ואמרו בגשמים (תוספתא תענית א' ג'): אפילה (הגשם המאוחר) בשבעה עשר (סה"ש 44).

פרשת בא

י יג) ורוח הקדים נשא את הארבה. רוח מפאת מזרח. והראיה על זה ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה (שם י' י"ט), כי השיבו מעליהם בהפך הרוח שהביאו עליהם. (סה"ש 441).

כו) מה נעבוד. „מה" פירושו כאן „איך" (סה"ש 255).

יא ד) כחצות. כלומר קרוב לחצות.

יב יג) ופסחתי עליכם. ענינו הרחמים וההנינה. (וע' באורך למ"א י"ח כ"ו).

יט) שאור. המחמצת שמחמצין בה העיסה, וכבר יצא מענין שהוא ראוי לאכילה ובו נאמר (תוס' ביצה א' ה'): איזהו שאר ואיזהו חמץ? שאר המחמץ אחרים, חמץ המתחמץ על ידי אחרים, ואימתי קרוי שאר? משיפסל מלאכול לכלב. (סה"ש 492).

כב) אגדת אזוב. בלשון ערבי צעתר. (סה"ש 19).

כג) על המשקוף. על הצפיה, כלומר על החלון אשר מצפים ממנו ואפשר שרוצין בו המפתן העליון אשר על מזוזת השער. והראיה מן התלמוד: אמר אביי מאי ארתקא? חלל המשקוף שמכניסין בו ציר הדלת. (סה"ש 533).

יג יב) פטר שגר. נגזר מדברי רז"ל (מ, ברכות ה' ח'): אם שגורה תפלתו בפיו, אשר ענינו הרגילות וההלוך. ובמשנה (ב"ב ב' ה'): לא יעשה אדם שובך בתוך שלו וכו' מלא שגר היונה. כלומר שעור השתלחות היונה בעופה. ותרגום תרדנה עיני דמעה (ירמיה י"ב י"ז) ישגרון עיני דמעין: כלומר תגרנה. והענינים קרובים זה לזה. וענין וכל פטר שגר בהמה — השתלחותה והדפה את הולד. והוא קרוב לענין פטר, ואלו היה נזכר האחד מבלתי האחד היה מספיק, והדרך באמרו פטר שגר יחד כדרך אדמת עפר (דניאל י"ב ב') וגוש עפר (איוב ז' ח') וזולתם. (סה"ש 400, 498).

פרשת בשלח

יג יח) וחמשים עלו בני ישראל. חגורי החמש, והוא מקום החלצים; כמ"ש: ויכהו שם אל החמש (ש"ב כ' י') (סה"ש 161).

יד יד) ואתם תחרישון. כלומר תעמדו מהלחם, וזה דומה לאמרו: דמו עד הגיענו אליכם (ש"א י"ד ט'), כלומר תמנעו מלהלוך (סה"ש 177).

כ) ויאר את הלילה. כאן הוא מן ההפך, כמו החשיך את הלילה, כל' רז"ל (ריש פסחים) אור לארבעה עשר. וכן: ולילה אור בעדני

(תה' קל"ט י"א) (סה"ש 17).

טו ו) נאדרי. דע כי בנאדרי בכח ענינים מחודדים השכל. מהם שיתכן לומר בו שהוא תאר לשון נקבה ל„ימין" עומד במקום הספור ושהתיו אשר היא סימן הנקבה נופלת ממנו, כנפלה מאמרם אל בית הנשים שני (אסתר ב' י"ד), ר"ל שנית, וכמוהו מדה שני (נחמיה ג' ל') ר"ל שנית, ועקרו להיות נאדרית. ויתכן עוד לומר בו שהוא תאר לשון זכר ל„ימין" עומד במקום ההגדה ושיהיה הימין הנה לשון זכר ושתהיה היוד נוספת כהוספתה בהיושבי בשמים (תה' קכ"ג א'). אלא שהוא לשון סתם בשני הפנים האלה, אע"פ שהוא בהם תאר לנודע, כי פעמים מתארים הנודע בסתם בלשון העברים כאשר נאמר: את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד') וזולתו. ויתכן שרוצה בו הנאדרי בכח, וזה על אחד משלשה פנים, אם על שיהיה תאר לימין על הפנים הקודמים או על שיהיה תאר לבורא, ר"ל לאמרו ה', והיוד נוספת, או על שיהיה קריאה והיוד נוספת בו, כאשר נאמר נאדר בקדש (שמות ט"ו י'), אשר היא קריאה בלבד. ויתכן עוד להיות נאדרי הגדת התחלה נסתרת כאלו אומר: היא נאדרי או הוא נאדרי (סה"ש 14).

יד) שמעו עמים... חיל אחז. פעלים עבר במקום עתיד.

טז יד) מחספס. מגלגל ועגול. (סה"ש 176). — דק ככפור — בערב אלדמק והוא השלג עם הרוח. וכן כפור כאפר יפזר (תה' קמ"ז ט"ז) (סה"ש 228, 229).

טו) מן הוא. כלומר מין הוא מן המינים לא נדעהו. וכבר גזרו אותו האנשים מן מנה את מאכלכו (דניאל א' י'), ואינו רחוק אצלי (סה"ש 259).

לא) כזרע גד. — הוא כסבר. (סה"ש 84). — כצפיחית. כרקיקים ובערבי קטאיף (סה"ש 436).

יז טז) כי יד על כס יה — לשון שבועה (סה"ש 188).

פרשת יתרו

כ כד) מזבח אדמה. ענינו מזבח על אדמה, רוצה לומר שלא בגבה ההרים כמנהג עובדי ע"ז (סה"ש 35).

כה) ואם מזבח אבנים וכו'. זהו צווי ולא רשות כמ"ש רז"ל: יכול רשות? ת"ל: ואם, מלמד לפרוק ולחזור (רב"ז באכר מעיר שאין זה במכילתא, וכנראה שהוא מכילתא דרשב"י, וראיה לזה מהסגנון „מלמד" שאינו במכילתא דר' ישמעאל. ודומה לו קצת נמצא בספרא לויקרא ב' י"ד, פרשתא י"ג). וכן ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב' י"ד) שהיא ג"כ חובה (סה"ש 35).

פרשת משפטים

כא ד) אם אדוניו. סימן הקבוץ (רבים) במלת אדוניו הוא במה שנופל בהם על בני אדם לפאר ועל הבורא (כמו לאדוני האדונים, תה' קל"ו ג') לגדל ולרומם (סה"ש 13).

כא ו) ועבדו לעולם. כל ימי העבד או כל ימי האדון (סה"ש 372).

יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. איננו רומז באמרו שלש אלה אל שארה כסותה ועונתה — הקרוב אליו, אלא היא רומז אל אשר לא יעדה והפדה ואם לבנו ייעדנה, כמו שאמרו רבותינו: ר' אליעזר אומר: זו שארה כסותה ועונתה. א"ל ר"ע: מה צריך? והלא כבר נאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע, מה תלמוד לומר ואם שלש אלה, יכול יעשה לה כל האמור בענין? ת"ל ואם שלש וגו' אמור מעתה לא ייעדנה לא הוא ולא בנו ולא פדיונה. (במכילתא ובילקוט אין כנסח הזה) — שלש אלה, אחת משלש (ס' הרקמה 151).

כב) בפלילים, ע' באורו ליחזקאל ט"ז כ"ב.

כב א) אין לו דמים. ר"ל כפר, והוא מל' רבותינו (פסחים קי"ב:), אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, וכן בבמדבר ל"ה כ"ז: אין לו דם. וכן: וייקר דמם בעיניו (תה' ע"ב י"ד) (סה"ש 110).

ב) אם אין לו ונמכר בגנבתו. אין זה שב אל אמרו: אם זרחה השמש עליו דמים לו (שם) אך על אמרו: חמשה בקר ישלם תחת השור וכו' (שם כ"א ל"ז) (ס' הרקמה 215).

ז) אל האלהים. השוה דברים י"ט י"ז: ועמדו לפני ה'. ונקרב. חסרה כאן מלת ונשבע או ש„ונקרב" פירושו ונשבע (ס' הרקמה 182).

יד) בא בשכרו. ענינו הלך בשכרו, חלף ועבר (כלומר הפסיד שכרו).

יז) מכשפה. הה"א במכשפה היא ה"א ההפלגה לא ה"א הנקבה (כי אין הבדל בין מכשף זכר למכשפה נקבה), וכן: ובעד נכריה חבלהו (משלי כ' ט"ז), ר"ל נכרי (סה"ש 232).

כח) מלאתך ודמעך. מלאתך — השבלים המלאות, ודמעך — השמן. הדמע אצל הערב שם לכל נתך ממים וזולתם; ועל כן אומרים ליין דמעת הכרם (סה"ש 111).

כג יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי. הדם אינו נזבח, ורצה הכבשים אשר נשחטים בחג (ס' הרקמה 192).

כד י) כמעשה לבנת הספיר. כתכונת לובן הספיר וכמראהו והוא (כמעשה) סמוך אל לבנת ונקוד בצירה. (אבל מעשה מקשה בישעיה ג' כד אינו סמוך ועל כן הוא בשלש נקודות כלומר סגול. ומקשה תאר לו). (סה"ש 388).

פרשת תרומה

כה ד) וארגמן. ולשון אחרת וארגון (דה"ב ב' ו') ובארמית ארגונא (דניאל ה' ז'), והוא צבע אדום ובערבי ארגואן (סה"ש 54).

ז) ולחשן. בערבי בדנה. והוא חלוק קצר כמו אפקריסא (סה"ש 174).

כט) וקשותיו. פירשו בו לחות, ופירשו בו כלי סיכה, וכלי הסיכה נקראו במשנה (מ' מכשירין ה' ח') קוסיא, והוא דומה ללשון הערבי שאומרים לכלי שמשימים בו בשם הנשים קשה, והקרוב אצלי בקסת הסופר (יחז' ט' ג') שהוא מן השרש הזה ומן הענין הזה השני, אע"פ שנכתב בסמך, כי הקסת דומה לכלי שמשימין בו הסיכה (סה"ש 459). — יסך. מל' כסוי והסתר כי לחם הפנים היה מונח בשני צדי השלחן והיה תוכו ריק, והיו מסתירין אותו באלו הכלים לנוי בלבד (סה"ש 208).

כה לט) ככר זהב. משקל שהוא שלשת אלפים שקל בשקל הקדש והוא עשרת אלפים זהב בשקלי הערב. ושקלי הקדש עשרים גרה השקל, ואלה הגרות — גרות השקלים האלה לא גרות הזוזים. כזה ראיתי, אך נפלא בעיני שלא כבד על המלכים לשאת עטרה במשקל כזה על ראשם כאשר נאמר (ש"ב י"ב ל'): ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב, ולכן לא אחשוב את הביאור הזה נכון אעפ"י שראיתי בקצת הפירושים כי הככר מאה ליטרין. (ואולם יש מפרשים מלכם לא מלשון מלך אלא כמו מלכם, אליל של בני עמון, ע' ירמיהו מ"ט א', אבל שם אח"כ כתוב: ותהי על ראש דוד. המלקט) (והנכון שפירוש משקלה שיוויה כלומר שיש בה אבנים יקרות בשיווי ככר זהב. יק"א) (ס' השרשים 229).

כז ה) כרכב המזבח. וכן תחת כרכבו (שם ל"ח ד'). בערבי שרגב. והוא שטח המזבח, להמזבח יוצא ממנו שטח שהיו הכהנים מהלכין עליו, כמו השטח הנקרא במשנה זיז. אמר חפץ בספר המצות: כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מהבנין ואנשי מזרח קורין לו שרגב. וע' זבחים ס"ב (סה"ש 234).

פרשת תצוה

כח א) לכהנו. יכול להיות כמו לכהן לי, והוו נוספת כמו שהיא בואם יתקפו האחד (קהלת ד' י"ב) ועוד כאלה. ויכול שיהיה כנוי לאהרן שיהיה פירושו להעבידו לי, כלומר שתטיל עליו עבודתו, ועזר הסברא הזאת אמרו: לקדשו לכהנו לי (שם שם ג') ויהיה בלכהנו לי מן ההתעברות כמו שיש בלקדשו.

ז) שתי כתפות. בערבי גיוב (סה"ש 233).

ח) וחשב. בערבי שפשג (סה"ש 173). בעבור האפידה נקרא האפוד אפוד.

יא) חרש אבן. העברים קוראים לכל אמן חרש, כמו שקוראים הערב לכל אמן אשכאף ופירוש חרש אם כן אמן. ומה שנא' ובחרשת אבן .. ובחרשת עץ, היא שם המלאכה. ואפשר שיהיה מחרשתו (ש"א י"ג כ') כלי שעושין בו מלאכה (סה"ש 172).

יז) אדם. הוא הפנינ האדם, ונקרא בערבי אקות אחמר. ובאיכה ד' ז': אדמו עצם מפנינים (סה"ש 13).

יח) נפך. אמרו שהוא הנקרא בערבי יאקות שחור. — ספיר. בערבי מהא. — ויהלום בערבי פירוזג' (סה"ש 120).

יט) לשם. בערב גזע (סה"ש 520). — שבו. פירשו בו סבג' בערבי, ואינני סבור שהוא כן. ויתכן אצלי, שהוא משער „שבה", ושהה"א נהפכה בואו בעבור קבוץ מה שיש לפניה (?) — ואחלמה. פירשו בו בל' ערבי ברהמן, והוא מין ממיני המוריקא, נקרא כן מפני שצבע האבן כצבע ההוא (סה"ש 155).

כח) וירכסו. יחזקו — ולא יזח החשן, שלא ירחק ממקומו. ובל' רבותינו (סוטה מ"ז): זחוחי הלב, גסי הרוח וגבוהי הלבבות, אשר נפשם נפרדת ממקומה מהתגדלות וגבהות. והראיה על בירור מה שאמרנו במלה הזאת הוא מה שאמרו (חולין ז'): מכאן לתלמיד חכם שאמר הלכה שאין מזיחין אותו, ואמרי לה: שאין מזניחין אותו. ואמרי לה שאין מזחיחין אותו למ"ד שאין מזיחין אותו דכתיב ולא יזח החשן, למ"ד שאין מזחיחין אותו דתנן: משרבו זחוחי הלב רבו מחלקת בישראל. ולמ"ד אין מזניחין דכתיב כי לא יזנח לעולם ה' (איכה ג' ל"א), כי הזניחום ירבעם ובניו (דה"ב י"א י"ד), וכבר

ידענו כי ענין לא יזנח וכו׳ כי הזניחום וכו׳ הרחקה והקצאה וענין לא יזח החשן ולא ירחק ממקומו ולא יסור ממנו. וכן ראוי להיות ענין שאין מזחיחין אותו — לא ידחו אותו מדבריו ולא ירחיקו אותו מהם. ועלה בידינו מזה כי ענין מזיחין ומזניחין ומזחיחין אחד, והיא הדחיה וההסרה (ואע״פ שהפעלים הללו שונים בשרשיהם, כי יזח ומזחיחין הם מהכפולים ויזנח מהשלמים). ומן הענין הזה עוד (יומא כ״ב ב׳): אין ממנין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלוית לו מאחריו שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריך (סה״ש 129).

כט יד) פרשו. הוא הזבל אשר בכרס ונגזר מענין לכל רוח יפרשו (יחז׳ י״ז כ״א) כלומר יתפזרו ויתפרדו, וגם כאן הבהמה מפזרת זבלה. והערב קראוהו פרתה כי ה„פרת״ אצלם הפזור והנשירה (סה״ש 415).

ל א) ועשית מזבח מקטר קטרת. אע״פ שלא היו מקריבין עליו זבח (בכל זאת נקרא מזבח), לפי שהיה כתבנית המזבח, וכמו שנאמר ג״כ: מזבח גדול למראה (יהושע כ״ב י׳), אע״פ שלא זבחו עליו.

פרשת כי תשא

יג) כל העובר על הפקודים. משפטו כל העוברים עליו הפוקדים (ס׳ הרקמה 210). — בשקל הקדש. שעורו שלשה זהובים ושליש ערביים, מפני שאמרו (בכורות נ׳): אמר רבא: סלעא דאורייתא תלתא ותלתא, דכתיב (שם): עשרים גרה השקל, ומתרגמינן עשרין מעין סלעא (סה״ש 533).

כג) בשמים ראש. יקרים וחשובים. וכן ראשי בשמים (שה״ש ד׳ י״ד) (סה״ש 465). — מר דרור. הוא הטוב הנמלט מזיוף ותערובת (דרור חפשי) (סה״ש 112). פרשו בו בל׳ ערבי מוסך. ואמרו: אריתי מורי עם בשמי (שה״ש ה׳ א׳), ממה שיבטל הפירוש הזה, שהמוסק אינו צמח שיארה. ויש מי שאמר שהוא הפרח הנקרא נסרין, ואפשר שהוא, אבל אמרו: וידי נטפו מור (שה״ש ה׳ א׳) הוא רוצה שמן המור. ואין מה שאמר הכתוב: צרור המור דודי (שם א׳ י״ג) מבטל מאמר מי שאמר שאינו המוסך. ואמר רבנו האי בפירוש שבת, שהוא השרף הנקרא בערבי לזבני רהבאן, והוא שרף שיש לו ריח טוב, וזה הפירוש נאות לאריתי מורי (סה״ש 258). — וקנה בשם. הוא הנכנס במרקחת ובמלאכת הבשמים, והוא בערבי קצב אלדרירה (סה״ש 450).

כד) וקדה. התרגום אומר וקציעתא, שהוא הקושט, וכן פירש בו הגאון רב סעדיה ז״ל, אך ראיתי בפטום הקטרת (כריתות ו׳) קציעה וקושט יחד בשני משקלים שאינם שוים. אמרו: מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשה ששה עשה מנה, הקושט שנים עשר, ואמרם הקושט וכבר זכרם קציעה מורה כי שני דברים הם. ומר רב חפץ פירש שהקושט הוא שאומרים בערבי קוסט ופרוש קציעה — עגבה (סה״ש 453). — קנמן בשם. זהו עץ הבשם (סה״ש 450).

לב) לא ייסך. כמו לא יוסך. וכבר נהגו במשנה יסיכה במקום סיכה (מ׳ יומא ח׳ א׳. בנוסח המשנה דבני מערבא) (סה״ש 197).

לד) נטף. בערבי מסתכי ובלע״ז משתיק, ונקרא נטף מפני שהוא נתך, ואין ראוי לקרא בעבור זה כל שרף שהוא נתך נטף. ויש מי שפרש בנטף אסטרוק בערבי ובלע״ז, וריחו טוב (סה״ש 302). — ושחלת — צפורן, (כמ״ש בתרגום וטופרא) ונאמר: וטפרוהי כצפרין (דניאל ד׳ ל׳) (סה״ש 506). — והלבנה, בערבי לובני (סה״ש 154). — בד בבד שרשו בדד, שיהיה כל נפרד מן הסממנין האלה במשקל אחד, כלומר שיהיו כלם שוים בחלקיהם (סה״ש 57).

לה) ממלח טהור קדש. הערביים אומרים על היפה מלח, מל׳ מליוחה, ואפשר לומר שחק היטב ונקי, כמה שנאמר: ושחקת ממנה הדק (שם ל״ו) ויהיה נגזר מן כעשן נמלחו (ישעי׳ נ״א ו׳), אשר ענינו המקיקה והנתיקה. ואפשר ג״כ שיהיה נגזר מן במלח תמלח (ויקרא ב׳ י״ג), כמו שאמרו רז״ל (כריתות ו׳), שהיו מערבין בקטרת דברים שלא נזכרו בתורה ואחד מהם מלח סדומית, כמו שנזכר בפטום הקטרת (סה״ש 263).

לב טז) חרות על הלוחות. כמו חרוש. דומה לארמי שיאמר ורשמין חריתין על וכתבת קעקע (ויקרא י״ט כ״ח). וכן חתר לך בקיר (יחזקאל ח׳ ח׳. חרש חרת חתר). (סה״ש 173).

לג יב) ידעתיך בשם. וכן ואדעך בשם (שם פסוק י״ג), כלומר גדלתי שמך ופרסמתיך. וכמיהו: מה אדם ותדעהו (תה׳ קמ״ד ג׳) (סה״ש 191).

לד ט) כי עם קשה ערף. כלומר אע״פ שהוא עם קשה ערף, ילך ה׳ בקרבנו; נגד מה שאמר הקב״ה: והנה עם קשה ערף וכו׳ ויחר אפי בהם וכו׳ (סה״ש 270).

יט) תזכר. בנינו בנין הנפעל. אלא שהוא מתעבר (פעל יוצא) אל „וכל מקנך״. ופרושו הוצא הזכרים ממקנך לה׳, כמו שאומר בו התרגום: תקדש דכרין. והפתח (הקמץ) בכף תמורת צירה כמות שהוא בתשמר (סה״ש 131).

פרשת ויקהל

לה כב) חח. עכס. ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים (יחז׳ י״ט ד׳) — מוסרות וכבלים. והערביים קוראים לעכסים ולכבלים שם אחד חג׳ל, כמו שעשו העברים וקראו לשניהם חח (סה״ש 139).

לח ד) תחת כרכבו. בערבי שרגב, והוא שטח המזבח, והמזבח היה יוצא ממנו שטח, שהיו הכהנים מהלכין עליו, כמו השטח הנקרא זיז. אמר חפץ בספר המצות: כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מן הבנין ואנשי המזרח קורין לו שרגב. אמר: ובדברי הקבלה, כי המזבח היו לו שני כרכבין, אחד ללכת הכהנים עליו, שלא ימעדו רגליהם כשישמשו במזבח והשני לנוי, כמו שאמרו (זבחים ס״ב): תנו רבנן איזהו כרכב? בין קרן לקרן ומקום רגלי הכהנים אמה. והכתיב תחת כרכבו מלמטה עד חציו? אמר רב נחמן בר יצחק: תרי הוו, חד לנוי וחד לכהניב, דלא לישתרקי (סה״ש 234).

ח) במראות הצובאות. החוגגות, וכן בש״א ב׳ כ״ב (סה״ש 421).

פרשת פקודי

לט טו) שרשרת גבלת. שם על דמיון עבדות, ספרו בו השרשרות, כאלו אמר שרשרות מגבלות. ויתכן גם כן שלא יהיה גבלות ספור ויהיה השעור שרשרות מעשה גבלות (סה״ש 83).

אלו הטעמים לקורא בצבור והוא העליון

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל | וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וַאֲשֶׁר
בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה
חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי
לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא
תִנְאָף׃ ס לֹא־תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־
תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

א א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים

תרגום אונקלוס

א. וְאִלֵּין. שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם. עִם יַעֲקֹב. גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ: ב. רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן. לֵוִי וִיהוּדָה: ג. יִשָּׂשכָר זְבוּלוּן וּבִנְיָמִן: ד. דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה. וַהֲוָאָה. כָּל נַפְשָׁתָא. נָפְקֵי יַרְכָּא דְּיַעֲקֹב שִׁבְעִין נַפְשָׁן.

תפסיר הרס"ג

(א) והד'ה אסמא בני אסראיל. אלדאכ'לין אלי מצר. מע יעקוב. כל רגל ואלה דכ'לו: (ב) ראובן שמעון. לוי ויהודה: (ג) יששכר זבולון ובנימין: (ד) דן ונפתלי גד ואשר · (ה) פכאן גמלה' אלנפוס. אלכ'ארגה מן צלב יעקוב סבעין נפסא. מע

נוה שלום

א (א) את יעקב, מע יעקב, את במקום עם ועוד רבים ע"ל בראשית (לז ב) יוצאי ירך, אלכ'ארגה מן צלב, לשון נקייה כפי שימוש הלע"ר כי כן נקרא חוט השדרה. (ה) ויוסף היה. מע יוסף אלד'י כאן, עם יוסף שהיה וכו' שיוסף

בעל הטורים

(א) ואלה שמות בני ישראל הבאים. ר"ת שביה שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ד' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וג"כ ואלה ו' מוסיף על ענין ראשון וימת יוסף ואלה שמות שלוה להם שלא ישנו שמותם וא"ל אע"פ ששינו שמי לצפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם. ישראל הבאים. ר"ת וס"ת מילה: את יעקב איש. ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד א' ונפל וחזר ובנה בשני עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו כי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת וזהו ווי העמודים שהם עמודי העולם:

רשב"ם

(א) ואלה שמות. מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו' הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו ויקם מלך חדש ונתחכם

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אע"פ שמנאן א בחייהן בשמותן חזר ומנאן במיתתן ב להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים ג שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנא' (ישעיה מ) המוציא במספר צבאם

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפ' ויגש וא"ל דלעיל מנאן בחייהן ועכשיו מנאן אחר מיתתן מכ"מ בין מנין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון דכבר מנאן ועל זה פירש להודיע כו'. א"נ ק"ל דואלה נ"ל דלא הל"ל אלא אלה שמות וגו' וא"ל דקאי על מספר של מעלה דבפ' ויגש והתם כתיב ואלה דקשה למאי נ"מ קאמר דקאי על מספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה המספר אחר המיתה היה ולהכי כתיב ואלה כלומר אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה מספר שמותיהם לאחר מיתה אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון שכבר מנאן בחייהם ועל זה קאמר אע"פ כו' וק"ל: ב ולא נקט בשמותם גבי מיתתן דלעיל בחייהם מנאן בשמותם ופרטן אבל גבי מיתתן לא מנאן אלא ראשי השבטים כדכתיב הכא ע' נפש וגו': ג ואין להקשות מה היא החיבה שהמשיל אותם לכוכבים י"ל כמו שהכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אך ביום אינם נראים משום שרגא בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין בעוה"ז

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ואלה שמות הבאים. והלא כבר באו קודם לכן אלא קודם שמת יוסף לא נתן עליהם מסים משמת נתן עליהם מסים ונעשה כאלו בו ביום באו:

(ה) ויהי כל נפש. פי' עם יוסף שהיה במצרים היו שבעים ואז לא יצטרך למנות יוכבד שנולדה בין החומות מהר"ר שלמה בן פרחון ז"ל לכך מנאן עכשיו אע"פ שמנאן בחייהן לפי שהיה ר"ל אחר כן וירבו ויעצמו להודיע לך שארבעים [ששבעים] נפש לבד עצמו ורבו עד שש מאות אלף רגלי:

עניני שמות השבטים

(א) ואלה שמות וגו' ראובן שמעון וגו'. הנה הכתוב פרט כאן שמותם ע"ד המדרש בזכות ארבעה דברים נגאלו אבותינו ממצרים. שלא שנו את שמם ולא לשונם ושהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין. וטעמו של דבר הוא כדאיתא בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו ע"ש הגאולה. ראובן ראה ראיתי את עני עמי. שמעון ע"ש וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם. ולפ"ז אם היו משנים את שמם ולא היה להם רושם על הגאולה לא היו ראוין להגאל אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקוראים להם שמות חדשים אשר אין בהם הוראה על הגאולה. או היה להם שנוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה. וכמו כן אלו היו משנים את לשונם אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא היה שמם מורה על הגאולה. כי דוקא בלשון הקודש מורה ראובן על שם ראה ראיתי את עני עמי ושמעון על שם וישמע אלהים. אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם. ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ היו נריכין להגאל ממצרים. כי מצרים שטופי זמה המה. ולפי שלא היה בהם לשון הרע שהיה פקוד אגלם ויגאלו איש מאת רעהו וגו' ולא גלו הדבר. ע"כ נגאלו כי אלו לא היה הדבר פקוד לא היו משאילים להם כלום ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל. כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם. וזה ראיה כי גם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם. איש וביתו באו שנשאו להם נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו להם נשים מצריות שטופי זמה. ועוד שנשאו להם נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו להם כאו שהיו גדורים מעריות כי כל אחד דבק באשתו ולא באחרת. ויהי כל נפש קרא לשבעים נפשות נפש אחד לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גליא כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חדש ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר: ועוד נוכל לומר ואלה שמות וגו'. הדקדוקים בפסוקים אלה רבו מאד אך נזכיר קצתם. א) אחרי אשר כבר נזכר כל זה למעלה בפרשה ויגש וביותר אריכות למה שנה שמותם פה בתחלת הספר. ב) אמרו הבאים מצרימה את יעקב ולעיל לא אמר את יעקב. ג) איש וביתו באו הוא שפת יתר ולמעלה לא נזכר. ד) ויוסף היה במצרים ידוע הקושיא. ה) בפסוק ובני ישראל באו דברים כפולים ומכופלים בכמה מינים. ואיך באה בין הדקדים מלת וישרצו בין פרו ובין וירבו. אשר תמיד הוסמו יחד בסרדפה פריה ורביה. פרו ורבו. ומה טעם בזו ההפרלה. גם ב במאד כבדה והראוי לומר מאד מאד. על כל אלה ירצה לע"ד כי כוונה התורה קודם שתספר גלות מצרים ושעבוד ישראל. להודיע ולפרסם סבת גלותם וכי עונותיהם הטו אלה. כי הדור ההוא הגולים והמשועבדים שחתו את דרכם ולא הלכו בדרכי הדורות הקודמים להם כי הנה מתחלה היו שלמים כולם כאחד אנשים ונשים וטף דומים אל הדור אשר ממנו הולכו וסרים אל משמעתו. הלא תראה אלה שמות בני ישראל. הסתכל בשמותם שמורים על שלמותם בבואם מצרים. אשר באמת את יעקב עמו ועם שלמותו באו. כולם דומים אליו. איש וביתו לא מיבעיא האנשים

אבן עזרא

ואלה. טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבית האל. ואחריו מכל התועבות האלה. לאנשים האל. אלה ילדו להרפה. מה אעשה לאלה. וככה מלת לז. השונמית הלז. הנער הלז. ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה. נחלה מצרים. ושם לשון זכר. ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות. כמו מקומות ואבות. גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות. כמו נשים ופילגשים. ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו, כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים על לבבהן: ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה דותינה. ותבא אותי ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת ה' את אברם: איש וביתו. יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים. ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו. כי פשוטו בית אביו. כי שלשה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו, והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שהוא נע כזי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת. כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן. ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן. ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי"ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן. כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן. ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלם ביהודה. כיהודה. ליהודה נחשון. כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה. גם ככה עם וי"ו ויהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר

נחל קדומים

א (א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. אפשר לרמוז במ"ש הרב המוכיח בספר הקדוש דעת חכמה שאמרו רז"ל דצריך לעשות מצות באברים שחטא והענין שבזה יגרש החיצונים הסובבים אותו וי"ען אין ספק ביד האדם לקיים מצות בכל האברים שחטא ונעלם דבר לכן צריך לשמור שבת כהלכתו והוי כאילו קיים כל המצות. ובכח ניצוץ שכינה בנשמה יתרה מגרשת מפנימיותו הסט"א זהו תורף דבריו בקיצור גדול וזהו הרמז ואלה שמות בני ישראל הבאים ר"ת ושביה כמו ושבית בצדקה. צריך ניצוץ שכינה. וזה רמז מצרימה גימט' שכינה. ואיך יזכה לזה ע"י שבת הרמוז בס"ת את יעקב איש: והוא רמז שבת למפרע שצריך שני שבתות כמשז"ל אלמלא שמרו שני שבתות. ודוק כי קצרתי. א"נ אפשר לרמוז במ"ש בזהר חדש דגלות מצרים היה על מכירת יוסף ובצאת ישראל ממצרים קטרגה מדה"ד שיחזרו להשתעבד ונצטוו על שבת דההוא צדיק

מרפא לשון

א. (ה) ויהי, כל נפש, והואה. ה"ג וכ"ה במסורת התרגום ויהי, והואה, ב ויהי ידיו אמונה, ויהי מאת ככר הכסף ודין ומצה לא תזוז. ויוסף

חומת אנ"ך

א ואלה שמות בני ישראל וכו'. ליורו בזהר הקדוש על הס"דר דף ט"ז ע"א דכשהתחילו מצריים לשעבד בישראל נאתו שבטין מתים עם אבוהון הס"ד ואלה שמות בני ישראל ע"ש ויומתק במ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ם די לונזאנו ז"ל במ"ש רז"ל שברא שמו של משיח שהכוונה נשמת המשיח. וכן כתב הרב קדי"ש דרבנן מהר"ם זכות ז"ל בהגהותיו לזהר חדש כ"י, דשם הוא הנשמה וז"ש ואלה שמות פירוש נשמות בני ישראל שהם השבטים את יעקב שכלם באו בתחילת השעבוד להצטער בצערם ולהגן עליהם כמ"ש בזהר הקדוש. הבאים מצרימ"ה גי' שכינה א"ת יעקב (ג) ורבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י כתב ואלה שמות ר"ת וחייב אדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום עכ"ד. וצריך להבין מאי שייטיה דרמז זה כאן. ונראה דנודע דגלות מצרים היה לברר ניצוצות הקדושה אשר שם במצרים ערות הארץ בכח שעבודם בחומר ובלבנים וכו'. וסוד קריאת הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום הוא לברר מגוגה דקליפה וחציה בקדש וע"י קריאת הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום אנו מכניסי' מחציה שבחול אל הקדש כי תרגום גי' תרדמה סוד נגה ולחברה עם המקרא כל פסוק ופסוק שיהא נכלל בקדושה כמו שהאריך רבינו האר"י זצ"ל. וא"כ יכון מאד כאן בשעבוד מצרים שהוצרכו לכל תקף השעבוד לברר ניצוצי הקדושה

נפש ויוסף היה במצרים: ו וימת
יוסף וכל־אחיו וכל הדור ההוא:
ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו
ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ
אתם: פ ח ויקם מלך־חדש על־

תרגום אונקלוס

ויוסף דהוה במצרים: ו. ומית יוסף וכל אחוהי. וכל דרא ההוא: ז. ובני ישראל. נפישו ואתילדו. וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא. ואתמליאת ארעא מנהון: ח. וקם מלכא חדתא על מצרים. דלא

תו"א ויקם מלך. עירובין נג. סוטה יא:

תפסיר הרס"ג

יוסף אלד'י כאן במצר: (ו) פמאת יוסף וגמיע אכ'ותה. וסאיר אהל ד'אלך אלגיל: (ז) ובני אסראיל. את'מרו וסעו. וכת'רו ועצ'מו גדא גדא. חתי אמתלא ד'אלך אלבלד מנהם: (ח) וקאם מלך גדיד עלי מצר. מא

נוה שלום

ובניו בכלל השבעים אעפ"י שלא באו עם יעקב למצרים. (ז) וישרצו. ווסעו, לשון הרחבה וי"ג וסעו כתרגום ישרצו המים. (ח) אשר לא ידע. מא לם ישאהד, כתב הגאון בפירוש לספר משלי שענין אשר לא ידע שלא ידע מה שראוי להוקיר את יוסף עבור שהחיה ה' את המצרים על ידו שאלו הכיר מעלת טובו וחסדו עמהם לא היה מענה את אחיו ולוחצם ע"כ וזהו הנראה בכוונת הכתוב דאלו כמשמעו שהיה מבני דור חדש שלא ראה את יוסף מיותר הוא דהא שמעינן לה ממה שנאמר וימת יוסף וכו' וכל הדור ההוא דהיינו כל המצרים אנשי דורו וממילא שמלך זה לא ראה את יוסף אלא שענין הכתוב הוא שקם מלך חדש מתעקש שלא ידע חובתו המוסרית ליוסף להכיר בטובתו עבור

אבן עזרא

תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מחצצרים שיקרא מחצרים. ואין שי"ן כמוה במקרא. ומנהג העברים בהתחבר די"ן עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף חבירי הרי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו. ומלאו בתי מצרים. וככה ובנימין. בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור וארפכשד. והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ. השלישי אודם פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי גד ואשר. החמישי מור ואהלות קציעות. הששי אדם שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו. ובעבור היות הה"א מן הגרון. פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי. והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה, כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי. רק יכבד על הלשון ע"כ העלימוהו. וננקד הה"א בחירק. על כן לו יהי. כי הוא אמר ויהי. ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והני"עו היו"ד בשו"א. יהי

אבי עזר

(א) בפסוק (ואלה שמות). אמר המחבר דלא חשיב הפסוק לפי סדר תולדותם. אשר הוזכרו בפ' ויצא. לחלוק כבוד לאמותינו. לכן חשיב ברישא בני לאה. ש הם נולדו ראשונה. ואח"כ בני רחל ואחר כך בני השפחות לפי סדר תולדותם. ועיין בדברי הרב פ' במדבר

רשב"ם

עליהם למעטם ולא הועיל לו: (ו) וכל הדור ההוא. שבעים נפש: (ז) פרו. בהריון: וישרצו. *בלידה שלא יכלו ברחם. שבכל מקום קטנים קרוין שרץ על הארץ: וירבו. גדלו ונעשו הקטנים גדולים שלא מתו בקטנותם: ויעצמו. שלא מתו אנשים. אלא היו הרבה ועצמו במאד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם. וכן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. כמו מילאה. וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל:

בעל הטורים

(ז) פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ו' לשונות הן כנגד

רש"י

ד לכולם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ה ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים ו שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה ז את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה ח בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל. חד אמר חדש

שפתי חכמים

וכטוכ"ב וק"ל: ד (רא"ם) שמלת וכשמותם לא קאי אלא על מלת ומכניסין אבל כהוצאה דוקא כמספר ולא בשמותם כמו שנ' בקרא המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא גבי הוצאה כתיב מספר ובהכנסה כתיב בשם: ה וא"כ למה לא הוזכר שמו של יוסף בכללם כלומר קודם סך של יוצאי ירך יעקב: ו את"ל דראשונה אינו קושיא דצריך למכתב יוסף משום שהיה במצרים מכל מקום קשה וכי לא היינו יודעים כו': (נח"י) הרא"ם הצריך במקום שהנ"ל נקצר דהרב ס"ל דחוזר למעלה על הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע וכן הוא בשמ"ר וע"ז מקשה והלא וכו' ולמה אמר יוסף לחוד בשלמא שאר השבטים נכללו במאמר איש וביתו אבל יוסף לא נכלל בזה וא"כ כשם שהזכיר יוסף הל"ל גם את בניו ואם תפרש שאינו חוזר אדלעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובניו שהם בכלל שבעים נפש אלא להורות שיוסף היה במצרים ע"ז קשה מה בא ללמדנו: ז ר"ל דהא שמא מתוך שהיה שפל ועני כ"כ שמא עשה עבירה כי העוני מעביר לדעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה כיון דהוא חשוב כל כך ולפי שהמנין בכאן הוא אחר מיתתן מ"ה הודיע לדקתו כמנין הזה משום דאמרו רז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ח (נח"י) הרא"ם כ' דאיתא בב"ר דמפיק לה מששה לשונות ול"נ דאתי כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אתה מדמה אותן דשא עכבר ילדה שיתא ונראין דברי מדרש להרב במלת וישרצו שמשמע דממלת וישרצו לחוד הוא דמפיק לה והיינו מדהפסיק הכתוב במלת וישרצו בין פרו וכין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד אחד ורבו משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפי' הרב בפ' בראשית ולכך הפסיק במלת וישרצו להודיעך שסך הרבייה היתה כגדול שבשרצים (וע' בג"א

עניני שמות השבטים

האנשים אלא גם ביתו אלו הנשים וכל הטף. היו שומעים דבריו ונגררים אתו ולומדים ממעשיו. וגם אחרי כן שמת הזקן יעקב אבינו ע"ה לא סרו משלמותם. יען ויוסף היה במצרים. כי נשאר יוסף ע"ה במצרים והיה מספיק בטוב טעמו להנהיגם ולהדריכם אל השלמות הצריך להם. אמנם אחרי מות יוסף וכל הדור ההוא יראי ה' וחושבי שמו אז קם דור אחר אשר לא שמרו חק השלמות הראוי להם והרעו מעשיהם ונתלכלכו בשלשת המדות המגונות האלה המוציאים את האדם מן העולם. וזה כי בני ישראל פרו וישרצו. כאשר באו לכלל פריה. לא היתה פעולתם אל התכלית המכוון בבריאה לקיום המין ואל הפריה עצמה. אלא היו כשרצים וכפחותי הב"ח אשר אין מגמתם רק מלוי התאות והרצון המשולח מבלי פניה אל ההולדה. גם נלכדו ברשת הכבוד והגדולה וזהו וירבו שבקשו רבו יתרה ונתגדלו על זולתם בגאוה ובוז. ועוד נתוסף עליהם שמל הקנאה בחמדת הממון בלא לשבעה כי נתעצמו במאד מאד. הממון נקרא מאד. כאומר ובכל מאדך ודרשו חז"ל בכל ממונך ונקרא הממון מאד להיותו מותר ותוספת מאדיי על מה שהאדם מוכרח לשלמותו. ואמר כי בני ישראל נתעצמו בענין המאד שהיו להוטים בו ורודפים אחריו מאד חוץ מהגבלת השיעור הצריך. ונמצא א"כ שקועים בג' גופי עבירות אלו וגרם זה שהמשפט האלהי עשה את שלו ונגזר עליהם השעבוד תיכף לזה עד שקם מלך חדש והביא עליהם ג' דברים לעונש מכוונים כנגד מדותיהם הרעות. תחלה שמו עליהם שרי מסים למען ענותו. אחר שהם היו כל כך אדוקים בממון ומתיגעים להעשיר. יהיה פורעים מס ויתחסר ממונם למען ענותו. ר"ל למען יהיו עניים מרודים ודלים ויחסרו כל טוב. ולאשר היו מעדנים גופם בתאות גופניות ובתפנוקי הגשמות. ע"כ העבידום עבודה קשה בחומר ובלבנים. ונהשפיל גאון לבם ובקשתם השררה והכבוד עשאום לעבדים בזוים ושפלים משועבדים לנוגשים פחותים וירודים. באופן שהיתה גזרת הגלות מצודקת על קו המשפט היושר על פשעיהם ועל חטאתם. וההודעה בברית בין הבתרים היתה כיתר ידיעותיו ית' העתידים. כנאמר המגיד מראשית אחרית:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) ובני ישראל וכו' מלמד שהיו יולדות ששה בכרס אחד ורמז מדכתיב ו' לישני פריה ורביה פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ד"א כי פרו וישרצו עולה בגי' ששה בכרס אחד פחות שנים והנ"נ במאד מאד משלימות החשבון. ד"א פרו שהן עושין פירות וישרצו כשרצים ששה בכרס אחד וא"ת שמתים לכך נאמר וירבו וא"ת חלשים היו לכך נאמר ויעצמו במאד מאד ולכך כתיבי כל הני לישני יתירי:

(ח) ויקם מלך. היא פרעה הראשון. אמרו לו בא ונזדווג על אומה זו אמר להם עד עתה אנו חיין משלהם היאך נזדווג להם ולא שמע אליהם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים כיון שראה כך אמר להם אשמע לכם לכך כתיב ויקם אשר לא ידע את יוסף. אמר רבי יהודה בן לוי משל למי שרגם איקונין של מלך נטלוהו והתירוהו לסחר

קימת מלך חדש

(ח) ויקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך. והל"ל וימלוך מלך על מצרים. מהו ויקם. ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו כמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו וכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש. כן היה מלך עריץ זה ע"י התחבולות אשר חשב לעשות בישראל נגד רצון האל יתברך אע"פ שראה כי ה' עמהם במה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם מ"מ רצה להתחכם לו יתברך ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכות עברה וזעם וצרה אשר שלח ה' בהם כמ"ש הטרם תדע כי אבדה מצרים ועל כלם טביעת הים ומתוך זה דומה כאלו הוא קם עליהם

חומת אנ"ך

ומעין דוגמא תיובא רמיא על כל אדם מישראל לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום לברר מגונה ולכלול בקדושה. וכתיב את יעקב איש ס"ת שבת בסוף והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וז"ש הבאים מצרימ"ה גי' שכינה דהברורים יבואו לשכינה. (ג) ואפשר לרמוז שצריך להיות מצפים לישועה ולהתפלל לה' שיגאלנו ועיקר הכוונה בעבור השכינה כ"י שהיא בגלות וכמש"ה לא לנו כי לשמ"ך תן כבוד וז"ש כי לישועת"ך קויתי כל היום לישועת"ך דייקא כ"י. וזה אפשר רמז ושביה בצדקה ושבים שבים בתשובה בעבור צדקה שהיא השכינה וזהו בצדקה שכוונתם בתשובה ליחד הדודים. וזה רמז ואלה שמות בני ישראל הבאים ר"ת ושביה מצרימ"ה גי' שכינה שהתשובה היא בעבור השכינה (ד) א"כ דבעביר השכינה נצא מהגלות כמ"ש בזהר הקדוש ועמה יפקון וזה נ"כ ושביה בצדק"ה וזה רמז ושביה מצרימה גימט' שכינה (ה) א"כ שאין ישראל נגאלים אלא בזכות השבת כשישמרוהו כמ"ש רז"ל והיינו דקא רמיז שמות בני ישראל הבאים ר"ת שביה ונגאלים בעבור השכינה כי מצרימה גי' שכינה והיינו שישמרו שבת דרומז לשכינה ורמז את יעקב איש ס"ת שבת. ובא הרמז בר"ת שביה כי בעוה"ר הגלות הלא מראש מבורר בר"ת

נחל קדומים

בשביעאה אחיד ונסלח להם. וזה רמז ר"ת ושביה דהיו צריכים לשוב ולחזור לגלות. אך מצרימה גימט' שכינה בחי' שבת הרמוז בס"ת את יעקב איש ובזה נתכפריו דההוא צדיקא בשביעאה אחיד. או ירמוז במה שיש לחקור דיוסף הצדיק מחל לאחיו בלב שלם ואין אחר מחילה חטא. ויובן זה בחקירה אחרת דיעקב אע"ה נענש על כ"ב שנה שביט' כבוד אב ואם ;הרי' האב שמח' על כבודו כבודו מחו' ובודאי יצחק אע"ה מחל לו. ויש לישב דכתב ס' החסידים דכבודו מחול בדיני אדם אך בדיני שמים צריך ליענש ע"ש. ונראה הטעם דבמה שחטא לאביו חטא שתי חטאות א' לאביו ממש והב' להקב"ה שציוה כבד את אביך וכשמחל האב מחל מה שחטא לו ואכתי פש מה שחטא לשמים. ולכן יעקב אע"ה אף שיצחק אע"ה מחלו נשאר כבוד שמים ומדקדק עם חסידיו כחוט השערה ולכן נענש כ"ב שנה. ובהכי ניחא

מרפא לשון

היה במצ' ויוסף דהוה, מפני שהוא דביק למה שלמעלה ממנו הוסיף בו דלת. (ח) אשר לא ידע את יוסף, דלא מקיים גזירת יוסף. בכל הנוס' גזירת בפת"ח ל' יחיד וצ"ל מה היא גזירה זו כי שתי גזירות גזר יוסף

מסורת הקריאה

א (א) באו, מלעיל: (ג) יששכר, עיין לעיל למ"ד י"ח: (ז) פרו,

מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יָדַ֖ע אֶת־יוֹסֵֽף׃
ט וַיֹּ֖אמֶר אֶל־עַמּ֑וֹ הִנֵּ֗ה עַ֚ם בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֥ב וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ י הָ֥בָה
נִֽתְחַכְּמָ֖ה ל֑וֹ פֶּן־יִרְבֶּ֗ה וְהָיָ֞ה כִּֽי־
תִקְרֶ֤אנָה מִלְחָמָה֙ וְנוֹסַ֤ף גַּם־הוּא֙ עַל־
שֹׂ֣נְאֵ֔ינוּ וְנִלְחַם־בָּ֖נוּ וְעָלָ֥ה מִן־הָאָֽרֶץ׃
יא וַיָּשִׂ֤ימוּ עָלָיו֙ שָׂרֵ֣י מִסִּ֔ים לְמַ֥עַן

תרגום אונקלוס

מְקַיְּמִין גְּזֵירַת יוֹסֵף: ט. וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ. הָא. עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא: י. הֲבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן. דִּלְמָא יִסְגּוֹן. וִיהֵי. אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל סָנְאַנָא. וְיַגִּיחוּן בַּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא: יא. וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין.

תפסיר הרס"ג

לם ישאהד יוסף: (ט) פקאל לקומה. הוד'א קום בני אסראיל. אכת'ר ואעצ'ם מנא: (י) תעאלו נחתאל להם. פלא יכת'רון. ויכון אד'א ואפאנא אלחרב אנצ'אפו הם איצ'א עלי' אעדאינא. פיחארבונא ויהרבונא מן אלבלד: (יא) פציירו עליהם ולא

נוה שלום

וכו' כמ"ש הגאון ז"ל. (י) נתחכמה, נחתאל, נעשה להם תחבולה כי שם חכמה משותף להרע או להיטיב. ועלה, ויהרבונא, כמו ויעלונו כלומר יגרשונו וירחיקו אותנו מן הארץ לרשת את משכנותנו, והכתוב דבר על הרבים בלשון יחיד: (יא) שרי מסים. ולאה'

חלק הדקדוק

י) ונוסף גם הוא. ב' פתח וסי' ונלחם בנו. על נחלת המטה. וחד קמץ יש

תו"א אשר לא עירובין שם : ויאמר אל סוטה שם : הבה סוטה שם : וישימו שם

רש"י

ממש וחד אמר שנתחדשו ט גזרותיו (סוטה יא) : ואשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע י (כ"ג רא"ס) : (י) הבה נתחכמה לו. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך : נתחכמה לו. לעם כ נתחכמה מה לעשות ל לו (ש"ר). ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל מ לדונם במים נ שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם ם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י ישן) : ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה : (יא) עליו. על העם : מסים. ל' מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה : למען

רשב"ם

(י) נתחכמה לו שלא ירבה. שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתד תשלחנה. מצינו לשון יחיד אצל רבים: כי תקראנה. כי תארענה כמו מקראי קודש. מארע קודשא לשון מאורע: ונלחם בנו ועלה מן הארץ. לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקראו לי' מלכותא קטיעא: (יא) מסים. מן הכפולים הוא מסס. כמו פתות אותו פתים מן פתת: מסכנות. אוצרות כמו אל הסוכן הלז

בעל הטורים

שפה שהיו יולדות בכרס אחד : (ט) אל עמו. פי"ן עקומה אמר בע' נפש ירדו לכאן וככר נתרבו ממנו. (י) הבה נתחכמה. הבה עולה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים : והיה כי תקראנה מלחמה. שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם : ונוסף. ג' במסורה הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם כהם אלף פעמים :

שפתי חכמים

דברים נכוחים) : ט דאל"כ ויקם וימלוך מיבעי ליה : י כי כלא וי"ו משמע שזה הוא פירושו לכ"ע ואין הדבר כן אבל ואשר בוי"ו יהיה הפי' עשה עצמו כו' : כ דמלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל : ל פי' כי לא רצו שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמות הוא מה לעשות להם. (מהרש"ל) דק"ל דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מה לעשות לו : מ (נח"י) ולפי זה קאי אהקב"ה ולכך נכתב ג"כ רב ועצום וכל הפרשה בל' יחיד : נ וא"ת והא מיד לוה למילדות להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא פרעה עצמו לוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת : ם שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה :

אבן עזרא

כן ה'. על כן אין בבנין הקל מעל שיהיה האות המשרת בשו"א רק זאת הגזרה. וגזרת ויחי יעקב. והיה זה כי השתים האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי. ויהי. השתי האותיות הם מאותיות הנוח. והם יו"ד ה"א היה חיה. ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל : יצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסך את רגליו : כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה. על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. כי נפש היתה ליעקב. ויוסף שהיה במצרים, במספר הוא ושני בניו : (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי דורות. והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות. וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר שנות אלה כאלה : וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה : וטעם וכל הדור ההוא. על המצריים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף : (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו : וישרצו. כמו ישרצו המים. רק הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב. והשני

דעת זקנים מבעלי התוספות

דנם את המלך עצמו כך פרעה בתחלה אמר אשר לא ידע את יוסף ולבסוף אמר לא ידעתי את ה'. הבה נתחכמה לו. הב"ה בגימטריא י"ב נתחכמה י"ב שבטים. ופרש"י נתחכם למושיען של ישראל וכו' והם טעו כי לא נשבע אלא שלא יביא מים על האומות אבל שלא יבואו האומות במים לא נשבע ואמרו חז"ל שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נדון בייסוריו יתרו שברח זכו בניו לישב בלשכת הגזית ובלעם דהוה בעצה דהבה נתחכמה קשה מהא דאמרינן בפ' חלק בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירא כדקטל יתיה פנחס ליסטאה משום דכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואם היה בעצה זו נמצא היה בן מאה וארבעים כשנפל במלחמת מדין שהרי לכל הפחות היה בן עשרים כשיעץ ותחשוב שמנים של משה ולסוף ארבעים שהלכו במדבר היתה מלחמת מדין כדכתיב אחר תאסף הרי שהיה בן ק"מ שנה. לכך פי' ר' מנחם מדאנ"י שלשה היו באותה עצה דלכה איעצך כדאמרינן אמר ליה לבלק אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כדאיתא בחלק. והקשה הרב משה כי בדברי הימים דמשה תמצא כתיב בפי' העצה דהכא ויען בלעם הקוסם ועל כן הקשה ר' מנחם מהא דאמרינן בזבחים פרק פרת חטאת בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל נתקבצו כל האומות אצל בלעם ואמר מה קול ההמון ששמענו שמא הקב"ה רוצה להביא מבול כדאיתא התם. ואפי' אם תמצא לומר שלא היה כי אם בן כ' כששואלין ממנו עצה ובסוף ארבעים נהרג אלמא בן ששים היה בשמת. ויש ספרים שכתוב בהן ונקבצו כולן אצל קמואל והני פי' לא נהירא לי דהתם משמע דקמואל אבי ארם היינו בלעם אם כן תפל היה במיתתו. וגם נמצא בב"ר קמואל אבי ארם הוא לבן הארמי הוא כושן רשעתים הוא בלעם ולמה נקרא קמואל שקם על אומתו של אל. וכן נמי אמרינן בחלק הוא בלעם הוא בעור ולמה נקרא בעור שבא על בעירי הוא לבן הוא כושן רשעתים ולמה נקרא שמו כושן רשעתים שעשה שתי רשעיות אחת בימי יעקב ואחת בימי שופטים לכל אלה משמע שהיה תפל והאי דכתיב באיוב כי יתרי פתח ויענני ובמסורת כתיב יתרו ומפרש דה"ק יתרו נמי היה באותו עצה והוא פתח הדבר ואותי הענת וקשיא דהא דאמרינן דיתרו ברח ואיוב לא ברח אלא שתק ור"ל שהיה יתרו גדול הדור באותה שעה והיה בידו למחות ולא לברוח ולכך מאשימו איוב :

עדי

קימת מלך חדש

עליהם להביא עליהם כל המכות ההמה. ואמר אשר לא ידע את יוסף כי לא ידע מה שקרה ליוסף כי אחיו היו משתדלים בכל עוז להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו כי רצון האל יתברך היה עם יוסף לגדלו ולנשאו ודבר אלהינו יקום לעולם כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל יתברך שאמר כן ירבה וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידי אחי יוסף וכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמסו ירד (הכ"ין) :

אבי עזר

נד"ס לבני יוסף וגו' : (ח) (ויקם מלך חדש וגו') הרב נקט שתיבת חדש הורלתו שלא בא מזרע מלוכה. וזש"כ פרושו כמשמעו בלא תוספת. דהיינו שאין הוראת חדש שהוסיף גזרות חדשות. ולא נעלם ממך פלוגתא דרב ושמואל : (ט) (הנה עם בני ישראל וגו') עיין פ' שופטים

נחל קדומים

מה שנענשו על מכיר' יוסף דאף דהוא מח' עדיין מה שחטאו בצדי' עליון נשא' ולכן נתכפר השאר בשב' דההו' צדיקא בשביעאה אחיד וזה הרמז ויושם בארון במצרים עי"ז שמכרו ליוסף ונשאר במצרים היו בגלות ואלה שמות בני ישראל הבאים ר"ת שביה. וכי תימא כבר מחל יוסף להם ואמאי לא נתכפר לזה רמז את יעקב כלומר פקח עיניך דיעקב אע"ה נענש כ"ב שנה ועד אחרן בא מצרים על כבוד או"א והלא ודאי יצחק מחל אלא על הנוגע לשמים וה"ה לשבטים דהגלות לכפר מה שחטאו למעלה. וראיתי בלקוטים שבס' רבינו אפרים כ"י הבאים גימט' תרי"ג כי מ"ם הבאים הוא ת"ר באו י"ג הם תרי"ג עכ"ל. ומ"מ היא ת"ר באי"ק בכ"ר. ואפ' במ"ש המפרשים דטעם גלות מצרים שהתורה רוחנית ואינה חלה על אדם שיש לו מחשבות רעות גאה וגאון ולכן הכניע לישראל בגלות מצרים כדי שיוכלו לקבל התורה ולכך רמז הבאים תרי"ג ללמד דגלות מצרים הכנה לתורה וזה אפשר שהיה ויכוח משה רבינו עם הקדוש ברוך הוא שאמר מי אנכי וכי אוציא ואז"ל שאמר לו שלא הגיע זמן גאולה והשיבו בהוציאך וכו' כלומ' אתה סובר שהגלות משום גזרת ת' שנה דע שהגלות להכניע' שיוכלו לקבל התורה וז"ש בהוציאך וכו' : (ב) מצרימה. כתב רבינו

מרפא לשון

המילה והגרות דואת העם העביר אותם לערים וגו' שהיא גזירת המילה שהיא גזירה נמשכת דור אחר דור אבל הגרות אינה אלא פעם א' וכבר עברה ולפי דברי החוקרים האחרונים שהיו המצרים נוהגים למול אז י"ל שהיא גזירה אחרונה שהעביר אותם לערים ור"ל שלא קיים טעם הגזירה שנתכוון בה יוסף שהיא שלא יקראו את ישראל גרים ויהיו מזלזלים בהם וזה המלך החדש עשה היפך טעם גזירת יוסף ואמר הבה נתחכמה לו. (ט) רב ועצום, סגן ותקפין ה"ג בל' בינוני דלא כנ"א סגיאין וכן לקמן כן ירבה וכן יפרוץ מהר' כן סגן וכן תקפין, והטעם דמתר' בלשון בינוני לפי שלא היו רבים ועצומים יותר מהמצרים ממש שהרי הוא אומר אח"כ פן ירבה אלא שבערך רבוי המצרים ומיעוט ישראל היו פרים ורבים יותר וידע זה באומד הדעת או שהיו מביאין לפניו חשבון הנולדי' בכל שנה ושנה. (יא) שרי מסים, שלטונין מבאשין

חומת אנ"ך

אבל אשתהויי אשתהו ומאחרים לשמור השבת ולכן בא בס"ת (ו) א"כ כתבו ז"ל מצריימה ג' שמניה שעשאום כמגולה שאין בה דגים עכ"ד והכוונה כי כינויות קרי דאדה"ר היו במצרים וזה רמז הבאים מצריימה ר"ת ג' אדם. וגם ס"ת ג' אדם שיצא יע"א כי לו אד"ם הוא ותפארת לו מן האד"ם וז"ש

עֲנֹתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת
לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃
יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ
וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ
מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃
יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה
בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה
בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר
עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם

תרגום אונקלוס

בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחָנְהוֹן. וּבְנוֹ. קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרֵי לְפַרְעֹה. יָת פִּיתוֹם וְיָת רַעְמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִּמְעַנַּן לְהוֹן. כֵּן סָגַן וְכֵן תָּקְפִין. וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי. מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג. וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי. יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ יד. וְאַמַּרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא. בְּטִינָא וּבִלְבְנֵי. וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא. יָת כָּל פּוּלְחָנְהוֹן. דְּאַפְלַחוּ בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃ טו. וַאֲמַר מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם. לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא.

תולדות אהרן

יכאשר. שם י׳ : ויעבדו שם. וימררו את שם : ויאמר מלך. שם:

תפסיר הרס"ג

ד'מה. לקבל אן יעד'בונהם בנקלהם. פבנו קרא מכ'אזין לפרעון. פי אלפיום ופי עין שמס; (יב) וכאן כל מא עד'בוהם. כד'אך יכת'רון ויסרון. חתא צ'גרו. מן קבל בני אסראיל; (יג) ואסתכ'דם אלמצריון. בני אסראיל באקמא; (יד) פאמרו חיותהם בכ'דמה צעבה. באלטין ואללבן. וסאיר אעמאל אלצחרא. גמיע כ'דמתהם. אלד'י אסתכ'דמוהם באקמא; (טו) פקאל מלך מצר. לאל קואבל

נוה שלום

ד'מה, בפתח אלד'אל, ממונים להבזותם ולהשפילם וכעין ת"א. את פיתם. פי אלפיום ופי וכו' בפיתם וברעמסס שכבר היו בנויים עיין רש"י ז"ל, ולדעת הגאון אין הפרש בין עין נחה לעין פתוחה במלת רעמסס. (יב) יפרץ, ייסרון, לשון הרוחה והצלה. (יג) בפרך, באקמא, בהשפלה ועינוי. (טו) ויאמר

אבן עזרא

מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שכר. אכל את הלחם. שמר את הדבר. שכר את החמיר. אלו נקראים פועל יוצא. והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים. וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים. והנה זו הגזרה כגזרת שב. פעם עומד כמו ושב וקבצך. ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך. אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשותיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב.: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר. ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה. כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא: רעמסס. בשוא נח תחת העין כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה. על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצרים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה. אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק:

אבי עזר

פירש הרב מוס כל דבר רע. פירש מוס. וכן כאן בני ישראל הוא פירש של עם: שם (כל ממנו בספרי אגשי מזרח) הנה הרב מלדיק אגשי מערב שאניהם דגושים בין ממנו ליחיד נסתר ובין ממנו לרבים כמנאים. גם ממני ליחיד כמנא והקשה לעצמו הלא כל כינוי כי רפה. כמו כתני

רשב"ם

לשבנא אשר על הבית: (יב) כן ירבה. כמו כן הרבו במלפנים: ויקוצו. בחייהם כמו קצתי בחיי. וכן אשר אתה קץ מפני שני מלכיה. (יג) בפרך. לשון שברון הוא. בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל עבודה בשדה. חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך בתוך העיר. בפרך: (טו) למילדות העבריות. למילדות שהם העבריות:

בעל הטורים

(יא) ענותו. ב' במס' הכא ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בעניין תשמיש אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מפריה ורביה׃ רעמסס. ראשון ראשון מתמוסס׃ (יג) בפרך. בפה רך שאמר בנו לכם ערים לשבת: (יד) בחמר. חסר והוא אותיות ברמ"ח איברים. ד' מיני עינוין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה. בחמר. ובלבנים. ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכך היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות.

שפתי חכמים

ע ק"ל דהל"ל ענותו בסבלותו או ענותם בסבלותם פ דק"ל הל"ל ויבן את פיתום ואת רעמסס לערי מסכנות לפרעה ומדכתיב ויבן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שבנויות היו אלא וגו' (רא"ם): צ ר"ל דק"ל דבפסוק משמע מתוך שהיו מענין אותן לכך היו רבין וכי לא סגי בלאו הכי וע"ק דאדרבה עינוי ממעט פריה ורביה ועל זה פירש בכל כו' ר"ל לא היו מענין אותן אלא מחשבתן היה כן: ק כיון דכן ירבה קאי אמחשבת המקום ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה למה כתיב ירבה לשון עתיד לכן פירש כן רבה וכן פרץ שהיא לי הוה תמיד: ר דק"ל שאמרו מפני בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם קלו ר בחייהם (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ורביתינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון

רש"י

ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום פ חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנים לב לענות צ כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה ק וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו.

גזרת פרעה

(טו) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. הנה אי אפשר שלא קרא פרעה רק לשתי המילדות שפרה ופועה. מחמת שלא היו מילדות עבריות יותר מהן. כי איך יספיקו שתי נשים מילדות עבריות לעם ככל ועלום כאשר היו אז בני ישראל פרו וישרצו וירבו מאד. ואין לומר שהיו בתים אלו שרות של המילדות. הי' מהראוי לקרותם כן. כמו שר המשקים שר האופים שר הטבחים. גם מה הי' מועיל פרעה בקראו לפניו שרות המילדות הם לא יצוה כן למשרתות שלהן. ואין כמשמעות המקרא שפרעה צוה לשפרה ופועה שילוו הן גם למילדות אחרות. ואומר מהרי"א שמנהג מצרים הי' שהיו באות שתי מילדות לכל אשה יולדת. האחת מהן היה עסקה בהוצאת הולד ובשכלולו ולכן נקראת בשם שפרה ע"ש שמשפרת את הולד. והשנית היה עסקה להחזיק ביולדת ולעוזרה בדברים וקולות ותפלות ולכן נקראת בשם פועה. מלשון כיולדה אפעה. וע"כ היו מילדות רבות עבריות אשר הי' שמם שפרה ופועה. ואמר שדבר פרעה למילדות העבריות. ר"ל לכל המילדות העבריות קרא [כי לא אמר הכתוב שדבר פרעה לשתי מילדות עבריות רק] ויאמר פרעה למילדות העבריות. שלכל המילדות הרבות ההנה דבר. וכלן היו נחלקות לשתי אומניות וזה אמרו שמם האחת שפרה ושם השנית פועה. וקנה לדקו דברי הרמב"ן והרא"בע ז"ל כי לא לוה פרעה שיעשו כליתם בפרהסיא כי פרעה שם על הלוזי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) ערי מסכנות. על שם שכל העוסק בבנין מתמסכן ולשון מסכן הוא ויש אומר שמסכנית האומנין שעומדים כמה פעמים בסכנה על גבי הבנין: פיתום ורעמסס. פיתום פי תהום בולע הבנין רעמסס ראשון ראשון מתמוסס ומתמוטט וק"ל דכתב בפרך בפה רך בתחלה אמר להם פרעה לכל אחד מכם אני ניתן שכר מכל לבנה שיעשה ובאו כלן ודחקו עצמן מפני חמוד השכר ועשו יותר מדאי וכיון שראה פרעה כך אמר להם השלימו חקכם לבון כאשר בהיות שכר נתן לכם: (יד) וימררו. ובאותו פרק נולדה מרים ועל שם כך נקרא' מרים. בחמר בתחלה ובכל עבודה בסוף: (טו) למילדות. רב ושמואל ח"א אשה ובתה יוכבד ומרים וח"א כלה וחמותה. יוכבד ואלישבע. ד"א למילדות

נחל קדומים

אפרים ז"ל גימט' שממה והם אותיות ממשה שעל ידו היתה מצרים שממה בכח שכינה גימט' מצרימה בזכות שלא שינו לשונם כי מצרים"ה גי' שפ"ה עכ"ד. ולפי מ"ש בזהר הקדוש דגאולת מצרים היא היתה אם לגאולה העתידה ואמרו בז"ח כי גאולה העתידה בזכות משה רבינו ע"ה יש לרמוז כי מגאולת מצרים נעשה הכנה כי השכינה גי' מצרימה תעשה שממה לא"ה בזכות משה הרמוז באותיות ממשה ואז תהיה כל

מסורת הקריאה

מלרע: (י) הבה, עיין לעיל י"א ג': ונוסף, הסמ"ך בפתח, ונמסר עליו ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' א' דין, ב' ונוסף על נחלת (במדבר ל"ו ג') ג' יש מפזר ונוסף (משלי י"א כ"ד) בתראה קמץ: ונלחם, החי"ת בפתח, ונמסר עליו ה' פתחין, א' דין, ב' והיינו (ש"א ח' כ') ג' ונלחם בגוים (זכריה י"ד ג') ד' ויאמר דוד (ש"א י"ז ל"ב) ה' ויתמרמר (דניאל י"א י"א): בנו, מלעיל: (יא) ענתו. מלרע: רעמסס, העי"ן בפתח, ונמסר עליו לית רפי, פירוש שהמ"ם בשוא נח לפי שהעי"ן בפתח, ושארא רעמסס בשני שואין: (יב) יענו, מלרע: ויקצו, מלעיל בקו"ף: (יג) ויעבדו, מלעיל: (יד) וימררו, הרי"ש

מרפא לשון

תרגמו כמו מושלים מריעים לפי שאינם שרי מסים כפישוטן שהמלך ממנה אותם על המס והם שרים נכבדים גובים מס הראוי לחוק המלכו' אבל היו אנשים רעים ממונים על ישראל על המס ובמה שאמר הכ' למען ענתו וכו' הוציא ל' שרי מסים ממשמעו להיות פירושו כן כמו שתרגמו שלטונין מבאשין ולא כמשמעו רברבי מסין דאלו הוא כמשמעו לא יתכן הטעם למען ענתו. ערי מסכנות, קרוי בית אוצרי ה"ג דלא כנ"א אוצראן, וכצ"ל אוצר לשון זכר ואין לתר' אוצראן בל' נקבות כמו מסכנות לפי שצריך לזווג מלת אוצרי כמו קרוי שהיא דבוקה לפניה ולא לאחריה. (יג) בפרך, בקשיו, תרגם המסובב בסיבתו כי הקושי הוא סיבת הפרך שאם לא יהיה הדבר קשה אינו מהפרך וכוונת הכ' הוא על הקושי כמ"ש בכ"מ עבודה קשה ותר' לא תרדה בו בפרך כיוצא בזה. (יד) וימררו את חייהם, ואמרו ה"ג בדג"ש המי"ם על משקל בסרו סברו ודכוותיה בשמואל א' ואשפך את נפשי ואמרית ית עולבן נפשי, אמנם בנסח"י הישנות ובדפוס הגירסא ואמרית וכן עיקר מפני שהיא מלשון ולפני ה' ישפוך שיחו שפירושו יגיד שיחו וכן פי' בעל מצודת ציון, והרב המחבר לא עיין בזה ואין מגירסא זו שום ראיה

הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה:
טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת
וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא
וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה:
יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים
וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: שני

תרגום אונקלוס

דִּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה. וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא פּוּעָה: טז. וַאֲמַר. כַּד תְּהֶוְיָן מְיַלְּדָן יָת יְהוּדָיָתָא. וְתִחֱזְיָן עַל מַתְבְּרָא. אִם בְּרָא הוּא וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ. [נ"ב וְתִקְטְלִינֵיהּ] וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִנַּהּ: יז. וּדְחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ. וְלָא עֲבַדָא. כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמְּהוֹן מַלְכָּא דְּמִצְרָיִם. וְקַיֵּימָא יָת בְּנַיָּא:

תו"א ויאמר בילדכן. שם: אם בן הוא. שם: ותחיין שם יח.

תפסיר הרס"ג

אלעבראניאת. אלד'י אסם אחדאהמי שפרה. ואלאכ'רי פועה: (טז) קאל. אד'א קבלתן אלעבראניאת. פאנצ'רן ענד אלמת'בר. אן כאן אבנא פאקתלוה. ואן כאנת אבנה פאסתבקוהא: (יז) פכ'אפת אלקואבל אללה. ולם יצנען כמא קאל להן מלך מצר. ואסתבקין אלבנין:

נוה שלום

מלך, חתי' קאל וכו' אחר שראה שלא הועילה התחכמותו להמעיטם בעבודת פרך כי עוד נתרבו על כן גזר להמית הזכרים. (טז) האבנים, אלמת'בר, מושב האשה היולדת ודומה לארמי, כתב בס' השרשים לאבן גנאח שהוא נגזר מן בן ובנים והאלף נוסף. ונקרא המקום אבנים כי שם נופל הולד בצאתו מבטן אמו, אבל עשה מלאכתו על האבנים

אבן עזרא

ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה. כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה. שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט. וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים. והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג. כי מלת אני רפה. וכן מלת נחנו ה'. והנה מלת מן כפולה. ונדגש הנו"ן ממני לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני. כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו היא מן נו"ן ני לסימן המדבר. אם כן יהיה איש ממנו. שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו.וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון. כי יאמר מן ישמור ישמרו. אשר יקראו. אויב ירדפו והוא המעט. כי הרב ישמרהו. רק ישמרו דרך קצרה. כמו והנהו עושה מלאכה שהיא כמו והנה הוא. והנה נצב. ופעמים יוסיפו הנו"ן ישחרונני ולא ימצאונני. תברכני נפשך. כמו תברכנני. זובח תודה יכבדנני. יסובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו בעליו: (י) הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון. כמו לכה נא. עמנו. ולנקבה הבי דמטפחת. לכי יבאי. בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה. ולנקבה הבה נא אבואה אליך. כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך הכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי לי. דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכחם. פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך יברך ולא אשיבנה. והטעם וברך ברכה. וככה וברוב יועצים תקום. והשלם יועצים עצה תקום. וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו.

בעל הטורים

הסיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך: (טו) ספרה ב' במס' מתרי ליסני. דין ואידך ברותו שמים ספרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נולד מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הילד ומנפחת בו ומשיבה רוח לילד וזהו ספרה ל' שפופרת. ד"א למה נקרא שמה ספרה שמשפרת את הולד. אף ברוחו שמים ספרה ע"ש שהקב"ה ספר השמים: (טז) על האבנים. ב' במסורה וראיתן על האבנים ואידך בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפ"ק דסוטה סי' גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ד"א מה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: (יז) המילדת. בגי' יוכבד בת לוי. כאשר דבר אליהן. בגי' שתבען:

רשבם

(טז) על האבנים. על המשבר. כדאמרי' באו בנים עד משבר. גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על האבנים: וחיה. טעמו למעלה. כמו מן ישב ישבה. מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה. אבל ואלו חיה אלף שנים פעמים. טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה: (יז) ותיראן. לשון יראה. אבל ותראנה בלא יו"ד לשון ראייה שהרי יאמר ותראה ותחיין. אין חילוק בין פעלו. לפעלתם:

רש"י

כבד ש כמו סובר ומשבר ת דיבר ומדבר כך מוליד ומילד: שפרה. זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים א על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (שם) פועה ל' צעקה כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורא משבר וכמוהו (ירמיה יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו ב שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ג ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים.

שפתי חכמים

כל שעה אלא בארץ גושן היו רחוק מפרעה ועמו לכן פי' קלו בחייהם של עצמן כשהיו מזכירין את שם ישראל מהרש"ל ויותר נ"ל דרש"י דייק מדכתיב בפני דלא הל"ל אלא ויקוצו בבני ישראל: ש שיש דגש בלמ"ד מילדות ול' קל שהוא בנא דגישת למ"ד: ת סובר ל' קל ומשבר לשון כבד ופירושם שוה וכן דובר ומדבר נמי כן הוא: א דכתיב בסמוך וייעש להם בתים ופרש"י בתי כהונה ובתי לויה ומלכו' ולא מלינו שיצאו מאשה אחרת אלא מיוכבד ומרים והואיל וכן הוא ע"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבד דהיא היתה אמה של מרים דאין סברא לכתוב בתחלה הבת ואחריה האם ופועה היינו מרים: ב וא"ת דלמא כדי שלא יפרו וירבו וי"ל דא"כ הי"ל להמית הנקבות שאף אם ימות הזכרים וישארו הנקבות אם ישאר זכר אחד יכול לעבור כמה נקבות. (נח"י) ול"נ דאס"ד משום פריה ורביה לחוד הוא א"כ למה חידש גזרת המילדות דטעמא מאי הקפיד על פו"ר משום טענת ונלחם בנו והא כבר נתבטלה בגזרת פרי מסים אלא פרשו וכו' ע"ש באריכות: ג פי' וחיה הוא ל' זכר כדמצינו בהרבה מקומות והאי וחיה לשון נקבה הוא כמו

דעת זקנים מבעלי התוספות

חסר וי"ו למד שלא היתה כי אם מילדת אחת והיינו יוכבד אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת אלא פועה לילד ולכך אמרו חז"ל פועה זו מרים מהרב משה כהן. ד"א שפועה לילד בבטן וקוראה לו צא והוא יוצא:

גזרת פרעה

קלונו לעשות רליתה בפרהסיא. ומטעם זה לא צוה להמצרים שיהרגו עם בנ"י בפרהסיא. כי תהיה זה בגידה וקלון לעיני השמש אשר לא היתה כמוהו להרוג את הגרים אשר באו לגור ברשות המלך הראשון על לא חמס בכפם. וגם הלא נראה מסגנון הכתובים לקנין שרצו בעבדים כמ"ש מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ועוד כי בודאי מתחלה לא פלה על דעת פרעה שהמילדות ימיתו כל הבנים. דפשיטא אפילו אם תמלא ידם להסתיר דבר הרליחה אם יראו העם שבכל מקום בואם ימותו הבנים. בלי ספק לא יקראו אותן לבוא אל המשבר. ורלון פרעה לא היה אלא להרבות מספר הנקבות ולהמעיט הזכרים כדי שיתערבו הנקבות ויתחתנו עם המצרים ובהמשך הזמן יסכח שם ישראל. א"כ לפ"ז לא היה לפרעה לתמוה אם נמשך זמן מה שלא מתו בנים בילדותן. כי פשיטא שהמילדת תוכל להתנצל שהאם או הבני בית השגיחו על הילד. והפקודה היתה שהמילדת לא תהרוג בפרהסיא. דאם יהרגו אף אחד מהם בזדון. מי פתי יקרא אותן לילד את האשה. אבל דבר אחר הי' תימה בעיני פרעה כי מאז נתן הפקודה הזאת ראה שהיו המילדות מספקות להם מזון ומגדנות ויין לכל יולדה. והוא לא חשד אותן שעשו כן למרות דבריו ולעשות מהיפך אל היפוך. ע"כ היה ברור בעיני המלך כי מה שהן מספיקות מחיה ומזון עתה ולא עשו כן קודם לכן. ודאי הוא איזה תחבולה לקיום פקודתו. אבל לא הבין הצורך לזה וטעמם. וזו ששאל פרעה. מדוע עשיתן את הדבר הזה ותחיין את הילדים. כלומר אין ספק אצלי כי הוא איזה תחבולה לשמור פקודתי. אבל לא אדע טעמו. ותעניגה לו בחכמה. כי לא כנשים המצריות וגו' כי חיות הנה בטרם תבא אליהן המילדת וילדו. א"כ אינם צריכים כלל למילדות. ובאיזה אופן נקיים מצותיך. ע"כ הסכמנו להביא לכל יולדה מחיה ומגדנות. ועי"ז יקראו אותנו לכל יולדת ועי"ז אפשר שנוכל להמית לפעמים איזה בן זכר בזמן שלא יהיו מסתכלין בו. והנה הכתוב העיד עליהם שלא עשו זאת כאמנת לקיום פקודת המלך אך מפאת יראת אלהים אשר בלבבם. ע"כ ויעש להם בתים להחזקת טובה על השתדלותם למלאות רצונו בשכל טוב:

(יז) ותחיין את הילדים. פי' רש"י מספקות להן מים ומזון. דקשה לרש"י איך שייך לומר על שב ואל תעשה בלשון קום ועשה. דפרעה אמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים. הלא לזה אין צריך עשיה אלא כיון שלא המיתום ממילא חיו

נחל קדומים

הארץ שפ"ה אחת ידוק היטב: ה (ג) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. בענין תשלום ע' נפש שחסר אחת. רז"ל אמרו יוכבד השלימה ופירש הר"י דשר של מצרים נמשל לנקבה ולכך יוכבד השלימה החשבון וממנה נולד הגואל משה רבינו ע"ה. וי"א דכביכול הוא השלים המנין ואפשר זה רמז אנכי ארד עמך אנכי כינוי לשכינה ארד. עמך. ר"ת ע'. משלים כבודי. ולמ"ד דאסנת היתה בת דינה שנתעברה משכם ונשאת ליוסף אפשר לומר דאסנת השלימה החשבון ומצטרפת עם בעלה ובניה:

מרפא לשון

לואמרו דכאן. ולא מצאתי מי שהזכיר גירסא זו אבל מעולם כן היא הגי' אצלינו שכן נמצא בקלפים ישנים נושנים וצ"ע למה מתר' כנ"א ומררו ופירושו יתכן להיות מל' מרירות וחסר הכפל כמו והמר עליו כהמר על הבכור שת"י ויימרון עלוהי כמא דממרן על בוכרא (זכריה יב) או יתכן שהוא ל' הכעסה כמו מן אמרייך דאמרית (סוטה). (טו) למילדת לחיתא, ה"ג בל' קל וכן עיקר כל' הכ' לקמן כי חיות הנה דלא כנ"א חיתא שאינו שם תאר כמו בהמות וחיות או חיות ולא מתית

חומת אנ"ך

את יעקב וע"י השכינה גי' מצרים"ה יתבררו כל ניצוצי הקדושה ע"י שעבוד ישראל עד שתהי' אומה שיבררו כל ניצוצי הקדושה ועשאוה כמצולה שאין בה דגי"ם שהם בחי' ניצוצי הקדושה. ובכח השיעבוד בחומר ולבנים היו מתבררים ניצוצי הקדושה ובאים נשמות ישראל לעולם וזהו הריבוי של ישראל דכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וכו' במאד מאד אותיות אדם כי היו ניצוצי אדה"ר ועל ידי קושי השעבוד היה נתרבה הבירור והיו פרים ורבים מאד והיו באים כסדרן בשכינה וז"ש ותמלא הארץ אותם הארץ רמז לשכינה ואח"כ באים נשמות על זיווג ישראל ופרים ורבים מאד ומוציאים ניצוצי הקדושה והסט"א ערות הארץ. וכתב הרמ"ע ז"ל דהגיע תור נשמה לצאת הורס כל בנין סט"א להוציא הנשמה ההיא כדקי"ל גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע את כל הבירה. וז"ש וכאשר יענו אותו כן ירבה דלפי חומר וקושי השעבוד יגדל הבירור והוא בעלם וכאשר יענו כן ירבה דסיבת הרבוי היה מכח קושי השעבוד. וכן יפרוץ דלהוציא נשמה יעלה הפורץ בסט"א והורס בנינה וז"ש וכן יפרוץ בבנין הסט"א דמקעקע כל הבירה. ויקוצו מפני בני ישראל ואמרו רז"ל קצו בחייהם שניצוצי הקדושה הם חיותם. ועתה מרגישים שנהרס בניינם ואע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו ועל כל פנים מרגישים שמתמעט חיותם וזהו קצו

יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת
וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר
הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃
יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי
לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־
חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן
הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים
לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃
כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־
הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃

תרגום אונקלוס

יח. וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא. וַאֲמַר לְהוֹן. מָא דֵין עֲבַדְתִּין פִּתְגָמָא הָדֵין. וְקַיֵּימְתִּין יָת בְּנַיָּא: יט. וַאֲמַרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה. אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא. מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא. אֲרֵי חַכִּימָן אִנִּי. עַד לָא עָלַת [נ"י עָלָא] לְוָתְהוֹן. חָיָתָא [נ"י חַיְתָא] יָלְדָן: כ. וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא. וּסְגִי עַמָּא. וּתְקִיפוּ לַחְדָּא: כא. וַהֲוָה. כַּד דְּחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ. וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין:

תפסיר הרס"ג

(יח) פרעא בהן מלך מצר. וקאל להן. מא באלכן צנעתן הד'א אלאמר. ואסתבקיתן אלבנין: (יט) קאלתא לה. אן ליס כאלנסא. אלמצריאת אלעבראניאת. בל הן בציראת. קבל אן תדכ'ל אליהן אלקאבלה ילדן: (כ) פאחסן אללה אלי אלקואבל, פכת'ר אלקום, ועצ'מו גדא: (כא) ולמא כ'אפת אלקואבל אללה, צנע להן ביותא

נוה שלום

ענינו אחר והאלף שרש. (יט) חיות, בציראת, כת"א. (כא) ויעש, צנע, עשה ודבק אל האלהים, בתים, ביותא חגבהן, שהסתירם מפרעה שלא ירע להם וכן פירש בספר השרשים לרד"ק וזהו מה

חלק הדקדוק

מפזר ונוסף עוד (מהריב"ש): יט) המילדת וילדו. השוא נח כי אין

אבן עזרא

ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו. ולפי דעתי אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל הסוכן. ותהי למלך סוכנת. שומרת האוצר ולא ידע לכל ושכבה בחיקך: רעמסס. בפתחות דעי"ן. ואינני מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהי' בעינוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה. כמו ופורץ גדר: (יג) ויעבידו. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו. וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך. והוא כדברי המתרגם ארמית. ולומר בפיוט פרוכים. איננו נכון כלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים. ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש. ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו. כי יחיד מן מועדות מועד ולא מועדה. כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים וממקומות מקומה. אולי יפקח עיניו

אבי עזר

ה'. והיא ממני הפך המנהג להדגישו. ותירץ דחסר נו"ן כי במכתב. דהוי למכתב ממני. אחת למלת מן. ואחת לכינוי. לכן קאמר הרב. כי הנו"ן הראשון תבוא עם אות המ"ם כאלו הוא מן וכו'. והדר קאמר הטעם ממנו לרבים כמולים. גם שם חסר נו"ן כו. והדר קאמר טעם

תולדות אהרן

ותאמרו שם: ויהי כי. שם:

רשב"ם

(יט) כי חיות הנה. בריאות ופקחות וממהרות לילד: (כא) ויעש להם בתים. לשמרם פן ילכו לעבריות

בעל הטורים

(יח) עשיתן. ב' במס'. דין ואידך עשיתן תועבה ביחזקאל. כדאיתא בפ"ק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו ומליני גבי עריות דכתיב כי כל התועבות האל: ותחיין. ב' בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

רש"י

מספקות להם מים ד ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ול' ה פעלתם. כגון (שמות ב) ותאמרנה איש מצרי ל' עבר כמו ויאמרו לזכרים יתדברנה בפיכם (שם ג) ל' דברתם כמו ותדברו ו לזכרים וכן (יחזקאל יג) ותחללנה אותי אל עמי ל' עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות תרגום מילדות חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן משולות לחיות ז שאינן צריכות מילדות והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן ויברך אותם ועוד כתיב (יחזקאל יט) מה אמך ח לביאה: (כ) וייטב. הטיב להם וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר ל' ויפעל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמץ קטן (או בסגו"ל שהוא פתח קטן) כגון וייטב אלהים למילדות וירב בכת יהודה (איכה ב) הרבה תאניה וכן ויגל השארית (דה"ב לו) לנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו ל' מפעיל את אחרים. וכשהוא מדבר בל' ויפעל ט הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון (ויקרא י) וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה פנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא י לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. כ בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במס' סוטה (שם):

שפתי חכמים

ותחיה ויש חילוק כי זה הטעם למעלה בתי"ו והוא ל' נקבה אבל כשהטעם למטה ביו"ד או הוא ל' זכר כדמלינו במגילת אסתר דכתיב את שרביט הזהב וחיה וגם בקהלת אם חיה אלף שנים. א"כ כיונתו דותיה בוי"ו הופך את התיבה להבא: ד מדכתיב ולא עשו כאשר דבר אליהן ש"מ לא המיתום א"כ ל"ל ותו ותחיין אלא מספקות וכו': ה ר"ל אין הפרש בין הנסתרות ובין הנמצאות בלשון עבר. ונראה דה"פ דרש"י מקשה על עצמו לפי שפירשתי ותחיין הראשון שהיו מספקות להם מזון א"כ קשה על התרגום למה שינה בלשונו דהראשון פי' וקיימא והשני פי' וקיימתון בשלמא בלא זה הייתי אומר דוקיימתון פי' שמספקות להם מזון מ"ה שינה אבל לפי מה שפירשתי דותחיין הא' פי' מספקות להם א"כ למה תירגם על ותחיין הראשון וקיימא לכ"פ לפי שלשון עברי וכו': ו כמו שמלינו ותאמרנה ובמקום אחר מלינו ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל אחד ואפ"ה פי' לשון דברתם לשון נוכח א"כ גם הכא ותחיין ראשון ל' נסתר והשני ל' נוכח והוא על משקל אחד: ז כי לפי פי' ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת אינה צריכה מילדת כהולידה. רא"ם: ח ר"ל שמדמה כנסת ישראל ללביאה: ט רלונו לומר לעלמו: י רלונו לומר שהם נחי נקודים בציר"י אפ"ה לשון ויפעל הוא: כ לא ויטב לחוד ויעש לחוד:

גזרת פרעה

חיו ואיך שייך לומר מדוע עשיתן וגו'. והל"ל מדוע לא עשיתן כדבר הזה להמית ותחיין את הילדים לכך מפרש רש"י שהיו עושים גם מעשה בידים שהיו מספקות להם מים ומזון:

ואינן צריכו' אותנו היה אומר פרעה שקרניות הם וכשראו כי רבו העם ויעצמו מאד חזר ויאמר כן המילדות דוברות כי ברור לי כי חיה אחת או שתים אינן מספיקות עם רב כזה:

(כא) ויהי כי יראו המילדות. פי' כשראה פרעה שלא היו מקיימין מצותו ויעש להם בתים אצל עבדיו כדי שיראו אם הולכת אצל העבריות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) וייטב אלהים. פרש"י מה הטבה ויעש להם בתים ולא נראה כי יש פסוק מפסיק ולכן נראה לי' דקאי אאותו פסוק עצמו והפירוש וייטב אלהים למילדות ממה שירב העם ויעצמו כי לפי שאמרו המילדות לפרעה כי חיות הנה

ותרא

נחל קדומים

יז (ד) ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהם מלך מצרים ותחיין את הילדים. רז"ל אמרו שהמלך תבען ומיאנו ומסרו עצמן על ק"ה. וידוע דהגוי אינו דין שיהא מוסר עצמו על ק"ה ומחשבה טובה בישראל הקב"ה מצרפה למעשה לא עשה כן לכל גוי. וענין זה דבר בפרק הי"ל דין ישראל היה רפוי. המילדות נהגו כישראל ומסרו עצמן על קדוש השם כשתבען. לזה מחשבתן טובה ומה שפירשו מהעבירה אלהים חשבה לטובה כעושה מצוה כדין ישראל וז"ש ותיראן וכו' וייטב אלהים וכו' ויעש להם בתים ודוק והארך:

מרפא לשון

אבל הוא לשון פועל ע"ש שסועדת את היולדת ועוזרתה לחיות מצערה וכן היולדת עצמה נקי' חיה ע"ש שמחיה את הולד שבלעדה א"א לולד לחיות וכ"כ הראב"ע ז"ל ע"פ כי חיות הנה וז"ל ובאה היוד רכה מן כי חיות הנה והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי ונדגש היו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו"ד אלהי העבריים עכ"ל ואמנם בז"ח פ' כי תצא איתה רבי חייא אמר כתיב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה כיון דאמר נשמת חיים אמאי ויהי האדם לנפש

חומת אנ"ך

נחייסם שמתמועט מפני בני ישראל שמתרבים שיוצאים לאור נשמות אשר היו טמעי"ס בסט"א. ולזה ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בעבודה שמשברת את הגוף כלפי מה שמשתברת הסט"א להוציא נשמות ודא היא תברתהון כמ"ש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו ואמרו בזהר הקדוש לרע לו ודאי. דע"י עבודת פרך עוד יתבררו ניצוצי הקדושה כמדובר: (ז) וישרצו וירבו. שמות הטפה שנקראים טף והתנועה ושמות הגידול והתוספת בעוני האברים כל זה היה בלי הדרגה רק היה בא תכף ע"ד וילדיהם ירקדון תכף ללידה ואפשר שהיו נולדים לשבעה חדשים. הרב הגדול מהר"ר ויתאל לרפתי ז"ל בפירושו כ"י: (ט) הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. אומה היות בלי תערובת. או ממנו מהקב"ה

מסורת הקריאה

בשוא לבדו כמנהגינו: (יז) ותיראן, הרי"ש בסגול והאל"ף נחה, וצריך הקורא להמשיך התי"ו והסגול תחת הרי"ש והאל"ף נחה כי הוא משרש ירא משא"כ ותראן לשון ראיה שם הרי"ש בשוא והאל"ף בסגול: (יח) ויאמר להן. מלת להן בזקף קטן: (יט) חיות. מסיק לית רפי, ר"ל שהחי"ת בקמץ והיו"ד רפי ושארא החי"ת

תרגום אונקלוס

כב. וּפַקֵּיד פַּרְעֹה. לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר. כָּל בְּרָא דְּיִתְיְלֵיד לִיהוּדָאֵי. בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ. וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃ א. וַאֲזַל גּוּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי. וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי׃ ב. וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר. וַחֲזָת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב הוּא. וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא יַרְחִין׃ ג. וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ. וּנְסֵיבַת לֵיהּ

כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־
הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־
הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית
לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר
הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב
הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃
ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ

ת"וא ויצו פרעה. שם יג: כל הבן. סוטה יב ל סנהדרין קא: וילך איש. סוטה יב בתרא קיט: ותהר האשה. סוטה יב: ולא יכלה סוטה שם:

תפסיר הרס"ג

חגבהן: (כב) פאמר פרעון. גמיע קואדה קאילא. כל אבן יולד להם, אטרחוה באלניל. וכל אבנה אסתבקוהא: (א) תם מצ'י רגל מן אל לוי. ותזווג אבנה' לוי: (ב) פחמלת אלאמראה וולדת אבנא. פלמא ראתה חסנא. אכ'פתה ת'לאת'ה' אשהר: (ג) ולם תטיק עאד אן תכ'פיה. פאכ'דת לה

נוה שלום

שהטיב להן אלהים. (כב) הילוד, יולד להם, לישראל וכת"א. ב (ג) גמא, מן ברדי, ממיני הצמחים ידוע שמפשילין ממנו חבלים ואורגים ממנו מחצלאות. בסוף, פי אלדיס, וכן תרגם קנה וסוף
חלק הדקדוק
מאריך: ב) הצפינו. הצד"י דגש (והשוא נע ר"ח) לתפארת כדגש מקדש ה' (מהריב"ש). ועיין א"ת ודוחה דברי

בעל הטורים

(כב) הילוד. ב' במס'. הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד ל"ל כשם שנענש דוד שהקים עליו רעה מביתו שאבשלום בנו רצה להרגו גם פרעה משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: (א) וילך איש. ב' במס'. הכא ואידך וילך איש מבית לחם יהודה ע"י הליכה זו בא גואל הראשון וע"י אותה הליכה יבא הגואל האחרון שהוא משיח בן דוד. (ב) כי טוב הוא. ה' תגין ב' בטי"ת ואחד בוא"ו וכ' בכ' לו' שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה שנאמר עליה כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים. ד' במסורה הכא ואידך גרם ירחים במספר ירחים לא יבא תספור ירחים תמלאנה כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים ט' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו תספור ירחים תמלאנה שספרו הירחי' כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבוא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו גרם ירחים קודם שגירשה היו לה ירחים מהעיבור (ג) ולא יכלה. ב' במס'. הכא ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפי' תחת הקרקע חפרו אחריו מפני שידעו

רשב"ם

היולדות*: (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר. וכן אמר להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח: (א) וילך איש מבית לוי. הוא עמרם. ויקח את יוכבד בת לוי. אשר ילדה אותה ללוי במצרים. והרבה שנים לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה: (ב) ותהר האשה. בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאר. ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא והצפנהו. המפרש לפי שראתהו* שטוב הוא הטמינתהו שקר הוא שכל היולדות אמותן מרחמות עליהן. א"כ צריך לפרש ותרא כמו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד לתקופת הימים. שני תקופות ושני ימים. ולפיכך יכלה להצפינו שלשה חדשים שהמצריים היו מבקרים למעוברות לסוף תשעה חדשים לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו וראתהו כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שערו וציפורניו כמו ששנינו ביבמות וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו שלשה ירחים עד סוף ט' ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל היה או השליכוהו המצריים ליאור:

רש"י

(כב) לכל עמו. אף עליהם גזר ל יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה ג"כ על הנקבות. ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין מ שניים. ואף היא נהפכה להיות נ נערה. ובת ק"ל שנה היתה. שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר שנה נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת ק"ל וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית ם כולו אורה (סוטה שם): (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום א' שהיולדת

שפתי חכמים

ל מקשים העולם א"כ מאי דכתיב הכה נתחכמה לו למושיען של ישראל שככר נשבע וכו' מאי נתחכמה שייך הא משום אצטגניניו היה זה שלוה להשליך היאור' משום שעתיד ללקות במים. וי"ל דלעיל לא צוה אלא על העברים ועל אותו ציווי נאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל אבל אותו יום שנולד משה היה ציווי אחר אף על המצרי' שישליכו אותן למים על הנולדים באותו יום לבד וזה היתה בעבור שאצטגניניו אמרו שילקה במים ולא היו יודעים אם ממצרים הוא כדפירש"י ז"ל: מ דהא מיד אחר ליקוחין זו נתעברה וילדה את משה והלא אהרן ומרים היו גדולים יותר ממשה ואם כן מתי ילדתן אלא וכו': נ רצונו לומר מדכתיב בת לוי משמע שהיתה בת דהיינו נערה: ם כתיב

אבן עזרא

ויראה כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים בבכוריהם. והנה ובכורות בקרך. אם כן יהיה היחיד בכורה. וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש לקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה. ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך. וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד. וכה עבדתיך. ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור כמו ויעבד ישראל באשה. והשני לא תעבד בו בפרך. כדרך אשר לא עובד בה. וככה אשר לא יעבד בו. כי כתוב והארץ הנשמה תעבד. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יהיה מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. וככה ראיתי היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי. ועל אמונתו יקרא עברי. על כן. אבי כל בני עבר. הבא מעבר הנהר. עבר נהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר. כמו מי אפסים. והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש. והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה.

אבי עזר

ממנו ליחיד נסתר להתבלע הה"א נחסרון. כי לרוב נאמר ישמרהו. כמו מאויבים מנהו. ותקח אזני שמץ מנהו. ודע שמלינו כינוי מן ליחיד נמצא במ"ס אחת. כמו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ותרא אותו כי טוב הוא. לפי שנולד לששה חדשים כדפרש"י כסבורה היא שהוא נפל וראתה בצפרניו אם גמרו שהוא סימן לבן קיימא מיד ותרא אותו כי טוב הוא שהיו בו סימני בן קיימא ולכך ותצפנהו. ד"א כי טוב הוא יפה היה כמו ונשבע לחם ונהיה טובים פי' יפים - (ג) ולא יכלה עוד. פרש"י שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד והם בדקו אחריו לסוף תשעה חדשים וקשה מהא דאמרי' בסוט' דמנו

מרפא לשון

חיה אלא על מנת כן נתן הקב"ה נשמה באדם שיהיה לנפש חיה (ר"ל שיעסוק בפו"ר) במערבא קורין ליולדת חיה עכ"ל משמע מזה שהוא שם תואר אבל זהו ע"ד המדרש ואין ממנו ראיה להיפך הפשט דאין בעל המדרש מדקדק בין שם תואר ללשון פועל וכן אצל בני אדם לפעמים ישוב הפועל להיות שם תאר ולכן לשון בני מערבא לחוד ולשון התר' לחוד. (יו) על האבנים, על מתברא, פי' על המשבר, והוא פתרון ענין לא פירוש מלה ובירמיה י"ח על האבנים ת"י על סדנא, וזהו כמשמעו וארז"ל שפי' על האבנים סי' מסר להם מה היוצר הזה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע כך האשה ירך מכאן וירך מכאן וולד באמצע ופי' משבר בפ'כ"ג דכלים הוא שם כלי שיושבת עליו האשה בשעת לידה וכ"ה תר' הגאון ז"ל בל"ע עלי אלמת'בר. (יז) כאשר דבר אליהן, עמהון, ה"ג דלא כנ"א להון והיא"ר כ' על תרגום זה עמהון וצ"ע ותימה הלא כן הוא ראוי להיות ומ"ש רז"ל להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבעם לדבר עבירה ולא נתבעו לאו למימרא שהיל"ל כאשר דבר להן אלא מדקדוק הלשון שלא קיצר לכתוב להן ודקדוק זה ישנו גם בל' התרגום דלשון עמהון משמע שדבר עמהם

נחל קדומים

ב (ה) ותרא אותו כי טוב הוא. אמרו במדרש שנולד מהול. וצריך לדעת מהיכא משמע להו. ופירש רב אשכנזי במ"ש הרב עוללות אפרים דקודם שנימול הילד נקרא טבל וכו' יטבל ר"ל טב לא וא"כ הכא דכתיב כי טוב ש"מ שנולד מהול עכ"ד. ועז"ה פשוט כי היסוד נקרא טוב. א"נ הברית נקרא אות ודריש ותרא אותו פי' אות שלו שהוא הברית כי טוב ומוכרח שהיה מהול:

חומת אנ"ך

או ממנו ישראל יעקב אע"ה ונזכותו. הרב הנזכר בפירושו כ"י: (א) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. אמרו פ"ק דסוטה ויקח ויחזור מבעי ליה אלא שעשה בה מעשה לקוחין. שמעתי מקשים ומטו בה משמיה דגברא רבא דהכתיב ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ואמרו רז"ל שהיא הגר וא"כ ויחזור מבעי ליה. ולי הדל לק"מ דהגר בתחילה היתה

מסורת הקריאה

בפתח והיו"ד בדגש: (כ) וייטב, הטי"ת בסגול והיו"ד בצירי והטעם מלעיל: וירב, היו"ד בחירק: (כא) בתים, כתבו המדקדקים שהדגש במלת בתים למפריד בינו ובין ואשיתהו בתה (ישעיה ה' ו') שהוא

תאבותא מן ברדי. וקפרתהא באלקפר ואלזפת. וציירת פיהא אלצבי. וציירתהא פי אלדיס עלי שאטי אלניל: (ד) פוקפת אכ'תה מן בעיד. לתנצ'ר מא יצנע בה: (ה) פנזלת אבנה' פרעון לתג'סל פי אלניל. וגוארהא ימשין עלי שאטה. פראת אלתאבות פי וסט אלדיס.

תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת
וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף
עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ
מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃
ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־
הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר
וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף
וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃

תֵּיבְתָא דְגוֹמָא. וְחַפָּתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא. וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא. וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא: ד. וְאִתְעַתַּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק. לְמִדַּע. מָא יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: ה. וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא. וְעוּלֵימָתְהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהֲרָא. וַחֲזָת יָת תֵּיבְתָא בְּגוֹ יַעְרָא. וְאוֹשֵׁיטַת יָת

תו"א ותחצב. מגילה יד סוטה ט יא יב: ותרד בת. מגילה יג. סוטה יב:

רשב"ם

(ג) בחמר. מבפנים. ובזפת מבחוץ. שלא יכנסו בו המים. ותשם בסוף אשר סמוך לשפת היאור והטמינתו יפה שההולכים על שפת היאור לא יוכלו לראות התיבה אבל הרוחץ בתוך הנהר יכול לראותה כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו היטב ולכך ראתה בת פרעה שהיתה רוחצת בתוך היאור אבל נערותיה שהיו הולכות על שפתו לא יכלו לראות: (ה) אמתה. שפחתה:

בעל הטורים

שמשם יצא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גומא. ג' במס'. הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני המים שאפי' בים שלח ציר דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא רמז למ"ד איוב בימי משה היה: (ה) ותרד בת פרעה. ס"ת דתה מלמד שירדה דתה שהלכה להתגייר: ונערותיה. ג' הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפסה מעשה האמהות ואידך ויפנה ואת נערותיה ויפנה שפינתה את דתה ואת נערותיה שבא המלאך והרגם לפי שמנעוה לקחת התיבה ולקחה נערות אחרות:

שפתי חכמים

הכא כי טוב ולהלן היא אומר וירא אלהים את האור כי טוב מה להלן אור אף כאן אור: ע פי' אף על פי שאינן ז' חדשים שלימים אלא מקוטעין הן ואינן אלא ששה חדשים ויום אחד אפ"ה הוא חי: פ ונה שפירש"י בפרשת נח וכתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים כו' ע"ש: צ ר"ל השפחות מיחו בבת פרעה שלא להציל את משה: ק וא"ת והא רש"י עצמו פי' לעיל לפני זה לפי' רבותינו שגבריאל המית כל השפחות שהולכות עמה ככר תירצו בגמרא דגבריאל לא המית כולם אלא הניח לה שפחה אחת בשביל כבוד מלכות כדי שלא תשאר בת פרעה לבדה ואזו השפחה שהשאיר לה שלחה: ר מדלא כתיב ותשלח את נערה או שפחתה ומדלא כתיב בהדיא ידה דרשו שנשתרבבה אמתה אמות רבות או משום שבאה המ"ס

לשבעה יולדת למקוטעין ע והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלעז יונק"ו (בינזע) ודבר רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים פ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל בלעז (שילפראהר) ודומה לו (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: (ה) לרחץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל ב' יד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ור"ד (סוטה שם) הולכת לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות (בראשית כה) הולכות למות לפי צ שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את ק שפחתה. ורבותינו דרשו ר לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אמתה מ"ס דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה

דעת זקנים מבעלי התוספות

דמנו לה מצרים מיומא דאהדרה ואיהי היא מעברא ביה תלת ירחא מעיקרא מכלל שנילד לתשעה חדשים. וי"ל דודאי לששה חדשים נולד אלא מצראי נמי הוו ידיע יולדת לשבעה יולדת למקוטעים ומנו שנתעברה מיום שהחזירה ומיד בדקו אחריה יהיא היתה מעוברת שלשה חדשים קודם הלקוחים שניים ולכך הטמינתו שלשה חדשים; תיבת גומא. לפי שהוא דומה לסוף שעל שפת היאור ולא יכירו בו האויבים. בסוטה מסיק מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם וכל כך למה לפי שאין פושטין ידן בגזל: ותחמרה בחמר. מבחוץ וזפת מבפנים כדי שלא יכירו כי הרבה פעמים הגמי והסוף אשר בשפת היאור מלוכלכין הן קצת מן הטיט אבל אם היה זפת מבחוץ היו רואין השחרורית מבחוץ ומכירים בה מיד. אמנם פרש"י איפכא החמר מבפנים והזפת מבחוץ. וראב"ע פירש ותחמרה בחמ' ובזפת על דרך

שאגת אריה וקול שחל אף על פי שתחמרת לא שייך גבי זפת נקט לה אגב חמר כדנקט נתעו גבי שאגה וקול אע"ג דלא שייך ביה משום דשייך מיהא גבי שני כפירים:

(ס) ותשלח את אמתה. בסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שפחתה וחד אמר אמתה ופריך למאן דאמר שפחתה קאמר שבא גבריאל וחבטן בקרקע ומשני דשייר לה חדא דלא אורחא דבת מלכא למיקם לחודה ולמאן דאמר אמתה היה לו לכתיב ידה קמ"ל שנשתרבב אמתה עד ששים אמות יכן אתה מוצא בשני רשעים שברת אל תיקרי שברת אלא שרבבת ורמז לדבר כי מן הטים משיתהו דמן חמים דמשיתיהו יתרים הם הרי ששים. וכן בשני רשעים יכול לכתוב שן רשע שברת [י' דשני וי"ם] דרשעים יתרים הם שעולים בין כלם ששים:

ותקרא

נוה שלום

קמלו. (ה) היאר, שאטי אלניל, כמו שתרגם שפת היאר, ותרגם בישעיה רחבי ידים ואסעה' אלשטוט. ותשלח את אמתה, פמדת ידהא, וכת"א ואושיטת את אמתה, וכתב א"א ז"ל בפירושו

אבן עזרא

כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים. ולכל חית הארץ, והיה כן בעבור שהה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו כתב עברי. והכלל כי מלת חי גם חיים בספק, כי הסכימו חכמי הדקדוק. כי וארפכשד חי. מפעלי הכפל. וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם. וחיי כמו רבים חיים, ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננו כן. יראנו ממנו פעל עתיד. כמו אחוג יחוג לחוג. היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחיי. או כמו סב. סבו ציון, סבי עיר. והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה, וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה. אעפ"י שידמה שהוא מפעלי הכפל. והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה. ואין טענה עלי ממלת שלו. כי הוי"ו תחת ה"א. כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו והעד. שלו כל בוגדי בגד. והוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו

אבי עזר

שעו מני אמרר. אגל סורו מני דרך. הטו מני אורח נגידי הנוני"ן. אין היו"ד מורה על הכינוי. רק. היא ותוספת המנחי"ו. עיין רד"ק. ומה שכתב הרב רק ישמרהו דרך קצר. הוא מלתא בפני עצמו. ושקיל וטרי בענין כינוי פעלים אשר המה בה"א או בנו"ן או בשני נוני"ן או בנו"ן עם ה"א. שמענה ועתה די לך. ועיין קהלת אשריך ארץ: (י) (דע כי כל הפעלים) דהיינו שם המקרה הוא

מרפא לשון

ביחידות והיינו שתבעב וכו'. (חי) ותחייז, וקיימתין ה"ג ודלא כגי' רש"י ז"ל וקיימתון שזה כינוי לזכרים. (יט) כי חיות הנה, ארי חכימן אנין. תר' חיות חכימן והוא כלשון דמשנה שבת פ' ח' אבל מילדין את האשה וקורין לה חכמה והנה כמו שמילדת נק' חכמה כן היולדת נק' חכמה וזה סוד מדכמת הלשון שתקרא היולדת חיה או כפי סודות הקבלה האלהית כיל"ח בסוד כולם בחכמה עשית ונר' שמט"ז תרגם בפ' בראשית ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא שר"ל חייה היינו חכמה, וכי דיים עולה חכם, ולפ"ז ל' התר' חכימן הוא הסיבה של ל' הכ' חיות כי החכמה סבת החיים כמ"ש ימותו ולא בחכמה. בטרם תבא אליהן המילדת עד לא עלא לותהון חיתא, ה"ג בלי' רבים וכ"כ היא"ר ז"ל ודכוותיה אם יהיה נדחך אם יהון גלוותך ופירש שהוא שם כלל כמו סוס פרעה. וילדו ילדן, ה"ג תר' בלא וי"ו וכצ"ל ודהוותיה ואת כל ונכחת אית זהה. (כא) ויעש להם בתים, בתין, צ"ל דהכא תר' בתים כמשמעו אף שאינו כפישוטו ולקמן (יב מו) תר' בבית אחד בחבורה מפני שאינו כפישוטו ונר' לפרש דהמשפחה תקרא בית בל' התר' כמו בלה"ק ולכן תר' בתים דהכא בתין, ומשמעו ג"כ משפחות כמו שאו"ל בתי כהונה ולויה ומלכות וכמו שתר' לקמן וילך

חומת אנ"ך

פלגש ועתה לקחה לאשה ולכך כתיב ויקח דעתה קדשה וכתב לה כתובה

מסורת הקריאה

ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי"ן רפה, והראב"ע כתב בספר מאזנים, ואולי עשו זה לחסרון יו"ד ביה, ושלא יתערב עם כי עשרת הבתים (יחזקאל מ"ה י"ד), והדגש הזה ממלת בתים הוא דגש קל, ולא נקראת בחוזק: (כב) הבת. הבי"ת בדגש, ונמסר עליו ד' ודגש, ר"ל שהה"א בפתח והבי"ת בדגש, וסי' תחוון, דין, תתחמקין (ירמיה ל"א כ"ב) זב עמקך (שם מ"ט ד') מה אעדיך (איכה ב' י"ג): ב (ג) ולא יכלה, מלת ולא במקף ולא במרכא: הצפינו, הצד"י בדגש לתפארת ולכן הפ"א רפי, והמ"ש מביא מסורה ג' מלין דגשין ורפין מתחלפין, וסימן הצפינו, מקדש ה', (שמות ט"ו י"ז) משתי עיני (שופטים ט"ז כ"ח) ובעל א"ת פי' מתחלפין כי בשלשת מלות הללו היה ראוי להיות אות שנייה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאה השנייה דגושה והשלישית רפה: תבת, מלעיל מטעם נס"א: גמא, מלעיל: ותחמרה, הה"א נחה ולא מפיק, וכן נמסר עליו לית ולא מפיק, והוא חד מן י"ח מלין דלא מפיק ה"א בסוף תיבותא נמסר במס"ר: בחמר, הבי"ת רפה: (ד) מה יעשה, היו"ד בדגש מדין

ו ותפתח ותראהו את־הילד והנה־
נער בכה ותחמל עליו ותאמר
מילדי העברים זה: ז ותאמר אחתו
אל־בת־פרעה האלך וקראתי לך
אשה מינקת מן העברית ותינק
לך את־הילד: ח ותאמר־לה בת־
פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא
את־אם הילד: ט ותאמר לה בת־
פרעה הליכי את־הילד הזה
והינקהו לי ואני אתן את־שכרך
ותקח האשה הילד ותניקהו:
י ויגדל הילד ותבאהו לבת־פרעה
ויהי־לה לבן ותקרא שמו משה
ותאמר כי מן־המים משיתהו:

תרגום אונקלוס

אמתה ונסיבתה: ו. ופתחת וחזת ית רביא. והא עולימא בכי. וחסת עלוהי. ואמרת מבני יהודאי הוא דין: ז. ואמרת אחתיה לבת פרעה. האיזיל. ואקרי לך אתתא מינקתא. מן יהודיתא. ותוניק לך ית רביא: ח. ואמרת לה בת פרעה איזילי. ואזלת עולימתא. וקרת ית אמיה דרביא: ט. ואמרת לה בת פרעה. הליכי. ית רביא הדין ואוניקיהו לי. ואנא אתין ית אגריך. ונסיבת אתתא. רביא ואוניקתיה: י. ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה. והוה לה לבר. וקרת שמיה משה. ואמרת. ארי מן מיא שחלתיה: יא. והוה ביומיא

תפסיר הרס"ג

פמדת ידהא ואכ'ד'תהא: (ו) פפתחת וראתה. פאד'אה צבי יבכי. פאשפקת עליה. וקאלת. הד'א מן אולאד אלעבראניין: (ז) קאלת להא. אמצ'י ואדעי לך באמראה מרצ'עה מן אלעבראנייאת. תרצ'עה לך: (ח) קאלת להא אבנה' פרעון אמצ'י. פמצ'ת אלגאריה. ודעת באם אלצבי: (ט) פקאלת להא אבנה' פרעון. האלך הד'א אלצבי ארצ'עיה לי. ואנא אעטיך אגרתך. פאכ'ד'ת אלאמראה. אלצבי וארצ'עתה: (י) ולמא כבר אלצבי. גאת בה אלי אבנה' פרעון. פצאר להא כאבן. ואסמתה מוסי. קאלת. לאני נשלתה מן אלמא:

אבן עזרא

ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו ואמתו. וסימן לשון רבים פרו ורבו. וגם יש וי"ו נוסף כמו. בנו בעור. ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו. יחיד ורבים ונוסף. ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי. וסימן רבים בסמוך. ידי נשים רחמניות. וסימן נקבה. דעי וראי. ויו"ד היחוס העברי או העבריה. גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי. גם בשמות בני אתונו. גם במלות הטעם זולתי מני אפרים. ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו. על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלי' בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כחן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות מות. כי הפכתן מצותי. ואין הפרש בין ותאמרנה עבר. כמו ותאכלנה הפרות, יבין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי"ו הפתוח. וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה. מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות. עלות עלי. ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר. כמו ונתפשתם חיים. כיו"ד אלהי העבריים. גם כן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ חיים. וכמו

אבי עזר

חסר. ולפעמים נכתב אחריו. כמו הסך נסך. לא יקרחו קרחה. כי ידור נדר. וכולם נדרשים יפה בגמרא: (יג) (ולומר פרוכים אינו נכון) אומר אני שנכון כיון בעל הפייט. כמו ימן מלח מלוחים. וכן נראה שנאמר מן סרח העודף. וסרוחים

תולדות אהרן

בעל הטורים

(ו) והנה נער בוכה. זה אהרן שהניחתו אצל התיבה. נער בכה בגי' זה אהרן הכהן: (ז) האלך. ג' במס' הכא ואילך האלך והכיתי בפלשתים גבי דוד ואידך האלך רמות גלעד לומר שדברי נביאים מתקיימי' כדברי אורים ותומים שמרים נתנבאה על משה קודם שנולד כמו שאחז"ל:

רשב"ם

(ו) ותפתח ותראהו את הילד. המפרש שראתה את הילד טועה הוא. וכי מי אינו יודע שאם פתחה את התיבה שהראה את הילד. אלא כך פירושו פתחה את התיבה והביטה בילד אם זכר אם נקבה וראתה כי נער הוא. כלומר זה הילד זכר הוא ולא נקבה וראתה בזכרותו שהוא מהול ולכך נטמן ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי היא וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער הילד. ביום הולדו קרוי נער: והנה נער בוכה ותחמול עליו וגו'. לפי שהיה בוכה לכך ותחמול עליו ולפי שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים זה. ודוגמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים. חלק בחיר ולמה כי את חנה אהב. לכך נתן לה אפים מקערה שלפניו וא"כ למה מנה אחת כי ה' סגר רחמה אבל לפנינה ולכל בנותיה ובניה נתן מנות הרבה כי בנים רבים היו לה. ותראהו את הילד והנה הוא נער בוכה: (ז) ותיניק. לשון מפעיל. ותינק כשהיא עצמה יונקת. ותניקהו. אין צריך לומר שהוא שתי אותיות כמו. בא. שב. קם. שיאמר בל' מפעיל ותשיבהו ותביאהו והקימהו. אלא מגזרת ינק הוא. ולקצר את התיבה הוא אומר ותניקהו במקום ותינקהו: (י) משיתהו. משכתיהו. לשון זה נופל במשיכה מן המים. כדכתיב ימשני ממים רבים. מגזרת קנה. יאמר

רש"י

(סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו ש שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בכה. קולו ת כנער: (ז) מן העבריות. מלמד שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה א נתנבאה הי שליכי (ש"ר סוטה שם): (י) משיתהו. שלתיה והוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא ב מחלבא. ובל'

שפתי חכמים

בלא דגש דרשו כן: ש דאל"כ ותרא מיבעי ליה וא"כ הוי"ו שבתיבת ותראהו מורה על השם ית' ודו"ק: ת דק"ל למה קרא אותו נער והא לא היה בן י"ג שנים: א ואע"ג דדרך הלשון כך כמו הא לכם זרע מ"מ מדלא כתיב הא לך דרשו כן אע"פ דליכי ל' נקבה הוא מ"מ מלינו גבי נקבה ג"כ ל' לך כדכתיב הנוא אנכי טוב לך דגבי חנה: ב פי' כהוצאת שער מן החלב:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ותקרא שמו משה. וא"ת והלא מצריית היתה והיאך קראה בלשון עברי וי"ל שהוא קראה בלשון מצרי שם שמשמעותו משה והתורה קראו משה בלשון עברי. ד"א שלמדה לשון עברי משבאו העבריות למצרים וכן מצינו שקרא פרעה פרעה שם יוסף צפנת פענח:

ויהי

מרפא לשון

איש מבית לוי מדבית לוי, אבל החבורה אינה נק' בית בל' התרגום ולכן הוצרך לתר' בבית אחד בחבורה חדא. (כב) כל הבן הילוד, כל ברא דיתיליד ליהודאי, הוסיף ליהודאי לפרש סתמיות ל' הכתוב ורז"ל דרשו מסתמיותו שאף על עמו גזר וגו' ולא פליגי דפשטו של כתוב כתרגומו וזוהי הגזירה האמצעית ומדסתם הכ' רמז שביום א' אמרו איצטגניני פרעה היום נולד מושיען של ישראל וכו' ואותו היום דווקא גזר אף על עמו ומוכרח לתרגמו כפישוטו שלא בא הכ' אלא להשמיענו הגזרות שגזרו על ישראל.

ב. (ג) ותשם בסוף ושויתה, ה"ג בל' נקבה. (ה) ותשלח את אמתה, ואושיטת ית אמתה, התרגום חולק על קריאתינו אמתה ל' שפחה וכן משמע מל' הש"ס שהיו קורין אמתה בדגש כד' התרגום דהכי אי' בסוטה י"ב ותשלח את אמתה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וח"א שפחתה מ"ד ידה דכ' אמתה ומ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה ע"כ הנה לת"ק ידה מדכ' אמתה ר"ל וקרינן הכי אמתה בדגש שאל"כ לא היה בו' פלוגתיה אומר שפחתה מדלא כתיב ידה אלא מדקרינן אמתה ברפי דעדיפא מנה שיש אם למקרא אח"כ מצאתי בראב"ם ז"ל שכתב שיש קורין אותו בדגש ובס' מנחת שי כ' שכן היא גירסת רבינו

חומת אנ"ך

וודאי דכתיב אחר כך ולבני הפלגשים ופירש"י דהיא הגר נשים בכתובה וקדושין פלגשים בלא כתובה וקדושין כתיב פלגשם על מה שהיתה בתחי' פלגש ועתה נהג בבניה כבני פלגש: (ח) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד וכו' פי' הרב הגדול כמהר"ר משה בירדוגו ז"ל בספר ראש משבי"ר כ"י כי בת פרעה נתנה אותה למצריות ולא רצה לינק ותלתה הדבר שהיה וולד הנלנה שהיה בנהר ונתרפו שפתיו כמנהג הילדים או [illegible] חולי נפיו לכן אמרה היליכי פי' עכשיו אינו רוצה לינק לכן היליכי אותו לביתך ותשתדלי שיתרפא ויינק אבל היא לא עשתה כן אלא ותקח האשה הילד ותניקהו מיד להראות לה כי מה שלא ינק היה מסיבת שהם מצריות ולכן לא אמר ותלך האשה כמו שאמר לה בת פרעה היליכי זהו תורף דברי הרב ז"ל ואני בעניי ארחיב הנת הדבר דבתיה נתנתו למצריות ולא רצה לינק והיתה תולה כי מחמת חולי הוא ואמרה לה מרים האלך וקראתי לך אשה מנקת מן העבריות ותיניק לך את הילד כלומר לא כמו שעלתה על דעתיך שהוא מחמת חולי אלא הטעם הוא שאינו רוצה לינק מן המצריות ואני אקרא לך מן העבריות ובודאי תניק לך את הילד. וסברה דמה שאמרה

מסורת הקריאה

דזויק: (ה) אמתה, האל"ף בח"ס: (ט) והינקהו, הקו"ף בשו"א.

שלישי יא וַיְהִי | בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל
מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם
וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי
מֵאֶחָיו: יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי
אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ
בַּחוֹל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה
שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר
לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ: יד וַיֹּאמֶר

תו"א ויפן כה וכה. סנהדרין נח: נצים נדרים סד: ויאמר לרשע סנהדרין שם:

תרגום אונקלוס

הָאִנּוּן. וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי. וַחֲזָא בְּפוּלְחָנְהוֹן. וַחֲזָא גְּבַר מִצְרַי. מָחֵי לִגְבַר יְהוּדַי מֵאֲחוֹהִי: יב. וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא. וַחֲזָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ. וּמְחָא יָת מִצְרָאָה. וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא: יג. וּנְפַק בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא. וְהָא. תְּרֵין גּוּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן. וַאֲמַר לְחַיָּבָא. לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: יד. וַאֲמַר. מַן שַׁוְיָךְ. לִגְבַר

תפסיר הרס"ג

(יא) וכאן פי תלך אלאיאם. אן מוסי כבר וכ'רג אלי אכ'ותה. ונצ'ר בנקלה ם. פאד'א ברגל מצרי. יצ'רב רגל עבראני מן אכ'ותה: (יב) פאלתפת ימנה ויסרה. פראי אנה ליס אנסאן. פצ'רב אלמצרי פמאת. ודפנה פי אלרמל: (יג) וכ'רג פי אליום אלת'אני. פאד'י ברגלין עבראניין יתנאצ'יאן. פקאל לאלצ'אלם מנהמא. לם תצ'רב צאחבך: (יד) וקאל. מן צ'יירך. רגלא

נוה שלום

לת"א שהת"א והגאון חולקים על קריאתנו אמתה לשון שפחה, וכן משמע מלשון התלמוד שהיו הכל קורין אמתה בדגש המים דהכי איתא בסוטה ר' ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וח"א שפחתה מ"ד ידה דכתיב אמתה ומ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה והנה מ"ד ידה הוא מדקרינן אמתה, ואף בר פלוגתיה היה קורא כן שאל"כ היה אומר שפחתה מדקרינן אמתא דעדיפא מינה ולמה ליה למימר מדלא כתיב ידה ע"כ. גם בספ' מנחת שי כתב שב"ה גורס הגאון אמתה. ותרגם ותשלח פמדת שכן הוא ענינו כדלעיל בראשית (יט י) וכדל"ק (ד ד). (יב) כה וכה, (במדבר יא לא.) ימנה ויסרה ימין ושמאל וכן תרגם ודרך ביאור שסתם צדדין ימין ושמאל וכן תרגם מזה ומזה לקמן (ל"ח ט"ו).

אבן עזרא

ופטורי ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים. טוו צבאו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו. ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויושב שם רעבים. שהוא מן ישב. כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי בית יעשה לך ה': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב עליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו מאת ה' הוא הנכון. ואחוז דרך קצרה לומר ירא את ה'. על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו. נולד נשבר ונדכא. והמשכיל יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה. ככה שמו בלשון עמו. וכן פרעה הפרע: הילוד. שם תאר כמו גבור שמור: (א) וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת

אבי עזר

על ערשותם: (יד) (ונזרת עבד גלא ני"ת) קמל"ן דגזרת עבד פעמים קאי על הנעבד. ופעמים קאי על העובד. כמו נשה פעמים

רשב"ם

קניתיהו בלשון פעל. יקנני בלשון מפעיל: (יא) מכה.

בעל הטורים

(יג) נצים. ב' הכא ואידך גבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורות חד במלכים וחד בישעיה לומר שהרשעים ישאו שממה ומרוב יחרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרז"ל אלו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם וחרבו בתיהם:

שפתי חכמים

ג מדסמך ענין ההכאה למאי דכתיב וירא בסבלותם דמשמע ההכאה נמי מענין הסבלות לכך פירש נוגש היה וכו': ד פי' שמיד שקורין שהתרנגולין היו צריכים לעמוד ולעשות מלאכתן: ה אין להקשות מנ"ל לרש"י לפרש שהלקהו ולא המיתהו ממש דילמא מה שכתוב מכה איש עברי וכו' פי' שהרג אותו ממש. וי"ל דלקמן פירש"י ראה שאין איש טוב יצא ממנו ולכן הרגו הא אם היה רואה שיצא איש טוב ממנו לא היה הורגו ואי אמרת דמה שכתוב מכה איש עברי פירוש שהרגו ממש א"כ למה היה צריך למשה לראות שאין עתיד איש טוב לצאת ממנו כהי דיצא איש טוב ממנו אפ"ה היה לו מן הדין להורגו דכיון שהוא הרג את העברי דכתיב בהדיא נפש תחת נפש אלא ע"כ צ"ל דמה דכתיב מכה איש עברי פירושו לוקה ורודה ולא המיתו ממש ולפיכך היה צריך לראות אם עתיד איש טוב לצאת ממנו דאם היה רואה שיצא שום אדם טוב ממנו לא היה הורגו דמן הדין לא היה חייב מיתה. וא"ת וא"כ היאך היה רשאי משה להרוג אותו וי"ל דבני נח אזהרתן זו מיתתן והן מוזהרין אהכאה כישראל ואפ"ה אם היה רואה שיצא ממנו איש טוב לא היה הורגו כי היה דן אותו כדין ישראל ולא כדין בן נח: ו דלקמן בפרשת אמור על פסוק שלומית בת דברי פירש"י שבחן של ישראל שפירסמה לנו הכתוב לומר שהיא לבדה היתה זונה וא"כ אי אמרת שאשה אחרת היתה נמצא ששתי זונות היו בישראל: ז דאל"כ לא היה משה הורגו דאטו משום שהיו מכהו היה חייב מיתה אלא משום שבא על אשתו ובודאי חייב מיתה דהא משבע מצות בני נח הוא דכתיב ודבק באשתו וכזה נמי מתורץ קושיא דלעיל: ח (מהרמ"ש) דהל"ל ויראה כי אין אדם וגו' לפשוטו שפנה כה וכה שיהיה מתירא שלא יראה אותו שום אדם מה לי איש או אשה ל"פ איש עתיד להתגייר וכו' ולכ"א איש ר"ל צדיק שעתיד להתגייר ע"ד שפירש"י פרשת שלח לך ופ' דברים אנשים צדיקים ולא לאפוקי נשים ע"ש. וא"ת והא בפרשת אמור פירש"י עצמו על פסוק בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר וקאי על בן המצרי דכתיב שבא שהוליד עם שלומית בת דברי וי"ל דבשעה שהרג משה את המצרי היתה כבר מעוברת ממנו אבל היה רואה שאין עתיד לצאת עוד איש ממנו שיתגייר: ט דכתיב הכא שני אנשים וכתיב התם סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה: י דהל"ל למה אתה מכה רעך כמש"ל

רש"י

עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו (יהושע א) לא ימוש לא משו. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים. שאילו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה' כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתיב ויגדל הילד אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. (ב"ר) נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ג ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות ד הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ה ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ו ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו ז כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. שאין איש עתיד לצאת ממנו ח שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם ט הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אף על פי שלא הכהו י נקרא

הכאת משה את המצרי

(יב) ויפן כה וכה וגו'. בתחלה קרא אותם הפסוק אישים. איש מצרי איש עברי. ואח"כ כתיב ויך את המצרי ולא כתיב איש. וכתב הרמ"א יתכן אמר משה בלבו אולי יש חשיבות בהמצרי או מצדו או מצד זרעו אולי עתידים להתגייר. ואם אין בו חשיבות וראוי ליהרג. ראוי לחוש אולי האיש העברי המוכה בלתי חשוב באיכות ויגלה הדבר כאשר באמת היה אחרי כן כי אמר הלהרגני אתה אומר וגו' והגיד הדבר למלך. וזהו ויפן כה וכה כלומר באיש המצרי ובאיש העברי וירא כי אין איש כלומר כי אין תואר איש בשום אחד מהם ולא נוכל לקרא את זה בשם איש מצרי ולא את זה בשם איש עברי. רק מצרי ועברי ע"כ היה נכון משה. הגם שראוי המצרי ליהרג אולי המוכה שהוא בלתי חשוב יגיד דבר. ע"כ ויך את המצרי. ולא את האיש מצרי כי לא איש הוא. ועל חששת העברי אמר מסתמא לא ישיבני רעה תחת טובה ולא יגיד. וכדי שלא ירגישו המצרים כי נהרג אחד מהם שאם שהיה נראה הרוג על פני השדה היו מבקשין גואלי דמו וחוקרין אחרי ההורג לידע מי הרגו ע"כ ויטמנהו בחול ונשתתק הדבר ולכה:

נחל קדומים

יא (ו) וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. קרי ביה מאחיו בחיר"ק בחי"ת רמז כי זה המצרי הוא תערובת הרע שבקין אחיו של הבל שהוא משה. וראה ברוח קדשו שזה המצרי היה הרע של אחיו קין והרגו בשם המפורש לתקנו. רבינו האר"י זצ"ל: יב (ז) ויך את המצרי ויטמנהו בחול. ר"ת אהובו כי המצרי גלגול קין ומשה הבל והרגו לתקנו באהבה ולא כקין שהרג הבל בשנאה ומ"ה הרגו בשם המפורש לתקנו ויטמנהו בחול שיזכה להתערב בישראל שנמשלו

מרפא לשון

סעדיה גאון ז"ל. (ז) ותיניק ותוניק. ובני"ש קרא ותר' אבל והיניקיהו, ותניקהו, ואוניקיהו, ואוניקתיה. (ט) הילכי, הא ליכי, ה"ג דלא כנ"א אובילי וכ"כ היא"ר ז"ל ופירושו דלא כהראב"ע שכ' כי הילכי כמו היניקי כי שנים שרשים הם ילך גם הלך אלא שהם שתי מלות מחוברות הי ליכי כמו הא לכם זרע ומה שדרשו רז"ל שנתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי כ' הרא"ם ז"ל שאעפ"י שדרך הלשון כן הוא כמו הא לכם זרע מ"מ כל היכא דאיכא למדרש דרשינן. (יב) וירא כי אין איש, ארי לית אנש. ה"ג דלא כנ"א גבר, וכצ"ל בין לפי הפשט בין

חומת אנ"ך

מרים אינו אומת רק אומרה כן כדי שהעברית תקח שכר ההנקה ותהיה לה הנאה. ובתיה שומעה בקולה ואמרה לה לכי. וכשבאה יוכבד אמרה הילכי וכו' כמו שפירש הרב ז"ל דעדיין היא עומדת בסברתה ומה שאמרה מרים כיונה שתהנה עברית ולכן אומרה ואני אתן את שכרך. ויוכבד תכף הניקתהו לפניה להורות דצדקה מרים בדבריה שלא רצה לינק ממצרית: (יב) וירא כי אין איש. פירש רבינו אפרים ז"ל אין איש אלא נער ולא הא לו וזהו אכן נודע הדבר ס"ת נער עכ"ד. ואפשר לרמוז כי ר"ת אכן נודע הדבר אנה שהוא ר"ת אל נקמות ה' ורמז דהגם שהרגו בשם ולא הלך בו ידים נודע הדבר כלומר הדיבור. וז"ש וישמע פרעה את הדבר הזה דייקא שהרגו בדיבור כמ"ש בפני דוד ואפשר כמ"ש דהמצרי היה הרע של קין ומשה הבל ולכך הרגו. ופרעה רע של קין ונמצא דהמצרי שהרג.

מסורת הקריאה

(יא) מכה. הכ"ף בסגול, ונמסר עליו במס"ק ומס"ג ו' פתחין, וזה טעות וצ"ל ה' פתחין כי כן נמסר לקמן ז' י"ז במס"ק ובס"ג ה' פתחין, וכן נמסר בישעיה י"ד ו', ויחזקאל ז' ט' במס"ג, ונמסר גם סימן בלשון תרגום רק על ה' תיבות לקמן ז' י"ז, וזהו הסימן, עברא בחוטרא לא תמחי עממיא ברוגזא ה' מחי, והוא סימן להחמש מלין מכה, א'

מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ
אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר
אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־
מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה
וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃
טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה
וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים
לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃ יז וַיָּבֹאוּ

תרגום אונקלוס

רַב וְדַיָּין עֲלַנָא. הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר. כְּמָא דִקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה. וּדְחִיל מֹשֶׁה וַאֲמַר. בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא: טו. וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָמָא הָדֵין. וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה. וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה. וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא: טז. וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן. וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה יָת רָטַיָּא. לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהוֹן: יז. וַאֲתוֹ רָעַיָּא

תפסיר הרס"ג

רייסא וחאכמא עלינא. אתריד אן תקתלני. כמא קתלת אלמצרי. פפזע מוסי וקאל. איקינא קד ערף אלכ׳בר: (טו) ולמא סמע פרעון בהד׳א אלכ׳בר. טלב אן יקתל מוסי. פהרב מוסי מן בין ידיה. וצאר אלי בלד מדין וגלס עלי אלביר: (טז) וכאן לאמאם מדין סבע בנאת. פגאות ודלאת. ומלאת אלחיאץ׳. לתסקי ג׳נם אביהן:

נוה שלום

(יד) אכן נודע, יקינא, ודאי בלי ספק

אבן עזרא

היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחותו אביו. ולא דבר נכונה האומר. כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי. כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה. וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים יכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תחלת קץ ד׳ מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"צ והנה נשארו ר"י נוציא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף. והנה נשארו קי"ח. כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. ובן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה: והנה זה המוכה בסנוירים שכח שם חם ויפת. וכתיב ויולד נח, ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם ל"ח שנה. ודע כי הנו"ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גש הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויחר אף. והנה הנו"ן מובלעת באמצע

אבי עזר

קאי אלוה ופעמים אתלוה. כי גם שם תלי׳ מלתא אם נכתב אחריה בי"ת: (טז) (ומלת ותיה קשה) דברי הרב פשוטים וחיים הם למוצאיהם. מדייק דאי אפשר להיות חיים מכפולים. כי פעל עתיד ממנה אינו דומה לכפולים כלל. ונוטה יותר לבעלי ה"א באחרונה. גם לא מצאנו יו"ד שורש בסוף התיבה. כמו של מצינו וי"ו בסוף התיבה. וזה תוכן דבריו. וכן יתכן

רמ"א ויירא משה. עקידה שער לב:

בעל הטורים

(טז) ולכהן. ב׳ במסו׳ ולכהן מדין וכ"פ גבי פסל מיכה כתיב לאב ולכהן יתרו היה כומר לע"א כשנשא משה בתו הולרך משה לנדור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לע"א וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לע"א שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ונרשו נו"ן בן משה היה אלא שתולין הקלקלה במקולקל:

רשב"ם

שמא הכהו ולא הרגו: (יד) הלהרגני אתה אומר. בשביל שאני מכה את חבירי. כאשר הרגת את המצרי בשביל שהי׳ מכה איש עברי: אכן. אך כן. לא כמו שהייתי סבר כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע: וישב בארץ מדין. כולל ואח"כ מפרש באיזה עלילה ישב במדין בתחלה וישב על הבאר שם נח תחילה כאדם שעומד לפוש: (טז) ולכהן מדין.

רש"י

רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו. ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע׳ אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"א ונדוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים

שפתי חכמים

מכה איש עברי א"ו פירושו למה תרצה להכות רעך: ב דק"ל איך קראו ריעו אם זה היה רשע וזה לא היה רשע לכן פי׳ שג"כ חבירו היה רשע. מהרש"ל: ל דהוא"ל וכתיב אומר ולא הלהרגני אתה מבקש אלא ודאי באמירה הרגו. ואין לתמוה מי הגיד לאותו רשע שהרגו בשם המפורש דאיכא למימר כיון שראה שטמנו בחול ולא ראה אותו שעשה מעשה בידים שפט בשכלו שהרגו בשם. רא"ם: מ פי׳ מלשינים: נ דאע"ג דכבר נגזרה גזרת ועבדום וענו אותם ת׳ שנה מכל מקום היה ק"ל למשה שהרי אמרה תורה לא יומתו אבות על בנים וגו׳. (מהר"י) א"נ הרי גם שאר בנים הי"ל לאברהם ולישמעאל ולמה לא נגזר השעבוד עליהם א"נ אע"פ שנגזר עליהם ועבדום וענו אותם מ"מ בעבודת פרך לא נגזר עליהם וזה היה תמיה בעיניו: ם (נח"י) דהא דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים וגו׳ הם היו דתן ואבירם כדמשמע פ"ט דנדרים: ע דק"ל לרש"י כיון שיתרו היה כהן מדין א"כ למה גרשו הרועים את בנותיו וע"ז פי׳ פירש מע"א. (מהרש"ל) פרוש היה מע"א אבל לא נתגייר לגמרי דכתי כו׳.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) ויבקש להרוג. מוסרו לסרדיוט להרוג ולא שלטה בו החרב ואחז"ל שנעשה צוארו כעמוד של שיש ורמז לדבר שלא היה לו לכתוב אלא ויברח הרי וישב משה יתרין והן בגימטריא אבן שיש מתה"ר משה. ועוד אמרו במדרש שבא גבריאל והפך פני הסרדיוט בפניו של משה ונטל הסייף מידו והרגו תחת משה וכסבורים הן שנהרג משה וברח. ד"א שהעלו משה לבימה להרגו ועשה יתברך את פרעה אלם ולסנגים חרשים ולספקלטורין עורים וברח משה וזש"ה מי שם פה לאדם. כשאמר פרעה להרוג את משה מי עשאו אלם שלא נתאסף בצווי ולסנגים חרשים שלא שמעו הצווי ולספקלטור עור ומי עשאך פקח לברוח מפניהם וקבלו יתרו בביתו מכאן אתה למד שכל מי שמקבל עליו לעשות מצוה אין אותה מצוה פוסק׳ ממנו שהרי יתרו קבל בביתו משה שברח מפני השונא להצילו וממנו יצא שקבל שונא שברח מפני גואל להרגו ואי זה זה סיסרא על אהל יעל טבני ברק ונהרג לשם:

בנות יתרו

(טז) ולכהן מדין שבע בנות. איתא במדרש והלא הקב"ה שונא ע"א ונתן מנוס למשה אצל עובד ע"א. אלא אמרו רבותינו יתרו כומר היה לע"א וראה שאין בה ממש וביסר עליה. והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה. וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי ע"ז ונתן להם הכל. עמדו ונדוהו שלא יודקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו. ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו לפיכך הוציא [שלח] בנותיו:

ויקם

נחל קדומים

לתרל. רבינו מהרח"ו ז"ל בכ"י: יד (ח) מי שמך לאיש שר. ר"ת משלש רמז לו כי נתגלגל ג׳ גלגולים ר"ת משה. משה שת הבל וס"ת מי שמך לאיש ס"ת יכ"ש שם קדוש משמות שם בן מ"ב כי בשם זה יכ"ש הרג את המצרי ולא נשתמש רק בחצי שם הנזכר וז"ש רז"ל מלמד שהרגו בשם המפורש ולפיכך הוצרך לברוח ולעתיד לבא ישתמש בו הז"ס עד כי יבא שילה ר"ת כי יבא שילה יכ"ש. ותיבת שילה גימט׳ משה. רבינו האר"י זצ"ל. ואפשר כי ר"ת מי שמך לאיש שלם רמז לו כי המשתמש בשם צריך שיהיה שלם ולא כשתאמר אתה אלא כמו שיאמרו חביריך וזהו מי שמך לאיש שר ושופט מי האומר שאתה איש שלם ומינך שר ושופט:

מסורת הקריאה

דין סימן עברא, מכה איש עברי, ב׳ בחוטרא, מכה במטה (לקמן ז׳ י"ז) ב׳ לא תמחי, תרגום לא תכה (מ"ב ו׳ כ"ב) ד׳ עממיא ברוגזא מכה עמים בעברה (ישעיה י"ד ו׳) ה׳ מחי, אני ה׳ מכה (יחזקאל ז׳ ט׳): (יב) כי אין, מלת כי במונח לא במקף: בחול, מס"ק ל, ר"ל לית עוד בפתח כי כל שארא הבי"ת בשוא: (יד) ויאמר, הנגינה ביו"ד:

חומת אנ"ך

(יד) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו. אני בעניי בקונטרים פני דוד הבאתי מ"ש הרב מהרח"א ז"ל דמרע"ה היה בן ט"ו שנה. ודקדקתי דבש"ר פ׳ ה׳ אמרו שהיה בן י"ב שנה ע"ש. ועתה ראיתי שם בש"ר פ"א סימן ל"א ול"ח אמרו דבן עשרים או בן ארבעים היה. ובתנחומא אמרו שם דמשה היה פחות מבן עשרים שנה דכתיב מי שמך לאיש ע"ש ועל הרב מהרח"א ז"ל קשה דנעלם מהרב ז"ל כל זה. אמנם מ"ש אני עני בפני דוד יאמר נא לדעת הלך ממנו ועוד שלא יהרגנו לו עצמו ומ"ה בקש להרוג משה:

מרפא לשון

לפי הדרש דלפי הפשט צריך הוא להזהר שלא יהיה שם איזה שיהיה ממין האנושי בין איש או אשה קטן או גדול שרואה ויגיד ולפי הדרש שראה שאין איש עתיד לצאת ממנו ואין תוחלת של צדיקים עומדת מזרעו היינו בין איש או אשה ופשוט. (יו) את הרהטים, ית רטיא, ה"ג ולא כנ"א רהטיא ודכוותיה בפ׳ ויצא ברהטים בשקתות המים ברטיא. (יז) ויבאו הרעים ויגרשום, וטרדונין, פי׳ שטרדום מלפניהם כדי שישקו צאנם תחלה לא שגירשום שלא ישקו צאנם לגמרי. ולזה לא תרגמו ותריכנון וכן מוכח מל׳ הכתוב

הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן
וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־
רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן
בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי
הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה
לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־
בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־
הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל
מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־
צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן
וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר

תרגום אונקלוס

וְטָרְדוּנִין. וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינִּין. וְאַשְׁקִי יָת עָנְהוֹן: יח. וַאֲתָאָה. לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהוֹן. וַאֲמַר. מָדֵין. אוֹחֵיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: יט. וַאֲמַרָא. גוּבְרָא מִצְרָאָה. שֵׁיזְבַנָא מִיְּדָא דְרָעֲיָא. וְאַף מִדְלָא דְלָא לַנָא. וְאַשְׁקִי יָת עָנָא: כ. וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא. לְמָא דְנַן שְׁבַקְתִּין יָת גּוּבְרָא. קְרַן (י"נ קְרֵין) לֵיהּ וְיֵיכוֹל לַחְמָא: כא. וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גּוּבְרָא. וִיהַב. יָת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה: כב. וִילֵידַת בַּר. וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ גֵּרְשׁוֹם. אֲרֵי אֲמַר. דַּיָּיר הֲוֵיתִי. בַּאֲרַע נוּכְרָאָה:

תו"א קראן ט ויאכל לחם סנהדרין קב: ויואל משה נדרים סה ל:

תפסיר הרס"ג

(יז) פגאו אלרעאה וטרדוהן. פקאם מוסי ואג'אתהן. וסקי ג'נמהן: (יח) פלמא גאת אלי רעואל אביהן. קאל מא באלכן אסרעתן באלמג'י אליום: (יט) פקאלא לה. רגל מצרי. כ'לצנא מן יד אלרעאה. ואיצ'א דלא לנא מא. וסקי אלג'נם: (כ) קאל להן ואין הו. לם תרכתן אלרגל. אדעוה יאכל טעאמא: (כא) פלמא אמען מוסי פי אלמקאם ענד אלרגל. זווגה בצפורה אבנתה: (כב) פולדת אבנא. וסמאה

נוה שלום

כבר נודע הדבר. (כא) ויואל, ולמא

חלק הדקדוק

ראב"ע דס"ל שהצד"י רפה. ובעל לוית חן כ' נ"ל שהדגש מורה על חוזק הפעולה שהצפינה אותו במצפוני מסתרים. ועתה לא יכלה עוד הצפינו כבתחילה, ודגש מקדש ה' מורה על הפלות קדושתו (דף י"ז ע"ב): ותחמרה. בה"א הכינוי נחה והיתה

אבן עזרא

על כן נדגש פ"א. ויחר אפו ישוב אפך. וככה נו"ן נתן במלת תתי הוא כמו תנתי, כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו. שבתי. לכתי. לדתי. גם בסוף תת פחדך. טוב תתי אותה לך. וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא תתערב עם אשר בנה בית. והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת. והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת. ומלת רחל בתו. כמלת אמת חסדו ואמתו. והנה התי"ו לשין נקבה והנה הנו"ן מובלעת. ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות. כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' וטוב עם אנשים. או טוב עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה. ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי בתחלת ההריון נולד. גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים. והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. והמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה. גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד. והנה המעמד הקוצב הם רנ"ט ימים ושליש יום. והאמצעי רע"ג. והגדול שהוא הארוך רפ"ז. וחכמי המולדות יודו כן. ואין טענה מהשבטים. כי להיותם על הסדר איננה ראיה. כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר. ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה בת. כמו ואחרי כן יצא אחיו. שלא זכר ותהר לכל אחד. גם לתקופת הימים שלש היו: (ג) ונדגש צ' הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון. לדבר בם צחות. ובעבור היות הצדי בשו"א נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לידם דרים בארץ רעמסס. וכתב ושאלה אשה משכנתה. ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא: ותחמרה. נחה ה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו. וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל. וכמוהו בארות בארות חמר. ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה

רשב"ם

אל רעואל. רעואל אבי אביהן. א"כ שם אביהן יתרו וחובב בן רעואל האמור לפנינו בפרשת בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל (הוא חובב הוא יתרו ואם רעואל הוא יתרו א"כ בן יתרו היה) ומה שכתוב בנביאים מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר תתן משה

רש"י

העשויות כאלן: (יז) ויגרשום. מפני הנידוי: (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים פ לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת צ מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטים יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי ק לדבר. ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו:

שפתי חכמים

א"כ כשמע קי"ם לו בא ונתניי' (מהרמ"ש) שמעתי דה"פ פי' מע"א של מדין לע"א אחרים כמשרז"ל שלא הניח ע"א שלא עבדה וא"כ ע"כ צ"ל שפירש מע"א אחד לע"א אחרת וכזה א"ש הא דפירש"י שהתנה עם משה כן ראשון יהיה לע"א וכו' וק"ל: פ (מהרש"ל) נ"ל שמדקדק רש"י מה זה ששאל יתרו לבנותיו למה זה מהרתן כו' אם היה יודע שבכל יום באים הרועים ומגרשים אותם א"כ למה היו הולכים מתחלה קודם שהשקו הרועים ואם היה יודע דלאו בכל יום באים הרועים תחלה א"כ למה היה שואל אותן דלמא היום נ"כ לא באו הרועים אע"כ צ"ל שבאו היום כל כך מהרה שאף אם לא באו הרועים לא היו באות כ"כ מהרה לכך שאל אותן למה מהרתן והם השיבו לו שבא אחד ושאב ועלו המים לקראתו שלא הוצרכנו לשאוב ומנ"ל שהם השיבו כך יש לומר מדכתיב ותמלאנה את הרהטים וגו' משמע שלא היו משקים את הצאן אלא מן הרהטים שהשופכים מים לשם והם השיבו שבא איש ודלה להם והשקה את הצאן משמע שלא היה שופך אל הרהטים אלא כך היה משקה אותם אע"כ צריך לומר שעלו המים לקראתו ולא היו צריך לשפוך עד כאן לשונו (כאן יש לחדש גם כן ואין הפנאי מספקת עכשיו): צ (מהרנ"ש) יש לומר דקשה לרש"י למה אמר ויאכל לחם וכי לא הי"ל ליתרו לכבדו על טובה כזו אלא בלחם בשלמא אלו דבר כן בפניו היה שייך לומר שדבר מעט ועשה הרבה כדפירש"י גבי ואקחה פת לחם וגו' אף של גב דאברהם היה צדיק ודרך צדיקים אומרים מעט כו' משא"כ ביתרו אבל כאן דבר יתרו שלא בפניו של משה אין שייך זה כלל דאברהם דבר כן בפני המלאכים ותו דמשמע קראן לו רק בשביל אכילת לחם לבד ואח"כ ילך לדרכו וכי כל החרדה הזאת שאמר למה עזבתן וגו' קראן לו וגו' כדאי בשביל זה לכך ל"פ שמא ישא וכו' וז"ש ויואל משה לשבת וגו' לישאר אצל יתרו על ידי' ויתן את צפורה וגו' וא"ש לשון ויואל פי' ויתרצה דמשמע כהדיא שיתרו בקש ממנו זה ומשה נתרצה למלאות בקשתו ואם כן על כרחך צריך לומר שזה כרצו במ"ש קראן לו ויאכל לחם שמא ישא כו' דמש"ה שלא אחר משה ודו"ק: ק נ"ל דמייתי הכא ראיה מלשון הואלתי שהוא לשון רצויי מהואלתי האחרון דכתיב לעיל בפרשת וירא דב"פ כתיב שם הואלתי דהא הואלתי ראשון דכתיב שם אינו לשון רצויי אלא ג'

דברי בנות יתרו

(יט) ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרועים. איתא במדרש משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתקן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו אמר לו התינוק אילולא אתה כבר הייתי מת. אמר [להתינוק] לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים. אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם. ולכך אמרו לאביהן איש מצרי הצילנו מיד הרועים. מי גרם לזה שיבא אצלנו. איש מצרי שהרג:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) ויקם משה ויושען. מלמד שהרועים נטלום ושפכום למים מפני הנדוי של יתרו שנדוהו מפני שכפר בע"ז ולשון ויושיען משמע כן כדאמר הושיעני אלהי כי באו מים עד נפש וגו' והה"ד וגם דלה דלה לנו ואחת לצאן:

נחל קדומים

כא (ט) ויתן את צפורה בתו למשה. דורשי רשומות אמרו כי צפר"ה

מסורת הקריאה

אלהרגני, הלמ"ד רפה והה"א בלא מתג: (כ) ואיו, מלרע: למה זה, אזי"ן דגושה: ויאכל. הרי"ו בשוא והטעם ביו"ד, ונמסר עליו ה' רפין, ועי' לעיל כ"א ל"א: (כא) ויואל, מלעיל, והוא חד מן ד' מלעיל נמסר במס"ג:

חומת אנ"ך

מ"ד דנן י"ג שנה היה: (כא) ויתן את צפרה בתו למשה. צפורה עולה גימטריא משה הבל עם הכולל דצפורה היא תאומת הבל ובשביל התאומה זו הרגו קין להבל. ויתרו היה הטוב שנקין ובא לתקן לתת התאומה למשה שהוא הבל כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל וכפי דבריו יכון הרמז האמור;

מרפא לשון

ויקם משה ויושען ולא ויחזירן. (כ) למה זה, לא דגש, ה"ג וכצ"ל שפיר

הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: פ כג וַיְהִי בַיָּמִים
הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה
וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים
מִן־הָעֲבֹדָה: כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ
אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב:
כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֵּדַע אֱלֹהִים: רביעי ס ג א וּמֹשֶׁה הָיָה
רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן

תרגום אונקלוס

כג. נַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן. וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם. וְאִתְאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָא קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ. וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְהוֹן. לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא: כד. וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קְבֵילַתְהוֹן. וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ. דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: כה. וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ: א. וּמשֶׁה. הֲוָה רָעֵי. יָת עָנָא. דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן.

תפסיר הרס"ג

גרשום. לאנה קאל. צרת ג'ריבא פי בלד ג'רבה: (כג) וכאן איצ'א פי תלך אלאיאם אלטוילה. אן מלך מצר מאת. פתנהד בני אסראיל. מן כ'דמתהם אלצעבה וצרכ'ו. פצעד תג'ות'הם. אלי אללה מן אלכ'דמה: (כד) פסמע אללה שהיקהם. וד'כר עהדה. אלד'י מע אברהים ויצחק ויעקוב: (כה) פנצ'ר אללה להם ורחמהם: (א) וכאן מוסי. ירעא ג'נם יתרו חמוה

נוה שלום

אמען, וכאש' נתישב זמן מה. (כד) נאקת' שהיקהם, (אלרגל חרדר אלבכא פי צדרה). (כה) וידע אלהים, ורחמהם, ריחם עליהם להצילם משעבוד מצרים וכת"א. ג (א) אחר המדבר. אלי טרף,

חלק הדקדוק

ראויה במפיק: כד) את אברהם את יצחק ואת יעקב. הטפחא בתיבת יצחק בכל התיגאן המדוקדקות לחבר יצחק סוד הפחד אליו: כא) ונתתי את חן העם הזה. כ' מהריב"ש כי תיבת העם

אבן עזרא

במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן. ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו קנה וסוף קמלו. והוא צמח מן היאור: (ד) ותתצב. מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד: אמר ר' משה הכהן כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו לה"א במלה לדעה. כמו אשר תנה הודך: (ה) ותרד. מארמונה: לרחוץ. מנהג המצריות היה והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך. בעבור ששלחה אמתה. והיא אחת הנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף. כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה

אבי עזר

לפי דבריו יתי ויחי היו"ד נבוא. כמו תיבת יהי ויהי. וכבר ביאר אותו הרב לעיל בד"ה ויהי כל נפש: (כא) (ודע כי זו המלה). על כן ירא ואת ה' הוא הרצון. דעת הרב דכאן הוראת את. פירש מלפני ה'. כי את

רשב"ם

מזכיר יתרו: (כב) בארץ נכריה. שכך משמע גרשום גר שם בארץ רחוקה: (כג) ויהי בימים הרבים ההם. לאחר שהרג משה את המצרי ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח מפניו עד שהיה עתה בן שמונים שנה כשדיבר הקב"ה עמו וימות עתה המלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו עד אתה וראה הקב"ה בעניים: (כד) ויזכור אלהים את בריתו. שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ כנען ועתה נתקרב הזמן של ד' מאות שנה שאמר לאברהם: (א) ומשה היה רועה את צאן וגו'. ונראה לו הקב"ה וציוהו לשוב למצרים ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא עד שאמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך זה פרעה שמת

רש"י

(כג) ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו. (ברש"י ישן): וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו:

שפתי חכמים

התחלה כדפירש"י שם ע"ש: ר דאי פירושו שמת למה צעקו שמת המלך שהיה אחר פרעה יהיה טוב אלא ודאי נצטרע

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) וימת מלך מצרים. כל זמן שאותו מלך קיים היו מצפין מתי ימות שמא תתבטל הגזרה וכשמת ולא נתבטלה אמרו מעתה ידענו שאין לדבר סוף לכך ויאנחו ד"א וימת מלך מצרים ויאנחו מאחר שמת המלך יכול משה לשוב למצרים וגם בני ישראל נאנחו וגם הקב"ה ית"ש זכר את בריתו כל הדברים האלה גרמו שנשתלח משה:

זעקת ישראל מן העבודה

(כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו'. רש"י ז"ל פי' נצטרע. וי"ל ע"פ מה שאמרו רז"ל ע"פ ויקרבו ימי דוד למות. ולא כתיב ימי המלך דוד. מפני שאין שלטון ביום המות. וכן מצינו בפ' וישלח וימת בלע וימת יובב ולא כתיב מלך בלע מלך יובב. מחמת כי אין שלטון ביום המות. והנה קשה פה כיון שאומר וימת איך קוראו מלך. היה לו לומר וימת פרעה. אלא ע"כ אינו מיתה ממש אלא חשוב כמת. וליכא למימר שהיה סומא וחשוב כמת. שהרי נאמר קח מטה והשלך לפני פרעה. וליכא למימר שלא היה לו בנים וחשוב כמת. שהרי כתיב מבכור פרעה היושב על כסאו. אלא ע"כ שנצטרע [כו"ג]: דהיינו מצורע. דליכא למימר שהיה עני וחשוב כמת. שהרי הי' מלך. ויהי בימים הרבים ההם וגו'. הוא המלך מצרים אשר כתיב ויקם מלך חדש. והוא הגוזר הגזרות הקשות על ישראל. ומחמת שכל המולך לישראל נעשה ראש. ע"כ חי ימים רבים. וזהו אומרו ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים. שחי ימים רבים עד שמת. ומחמת כי ראו ישראל כאשר קם מלך חדש חדש עליהם גזרות חדשות. יראו אולי גם עכשיו כשיקום מלך חדש ג"כ יחדש גזרות חדשות עליהם קשות יותר מהראשונות ע"כ ויאנחו בני ישראל מן העבודה וגו'. צעקתם ואנחתם היה מן העבודה. אבל עלתה שועתם אל האלהים. כאלו אליו צעקו ואליו יתפללו שיושיעם ויגאלם ניד לר: (כה) וידע אלהים. בסדור של"ה בספר שער השמים שלו כתיב וז"ל וימת מלך מצרים ויאנחו ב"י וגו'. דהנה מדרך המוסר כשמלך מת אוי כל עמו בוכין וצועקין ומי שאינו עושה כן פוגם בכבוד המלכות. והנה כל מצרים היו צועקים ובוכים וישראל ג"כ צעקו והסכורים מצרים שישראל ג"כ צועקים לכבוד המלכות אבל באמת צעקתם היה מקושי העבודה וידע אלהים. שהקב"ה לבדו ידע את צעקתם על מה הם צועקים וזולתו לא ידע:

טעם מדוע בחר משה לרעות את צאן יתרו

(א) ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין. סיפר הכתיב מחמת שיתרו עדיין היה כהן מדין ע"כ לא רצה משה להיות עמו בחברתו. ע"כ בחר משה ברעיית הצאן כדי להתרחק ממנו. וסיפר הכתוב כי יתרו לא הבריח את משה שירעה צאנו. אבל ומשה היה רועה. משה מעצמו ומרצונו הטוב בחר לרעות צאן יתרו חותנו. והטעם לזה. מחמת שחותנו היה כהן מדין. ומחמת כי מדין זה היה סמוך למצרים. ומשה היה ירא להיות סמוך ונראה למצרים. אולי יראהו מי ממצרים ויגיד לפרעה ומשה היה מוכתב למלכות מצרים להריגה ע"ד המצרי שהרג ומחמת בריחתו מת"י. ע"כ וינהג את הצאן אחר המדבר. רחוק מן המדבר במקום שהיה בטוח שהמצרים לא יראוהו ולא יפגשוהו. ויבא אל הר האלהים. משה בא אל הר אחר

מרפא לשון

משנת"ל ריש פ' וישלח ודלא כמ"ש היאר למא דין. (כה) וידע אלהים, ואמר במימריה למפרקהון ה', תרגם טעם של ידיעה זו שידע מה שצריך לעשות להם דהיינו לגאול אותם והידיעה של הקב"ה הוא הסכמת הרצון וזוהי האמירה שתרגם ובס' גל"ג רצה לברוא תר' חדש ולא ישר בעיניו תרגום שקבלו אבותינו. ג. (א) אחר המדבר, לאתר שפר רעיא למדברא,

נחל קדומים

גימט' למש"ה: א (י) ומשה היה רועה וגו', רמז שהוא גלגול הבל בן אדה"ר שגם הוא היה רועה לשעבר כמ"ש ויהי הבל רועה צאן וז"ש היה רועה לשון עבר. רבינו האר"י זצ"ל: ב (יא) וירא מלאך ה' בלבת אש. אמרו רז"ל להשלים את השם. ופירש הרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי זלה"ה דמשה היה גלגול שת והבל והוא

חומת אנ"ך

(כג) וימת מלך מצרים וכו'. הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל בספר הזהיר פרשת דרכים פירש דסברו דע"י רבויים יצאו מהרה מהשעבוד ועתה בראותם שנצטרע מלך מצרים והיו שוחטים ק"ן תינוקות בבקר וק"ן תינוקות בערב אם כן תלף הלך הרבוי וצריך קושי השעבוד למהר הגאולה לכן ויאנחו בני ישראל מן העבודה וזהו תורף דברי הרב ז"ל בקיצור ויש להרחיב קצת כי ה' אמר אל יעקב ע"ה אל תירא מרדה מצריימה כי לגוי גדול אשימך שם והכוונה אל תירא כי שנות השעבוד רבים כי לגוי גדול אשימך שם וע"י הרבוי יתקצרו שני גלותם. ועל כן גדל מאד צער ישראל בראותם גרע שחיטת התינוקות דאזדא לה הבטחת הקב"ה שהבטיח ליעקב ע"ה. והם לא ידעו שהתינוקות הנשחטי' היו רשעים גמורים. ועיין באלשיך ז"ש אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. אל תסתכל בק"ן ק"ן תינוקות הנשחטים. אלא במה שיש בו דנפשם לא מטוהרה והיו רשעים גמורים: (כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. אפשר במ"ש במדבר רבה פ"ג שנגאלו ממצרים שלא היה בהם זנות וז"ש וירא אלהים את בני ישראל שהם בני ישראל כשרים ומיוחסים ולא יש שום פיסול בהם וידע אלהים כי גם הזכרים לא חטאו ולכן נגאלם ובתרגום המיוחס ליונתן פירש וירא אלהים שעבו בתשובה בגנעא. ודריש וירא אלהים עד"ש הכתוב וירא אלהים כי שבו מדרכם וידע אלהים כי שום א' לא ידע בתשובת חבירו. ואפשר דז"ש ועתה הנה צעקת ב"י אין

מסורת הקריאה

ג (א) חרבה, מלעיל, מס"ק לית חוסר ומלעיל: (ב) וירא, אסשם

וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃

תרגום אונקלוס

וּדְבַר יָת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא. וַאֲתָא. לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ לְחוֹרֵב: ב. וְאִתְגְּלִי. מַלְאֲכָא דַּיְיָ לֵיהּ. בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָּׁתָא מִגּוֹ אֲסַנָּא. וַחֲזָא. וְהָא אֲסַנָּא בָּעַר בְּאִישָּׁתָא. וַאֲסַנָּא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל: ג. וַאֲמַר מֹשֶׁה. אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי. יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין. מָא דֵין לָא מִתּוֹקַד אֲסַנָּא: ד. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמִחְזֵי. וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אֲסַנָּא. וַאֲמַר. מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָאֲנָא: ה. וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא. שְׁרִי סֵינָךְ מֵעַל רַגְלָךְ. אֲרֵי אַתְרָא. דְּאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי. אֲתַר קַדִּישׁ הוּא: ו. וַאֲמַר. אֲנָא

תפסיר הרס"ג

אמאם מדין. פסאקהא אלי טרף אלברייה. חתא גא אלי גבל אללה אלי חריב: (ב) פתגלא לה מלך אללה. בצרים נאר מן וסט אלסנא. פראי אלסנא משתעל באלנאר. והו ליס יתחרק: (ג) פקאל מוסי. אמיל אלאן ואנצ'ר. הד'א אלמנצ'ר אלעגיב. מא באל אלסנא לם יתחרק: (ד) פעלם אללה אנה קד מאל לינצ'ר. פנאדאה מן אלסנא וקאל. יא מוסי יא מוסי. קאל לביך: (ה) קאל לא תתקדם אלי ההנא. אנזע נעליך ען רגליך. פאן אלמוצ'ע. אלד'י אנת ואקף עליה

נוה שלום

אל קצה המדבר להתרחק שלא ירעה הצאן בשדות בעלים. (ב) בלבת, בצ'רים, בצאד מעגמה, בלהבת אש. הסנה, אלסנא, מין עשב גדל בארצות ערב ועליו מהסמנים המשלשלים. (ג) הגדל. אלעגיב, הנפלא. (ה) וירא ה', פעלם וכו',

אבן עזרא

כל עובר. ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרוע כי המ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו דגוש. ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו ובית דוד כאלהים. כמלאך ה': והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער. וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי טוב הוא: (ז) ותאמר וכו' ותינק. בעלי היו"ד בראשונה. יש מתחלף היו"ד. כמו מן ידע בוי"ו תודיע ויש שיושם נח נעלם בין האות המשרת והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותניק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי כי שנים שרשים הם. ילך גם הלך והטעם אחד. כי אין הה"א מאותיות המשך על כן ה"א אחרת כמוה. ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב. ופעם נעדרים. והה"א לעולם באמצע היא נראית. ומלת בלטיהם. איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות. ולא דבר נכונה. רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי. והוא מהבנין הכבד הנוסף. גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא. כמו וגם אני

אבי עזר

נכל מקום מורה על הפעול. וכאן לא שייך. כיון שאינו יולא ואינו עומד כדאמרן. ומסיים הרב על כן תלה נורא איננה בבנין נפעל. כמו נולד נשבר ונדכה. כי נולד נעשה הפעולה מן המוליד אותו. וכן נשבר ודומאתו. אבל הדבר אשר האדם ירא ממנה לא נעשה בו פעולה כלל. ודעת הרב נכונים ואחד נדעת השכל: (ג) (ולא כדנ"ש לדי"ק

תו"א וירא מלאך. שבת סז: בלבת אש בבא קמא ס: ויאמר משה אסורה נא. שבת סז עקידה שער מז: וירא ה' כי סר. שבת סה: משה משה. ספר הזוהר פרשת דברים: ויאמר אל תקרב הלום. שבת סה בתרא קי זבחים קיב: של נעליך. ברכות סב:

רשב"ם

לכך הוא אומר וימת מלך מצרים. להעיד על מה שאמר הקב"ה כי מתו כל האנשים וגו' כמו וחם הוא אבי כנען: (ב) איננו אוכל. אפילו במקום יציאת הלהבה מן הסנה לא היה גחלת כלל: (ד) וירא ה'. המלאך קורא על שמו של הקב"ה: (ה) של. השלך. מגזרת ונשל גוים רבים. כאשר יאמר מן נסע סעו כן יאמר סע

שפתי חכמים

ומלורע חשוב כמת: ש דק"ל אדמת לשון נקבה והוא לשון זכר לכך פי' המקום כ"ל הוא קאי על המקום ומקום ל' זכר וק"ל:

רש"י

(א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי"ו שיש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה. אשר לקח משם: (ג) אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו (דברים יט) ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קודש הוא. ש המקום:

טעם מדוע בחר משה לרעות את צאן יתרו

אחד אשר לעתיד יקרא הר האלהים. ולע"ע שם ההר חורבה. מחמת כי המקום היה חרב ושמם. או נאמר מה השמיענו המקרא בכאן שהיה כהן מדין הלא ידענו מזה ככר. ג' יש לדקדק כמה שאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה וגו' ופי' רש"י ז"ל אסורה מכאן להתקרב שם ומה בא ללמדנו בזה. בודאי כיון שילך לשם יסור מכאן. וגם יל"ד בתשובת ה' אליו אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא וגו' הקשו המפרשים הלא צווי של נעליך היה לריך להיות מקודם כי אף על המקום שעומד בו ישנו באזהרה שיסיר המנעלים ואח"כ יאמר לו אל תקרב הלום. עיין במפרשים ובאוה"ת. גם יש לדקדק לקמן שאמר לו ה' כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. יל"ד מדוע התחיל בלשון עתיד אהיה עמך ומסיים בלשון עבר כי אנכי שלחתיך. לכן נראה לפרש דבאמת מרע"ה היה רועה צאן יתרו בתמידות על השדות אשר היו לחותנו. כי הוא היה כהן מדין ובלי ספק היה לו שדות וכרמים ומקום מרעה לצאן כדרך הפריס הנכבדים [כי על איזה מקום היו רועים בנותיו צאנו] ולהכי מזכיר כאן הכתוב כי היה כהן מדין וכודאי היה לו מקום מרעה ושם רעה צאנו. אך באותו הפעם לכך וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא עד הר האלהים חורבה וגו' וכמאמר כמנ"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) וינהג את הצאן. בשרו שתהא צאנו כלה במדבר ואחר כך נאסף עמהם שאחר שכלו מתי מדבר מיד נאסף ויבא אל הר האלהים כו' מתוך הסנה לפי שאי אפשר מן הסנה לעשות צלמים לע"א:

(ג) מדוע לא יבער הסנה. פי' מדוע אינו נתבער מן העולם מלשון בערתי הקדש מן הבית ומפי מורי ז"ל שמעתי בתמיה כלומר מדוע איננו אכל וכי לא יבער הסנה בתמיה:

(ד) ויאמר הנני אמר יתברך אתה ענית הנני כמו אברהם זקנך וכתיב במקום גדולים אל תעמוד. אמר לו יתברך אל תקרב הלום לא לכהונה דכתיב ביה קרב אל המזבח ולא למלכות דכתיב ביה הלום נבי דוד:

(ה) של. לכך הוצרך לומר מעל רגליך משום שיש נעל שהוא על היד ובלע"ז גנ"ט והוא נעל שנתן בעז לגואל דכתיב איש נעלו ונתן לרעהו וגם עכשיו רגילים תשרים והשלטונים

נחל קדומים

ר"ת משה. משה שת הבל. ובשם משה לא יש כי אם אות ש' משם שת וחסר ת"ו. ומשם הבל יש אות ה"א וחסר לב. וז"ש וירא מלאך ה' בלבת שע"י אותיות לבת נשלם השם כי בצרוף לבת עם משה יהיה משה שת הבל. שוב ראיתי בשער הפסוקים לרבינו האר"י ז"ל שמבאר סוד זה באריכות גדול ע"ש:

ד (יב) במד' ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. שאל ההוא מינא את ר"י בן קרחא למה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך חרוב או שקמה היית שואלני ואעפ"כ להוציאך חלק אי אפשר להודיע שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה. ויש לדקדק אמאי הוצרך לומר אלו מתוך חרוב וכו' ופירש הגאון מהר"ם הרב המחבר שו"ת צמח צדק דדרך חכמה להשיב למין מתוך דבריו וכמשז"ל כל מקום שפקרו המינין תשובתן בצידן וה"נ אלו השיבו ר"י בפשיטות התם אין מקום פנוי בלא שכינה ר"ל אף על דבר שפל היה המין טוען מנ"ל שהסנה גרוע מכל אילנות הלא כל עשב יש לו מזל ולצורך נבוא ואפשר שתועלת הסנה גדול מאד והוא חשוב מכל אילן. לכך א"ל אלו מתוך חרוב או שקמה היית שואלני ומוכרח שתאמר דאלו מתוך חרוב או שקמה לא היית שואל

מרפא לשון

ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל דלא כנ"א לבתר שפר רעיא. (ב) בער באש, בער באישתא, ה"ג דלא כנ"א בעיר וכן בכ"מ תר' בער בער. (ה) של נעליך, שרי סינך, תר' של כמו היתר כפי לשון המשנה וזה המנהג לפנים בישראל הוא לקשור מנעליהם ברצועות וכשחולצין אותם מתירין הרצועה תחלה וכמו שהיא מצות החליצה ולא הזכיר הכ' זה מפני שסמך על המנהג וכן בפ' מצות חליצה לא הזכיר אלא ל' חליצה אעפ"י שצריך להיות ע"י התרת רצועות מפני שדרך הכ' לסתום וסומך על המשנה ובענין לשון סינא או מסאנא ראיתי היא"ר ז"ל שטרח לפרש מה חילוק יש ביניהם ובסוף לא האירו דבריו ולי נר' שסינא ומסאנא בל' ארמי כמו נעל ומנעל בלה"ק שהם פועל ושם הפועל כמו שכב ומשכב, רכב ומרכב, והנה בפ' זה שנאמר של נעלך תר' סינך כלשון הכ' וכן וחלצה נעלו, סיניה, מפני שהוא ל' מצוה כנגד הנעילה אבל ונעלך לא בלתה, וכן ונעלך לא בצקה תר' ומסאנך [illegible] כמו ומנעלך מפני שצריך להיות שם מסאנך כמו כסותך שבתחלת הפסוק וק"ל ולא היה רצוני להאריך בדקדוק אלא מאחר שראיתי אדם גדול שנטפל לו והלילה להקל בפירורין דאורייתא כדאי' בזוהר פינחס דף רמ"ד. (ז) את

ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב
וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט
אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה
רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם
וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו
כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד
לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ
מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ
אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה

תרגום אונקלוס

אֱלָהֵיהּ דַּאֲבוּךְ . אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם . אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב . וּכְבַשִׁנּוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי . אֲרֵי דְחֵיל . מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַּייָ׃ ז. וַאֲמַר יְיָ . מִגְלָא גְּלֵי קֳדָמַי . שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּבְמִצְרָיִם . וְיָת קְבִילַתְהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מְפַלְחֵיהוֹן . אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי כֵּיבֵיהוֹן׃ ח. וְאִתְגְּלֵיתִי . לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי . וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא . לַאֲרַע טָבָא וּפְתָיָא . לַאֲרַע . עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ . לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי . וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי . וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ט. וּכְעַן . הָא קְבִילַת בְּנֵי

תפסיר הרס״ג

מקדס׃ (ו) ת׳ם קאל. אנא אלאה אביך. אברהים יצחק ויעקוב. פסתר מוסי׳ וגהה. אד׳ כ׳אף. אן ינצ׳ר אלי׳ נור אללה׃ (ז) וקאל. קד נצ׳רת לצ׳עף קומי אלד׳י במצר. וסמעת צראכ׳הם מן קבל גלאוזתהם. ועלמת באוגאעהם׃ (ח) פתגלית. לאכ׳לצהם מן יד אלמצריין. ואצעדהם מן ד׳אלך אלבלד. אלי בלד גייד ואסע. בלד יפיץ׳ אללבן ואלעסל. אלי מוצ׳ע אלכנעאניין ואלחתיין. ואלאמוריין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין׃ (ט) ואלאן.

נוה שלום

ע״ל בראשית (א ד). (יח) וארד, פתגלית,

אבן עזרא

הא. ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקיבה ליכי כ״א לך רק היא מלה אחת׃ ותניקהו. מעלומי העין מן הפעלים השניים הנראים. והנה בפסוק אחד שנים שרשים והטעם אחד וככה הטיבי נגן צווי. כמו הליכי. אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי״ן׃ (י) ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל. זרובבל בן שאלתיאל יהוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו׃ שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש. ושמו בלשון מצרים היה מוניוס. וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים. גם ככה בספרי חכמי יון. אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה. ואל תתמה בעבור שאיננו משוי. כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים׃ (יא) ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה. וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו. כמו אנשים אחים׃ (יג) נצים. שם התאר מבנין נפעל והשלם נגצים כמו נראים׃ לרשע. העושה חמס׃ (יד) הלהרגני אתה אומר. בלבך׃ אכן. כמו אם כן׃ (טו) וישמע. ארץ מדין

אבי עזר

הנפינו) אבל במכלול כתב שהצדי״ק נדגש לתפארת. כמו מקדש ה׳. וכן הובא באור תורה בשם המסורה. על כן לא מסתפינא למחוק תיבת ולא. וצריך להיות ונדגש צדי״ק הנפינו. וכן אם יקרך עון נדגש הקו״ף לתפארת. כמו מקדש ה׳. ואף שוולת יקרך מבנין הקל. ומה שכתב הרב בעבור היות הצדי״ק בשוא נע נרפא הפ״א. שהיה ראוי להדגיש. והוא שם הפועל מבנין הכבד הנוסף וכו׳. פירש כיון שהצדי״ק נדגש. א״כ שוא כפולה השנית הוא שוא נע. כדרך שני שואין רצופין. ולא שייך אחרי דגש קל. אבל אם לא הי׳ דגש בצדי״ק היה סצדי״ק שוא נח וראוי לבוא אחריו דגש קל. כמו השלך הפקד׃ (ד) (ותתצב זרס). והיא

תו״א ויסתר משה. ברכות ז׃ ויאמר ה׳ ראה. מקרים פ׳ אחרון׃ וארד להצילו. ספר הזוהר פרשת האזינו׃

בעל הטורים

(ו) ויסתר משה פניו. ב׳ במס׳ הכא ואידך ויסתר פנו מעיני. שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר פנו מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר פנו מעיני׃ (ז) ראה ראיתי. כ׳ בה׳ כנגד ה׳ עבודות. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה״פ סנה בפרשה׃ צעקתם. ב׳ במס׳ ואת צעקתם שמעתי כי גדלה צעקתם גבי סדום לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום׃

רשב״ם

לשון צווי וגם שול תשלו לה׃ (ז) ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. צעקתם שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי׃ (ח) וארד. כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד

רש״י

(ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי

דעת זקנים מבעלי התוספות

לקנות בגנ״ט שלהם. ומה שמקשים שהוצרך כאן לשלוף שני רגליו ויהושע ביריחו לא חלץ אלא רגל אחד היינו משום דכאן קדמה שכינה למשה ולא לו ושם קדם יהושע וקנה מקומו׃

טעם מדוע בחר משה לרעות את צאן יתרו

המד״ר שמחמת שברח שם מהעדר גם זה ע״ס. וכאשר התיישב משה בדבר היה זאת לפלא בעיניו למה נעשה זאת והיה יכול לתלות הדבר במקרה או בהשגחה פרטית כי מן השמים סבבו זאת שיבא הפעם לפה. אולם לא ידע עוד טעם הדבר והיה ערוך בעיון הדבר. אח״כ ראה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. אמר אסורה נא מן העיון הראשון אשר עיינתי למה באתי לפה. ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. לזאת בא אליו תשובת ה׳ יתברך אל תקרב הלום ועל העיון הראשון אשר עיינת כי באת לפה במקרה וכטבע. של נעליך מעל רגליך. פי׳ הסר ממך לבושי הטבע שרגליך במקרה הכיהוך הלום. כי פי׳ רק יען המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. זה הוא הגורם בדבר שבאת לפה. ועוד לא הבין מרע״ה מדוע המקום המקודש הזה יגרום שבאו אותו פה בהשגחה פרטית. על אח״כ שאמר לה׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. או השיבו ה׳ על מה ששאלת מי אנכי כי אלך אל פרעה. התשובה כי אהיה עמך [מחמת שהקטנת עצמך ע״כ אהיה עמך כי אני את דכא]. ועל מה ששאלת וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. פי׳ באיזה זכות. התשובה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. פי׳ אנכי שלחתיך לכאן בהשגחה פרטית. כמו שאמרתי לך למעלה כי המקום המקודש גרם לזה שתבא לפה ולא ידעת למה. עתה תדע הטעם. כדי שתדע אשר בהוציאך את העם ממצרי׳ תעבדון את האלהים על ההר הזה. ולזה שלחתיך לכאן בהשגחה כדי שתדע זאת. וא״כ אין לך לשאול וכי אוציא את ב״י ממצרים כי יש להם זכות קבלת התורה [קכ״ס]׃

ידועת מכאובי ישראל

(ז) ויאמר ה׳ ראה ראיתי את עני עמי וגו׳ כי ידעתי את מכאוביו. ויל״ד מה שאמר הקב״ה כי ידעתי את מכאוביו. האם ישראל לא ידעו מכאוביהם היה לו לומר גם אני יודע מכאוביהם. והענין הוא כי יוכל היות שגם האדם בעצמו לא יוכל לידע מכאובי עצמו. וכמו עשיר גדול בן עשירים גדולים שירד מנכסיו מעט מעט. בתחלה היה לו אנות גדולה מכלי כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות. וע״י איזה סבה הפסיד במעט כל רכושו עד שנעשה עני גדול וכין כך וכך הורגל עם העניות. עד שנשכח ממנו גודל מעלתו שהיה לו מקדם ומעלת אבותיו בודאי כבר נשכח ממנו וע״כ אינו מכיר עוד רק לצערו מדחקו של עכשיו ואינו מכחין בעצמו היאך גדלה נפילתו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא. וכן ישראל במצרים רובם לא ידעו כלל מעלתם

נחל קדומים

כי המה חשובים וראוים להשרות שכינה רק שאלתך למה מתוך הסנה שפל וגרוע יעתה אני משיבך שאין מקום פנוי בלא שכינה עכ״ד. ולי הצעיר אפשר במ״ש רש״י ז״ל למה מתוך הסנה ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה. וחשש רבי יהושע בן קרחא דההוא מינא שמע איזה תלמיד דטעמא טעים משום עמו אנכי בצרה ועל זה בא להלעיג ח״ו. ולכן אמר לו ואלו מתוך חרוב או מתוך שקמה היית שואלני רצה לומר לו דזו אינה שאלה ולשוא צרף לבא בעקיפין כאלו יש שאלה וישיב לו מה ששמע משום עמו אנכי בצרה ויבא להלעיג. ואעיקרא לא יש שאלה ואין צריך תשובה כדי שיבא להלעיג. אמנם להוציאך חלק אי אפשר שלא תאמר שיש שאלה והתשובה משום עמו אנכי בצרה ותרצה להלעיג ולזה מוכרח להשיב שלא תבנה בנינים על קו תהו והתשובה היא להודיע שאין מקום פנוי מהשכינה וכלך מדברותיך. ומפי הרב המובהק הישיש כמהר״ר ברוך דאני ז״ל שמעתי דכל מקום שאומר שאל ההוא מינא סימנא מילתא מאותו המי״ן שרוצה לשאול דת״ו יש שתי רשויות. וידוע מאז״ל דאמר נעשה אדם ללמד ענוה והרוצה לטעות יטעה וזה כונת המין מ״ט נגלה בסנה להורות ענוה כלומר ואמאי הוצרך לזה כבר נודע מנעשה אדם אלא ודאי מהכא נילף מינה ללמד ענוה ונעשה אדם ח״ו כפשוטו. והשיבו אלו היה נגלה בחרוב או בשקמה היית שואל וכך אתה שואלני דייקא דאם היה נגלה בחרוב או בשקמה שהם גבוהים משאר אילנות היית אומר ש״מ דה׳ אינו חפץ בענוה מדבקש אילנות גבוהים וא״כ נעשה אדם אינו משום ענוה כי אין דרכו בענוה וח״ו וכו׳ וז״ש כך אתה שואלני מעין דוגמא לשאלתך עתה. אבל להוציאך חלק וכו׳ וא״כ הא לימוד אחר ולעולם נעשה אדם משום ענוה ודוק היטב׃ (יג) ויאמר משה משה ויאמר הנני. כבר נודע דשרשי נר״ן שבאדם הם בעולמות העליונים אפס קצהו יורד להתלבש באדם. ואפשר לפרש בפ׳ זה ובפסוקים אחרים כיוצא בו שהקדוש ברוך הוא קורא לנשמה אשר בשמים שהשם הוא הנשמה כמ״ש הרמ״ז ז״ל והנשמה העליונה תעורר הנשמה התחתונה להכין להדבק בשרש כדי לקבל הדבור וז״ש ויאמר אברהם ויאמר משה שיכוני יחדיו השרש עם החלק אשר בארץ ויאמר חומת אנ״ך

ועתה אלא תשובה כמשז״ל ולכן הנה צעקת ב״י באה אלי׃ (ז) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי וכו׳. פירוש את צעקתם שמעתי כבר לא בצדקתם אלא ברשעת הגוים והוא מפני נוגשיו

הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי
וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם
לֹחֲצִים אֹתָם: י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ
אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־
פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל עָלַת לְקָדָמַי. וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי דּוּחְקָא. דְּמִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן. י. וּכְעַן אִיתָא. וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה. וְאַפֵּיק. יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: יא. וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ. מַן אֲנָא. אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה. וַאֲרֵי אַפֵּיק. יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תפסיר הרס"ג

הודי' צראך' בני אסראיל קד וצל אליי. וראית אלצ'ג'ט. אלד'י אלמצריון צ'אג'טוהם: (י) פתעאל אלאן אבעת' בך אלי פרעון. ואכ'רג קומי בני אסראיל מן מצר: (יא) קאל מוסי בין ידי אלה. מן אנא. חתא אמצ'י אלי פרעון. ואכ'רג בני

אבן עזרא

סרים היו אל משמעת פרעה. על כן הוצרך להיות רועה צאן. שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו. וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניה' ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצלני מחרב פרעה. כי כל ימי חייו היה ירא ממנו. ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין. שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידוע כדרך ויצא יעקב וגו' וילך. ושב לומר ויפגע במקום: (טז) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעו"ג והעד וכהנו לי. וכהני ה'. ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. מ"ם ויגרשום כמו נו"ן. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. וככה צאנם במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה. כי יתרו היה חותנו והוא חובב. וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב. כמו אלהי אבי אברהם. גם נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן. וככה הבנות בנותי. והבנים בני. ואנת ברי בלשצר. ויאמר. הנה תפס הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו. כי יודע הוא מדרך הסברה: קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל. על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד.

אבי עזר

בנויה על בנין השתמר. ויסתבל החגב. ויהי לזרה: שם (כי תי"ו לרדת וכו'). כי למקור חסרי נון ונחי פ"א יו"ד אחד להם. להוסיף תי"ו בסופה תחת נ"ן או יו"ד בתחלתה: (יז) (ויבואו הרעים ויגרשום) לדקו דברי בעל מבין חידות. שצריך למחוק תיבת לעתיד. והטעם דלא תתערב עם המלה ובו תדבקון. וכה תעשון. שהכונין מאותיות האמנתיו הנוספים לדרשה. ולא ידענו את מי גרשו הרעים. לכן נאמר במ"ס. וכתב כי כן מצא הגירסא הונא בהרד"ק עכ"ל. אבל בין כך וכך דברי הרב רחוקים: (כב) (וגם ספר אלדד הדני) זה לשון האגור בשם רבינו ברוך. ראיתי בהלכות שחיטה שהביא ר' אלדד הדני הבא מעשרת השבטים. אמר יהושע מפי משה מפי הגבורה. כי הזונת

רשב"ם

מצרים: (י) והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. על פי הדברים שהאמר אל פרעה מאתי: (יא) ויאמר משה מי אנכי. מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו ישכיל בפירושי זה כי הראשונים מכוני לא הבינו בו כלל כלל. משה השיב על שני דברים שאמר לו הקב"ה ללכת אל פרעה וגם להוציא את בני ישראל ע"י מצות פרעה. ומשה השיב על ראשון ראשון. מי אנכי כי אלך אל פרעה. אפילו להביא לו מנחה ודורון. וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני. וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר ואפי' ראוי אני ליכנס לפני פרעה שוטה אני לשאר דברים איזה דבר המתקבל לפרעה אומר לו וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו חפשי מארצו ואיזה דבר המתקבל אומר לו שע"י אותו הדיבור אוציאם ממצרים ברשות פרעה. והקב"ה השיב לו על ראשון ראשון ואמר כי אהית עמך ואתן חנך בעיני המלך ותלך אל פרעה ולא תירא. וכזה שאתה ירא לפני פרעה. וזה לך האות. כי אנכי שלחתיך. הלא אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הקב"ה אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה עמך. וכן מצינו בגדעון שאמר לו המלאך הלא שלחתיך. ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. כלומר באיזה טענה אומר לפרעה שישמע אלי להוציאם. בהוציאך את העם ממצרים אני מצווה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה והקריבו עולות וטענה זו תוכל לומר כי לזבוח לאלהים ויניחם ללכת. ואע"פ שבאן לא פירש. לבסוף מפרש וישמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו' ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציוהו הקב"ה למשוח את דוד אמר שמואל

בעל הטורים

(יא) מי אנכי. ב' במסו'. דין ואידך מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד מלמד שביקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינו לבני שלח נא ביד תשלח:

רש"י

עיני ולא אחטוס את אזני מלעקתס: (י) ועתה לכה ואשלחך וגו'. וא"ת מה תועיל ת והולא את עמי יועילו דבריך ותוליאס משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם א המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני ב מה זכו ישראל שתעשה

שפתי חכמים

ת דק"ל דהל"ל לכה ואשלחך אל פרעה להוליא אבל והולא משמע דבור כפ"ע לכן הוסיף מלת וא"ת וכו' ותהיה תשובתו והולא את וכו': א ומי כמקום מה כי לא יתכן לפרשו על ההולאה שהרי כתיב אח"כ וכי אוליא ולהיות שמה שאינו חשוב לדבר עם פרעה הוא להיותו מלך אמר הרב לדבר עם המלכים: ב מתשובת השם בהוליאך את העם כדי שיקבלו התורה משמע שאמר לו משה

ידועת מכאובי ישראל

מעלתם הגדולה בכל הפרטים הן בשלמות הנפש והן בעניני גופני כימי אברהם ילחק ויעקב ולא הרגישו רק דוחק של עבשיו שסובלים עתה וזהו שאמר הכתוב ראה ראיתי את עני עמי במלרים ואת לעקתם שמעתי מפני נוגשיו. כי ידעתי את מכאוביו. דהם בעלמם אינם יודעים מכאובם ונפילתם כמה גדלה ואינם לועקים רק מפני נוגשיו שסובלים ממנו כעת. אבל אנכי ידעתי את מכאוביו. וזה גם כן מה שאמר הכתוב פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במלרים. אמר אני פוקד שתי בחינות. מעלתכם ומדרגתכם מאז וגם מה שנעשה לכם עתה במלרים:

התנצלת משה

(יא) ויאמר משה אל האלהים מי אנכי וגו'. הפירושים על שני פסוקים אלו על שאלת משה להקב"ה ועל תשובת הקב"ה למשה. רבו מלמנות. וכמעט אין מה להוסיף על דבריהם הקדושים. אך נליע דברי ה'. הנה הקב"ה אמר למשה שני דברים ועתה הנה לעקת בני ישראל באה אלי. ידוע כל מקום שבאה תבת „והנה" מורה על דבר חדש שנתחדש בעת שלא הי' מקודם. כי עד עתה בני ישראל לא נעקו אל ה'. או מחמת שלא ידעו את ה'. או מחמת שהי' קבלה בידם כי גזרת ועבדום וענו אותם הוא על משך ארבע מאות שנה. ומה יועיל להם לעקתם בעת אשר אלף ועבר רק חלי הזמן. ע"כ ויאנחו בני ישראל מן העבודה. ויזעקו. מלער העבודה. אבל לא זעקו אל ה' שיושיעם. ותעל שועתם אל האלהים. שועתם עלתה מעלמה אל האלהים. והמה שועו מן העבודה. אבל בין כה וכה שהקב"ה הראה למשה מראה הסנה ודבר עמו אודות ישראל אשר במלרים. התעוררה רוח קדושה בלבות ישראל ויזעקו אל ה'. שיגאלם ממלרים. ותיכף הודיע זאת הקב"ה למשה. ויאמר לו ועתה הנה. חדשות אודיעך. לעקת בני ישראל באה אלי. ברגע זו לעקו בני ישראל אלי. שאושיעם. וגם ראיתי את הלחץ אשר מלרים לוחלים אותם בשארי דברים לבד העבודה והעינוי אשר גזרתי. ע"כ ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. והולא את עמי בני ישראל ממלרים. ועתה כאשר זעקו בני ישראל אלי. ע"כ חושבים שאוכל להושיעם אף באמלע הזמן. והאמת כן היא. כי הלחץ אשר מלרים לוחלים אותם אשר זאת לא גזרתי אלרף אל הזמן. כי מה שהיו לריכים לעבוד בארבע מאות שנה הם עבדו במאתים שנה. נוחמת שמלרים לוחלים אותם שיעבדו יומם ולילה יותר מכפי כחם. ומה שפועל שכיר עושה בשני ימים הם עושים ביום אחד. ולפי ערך עבודתם נשלמה זמן ארבע מאות שנה. אף שהזמן גופו לא כלה. אבל עבודת הזמן כלה. ע"כ אשלחך אל פרעה והולא את עמי בני ישראל ממלרים. הנה המאמר הזה שילא מפיו ית' במלין קלרים לא היה יכול משה להבינו כראוי. כי הקב"ה אמר למשה שישלחהו אל פרעה. ולא אמר לו מה יאמר לפרעה. ואם המובן הוא שיאמר לפרעה שישלח את בני ישראל מהלנו

חומת אנ"ך

ועתה לעקתם של ב"י בזכותם באה אלי. הרב הגדול מהר"ר וידאל לרפתי ז"ל בפירושו כ"י. ואפשר לפרש ראה ראיתי ונקדים לפרש דרך דרש ורמז עם הפסוק הקודם ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני וכו' ויאמר ה' ראה ראיתי וכו' והוא במ"ש בסדר עולם דאחר פטירת לוי שהתחיל השעבוד עד שילאו לא היו אלא קי"ו שנים. וכתבו המפרשים מרז"ל דהרע"ה היה רולה שיגמרו הת' שנים של שעבוד במלרים ואח"כ תהיה גאולת עולם שלא יהיה אחריה שעבוד כלל. וכתבנו בעניותנו בדרושים דבתיה שהראתו משה ה' הזמין בפיה שם משה. והגם שנתנה טעם כי מן המים משיתיהו זה בא לדעתה. גרם ה' אשר שם שמות בארץ נתן בדעת' לקרותו משה. וכמה טעמים יש לשם הקדוש משה שהוא בגימטריא אל שדי גם הוא אותיות שם קדוש מע"ב שמות וכמה רזים ורמזים יש בו. ולפי הפשט לדבריה שאמרה כי מן המים משיתיהו היה לו לקרותו משוי. ועתה שקראתו משה פשטו שהוא מוליא לישראל מן הגלות. וז"ש ויקרא אליו אלהים כלומר מן הדין שרומז אלהים עדיין לריכין לישב בגלות אמנם מתוך הסנה שהוא מקום קולים כלומר ברוגז רחם יזכור שהם בלרת הגלות ויאמר משה משה להעירו דנקרא משה כלומר מוליא והלדיקים שמותם כפול כמ"ש בזהר הקדוש דרומז לשורש נשמתו הקדושה בשמים וממעל

נחל קדומים

הנני ר"ל הרי אני מכוין דעתי עם השרש למעלה וזהו הנני: יוד (יד) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. מילת לכה מורה שילך מעצמו בלתי שישלחנו השם יתברך ומילת ואשלחך יורה הפך מזה. אבל הענין כי הקדוש ברוך הוא היה שולחו בשליחות זה ויש בו רעה שהיא טובה כי על ידי שליחות זה כתיב תכבד העבודה וכו' והטובה באה באחרונה שיצאו ממצרים. ומצינו כי אף על פי שהכל בא מאתו יתברך אין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הרעה ולכן בבחינת הרע הנמשך בשליחות אמר לכה מעצמך ובבחינת הטוב שאני עתיד לגואלם ואשלחך.
רבינו האר"י זצ"ל:

מרפא לשון

מכאביו, כיביהון את בלא תרגום כיביהון בל"ר ולא כמ"ש היא"ר ז"ל

מסורת הקריאה

ברי"ש: אכל, הכ"ף בדגש: (ו) מהביט, הבי"ת בחירק: (ז) נגשיו, השי"ן שמאלי: (ט) באה, מלעיל: (יא) אנכי, מלעיל, עיין לעיל ג'

מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ

תרגום אונקלוס

מִמִּצְרָיִם: יב. וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ. וְדֵין לָךְ אָתָא. אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ. בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם. תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ. עַל טוּרָא הָדֵין. יג. וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ. הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֵימַר לְהוֹן. אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן. וְיֵימְרוּן לִי

תולדות אהרן

מה שמו. סנהדרין קיא עקרים מ״ב כ כח:

תפסיר הרס״ג

אסראיל מן מצר: (יב) קאל אנא אכון מעך. והד׳ה לך איה. באני בעת׳ת בך. אד׳א אכ׳רגת אלקום מן מצר. אעבדו אללה. עלי הד׳א אלג׳בל: (יג) קאל מוסי בין ידי אללה. האנא צאיר אלי בני אסראיל. ואקול להם. אלאה אבאיאכם בעת׳ני אליכם. פאן סאלוני מא אסמה. מה

נוה שלום

וכת״א. (יג) ואמרו לי, פאן קאלו וכו. ואם יאמרו לי וכו׳ שהשאלה על דבר שבדעת אחרים לא תהיה אלא אפשרית

אבן עזרא

כי אמר. משה. וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר. ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן. וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. וישראל עשו תשובה. כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים. על כן ענם השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: (כד) וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר: (א) הר האלהים חרבה. ככה כתב משה. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה. ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך. ור׳ אדנים אמר אילו היה כן בלבת בחירק תחת הלמ״ד כמו אל גנת אגוז. והנה שכח וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ. ורצון שוכני סנה. שמים. והטעם על השם הנכבד. ור׳ ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה. ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד. ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ. כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם. ועוד אחר שהזכיר כל מגד. הזכיר באחרונה רצון השם. ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך. ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע. ולפי דעתי כי כל סנה

אבי עזר

לה׳ ואינו יודע הלכות שחיטה וכו׳ ע״ש. ע״כ אמרתי דברי הרב כדאים מדברי רבינו ברוך: (כד) (וישמע. טעם ויזכור). דבריו עולים לפי דעת חכמינו ז״ל. כי קושי השעבוד השלים לגאולה. ולכן היה הפקידה קודם הזמן. וזה שכתב הרב טעם על ויזכור קודם זמנו. לפי ששמע נאקתם וחמל

בעל הטורים

(יג) ואמרו לי מה שמו מה. ס״ת שם כן ד׳ אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור. ג״פ אהיה כנגד ג׳ אבות והם אברהם יצחק ויעקב. אברהם והיה ברכה. יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך. יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך. אהיה עולה כ״א וכך שתחלת ג׳ שמות של י״ג מדות ה׳ ה׳ אל וכן ר״ת אברהם יצחק יעקב וכן התחלת ה׳ חומשי תורה ב׳ ו׳ ו׳ א׳. ב״פ אהיה עולה כחשבון מ״ב שמסר לו שם של מ״ב אותיות. ג״פ אהיה עלה ס״ג והם י״ב אותיות כנגד י״ב שבטים והשבטים הם כ׳ אותיות לרף עמהם י״ג אותיות של שמות האבות ויהיה חשבון ס״ג:

רשב״ם

להקב״ה וישמע שאול והרגני. והקב״ה אמר לו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה׳ באתי. אף כאן דרך חכמה ציוה למשה בהוציאך וגו׳ וכן תוכל לומר לו. ומי שמפרשים ענינים אחרים אינם אלא טועים גמורים:

רש״י

להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך ג האות כי אנכי שלחתיך ד ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג׳ חדשים ה שיצאו ממצרים. דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה לז). וזה לך האות ו אכול השנה ספיח וגו׳ מפלת סנחריב תהיה לכם סימן שהיא הבטחה אחרת וזהו דוגמת לשון שמליצ

שפתי חכמים

כן: ג פי׳ ולא תחשוב כי הוא חזיון בעלמא אלא אות אמת מהשם: ד דאל״כ לך ל״ל אלא לך האות שאין אתה ניזוק כשתלך בשליחותי כאשר ראית הסנה שאיננו אוכל ודו״ק: ה וא״ת מהיכן הוא מתחיל למנות אי מעת דבור זה והרי העשר מכות היו בנתים וכל מכה משתמשת רביע החודש וג׳ חלקים היה מעיד ומתרה בו כדפי׳ בפ׳ וארא בפסוק וימלא ז׳ ימים וא״כ היה עשר חדשים וגם המכות לא התחילו מיד אחר דבור זה ואי מעת יציאת מצרים מונה הרי לא היה אפילו שני חדשים אלו ניסן ואייר ושני בסיון שקבלו התורה. וי״ל דלא מיירי בתורה שבכתב לחוד אלא גם בתורה שבעל פה שאחר קבלת התורה עלה להר והיה שם מ׳ יום ומ׳ לילה וקבל תורה שבע״פ ואחר שירד בי״ז בתמוז היו ג׳ חדשים שלמים והם נגאלו בשביל תורה שבע״פ כדכתיב על פי הדברים האלה כרתי וגו׳ על פי היינו התורה שבע״פ מגאתי. א״נ פי׳ לסוף החודש השלישי שהוא סיון כד״א היו נכונים לשלשת ימים שהוא כמו ליום השלישי כדפירש״י שם: ו פי׳ דרוצה להביא ראיה שהקב״ה תולה הבטחתו בהבטחה אחרת ואע״פ שאותה הבטחה עצמה עדיין אינה נעשית וה״ה הכא נמי אע״פ שהבטחת השליחות עצמו הוא מסופק וא״כ איך תהיה הבטחת השליחות שעדיין היא מסופקת ראיה ואות על הבטחת ביִשעיה הבטחת מפלת סנחריב שהיא עדיין מסופקת היה אות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) וזה לך האות. כלומר זה יהיה האות מה שיעבדון את האלהים על ההר הזה בצאתם ממצרים. ואז אודיע לכל שאני שלחתיך כדכ׳ במתן תורה ויאמר ה׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם וידעו כי אתה שלוחי. ד״א וזה לך האות מוסב על מ״ש משה מי אנכי כי אלך כלומר ואיני כדאי לדבר אל המלכות ואף אם איני כדאי לזה וכי ממצרים כדאי אני להוציא את ישראל ואמר לו ית׳ כי אהיה עמך לא על ידך כי אם ע״י כי אהיה עמך באותו שליחות וזה לך האות שאהיה עמך כי אנכי שלחתיך ומאחר שאנכי שלחתיך יש לך לידע שלא אעזבך בשליחותי מלעזור לך מהר״ר דוד ששמע מהר״ר יוסף קרא:

התנצלות משה

מארצו. האם בדבור בעלמא תיכף ישמע אליו פרעה וישלח ממצרים שש מאות אלף עבדים. ומה גם כי תבת „והוצא״ משמעו שמשה יוציאם ממצרים. לא שפרעה ישלחם. האם בכחו של משה להוציאם ממצרים. וממה נפשך אם הקב״ה רוצה ליתן מורך או רחמנות בלבו של פרעה שישלח את ישראל חפשי. משה למה. גם בלא משה יכול הקב״ה לעשות כן. ואם שמשה יוציאם בע״כ של פרעה. כמשמעות והוצא. באיזה כח יוציאם. בעת בכחו של הקב״ה. חזרה השאלה משה למה. האם הקב״ה צריך למשה. הלא הוא עושה נפלאות לבדו. בלי שום סיוע. וברא תבל ומלואה. שמים ושמי השמים וכל אשר בהם. הארץ וימים וכל אשר בהם. הכל במאמר פיו ית׳. ועל זה שאל משה. מי אנכי. ר״ל מה אנכי עושה בעסק זה. ובשביל מי אתה מכניסני בעסק זה. כי אלך אל/פרעה. ומה יהיה מהליכתי אל פרעה. איזה ענין יהיה מזה. האם פרעה ישמע אלי. והשנית וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. אף אם פרעה לא ירצה לשלחם. מה כחי לזה. האם בגבורה ומלחמה אבוא עליו. אין גבורתי ואין אנשי חילי. בעת אתה בכבדך תוציאם. כי לך הגדולה והגבורה, ואנכי למה. ויאמר לו ה׳ כי אהיה עמך. אמת הדבר כי אתה לבדך לא תוכל לעבוד מאומה. אבל אהי׳ עמך. אתה תעשה. ובכחי תעשה הכל. וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ר״ל הנסים והנפלאות שתעשה לפני פרעה זה יהי׳ אות עליך כי שלוח אתה מאתי. כי אם לא היית שלוח מאתי באיזה אופן היית יכול לעשות גבורות כאלה. וע״י המופתים

חומת אנ״ך

ולענף הנשמה היורד בגופו וז״ש משה משה מוציא נפשם של ישראל מהסט״א שהם בכחה ש״ט ומוציא גופם מהשעבוד. ויאמר הנני כלומר עתה לא יש כי אם קט״ו שנים גימטריא הנני שהם בגלות כי בו נפרק קט״ו שנים וא״כ היה שנה אחת במכות דמשפט המצריים י״ב חדש. וטוב שישלימו ת׳ שנה ויתאלו גאולה שאין אחריה שעבוד והשיבו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים כלומר האות אתך ראה ראיתי שיש אחר גאולה זו שעבוד אמנם הדבר מוכרח לגואלם עתה כי נכנסו במ״ט ש״ט וז״ש את עני עמי אשר במצרים ואם יהיו עוד יכנסו בשער הן׳ ויאבדו ולכן מוכרח לגואלם. והטעם שאם נכנסים בשער ן׳ ש״ט לא הי״ל תקומה כתבו ז״ל דמרע״ה לא השיג שער הן׳ בקדושה. ובמ״ט שערי בינה שהשיג הי״ל יכולת להוציא ישראל ממ״ט שערי טומאה כמ״ש במ״א בהורך בס״ד וזהו שרמז ויקרא אליו דייקא שלא היה לו יכולת כי אם להוציאם ממ״ט ש״ט מתוך הסנ״ה סנה בגימטריא קט״ו כלומר דלכך מוכרח לגואלם עתה ורמז הכתוב בקריה ויכות משה רבינו ע״ה ותשובת ה׳ שיאמר אח״כ כמו שביארנו לפק״ד. ועוד אפשר לרמוז במה שפירשנו בעניותנו מאמר המגיד ובמורא גדול זו גילוי שכינה והענין כי רבים ניצוצי הקדושה אשר היו טמעי״ס מק״ל שנה דאדה״ר והגיע הקץ לפי שישראל ירדו לשערים כש״ט וא״א להתעכב יותר ואכתי פשו ניצוצי הקדושה לכן הוצרך הקב״ה כ״י לצאת מצרים וע״י גלוי שכינה בפרסום האלו עולין ניצוצי הקדושה הנשארים כי החלק מתדבק בכל על דרך שאמרו המקובלים בסוד נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות שהיה הצדיק מצמצם ניצוצי הקדושה שבו והיה מסתכל ברשע אז ידלג ניצוצי הקדושה שברשע שהוא חיותו והוא מתדבק בקדושה אשר בצדיק ונשאר גל של עצמות כי יצא ממנו ניצוץ הקדוש אשר היה מחיה אותו. ועאכ״ו בהגלות מקור הקדושה שהיא השכינה כי כל ניצוצי הקדושה עולין ונדבקים בשכינה וזש״ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ואמרו רז״ל דן אנכי במכת בכורות ורבינו

מרפא לשון

(יג) ואמרו לי מה שמו, מאן שמיה, ה״ג דלא כנ״א מה שמיה וכבר נת״ל בפ׳ וישלח בתרגום ויאמר אליו מה שמך שכן הוא כפי המסורת

מסורת הקריאה

י׳: (יב) שלחתיך, השי״ן בשוא: (יג) מה שמו, המ״ם בפתח והשי״ן בדגש: מה אמר, המ״ם של מה בקמץ כדין לפני אותיות אה״ר:

מָה אֹמַר אֲלֵהֶם: יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר
כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: טו וַיֹּאמֶר עוֹד
אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי
יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי
לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר: חמישי טז לֵךְ
וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה

תרגום אונקלוס

מַן שְׁמֵיהּ. מָא אֵימַר לְהוֹן: יד. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. וַאֲמַר. כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן: טו. וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה. כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן. אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם. אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק. וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן. דֵּין שְׁמִי לְעָלַם. וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר: טז. וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ. אֱלָהֵיהּ דַּאֲבָהָתְכוֹן

תולדות אהרן

אהיה אשר אהיה. ברכות ט ספר מוסר פרשה אחרי מות: זה שמי לעולם. פסחים נ קדושין עא: ואספת את זקני ישראל. יומא כח:

תפסיר הרס"ג

אקול להם: (יד) קאל לה. אלאזלי אלד'י לא יזול. ת'ם קאל. כד'א קל לבני אסראיל. אלאזלי בעת'ני אליכם: (טו) וקאל לה איצ'א. כד'א קל לבני אסראיל. אללה אלאה אבאיכם. אלאה אברהים. אלאה יצחק ואלאה יעקב בעת'ני אליכם. הד'א אסמי אלי אלדהר. והד'א ד'כרי אלי גיל ואגיאל: (טז) אמץ' ואגמע שיוך' בני אסראיל. וקל להם. אללה אלאה אבאיכם תגלא לי. אלאה

נוה שלום

וכמו וצמית שאצל רות שתרגם ואן עטשת ואם תצמאי והלכת וכו' וכן פירש רש"י שם ובכלם מלת אם נסתרת ורבים כן. (יד) אהיה. אלאזלי, קדמון שאין ראשית לקדמותו. אשר אהיה, אלד'י לא יזול, ואשר אין סוף למציאותו.

אבן עזרא

אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה היא בלשון ישמעאל. וככה הר סיני בעבור הסנה. וכן פי' ורצון שוכני סנה. רצון שיבקש השוכן במקום הסנה. שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה. עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח. והודיע מתוך הסנה. בה"א הדעת כי הם דברי משה בכותבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים. כי אש בוערה כמו אש אכלה. והעד כאש תבער יער. והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו. כי זה כמו שלחו באש מקדשך. וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול. וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד. כוזם יוקשים בני האדם. ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים. על כן ורגל מועדה איננה כמוהם. רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת: (ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני: הוא אומר להם רחקו ממני. ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה. את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה. על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער:

אבי עזר

עליהם: (ג) (הסנה. אמר הנאון) הן ראיתי מפרשי ראב"ע דברו הרבה בחקירות פילוסופיות בענין הסנה. ואנכי לא אוכל להמלט לכתוב מחשבתי בענין הסנה רמז ככה. הנה כאשר ראה משה. שרבו עובדי ע"ז במצרים. כאשר הוזכרו ביחזקאל. גם

רשב"ם

(יג) מה אומר אליהם. כי איני מכיר ויודע שמך המיוחד: (יד) ויאמר אלהים אל משה. אם אינך יודע שמי אני אומר לך כי שמי אהיה. כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם: (טו) ויאמר עוד אלהים למשה. לא נאה שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם* שאנו קורים המלכים בשמם. אלא ה' אלהי אבותיכם וגו' שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים למלכים יחי המלך. המלך צוני דבר: זה שמי לעולם. אהיה האמור בפסוק ראשון: וזה זכרי. ה' האמור בפסוק שני שהוא לשון מלכות ובענין הזה מזכירין את המלכים ולא בשמם. ומה שכ' בי"ה אפרש בא"ת ב"ש. צפ"ת דפג"ת זהי"ף תצמ"ץ* פתט"ד דפגמ"י תפא"ף כיצמ"ן פמ"ף שידפ"י מפ"ק לי"ף ל"ם י"ץ צפ"ץ כתק"י זהו עיקר עומק פשוטו של מקראות הלל ואין

בעל הטורים

(טו) זה שמי לעלם. זה עולה י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב

שפתי חכמים

על הבטחה אחרת שהיא ברכת הספיחים: ז (נח"י) כל מה שהאריך הרא"ם מבואר הוא בש"ם ונעלם מעיני הרא"ם:

רש"י

לך לאות על הבטחה אחרת שארצכם מריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט) אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (ש"ר) (לא שהשכיל הלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי הש"י כי לא מחשבתו מחשבת הש"י שמתחלה כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע במס' ברכות ודוק): (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימוהו שלא יקרא ככתבו ז (ש"ר): וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. וא"ת זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס'

התנצלות משה

המופתי' שתעשה יאמינו בכחי וגבורתי ואז ישלחו את ישראל מארצם. ואם תאמר א"כ למה אשלח אותך. אולי לא יאמינו מצרים ולא ישראל כך. רק כי יאמינו [כמו שהיה בסוף במעשה העגל ובכל המריבות שאמרו ישראל כי רק משה העלם ממצרים] ע"ז השיבו הקב"ה בהוליאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' על ההר הזה. אתה וכל ישראל בשוה תעבדון אותי. וראו כל עמי הארץ כי אתה עבדי כמוך כמוהם ולא יטעו עוד כך [כאשר נתודע זה אחרי מות משה] ויש לי עוד פי' עפ"ז ומחמת האריכות לא כתבתי [ימ"י]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) ויאמר אהיה. קשה כל הני ויאמר למה לי וי"ל זה קרא לו הקב"ה למשה אהיה שמי לפי שאהיה לעולם ועד ואשר אהיה פי' של אהיה והדר אמר הקב"ה שמא יסבור משה ששמי אהיה אשר אהיה ולכך חזר ואמר כה תאמר. ויאמר עוד שמא יקראוני עוד ישראל אהיה וטעות יהיה בידם שהרי יש לו לקראות יהיה לעולם לכך כתיב ויאמר עוד אלהים לו שנכתב ביה שיש במשמעותו יהיה:

(יד) ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה וגו' כה תאמר לבני ישראל אהי' וגו'. רז"ל אמרו שמשה אמר להקב"ה דיה לצרה בשעתה. והקשה הרב נו"כ וכי נעלם זה מהקב"ה עד בא אליו דבר משה [וכי הקב"ה רצה בשעת חדוה לצער את ישראל בגלות אחר] אלא הענין הוא שהקב"ה הודיע זאת רק למשה. ולא שיאמר לישראל. וכן הוא משמעות הכתוב ויאמר אלהים אל משה. אהיה אשר אהיה. למשה הודיע הקב"ה האמת שהק"ל שנס שחסר להם כאן ישלמו בגליות אחרות. אבל כה תאמר לב"י אהי' שלחני אליכם. ולא תאמר להם אהיה אשר אהי'. רק אהיה עמכם בגלות זה ולא תאכלו ח"ו בקושי סשעבוד. כי הקושי שעבוד הוא לעוכתכם שאוכל אמהר גאולתכם. ומעולם לא עלה על דעתי שתאמר לב"י אהיה אשר אהיה:

נשמעו

מרפא לשון

וכלשון הכ' במנות ויאמר אליו מי שמך. (יד) אהיה אשר אהיה, קרא ותרגום פנים בפנים בכל נוסחי דווקני ודלא כגי' הרמב"ן ז"ל (חי) ושמעו לקלך, ויקבלון מנך. ה"ג דלא כנ"א למימרך וכן ולא ישמעון בקולי, הן בני ישראל לא שמעו אלי, מני שהכוונה שיקבלו ממנו השליחות

חומת אנ"ך

האר"י ז"ל פירש ברכוש גדול ניצוצי הקדושה וא"ש כי ע"י שכ"י הוא יתברך בא במצרים במכת בכורות יעלו ויתבררו כל ניצוצי הקדושה הנשארים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ואפשר שז"ש המגיד ובמורא גדול זו גילוי שכינה כמש"ה או הניסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי ככל אשר עשה ה' וכו' במצרים לעיניך. הכונה ובמורא גדול זו גילוי שכינה שנתגלה כ"י בפרסום לברר ניצוצי הקדושה הנשארים כמ"ש גוי מקרב גוי ר"ל ניצוצי הקדושה אשר היו חיותם ובקרבם של מצריים ככל אשר עשה ה' במצרים לעיני"ך הם ניצוצי הקדושה ע"ד נתן עיניו בו. וה"ש רז"ל אר"ש גדלה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום טנופת וכו' משל לכהן שנפלה תרומתו וכו' דכ"י הוצרך הקב"ה לבא לברר ניצוצי הקדושה. ואפשר שזה רמז מאי דתקון רבנן במוסף י"ט אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב וכו' הכונה אבינו דאב שמחל על כבודו כבודו מחול ואם אינו מן הדין מלכנו אלהינו דכ"ע דיליה ומאי מחיל וכ"ת יש הרבה ניצוצי הקדושה שנפלו מסט"א גלה כבוד מלכותך זו גילוי שכינה ובזה וקרב פזורנו ניצוצי הקדושה ונפוצותנו וכו'. ואפשר שזה רמז פה ראה ראיתי את עוני עמי אשר במצרים כלומר שתי ראיות עני עמי קושי השעבוד וגם אשר במצרים דאכתי פשו הרבה ניצוצי הקדושה ואת צעקתם וכו' מקושי השעבוד ועדיין נשארו הרבה ניצוצי הקדושה וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וכו' יודיע דרכיו למשה דנהגות כ"י כנגדו ונהרו אליו כל ני' הקדו' וינצלו את מצרים: (יא) מי אנכי וכו' וזה לך האות וכו'. אפשר במשז"ל שטעם שמרע"ה נכוה בפיו שנטל הגחלת וכו' כי בתיה בתחלה נתנו למנקת מצרית ולא יניק אך נפלה טפת חלב טמא על שפ"ת היאו"ר ושם נכוה שעתיד לדבר עם השכינה וצריך שיהיה נקי אף ממגע חלב טמא ועוד כתבו משם הר"ן בדרשותיו דמי שהוא דברן על ידי כח הדבור יכול למתק אפילו דברים בטלים לאזן השומעים כאלו הם אמרות טהורות. אך מי שהוא כבד פה צריך שיהיו

אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר
אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי
וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ
אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים
נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה

תרגום אונקלוס

אִתְגְּלִי לִי. אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם. יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר. מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן. וְיָת דְּאִתְעֲבֵיד [וי"נ דְּמִתְעֲבֵיד] לְכוֹן בְּמִצְרָיִם: יז. וַאֲמָרִית. אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי. לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי. וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי. וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי. לַאֲרַע. עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: יח. וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ. וְתֵיתֵי. אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם. וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ. אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְקְרִי עֲלַנָא. וּכְעַן. נֵיזֵיל כְּעַן. מַהְלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא. וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא:

תולדות אהרן

פקד פקדתי. ראש השנה לב: זבת חלב ודבש. כתובות קיב:

בעל הטורים

אותיות: (טז) פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי. ב' במסורה. ואת העשוי לכם במצרים ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במצרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: (יח) ושמעו לקלך. ר"ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך. ושמעו ב' במסור'. ושמעו לקלך. ושמעו מצרים. כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים. דבר אחר אע"פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל

רשבם

מגלין אותם אלא לצנועים: (יח) אלהי העבריים. שהרי מעבר הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכים

רש"י

רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהם מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף ח שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר ואלהים פקוד יפקוד אתכם ט יוסף אמר להם (בראשית ג') פקוד יפקוד אלהים אתכם: (אלהי העבריים. יו"ד יתיר' רמז לי' מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי י אקרה כה

שפתי חכמים

ח וא"ת א"כ גם משה ידע כמו הם ומה הוכחה זו דלמא משה היה משקר וי"ל דכאותו זמן לא היה משה כי אם בן י"ב שנה והם לא נמסרו הסימן אלא לגדול: ט ותימה הא לא מצינו פסוק זה גבי יעקב ושמא י"ל כיון דגבי יוסף פסוק זה נכתב ב"פ י"ל אחד אמר משמו ואחד אמר משום יעקב אביו כלומר שכן קבל יוסף מאביו והשני ליוסף אע"פ ששניהם דברי יוסף. רא"ם בשם הרמב"ן. (נח"י) כן איתא בפדר"א פ' מ"ח וכ"כ תוספות בסוטה דף י"ג וכ"ה בש"ר כאן ובפרשה ה': י (רא"ם) אבל בר"פ ויקרא כתב אבל לנביאי עכו"ם נגלה עליהם בלשון טומאה ושמא י"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) ושמעו לקולך. פרש"י שכבר סימן מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה דפקוד יפקד יהיו נגאלין. ויש מקשים שלא מצינו שאמר יעקב לשון זה דפקוד יפקוד ולמאי דפי' רש"י בפרשת ויחי ניחא:

התנצלת משה

(יח) ושמעו לקולך וגו'. רש"י ז"ל פי' שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה פקוד יפקוד המה נגאלים והקשה עליו הרמב"ן ז"ל שכיון שכל ישראל היו יודעים שבלשון זה של פקוד יפקוד יגאלו מה ראיה להם ממשה שאמר ג"כ לשון זה שהוא הגואל האמתי. הא גם הוא ידע מזה כמו כל ישראל. ואיך ישמעו בקולו ע"י סימן זה. והתי' של הרמב"ן ז"ל הוא דוחק כמו שהקשה עליו הפרשת דרכים בדרוש חמישי ע"ש פירושו. והגאון מוה"ה חיים אלעזר וואקס ז"ל בעל ספר נפש חיה תי' ע"ז אף דכל ישראל היו יודעין שבלשון זה יגאלו אבל מ"מ שום אדם לא ידע טעם הדבר למה דוקא יבא הגואל בלשון זה. ומהו ענין פקוד יפקוד להגאולה. וכה הי' הסימן כל מי שיגלה להם הפי' של פקוד יפקוד הוא הגואל האמתי והפי' הוא כך הנה ישראל היו צריכים להיות במצרים ארבע מאות שנה. ועד אותו הזמן חלף ועבר מאתים ועשר שנה. וחסר עוד ק"צ שנה. פקו"ד בגימטריא ק"צ. יפקוד הוא לשון חסרון ר"ל כשיחסר שנים כמנין פקו"ד מארבע מאות שנה. אז תהיה הגאולה. ושום אדם לא היה יודע פי' זה עד שבא משה עליו השלום ופירש להם הכונה כנ"ל ולכן שמעו בקולו:

ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר וגו'. הקשה אברבנאל ז"ל איך צוה הקב"ה למשה ע"ה שיאמר כמו דבר כזב ושקר. וגם בס' אוה"ח ז"ל הקשה קושיא זו. והוא תירץ שזה הדבור הנ"ל ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים וגו' לא צוה הקב"ה שיאמרו זאת משמו ית' רק שהמה מעצמם יבקשו מפרעה דבר זה ע"ש. והנה אף שהוא תירוץ טוב מ"מ עדיין נשאר קצת קושיא איך יצוה הקב"ה שהמה יבקשו דבר כזב. וכתב הרב בעל ד"ר שראה בספר אחד שלא קשה כלל כי במלחמה מותר לעשות כל הערמות ותחבולות נגד האויב אף לרמותו בדברים כזבים כמו שמצינו ביהושע בהלחמו עם עי צוהו הקב"ה שים אורב לעיר מאחריה להטעות האויב ואין זה שום נדנוד איסור כלל כי זה בכלל כל הבא להורגך השכם והורגו. ומותר לעשות כל הצטדקות להרגו. וכן היה כאן תועלת גדול להטעות את פרעה שיסבור שרוצים ללכת רק דרך שלשת ימים כדי שעי"כ ירדוף אח"כ אחריהם על הים ויטבעו בים כאשר טבעו את בני ישראל בים. ולכן היה היתר גמור להטעותו. ואברבנאל ז"ל כתב שהיה להראות לבני אדם חוזק לב פרעה וקושי ערפו שאף על דרך שלשת ימים לזבוח לאלהיהם ואח"כ ישובו לא רצה לשמוע לבקשתם ותחנתם. ובזה מיושב ג"כ מה שאמר כאן ושאלה אשה משכנתה וגו' למה נכתב זה כאן. שזה הי' אחר סוף כל המכות. והכונה בזה להסביר

תפסיר הרס"ג

אבראהים. יצחק ויעקוב קאילא. קד ד'כרתכם. ומא צנע בכם במצר: (יז) פקלת. אצעדכם מן עד'אב אלמצריין. אלי' מוצ'ע אלכנעאניין ואלחתיין. ואלאמוריין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין. אלי' בלד יפיץ' לבנא ועסלא: (יח) פאד'א קבלו מנך. אדכ'ל אנת ושיוך' בני אסראיל אלי מלך מצר. וקולו ל'ה. אללה אלאה אלעבראניין ואפאנא אמרה. פאלאן. נסיר מסאפה' ת'לאת'ה' איאם פי אלבר. ונד'בח

נוה שלום

(יח) ושמעו לקלך, פאד'א קבלו מנך, כלומר ואם מרצונם ישמעו לקולך ובאת וכו' וכשראה משה שקבלתם תלויה בבחירתם, אז השיב ואולי לא יאמינו ולא ישמעו וכו' וזהו שתרגם והן לא יאמינו ולעלהם לא וכו' ובישוב זה תנוה דעת המקשים לומר שמשה דבר

אבן עזרא

(ד) וירא ה'. גם אלה דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו. וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו ה'. או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים. וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר. כאשר אפרש. והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף. ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה ששם האש. וככה הבא עוד הלום איש. ומלת של חסר נו"ן. כמו גע. כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק יעקב. והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם. כי אביו וגם אחיו היו עובדים עו"ג. והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה

אבי עזר

מבואר בדברי רבותינו ז"ל. וכן מבואר ברש"י בד"ה אכן נודע הדבר. וראה העולם סובב והולך. על דרך מוטא אחד מאבד ברעתו טובים הרבה הן למות הן לעניים נכסים. לכן אחרו פעמי הפדות במצרים עד הנה כי רשעי הדור היו מעכבין. וזה שראה הסנה בוער באש. והוא פועל יוצא כמו שפירש הרב. בוער כל סביב. דהיינו הרשע שנמשל לסנה ולקוץ מכאיב בוער. הורג טובים ורעים סביבו. והוא איש אחד לא גוע בעונו. וזה הסנה עצמו איננו אוכל. לכן תשב משה בלבו על מה נאחנו הצרה

חומת אנ"ך

הדברים מעצמם אמרי יושר ואמת כדי שיקבלום מצד עצמותם ואמיתותם ולכן משרע"ה היה כבד פה משום יגדיל תורה ולהורות חשיבותה שקבלוה בשמחה מצד עצמותה ויקר תפארת גדולתה ואפשר זה רמז מי אנכי כבד פה כי אלך אל פרעה. ויאמר אליו טעם שנכוית אדרבא זה מורה כי אהיה עמך וכדי שלא יהיה בשפתיך פגם כלל לכן נכוית. ועוד טעם אחר בהוציאך וכו' שיקבלו התורה וצריך להיות כבד פה כדי שיקבלוה מצד עליונותה המופלא ואמיתותה. ועכ"ז עוד הוסיף לומר כי כבד פה וכו' כלומר הטעמים טובים אבל לא אוכל לדבר והשיבו מי שם פה וכו'. א"כ אפשר במה שפירש הרב עמודיה שבעה ז"ל מחז"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מה"ש מה לילוד אשה בינינו א"ל לקבל תורה בא שהכונה מה לילוד אשה הידועה שהחזיר עמרם אחר שגשאת לאלצפן וא"ל לקבל תורה בא ושריותא היא

דעדיין לא נתנה תורה זהת"ד וז"ש מי אנכי כי אני לקח זודתו והחזיר גרושתו אחר שנשאת וזהו מי אנכי שאיני כדאי. והשיבו בהוציאך וכו' תעבדון את האלהים שתקבלו תורה ועתה קודם קבלת התורה אין פקפוק. א"כ במ"ש הרב ש"ך דפרעה רע של קין ומשה הבל וכן פרעה גימטריא משה ועוד יו"ד שהיא אות יו"ד ששם הקב"ה לקין והיה מתגאה פרעה בזה ופרעה גימטריא נחש עם ג' תיבות פרעה מלך מצרים והיו"ד נהפכה לי' מכות שלקה זהת"ד ואפשר ז"ש מי אנכי הבל כי אלך אל פרעה קין שהרגני בגלגול שעבר וא"ל כי אהיה עמך הוא מתגאה ביו"ד ואתה יש לך יתרון כי שם אהיה עמך. וזה לך האות כלומר הנט לימין וראה כי פרעה גימטריא משה ונוסף יו"ד א"כ מזה תדע כי היו"ד הוא לך להתגדל בה שהרי יו"ד משה גימטריא פרעה וז"ש וזה לך האו"ת האות הוא

מסורת הקריאה

(טו) ויאמר, הנגינה ביו"ד: (יז) אעלה, האל"ף בפתח ונמסר ח' פשטין, וצ"ל פתחין, וסי' בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטורתא דירושלים, א' אמר הוא דין דסמיך למלת ואפ"י, ב' מלאכא, ויעל מלאך (שופטים ב' א') ג' לאנתתיה

ותאמר האשה את מי (ש"א כ"ח י"א) ד' דארונה, אל ארונה (ש"ב כ"ד כ"ד) ה' אריך, אעלה ארוכה (ירמיה ל' י"ז) ו' למכסיא, אעלה אכסה ארץ (שם מ"ו ח') ז' קטורתא, אעלה לך עם קטרת (תלים ס"ו ט"ו) ח' דירושלים, אעלה את ירושלים (שם קל"ז ו'): מצרים,

לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי
לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ
וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי
וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי
אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן
יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן
הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי
תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה
אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־
כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם
עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם

תפסיר הרס"ג

ללה רבנא: (יט) ואנא אעלם. אן מלך מצר לא ידעכם אן תמצ'ו. ולא ביד שדידה: (כ) פאבעת' בגמיע אפאתי ואצ'רב אלמצריון. באעגובאתי. אלד'י אצנעהא פי מא בינהם. ובעד ד'אלך יטלקכם: (כא) ואעטי אלקום חצ'אא ענד אלמצריון. פאד'א מצ'יתם. לא תמצ'ון פרג'א: (כב) בל תסתוהב

נוה שלום

שלא כהוגן. (יט) ולא ביד, ולא ביד ואחדה, כלומר בפעם אחת וכ"כ ראב"ע משם הגאון. (כב) ושאלה, בל תסתוהב,

אבן עזרא

שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל. כי משה כנגד כל ישראל. וכשאמ' למשה אנכי אלהי אביך. כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות. ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד. ובעבור יראתו הסתיר פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו. וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. ששומעים הכל אני שמעתי. והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל. רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים. על כן מלת וארד. ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד. כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ. ואלה דברי המלאך. וככה כתוב ירכיבהו על במתי ארץ. הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה. והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני. והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנענים: (ט) ועתה הנה. טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: (י) ועתה לכה. בשליחותי* אל פרעה: (יא) ויאמר מי אנכי. אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי. ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה. ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם. כי המקום יכיר המדבר. אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך. על דרך נחושתך. ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול. ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל. והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך. וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. וכן אמר משה לפרעה. דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה לה' אלהינו. כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים. ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש. וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו. כי בשם אל שדי לא עשה אותות רק בשם הנכבד. וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע. וכאשר ראה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. פי' בו כי הם דברי משה. ולא דבר נכונה. כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות. ומשם והלאה כתוב ה' אלהים ומשנולד קין כתוב

* וכמ"ש לכה באשר אשלחך

תרגום אונקלוס

יט. וּקְדָמַי גְּלֵי. אֲרֵי. לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן. מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל. וְלָא מִן קֳדָם דְחֵילֵיהּ תַּקִּיף: כ. וְאֶשְׁלַח יָת מַחַת גְּבוּרְתִי וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי. בְּכָל פְּרִישָׁתַי. דַּאֲעֲבֵיד בֵּינֵיהוֹן. וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן: כא. וְאֶתֵּין. יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי. וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן. לָא תְהָכוּן רֵיקָן: כב. וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשֵּׁיבַבְתַּהּ וּמִקָּרִיבַת בֵּיתַהּ. מָנִין דִּכְסַף. וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין. וּתְשַׁוּוֹן. עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתְכוֹן. וּתְרוֹקְנוּן יָת

רשב"ם

לעבוד: (יט) ואני ידעתי וגו'. אל ירך לבבך על שמתחלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתוך יד החזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני מקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תחלה וידעו הכל כי רמה ידי וידעו על ידי נפלאותי כי אני ה' והיכולת בידי: (כב) ושאלה אשה משכנתה. במתנה גמורה וחלוטה. שהרי כתיב ונתתי את חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. זהו עיקר פשוטו ותשובה לאפיקורסים: כלי כסף וכלי זהב. תכשיטין לכבוד החג שהחוגו במדבר. ושמתם אותם על בניכם:

בעל הטורים

ארץ מצרים ולפי שקול בני אדם נמוך לכן הוא חסר: (יט) ואני ידעתי. ב' עקומה רמז לחמשים מכות: להלך. ב' במסורה בתורה הכא ואידך כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ג' היו באותו עלה יתרו איוב ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלך בעלת בלעם ועל כן אני צריך להראותו ידי לבטל עצתו ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: (כ) אשר אעשה בקרבו. אשר גי' דל"ך עד"ש באח"ב שבקרבם היו רשומות המכות: (כא) תלכון. ב' במסורה הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון להקיש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה לענין שלא ילכו ריקם: לא תלכו. ב' במסורה לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשילאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך ע"א שבידם לפי שהיו עומדין בין העו"א כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקולי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: (כב) ושמלות. ב' במסורה הכא ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות אחד לצרור בו את הבצק דכתיב משארותם צרורות בשמלותם ואחד למלבוש והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך: ונצלתם. בגימטריא כמצולה שאין בה דגים:

רש"י

אהא נקרא מאתו ב הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) ע"כ לא נתתיך (שם לא) לא נתנו אלהים להרע עמדי וכולן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה ל כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחיליה מ תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן (שמות יב) וינצלו את מצרים (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד.

שפתי חכמים

שפי' ויקר לעולם ל' מקרה הוא אלא שלשון מקרה פעם מתפרש על המקרה והזדמן כמו כי יקרא קן לפור ופעם על השכבת זרע שהוא לשון טומאה כמו מקרה לילה: ב לא שאהיה נקרה אליו כמו ויקר אלהים אל בלעם שהשם נקרה אליו כי בלעם לא היה נקרה אל השם אלא נקרה מהשם ואמר הלום להודיע שפי' כה הלום כמו לא שמעת עד כה לא ככה כמו כה אמר ה' שאם יהיה פירוש כה ככה אפשר שיהיה פירוש אקרה שגם אני אקרה אל אחר ככה כמו שיקרה השם אלי ואין זה הכוונה כאן. רא"ם: ל כלומר דה"פ של קרא כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא בשביל שידו חזקה שהרי אם שלחתי את ידי והכיתי וגו' כלומר ואלו היתה ידו חזקה לא היה שולחם: מ פירש ולא מפני שכחו הוא חזק. וזה שתילה הפי' הזה לרבי יעקב ולא לאונקלוס

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ושאלה. פי' תיבת שאלה נתינה כמו שאל ממני ואתנה וגו' כי כשיחזקו מצרים למהר לשלחם שאלו להם

התנצלות משה

להסביר את ישראל שלכן ידברו כזב שלא יבקשו רק לילך שלשה ימים מפני שעי"כ יוכלו לשאול מהם כלי כסף וכלי זהב מתנות שיאמרו שאינם רוצים לילך רק דרך שלשה ימים. והשאלה הי' ג"כ הצורך והתועלת לטביעתם בים מחמת שיחוסו על הכסף והזהב שלקחו מהם ישראל ע"כ ירדפו אחריהם עד תוך הים ויטבעו. וכל זה היה מותר לישראל לעשות נאלה הרשעים אשר מררו את חייהם בעבודה קשה על חנם והטביעו את בניהם ביאור והת"י ז"ל כתב עוד טעם על יציאת מצרים ברכוש גדול כדי שאוה"ע לא יאמרו שהמצרים מעצמם גרשו את ישראל מארצם [או מפני שכלמו עבודתם] או מפני טעם

מרפא לשון

ויאמינו בו שהוא נביא. (כ) ושלחתי את ידי, ואשלח ית מחת גבורתי ה"ג ולא כנ"א ואשלח פון וכבר נת"ל בפ' תולדות (כו' י') דבכגון ענין ל' זה היא משבשתא. בכל נפלאתי, בכל פרישתי, ה"ג תרגום נפלאתי, כמו פליאתי ולא כנ"א פרישותי. (כא) לא תלכו, ריקם ריקנין, ה"ג ובנוס' ישנות ריקן וכ"כ במסורת התר' שתי הנוסחאות. (כב) ונצלתם את מצרים, מצרים קרא ותר' וכן וינצלו את מצ' ומלאו בתי מצרים

חומת אנ"ך

יתרונך כי היא עם שמך שאתה תכהו עשר מכות נכח עשר הדברות שתקבל ת"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך להכותו עשר מכות בהוציאך וכו' ותקבל עשרת הדברות. ואהיה גימטריא עשר ועשר עם הכולל וזהו

מסורת הקריאה

הנגינה ברי"ש: (יח) ובאת, מלרע כי הוא חד מן ז' מלרע נמסר לעיל ו' י"ח: העבריים, כתיב בב' יודי"ן וקרי היו"ד בחירק ושארא כתיב העברים החירק תחת הרי"ש: (יט) ביד, היו"ד בקמץ: (כ) נפלאתי, התי"ו בקמץ: אעשה, העי"ן בשוא נח לבד, א"ת: (כא) חן, במרכא לא בתביר: העם הזה, במקף והמתג בה"א:

את־מצרים: ד
א ויען משה ויאמר
והן לא־יאמינו לי ולא ישמעו בקלי
כי יאמרו לא־נראה אליך יהוה:
ב ויאמר אליו יהוה מזה* בידך ויאמר
מטה: ג ויאמר השליכהו ארצה
וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס
משה מפניו: ד ויאמר יהוה אל־
משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח

*מה זה קרי

תרגום אונקלוס

מצרים: א. ואתיב משה ואמר. והא לא יהימנון לי. ולא יקבלון מני. ארי יימרון. לא אתגלי לך יי: ב. ואמר ליה. יי מא דין בידך (י"נ דבידך). ואמר חוטרא: ג. ואמר רמיהי לארעא. ורמהי לארעא והוה לחויא. וערק משה מן קדמוהי: ד. ואמר יי למשה. אושיט ידך. ואחיד בדנביה. ואושיט ידיה

ת"א וכן לא יאמינו שכח נו: מזה בידך. במרא קי:

תפסיר הרס"ג

אלאמראה מן מסאכנתהא ומ גארתהא. אניה' פצ'ה. ואניה' ד'הב ות'יאבא. ותציירוהא עלי בניכם ובנאתכם. ותנתספו אלמצריון: (א) פאגאב מוסי וקאל. לעלהם לא יומנון בי. ולא יקבלון מני. בל יקולו. לם יתגלא לך אללה: (ב) פקאל לה אללה מנבהא מא ד'א בידך. קאל עצא: (ג) קאל אטרחהא עלי אלארץ'. פטרחהא וצארת ת'עבאנא. פהרב מוסי מן בין ידיה: (ד) קאל אללה לה. מד ידך. ואמסך ד'נבה. פמד ידה

אבן עזרא

השם לבדו. ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד. רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים. אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר אהיה. כמו ובית דוד כאלהים. ואחריו. כמלאך ה' לפניהם. והוא פירוש כאלהים: (טו) ויאמר עוד. שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר. וזה לשון יחיד שאינו מדבר. ומגזרת יה. ואלה השלשה שמות הם שמות העצם. ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא. ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר.האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני. אם חכם לבך. פועל עבר. למען תחכם באחריתך. פועל עתיד. ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד. אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרה. והדבר הב' שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים. ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם. אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים. רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין. והדבר השלישי שם העצם לי יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התאר. כי מן חכם יאמר החכם. והנה לא יאמר האברהם היצחק. ואין טענה במלת אמר הקהלת. כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו. והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין. ומלת המגשה בעבור היחס. והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב. לא יאמר יצחק הדור. כי העצם עומד בעצמו. והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם. והנה מצאנו ה' צבאות והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא. או הוא אות בצבא שלו. וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות. ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים. ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא. בעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו יבו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר. ועל דרך ויזכר ימי עולם משה עמו. והטעם שהוא המעמיד. על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים. ואל תאבה לשמע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן. והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי. הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו. והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אלה גובה השמים. ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל. ומלת אל תקיף. וככה שדי. כקול מים רבים כקול שדי. והיה שדי בצריך: ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו. ושנים תחלת מכפר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים. והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת. ואם הכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין. ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי. או יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים. והאחדים עשרות. ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה. כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה. והנה עשרה הוא דומה לאחד. והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה. ישם העשרה כוללם. עם היותם מכפר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים. כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים. ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים.

בעל הטורים

(ב) מזה בידך. מזה מ' זה שבידך שארבעים שאה משקלו. ד"א מ' שנה יהיה זה פי' י"ב שבטים בידך אמר לו הקב"ה לא תוש

רש"י

ומנהם הברו במחברת לד"י ב עם (בראשית לא) ויצל אלהים את מקנה אביכם. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסו"ד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו (דברים כח) ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב (ויקרא כו) ונגפתם לפני אויביכם (יחזקאל כב) ונתכתם בתוכה ואמרתם נגלנו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ם ונופלת ממנה כנו"ן של נונף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון (בראשית מה) ונשאתם ע את אביכם (במדבר לב) ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד הוא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים כמו לדבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברתם אל הסלע (יחזקאל מה) וכפרתם את הבית (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם: (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה א' לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו פ כאדם שאומר להבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו

שפתי חכמים

המתרגם אינו רק על הפי' של ושלחתי את ידי שפירש אותו כי מאז אשלח את ידי והכיתי מיד ישלח אתכם. אבל לא ידעתי איך יפרשו הדי"ו של ואחרי כן ישלח אתכם הרא"ס. ונ"ל שהוא כוי"ו ואלה בני לבטון ואיה וענה: נ פירוש בתיבות שאות ראשון ביסוד הוא הלד"י ויהיה שרשו נל וא"כ לדבריו אין הנו"ן יסוד: ם פי' ועוד ראיה שנו"ן ויגללו היא שרשית: ע כ"ש הכא נו"ן של ונצלתם שנופלת לגמרי שהרי אינו יסוד בו כלל לדברי מנחם היה לו לינקד בשו"א והוא"ל ונקוד בחיר"ק לכך אני אומר וכו': פ אין זה כנגד הדרש אלא מלתא באנפי נפשיה הוא וכא לתרץ על מה ששאל מה זה בידך וכי לא ידע מה בידו והלא ראה שהוא מקל לכ"פ כאדם וכו' אבל לא כדי להכנס עמו בדבור כי

דעת זקנים מבעלי התוספות

שיתנו להם כלי כסף וכלי זהב קודם שילכו והם יתנו ברצון מפני שיתיראון מן המכות:

(ג) ויהי לנחש. מפני מה הראה לו ית' נחש יותר מדבר אחר אלא מה נחש נושך וממית כך פרעה ועבדיו נושכין וממיתין את ישראל ומה ששב למטה רמז שיהא פרעה ועבדיו יבשין כעץ. והיד שהיתה מצורעת שכך פרעה ועבדיו מטמאין ומטמאין את ישראל. והנה שבה כבשרו רמז שיטהרו ישראל מטומאת מצרים. ויאמר השב לפי שדרך נגעים לבא לידי הסגר. והיו לדם רמז שישפך דמן של מצרים בבכורות ועל הים:

התנצלות משה

שעם שפל ובזוי הוא. אבל לא הקב"ה הוציאם. אבל בצאתם ברכוש גדול וטוב מצרים בידם. א"א לומר שגרשם. דא"כ מדוע לא נטלו המצרים מישראל את שלהם. וזה שאמר הכ' כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. ומחמת שלא יאמרו האומות כי המצרים מעצמם גרשו אתכם. ע"כ דבר נא באזני העם וישאלו וגו' כדי שידעו הכל שהקב"ה הוציאם בע"כ של מצרים:

אותות המטה

(ג) ויאמר אליו ה' מה זה בידך וגו'. הנה איתא בילקוט למה הראה הקב"ה למשה בנחש. מה נחש נושך וממית לבני אדם כך היה פרעה ועמו נושכים וממיתים לישראל. וחזר ונעשה כעץ יבש כך היה פרעה ועמו כעץ יבש. ולמה הראה לו בדבר טמא אלא מה מצורע טמא ומטמא כך היה פרעה ומצרים טמאים ומטמאים וחזר ונטהר. כך יהיו ישראל נטהרים מטומאת מצרים. וכונתו דהנה המצריים שתים רעות עשו לישראל. אחת רעת הגוף במה שמשעבדו בהם בפרך. שנית הוא רעת הנפש שהחטיאום וקלקלו אותם הרבה וכמו דאיתא במדרש שהשר של מצרים קטרג על ישראל כשבאו בתוך הים ואמר הללו עבדו ע"ז והללו עבדו ע"ז והשיב להם הקב"ה הללו עבדו מתוך שעבוד ומתוך טירוף הדעת. וזהו השני מופתים שהראה הקב"ה למשה. דפרעה נמשל לנחש הנושך. והוא על שעבודם הקשה בעבודתם. והשני בצרעת. דמצרים מטמאים אותם בנפשם. ואך יש להבין

למה בחר לו נחש והרי כמה חיות שנושכים וטורפים והם עוד יותר מסוכנים מהנחש. ולמה הראה לו בנחש דוקא. רק הענין דגם בשעבוד הגוף שעשה להם פרעה לא היה עיקר מחשבתו ותכלית כונתו בזה על השעבוד עצמו והרווחת הממון שיגיע לו מעבודתם. כדרך כל האדונים בעבדיהם. רק עיקר תכלית מבוקשו היה לכלותם מעל פני האדמה. וזהו הטעם שהעבידום בפרך ומדרשו שהחליפו מלאכת אנשים לנשים. דודאי מי שכונתו הרווחת ממון יברור בעבד שיעשה מלאכה שרגיל בה ואז תלא מלאכתו לפעולתה כראוי. אבל כשיחליף מלאכת אנשים לנשים הרי תהיה המלאכה מקולקלת כי אינם רגילים בה. אבל כיון דתכלית כונתו הי' רק להכביד העבודה על ישראל וע"כ לא שם לבו על המלאכה אם תהי' כראוי לטובה והחליף אותה כדי שיהי' נוסף עליהם הקשוי והכבדות כדי שיתיגעו יותר. וזהו ג"כ ענין הנחש. כמו שאחז"ל דבאלו להנחש אחרי דורס ואוכל ואב עורף והוכל

מסורת הקריאה

ד (א) והן, הה"א בצירי: נראה, האל"ף בקמץ: (ב) מזה, נמסר עליו מה זה קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין ונמסר בדה"א כ"ז י"ב, וכוונתם בזה דהפירוש ממלה זו כמו שהיה שתי מלות מה זה אבל באמת הקורא צריך לקרות הזי"ן בדגש וא"כ צריך לקרות מלה אחת שהרי אפי' אם הי' כתוב שתי מלות היה קוראם כמו מלה אחת כמו מה טבו והדומים להם: (ד) ויחזק. המונח

תפסיר הרס"ג

ואמסכה. פצאר עצאא פי ידה: (ה) לכי יומנון. אן קד תגלא לך. אללה אלאה אבאיהם. אלאה אברהים יצחק ויעקוב: (ו) וקאל לה איצ'א. אדכ'ל ידך אלי כמך. פאדכ'להא. ת'ם אכ'רגהא. פאד'א בהא ביצ'א כאלת'לג: (ז) פקאל. ארדד ידך אלי כמך. פארדדהא. ת'ם אכ'רגהא. וקד עאדת כסאיר בדנה: (ח) פאן לם יומנון בך. ולא יקבלון אלאיה אלאולי'. פיומנון באלאיה אלת'אניה: (ט) פאן לם יומנון בהאתין אלאיתין. ולם יקבלון מנך.

שמות ד

יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃
ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי
יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה
לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא
יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת
כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ
וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ
וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא
יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת
הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת
הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם
לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן

תרגום אונקלוס

וְאַתְקֵיף בֵּיהּ. וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ: ה. בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן, אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ. יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן. אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם. אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב: ו. וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עוֹד. אַעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ. וְאַעֵיל יְדֵיהּ בְּעִטְפֵּיהּ. וְאַפְּקַהּ. וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא: ז. וַאֲמַר. אֲתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָּךְ. וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְעִטְפֵּיהּ. וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּיהּ. וְהָא תָּבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ: ח. וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ. וְלָא יְקַבְּלוּן. לְקָל אָתָא קַדְמָאָה. וִיהֵימְנוּן. לְקָל אָתָא בָּתְרָאָה: ט. וִיהֵי. אִם לָא יְהֵימְנוּן. אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין. וְלָא יְקַבְּלוּן

תו"א ויאמר ה' לו. שבת מ: ויוציאה והנה ידו מצרעת כשלג. שבת מ:

אבן עזרא

יבהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד. ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים. עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות. גם הוא האלף דומה לאחד. עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת. וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה. כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד. על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו. או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכם נחברים. והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש. וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד. והוא התקיף וכל הגופות מקיף. והנה יהיו האמצעיים במספר עשרה הם שנים. והם חמשה והם ששה. ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע ששם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו. וכן במרובע חמשה חמשה יבמרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובעת וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים. ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח. והוא בכל מספר במעשה. והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה כח האחד. ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה. וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון. בערך החשבון אל חמשה. ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך. וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר ששוה רק אחד. וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה. ואם תשים אלכסון עגול במספרו. ותוציא יתר בשלישית יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה. ולמעלה ממנו הפך הדבר. והנה אלה הארבעה המספרים הם היקרים ומספרים שנים ועשרים כמספר כל האותיות. ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה. אבל לא ידמו במכתב. ובעל לשון הקדש ראה כי חמש מקומות הם מוצאי האותיות. והנה שם חצים שרשים לעולם וחצים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה. והנה זה החצי נכבד מהראשון. וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה. וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם הששי גם העשירי. קלים במבטא, וכבדים בטעם. ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת. ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות. כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח. ואלה שניהם עי"ן חי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערב, על כן נבחרו האל"ף והה"א. גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהשרשים. ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט. והאחרים בחר. ואותיות השינים זשסר"ץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו.

בעל הטורים

דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי: (ו) הבא. ג' במסורה הבא ואידך הבא את האנשים הביתה לך הבא העיר גבי יהונתן ביוסף כתיב הבא את האנשים הביתה שעל ידו באו למצרים. וכמשה נאמר הבא ידך שעל ידו יצאו משם. הבא העיר רמז שעל ידו יתקבלו ויבאו לעירו שהיא ירושלים כדכתיב כעיר שחברה לה יחדו: בחיקך. ג' במסורה הכא חד ותרתי גבי דוד ואתנה וגו' נשי אדוניך בחיקך ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמו שדרשו רז"ל שנצטרע ו' חדשים:

שפתי חכמים

הבא אינכו תחלת דבור. רא"ם: צ דאל"כ מה אולמיה דאות האחרון מאות הראשון. הקשה רא"ם אבל לא ידעתי מה יאמר באות הדם דנאמי אולמיה משני האותות הראשונים וכ"ל דשני אותות הראשונים כיון שלא ראו אותם משום הכי לא יאמינו בו אבל אות הג' יראו בעיניהם משום הכי יאמינו בו והא שלא נוה לעשות אותות הראשונים משום דאותות הראשונים היו ג"כ לעונשו של משה כמו שפירש רש"י. ומהרש"ל תירץ ממ"נ אם היה הטעם שמשום הכי היה נצטרע משום לשון הרע וכו' א"כ פעם ראשון כשעשה לפני הקב"ה קבל ליסורין שלו ולמה לו לחזור ולהצטרע ואם לא היה בשביל החטא של משה מכ"ש שלא יצער אותו פעם

רש"י

של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל ל' חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז לו שלשון הרע סיפר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) ויוציאה מחיקו והנה שבה וגו'. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורעניות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך צ שכבר למדו בכך שהמזדווגין

אותות המטה

ואוכל. ר"ל כל החיות אין כונתם להזיק רק כונתם להנאתם שיאכלו בשר והנזק בא מאיליו. אבל הנחש כונתו רק להזיק. כי מה הנאה יש לו מאכילת בשר. הלא כל מה שאוכל אין טועם בו רק טעם עפר וזהו שגילה לו הקב"ה למשה ברמז שזה עיקר עומק כונת פרעה מה שמשעבד עם ישראל. אין כונתו להנאת עצמו רק הוא כנחש דכונתו רק ההיזק כדי להרע לישראל ולקלקלם ולכלותם:

(ח) והיה אם לא יאמינו לך וגו' והאמינו לקול האות האחרון. רש"י ז"ל פי' שע"כ יאמינו לאות הצרעת שכבר למדו בכך שהמזדווג להם להרע אותם לוקה בנגעים כגון פרעה על דבר שרה. והגאון ר' אברהם ברודא ז"ל כתב שהכונה דאיתא במדרש הטעם דלא האמינו לאות הראשון משום דישראל סברו דלא יוכל היות שידבר הקב"ה עם משה משום שנולד מן הפסולין כי יוכבד דודתו של עמרם היתה ואין השכינה שורה אלא בכשרים. והנה איתא בסנהדרין (דף נח) דלבן נח אינם אסורים קרובים רק מן האם ולא מן האב. והראיה מאברהם אבינו שאמר לאבימלך אמנם אחותי בת אבי אך לא בת אמי. אלמא אינם אסורים לבן נח רק קרובים מן האם. וכן איתא ברש"י ז"ל פ' וירא [כ יב] ע"ש. וגם איתא שם בגמרא דיוכבד היתה דודתו של עמרם מן האב. וז"ש אם לא יאמינו לקול האות הראשון. מחמת שיאמרו אין השכינה שורה אלא בכשרים והאמינו לקול האות האחרון. הוא הצרעת. דהיינו שבשביל שרה נלקה פרעה בנגעים מחמת שאברהם אמר שהיא אחותי בת אבי ולא בת אמי. ע"כ היא אשתו גמורה. מזה מוכח דהקרובים מן האב היו מותרים לבני

מרפא לשון

וכמ"ש במס' התרגום. ד. (ב) מה זה בידך מא דין בידך, ה"ג ובקלף ישן מא דין דבידך וב' הגי' הובאו במסורת. (ג) השליכהו, רמיהי, כ"ה בנוס' ישנות ודייקא דלא כנ"א רמוהי שזה תר' השליכוהו בל"ר. (ד) ואחז בזנבו, ואחיד, כ"ה בנוס' דוקני ואמנם מאן דגריס ואוחיד לא משתבש אבל ואיחוד משבשתא. (ז) והנה שבה כבשרו, והא תבת הות כבסריה, כ' היא"ר ז"ל הוסיף הות כדי לרמוז מה שדרשו בו מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות ע"כ ומ"מ צריכה היא לצחות

מסורת הקריאה

ביו"ד מטעם נס"א: (ו) ויאמר, הנגינה ביו"ד: הבא. המתג בה"א. ידו: מלרע: (ז) וישב. השי"ן בסגול והוא חד מן כ"ה דכ"כ ונמסר במס"ר: שבה, מלעיל: (ח) לך, הלמ"ד בקמץ, עי' בראשי' ג' י"א: (ט) והיה, עי' דברים כ"ט י"ח: והיו, מלרע: (י) אנכי. מלעיל והוא

תרגום אונקלוס

מְנָךְ. וְתִסַּב מִמַּיָּא דִּבְנַהְרָא, וְתֵשׁוֹד בְּיַבֶּשְׁתָּא. וִיהוֹן מַיָּא דְּתִסַּב מִן נַהְרָא, וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא: י. וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ. לָא גְּבַר דְּמִלּוּל אֲנָא. אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי. אַף. מֵעִדָּן דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ. אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל. וְעַמִּיק לִישָׁן (נ"י לִישָׁן) אֲנָא: יא. וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ. מַן שַׁוִּי פּוּמָא לֶאֱנָשָׁא. אוֹ מַן

שמות ד

לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת
היבשה והיו המים אשר תקח מן
היאר והיו לדם ביבשת: י ויאמר
משה אל־יהוה בי אדני לא איש
דברים אנכי גם מתמול גם משלשם
גם מאז דברך אל־עבדך כי כבד־
פה וכבד לשון אנכי: יא ויאמר יהוה
אליו מי שם פה לאדם או מי־ישום

תפסיר הרס"ג

פכ'ד' מן מא אלניל. ואצבבה עלי אליבאס. פאנה ינקלב. ויציר דמא פי אליבאס: (י) פקאל מוסי לרבה יא רבי. ליס אנא ד'ו נטק. מן אמס ומא קבלה. ולא מן חין כ'אטבת עבדך. אני ת'קיל אלפם ואלסאן גמיעא: (יא) קאל אללה לה. מן כ'לק נטק לאלאנסאן. או מן יכ'לק

חלק הדקדוק

מלעיל: יא) מי שם פה. צריך הקורא להטעים השופר בשי"ן להרחיב הקמ"ץ

אבן עזרא

והניח האחרים. על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה. והניח האחד שהיא הפ"א. וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון. כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה. והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד. ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון. שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה. על כן היה בי"ת אחר אל"ף. גם וי"ו אחר ה"א. ופ"א אחר עי"ן. והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א. ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת. על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשינים אחר וי"ו. והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות. וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים. ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי"ו. ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך. והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל. והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך. ובעבור כי האל"ף כמו האחד. על כן נמצא נעלם עם כל תנועה. והנה עם חלם ראש. ועם קמץ גדול ראשים. ועם חירק ראשון. ועב קמץ קטן. ראשית ועם שורק. מסעף פארה. ועם פת"ח גדול לחטאת ולנדה. ועם פת"ח קטן עושה פלא. בעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר. זכר גם נקבה. ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן. רק פעם יתחלף בה"א. קראן לי מרא. גבהא קומתו. וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא. ההלכוא אתו. גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו. כמו חטא. ופעם. יהיה חסר כמו על כס יה. ויתחלף בה"א האמון ההמון. גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ילעמשא תמרו. והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף. והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים. שמרתי אמרתי. ובשמות כמו שמי. ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא. כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף. הפך זה סימן לנוכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי. ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס. ובעבור היות העשרה כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים. ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים. והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי. ועם קמץ קטן רגל חסידיו ישמור. ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א. הנה יד ה' הויה. ואתה הוה להם למלך. ותחת ה"א יחסיון חסה. ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי. וימצא נוסף יצהר היושבי רבתי. והה"א שמוהו סימן היש הדבר. כי כן טעם הא לכם זרע. פעם לתמה הבמחנים הנהיה. ופעמים לדעת המבואר האיש. העבד העברי האנשים. ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר. גם כן בשמות. כי הזכר הניחו בלא סימן. אמרו אמרה קהלת. גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה ישמרנה נשמרנה תשמרנה ישמרוה שמרנוה שמרוה. וסימן בשמות נערה בתולה. והה"א נוסף בבנין הכבד. גם בבנין התפעל. גם היא מובלעת מזה

בעל הטורים

(יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. שם לא נאמר אלא ישום למתיד תאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימלאו מענה:

רשב"ם

(ט) והיו המים וגו'. כפולות כעין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו: (י) כי כבד פה וכבד לשון אנכי. איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל. שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן דכתיב ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת דברי אליהם. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגו'. וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל

רש"י

להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם (פי' כשהקב"ה נפרע מן האומות נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם והפכם לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נא' והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל שבעה ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא הי' עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ס"ר) וכל זה שלא הי' רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגלתי אל בית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לעז בלב"ו (שטאממלער): (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשי' ר שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קמ) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא

שפתי חכמים

אחרת בתנם. ק וא"ת מ"מ למה צריך למיכתב והיו ראשון וי"ל דאורחא דקרא הוא לפתוח במלת והיו. רא"ם: ר הקשה רא"ם אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמץ בהריגתו א"כ למה לו לעשות משרתיו חרשים וגם עורים ותירץ כשהוגד לו שברח לוה לרדוף אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשים וכשראה פרעה שלא הביאוהו חשב שרדפו אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמץ אז לשלוח כמה וכמה שוטרים נוסף ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להורגו אלא לא נתאמץ כלל בהריגתו ושתק והלך לו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ויאמר משה אל ה' בי אדוני. אתה מעמיד אותי על אנשים שיודעים שבעים לשון עומדים לפני פרעה ואם אחד מהם מדבר לי בלשונו ואיני יודע להשיב וכי אינן צוחקין עלי ואומרים שליח של מי אתה שאינו יודע לשמוע ולהבין כל הלשונות. אמ' לו ית' מי שם פה לאדם הראשון לקרא שמות לכל הבריות שנ' ויקרא שמות שם לא נאמר אלא שמות מלמד שקרא להם שמות בשבעים לשון וגם נתתי לו פה כשאמרתי לו המן העץ וגו' ואמר לי האשה אשר נתתי עמדי. כ"ש לך שאתה בא לגאול בני. ד"א מי שם פה כלומר פה חדשה אני בורא כ"ש שאני מתקן שלך שאינה צריכה אלא תקון מעט מה"ר יוסף. ור' עובדיה פי' כלומר מה לך להזכיר שאתה כבד פה מי שם פה לאדם הלא אנכי ה' ואנכי עשיתי גם פה שלך א"כ יודע אני שאתה כבד פה ובידי לתקנה:

אותות המטה

לבני נח וא"כ היה עמרם רשאי שפיר ליקח דודתו יוכבד לאשה. מחמת שהיתה דודתו רק מן האב ולא מן האם. וע"כ היתה יכול השכינה לשרות על משה. ולכן יאמינו ישראל להאות הזה של צרעת:

(י) ויאמר משה אל ה' בי אדני וגו'. כתב מהרי"א לפי שראה מרע"ה שהקב"ה מפליא לעשות עמו אותות ומופתים למעלה מהטבע התחנן לפניו כמו שרפא את ידו ירפא פיו ולשונו והוא אמרו כי ה' לשון בקשה. או נאמר שהגולה היא כפשוטה כאומר לא תעשה הנס והפלא בהמטה אשר בידי אבל עשה אותו בי לפי שלא איש דברים אנכי ואני חשבתי שכאשר שרתה הנבואה עלי כן עתה מבלי שאבקש עליו תעשה פלא כי לתקן פי ולשוני כמו שצריך לנביא ההולך בשליחות אשר כזה שראוי שיהיה לו לשון מדברת גדולות לדבר אל פרעה ולדבר אל העם ולהנהיגם במעגלי צדק ואנכי רואה שלא הרוחתי דבר עם הנבואה השורה עלי ולא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כלומר זה לי שלשה ימים שדברת אל עבדך בכל יום ויום מהם ועכ"ז כבד פה וככבד לשון אנכי כאשר הייתי בימי חרפי שלא תקנת הסרוני ומום פי ושפתי. והיתה שאלתו ובקשתו כאומר עם הנפלאות האלה תעשה כי ג"כ פלאיך ומעשיך הנוראים לא

מסורת הקריאה

חד מן ח' מלעיל. עי' בראשית ג' י': (יא) ויאמר ה'. נמסר במס"ג י"ג בספרא בטעם קדמא ואזלא, ור"ל י"ג פעמים כתיב בספר הזה שהוא ספר שמות ויאמר ה' בטעם קדמא ואזלא. אבל הוא טעות סופר שאינן אלא י"ב כמו שנמסר בכמה מקומות במס"ק ומס"ג י"ב ולכן גם כאן צ"ל י"ב. וסי' א' דין, ב' על נהרתם (ז' י"ט) ג' ערב, (ח' ט"ז) ונשמט פסוק זה מהמס"ג ד' ברד (ט' כ"ב) ה' ארבה (י' י"ב) ו' חשך (י' כ"א) ז' עוד נגע אחד (י"א א') ח' עבר לפני העם (י"ז ה') וגם פסוק זה נשמט מהמס"ג ט' כתב זאת (י"ז יד) י' הנה אנכי בא (י"ט ט') י"א עלה אלי ההרה (כ"ד י"ב) י"ב אתם עם קשה ערף (ל"ג ה'): לאדם הלמ"ד בקמץ ונמסר עליו ה' מלעיל, ור"ל שהלמ"ד בקמץ כי בעלי המסורה קוראים לקמץ באותיות השמוש מלעיל ולשוא

מרפא לשון

לשון. (י) כבד פה, יקיר ממלל, תר' הכח במקום הכלי שלו וכן פה אל פה ממלל עם ממלל וכבר נת' טעמו במחברת. שלח נא ביד תשלח, ביד מן דכשר למשלח, ה"ג וכ"כ היא"ר דלא כנ"א דתשלח ועיין בפי' הרמב"ם ז"ל שפי' שר"ל שלח נא ביד אדם מדבר צחות שיהיה כשר

אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא
אָנֹכִי יְהוָה: יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה
עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר:
יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד
תִּשְׁלָח: יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי
כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא
יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ:
טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־
פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר

הו"א ויחר אף, זבחים קב · הלא אהרן אחיך הלוי. שם: וראך ושמח. שבת קלט:

תרגום אונקלוס

שַׁוִּי אִלְּמָא. אוֹ חַרְשָׁא. אוֹ פְּתִיחָא אוֹ עֲוִירָא. הֲלָא אֲנָא יְיָ: יב. וּכְעַן אִיזֵיל, וּמֵימְרִי יְהֵא עִם פּוּמָּךְ. וְאַלְּפִינָּךְ דִּתְמַלֵּיל: יג. וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ. שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר לְמִשְׁלַח: יד. וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּמשֶׁה. וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אֲחוּךְ לֵיוָאָה. גְּלֵי קֳדָמַי. אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא. וְאַף הָא הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ. וְיִחְזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ: טו. וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ. וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵּיהּ. וּמֵימְרִי. יְהֵי עִם פּוּמָּךְ וְעִם פּוּמֵּיהּ. וְאַלֵּיף יָתְכוֹן. יָת

תפסיר הרס"ג

אלאכ'רס. או אלאצם. או אלבציר או אלאעמא. אליס אנא אללה: (יב) ואלאן אמץ' ואנא אכון מע קולך. ואדלך עלי מא תתכלם בה: (יג) קאל יא רבי. אבעת' במן אנת באעת'ה: (יד) פאשתד וגד אללה עליה. וקאל אליס הרון אכ'יך אללואני. אנא אעלם באנה מתכלם. והו'א הו יכ'רג תלקאך. פינצ'ר אליך ויסר פי קלבה: (טו) פכלמה. וצייר אלכלאם פי פאה. ואנא אכון מע קולך וקולה. ואדלכם עלי מא

נוה שלום

אבל תקבל במתנה ושאלה זו לשון מתנה כמו הוא שאול לה' שהרי כתוב ונתתי את חן העם שאם היא שאלה החוזרת כך הוא מנהג הנשים לשאול מהשכנות כלי כסף וכו' וכן פירש רשב"ם ז"ל. ונצלתם ותנתספו, כת"א וכן תרגם לקמן (יב לו). ד (ב) מה זה. מנבהא מא דא, ע"ל (בראשית ג ט) (ז) חיקך, כמך, בית הזרוע וכן תרגם במשלי שחד בחיק וכו'. (יא) מי שם פה. מן כ'לק נטק אלאנסאן, מי ברא כח המדבר באדם, ולהיות הפה כלי הדבור נקרא הדבור פה, כבסמוך אהי' עם פיך מע קולך, וכן לקמן (טו) עם

אבן עזרא

בידך. כמו יו"ד בטרם אצרך. ואלף ואבדך כרוב הסוכך. ונוספת באחרונה אשמעה. ובשמות כמו לילה. והוא נעלם עם קמץ עשה. ועם קטן בונה ירושלים. ועם פתח קטן אשר אני בונה. ועם חולם כי פרעה אהרן. גם שלמה. ועם שורק לא יקרחה קרחה. ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים. על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק. מי פעל ועשה. ובאחרונה לשון רבים זכרים. גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים. ופעמים גם לנקבות. אם תמצאו אם ועם חולם. ובעבור היות הה"א נוסף תעירו והוי"ו ימצא נעלם עם שורק בסוף סימן הנקבה. הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר. שמרו. גם בשמות ידו. גם בעתידים אויב ירדפו. ובתוספת ה"א או נון בדגש או שורק. ישמרהו ישמרנו בעליו. וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר. ובעתידים. והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך. על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות. והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה. וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו. ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש. על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו. ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול. והעד שאנחנו קוראים אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון. ובאה המלה על דרך לשון רבים. דרך כבוד. כמו אלהי. על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל. טועה הוא: ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם. האחד הוא השפל. והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם. והאחד המתכית והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות. והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל. והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מהשבתו גם בעניניו וכל עסקיו. וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורים כי הפרטים אובדים. דמו אותם המינים הכללים העומדים לצל עץ על מים רצים תמיד. והעולם האמצעי על מעלות רבות. והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלותם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו. ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע. ולא יעלו ולא ירדו. רק כפי המערכת יש שנוים רבים. כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי. ופעם ימיני. רב או מעט. ופעם עולה בגלגולו הקטן. גם בגלגולו הגדול. שהנה מוצקו רחוק

רשב"ם

פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו, ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החיצונים: (יג) ביד השלח. ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי: (יד) ויחר אף ה' במשה. וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כדפירשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו: כי דבר ידבר הוא. הוא נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון

בעל הטורים

(יב) והוריתיך. ה' תגין על ה' לומר והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך: (יד) ידבר הוא וגם הנה. ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם ובכל כנויו: יצא ב' במסורה חסר יצא לקראתך יצא המימה אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא המימה חסר שעשה עצמו אלוה ואמר שא"צ לנקביו ומשכים כבוקר ויוצא המימה לצרכיו וזש"א לו ככר יצא והנה הוא שם: (טו) והוריתי. ב' במס' דין ואילך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו כאותו דרך:

שפתי חכמים

ש לא שעלמותו י"י כי כן כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם והא דאמר ששמי ה' ולא נקט שמי ה' מפני שאלו אמר שמי ה' היה המוכן שבא להודיענו את שמו שהוא ה' וא"כ איך נופל על זה מי שם פה לאדם וגו' אבל כתוספת השי"ן יהיה פי' מי שם פה לאדם וגו' אנכי ששמי ה' וזה שהוסיף עוד עשיתי כל זאת וכו' מוסב על מי שם פה לאדם וגו': ת ולפי זה קשה למה לא אמר בהדיא שלח ביד אהרן לכך אמר ד"א כו' ולפי ד"א קשה דאין שייך לומר שהיה מוציא מפיו דבר רע בעצמו לכך צריך גם לטעם

רש"י

רצו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' ש עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח ת והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נא' בו רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש ע"י אותו חרון אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהי' כן אלא הוא יהי' כהן ואתה הלוי שנאמר (דברי הימים א כג) ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך

אותות המטה

לא במטה ולא במימי היאור בלבד. וע"ז ענהו ה' מי שם פה לאדם וגו'. ר"ל אם נראה אומן שעשה איזה כלי ולא ישרה הכלי בעיני אדם. נשפוט על האומן שאינו אומן. ולא יכול לעשות כלי נאה מזה. אבל אם נראה שזה האומן עשה כלים נאים למאות ולאלפים ובתוכם יש כלי אחד שאינה נאה. אז אין לשפוט החסרון על האומן רק נאמר שבכונה עשה כלי זה באופן זה. וזהו שאמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' הלא אנכי ה'. הרי אתה רואה פרבבות בני אדם מדברים ורואים ושומעים וכמו שהם מדברים ורואים ושומעים. הייתי יכול לעשות כל בני אדם שיהיו כן ומדוע ימצא ביניהם כמה אנשים אלמים וחרשים ועורים. מסתמא לא במקרה נעשה זה רק הלא אנכי ה' עשיתי זאת בכונה מכוונת שאלה אנשים יהיו חרשים עורים אלמים. כן גם אתה בכונה עשיתי אותך כבד פה וכבד לשון. והטעם כזה כמ"ש המפרשים שאילו היה משה בעל לשון מדברת גדולות. אז ימצאו אנשים שהיו אומרים כי כלתום

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) שלח נא ביד תשלח. כלו' אם אתה חפץ בשליחותי שלח נא כתב שאוליך בידי כדי שיהית לי לפה ולמליץ כי לא איש דברים אנכי: (יד) וראך ושמח בלבו. לפי שהיה משה אומר מה אני בא בתחומו של אהרן שנתנבא במצרים שנאמר הנגלה נגליתי וגו' אמר לו ית' למה אתה מזכיר אהרן אינו מיצר אלא שמח הת"ד ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה כדי שידע שאתה שמח:

נחל קדומים

יג (טו) שלח נא ביד תשלח. כתוב בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שלח ביד פנחס. ואפשר במ"ש בזהר הקדוש דנשמות נדב ואביהוא נתעברו בפנחס וכתבו גורי האר"י ז"ל דהיו בחינת נפש אדה"ר ומשה רבינו ע"ה אמר לאהרן עתה ידעתי שהם גדולים ממני וממך. ויען כל גלות מצרים היה לתקן ניצוצי קרי דאדה"ר כמ"ש האר"י זצ"ל לז"א שישלח ביד פנחס כלומר על ידי נדב ואביהוא שהם נפש אדה"ר והם עתידין ליכנס בפנחס. ורמוז בכתוב שלח נ"א ר"ת נדב ואביהוא: יד (טז) ויחר אף ה' במשה וגו'. אפשר לתת טעם לחרון אף זה הגם שגלוי לפנין יתברך כי כל זה מענותנותו משום דמשה רבינו ע"ה אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם וכשהקב"ה גילה לו שמו הגדול

מסורת הקריאה

מלרע, וסי' א' דין. ב' ידעתי (ירמי' י' כ"ג) ג' והצרתי (צפניה א' י"ז) ד' ויאמר לאדם (איוב כ"ח כ"ח) ה' כמים הפנים (משלי כ"ז י"ט) וסי' קהלת דכותיה בקמץ במ"א מלרע, ר"ל בשוא, כי לאדם (ב' כ"ו): חרש, עי' ויקרא י"ט י"ד: (יד) לקראתך, התי"ו בסגול, ונמסר עליו ד', ר"ל ד' דמה שהתי"ו בסגול וסי' א' דין. ב' פן בחרב (במדבר כ'

תעשון: טז ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים: יז ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת: פ ששי יח וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום:
יט ויאמר יהוה אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך:

תרגום אונקלוס

דתעבדון: טז. וימליל הוא לך עם עמא. ויהי הוא יהי לך למתורגמן. ואת תהי ליה לרב: יז. וית חוטרא הדין תסב בידך. דתעביד ביה ית אתיא: יח. ואזל משה. ותב לות יתר חמוהי. ואמר ליה איזיל כען. ואתוב לות אחי דבמצרים. ואחזי העד כען קימין. ואמר יתרו למשה איזיל לשלם: יט. ואמר יי למשה במדין. איזיל תוב למצרים. ארי מיתו כל גובריא. דבעו למקטלך:

תפסיר הרס״ג

תצנעון: (טז) פיכלם הו לך אלקום. ויכון לך תרגמאנא. ואנת תכון לה אסתאד׳א: (יז) וכ׳ד הד׳ה אלעצא פי ידך. תצנע בהא אלמעגזאת: (יח) פמצ׳א מוסי. ורגע אלי יתר חמוה. וקאל לה אמצ׳י וארגע. אלי אכ׳ותי אלד׳ין במצר. ואנצ׳ר הל הם באקון. קאל לה יתרו אמץ׳ בסלאם: (יט) ת׳ם קאל אללה למוסי במדין. אמץ׳ ארגע אלי מצר. פאן קד מאת גמיע *

שישי במהדו״ל

חלק הדקדוק

שלא להחליפו במקף: יט) המבקשים את נפשך. השוא שתחת המ״ם נע.

תולדות אהרן

אך לשלום. ברכות סד מועד קטן פט: ויאמר ה׳ אל משה במדין. נדרים סה: כי מתו כל. נדרים ז סד ע״ז ה:

בעל הטורים

(יז) המטה. ה׳ תגין על הט״א (נ״א על הטי״ת). לומר שהוא לדיק החמישי שהיה המטה בידו אדם חניך נח שם אברהם יצחק יעקב יוסף: ואת האתת. בגי׳ ספירינון (היה): (יח) אל יתר. ב׳ במסורה אל יתר חותנו אל יתר זקני הגולה יתר זכה שישבו כניו בשלכת הגזית עם הזקנים שהסנהדרין ילאו ממנו: (יט) שב. ב׳ חסרים לך שב מלרים שב שבע פעמים. ולאותה במדרש שבעה

רשב״ם

מצרים: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך: תהיה לו לאלהים. שר ושופט מה שתצוה לו יעשה: (יח) וישב. מן המדבר אל יתר חותנו: (יט) ויאמר ה׳ אל משה במדין. שנתיישב שם בברחו מפני פרעה וישב במדין ועתה אמר לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש את נפשך* כדכתיב ויברח מפני פרעה וישב במדין. *ועתה אמר לו במדין שוב כי מת פרעה) והמלשינים. כדכתיב לעיל וימת מלך מצרים אחר בריחתו של משה:

רש״י

שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן א לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח ב על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון על הם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) (מכילתא) ושבעה שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו׳: (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו

שפתי חכמים

ראשון. מהרש״ל: א לעדי לשון קישוט: ב כלומר שזה אחד מן המוכיחים כי יש לו הרבה הוכחות שכולם ל׳ על הם פי׳ לשון בשביל שאם היה פה פי׳ כמשמעו שידבר לך ממש מה טעם אל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) כי מתו כל האנשים. אמרי׳ במסכת ע״ז מאי נינהו אנשים דתן ואבירם ומיהו חיים היו אלא שירדו מנכסיהן והעני חשוב כמת ואם תאמ׳ מצורעים היו או סומים דאמרי׳ ארבעה חשובין כמת סומא ומצורע ועני ומי שאין לו בנים י״ל דודאי מצורעים לא היו דלא מצינו שהיו משולחין מן המחנה. וסומין נמי לא היו שנ׳ העיני האנשים ההם תנקר וגו׳ ובלא בנים לא היו דכתיב ובניהם ונשיהם וטפם. ואי קשיא אכתי דילמא איכא חד מהני והני קראו לאחר מתן תורה הוא דכתיב וכל העם כו׳ שהסומין נתרפאו בסיני. וי״ל דאי הוו קודם מתן תורה אפי׳ אם נתרפאו חזרו למומן במעשה העגל והני קראי לאחר אותו מעשה כתי׳ וא״ת אכתי אימא שלא היו להם בנים והא דכתיב ובניהם לאחר מכאן נולדו י״ל דאלו עתידין להוליד לא הוה קרי להון מתים. עוד י״ל דצריך לו׳ שירדו מנכסיהם ואין בידם כח להרע לשום אדם שאלו אתה אומר עשירים היו ומתו קרי להו משום שאר דברים אכתי היה לו לירא שמא יהיו נותנין ממון כדי להרגו אלא ודאי ירדו מנכסיהם וכן נמי מת״ו בגימטריא ירד״ו מנכסיה״ם חסר אחת. מה״ר משה ז״ל:

אותות המטה

כלאות לשונו המשיך לכות כני ישראל אחריו. וכרות שפתיו נלח את פרעה והמלריים. ע״כ היה משה עלג לשון. ולא היה יכול לדבר שום דברי מליצה. רק הדברים אשר שם ה׳ בפיו אותם דבר פשוטים כמשמעם בלי שום המתקה. וזה שאמר לו הקב״ה והוריתיך אשר תדבר. מה אשר אשים בפיך אותו תדבר. בלי עודף ובלי חוסר. בלי שום מליצה והמתקה. וכאשר שמע משה זאת מפי הקב״ה. תמה ואמר שלח נא ביד תשלח. שליח כזה יוכל להיות מי שיהיה. לגל אדם שתמסור דבריך ילך לפרעה ולישראל ויאמר להם דבריך ואח״כ ילך לביתו. ויחר אף ה׳ במשה. על שזלזל כל כך בשליחות ובדבורי הקב״ה שכל אדם יוכל להיות שליח ה׳. ואמר לו הקב״ה לא כן הדבר. לא אקח לשליח את כל מי שירלה לילך בשלחותי. רק את אהרן אחיך הלוי בחרתי. וע״י שניכם יהיה השליחות. אתה תקבל ותשמע הדבור מפי ותמסור דברי לאהרן אחיך. ואל העם אהרן ידבר. ואל פרעה תדברו שניכם כמ״ש סכ׳ ואחר כאו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה. וכזה נשלם הוכוח

בני

אבן עזרא

ממוצק הארץ. ופעם עולה גלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישיב אחורנית. כל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יחתר. ופעם במזרח ופעם במערב. יערכו אל חבורו וגם אל צבא השמים מלמעלה. גם אל הלבנה מלמטה. לעולם משתנה עד אין חקר. כי פעם מתחבר אל אחד השבעה המבטים. והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים הם מאה ועשרים. ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם. ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאודם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה. ויותר כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ. ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן. הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש. והעד כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו. לא תראה השמש אם היה ביום. ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר. והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ. ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות. ולא בגופות כנשמת האדם. ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד הנכבד לבדו. ונשמת האדם ממינם. ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים. וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו. ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים. אז יהיה דבק בשם הנכבד. וזהו שנדר יעקב והיה ה׳ לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו. על כן אמר הסירו את אלהי הנכר. ועד היום לא אמר ככה. כי אז יחל לעבוד את ה׳ כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים. וחכם גדול היה. והעד וישאלו איש לרעהו. ועוד וישתחו. ואין לו פחד ממנו. ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור. והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את ה׳. ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים. וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשים. אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם: (יז) ואומר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחר כן יצאו ברכוש גדול. וגם אנכי אעלך גם עלה. או גזרתי עתה להיות זה. כמו ותגזר אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למד או בי״ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול. דגשות יו״ד העבריים דרך צחות להראות יו״ד היחוס כי יו״ד העברים

מרפא לשון

וראוי לשליחות נכבדת כזאת. (כ) מטה האלהים, חוטרא דאתעבידו ביה נסין מן ק׳ ה׳, וכן תרגם הר האלהים טורא דאתגלי עלוהי יקרא דה׳ אבל ארון האלהים תר׳ ארונא דה׳, וצ״ל מה חילוק יש ביניהם ונר׳ שמפני שהמטה וההר לא היתה להם קדושת הגוף לעולם לכן לא תרגם אותם חוטרא דה׳ או טורא דה׳ כי לא נתקדשו לשם ולא קנה אותם לשמו לעולם אלא לפי שעת מצותם ולזה הוצרך התרגום לפרש קדושתם המקרית ואמר חוטרא דאתעבידו ביה נסין וכו׳ טורא דאתגלי

מסורת הקריאה

(י״ח) א׳ כאשר הפך (מ״ב ה׳ כ״ו) ד׳ על כן יצאתי (משלי ז׳ ט״ו) ושארא הת׳ בשוא: (טז) והיה. מלעיל: יהי׳ לך, הלמ״ד דגוש׳ תהי׳ לו הלמ״ד דגוש׳: (יז) בו. הבי״ת דגושה מדין דחיק: (יח) אלכה נא, המונח באל״ף והנו״ן בדגש: (כא) ויאמר ה׳ אל משה נמסר ד׳ בטעמא בספרא, ר״ל ד׳ בטעם מונח זרקא סגול בספר זה וסי׳ א׳ דין ב׳ והעל את הצפרדעים (ח׳ א׳) ג׳ והיה לכנים (ח׳ י״ב) ד׳ קחו לכם מלא חפניכם (ט׳ א׳): ועשיתם, התי״ו בקמץ, ונמסר עליו לית וחד עשיתם כלה, ור״ל לית עוד התי״ו בקמץ עם וי״ו בתחלתו זולת זה

בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרה עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד. כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות או כמו יניח. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. ילא בעבור יד החזקה שיש לו. והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד ידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העולם. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה נמצאה על רבים כזאת גם אל לשון נקבה אל תביאי ריקם. וכמוהו חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה. יהזכיר הנקבות עתה. כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים. וככה הזכיר מכשפה. כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אדונה היתה להם. וי"ו מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודברתם. כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה. כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה. כן להם. והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד. כי מטהו

משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר היבושת וכל דבריהם רוח. כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתוב התנין הגדול. ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו. והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו. אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבודת מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע. וככה ובחיקו ישא. שאהו בחיקך. ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו. רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישרא' שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון. והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול. רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אעפ"י שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו. וכתיב ויעש האותות לעיני העם. וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת. הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשי' פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדני העון.

כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני. וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר. עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות. ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחילה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו. והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו. ואע"פ שאין השי"ן קמוצה כמשפט. או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך. כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר הי'. והאומר ששכח ל' מצרים איננו נכון. כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קצתם היה מוציאם בכובד. וזה הוא טע' ואנכי אהי' עם פיך והוריתיך. אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה. ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור. ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות. ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. וככה דבר נא באזני העם. שמע נא יהושע. יומת נא את האיש הזה. או'

אבי עזר

הזאת יתמו חטאים ותבער אש בעדתם (ועיין בבבא קמא דף ס"ד) ולהבינך מאמר של נעלך וגו'. אקדים לך מאמר חכמינו ז"ל חיי בני ומזוני לאו בזכותא תלי' מלתא אלא במזלא. ולהבין הענין אומר ואחשוב. כי ידוע. אם היטב ה' לצדיקים בעולם הזה. ופרע לרשעים בזה העולם הלא אז נהפך הבחירה להכרח אבל מה שראינו אנשים וטוב להם הכל כפי התולדה וכפי ערכתם ואין כח באדם לשנות מהתולדה מרע לטוב רק בני עלי' הדבקים בה' כמו אבותינו הקדושים מרוב הדבקות הן הנה עקרות בתולדותן ונפתחו. ולהבינך אקדים לך להשכילך בהוראת תיבת בחירה. דע שתיבת בחירה נופלת על שני ענינים שהאחד מהם מובחר יותר משני וצריך השכלה לידע במושכל איזה מהם טובה. אבל אם אחד משני החלקים לא יצליח לכל לא שייך תיבת בחירה. ולהבינך יותר קח משל מתינוק דלא חכים אשר יתן לו מרקחת או דבר מתוק גם יתן לו מטבע זהב אחת לבחור לו אחת משתי אלה הלא יבחר לו מיני מתיקה כי לא ידע מולא הכסף ושברו. לא כן בר חכים בחר לו מטבע זהב אשר יוכל לקנות בהם מרקחת

ומתוק לנפשו עד בלי די. ונקרא דעת התינוק בחירה. אולם אם התינוק אינו מתאוה כלל למרקחת עבור כאב שינים שיש לו. ומרוב שנאתו אותו לא יוכל לראות אותו אז כפל הבחירה ואין ברירה. כי אם יתן לו אף פרוטה אחת חפץ בו יותר ממרקחת. אשר לא פנה לבו כלל לזאת. כן אנחנו עלי ארץ. איש אויל בחר במטעמים ובתאוות מדומות. ולא חפץ במוהר ובמתן מצות. אשר עושים יזכו לרב טוב. כי לא הבין כלל. אולם איש ישר הולך בוחר בטוב ומואס בתאוות המדומות. לא כן בני עלי'. אשר עובדים מאהבה גדולה אל ה' ולא נחשב בעיניהם כלל תאוות העולם הזה. ולא ישקלו בעשית המצות. אם הם גדולים מתאוות העולם הזה או לאו כי אינם חפצים בהם. ואף אם יודעים שיקבלו יסורין תחת המצות. יעשנו ולא יחפצו בתאוות המדומות. כי פשטו מהם הגשמות. הנה עליהם אמרתי. כי נפלה הבחירה כיון שהחלק השני לא נחשב בעיניהם כלל. ולא שייך בחירה. והמה יוצאים מגדר התולדות והמערכות. כי המה הולכו והוסדו רק לבעל בחירה לבל יסיר בחירתו. אבל מי

שהוא למעלה מן הבחירה. לא עליהם יעבור שבט המזלות. לכן זכו אמותינו העקרות להפתח ממאסרם. ומה גם כי עיקר שאלתם לבנים בשביל קיום המין ומצות התלויות בהן. ואחר הדברים האלה תבין. שאי אפשר להתפלל על אדם רשע שימות כי תולדתו ומערכתו גרמו לו חיים ארוכים. אך בזאת יש תקנה. אם הצדיקים הנשארים דבקו נפשם במדרגה עליונה ופשטו גשמות ויוצאים ממעלה מבחירה. ואז משנה הקב"ה סדר התולדה אשר הולכה לשמור הבחירה. וברגע יפול רשע ואין. וזה מאמר הגמרא. השכם והערב לבהמ"ד והם כלים מאליהם. וזה רמז ככבד שכל מעשיך יהיו רצוים ביום ובלילה. ועהר גשמך שנמשל לערב וחשך. וזה שהשיב הקב"ה למשה בסנה של נעליך וגו' כי האדמה קודש הוא. כי ידוע שרגל מכונה לבסים ומצב הענין. הן לבעל חי הן לסבות הדבר. ועתה מעמדך ומצבך וכונתך. אשר עתה עולה בבינתך להדבק בה' הנבר ופשוט גשמותיך עוד יותר לצאת למעלה מבחירה. וזה של נעלך. כי המנעל הוא מלבוש גשמי לרגל ובסים הרותני. ועיין במפרשים מסכת תענית פ"ג

נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח. כמו עם לבבם שלם. והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל. וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בא משה אדוננו. וכתב ויאמר ה׳ אל אהרן לך לקראת משה המדברה. ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה. על כן אמר ה׳ וראך ושמח בלבו. והנה משה איננו ממאן ללכת. רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי. כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה. וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך. ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי׳ זה הפסוק ויבקש המיתו. כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען אנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק. הראינו לו ויחר אף ה׳ בם וילך ולא בא נזק לאהרן: וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי. כי היו ההם אחרים ששמם כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולי כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור

הנשמה שאינו נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יראו מעשה השם בארץ. או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ. וכל אלהים שהוא עבודת כוכבים דבר הכתוב ככה לפי מחשבות העובדים כמו אל חנניה הנביא: (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה. ולהכות בו את היאור. ולהעלות הצפרדעים. ולהוציא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות חושך: (יח) וילך וכו׳ יתר. הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו. ושלמה הוא שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר. וככה ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה. ורבים כאלה. הנה עתה בהשיבו צאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי. וזהו וימת מלך מצרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה: (כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין. או בזקנתו. ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו. ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו. וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא

ישראל. והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם. ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון. כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם. והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי׳ עמך. ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית. והיצרכו הזקנים לתרגם על החמר. על נושא אדם. בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה. ויפת אמר כי הוא שם המין. כמו ויהי לי שור וחמור. ולא דבר נכונה. כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו. והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים. ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה. אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול: והטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבוק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו. ורבים כזה בתורה: כמו שלם ישלם ואם אין לו. כי הוא

אבי עזר

ר׳ יהודה כי הוה שליף חד מסאני אתי מטרא. גם הארכתי לדבר במאמר רבה פ״א חגיגה. דדריש על פסוק מה יפו פעמיך בנעלים. עתה תוכל לבוא מעלה מעלה. כי גם המקום מוכן לכך. כמו שכתב הרב על פסוק מה נורא המקום הזה ואז הם כלים מאליהם. כאשר מצינו שמתו בשלשת ימי אפילה. וידוע כי רגיל בפי הרב לומר. כאשר ידבק הכל בכל. יחדש בכל אותות ומופתים. (ב) (הסנה בה״א הדעת). וכ״כ הרב על פסוק הר אלהים חורבה המה דברי משה. ופירש מקור חיים כי לא נקרא הר אלהים עד אחר המעמד שירד ה׳ עליו. ולקמן וירא ה׳ כי סר לראות. כתב ג״כ אלה דברי משה. אמר המחבר יען וביען אשר אהבתי דברי הרב. לכן אפקוד עליהם באפי אדברה ולא איראנו. ברוב מקומות שהוזכר בדברי הרב אלה דברי משה הוא נגד דעת חז״ל. עיין שבת פ״ע מימרא דר׳ יהושע בן לוי. אמרו מ״ה מה לילוד אשה בינינו וכו׳ ועיין נדרים פ״ד. שבע דברים נבראו קודם שנברא העולם. גם מתנגדים דברי הרב נגד כמה מקומות בזוהר הקדוש. ועיין בפ׳ חלק כי דבר ה׳ בזה וכו׳ ואם תלמיד טועה כתבם בשמו לחיי. ואם כתבם הרב. שגגה הוא לפניו וה׳ יסלח לו: שם (אוכל). שם התואר. ועיין מנחות דף למ״ד ז״ל ומה נכבד דקדוק ר׳ משה כהן וכו׳. כי מלא ארבע

פועלים בכל המקרא. ואין להם חמישי שבאו על משקל פועלים והם פעולים ואלו הם אם תראה אותי לוקח. והסנה איננו אוכל וכו׳. ובספר מאזנים האריך הרב יותר: (ו) (ואין לוי כולל) ט״ס הוא. צ״ל ובן לוי כולל. ותימה על המפרשים שלא הגיהו: (יא) (ויאמר מי אנכי) הנה דברי הרב נכתבים בקיצור נמרץ. ובעל מקור חיים הרבה לפרש בו ולשנות הגירסא ואענה אף אני חלקי טופס דברי הרב דאין חילוק בין אני לאנכי לכינוי מדבר בעדו בלי זכר הפועל או פעול כי המקום יכיר המדבר אם אני פועל או פעול ואם אתם פועלים או פעולים גם דעת הרב שאתה ואתם מגזרת אנת או אנה כדעת כמה מדקדקים כמה שכתב ואתם בהתבלע הנו״ן מגזרת אן הלכתם. ואחר חזר הרב לפרש אפשר דאנכי שלש אותיות שרשיות המה אנך ובאר בשתי כנוים כינוי המלה וכינוי היו״ד כמו שמצינו בכינוים לא הקפיד הכתוב לכתוב כינוי עם ידיעה אחריו. כמו אין משקל לנחושתם כל הכלים (ירמיה נ״ב) כן לא הקפיד כינוי אנך עם כינוי יו״ד אללה נמצא דברי הרב מפורשים היטב רק המדפים טעה לכתוב נחושתיך תחת נחושתם. ואני ראיתי כי פירושי סובל דברי הרב יותר מכל אשר קדמוני המפרשים לפני. אולם אחרי רואי דברי הרב אברבנאל

בפ׳ יתרו בפסוק הלא אני ה׳ ואנכי אהיה עם פיך ראיתי כי דברי הרב פשוטים וזה לשון אברבנאל. כי תמיד שם אנכי הנזכר מורה הוראה מיוחדת על מציאותו המחויב. ואין כן מלת אני. מי מלת אנכי מורה על עצמות הדבר. כמו אנכי מגן לך. אנכי אלהי אברהם אביך. אנכי ה׳ אלהיך. ויהיה זה ג״כ מענין משקולת הגדול להבנאי שהוא עיקר המעמיד והבנין כטעם ובידו אנך. כן אנכי הוא עצמות המדבר והמעמיד. ואף בו יתברך שהוא ראש וראשון הבונה בשמים מעליותיו. כמ״ש אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה עכ״ל אברבנאל. נמצא דברי הרב פשוטים אנכי מגזרת אנך על דרך נחושתיך. כמו שפירשו המפרשים שעצמות הדבר נקרא נחושתים כמו וחרה נחושתיך. וזה שכתב הרב בעבור שאמר והוא השיב מי אנכי המורה על עצמות המעמיד והמחזיק והקטין עצמו. ודברי הרב נכונים לפי הדקדוק ולפי הענין: (יג) (ולא ימצא עוד בכל התורה) אף כי נמצא (דברים ג׳) ה׳ אלהים אתה החלות. וגם (ט׳) ה׳ אל תשחת עמך. אבל שם נאמר באל״ף דלי״ת. ועיין פ׳ וארא: (כב) (ונצלתם כמו ודברתם) כי יתכן להיותה הבנין מנפעל. כמו ונגפתם וכו׳. כי מן דגש הצדיק אין הכרע אם הוראתה על נו״ן נפעל או על הבנין. אבל פתרונה וענינה וגם תיבת את מורים כי אחות אביה היא

כ ויקח משה את־אשתו ואת־בניו
וירכבם על־החמר וישב ארצה
מצרים ויקח משה את־מטה
האלהים בידו: כא ויאמר יהוה אל־
משה בלכתך לשוב מצרימה ראה
כל־המפתים אשר־שמתי בידך
ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק
את־לבו ולא ישלח את־העם:
כב ואמרת אל־פרעה כה אמר
יהוה בני בכרי ישראל: כג ואמר
אליך שלח את־בני ויעבדני ותמאן
לשלחו הנה אנכי הרג את־בנך
בכרך: כד ויהי בדרך במלון

תרגום אונקלוס

כ. ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי. וארכיבנון על חמרא. ותב לארעא דמצרים. ונסיב משה. ית חוטרא דאתעבידו ביה נסין מן קדם יי בידיה: כא. ואמר יי למשה. במהכך למתב למצרים. חזי. כל מופתיא דשויתי בידך. ותעבדנון קדם פרעה. ואנא אתקיף ית לביה. ולא ישלח ית עמא: כב. ותימר לפרעה. כדנן אמר יי. ברי בוכרי ישראל: כג. ואמרית לך. שלח ית ברי ויפלח קדמי. ומסריב את לשלחותיה. הא אנא קטיל. ית ברך בוכרך: כד. והוה באורחא בבית מבתא. וערע ביה מלאכא

תפסיר הרס"ג

אלקום. אלטאלבין קתלך: (כ) פאכ'ד מוסי זוגתה וולדיה. וארכבהם עלי חמיר ובעת' בהם. ורגע אלי בלד מצר. ואכ'ד' אלעצא אלתי אמרה אללה בהא פי ידה: (כא) ת'ם קאל אללה לה. פי מצ'ייך לתרגע אלי מצר. אנצ'ר גמיע אלבראהין אלתי ציירתהא פי ידך. אצנעהא בין ידי פרעון. ואנא אשדד קלבה. ולא יטלק אלקום: (כב) וקל לה. כד'א קאל אללה משרפא. אבני בכרי אסראיל: (כג) פקלת לך. אטלק אבני יעבדני. פאן אבית אן תטלקה. האנא קאתל אבנך בכרך: (כד) ולמא כאן באלטריק

נוה שלום

פיך ועם פיהו. (כ) וירכיבם על החמור, וארכבהם עלי חמיר, ותיקון מושכל שא"א שתרכב אשה ושני בניה על חמור אחד. כתב בספר השרשים לאבן גנאח שמקרא קצר וראוי להיות לשון הכתוב וירכיבם על החמור וישלחה אל בית אביה וישב ארצה מצרים וזהו כפי מה שתיקן הגאון ובעת' בהם שלח את אשתו ובניו לבית חמיו. הראב"ע כתב שזה היה אחר שנימול אליעזר בדרך ונתרפא. ורש"י כתב לקמן (יח ג) שלא החזירם אלא אחר שיצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו וכו' אמר לה משה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה, ולדעת הגאון ששילחם ושב למצרים קודם מעשה מילת אליעזר עיין לקמן. (כ) וישב. ירגע, ושב למצרים לבדו אחר שלוחם, מטה האלהים. אלעצא אלתי אמרה אללה בהא ואת המטה הזה תקח בידך. (כא) בלכתך, מצ'יך בפתחין. (כב) בני בכרי, משרפא אבני בכרי, תאר של כבוד ודרך העברה קראם בני בכרי. (כג) ותמאן לשלחו, פאן אבית וכו' ואם תמאן ומלת אם נסתרת וכ"כ בספר השרשים לאבן גנאה

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): כ) וישב ארצה. הה"א

אבן עזרא

דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור: (כא) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון: (כב) ואמרת. טעם בני בכורי. זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. ואתה לקחתו לעבד עולם. על כן אני אהרוג את בנך בכורך. (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו. על כן תענש. וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון. ועוד כי אליעזר אינו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב. ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם. ראה בעצתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו. והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו. וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי'. כי מלאך יי' הוא. וכמוהו ויי' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים. ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו. רק בקש להמית אליעזר. על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקרא שמו. וכמו ויהי בלדתה ויתן יד:

תו"א ויקח משה את. פסחים ג. מגילה ט: בני בכורי ישראל. שבת נח סנהדרין מג ע"ז ג: הנה אנכי. סנהדרין מב: ויהי בדרך נדרים נם

רש"י

מנכסיהם ג והעני חשוב כמת (נדרים סד): (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על החמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה וגו'. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים ד במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על שלשה אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו (שמות ז) כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתיב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. לשון גדולה כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואומר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו'. הנה אנכי הורג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה וזה הוא שנאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. ה משה:

שפתי חכמים

העם הכא אחריו ולכן יתוייב שפי' הוא בשבילך כלו' במקומך: ג ואע"ג דאמרינן התם דארבעה חשובין כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים הכא ודאי בעניות קאמר דאין לומר שנסמאו דהא כתיב במחלקותו של קרח העיני האנשים ההם תנקר וליכא למימר נמי שהיו מצורעים דהא כתיב בקרב המחנה וליכא למימר שנתרפאו במתן תורה דהא אמרינן שחזרו לטומן במעשה העגל וליכא למימר משום שלא היו להם בנים אמר כי מתו דא"כ היכי אמר לו מפני זה שוב מצרימה וכי מפני שלא היו להם בנים לא היו דבריהם נשמעים למלכות להלשינו אל פרעה אלא ודאי מפני שירדו מנכסיהם לא היו דבריהם נשמעים. כך פי' רבינו ניסים במסכת נדרים בפ"ק דף ז': ד דהא ויקח משה את מטה היה לו לכתוב בתחלה קודם ויקח משה את אשתו שהרי לא במצרים לקח המטה אלא במדין: ה ר"ל שאין פי' ויהי דהכא כמו ויהי

ענין פגישת המלאך

(כד) ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' וגו'. רז"ל אמרו שרלה לענשו על אשר לא מל את אליעזר בנו עד שלא יצא לדרך. ופי' רש"י ז"ל שהיה המלאך נעשה כמין נחש ובלעו מראשו עד ירכיו וחזר ובלעו מרגליו עד אותו מקום והבינה צפורה שבשביל המילה הוא. אבל לא הבינה הדבר בשביל איזה מילה. אם בשביל מילת בנה שעדיין לא נמול. או בשביל שהתחתן משה עמה שהיא מדינית גיורת. ועד שלא דברה שכינה עמו לא היה מקפיד הקב"ה על ההתחתנותו עמה. ואולי כעת הקב"ה מקפיד על זה. וכראשית כל דבר ותקח צפורה צור. כי לא היה אתם סכין ותכרות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) בני בכורי. כאן הודה הקב"ה על מכירת הבכור' לישראל: (כד) ויהי בדרך במלון. פרש"י מפני שנתעסק במלון תחלה משמע מתוך פי' שהיה לו למולו קודם שיתעסק במלון תחלה ותימה שהרי למחרתו צריך לצאת ויסתכן הולד. וי"ל שאותו ולד היה במקום שלן לאחר שפגע בו אהרן ואמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם

נחל קדומים

בזה ידע כמה רזין עילאין מופלאים. אחר זה אמר שלח נא ביד תשלח. וזה נראה כערמה ח"ו לומר ואמרו לי מה שמו ולאחר שידע סוד ה' ומתרפס ברז"י כס"ף עלמין דכסופין. אמר שלח נא ביד תשלח ועל זה חרה אף ה' דלא הי"ל לשאול מה שמו מאחר שאינו רוצה ללכת:

מרפא לשון

עלוהי יקרא דה'. (כג) ותמאן לשלחו, ומסריב את לשלחותיה, ה"ג וכ"כ היא"ר דלא כנ"א וסריב וטעמו דבק לתחלת הפ' ואמר אליך כלו'

מסורת הקריאה

וחד נמצא עשיתם התי"ו בקמץ אבל בלא וי"ו, והוא בנחמי' ט' ל"א:

וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃
כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־
עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר
כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף
מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת
מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר
הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה

תרגום אונקלוס

דַּיְיָ. וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ כה. וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא. וּגְזַרַת יָת עָרְלַת בְּרַהּ. וְקָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי. וַאֲמַרַת. בִּדְמָא דִמְהוּלְתָא הָדֵין אִתְיְהֵיב חַתְנָא לַנָא׃ כו. וְנָח מִנֵּיהּ. בְּכֵן אֲמַרַת. אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָא הָדֵין אִתְחַיַּיב חַתְנָא קְטוֹל׃ כז. וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן. אִיזֵיל לִקְדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא. וַאֲזַל. וְעַרְעֵיהּ. בְּטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ׃ כח. וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא

תפסיר הרס״ג

פי אלמבית. פאגא ולדה מלך אללה. פטלב קתלה׃ (כה) פאכ׳ד׳ת צפורה צואנא. וקטעת קלפה׳ אבנהא. וקדמתה בין ידיה. וקאלת. כאד אלערוס אן יכון מקתולא׃ (כו) פכף ענה. חיניד׳ קאלת. צאר אלערוס אלמקתול מכ׳תונא׃ (כז) פקאל אללה להרון. אמץ׳ תלקא מוסי אלי אלבר. פמצ׳א. וואפאה. פי גבל אללה וקבלה׃ (כח) פאכ׳ברה

שביעי בסת״י*

נוה שלום

שהש ירה. (כד) ויהי בדרך, ולמא כאן באלטריק פי אלמבית, וכאשר ה׳ה בדרך במלון ויפגשהו, פאגא ולדה מלך אללה, פגש בנו מלאך ה׳ עפ״י מאי דאיתא בנדרים ל״ב רשב״ג אומר לא למשה בקש להמית אלא לאותו תינוק שנא׳ כי חתן דמים, צא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק הוי אומר התינוק וכן פירש רב שמואל בן חפני הביאו ראב״ע. (כה) ותגע לרגליו, קדמתה בין ידיה, הגישה הבן לפניו כלומר לפני המלאך ואמרה קרוב היה להיות הנימול נהרג, חתן, כאד אלערוס, הנימול שדרך לכנות הנימול חתן ופירש רש״י ז״ל שנעשה חתן ע״י בריה שמחתנין אותו במצוה ראשונה. (כו) וירף, וכף. המלאך, אז, חיניד וכו׳ אז אמרה שתחת הריגתו מילתו. כתב בספר השרשים לאבן גנאח משם הגאון שלא היה במעמד משה כשנעש׳ כל מה שנעש׳ בזמן התרשלותו

אבן עזרא

(כה) ותקח צפורה צור. דבר חד. כמו חרבות צורים שהם חדים. וכמוהו אף תשיב צור חרבו. וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית. ע״כ וירף ממנו ממשה. שסר החולי והרעדה. ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר. גם כן וירף ממנו. א״כ יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו. ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן. וטעם דמים כי איש דמים אתה לי. כי בעבורך ימות בעלי׃ (כו) וירף. דמים בל׳ הקדש על ב׳ ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים אתה לי. והמפרש שהוא חיים איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהיא מענין

אבי עזר

ממשפחת פיעל׃ (כד) (וינקש המיתו ור׳ שמואל בן חפני וכו׳). פלוגתא היא בנדרים פ״ג. דעת הרב אתי׳ כר׳ יהושע בן קרחה. ודעת ר׳ שמואל כר׳ שמעון בן גמליאל. ובעיני יפלא שנעלם מהם גמרא ערוכה מרב ושמואל׃

תו״א ויפגשהו ה׳. שם לא׳׃ ותקח לצורים. שם נב פ״ח כג׃ כי חתן דמים. נדרים שם׃ וירף ממנו. שם׃

בעל הטורים

(כד) ויפגשהו ה׳. ב׳ במסורה פעמים הלך משה למצרים וחזר׃ דין ואידך ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה בא אף וחימה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן וסייעו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל׃ ותכרות וגו׳. הועיל לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כעין שעשו גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך׃ ותגע. לשון מפעיל. אבל ויגע בארבע פינות הבית לשון פועל. נגע לרגליו של משה* התרצה המלאך בכך. כי לרגליו של מלאך איני רוצה לפרש. כי מי יודע אם ראתה רגלי המלאך׃ כי חתן דמים אתה לי. בדמים הללו ישאר לי חתני׃ חתני. בעלי׃ (כו) וירף. המלאך ממנו. מן רפה היום לערוב יאמר וירף. מן קנה. ויקן׃ אז אמרה חתן דמים למולות. על עכוב המילה נתחייב בעלי מיתה. כי המילה הצילתו עתה׃ (כז) לך לקראת משה. לקיים מה שאמר לו הקב״ה וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו׃

רשב״ם

(כד) ויפגשהו ה׳. המלאך. כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו׃ (כה) צר. כמו חרבות צורים. תער מלוטש איזמל חריף. וכן אף תשיב צור חרבו. נתעקם ונכפף חידוד חרבו. ולכך לא הקמתו במלחמ׳׃

רש״י

ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש עונש מיתה. תניא אמר רבי יוסי ח״ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשהה שלשה ימים הקב״ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק ו במלון תחלה (במסכת נדרים דף לא). והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה ז שבשביל המילה הוא׃ (כה) ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה׃ ותאמר. על בנה׃ כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי׃ (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה ח שעל המילה בא להורגו׃ אמרה חתן דמים למולת. חתני היה נרצח על דבר המילה (שינה רש״י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש״י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים אלא מתחילה סברה דזה יזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח״כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג״כ השינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודו״ק כנ״ל)׃ למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמ״ד משמשת בלשון על כמו (שמות יד) ואמר

שפתי חכמים

בימי אמרפל ויהי השמש יצא המורה על הענין ולא על השם מדכתיב בתר הכי ויפגשהו ה׳ וא״כ למה לא פי׳ הכתוב למי פגש אע״כ ויהי קאי אמשה׃ ו וא״ת והא עדיין היה בדרך ואיכא עדיין סכנה לילך בדרך למצרים ומפני מה נענש וי״ל דמלון זה שהיה משה עכשיו בו היה קרוב למצרים רק מהלך יום ובדרך קצר כזה לא יהיה שום נזק וסכנה לתינוק רא״ם׃ ז דאל״כ היאך הבינה צפורה שעל דבר המילה היה אבל אין להקשות דלמא אמר לה בהדיא שעל דבר המילה היה רוצה להמיתו י״ל דבסמוך כתיב אז אמרה חתן דמים למולות משמע דאז הבינה אבל עד עכשיו לא הבינה׃ ח וא״ת והא לעיל פירש״י ובלעו מראשו ועד ירכיו וכו׳ עד הבינה צפורה שבשביל המילה בא וכאן פי׳ בשביל שהרף

דעת זקנים מבעלי התוספות

אע״פ ששבט לוי לא היו משועבדים מ״מ לא היה רוצה שיבאו במקום שיראו ישראל בצרה וחזרה משם צפורה ובניה וא״כ כיון שהיה בדעתם לחזור היה יכול למולו קודם שיתעסק במלון ותהיה צפורה ממתנת שם עד שיתרפא הנער ממילתו ולכך נענש׃ (כו) אז אמרה. מהו אז אמרה מתחלה כשראתה המלאך בולעו עד המילה לא היתה יודעת אם בשביל איחור מילת בנו אם בשביל מילת עצמו שהיה בא עליה ואינה הוננת לו. ומ״מ כרתה ערלת בנה ותגע לרגליו ואמרה כי חתן דמים שמא בשבילו אתה נענש׃ וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות. יודעת אני אתה בביבור שאתה אינך נענש כי אם בשביל איחור מילת בנך מה״ר אליהו כהן ז״ל׃

ענין פגישת המלאך

ותכרות את ערלת בנה. ועכ״ז עדיין לא יצא הספק מלבה. ותאמר [אל משה] כי [לשון דלמא] חתן דמים אתה [משה] לי. אולי זה בשבילי נתחייבת בדמים אלו שנעשית חתן שלי שהתחתנת עמי. וכאשר ראתה צפורה וירף ממנו. כי המלאך עזב את משה והלך לו. אז אמרה חתן דמים למולות. החתן שלי [זה משה] נתחייב דמים רק בשביל המילה שלא מל את בנו אבל לא משום התחתנותו עמי

לאהרן

מרפא לשון

ועדיין אתה ממאן ולא שהוא ל׳ התראה כמו ואם מאן אתה. (כה) כי חתן דמים אתה לי, בדמא דמהלתא הדין אתיהיב חתנא לנא צ״ל היאך תרגם כן ואפשר שפירושו כמ״ש הרשב״ם ז״ל בדמים הללו ישאר לי חתני וכמ״ש היא״ר ז״ל שהתרגום הקדים בו את המאוחר אבל קשה דהיל״ל יתיהיב בל׳ בקשה, ונראה דדרך לבוא כן בתרגום אלף במקום יוד שכן מצינו בנוס׳ ישנות כיוצא בה הרבה כמו לקמן שתרגמו ירא ה׳ עליכם אתגלי ה׳ וכן יענה את שלום פרעה איתתב כמ״ש היא״ר ז״ל. (כו) חתן דמים למולת, אלולי דמא דמהלתא הדין אתחייב חתנא קטול כתב הרא״ם ז״ל שאין כוונת התרגום בדמים שבמקרא על דמי המילה כמו שחשב רש״י ז״ל אלא על דמי ההריגה ודקאמר אלולי דמא דמהלתא אינו אלא פירוש מלת למולות. כלו׳ היה חתני חתן דמים, פי׳ בן הריגה לולי דם המולות אבל בחתן דמים אתה לי לא הזכיר התר׳ קטול, כמו שהזכיר פה אלא דם המילה משום דדמים דהתם בדמי מילה קמיירי ולא בדמי הריגה וזהו ההפרש שבין חתן דמים אתה לי ובין חתן דמים למולות זת״ד ופי׳ זה נכון מאד ומה שהקשה עוד על התרגום כבר נתיישב

חומת אנ״ך

כי אסיה עמך׃ (כה) ותקח צפורה צור ותכרות. אפשר דרמז בשמה מילה צור גימטריא צפורה ואחרי כן זכיתי ומצאתי כן בלקוטי גאוני קמאי

לאהרן את כל דברי יהוה אשר
שלחו ואת כל האתת אשר צוהו:
כט וילך משה ואהרן ויאספו את
כל זקני בני ישראל: ל וידבר אהרן
את כל הדברים אשר דבר יהוה
אל משה ויעש האתת לעיני העם:
לא ויאמן העם וישמעו כי פקד
יהוה את בני ישראל וכי ראה
את ענים ויקדו וישתחוו: שביעי
ה א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו
אל פרעה כה אמר יהוה אלהי
ישראל שלח את עמי ויחגו לי
במדבר: ב ויאמר פרעה מי יהוה
אשר אשמע בקלו לשלח את
ישראל לא ידעתי את יהוה וגם
את ישראל לא אשלח: ג ויאמרו
אלהי העברים נקרא עלינו נלכה
נא דרך שלשת ימים במדבר

תפסיר הרס"ג

מוסי. בגמיע כלאם אללה אלד'י בעת' בה. וגמיע אלאיאת אלד'י אמרה: (כט) פמצ'א מוסי והרון. וגמעא. גמיע שיוך' בני אסראיל: (ל) וכלמהם הרון. בגמיע אלכלאם אלד'י כלם אללה מוסי. וצנע אלמעגזאת בחצ'רה' אלקום: (לא) פאמן אלקום. אד' סמעו. אן קד ד'כר אללה בני אסראיל. ונצ'ר לצ'עפהם. פכ'רו וסגדו: (א) ובעד ד'אלך. דכ'ל מוסי והרון. וקאלא לפרעון. כד'א קאל אללה אלאה אסראיל. אטלק קומי. יחגון לי פי אלבר: (ב) קאל פרעון. מן אללה חתי אקבל מנה. ואטלק בני אסראיל. לם אערף אללה. ולא אטלק בני אסראיל איצ'א: (ג) קאלו. אלאה אלעבראניין ואפאנא אמרה. נמצ'י אלאן. מסאפה'

נוה שלום

מלימול אליעזר ע"כ. (לא) ויקדו וישתחוו, פכ'רו וסגדו ע"ל בראשית

אבן עזרא

הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על לשון רבים בעבור דמים: (כז) ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך. כי משה הוא השליח אל פרעה. ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים. על כן אמר ואשלה לפניך את אהרן משה ומרים: הר האלהים. הוא חורב: (כח) ויגד. שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה. ואח"כ אותות אחרים לפרעה: (כט) וילך. הזקנים עם היועצים בכל דור ודור. כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש. רק הזקנים ידברו להם: (ל) וידבר. כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן. ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו: (לא) ויאמן. אחר ששמעו כי פקד יי' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים. מגזרת עינוי: ויקדו. מבעלי הכפל. כמו קדקד. על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה. ידמו כאבן. והאומרים כי הם מבעלי הנו"ן. מי יתן וידמו כאבן. כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל. והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתים. והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון: (א) ואחר. אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה. ואמרו לו שניהם. כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו: ויאמרו כה אמר יי'. וזה השם

תרגום אונקלוס

דַיְיָ דְשַׁלְחֵיהּ. וְיָת כָּל אָתַיָא דְפַקְדֵיהּ: כט. וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. וּכְנַשׁוּ. יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ל. וּמַלֵּיל אַהֲרֹן. יָת כָּל פִּתְגָמַיָא. דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה. וַעֲבַד אָתַיָא לְעֵינֵי עַמָא: לא. וְהֵימִין עַמָא. וּשְׁמַעוּ. אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי שִׁעְבּוּדְהוֹן. וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ: א. וּבָתַר כֵּן. עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה. כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל. שַׁלַּח יָת עַמִּי. וְיֵיחֲגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא: ב. וַאֲמַר פַּרְעֹה. שְׁמָא דַיְיָ לָא אִתְגְלֵי לִי דַאֲקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ. לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל. לָא אִתְגְלֵי לִי שְׁמָא דַיְיָ. וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח: ג. וַאֲמַרוּ. אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְלֵי עֲלָנָא. נֵיזֵיל כְּעַן. מַהְלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא. וּנְדַבַּח קֳדָם

תולדות אהרן

ויאמן העם. שבת לז: ויחוגו לי. חגיגה י:
מי ה' אשר אשמע בקולו. חולין פט:

בעל הטורים

(לא) ויאמן. ב' במסורה ויאמן העם ויאמן אכיש בדוד שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מקני' נא דוד אמור תהי נא ידך בי ואלה הצאן מה עשו שתי פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם: (ג) נקרא. (כה"א) כגי' שנה.

רשב"ם

(ב) מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל. שהם עבדי מארצי לעובדו מה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו'. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה וזהו אלהי

רש"י

פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם של המילה: (א) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם

שפתי חכמים

ממנו עתה עי' רא"ם שהניח הדבר בקושיא: ט אבל לפי פירוש רש"י לשון מקרה מות הוא ול' רליחה: י רא"ם תמה דמהכא משמע דהאי קרא דוהם לא יגשו אזקנים לחודייהו קאי ואין זה אמת שהרי לעיל מיניה כתיב עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ואח"ז כתיב ונגש משה לבדו אל ה' וגו' ואם היה זה בעבור הפרעון אהרן מה חטא וכן נדב ואביהוא שאינם מכלל הזקנים וכו' והניח הדבר בל"ע. (קל"מ) ולענ"ד אין לריך עיון גדול שהרי כתב הרב בפרשת יתרו אתה מחילה לעלמך ואהרן מחילה לעלמו והעם אל יהרסו כל עיקר ולא היה להם לזקנים מחילה בפ"ע אלא עמדו בתוך העם וזה מפני הפרעון ונדב ואביהוא אפשר שעמדו עם אהרן במחילה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) דרך שלשת ימים. פשט דקרא נלך במדבר ונזבחה וא"ת זבחו הנה פן יפגענו כלומר הן נזבח את תועבת מצרים וגו' לבו

מרפא לשון

במה שפירשנו לעיל. ה. (ב) מי ה' אשר אשמע בקלו, שמא דה' לא אתגלי לי דאקביל למימריה, ה"ג ולפי התר' תחלת הפסוק אינו מקושר עם סופו וגם את ישראל לא אשלח דמתחלתו משמע עפ"י התר' שאלו ידע שם הי"ת היה שומע בקולו לשלח את ישראל ומסופו שאמר וגם את ישראל לא אשלח משמע דבין כך ובין כך לא ישלח וגו' לפרש דפרעה היה מראה תומה לומר בל' תמיה מי ה' אשר אשמע לא ידעתי את ה' ותחתיה טומאה תמייה קיימת שלא יש מציאות ח"ו ולא די שכפר אלא שחירף באמרו מי ה' כדבר אחד הנבלות מי דוד ומי בן ישי ולזה השיבם בהחלט, וגם את ישראל

מסורת הקריאה

(כט) ויאספו, נמסר במס"ג י' פתחין ור"י שהיו"ד והאל"ף בפתח המה יו"ד ושארא האל"ף בקמץ:

ה (א) ויחגו, מלעיל: (ב) ויאמר פרעה נמסר עליו ג' בטעם ר"פ, ר"ל ג' פעמים כתיב ויאמר פרעה בטעם זקף קטן בריש פסוק וסי' עי' בראשי' מ"ז ה': (ג) נלכה נא המונח בנו"ן, והגו"ן של נא

נחל קדומים

לא (יז) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו. שמעתי במ"ש רז"ל והמפרשים בטעם יציאת מצרים בחצי זמנם מתרי טעמא א' משום רבוי העם שלא כדרך הטבע ומה שהיו עובדים ס' רבוא בת' שנה עבדוהו ברד"ו. וכיוצא בזה טעם אחר מחמת קושי השעבוד באכזריות גמורה וה' לא ציוה קושי השעבוד יבא חשבון ונכה לו ינכה שארית הגלות וז"ש ויאמן העם וישמעו הבינו כי פקד ה' את בני ישראל לשון העובר על הפקודים לשון מנין שמנה לישראל ומצא שהם כמה פעמים ס' רבוא וזה מנכה שנות מספר. וכי ראה את עניים כלומר קושי השעבוד וזהו את עניים ריבוי עניים. ויקדו על רוב הבנים. וישתחוו. על שה' ריחם עליהם להעלות קושי השעבוד בחשבון וזה מורה שיש להם דין בנים כמ"ש

וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ
בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ
לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־
רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם
אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־
שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת
תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃
ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם
עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם

תרגום אונקלוס

יי אלהנא. דלמא יערעננא. במות או בקטול: ד. ואמר להון מלכא דמצרים. למא משה ואהרן. תבטלון ית עמא מעבידתהון. איזילו לפולחנכון: ה. ואמר פרעה. הא מדסגיאין (נ"י סגיאין) כען עמא דארעא. ותבטלון יתהון מפולחנהון: ו. ופקיד פרעה ביומא ההוא. ית שלטוני עמא. וית סרכוהי למימר: ז. לא תיספון. למתן תבנא לעמא. למרמי לבנין כמאתמלי ומדקמוהי. אנון ייזלון. ויגבבון להון תבנא: ח. וית סכום לבניא. דאנון עבדין מאתמלי ומדקמוהי תמנון עליהון. לא תמנעון מניה.

תפסיר הרס"ג

ת'לאת'ה' איאם פי אלבר. ונד'בח ללה רבנא. כילא יפאגינא. בובא או בסיף: (ד) קאל להמא מלך מצר. לם יא מוסי והרון. תגד'באן אלקום מן אעמאלהם. אמצ'יו לנקלכם: (ה) ת'ם קאל פרעון. אמן כת'רה' אהל אלבלד. חתי תעטלונהם מן נקלהם: (ו) פאמר פרעון פי ד'אלך אליום. גלאוזאת אלקום. וערפאהם קאילא: (ז) לא תעאודו. אן תעטו אלקום תבנא. לילבנון אללבן מת'ל' אמס ומא קבלה. הם ימצ'ון. ויקמשון להם תבנא: (ח) וצ'ראיב אללבן. אלד'י כאנו יצנעון אמס ומא קבלה. ציירוהא עליהם. לא תנקצון מנהא.

נוה שלום

(מג כח). ה (ד) תפריעו תגד'בון,(כת"א. וכן תרגם ותפרעו כל עצתי. (ו) הנוגשים גלאוזה, סגני השרים. ושטריו. ערפאהם,

חלק הדקדוק

נוספת כי המלה מלעיל (שם): ה) הן רבים עתה עם הארץ. ת"א הא מדסגיאין כען ועיקר: ז) וקששו להם תבן. השו"א שבשי"ן נע (מהריב"ש:

אבן עזרא

לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל. והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר. לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים. חגים ינקופו: (ב) ויאמר מי יי' אשר אשמע בקולו. שואל הוא מי יי' שהוא האלהים. ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה: (ג) ויאמרו. זה השם הוא אלהי עברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי. ויצחק בנו ויעקב ובניו. כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי: ויאמרו. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע. והוא כטעם פגיעה. והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב: מלת פן יפגענו. כוללת אנחנו ישראלים. גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים. וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים. כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם. אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ. ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו. וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר. ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה. ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר. גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא. כי כתוב ויחנו ברפידים. ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. ובבא הארבה נתן רשות לקצת ישראל שילכו לזבוח. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם. וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר. על כן אמרו כולנו מתים. וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום: (ד) ויאמר. מלת תפריעו כמו שבוש. וכמוהו באין חזון יפרע עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן. כי הוא כנגד כל ישראל. כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם. והעד והשבתם אותם מסבלותם: (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים. ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים. ושוטרי העם הם מישראל: (ז) לא תאספון. כתוב באל"ף והמנהג להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפין ביו"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון. מגזרת לבנה. ובנין לבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן. כמו

מסורת הקריאה

בדגש: (ה) ויאמר פרעה, עי' פסוק ב': (ו) הנגשים. השי"ן שמאלי:

בעל הטורים

רמז לו עשר מכות יהיה בו בשנה אחת: (ז) הלבנים. ג' במסורה ללבון הלבנים ומתכונת הלבנים ומקטרים על הלבנים פי' אותו שילא מעל הלבנים דהיינו מיכה היה מקטר לע"א כדאיתא במדרש שילא מיכה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשום. ב' במסו' הכא ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום רות באה אל עם אשר לא ידעה תמול שלשום וקרבוה לכך ילא ממנה גואל שינאלם

רשב"ם

בני עבר הנהר והן עמו וצריכין לעובדו פן יפגענו וגו': (ד) תפריעו. תבטלו או תנתקו ותפרידו כמו ופרע את ראש האשה: לסבלותיכם. למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו אחרים ממלאכה שלי: (ו) הנוגשים. ממונים על השוטרים כמו שופטים ושוטרים ממונים לצוות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשות מה שהשופטים מצוים: (ז) לתת התבן. תבן היו מערבים בחמר ועושין ממנו לבנים: (ח) מתכנת,

רש"י

לאחוריהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו לריכים לומר לו אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות היא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח ב מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם ה) ותפרעו כל עלתי. (שמות לב) כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מלרים לא היתה על שבטו של לוי תדע לך שהרי משה ואהרן יולאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשים. מלריים היו והשוטרים היו ישראלים ל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטובל"א היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיוול"ש בלעז (ציגעלשטיינע) שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. כאשר הייתם עושים מ עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם אתה למען תכבד העבודה עליהם:

שפתי חכמים

אחת: כ פי' שלא מלינו שירחיקו אותם ממלאכתן ולא נלטוו להרחיקם: ל דאל"כ למה השוטרים לועקים אל פרעה ולא הנוגשים ולמה היו השוטרים מוכים ולא הנוגשים: מ כלומר לא מתמול שלשום בלבד ויהי' פי' כתמול כמו תמול אתמול אתמול ולא נדע ולא היה ל"ל שלשום אחר שכל זמן העבר הוא נכלל במלת תמול אך הוא לשון בני אדם שמדברים כן על הזמן הקדום. מזרחי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) לכו לסבלותיכם. פרש"י ששבט לוי לא נשתעבד וכן איתמר במדרש כי מתחלה כשבא להן בפרך בפה רך בדרשי' לעיל אמר שבט לוי עתידין אנו לעבוד עבודת משא של הקדוש ב"ה חלילה שלא נעבוד שום עבודה לרשע זה בשום שכר שיתן לנו וענו הלוים ואמרו כלם שאינם יודעים לעשות לבנים ומאותו יום והלאה לא היה לו פתחון פה לשאול להם שום דבר עבודה וכאשר גדל משה וראה בסבלותם שהיו משועבדין כל שבעת ימי השבוע בלא שום מנוחה בא לו אל פרעה אמר וכי יש אומה שיכולה לעבוד בלי שום מנוחה בעולם אלו היה נוחין יום אחד בשבוע דע כי מלאכתך

מרפא לשון

לא אשלח אבל אנו מתיקון סופרים לא מתר' כפי פשט הלשון אלא בדרך צדודים שמא דה' לא אתגלי לי וכו' ודו"ק. (ד) תפריעו, תבטלון, וכן כי פרוע הוא (תשא לב כה) ארי בטיל, אבל ופרע את ראש האשה ויגלי נר' של' פרע שנים שהן ד' הא' ל' בטלה והעי"ן בו רפויה והב' ל' פריחה והעין בו דגושה וזה שכן פרע שהוא ל' בטלה נתחלף בל' ערבי העין לגימל רפויה שכן נק' הבטלה בל"ע פרג'ה והבטל פארג' שהוא בלה"ק פרוע ומזה הלשון שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו ותפרעו כל עצתי ושהוא לשון פריחה באה העין במקום חית שמוצאה באחה"ע בצחות יותר והוא קרא ותרגום כמו ראשיכם אל תפרעו גדל פרע ובלשון משנה יש מזה הסככות והפרעות שהן האבנים והקורות הבולטים מהכותל כמו הפרח ונק' פרעות במקום פרחות ויש עוד לב' לשונות אלו ב' תולדות והם לשון פורענות ול' גילוי כמו ופרע את ראש האשה דמתר' ויגלי, ועיקרם שני אבות אלו כי הפורענות הוא בטול החוב והגלוי הוא כעין הפרח שהוא גילוי צמיחה וביאור זה הוא להבין השתתפות הלשונות וידיעת יסודם ונבון תחבולת יקנה כי אין

לא תגרעו ממנו כי־נרפים הם על־
כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה
לאלהינו: ט תכבד העבדה על
האנשים ויעשו־בה ואל־ישעו
בדברי־שקר: י ויצאו נגשי העם
ושטריו ויאמרו אל־העם לאמר כה
אמר פרעה אינני נתן לכם תבן:
יא אתם לכו קחו לכם תבן מאשר
תמצאו כי אין נגרע מעבדתכם
דבר: יב ויפץ העם בכל־ארץ מצרים

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בַּטְלָנִין אִנּוּן. עַל כֵּן אִנּוּן מְצַוְחִין לְמֵימַר. נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא: ט. יִתְקַף פּוּלְחָנָא. עַל גּוּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בֵּיהּ. וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטֵלִין: י. וּנְפַקוּ. שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי. וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר. כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה. לֵית אֲנָא. יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא: יא אַתּוּן. אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא. מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן. אֲרֵי לָא יִתְמְנַע. מִפּוּלְחָנְכוֹן מִדָּעַם: יב. וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם. לְגַבָּבָא

תפסיר הרס״ג

לאנהם מרפהון. לד׳אלך הם יצרכ׳ון ויקולון. נמצ׳י נד׳בח לרבנא: (ט) ית׳קל אלעמל. עלי אלקום וישתג׳לון. בה. ולא ישתג׳לון באמור באטלה: (י) פכ׳רג. גלאוזה׳ אלקום וערפאהם. וקאלו להם. כד׳א קאל פרעון. ליס אעטיכם תבנא: (יא) אנתם אמצ׳ו כ׳ד׳ו לכם תבנא. מן חית׳ תגדו. ואעלמו. אנה ליס ינקץ מן עמלכם שייא: (יב) פתבדד׳ אלקום פי גמיע בלד מצר. ליקמשו

נוה שלום

ממונים מתחת הסגנים. (ט) ישעו. ישתג׳לון כת״א ואפשר שהיה לפני ראב״ע נוסחה אחרת עפ״י תיב״ע.

רשב״ם

חשבון: כי נרפים הם. ויכולים לעשות יותר: (ט) ישעו. איטור אנ״ט בלע״ז כמו וישע אל הבל. ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה יז): (יא) כי אין נגרע. קמץ גרוע לשון פועל. ואילו היה פתח היה לשעבר. וכן נשגב קמץ. אבל נשגב פתח לשעבר ואילו היה לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגרע:

בעל הטורים

וישראל כאו אל מצרים אשר לא ידעום תמול שלשום ולחקום ועכלו בהם והשליכו בניהם ליאור לכן יצא מהם משה שהכה אותם בעשר מכות ולקח ממונם והטביעם: צועקים. ב׳ במסורה הכא ואידך בפרשת בראשית. שאמר להם פרעה מה שחסר לכם מתכונת הלבני׳ תקבעו עצמיכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה: (ט) תכבד. ב׳ במסורה תכבד העבודה. כי יומם ולילה תכבד עלי ידך. מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה: ויעשו. ג׳ במס׳ הכא ואידך ויבואו ויעשו. ויעשו בני ישראל את הפסח. בשכר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקריב קרבן: ישעו. ב׳ במסורה. ואל ישעו בדברי שקר. ישעו ואין מושיע. אותם שאין מכוונים בתפלה וישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה שהם מוציאים מפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם מה שמוציאים בפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני וזהו שאמר דוד האזינה תפלתי בלא בפתי מרמה אימתי תאזין תפלתי כשהיא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוין בלבו: (יב) ויפץ. ג׳ במסו׳ ויפץ העם. ויפץ ה׳ אותם. ויפץ העם מעליו גבי שאול אלו נפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותה נפילה נתבטל כוונתם ומלכותם כך הנפילה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סבה ראשונה לביטול מלוכת שאול:

שפתי חכמים

וגו״א: נ וקשה והא בפרשת בראשית פי׳ על וישע ה׳ אל הבל ויפן כמו אל ישעו בדברי שקר וי״ל שכך אמר התם וישע לשון ויפן שהרי אל ישעו בדברי שקר אין פירוש אל ויפנו אלא אל יהגו כמו שמוכיח כאן ואפ״ה מלינו מ״ש שסבר שגם זה לשון אל יפנו וכו׳ (מהרש״ל): ם דק״ל מה שכתוב אחריו כי אין כתיבת טעם אלמעלה אדרבה כיון שהם יקחו להם תבן בודאי

רש״י

כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה ולועקים לאמר נלכה וגו׳. מתכנת ותכן לבנים. ולו נתכנו עלילות. ואת הכסף המתוכן. כולם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רעטריי״ם בלעז (לוריקקענאגען): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו אשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן ולשועין ויספר ואשתעי וא״א לומר ישעו לשון ויפע ה׳ אל הבל וגו׳ ואל קין ואל מנחתו לא שעה נ ולפרש אל ישעו אל יפנו שא״כ הי׳ לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם. (ישעיה יז) ישעה האדם על עושהו (שם לא) ולא שעו אל קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות ולא מלאתי שמוש של ב׳ סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור נופל לשון שמוש בי״ת כגון (יחזקאל לג) הנדברים בך (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה. (זכריה ד) המלאך הדובר בי. (דברים יא) לדבר בם (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן ם בזריזות: כי אין נגרע דבר. מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום וצריכים אתם לילך

דעת זקנים מבעלי התוספות

מלאכתך היתה נבחרת ונעשית יפה אמ׳ לו יפה אמרת אטור להם שיבחרו להם יום אחד למנוחה ונעשה להם גם ובחרו להם יום שבת. והיינו דאמר להם משה בשמירת שבת ראו כי ה׳ נתן לכם השבת וגו׳ כי מיום היותם במצרים נתן לכם לבחור השבת לנוח בו:

(ט) ואל ישעו פרש״י ואל יהגו ואינו כמו וישע שהרי הוא מתפרש כמו ויפן. והא דפרש״י גבי וישע אל הבל והוא כמו ואל ישעו לא רצה לומר מן ישעו דפסוק זה אלא אל ולא ישעו המזבחות דירמיה או דישעיה שגם הוא מתפרש אל יפנו

אבן עזרא

ספר. ובבעלי פתח קטן כמו צדק. והנה כן תבן וטעמה לא נודע רק ככה נמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל: (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע: (ט) תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו. כמו אל ישענו והנו״ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך. ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף. חשב כמו שתה עונותינו לנגדך. והנה לא יוכל לכחש כי התי״ו השני במלת תתה לנכח. והתי״ו של עיקר מובלעה בדגש. אע״פ שהתי״ו ראוי להדגש. כתי״ו והשבתי חיה רעה. אם כן יותר טוב שיהיה הנו״ן מובלע כהתבלע הנו״ן בתי״ו ואמתו. כי היה ראוי להיות אמנתו. ובת בנת. ותת תנת. וחסרה נו״ן הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו״ד והיום רד מאד. וחסרו נו״ן גע בהרים ויעשנו. ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים. וכמו השע ממני. שעו מני. ועיניו השע. כי כאשר תרפינה העינים תכהינה. וכמוהו ולא תשעינה עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ. פעל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן. כמו

נחל קדומים

בכמה מקומות. ובילדותי פרשתי בזה דכלפי זה אמר פרעה לבטל טענות אלו למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו דייקא אינו קושי השעביד רק מעשיו הראוים. ועוד הן רבים עתה עם הארץ טענת הרבים זה היה מקרוב שהם רבים ולא סליק חושבנא: ט (יח) תכבד העבודה על האנשים. כתבו משם רבינו יהודה החסיד שהוסיף על חד

מרפא לשון

כאן מקום להאריך. ממעשיו, מעבידתהון, ה״ג וכן כלו מעשיהם, עבידתכון דלא כנ״א עובדיהון. (ה) הן רבים עתה, הא מדסגיאין ה״ג ויש בנוס׳ ישנות הא סגיאין, כלשון המקרא וטעם גירסתינו גר׳ שכך אמר להם פרעה הלא מפני שהם רבים כשאתם מבטלים אותם הפסד גדול אתם עושים לי. (ט) תכבד העבודה, יתקף פלחנא,

מסורת הקריאה

(ט) ויעשו בה. היו״ד במתג והבי״ת רפה, ונמסר עליו ג׳ רפין. ר״ל חוי״ו. וסי׳ א׳ דין, וכל חכם לב (לקמן ל״ה י׳) ג׳ ויעשו בני ישראל את הפסח (במדבר ט׳ ב׳) ושארא הוי״ו בפתח: (י) נגשי. השי״ן שמאלי: (יא) נגרע, הרי״ש בקמץ. ונמסר עליו לית קמץ:

רבינו בחיי

(ט) תכבד העבדה. נענשו על זה מדה כנגד מדה כמה שכתוב (שמות יד) וינהגהו בכבדות. וכן בלשון קחו לכם תבן נענשו כמו שכתוב (שם) ויולך ה׳ את העם וגו׳. וכן בלשון ויפץ העם נענשו כמה שכתוב (ירמיה יח) ברוח קדים אפיצם כי נפזרו בים. וכן לקושש קש לתבן נענשו כמו שכתוב (שמות טו) יאכלמו כקש. ומה שאמר ואל ישעו בדברי שקר. כתרגימו בפתגמין בטלין, ורצה לומר כן על דברי משה ואהרן המבטיחים אותם בגאולה:

אור החיים

(יא) כי אין נגרע וגו׳ טעם אומרו כי אין וגו׳ ולא אמר ואין נגרע אכי פירושו כה אמר פרעה וגו׳ אתם לכו וגו׳ ודברים אלו אין בהם בשורה רעה יאדרבא הם חפצים בדבר להקל מעליהן מלאכת הבנין ולעשות מלאכה זו לקשש לתבן לזה אמר טעם הגזירה הוא כי אין נגרע ואין זה אלא המעטת הזמן בדבר זה כדי שתעשו עבודתכם בזמן מיעוט:

לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים
לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ
כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי
פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם
חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־
תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר
לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן
אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ

תרגום אונקלוס

בְּלֵי לְתִבְנָא: יג. וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר. אַשְׁלִימוּ עֲבִידַתְכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ. כְּמָא דַּהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא: יד. וּלְקוֹ. סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן, שִׁלְטוֹנֵי. פַרְעֹה לְמֵימַר. מְדֵין. לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵירַתְכוֹן לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי. אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין: טו. נְאַתוֹ. סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּצְוַחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר. לְמָא מִתְעֲבֵיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ: טז. תִּבְנָא. לָא מִתְיְהֵיב

תפסיר הרס"ג

קשא לאלתבן: (יג) ואלגלאוזה מלחון קאילין. כמלו עמלכם אמר יום ביום. כמא כאן פי וקת אעטא אלתבן: (יד) פצ'רב ערפא בני אסראיל. אלד'י ולאהם עליהם. גלאוזה' פרעון וקאלו להם. מא באלכם לם תכמלו צ'ראיבכם אן תלבנון אללבן מת'ל אמס ומא קבלה. אמס ואליום: (טו) פגאו ערפא בני אסראיל. ואסתג'אתו אלי פרעון קאילין. לם תצנע כד'א בעבידך: (טז) תבן לם ידפע לעבידך. ויקולון לנא אצ'רבו

חלק הדקדוק

יד) אשר שמו עליהם. הטעם בשי"ן והיא מלעיל: טז) וחטאת עמך. נאמר כי הוא כמו וחטאה בחילוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האלף. יבא במשקל ועשת את התבואה והוא כינוי

אבן עזרא

והחמר היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא. כמלת שב וכמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם. לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו' עליהם. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה. וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא הי' מנהגך לעשו' כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט. כי היא כמו וחטאה. וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף על כן החליפו ה"ה בתי"ו. ואין צורך לשום דגש בט'. וכמוהו וקראת אתכם הרעה. והעם במקום הזה לשון נקבה. כמו העם אשר בקרבה יושבת לבטח. מדוע שובבה העם הזה. והטעם כי החטא יהיה עליך. וכנו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו. וכמו והייתי אני ובני שלמה חטאים. ואויבינו ילעגו למו

בעל הטורים

(יד) גם תמול גם היום. ב' הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשלא כלו חוקם לעשות הלבנים נתכאו כדי שלא יוכו כדרך שנחבא דוד: (טז) נתן ד' במסו'. הכא ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים. בתוך חללים נתן. כיד מלך ישראל נתן. פרעה שלא נתן תבן טבע בים ולא עוד אלא שירד לגיהנם דכתיב בתוך חללים נתן (אל יורדי בור) כדכתיב שמה פרעה וכל המונו אבל לחמו נתן מי שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב

רשבים

(יג) אצים. דוחקים וממהרים כמו ויאיצו המלאכים: (טז) תבן אין נתן. קמוץ אין נתון לנו. אבל נתן פתח

רש"י

כהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט. קש לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. ע דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נוגשי פרעה אותם פ לשוטר' עליהם צ לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויפעלו הוכו מיד אחרים ק הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אומרים לנו

שפתי חכמים

יגרע מעבודתם לכ"פ דאתם לכו קחו וגו' פי' צריכים אתם לילך בזריזות וע"ז הוא נותן טעם כי אין נגרע וכו': ע ר"ל שלא תפרש אותו לשון מהירות: פ דק"ל דאשר שמו עליהם נוגשי פרעה משמע דשוטרי בני ישראל שמו עליהם נוגשי פרעה לכ"פ דנוגשי פרעה שמו אותם שוטרים על ישראל: צ מפני שכל לאמר ואמירה הבאים אחר דבור הם ביאור הדבר הכללי על הפרטות והכא א"א לפרש כן וגם א"א לפרש כאן לאמר לאחרים הוכרח לפרש למה ויכו שהיו אומרים וכו': ק הא דמפרש ויכו וגו' אחר מה שפירש לעיל למה ויוכו מפני שטעם של מדוע לא כליתם הוא טעם המכים דהיינו הנוגשים כי מה שהוכו השוטרים הוא מפני שלא כלו חקם ללבון לבנים לפיכך הוצרך לפרש שמלת ויוכו לשון

סכום הלבנים

(יד) ויכו שוטרי בני ישראל וגו'. לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבון לבנים כתמול שלשום גם תמול גם היום. עיין פי' רש"י ז"ל שמשמעו עד"מ ביום א' נתנו להם תבן וביום ב' וביום ג' לא נתנו להם תבן ולערב יום ג' הוכו באמרם מדוע לא כליתם חקכם ללבון כתמול שלשום הייני ביום א' גם תמול הייני יום ב' גם היום הייני יום ג'. והנה לכאורה קשה מדוע לא חקרו שמצריים אחרי סכום הלבנים תיכף ביום ב'. ואם נאמר שתיכף ביום ב' הוכו השוטרים א"כ מה זה שאמרו גם תמול. הלא תמול היה ביום א' שנתנו להם התבן. ועשו חשבון הלבנים כבכל יום באין נגרע דבר. והיה להם לומר מדוע לא כליתם חקכם היום ללבון כמו אתמול. ונתי' הם' נ"ל שהמצרים התחכמו מאד על ישראל כשראו שלא השלימו חקם ביום ב' עדיין לא הכו אותם ביום ב' רק היו אומרים להם למחר ביום ג' תשלימו מה שהחסרתם היום וגם כעד מחר תשלימו כמו בהיות לכם תבן. ואם לאו נייסר אתכם בהכאות. למשל ביום א' עשו כל אחד מאה לבנים. וביום ב' לא עשו כ"א שמונים לבנים. הזהירו להם המצרים שביום ג' יעשו מאה ועשרים לבנים. עשרים לבנים לתשלום יום ב' ומאה לבנים עבור יום ג'. ופונתם היה שאם יראו שעשו ישראל כל אחד ביום ג' מאה ועשרים לבנים. אז יטילו עליהם שבכל יום יעשו מאה ועשרים לבנים אף אם לא יתנו להם תבן. וישראל הבינו כונתם ואמרו שטוב להם לסבול פעם אחת הכאה ויאמרו שבשום אופן לא יוכלו ליתן לבנים רק שמונים בכל יום. ולא יטילו עליהם חק גדול כ"כ. ואף אם יהיו מוכרחים ללבון מאה לבנים בכל יום כמו שעשו בהיות התבן ניתן להם. אבל לא יותר מסכום זה. וזה שאמר הכתוב שהמצריים אמרו לישראל מדוע לא כליתם חקכם ללבון לבנים כתמול שלשום גם תמול גם היום. כי בודאי ביום ג' השלימו המספר כביום א' אך לא השלימו מה שחסרו מן החשבון ביום ב' וזהו גם תמול גם היום:

אדני

חומת אנ"ך

ז"ל אשר נספר רבינו אפרים ז"ל על התורה כ"י: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. אפשר לפרש דכוונתם למה תכביד עולך עלינו תעשה כה לעבדיך המצריים שהם חייבים לבנות פתום ורעמסס. ויש תרי טעמי רמז דאיכא הרי תנויהי תלא דעבדיך חייבים גם כן שנית דחק נתן יוסף החמשית לפרעה דוקא כמש"ה מהר"ש פרימי ז"ל ברמזיו והוא השיב להם נרפים אתם נרפים וכו' ואפשר לרמוז ולהבין אעיקרא מה ראה להכביד עליהם באופן זה שהם ילקטו קש ותבן ואפשר דידע פרעה דהגלות לברר ניצוצי הקדושה וכבר רבינו האר"י ז"ל לימדנו תוקף ידיעת פרעה הרשע בסודות עליונות. ואפשר דידע דרבו כמו רבו ניצוצי הקדושה שיש בארץ מצרים וזה רמז להם דישראל סוברים דמלקטים ניצוצי הקדושה אבל ידעו דלא עשו כלום ומלקטים קש ותבן ולא ניצוצי קדושה. ועתה נראותם דאיכם מעלים והם נרפים מאשר רואים הונו' נזבחה וכו' כי חושבים דבזה יוכלו לברר וכל זה הבל. ולכן משרע"ה אמר והצל לא הצלת ח"ו והשיבו דיש שני בירורים אחד ע"י העבדות וז"ש כי ביד חזקה ישלחם והשני ע"י גילוי שכינה כמש"ל וזהו וביד חזקה יגרשם מארצו דנגמרו ניצוצי הקדושה

מרפא לשון

ה"ג יתקף בל"ז. (טו) למה תעשה כה, למא מתעביד כין, ה"ג דלא כנ"א למא תעביד וכ"כ היא"ר ז"ל וגימוקו עמו שחלקו כבוד למלכות ולא רצו לומר על פניו שהוא העושה להם הרעה ועע"ש.

מסורת הקריאה

(יג) והנגשים, השי"ן שמאלי: כלו, מלרע: (יד) שמו, מלעיל: נגשי בשי"ן שמאלי: (טו) למה תעשה. נמסר עליו י"ד בטעמא ור"ל בטעם דרגא ומרכא כפולה וסי' נמסר במדבר ל"ב מ"ב: כה. הכ"ף רפי כי מרכא כפולה אע"פ שיש לו נעימה כמו התביר אינו מפסיק לפי שהוא נקשר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) נתן. התי"ו בקמץ. ונמסר עליו ד' קמצין וסי' א' דין ב' מלך ישראל נתן (ד"ה ב' כ"ח ה') ג' מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג ט"ז) ד' חללים נתנו משכב, תניין דפסוק (יחזקאל ל"ב כ"ה) ושארא התי"ו בפתח: וחטאת, מס"ק לית ודפי ור"ל לית עוד החי"ת בקמץ והטי"ת רפי.

עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים
עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן
לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃
יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם
בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם
בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט
אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב
בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה
הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃

תו״א נגנים . מדרים סו :

תרגום אונקלוס

לְעַבְדָךְ. וּלְבֵנַיָא. אָמְרִין לָנָא עֲבִידוּ. וְהָא עַבְדָךְ. לְקַן וְחָטַן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ: יז. וַאֲמַר. בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין. עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין. נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ: יח. וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלַחוּ. וְתִבְנָא לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן. וּסְכוּם לִבְנַיָא תִּתְּנוּן: יט. נַחֲזוֹ. סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר. לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: כ. וְעָרַעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן. קָיְמִין לְקַדָּמוּתְהוֹן. בְּמִפַּקְהוֹן מִלְוָת פַּרְעֹה: כא. וַאֲמַרוּ לְהוֹן. יִתְגְּלֵי יְיָ. עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע. דְּאַבְאֵישְׁתּוּן יָת רֵיחַנָא. בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי. לְמִתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלַנָא: כב. וְתָב מֹשֶׁה. לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר. יְיָ לְמָא אַבְאֵישְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין. לְמָא דְנָן שְׁלַחְתָּנִי: כג. וּמֵעִדָּן.

תפסיר הרס״ג

לבנא. והוד׳א עבידך. מצ׳רובין ממא יכ׳טי עליהם קומך: (יז) קאל אנתם מרפהון. לד׳אלך תקולון. נמצ׳י נד׳בח לרבנא: (יח) ואלאן אמצ׳ו אעמלו. ותבן לא יטלק לכם. וצ׳ראיבכם תופון: (יט) ונצ׳ר ערפא בני אסראיל בשר קאילין. לא תנקצו מן לבנכם אמר יום ביום: (כ) פפאגו מוסי והרון. ואקפין תלקאהם. ענד כ׳רוגהם מן ענד פרעון: (כא) פקאלו להמא. ינצ׳ר אללה עליכם ויחכם. כמא אפסדתמא חאלנא. ענד פרעון וענד קואדה. חתא לו אן סיפא פי אידיהם לקתלונא: (כב) פרגע מוסי. אלי אללה וקאל יא רבי. לם אבלית הולאי אלקום. ולמא ד׳א בעת׳ת

נוה שלום

(כא) הבאשתם את ריחנו, אפסדתמא חאלנא, וכן תרגם להבאישני (בראשית לד ל) והענין הפחתתם ערכנו וקלקלתם מצב חיינו עד שאלו היה חרב בידם היו הורגים אותנו.

חלק הדקדוק

לפרעה דרך מוסר (מהריב״ש): כא) ירא. ד׳ מלעיל וחד מלרע:

אבן עזרא

וימירו את כבודם: (יז) ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם: ומלת אותם כמו נפשם ועצמם. וכמוהו וירעו הרועים אותם. ויקבור אותו בגיא. ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד. ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. תחסר מלת והם היו נצבים. וכמוהו ופרעה חולם היה חולם. והנה היה עומד על היאר. ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא י״י. חמסנו שהוא עליכם. ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח. על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור: ורבי מרינוס אמר שאנו נמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו. ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת: התשובה חשב משה כי מעט דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם. והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה

רשבים

לשעבר. נתן הסכל (קהלת י): וחטאת עמך. אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו. אנו מוכים והרי חטאת עושים עמך. אבל אילו היה חטאת פתח היה פתרונו חטאת של עמך: (כב) וישב משה. אל המקום שהיה מדבר עמו שם: למה הרעתה. בשביל שהוא סמוך (לה״י) (נ״א לעי״ן) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר כי נתחייבו בשביל רוב חטאתם ואין ראוי׳ ליגאל א״כ

בעל הטורים

הלא פרוס לרעב לחמך וגו׳ וכתיב בתריה והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים. ב׳ ותוכן לבנים תתנו. נלבנה לבנים. לבנים נפלו. זהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן באנשי המגדל אמרו שליש נפל ושליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים: (כב) הרעתה. ג׳

שפתי חכמים

וויפגעו שהוא מיד אחרים ובאמרו למה ויוכו הוא כאלו אמר למה הכוס: ר דאל״כ למה נתרעמו על עשיית הלבנים ימעטו מן החק הקצוב אלא תרעומתן היה על עשיית מנין הראשון: ש ר״ל החטאת הוא של מצריים: ת ר״ל על ישראל: א לא מהשוטרים

רש״י

עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים ר כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פת״ח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא ש עכשיו שהוא קמ״ץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך ת כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותוכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליה׳ לאמר לא תגרעו: (כ) ויפגעו. אנשים מישראל א את משה ואת אהרן וגו׳. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעותה לעם הזה. וא״ת מה איכפת

טענות משה להקב״ה

(כב) אדני למה הרעותה לעם הזה וגו׳ ומאז באתי אל פרעה וגו׳. וקשה למה אמר בתחלה לעם ואח״כ אמר עמך. וגם קשה כיון שאמר הרע לעם הזה א״כ פשיטא שלא הצילם ומדוע אמר והצל לא הצלת את עמך. כתב הל״ב שנועתי לתרץ

נחל קדומים

עשר מהעבודה ולכן יש בפסוק זה עשרה תיבות: יט (יט) לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו. אפשר במה שאמרו במדרש שהיה חסר לאיש ישראל לבנה ולקחו בנו והניחוהו בבנין. וזה רמז להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו שאם יחסרו לבנים יושמו בנים במקומן ולכן לא תגרעו מלבניכם שאם לא תעשו מנין הלבנים תשלימו מבניכם ודוק:

חומת אנ״ך

ולא נשארו באחרנו ותהיה גאולה שלימה ודוק כי קצרתי: (כא) ירא ה׳ עליכם וכו׳ לתת חרב וכו׳. פירוש אמרתם שנגלה ה׳ עליכם והוא שקר אתכם עתה באמת ירא ה׳ עליכם וישפוט. לתת חרב לומר כי גרד״ו אכתנו אנחלים ורד״ו נהפך לחר״ב גימטריא רד״ו. על כן אמר תכבד ה׳עבודה חמשה פעמים עבודה גימטריא ת״ל:

מסורת הקריאה

ושארא החי״ת בפתח והטי״ת בדגש: (יט) ברע מס״ק ג׳, ר״ל ג׳ כתיב קמץ א׳ דין, ב׳ את העם (לקמן ל״ב כ״ב) ג׳ טוב (ויקרא כ״ז י׳) וכוונתה בתורה דווקא. ועי׳ ויקרא שם: (כא) ירא. הטעם מלעיל, מס״ק בראשית מ״א ל״ג לית מלרע. ש״מ דשארא מלעיל, וכן נמסר באיוב כ׳ י״ז ירא ה׳ ד׳ מנהון מלעיל וא׳ מלרע. ועי׳ מש״כ בראשית מ״א ל״ג: לתת. הלמ״ד במתג והתי״ו בסגול: (כב) למה הרעתה, המ״ב רפה ומלרע כדין למה הסמוך לאותיות אה״ע למה זה. מלעיל והמ״ב והזי״ן בדגש. עי׳ בראשית ד׳ ו׳: שלחתני השי״ן בשוא:

אור החיים

(כב) וישב משה וגו׳ למה וגו׳ כוונת הכתוב הוא עז״ה למה הרעותה פי׳ כי לא אמרת לי אלא שיחזק לבו ולא ישלח את העם אבל לא שיכבד עליהם הרע וא״ת שעדיין לא הגיע הקץ להקל מעליהם השעבוד וזה הוא סיבת הרע א״כ למה זה שלחתני פי׳ בזמן זה והי׳ לך להמתין עד קץ השעבוד:

כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר
בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־
הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר
אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה
יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃
ס ס ס

תרגום אונקלוס

כג וּמֵעִדָּן דְּעָלֵית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִשְׁמָךְ. אִתְבְּאֵישׁ לְעַמָּא הָדֵין. וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵיבְתָּא יָת עַמָּךְ׃ א. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. כְּעַן תֶּחֱזֵי. דְּאַעֲבֵיד לְפַרְעֹה. אֲרֵי בִּיד תַּקִּיפָא יְשַׁלְּחִנּוּן. וּבִיד תַּקִּיפָא. יְתָרֵיכִנּוּן מֵאַרְעֵיהּ׃ ס ס ס

תו"א ומאז באתי. סנהדרין קיא: והצל לא. סנהדרין שם עקידה שער מג:

קכ"ד. ויק"ח סימן. מעד"י סימן. ומפטירין הבאים ישרש יעקב בישעיה סי' כ"ז:

תפסיר הרס"ג

בי: (כג) ומן חין דכ'לת אלי פרעון, אכ'אטבה באסמך אסא אליהם. ולם תכ'לצהם מן ד'אלך: (א) פקאל אללה למוסי. אלאן תנצ'ר מא אצנע בפרעון. אנה סיטלקהם ביד שדידה. ויטרדהם מן בלדה ביד שדידה:

אבן עזרא

הרעת הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי. וארד להצילו מיד מצרים. ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד: חס' פ' שמות.

בעל הטורים

הכא ואידך למה הרעתה לעבדך כמו כן במשה ובשניהם שגג וכן עתה תראה שנים גבי משה שנענש בזה הלשון הכא שאמר לו עתה תראה ורמז לו שלא יכנס לארץ וכן לקמן א"ל עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ. ואידך הרעתה גבי אליהו הרעתה להמית את בנה דכמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו והצילו משה בתפלתו כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: (כג) והצל. ב' במסורה הכא ואידך גבי דוד והצל תציל דאיתקש דוד למשה כדפרשינן גבי ויאמן:

רשב"ם

למה זה שלחתני אם אינן ראוין לגאולה ולהושע: (א) כי ביד חזקה ישלחם. בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

רש"י

לך קובל אני על ששלחתני (ש"ר): (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע ואח"כ אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחר מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי ז' אומות ב כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה ג שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ד ולא יספיקו לעשות להם צדה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

חסלת פרשת שמות

שפתי חכמים

כי שוטרי בני ישראל כשרים היו כדלעיל. (נח"י) ול"נ דודאי מהשוטרים היו דהא כתיב בצאתם מאת פרעה וא"א לפרש דקאי אמשה ואהרן דהא לא היו עכשיו אצל פרעה וכו' וכן הוא בש"ר וע"ש: ב וא"ת דהכא משמע שהיה מרמז לו עכשיו שלא יכנס משה לארץ ולקמן בפרשת בהעלותך על פסוק נוסעים אנחנו אל המקום פירש"י בעצמו דסבר משה שיכנס לארץ וי"ל שהיה סבר שיהיה נכנס שם וימות קודם שיכבשו הז' אומות דזמן ארוך היו ישראל לוחמים קודם שכבשום אבל מ"מ קשה דהא רש"י פי' לעיל על שלח נא ביד תשלח אין סופי להכניסם לארץ א"כ משמע בהדיא שהיה יודע משה שלא יכנס שם וי"ל שהיה סבר נהי דלא יכנסו על ידו ולא יהיה שר ומושל עליהם אבל מ"מ יכנס שם כשאר ישראל ומ"ש רש"י בפרשת בשלח תביאמו ותטעמו נתנבא שלא יכנס לארץ י"ל דודאי הוא שנתנבא אבל לא בדרך נבואה ממש נתנבא אלא ניבא ולא ידע מה ניבא: ג אבל לא תפרש שפרעה ישלחם ביד חזקה כמ"ש ותחזק מצרים וגו' כי זה נזכר בסיפא דקרא. ד (נח"י) נ"ל דה"פ בשביל יד חזקה של הקב"ה שתחזק על מצרים יגרשם אבל הרא"ם פי' ביד חזקה של פרעה שתתחזק על העם יגרשם אבל לא נהירא ע"ש: חסלת פרשת שמות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) עתה תראה. פרש"י שאמר לו הקב"ה לאברהם נסיתי ולא הרהור אחרי ואתה הרהרת מיד וע"פ שאברהם אמר במה אדע אין זה הרהר אלא אמר לאברהם להקב"ה באיזה זכות אדע כי אירש הארץ ואמר לו ית' קחה לי עגלה משולשת כלומר על ידי זכות הקרבנות תוריש הארץ:

טענות משה להקב"ה

לארץ כתיב בנחמיה (ט י) ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו וגו' כי הזידו עליהם. היה לו לומר כי זדו מהו לשון הזידו. ונוכל לומר דכונתו שפרעה ומצרים החטיאו והזידו את ישראל. כמ"ש המפרשים ע"פ וירעו אותנו המצרים שהיה נ"ל וירעו לנו אלא נקט אותנו. שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' ועי"ז ויענונו. והנה כשבא משה ואהרן לפרעה ונתמלא חמה ואמר תכבד העבודה על האנשים. עי"ז עשה שאף שישראל האמינו במשה ואהרן כמ"ש ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' וגו' ויקדו וישתחוו. אבל אח"כ ע"י שהכביד פרעה העבודה עליהם פקרו באמונתם ואמרו למשה ולאהרן ירא ה' עליכם וישפוט אתכם. ועם הוא המון העם שאינם צדיקים ועמך פי' הצדיקים. וז"ש משה רע"ה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה. פי' העם שאינם צדיקים עשה פרעה לאפיקורסים. ועמך הצדיקים לא הצלת. ואמר לו הקב"ה עתה תראה וגו'. ועוד י"ל אדני למה הרעות לעם הזה וגו'. הרב רבינו חננאל ז"ל כתב שלשון למה הרעות אינו לשון תלונה והטחת דברים אבל הוא לשון שאלה כי שאל משה מהקב"ה על המדה הזאת למה צדיק ורע לו רשע וטוב לו. הגד נא לי טעם הדבר למה הרעותה לעם הזה. מה חטאו עוו ופשעו לפניך שיתייסרו ביסורים כאלה. ולמה זה שלחתני. ר"ל ע"ד אומרם ז"ל בתחלה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר. מה חטאו שיתייסרו. ואיזה תשובה עשו ששלחתני לגאולם. והלא רואה אנכי שגם עתה אין רצונך לגאלם והראיה שמאז באתי אל פרעה וגו' והצל לא הצלת את עמך. הלא בידך הכח להצילם ומדוע לא הצלתם. והשאלה הזאת היא כעין שאלת ירמיה הנביא מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד. וע"כ השיבו הקב"ה עתה תראה וגו'. הנה שני מיני יסורין יבואו על האדם. א' על עונות שעשה כענין שכתוב בעון בצעו קצפתי ואכהו. ב' יסורין של אהבה להטיב לו באחריתו. כענין שכתוב למען ענותך להיטיבך באחריתך. כמו שכתוב אשרי הגבר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. וזה היה באמת יסורי ישראל במצרים למען יקבלו את התורה. כמו שאמר הכתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים. ואם לא היו מעונים במצרים לא היו מקבלים עליהם עול תורה ומצות כמו שכל האומות לא רצו לקבלם. וגם שלות הרשעים שתים הנה. אם לגומלם חסד עבור מעט מעשים טובים שעשו. למען לא יהיה להם שום טענה ותביעה בעולם הבא. או להוסיף עונש על עונשם כדי להאבידם. כי כאשר רשעים בשלוה הם חוטאים ביותר. וסופם לאבדון. וזהו שאמר הקב"ה למשה. אודות שלות פרעה עתה תראה מה שאעשה לפרעה כי תתמלא תיכף סאתו ויקבל גמול רשעו משלם. ועבור הצלת ישראל לא תדאוג כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו ולא ממנו:

אור החיים

(כג) לדבר בשמך וגו' והצל וגו' פי' מלבד טענות הראשונים עוד הוא קובל לפני מלך איך יהיה הדבר הזה כי מאז דברתי לרשע זה בשמך לא די שלא עשה אלא הוסיף להרע ודקדק לומר מאז פי' משעה עצמה שהזכיר לו שמו ית' נתמלא חמה כי בזה יוכר הדבר כי מה שעשו הוא משנאתו את יי' וממיעוט ערכו בעיניו נתכוין לזלזל ח"ו ואין לך מרים יד במלך ונוגע בכבודו כזה לומר כי איך לא נתקנא אל עליון לכבוד שמו להציל לישראל מידו למנעו מהרע לעמו תכף ומיד הגם שלא יהיו ראוים ישראל לנס מצד עצמן יהיו ראוים למען שמו ית' אשר חילל רשע בגובה לבו והוא אומר והצל לא הצלת בתמי' איך לא הצלת אותם למען מנאץ שמך וכפל לומר ב' הצלות לרמוז כי בלא טעם זה הם עומדים להצל' ולזה שלחו: (א) עתה תראה וגו' טעם או' עתה הוא תשובה למה שאמר ומאז באתי וגו' הרע לישראל יותר מהקוד' אמר לו עתה תראה פי' רעה זו תכף תסתלק תוספת ועיקר כמו שכן הי' שבמכה ראשונה של דם נסתלק השעבוד כמאמר ז"ל וזה הפך מחשבתו שיתמיד רעת ישראל מאמצעות שליחות זה יד עת הגאולה כמו שפי' בדבריו: עוד ירצה להשיבו על מה שאמר כי אויב חרף יי' ולא קינא לכבוד שמו עתה תראה אשר אעשה לפרעה על זה וגו' כי ביד וגו' יתבאר לפי מה שפירשנו בא' מהטעמים שנאמר למשה מכת בכורות בשליחות ראשונה הוא שאם לא היה פרעה העיז פניו לדבר דברים נגד כבודו ית' תכף היה משלחם במכו' בכורות וע"י כי דבר יי' בזה הפלא יי' מכותיו והוא או' כי ביד חזקה ישלחם פי' אחזק לבו עד שאטעימהו מטעמי' רבים מרים וקשים ואח"כ ישלחם וזה לטעם שנגע בכבוד עליון:

הבאים

מרפא לשון

(כג) הרע לעם הזה, אבאיש לעמא הדין, ה"ג אבל בני"ש אתבאיש זכ"כ היא"ר ז"ל אבל מה שפירש אינו מדוקדק ובכ"מ מתר' הפועל נפעל, וצ"ל הטעם אחד ועמש"ל בפ' הכזונה. ו (א) ביד חזקה, ביד תקיפא, ה"ג וכן בחוזק יד בתקוף יד דלא כנ"א ידא וכן כל דכוותיה.

מסורת הקריאה

(כג) הרע, נמסר עליו ד' פתח, וא' והרע וסי' במס"ג:

מוסרי של"ה והגהות

ויוסף היה במצרים. פירש"י ז"ל להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף וכו' ועמד בצדקו. מכאן ילמוד האדם לידבק בקונו בכל לבו הן בדלותו ועניתו ושפלו ולא יבעט והן בגדולתו שלא ירום ויתנשא

הפטרת שמות בישעיה סי' כ"ז

א הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ
פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ ב הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ
הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ ג בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ
תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ ד לָכֵן
בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ
בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־
יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ ה כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד
נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם
יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ ו בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה
נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת
הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃
ז וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר
עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל
וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

מסורת הקריאה

הפטרת שמות

(ז) הכמכת, שני הכפי"ן דגושות בס"מ ובעדות ראב"ע במאזנים: (ח) בסאסאה, האל"ף נחה והה"א רפה: (ט) לכן, ברביע, ונמסר עליו י"א בטעם בסיפרא, ר"ל בטעם רביע ולא נמנו בשום מקום לכן אמנה אותם כאן, א' לכן נאם האדון (א' כ"ד) ב' לכן הרחיבה (ה' י"ד) ג' לכן כה אמר (י' כ"ד) ד' לכן ייליל בואב (ט"ז ז') ה' לכן בזאת יכפר (כ"ז ט') ו' לכן כה אמר (כ"ח ט"ז) ז' לכן הנני יוסף (כ"ט י"ד) ח' לכן כה אמר (כ"ט כ"ב) ט' לכן כה אמר (ל' י"ב) לכן יהיה לכם (ל' י"ג) י"א לכן כה אמר (ל"ז ל"ג): הסר, הסמ"ך בחירק: גר, הגימ"ל בחירק: (י) ירבץ, הבי"ת בקמץ מכלול: סעפיה, הפ"א רפה: (יב) לאחד, נמסר ז' פתחין, עי' דברים כ"ח נ"ה:

רד"ק

(א) הבאים. כלומר הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק וגומר ואז בימים ההם ישרש יעקב ופירוש ישרש יתן שורש כמו שאמר ויך שרשיו כלבנון כי עתה בגלות הוא כעץ שאין לו שורש אבל בימים ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה: ומלאו פני תבל תנוב'. כלומר כתנוב' כמו שאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ ותנובה חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה: (ב) הכמכת מכהו הכהו. כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישראל כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישראל כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישראל הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכם בעשר מכות: אם כהרג הרוגיו הורג. כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישראל והכנוי כנגד ישראל כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל או יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישראל הם הרוגים והרי הם כאלו הרגם: (ג) בסאסאה. ענין סאה והוא כפול הפ"א והעי"ן אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו ששפך חמתו עליהם ואבדם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה יפרע מהם לא יותר מן המדה שהוא שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם והמדה שהוא שולח להם תריבנה כלומר תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעלי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בהם: הגה ברוחו הקשה. הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם: ביום קדים. יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שיספוך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו הכהו: ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו ברכת שלח לגן המלך שלחיך פרדס רמונים. ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן במדה שמדדת צלית לריב אתה ולשפט' ובשלחה והרגה צלית להורגה לדון אותה באש כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והגה האש הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל. הגה ענין הסר' כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך: (ד) לכן בזאת יכופר עון יעקב. אע"פ שיש בם עונות אחרי' זהו עיקר עונם האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים יתצם וינפצם היטיב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקומו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותה אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם: וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו. כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסר' הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עכו"ז כל שכן שישובו מאחר העונות כי מעת שימחו עכו"ז ממעשה וממחשב' ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העכו"ז הוא עיקר כל העונות. וגיר היא סיד ובארמי' על גירא די על כותל היכלא: (ה) כי עיר בצורה. כי עתה שיעבדו עכו"ז בעיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב: משלח ונעזב כמדבר. והוא מקום מרעה הבהמות או פי' עיר בצור' בדד עתידה. כלו' בעונותיכם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד ויאמר זה על ירושלים או על שומרון כי כשנאמרה נבואה זו לא גלו עדיין השבטים כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים ונוה אמר על בית המלכות או על בית המקדש אמר שיחריב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמות והוא כמשמעו או על דרך משל: וכלה סעפי'. אמר סעפי' לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכל' סעפי' כמו שאמר בנבואה הראשונה הסר משוכתו והיה לבער ואדוני אבי ז"ל פירש עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפיפיה מצרים וזה כשלקח יהואחז ופירש החכם רבי אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרעה את הארץ: (ו) ביבש קצירה. קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי. תשלח קצירה עד ים. וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על הפרט דרך רבוי תשברנה רוצה לומר הסעיפים והפארות ואמר דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל כהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה פי' מבעירות ומדליקות אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה פי' אותה כנסת ישראל ורצה לומר כי כל אומה אפי' יהיו חלשים כנשים ירעו לה וישחיתו אותה: כי לא עם בינות הוא. ישראל עתה אינו עם בינות שאלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה': על כן לא ירחמנו. לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו לו על כל עם: ויוצרו. להיות לעבד לו והוא לא כן עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב ויונתן תרגום אלה שני הפסוקים על אוה"ע כלומר אם יעשה שיסיר האשרים והחמנים תהיה עיר בצורה של אוה"ע בדד וכן תרגום יונתן ארי קרתא וגו': (ז) והיה ביום ההוא. בזמן הישועה: יחבוט. כמו שהוא חובט חטים מן הקש וכמו שהוא חובט זתים מהאילן כן יחבוט האל יתברך את ישראל מהאומות כי הם בתוך העמים כחטים בתוך הקש וכזתים בתוך אילן הזית שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעלים: משבולת הנהר. שבול' הוא חוזק מרוצת הנהר כמו ושבולת שטפתני ופי' הנהר הוא נהר סמבטיון כמו שאמר על השבטים וזרם מעבר הנהר ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבאו ושם יתקבצו עם אחיהם בני הגלות הזה ויעלו לירושלם ואמר ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימין שהם מפוזרים בכל פאה לפיכך אמר ואתם תלוקטו כאלו אמר ואתם בני ישראל אשר מעבר הלז תלוקטו לאחד אחד כמו שאמר בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון ופי' לאחד אחד. אחד לחבירו כלו' אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד ומה שא' עד נחל מצרים כי במצרים סוף מלכות העמים בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרים ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וגו' כמו שכתב בחזיון דניאל ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו': (ח) והיה ביום ההוא. כפל עוד שענין לחזק. יתקע בשופר גדול. כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמר ג"כ וה' אלהים בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם בשופר שיבאו האובדי' הם השבטים שהגלו מעבר הנהר שהגל' שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאילו אבודי' שלא יצאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימין שבו אחר כן לסוף ע' שנה ואחר כן גלו פעם שניה והם נדחים בכל פאה ומפוזרים ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו ומשם יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם פי' בהר הקדש שהוא בירושלם: בהר הקדש. הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש

מוסרי של"ה והגהות

ואדרבא יהיה נכנע ושפל וירבה במצות. (אח"י וזה רמז ר"ת ויוסף היה במצרים ג' אחד כלומר לא נשתנה מצדקו וענותנותו וס"ת ענו עם הכולל והוא ג' ריבוע אדני מרכבה לשכינה ודוק. מאי"ן):

וימררו את חייהם. כבר כתבתי למעלה שענין השעבוד והיסורין היה לטהר ולזכך עונות הראשונים וכן האדם המקבל על עצמו סיגופים כדי למרק הוא בעל תשובה וכל ענין מירוקין ששולח הקב"ה הוא בתורת תשובה למרק העונות:

ויאמר לרשע למה תכה רעך. למדו רז"ל מכאן המרים יד על חבירו אף שלא הכהו הוא רשע כי לא אמר למה הכית רק למה תכה:

ויקם משה ויושיען. ראוי שיתעורר האדם לעזור לחלושים ולהצילם מיד עושקיהם אף שהוא לא נתמנה עליהם לראש:

ומשה היה רועה את צאן. דרך הרועה לנהוג בצדק את צאנו להרחיקם מן הגזל להנהיגם במישור והשבט בידו שלא יטו ימין ושמאל. כך הקב"ה הוא הרועה את ישראל להנהיגם במישור ובכל עת השבט בידו שלא יטו ימין ושמאל. מה רועה הצאן כשהצאן יולדות הרועה נוטל אותם טלאים בחיקו כדי שלא יגעו ומוליכן אחרי אמותם ומרחם עליהם. כך המנהיג לישראל צריך להנהיגם ברחמים ולא באכזריות וכן אמר משה כי תאמר אלי שאהו בחיקך וגו' כך מבואר בזוהר (אח"י וזה פירשו הראשונים ה' רועי לא אחסר כי הרועה מרחם על צאנו בכל. מאי"ן):

מי אנכי כי אלך אל פרעה. הנה מרע"ה מבחר השלימים ראה איך נתרחק מהגדולה וברח מהכבוד והיה רוצה לחלוק הכבוד לאהרן אחיו ומה יעשו הדיוטים כמונו (אח"י וכ"ש מי שרוצה להתגדל באתר דאית תמן גבר וזה רמז כי אחר אותיות כבוד אותיות הגזל. מאי"ן):

ויאמר ה' אליו מה זה בידך. נענש משה בצרעת על שאמר על ישראל והן לא יאמינו אף שכונתו היה לש"ש לשאול מה יעשה על כל זאת נענש ראה עד כמה צריך ליזהר בכבוד ישראל (אח"י וילמד זכות ובפרט על כללות ישראל וראה מה הגיע לישעיה הע"ה על שאמר ובתוך עם טמא שפתים ומי שיש לו לב יחרד על זה. מאי"ן):

כלו מעשיכם דבר יום ביומו וגו' מדוע לא כליתם חקכם וגו'. כמה מוסר לעבודת הש"י יש ללמוד מדבריו של זה הרשע שצריך אדם לראות דבר יום ביומו להיות שוקד על העבודה ותכבד העבודה ובענין שכתב הרא"ש במלמד שביטל שהוא פסידא דלא הדר כי אם יאמר שרוצה מהיום להגות יום ולילה זה היה מחויב בלאו הכי (אח"י ויש ללמוד מוסר מכל אדם הפועלים ובעלי אומנות כמ"ש בפ"ע. מאי"ן):

ט הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי
תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃
י הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב
כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃
יא בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃
יב וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה
אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ יג בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה
יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה
לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ יד וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט
וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ טו וְגַם־אֵלֶּה
בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ
מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃
טז כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃
יז אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי
מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ יח כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו

רד"ק

המקדש: (ט) הוי עטרת גאות. עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו עדיין והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ומשתה ובתענוג בשמן המבוש' עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאים מדרך השכורים והיו נמשכים אחר תאוות העולם ושכחו האל ונפלאותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגו' ואמרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית הם קפחו עשרת השבטים מישראל ואמר הנביא עליהם הוי ואוי עטרת גאות ע"ד משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעטרם ובתענוגים ודמה מדתם והתפארותם לציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרים ועטרת גאות' ואמר אפרים כי היא ראש מלכות ישראל וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות ואמר אשר על ראש גיא שמנים. פי' עטרת הגאות וציץ התפארת שהיא על גיא השכורים האלה שהם הלומי יין כלו' מוכי היין שהיין מכה אותן לארץ שנופלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואת' וקרא ראש גיא שמנים על דרך הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקים על ראשם כאלו היא גיא מליאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר: (י) הנה חזק ואמיץ לה'. הנה יום חזק לה' שיבא עליהם כזרם ברד שמפיל האילנות ומשברם: שער קטב. וכשער וכ"ף כזרם עומדות במקום שנים ושער הוא אומר על רוח סערה שקוטב וכורת הכל ועוד המשילו לזרם מים כבירים שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהים לארץ כן זה היום החזק והאמיץ: הניח לארץ. כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלומר בחזקה: (יא) ברגלים תרמסנה. ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם ואמר תרמסנה ל' רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם ר"ל כל הדברים שהם מתגאים בהם וכן כי תקראנה מלחמה: (יב) והיתה ציצת. נזכר בל' זכר ציץ ובל' נקבה ציצת וכן לך וכלה וציצת אינו סמוך אלא התי"ו תבא במקומות רבים במקום ה"א כמו עגלת שלישיה אל תתני פוגת לך והדומים להם כמו שכתבנו בס' מכלל ולפי שזכר הציץ בל' זכר ובל' נקבה אמר והיתה ואמר נובל עוד דמה ציץ תפארתה לבכורה בטרם קיץ ואמר כבכורה בטרם קיץ כלומר התאנה הבכורה בטרם שיבאו פירות הקיץ כלומר הבכורה שתבא בתחלה בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחלה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה. כלומר בזמן שתהיה בכפו תיכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהרה: כבכורה. מפיק ה"א ואינה לכנוי רק היא לתפאר' הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור וגולה על ראשה ואדוני אבי ז"ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלומר כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: (יג) ביום ההוא. שיגלו עשרת השבטים כמ"ש באותו עת יהיה ה' לצבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימין שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה' ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפיר' תפאר' לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהוא סביב הראש וכמשנה הקופה מסיעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמר שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: (יד) ולרוח משפט. ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת ואמר רוח כמ"ש ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה. שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה וכן כשנלחמו באויביהם והשיגו מלחמה שלהם עד שער עריהם הבצורו' האל היה להם לגבורה ובגבורתו נצחו אויביהם כמ"ש הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ויונתן תרגם שני הפסוקים כן בעדנא ההיא יהא וגומר וכן רבותינו ז"ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושים רצונו של הקב"ה ולצפירת תפארה למלפין תפארתו: (טו) וגם אלה. אלה אומר על יהודה ובנימין אמר כמ"ש על השבטים שכורי אפרים הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימן כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו וזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויים לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא. הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם ונביא אינו אומר על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעים אותם ומתירים להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו וי"ת כהנא וספר ר"ל תלמיד: נבלעו מן היין. נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו ברואה. רואה שם כפלם יורה ומלקוש ופי' שגו בנבואה כנבואת נביאי אמת שגו ולא הלכו בה ואדוני אבי ז"ל פי' אפי' בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה. כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת: פליליה. מן ונתן בפלילים: (טז) כי כל שלחנות. אפי' שלחן הכהנים מלאו קיא צואה פי' קיא וצואה חסר ו' השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרים ומקיאים כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום. עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: (יז) את מי. אחר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשת' ומשתכרים המור' שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה שמע הנביא מאת האל לצוותם ולהורותם ולהבינם ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערים שמתגלגלים בצואתם ואין להם דעת ללכת למקום מוקצ' להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדים. הם הנערים הקטנים אחר שנשלמה יניקת' כמו ויגדל הילד ויגמל עד יגמל הנער והנערים כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתכונת האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי' עתיקי משדים מוסרים מן השדים כמ"ש ויעתק משם ואמר גמולי עתיקי כדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם האלהי מקרוב השכוני באהלים: (יח) כי צו לצו. צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המלוה בזה"ל במקום אחר ורוצה בו כאמרו צו מצוה קטנה אמר כי הם כמו הנערים ולנערים ילוה אדם אותם מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל אלא דברים מועטים וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי

מסורת הקריאה

כח (ב) שער. השי"ן שמאלי: כזרם, הנגינה בזי"ן, כבירים, במרכא בס"מ לא בדרגא וכן נכון דוגמת הראה אותך (שמות כז ח') אשר הולכים (יחזקאל י"ג ג') ושמת שומרון (מיכה א' ו') וכן כל דומיהם חוץ מאותן שהוציא בעל המסגרת, רוו"ה, דהני כולהו במרכא טפחא, ועי' בראשית י"ב כ': (ג) תרמסנה, המ"ם בפתח באתנחתא: (ד) והיתה, חד מן ב' בטעם קדמא ואזלא בנביאים וסי' נמסר במס"ר וזה לשונה שם והיתה ג' בטעם בנביאים (ר"ל בקדמא ואזלא) וסי', ציצית נבל (דין) חבל הים (צפניה ב' ו') נבלת העם (ירמיה ז' ל"ג) עכ"ל, וכתב שם המעתיק וז"ל אמר המעתיק קא קשה לי כי והיתה חבל הים הוא נמנה בחשבון הג' והיתה בטעם גרשיים וכן הוא בכל הספרים שלנו הדין דחבל הים בטעם גרשיים, ואולי הוא טעות ואינם אלא ב' בטעם קדמא ואזלא ציצית נבל, ונבלת העם, ומיהו על והיתה דציצית נובל ודנבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ג' בטעם במסרה קטנה עכ"ל, אבל באמת השלישי הוא ביחזקאל ה' ט"ו והיתה חרפה ונדופה: כבכורה, במפיק ה"א. ונמסר עליו לית מפיק ה"א וחד רפי, בהושע ט' י', כבכורה בתאנה, וגם שם נמסר כן: (ז) שערה, מלעיל והעי"ן בשוא נח: (ז) שגו. מלרע. וכן השני שבפסוק: תעו. ב' בפסוק ושניהם מלרע. מדנמסר בישעיה ט"ז ח' על תעו מדבר, לית מלעיל, ר"ל לית עוד זולת זה מלעיל, ש"מ דכל שארא מלרע: פקו, מלרע: (י) צו לצו, צו בפתח לצו בקמץ, וכן קו בפתח לקו בקמץ: (יב) הניחו, נמסר עליו לית רפי, ר"ל הה"א בקמץ והנו"ן רפי לית עוד וכל שארא הה"א בפתח והנו"ן בדגש: (יג) צו לצו. כדלעיל פסוק יו"ד:

כט (כב) לכן. ברביע ונמסר עליו י"א בטעם. ועי' מש"כ לעיל כ"ז ט': יחודו, הטעם בוי"ו: (כג) בראותו. הנגינה בתי"ו:

מוסרי של"ה והגהות

ויכו שוטרי בני ישראל. לפיכך זכו שוטרים להיות סנהדרין וראה עד היכן מחוייבין מנהיגי ישראל למסור נפשם אפילו להכאה בשביל ישראל:

נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים וגו'. מכאן הוצאתי רמז מוסר בעבודת הש"י לאותן שמקשרין את עצמן בלימוד [illegible] ובתפלתם וביתר מצות ליתן קנס כך וכך אם לא יעשה כך וכך שטוב יותר שיעשה הלמוד או המצוה מליתן קנס. וזה"ש נרפים אתם נרפים ואתם רוצים לתקן ליתן עבור זה לזבוח לה' אין חפץ ה' בזבח או בכיוצא בו. שהוא הקנס רק ללמוד וללמד ולשמור ולעשות ולקיים ולעבוד את ה' באמת ובתמים (אח"י ומ"ש פ"ק דנדרים להזדרז במצות אינו ענין לדברי הרב ז"ל. מאי"ן):

חומת הפטרת שמות אנ"ך

(א) הבאים ישרש יעקב וכו'. מביא ראיה למה שאמר אני ה' נוצרה וכו' הלא תראה הבאים ישרש יעקב כשבאו למצרים היתה כוונתם ישרש יעקב דישאר להם שורש לחיותם ברעב. וה' ברחמיו הגדיל לעשות יציץ ופרח ישראל נפסק הרעב ומלאו פני תבל תנובה וכאשר נשתעבדו לפרעה ולמצרים בסוף שילם להם כמדתם כמכת מכהו הכהו בהרג וכו' ועכ"ז המרו על ים בים סוף שאמרו כי רוח קדים הוא נגב הים ולכן לא נגב הטיט כמו שתרגם יונתן וז"ש הגה ברוחו הקשה ביום קדים ואמר כי עיר בצורה ממחריב בית ראשון בדד ישב. נוה ממחריב בית שני יהיה משולח ונעזב וכו' מפר' בקצור נמרץ: (ח) ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וכו'. יש לדקדק דהול"ל ובאו

קו לקו זעיר שם זעיר שם׃ יט כי בלעגי שפה
ובלשון אחרת ידבר אל־העם הזה׃ כ אשר ׀
אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת
המרגעה ולא אבוא שמוע׃ כא והיה להם דבר־
יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם
זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו
ונלכדו׃ כב לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב
אשר פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב
ולא עתה פניו יחורו׃ כג כי בראתו ילדיו מעשה
ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש
יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו׃

והבנאי נוטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח״כ יסלקהו ויטהו לעשות טור אחר וכן יעשה מעט מעט עד שישלים הקיר וכן הוא הלמוד והתרגל לנערים וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם נלאים לשמוע דבר ה׳ בעבור שאינם חפצים בו ואחר שאמר צו לצו קו לקו וכפל׳ לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואעפ״כ אינם מקבלים׃ (יט) כי בלעגי שפה. אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו הלועג בשפתותיו שלא יוכלו ב״א להבין את דבריו היטב או כמי שידבר בל׳ אחרת כן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא׃ (כ) אשר אמר אליהם. והנביא לא יאמר להם אלא דברים טובים שינוחו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה׳ ותעשו מצותיו תהיה לכם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנ׳. והיה אומר לכהניהם ונביאיהם הניחו לעיף. ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיביאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה׳ כו יפוח ולא תתעוהו בשקרותיכם ובפחזותכם׃ ולא אבוא שמוע. כ׳ באל״ף וכן ההלכוא אתו וכן מלת הוא׃ (כא) והיה להם דבר ה׳. שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה׃ למען ילכו וכשלו אחור. כלומר כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור ותהיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו׃ (כב) לכן. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם פי׳ הפסוק כן ה׳ אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב שלא יבוש יעקב. והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשי׳ רשעים הנה יעקב אביהם כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו. וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אביהו דר בין רשעי׳ ופדה ה׳ אותו מידם והוציאו מארצ׳ כן היו העניו׳ שזכר למעלה בין הרשעים ולא היה ביד׳ יכולת להחזיק בדרכי ה׳ בפרהסיא אמר עתה יבא זמן וזהו בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה׳׃ והקדישו קדוש יעקב. והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלא ישמח ממעשה ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעים במלחמות שקדמו והאתם שישארו והם שלמדו ממעשיהם ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ורעים ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלו היה חי׃ פניו יחורו. יתלבנו מתרגם לבן חיור והבוש יתלבנו פניו וכן בדברי רז״ל המלבין פני חברו ברבים׃ (כג) כי בראותו. פי׳ בראות יעקב. ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שתעשה במחנה אשור הבא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול׃ והקדישו את קדוש יעקב שיאמרו בהקדישם שמו׃ קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם או לא יבוש יעקב אבל ישמח וכל זה דרך משל כמו שפירשנו ופי׳ יעריצו יתנו לו בתהלת׳ הנס והמערכה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמונים וחמשה אלף ולא הועילו להם גבורתם וכחם ורוב חילם ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום לא עשה כן לשאר האבות כמ״ש קדוש יעקב ואמר כי כה אמר ה׳ צבאות קדוש ישראל אביר יעקב ואמר קדוש ישראל מושיעך ואמר גאלך׳ קדוש ישראל ואמר קדוש ישראל ויוצרו ואמר גואל ישראל קדושו ואע״פ שמקצת׳ יש לפרש על כלל ישראל מ״מ יש בהם שאין להם דרך לפרש׳ אלא על יעקב עצמו. ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה׃

הפטרת שמות כמנהג הספרדים בירמיה סימן א׳

א דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן׃
ב אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה
בשלש־עשרה שנה למלכו׃ ג ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה
עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות
ירושלם בחדש החמישי׃ ד ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ ה בטרם
אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך׃
ו ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי׃ ז ויאמר
יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת
כל־אשר אצוך תדבר׃ ח אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־
יהוה׃ ט וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי
דברי בפיך׃ י ראה הפקדתיך ׀ היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות
לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׃ יא ויהי דבר־יהוה
אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה׃ יב ויאמר
יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו׃ יג ויהי דבר־

ה׳

ס אצרך קרי

האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים. ופירש הרב מהר״י דהכוונה ובאו האובדים שהם עשרת השבטים שנאבדו ונעלמו מעינינו יבאו ממקומם לארץ אשור שדרך שם יבאו. והנדחים שאר בני הגליות יבואו ממקומם לארץ מצרים ואלו ואלו יבואו מאשור וממצרים והשתחוו לה׳ בהר הקדש בירושלים׃

(ט) הוי עטרת גאות שכורי אפרים. אפשר לרמוז דכתיב אהיה אשר אהיה ואמרו רז״ל אהיה עמם בצרה זו אהיה עמם בצרה אחרת ועל רוב פשעם בגאותם דהוי כעע״ז במקום שיגין עליהם שם אהיה. הוי להם כי הוי כמספר אהיה. עטרת גאות גימטריא תורה עם הכולל לילי״ת עם הכולל כי על ידי הגאוה התורה נסתלקה מהם ושלטה עליהם הסט״א שהיא הפ׳ עצמה׃

(יג) לעטרת צבי ולצפירת תפארה וגו׳. אמרו בפ״ק דמגילה לשאר עמו דמשים עצמו כשריים ולגבורה שמתגבר על יצרו משיבי מלחמה השערה שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה. ואפשר לרמוז ביום ההוא יהיה ה״צ לעטרת צבי רמז שתשרה השכינה ולצפירת תפארה בחינת אור מקיף המסבב לצדיק לשאר עמו לענוים ולרוח משפט ליושב על המשפט כדכתיב והיה ה׳ עם השופט דישפיע עליו רוח חכמה לכוין אל האמת וז״ש ולרוח משפט רוח נכון יחדש ליושב על המשפט. ולגבורה שמתגבר על יצרו דמי שהוא עניו אין סט״א שולט בו ויכול להתגבר על יצרו. כמשז״ל. ועוד משיבי מלחמה וכו׳ כמ״ש התוספות פ״ג דסוטה דסתם ת״ח גדול מהרהר בתורה תדיר ואינו חוטא וז״ש משיבי מלחמה דחוזר על לימודו ומשיב מה שלמד ועי״כ נמצא הוא עוסק בתורה תדיר ואינו חוטא כמדובר׃

(טו) וגם אלה ביין שגו. אפשר ביין שגו בתורה שנמשלה ליין שגו שלא למדו. ובשכר תעו כי על ידי שלא למדו נפלו ברשת היצה״ר ונשתכרו וסברו שהם אנוסים מהיצה״ר כמו שסבר איוב כמ״ש פ״ק דבתרא ולא צדקו כמ״ש שם דהי״ל ללמוד והתורה מצלת מהיצה״ר׃

כהן ונביא שגו בשכר. אפשר דהיו לומדים ואינם מחשיבים התורה ע״ד שכתב הר״ן במ״ש שלא ברכו בתורה תחילה ועי״כ התורה אינה מצלת מהיצה״ר אדרבא לימוד זה מוסיף כח היצה״ר להחטיא יותר וז״ש כהן ונביא שלמדו שגו בשכר היצה״ר׃
נבלעו מן היין. מסיבת התורה שלמדו שלא היו מחשיבים אותה וזה הלימוד מקלקל וזהו נבלעו מן היין תעו בשכר היצה״ר׃
שגו ברואה פקו פליליה. אפשר כי טענת היצה״ר כי טובות העוה״ז נראים לעין מה שאין כן מה שאומר היצה״ט משכר העוה״ב הוא נעלם ופירש הרב כלי יקר שז״ה ותרא האשה ראתה דברי הנחש וישרו בעיניה טענותיו כי טוב העץ למאכל וכו׳ כי תאות העה״ז עין בעין יראו לאפוקי שכר העה״ב אין רואה עכ״ד וז״ש שגו ברואה הלכו אחרי מראית העין רואה תאות העוה״ז דמקרבא הנאתייהו והיינו שגו ברואה טעו בראיה החוש״ה אל העי״ן ולזה פקו פליליה פקפקו במשפטי התורה ודברי סופרים׃
(ו) הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי וכו׳ אל תאמר נער אנכי וכו׳ יש לדקדק דאם הוא נער מה טעם אמר לו אל תאמר נער אנכי. והפשוט כי באומרו נביא לגוים נתתיך אמר ירמיה לא ידעתי דברי הנבואות כי נער אנכי ואיני כדאי לזה א״ל אל תאמר נער אנכי כלומר הגם שאתה נער אל תאמר נער אנכי כי צריכים להביט אל המשלח לא לשליח וז״ש כי על כל אשר אשלחך תלך ולא איכפת אם אתה נער דעיניהם ישיתו אל המשלח׃

(יא) מקל שקד אני רואה. אפשר במה שהגאון מהר״ר אברהם ז״ל אב״ד דק״ק בריסק שנת שע״ה הגידו לו בחלום כי קדוש ק״ש גימטריא ת׳ סט״א ארבע מאות איש דעשו ובאמצע דו לשון זווג להפרידם. ובקדוש ראשון שהוא כנגד בית ראשון. וקדוש שני שהוא כנגד בית שני היה אחריהם שעבוד. אבל קדוש שלישי שהוא גאולת עולם כתב אח״ך מלא כל הארץ כבודו זהת״ד. ואפשר דירמיה הע״ה ראה דגברו העונות והחרבן יהיה אם לא ישובו. ובעונות נתחברו הת׳ שהיו נפרדים כרמוז בקדוש בקדוש ועתה השק נתחברו

יהוה | אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו
מפני צפונה׃ יד ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי
הארץ׃ טו כי | הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה
ובאו ונתנו איש כסאו פתח | שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב
ועל כל־ערי יהודה׃ טז ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר
עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם׃ יז ואתה תאזר
מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם
פן־אחתך לפניהם׃ יח ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל
ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם
הארץ׃ יט ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך׃
כ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ כא הלך וקראת באזני ירושלם לאמר
כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי
במדבר בארץ לא זרועה׃ כב קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה
כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה׃

חומת אנ"ך

ובעון נשארה הד' והר' נסתלק כמ"ש בזהר הקדוש ובמקום שהיה קדוש נעשה שקד דנתחברו ש"ק ת' דעשר ונשארה הד' לבד. ומ"מ ירמיה הנביא זכר זכות אבות ואמר מקל שקד. מקל רמז אברהם יצחק ישראל ס"ת מקל להזכיר זכות אבות אשר חיו תקי"ב שנים כמספר ר"ת שקד אני רואה עם הכולל ועבדו ה' כל ימי חייהם אפילו בחלום כמ"ש ספר חסידים ור"ת שקד אני רואה שאר רמז שיעשה לכבוד השכינה ע"ד שאמרו אין שארו אלא אשתו. גם רמז דישראל יש להם עם כביכול כדין אשה וראוי לרחם עליהם. עוד רמז כי ר"ת מקל שקד אני רואה ג"י ישראל. ע"ד מ"ש בירושלמי אכסנדר פגי לאלכסנדר כמו שביארנו במ"א. וכל זה רמז ירמיה לעורר רחמיו ית' להיות רחום בדין והקב"ה רוצה מי שילמד זכות על ישראל ולכן אמר לו הטבת לראות שלמדת זכות על בני:

שמות ו וארא

תרגום אונקלוס

ב. ומליל יי עם משה. ואמר

ב וידבר אלהים אל־משה ויאמר

רשב"ם

(ב) וידבר אלהים אל משה. בארץ מצרים:

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט א על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה

שפתי חכמים

א דייק מדכתיב אלהים שהוא מדת הדין. א"כ י"ל דרש"י דייק מדכתיב וידבר ול' קשה הוא רא"ם. ואל תקשה לך דהא הרבה פעמים כתיב בתורה וידבר ה' אל משה לאמר ואין פירושו לשון קשה וי"ל דהתם כתיב אחריו לאמר וא"כ וידבר הוי כלל ולאמר הוא פרט שמפרש מה הוא הכלל דהיינו הדבור אבל כאן אין כתיב אחריו לאמר דויאמר אליו אני ה' דכתיב כאן לאו פרט של וידבר הוא אלא מלתא באפי נפשיה הוא דקאי על מ"ש משה למה זה שלחתני כדמפרש רש"י. (מהרש"ל) מדכתיב אחריו אני ה' היפך זה לכך דרשו פה ולא במקומות אחרים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) וידבר אלהים וגו'. פרש"י דבר אתו משפט. וגם בכ"מ נ"ל דבר תוכחת דלא כתיב ויאמר אלא וידבר ואב לכלם דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות: ויאמר אליו אני ה'. מהו אני ה' כלומר אע"פ שאמרתי לך ראה נתתיך אלהים לפרעה לא אתה אלהי כי אם לפרעה אך אני ה' גם לך:

ענין קשוי השעבוד

(ב) וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וגו'. הנה בסוף סדר שמות איתא שמשה שאל להקב"ה שתי שאלות. למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתני. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך. פסוקים אלו רבו בהם הפירושים וקשים להולמם. ונוכל לומר אמת שהקב"ה אמר למשה בתחלת שילוחו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו' ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם. וא"כ לא היה לו למשה לתמוה על אשר פרעה לא רצה לשמוע לו לשלח את ישראל. שהרי עדיין לא הכה הקב"ה את מצרים ולא עשה לפניהם פלאים. אשר כל זה מחויב להיות קודם השילוח. כי כן אמר ה' "ואחרי כן ישלח אתכם" ר"ל אחרי המכות ישלח את ישראל. אבל לא קודם התחלת המכות. אבל עיקר תמיהתו של משה היה ולא היה יכול להבין על קושי השעבוד החדש שנעשה כעת. קושי על קושי. הלא על קושי השעבוד שהיה עד עתה ג"כ ראוי פרעה והמצרים שיוכו במכות גדולות. כי היה גדול מאד כמו שאמר הקב"ה בעצמו ראיתי את עני עמי וגו' כי ידעתי את מכאוביו. ומדוע זה הרעותה לעם הזה לא אמר שהקב"ה הרע. רק אמר שפרעה הרע. וכשהקב"ה בעצמו הרע לישראל. מסתמא עשו ישראל איזה עבירה כללית. שלא די שאינם ראוים לגאולה אלא עוד הכבדת עליהם העבודה. וא"כ למה זה שלחתני: גם רצוני לידע למה הרעות לעם הזה. מה פשעם וכמה חטאו כעת. ואם אומר שלא מידך היתה הרעה הזאת. רק ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע [פרעה] לעם הזה. להראות ההפך ממה שאמר לו משה. כי אין עליו שום מושל להכריח אותו לשלח את ישראל מעבודתו. ויוכל לעשות עם ישראל ככל העולה על רוחו ואין מי שיצילם מידו. ולהראות כי כזב דבריו ע"כ עשה להכעיס את משה ואהרן ואמר תכבד העבודה על האנשים. ונראה אם תוכלו להציל את ישראל מידי. ועל זה שאל משה א"כ שלא חטאו ישראל הלא הם עמך. ומדוע והצל לא הצלת את עמך. לא להצילם לגמרי. רק להצילם מהקושי השעבוד החדש. ע"ז באה תשובתו של הקב"ה ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה. הזמן לא ימשך עוד. רק עתה תראה. ותמיהתך על הקושי החדש אשר הנחתי את פרעה להכביד על ישראל. מחמת שגם אנכי רצוני להביא עליו מכות כפולות. ע"כ הנחתיו ליתן על העם קושי כפולה. תחלה אמרתי לך ושלחתי את ידי והכיתי אותו רק ביד אחת. ועתה אבוא עליו במדה כנגד מדה. ואכה אותו בשתי ידי. כי ביד חזקה ישלחם. כאשר יכלו חמש מכות ראשונות אשר אכנו ביד אחת יתעורר לשלח את ישראל אבל עוד לא אניחו לשלחם. עד אשר אביא עליו עוד חמש מכות בידי השניה ואז יגרשם מארצו [ימ"י]. ונחזור אל הכתובים לבארם

חומת אנ"ך

(א) ויאמר אליו אני ה'. אפשר לרמוז ונקדים מה שראיתי בקונטרס כ"י משם רבינו יהודה החסיד ז"ל במילוי עון עי"ן ו"ו נו"ן גימטרי' רמ"ח דאם יתלכלך בחטא ויתגרש יתלכלכו רמ"ח אבריו וק"ש רמ"ח תיבות מבטל יצה"ר עכ"ל. ונראה כוונתו כי היצה"ר הוא עון וכשאדם מתגרש בחטא עון שהוא יצה"ר סט"א מלכלך רמ"ח אבריו כי עון במילוי הוא רמ"ח. כי הסט"א ויצה"ר הוא עון וכשהאדם שומע לו מתמלא עון ובגימטריא רמ"ח ומלכלך כל רמ"ח איבריו. ובק"ש שיש רמ"ח תיבות מבטל עון שהוא היצה"ר דבמילוי הוא רמ"ח. ומזה אפשר ללמוד כי ענ"ו אותיות עון שאין עון סט"א שולט בו כמו שאמר הרב החסיד מהר"א הלוי ברוכים ז"ל. גם ענו במילוי שהענוה שלו היא במילואה בלב ונפש יהיה בטוח שיוכל לו לקיים רמ"ח מצות גם ענו נאחז במדת חסד לאברהם גימטריא רמ"ח. גם ענו במילוי מכפר על עון במילוי דהענו כאלו הקריב כל הקרבנות. ואפשר בז"ש המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע וכו' כי ענו אותיות עון לרמוז דבענוה מתכפר לו העון גם ענו במילוי גימטריא רחם שמהפך מדה"ד למדת רחמים דכיון דהוי כמקריב כל הקרבנות והוי מרכבה לשכינה ומדה"ד נהפכת לרחמים. ור"ת נושא עון ועובר הוא ענו רמז דמי שהוא ענו מתכפרין לו עונותיו. וזה רמז הרימותי בחור מעם. בחו"ר גימטריא גבורה רמז הרימותי בחור שמסלק הדינין מצד גבורה גימט' בחור מי שהוא מעביר על מדותיו ר"ת מע"ס. וז"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. כלומר אלהים מדת הדין על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות כמו שפירש"י ז"ל וזהו וידבר אלהים דיבור קשה במדת הדין. אך ויאמר אליו שהיה ענו אליו דייקא ויאמר אמירה רכה אני ה' מדת רחמים כי מדת הדין בענותנותו נהפכה למדת רחמים וכך היא המדה דהענו מהפך מדת הדין למדת רחמים וק"ו מרע"ה שהיה ענו במילוי ענוה תמה וכמש"ה ענו מאד וכו'. א"כ אפשר במ"ש לב אריה ז"ל דמרע"ה אלהים נהפכו לשמות הויה רחמים וכו' ע"ש באורך ואמרו רז"ל דמרע"ה היה רוצה שישלימו הת"ל שהם כמספר ה' אלהים. וז"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' רמז לו כי ד' אלהים נהפכו לרחמים וזהו וידבר אלהים

נחל קדומים

ב (א) וידבר אלהים אל משה. אלהים ר"ת אמרת למה הרעות

תפסיר הרס"ג

(ב) ת'ם כלם אללה מוסי. וקאל

דד"ד למנחת שבת וב"ה

אבן עזרא

(ב) וידבר. הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם. והנה מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'. לכן אמור לבני ישראל אני ה'. וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש. והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תאר כמו טוב וסלח. עלי לבי דוי. והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקאהר. ופירושו מנצח ותקיף. והיו"ד תחת אות הכפל. כיו"ד דליו שוקים מפסח. ואל"ף אשר בזאו נהרים, וכמוהו כקול שדי. והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל. ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי' שבועה. כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך. וכוי"ו הזה לא מצאנו בל' הקדש. וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות

ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אֲנָא יְיָ: ג. וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם. לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי. וּשְׁמִי יְיָ. לָא הוֹדַעִית לְהוֹן: ד. וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן. לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנָעַן.

תפסיר הרס"ג

לה אנא אללה: (ג) אלד׳י תגלית. לאברהים ליצחק וליעקב באלטאיק אלכאפי. ואסמי אללה פקט. לם אערפהם: (ד) ואיצ׳א ת׳בתת עהדי מעהו. לאעטיהם בלד כנעאן. בלד סכנאהם אלד׳י

נוה שלום

ז (ג) וארא. אלד׳י תגלית, אשר נגליתי לאברהם וכו׳ ודבק למעלה. ושמי ה׳, ואסמי אללה פקט, כלומר שמי ה׳ לבדו לא הודעתי להם כי אם פעם באל שדי ופעם בשם ה׳, נודעתי כמו הודעתי

אבן עזרא

עמם גם כן אותיות. כמ"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי. שהרא ומאת שדי. וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי׳ לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי יי׳ לבדו לא נודעתי להם. רק פעם באל שדי. ופעם בשם יי׳. וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו. ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש. רק ששם שדי הוא תואר. והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. וביעקב אני יי׳ אלהי אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה. ולא דבר רבי ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם. רק זה השם הוא התואר לא ידעו. ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג׳ עולמות שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון. כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהוא בלא אמצעי. ועל ידי אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו. וככה אם יש במערכה שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמרו חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי. שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תשחת. רק שידע הדבק בשמו שמתחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו. על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע. שהיה נכון

תולדות אהרן

וארא אל אברהם — עקידה שער יח עקרים מ"ג פ׳ יט. וגם הקימותי — סנהדרין ל"ב

רשב"ם

אני ה׳. ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי: (ג) באל שדי. הבטחתי על העתיד ולא קיימתי עדיין: ושמי ה׳. כך צריך לפרש. ואני נראיתי להם באל שדי. ועיקר שמי ה׳ הוא. וזה כפל לשון: לא נודעתי להם. לא נתגליתי להם בעיקר השם אלא באל שדי אבל אליך גליתי עיקר שמי. אהיה. וזכרי ה׳. ובימיך אקיים הבטחתי לתת להם את ארץ כנען. ושמי מחובר למעלה כמו שפירשתי. ואילו היה כתוב לא הודעתי להם אז היה מוסב ושמי ה׳ לא הודעתי:

בעל הטורים

(ג) וארא לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמוך ליה. וידבר אלהים. מלמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך: וארא ו׳ ארא ו"פ כתיב באבות וירא ג׳ באברהם ב׳ ביצחק א׳ ביעקב: אלהים. בגימטריא הוא דיין שדבר אתו משפט: וארא. בגימטריא יצחק כדאיתא במדרש. שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם. ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי: באל שדי. זה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב שלהם נראה באל שדי ופרש"י מה שנאמר ביצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך נאמר בה באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה׳ פי׳ באלו ב׳ שמות נראיתי להם בשם יו"ד ס"ת הבטחתים להושיבם בארץ לגעת ובשם אל שדי הבטחתי אותם להפרות ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ב׳ דיעקב ק׳ דיצחק מ׳ דאברהם והוא בק"מ והוא בא"ת ב"ש שדי לכן נראה להם בזה השם. וכר"ת א׳ דאברהם י׳ דיצחק וי׳ דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה שרי השם בר"ת וס"ת וזה חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו: (ד) לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ת"י ת"ך רמז לשני

שפתי חכמים

ב ר"ל דאתא אמרת למה זה שלחתני וקאמר לא לחנם שלחתיך. והנה דברי הרא"ם בפ׳ זה ארוכים מאוד ונלאיתי לכתבם וצ"ל שאין זו תשובה על מה שלמעלה כמו שחשב הרא"ם רק ה"פ דבר אתו משפט ר"ל בלשון קושי ולא בלי נחת על שהקשה לדבר למה הרעותה שהוא תחלת הדבור של למה זה שלחתני שהיה חס על כבוד עצמו כמו שפירשתי למעלה ומ"ש לא לחנם שלחתיך גם זה אינו תשובה אמה של מעלה אלא הכי קאמר הקב"ה למשה שמא תאמר לא תצליח בשליחותך לא לחנם שלחתיך וכו׳ עכ"ל מהרש"ל: ג מה שנקט רש"י אל האבות ולא נקט אל אברהם אל יצחק ואל יעקב כמו שכתוב בקרא משום דרש"י נקט לה בלשון קצר הרא"ם: ד דק"ל והלא כתיב בפרשת לך לך אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים ועל זה פי׳ לא הודעתי וכו׳: ה דרש"י עצמו מפרש מה הפרש יש בין ה׳ או באל שדי ועל זה פירוש שהרי הבטחתים ולא קיימתי ר"ל עדיין לא קיימתי הבטחתי משום שעדיין לא זכו מצד מעשיהם א"כ יש הפרש כדפירשתי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: ו דק"ל איך מיושב הלשון של וגם אמה שכתוב לעיל בשלמא אי כתיב לעיל ושמי ה׳ נודעתי להם היה פירושו וגם דבר זה עשיתי להם. א"כ אי כתיב כאן וגם לא הקימותי הוה נמי שפיר אבל עכשיו דכתיב לעיל ושמי ה׳ לא נודעתי להם מאי וגם הקימותי ועל זה פירש וגם כשנראיתי וכו׳ וה"פ שאל תאמר כיון שלא נראיתי להם אלא באל שדי ולא בה׳ א"כ לא צריך אני לקיים הבטחתי אל תאמר כן שהרי גם הלכתי והעמדתי להם ברית ובשביל ב׳ דברים הללו דהיינו אל שדי והברית צריך אני לקיים דברי דהרי הן כמו שהבטחתי לכן כפ׳ וגם הקימותי לפי׳ זה קאי אוארא אל אברהם וגו׳ באל שדי:

רש"י

לעם הזה: ויאמר אליו אני ה׳. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך ב כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה׳ נאמן להפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה׳ וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה׳ נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל ג האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכולן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה׳ לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כ׳ כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי ד שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ה ולא קיימתי: (ד) וגם הקמותי את בריתי וגו׳. וגם ו כשנראתי להם באל שדי הלכתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: להת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (בראשית יז) ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ושמי ה׳. על שפרש"י שהקב"ה מתאונן על הראשונים שנגלה עליהם ולא שאלו בשמו ואתה כבר שאלת מה שמו מה אומר אליהם ומקשה רש"י שלפי זה היה לו לכתוב לא שאלו לי וא"ת לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה נגלה וכו׳. ועל זה תמהין העולם מה פי׳ ומפי ה"ר בנימין שמעתי דה"פ וא"ת הא דכתיב לא נודעתי כמו לא שאלו לי אי אפשר שהרי מתחלה נגלה וכו׳ ומכלל דהודיעם שכך שמו וא"כ לא היה תוהא על הראשונים לפי מדרש אגדה אלא לפי שלא שאלו לשמי וזה שאל. וא"כ הדרא קושי׳ לדוכתא שהיה לו לכתוב לא שאלו לי:

ענין קשוי השעבוד

(ג) לבאר עפ"י הכלל אשר ביארו לנו מפרשי התורה כי ענין ההנהגות הקב"ה עם ברואי מטה כמו רופא שבאו לפניו איזה חולים. ורופא שחוליים הוא נמשך על כל ימי היותם על האדמה וצריך לכלכלם תמיד במעדיליגען על שיכולו לידי זקנה ושיבה. והמעדיליגען צריכים להיות איזה מין משקה החריף מאד במרירות. יראה מי שיכול לסבול המרירות מהמשקה ילוה עליו שישתה המשקה כמו שהוא. ומי שיודע בו שלא יכול לסבול המרירות כמו שהוא. אזי מוכרח הרופא להמתיק המרירות. לזה במעט מתיקות ולזה במתיקות הרבה כמו כן הוא התנהגות הבורא ית׳ עם בני אדם ובפרט עם האומה הישראלית שעליהם הושתת תבל כמו שאחז"ל בראשית. בשביל ישראל שנקרא ראשית ברא אלהים את השמים וגו׳. ומחמת שראה הקב"ה שיהיו חולים חולי הנפש. כי יצר לב אדם רע מנעוריו. ע"כ ברא אלהים. כדרשת חז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין. ומחמת שראה הקב"ה שלא יוכלו כולם לסבול המדת הדין הקשה ע"כ המתיק המדת הדין במדת הרחמים. והצדיקים הבריאים בהם יתנהג הקב"ה במדת הדין כמאמרם ז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ולהמון העם מתנהג הקב"ה במדת הדין לכל אחד ואחד כפי שיוכל לסבלו. ואבותינו הקדושים שהיה כחם יפה סבלו המדה"ד הקשה. כמו אברהם אבינו שהשליכוהו לכבשן האש והיה נע ונד כל ימיו עד לעת זקנתו וה׳ ברך את אברהם בכל. וכן יצחק ותכהין עיניו וקומא חשוב כמת. וכן יעקב שהיה שכיר שבאבות צרותיו היו רבות מאד. כנודע מהכתובי׳.

עד

מרפא לשון

ג) לא נודעתי, לא הודעית, מפני שאמר הכ׳ ושמי ולא ובשמי לכן תרגם נודעתי כמו הודעתי ואמנם רש"י ז"ל וקצת מפרשים לא הלכו אחר התרגום ופירשו ושמי כמו ובשמי והניחו לשון נודעתי כמשמעו מפני שהוקשה להם מפסוק ויאמר אליו אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים וכיוצא בו שמזה מוכח שנודע הקב"ה לאבות בשם ה׳ ולכן צריך ליישב קושיא זו לפי התרגום ונראה שטעם התרגום שההבטחה באל שדי עדיפא משם הוי"ה והכי קאמר קרא וארא אל האבות באל שדי להבטיחם בו ושמי ה׳ לא נודעתי להם באותם ההבטחות להיות שאינו פועל בכח חזק וביאור פירוש זה הובא בס׳ ברית מנוחה בניקוד ששי ז"ל והנה לך מ"ש הקב"ה בתורתו וארא אל אברהם וגו׳ והנה מצאנו במראות שראו האבות שהשיגו לשם הוי"ה ב"ה כמ"ש באברהם וירא אליו ה׳ וכמו כן ביצחק וירא אליו ה׳ ויאמר אל תרד מצרימה וביעקב כמו כן אבל ר"ל שהשיגו מעלת שם שדי כאשר מכסה על שרשו וכו׳ וקודם לזה בד"ה הדרך הראשונה ביאר סוד זה יותר ז"ל ונקרא שם המקום שבו עומד אור המחכים כאשר ירד י"ד הימנית בסודות המרכבה ובדרך עיקר לפי פעולותיו נק׳ שדי הוא המספיק לכל הנבראים ומכלכלם עד בלי די, וכח מקורו של שם שדי נודע בה׳ אלהי ישראל וזה שם שדי בו יהיה המתכוין מתכוין שהוא מקום המעשה והוא עושה הדברים בכח מוכרח עכ"ל. מזה מבואר שמה שהיה הקב"ה נגלה לאבות באל שדי הוא לתוספת כח בהבטחתו והכי דייקי קראי שאמר אח"ז וגם הקמתי

חומת אנ"ך

אני ה׳ רחמים: (ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. ס"ת אברהם יצחק יעקב הוא בקס ובאתב"ש בקס הוא שדי. והשתא אתי שפיר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. א"כ אני ה׳ וארא כלומר אני ה׳ במדת רחמים עבידנא כל טצדקי לגאול אתכם ששאלתי אות א׳ מהאבות של׳ יכבה אות מאמו לקצר הגלות ונתרצה יצחק לתת אות ש׳ וליקח ל׳ ובזה נחסרו ק"ל שנים ועי"ז יצאו ברד"ו שנה וז"ש אני ה׳ וארא

את ארץ מגריהם אשר־גרו בה:
ה וגם אני שמעתי את־נאקת בני
ישראל אשר מצרים מעבדים
אתם ואזכר את־בריתי: ו לכן אמר
לבני־ישראל אני יהוה והוצאתי
אתכם מתחת סבלת מצרים
והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי
אתכם בזרוע נטויה ובשפטים
גדלים: ז ולקחתי אתכם לי לעם
והייתי לכם לאלהים וידעתם
כי אני יהוה אלהיכם המוציא
אתכם מתחת סבלות מצרים:

תרגום אונקלוס

ית. ארע תותבותהון דאתותבו בה: ה. ואף קדמי שמיע. ית קבילת בני ישראל. דמצראי מפלחין בהון. ודכירנא ית קימי: ו. בכן. אימר לבני ישראל אנא יי. ואפיק יתכון. מגו דחוק פולחן מצראי. ואשיזיב יתכון מפולחנהון. ואפרוק יתכון בדרע מרמם. ובדינין רברבין: ז. ואקריב יתכון קדמי לעם. ואהוי לכון לאלה. ותדעון. ארי אנא יי אלהכון. דאפיק יתכון. מגו דחוק פולחן מצראי: ח. ואעיל

הולדות אהרן

אמור את. ספר כאהל פרשם החזינו: ולקחתי אתכם. סנהדרין קיא: המוציא אתכם. ברכות לח:

תפסיר חרס"ג

סכנוה: (ה) ואיצ'א קד סמעת שהיק בני אסראיל. ממא אלמצריון יסתכ'דמונהם. וד'כרת עהדי: (ו) לד'אלך קל לבני אסראיל אנא אללה. לאכ'רגכם מן תחת נקל אלמצריון. ואכ'לצכם מן כ'דמתהם. ואפככם בד'ראע ממדודה. ואחכאם עצ'ימה: (ז) ואתכ'ד'כם לי אמה. ואכון לכם אלאהא. ותעלמון אני אללה רבכם. אלמכ'רגכם. מן תחת נקל

נוה שלום

וכת"א. (ה) אשר מצרים, ממא אלמצריון, נאקתם היא ממה שהמצרים

אבן עזרא

לבא עלי. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו פנים בפנים. על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני יי'. והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם. כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי'. והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקמותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם. או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי: (ו) לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי כאשר תקבלו את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלו' וזה יתברר לך בפ' כי תשא:

מסורת הקריאה

(ד) הקמתי, מלעיל עי' בראשית ט' י"ז: גרו. מלעיל: (ו) אמר לבני ישראל, נמסר במס"ג י"א פסוקים בטעמא מרכא לזרקא, ור"ל כי בכ"מ ישרת מונח לפני זרקא לבד בי"א מקומות ישרת מרכא לפני זרקא וסי' א' דין, ב' כי תשא את ראש (לקמן ל' י"ב) ג' בכל אשר התהלכתי (ש"ב ז' ז') ד' וחברו (דה"א י"ז ו') ה' נספה מפני צדיק. צ"ל צריך, (שם כ"א י"ב) ו' ז' ויזבח שור ומריא. וחברו (מ"א א' י"ט וכ"ה) ח' ויעלו בבעל פרצים (דה"א י"ד י"א) ט' וחברו (הוא ויבא דוד בבעל פרצים ש"ב ה' כ') י' קנה נגד הישבים (רות ד'

בעל הטורים

מקדשים שהעמדו ת"י ת"ך שנים: אשר גרו בה. מנין אשר גרו בה עמדו עשרה שבטים בארץ: (ה) נאקת. בא"ת ב"ש טתד"א בגימט' האבות לומר לך שעלתה לעקת האבות ותפלתם: (ו) לכן אמור. ב' במסו' לכן אמור לבני ישראל לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה ג"כ פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמלא מאה שערים ויעקב הוליד כל תולדותיו למאה שנים ילאו: והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום וע"כ כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגימ' זה עני בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות:

רש"י

נשבעתי לאברהם (בראשית כו) ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' (בראשית לה) ואת הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי ז להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהלכתי והעמדתי הברית ח יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל ט הנואקים: אשר מצרים מעבדים אותם ואזכור. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. ע"פ אותה השבוע': אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלת מצרים. טורח משא י מצרים:

שפתי חכמים

ז ר"ל מפסוקים הללו אתה רואה שנדרתי להם אבל עדיין לא קיימתי אבל מה שלא קיים לא מוכח מקרא אלא בלא הוכחת רש"י נקט ליה לתרץ למה שלחתני משום שעדיין אני לא קיימתי הוצרכתי אני לשלוח אותך כדי לקיים דברי לאבות הראשונים: ח דק"ל מאי וגם אני שמעתי דמשמע שאחר שמע וגם הקב"ה שמע ועל זה פירש כמו שהלכתי את הברית וכו' ר"ל דוגם אני מוסב אלמעלה כיון שנראיתי להם באל שדי והלכתי להם ברית גם אני צריך לקיים ושמעתי מילתא באפי נפשיה הוא ר"ל לפיכך שמעתי וכו' וה"פ של פרשה זו בתחילה וידבר אלהים אל משה דבר אתו משפט ויאמר אליו וגו' קאי אמה שאמר משה למה זה שלחתני ואמר לו הקב"ה אני ה' שנאמן לקיים הבטחתי שהבטחתי ואתה אמרת למה זה שלחתני וא"ת למה צריך אני לקיים הבטחתי אע"פ שלא הבטחתי בשם ה' אלא וארא אל אברהם וגו' אבל שמי ה' לא נודעתי להם א"כ לא מוכרח אני לכך אבל וגם הקימותי וגו' לכך גם אני צריך לקיימו הלכך שמעתי וגו': ט (נח"י) כי אי אפשר לקיים הבטחת הארץ רק אחר יציאתם ממצרים ואי אפשר להוציאם אא"כ יקויים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לפיכך הצריך הפסוק אשר מצרים מעבידים אותם וזהו ואזכור את בריתי שע"י שזכרתי ברית בין הבתרים של הארץ ממילא נזכרתי גם דן אנכי כי בפעם אחד ובמאמר אחד נאמרו אלו ב' הבטחות ועכשיו נשלמה התשובה על למה זה שלחתני ומאז באתי הרע וע"ש מה שהאריך: י כאן ק"ל דהיאך מיושב הלשון של מתחת סבלות דמתחת סבלות משמע שהסבלות למעלה פרוש עליהם והוא מוציא אותם מתחת ועל זה פירוש טורח משא ר"ל כאדם שנושא משא שמוציאין את האדם מתחת משא ה"נ העבודה של מצרים דומה עליהן כמשא והוי כאלו מוציא אותן מתחתיו אבל לעיל לא כתיב תחת גבי סבלות:

ענין קושי השעבוד

עד שאמר לבניו ואל שדי יתן לכם רחמים. מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי. וזהו שגלה הקב"ה להודיע למשה כל יתמה על הקושי השעבוד שהוכבד על ישראל. והליע לפניו סדר הנהגתו ותכלית ההנהגה. וידבר אלהים אל משה. הקב"ה הודיע למשה את מדת הדין. ולא תאמר כי ח"ו אכזר אנכי. ויאמר אליו אני ה'. אדרבה אני הוא הרחמן שאמתי אשר אין סוף וקצה לרחמנותי. כי מרירות המדה"ד הוא הוא הרפואה לחולי הנפשות. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. ר"ל היה להם לראות מדת הדין עד שהוכרחו לקרוא אותי אל שדי שאומר לצרותם די. ושמי ה'. בעל הרחמים פשוטים.

גנז

נחל קדומים

יהושע מכניסן, לקוטים בספר רבינו אפרים ז"ל. ה (ב) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור

מרפא לשון

בל' רבוי. ו) בזרוע נטויה, בדרע מרמם, ה"ג דלא כנ"א בדרעא מרממא שזהו תרגום הזרוע הנטויה. ז) המוציא, דאפיק, לשון התרגום

חומת אנ"ך

גימטריא יצחק שהוא נהרגה לתת אות בשמו כמשז"ל: (ה) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו'. אפשר דנתיבות פסוק זה רמז טעם גאולת ישראל מבמה פנים זה יצא ראשונה בזכות וורע"ה שהיה בו ג"כ נשמת יוסף הצדיק ע"ה כמ"ש גורי האר"י זצ"ל והיה כי תבא תשבון משה יוסף גימטריא תק"א ובזכותם נתגלו חמשים שערי בינה ונגאלו כמ"ש בזהר הקדוש דלכך נזכרו חמשים פעמים יצ"מ בתורה לרמוז לחמשים שערי בינה דבה חירו דכלא ולכן הוכו המצריים תק"א מכות כמספר דצ"ך עד"ש באח"ב כמ"ש הגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ. והנה הכל רמוז בתיבת נאקת שהוא בגימטריא תק"א ו' רומז על האר"ש וגם אני שמעתי מטעם משה יוסף גימטריא תק"א ולכן הוכו תק"א מכות כמספר אש"ר הרומז לבינה ונתגלו המשים שערי בינה וכל זה רמוז בתיבת נאקת שהוא גימטריא תק"א ו' כמדובר. ועוד אפשר רמז כי האבות שני חייהם תק"ג ובכל ימי חייהם עבדו את ה' בדבקות ניורץ אפי' בחלום כמ"ש ספר חסידים ולכן הוכו מצרים תק"א מכות בזכות האבות כמספר שני חייהם עם הכולל. ונתגלו חמשים שערי בינה כי אשר רומז לבינה גימטריא תק"ב עם הכולל. והכל רמוז נתיבת נאקת ע"ד האמור תק"א שני חיי האבות עם הכולל ו' לחמשים שערי בינה על דרך האמור. בני ישראל רמז טעם אחר לצ"מ שלא היה בהם זנות ובזכות זה יצאו כמשז"ל במדבר רבה פ"ג וזה רמז בני ישראל מיוחסים בלי תערובת. ועוד רמז בני ישראל ריבוי עם חמשה פעמים ששים רבוא כמ"ש בעניותנו בראש דוד. אשר מצרים רמז טעם אחר שהם עבדים ליוסף וגם הם בני חם עבדים לשם. מעבידים אותם רמז טעם אחר קושי השעבוד כמשז"ל והמפרשים דהוא טעם יצ"מ שקצר גלותם. אותם רמז טעם אחר דישמעאל ועשו מזרע אברהם ועל כלם מוטל לפרוע שט"ת של גלות ארבע מאות שנה והם שעבדו אותם דוקא לישראל והם אינם חייבים כי אם הלא הוא שליש השעבוד. ואזכור את בריתי שאמרתי לאאע"ה פה אל פה כמו שכתבתי בעניותי בקונטרים שמחת הרגל בפסקת לעשות מה שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים ע"ש באורך: (ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה'. לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. כן

ח והבאתי אתכם אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה: ט וידבר משה כן אל־בני ישראל ולא שמעו אל־משה מקצר רוח ומעבדה קשה: פ
י וידבר יהוה אל־משה לאמר: יא בא דבר אל־פרעה מלך מצרים וישלח את־בני־ישראל מארצו:

תרגום אונקלוס

יתכון לארעא. דקיימית במימרי. למתן יתה. לאברהם. ליצחק וליעקב. ואתין יתה לכון. ירותא אנא יי: ט. ומליל משה. כן עם בני ישראל. ולא קבילו מן משה. מעיק רוח. ומפולחנא דהוה קשי עליהון: י. ומליל יי עם משה למימר: יא. עול מליל. עם פרעה מלכא דמצרים. וישלח ית בני ישראל מארעיה: יב. ומליל

תפסיר הרס"ג

אלמצריון: (ח) ואדכ'לכם אלי אלבלד. אלד'י אקסמת באמרי. אן אעטיה אבראהים יצחאק ויעקוב. פאעטיה לכם חוזא. אנא אללה אפי בד'אלך: (ט) פכלם מוסי בד'אלך בני אסראיל. ולם יקבלו מנה. מן צ'יק ארואחהם. ומן כ'דמתהם אלצעבה: (י) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (יא) אדכ'ל כלם פרעון מלך מצר. אן יטלק

נוה שלום

מעבידים אותם (ח) נשאתי את ידי אקסמת באמרי. וכמו כי אשא אל שמים ידי וכלם לשון שבועה. אני ה' אנא אללה אפי בדלך, אקיים כל זה. (י) וידבר, ת'ם כלם, לאמר תכלימא, וכשהכתוב מתחיל ויאמר כמו פרשת ציצית תרגם ויאמר פקאל. לאמר. קאילא ותרגום לאמר נגרר אחר תרגים תחלת הכתוב. תכלימא אם מתחיל ת'ם כלב, או קאילא אם מתחיל פקאל, ופירוש שהאמירה או הדבור הוא למשה ע"ל ויקרא (יא א) וטעם יתור תיבת לאמר כתב רמב"ן ז"ל להורות על בירור הענין שהוא דבור או אמירה גמורה לא מסופקת

אבן עזרא

(ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני יי'. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: (י) וידבר לאמר. למשה. כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם:

אבי עזר

(י) וידבר (לאמר לנושה) המעיין במקרא יראה שהוראת לאמר מתחלק לכמה גוונין. עיין ברש"י דברים. ואמר אליכם בעת ההיא לאמור. ועיין במזרחי שם. ועיין ברש"י תחלת ויקרא מאהל מועד לאמר. ועיין רשב"ם בפ' שמות ויצו לכל עמו לאמר. ולדעתי יותר נראה שכל לאמר שבתורה הוא התחלת הדבור. כמו שנאמר בלשון העמים קודם התחלת הענין [פאלגענד]. כי הוא מקור. ואין לו שייכות כלל עם עתיד הנהפך לעבר. ועיין סוטה כ"ז ע"ב. ועיין ברכות כ"ג אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר וכו'. ועיין יומא פ"א מאמר ר' מנסיא. וכבר נפל פיתקא בין המדקדקים בנגינות הלמ"ד לאמר הרד"ק סובר אחר משה דגושה ולא כן אחר אהרן. ואור תורה חלק עליו במקלת. ובעל יסוד הניקוד סובר דלעולם אינו דגושה. וכבר הארכתי

תולדות אהרן

והבאתי. סנהדרין קיא: ובפני אוסס בתרא קיו קית:

בעל הטורים

(ח) מורשה. ב' במסו' דין ואידך משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה רמז שמוריסים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקצר. חסר וי"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה:

רשב"ם

(ט) ולא שמעו אל משה. עתה אעפ"י שהאמינו מתחלה כדכתיב ויאמן העם. שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכבידו עליהם יותר:

רש"י

(ח) נשאתי את ידי. הרימותי להשבע ב בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו ל תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה מ ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה טז) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפי' לפורענות מודיע ששמו ה' וכ"ש נ האמנה לטובה. ורבותינו דרשו (ס"ר סנהדרין קיא) לענין של מעלה (שמות ה) שאמר משה למה הרעותה ס אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר ע עליהם: וגם הקמותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה פ לא מצא קרקע עד שקנה צ בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה. ואין המדרש מתיישב

שפתי חכמים

ב (ג"א) כאלו אמר לישבע במלכותי כי הכסא מורה על המלכות כמו רק הכסא אגדל ממך: ל ושמיעה זו לשון קבלה הוא ר"ל שנתייאשו מן הגאולה לפי שסברו שא"א לגאלם משם מעבודה קשה כזו ואל אל משה פי' אל תנחומי משה: מ והוי כאלו נכתב ולא שמעו אל משה מצרה גדולה ומעבודה קשה אלא בשביל זה נקט מקוצר רוח דדרך של מיצר להיות נשימתו קצרה: נ ר"ל שמכיח לנו ראיה ממה שפי' לעיל ויאמר אליו אני ה' שפירושו נאמן לשלם שכר וכו' שהרי אפי' לפורעניות מודיע ששמו ה' מכ"ש האמנה לטובה רולה לומר דהא מדה טובה מרובה ממדת פורענות: ס ר"ל שוידבר אלהים קאי על ענין שלמעלה דלפי' רש"י וידבר אלהים אל משה קאי אלמה הרעותה אבל ויאמר אליו אני ה' וכל הפרשה קאי אלמה זה שלחתני כדפי' נמי לעיל אבל לפירוש רבותינו קאי הכל אלמה הרעותה וא"ת והא אח"כ מפרשים שקאי אמה שאמר משה מה שמו מה אומר אליהם וי"ל דבשביל תרווייהו דבר אתו משפט והא דנקט בתחלה שקאי אלמה הרעותה משום דלמה הרעותה עיקר וגרם הכל ואגב תוכחת העיקר הוכיחו גם על ואמרו לי מה שמו ותדע לך שהרי לא דבר אתו משפט אלא אחר שאמר למה הרעותה ולמה לא דבר אתו משפט מיד כשדבר אליו מה שמו מה אומר אליהם אלא ודאי זה גרם הכל: ע (נח"י) שמעתי ולא אבין דלמא היא הנותנת כשלמא משה שלא ידע שום שם משמותיו ית' הוצרך לשאול אבל האבות הרבה פעמים נגלה להם מהי תיתי שישאלו וע"ק שהרי גם משה לא שאל בשביל עצמו אלא בשביל ישראל מה אומר אליהם וע"ש. וכ"ל דה"פ דש"ס ודש"ר ומה אבות הראשונים שלא נודעתי להם בשמי ה' שהוא שם העצם ושמי הגדול רק באל שדי שהוא שם התואר אפ"ה לא הרהרו אחר מדותי ולך ע"י ששאלת מה אומר אליהם הודעתיך שמי ה' ואפ"ה הרהרת וע"ש: פ נ"ל שמיישב הפסוק לפי פי' רבותינו: צ ר"ל וגם הקימותי את בריתי אתם

ענין קושי השעבוד

בזה לא נודעתי להם. מרחמים פשוטים לא ידעו כל ימי חייהם. וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם ארץ כנען. אע"פ שהבטחתים לתת להם ארץ כנען. אבל לא היתה רק ארץ מגוריהם אשר גרו בה. כגרים ממש. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו'. וגם עליהם עבר מדת הדין הגדולה מאד. ואזכור את בריתי אשר כרתי עם אבותיהם לתת להם את ארץ כנען. לכן מהיות שסבלו כולם המדת הדין ונכנעו לכם. ועוד לא יתגבר עליהם היצר לב האדם הרע. אמור לבני ישראל. הבטחת הגאולה חירות הגוף וחירות הנפש. חירות הגוף והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. וחירות הנפש ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. וטובת הגוף והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. וטובת הנפש וידעתם כי אני ה' בעל הרחמים הגמורים. אשר כל התלאה אשר מצאתכם היה כמרירת המעדילין לרפא את החולה ולהבריאו. כמו כן עשיתי עמכם כדי לזכותכם בזה ובבא: הן

נחל קדומים

את בריתי וגו': אפשר לפרש כמ"ש הרב הגדול עיר וקדיש מהר"י קוב"ו ז"ל בס' גבעות עולם דף קי"ג בכונת הכתוב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי דפתח בתרתי ועבדום וענו אותם וסיים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי והול"ל אשר יעבודו ויענו ופירש הרב ז"ל במ"ש בילקוט חדש דהקב"ה גזר על ישראל עבדות ושעבוד וגזרת העבדות נתבטלה במה שיוסף נמכר לעבד ולא נשאר להם אלא שעבוד. והמצרים עשו בישראל שעבוד ועבדות מה שלא היו חייבים משו"ה אמר הקב"ה לדונם על העבדות שהיה שלא כדין והאריך הרב ז"ל בזה ע"ש. וזה יאמר קראין וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל. וכי תימא מה טיבה של שמועה זו הרי גזרה היא ועבדום וענו אותם. לזה אמר אשר מצרים מעבידים אותם ואינם חייבים עבדות דכבר נמכר יוסף לעבד ויכפר על בני ישראל. ואזכור את בריתי פירש"י שאמרתי וגם את הגוי אשר

מרפא לשון

אינו מפורש אם הוא לשון עבר או עתיד וכמו שנת' בפ' וירא ע"פ אם אמצא בסדום ולכן מ"ש הנל"ג בזה אינו מוכרח. ט) מקצר

מסורת הקריאה

ד') י"א וחצי שבט מנשה דד"ה (א' ה' י"ח). והנה פסוק זה הובא במסורה זו ב"פ ופסיק דרות בספרים שלנו הוא במונח. ופסוק ויבא דוד בבעל פרצים, הלוא מלת ויבא הוא בקדמא וא"כ הרי יש שני משרתים לפני הזרקא ואז המרכא שבמלת דוד הוא נקרא מאיילא וא"כ אינו בכלל אלו הי"א דכאן לא חשיב רק היכא דליתא רק משרת אחד, ועי' מש"כ בראשית ל' ט"ז: (ז) כי אני, כי במונח לא במקף: (ט) וידבר משה נמסר במס"ג י"ו זוגין מתחלפין בחד עניינא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא, ור"ל שנמצא ט"ז זוגין וכל זוג הוא ב' מלין דמיין הדא מנהון טעמא זקף, וכנהו בעלי המסורת זקף לרומא כי טעם זקף מקומו למעלה על האות, וחדא מנהון בטעם תביר אשר מקומו תחת האות כנהו בעלי המסורת נחית לתהומא, וסי' א' והנער שמואל הלך וגדל (ש"א ב' כ"ו) בטעם זקף קטן, והנער שמואל משרת (שם ג' א') בדרגא תביר ב' ועשיתם ביום הניפכם (ויקרא כ"ג י"ב) בז"ג, ועשיתם שעיר עזים (שם כ"ג י"ט) בתביר, ג' התורה התורה, זאת התורה (ויקרא ו' ל"ז) ברביע זאת התורה (שם י"ד נ"ד) באתנחתא, ד' ויך דוד את פלשתים, דשמואל

תרגום אונקלוס

משה. קדם יי למימר. הא
בני ישראל לא קבילו מני.
ואיכדין יקביל מני פרעה.
ואנא יקיר ממלל: יג. ומליל
יי עם משה ולאהרן.
ופקידנון לות בני ישראל.
ולות פרעה מלכא דמצרים.

יב וידבר משה לפני יהוה לאמר
הן בני־ישראל לא־שמעו אלי
ואיך ישמעני פרעה ואני ערל
שפתים: פ יג וידבר יהוה אל־
משה ואל־אהרן ויצום אל־בני
ישראל ואל־פרעה מלך מצרים

בעל הטורים

(יג) ויצום. ד' במסו' ויצום וגו' אל פרעה. ואח"כ נגשו (כל) בני ישראל ויצום את כל אשר דבר. ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע שהוציא בן המלך. ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בפרשת השמרונים כשהרגו כהם

רש"י

אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ק וא"ת לא הודיעם שכך שמו ר הרי התלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמשכת ש בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק ת לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם א משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. ב זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה (ב"ר פ' ל"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקדוש ברוך הוא את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צוה עליהם להנהיגם בנחת ג ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים.

שפתי חכמים

לתת להם את הארץ ולא קיימתי בימיהם שהיו צריכין לקנות בדמים יקרים ואפ"ה לא הרהרו וכו': ק ר"ל כיון שפירושו של וארא אל אברהם וגו' הוא הרבה פעמים נגליתי להם באל שדי ולא שאלו לי מה שמך הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי כמו שאתה שואלני: ר דהשתא קשיא ליה ממ"נ שאם יפרשו לא נודעתי להם כמו לא שאלו לי אבל הוא הודיעם שכך שמו הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי ואם יפרשו לא נודעתי כמשמעו אלא שהוסיפו עליו ולא שאלו לי הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר לו אני ה' וגו' ואי אפשר לרז"ל לפרש לא נודעתי לא נכרתי כמו שמפרש רש"י דמשמע אבל שמו הודיע להם שסוף לא יתכן להוסיף עליו ולא אמרו לי מה שמך שמכיון שהודיעם שכך שמו שוב לא היה להם לשאול הרא"ם: ש (הרא"ם) ויש לתמוה דלמא ה"ק מאחר שהאבות חביבים עלי שלא הרהרו אחרי גם אני שמעתי את נאקת בניהם בעבורם אף על פי שאינם נוהגים כשורה לכן אמור לבני ישראל וכו'. ונראה דלפי' זה שפי' דעיקר הגאולה היא משום חביבות האבות ואע"פ שישראל אינם הגונים א"כ לעיל כשאמר משה מי אנכי וגו' וכי אוציא את בני ישראל וגו' ופי' ואע"פ שאם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס וכו' הי"ל להשיב חביבות האבות הוא גורם שיעשה להם נס זה אף שאינם הגונים: ת ר"ל מתחלק הסלע על ידי הפטיש לכמה ניצוצות כך פירש"י נמי בגמ' דשבת דף פ"ח והתוספות הקשו על פירושו ומפרשים בענין אחר ע"ש: א זהו פי' על והערל שמביא רש"י: ב ר"ל שאל תאמר דהאי ואיך ישמעני פרעה מילתא בפ"ע הוא כלומר וגם פרעה לא ישמע אלי מסבה אחרת דהיינו ואני ערל שפתים לכ"פ זה אחד מעשרה ק"ו והכל חדא הוא ובזה ניחא מה שהיפך רש"י ופי' ערל שפתים קודם ואיך ישמעני פרעה שלא על סדר המקרא והק"ו הוא הכי ומה ישראל שמועה טובה היא להם והיה להם לקבל דברי ואפ"ה לא שמעו לי פרעה שמועה רעה היא לו כ"ש שלא ישמעני. וא"ת איכא למיפרך דמה שלא שמעי ישראל למשה היינו כמו שמפרש הפסוק לעיל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו'. וי"ל דמשה לא היה יודע שלא שמעו לו בשביל קוצר רוח אלא הוא סבר בשביל שהוא ערל שפתים לא שמעו לו ומ"ש בקרא כן מפני שהתורה כתבה לפי האמת אבל לפי דעתו שהיה סובר משום שהיה ערל שפתים לא שמעו אליו הוי שפיר ק"ו ואין להקשות אעפ"כ ה"ל למשה להבליע הפירכא אף אחר שגילה לו הקב"ה שמה שלא שמעו אליו הוא מקוצר רוח ומה ישראל שהיא לטובתם והי"ל לשמוע אעפ"י שיש להם קוצר רוח פרעה שהיא לרעתו אינו דין שלא ישמע אף על פי שאין לו קוצר רוח כמו שמצינו בכמה מקומות בתלמוד וי"ל דפירכא הכתובה בתורה הוא שהכתוב מעיד שמה שלא שמעו הוא מפני הקוצר רוח ואין להבליע פירכא כזו. הרא"ם: ג דקמ"ל דמפסוק משמע שצוה את ישראל עלמן שיוציאו את עצמן ועו"פ שצוה עליהם וכו' כ"ל דויצום קאי על משה ואהרן להנהיג ישראל בנחת ולסבול אותם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) הן בני ישראל. לפי הפשט לא שמעו אלי. וא"ת כי הניחו מלשמוע מקוצר רוח וגו' לכך הוצרך לומר ואני ערל שפתים. אי נמי שמא משה לא היה יודע מה שאמר הכתוב מקוצר רוח וגו' ושמעתי מהר"י מלישבוג"ה שהיה מפרש הק"ו שפרש"י כלומר הן בני ישראל וגו' אף מקוצר רוח שעליהם ואני אומר להם שאני בא מאת הקב"ה לפדותכם מן השעבוד ואדם שהוא בבית הסוהר ושומע שבא אדם לפדותו הוא יוצא ושמח לקראתו ושומע לקולו והם לא הטו אזנם לשמוע אלי כל שכן שפרעה שאני בא להפקיע שיעבודו שלא ישמע אלי:

זכות משה

(יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. המפרשים ז"ל שואלים האי קל וחומר פריכא הוא שהרי נאמר הטעם מדוע לא שמעו ישראל אל משה מחמת קוצר רוח ומעבודה קשה. והרמב"ן ז"ל כתב שמשה סבר שבני ישראל לא שמעו אליו מחמת שהוא ערל שפתים והתורה אומרת שבאמת לא כן היה ומה שלא שמעו אל משה היה מקוצר רוח ומעבודה קשה. ומשה טעה בזה ולפי טעותו היה דן הקל וחומר. והרב בעל מעשה ה' כתב אבל לדעתי יתיישב הענין באופן אחר כי משה כבר סיפר לישראל ב' פעמים שהקב"ה שלח אותו להוציאם ממצרים. אחת קודם שדבר אל פרעה. ואחת אחר שדבר עם פרעה והרע להם לבלתי נתון להם תבן. והנה בפעם הראשון נאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניים. וזה יפלא שאחר שהקב"ה אמר למשה שהוא שלחו להוציאם כמו שנאמר ואמרת אליהם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים. ואח"כ נאמר וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה'. הרי ודאי אמר להם שהש"י אמר פקוד פקדתי אתכם וא"כ היה מספיק אומרו ויאמן העם. ולמה הוצרך לומר שמעו

תפסיר הרס"ג

בני אסראיל מן בלדה: (יב) קאל יא רבי. הוד'א בני אסראיל לם יקבלו מני. פכיף יקבל מני פרעון. ואנא אלת'ג' אלפם: (יג) פכלם אללה מוסי' והרון. ואוצאהמא בסבב בני אסראיל. ובסבב פרעון מלך מצר. יכ'רגא בני אסראיל

נוה שלום

ולא רמז דבר. (יב) ערל שפתים, אלתג אלפם, עלג במבטא כגון מי שקורא הסמך תיו רפי או הריש למד. (יג) אל בני, בסבב וכו' ואל פרעה ובסבב וכו' על ענין וכן פירש רש"י. ז"ל.

חלק הדקדוק

(יב) ערל. סמוך, מן וערל זכר, כל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה, וכן ערל שפתים כי הלעג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה

אבן עזרא

(יא) בוא. אל ארמון המלך: (יב) וידבר הן בני ישראל. שהב עמך: לא שמעו אלי. ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך. ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו. ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ ביני ובין פרעה כאשר יפרש עוד ע"כ השתתפו שניהם בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, ורבי ישועה אמר כי טעם ויצוב שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין

מסורת הקריאה

(א' ח' א') ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים דד"ה (א' י"ח א') וקשה הלא בשניהם הטעם שוה במרכא תביר, וצ"ל דהכוונה על ויך דוד את הדדעזר דש"א ה' ג' שהוא בזקף קטן. ובד"ה שם י"ח ג' הוא במרכא תביר, ה' ממנו פנה ממנו יתד דזכריה (י' ד') וכוונתה על ממנו יצא דשם שהוא בתביר, איום ונורא הוא ממנו (חבקוק א' ז') בז"ג, ו' אלה הם משפחת הלוי (במדבר ג' כ') במרכא תביר, אלה הם משפחת הגרשני (שם כ"א) בז"ק, ז' ואלה אשר נחלו בני (יהושע י"ד א') בתביר, אלה אשר נחל משה (שם י"ג ל"ב) בז"ג, ח' ומים במשורה תשתה, (יחזקאל ד' י"א) בתביר. ומים במשורה ובשממון (שם ט"ז) בז"ג, ט' ויכו את ששי (שופטים א' י') בתביר, ויכו את הכנעני (שם י"ז) בז"ג, י' ויכהו שם החמש (ש"ב ג' כ"ז) מלת שב בפשטא. ויכהו שם האלהים (שם ו' ז') מלת שם בתביר.

נחל קדומים

יעבודו דן אנכי ולפי' דרכנו יבא על נכון כי מאז הודעתי לאברהם שאדונם על העבדות שהוא שלא כדין. לכן אמור לבני ישראל אני ה' מדת הרחמים והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים הוא השעבוד. והצלתי אתכם מעבודתם דייקא שהעבידו אתכם שלא כדין וגאלתי אתכם בזרוע נטויה וכו' על אשר עשו עול בעבדות ולקחתי אתכם לי לעם:

מרפא לשון

רוח, מעיק רוח פי' מצרות רוח והוא בחילוף הטיבה במסובב כי צרות כלי הנשימה שיהיה מחמת צער גורם קוצר הרוח וכמו כן תרגום ותקצר נפש העם, ועקת. יב) ואנכי ערל שפתים, יקיר ממלל, תרגם ערל שפתים כמו כבד פה מלמד שעניינם אחד והיינו שאינו רגיל לדבר במהירות ובמליצה כדרך הפרושים המתבודדים במושכלות שמתחזקים בהם אותיות המחשבה ונחלשים אותיות הדיבור ולזה קורא כבד פה או כבד לשון או ערל שפתים ואינו מוכרח לפי הפשט שיהיה מרע"ה בעל מום בלשונו והוא העיקר.

חומת אנ"ך

הוא במסרה ואפשר כמ"ש רז"ל והבאתיו לעיל דבזכות שהיו גדורים בעריות יצאו ממצרים. וזה רמז לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם. והטעם בזכות ששמרו אות ברית קדש. על דרך שזכה פנחס לכל המעלות לפי שקנא על ברית כמש"ה לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום ומכח שקנא על ברית זכה לברית שלום. כן ישראל יצאו בזכות ששמרו הברית וז"ש ואזכור את בריתי לכן אמור וכו' פי' ואזכור את בריתי ששמרו וגדרו עצמם מעריות לכן אמור לבני ישראל שכלם בני ישראל ולא נמצא בם פסול בני ישראל עצמו. בני ישראל נפקי אני ה' והוצאתי אתכם. וכמ"ש הכתוב כלך יפה רעיתי ומום אין בך כלך יפה רעיתי הנקבות ומום אין בך הזכרים שכלם לא נטמאו בזנות. לכן אתי מלבנון ליבון עונות ונתבררו ניצוצי הקדושה. כלה הראויה. ואין פקפוק משום שבויה ח"ו. ואפשר לרמוז כלך גימטריא שבעים רמז לשבעים נפש כי הם שבעים שרשים. יפה רעיתי ר"ת גימ' רד"ו ס"ת י"ה דשם י"ה מעיד עליהם החנוכי הפלואי והקדים ה' ליו"ד דהנשים עיקר דבזכות נשים צדקניות נגאלו וכו יפה רעיתי הקדים גס"ת ה' ליו"ד על דרך החנוכי. ומשום מום גימטריא פ"ו דפ"ו שנים היה קושי השעבוד כמ"ש רבינו אפרים לדרכו

לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ שני ס יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־
אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין
וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־
הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃
טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי
לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃

תרגום אונקלוס

לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד. אִלֵּין רֵישֵׁי בֵית אֲבָהָתְהוֹן. בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל. חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי. אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן׃ טו. וּבְנֵי שִׁמְעוֹן. יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר. וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא. אִלֵּין זַרְעֲיָת שִׁמְעוֹן׃ טז. וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן. גֵּרְשׁוֹן. וּקְהָת וּמְרָרִי. וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי. מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃

תפסיר הרס"ג

מן בלד מצר: (יד) האולי רוסיא ביות אבאיהם, בני ראובן בכר אסראיל. חנוך ופלוא חצרון וכרמי. הד'ה עשאיר ראובן: (טו) ובני שמעון. ימואל וימין ואוהד ויכין וצחר. ושאול אבן אלכנעאניה. האולי עשאיר שמעון: (טז) והאולי אסמא בני לוי עלי תיאלידהם. גרשון. וקהת ומררי. וסני חיוה' לוי. מאיה וסבעה ות'לאת'ין סנה:

אבן עזרא

צורך: (יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה. והאנשים הם מיורדי מצרים והחל בראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון. ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. הוא זרח: (טז) בני לוי. הזכיר אלה השני השבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי. כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור

מסורת הקריאה

י"א ואף בעונת אבתם (ויקרא כ"ו ל"ט) בתביר ואף אשר הלכו (שם מ') בז"ג, י"ב אחרי מות משה (יהושע א' א') בתביר, אחרי מות יהושע (שופטים א' א') בפשטא, י"ג ויספר שר המשקים (בראשית מ' ט') בתביר. וידבר שר המשקים (שם מ"א ט') בז"ק, י"ד קלעים חמש עשרה אמה (שמות ל"ח י"ד) בתביר, לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה (שם ט"ו) בז"ג, ט"ו וידבר משה כן (שמות ו' ט') בתביר, וידבר משה לפני ה' (שם י"ב) בז"ק, ט"ז אשר הגלה, ואלה בני המדינה (עזרא ב' א') בתביר, וחברי אלה בני המדינה אשר הגלה (נחמיה ז' ט') בז"ק: ויש ספרים מוסיפין והביא את דכהן משיח (ויקרא ד' ה') בטפחא. יביא אתו דנזיר (במדבר ו' י"ג) בז"ק, וסי' משיח למטה ונזיר למעלה. פי' אצל משיח הטעם למטה תחת האות ונזיר הטעם למעלה על האות. אלה בני זלפה, אלה בני בלהה דויגש. (בראשית מ"ו י"ח כ"ה) פי' בפסוק אלה בני זלפה כתיב שם ותלד את אלה בפשטא, ובפסוק אלה בני בלהה כתיב ותלד את אלה בדרגא תביר: (י) משה לאמר, כתב המכלול למ"ד משה לאמר דגושה לעולם: (יב) וידבר משה. עי' פסוק ט': הן, הה"א בצירי עי' בפרשת בלק כ"ג ט': (יד) בית. הבי"ת רפי: (יט) מחלי.

רשב"ם

(יד) אלה ראשי בית אבותם. מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צוואתו ויחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם. ולפי הפשט עד משה ואהרן הוצרך לייחס כאן ועד קרח ובני עוזיאל ופנחס הנזכרים לפנינו בתורה לדעת מי הם הנזכרים לפנינו: (טז) ושני חיי לוי. לפי הפשט שפירשתי בבראשית שכל שנות הדורות הוא מונה עד שני (חייהם) (נ"א חשוביהם) מנח ועד אברהם. ואחר אברהם שנות יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה ואחריו יהושע והשופטי' והמלכי' וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל:

בעל הטורים

האריות. בזכות משה שנעשה שליח להקב"ה לגאול על בני ישראל ומה לוי דהתם איירי בע"א ההוא דמלך אשור ובענין שפיכת דמים ההוא דיהוידע שלום להרוג את המלכה אף כאן לוה משה להתרחק מע"א ומשפיכות דמים:

שפתי חכמים

ובפרעה יהגו כבוד ומה שכתוב אחריו להוציא את בני ישראל מילתא באפי נפשיה הוא: ד והשתא מלת להוציא קאי אשניהם לוס על דבר ישראל שיאמר להם שהוא יוציאם ממצרים ועל שליחותו אל פרעה שיאמרו לו להוציא את בני ישראל וגו' ויתרו בו שאם לא ינוחם שייסר אותו ביסורים: ה וא"ת עדיין יש להקשות למה לא התחיל משבט לוי. ותירץ הרמב"ן דא"כ היה נראה שלוי היה בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה לכך התחיל מראובן להודיע שנשאר ראובן בכור ליחס ונמנה לוי

רש"י

לוס עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו ופשוטו לוס על דבר ישראל ועל שליחותו ד אל פרעה. ודבר הלוי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן וכמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחס דרך תולדותם ה מראובן. (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנטרס יעקב אבינו לשלשה שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכ"ז שאחד מן השבטים קיים לא היה

זכות משה

שסמעו כי פקד ה' כיון שהאמינו לכל דברי אהרן הרי הפקידה בכלל. אבל נראה שישראל ר"ל זקני ישראל. כאשר שמעו דברי משה האמינו וקבלו ממנו כי פקד ה' את עמו. אבל לא האמינו שהוא יהיה השליח המוציא אותם אבל חשבו שהוא שלחו הקב"ה למבשר לבד. כי היה נראה בעיניהם שאינו כדאי לכך להיותו ערל שפתים. ולכן נאמר וישמעו כי פקד ה' כאלו אמר שהאמינו אלי הענין לא כולו. ובפעם השניה שדבר לא דבר רק עם אותם שהיו בעבודה קשה. האנשים המוכים המתרעמים עליהם. והיה הדבור הזה אליהם לנחמם ולדבר על לבם ליישב דעתם. וגם אלה לא שמעו אבל מקוצר רוח ומעבודה קשה. ולפי שבפעם הראשון לא האמינו שיהיה משה השליח ושהוא יוציאם. לכך נאמר בפרשה הזאת אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. וכן נאמר וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא. כלומר לא משה יהיה המוציא אבל אני בעצמי אוציאכם. וכאשר אמר הקב"ה שנית למשה בא דבר אל פרעה. שהכוונה לשולחו שהוא יוציאם. השיב לומר הן בני ישראל לא שמעו אלי. כלומר לא קבלו ממני שאני אהיה השליח ואני אוציאם. בראותם פחיתותי שאני ערל שפתים. א"כ איך ישמעני פרעה ויאמין שאני השליח להוציאם. באופן שאין הדברים שבים אל מה שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח אבל הדברים שבים אל תחלת השליחות שנא' וישמעו כי פקד ה' שלא האמינו היותו רק מבשר לא שליח להוציאם. והיה זה מפני היותו ערל שפתים לא האמינו שיהיה שליח לדבר עם פרעה. ועד שלא האמינו היותו שליח להוציאם. שהזקנים לא הלכו עמו. אבל נשמטו אחד אחד כמו שכתבו רבותינו ז"ל. וכן הכתוב אומר ואחר באו משה ואהרן ולא הזכיר הזקנים:

עניני יחוס שלשה שבטים

(יד) אלה ראשי בית אבותם וגו'. הקשו המפרשים למה זכר כאן יחוס שלשה שבטים ראובן שמעון לוי. ואם עשה כן לכבוד מרע"ה כמ"ש רש"י ז"ל היה ראוי להזכיר יחוס לוי לבד. והרב כ"י ז"ל כתב דאיתא בגמרא (שבת דף פח) בריך רחמנא דיהיב

חומת אנ"ך

אפילו הכי מוס אין בך אפילו בשני קושי השעבוד ולא מינעיא קושי השעבוד אלא אפי' מוס כל דהו אגיזרת דג"ע אין בך: (ז) וידעתם כי אני ה'. הנה השליחות יהיה אם לתועלת השליח או המשלח או בעבור מי שנשתלח ולזה אמר מרע"ה עתה אין כל שהרעות לעם הזה. גם לי למה זה שלחתני. גם לך מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה. לזה השיב לשלשתן עתה תראה אשר אעשה. גם לך תועלת כי שמי לא נודעתי להם אלא לך. גם לי וידעתם כי אני ה'. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כתיבת יד: (ט) ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה. אפשר דה' שם דפי בתיה שתקרא לו משה לכמה טעמים דנים וכבר לעיל פרשת שמות כתבנו קצת ועתה נבאר איזה גרגיר. וכבר כתבנו כי מ"ש הכתוב ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתיהו. יש להרגיש דהו"ל לקרות משוי כי משה משמע כי הוא מוציא אחרים. ואולם לפנים פירשתי בעניותי כי בתיה כיונה שהוא מוציאה מגיהנם שכבר ראתה וגלולי בית אביה וזכתה לראות השכינה עם משה כמ"ש בזוהר הקדוש ונתגיירה ובזכות שהצילה משה זכתה לג"ע. ורבו יתירה הוספת לה שיש לה היכל בג"ע כמ"ש בזוהר הקדוש. וז"ש ויהי לה לבן ותקרא שמו משה כי בראותה שזכתה שהיה לה לבן במה שהצילתו מן היאור ושכרה לו מינקת לכן ותקרא שמו משה שהוא מוציא אותה מגיהנם. וכי תימא היא בת פרעה הרשע מקור הסט"א ואיך פרסמה זה הן בעודנו אביה בתוקף מלכותו. לז"א ותאמר כי מן המים משיתהו ר"ל שאמרה שהטעם שקראתו משה כי מן המים משיתהו אך עיקר כוונתה שהוא מוציאה מגיהנם והסתירה הענין ויש לה תשובה שיש לו זכות כאלו מוציא עמנו. ולדרכנו דנבאה בה רוח הקדש וקראהו משה כי הוא יוציא ישראל מהגלות ויכלה מצרים וז"ש כי מן המים בהגלות החסדים ישם תהו אותיות משיתהו כי מצרים לשמה תהיה אותיות משה ויוציא ישראל מהגלות וגם משה בגימטריא אל שדי שיוציאם במשמעות תיבת משה בזכות האבות שנגלה עלי באל שדי ולזה אל שדי יתן רחמים ויאמר די לצרותם על דרך שאמר יעקב אע"ה אל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי גם רמז כי שדי ביסוד ובזכות שישראל שמרו היסוד יהי מושך חסד אל להוציאם. וכל זה רמוז בשם הקדוש של משה. ועוד כמה רזין עילאין. וזה רמז ולא שמעו אל משה ר"ל לא הבינו שם משה כפשוטו מוציא שיוציאם מהגלות. וגם גי' אל שדי דיוציאם בזכות האבות שנגלה עליהם באל שדי וגם שהם שומרי ברית שחתום שדי וחסד אל להוציאם. והטעם מקצר גימ' ת"ל שהגזרה היתה ת"ל שנה ועדיין לא עבר כי אם מספר רט"ו מלידת מנשה ואפריס

יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם
וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי
קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח
עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי
יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי
עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃
כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־
עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה

תרגום אונקלוס

יז. בְּנֵי גֵרְשׁוֹן. לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: יח. וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר. וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל. וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת. מְאָה וּתְלָתִין וּתְלָת שְׁנִין: יט. וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי. אִלֵּין. זַרְעֲיָת לֵוִי לְתוֹלְדָתְהוֹן: כ. וּנְסֵיב עַמְרָם. יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵיהּ לְאִתּוּ. וִילִידַת לֵיהּ. יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה. וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם. מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כא. וּבְנֵי יִצְהָר. קֹרַח וְנֶפֶג וְזִכְרִי: כב. וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג. וּנְסֵיב אַהֲרֹן. יָת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב. אֲחָתֵיהּ דְּנַחְשׁוֹן

תולדות אהרן

ויקח עמרם. סנהדרין נח: ושני חיי עמרם. שבת. מגילה יב: ויקח אהרן. בתרא קי:

רשב"ם

(יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל. על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם. ועל חברון לא פירש וא"ת כי לא היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברוני.

רש"י

שעבוד שנאמר (שמות א) וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים ו על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ד' מאות שנה והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דדתו. אחת אביו ז בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב קי ע"ר) מכאן למדנו הנושא

שפתי חכמים

שלישי לשבטים: ו נמצא שלא עבדו אלא קי"ו שנה דהא יוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה ובאותו זמן היה לוי בן ל"ד שנה דהא כשש שנים נולדו כולם חוץ מבנימין הואה מהם ב' שנים עד שנולד לוי שהוא ג' לראובן נמצא שהיה לוי גדול מיוסף ד' שנים ואח"כ היה ז' שני שובע ושנתים רעב וכשעברו ב' שנים משני הרעב באו למצרים ובאותו זמן היה לוי בן מ"ג וקל"ז שנים היה כשמת צא מהן מ"ג אז נשארו עדיין צ"ד שנים מלוי שלא התחיל השעבוד ורד"ו שנים היו במצרים צא מרד"ו שנים צ"ד שנים של לוי שלא התחיל השעבוד נמצא שלא נשתעבדו אלא קי"ו: ז ר"ל שלא תפרש כמו דודתך הנאמר בפ' עריות ואל דודתך לא תקרב והתם פירושו אשת דודו דהא יוכבד היתה בת לוי ואם כן היתה נמי אחות קהת דהא קהת היה בן לוי וקהת היה אביו של עמרם אם כן נמצאת שהיתה אחות אביו ·

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) ויקח עמרם. מדרש לפי שנולד משה מאחות אב לכך לא נכתב כרת בערות דודתו מפני כבודו. וזה שייסד הפייט באזהרות חוקה אחות אב על כל נעלם תכסך בושה ונכרת לעולם:

(כא) ובני יצהר. למה חשב בני עמרם ובני יצהר ובני עוזיאל שהם בני בנים של קהת ולא בני בנים של גרשון ומררי ולא חשיב נמי בני בנים של חברון כמו שאר בני בנים. וי"ל דחשיב בני עמרם מפני משה ואהרן ובני יצהר קרח מפני שעתיד לדבר ממנו לקמן ובני עוזיאל מישאל ואלצפן אבל לא מבני האחרים שלא דבר בהן בשום מקום לכך לא האריך בהם כאן להזכיר בניהם. אי נמי שלא היו לו בנים:

עניני יחוס שלשה שבטים

דיהיב לן אוריין תליתאה לעם תליתאי ע"י תליתאי ביום תליתאי בירחא תליתאי. [הגם כי נעלם מאתנו מעלת תליתאי. אבל זאת ראינו כי הקב"ה הי' מהדר שיהיה הכל ע"י תליתאי] ע"כ התחיל לבדוק כראש בית אבותם ומצא ראובן ארבע משפחות ושמעון חמש משפחות ולוי שלש משפחות. ע"כ פסל הראשונים ובחר בלוי המשולש פעמים. כי לוי בעצמו הוא תליתאי וממנו יצאו משפחות רק שלשה גרשון קהת ומררי. ומשה בעצמו הוא השלישי. מרים אהרן ומשה:

ותלד

תפסיר הרס"ג

(יז) בני גרשון. לבני ושמעי לעשאירהם: (יח) ובני קהת. עמרם ויצהר. וחברון ועזיאל. וסני חיוה' קהת. מאיה ות'לאת'ה ות'לאת'ין סנה: (יט) ובני מררי מחלי ומושי. הולאי עשאיר אלליואניין עלי' תיאלידהם: (כ) פתזווג עמרם. יוכבד עמתה קבל אן תחצ'ר עליה. פולדת לה הרון ומוסי. וכאן סני חיואתה מאיה וסבעה ות'אלת'ין סנה: (כא) ובני יצהר. קרח ונפג וזכרי: (כב) ובני עזיאל. מישאל ואלצפן וסתרי: (כג) פתזווג הרון. אלישבע אבנה' עמינדב אכ'ת

נוה שלום

(כ) דדתו. עמתה, קבל אן תחצר או תחט'ר ענינם לשון מניעה ואיסור וכלומר שעדיין לא נתנה תורה ולבני

אבן עזרא

כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים: (יט) ובני מררי שנים היו בניו ולא יותר. על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב. גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה · (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונה. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו. ושמואל הנביא היה מבני

מסורת הקריאה

החי"ת בשוא לבדו: (כג) נחשון, החי"ת בשוא לבדו, וכתב דמנחת שי שכן מצא בספר כ"י שאלו הן מהשמות שאין באהח"ע שבהם כי אם בחטף לבד (ר"ל שוא לבד יהוא נח) ע"פ

רבינו בחיי

(כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה לפי שהיה גדול ממנו בשנים ואחרי כן אמר הוא משה ואהרן הקדים את משה לפי שהוא גדול ממנו בנבואה. וכן מצינו שהקדים יהושע לכלב שהיה גדול ממנו בנבואה והקדים כלב ליהושע לפי שהיה גדול ממנו

חומת אנ"ך

דות גימטריא רט"ו עם הכולל ולכן לא הבינו שיצאו מהגלות. ועוד ומעבודה קשה שעבדו ע"ז באונס וזו היא שקשה ואיך יתכן שיצאו: (יט) ובני מררי מחלי ומושי. רבינו אפרים ז"ל בפרישתו דורש כל השמות שבפרשה. ומעין דוגמא יש לרמוז בבעל תשובה כי המכיר בחטאו ושב ולבו יור על חטאו. הקב"ה מוחל לו וזה רמז ובני מררי שמתמרר על חטאו. מחלי שהקב"ה מוחל עונותיו ומעבירם וזהו ומושי ע"ד ומשתי את עון הארץ א"כ שהוא סר מהקליפה וסט"א וזהו ומושי א"כ שהוא מוציא לאור כתשובת ניצוצי הקדושה וזהו ומושי וזש"ה ירא אלהים וסר מרע שהוא מסיר מרע ומברר מהס"א כי' הק' ע"י שהוא ירא אלהים בחינת השכינה והיא המבררת כמשז"ל: (כ) ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ותלד. ר"ת תוך מתיבת לו הוא אוליד והו"ל כאלו אמר אוליד לו. והענין שאמרו בגמרא שהעובר עבירה מוליד ממזר בעולם דעולם כמנהגו נוהג והטבע מחייב זיווגם להוליד. ולפ"ז כשהולידה דרך נס ופלא מורה שהזווג קדוש ואין בו עבירה דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי. והכא בזווג עמרם עם יוכבד היה מ"ו מקום לפקפק כי יוכבד דודתו ועתידה תורה לאסור. גם לפי התרגום המיוחס ליונתן גרשה עמרם ונשאת לאלצפן והחזירה והו"ל מחזיר גרושתו מנשואין דעתידה תורה לאסור.

אמנם יוכבד כשילדה למשה רבינו בת ק"ל שנה היתה וזה נס ופלא דמימי אברהם ושרה נחשב לנס גדול מה שילדה שרה בת תשעים וק"ו בימי עמרם לילד בת ק"ל שנה כמשז"ל. ואם לא היה זיווגם כהוגן לא עביד קב"ה ניסא לשקרי. וזה רמז אוליד לו בר"ת רמז דכביכול אומר אוליד לו אני המוליד דזיווג קדוש הוא. ועמרם הצדיק שהיה מד' שמתו בעטיו של נחש כתיב לו לאשה אשה הראויה לו. ור"ת ויקח עמרם את יוכבד דודתו גימטריא ג"א כמנין הוי"ה אדנ"י רמז שזיווגם היה ליחד הדודים למעלה בצדקת קיבורם וס"ת גמטריא נתה בסוד דבר"י חכמים בנח"ת נשמעים נח"ת גי' ג' אהיה במילויים כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. והיתה יוכבד בת ק"ל שנה לרמוז שהגלות היה על ניצוצי אדה"ר בק"ל שנה וע"י השעבוד המה יעלו וכן יוכבד גימטריא מ"ב כי כל שם מ"ב הוא להעלות. וראיתי בתנחומא פרשת במדבר דדריש פסוק מושיב יחידים ביתה עמרם ויוכבד שבזכותם הוציא הקב"ה את האסורים ממצרים שהיו משועבדים בטיט ובלבנים מה עשה הקב"ה זיווג יוכבד לעמרם כדי שיעמידו מביניהם גואל לישראל וכו' ע"ש ולפ"ז יומתקו יותר הרמזים האמורים. ואפשר לרמוז כי יוכבד גימטריא בא גואל עם הכולל. ואמרו פ"ק דסוטה שהחזיר עמרם ליוכבד ועשה לקוחים באפיריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה. וכפ"ז אפשר

תפסיר הרס"ג

נחשון. פולדת לה. נדב ואביהוא. אלעזר ואיתמר: (כד) ובני קרח. אסיר ואלקנה ואביאסף. האולי עשאיר קרח: (כה) ואלעזר אבן הרון, תזווג באמראה מן בנאת פוטיאל. פולדת לה פינחס. הולאי רויסא אבא אלליואניין לעשאירהם: (כו) המא הרון ומוסי. אלד'י קאל אללה להמא. אכ'רגא בני אסראיל. מן בלד מצר עלי' גיושהם׳

אבן עזרא

קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ מדרך הסברא. פוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן. ולולי נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן׳ (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים. ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה:

מסורת הקריאה

הקבלה: (כד) אסיר, האל"ף בפתח והסמ"ך בדגש, ונמסר עליו כולם בדגש במ"ב, ר"ל כולהון כתיב האל"ף בפתח והסמ"ך דגוש, בר מן ב׳ דכתיב האל"ף בקמץ והסמ"ך רפי, וסי׳ א׳ אנקת אסיר (תהלים ע"ט י"א) ב׳ לשמע אנקת אסיר (שם ק"ב כ"א): ואביאסף. הוא חד מן י"ז מלין מן חד חד מפקין אל"ף, פי׳ י"ז מלין נמצא אשר האל"ף בהם נקראת ונדגשת במבטא. והמה נמסרו במס"ר אות אל"ף: (כה) לקח. הלמ"ד במתג:

רבינו בחיי

ביחס, הוא שכתוב (במדבר יד) ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים וכתיב (שם) כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון, וכן הכתוב הקדים השמים לארץ למעלתם כי הנבראים השכליים נכבדים מן הגופניים מפני שאלו נצחיים ואלו כלים והולכים. והקדים גם כן הארץ לשמים לפי ששם בית המקדש והשכינה שרויה בתוכו ודרשו רז"ל עקר שכינה בתחתונים היתה וזהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. ומה שהזר יהי ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים בעבור שהזכיר למעלה הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם והיתה המצוה עליהם לשניהם שיוציאו אותם מארץ מצרים על כן בא ללמדך שהדבור עם משה לבדו:

שמות ו וארא

וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא
אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי
קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃ כה וְאֶלְעָזָר בֶּן
אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה
רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃

תרגום אונקלוס

לֵיהּ לְאִנְתּוּ. וִילֵידַת לֵיהּ. יָת נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא. יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר: כד. וּבְנֵי קֹרַח. אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף. אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח: כה. וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן. נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנָת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִנְתּוּ. וִילֵידַת לֵיהּ יָת פִּינְחָס. אִלֵּין. רֵישֵׁי. אֲבָהָת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: כו. הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. דַּאֲמַר יְיָ לְהוֹן. אַפִּיקוּ. יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם

תולדות אהרן

ואלעזר בן אהרן לקח. סוטה מג בתרא קט.

רשב"ם

ולמה לא פירש כאן בני חברון. לפי שאינן נזכרים בתורה לפנינו שמותם אבל אלו שלשה עמרם ויצהר ועוזיאל הוזכרו בניהם בתורה.*עמרם בשביל אהרן ומשה ומרים. בני יצהר בשביל קרח. דכתיב ויקח קרח בן יצהר וגו׳. בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן. דכתיב ויקרא משה אל אליצפן בן עוזיאל (דוד) אהרן: (כד) ובני קרח אסיר ואלקנה. לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו. ובני אהרן. ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא: (כה) ואלעזר בן אהרן וגו׳. בשביל פנחס בן אלעזר. אבל בבני איתמר לא פירש כאן שאין צריך להזכירן לפנינו בתורה: (כו) הוא אהרן ומשה. אהרן זה שאמור שנולד לפני משה. ומשה זה ואהרן. הם אשר אמר ה׳ להם. הם המדברים וגו׳ הוא משה שאצל הדבור היה הוא תחלה ואהרן אחריו ואצל הלידות מקדים אהרן למשה ולענין הדבור מקדים משה לאהרן:

בעל הטורים

(כד) אסיר. ב׳ במס׳ אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר. זהו שאמרו על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם וזהו להוציא ממסגר אסיר:

שפתי חכמים

ח (רא"ם) אבל גבי לבן דדרשו להגיד שבחה משום דלא שייך לומר שבדק בלבן ועוד דלא הל"ל לא את אביה ולא אחיה ולא מקומה שכבר הוזכרו למעלה וע"כ כולם באים לדרשא וליכא למימר דלמא אה"נ שצריך לבדוק בכולם חדא דבשלמא באחיה שייך הטעם משום דרוב בנים דומים לאחי האם משא"כ באביה וכ"ש באנשי מקומה ועוד דא"כ למה בדק אהרן באחיה בלבד דהא לא נכתב שם אביה מיותר: ט סוטה דף מ"ג רצונו לומר שאביו היה משבטו של יוסף ואמו היתה מזרע יתרו או להיפך ודייקו מדכתיב פוטיאל ביו"ד דמשמע לשון רבים אי נמי מדכתיב מבנות דמשמע נמי ל׳ רבים רצונו לומר שייחסו בשביל שני יחוסים וא"ל דלמא שם אדם הוא ששמו פוטיאל ויש לומר דדייק מדכתיב ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון ש"מ דבא הכתוב לייחסם ה"נ פוטיאל בא לייחסו: י י"מ שמרד וי"מ שנילול: כ דעל לצאותם משמע שהוציאו את ישראל יותר

רש"י

אשה צריך לבדוק ח באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם ט עגלים לע"א. ומזרע יוסף שפטפט י ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה׳ (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד: על צבאותם. בצבאותם כל כ צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם:

ענין הקדימת אהרן למשה ומשה לאהרן

(כו) הוא אהרן ומשה וגו׳ הם המדברים אל פרעה הוא משה ואהרן. פעם הקדים אהרן למשה ופעם הקדים משה לאהרן. רש"י פי׳ מלמד ששקולין היו. והקשו המפרשים איך יכול לומר שאהרן שקול כמשה. הלא הכתוב אומר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה. והרב רלב"א אומר כי לענין גאולתם של ישראל ממצרים היה צריך את שניהם משה ואהרן. כי שני מיני שליחות הי׳ בגאולה זו. שליחות הקב"ה לפרעה שישלחם מארצו. ושליחות לישראל שיאמינו שזמן גאולתם בא ויאמינו בכל האותות והמופתים שירצו ליצא ממצרים. ולשליחות לפרעה היה נצרך משה ולשליחות לישראל היה נצרך אהרן. כי משה לא נתגדל במצרים עם בני ישראל רק בביתו של פרעה כבן מלך וכשהיה עודנו בבחרותו ברח מפני פרעה והיה במדינת כוש וכמה שנים בבית יתרו וכשנתגלה כעת לפני ב"י היה כשמנים שנה ולא ידעו ממנו עד היום. ולא הכירוהו שיהיה נביא גדול שידבר ה׳ עמו. ע"כ אם משה יגיד להם שזמן הגאולה בא לא יאמינו לו כמ"ש והן לא יאמינו לי אבל את אהרן ידעו כי הוא נתגדל עמהם במצרים והכירו אותו לצדיק וכמה פעמים היה אליו דבר ה׳ והוכיח אותם והתנבא להם. לכן ב"י האמינו באהרן כשאמר להם שזמן הגאולה בא. ופרעה היה להיפך. כי את אהרן לא הכיר. כי מה היה לו לאהרן בבית המלך. ע"כ לא היו דבריו נשמעים אצל פרעה. אבל את משה הכיר. הן בעודנו בביתו הי׳ שר וחשוב והכירו אותו לחכם גדול. וגם שמע מאתו בעת היותו מלך בכוש ארבעים שנה ושם הנהיג המלוכה בחכמה גדולה. לכן אצלו רק משה נתקבל לדבר אתו. ע"כ אצל ישראל היה אהרן ראש המדבר ומשה טפל אליו. ואצל פרעה היה משה העיקר ואהרן טפל אליו. וזהו שאמר הכתוב הוא אהרן ומשה אשר אמר ה׳ להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים. העיקר אהרן ועמו משה לדבר לבני ישראל. הם המדברים אל פרעה וגו׳ הוא משה ואהרן. היה משה העיקר ועמו אהרן:

נחל קדומים

כו (ג) הוא אהרן ומשה. הם המדברים. עכ"ל שמות רבה סוף פ"ז. ורב אשכנזי ז"ל פי׳ דהנה הכתוב ברישא אמר הוא אהרן ומשה וכו׳ הם המדברים ואח"ך כתיב להוציא את בני ישראל מארץ מצרים הוא משה ואהרן עין רואה דכתוב א׳ אומר הוא אהרן ומשה ומקדים אהרן. ואח"כ מקדים למשה ואמר הוא משה ואהרן. ורז"ל דרשו והביאו רש"י לומר ששקולים היו. ועדיין צריכין למודע"י דהגם דלימדנו דשקולים הול"ל הוא משה ואהרן ברישא ואח"כ לימא הוא אהרן ומשה. דהגם דלענין יצי"מ שקולים הם מ"מ גדלה מעלת משה מאד שא"ל הקדוש ב"ה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. ובמהות גדולת משרע"ה כבר אמר ה׳ לא כן עבדי משה וכו׳. ומשה עלה אל האלהים. וע"ז בא המדרש לתרץ דנקט קרא הוא אהרן ומשה ברישא משום דסמיך למאי דכתיב הם המדברים דלענין הדיבור אהרן עיקר

חומת אנ"ך

לפרש פסוק מושיבי עקרת הבית יוכבד כמו שדרשו רז"ל מושיב יחידים ביתה. אם הבנים שמחה שהיו מרקדין אהרן ומרים בפניה כמ"ש פסוק זה מלאכי השרת כמו שאמרו שם פ"ק דסוטה. הללויה שזיווגם להוציא גואל ישראל וז"ש גאלת ישראל ממצרים דעי"ז שהחזיר עמרם ליוכבד יצאו ישראל ממצרים. א"כ בסגנון אחר מושיבי עקרת הבית יוכבד. ולא היותה דיש פקפוק דעתידה תורה לאסור. לא בדא. דהרי גאלת ישראל ממצרים בי"ת יעקב בשכר נשי ישראל שגדרו עצמם מהערוה. ואיך מרע"ה גואלם. אלא מוכרח דהזווג קדוש והוא כ"י מושיבי עקרת הבית. ובזה יש לפרש פסוק מושיב יחידים שדרשוהו בתנחומא על עמרם ויוכבד כאמור. הכוונה אלהים מושיב יחידים כ"י אלהים שאיוה על העריות הוא כ"י מושיב יחידים עמרם ויוכבד שיזדווגו להוציא מרע"ה שהוא הגואל. מוציא אסירים ישראל בכשרות נשים לדקיות שגדרו עצמן מן הערוה ווזה תבין כי אלהים מושיב יחידים עמרם ויוכבד כי ישראל לא יצאו אלא שהיו גדורים בעריות ואם ח"ו עמרם לא עשה כהוגן איך נשה ואלם אלא מוכרת כי מאת ה׳ היתה זאת. ורמז גם כן מוציא אסירים ניצוצי הקדושה שהיו במצרים דאפיק משמע נתבררו ובאו בכשרות וילדו שנה תחת הכר"ם האחת ונטלו חיותם של המצריים וז"ש אך סוררים שכנו צחיחה כשון נחה למה שחיותם שהיו ניצוצות הקדושה יצאו מהם ועתה נפשם יבשה. אין כל

כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃
כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שלישי ס כט וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה
דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת
כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם
וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ ז א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים

תרגום אונקלוס

עַל חֵילֵיהוֹן׃ כז. אִנּוּן, דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם. לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם. הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח. וַהֲוָה. בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ. עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כט. וּמַלִּיל יְיָ. עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ. מַלֵּיל, עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם. יָת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ ל. וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ. הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל. וְאֵיכְדֵין, יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃ א. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. חֲזִי. דְּמַנִּיתָךְ רַב

תולדות אהרן

פוח משה ואהרן מגילה יא׃

תפסיר הרס"ג

(כז) המא אלמכ'אטבין פרעון מלך מצר. ליכ'רגא בני אסראיל מן מצר. המא מוסי והרון: (כח) ולמא כאן פי יום כ'אטב אללה מוסי פיה פי בלד מצר: (כט) קאל אללה למוסי אנא אללה. כלם פרעון מלך מצר. בגמיע מא אמרך בה: (ל) פקאל בין ידיה. הוד'א אנא אלת'ג' אלפם. וכיף יסמע מני פרעון: (א) פקאל אללה לה. אנצ'ר. קד געלתך אסתאד'א פי

נוה שלום

נח לא נאסרה. (כט) וידבר, כלם אללה מוסי' דבק אל פלמא וכו'. לאמר אני ה' דבר, וקאל לה אנא אללה כלם פרעון וכו'. ז (א) אלהים, אסתאד'א, כת"א ומלה זו אין עיקרה ערבית ע"ל דברים (כז ב). לפרעה. פי אמר פרעון, כלומר נתתיך אדון לקבל הצווי בדבר פרעה. ואהרן אחיך יהיה מתורגמן להעתיק הדברים אליו, וזהו שתיקן תרגום הפסוק הסמוך אתה תדבר לאהרן אחיך את כל אשר אצוך והוא ידבר אל פרעה. לשלח את בני ישראל

חלק הדקדוק

לדבר. ר"ח]: כז) הם המדברים. במחברת בן אשר ז"ל המדברים שוא שתחת המ"ם נח. ועל דקדוקו אנו סומכים. ובשאר המקרא נד (לשון מהרי"ב): ● הוא משה ואהרן. בקצת

אבן עזרא

(כז) הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם. ולא כן אהרן. והכתוב מעיד לא כן עבדי משה. ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני. על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן. וככה בנביאים וככה בכתובים. ואין טענה ממלת ואלה תולדות אהרן ומשה. גם ותלד לו את אהרן ואת משה. כי כאשר נולדו הזכירם. והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן: ביום דבר יי' אל משה בארץ מצרים. וזה שדבר לו אני יי' דבר אל פרעה. וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו. אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן. כי

אבי עזר

לדבר בו בחבורי אם מטעמים: (כח) (יש לתמוה על המסדר) צריך להיות למה לא דבק וכן ויהי ביום כלות משה לכתוב. עיין בפ' דברים. אבל בתרגום יונתן משמע שפיר דקאי פסוק ויהי ביום דבר לפרשה שלפניה ע"ש. ועיין מש"כ הרב פ' במדבר

בעל הטורים

(ל) הן אני. ד' דסמיכי. הכא. ואידך הן אני כפיך לאל. הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בשם שיש בידו לרפאותו כאשר אלה וילדה ציון:

רשב"ם

(ל) ואיך ישמע אלי פרעה. פרשה זו הוא פרשה שלמעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו עד שפירש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי הם משה ואהרן בדברם אל פרעה:

רש"י

(כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. ל מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי מ ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו

שפתי חכמים

מלכאותם. א"נ דמשמע שהוציאו את צבאותם בתחלה וזה אינו: ל (ג"א) פי' דאל"כ לא יתכן ויהי ביום דבר וגו' דמה היה באותו יום אלא מחובר וכו': מ פי' האמירה של ואני ערל שפתים הכא אחר הן בני ישראל לא שמעו אלי שזו היא האמירה ראשונה ושנאה בפרשה שניה לא האמירה של לא שמעו כי זו לא נשנית בפ' שניה רא"ם. ואני אומר על כל מה שנאמר בפ' ראשונה קאי והא דלא נשנית בפרשה שניה הדבור של לא שמעו אלי דדיבור ההוא גם כן מרומז בפרשה שניה דקשה למה מהפך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ראה נתתיך אלהים. לפי שעשה עצמו אלוה שנאמר לי יאורי אמר הקב"ה אתה לי לאלהים

מעלת נבואת מ רע"ה על כל הנביאים

(כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו'. כתב הרב כ"י שבא להורות מעלת נבואת מרע"ה על כל הנביאים שהמה ראו נבואתם רק בחלום חזיון לילה כמ"ש הכתוב אם יהיה נביאכם ה' בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' כי נבואתו היתה ביום ובהקיץ כמו שלמדו חז"ל מן פסוק ביום צותו הנאמר בפרשת צו שכל המצות נצטוה משה עליהם ביום. ע"כ הודיע לנו הכתוב כאן שהתחלת נבואתו עודנו במצרים היה ביום וכן מסתמא כל נבואותיו היו ביום ובהקיץ. ע"כ היה מעלתו גדולה מכל הנביאים שהיא ראה נבואתו ביום ובהקיץ שזוא מעלה גדולה לא כן שאר הנביאים שהמה ראו נבואתם רק בחלום חזיון לילה:

ביאור הכתובים

(א) ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה. המאמר הזה הוא מה שנאמר לעיל בפסוק י"ג וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה. ששתף את אהרן עם משה. ולמעלה קצר ולא הזכיר פרטות הדבור הזה מה הוא והזכירו כאן שאז אמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה. רצונו לומר שפרעה יחזיק אותך כאלו אתה אלהים הפוקד ומנוה. וכמו שהאלהים לא יוציא דבר אל הפועל רק על ידי נביאיו ושלוחיו שה' פוקד את נביאיו ושלוחיו והם מוציאין את הדבר אל הפועל. כן אהרן אחיך יהיה נביאך. הוא יהיה הנביא שלך. שעל ידו תגזור אומר ויקם לך. ומפרש בפסוק ב' אתה תדבר. כאלהים המדבר ופוקד כן אתה תדבר ותפקוד. ואהרן אחיך ידבר אל פרעה שישלח את בני ישראל מארצו. כמו שה' דובר על ידי מלאכיו ונביאיו [מלבי"ם]:

לפרעה

נחל קדומים

ומשו"ה הקדים ואמר הוא אהרן ומשה. ואח"כ דכתיב להוציא את בני ישראל מארץ מצרים קאמר הוא משה ואהרן דלהוציא בני ישראל משה עיקר וכמשז"ל דא"ל הקב"ה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ומ"מ רצה הכתוב ללמדנו דלענין יציאת מצרים שניהם שקולים מיהא דאי לא"ה לא נקט הוא אהרן ומשה כלל אלא תדיר משה ואהרן ואף על גב דכתיב הם המדברים לא איכפת לן. אך עתה דבא ללמד דשקולים הם ומוכרח לומר שמותיהם נאים להקדים אחד וזמנא אוחרי להקדים האחר נקט ברישא הוא אהרן ומשה משום דבעי למימר הם המדברים דלדיבור אהרן עיקר. ובסוף משה ואהרן להוציא עד כאן דברי הרב הנז'

חומת אנ"ך

ושכנו לאיקה רעבים גם לנאים כי לא נשאר בהם חיות ככל אשר דברנו: (כז) הוא משה ואהרן. כתוב בלקוטים בספר רבינו אפרים ז"ל משה ואהרן גימטריא תרי"ג דעל ידם נצטוו ישראל תרי"ג מצות עכ"ד והחשבון אינו מכוון ואפשר דחושב אהרן מלא וי"ו דזמנין אתרי דחושבנא בלא חשבון וי"ו כשיש חולם ע"ד שכתב הרב ז"ל לפונה גימטריא עסת"ב

מרפא לשון

ז. א) נביאך, מתורגמנך וכן תרג' לעיל (ד יו) יהיה לך לפה, למתורגמן וצ"ל למה הוסיף המים ולא אמר תורגמנך, לתורגמן ונראה שמפני ההתמדה נופל בו המים שהוא לשון נפעל וכן הענין בתרגום ויהושע משרתו שתר' משומשניה שכשיתמיד הפועל ישוב להיות נפעל כענין ארוס ומסור בלה"ק וכמו אז נדברו יראי ה' מה נדברנו עליך וכדלקמן יו' ז'. ד) והוצאתי את צבאתי, חילי.

מסורת הקריאה

(כז) המדברים. המ"ם בשוא נח: (כט) וידבר ה', נמסר במס"ק ומס"ג ו' בטעם דרגא תביר ריש פסוק, וסי' א' דין ב' זאת החיה (ויקרא י"א א') ג' בערבת מואב (במדבר ל"ג נ') ד' וחברו (שם ל"ה א') ה' אליכם מתוך האש (דברים ד' י"ב) ו' אל מנשה ואל עמו (דה"ב ל"ג י') ונשמט פסוק אחד מהמס"ג ביד עבדיו (מ"ב כ"א י') וא"כ צ"ל ז' בטעם, וכן נמסר בויקרא י"א א', ז', ובמס"ג במדבר ל"ג ג' נמנו כולם וע"ש: משה לאמר, הלמ"ד בדגש: (ל) הן. עי' במדבר כ"ג ט':

לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃
ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ
וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי
אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי
אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה
וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי
אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃
ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי
אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן
עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה

תולדות אהרן

והוצאתי את צבאותי שבועות נס :

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה. וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְמָנָךְ: ב. אַתְּ תְּמַלֵּיל. יָת כָּל דַּאֲפַקְּדִנָּךְ. וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה. וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: ג. וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה. וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי. וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד. וְלָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה. וְאֶתֵּין יָת מַחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם. וְאַפֵּיק יָת חֵילַי. יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. בְּדִינִין רַבְרְבִין: ה. וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ. כַּד אֲרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרָיִם. וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן: ו. וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ. יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ: ז. וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין. וְאַהֲרֹן.

תפסיר הרס״ג

אמר פרעון. והרון אכ׳יך יכון תרגמאנך: (ב) אנת תכלם הרון אכ׳יך בגמיע מא אמרך בה. והרון אכ׳יך יכלם פרעון. ליטלק בני אסראיל מן בלדה: (ג) ואנא אצעב קלב פרעון. ואכת׳ר איאתי. ובראהיני פי בלד מצר: (ד) ולא יקבל מנכם פרעון. חתי אחל אפתי באלמצריון. ואכ׳רג גיושי. קומי בני אסראיל מן בלד מצר. באחכאם עצ׳ימה: (ה) ויעלמון אלמצריון אני אללה. אד׳א אטלקת אפתי עליהם. ואכ׳רגת בני אסראיל מן בינהם. (ו) פצנע מוסי והרון. כמא אמרהמא אללה כד׳אך צנעו: (ז) וכאן מוסי אבן ת׳מאנין סנה.

אבן עזרא

דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר יי׳. עתה פי׳ ענין וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן. וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (א) ויאמר יי׳. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים. יהוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו. והאומרים כי נביא. מגזרת ניב שפתים. איננו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת. ומעלומי העי״ן לפי דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים. ויתנבאו. כי האל״ף שרש. ועוד כי ניב שפתים כמו פרי. כי הוא מגזרת תנובה. עוד ינובון בשיבה. והעד הנאמן. וניבו נבזה אכלו. יעוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא. אם פירושו דברן הוא. רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי. כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. והוא מתענג עלי ע״כ ויתפלל בעדך וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע״פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו מה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו. או לחסר מרעתו. וזה אפרש בפרשת כי תשא. ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה: והנה

אבי עזר

בד״ה והזר הקרב: (ה) (יש חילוק בין וידעו) תוכן דברי הרב בכל מקום שנאמר וידעו בצירי היוד״י הוא יו״ד העתיד ויו״ד השורש נבלע בצירי. והוי״ו הוא וי״ו

רשב״ם

(א) נביאך. דברן תחתיך: (ב) ושלח. שיאמר לו אהרן שישלח בני ישראל מארצו: (ה) וידעו מצרים כי אני ה׳. ארון ומושל שעד עתה אמרו לא ידעתי את ה׳:

בעל הטורים

(ג) ואני אקשה. ועליו נאמר עם עקש תתפתל עקש בגימטריא אדון ומושל שעד עתה אמרו לא ידעתי את ה׳:

רש״י

במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת (ישעיה נז) ניב שפתים (משלי י) ינוב חכמה ויכל מהתנבאות דשמואל (ש״א י) ובלעז קורין לו פרידיג״ר (פרעדיגן): (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי נ ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי ם וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עו״א לתת לב שלם לשוב ע טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את פ גבורותי. וכן מדתו של הקב״ה מביא פורענות על האומות עו״א כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו׳ אמרתי אך תיראו אותי תקחו מוסר ואעפ״כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר צ ויחזק ה׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה (ועיין ברא״ם שגורס כאן לדבור המתחיל בלכתך לשוב עד שמתים בידך וכדלעיל בפרשת שמות בפ׳ בלכתך לשוב ע״ש): (ה) את ידי

שפתי חכמים

הכתוב ממה שנאמר למעלה בפרשה ראשונה דלעיל כתיב ואיך ישמע אלי פרעה ואני ערל שפתים ובפרשה שניה כתיב הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה א״ו ה״ק הן בני ישראל לא שמעו אלי אע״פ שכל השליחות היא לטובתם אפ״ה לא שמעו אלי בסבה שאני ערל שפתים א״כ איך ישמ׳ אלי פרעה והנה הוא הק״ו בעצמו שנאמר בפרשה ראשונה: נ פי׳ דלכך אמר את כל אשר אצוך שאתה תדבר לפני פרעה כל דבור ודבור פעם א׳ בקצרה ולא יותר כמו ששמעת מפי ואהרן אחיך ידבר כל דבור ודבור פעמים ושלש עד שיטעימנו וימליצנו באזני פרעה. מהרש״ל: ם דהא ודאי הוא שפרעה ימרוד בו מאחר שהוא מחזק את לבו וכי דרך של הקב״ה כן שיתן בדעתו של אדם שיעבור על רצונו ל״פ וגלוי וכו׳: ע ר״ל ואי לא אקשה את לבו אז בודאי שיעשה תשובה וגלוי לפני שלא יעשה תשובה שלימה בלב שלם ואם אביא מכות ופורעניות עליו אז יאמרו הבריות כך מדתו של הקב״ה שמביא פורעניות על מי שחוזר בתשובה והם לא יודעין שאינו חוזר בתשובה בלב שלם לכן אקשה את לבו כדי שלא יחזור בתשובה כלל ואז יכול אני להרבות מופתי להביא פורעניות עליו לעיני כל אדם: פ דייק מדכתיב בקרא והרביתי את אותותי דמשמע מן הקרא שיביא עליו מכות ועונשים יותר על מה שחטא וא״כ קשה למה הוא רוצה להביא עליו מכות יתירות יותר על מה שחטא ועז״פ כדי שתכירו אתם את גבורתי וע״ז מביא ראיה וכן מדתו וכו׳ וק״ל: צ פי׳ אע״פ שלפ״ז היה ראוי שיקשה ה׳ את לבו גם בה׳ מכות הראשונות אף על פי כן רצה ה׳ שיפרסם רשעתו להודיע שאף בלתי החיזק של הקדוש ברוך הוא הוא

רבינו בחיי

ז (א) ראה נתתיך אלהים. כלומר אל תחוש שלא תהיה נשמע לפרעה לפי שאני נותן אותך גדול עליו. ומענין הדבור שאמרת אהרן אחיך יהיה נביאך כלומר יהיה המדבר. ולשון נביאך ניב שפתים וכן תרגום אונקלוס מתורגמנך. ודרשו רז״ל ראה נתתיך אלהים לפרעה פרעה היה עושה עצמו אלוה שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתיני. אמר לו הקב״ה כלפי שהוא עושה עצמו אלוה הודיעהו שאינו כלום הריני עושה אותך אלוה עליו: (ג) ואני אקשה את לב פרעה. רבים שואלים בכאן אם הקב״ה היה מקשה את לבו שלא ישלח אותם למה הרבה עליהם המכות הגדולות ההם חנם והנה זה חמס כפי הנראה והש״י צדיק לא יעשה עולה. ואם היה קושי הלב והסרוב לבלתי שלחם ממנו ומאתו איך היה מעני שו על קושי לבו בכל המכות ההן. והתשובה בזה כי פרעה היה רשע מצד אחד ודיה הוטא כבר ואילו היה חטאו מניעו לשלח את בני ישראל והקב״ה מחזק את לבו באותה מניעה ומענישו עליה היה בזה חמס אבל החטא לפרעה מבואר בכתוב שאמר (שמות א) הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו וכיון שהיה רשע וכופר מעצמו והזיד עליהם הוא ועמו נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה הוא שהיה הקב״ה נותן בלבו שלא ישלחם כי אם היו חוזרין בתשובה אי אפשר להענישם והראיה מאנשי נינוה ועל כן הוצרך למנוע מהם דרכי התשובה ואמר ואני אקשה את לב

מסורת הקריאה

(ב) אתה תדבר. התי״ו רפה. א״ת ומ״ש: (י) ויעשו כן. היו״ד

חומת אנ״ך

וכתוב חסר וכמ״ש במ״א בס״ד: (א) ראה נתתיך אלהים לפרעה. אפשר לרמוז לפרעה גימטריא לשון עם הכולל לומר שבעיניו יראה כאילו יש לך לשון למודים. א״כ לפרעה גימטריא שכינה שאית הנקס ומנו על

וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ רביעי פ ח וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ
לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח
אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי
לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־
פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא
גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים
וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם
בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ
מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־

* שני בסת״י

תרגום אונקלוס

בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין. בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה׃ ח. וַאֲמַר יְיָ. לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ ט. אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר. הַבוּ לְכוֹן אָתָא. וְתֵימַר לְאַהֲרֹן. סַב יָת חוּטְרָךְ. וּרְמִי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ י. וְעָל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה. וַעֲבַדוּ כֵן. כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ. וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ. קֳדָם פַּרְעֹה. וּקְדָם עַבְדּוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ יא. וּקְרָא אַף פַּרְעֹה. לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא. וַעֲבַדוּ אַף אִנּוּן. חָרָשֵׁי מִצְרַיִם. בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ יב. וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ. וַהֲווֹ לְתַנִּינִין. וּבְלַע חוּטְרָא

תולדות אהרן

בלהטיהם. סנהדרין סז: ויבלע מטה. שבת ל:

תפסיר הרס״ג

והרון אבן ת׳לאת׳ה ות׳מאנין סנה. חין כלמו פרעון: (ח) ת׳ם קאל אללה. למוסי והרון קאילא: (ט) אד׳א כלמכם פרעון. וקאל אעטוני ברהאנא. פקל להרון כ׳ד׳ עצאך. ואטרחהא בין ידיה תציר תנינא: (י) פדכ׳ל מוסי׳ והרון אלי׳ פרעון. וצנעא כד׳אך כמא קאל אללה. וטרח הרון עצאה. בין ידי פרעון וקואדה פצארת תנינא: (יא) ת׳ם דעא פרעון. באלחכמא יאלסחר׳ה. וצנעו כד׳אך. עלמא מצר בב׳פיהם: (יב) טרח כל רגל עצאה. פצארת תנאנינא (נ״י כאלתנאנין). פאבתלעת עצא

נוה שלום

מארצו עיין ראב״ע. (ט) לתנין, תנינא, גם בערבית אלתנין הדג או הנחש הגדול, דבראשית כראשון ודהכא כשני, וכתב רד״ק בספר השרשים שהתנינים הנזכרים ביבשה הם מין ממיני הנחשים והנזכרים במים הם ממיני הדגים הגדולים בדמות הנחשים. (יא) ולמכשפים. אלסחרא, אוחזי העינים, ולכך תרגם לתנינים כתאנין. בלהטיהם. בכ׳פיהם, ומסתריהם והוא תמורת אלף וחסר האלף בלטיהם דלקמן וכן ותבא בלט דרות. ונמצא האלף יוצא והמלך לאט את פניו

אבן עזרא

טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי. ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות. ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי. מכתי. כי ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות יי׳ בשמים. כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו. כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר. כמו שמעו: והו״ו השיבו לעתיד כמשפט: והקמוץ בקמץ קטן והיו״ד סימן לעתיד כמו וישמרו. והנח הנעלם בין היו״ד והדל״ת תחת היו״ד שהוא שרש. והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות. ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה. כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן. ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם. ובעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם. כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה. והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם

בעל הטורים

מלך מצרים: (ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין. ולא אמר ויהי אלא אחר שתשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שע״פ דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין

רש״י

יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות ק להודיע שיש צורך (צרוך) במי ששולח אתכם ר: (י) לתנין. ש נחש: (יא) בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע״י ת לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת לז) מאחר שחזר ונעשה מטה א בלע והיה נס בתוך נס ואלו היה נחש לא היה רק נס אחד אבל לאחר שנעשו מטות כדכתיב נמי את מטותם תוך

שפתי חכמים

הוא מתחזק מעצמו: ק לפי שפי׳ בפרשת ואתחנן על מופתים הם מכות מופלאות הוצרך לפרש שכאן פירושו אות: ר ר״ל שיש כח וממשלה במי ששולח אתכם כמו דכתיב בפרשת האזינו יזבחו לשדים לא אלוה ומתרגמינן דלית בהון צרוך: ש כי שם התנין ביבשה הוא נחש ובמים הוא דג וכן פי׳ הרד״ק בשרש תנין: ת ר״ל אותו חרב מתהפך מאליו ואדם הרואה אותו סובר שמתהפך ע״י לחש א״כ משמע דלהט דהתם לשון לחש הוא: א ר״ל מדלא כתיב ויבלע תנין אהרן משמע מאחר שחזר וכו׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) יהי לתנין. על שנתגאה ונקרא התנין הגדול נעשה לו אות מתנין ולומר מה נחש מתעקם והולך אף פרעה. ועוד הביא עליו נגע אחד וגו׳ לומר לו רשע היה לך להבין מפרעה הראשון שנתנגע על שעכב שרה וצער אברהם:

עניני התנינים

(ט) כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וגו׳. הרמ״א כתב הקב״ה צוה אותם אל תעשו מעצמכם מופת פן יחשבו המצרים ופרעה כי איזה כישוף הכינותם מתחלה ועשיתם אותו ושלא היה המטה לתנין רק על ידי איזה לחש שהקדמתם. ע״כ תמתינו עד יאמר פרעה תנו לכם מופת ותיכף תאמר לאהרן קח מטך והשלך לפני פרעה וכל זה יהיה בלי שהיות כלל וכל זה יהיה לפני פרעה באופן שלא יוכל פרעה לומר שאמרתם או עשיתם איזה לחש. והם עשו זאת לפני פרעה ולפני עבדיו באופן שהכירו כולם שהתנין לא נעשה ע״י שום להט וכשוף. ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים שיעשו גם הם ממטותם תנינים אבל בלי לחש ולהט. כמו שעשו משה ואהרן. ולא יכלו לעשות כן. ויעשו גם הם חרטומי מצרים. אבל בלהטיהם עשו כן. כי עשו לחשים ולהטים נראים לפני כולם. אז הראה לו הוא ית׳ החילוק בין מה שעשו משה ואהרן ובין מה שעשו החרטומים. כי מה שעשו החרטומים לא היו תנינים ממש ולא הי׳ בהם שום חיות רק היו נראים כתנינים. ע״כ לא יכלו לבלוע שום דבר. אבל מה שעשו משה ואהרן היו תנינים ממש. חיים. ע״כ ויבלע מטה אהרן את מטותם. והיה ראוי שיכיר פרעה כי כל כחותיו הבל המה לעומת מעשה אלהים. ויכנע לבבו. אלא ויחזק לב פרעה. ולא ידע פרעה בעצמו מדוע נתחזק לבו. רק היה כאשר דבר ה׳:

(יא) ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים וגו׳. כתב הרב באמ״ח מלת חרטומי מצרים נראה מיותר ואינו מסודר כלשון הכתוב והיה די לומר ויעשו גם הם בלהטיהם כן. ואכן נראה כי באמת פרעה הרשע ואולי

רבינו בחיי

פרעה כן כתב הרמב״ן ז״ל. ובמדרש ואני אקשה את לב פרעה אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה שניה שלישית ואינו חוזר בו הוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב״ה אצלו ה׳ פעמים ולא השגיח על דבריו אמרו לו הקב״ה אתה הקשית ערפך והכבדת לבך הריני מוסיף טומאה על טומאתך. ולפי המדרש הזה יהיה פרוש ואני אקשה את לב פרעה באהרונה כי בחמשה מכות ראשונות לא נאמר בהם רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו והנה לא רצה לשלחם לכבוד השם יתברך אבל כאשר גברו עליו המכות ונלאה לסבול אותן רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו. אבל בה׳ אחרונות נאמר בהן ויחזק ה׳ את לב פרעה כי הקשה ה׳ את לבו למען ספר שמו בכל הארץ וכענין שכתו׳ והתגדלתי והתקדשתי וגו׳. ודע כי קושי הלב הזה כבר נרמז למשה בתחלת נבואתו בפרשת הסנה הוא שכתוב (שמות ג) וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל. המשיל הכתוב רבוי הצרות והמכות באש והמשיל את פרעה הרשע בקוץ שהוא הסנה. ונרמז לו למשה מזה מה שעתיד הקב״ה להקשות לבו של פרעה שלא יכנע מפני המכות כשם שהסנה איננו אכל מפני האש. וזהו שאמר לו מתוך מראה זו של סנה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכמו שכתבתי שם:

מרפא לשון

ה״ג בצירי ופתח אבל בל׳ הזוהר וכיוצא אנו קורין חיילי להפריש בינו ובין לשון כחותי ובתרגום לא נהגו בדקדוק זה. ט) תנו לכם מופת, אתא, זה התרגום הוקשה להיא״ר ושפק לומר שהוא טעות וגם הנל״ג מיהר למצא נוסחא אחרת אשר תיטב בעיניו מופתא ואין לזוז מהגי׳ העיקרית שאין תר׳ מופת אתא ו קום זה בלבד אלא גם במלכים א׳ יג׳ ונתן ביום ההוא מופת לאמר ת״י אתא והן ג׳ בעניינא ומה יש לטעון על זה וכי בכולם נפלה טעות ואולי

אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב
פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־
פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה
וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר
וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח
בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח
אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה
לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה
בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי
מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם
אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה

שלישי בסת״י

תרגום אונקלוס

דְּאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן׃ יג. וְאִתַּקַּף לִבָּא דְּפַרְעֹה. וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן. כְּמָא דְּמַלֵּיל (י״נ דְּפַקֵּיד) יְיָ׃ יד. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אִתְיַקַּר לִבָּא דְּפַרְעֹה. סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ טו. אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא. הָא נָפֵיק לְמַיָּא. וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהְרָא. וְחוּטְרָא. דְּאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא (נ״י לְחִוֵי). תִּסַּב בִּידָךְ׃ טז. וְתֵימַר לֵיהּ. יְיָ. אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר. שַׁלַּח יָת עַמִּי. וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא. וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃ יז. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ. בְּדָא תִדַּע. אֲרֵי אֲנָא יְיָ. הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דְּבִידִי. עַל מַיָּא דִּבְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃

תולדות אהרן

ונצבת לקראתו על׳. זבחים קב: והדגה אשר. נדרים נה.

תפסיר הרס״ג

הרון עציהם: (יג) פאשתד קלב פרעון. ולם יקבל מנהמא. כמא קאל אללה: (יד) פקאל אללה למוסי. קד ת׳קל קלב פרעון. ואבא אן יטלק אלקום: (טו) אמץ׳ אליה באלג׳דאה. הוד׳אה כ׳ארג אלי אלמא. וקף תלקאה עלי שאטי אלניל. ואלעצא. אלד׳י אנקלבת ת׳עבאנא כ׳ד׳הא בידך: (טז) וקל לה. אללה אלאה אלעבראניין בעת׳ני אליך קאילא. אטלק קומי. יעבדוני פי אלבר. והוד׳אך לם תקבל אלי׳ אלאן: (יז) כד׳א קאל אללה. בהד׳ה אלכ׳לה תעלם. אני אללה אלמעאקב. האנא צ׳ארב באלעצא אלתי פי ידי. אלמא אלד׳י פי אלניל פינקלב דמא: (יח) ואלסמך

נוה שלום

(שמואל ב יט). (יד) כבד, קד ת׳קל, כת״א וכגירסת אתיקר. (טו) לנחש חיה, ולמעלה תרגם נחש ת׳עבאנא והכל אחד אלא ששם ת׳עבאן לזכר

חלק הדקדוק

תיגאן תיבת הוא בטפחא: יד) כבד לב פרעה. התרגום בנוסחאות ישנות אתיקר. ובדפוסים יש גורסין אתיקר. ויש גורסין יקיר. ובודאי שהגיהו כן ע״פ רש״י. ובאמת אין כוונת רש״י על תרגום אונקלוס רק ר״ל שפירושו כן. ואה״נ כיון לחלוק על ת״א ועיין ברא״ם דאעפ״י שכבד הוא שם, מ״מ עבדינן מניה פועל עבר כמו זקן שהוא שם ועם כל זה עבדינן מיניה פעולה

אבן עזרא

הבא. וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות: (ח) ויאמר יי׳. החל לשתפם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳. ועתה יבקש מופת: (ט) קח את מטך הוא מטה משה שנתנו לו. והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך. וכתוב וירם במטה ויך את המים. והנה הודיענו בפתחות הבי״ת שהוא המטה הידוע. שאמר לו קח את מטך. ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור: (י) ויבא משה. גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש. ויפת אמר נחש הוא תנין: (יא) ויקרא פרעה לחכמים. חכמי המזלות: ולמכשפים. משנים דבר התולדות למראה העין: והחרטומים. הם היודעים סוד התולדות. והמלה רביעית. אולי לשון מצרים הוא. או לשון כשדים. כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם. והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין. ובין

רשב״ם

(יג) ויחזק לב פרעה. לומר כי גם אהרן במכשפות עשה: (יד) כבד. מכבד פרעה את לבו כאשר פירשתי למעלה. כי מתיבות התלוים בגוף האדם יאמר וישמן. ויכבד. וישפל. ויזקין. ויחכם. ומהם יאמר בלשעבר זקן כבד שמן ושח. ושפל רום אנשים. כולם לשון פעל: (טו) הנה יוצא המימה. כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה: (יז) בזאת תדע כי אני ה׳. שהרי

בעל הטורים

וחזר להיות עץ יבש כן יחזור פרעה להיות עפר רימה ותולעה (יב) מטותם. ב׳ הכא ואידך ומטה אהרן בתוך מטותם איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח וע״כ כתיב ויוצא משה את כל המטות חסר לפי שבלעם: (טז) והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה׳. כה בא״ת ב״ש לך וכ״פ לך עולה ר״מ כל כך מכות לקו במצרים מ׳ ועל הים ר׳ זהו שרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וזהו שנאמר לץ תכה ופתי יערים כמנין לך לך: (יז) על המים. ה׳ במסו׳ דין ואידך ויחנו שם על המים. כדם הצפור השחוטה על המים החיים. והשמש זרחה על המים. ויראו וגו׳ את המים אדומים כדם. זהו שאמרו רז״ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו וגו׳ המים אדומים כדם שיהא נראה כמים אודם הדם וכן במכת היאור נראה שהדם במים.

שפתי חכמים

ובלעם היה גם בתוך גם הרא״ם: ב בשאר מכות כתיב כה גבי התראה אבל גבי מכה זו לא כתיב כה לאפוקי גבי מכות

רש״י

את כולן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות יח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש״ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה ב כה אמר ה׳ כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את

עניני התנינים

כל מה שהיה יכול להקטין הדבר מעשה מופת אשר עשו ולהראות שהכל יכולים לעשות כן ודאי היה עושה. וע״כ היה דעתו מתחלה רק לקרוא למכשפים לבד שיעשו הדבר הזה. ואמנם כי ירא שמא זה דבר גדול הוא שלא יוכלו המכשפים לבד לעשותו ונמצא נשאר מבויש ועוד פן יתקדש שם שמים בזה. ועל כן הוכרח לקרוא לחכמים ולמכשפים פן ע״י שניהם תצא הפעולה הזאת. אבל כבר נודע שהקדוש ברוך הוא משגיא לגוים ויאבדם ויתעם בתוהו לא דרך ולזה לעשות דוקא מופת כזה שיוכלו המכשפים לבד לעשותו בכדי שיחזק לב פרעה וישלח אליו כל מגפותיו. וזהו מאמר הכתוב ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים שלשניהם קרא פן לא יוכלו המכשפים לבדם לעשות כמו שעשה אהרן. אבל ויעשו גם הם חרטומי מצרים וגו׳. פי׳ גם חרטומי מצרים לבדם בלי צירוף החכמים עשו בלהטיהם כן. ועל כן אמרו חכמינו ז״ל מה גם אפילו תינוקות של ארבע וחמש שנים קרא פרעה ועשו כן וכו׳. והכל להגיד רשעת פרעה שרצה להקטין המופת כאשר יוכל וקרא לתינוק בן ארבע שנים שיעשה אותו. ובכמו של הקדוש ב״ה איך הוא משגיא לגוים כי הוא הרואה ללבב:

ירם

נחל קדומים

בתוספת נפך בס״ד: יז (ד) כה אמר ה׳ בזאת תדע כי אני ה׳. על פי שאמר פרעה הרשע מי ה׳ אשר אשמע בקולו. לכן אמר בזאת תדע כי אני ה׳ וכבר המפרשים כתבו שפרעה הרשע הי״ל אמונות רעות ומינות גרוע שהעולם קדמון ואת״ל שיש בורא פועל הטוב אינו פועל הרע ואינו משגיח הני תלתא דפורענותא ג׳ פשעי ולכן בריש כל מרעין דמא אלוהו שהוא היאור דמו בראשו נגעו ומזה נודע שיש אלוה בעולם וכן אמר לו בזאת תדע כי אני ה׳. ובמכת הצפרדעים אמר למען תדע כי אין כה׳ אלהינו אשר הוכה בצפרדעים ובתפלה למשה סרו הצפרדעים והניחו יתרם ביאור ומזה נודע כי אין כה׳ אלהינו והכל ברצונו טוב ולא טוב והוא יחיד בעולמו. ובמכת הערוב נאמר כי אני ה׳ בקרב הארץ משגיח בפרטי פרטות להשחית המורדים ולהציל הבוטחים בו וניכר פרטות ההשגחה וזהו כי אני ה׳ בקרב הארץ דייקא זהו תורף דבריהם ויש שכתבו בסגנון אחר. ואני בעניי אומר דנקט קרא הני תלת מילי להודיע רוע אמונות פרעה הרשע. אמנם בכל א׳ מאלה דם צפרדע ערוב יש בכל אחד ביטול כל דעותיו הכוזבות. במכת הדם עיקרה אשר משם ניכר שיש אלוה בעולם וכמ״ש בזאת תדע

מרפא לשון

לא ראו ת״י זה ולכך תמהו מזה. יד) כבד לב פרעה, אתייקר, כ״ה בסת״י וכ״ה במסורת וכ״כ היא״ר ז״ל וכבר נתעורר מהרי״ץ ז״ל על גי׳ זה בח״ה וכ׳ וז״ל התרגום בנוס׳ ישנות אתייקר. וכן בקצת דפוסים ויש קצת גורסין יקיר ובודאי שהגיהו כן עפ״י רש״י ז״ל ובאמת אין כוונת רש״י ז״ל על תרגום אונקלוס רק ר״ל שפירושו כן ואה״נ כיון לחלוק על ת״א ויעוין ברא״ם ז״ל דאעפ״י שכבד הוא שם מ״מ עבדינן מניה פועל עבר כמו זקן שהוא שם ועבדינן מניה פועל כמו ויהיד כי זקן יצחק, עכ״ל. ועוד אומר שמלשון הפסוק מוכח כי כבד ל׳ פועל עבר שכן נסמך לו מאן לשלח העם שהוא ל׳ פועל עבר ואלו היה שם הי״ל ממאן.

מסורת הקריאה

במונח: (יז) מכה, מס״ג ה׳ פתחין, ור״ל סגול ועיין לעיל ב׳ י״א:

תרגום אונקלוס

יח. וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא. יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא. וְיִלְאוּן מִצְרָאֵי. לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא: יט. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֵימַר לְאַהֲרֹן. סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְּמִצְרָאֵי. עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן. וְעַל. כָּל בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא. וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם. וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא: כ. וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ. וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא דִּבְנַהֲרָא. לְעֵינֵי פַרְעֹה. וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי. וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִּבְנַהֲרָא לִדְמָא: כא. וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא. וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי. לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא. וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: כב. וַעֲבַדוּ כֵן.

שמות ז וארא

אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר
וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־
הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ
עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־
יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־
מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀
צִוָּה יְהֹוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־
הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה
וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־
בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ
מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי
הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־

תפסיר הרס"ג

אלד'י פי אלניל, יתמאות ויגתן אלניל. ויגעז אלמצריון. אן ישרבון מאא מן אלניל: (יט) ת'ם קאל אללה למוסי. קל להרון. כ'ד' עצאך ומד ידך עלי מיאת אלמצריון. ואנהארהם וכ'לגאנהם ואגאמהם וסאיר מלאם מיאהם פתציר דמא. ויכון דם פי גמיע בלד מצו'. ופי אואני אלכ'שב ואלחגארה: (כ) פצנע כד'אך מוסי והרון. כמא קאל אללה. ורפע אלעצא וצ'רב אלמא אלד'י פי אלניל בחצ'רה' פרעון וקואדה. פאנקלב גמיע אלמא אלד'י פי אלניל דמא: (כא) ואלסמך אלד'י פי אלניל תמאות ונתן אלניל. ועגז אלמצריון. אן ישרבו מנה מאא. פצאר אלדם פי גמיע בלד מצר:

נוה שלום

ושם חיה לנקבה. (יט) יאריהם. כ'לגאנהם, נהרות קטנים נפסקים מן הנהר הגדול. אגמיהם אגאמהם, מקום קבוץ מים. ובעצים, ופי אואני אלכ'שב, ובמים אשר בכלי עץ ואבנים וכת"א.

אבן עזרא

מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם. והמלה השלישית. מגזרת להט החרב. אשכבה לוהטים. ולהט אותם היום הבא. והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים: (יב) וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה. ור' ישועה אמר כי אחר ששב. בלע מטותם וזה פלא גדול: (יג) ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן: (יד) ויאמר כבד. פועל עבר. כמו כי זקן יצחק. לו חפץ ה'. כאשר אהב: והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש. שלא ידגש האל"ף ההוא אחריו. כמו חרף נפשו: (טו) לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה. וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה. ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) ואמרת. אמור לו:

אבי עזר

העיטוף: (יט) (והנה שכח ווי הירדן). פירש יכרתו הוא לשון רנים. ולפ"ה נאמר ווי. כמלא אין ראיה כלל: (כג) (ויעשו

בעל הטורים

זכוכית המלוח שנפסה כמים מלאו י"ב עינות מים: (כח) ויבאש.

רשב"ם

אמרת לא ידעתי את ה': (יח) ונלאו. כבר פירשתי בפרשת לוט. שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אנויי בלע"ז: (כ) לעיני פרעה. וזה כבודו של משה. שאהרן שלוחו היה מרים במטה ומכה בו תדיר: (כא) מתה. טעמו למעלה שהוא לשעבר. אבל מתה

רש"י

הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכין כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות הנגרים מבריכות העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן:

שפתי חכמים

בכורות כתיב גבי מכה גופה כה אמר ה': ב פי' לא היתה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) ובאש. לפי שאלו לא היה נבאש לא היו נמנעין מלשתות הימנו כי אע"פ שמראיתו דם טעמו היה מים שמא היו שותין כמו שאומות העולם אוכלין עתה לפיכך הדגה תמות כדי שיבאש היאור. וכן משמע כדכתיב לקמן. וקשה לי א"כ למה נקראת המכה כי אם על שם הדם ולא על שם ההבאשה נ"ל לפי שההבאשה אינה נכרת והדם ניכר. (כב) ויעשו כן. מהיכן לקחו המים ממקום אחר הביאו אי

מכת דם

(כ) וירם במטה ויך את המים וגו'. הנה כל דבר ניכר במראה או בטעם או בריח. והמים אשר ביאור נהפכו לדם בכל אלו השלשה דברים. נגד המראה אמר לעיני פרעה ולעיני עבדיו. שפרעה ועבדיו הסתכלו על היאור וראו שהוא דם גמור. ונגד הטעם אמר והדגה אשר ביאור מתה. כי טעמו הדגים טעם דם ממש. כאילו היו דם מעכבם. ולכן מתו. ונגד הריח אמר ויבאש היאור. כי דם כשעומד איזה ימים מסריח מאד. והמים נעשו דם בפועל ממש ע"כ ויבאש היאור:

(כב) ויעשו כן חרטומי מצרים וגו'. ולא קשה מהיכן לקחו המים. כי רק המים המגולים נתהפכו לדם אבל המים שתחת

נחל קדומים

כי אני ה'. וגם לכי דייקת נעשה הד"ם בנין אב לסתור גם הב' דעות המזוייפות כי פועל הטוב אינו פועל הרע שהרי ישראל וגוי שו"ת שת"ו בכוס אחד ולגוי הד"ם כי יקריב ולישראל מים ואם ישראל מוכר המים לגוי יוכל לשתות מים ומכאן שה' אחד מריע ומטיב והוא משגיח להטיב לישראל ולהרע למצרים. וכן במכת הצפרדעים עיקרה להודיע כי אין כה' אלהינו. וכשתסתכל מינה מוכח סתירת השתי דעות הבטלות אחרות דהעולם קדמון דהרי ניכר מהצפרדעים שינוי הטבע בכמה ענינים כשהיו מכין צפרדע נפקי מינה צוורני צוורני ועוד שהיא בוקעת הסלע ועולה מתוך הסלע כמ"ש רז"ל וגם אשר בכנסו בתנור חיו ולא מתו כמו שאמרו רז"ל וזו השגחה גדולה מאד.

ובדין עירוב"א כל תוקפו לפרסם ההשגחה וכמאמר כי אני ה' בקרב הארץ ועוד אין בה תוכחת מגולה שינוי הטבע לבא הערוב עם היער על דרך שפי' הגאון מהר"ר העש"ל ז"ל פ' וגם האדמה אשר הם עליה דלא בעיתי ואשר לא יצא שום אחד מהחיות מתחום מצרים אפילו כמלא נימא. גם כתב הרב רבינו מהר"ר שלמה אסתרוק ז"ל כי בשלות הערוב היה באה ראשונה בו ואח"ך בעבדיו ואח"ך בעמו כאלו נצטוה על זה בפרט ואח"כ בסורם כתיב ויסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו ואח"כ לא נשאר אחד כאלו היו אנשים והוזהרו מאדוניהם פרטות זה וזה מורה דיש אלוה הוא הבורא הוא היוצר וגם הוא יחיד וממנו טובה ואינה טובה שהציל לישראל ואין הערו"ב בא אצלם וכל זה

חומת אנ"ך

ידך וז"ש נתתיך אלהים וזאת הדין לפרעה: (יט) והיה דם בכל ארץ מצרים. אפשר לרמוז כמ"ש רז"ל והמפרשים דהיו עובדים לטלה וליאור. ויש מי שאמר דאלוה של מצרים טלה ואלוה של פרעה היאור לכן מכה ראשונה דם גימטריא טלה להראות שאין בו ממש והדגה אשר ביאור

מסורת הקריאה

ונהפכו, הה"א בסגול: (יט) ויאמר ה', חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא, ועיין לעיל ד' י"ד: ויהיו, הוי"ו בשוא, ונמסר י"א רפין, ונמסר לקמן כ"ו כ"ד: והיה, הטעם מלעיל בה"א שהוא נס"א: (כ) וירם הרי"ש בסגול, ונמסר עליו ח', ונמנו במדבר כ' י"א:

כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק
לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־
בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃
כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר
מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת
מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים
אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־
פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן

ת"א בלטיהם. סנהדרין סז:

תרגום אונקלוס

חָרְשֵׁי מִצְרַיִם בִּלְחָשֵׁיהוֹן. וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן. כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: כג. וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה. וְעָל לְבֵיתֵיהּ. וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף לְדָא: כד. וַחֲפַרוּ כָל מִצְרָאֵי. סַחְרָנוּת נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי. אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי. מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא: כה. וּשְׁלִימוּ שִׁבְעָא יוֹמִין. בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא: כו. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. עוֹל לְוָת פַּרְעֹה. וְתֵימַר לֵיהּ. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ. שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי: כז. וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ

תפסיר הרס"ג

(כב) פצנע כד'אך עלמא מצר בכ'פיהם. פאשתד קלב פרעון ולם יקבל מנהמא. כמא קאל אללה: (כג) ת'ם ולא פרעון. ודכ'ל אלי' מנזלה. ולם ירד באלה אלי הד'א איצ'א: (כד) ואחתפר גמיע אלמצריון. חואלי אלניל אבארא לישרבו מנהא. אד' לם יטיקו אן ישרבו. מן מא אלניל: (כה) ולמא כמלת סבעה' איאם. בעד מא צ'רב אללה אלניל בד'אלך: (כו) פקאל אללה למוסי'. אדכ'ל אלי פרעון. וקל לה. כד'א קאל אללה. אטלק קומי יעבדוני.

נוה שלום

(כו) ויאמר ה', קאל אללה, דבק אל

אבן עזרא

ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע. כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח. ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו. וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי. ואמר אשר בידי ואע"פ שביד אהרן היה. כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים: ונלאו. מבנין נפעל. מגזרת לאה. כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל והפרט על נהרותם. ואינם היאור. רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים. כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים. והבארת. והבורות. ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים. ומים מרים כמו הים. על כן כתוב הקורא למי הים. והנה שכח מי הירדן יכרתון. ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה. כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים. כי לא יתכן לומר מימו ומימה. ומצאנו מי על לשון יחיד. כי מי נדה לא זורק: ובעצים ובאבנים. המים שהיו בבתים בכלי עץ א; בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו.

אבי עזר

כן וגו' כי הה"א איננה מאותיות המשך עכ"ל) דאי אפשר להיות מן בלהטיהם שהשרש להט. דאין הה"א נמשך מן התנועה כמו שאר אותיות אהו"י. כמו שכתב הרב לשל פ' שמות על תיבת הילוכי לכן כתב דשרשו לוט. אל פני הלוט: (כד) (ולפי דעתי כי מכת הדם) ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו ז"ל כי ממכת דם נתעשרו

רשב"ם

אנכי להבא טעמו למטה. ומתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר: (כג) גם לזאת. שכבר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם עתה נחזק מאליו. אבל בצפרדע שכתיב והכבד את לבו שהוא עצמו נתכוין להכביד את לבו. לכן כתיב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת: (כה) שבעת ימים. כך היה מכת היאור: (כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. שני פעמים היה משה מהרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר (בכל שלש מכות אינו מתרה) בדם ובצפרדע התרה. בכנים לא התרה. בערוב ובדבר התרה. בשחין לא התרה. בברד ובארבה התרה.

בעל הטורים

כ'. ויבאש היאור. וירם תולעים ויבאש. מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שנבאש מהם:

שפתי חכמים

המכה רק במים שבכלי עצים ואבנים לא בתוך העץ והאבן עצמן: ד ר"ל שעדים הולכים בלט א"ר אייבא בר נגרי א"ר חייא בר אבא בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב וכו' ופירש"י בלטיהם כמו ותבא בלט: ה דק"ל דהו"ל למיכתב וימלאו וע"ז פי' מנין ז' ימים ר"ל דוימלא קאי על מנין ולא על ז' ימים: ו ר"ל ז' ימים וא"ת והא החושך לא היה כי אם ו' ימים כדמשמע בפרשת בא וי"ל דלקמן בפרשת בשלח כתיב ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה ר"ל הענן והחושך היה למצרים ויאר את הלילה לישראל ולמה היה חושך למצרים אלא הקב"ה פרע להם אותו יום ז' שלא הכיא בתחלה עליהם: ז דמאן משמע שהיה מאן בכל שעה וזה אינו שייך דאם הוא עתה מסרב מ"מ יהיה תמיד מסרב ועו"פ אלא כינה וכו' כמו סלו ושקט אע"פ

רש"י

(כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי ורבותינו אמרו (סנהדרין סז) בלטיהם מעשה שדים ד בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים ה שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ו ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם (בש"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כינה האדם על שם המפעל ז כמו (מלכים א כ) סלו ושקט סר וזעף:

מכת הדם

שתחת הארץ לא נתהפכו לדם. ויחפרו באורות מים והפכום לדם והחילוק היה בין מים למים ובין דם לדם. כי המים שנתהפכו לדם ע"י אהרן היו דם ממש כנ"ל. והמים שנתהפכו לדם ע"י החרטומים. לא היו רק מראה אדום כדם אבל לא היו דם ממש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

נמי ממים שחפרו ומיהו קשיא לי שהרי חפרו כתיב אחר כן ובחד פרש' לא שייך למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה אם לא מכח דבר אחר כדפרי' לעיל: (כה) וימלא. פירש"י שכן היה דרך כל המכות שכל אחת היתה משמרת רביע חדש והשלשה חלקים הי' מתרה בו נמצאת המכה עם ההתראה היה חדש שלם מדכתיב שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים שהיה יכול לכתוב בתוך הרי כ"י יתירין שעולין שלשים הרי חדש שלם. ומיהו קשיא לי שהרי לפי הפירוש משמע שלא היתה כי אם כ"ח יום. וי"ל שלאחר יום המכה היה ממתין עד כ"ח. ומיהו קשיא שהרי חשך לא שמש כי אם ששת ימים דכתיב שלשת ימים ועוד שלשה אחרים שלא קמו איש מתחתיו. וי"ל בחשך שהיה על ים סוף דכתיב ויהי הענן והחשך אותו חשך השלים מנין שבעה ואיתמר בהגדה של פסח ר' יהושע היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב ושואלין העם מאי נפקא מינה מסימן זה. ומפרש ה"ר יצחק בר' אשר שנולד ביום שנפטר רבינו יצחק בר אשר ז"ל וקראוהו על שמו וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש שלכך זה הסימן שכאשר תשים דצ"ך עד"ש באח"ב זה על זה תמצא

נחל קדומים

מבואר. ומתוך כך נבאר מש"ה הנה יוצא המימה שאמרו רז"ל שהיה לעשות צרכיו לפי שהיה עושה עצמו אלוה. גם מ"ש הכתוב ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת פירש רבינו אפרים ז"ל ויפן שפנה לנקביו וחזר לביתו. וצריך טעם אמאי קפיד קרא לומר שנפנה לעשות צרכיו ולא שת לבו דבשלמא ברישא כתיב הנה יוצא המימה שהלך מרע"ה באותו פרק ונתפס כגנב שהיה עושה עצמו אלוה. אבל אח"כ אמאי אצטריך קרא לומר ויפן לפירוש רבינו אפרים ואפשר לומר ונקדים מ"ש בסנהדרין דף ט"ל א"ל ההוא אמגושא לאמימר מפלגך לעילאי דהורמיז מפלגך לתתאי דאהורמיז א"ל א"כ היכי שביק אהורמיז להורמיז לאעבורי מיא בארעיה ופירש"י היאך מניח אהורמיז להעביר מים בארצו שבכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוציא דרך נקבים התחתונים עכ"ל. ובזה פירשו המפרשים דרך דרש הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויקרא ק"ש ויתפלל. דכיון דיפנה יכיר שלא יש שתי רשויות ח"ו דאם כדעת נפסד מאותו המי"ן היכי שביק לאעבורי וכו' ובזה קבל עליו עול מלכות שמים שלמה עכ"ד. הנה כי כן יען פרעה אמגושא החיה למינ"א סבר ברשעו שהעולם קדמון ואת"ל הם שתי רשויות. לזה עליון יתן קולו למשה בחירו הנה יוצא המימה ונצבת לקראת"ו נגד סברותיו הרעות כי הוא עושה עצמו אלוה והוא שטות וגונב דעת כי הוא עושה צרכיו. ועוד רעה חולה כי בלבו לב רע סובר שהעולם קדמון ובפיו יאמר שהוא אלוה. ועוד מסתפק בשתי רשויות וממה שעושה צרכיו משם מוכח להפך דאי ח"ו שנים היכי שבק לאעבורי מיא. ונמצא דבלכתך בו בפרק הן נסת"ר מחמת"ו שלשה פשעי שהוא אומר שהוא אלוה ועושה צרכיו הוא אומר שתי רשויות והיכי שבק לאעבורי מיא. והוא מסתפק שהעולם קדמון ולכן צ"א תאמר לו בזאת תדע כי אני

מסורת הקריאה

(כא) מתה, מלעיל: (כג) שת, נמסר עליו במס"ק ד', פי' ד' קמצין, עיין בראשית ד' כ"ה: לזאת, נמסר במס"ג ג' קמצין וסימן א'

אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־
כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ
הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ
וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ
וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ
וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃
ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר
אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־
הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים
וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל
מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס

תרגום אונקלוס

לְשַׁלָּחָא. הָא אֲנָא. מָחֵי. יָת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא: כח. וִירַבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא. וְיִסְקוּן וְיֵיעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל עַרְסָךְ. וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ. וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאָצְוָתָךְ: כט. וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ. יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא: א. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֵימַר לְאַהֲרֹן. אֲרֵים יָת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ. עַל נַהֲרַיָּא. עַל אֲרִתַּיָּא וְעַל אַגְמַיָּא [נ״י אֲגַמַיָּא]. וְאַסֵּיק יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ב. וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ. עַל מַיָּא דְמִצְרָיִם. וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא.

תולדות אהרן

ועלו ובאו בביתך. פסחים נג: ובכה ובעמך. סוטה יא: ותעל הצפרדע סנהדרין סז:

תפסיר הרס״ג

(כז) פאן אבית אן תטלקהם. האנא צאדם תכ׳מך באלצ׳פאדע: (כח) ותסעי מן אלניל אלצ׳פאדע. ותצעד ותדכ׳ל פי ביתך. ופי כ׳דר מצ׳געד ועלי סרירך. ופי ביות קואדך וסאיר קומך. ופי תנאנירך ומעאגנך: (כט) ופי גסמך וגסם קומך וקואדך. תצעד אלצ׳פאדע: (א) פקאל אללה למוסי. קל להרון. מד ידך בעצאך. עלי׳ אלאנהאר ואלכ׳לגאן ואלאגאם. ואצעד אלצ׳פאדע עלי בלד מצר: (ב) פמד הרון ידה. עלי מיאת אלמצריון. פצעד אלצ׳פאדע. וג׳טא

אבן עזרא

הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטות ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת. ותבא אליו בלאט. בדברי סתר הנעלמים מן העין. ואין המלה חסרת ה׳ כי הה״א איננה מאותיות המשך באמצע המלה. ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם. אנה מצאו החרטומים מים והפכים. והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ. והחרטומים חפרו והציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם. כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו יכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים. ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי. וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת. כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד מצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה. ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעבריים. כי אחר הכתוב נרדוף. ואלה השלש מעט הזיקו. רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם. ולא כן בשחין. ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימי׳ רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך. ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא. כמו ושבת אני את המתים: וטעם נגף. כמו משחית

בעל הטורים

(כח) ועלו ובאו בביתך וגו׳ ובבית עבדיך ובעמך. הרי הקדים עבדים לעם ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמא כשלקו בגופן כדדרשינן מוכה שהיו מקרקרין בגופן אז לקו הוא ועם תחלה שהיו בעלה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח״כ בעבדיהם אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובית עבדיו ואח״כ בעמו: (כט) ובכה. ב׳ ובכה ובעמך. כי בכה ארון גדול. מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים גדודי׳ ואידך בכה חסיתי שאע״פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הקב״ה בצדקתו מלטם: (א) והעל. ב׳ במסורה דין ואידך והעל אותם הר ההר כדאיתא בפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לשריפה נשאו ק״ו לעצמן מצפרדעים שהצפרדעים מסרו עצמן למיתה על קידוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות אבל לא מהתנורים אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק״ו

רשב״ם

בחשך לא התרה: (כז) נגף. מכה.

רש״י

בנגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא ל׳ מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו לשון מיתה. וכן (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגליך (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואח״כ בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות (סוטה יא ופ״ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פ) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: ח (ב) ותעל הצפרדע. (ש״ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא ל׳ יחידות. וכן ותהי הכנם הרחישה פדוליר״א בלעז ואף ותעל הצפרדע

שפתי חכמים

שהוא נמי לפי שעה ושלו משמע לעולם וסר ווקף ר״ל כולם משמע לעולם ואינן אלא לפי שעה אלא כינה וכו׳: ח ומקרקרים

דעת זקנים מבעלי התוספות

תמצא בכל ענין בתחלה באמצע ובסוף חשך שחין כנים לומר ששלשתן משמשין כאחד ולא אתפרש כיצד וגם נמצא שיהא חשך להפך והיה אומר שהחשך משמש עם כולן וגם בשתשים חשך שחין כנים תמצא בכל בתחלה ובסוף חשך שחין כנים לומר ששלשתן משמשין בערבוביא עם האחרים ולא אתפרש כיצד. ועדיין י״ל שלכך היה נותן בהם סי׳ להודיע שבסדר הזה שמשו לא כסדר הכתוב בס׳ תהלים אי נמי לידע באי זו היה מתרה ובאי זו אינו מתרה שלעולם בכל מכה שלישית לא היה מתרה כדאמרינן מי שלקה ושנה כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורים עד שכרסו

ענין הצפרדע

(כז) הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים וגו׳. לפי דעת אכרבנאל הם מיני בעלי חיים גדולים מזיקים ומשחיתים הגדלים במים. ובנטיית אהרן את ידו על מימי מצרים באו דרך המים ממקום רחוק אל נהר נילוס ומן הנילוס התפשטו על כל ארץ מצרים. והם אוכלים אדם ובהמה וכל מה שמוצאים וממקום רחוק באו מעט אל הנילוס. ובנילוס נתרבו מאד בפעם אחת על דרך נס. או כמו שמביא רש״י ז״ל דעת ר״ע צפרדע אחת היתה וכו׳ ומשה אמר לפרעה שיהיה חדוש גדול בעת יצאתם מן היאור שילכו כאנשי׳ בדעת ובחכמה ולא יזיקו את כל מי שיפגשו בדרך עד אשר בתחלה ועלו בביתך. ומנין ידעו לפסות על כל בתי מצרים לבא לביתך תחלה ומי הגיד להם איזה בית המלך. ומביתך ילכו לבית עבדיך. מי הגיד להם מי ומי המה עבדיך ואיה ביתם. ואח״כ יבואו לעמך. לכל בתי מצרים. שלא רוח ה׳ ינהגם בחכמה ובדעת ובתבונה. ויעשו הכל כרצון ה׳. ומזה תדע ותבחין כי לא במקרה יצאו מן הנילוס. רק שמה שלוחים

נחל קדומים

ה׳ וממכת הדם מוכח שיש אלוה בעולם. ולהגיד רשעותו וסכלותו מטפ״ש ועולה אמר הכתוב ויפן פרעה שעשה צרכיו ולא שת לבו גם לזאת והוכה בסנורים ועדיין הלך חשכים דהם שתי רשויות ולכן הביא הצפרדעים ואמר לו למען תדע כי אין כה׳ אלהינו ולא יש שתי רשויות ח״ו. או יאמר בזאת תדע כי אני ה׳ במ״ש הרב שפתי כהן דשם אלהים גי׳ פ״ו וברוב רחמיו ית׳ אמר אני ה׳ גי׳ פ״ז אחד יותר על מספר אלהים

מרפא לשון

כח) ובמשארותיך, ובאצותך, צ״ל אם הוא שם העיסה או שם הכלי שהרי תר׳ משארתם מותר אצוותהון, ראשית עריסותיכם, ריש אצוותכון. ואפשר לפרש ע״ד משנ״ת בפ׳ וארא י״ח כ״ו כי אצותך בפתח האלף הוא שם הכלי שלשין בו העיסה שהוא לשון מפעיל לאחרים ואצותא בחירק האלף הוא שם העיסה עצמה ואעפ״י שאין אצלינו חלוק זה ולעולם כולם בפתח ול׳ עיסה כ׳ הריא״ר ז״ל בפ׳ שלח כי אצותכון בחילוף אותיות עסוותכון, ע״כ. וי״ל להר״ק לפי התרגום ג״כ כי משארת הוא כמו משרת והאלף יתירה כאלף דיהאזניחו נהרות יזולתה וע״ש שריית הקמח במים להיות עיסה בק׳ העיסה משארת בחרק המים או הכלי משארת בפתח המים.

חומת אנ״ך

תמות ובאש היאור ויתגלה קלונם: (כז) נוגף את כל גבולך בצפרדעים. שכל כך יהיו ברינוי שכל המהלך נינפים רגליו נהם רבינו אפרים ז״ל

מסורת הקריאה

דין, ב׳ רהב (ישעיה ל׳ ז׳) ג׳ אי לזאת (ירמיה ה׳ ז׳) (כז) בצפרדעים, הצפרדעים, במסורת כל עניינא צד״י רפה במ״א ותעל הצפרדע לקמן ח׳ ב׳: (כח) ובאו, מלעיל: ח (א) ויאמר ה׳, ד׳ בטעם בזרקא בספרא, ועיין לעיל ד׳ כ״א: והעל, נמסר עליו ב׳ ומלעיל את אהרן, פי׳ ב׳ פעמים נמצא והעל, ושניהם מלעיל א׳ דין, ב׳ קח את אהרן (במדבר כ׳ כ״ה): (ב) הצפרדע, הא״א בלי מתג והצד״י

אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־
הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר
הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה
אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי
אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ
לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר

תרגום אונקלוס

וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ג. וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן. וְאַסִּיקוּ יָת עוּרְדְּעָנַיָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד. וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. וַאֲמַר צַלּוֹ קֳדָם יְיָ. וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָא. מִנִּי וּמֵעַמִּי. וַאֲשַׁלַּח יָת עַמָּא. וִידַבְּחוּן קֳדָם יְיָ: ה. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא הַב לָךְ זְמַן. לְאֵמָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ. וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ. לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעָנַיָא. מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ. לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: ו. וַאֲמַר לִמְחַר. וַאֲמַר

תפסיר הרס"ג

בלד מצר: (ג) וצנע כד'אך אלעלמא בכ'פיהם. ואצעדו אלצ'פאדע עלי' בלד מצר: (ד) פדעא פרעון במוסי והרון. וקאל אשפעו אלי אללה. יזיל אלצ'פאדע. עני וען קומי. חת' אטלק אלקום. יד'בחו ללה: (ה) קאל לה מוסי אקתרח עליי. מתא תשא אן אשפע לך. ולקואדך וקומך. פינקטע אלצ'פאדע. ענך וען מנאזלך. ותבקא פי אלניל פקט: (ו)קאל ג'דא. קאל כמא

נוה שלום

ולמא וכו', ח (ה) התפאר, אקתרח, יש לך התפארות עלי עת תרצה שאעתיר.

אבן עזרא

זכן כתיב וצפרדע ותשחיתם. והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים: ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים ויקרא בלשון ערב אלתמסא"ח. ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם. ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאר. פוע' יוצא. כמו ישרצו המים: טעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כט) ובכה ובעמך אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישראל. ואין זו ראי' כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים. והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים. ולא מכל מקוה מים: (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו: (ג) ויעשו. במים מועטים. ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה: (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתיב (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה

אבי עזר

ישראל. ואפילו נכרי וישראל שותין בספל אחת הי' קניו דם ואני' מים. ולפי דעתי תלמיד טועה ועני בדעת כתב הדברים האלה. וכבר גליתי לך בריש בראשית שתלמידים טועים פקו פליליה: (ה) (אעשה לך תפארת) הנכון שהוא מקור מבנין התפעל. כאלו נאמר אני אקבל על עצמי להסיר הצפרדעים בתפלתי. וכן דרך האנשים המקבלים דבר על עצמם אומרים בלשון התפארות. וכיון שמשה רבינו אמר זאת רק בדרך שבני אדם מדברים והוא לא כן יחשוב להתפארות. לכן נאמר בלשון

רשב"ם

(ה) התפאר. התנשא עלי לבקש חפצך ואעשה. כמו (שופטים ז) יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: למתי אעתיר לך. לאיזה יום וזמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי אין מנהג למות כולן בפעם אחת: (ו) ויאמר למחר. התפלל עתה שימותו עד מחר:

בעל הטורים

מצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס בתנור: (ד) ויזבחו. ב' במסורה ויזבחו לה'. ויזבחו זבחי תודה. ד' לצריכים להודות ואחד מהם יוצא מבית האסורים: (ה) ולעבדיך. ג' דין ואידך ולעבדיך מקנה ובירמיה מה חטאתי לך ולעבדיך בהתחננו לצדקיהו כשהוציאו

רש"י

גרינוליר"א בלעז (געפרעש): (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך וניט"ר בלעז. וכן התפאר עלי השתבח להתכבד ולשאול דבר גדול ולומר ט שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו י ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו. אעתיר העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו כ ועתרתי מפני שכל ל' עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי ל' הפעיל כך יאמר אעתיר העתירו והעתרתי דברים ל ואב לכולם העתרתם עלי מ דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום נ שיכרתו

שפתי חכמים

לשון צעקה והומיה: ט רולה לומר אם תוכל לשאול אותי דבר שלא אוכל לעשותו שתוכל אתה להתפאר עלי לאמר שאני לא אוכל לעשותו: י ואם תאמר מה שאלו משה ודאי היה מתרצה שיכרתו היום לאלתר. ויש לומר לפי שהיה סבור משה אם יתפלל שיכרתו מיד אז מיד היה צריך לשלח את ישראל כמו שאמר למשה וזה היה רע לו לפיכך לא ידע משה באיזה יום יתרצה ולפי מה שתירץ הרמב"ן בשם הנגיד יתורץ ג"כ קושיא זו: כ לשון אעתיר העתירו והעתרתי משמע לשון הפעיל שהוא פועל יוצא והוי ליה למכתב לשון אפעל כמו אעתר עתרו ועתרתי כיון שהוא ל' תפלה והתפלה אינו פועל יוצא לכן פי' מפני וכו': ל רלה לומר דלשון הפעיל קאי אדברים והוה כאלו כתיב דברים: מ דכתיב ביה בהדיא דבריכם: נ שהרי השאלה היה מתי יכרתו וצ"ל שהתשובה

דעת זקנים מבעלי התוספות

נבקעת. אחרי הכות ה' את היאור. לפיכך היאור התחלה לפי שהמצרים היו עובדין ליאור מפני שמימיו מתברכין. אמר הקב"ה אכה אלהיו לפניו ואחר עמו וכן משל מחי אלהיא ויתבהלון כומרייא:

ענין תצפרדע

שלוחים מהקב"ה. וכיון שראה פרעה שגם החרטומים הביאו עוד צפרדעים מן הנילום על מצרים והגדילו המכה. אבל לא יוכלו להסירם ממנו ע"כ קרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם אם כדבריכם כן הוא שמאת ה' באו הצפרדעים העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי. מהעלאת הצפרדעים על מצרים אין עוד ראיה כי מה' הוא. כי החרטומים ג"כ העלו צפרדעים. אבל אם תוכלו להסירם ממצרים. מה שהחרטומים אינם יכולים לעשות. אז אדע כי מה' הוא ואתם שלוחי ה' ואשלחה את העם:

ענין התפאר עלי

(ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי וגו'. כיון שאתה כא לנסות את כח ה' או את כחי אם חשוב אני לפני ה' שיעשה רצוני. אני מבטיחך שתוכל להתפאר עלי. ר"ל שתוכל להתפאר לפני כל חכמי מצרים וחרטומים שרק אנכי יכולתי לעשות כזאת. ואמור נא לי למתי אעתיר. ר"ל אעתיר תיכף אבל קבע לי יום או שעה שתרצה שילכו מאתך. שלא תאמר אח"כ שבמקרה באו ובמקרה הלכו. אבל אם תקבע לי עת מיוחדת להליכתם מוזה ממצרים ובאותה עת שתאמר אתה ילכו הלא תהיה מוכרח להודות כי בהשגחה באו ובהשגחה הלכו. ולפי שראה משה שפרעה מתפחד מאד מהצפרדעים. ע"כ אמר לו רק ביאור תשארנה. ר"ל אם לא תקיים דבריך ולא תשלח ישראל מארצך. הרי הצפרדעים ביאור ויוכלו לבא עליך עוד פעם

רבינו בחיי

(ה) למתי אעתיר לך. פירש"י ז"ל אלו נאמר מתי אעתיר לך היה משמע מתי אתפלל עכשו שאמר למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לי לאיזה יום תרצה שיכרתו ע"כ. והנה משה בצאתו מעם פרעה היה מתפלל מיד שתסור המכה למחר. וכן תמצא במכת הערוב שאמר הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' וסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר. וכתיב ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה'. כי בצאתו היה מתפלל מיד שתסור המכה למחר וזה סיוע לפירוש רש"י ז"ל. והתימה על הרמב"ן ז"ל שאמר שלא התפלל עד למחר. ואמר כי למ"ד למתי נוספת וכמוהו (דברים ט) למן היום אשר יצאת מארץ מצרים שאילו התפלל בו ביום כאשר סרה המכה למחר היה ראוי לומר ויעש ה' כדבר משה ממחרת. וכיון שלא אמר כן נראה כי בשעת תפלתו היתה המכה מסתלקת מיד וכיון שאין הסתלקות המכה עד למחר לא התפלל

נחל קדומים

לכבוש הדין ובזה הוציאנו ממצרים וז"ש בזאת תדע כי אני ה' ובזה כובש הדין כי אני ה' גימט' פ"ז א' יותר על אלהים ובזה אני מוציאם ממצרים:

מרפא לשון

ח. ה) התפאר עלי, שאל לך גבורא הב לך זמן, ה"ג דלא כנ"א הב לי זמן ופירושו שאמר משה לפרעה בקש לך גבורה ונצחון עלי ותן לך זמן למתי אעתיר לך וכוונתו כמי שמשטה בחבירו ואומר לו הכיני כך אמר לו לפרעה התפאר עלי בנצחונך במה שתבחר לך זמן למתי אעתיר לך כדי שתכחישני ויהיה לך התפארות עלי והוא אומר כן כדי להשביעו קלון אח"כ וכבר הארכתי בזה במ"א ואין לתרגם כנ"א הב לי זמן שזה דרך תפלה למשה מפרעה שימתין לו כדרך שאומר הלוה למלוה תן לי זמן

מסורת הקריאה

דגושה כמ"ש לעיל ז' כ"ז: (ד) ויסר, נמסר עליו ג' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא, וסי' א' דין, ב' ויסר מעלי (לקמן י' י"ז) ג' ויסר מעלינו

תרגום אונקלוס

כְּפִתְגָמָךְ. בְּדִיל דְתִדַע. אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהַנָא: ז. וְיִעְדוֹן עוּרְדְעַנַיָא. מִנָךְ וּמִבָּתָּךְ. וּמֵעַבְדָךְ וּמֵעַמָּךְ. לְחוֹד דִבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: ח. וּנְפַק משֶׁה. וְאַהֲרֹן מִלְוָת פַּרְעֹה. וְצַלִּי משֶׁה קֳדָם יְיָ. עַל עֵיסַק עוּרְדְעַנַיָא דְשַׁוִּי לְפַרְעֹה: ט. וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה. וּמִיתוּ עוּרְדְעַנַיָא. מִן בָּתַּיָא מִן דָרָתָא וּמִן חַקְלָתָא: י. וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְגוֹרִין דְגוֹרִין. וּסְרִיאוּ [נ״י וּסְרִיו] עַל אַרְעָא: יא. וַחֲזָא פַּרְעֹה.

וַיֹּאמֶר כִּדְבָרֶךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃

תפסיר הרס״ג

קלת. לכי תעלם. אנה ליס מת׳ל אללה רבנא: (ז) אד׳ תזול אלצ׳פאדע. ענך ועז מנאזלך וקואדך וקומך. ותבקא פי אלניל פקט: (ח) פלמא כ׳רג מוסי והרון מן ענד פרעון .דעי מוסי אלי אללה. בסבב אלצ׳פאדע אלתי אחלהא בפרעון: (ט) פצנע אללה כמא קאל מוסי. פתמאות אלצ׳פאדע. מן אלביות ואלדור

נוה שלום

(י) חמרים, אנאבירא, כת״א. (יו) השכם

חלק הדקדוק

כמו ויהי כי זקן יצחק. ע״ש: ו) כי אין כיי׳ אלהינו. בתיגאן הטפחא בתיבת *כיי׳ וכ״כ מהריב״ש בתאג שלו:

אבן עזרא

לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאר תשארנה. כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממני מיד: וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמר למחר: (ז) וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט. וכמוהו כי שמו אותי בבור: (ח) ויצא. טע׳ ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו. כי אמר אל פרעה מעצמו. כדברך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש יי׳ כדבר משה. מעצמו:

(י) ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר: חמרה:

ספורנו

(ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים. כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועעת באמת: (ד) העתירו אל ה׳. כי בזאת שת לבו וראה יתרון פעולת האל ית׳ על פעולת החרטומים: (ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעולת החרטומים: לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל וישוב הטבע לאיתנו תיכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז״ל (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל ית׳ יצוה לטבע לשבות ולהשתנות ולפעול כפי קצתו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את פיו:

בעל הטורים

בכור מלמד שאפילו אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: (י) חמרים. ג׳ במסכת הכא תרי ואידך אסף עשרה חמרים מלמד שאף כאן הממעיט אסף עשרה חמרים:

רשב״ם

(י) חמרים. צבורים:

רש״י

למחר: (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרם חמרם. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין:

שפתי חכמים

ג״כ לא היתה רק על זמן הכרתת הצפרדעים כן פירש הרא״ם. וקשה ולמה לו לנער הזה עד למחר למה לא אמר שיכרתו מיד ויש לומר שפרעה היה מחזיק את משה כחזקת מכשף וסבור שיודע לכוין השעות וכודאי עכשיו היא השעה שיכרתו וכשתעבור השעה לא יוכל להסירם ולכן אמר למחר להראות שע״י מכשפות הוא עושה כן אבל משה מתי שהתפלל נשמע תפלתו מהרש״ל. מקשים העולם למה שינה הכתוב בצפרדעים ויצעק משה אל ה׳ ובשאר מכות כתיב ויעתר משה אל ה׳. וי״ל משום דאמרינן המתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו וכאן היו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ע) מן הבתים. אבל אותם שבתנורים לא מתו לפי שבטחו בהקב״ה ונכנסו בתנור חם בצווי השם:

ענין התפאר עלי

פעם ופעמים. וכפי שכתב אברבנאל שעד כה לא היה בנמצא בנילוס הצפרדע הזאת. רק מן העת ההיא והלאה נשארו בנילוס. ממה שאמר משה רק ביאור תשארנה. וזה עשה הקב״ה זכר לנפלאותיו. שבכל דור ודור יספרו כי הקב״ה הביא הצפרדע לנילוס למען הכות בם את מצרים:

צעקת משה אל ה׳ ע״ד הצפרדעים

(ח) ויצעק משה אל ה׳ על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. כתב מהרי״א והנכון בעיני שמשה רבינו מעצמו ומבלי צווי אלהים אמר לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו׳ ופרעה השיבו למחר. ולכן פחד משה אלו היה רצון השם שתתמיד מכת הצפרדעים שבעת ימים כמו שהתמידה מכת הדם והוא מהר את הקץ שלא ברשות הש״ת. מפני זה הוצרך לצעוק אל ה׳ שיקיים דבר עבדו בזה כמו שהוא שם דברו ונדרו לעשות לפרעה. והוא אמרו על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. ר״ל על הדבור ששם משה לפרעה בענין הצפרדעים שיסורו למחר. והיתה אם כן צעקת משה כצעקת אליהו בהר הכרמל על ירידת האש על קרבנו. שמפני שנכנס באותו נסיון מבלי מאמר השם הוצרך להתפלל הרבה שיסכים ה׳ בדבר ההוא. וזכר הכתוב כאן שעשה הקב״ה כדבר משה אשר דבר לפרעה כי עלת מלאכו נאמן ביתו השלים ומתו כל הצפרדעים. ובענין מה שאמר משה לפרעה התפאר עלי וגו׳. כתב הרב במ״ח מקרא זה נודע לכל שצריך הבנה. כי מה השבח והתפארת יהיה בזה אם יאחר להסירם או יסירם תיכף. ועוד פרעה שאמר למחר ולמה לא רצה שיסורו תיכף אחר שהיה בעיניו קשה כמות. ועוד מה שאמר לו משה כדברך למען תדע כי אין כה׳ משמע שבזה שיהי׳ למחר ידע כי אין כה׳. ואנחנו לא נדע מה נשתנה יום מיומים. יאימת שיסיר הצפרדעים ודאי יודע כי אין כה׳. והנראה ע״פ מה שכתב הרמב״ם ז״ל כי אלו הוברי שמים וחוזים בכוכבים אי אפשר בשום אופן בעולם שידקו בכל דקדוקי העתידות. וההכרח ידקו קצתם ויטעו קצתם. ובעלי הכחות האלה לא יכינו נפשם ולא יתהללו שידקו בכל חלקי הדברים אבל אומרים שמחר ירד גשם וכמעט ירד ליום שלישי וכדומה וכו׳ וזה שאמרו רבותינו מאשר ולא כל אשר וכו׳ אבל אין מועדי הנביאים והבטחתם כן. כי ידקו הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול וכו׳ ע״כ. והנה כבר כתבנו שהסרת הצפרדעים לא יכלו המכשפים לעשותה. ואף עכ״פ דבר זה ודאי שאלו להם פרעה שיגידו לו אימתי יסורו ממנו. ואמנם שהם בודאי הגידו לו עד לאחר זמן כי הסרת הצפרדעים בזמן הזה לא היתה אלא ע״י תפלת משה. אבל זמן הנקבע להם היה עוד לאיזה ימים. וע״כ בקש מאת משה שיעתיר לה׳ בכח התפלה להסירם קודם הזמן אשר נקבע להסרתם. ועדיין היה משה ירא שלא יאמר פרעה שלא הוסרו הצפרדעים בכח התפלה רק שהגיע העת להסרתם וזה שהגידו לו חכמיו כי יאריך עוד ימי הרעה מפני שלא ראו יפה עד זמן המוגבל ובאמת בא הזמן קודם וממילא הלכו להם. וע״כ התחכם משה להראות לו מופת על מופת מה׳ שהוא יסיר הצפרדעים קודם זמנן. ולזה אמר לו התפאר עלי למתי אעתיר לך להכרית הצפרדעים וגו׳ כלומר שתקבע לי זמן הטוב לומר אשר בזמן הזה ילכו ואז כאשר אומר לך בזמן מוגבל בדיוק

רבינו בחיי

עד למחר. והנה הכתוב מוכיח כדברי רש״י שאמר הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה׳ ולא אמר והעתרתי אל ה׳ מחר. למדך בזה שתכף שיצא מיד התפלל שתסור מכת הערוב מעבדיו ומעמו מחר כי כיון שהתחיל פרעה במכה זו של צפרדעים להזכיר מחר ולהאריך הזמן עד למחר גם משה הסכים בשאר המכות להאריך זמנם עד למחר לא שיסורו מיד. ומזה תמצא כתוב במכת הערוב למחר יהיה האות הזה ובמכת הברד כתיב (שמות ט) הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד. ובמכת הדבר כתיב (שמות ט) מחר יעשה ה׳ הדבר הזה בארץ. ובמכת הארבה כתיב (שמות י) הנני מביא מחר. ומה שהאריך פרעה המכה הראשונה עד למחר חשב כי הגיע עת סור המכה בעת ההיא מדרך מערכת הכוכבים ומשה הידוע העת היה מבקש שיאמר לו פרעה להסירם מיד. על כן רצה לסבול דעתו להבחין את משה בחכמתו והאריך הזמן עד למחר והשיב לו משה רבינו ואמר כדברך שלא יסורו היום עד מחר ומזה תוכל להבין כי אין המכה בכח המערכת רק בכח הש״י זהו למען תדע כי אין כה׳ אלהינו: (ח) ויצעק משה אל ה׳ על דבר הצפרדעים. לא תמצא בשאר המכות שיחזור להזכיר המכה עם התפלה אבל יאמר סתם ויעתר אל ה׳ ויפרוש את כפיו אל ה׳. אבל יתכן לפרש כי הוצרך בכאן לומר על דבר הצפרדעים לפי שהקב״ה הזכיר למשה לשון עליה הוא שאמר ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך וכן אמר משה לאהרן והעל את הצפרדעים וכן כתוב למעלה במעשה ותעל הצפרדע. וכדי שלא תבין בלשון עליה זה שהזכיר בכל פעם שבאו הצפרדעים בדרך הטבע והמקרה מצד התחבולה והחכמה כחכמת החרטומים ולא מאת ה׳ היתה זאת לכך אמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה לבאר כי אדון הכל ית׳ שם המכה הזאת לפרעה ולא כח הטבע:

מסורת הקריאה

(במדבר כ״א ז׳): (ז) וסרו, מלרע: ומבתיך, הבי״ת במונח:

תפסיר הרס"ג

ואלצ'יאע: (י) וגמעוהא אנאבירא אנאבירא. פנתנת אלארץ' מנהא: (יא) פלמא ראא פרעון. אן אלפרגה קד כאנת. ת'קל קלבה. ולם יקבל מנהמא. כמא קאל אללה: (יב) וקאל אללה למוסי. קל להרון. מד עצאך. ואצ'רב תראב אלארץ'. יציר קמלא פי גמיע בלד מצר: (יג) פצנעו כד'אך. ומד הרון ידה בעצאה פצ'רב תראב אלארץ'. פצאר אלקמל פי אלנאס ואלבהאים. גמיע תראב אלארץ'. צאר קמלא פי גמיע בלד מצר: (יד) פצנע כד'אך אלעלמא בכ'פיהם. ליכ'רגו

יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה
וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־
מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה
לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ
אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי הֲוָת רְוָחְתָא. וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ. וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן. כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: יב. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֵימַר לְאַהֲרֹן. אֲרֵים יָת חוּטְרָךְ. וּמְחִי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא. וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יג. וַעֲבַדוּ כֵן. וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יָת עַפְרָא דְאַרְעָא. וַהֲוָת קַלְמְתָא. בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא. כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא. הֲוָה [נ"י הֲוָת] קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד. וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן. לְאַפָּקָא יָת קַלְמְתָא וְלָא

אבן עזרא

חמרם. כמו חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי הית' הרוחה. כמו רוח לשאול: והכבד את לבו. שם הפועל. תחת פועל עבר: (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות. והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה. כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ. והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליוני'. כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן. כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו. רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים. ואחת בלא מטה על ידי משה. ומעט שיתוף לאהרן יהיא מכת השחין: טע' והיה לכנם. כמו והי' לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים: (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה. בעביר שדבר לאהרן שיכה במטה. כדרך ומטך אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין. והמ"ם נוסף. או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים. כי האחת ותעל הצפרדע. והעד. כנים ותהיה מלת הכנם זרה בעבור תוספות המ"ם כמו ריקם חנם. ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים. כי אחת כן מן כנים. כמו פת מפתים. וזהו המלה כדרך בתוך האהלי. ואל תתמה בעביר שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד. כי כן היה דבר המים. ודבר השחין. כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים:

אבי עזר

התפעל. על דרך יש מתעשר: (יג) (ויפת אמר וכו') עיין יהושע ז' ויטמנם בתוך האהלו. גם שם נאמר ס"א הדעת עם

רשב"ם

(יא) והכבד. לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאיליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו:

בעל הטורים

(יב) והך. ב' והך את עפר הארץ. והך כף אל כף מלמד שהיו הכנים מכים ומטפחים על פניהם ועל כל בשרם. טעם הכנים לפי (יב) לכנם. מיני (כינהו) (נ"א כינה) ופרעושין: (יג) הכנם. כמו מ"מ של ריקם:

שפתי חכמים

הצפרדעים צועקים כמ"ש רש"י בסמוך והצריך להרים קולו בתפלתו כדי שישמיע לאזניו את תפלתו: ם וא"ת ולמה לא פי' רש"י לעיל גבי מכת דם דכתיב ויחזק לב פרעה ולא שמע וגו' וכן גבי בליעת מטה אהרן את מטותיהם וי"ל דלעיל כיון שעדיין המכה לא סרה ממנו והוא עודנו מחזיק בטומאתו בודאי הוא בשביל דבורו של ה' שדבר להם ולא ישמע אליכם פרעה אבל הכא כתיב וירא פרעה כי היתה הרווחה והכבד את לבו ולא שמע

רש"י

גלין: (יא) והכבד את לבו. ל' פעול הוא כמו הלוך ונסוע וכן (מ"ב ג) והכות את מואב (שמואל א כב) ושאול לו באלהים (מ"א כ) הכה ופצוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ם ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרמשה פדוליר"א בלעז (לוויזערייא): (יד) להוציא את

צעקת משה אל ה' ע"ד הצפרדעים

כרגע זו יסורו הצפרדעים ויהיה כן אז תדע כי ה' הוא האלהים ואני נביא אמת לה' שלא יפול דבר ארצה. לא כחכמיך ומכשפיך [וכן במכת ברד אמר לו הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד. ואמרו חז"ל זכדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד] והכל בכדי להראותו כי נביא ה' הוא אשר יקלע אל השערה ולא יחטיא ולרגע שיאמר לא ישנה על רגע אחרת מה שאין כל החכמים והחרטומים יכולים לעשות כן. וכל זאת היה אם אומר לך שתשאל אות מתי יסורו ממך. אבל אני אומר לך עוד מופת גדול מזה שתאמר לי לנותי אעתיר לך להכרית הצפרדעים שאבקש שילכו הצפרדעים לא בזמן הקלוב להם ובזה תדע ודאי כי אין כה' שהוא המסיר ועושה מים אין מה שלא יוכלו כל החרטומים לעשות כך. וע"כ העמיד פרעה נסיונו על למחר ולא תיכף אף שהיה קשה עליו המות הזה אף רגע. ואכן כי רצה לבחון התפארות משה אם כן הוא כדבריו ואם יעמוד הנסיון על תיכף ברגע זו לא יולדק המבחן כ"כ כי גם החרטומים שאינם יודעים העתידות בבירור שלא יפול דבר ורגע מזמן אשר יקלבו. זה דווקא בנוה שלאחר זמן והם יאמרו שכך עתיד להיות. אבל כדבר שכבר נעשה כך בשמים ונגזר שיהיה כך אף אם לא הגיע עדיין לארץ יראוהו החוזים בכוכבים ומזלות השמים. ולכן אם יאמר לו שיתפלל שיסיר הצפרדעים תיכף אפשר שבלא תפלתו הגיע כבר השעה שילכו וסוף רואה שכבר נעשה כך וילך להתפלל [ואף שכל חכמי מצרים לא ראוהו על שעה זו מ"מ אפשר שהוא חכם בחכמה זו יותר מהם אבל לא נביא ה' הוא] וע"כ העמיד מבחן נסיונו על למחר וזה הוא דבר שאין בכח חוזי שמים לידע עד קצה האחרון מתי יגיע האות והמופת ובודאי נביא האל מאת ה'. ותפלתו היא שתועיל להסיר הצפרדעים. וע"כ אמר לו משה כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו שהוא המודיע לנביאיו עד קצה האחרון וכידו כח וגבורה להפך כל העולם מאין ליש ומיש לאין כנאמר [וע"כ גם במכת ברד שזכרנו למעלה העמיד משה נסיונו על מחר ולא אמר לו הנני ממטיר כעת ברד כבד לפי שבזה לא יובחן הנסיון כי אולי כבר ראה שהגיע השעה לירד הברד ועל שעה זו יוכלו גם החרטומים לידע. וע"כ שרט שריטה ואמר לו מחר יהיה האות הזה שיובחן כי הוא נביא אמת לה'. וגם במכת הערוב אמר לו למחר יהיה האות הזה והכל לכוונה הנזכרת שידע פרעה כי נביא הוא:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) להוציא את הכנים מדרש לפי שהכנים מפסיקין בין רגלי החרטומים ובין הקרקע ואין מכשפות תועיל אלא כשרגלי המכשף מגיע לארץ כדאיתא במעשה דשמעון בן

הסרת הכנים

(יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכולו, הנה פרעה ידע שיעב כאשר ירצה משה להסיר הכנים יכול להסירם אבל עוד הפעם רצה לנסות חרטומיו אולי יוכלו גם הם להסיר הכנים ויהיה לו פתחון פה נגד משה לאמור אבל

מרפא לשון

עד שאמצא לפרוע לך וזה מפסיד טעם התרגום. יב) והך, ומחי, ה"ג החית בחירק לשון צווי וי"ג החית בצירי. כנם קלמתא, להה"ק ול' ארמי שווים בשם זה כי שם קלם בארמי הוא שם כנים בלה"ק כי הכף והקוף ממוצא א' וכן הלמד והנון מתחלפים וגם בל' ערבי נקרא כן קמל אלא שגם הפרעושים נק' ג"כ קמל בל' כבד ולכן י"מ כנם אלו שהם הפרעושים שתולדתם מן העפר.

מסורת הקריאה

(ט) הבתים עיין לעיל א' כ"א: (יב) ויאמר ה', חד מן ד' בטעם זרקא בספרא, עיין לעיל ד' כ"א: (יג) במטהו, הבי"ת רפה, ועיין מש"כ בראשית מ' ד': הכנם, הנו"ן בקמץ, ונמסר בפסוק י"ד במס"ק ב' ובענין, ר"ל ב' כתיב בקמץ ובענין זה א' דין שבפסוק

רבינו בחיי

(יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. הזכיר ויעשו כן כי כן הכו הארץ ואמרו השבעת השדים כמנהגם בשאר המכות וזה כדי להוציא את הכנים ולא יכולו וזהו יורת כי מה שהזכיר למעלה ויעשו כן החרטומים באות התנין ובמכת הדם שהכל עשייה מזוייפת והכל דמיון ואין להבין ויעשו כן שעשו והכתוב הזה מעיד עליהם כן שהרי אומר ולא יכלו. ומה שהזכירם למעלה בשם חרטומי מצרים ויזכירם עתה בשם חרטומים סתם. יתכן לפרש כי לפי שהיו החרטומים חכמים גדולים בעיני מצרים הזכירם הכתוב למעלה שני פעמים בשם הידיעה באות התנין ובמכת הדם הוא שכתוב באות התנין חרטומי מצרים בלהטיהם ובמכת הדם חרטומי מצרים בלטיהם והגיד בזה חכמתם שהיא חכמת הכשפים וחכמת

הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־
פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק
לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז *וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי
פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־
עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ
וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ
בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה

* חמישי בפסח״י

תרגום אונקלוס

יְכִילוּ. וַהֲוָת קַלְמְתָא בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא: טו. וַאֲמַרוּ חַרָשַׁיָא לְפַרְעֹה. מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא. וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן. כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: טז. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה. הָא נְפֵיק לְמַיָּא. וְתֵימַר לֵיהּ. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ. שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: יז. אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי. הָאֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ. וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ. וּבְבָתָּךְ יָת עָרוֹבָא. וְיִתְמְלוֹן. בָּתֵּי מִצְרָיִם יָת עָרוֹבָא. וְאַף אַרְעָא דְּאִנּוּן עֲלַהּ:

תולדות אהרן

ויאמרו החרטומים אל. סנהדרין סז
הנה יוצא המימה מועד קטן יח:

תפסיר הרס״ג

אלקמל ולם יטיקו. פת׳בת אלקמל. פי אלנאס ואלבהאים: (טו) פקאלת אלעלמא לפרעון. הד׳ה גריחה מן ענד אללה. פאשתד קלבה ולם יקבל מנהמא. כמא קאל אללה: (טז) וקאל אללה למוסי. אדלג באלג׳דאה וקף בין ידי פרעון. הוד׳אה כ׳ארג אלי׳ אלמא. וקל לה. כד׳א קאל אללה. אטלק קומי יעבדוני: (יז) לאנך אן אבית אן תטלק קומי. האנא באעת׳ עליך (י״נ אליך). ועלי קודאך וסאיר קומך. ומנאזלך כ׳לט אלוחש. חת׳ תמתלי מנה ביות אלמצריון.

נוה שלום

בבקר, אדלג באלג׳דאה, ב׳ תיבות אלו נתפרשו. (יז) הערב, כ׳לט אלוחש,

חלק הדקדוק

יז) ומלאו בתי מצרים. תרגום כ״י

אבן עזרא

(טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע. ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן. אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הככבים על מזל ארץ מצרים. כי כבר פרשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה. וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים. על כן חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי׳. שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי׳ שהוא אלהי ישראל. כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל יי׳. וזה השם הזכיר במכות האחרונות. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה. וככה מכת הצפרדעים. ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. (טז) ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים: (יז) משליח. מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף: ומלת ערב. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום

אבי עזר

הכינוי. ואלה שניהם זרים המה: (יז) (משליח מלה זרה) ולדעתי יש לו אחים ורעים. עיין ביחזקאל הנני משליח. ועיין בפ׳ בחקותי והשלחתי בכם. כתב הרב כמו

בעל הטורים

שמנשו המצרים את ישראל מלכא במרתלאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: (יד) ולא יכולו. ג׳ במסורה דין ואידך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו. זירא מואב כי חזקה עליו המלחמה וגו׳ להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו. מלמד שאף אם היו בורחי׳ אל הים מפני הכנים שם היו

רשב״ם

(טו) אצבע אלהים הוא. מכת מדינה ולא על ידיהם של אלו היה זו שאילו באו על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן: (יז) הערוב. אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב (ירמיה ה׳) זאב ערבות ישדדם וכתיב (צפניה ג׳) זאבי ערב לא גרמו לבקר. וכאשר יאמר מאודם אדום כן יאמרו (נ״א מאדם אדום) מעומק עמוק. מערב ערוב נו״י טרינ״ד בלע״ז. שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב. עמק שם דבר. והמעשה קרוי עמוק. אדום. שחור:

רש״י

הכנים. לבראותם (נ״א ולהוציאם) ע ממקום אחר: ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים הוא. מכה זו אינה ע״י כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה׳. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי איצליט״ר בלעז (אנרייצען): את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר פ באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח״כ תוקעין עליהן ומריעין בשופרות לירא ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו׳

שפתי חכמים

אליהם כאשר דבר ה׳ קשה לרש״י היכן דבר ה׳ שאף אם יהיה הרווחה שלא ישמע אליהם מ״ה מביא קרא ולא ישמע אליכם מדכתיב ולא ישמע אליכם פרעה ואח״כ כתיב ונתתי את ידי וגו׳ מאי זה דכתיב ונתתי וגו׳ הא עדיין המכה לא סרה א״ו ה״ק קרא ונתתי כלומר כשיהיה לו הרווחה ולא ישמע אליכם ונתתי את ידי וגו׳: ע לאו להוציאם מעליהם ודייק רש״י מדכתיב ויעשו כן החרטומים שפירושו שעשו ג״כ כמשה ואהרן: פ דק״ל למה הביא עליהן הערוב דדם ולפרדע היה כדי להלקות יראתם וכנים כדי להראות שאין יכולת לחרטומים להוציאן ומ״ע על

דעת זקנים מבעלי התוספות

שטח בהבחורים הגביהו הכשפני׳ מן הקרקע ושלשה מן המכות באו על יד אהרן דצ״ך לקו בארץ. בא״ת על ידי משה שהיו מן השמים שהיה שליט בשמים ובארץ ושלשה ע״י הקב״ה ושחין בא ע״י שלשתן:
(טז) השכם. תימה מאי שנא דבמקום אחד כתיב בא ובמקו׳ אחר כתיב השכם. ושמעתי מהרב יצחק ז״ל דבא משמע בא עמי ואלך עמך ובמקום אחר שכתוב השכם כתי׳ הנה יוצא המימה פי׳ לעשות צרכיו ואין זה דרך כבוד שתלך שם שכינה וקשיא לי דאפי׳ תפלה קלה לא היה רוצה משה לעשות במצרים לפי שהיתה מלאה גלולים כ״ש שלא היתה שכינה הולכת עמו. ועוד שמצאתי בהתראת מכת ברד שכתב השכם ולא כתיב הנה יוצא המימה יצ״ל שהדבר תלוי בהתראה חדשה שכל התראות חדשות היו בהשכמה ודוק ותשכח כן שהרי בדם תמצא כתוב לך

הסרת הכנים

מכל דבריו ולהוכיחו על פניו שגם מעשיהם לא מה׳ המה רק כענין החרטומים. וזאת ידע פרעה היטב. כי החרטומים יוכלו ג״כ להביא עוד כנים כמו שיכלו לעשות דם ולהביא לפרדעים. אבל לא רצה בזה. כי מה ירויח מזה שיגדילו המכה ויתרבו הכנים. אבל אמר להם שיוציאו הכנים מהאדם ומן הבהמה ומן האדמה. ולא יכולו לעשות זאת. והודו החרטומים כי זה אצבע אלהים. ומן העת הזאת לא דבר עוד פרעה עם החרטומים. כי מה בצע לו עם החרטומים כי הם אינם יכולים רק להרע ולא להיטיב [ימ״ן]:

מרפא לשון

(טו) אצבע אלהים מחא מן ק׳ ה׳ וכן הנה יד ה׳ הויה הא מחא מן ק׳ ה׳ תרגם אצבע אלהים או יד ה׳ בענין אחד כינוי למכה וכמ״ש המגיד בליל פסח כמה לקו באצבע כך וכך וביד כך וכך ונק׳ המכה יד או אצבע ע״ש סיבתה שאין המכה נעשית אלא ביד או באצבע.

חומת אנ״ך

בפירושו כתינת יד: (טו) אצבע אלהים היא. אצבע ראשי תיבות אין צריך בדיקה עוד. ספר כלא ישראל על התורה כ״י: ויחזק לב פרעה. רבותינו ז״ל אמרו דהחרטומים לא יכלו להוציא הכנים דאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה ולכן אמרו אצבע אלהים ואינו על ידי כשפים והביאו רש״י ז״ל. ויש לחקור מאי סבר פרעה שיחזק לבו הלא עינו ראה שהיא מכה מאת המקום. עוד יש לחקור אעיקרא דדינא פרכא מאי דעתיה דפרעה להביא מכשפים שיעשו גם הם על דרך שעשה משה רבינו עליו השלום. הלא אם המכשפים היה להם כח לסלק המכה. הנה מה טוב. אבל מה בצע להוסיף מעין דוגמא למכה. אמנם יש לומר דכל עצמו דפרעה לומר דכל מעשה משה ואהרן היה על ידי כשוף ולא ה׳ פעל כל זאת. ולכן היה מראה דהחרטומים יכולים לעשות כיוצא בהם. אמנם ודאי דהחרטומים לא הגיעו למדרגת משה ואהרן בכשוף ולזה אינם יכולים לסלק המכה. ובכנים הקשו המפרשים דאמרו רז״ל דהכנים שבאו על מצרים היו גדולים כביצים ואיך אמרו דהשד אינו שולט על בריה פחותה מכשעורה. ותירצו דכיון דעיקר בריאת הכנים פחותה מכשעורה אין השד שולט. והשתא גם בזה סבר פרעה דאיברא החרטומים לא יכלו להוציא כנים דעיקר בריאתם פחותה מכשעורה. אבל זהו לחסרון ידיעתם בהלכות כשפים ומסכת כני״ס אבל משה ואהרן הם גדולים בידיעת הכשוף דכיון דהשתא גדולים כביצים יכולים להביאם על ידי כשוף ומשו״ה ויחזק לב פרעה דעדיין מראה פנים להחזיק בשטותו דהכל כשפים ואינו מן השמים: (יז) הנני משליח וכו׳ את הערוב. משליח אותיות למשיח כי כל האותות שעשה הקדוש ב״ה למצרים עתיד לעשותם לימות המשיח שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים

מסורת הקריאה

י״ג, ב׳ בפסוק י״ד: (טז) ויאמר ה׳, חד מן י״ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועיין מש״כ לעיל ד׳ י״א: (יח) והפליתי, מלרע בתי״ן:

אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃ יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם
הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד
עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין
עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד
בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה
וּֽלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם
בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן
לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח
לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת
מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃

תרגום אונקלוס

יח. וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת אַרְעָא דְגֹשֶׁן. דְּעַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ. בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַּמָּן עָרוֹבָא. בְּדִיל דְּתִדַּע. אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא: יט. וַאֲשַׁוֵּי פוּרְקָן לְעַמִּי. וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מַחָא. לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין: כ. וַעֲבַד יְיָ כֵּן. וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף. לְבֵית פַּרְעֹה. וּלְבֵית עַבְדוֹהִי. וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם. אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם עָרוֹבָא: כא. וּקְרָא פַּרְעֹה לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. וַאֲמַר. אִיזִילוּ. דַּבַּחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא: כב. וַאֲמַר משֶׁה. לָא תָקֵין לְמֶעְבַּד כֵּן. אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין. לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא. הָא נְדַבַּח. יָת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ. וְאִנּוּן יְהוֹן תָּמַן הֲלָא יִרְגְּמוּן.

תפסיר הרס"ג

ואלארץ' אלד'י הם עליהא: (יח) ואבין פי ד'אלך אליום בלד אלסדיר. אלד'י קומי מקים בה. ללא יכון ת'ם וחש. לכי תעלם. אני אללה מסלט עלי גמיע אלעאלם: (יט) ואציר פדאא לקומי ממא יחל בקומך. ג'דא תכון הד'ה אלאיה: (כ) פצנע אללה כד'אך. ודכ'ל וחש כת'יר. אלי בית פרעון ובית קואדה. וגמיע בלד מצר. אנפסד מן קבל אלוחש: (כא) פדעא פרעון במוסי והרון. וקאל. אמצ'ו אד'בחו לרבכם פי אלבלד: (כב) קאל מוסי. לא נטיק אן נצנע ד'אלך. לאן מא יכרה אלמצריון. נד'בחה ללה רבנא. פהל נד'בח מא יכרהונה אלמצריון. בחצ'רתהם ולא ירגמונא:

נוה שלום

עירוב מיני חיות טורפות. (יח) והפליתי. ואבין בצ'ם אלאלף וכסר אל בא לשון הבדלה והפרשה. בקרב הארץ מסלט עלי אלארץ' מושל על הארץ וכת"א. (יט) פדת. פדאא לקומי, פדיון לעמי ממה שיהיה בעמך (כב) כי תועבת. לאן יכרה אלמצריון, לפי שזביחת בעל חי מתועבת ומאוסה אצל המצריים, וכלום נוכל לזבוח את

אבן עזרא

שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף. והנכון שהוא מבעלי הה"א. וטעמו אפרש. ומדרך דסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל. כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה. כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר. הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני יי' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכי' לעמוד באמצע מלכות' להיות קרוב אל הקצות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע. ורוח האדם באמצע הגוף. ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדות. על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע. כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ביישוב: (יט) ושמתי פדת. כטע' הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש. למחרתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: (כא) ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז. כי לא אמר לפרעה רק

רשב"ם

(יח) והפליתי ביום ההוא. לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכות כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה והפרישה יותר משאר מכות. וכן בדבר של בהמות: (יט) ושמתי פדות. לשון הבדלה וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה: למחר יהיה. שלא תאמר מקרה הוא היה לנו: (כב) כי תועבת מצרים. צאן דבר מאוס היה בארץ מצרים: ולא יסקלנו. בתמיה. דרך בזיון הוא. כדכתיב בשמעי (ש"ב ט"ז) ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר:

בעל הטורים

כאים כהם ונלחמים עמהם: (יט) פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. כי זה לא היה פדות שלם אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה:

רש"י

כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן (שמות ט) והפלה ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך. לא מבדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתה הארץ. נתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותם תועבה. ועוד י"ל בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים שזביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו.

שפתי חכמים

הערוב לכ"פ ויש טעם כו': צ דק"ל דתשחת הארץ משמע לשון עתיד הא כבר היתה נשחתה לכך הביא ראיה מהתרגום שמפרש אתחבלת שהוא ל' עבר או בינוני: ק דק"ל וכי בשמים יזבחו ועז"פ ולא תלכו למדבר כמו שאתם אומרים לילך במדבר ולזבוח שם: ר ר"ל לישראל היה אומר כן לא למצרים: ש ר"ל תועבה אצל מצרים

ענין הפדות בין ישראל ובין המצרים

(יח יט) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך וגו'. כתב הרב נו"ג לאיזה צורך הוכפל דבר אחד. והפליתי ואחר כך אמר עוד ושמתי פדות. ונראה פשוט כי ידוע הוא מה שהקדוש ברוך הוא לוה לומר בכל התראות איזה מכה ישלח עליו ולא התרה בו סתם שישלח עליו מכה תהיה מה שתהיה. הוא מפני זה. אני אומר לך איזה מכה אביא עליך ונסה והתחכם עלי לומר שתנצל

דעת זקנים מבעלי התוספות

אל פרעה בבקר שהיתה ראשונה וכן בהתראת דבר שהיתה חדשה דבמכה שלפניה אין בה התראה וכ"כ דבר שאחריה התראה חדשה היא דכתיב בה השכם וכן בברד שהיתה התראה חדשה דבשחין שלפניה אין בה התראה:

מרפא לשון

יז) ומלאו, ויתמלת, ה"ג התרגום בל' נפעל. יט) ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, ואשוי פרקן לעמי ועל עמך איתי מחא, טעמו כי פדות ר"ל פדות מהמכה ולכן מחוייב להיות שכנגדו ועל עמך איתי מחא שזהו ההיפך של פדות ולזה מה שתר' כן לא הוסיף

רבינו בחיי

השדים ולכך הזכירם כאן ב' פעמים בשם הידיעה והכבוד כי היו ידועים ואנשי השם בחכמות ההם ואחרי כן במכת הצפרדעים נתמעטה חכמתם ומעלתם אצל מצרים ואבדו השם ההוא וקראם הכתוב הרטומים סתם לא חרטומי מצרים כבתחלה וזהו שאמר ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים. ואחר כן במכת הכנים בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר כשהוצרכו להודות על כרחם אצבע אלהים היא אמרו כי היא מכה מאת ה' יתעלה הזכירם בחסרון השם ובחסרון היכולת הוא שאמר ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו. החרטמם כתיב. וממכת הכנים ואילך נאבדו מן הכתוב ולא נזכרו בשם חרטומי מצרים ולא חרטומים סתם (בחסרון השם וחסרון היכולת) הוא שכתוב במכת השחין ולא יכלו החרטמים לעמוד לפני משה כי נתביישו ולא יכלו להציל את עצמם:

(יח והפליתי ביום ההוא. המכות הראשונות היו עומדות אין מן הפלא כל כך אם היו בארץ מצרים לא בארץ גשן. אבל מכת הערוב מכה משולחת וכאשר יבא מן המדבר בגזרת האל לעקור את הכל היה ראוי אף בדרך הטבע שיבואו גם בארץ גושן כי היא מכלל ארץ מצרים אלא שהקב"ה הפלה ביניהם בדרך הנס והפלא בשביל ישראל. ומזה אמר אשר עמי עומד עליה. כלומר בשביל שעמי עומד עליה. למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. שליט ומשגיח בקרב הארץ להשחית את המורדים ולהציל את הבוטחים בו. ואמר כן כנגד פרעה הרשע שהיה כופר בהשגחה והיה מן

כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר
וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר
אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח
אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ
לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ
וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב
מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק
אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח
אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃
כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר
הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא
נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־
לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
הָעָם׃ פ ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

* שישי

תרגום אונקלוס

לְמַרְגְּמַנָא: כג. מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין. נֵיזֵיל בְּמַדְבְּרָא. וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא. כְּמָא דְיֵימַר לָנָא: כד. וַאֲמַר פַּרְעֹה. אֲנָא. אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְתִדַבְּחוּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא. לְחוֹד. אַרְחָקָא לָא תְּרַחֲקוּן לְמֵיזַל. צַלּוֹ עֲלָי: כה. וַאֲמַר מֹשֶׁה. הָא אֲנָא. נָפֵיק מֵעִמָּךְ וַאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ. וְיִעְדֵּי עָרוֹבָא. מִפַּרְעֹה. מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ מְחַר. לְחוֹד. לָא יוֹסֵיף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא. בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא. לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ: כו. וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה. וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: כז. וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה. וְאַעְדִּי עָרוֹבָא. מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ. לָא אִשְׁתְּאַר חַד: כח. וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ. אַף בְּזִמְנָא הָדָא. וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא: א. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. עוֹל לְוָת פַּרְעֹה. וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ.

תפסיר הרס"ג

(כג) לכן מסאפה' ת'לאת'ה' איאם. נסיר פי אלבר. ונד'בח ללה רבנא. כמא יאמרנא: (כד) קאל פרעון. אנא. אטלקכם תד'בחו ללה רבכם פי אלבר. עדא אבאעדא לא תבעדון פי אלמסיר. אשפעא עני: (כה) קאל מוסי. האנא כ'ארג מן ענדך ואשפע אלי אללה. פיזיל אלוחש. ען פרעון וקואדה וקומה ג'דא. עדא אלסכ'רייה לא יעאודהא פרעון. ללא יטלק אלקום. יד'בחון ללה: (כו) פלמא כ'רג מן ענדה. שפע אלי אללה: (כז) פצנע אללה כמא קאל מוסי. וזאל אלוחש. מן פרעון וקואדה וקומה. לם יבק ואחד: (כח) פתיקל פרעון קלבה. הד'ה אלמרה איצ'א. ולם יטלק אלקום: (א) ת'ם קאל אללה למוסי אדכ'ל

חלק הדקדוק

מצרים: כה) אל יוסף פרעה התל. עיקר התי"ו להדגש כי הוא מקור מהדגוש ובא הנה תמורתו ענין שקר (מהרי"ב):

רשב"ם

(כה) והעתרתי. כמו והחרמתי את עריהם. והחזקת בו. והאבדתי חכמים מאדום. והעליתי. כולם פתרונן להבא ופתחי"ן וכן והעבדתיך כי אותיות גורמים. אבל לשעבר יאמר העברתי מעליך עוניך. העליתיך. העבדתי. כלם נפתחין בפתח קטן. אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי פסיליך. והשמדתי. כולם בחירק בין לשעבר בין להבא: (כח) גם בפעם הזאת. כמו שהכביד בצפרדעים:

רש"י

בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורותם: (כח) גם בפעם הזאת. אף על פי שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו:

שפתי חכמים

פי' שגלה ולפ"ז מצי למימר למצרים עצמן אומר כן: ת וא"ת הי"ל לפרש כן גבי וסר הערוב מפרעה וי"ל דדרך משה לומר לי הסרה בתפלתו במקום מיתה שהרי לעיל כשהתפלל על הצפרדעי' אמר וסרו הצפרדעים וגו' וכתיב אח"כ וימותו הצפרדעים אבל כאן דכתיב ויסר במקום וימותו הצפרדעים משמע שלא מתו הוצרך לפ' בו טעם ומפני שגלת ויסר הוא פי' וסר דלעיל מיניה

ענין הפדות בין ישראל ובין המצרים

שתגלל מתנס. וגם כאן היה חשש שפרעה יתחכם ויברח לארץ גושן לכך אמר הקב"ה והפליתי. אעשה פלאים. שגם בארץ גושן ימצא אותך הערוב. ואם משום עמי אשר בגושן אולי יוזקו מהערוב. ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. שלך יזיק הערוב ולהם לא יזיק כלל למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. ע"כ ושמתי פדות:

הנה

אבן עזרא

אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה. כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם. ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או גדיים. ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום. גם דם וחלב ודג ובצים. והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן. וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן. ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם. ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם. וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם. והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל. כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי. ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיא"ה. כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב. והבקר לחרוש. והצאן לצמר יעוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו. כי הטעם. והלא יסקלונו. ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. כמוהו הן היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים. כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה. כי היה ראוי להיות התי"ו בדגש. כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר. וככה התל תהתלו בו. והנכון ויהתל בהם אליהו. ואמר לו משה כך בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים. מהקל ומהכבד. כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה. והוא ירה החצי. ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק. כי הפעלים השניים לעולם האות הראשון קמוץ. כמו. וישב. ויקם. ואם היה האות האחרון ה' או עי"ן או ר' שלא ידגשו. יהיה האות הראשון בפתח גדול. כמו וינח ביום השביעי. וינע לבבו. ויסר אליה. ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחד מהאותיות הנזכרות כמו וישב את כל הרכוש. והנה בא ויסר תחת ויסר. כמו ויסר את אופן מרכבותיו. ונכון הוא להיות ויסר

מרפא לשון

על לשון הכתוב אלא ביאר סתמיותו. כד) העתירו בעדי. צלו עלי, ל"ג אף, ויש משבשין בתר' וברכתם גם. אתי. כו) ויצא מעם פרעה

מסורת הקריאה

(כד) ללכת. הלמ"ד בסגול באתנחתא ע"פ המסרה שמסרה בקהלת א' ז' על ללכת במס"ק לית קמץ ש"מ דכל שארא בסגול:

רבינו בחיי

הכת האומרים (איוב כב) עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. וכתב הרמב"ן ז"ל כי אני ה' בקרב הארץ יתכן שיהיה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם ע"כ:

(כח) גם בפעם הזאת. במכות הקודמות שהיו דצ"ך באו החרטומים לפני פרעה בכל פעם והיו מחזיקים את לבו ועתה במכת הערוב לא באו לפניו כבתחלה כי כבר ראו במכת הכנים את מעשה ה' כי נורא הוא וכבר הודו ואמרו אצבע אלהים היא ולפי שמצא עצמו יחידי עתה אין מחזיק בידו לכך הזכיר גם בפעם הזאת:

בא אל־פרעה ודברת אליו כה־
אמר יהוה אלהי העברים שלח
את־עמי ויעבדני׃ ב כי אם־מאן
אתה לשלח ועודך מחזיק בם׃
ג הנה יד־יהוה הויה במקנך אשר
בשדה בסוסים בחמרים בגמלים
בבקר ובצאן דבר כבד מאד׃
ד והפלה יהוה בין מקנה ישראל
ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל־
לבני ישראל דבר׃ ה וישם יהוה
מועד לאמר מחר יעשה יהוה
הדבר הזה בארץ׃ ו ויעש יהוה את־
הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה
מצרים וממקנה בני־ישראל לא־
מת אחד׃ ז וישלח פרעה והנה לא־
מת ממקנה ישראל עד־אחד ויכבד
לב פרעה ולא שלח את־העם׃
פ ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־
אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח

תרגום אונקלוס

כְּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי. שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: ב. אֲרֵי. אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא. וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵיף בְּהוֹן: ג. הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא. בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא. בְּסוּסָוָתָא בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי. בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא. מוֹתָא סַגֵּי לַחֲדָא: ד. וְיַפְרֵישׁ יְיָ. בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל. וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי. וְלָא יְמוּת. מִכֹּלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם: ה. וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר. מְחַר. יַעֲבֵיד יְיָ. פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא: ו. וַעֲבַד יְיָ. יָת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי. וּמִית. כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי. וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד: ז. וּשְׁלַח פַּרְעֹה. וְהָא. לָא מִית. מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חַד. וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה. וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא: ח. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חוּפְנֵיכוֹן. פִּיחַ דְּאַתּוּנָא.

תפסיר הרס"ג

אלי פרעון. וקל לה. כד'א קאל אללה אלאה אלעבראניין. אטלק קומי יעבדוני: (ב) פאנך אן אבית אן תטלקהם. ועאדך מתמסך בהם: (ג) פאן אפה' אללה כאינה. פי מואשיך אלתי פי אלצחרא. פי אלכ'יל ואלחמיר ואלגמאל. ואלבקר ואלג'נם. ובא עצ'ים גדא: (ד) ויביין אללה. בין מואשי בני אסראיל. ובין מואשי אלמצריין. ולא ימות. מן גמיע מא הו לבני אסראיל שייא: (ה) וצייר אללה וקתא קאילא. ג'דא יצנע אללה. הד'א אלאמר פי אלבלד: (ו) פצנע אללה הד'א אלאמר מן ג'ד. ומאת גמיע מואשי אלמצריין. ומן מואשי בני אסראיל לם ימות ואחד: (ז) פבעת' פרעון. פנצ'ר. פאד'י לם ימות מן מואשי בני אסראיל ואחד. פת'קל קלבה. ולם יטלק אלקום: (ח) פקאל אללה למוסי' והרון. כ'ד'ו לכם מל הפניכמא. מן פיח אלאתון. ויהוי בה מוסי'.

נוה שלום

תועבת מצרים וכו' ט (ד) והפלה. ויבאין, כצ"ל ע"ל (יז יח) כל מקנה מצרים, הראב"ע פירש רוב מקנה מצרים שהרי כתוב לקמן שלח העז את מקנך אבל הגאון תרגם גמיע מואשי, והינו שמת כל המקנה אשר בשדה והוא היה רוב מקניהם בערך מה שהיה בבתיהם. (ח) פיח כבשן, פיח

חלק הדקדוק

ג) דבר כבד מאד. כ"ה במקצת תיגאן הטפחא בתיבת כבד. ובקצתם במארכה: ח) השמימה לעיני פרעה. התרגום

אבן עזרא

הערוב מהבנין הקל. כמו וסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים. שכתוב שם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. אל הארמון שלו. א"ר יהודה הלוי שתים מכות היו במים. האחת שהתאדמו ומתה הדגה. והשנית שעלו הצפרדעים מהם. ובארץ שתים אחת מהכנים. והשנית מהערוב. והן חיות מעורבות. וכתוב ותוצא הארץ נפש חיה. ושתים באויר. כי הדבר איננו

אבי עזר

הנמי מגלית נך: (כז) (מלת וסר זרה) דברי הרב פשוטים. כי דעתו לכאורה שהיא מבנין הכבד. ונכון להיותו ויסר בסגו"ל הסמ"ך. לכן קאמר הנה בא ויסר בפת"ח תחת ויסר בסגו"ל. כמו ויסר את אופן. כי גם היא זרה. והדר קאמר הרב דנכון להיותו מבנין הקל. וא"כ שפיר ויסר בפת"ח. אבל לקמן בפ' בשלח ויסר זרה:

בעל הטורים

(ד) והפלה. ב' במסורה. הכא. ואידך והפלא ה' את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף. ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתיב באל"ף ללמד שגופלא שבדיינין קורא וילפינן התם מהכא דמי שלקה ושנה אין מתרין בו דכל מכה שלישית היתה בלא התראה:

רשב"ם

(ה) מועד לאמר. שלא יאמרו מכת מדינה היא: (ח) פיח.

רש"י

(ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הווה כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. יפוי"ש בלעז (אנכלפאלל): פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים

מכת הדבר

(ג) הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה וגו'. הקב"ה טה כשדה. ותראה דבר פלא במכה זו. כשדה אחת ירעו כאחד
למשה שיאמר לפרעה מכה זו שתבא עליך תהיה כהמכה מקנה מצרים ומקנה ישראל. וימותו כל מקנה מצרים בדבר.
שקודמת ע"י הקב"ה בעצמו. הנה יד ה' הויה במקנך אשר וממקנה בני ישראל לא ימות אפילו אחד. והקב"ה בעצמו קבע
זמן

נחל קדומים

ח (ה) מלא חפנכם פיח כבשן. פיח כבשן אותיות שחין בכף כלומר תפס משה בכפו מה שהיה לשחין בכל מצרים. רבינו אפרים בפירושו

מרפא לשון

מלות ה"ג וכמ"ש היא"ר ז"ל. ט ד) מכל לבני ישראל, מכולא לבני ישראל, ה"ג וכ"כ היא"ר ונראין דברי המגיה שם דכדי שלא יתערבו ב' הלמדין מכל לבני לכך הפריד בין הדבקים באלף

חומת אנ"ך

אראנו נפלאות. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י: (ח) קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן. לא רצה ליקח שחין שנגזר על אחרים ליתנו לאלה ויכולת היה להביא בלא פיח אלא להראות לבריות שיכול ה' לעשות ממש מתוהו כי הפיח אחר שנזרק הוא דבר שאין בו ממש ועשה ממנו ממשות. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י:

רבינו בחיי

(ה) וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה ה'. היה לו לומר מחר אעשה או שיאמר מחר יהיה הדבר הזה בארץ. וע"ד הפשט יאמר כי השי"ת שסם מועד למשה לאמר לישראל מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ. וע"ד הקבלה וישם ה'. יעשה ה'. הכונה הוא ובית דינו וכבר הזכיר למעלה בית דינו במה שהזכיר הנה יד ה' הויה. והוא השם המיוחד המיעד ומצינו כיוצא בו (שמות טז) ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם וגו' ראו כי ה' נתן לכם השבת והיה ראוי לומר אנכי נותן וכן רבים:

מסורת הקריאה

(ה) מחר, בדגש: (ז) ויכבד, מס"ק ל', ר"ל לית עוד הבי"ת בפתח: (ח) ויאמר ה' חד מן ד' בטעם זרקא בספר הזה, עיין לעיל

כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי
פַרְעֹה: ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ
הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק
אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין
אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה:
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי
מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין
בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם: יב וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע
אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה:
ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם
בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים

תרגום אונקלוס

וְיִזְרְקִנֵּיהּ מֹשֶׁה. לְצֵית שְׁמַיָּא לְעֵינֵי פַרְעֹה: ט. וִיהֵי לְאַבְקָא. עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם. וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא. לְשְׁחִין סָגֵי. אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: י. וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא. וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה. וּזְרַק יָתֵיהּ. מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא. וַהֲוָה. שְׁחִין אֲבַעְבּוּעִין. סָגֵי. בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא: יא. וְלָא יְכִילוּ חָרָשַׁיָּא. לִמְקָם. קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחְנָא. אֲרֵי הֲוָה שִׁחְנָא. בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי: יב. וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה. וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן. כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה: יג. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אַקְדֵּים בְּצַפְרָא. וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה. וְתֵימַר לֵיהּ. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי. שַׁלַּח יָת

תולדות אהרן

שופי שחין אבעבועות. בכח קמא פ בכורות מ:

רשב"ם

אפר דק שמתנפח ברוח: (ט) פרח. מגדל אבעבועות מלאות מורסא וליחלות:

רש"י

עוממים הגחלים בכבשן ובלעז חולב"ש (קחהלעגסטויב). פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת א הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפניס שלו ושל ב אהרן. ואחד שהלך האבק ג על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בהן בועות: שחין. לשון ד חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. וא"ת מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא בגזרה נגזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך

שפתי חכמים

שהוא קודם ויעתר פי' מלת ויסר קודם מלת ויעתר ואע"פ שהוא אחריה (הרא"ם): א לא ידעתי מאין הוציא שזרק משה בכח ואפשר לומר מדכתיב השמימה ולא כתיב על השמים כדלקמן גבי מכת ברד ומדשני קרא ודאי פירושו הוא שהפליג בהגבהתו עד לשמים (נח"י) ול"ל דה"ק וכל דבר הנזרק היינו בכח דסתם זריקה הוא בכל כחו והיינו בידו אחת. ועיין בב"ר פ"ה ובויקרא רבה פרשה ז': ב ר"ל מדכתיב לעיל מלא חפניכם: ג וא"ת הואיל וזה נס היה שהלך למרחוק א"כ למ"ל למשה לזרקו בכח ובידו א' יותר היה הנס גדול כהלכו למרחוק אם היה זורקו בשתי ידיו ושלא בכח וי"ל דאינו ר"ל דהנס היה שהלך למרחוק ושזה נסבב ע"י שזרקו בכח אלא ר"ל שהנס היה מה שקומץ א' שהוא מעט אבק היה די בו להתפשט על כל ארץ מצרים. והזריקה בכח ע"י שהחזיק קמצו מלא חפנים שלו ושל אהרן אינו ענין לנס זה אלא הוא נס בפ"ע ולפמ"ש לעיל דרש"י דייק ממלת השמימה שזרק משה בכח יתורץ ג"כ קושיא זו דכיון שהכתוב מלמדינו במילת השמימה שזרק בכח אם כן בודאי זרקו ביד אחד שלא סמוך על הנס: ד בקרא משמע דמשחין היה פורח אבעבועות

מכת הדבר

לזה מועד מחר ישלח את הדבר במקנה מצרים. והודיע זאת למשה. אבל לא שמשה יגיד זאת לפרעה והדבר היה ככד מאד אשר פתאום ברגע אחת מתו כל מקנה מצרים. ולא היה עת לדבר עם משה שיתפלל לה' או להבטיחהו באיזה הבטחות של שילוח. יען כי הכל הי' ברגע אחת. ומה דהוה הוה ואין עוד מה לדבר מזה:

כי

נחל קדומים

כ"י: יב (ו) ויחזק ה' את לב פרעה. במכות הראשונות כתיב ויחזק לב פרעה ויכבד לב פרעה. ומהשחין ואילך כתיב ויחזק ה' את לב פרעה. וראיתי בס' ברית הלוי כ"י להרב הגדול עיר וקדיש כמהר"ר שלמה הלוי אלקבץ זצ"ל שכתב דמהדבר ואילך כתיב כן כי ממכת הדבר היו ראוים ישראל לצאת כדכתיב כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ ואחר שבא השחין אשר הבא כתיב ויחזק ה' את לב פרעה אז נאמר לו למשה רבינו ע"ה וגלה סוד השינוי הזה שאחר השחין ויחזק ה' את לב פרעה וטעמא טעים כי ממכת הדבר נגמר הדין. אך רצה הקב"ה להעמידו לספר שמו

מרפא לשון

מכולא. י) אבעבעות, אבעבועין, ה"ג היוד בקמץ ל' נקבות דלא

תפסיר הרס"ג

פי אלהוי בחצ'רה' פרעון: (ט) ויציר ג'בארא. פי גמיע בלד מצר. ויכון פי אלנאס ואלבהאים, קרח נאבת מתנפט. פי גמיע בלד מצר: (י) פאכ'ד'א מן פיח אלאתון, ווקפא בין ידי פרעון. והווא בה מוסי פי אלהוא. פצאר קרח מתנפט. נאבת פי אלנאס ואלבהאים: (יא) ולם יטיקו אלעלמא. אן יקפו בין ידי מוסי מן קבל אלקרח. לאנה כאן פיהם ופי סאיר אלמצריון: (יב) ושדד אללה קלב פרעון. ולם יקבל מנהמא. כמי קאל אללה למוסי: (יג) וקאל אללה למוסי. אדלג באלג'דאה. וקף בין ידי פרעון. וקל לה. כד'א קאל אללה אלאה

חלק הדקדוק

לעיני בלשון המקרא: יא) בחרטמים ובכל מצרים. תרגום שלנו מצרים:

אבן עזרא

רק חם או קר משונה מן המנהג. וברגע אחד מתים אין להם מספר. בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר. והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים, והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש. וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד. והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח. והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים. ועשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים: (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד יי' הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו. ואתה הוה להם מלך. והפך יה שוי"ו אשר לא יבושו קוי. יתחלף ביו"ד וקוי יי' יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים, רק במקום אחת. ותדבר את כל זרע הממלכה. בספר מלכים כתוב ותאבד. והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: (ד) והפלה דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר יי'. גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש יי'. ופי' וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתוב שלח העז את מקנך. וככה תמצא בברד ואת כל עשב השדה. והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי' א'. כאשר אפרש בשירה. וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו. לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה: (ט) והיה זה מעשה נס. שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים. ולא הפריש ישראל: אבעבעת. האל"ף נוסף. כי הוא מגזרת מים תבעה אש. והמלה כפולה. כמו תשעשעו תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר. ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט. ועתה נבערה חכמתם על כן הזכיר זה. ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו. ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים. לא גלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה. ועוד כי אחר הכתוב נרדף. וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכות. רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק יי'. על כן לא בקש להעתיר: (יג) ויאמר. לא הזכיר

מסורת הקריאה

ד' כ"א: (ט) לאבק, הלמ"ד בשוא והאל"ף בקמץ: אבעבעת,

שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי
בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־
מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי
וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד
מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת
הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־
כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃
שביעי יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי

תרגום אונקלוס

עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: יד. אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא. אֲנָא שָׁלַח. יָת כָּל מָחָתַי בְּלִבָּךְ. וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ. בְּדִיל דְּתִדַּע. אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי בְּכָל אַרְעָא: טו. אֲרֵי כְעַן קָרִיב קֳדָמַי דְּשָׁלְחִית מוֹן יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי. וּמְחֵית יָתָךְ. וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא. וְאִשְׁתֵּיצִיתָא מִן אַרְעָא: טז. וּבְרַם. בְּדִיל דָּא קַיֵּמְתָּךְ. בְּדִיל לְאַחְזָיוּתָךְ יָת חֵילִי. וּבְדִיל. דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא: יז. עַד כְּעַן כְּבִישַׁתְּ לֵיהּ לְעַמִּי. בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן:

תפסיר הרס"ג

אלעבראניין. אטלק קומי יעבדוני: (יד) לאני פי הד'ה אלמרה. באעת' בכת'יר מן אפאתי פי קלבך. וקואדך וקומך. לכי תעלם. אן ליס מת'לי פי גמיע אלעאלם: (טו) לאני אלאן לו אטלקת אפתי. לקתלתך וקומך באלובא. ואגתחדת מן אלבלד: (טז) ולכן בסבב כ'לה בקיתך. לכי אוריך קותי. ולכי יקץ אסמי פי גמיע אלעאלם: (יז) ומהמאך מתרבץ' בקומי. ללא

נוה שלום

אלאתון, אבק הכבשן. וזרקו, ויתוי. השמימה, פי אלהוא יפריחהו משה באויר השמים. (יד) את כל מגפתי, בכת'יר מן אפאתי, מגפות רבות, כמו וכל הארץ באו מצרימה רבים מעמי הארץ. (יז) עודך מסתולל, ומהמאך מתרבץ', כל עוד שאתה מסתולל וכו' הנני ממטיר וכו' כלומר שאם תשלחם לא אמטיר ומסתולל מלשון מסילה

חלק הדקדוק

יז) עודך מסתולל בעמי. תרגום שלנו

אבן עזרא

במקום הזה שהוא יוצא המימה. אולי היה לו צורך אחר: (יד) כי. הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו. ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת. ואמר יי' הצדיק: וטעם כי אין כמני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה. שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. חסר נו"ן. כמו ואט אליו אוכיל. שניהם שוים ושרשם. נטה נכה. וטעם בדבר. הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת. והוא בעבור הראתיך את כחי וכמוהו. ומתוכה כעין החשמל מתוך האש: ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי. איננו שב אל פרעה. רק מלת ספר שם הפועל. כמו כי כבד אכבדך. ואין הטעם שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל: כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך. ואם הוא כפול הפ"א. מפעלי הכפל כמו. סלו לרוכב בערבות. וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי'. ובמקום אחר כתוב מסעד לבית

רשב"ם

(יד) מגפתי. מיני חבלות והכאות אש וברד ואבני אלגביש וגפרית ושלג וקיטור: (טו) כי עתה. כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך למות בדבר והיית נכחד מן הארץ: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וגו'. להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתי את ה': (יז) מסתולל. מתפעל מן (ישעיה סב) סולו המסילה כובש אותם לעבדים כדכתיב (ירמיה לד) ויכבשום לעבדים ולשפחות. ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבות המתפעלים באה תוספת תי"ו בראש חוץ מאותן שאוציא מן הכלל לבסוף. מן אמר יאמר (תהלים צד) יתאמרו כל פועלי און. יתברך. יתגדל. (יחזקאל לח) והתגדלתי. יתהלל המתהלל. יתוכח. ויתחבא. לשוא תתיפי. (ישעיה כח) והמסכה צרה כהתכנס. יתלכדו. ויתלקטו ויתמרמר.*מתנשא. התעללתי. אתפלל והתקדשתי. מתרושש

בעל הטורים

(טז) ספר. ב' במסו' דין ואידך הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה וזהו נשפטה יחד ספר שמי בכל הארץ ששמו מתעלה בכך: (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי. ר"ת בלעם שעל ידו אינך משלחם דג' היו באותה עצה:

שפתי חכמים

וזה אינו ועז"פ ל' חמימות ר"ל מחמת חמימות היה פורח אבעבועות: ה מקשין העולם למה לא נאמר כאן הירא דבר ה' ועוד למה לא התרה בם לומר ועתה שלח העז וגו'. (מהר"ן) וי"ל שבדבר לא היה צריך להתרות שהרי נאמר בפי' הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה ומשמע שהגזרה לא היתה אלא בשדה וממילא כל הירא וגו' הניס מקנהו לפי שהדבר דרכו להמית ב"ח אבל במכת הברד דאין דרך הברד להמית ב"ח אי לא אמר להם שלח העז וגו' לא היו מקפידין להניחם בשדה. ועיין בקנ"מ תירוצים אחרים: ו אין לפרש מכת בכורות דא"כ מה בא להשמיענו כאן. ל"פ ר"ת מאורלייג"ש מכת בכורות פי' מלשון ביכורים והכי נמי בברד לא לקה רק התבואה שבכרה ובשלה כל צרכה כדכתיב כי השעורה אביב והפשתה גבעול כדפרש"י שבכרו. וא"ת בפרשת שמות פי' רש"י בפסוק הנה אנכי הורג את בנך בכורך שמכת בכורות קשה מכולן וי"ל דודאי בעיני פרעה קשה מכת בכורות מכולן אבל בעיני העם מכת ברד קשה להם יותר שלא היה להם מה לאכול ועי"ל שהיא שקולה כנגד כל המכות שעברו כי המכות האחרונות היו קשים מאותה המכה. כתב מהרש"ל וקשה לי על פי' ר"ת מאורלייג"ש לל"ל בפעם הזאת וכו' ע"כ נ"ל דהכי מתיישב הקרא על אופניו אל תאמר מאחר שלחתי עליך הדבר שהיא מכה חמורה וא"כ השתין שהיא מכה קלה אין ביכולתי להמיתך דא"כ למה לא המיתך בדבר כי בפעם הזאת ר"ל עוד יבא הפעם והעת שאשלח כל מגפותי דהיינו מכת בכורות ותדע שאין כמוני בכל הארץ ותאמר אתה בעצמך אלו רציתי כשהיה ידי במקנך וכו': ז ופי' ואך אותך וגו' גם אותך

רש"י

אשר בשדה והירא את דבר ה' הניס וגו' את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אלא ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד): (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות ו שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכיתי אותך ואת עמך עם ז הבהמות ותכחד מן הארץ אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלעז קלקי"ר (פרעטען). וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת

מכת בכורות

(יד) כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך וגו'. רש"י ז"ל פי' את כל מגפותי למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות. רבו הפירושים על דברי רש"י אלה. והרב בל"ע פי' ע"ד הפשט שכל מין מכה בין מעפוש ובין מהתחדשות איזה בריה לא תתהוה אלא מהתגברות אחד מארבעה דברים אלה קור וחום יובש ולחות. כי על כך הפלא יגביר הוא יתי' מה שירצה בעיני חכמתו אחד מן הדברים האלה עד שיתהוה איזה מכה. וחוץ מאלי לא נמצאת שום מכה. אבל למכת הברד אשר היתה אש מתלקחת בתוך הברד שם נמצאו ושם היו ארבעה דברים אלו בקצה האחרון. כי בברד שהוא מים נקפים יש תכלית הקרירות והלחות ובאש יש עולם החום והיובש. ע"כ אמר יתברך כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי וגו' שכל המכות והמגפות

נחל קדומים

יתברך במכות המופלאות אשר יביא עליו זהו תורף דברי הרב ז"ל בקצור: יד (ז) את כל מגפותי. פירש"י למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות. כתבתי בזרוע ימין שהגאון מהר"ר העשל אמר שהיה כתוב ברש"י מ"ב וסברו שהוא מכת בכורות ואינו אלא מכת ברד. ועתה ראיתי שכתבו משם הגאון ז"ל שהוא קיים גרסתנו ופירש דאמרו רז"ל שהתרה לפרעה מראש מקדם במכת בכורות שהיא הגדולה מכלן. ועל זה יש להקשות דילמא מכת בכורות אינה גדולה מכלן אלא שהיא שקולה כב' או ג' מכות משא"כ בשום מכה. והשתא דבברד כתיב את כל מגפותי ומוכח שהיא שקולה כארבה וחשך או כג' מכות אחרות א"כ מזה למדנו דמכת בכורות שקולה כנגד הכל ומשו"ה התרה בהם בתחילה דאי אמרת דבכורות אינה כי אם כב' או ג' מכות יתרה בברד דכתיב את כל מגפותי אלא מדהתרה בבכורות ולא בברד למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד הכל ודוק:

מרפא לשון

כנ"א היוד בחירק ל"ז. יז) עודך מסתולל בעמי, עד כען כבישת ביה בעמי, ה"ג ובני"ש כבישת ליה לעמי וכ"כ היא"ר ז"ל.

מסורת הקריאה

בי"ת ראשונה רפה, וכן חברו שבסמוך: (יד) לבך, הבי"ת בשוא: (טו) ואך, חד מן א"ב וי"ו בריש תיבותא וקמץ וסי' במס"ר:

רבינו בחיי

(טז) בעבור הראותך את כחי. [ולא הזכיר גבורתו כי לא הראה במצרים גדולות גבורותיו] אבל לעתיד יהיו גבורותיו גדולות. והזכיר יחזקאל בצורת הבית הראותכה בתוספת ה"א הוא שאמר (יחזקאל מ) למען הראותכה הובאתה הנה וגו' והטעם לפי שבמצרים הראה מקצת כחו וגבורותיו ולעתיד לבא יראה יותר ויותר. או תרמוז הה"א לחזרת השכינה:

שֹׁלְּחָם׃ יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר
בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־
עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם
וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא
יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד
וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי
פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־
מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־

תרגום אונקלוס

יח. הָאֲנָא מַחֵית כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר. בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא. דְּלָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם. לְמִן יוֹמָא דְּאִשְׁתַּכְלַלַת וְעַד כְּעַן׃
ט. וּכְעַן. שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ. וְיָת כָּל דְּלָךְ בְּחַקְלָא. כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא. וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא. וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן. בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃
כ. דִּדְחֵיל מִפִּתְגָמָא דַּייָ. מֵעַבְדֵי פַרְעֹה. כְּנַשׁ. יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃
כא. וּדְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ

תפסיר הרס"ג

תטלקהם: (יח) האנא ממטר פי מת'ל הד'א אלוקת מן ג'ד. ברד עצ'ים גדא. מא לם יכון מת'לה פי מצר. מן יום אססת אלי אלאן: (יט) פאבעת' אלאן צ'ן מאשיתך. וג'מיע מא לך פי אלצחרי. פאנה אי אנסאן או בהימה וג'ד פי אלצחרי. ולם ינצ'ם אלי אלמנאזל. פינזל עליהם אלברד וימותון: (כ) פמן כ'אף כלאם אללה. מן קואד פרעון. אהרב עבידה ומאשיתה אלי אלביות: (כא) ומן

נוה שלום

וכת"א. (יט) העז צ'ן ותרגם בישעיה יושבי הגבים העיזו וסכאן גבים

חלק הדקדוק

כבישת ליה בלמ"ד: יח) אשר לא היה כמהו. תיבת אשר בתלשא ימין

אבן עזרא

יי': (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה, וככה במקומות אחרים עד היום. ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הנס או אסוף. וכמוהו יושבי הגבים העיזו. (כ) הירא הניס. ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בלשון קדר טעם לוי"ו ויעזב. רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת. וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים

רבינו בחיי

(יח) אשר לא היה כמוהו במצרים. לא אמר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים. ופירוש הכתוב כי לא היה בכל העולם כמוהו ולא במצרים והוסיף במצרים להגדיל להפליא לפי שאין הגשמים יורדים במצרים תמיד ולא הברד וע"כ היה הפלא גדול יותר: (יט) שלח העז את מקנך. והלא כבר מתו במכת הדבר והכתוב מעיד שם כן וימת כל מקנה מצרים. ואולי המקנה הזה הביאו אותו משאר הארצות ואנשי מצרים קנאוהו מהם ועליו צוה משה עתה שיאספוהו הבית. או יהיה פירוש וימת כל מקנה מצרים רוב המקנה כי רובו ככולו. או יתכן שנאמר וימת כל מקנה מצרים כל שאין לישראל בו שותפות אבל אותו המשותף עם ישראל הוא שנצל ממכת הדבר:

בעל הטורים

(יט) ולא יאסף. ב' במסורה ולא יאסף הביתה. עשיר ישכב ולא יאסף. שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד: הירא. ב' במסורה דין ואידך הירא ורך הלבב. מה התם שירא מעבירה שבידו אף הכא נמי היו יראים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמצרים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר ה' וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו:

רשב"ם

והון רב. הרי לך כל האלפ"א בית"א תי"ו בראשם חוץ משבעת אותיות אלו דז"ט ס"ץ ש"ת. השי"ן והסמ"ך באה התי"ו אחריהם במתפעל שלהם מן סלל מסתולל. מן שר תשתרר עלינו. מן שבה ישתבח מן שמר (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי. מן שבר משתבר. הצד"י והזיי"ן לא יבא התי"ו במתפעל שלהם אלא אחרי הצד"י תבא טי"ת במקום תי"ו של מתפעל. מן צדק יאמר נצטדק. מן צבע יצטבע בדניאל. מן ציד הצטיידנו ביהושע. מן צרף מצטרף. ואחר הזיי"ן תבא דלי"ת במקום תי"ו של מתפעל. מן זמן הזדמנתון בדניאל אבל תוספות הן בתיבות. ט' של נצטדק ד' של הזדמנתון. ותי"ו של יתאמרו. לעשותן מתפעל כמו שפירשתי וכן כולם אבל הם עצמם כשהם ראש התיבה לא היה בה תוספות אות להתפעל כמו וישמע את הקול מדבר אליו (לא יאמר) (נ"א במו) מתדבר. לא יטמא בעל. (לא יאמר) כמו יתטמא. ועם עקש (ופתלתל) [צ"ל תתפתל] (נ"א תתפל) לא יאמר (תתפתל) תתמם. לא יאמר תתתמם: (יט) העז. אסוף כמו העזו בני בנימן. יושבי הגבים העיזו:

רש"י

סכל (במדבר טז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז ח) מסתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ח ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויודע ויולד ליוסף (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש. וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה היא: (כ) הנים. הבריח לשון

שפתי חכמים

ועמך: ח דקל"כ למה אמר כאן כעת מחר ובדבר אמר מחר יהיה סתם והטעם אלא הדבר שהבהמות היו בשדה נפולות אחת

מכת בכורות

והמגפות אשר פעם היתה מתגברת אכות אחד ופעם התגבר אכות אחר. עתה זאת הפעם יוכללו כלם יחד מפני הרכבתן: והרב במ"א פי' הנה בכל המכות שהיו עד הנה לא האמין פרעה הרשע כי הוא מאת ה' ובתחלה היה סבור כי משה הוא רק חכם כחכמי מצרים החרטומים והאשפים לעשות כמותם. ואח"כ במכת כנים כאשר הודו החרטומים לומר כי אצבע אלהים הוא מ"מ הוא לא האמין ועוד היה סבור כי משה יותר חכם מחכמי מצרים ומכשפיהם ויכול מה שאין ביכולתם. אבל עתה במכת הברד זה הוא דבר שאי אפשר כלל לומר עליו שיכול להיות בטבע העולם או בחכמות חכמים ומכשפים לבד שהיה נסים מופלאים נס בתוך נס. אחת שהיה ברד ואש מתלקחת בתוך הברד ביחד עם הברד והלא מים ואש שני הפכים ועשו שלום ביניהם לעשות רצון קונם ועוד שהלך אש ארצה שלא בטבעו כי טבע האש להתמשך למעלה. ונמצא שבבר הי' מחויב פרעה לתת על הלב כי זה אצבע אלהים הוא. אבל מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו שגם בזה חיזק את לבו שלא יאמין אף בזה. והוא אומרו כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך. כלומר שזה הוא תכלית המגפה שכוללת כל המגפות והוא קשה מכולם מה שאני שולח המגפה אל לבך לנגוף אותה באלאים רעים שלא יכנס בתוכה שום הרהור לומר אולי מה' יצא הדבר. להיות קשה כאבן שאפילו כמה שהעין רואה שאי אפשר להעשות זאת מבלעדי ה' היא תכחיש ותאמר מקרה אחד לצדיק ולרשע והכל במקרה ופגעי הזמן. וזה אומרו ובעבדיך. כי גם לעבדיך תהיה זאת המגפה אשר יגוף אותם שלא יאמינו שמה' הוא אף שבבר הנה יצא מפיהם לומר אצבע אלהים הוא מ"מ תתחזק לבכם להיות פיהם דבר שוא להחזיק הכל במקרה:

ענין היראה מדבר ה'

(כ) הירא את דבר ה' מעבדי פרעה וגו'. כתב הראשי בשמים ז"ל דיש לדקדק מדוע לא אמר הירא את ה'. ומתרץ כי המה לא יראו את ה' רק יראו את דבר ה'. פראו שכל מה שדבר משה בשם ה' הכל בא דבר בעתו ולא נפל דבר מדבר ה' ארצה עד הנה. ויראה כזו היא יראה פחותה. יראת העונש. כמו שהעבד ירא מהאדון שלא יכנו. לא מהאדון ירא רק מהמקל והרצועה ירא:

וישלח

מסורת הקריאה

(יח) הוסדה, לא מפיק ה"א, מס"ק: (יט) ומתו, נמסר עליו ח', ר"ל ח' כתיב הוי"ו בקמץ, ועיין מש"כ בראשית ל"ב י"ג:

רמב"ן

(יח) וטעם למן היום הוסדה. כאומר לא ראו כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו כנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן: (יט) הנני ממטיר כעת מחר ועתה שלח העז. כל אלה דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנו:

מרפא לשון

חי) למן היום הוסדה, למן יומא דאשתכללת, לכאורה נר' שהתרגום היפך המקרא דלשון הוסדה משמע מיום שהתחילו ליסדה שהיסוד הוא עיקר הדבר ול' התר' דאשתכללת מיום שנגמר תקונה שכן פירוש ל' שכלול גמר הדבר ותיקונו כמו שנת"ל בפ' בראשית בפ' ויכלו. ואמנם כשנדקדק בלה"ק נמצא שלשון יסוד יכול ג"כ על גמר הדבר ותיקונו כמו שנ' במלכים א' ה' ליסד הבית אבני גזית שא"א לפרש ליסד על בנין היסודות דווקא שהרי כל הבית בבנה אבני גזית וצריך לפרשו ליסד דהיינו עד גמר בניינו וכתרגומו לשכללא ביתא אבנין פסילן, וכן מוסדות השמים ירגזו שלא יתכן להיות מוסדות השמים בנין יסודותיהם שאין השמים מיוסדים על שום דבר אלא נטוים באויר אבל שכלולם ותקונם כמו שהם נק' מוסדות השמים, ועוד יש ראיה גדולה לזה מדרך חכמת הקבלה שכן הספירה המשלמת הבנין נק' יסוד ע"ש שעמה נגמר הבנין ונשתכלל וכן מכח ספירה זו באדם להזריע תולדות ואין זה אלא כשיגמר בניינו של אדם וגידולו ויביא ב' שערות. כ) הירא את דבר ה', דדחיל מפתגמא דיי'. ה"ג דלא כנ"א ית

שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־
עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ
כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־
מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת
וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר
יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי
בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד
כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃
כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת
כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד
וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם

תרגום אונקלוס

לְפִתְגָמָא דַיְיָ. שְׁבַק. יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא: כב. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָא. וִיהֵי בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם. עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא. וְעַל כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כג. וַאֲרֵים משֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָא. וַיְיָ. יְהַב קָלִין וּבְרַד. וּמְהַלְּכָא אִישָׁתָא עַל אַרְעָא. וְאַמְטַר יְיָ. בַּרְדָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: כד. וַהֲוָה בַרְדָא. וְאִישָׁתָא. מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָא. תַּקִּיף לַחֲדָא. דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. מֵעִדָּן דַּהֲוָת לְעַם: כה. וּמְחָא בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. יָת כָּל דִּבְחַקְלָא. מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא. וְיָת כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָא. וְיָת כָּל אִילָנֵי חַקְלָא תַּבַּר: כו. לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגשֶׁן. דְּתַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לָא הֲוָה בַרְדָא: כז. וּשְׁלַח פַּרְעֹה. וּקְרָא לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. וַאֲמַר לְהוֹן

תפסיר הרס"ג

לם ירד באלה אלי כלאם אללה, תרך עבידה ומאשיתה פי אלצחרי: (כב) פקאל אללה למוסי. מד' ידך נחו אלסמא. יכון ברד פי גמיע בלד מצר. עלי אלנאס ואלבהאים. וגמיע עשב אלצחרי פי בלד מצר: (כג) פמד מוסי עצאה נחו אלסמא. פאעלן אללה אצואתא וברדא. וסארת אלנאר עלי אלארץ'. ואמטר אללה ברדא עלי בלד מצר: (כד) פכאן אלברד. ונאר מתלכדה פי וסטה. עצ'ים גדא. מא לם יכון מת'לה פי גמיע בלד מצר. מד' צארת לאמה: (כה) פצ'רב אלברד פי גמיע בלד מצר. גמיע מא פי אלצחרי. מן אנסאן אלי בהימה. וצ'רב גמיע עשבהא. וכסר גמיע שגרהא: (כו) עדא פי בלד אלסדיר. אלד'י ת'ם בני אסראיל. לם יכון ברד: (כז) פבעת' פרעון. ודעא במוסי'

חלק הדקדוק

בכל סת"י וכ"כ א"ת: כה) (ואת כל עשב, תיבת ואת בצירי ואזלא). ואת כל עץ השדה שבר. תיבת* ואת בתביר ובצירי בכל סת"י:

אבן עזרא

ככה: (כב) ויאמר. מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה. והנה כתיב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר. וכמוהו על פני רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה. הפך תולדותה. כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ישבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל מקניהם ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: (כז) ויקרא. אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בדבר

רמב"ן

(כו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שניצל אויר ארץ גושן בעבור ששם בני ישראל:

(כז) חטאתי הפעם. ביאורו הפעם אודה לה' כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה:

בעל הטורים

(כג) וימטר. ב' במסו' דין ואידך וימטר עליהם כעפר שאר גבי שלו מלמד שכשלו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים: (כד) ואש מתלקחת. ב' במסו' דין. ואידך ואש מתלקחת ונוגה לו סביב גם בכאן בתוך הברד היה האש יוצא ממנו

שפתי חכמים

הנה ואחת הנה ומי יאמר לפרעה שדוקא בעת ההיא התחיל הדבר א"כ לא היה תועלת בשריטה אמר סתם מחר יהיה: ט ר"ל בתחלה לא היה לו ממשלה אלא על מה שבארץ ועכשיו נתן אותו למעלה שיהיה לו ממשלה על מה שבשמים והביא מכה משמים: י ר"ל שדרך הלהב של אש לילך למעלה והכא היתה יורדת למטה זהו נס א' ונס השני שלא כבו זה את זה. (נח"י) ולא נהירא

רש"י

ויכם: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה ט מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך י נס האש

התוודות פרעה על חטאיו

(כז) וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם וגו'. ר"ל בפעם הזה אדע כי עד עכשיו חטאתי לה'. ה' הצדיק במשפטו ואני ועמי הרשעים. על אשר הכבדתי שלי עליהם:

העתידו

מרפא לשון

פתגמא וכ"ה במסורת התרגום את, מ' ה' את דמה, את עינו, את דמם, את אביה, ודין, כא) ויעזב, שבק, ה"ג הואו בלא תרגום, וכצ"ל מפני שהוא כפא רפויה, בל' ישמעאל כמ"ש הראב"ע ז"ל. כח) ורב, וסגי קדמוהי רווח. טעמו שהוא כמו ורב להושיע מהיות קלת וגו' ונקט ל' רווח כנגד מ"ש בסוף הענין. וירא פרעה כי היתה הרווחה ורש"י ז"ל פי' ורב די לו במה שהוריד כבר וק' דלישון חוצפא הוא זה גם מים מהיות אינו סובל זה, קלת אלהים קלין דלווט כאלין מן ק' ה'. פי' קלין דלוט כאלין לשלול קלות שאינם

מסורת הקריאה

(כ) הבתים, עיין לעיל א" כ"א: (כב) ויאמר ה', חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, עיין לעיל ד' י"א: (כג) מטהו, הנגינה בטי"ת: השמים, הנגינה במ"ם: ותהלך אש, במקף והתי"ו בחירק ובמתג והה"א בח"פ: (כד) ואש, מס"ק ג' בטעם ור"ל ג' כתיב בטעם זקף גדול וסי' א' דין, ב' ואש תהיה לילה בו (לקמן מ' ל"ח) ג' אכלה נאות המדבר (יואל א' כ'): אשר, בתלשא גדולה לא בקדמא: (כה) שבר, נמסר עליו ל', ר"ל לית בצירי זולת זה: (כט) אפרש,

רבינו בחיי

(כג) קולות וברד ותהלך אש ארצה, ידוע כי בזמן הברד האויר משתנה והחלאים באים על כל המורכבים מד' יסודות כי כל זמן החולי בהם שנוי האויר וקלקולו והתהפכות ארבע יסודות כי כל זמן שהם מזוגים יחדו ועומדים על מתכונתם בשוה הגופות בריאים וחזקים ובהתהפכותם בא החולי, וע"כ יתכן לפרש כי הזכיר הכתוב בכאן ד' יסודות קולות וברד הם הרוח והמים ותהלך אש ארצה האש והעפר והזכירם מהופכים להורות כי בבא הברד ישתנה האויר ויתהפכו היסודות מלמעלה למטה והקב"ה עושה כרצונו עד שטבע האש שהוא עליון וזך מכלם חוזר לטבע העפר שהוא השפל והכבד שבכלם זהו שאמר ותהלך אש ארצה:

תרגום אונקלוס

חבית זמנא הדא. יי זכאה. ואנא ועמי חייבין: כח. צלו קדם יי. וסגי קדמוהי רוח. דלא יהון עלנא. קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברד. ואשלח יתכון. ולא תיספון לאתעכבא: כט. ואמר ליה משה. כמפקי ית קרתא. אפרוס ית ידי בצלו קדם יי. קליא יתמנעון. וברדא לא יהי עוד. בדיל דתדע. ארי דיי ארעא: ל. ואת ועבדך. ידענא. ארי כען לא אתכנעתון. מן

חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני
ועמי הרשעים: כח העתירו אל־יהוה
ורב מהית קלת אלהים וברד
ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד:
כט ויאמר אליו משה כצאתי את־
העיר אפרש את־כפי אל־יהוה
הקלות יחדלון והברד לא יהיה־
עוד למען תדע כי ליהוה הארץ:
ל ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם
תיראון מפני יהוה אלהים:

תפסיר הרס"ג

והרון. וקאל להמא קד אכ'טאת הד'ה אלמרה. אללה אלעדל. ואנא וקומי אלצ'אלמין: (כח) אשפעא אלי אללה. וחסבנא מן אן תכון אצואת אללה וברד עלינא. חתי אטלקכם. ולא תעאודו אן תקפו: (כט) ת'ם קאל מוסי. אד'א כ'רגת מן אלקריה. אבסט ידיי אלי אללה. פתנתהי אלאצואת. ואלברד לם יכון איצ'א. לכי תעלם. אן אלארץ' ללה: (ל) ואמא אנת וקואדך. פאעלמו. קבל אן תכ'אפו

נוה שלום

אנצ אנו שמירה והגנה. (ל) טרם תיראון. פאעלמו קבל אן תכ'אפו, תדעו אתה ועבדיך כי מלפני שתיראון את ה' ותצדיקו אותו כבר נפסדה הפשתה והשעורה ואני אתפלל להסיר הברד רק מה שכבר השחית לא אתפלל לרפאם, זהו מה שביאר ראב"ע תרגום פסוקים אלו, ואולי ביאור זה הוא לשון הגאון ז"ל בפירושו הרחב.

אבן עזרא

כאשר אמר לו: (כח) העתירו אל יי'. הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהים. כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי. ובעבור שלא אמר קולות יי' חבר משה שם העצם והתואר. ואמר מפני יי' אלהים. והטעם כי השם הוא אלהי' לבדו. ולא תמצ' ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה ממלת אדני יהוה אתה החלות. כי באלף דל"ת הוא כתוב: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: כי ליי' הארץ. ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבנו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון. וכמוהו טרם ישכבו. וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב. כי לעולם יבא אחריה הענין. כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית. והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית. וככה טרם יקראו ואני אענה. וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם. והנה אין טרם כמו לא. והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית: וטעם והפשתה והשעורה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם. והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה. וזה הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי. ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו

תולדות אהרן

ה' הצדיק. ידים סו:

בעל הטורים

גלגלות ומאורים זהו ונוגה לו סביב: (כט) הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו במתן תורה: (ל) תיראון. ב' במסורה דין ואידך לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיצא הרוחה לא תערצון ולא תיראון:

רשב"ם

(כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי:

(ל) כי טרם תיראון. כתרגום עדיין לא תיראון:

רש"י

והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. מן העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם כמו (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו (שם ב) טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים

שפתי חכמים

אלא דכ"פ מצינו שירדה האש למטה מן השמים לארץ הן לטובה והן לרעה ולא נחשב לנס. ועוד דהא עדיין לא נכתב פסוק ותהלך אש ארצה. ול"נ דבמחלוקת שנויה בש"ר וכו' ולרבי נחמי' היו האש והברד פתוכים ומעורבים זה בזה והאש מתלקחת כגוף הברד ושניהם היו דולקים ולדידיה הנס השני היה שהברד היה דולק ולזה נתכוון הרב שהרי כתב האש והברד היו מעורבין ולפ"ז צריך לפרש הא דמסיים עשו שלום ר"ל ששניהם דלקו: ב (נה"י) אע"פ שגם בזמן מכת הצפרדעים ומכת ערוב היתה ג"כ מלאה גלולים וא"כ מסתמא לא היה מתפלל בתוך העיר והל"ל גם כצאתי את העיר י"ל דשם היה מתפלל על למחר והיה לו שהות להתפלל ולא היה צריך לגלות לפרעה כצאתי את העיר

אבל כאן שאמר פרעה ורב מהיות קולות והיה מבקש שהברד לא יתך ארצה והיה רוצה שלא להתמהמה לכן הוצרך לגלות כצאתי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) ה' הצדיק. ולכך אמר דבר זה על הברד יותר מבכל שאר המכות לפי שאמר לו הקב"ה שלח העז ומי שלא נאסף בבית מתו לפיכך אמר לו ה' הצדיק שהזהירני היטב ואני ועמי הרשעים כי ברשע הניחו בהמותם בשדות ולא האמינו בהקב"ה:

(כט) כצאתי את העיר. לכך הוצרך לצאת מן העיר כשהוצרך להתפלל על מכת הברד יותר מבשאר מכות לפי שעל מכת הברד כתיב הירא וגו' ונתמלאה כל העיר באותה שעה גלולים ממצרים שהיו עובדים לבהמות ולכך יצא מן העיר אמנם צ"ל שגם לשאר תפלות היה יוצא מן העיר ומזה אנו למדין לכל השאר:

ענין קולות ה'

(כח) העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וגו'. כי תכלית הקולות היה עבור שני דברים. להראות כחו וגבורתו ויכולתו. ולהכניע לבבו כדי שישלח את העם. ולשני הדברים האלה לא נצרך עוד אל הקולות. כי הלא ראית את כבודו ואת גדלו. ע"כ ורב מהיות קולות אלהים. וע"ד יציאתכם מארצי. ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד:

תשובת משה לפרעה

(כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר וגו'. כי משה רצה להראות לפרעה כי הקולות והברד המה רק למצרים. ולא זה שבארץ גושן לא היה ברד. אלא אף בארץ מצרים גופו לא הזיק הברד את משה ואפילו השלוחים ששלח פרעה לקרא למשה ולאהרן. גם עליהם לא ירד הברד. ע"כ אמר משה לפרעה כצאתי מהעיר יהיה עוד קולות וברד ואחרי בואי מחוץ לעיר ואפרוש כפי לה' בתפלה אז הקולות יחדלון והברד לא יהי' עוד:

ביאור על כי טרם תיראון

(ל) ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים. ר"ל עדיין לא תיראו. כי תתחרטו מהודוי שהתודיתם. תאמרו כי מקרה היה לנו. ולא ה' פעל כל זאת מחמת שתראו והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול. והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילות הנה. הלא זה דרך טבעי. כי דבר קשה הכה הברד והדבר הרך לא הכה. ואם הי' מחת ה' הלא גם את הרך היה מכה הברד. כן תאמרו. ומחמת זה תכבדו לבכם לבלתי שלח העם. או יאמר מחמת שראה אנכי כי החטה והכוסמת לא נכו. ע"כ אדע כי טרם תיראון את ה'. ולא תשלחו את ישראל מארצכם ובטח עוד יבא עליכם איזה מכה [ורמז על מכת הארבה והשאיר הברד החטה והכוסמת למען יהיה להארבה מה לאכול]:

ויחדלו

רבינו בחיי

(כז) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. יאמר ה' שאתה בא אלי בשליחותו הוא הצדיק במשפטו וכענין שכתוב (תהלים קיט) צדיק אתה ה' וישר משפטיך. ואני ועמי הרשעים המסרבים מצותו ושאמרנו מתחלה (שמות א) הבה נתחכמה לו. ומפני שכבר כפר למעלה בשם המיוחד באמרו מי ה' אשר אשמע בקולו על כן התודה עתה והודה בו והזכירו בוידוי בפירוש גם ברמז בראשי התיבות והיה ראוי לומר ואני הרשע אבל פחד לנפשו פן ילכד הוא בעון העם כיון שהיה מלך והיה בידו למחות ולא מחה ולפיכך התודה על עונם:

(כח) ורב מהיות קולות אלהים וברד. ורב להושיע הוא. וכן תרגום אונקלוס וסגי קדמוהי רווחא. ובאור הכתוב העתירו אל ה' כי רב להושיע הוא שלא יהיו הקולות והברד. וייחס הקולות לשם אלהים לפי שהקולות ההן הם רעמים משברים את הלב ומרעישים את הגוף ובאים בגבורה גדולה. וכן אמרו רבותינו ז"ל למה נבראו רעמים כדי לשבר עקמימות שבלב. והקדים קולות לברד כי כן הזכיר למעלה וה' נתן קולות וברד כי הרעמים באו תחלה והיו מרעישים את לבם ומטרידים את דעתם ואחרי כן יפול הברד עליהם ומתו. וכן תמצא בתפלתו של משה ויחדלו הקולות והברד כי הפורענות שבא תחלה נסתלק תחלה. ולפי זה היה ראוי שיאמר הכתוב וירא פרעה כי חדלו הקולות והברד והמטר ויוסף לחטוא ומה שהזכירן בהפך כדי שיסמוך ויוסף לחטוא אל הקולות וזה להורות על כובד לבו של פרעה כי לא הודה לשלחם רק מפחד הקולות וכמו שאמר ירב מהיות קולות אלהים. והעד כי כאשר נסתלקו הקולות ויוסף לחטוא מיד:

לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃
לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: לא. וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ. אֲרֵי סַעֲרַיָּא אֲבִיב. וְכִתָּנָא גִּבְעוֹלִין: לב. וְחִטַּיָּא וְכוּנָתַיָּא לָא לְקָאָה. אֲרֵי אַפְלָתָא אִנִּין: לג. וּנְפַק מֹשֶׁה. מִלְּוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא. וּפְרַס יָת יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ. וְאִתְמְנַעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא. וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחִית לָא מְטָא אַרְעָא: לד. וַחֲזָא פַּרְעֹה. אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא. וְקָלַיָּא וְאוֹסֵיף לְמִחְטֵי. וְיַקְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי: לה. וְאִתַּקַּף לִבָּא דְּפַרְעֹה. וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

פ פ פ

תפסיר הרס"ג

מן בין ידי אללה: (לא) אן אלכתאן ואלשעיר קד עטבא. לאן אלשעיר כאן פריכא. ואלכתאן משלפא: (לה) ואלחנטה ואלכרסנה לם יעטבא. לאנהמא אפלתאן: (לו) ולמא כ'רג מוסי מן ענד פרעון ומן קריתה. בסט ידיה אלי אללה. פאנתהת אלאצואת ואלברד. ולם ינחל מטר עלי אלארץ': (לד) פלמא ראא פרעון. אן קד אנתהא אלמטר ואלברד. ואלאצואת עאוד אלכ'טא. פת'קל קלבה הו וקואדה: (לה) ואשתד קלב פרעון. ולם יטלקהם. כמא קאל אללה למוסי:

נוה שלום

(לא) נכתה, עטבא, כבר נפסדו, (עטב אלזרע, תלף,). (לג) הכסמת, אלכרסנה, וכן תרגם בישעיה וכסמת גבלתו וכן תרגם רבי יונה אבן גנאח והן הכרישינין שנזכרו בדרז"ל שמפטמין בהם הפרות, אבל בספר אלכאפי שרש זרע כתב שזה מין חטים מדברי, כי אפילת הנה. לאנהא אפלתאן, שעדיין הן תחת הארץ ולא נראו וכן פירש אבן גנאח וראב"ע ז"ל.

אבן עזרא

ולא תמצא כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשערה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו. כי שרש מכה נכה. כמו ושפו עצמותיו לא ראו: (לב) אפילת. תאר וקרוב ממנו. ואפל ולא נוגה לו. והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: (לג) נתך. הדרך כהתוך כסף בתוך כור. והיא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: (לד) וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר משה ואתה ועבדך: (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:
חסלת פרשת וארא

קכ"א. ניכעו"ל סימן. יעיא"ל סימן. ומפטירין כה אמר ה' ביחזקאל סימן כ"ה:

תולדות אהרן

אביב. מנחות סח ופד:

רשבים

(לב) לא נכו. להודיעך שמה שלא שיבר הברד אבל הארבה. הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: (לג) נתך. לשון יציקה. כמו כהתוך כסף בתוך כור כן הותכו בתוכה ומטר לא הוצק ארצה: (לד) ויסף לחטא. עד עתה לא נתכוון לחטוא במזיד אבל כשהודה על הברד ואני ועמי הרשעים לכן קוראו עכשיו מזיד:

בעל הטורים

(לג) ויחדלו. ב' במסו'. ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר מלמד שגם בדור הפלגה המטם השם הקולות וערבבם עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתחת סבלות מצרים: נתך ג'. לא נתך ארצה. עד נתך מים עליהם גבי בני שאול המוקעים. כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלים. לומר שתפלת הצדיקים מעצרת המטר כמו הכא גבי משה ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם וכפר להם וכן יכפר ה' לירושלים ע"י תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

שפתי חכמים

לא העיר ולא בתוך העיר: ל דק"ל כיון דהנו"ן שורש א"כ אין פעולה כאן לומר ה' הפעל והל"ל למיכתב הכתה ועז"פ מגזרת ספו ר"ל כיון שנכתב בשורק הוה כאלו נכתב ה"א: מ ר"ל כאותו חלק היינו ביסוד (בשורש) של כהתוך כסף (מכתיכת יד מהרר"ן ז"ל): חסלת פרשת וארא

רש"י

ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה ל' פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו. ולא יתכן לפרשו ל' הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ל ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה. השעורה אביב. עמדה באביה לשון (שיר השירים ו) באבי הנחל: (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואף ע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילו' פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה, צרה ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף מ לשון יציקת מתכת. ורואה אני את דבריו כתרגומו וינך ואתיך לנקת למתכה אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ: חסלת פרשת וארא

חדלת הקולות והברד

(לג) ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא וגו'. הקשו המפרשים אחר שראה שע"י תפלת משה חדלו כל הרעות איך הקשה את רוחו ואמץ את לבבו ויוסף לחטוא. וכתב הר"ש ז"ל שפרעה לא ביקש ממשה רק ורב מהיות קולות אלהים וברד. אבל המטר רצה שירד שהמטר הי' צורך גדול למצרים שלא יהיו צריכין לנילוס דוקא [כמבואר בשבת א"י למטר השמים תשתה מים] וכן הבטיח לו משה הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. משמע אבל המטר ירד. ולכן כאשר ראה פרעה שגם המטר חדל אמר א"כ אין הדבר תלוי במשה. ע"כ תלה אותו במקרה. ולכך נאמר אחר כך ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. כי משה היה בוש לילך אליו מחמת שלא נתקיים הבטחתו. על שהקדוש ברוך הוא הבטיחו שפרעה לא יכבד עוד מאחר כי אני הכבדתי את לבו:

כו

מוסרי של"ה והגהות

וידבר אלהים אל משה. דבר אתו קשות וכו' שהרהר אחר מדותיו של הקב"ה וכו' כמו שהאריך רש"י ז"ל. ע"כ צריך האדם להיות נזהר שלא יהרהר אחר הקב"ה במה שמשפיע עליו אם טוב אם רע. כי ה' הוא הצדיק ולפעמים האדם חושב שדבר זה הוא רע והאלהים חשבה לטובה. (אח"י ורבינו אפרים ז"ל כתב ר"ת אלהים למה הרעות יהושע מכניסן כמ"ש בתוך הנחל מאי"ן):

ונתתי אותה לכם מורשה. קשה ירושה הול"ל כי הם היורשים ולא המורישים. אלא הוא ע"ד שארז"ל משונה נחלה זו משאר נחלות ששאר נחלות החיים יורשים את המתים וכאן המתים יורשים את החיים וכמו שהביא רש"י בפ' פנחס נמצא יעשה תורה למורשה והטעם היה מאחר שאלו שמתו במצרים היו בעבירה ולא זכו לביאת הארץ ע"כ חזרה הנחלה להם כי כן היא מדת היושר לרחם ולהגן על אשר היו שרויים בצער (אח"י ובש"ס בבתרא פ' יש נוחלין מסיק דמורשה תרתי ש"מ דא"י מוחזקת ומורישין ואינם יורשין. מאי"ן):

וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל פירש"י צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם ומזה ילמוד כל מנהיג לסבול עול ישראל ולא יתכעס ולא יגער בהם רק יהיה להם כשור לעול ושכרו מרובה מאלהי השמים. (אח"י ומשו"ה הגדול נק'

מרפא לשון

כאלו אלא לתועלת העולם כקלות של רעמים הטבעיים ושל רוחות הטבעיות. לא) והפשתה והשערה, וכתנא וסערי, יש מקשים למה תר' והפשתה וכתנא בל' יחיד וכלם תר' בל"ר, ואני אומר שכלם ל"ר דכתנא הוא ל"ר לעולם ואין בו ל' יחיד וזה פשוט כמו שהוא בל' ערבי כתאן ל' רבים ואין בו ל' יחיד וכן יש כמה מינים נק' בל"ר ולא בל"י. לג) ומטר לא נתך ארצה, ומטרא דהוה נחית לא מטא ארעא. ה"ג ול"ג על ארעא ומה שהוסיף דהוה נחית גר' דלאו למימרא שאותן שהיו באויר לא ירדו כמ"ש רש"י ז"ל דא"כ היה לו לכלול גם הברד שהוא העיקר והמזיק הגדול אלא בא לפרש הלשון יפה שאלו אמר ומטרא לא מטא ארעא משמע שהיה יורד ע"ג דבר אחר כמו הרים וצמחים ולזה הוסיף דהוה נחית לומר שהכוונה שאותו המטר שהיה יורד לא הגיע ממנו לארץ עוד ולא נודע ממנו עוד כלום.

מסורת הקריאה

בשי"ן שמאלי: (לב) נכו, מלרע: (לג) ויפרש, השי"ן שמאלי:

א כה־אמר אדני יהוה בקבצי | את־בית ישראל
מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני
הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי לעבדי
ליעקב׃ ב וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו
כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל
השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני יהוה
אלהיהם׃ ג בשנה העשרית בעשרי בשנים עשר
לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר׃ ד בן־אדם
שים פניך על־פרעה מלך מצרים והנבא עליו
ועל־מצרים כלה׃ ה דבר ואמרת כה־אמר |
אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך־מצרים התנים
הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי
ואני עשיתני׃ ו ונתתי חחיים° בלחייך והדבקתי
דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך
ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק׃
ז ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך
על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית
הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה׃ ח וידעו כל־
ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה
לבית ישראל׃ ט בתפשם בך בכפך° תרוץ ובקעת
להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת
להם כל־מתנים׃ י לכן כה אמר אדני יהוה הנני
מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה׃
יא והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־
אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי׃ יב לכן
הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים
לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש׃
יג לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־

°חחים קרי °בכף קרי

(א) כה אמר ה׳. מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל ית׳ יעש׳ בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד: (ב) וישבו. מבואר הוא: (ג) בשנה העשירית בעשירי. עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענות׳ תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחילה בשנה הי׳ ואח״כ בשנת החרבן בי״א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים ב׳ פעמים ואחר החרבן ג״כ ב׳ פעמים בי״ב שנה: (ד) בן אדם. ועל מצרים כלה. אמר כלה בל״נ כלומר על עדת מצרים. וזכר התנים הגדול במ״ם במקום נו״ן וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים היאור כי הוא המשקה אותם וא״צ למטר וע״כ מתגאי׳ בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו. והתנים הוא הדג הגדול כמ״ש ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמ״ש דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו: (ה) לי יאורי. המשק׳ אותי וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואיני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה ואני עשיתני אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי׳ עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם וי״ת הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינ׳ רבא דשרי בגו אהרוותי׳ דאמר דילי מלכות׳ ואנא כבישי׳: (ו) ונתתי חחים. כתיב בב׳ יודי״ן ונקרא ביו״ד אחת חחים ואם הי׳ נקרא ככתיבתו הי׳ נקרא חחיים בתנועת יו״ד הראשונה בחיר״ק והשניי׳ רפה כמשפט יו״ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ״ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי״ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פת פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו ד״מ חחים שתופסים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכ״א ובחח תקוב לחיו. דגת. שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות וכסמוך דגת: והדבקתי. שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם ישופטו: (ז) ונטשתיך המדברה. אמר המדבר׳ לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר. כן המצרים ימותו בחרב על פני השדה בלאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבור׳ ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ות״י ולא תקבן ולא תתקבר ר״ל ולא תקבן לקבורה: (ח) וידעו כל יושבי מצרים. יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחם להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כ״ש כשהוא רצוץ וכת״י סמך קניא רעיע׳ וכן בחסרון התואר כלומר יהיו י״ל כלומר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר״ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמ״ש בס׳ ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלים את שמעם ויעלו מעל ירושלים ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזר׳ שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כמו שהיתה תופסת בו: (ט) בתפשם בך בכפך תרוץ. תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ. והעמדת להם כל מתנים. י״מ והעמדת בהפוך האותיות והעמדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מלהכתף וכת״י ולא תהוי להון לבית סומכון כלומר העמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופי׳ יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון ביך ביד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתכר: בכפך. כתיב ר״ל שתסמוך אותה בידך וקרי בכף ר״ל בכפס כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו. (י) לכן. מבואר הוא: (יא) והיתה. יאור לי ואני עשיתי. כמו שפירשתי ואני עשיתני לשני הפירושים וי״ת ג״כ כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית: (יב) לכן. לחרבות חורב שממה. לאיזה חרבות אחנה שתהיה חרב ושממ׳ וי״ת לחרב צדו ושממו: (יג) לא תעבר בה. מ׳ שנה יש דרש למה מ׳ שנה כי מ״ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד ג׳ פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי ב׳ פעמים י״ד שהם כ״ח ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלים

הפטרת וארא

(כה) כה אמר, נמסר במס״ג ד׳ בטעם בספרא. ר״ל בטעם זרקא (ומה שכתוב כאן במס״ק ה׳ הוא ט״ס וצ״ל ד׳ כי כן נמסר נמי במס״ק, בכל שארא ג׳ מקומות) וסי׳ א׳ דין, ב׳ כל בן נכר (מ״ד ט׳) וצ״ל דכוונה דווקא בריש פסוק דאלו באמצע פסוק איכא עוד ונמסר עליהם י״ב בטעם, ג׳ בראשון באחד (מ״ה י״ח) ד׳ שער החצר (מ״ו א׳): ונקדשתי, מלעיל: (כו) עליה, הנגינה בלמ״ד: לבטח. הנגינה בבי״ת: ובנו, מלרע:

כט (ב) בן אדם, בזקף גדול, ונמסר עליו ל״א בטעם בסיפרא, ולא נמסרו בשום מקום אמרתי למנותם כאן. א׳ את אשר תמצא אכול (נ׳ א׳) ב׳ את כל דברי (ג׳ י״ד) ג׳ צפה נתתיך (ג׳ י״ז) ד׳ שים פניך (ו׳ ב׳) ה׳ שא נא עיניך (ח׳ ה׳) ו׳ הרואה אתה (ח׳ ו׳) ז׳ אלה האנשים (י״א ב׳) ח׳ בתוך בית המרי (י״ב ב׳) ט׳ הלא אמרו אליך (י״ב ט׳) י׳ לחמך ברעש (י״ב י״ח) י״א הנבא (י״ג ב׳) י״ב מה יהיה עץ הגפן (ט״ו ב׳) י״ג הודע את ירושלים (ט״ז ב׳) י״ד חוד חידה (י״ז ב׳) ט״ו הנבא ואמרת (כ״א י״ד) ט״ז היו לי בית ישראל (כ״ב י״ח) י״ז אמר לה (כ״ב כ״ד) י״ח התשפוט (כ״ג ל״ו) י״ט הנני לקח (כ״ד ט״ז) כ׳ שים פניך (כ״ה ב׳) כ״א שא קינה (כ״ח י״ב) כ״ב שים פניך (כ״ח כ״א) כ״ג שים פניך (כ״ט ב׳) כ״ד הנבא ואמרת (ל׳ ב׳) כ״ה את זרוע פרעה (ל׳ כ״א) כ״ו אמר אל פרעה (ל״א ב׳) כ״ז נהה על המון (ל״ב י״ח) כ״ח הנבא על רועי (ל״ד ב׳) כ״ט שים פניך (ל״ה ב׳) ל׳ התחיינה (ל״ז ג׳) ל״א העצמות (ל״ז י״א) שים פניך. בזקף קטן: כלה כתב המ״ש במקצת ספרי הדפוס וגם בס״א כ״י נקוד כלה הלמ״ד בחולם אבל לדעת רד״ק הוא קמץ וכן נמצא ברוב הספרים עכ״ל וכתב רוו״ה כלה כ״ה ברוב ס״מ ועי׳ מ״ש שמפקפק בו אבל יש הכר מן ב׳ מסורות האחת אומרת כלה ג׳ כ״כ וסי׳ כלה יילי (ישעי׳ ט״ו ג׳) וחבירו (שם ט״ז ז׳) ועל ישראל כלה (ש״ב ב׳ ט׳), ועוד מסרה אחריתי אומרת כלה ד׳

מוסרי של״ה והגהות

רועה וכמשז״ל שבחר במשה רבינו ודהע״ה שהיו רועים רחמנים מאי״ן):

אלה ראשי בית אבותם בני ראובן וגו׳ ובני שמעון וגו׳ ואלה שמות בני לוי. קשה למה אמר תיבת שמות אצל לוי יותר ממה שנאמר בראובן ושמעון כי הענין הוא כי שבט לוי לא היה בגלות ולוי ידע דבר זה ורצה להשתתף בצרת הצבור מה עשה קרא שמות לבניו ע״ש הגלות דהיינו שם גרשון ע״ש כי גרים הם בארץ לא להם ושם קהת ע״ש ששניהם קהות ושם מררי ע״ש דימררו את חייהם ואלה שמות בני לוי. ומכאן ילמוד אדם להשתתף בצער הצבור אע״פ שאין הצרה מגעת לו וכן הודיע הש״י למרע״ה אהיה אשר אהיה עמהם בגלות זה אהיה עמהם בגלות אחרת ואח״כ צוה לומר לישראל אהיה פעם אחת שלא לצערם להודיעם שיהיה עוד גלות ומ״ש לו הש״י בתחילה אהיה אשר אהיה אמרו בש״ר שאמר הקב״ה לך אני מודיע ולהם איני מודיע כלומר מה שאמרתי אהיה אשר אהיה לך אני מגלה אבל לישראל לא תאמר רק אהיה פעם אחת שלא לצערם ביותר והודיע הש״י הצער הזה למשה כדי שיהיה משותף בצרת ישראל כי גדול היה משה בעיני פרעה ובעיני עבדיו (אח״י וז״ש ויאמר אלהים עוד אל משה אהיה מ״ש אלהים עוד שיהיה מדה״ד עוד דוקא אל משה והיינו שיתפלל עליהם כמו שהתפללו אאע״ה על מלחמת העי. מאי״ן):

ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. רז״ל למדו מכאן הנושא אשה צריך לבדוק באחיה וכל הפורש מדרש רז״ל הוא כאלו פורש מהחיים (אח״י ואפשר כי זה הוא רמז אשת חיל מי ימצא ר״ת אחים שיבדוק באחיה וס״ת אילת רמז להשראת

מסורת הקריאה

וסי' חזה כלה (ישעי' מ"ח ו') תבל כלה (איוב ל"ג י"ג) ידעת כלה (שם ל"ח י"ח) ועל מצרים כלה (דין) עכ"ל. והנה מהמסרה הראשונה אין שום ראיה שהרי לא מסרה רק ג' כתיב ה"א. ור"ל דהלמ"ד בחולם וכתב ה"א. ומסרה זו היא בש"ב ב' ט'. ומסיימה שם וכל ירמי' ויחזקאל ותריסר דכוותיה כתיב ה"א, ור"ל דשארא כתיב וי"ו וא"כ אין להביא ראיה רק דכאן כתיב ה"א כמו שמסרה וכל יחזקאל דכוותיה אבל שהלמ"ד בקמ"ץ אין מזה ראיה דאפשר שהלמ"ד בחולם וכתיב ה"א, אבל מהמסרה אחריתי ראיה מפורשת שהרי אמרה בפירוש כלה בקמץ ד' וזו אחת מהם: (ד) החיים, יתיר יו"ד ונקרא ביו"ד א' החיים החירק תחת החי"ת: והדבקתי, מלרע: (ז) בכפך, בכף קרי: (י) לכן, נמסר עליו ב' בטעם, ור"ל בטעם תביר: (יב) ארץ, הנגינה באל"ף: וזריתים, הרי"ש בחירק: (יד) והיו, מלעיל: (טז) למבטח, הטי"ת בקמ"ץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית בקמץ: (יח) בבל, הנגינה בבי"ת השניה: מקרה, הרי"ש בקמץ: ושכר, הנגינה בכ"ף: היה, מלרע: (יט) ושלל, נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד השי"ן בקמץ והלמ"ד בפתח, כי כל שארא כתיב השי"ן והלמ"ד בקמץ או השי"ן בשוא והלמד בפתח: בזה, הה"א במפיק, ונמסר לית מפיק ה"א, זולת דין, והוא חד מן א"ב חד מפיק ה"א, ושארא לא מפיק ה"א וסי' נמסר במס"ר: (כ) עבד, מלעיל: עשו, מלעיל:

הפטרת וארא

בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יד וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ
מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ
עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה
וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃
טו כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה
אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃
טז וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ
פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃
יז מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד
עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ יח וְלֹא
יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן
בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
יט וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־
צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר
לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־
עָבַד עָלֶיהָ׃ כא לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא
הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃
כב פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם
אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כג בַּיּוֹם הַהוּא
אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה
בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

רד"ק

שכלים הלקות שנה י"ד וכ"א שנה מ"ב והיו להם ב' שנים רעב כמ"ש כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה עכשיו להיות חרבה אותן מ' שנה: (יד) ונתתי מבואר הוא: מחרבות. מפעלו' ומפני החי"ת הוסב הקמ"ץ חטף בחי"ת: (טו) כי כה אמר ה'. מבואר הוא: (טז) ושבתי. מכורתם. כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה: (יז) מן הממלכות. והמעטתים. הפך הנני מפרך והרביתיך: רדות. מקור מן לא תרדה בו בפרך: (יח) ולא יהיה עוד. דרך כלל על שם מצרים ולמבטח מזכיר עון. שסלקו בטחונם ובטחו עליהם: (יט) ויהי בעשרים ושבע שנה. למלכות נ"נ וכ"כ בסדר עולם בכ"ז לנ"נ נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתיב בסדר עולם כי בכ"ג שנה לנ"נ שהגלה נבוזראדן נפש תשמ"ה כמ"ש בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות א"י נפש תשמ"ה: (כ) בן אדם. אל צור. כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה. כי צרו על צור ימים רבים כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח. שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה. שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד עליה. כי כשכבש נ"נ צור ושלל שללם בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטוף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נ"נ טרח ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור: (כא) לכן. מבואר הוא: (כב) פעולתו. אשר עשו לי. תמת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה רצוץ לבית ישראל ות"י דחבו קדמי לאתפרעא מנהון: (כג) ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פ"פ בתוכם. פירושו בזמן ההוא כמו וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנ"נ ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה ופירש א"א ז"ל בזמן מלכות מלך בבל שוכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו ר"ל מלכות בנו היה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת כ' לגלות בבל כמ"ש מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד ע"ז ושהם מ"ט שנה וכורש נקרא משיח כמש"נ למשיחו לכורש והוא הי' צמיחת קרן לבית ישראל ששלחם הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן כ' שנה ודריוש אתנו בן ס"ב. ולך אתן פ"פ בתוכם. שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמה ז"ל פי' כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ"ז לנ"נ נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י"ח שנה וכ"ב דאויל מרודך הרי מ' בשנה ראשונה לבלשאצר נאמר' נבואת פרס לדניאל כמ"ש בשנת אחת לבלשאצר וגו' וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ות"י ביום ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא ביניהון וידעון ארי אנא ה':

מנין המצות בסדר בא יש כ' מצות תשעה עשין וי"א לאוין:

(ד) [עשה ג] לקדש החדשים ולחשוב שנים בבית דין בלבד שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה:
(ה) [עשה ד] לשחוט כבש הפסח בזמנו שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים:
(ו) [עשה ה] לאכול בשר פסח בליל ט"ו בניסן שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו:
(ז) [לאו ב] שלא לאכול בשר פסח נא ומבושל שנאמר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים:
(ח) [לאו ג] שלא להותיר מבשר הפסח שנאמר לא תותירו ממנו עד בקר:
(ט) [עשה ו] לבער חמץ ביום ארבעה עשר בניסן שנאמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם:
(י) [עשה ז] לאכול מצות בליל ט"ו בניסן שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות:
(יא) [לאו ד] שלא ימצא חמץ בכל שבעה שנאמר שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם:

שלא

חומת אנ"ך

הפטרת וארא

(ב) בקבצי את בית ישראל וכו'. אפשר במ"ש רז"ל דגליות ישראל הם לברר ניצוצי הקדושה גם כתבו המקובלים דניצוצי הקדושה הם נקראים עינים וז"ש בקבצי את בית ישראל מן העמים ארצות הסט"א אשר נפוצו בם כלומר שהוצרכו לזה הגלות יען אשר נפוצו בם פי' דנשמות קדושות נתפזרו בהם. וכשישראל יתקבצו הוא גמר הבירור ונקדשתי שיחזרו לקדושה אותם ניצוצות אשר שבו והיו לעינים להם וז"ש לעיני הגוים הם ניצוצי הקדושה אשר היו לגוים לעינים עתה יצאו לאורה וישבו על אדמת"ם רמז לניצוצי הקדושה שיעלו ויבואו בשכינה וזה שאמר על אדמת"ם והיא השכינה שהיא בסוד אדמה אשר נתתי אותה לעבדי ליעקב שהשכינה נתן ליעקב אע"ה א"נ אפשר ונדקדק דהול"ל אשר נפוצו שם. ולא אשר נפוצו בם ואפשר דמיירי על השרים העליונים אשר שלטו בנפשות ישראל ונפוצו בם דייקא ועי"ז גלו תחת האומות אשר השרים מושלים עליהם. וברוב רחמיו יתברך בגאולה העתידה במהרה בימינו יפקוד ה' על צבא המרום וז"ש בקבצי את בית ישראל מן העמים הם השרים של מעלה אשר נפוצו בם ממש ונקדשתי ב"ם על ידי שם מ"ב כי הוא המעלה ניצוצי הקדושה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. א"נ כמ"ש מהרימ"ט ז"ל דבמשכן ובמקדש היו ארוסין וקדושין על תנאי לשמור התורה ולהיות כי

מוסרי של"ה והגהות

שכינה והוא גי' אמת יחוד קבה"ו וזה רמז ימצא י"מ יסיר מ"צא גי' שילוב הויה אדני יחוד קבה"ו. מאי"ן):

כצאתי את העיר אפרוש כפי. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים. ע"כ ההולכים בדרכים ומתאכסנין בבתי נכרים המלאים גלולים לפעמים גילולי ע"ז ולפעמים גילולי בהמה וחזירים ומקום טינופת יותר טוב להתפלל בעודו בדרך שהמקום נקי אע"פ שמתפלל בישיבה הוא יותר טוב ממה שימתין עד שיבא למלון (אח"י דעת הרב שבבואו א"צ להתפלל פ"א כמ"ש האחרונים סי' צ"ד ע"ש מאי"ן):

מנין המצות

(יב) [לאו ה] שלא לאכול תערובת חמץ שנאמר כל מחמצת לא תאכלו
(יג) [לאו ו] שלא להאכיל בשר פסח לישראל מומר שנאמר זאת חוקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו :
(יד) [לאו ז] שלא להאכילו לתושב ושכיר שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו :
(טו) [לאו ח] שלא להוציא הבשר מהחבורה שנאמר בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה :
(טז) [לאו ט] שלא לשבור עצם מהבשר שנאמר ועצם לא תשברו בו :
(יז) [לאו י] שלא יאכל ערל בשר פסח שנאמר וכל ערל לא יאכל בו :
(יח) [עשה ח] לקדש הבכור שנאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא :
(יט) [לאו יא] שלא לאכול חמץ בפסח שנאמר ולא יאכל חמץ :
(כ) [לאו יב] שלא יראה חמץ כל שבעה שנאמר ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך :
(כא) [עשה ט] לספר ביציאת מצרים עם הבן ליל ט"ו בניסן שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר . בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים :
(כב) [עשה י] לפדות פטר חמור וליתן פדיונו לכהן שנאמר וכל פטר חמור תפדה בשה :
(כג) [עשה יא] לערוף פטר חמור אם לא יפדהו שנאמר ואם לא תפדה וערפתו :

שמות י בא

י א וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ :
ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר

תרגום אונקלוס

א. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. עוֹל לְוָת פַּרְעֹה. אֲרֵי אֲנָא. יַקָּרִית יָת לִבֵּיהּ וְיָת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי. בְּדִיל. לְשַׁוָּאָה.

בעל הטורים

(א) בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו לילך אליו המימה היה אומר לו לך : בא. עולה כנגד ג' רמז לו ג' מכות שיביא עוד עליו : שתי. ג' במסורה הכא ואידך שיתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מלמד שאע"פ שלא התרה בו כפי' על מכת חשך רמז' לו וזהו שיתי כליל צלך ולישראל אמר שיתי לבך למסלה שיכינו עצמם לדרך ויחפשו בבתי המצרים בימי החשך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם לכשילכו. שתי כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב' מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזה לו כוהנה לא שמעת עד כה :

רשבים

(א) בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שחיזק את לבו. אך בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי הרשעים. ובזאת כתיב ויוסף לחטוא לכך הוזקק לר' כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו שכך כתיב למעל' ויכבד לבו : שתי. שומי :

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. א והתרה בו : שתי. שימי שאשית ב אני :

שפתי חכמים

א מדכתיב כי אני הכבדתי את לבו וגו' כי כל כי שבמקרא נתינת טעם הוא אלמעל' ואי לא פירושו להתרות בו מה זה נתינת טעם אלמעלה. (נח"י) וה"ק הש"י למשה שאף ע"פ שכבר הודה ואמר חטאתי הפעם ואפ"ה לא שלח את בני ישראל אם כן פשיטא דלא תתהני התראה וע"ז נותן טעם כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו דלריך ההתראה משום עבדיו דעד עתה לא הכבידו את לבבם והא דלא הכביד את לבבם קודם לזה היינו משום דעבשיו נאמר הירא דבר ה' הנים וגו' ולולא שהכביד גם לב עבדיו היו מפצירין בו לשלוח את בני ישראל לפיכך הכביד גם לב עבדיו למען שיתי אותותי ואף על גב שאמרו שלח את האנשים וגו' הא לא היתה תשובתם שלימה שהרי לא אמרו רק שישלח האנשים וכמו שאמר פרעה לכו נא הגברים וע"ש באריכות : ב ר"ל שלא תפרשו כמו כי השתות יהרסון שפירושו לשון יסוד או ל' מלחמה כמו שות שתו השערה לכ"פ שפירושו לשון שימה ומה שמפרש אח"כ שאשית אני ר"ל אף על פי שפי' שימי מ"מ נוכל לטעות ולפרשו כמו מאן ה' לתתי להלוך עמכם שפירושו תת אותי לכך פי' דשתי דהכא פי' שאשית אני כמו טוב תתי אותה לך שפירושו תת אני (רא"ם) א"כ משום דיכול לפרשו ל' עבר דפי' שימה שלי ומשמע שכבר שם אותם לכ"פ שאשית אני להבא. (ג"א) והא דלא פי' זה גבי ויסת לו עדרים וגבי ולא שת לבו משום דודאי לפי הענין א"א לפרשם רק מל' שימה אך כאן שהשי"ן נקודה בחיר"ק ובלא יו"ד ה"א

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) בא אל פרעה וגו' מביא מחר. ומשה היאך ידע והלא לא מצינו שאמר לי הקב"ה מכת הארבה י"ל שהיו חקוקות על המטה דצ"ך עד"ש באח"ב וק"ל א"כ במכות אחרונות אמאי הוצרך להודיע לכן נ"ל דהבין משה המכה מדאמר לו הקב"ה למשה ולמען תספר ודרך הוא לספר על מכת הארבה שהרי גם במכת הארבה דיואל כתיב עליה לבניכם ספרו :

התראת משה על הארבה

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו'. כתב הרב מהרי"א הנראה אלי שמסדר הפרשיות עשה התחלת הסדר במכה הזאת לשתי סבות. הא' לפי שמן המכה הזאת והלאה התחילו פרעה ועבדיו לירא מהשם הנכבד וממכותיו בטרם תבאנה מה שלא היה בשאר המכות שעברו כי לא היה מרגיש במכה אלא אחרי בואה. אמנם במכה הזאת בשמוע פרעה ועבדיו התראת משה על הארבה פחדו ויראו מאד קודם בואו. ומכאן ואילך תמיד היה פרעה משתדל להפיק רצון משה ולתת פשרה עמו על דבר השליחות. ולפי שבמכה הזאת התחילו הפשרות על ענין יצאתם ממצרים עד שנגמרה היציאה. לכן נעשה כאן התחל' זה הסדר מהתחלת היציאה והגאולה. והסבה הב' מפני שמכת הארבה ומכת החשך ומכת בכורות שלשתן היו ביסוד האויר ושלשתם היו מחשיכין את הארץ. כי בארבה כתיב ותחשך הארץ ובחשך כתיב ויהי חשך על ארץ מצרים ואמנם מכת בכורות היתה בחצות הלילה ובמחשכים הושיבם כמתי עולם. ומפני השתוף הזה אשר היה בשלש מכות הנשארות הבדיל מסדר הפרשיות בין שלשת המכות הנשארות ובין המכות הראשונות שנזכרו בסדר של מעלה. ומה שאמר הקב"ה למשה בא אל פרעה לפי שמשה היה מחשב בלבו שפרעה בודאי יקים דברו מה שהבטיחו „ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד". ולא יצטרך הקב"ה עוד למכות אחרות. ומפני זה הודיעו הש"ת שפרעה מולא שפתיו ישנה ולא יקיים את דברו ולכן נצרך שיבא אל פרעה להתרות לו כפעם בפעם כי צריך שיהא נוס עדיין מפני שלא הי' לב פרעה מאמין בהשגחה כמו שדבר אליו כי אחרי הדבור ההוא אני הכבדתי את לבו בספקות

נחל קדומים

א (א) בא אל פרעה פירש"י והתרה בו. וראיתי להרב רבינו שלמה אסתרוק ז"ל (שהיה בשנת קי"ט לאלף הו' בדור הריטב"א והר"ן) בפרישתו כ"י שפירש כי אני הכבדתי את לבו אעפ"י שאני הכבדתי את לבו כטעם רפאה נפשי כי חטאתי לך והוא פירש לפי דרכו. ואפשר לפרש דבא ללמד דתמיד הבחירה ביד ב"ו ויכול להתגבר על יצרו וז"ש והתרה בו אעפ"י שאני הכבדתי עדיין הבחירה בידו. ועל זה דרך מ"ש רז"ל שובו בנים שובבים חוץ מאחר וכתב הרב מהרימ"ט בתשו' א"ח סי' ח' דעכ"ז הי"ל לשוב וזה רמז כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא ע"ש וכ"כ הרב ראשית חכמה ע"ש והיינו דהבחירה בידו וגם לפרעה הגם שהכביד את לבו הוא ית' השאיר הבחירה אבל צריך להתגבר מאד על יצרו וסמך לזה ולמען תספר באזני בנך ובן בנך לומר דגם זה עיקר גדול לספר מה שהפליא הקב"ה לעשות דהבחירה תהיה ביד האדם ואם יזכה יכול להתגבר על יצרו : (ב) בא אל פרעה כי. אפשר רמז ר"ת באפך כי לשעבר היה

מרפא לשון

י א) אתתי אלה, אתי אלין. מפני הרדפת הטעם תרגם אתתי אתי ובפ' שאחריו תר' ואת אתתי אשר שמתי בהם, אתותי מפני העמדת

חומת אנ"ך

(א) בא אל פרעה וכו' למען שיתי וכו'. אפשר במ"ש הרב ש"ך ז"ל עה"ת והזכרנו דבריו לעיל ובמ"א. דפרעה קין ומשה הבל והרגו לשעבר. וגם עתה היה רוצה להורגו והיה מתגאה באות יו"ד שנתן ה' לקין אות יו"ד. ופרעה עשרה יותר ממספר משה שהיה הוא מתגאה באות יו"ד של קין ובזה היה רוצה להתגבר על משה. ונהפוך הוא כי היו"ד נהפכה לו לעשר מכות. ועתה פרע הבל שהוכה עשר מכות נגד עשרה נשיכות שנשך להבל ופרע הלאן וגיזותיה להבל שהוא משה וכן פרעה גימטריא נחש עם שלשה תיבות פרעה מלך מצרים. זהו תורף קצור דברי הרב ש"ך ז"ל. והרשב"א הלוי ז"ל. וזאת לפנים רמזתי בעניותי בזה מש"ה בירמיה פרעה תפרע. כי תפרע גימטריא נחש. ועתה ראיתי בתנחומא דאמרו הפרע רמז שנבעל כנשים ע"ד ופרע ראש האשה ע"ש ולדרכנו אפשר דכשם דהנחש הטיל זוהמא בחוה כל קבל דנא עתה נבעל כנשים ולכך כתיב תפרע גימטריא נחש. ואפשר זה רמז פרשת וארא וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. לאמר הן בני ר"ת הבל כלומר ישראל שהם מבחינתי הבל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא קין שעשה מה שעשה הן קדם. ובזה אפשר דזהו הטעם דמראש מקדם ליוהר

מסורת הקריאה

י (א) שתי, מלרע, דנמסר במס"ג ג' וסי' וכו' קדמא מלרע (והוא

חומת אנ"ך

התנאי לא נתקיים פקעי קדושין ובגאולה העתידה יהיו קדושין חדשים ונשואין זהת"ד וז"ש בקבצי את בית ישראל בית דייקא במשלה לאשה וכי תימא פקעי קדושין לז"א ונקדשתי בם לשון קדושין שאקדשם מחדש ויהיו נשואין :

גג"ה למנחת שבת וב"ה

תפסיר הרס"ג

(א) ת'ם קאל אללה למוסי. אדכ'ל אלי פרעון. פאני קד קוית קלבה וקלוב קואדה. לכי אחל אפאתי הד'ה בהם : (ב) ולכי תקץ עלי'

נוה שלום

(א) עבדיו, קוادה, שרי החילים. (ב)

אבן עזרא

(א) בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אתתי אלה בקרבו. ואין דעת חכמי ספרד שוה. כי יש אומרים שיתי כמו בינו. שימו. והדומה להם. וככה ישית. ישים. יבין. והדומה להם בכל הסימנים. ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל. והוא הבנין חסר. בעבור שמצאו או מי ישום אלם לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישיש כמו וישוש ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל : (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל. וככה וידעתם כי אני יי' שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להנקם

אבי עזר

(א) בפסוק (בא אל פרעה) דע דמנית הלשון בקר נופלת הליכה על הריחוק כמו והלכת אליו. ונופלת בא על הקירוב כמו בא אלי העבד. בוא אלי. ולא נכון לומר לך אלי או בוא אליו. אולם אצל השם ב"ה לא שייך ריחוק כלל כי מלא כל הארץ. ע"כ על נכון נאמר בוא אל פרעה. כי ריחוק וקירוב אצלו שוים ונוכל להשתמש באיזה מלה שנרצה ומה שכתב הרב בדקדוק שיתו בינו שימו. כבר פירש בעל המסלול בסוף מסלת הפעלים מה שיש בו די. גם הרז"ה בקורי עכביש שנה ופירש דבריו והנוה

באזני בנך ובן־בנך את אשר
התעללתי במצרים ואת־אתתי
אשר־שמתי בם וידעתם כי־אני
יהוה: ג ויבא משה ואהרן אל־
פרעה ויאמרו אליו כה־אמר יהוה
אלהי העברים עד־מתי מאנת
לענת מפני שלח עמי ויעבדני:
ד כי אם־מאן אתה לשלח את־עמי
הנני מביא מחר ארבה בגבלך:
ה וכסה את־עין הארץ ולא יוכל
לראת את־הארץ ואכל | את־יתר

תרגום אונקלוס

אֻמֵי אִלֵין בֵּינֵיהוֹן: ב. וּבְדִיל. דְתִשְׁתַּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ. יָת נִסִין דַעֲבַדִית בְּמִצְרַיִם. וְיָת אָתְוָתַי דְשַׁוִיתִי בְהוֹן. וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: ג. וְעָל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה. וַאֲמָרוּ לֵיהּ. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי. עַד אֵימָתַי מְסָרֵיב אַתְּ. לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמָי. שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: ד. אֲרֵי. אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי. הָאֲנָא מַיְתֵי מְחַר. גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ: ה. וְיִחְפֵּי יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא. וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא. וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא.

תפסיר הרס"ג

אבנך ואבן אבנך. מא בטשת באלמצריון. ואפאתי אלתי אחללת בהם. ותעלמון אני אללה: (ג) פדכ'ל מוסי והרון אלי פרעון. וקאלא לה. כד'א קאל אללה אלאה אלעבראניין. אלי כם אבית. אן תד'ען מן בין ידיי. אטלק קומי יעבדוני: (ד) פאנך אן אבית אן תטלק קומי. האנא אתי באלג'דאה. אלגראד פי תכ'מך: (ה) פיג'טי עין אלארץ'. ולא יטיק אחד אן ינצ'ר אליהא. ויאכל באקי

נוה שלום

התעללתי, בטשת, ענינו עשיתי בהם נקמית קשות. (ג) לענת. תד'ען, מאנת לקיים דברי וקרוב לת"א. (ה) עין הארץ. עין אלארץ', כת"א את הארץ אליהא, אל עין הארץ דהיינו השמש, ועיין במדבר (כה ה). ולא יוכל, ולא יטיק אחד, כלומר אין מי שיוכל

אבן עזרא

מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענת. מבנין נפעל מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים. וכתוב יתר הגזם אכל הארבה. ועליו כתוב חילי הגדול: ואם כן יהי האלף נוסף: (ה) וכסה. דרך משל: ולא יוכל לראת. תחסר מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור

נחל קדומים

חולק כבוד למלכות ועתה התיר לו להראות לו שהוא באף וכעס ורבינו אלעזר מגרמיזא בפי' כ"י כתב אל פרעה אותיות פלא סמוכות כי פלאי פלאות נעשו למשה. ס"ת בא אל פרעה אלה שיהיה לאלה ולקללה. ובלקוטים קדמונים כ"י כתוב את לבו ואת לב ר"ת אלול רמז דגם מי שכבד בעבירות כל השנה וחוזר בתשובה הקב"ה מקבלו בתשובה ובלבד שיעסוק בתורה. וזהו למען שיתי אותותי קרי ביה אותיותי בקרבו ולא משפה ולחוץ עכ"ד. ואפשר לפי רמז אלה אותיות אהל שלא ימיש מתוך האהל: ב (ג) ולמען תספר באזני בנך ובן בנך יגו' וידעתם כי אני ה'. אפשר רמז מ"ש דכל שהוא ובנו ובן בנו ת"ה אין התורה פוסקת מזרעו והיינו ברואין זה את זה כמ"ש התוספות וז"ש ולמען תספר באזני בנך ובן בנך שכלם ברואין זה את זה אז וידעתם כי אני ה' ודאי כי אין התורה פוסקת. ורבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל כתב ולמען תספר באזני בגי' זהו שלשים יום לפני הפסח כמשז"ל. אלה בקרבו ולמען תספר ר"ת אבות כי בזכות האבות כל זה: (ד) את אשר התעללתי יגו' אפשר במ"ש הרב מהר"ש פרימו מרז"ל דבעלמא הסדר הוא יפקוד על צבא המרום ואח"כ על מלכי האדמה ובמצרים השר היה קיים עד קריעת י"ס ובעודו קיים הוכו המצרים י' מכות וז"ש אשר התעללתי לשון שחוק כמו שפירש"י במצרים הוא השר ששמו מצרים כמו שאז"ל ע"פ והנה מצרים נוסע אחריהם ואת אותותי אשר שמתי בם במצרים בעוד שרם אלוף עיר"ם קיים. להודיע שפלות השר הגם שהוא גדול מע' שרים כמ"ש מז"ה בחס"ל עכ"ז הכיתי את עמו מכות גדולות וזהו התעללתי במצרים: (ה) וידעתם כי אני ה'. אפשר במ"ש הרב ש"ך עה"ת כי אלהים בחי' דין והוסיף א' ונעשה אני ה' גימט' פ"ו א' נוסף על שם אלהים שהוא גימט' פ"ו ובזה היתה הגאולה וז"ש וזה לך האות עש"ב והיינו אומרו

רשב"ם

(ב) התעללתי. פעולת עלילות: (ג) לענת. מן ענה לענות. מן ראה לראות. והוא ל' עוני ועינוי להיכנע ולהיות עני מלפני: (ה) ולא יוכל. הרואה לראות הארץ:

בעל הטורים

(ב) באזני בנך ובן בנך. סעד כאן רחמי האב על הבן א"נ

רש"י

(ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שא"כ היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: (ג) לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני ג מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה ד הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר:

שפתי חכמים

לכך חסרה היו"ד כדי לפרשו מגשון יסוד או מלחמה לכ"פ שאף ע"פ כן אין הוכחתו ממה שחסר היו"ד ופי' לפי הענין גם כן מלשון שימה: ג פי' אבל לא ענין שעבוד כמו והתעני תחת ידיה. והוסיף הרב מאנת להיות עני ושפל לפי שמלת עני בכל מקום הוא נאמר על הממון וכאן מורה על השפלות: ד פירוש מתוך זריחת השמש יש מראה על הארץ שיוכל לראות את הארץ ואותה מראה דהיינו השמש נתכסה וא"כ ומתוך כך לא יוכל

התראת משה על הארבה

כספקות שנתחדשו לו כמה שחדל המטר. והתכלית מזה הוא כנגד ישראל שיספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד דור אחרון את אשר התעללתי במצרים כלומר מה שפעלתי בתוכם וימשך אליהם מזה שלמות האמונה וזהו וידעתם כי אני ה': (ב) את אשר התעללתי במצרים וגו'. רש"י ז"ל פי' התעללתי שחקתי. ומה היה השחוק. כתב האלשיך ז"ל והוא בשום לב מדוע נתן ה' הגלה לקלת מקנה מצרים מיד הערוב ולא כלו את הכל וכן במכת הדבר. ובמכת הברד למה ריחם ה' עליהם לאמר ועתה שלח העז את מקנך. ולא הניחם באופן יכלה אותם הברד. ועוד עשותו ית' פלאי פלאות לחטה ולכוסמת שלא יוכו והלא טוב טוב היה לבלתי השאיר להם הברד דבר. ואמנם הוא כי הוא יתברך משחק על הרשע ומנהלו כמרחם עליו והוא לרעתו לתת בו כח לקבל כדי רשעתו במדה וכמספר וכמשקל. כי הנה גזרה חכמתו ית' להכות על המצרים במצרים עשר מכות ואם היה הערוב מכלה כל המקנה על מה יחול הדבר ואם היה הדבר מכלה את כל הנשאר על מה תחול מכת הברד. ואם לא היה מתרה הוא ית' שלח העז את מקנך וגו' איך היתה מתקיימת מכת הים. כי אם לא היה להם סוסים למרכבותיהם ולפרשיהם לא היו רודפים אחרי בני ישראל ולא היו נטבעים בים. שכל הבהמות היו נהירא את דבר ה'. ואם לא היה נשאר החטה והכוסמות על מה תחול מכת הארבה. וכמה שהיה הקב"ה כמטיב ומרחם עליהם לרעתם היה סבת מוזק לכם ברואתם כי היתה הרוחה. וכאמות הי' הוא יתברך כמשחק בם מראה להם הרוחה והוא כדי לתת מקום לחול אותותיו וזהו את אשר התעללתי [שחקתי] במצרים למען ואת אותותי אשר שמתי בם. כי לא הי' מקום לשום אותותי בם אלא בדרך זו. ואלו ידעו מצרים כי ה' הוא האלהים. שהרחמים יהיה להם לרוגז ולדין בבא עליהם טובה לא היו מתיאשים מן הפורענות ולא היו מחזיקים לכם ברואתם כי היתה הרוחה כי אותה הרוחה תביא עליהם רעה כי הרחמים הוא לפעמים דין [וכן הדין הוא לפעמים רחמים] כי המצרים היו אטומים להבין האמת מה שאין כן ישראל שמהכא עליהם ישכילו על להבא. וזהו וידעתם כי אני ה'. וידעתם ישראל כי אני בעל הדין אני ה' בעל הרחמים ולא תתיאשו מהפורענות בבא עליכם טובה ורווחה. וגם לא תבעטו ברעה בהיותכם לדיקים כי הדין הוא לרחמים. כי אלה שתי המדות אמת הנה. וזהו וידעתם כי אני ה' והוא עיקר שכל הכשרון תלוי בו והוא ית' משגיח לגוים ומאבדם למען השרים בנו שורש האמונה לקיום העולם:

מכת הארבה

(ה) וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ. רש"י ז"ל פי' שחסר מהפסוק מי הוא אשר לא יוכל לראות את הארץ. והרמ"א ז"ל כתב ואחשוב שאין המקרא חסר. כי הנה יקרה בבא ארבה על הארץ ויגותו על דשא הארץ שיהיה בין כל אחד לחברו מעט ריוח והפסק באופן שגם אם יהיה האויר שבין זו לזו לר מאד שמגבוה בהתילב איש אללם לא יראה את עפר הארץ עכ"ז לא יבצר מהארבה עצמו מראות אותה כי קרוב הוא אצל האדמה אשר הם עליה ולא יעצרנו הקירוב מראות אותה כי יראה

חומת אנ"ך

ה' קח מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין כי פרעה הוא נחש והיה מתגאה על יו"ד שבו יתירה על שם משה. ולא ידע כי הם העשר מכות ולכן בטרם כל רמז יהי לתנין כי תנין גדול מנחש פשוט כמ"ש המפרשים וכתיב חמת תנינים יינם. ונתינת תנין רמז שיו"ד יתירה הם לת"ק מכות שגרשם עשר גימטריא דל"ד עד"ש נאמ"ז עם הכולל וזה רמז תנין גימטריא ת"ק יו"ד רמז למכות תק"א שגרשם עשר וזהו היו"ד יתירה. ובזה נרמוז בקראין בא אל פרעה בא גימטריא ג' תוסיף ג' אל פרעה והוא גימטריא נחש כי אני הכבדתי את לבו כמו שפשע והרג הבל גימטריא לבו עם הכולל ואשר נתוסף יו"ד על שמו אינו לטובתו כאשר חשב רק הוא כנגד עשר מכות וז"ש למען שיתי אותותי אלה בקרבו אלה גימטריא הבל עם הכולל לנקום נקמת הבל. וגם ס"ת בא אל פרעה גימטריא הבל עם הכולל: (ב) ולמען תספר באזני בנך וכו'. ראיתי בנמוקי רבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל בכ"י שכתב ולמען תספר באזני גימטריא זהו שלשים יום לפני הפסח כמשז"ל עכ"ד ויש לרמוז ענין יקר הערך והוא פלא שכתב מז"ה ז"ל בחסד לאברהם דף כ"ג דפוס אמסטרדם כי ה' ברב רחמיו וחסדיו הרבים בכל שנה שלשים יום קודם לפסח מתחיל להוציא נפשות ישראל מהיכלות הטומאה מעט מעט שיעור חלק אחד משלשים בכל לילה באופן שבליל ביעור חמץ כל פושעי ישראל עומדים לפתח היכל החילון משערי טומאה שיעור חלק אחד ושיעור

מרפא לשון

נגינת הטפחא. ה) וכסה את עין הארץ ויחפי ית עין שמשא דארעא. פי' הרא"ם ז"ל עין שמשא. דאר' ניצוץ השמש הנופל על

הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה

תרגום אונקלוס

דְאִשְׁתְּאַרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָא. וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא. דְאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃ ו. וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ. וּבָתֵּי כָל עַבְדָךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי. דְלָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת אֲבָהָתָךְ. מִיּוֹם. מִהֲוֵיהוֹן עַל אַרְעָא. עַד יוֹמָא הָדֵין. וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְוָת פַּרְעֹה׃ ז. וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ. עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לַנָא לְתַקְלָא. שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא. וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן. הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתָּא. אֲרֵי

בעל הטורים

כנגד נ' דורות שהיו במצרים: (ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה הייט משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים.

רשב"ם

העץ הצומח. כי הברד שיבר את כל עץ השדה. ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה: (ז) הטרם תדע. וכי עדיין לא ידעת כי אבדה מצרים בדבר ובברד ובשאר מכות:

רש"י

(ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת ה כי אבדה מצרים:

שפתי חכמים

לראות את הארץ וגם אונקלוס תרגם כן עין שמשא דארעא: ה דטרם לשון עדיין לא כמ"ש בפ' בראשית בפסוק וכל שיח

מכת הארבה

יראה את הארץ ע"י מעט הפסק שביניהם. אך לפעמים יהיה כ"כ רבוי עצום ורב שתהיה הארץ מלאה כ"כ שתהיינה דבוקות זו עם זו וזו על זו עד שלא ימצא כח הארבה עצמו לראות את הארץ אשר הוא עליה והעשב אשר הוא אוכל. וז"א הנני מביא מחר ארבה בגבולך וכל כך יכסה את הארץ עד גדר שלא יוכל הארבה עצמו לראות את הארץ. ומשה הבינו לפרעה השגחתו ית' כי הנה דרך הארבה הבא לעיר כי יבא בכל הזריעות דרך זרע זרוע והולך ומתפשט בארץ עד תום דשא מהארץ ואח"כ נוסע והולך לו אל מקום אחר. אבל ביאתו למצרים יהיה באופן אחר שבהרף עין ביום מחר יבא בכל גבול ארץ מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. אשר אם היה בא כדרך טבע היה צריך ימים רבים להתפשט בכל הגבול הרב ההוא.

וזולת בואם בכל השיעור ביום אחד ברבוי מצד עצמו מהלך מ' יום על מ' יום מכוסה כל הארץ בעביות הנמרץ הזה הוא פלא עצום. ועוד השגחה שלישית שבכל הרבוי הזה לא יאכל רק הפלטה הנשארת לכם מן הברד. אך לא הנשאר לישראל בשדותיהם בארץ גושן אף ע"פ שארץ גושן גם הוא מגבול מצרים וכן כל העץ הצומח לכם דוקא. ועוד ד' כי אחר אכלם כל עשב וכל עץ לא ילך ממצרים למקום אחר לבקש אוכל לנפשם. כ"א אחר שאכל את יתר הפלטה ואכל את כל העץ וגו' ומלאו בתיך וגו' להצר לכם. והפעם הזאת הודיעם ית' את אשר התעלל בהם לעשות פלאי פלאות להשאיר החטה והכסמת כל יראה להם כי מזלם או שרם עמדו להם ע"כ אמר ואכל את יתר הפלטה לומר כי היתה פלטה מאתו ית' שהשאיר החטה והכסמת:

ביאור הלשון ויפן ויצא

(ו) ויפן ויצא מעם פרעה. הנה לשון כזה לא מצינו בשום פעם. רק בפעם הזאת. כתב הרמ"א כי הנה מאמר עבדי פרעה לפרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש הטרם תדע כי אבדה מצרים אינו כבוד המלך לדבר חרפתם זו בפני משה עד יצא יצוא מבית המלך. ואז ידברו כזאת לפני המלך. ואמר לנו הכתוב כי כל כך היו נחפזים עבדי פרעה בדבר שלא עצרו כח ולא יכלו להתאפק עד יצא משה מבית פרעה. כי אם מיד כאשר פנה משה עצמו ללכת ועודנו בביתו טרם יצא החוצה. מיד ענו עבדי פרעה ואמרו לפרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי פי' לנוס הכתב גדול מאד כי ראו אבדת מצרים:

טענות עבדי פרעה לפרעה

(ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. הלא ראה תראה כי זה משה האיש אינו נותן לנו רפיון. ובכל עת בא יבא אלינו במכות שונות ומי יודע איזה מכות עוד יביא אלינו. ומה הוא מבקש מנוך רק לילך שלשת ימים במדבר ולעבוד שם את ה' אלהיהם. האם בשביל זמן מועט כזה איזה ימים כדאי הוא לסבול ותומש לרות כמו אלה. הטרם תדע כי אבדה מצרים. האם עדיין לא תדע כי אבדה מצרים עד הנה. כי בהמכות החריב כמעט כל המדינה. או רצה לומר האם תרצה לידע מקודם שאבדה מצרים ואחרי כך תשלחם. טוב יותר שתשלחם טרם אבדה מצרים:

ויושב

נחל קדומים

וידעתם כי אני ה' ובזה אני גואל אתכם: ז (ו) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. אפשר במ"ש הרב ש"ך פ' בראשית כי פרעה קין ומשה הבל וחייב לפרוע מה שגזל ישלם שבעתים את כל הון ביתו ועשרה מכות נגד עשרה נשיכות שנשך קין להבל וכו' עש"ב. ורבינו בעל הטורים כתב עד מתי יהיה זה היינו משה כדכתיב זה משה האיש. ויתכן שזה רמזו הלא כל הרעה וכל העשר מכות היה בשבילך נגד מה שעשית למשה ואנחנו סובלים הרעה בשבילך ועד מתי יהיה זה משה לנו למוקש שאנו נלכדים בעדך בלי חטא שלח את האנשים וכו':

חומת אנ"ך

המכות שהיו נכנסים ליל שלשים ואחד קודם הפסח ובליל פסח אין נכנסים כלל ועיקר וכלם פטורין ובני חורין וזהו תורף דבריו בקצור. ואני בעניי כתבתי כמה ענייניים בהקדמה זו היא נפלאת בספרי הקטן כסא דוד ריש דף כ"ט ודף נ"ה ע"ג ודף קי"א ע"ג ע"ש. ועתה נרמוז כפי רמז מהר"א מ.רמיזא ז"ל שכתב כי תיבת למען תספר באזני בגימטריא זהו שלשים יום לפני הפסח דרמז להם הפלא העצום אשר הגדיל ה' לעשות עמנו להוציא לאור נשמות ישראל מן הקליפות אשר היו מוטמעים שם וזהו אשר התעללתי במצרים שחקתי להוציא כל נשמות ישראל משערי טומאה. ועוד הפליא לעשות כי ממצרים ועד הנה בכל שנה הוא. מוציא כל לילה שלשים יום קודם לפסח נשמות ישראל מש"ט וז"ש. ולמען תספר באזני בנך ובן בנך החסדים המופלאים ונא נהשם בגימטריא שלשים יום קודם לפסח שזהו רחמים גדולים כי ככה יעשה בכל שנה. ואפשר דזה בכלל מ"ש בזה"ק דמגאולת מצרים נמשכת גאולה העתידה במהרה בימינו דכיון דמגאולת מצרים רצה הקב"ה לזכות ישראל לטהרם בשלשים יום קודם לפסח בכל שנה ולהוציא נשמתם משערי הסט"א ודאי זה גורם הגאולה העתידה והיינו מ"ש רז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל והיינו מ"ש בר"מ דמקיים עמלק בליל בעור חמץ בזמן שמוציא נשמות ישראל מהיכלות הסט"א וז"ש חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כי גם לכל אדם מישראל בכל שנה היא גאולת מצרים בעצם שמוציא נפשותם מהסט"א וז"ש וידעת כי אני ה' כלו' הביטו וראו ודעו כי זהו רחמי' גדולי' רמ"ס רחמתי"ס לראש בני ישראל להוציא

מסורת הקריאה

דין) וב' בתראי מלעיל: (ו) עבדיך, הנגינה בדל"ת: מצרים,

תפסיר הרס"ג

אלפליתה. אלתי תבקת לכם מן אלברד. ויאכל גמיע אלשגר. אלנאבת לכם מן אלצחרי' (ו) תמתלי מנה ביותך. וביות קואדך וביות סאיר אלמצריון. מא לם יר מת'לה אבאיך ואבא אבאיך. מד' כונהם עלי אלארץ'. אלי הד'א אליום. ת'ם ולא וכ'רג מן ענד פרעון: (ז) פקאל קואד פרעון לה. אלי' כם יכון הד'א לנא והקא. אטלק אלקום. יעבדו אללה רבהם. קבל אן תשאהד מצר קד באדת:

נוה שלום

לראות וכו' (ז) הטרם תדע, קבל אן תשאהד, קודם שתראה מצרים אבודה, ודרך הגאון לתרגם טרם, קודם וההה"א גופלת שכן תבא בתחלת התיבה ללא

אבן עזרא

הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש. כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חלק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר כשהשלים צרכו. וככה ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה. והנה טעם ויפן מגזרת פנים. כאילו הוא וירא. והנה משה יצא מאת פרעה בלי רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר

אבי עזר

נכוחים: (ו) (ומלאו זו המלה) דעת הרב כי עניכה מנפעל כמו שתרגום ומפרש ויתמלון בתיך ובתי כל עבדיך ובניכה מקל. וכן דרך כל אחיו ורעיו. והנכון שחסר את. כמו וכבוד ה' מלא את המשכן. גם משונה בדקדוק מלאו ארבע כדים מים. שבניכו דגוש ונקודתו מקל כמו מלאו ידכם היום לה'. כי מניכו ומלאו את

מרפא לשון

הארץ שלא יוכל הרואה לראות את הארץ מרוב החשך כמו שיקרה בלקות השמש הכללי ולא תרגמו כפישוטו מראה הארץ לפי שזהו המובן מן ותחשך הארץ כי מכיסוי מראה הארץ לא תחשך הארץ ועוד דהיל"ל וכסה את הארץ ומת"ל עין עכת"ר. הצמח לכם מן השדה דאצמח, כ' היא"ר ז"ל צ"ע למה לא תרגמו דצמח ואלו תר' דיצמח לכון חקלא לא היה קשה פ"כ כמו היוצא השדה דכ' עשר תעשר דיפיק ע"כ ואני אומר דמה שתר' דאצמח הוא כמו דצמח, אלא שהוא ל' כבד והפתח שבאלף במקום חירק כדי להקל דגשות

מצרים: ח ויושב את־משה ואת־אהרן אל־פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את־יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ט ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג־יהוה לנו: י ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת־טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: יא לא כן לכו־נא הגברים ועבדו את־יהוה כי אתה אתם מבקשים

תרגום אונקלוס

אֲבַדַת מִצְרָיִם: ח. וְאִתְּתַב (יָת) מֹשֶׁה וְ(יָת) אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה. נַאֲמַר לְהוֹן. אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. מַן וּמַן אָזְלִין: ט. נַאֲמַר מֹשֶׁה. בְּעוּלֵימַנָא וּבְסָבַנָא נֵיזֵיל. בִּבְנַנָא וּבִבְנָתַנָא. בְּעָנַנָא וּבְתוֹרַנָא נֵיזֵיל. אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לַנָא: י. נַאֲמַר לְהוֹן. יְהֵי כְּעַן מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן. כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן. חֲזוֹ. אֲרֵי בִישָׁא אַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לֵית קֳבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתְּחָרָא: יא. לָא כֵן. אִיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ. אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן. וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן.

תפסיר הרס"ג

(ח) פארד מוסי והרון אלי פרעון. וקאל. אמצ'ו אעבדו אללה רבכם. מן ומן אלמאצ'יון: (ט) קאל מוסי. בצביאננא ובשיוכ'נא נמצ'י. בבנינא ובבנאתנא. בג'נמנא ובקרנא נמצ'י. לאן חג אללה לנא: (י) קאל להם. יכון כד'אך אללה מעכם. כמא אטלקכם ואטפאלכם. הוד'י ארא אלשר חד'א וגוהכם: (יא) ליס כד'אך. ימצ'י אלרג'אל מנכם יעבדו אללה. פאנכם אנמא

נוה שלום

צורך ע"ל במדבר (כ יז) (י) ראו, הוד'א ארא, רואה אני כלומר מבין אני מתוך דבריכם ודרך המדרש רואה

חלק הדקדוק

י) ראו כי רעה נגד פניכם. בנוסח שלנו בתרגום, ארי בישא דאתון סבירין למעבד לית קביל אפיכון לאסתחרא. הוסיף מלת לית משום דקי"ל דהול"ל אל פניכם. והשתא דקאמר נגד. שמעינן דהרעה לא תקרב אליהם אך תהיה מרוחקת ומסולקת מנגד ולא יגע בהם רע. וכן היה שאמר השי"ת היום גלותי את חרפת מצרים וכו' וניבא ולא ידע מה ניבא. כי פשט לשונו מורה דבר אחד ודקדוק לשונו מורה הפכו. א"נ המתרגם לשון נקייה וכבוד נקט כלפי ישראל. ועוד י"ל דתיבת לית קביל וכו' נמשכת למעלה. כלומר אתם סבורים דלית קביל אפיכון פי' שלא תוסב הרעה אל פניכם. לא כן אלא תוסב הרעה אל פניכם. ועוד י"ל דהאי לית קביל מפרש לדיבור שקדם לו וכו' ואמר כי הרעה שהם סבורים לעשות היא שלא יסבו פניהם עוד להניח למצרים. כי כוונתם לברוח ושלא לשוב עוד. וזהו לית קביל אפיכון לאסתחרא

אבן עזרא

לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את כמו עצם הדבר. וכאשר יאמר האדם אוהבי. שהיו"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי. שהטעם עצמי הדבר שוה. על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון אז שמעון הרוג. אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר. אשר ברא אלהים אדם. ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול. בעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצא עם הפועל. ובא הארי ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. וככה ותדבר מרים ואהרן. היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג יי' לנו. לזבח. והיא מצוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן יי'. שאתם אומרים עמכם: וטעם ראו כי

רשב"ם

(י) כי רעה נגד פניכם. אתם חושבים רעה בלבבכם. וזה מוכיח הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים: (יא) ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים. לעבוד את ה' אתם מבקשים פני. וא"כ טף ונשים למה

בעל הטורים

האנשים בגימטריא גדולים עם קטנים: (ח) מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר חוץ יהושע וכלב. מי ומי ההולכים. בגימטריא כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזירה לא על פחות מבן ך' ולא על יתר מבן ס': (ט) חג ה'. ד' במסורה חג ה' לנו. באספכם וגו' תחגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילו. מה תעשו ליום מועד וליום חג ה'. שאמרו לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ והגשים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח תראה מה תעשה ליום חג ה': (י) רעה נגד פניכם. ס"ת הדם שראה כוכב של דם שעלה לקראתם.

שפתי חכמים

השדה טרם יצמח וכפ' ואחר בפסוק טרם תירא[?]ון ולא תפרשו לשון קודם ויהיה תדע עתיד במקום עבר: ו דק"ל דהל"ל וישובו אלא ויושב הוא מבנין הנפעל המקבל הפעולה מאחר: ז פירוש שהצאן והבקר היו חשובין בעיני פרעה יותר מטפם דהא בסמוך אחר מכת חושך אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג גם טפכם ילך עמכם משמע אע"פ שרצה שילכו עמהם טפם מ"מ לא רצה שילכו עמהם צאנם ובקרם וא"כ ה"פ דקרא ויאמר אליהם אתם אמרתם לשלח טפכם וצאנכם ובקרכם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם מכ"ש שאשלח גם את הצאן וכו' ואף כי היינו כמו שכת' בפ' וילך אף כי אחרי מותי (ויש עוד כ"א עיין בקל"מ):

רש"י

(ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ו שהחזירום והשיבום אל פרעה: (י) כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי ז אשלח גם את הצאן ואת הבקר כאשר אמרתם: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו ומ"א שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו (שמות לב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם וזהו שנאמר (יהושע ה) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים.

טענות עבדי פרעה לפרעה

(ח) ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה וגו'. הנה עבדי פרעה לא חכו על תשובתו. רק הם מעצמם שלחו להשיב את משה ואהרן. כי ראו פני פרעה כמסכים לדבריהם. או רצו שמשה ואהרן יהיו תיכף פה טרם שיתיישב פרעה בדבר לשלח או למנוע. ופרעה שהיה רע בעיניו דברי עבדיו ולא רצה לשלח את ישראל מחמת פן לא ישובו עוד אליו ויפסיד שם מאות אלף עבדים. גם לא רצה להכניע את עצמו לפני משה ואהרן. כי בזה יושפל כבודו בעיני המצרים. ועל כולם התחזקות לבו ע"י הקב"ה. ולא היה יכול ג"כ לדחות דברי עבדיו. ע"כ נא עם משה ע"ד פשרה. ויאמר אליהם לו יהא שאניח לכם לילך לעבוד את אלהיכם. אבל לא את כולכם אשלח. רק בחרו לכם מי ומי יהיו ההולכים. ע"ז השיבו משה:

תשובת משה לפרעה

(ט) בנערינו ובזקנינו נלך. לעבוד ה' בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו נלך מחמת כי חג ה' לנו. ואיזה שמחת החג יהי' לנו אם בנינו ובנותינו יהיו נשארים במצרים [כי בכל המועדים שכתוב בהם שמחה. נאמר ושמחת אתה ובנך ובתך וגו']. ויהי כשמוע פרעה דברי משה כי כלם ילכו. התחרט תיכף ממה שאמר מי ומי יהיו ההולכים. וחזר ואמר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. לא רק את טפכם לא אשלח. רק אף אתכם לא אשלח. ראו כי רעה נגד פניכם. הרעה אשר אתם חושבים לעשות. דהיינו לברוח מפה לגמרי ושלא לבוא בחזרה לפה לעולם. הכרת פניכם ענתה זאת:

(יא) לא כן לכו נא הגברים וגו'. ענין פרעה הי' כנהוג בין הסוחרים. המוכר אומר הרבה והקונה אומר מעט והמוכר

נחל קדומים

י (ז) ראו כי רעה נגד. ס"ת היוד. אפשר שרמז מ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ש אלקבץ ז"ל בס' ברית הלוי כ"י שהיה מתגאה פרעה באות יוד שניתן לקין כמש"ה וישם ה' לקין אות זהו תורף דבריו. והיה רואה כי פרעה י' יותר על מספר שם משה והיה מתגאה וכמ"ש הרב ש"ך ז"ל ועם דברי הרב מהר"ש הנז' יומתק. וזה רמז ראו כי רעה נגד ס"ת היו"ד ועדיין הרשע מתגאה ביוד שהיא תהיה להרע להם:

מרפא לשון

הצרי וכמו שנת' בפ' וירא יט כו. ח) ויושב את משה ואת אהרן ואתתב משה ואהרן, כ"ה בנוס' ישנות וכ"כ היא"ר ז"ל. י) יהי כן יהי כען, כ"ה בנוסחי דווקני וכ"כ היא"ר דלא כנ"א כן קרא יתר' ולפי זה מלת כן בלא תרגום ולמלאת מקומה הוסיף מלת כען. כי רעה נגד פניכם, ארי בישא אתון סבירין למעבד לית קביל אפיכון לאסתחרא. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש שכינה הדבר מפני כבודן של ישראל והרמב"ן ז"ל הביא כמה נוסחאות שונות ופי' כל א' לפי עניינה ובסוף הביא נוסחא זו ופירשה וז"ל לית קביל אפיכון לאסתחרא, יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה

חומת אנ"ך

מומסגר אסור ולהעלו' בכל שנה נשמו' יש' לפני הפסח ואפשר לרמוז כוונת שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וכו' כי למען גימטריא קץ והכוונה כי אני הכבדתי למען גימטריא קץ כי בא מועד קץ גאולתם של ישראל וקץ גאולת מצרים משם נמשך ולמען שהוא גימטריא הקץ עם הכולל הגאולה העתידה ב"ב וזה תספר באזני בנך וכו' ללמדם לדעת רמזי שווים כי נגרו אחד: (ג) עד מתי מאנת לענות מפני. פי' מפני גדולתי שאני אדון הכל ולא מיראת המכות. הרב לידה לדרך ז"ל: (ה) לראות את הארץ. יש מי שפירש דהארבה לרוב רבויים לא יוכל לראות ואוכלים יותר כמ"ש דהסומין אוכלים ואינם שבעים. הרב לידה לדרך: (ט) בנערינו ובזקנינו וכו'. אני עני בקונטרים פני דוד הבאתי דברי רבינו בעל הטורים ז"ל במ"ש מי ומי ההולכים. וסיימתי הכתוב לפי דרכו ע"ש ודין גרמ"א שראיתי דברי רבינו בעה"ט אשר נדפסו סביב לחומש ונדפס שם מקור ולכן כתבתי לסיים הכתוב. ועתה ראיתי דברי רבינו בעל הטורים במקרא גדולה ושם ראיתי שהרב ז"ל עצמו סיים לפרש הכתוב כמ"ש וה' יצילנו משגיאות:

מסורת הקריאה

הנגינה ברי"ש: (ח) ומי, נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד הרי"ו בקמץ: (יא) לא כן, מלת כן בגרשיים ולא ברביע: מבקשים, השריף רפה:

ויגרש אתם מאת פני פרעה: שני
יב ויאמר יהוה אל־משה נטה ידך
על־ארץ מצרים בארבה ויעל
על־ארץ מצרים ויאכל את־כל־
עשב הארץ את כל־אשר השאיר
הברד: יג ויט משה את־מטהו על־
ארץ מצרים ויהוה נהג רוח־קדים
בארץ כל־היום ההוא וכל־הלילה
הבקר היה ורוח הקדים נשא
את־הארבה: יד ויעל הארבה על
כל־ארץ מצרים וינח בכל גבול
מצרים כבד מאד לפניו לא־היה כן
ארבה כמהו ואחריו לא יהיה־כן:

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם פַּרְעֹה : יב. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֲרֵים יְדָךְ. עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גוֹבָא. וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם. וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא. יָת כָּל דְאַשְׁאַר בַּרְדָא : יג. וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. וַיְיָ. דַּבַּר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא. כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא. צַפְרָא הֲוָה. וְרוּחַ קִדּוּמָא. נְטַל יָת גוֹבָא : יד. וּסְלֵיק גוֹבָא. עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. וּשְׁרָא. בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם. תַּקִּיף לַחֲדָא. קֳדָמוֹהִי. לָא הֲוָה כֵן גוֹבָא דִכְוָתֵיהּ. וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן :

תפסיר הרס"ג

תטלבונה. וטרדהם מן בין ידי פרעון: (יב) וקאל אללה למוסי. מד ידך. עלי בלד מצר בסבב אלגראד. פיצעד עלי בלד מצר ויאכל גמיע עשבהא. גמיע מא בקאה אלברד: (יג) פמד מוסי עצאה עלי׳ בלד מצר. וסאק אללה ריח אלקבול פי אלבלד. טול ד׳אלך אלנהאר ולילה. פלמא כאנת אלג׳דאה. חמל ריח אלקבול אלגראד: (יד) פצעד אלגראד פי

נוה שלום

אני באצטגנינות וכו׳. (יג) רוח קדים, רוח אלקבל, רוח מזרח על שהיא כנגד הפנים, וכנגדה פאת מערב נקרא אחור (אלקבל, נקיץ׳ אלדבר) וי"ג ריח אלקבול, והוא שם לרוח שמנשבת מפאת מזרח וגיר׳ זו יותר נכונה, ועוד נקרא ריח אלצ׳בא. (יד) לא היה, לם יכון, לא יהיה, לא יכון, משפט הלשון הערבי שתיבת לם תורה על ההעדר לשעבר. ותיבת לא תורה על המניעה לעתיד, ונמשכת מלת יכון (הסמוכה) להם כהוראתם אם

אבן עזרא

רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא. ועם זה הטעם דבק. כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה. ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עד שיכזב. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום: יבעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו. לא היה רודף אחריהם. והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם. ויטבע. והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות. ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים. והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי׳ לפניך להכות במחנה פלשתים. (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה. ואין זה נכון. רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם התאר. כי קדמה מזרחה שם. ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרות. על כן נקרא מערב אחור. כמו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי

בעל הטורים

(יב) ויאכל. ה׳ במס׳. ויאכל כל עשב. יקום אבי ויאכל. קרבן לו ויאכל לחם. ויאכל לחם גבי נביא השקר שהחזיר איש האלהים אשר בא מיהודה. ויאכל פרי מגדיו מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויתרו היה כאותה עלה ובשביל שברח והאכיל למשה ניצל הימנו וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: (יד) וינח. ב׳ במסורה ... ין ואידך וינח ביום השביעי מלמד שנח הארבה בשבת. ד"א רמז להם דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשבת וזהו וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל הגבול אעפ"כ וינח ביום השביעי:

רשב"ם

*(ולכם שאמר) [נ"א לכם. אמר] להם יהי כן ה׳ עמכם: ויגרש אותם. המגרש:

רש"י

(אותה ח עבודה) בקשתם עד האה ט תבחה לאלהינו אין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר י ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה לא היה אלא מין אחד ב (כ"ג רא"ם יע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה:

שפתי חכמים

ח (מהרש"ל) פי׳ העבודה דא"ל שאמר אותה על האנשים דא"כ הל"ל אותם וכו׳: ט דא"ל אותה אתם מבקשים עכשיו שהרי בקשו גם הטף והצאן והבקר: י דא"ל פרעה עצמו גרש אותם דא"כ מאי זה דכתיב מאת פני פרעה: כ (נח"י) הרמב"ן והרא"ם האריכו בכוונת הרב ואני אומר יגיד עליו רעו וז"ל הרב בס׳ יואל אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים ע"כ משמע כדברי הרא"ם שהארבה של משה היה גדול מהארבה של יואל ושל יואל גדול משל משה בריבוי המינים עכ"ל ויש

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) ואחריו. פירש"י וביואל כתיב וכמוהו לא היה לפניו שהיו ממין הרבה. וקשיא שהרי בספר תהלים קא חשיב על מכת ארבה מצרים ילק וחסיל. וי"ל דמ"מ לא היו

תשובת פרעה למשה

והמוכר חשב בתחלה להוזיל מקחו ממה שאמר. והקונה חשב להוסיף על המקח עד שיבואו לידי פשרה. וכן היה כאן פרעה אמר מעט מי ומי. היינו איזה אנשים מסוימים. ומשה אמר שכולם ילכו. ואמר פרעה לא כן. לא כאשר אמרתי ולא כאשר אמרת. רק לכו נא הגברים ועבדו את ה׳. כי אותה אתם מבקשים עד עכשיו. רק לעבוד את ה׳. ועניין החג אלא זה דבר אדם. אשר לא הוזכרת מעולם. ודבר זה כדית מלכך ורק להוציא את כלם ממצרים לחירות עולם כונתך ואל זה לא אסכים:

ענין נטית יד משה על מצרים

(יב) ויאמר ה׳ אל משה נטה ידך על ארץ מצרים וגו׳. הקב"ה אמר למשה שיטה ידו אל הארבה ויקראהו שיבא על ארץ מצרים. כאדם המרמז לחברו בנטית ידו ויקראהו אצלו. אבל משה מחמת ענותנותו לא רצה לרמוז בנטית ידו רק ויט משה במטהו מטה האלהים. כאילו ה׳ קורא לארבה שיבא. לא הוא הקורא: (יג) ורוח הקדים נשא את הארבה. ויעל הארבה. לא נאמר ויעל את הארבה. שהיה במשמע שרוח הקדים העלה את הארבה

חומת אנ"ך

(יד) ואחריו לא יהיה כן. ואחריו בגימטריא ואפילו בימי יואל. לא יהיה כן בגימטריא זהו מין אחד. ואחריו לא אותיות יואל סמוכות. רבינו

מרפא לשון

אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם עכ"ל. ולכולהו אית פרכא, דלפי׳ היא"ר ז"ל קשה שאין זה דרך כינוי שאלו רצה לכנות היל"ל ארי טבא לקביל אפיכון, דוגמת כינוי כן יבולע שכתב, ולפי׳ הרמב"ן ז"ל אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם קשה דא"כ היל"ל לית קביל אפיכון לאסחרותה ולעד"ן שהתר׳ מפרש כי רעה נגד פניכם בב׳ פנים הא׳ כי רעה נגד פניכם ר"ל הכרת פניכם ענתה בכם כי רעה בלבבכם, וזהו שתרגום ארי בישא אתון סבירין למעבד, והב׳ כי רעה נגד פניכם, ר"ל מגמת פניכם רעה, שאין אתם חושבים לחזור וזהו שתר׳ לית קביל אפיכון

מסורת הקריאה

(יב) ויאמר ה׳, מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועיין מש"כ לעיל ד׳ י"א: ויעל, נמסר במס"ק ז׳ רפין ר"ל שהוי"ו בשוא, וסימן נמסר בש"ב כ"ד כ"ב: ויאכל, נמסר במס"ק ה׳ רפין, ר"ל שהוי׳ בשוא, ועיין בראשית כ"ז ל"א: (יג) מטהו, הנגינה בטי"ת: מצרים הנגינה ברי"ש: רוח קדים, במקף: (יד) וינח, נמסר במס"ק ו׳ רפין, ר"ל שהיו"ד בקמץ והנו"ן רפי, ושארא היו"ד בפתח והנו"ן בדגש, וסימן נמסר במס"ג, ומה שנמסר במס"ג ז׳ רפין, הוא טעות וצ"ל ו׳ רפין כמו שנמסר במס"ק כי כן סליק החשבון: לפניו, הנגינה בנו"ן: היה, מלעיל שהקדמא בה"א: יהיה כן, הכ"ף

רבינו בחיי

(יד) ואחריו לא יהיה כן. במין אחד של ארבה כי אותו של יואל היו מינין הרבה ושאר המינין היו גדולים ממין הארבה אבל כאן במצרים היו שם מינין הרבה ג"כ. ובא דוד ופירש (תהלים קה) אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. וכתיב (שם עח) ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה. ושבעה מינין הם של ארבה ואלו הם. ארבה, סלעם. חרגול. חגב. גזם. ילק וחסיל. וכולן היו במצרים, וזהו

טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ
הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ
וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר
הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ
וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא
חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת
הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר
אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם
חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה

תרגום אונקלוס

טו. וַחֲפָא. יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא. וַאֲכַל יָת כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא. וְיָת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא. דְּאַשְׁאַר בַּרְדָּא. וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא. וּבְעִסְבָּא דְּחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ טז. וְאוֹחִי פַּרְעֹה. לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. וַאֲמַר חָבֵית. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ יז. וּכְעַן. שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא. וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. וְיַעְדֵּי מִנִּי. לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין. יח. וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה. וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ יט. וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא. וּנְטַל יָת גּוֹבָא. וּרְמָהִי לְיַמָּא דְּסוּף. לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד. בְּכָל

תפסיר הרס"ג

גמיע בלד מצר. ואסתקר פי גמיע תכ'מהא. עצ'ים גדא. מא לם יכון קבלה גראד מת'לה. ובעדה לא יכון כד'אך: (טו) פג'טא עין גמיע אלבלד חתי אצ'לם. ואכל גמיע עשבה. וגמיע ת'מר אלשגר. אלד'י בקאה אלברד. ולם יבק שי מן אלכ'צ'רה פי אלשגר. ועשב אלצחרי פי גמיע בלד מצר: (טז) ת'ם אסרע פרעון. ודעי במוסי והרון. וקאל. קד אכ'טאת ללה רבכמא ולכמא: (יז) ואלאן. פאחתמלא ד'נבי הד'ה אלמרה. ואשפעא אלי אללה רבכמא. אן יזיל עני. הד'א אלמות אלמחץ'. (יח) פלמא כ'רג מן ענדה. שפע אלי אללה: (יט) פקלב אללה ריחא ג'רביא שדידא גדא. פחמל אלגראד. וצך בה בחר אלקלזם. לם תבק גראדה ואחדה. פי גמיע

חלק הדקדוק

מלשון וסחרו ארץ ל' סיבוב: (טו) ויאכל, מלעיל. ר"ת): יז) שא נא חטאתי. תיבת חטאתי מלרע (מהרי"ב):

אבן עזרא

הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו. והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא. וטעם אך הפעם. כי לא אחטא עוד למרוד פי השם. ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם. ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך יי' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש. בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל. והוא לפאת מערב. ואיננו ים אוקינוס. כי ישראל לא ירשו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף. וים כנרת. וים המלח אין בהם שיהיה רחב

אבי עזר

הנים ביומים: (יד) (על פי נבואה וכו'). לא ידעתי מאי רצונו ומשמיע הרב בזה. כי גם לפניו לא היה כן נכתב על פי נבואה. וכל אות ונקודה שבתורה נכתב על פי נבואה באספקלרי' המאירה. כמו שהעידה התורה ואחריו לא קם. ולדעתי גם בדברים האלה שגה תלמיד הטועה כתב רבינו הנגאל ז"ל מעת עתרת וורע"ה ועד עכשיו אין ארבה ומפסיד בכל גבול מצרים

רשב"ם

(יט) ויהפך ה' רוח ים. כי רוח הקדים הביאו מן

בעל הטורים

(טו) כעץ. ב' במסורה הכא ואידך ונערים בעץ כשלו. בשביל הנערים שלא רצה לשלוח שאמר וכי דרך הטף לזבוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: (יז) ויסר. ג' במסור' דין ואידך ויסר הצפרדעים ויסר מעלינו את הנחש מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי את המות:

רש"י

(טו) כל ירק. עלה ירוק ל' וירדור"א בלעז (גריניעס): (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של א"י לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר (שמות כג) מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר):

שפתי חכמים

מקשין אפירושו דגבי משה היה גם כן שלשה מינים (כדכתיב בתהלים ע"ח) ארבה חסיל וילק והאריכו בזה אבל נראה שעשה כן ליפות המליצה כמו ויהרוג בברד גפנם ושקמותם בחנמל וכן לבר ורשפים: ל דקשה ליה והא איך שייך גבי עץ לשון ירק דהא כתיב כירק עשב ועשב השדה נקראים ירקות ומפרש עלה ירוק ועל זה מביא וירדור"א בלעז כלומר כמו בלעז קורין לירק וירדור"א כמו שקורין לעלה ירוק כ"ה בלה"ק: מ ר"ל מדכתיב לעיל וישא את הארבה נל"ל עוד לא נשאר ארבה

דעת זקנים מבעלי התוספות

כל כך מינים כמו ביואל אי נמי בימי משה באו כל המינים ביחד והא דקאמר ואחריו לא יהיה כן היינו בבת אחת אבל בימי יואל בא זה אחר זה כדכתיב יתר הגזם אכל הארבה. והא דכתיב וכמהו לא היה לפניו מגזם לתודיה לא היה לעולם כמו שבא בימי יואל וכן מארבת לתודית וכן סילק לתודיה:

ענין נטית יד משה על מצרים

הארבה על ארץ מצרים. והיו יכולים המצרים לומר כי זה היה על פי דרך הטבע. מחמת שהיה רוח קדים על כן הביא את הארב'. לפיכך אמרה לנו התורה כי לא כן היה. רק ורוח הקדים נשא את הארבה על סמוך למצרים. ויעל הארבה מעצמו ויתפשט על ארץ מצרים. וינח בכל גבול מצרים. ולא הלך משם והלאה:

בקשת פרעה על חטאיו

(טז) ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם. ועתה שא נא חטאתי וגו'. כי פרעה מצא בעצמו שחטא לה' ולמשה ואהרן. אבל מ"מ העיקר היה אצלו משה. כי את ה' לא ראה ולא ידעו כי אם מפי משה. ואת אהרן ראה כי הוא רק לפה למשה. ע"כ תחלה אמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם. וכלל את משה ואהרן בתכת לכם. ואח"כ חזר ואמר למשה לבדו ועתה שא נא חטאתי. אך הפעם. כי לך לא חטאתי רק פעם אחת. אשר גרשתיך מאת פני. מחול לי על עון זה:
ויהי

מסורת הקריאה

דגושה: (טו) הארץ, נגינת הזרקא והסגול באל"ף: (יז) ויסר, עיין לעיל ח' ד': (יט) ויהפך, הה"א בח"פ: סוף, הסמ"ך בדגש:

רבינו בחיי

שתמצא בפרשה ז' פעמים ארבה. ומין זה של ארבה היה יותר על שאר המינין ומזה אמר הכתוב ואחריו לא יהיה כן כלומר במין אחד של ארבה ועל כן נקרא שמו ארבה על שמינו מרובה משאר המינים שכן כתיב בארבה (יואל ב) חילי הגדול.

(טו) ותכס את עין כל הארץ ותחשך. הארץ. יורה שלא הניחו מקום פנוי וכענין שכתוב (יואל ב) בעיר ישוקו בחומה ירוצון בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב. ומלת עין מלשון גוון כי כל הארץ נשתנית מגוונה לשחרות:

(יז) ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלהיכם. פירש הרמב"ן ז"ל היה ראוי שיאמר העתירו לה' שישא חטאתי כי אין משה נושא עון. אבל הזכיר כן למשה שהוא אלהים לפרעה ואמר העתירו לשון רבים לכבוד אהרן כי יודע היה פרעה כי משה לבדו הוא המעתיר כי כבר אמר לו כמה פעמים והעתרתי אל ה' למתי אעתיר לך וכתיב ויעתר אל ה': רק את המות הזה. המדך שהיו בני אדם מתים במכת הארבה כשם שהיו מתים במכת הברד. ואולי היה הארבה מסמא את עיניהם כעין הצרעה בזמן יהושע. או יאמר את המות הזה לפי שכל פירות האדמה נשתדפו בברד ואחר כן בא הארבה לכלות מה שהשאיר הברד ואחר שתי מכות אלה לא נשתיירה מחיה לבני אדם בארץ. והנה זה להם מות. והזכיר לשון רק לפי שפעמים רבות אירע לפרעה שהיה מחלה פני משה להעתיר על המכה ובסור המכה היה חוזר בו ומכביד את לבו על כן יאמר אתה איני שואל ממך שתעתיר לעולם בשבילי רק שתעתיר הפעם הזאת בלבד להסיר ממני המות הזה וזה טעם רק למעט פעמים אחרות:

שמות י בא

אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם: כ וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי
חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ:
כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם
וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
שְׁלֹשֶׁת יָמִים: כג לֹא־רָאוּ אִישׁ
אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו
שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה

* שני׳ פסת״י

תרגום אונקלוס

תְּחוּם מִצְרָיִם: כ. וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה. וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא. וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם. בָּתַר דְּיִעְדֵּי קְבַל לֵילְיָא: כב. וַאֲרֵים מֹשֶׁה. יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא. וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל. בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם תְּלָתָא יוֹמִין: כג. לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת אֲחוּהִי. וְלָא קָמוּ. אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין. וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הֲוָה

תפסיר הרס״ג

בלד מצר: (כ) פשדד אללה קלב פרעון. ולם יטלק בני אסראיל: (כא) וקאל אללה למוסי מד ידך נחו אלסמא. יכון צ׳לאם עלי גמיע בלד מצר. בעד זואל צ׳לאם אלליל: (כב) פמד מוסי ידה נחו אלסמא. פכאן צ׳לאם אפל. פי גמיע בלד מצר ת׳לאת׳ה׳ איאם: (כג) לם יר אנסאן צאחבה. ולם יקום אנסאן מן מכאנה ת׳לאת׳ה׳ איאם. ולגמיע בני אסראיל. כאן נור פי מסאכנהם:

נוה שלום

עבר או עתיד. (כא) וימש חשך, בעד

חלק הדקדוק

כב) ויט משה את ידו על השמים, תיבת משה בתביר לא במארכה

אבן עזרא

שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז״ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש. והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם וידע. ויבא אחר עב ממנו. ויש אומרים כי הוא חסר אלף. ומלת אמש בלשון הקודש הלילה שעבר. כמו אמש אמר אלי. ובלשון ערבי אמ״ס. כי השי״ן יתחלף בסמ״ך ברוב המלות. כמו שמש. שמ״ס. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזירת ימשש. ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון. ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר. והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות: (כב) ויט. ולא ידעו שהיו ג׳ ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים. ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו. כמו שבר

אבי עזר

ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום. וזה דבר ידוע לכל. עיין מכלול לרד״ק: (כא) (וימש חושך כמו וימיש) דהיינו שהוא מנחי עיי״ן והוראתם לשון הסרה, כמו שפירש התרגום. ודע מה שכתב לפנינו בדברי הרב וידע ויבא וכו׳ הוא טעות בעל המדפיס או הכותב. ומה שכתב הרב ויש אומרים שחסר אל״ף וכו׳. ואין טעם לפירושם עד כאן לשונו. פי׳ אף שהמלה סובל הוראתו. אבל אין לו פתרון

רשב״ם

הים ורוח מערבי החזירו לים: (כא) וימש חשך.* כמו ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. כלו׳ החשך של לילה יאמיש ויאפיל זמן מרובה שלא האיר לילה עד ג׳ ימים: (כב) חשך אפלה. חשך גדול: (כג) מתחתיו. מבית

רש״י

(כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר ב מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש ם יש לנו תיבות הרבה חסרות אל״ף לפי שאין הכרת האל״ף נכרת כ״כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (ש״ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימיש בתר דיעדי קבל ליליא ע כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי״ו של וימש לפי שהוא כתיב אחר ויהי חשך. ומ״א פותרו לשון (דברים כח) ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפילה וגו׳ שלשת ימים וגו׳. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו ג׳ ימים (בש״ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב (ש״ר ע״ש) ולמה הביא עליהם חשך פ שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם צ וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידנו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים ק טרצייג״א בלעז (דרייאהייט) וכן ז׳

שפתי חכמים

ה׳ וגו׳ וגבי ערוב לא הוצרך הקרא לגלות שאף המלוחים לא נשארו כיון שהם חיות טורפים בודאי לא היו לדין אותן מפחד: נ פירוש וימש חושך משמע שאותו של אמש היה כאן וקרא משמע שהיתה מכה מחודשת בחושך ולא של לילה ועז״פ יותר וכו׳: ם רצונו לומר כמו אמש דהיינו לילה דעל יום שעבר אומרים אתמול ועל לילה שעברה אומרים אמש: ע פירוש אחר שהסיר חושך של לילה והתחיל היום באותו זמן התחיל אותו חושך: פ וא״ת הא בפרשת וארא פירש״י הטעם שבכל מכה ומכה בטכסיסי מלחמות וכו׳ בפסוק כי אם אינך משלח את עמי וגו׳ והוא בתנחומא וא״כ רש״י לא פליג עליו. וע״ק למה לא הקשה זה על הקרא וי״ל דק״ל ולמה הביא עליהם השך אפילה כ״כ הא בזה היה די במה שהביא עליהם חושך שלא ראו איש את אחיו ועז״פ שהיו וכו׳: צ (מהרש״ל) כ״ל שבתחלה הקשה רש״י למה היה חושך ר״ל למה היה משנה כך שבתחלה לא היה חושך כ״כ כמו לבסוף ע״כ פי׳ שבתחלה לא היה רוצה לשנות הטבע כ״כ משום שלא היה צריך כ״א כדי שלא יראו במפלתן ובחושך כל דהו היה די ולבסוף ג׳ ימים שמתו כולם והיו נקברים היה מביא עליהם חושך מאד כדי שלא יוכלו לעמוד כדי שילכו ישראל לבתיהם ויראו כליהם וא״ל למה היה צריך לכל זה והא כתיב שהשם נתן את חן העם בעיני מצרים שאפי׳ בעל כרחם השאילום די״ל דבזה נתן להם חן לפי שכשראו מצרים שהיה ביכולת בידם ליקח כל אשר להם בימי אפילה ולא היה מי שימחה בידם ולא לקחם בעבור זה היו נושאין חן בעיניהם והשאילום בעל כרחם: ק דק״ל למה לא כתיב שלשה ימים דשלשת בתי״ו משמע דביקות ועוד איך נופל הדביקות על ימים כי ימים לשון זכר ושלשת ל׳

ענין החושך

(כא) ויהי חושך על ארץ מצרים וימש חושך. הספה״ב כתב שהחשך של מצרים היתה בריאה חדשה [ר״ל כאותו החשך שהיה קודם שנבראת האור] לא כאשר חשך אשר הוא אפיסת אור שכאשר תבא השמש ותעדר זריחת אורה יהיה חשך. רק בריאה חדשה נהיתה. כי השמש זורחת בשמים אורה בגבורתה. ועל ישראל ועל כל הארצות תופיע אורה. רק בארץ מצרים הי׳ חשך. והיו שני הפכים בנושא אחד. השמש זורח ממעל. ועל הארץ היה חשך אפלה. וזה כונת דוד המלך ע״ה שלא חשך ויחשיך. לא כשאר חשך שאינה בריאה רק אפיסת אור אבל שלא החשך כבריאה חדשה ותחשך הארץ. ולא מרו את דברו. השמש תהל אור ממעל והחשך מתחת ושניהם לא מרו את דברו. ע״כ היה ממש בחשך ההוא שהרגישו בו בחוש המישוש ועבור זה לא קמו איש תחתיו. ותיבת מרו הוא לשון תמורה. ר״ל האור והחשך לא החליפו ההנהגה התמידית רק בריאה חדשה נהיתה. כי האיר היום כדרכו תמיד והחשך יחשיך בעלם היום וזה היה חוץ לטבע:

(כג) לא ראו איש את אחיו וגו׳. יש מקשים איך אכלו ושתו המצרים כל שלשת הימים. מי הכין לפניהם המאכלים ומי הגישם לפניהם ויאכלו. ואיך קרא פרעה למשה ולאהרן. מי ומי היו השלוחים שיכלו לקום ממקום לילך למשה ואהרן לקרותם וכספל

נחל קדומים

כג (ה) ולכל בני ישראל היה, ס״ת לילה, האור ששמש לישראל בשלשת ימי אפלה היה מאיר יום ולילה. אור בגי׳ באדר כי באדר היה וכן במפלת המן כתיב ליהודים היתה אורה. רבינו אפרים ז״ל בפרישתו כ״י. ודייק היתה אורה לשעבר כשהיה החשך במצרים היתה אורה לישראל ועמ״ש הרב אליה רבה א״ח סימן תרצ״ג משם

מרפא לשון

לאסתחרא, וקישר ב׳ הפנים כאחד כדרכו בכ״מ ודו״ק. כא) וימש חשך בתר דיעדי קבל ליליא. נר׳ פירושו כמו אף בתר דיעדי קבל ליליא וואו וימש במקום אף. כג) לא ראו איש את אחיו, גבר, ולא קמו איש מתחתיו, אנש. צ״ל למה תר׳ איש הא׳ גבר, והב׳ אנש. וי״ל כי בענין מה שלא ראו שלא היה מצד חולשת גופם אלא מפני עכירות האויר לכך תרגמו גבר לומר שאפי׳ הוא גבר ועיניו צפות למרחוק לא היה יכול לראות את חבירו ובענין מה שלא קמו איש מתחתיו שהיה חולי בגופם משנוי האויר ומי שמזגו חלוש היה חליו גדול יותר ולכך מתורגם אנש לומר שהנשים

חומת אנ״ך

(כב) ויהי חשך אפילה. בגימטריא בכותל. מהר״א מגרמיזא ז״ל בכ״י: ובאותן שלשה ימים מתו אותן שלא היו מאמינים שיצאו משם לעולם ומתו בי״ג באדר והמן גזר לאבדם בי״ג באדר לכן מתענין בי״ג באדר. רבינו מהר״א

מסורת הקריאה

(כא) ויאמר ה׳, חד מן י״ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועיין לעיל ד׳ י״א: ויהי, המרכא בוי״ו שהוא נסוג אחור: (כב) ידו, מלרע;

רבינו בחיי

(כ) ויחזק ה׳ את לב פרעה. אין טבע האדם שיסבול המכות האלה שיוכל לעמוד שלא ימות לבו בקרבו. והנה נתבאר בכתוב רשעו של פרעה ואכזריות לבו שהוא מתחזק במרדו בחמשה מכות ראשונות שהיה לו חזוק הלב מעצמו ברשעו ואולתו ומן המכה החמישית ואילך היה מכת הדבר שכתוב בו ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם היה חזוק לבו סבה מאת השי״ת. וזהו שאמר ויחזק ה׳ את לב פרעה ללמד כי העם בידו של הקב״ה כחומר ביד היוצר וכן אמר ירמיה (ירמיה יח) הנה כחומר ביד היוצר

שמות י בא

אור במושבתם: שלישי כד ויקרא
פרעה אל־משה ויאמר לכו עבדו
את־יהוה רק צאנכם ובקרכם יצג
גם־טפכם ילך עמכם: כה ויאמר
משה גם־אתה תתן בידנו זבחים
ועלת ועשינו ליהוה אלהינו: כו וגם־
מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה
כי ממנו נקח לעבד את־יהוה
אלהינו ואנחנו לא־נדע מה־
נעבד את־יהוה עד־באנו שמה:
כז ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא
אבה לשלחם: כח ויאמר־לו פרעה
לך מעלי השמר לך אל־תסף

תרגום אונקלוס

נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן: כד. וּקְרָא פַרְעֹה לְמשֶׁה. וַאֲמַר אִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ. לְחוֹד. עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ. אַף טַפְלְכוֹן יֵיזֵיל עִמְּכוֹן: כה. וַאֲמַר משֶׁה. אַף אַתְּ. תִּתֵּין בִּידַנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן. וְנַעֲבֵיד קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא: כו. וְאַף בְּעִירַנָא יֵיזֵיל עִמַּנָא. לָא נַשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדְּעַם. אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין. לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא. וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין. מָא נִפְלַח קֳדָם יְיָ. עַד מֵיתַנָא לְתַמָּן: כז. וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה. וְלָא אֲבָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן: כח. וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל מֵעִלָּוָי. אִסְתְּמַר לָךְ. לָא תוֹסֵיף

תו"א גם אתה תתן בידינו זבחים. מגינה י׳ עבודת כוכבים כד:

תפסיר הרס"ג

(כד) פדעי פרעון במוסי. וקאל אמצ׳ו אעבדו אללה. לכן ג׳נמכם ובקרכם דעוהא. ואטפאלכם תמצ׳י מעכם: (כה) קאל לה מוסי. בל אנת. תעטינא ד׳אבאיחא וצואעדא. נקרבהא ללה רבנא: (כו) ומואשינא איצ׳א תמצ׳י מענא. לא יבק מנהא צ׳לף. לאן מנהא נאכ׳ד׳ נעבד אללה רבנא. ונחן לא נעלם. כם מקדאר מא נעבד בה אללה. אלי אן נציר אלי ת׳ם: (כז) פשדד אללה קלבה. ולם ישא אטלאקהם: (כח) קאל לה פרעון אמץ׳ עני. אחד׳ר אן תעאוד תרא וגהי. פאנך

נוה שלום

זואל וכו׳ כת"א. (כו) פרסה. ט׳לף, פרסת יד או רגל מהמקנה. והענין כת"א שלא נשאיר ממקננו כלום, מה נעבד, כם מקדאר וכו׳ כמה הוא הקצב הצריך לעבוד מהם את ה׳ עיין רש"י ז"ל. (כח) תמות. תסתחק וכו׳ עיין

אבן עזרא

איש תחתיו. כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא. אחר ג׳ ימים שראו אור: רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: (כה) גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם. לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. כדרך כי הקשה יי׳ את רוחו

אבי עזר

לפי הענין. וכתב הרב ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל וכו׳. לכאורה קושיות הרב כיון שלא נכתב שני שיני"ן. ואף שרוב כפולים מניחו באות אחת כמו ויסב ויגל. אבל טענת הרב כיון דשורש משש ברוב נכתב בשני שיני"ן כמו וימשש לבן. כמו משמש ממשש בצהרים. כאשר ימשש. ובלילה ימששו. וכל אחיו ובית אביו באו כן. לכן כתב הרב דאין זו טעות כיון שמצינו פעם בשי"ן אחת לא איכפת לן. ואף לדעת האומרים שהוראתו משש אף על פי כן גזרתו מוש מנחי עי"ן ע"ש. ואין זה רחוק: (כח) (תמות. אתה תהיה חייב מיתה) כי ידוע שיש שני מיני עתיד. המצוה ועתיד המורשה. כמו שהוזכרו בספר אהל משה. וכאן לא שייך עתיד המצוה. לפי שהוא פועל לא עומד ויוצא. ע"כ פירש הרב אתה תהיה חייב מיתה. לפי שמרדת במלכות. ולאחר העיון ראיתי כי הדברים האלה כפרכים יוכל לד. ודברי הרב כפשוטו שמפרש מלת כי הוא נתינת טעם כמה דתימר אם תוסיף עוד ראות

רשב"ם

לפי פשוטו שלא ידעו היכן ילכו: היה אור במושבותם. אפילו שהוא יושב אצל בית המצרי:

בעל הטורים

(כה) זבחים ועולות. ב׳ במסורה. הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתץ מזבח הבעל והרגם אף ה"נ עשה בהם שבפסח יבאו: אל תוסף. ב׳ במסורה. דין ואידך אל תוסף ובאלהיהם שפטים: (כח) לך מעלי. מעלי בגי׳ בפסח רמז

שפתי חכמים

נקבה ופו"פ וכו׳: ר לא מכאן ואילך שהרי ככר היה מוצג: ש דק"ל דפרסה משמע שמשה לא היה מבקש אלא בהמות מפרסת פרסה וזה אינו דהא אמר בתחלה וגם מקננו משמע הכל לכן פירש פרסת רגל רצונו לומר פרסה פירוש פרסת רגל ובלעז פלטנ"א: ת לא שלא היו יודעין העבודה דהא היו אומרים וגם מקננו וגו׳. כי ממנו נקח לעבוד את ה׳. וכן לעיל הרבה פעמים אמרו לזבוח לה׳:

רש"י

ימים בכל מקום שטיינ"א של ימים: (כד) יצג. יהא ר מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת ש רגל פלנט"א בלעז (פוסזאהלע): לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ת ממה שיש בידינו:

ענין החשך

והספר חכמת שלמה אמר שבאו לפני המצרים תמונת זרות ומיחידות ומבעיתות אותם עד שלא יכלו להתנועע ולקום מעולם הפחד. ע"כ לא כתיב ולא יכלו לקום. רק ולא קמו. שמפני פחד החשך ירא לקום ממקומם. אבל מ"מ היו בהם אבירי לב אשר לקול פחדים לא יחתו ויביאו לפניהם אכילה ושתיה. והם הלכו לקרוא למשה. או שקראו בקול את משה. ומשה שמע ובא אליהם:

חיזק ה׳ את לב פרעה

(כז) ויחזק ה׳ וגו׳ ולא אבה וגו׳. יעיד הכ׳ כי בפעם הזאת החליט בדעתו שלילת שלימות ישראל ולא נשאר בדעתו לחשוב מחשבות אם יחוש למכות או אם יסכול מכות הגדולות אלא חתם הדבר יעבור על דברי ה׳ הגם שיהרג. או ירצה שנתחכ׳ לעשות אופן שלא יבואו עליו עוד מכות וכזה אין הכרח לשלחם והוא מה שאמר סמוך לאו׳ ולא אכה ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו׳ הכוונ׳ כזה כי לנד שהשכיל בתשע מכות שבאו עליו שכולן היו על זה האופן ב׳ בהתרא׳ ואחד בלא התרא׳ למ"ד ג׳ שבועות היה מתרה על כל מכה ומכה ולמ"ד שבוע אחד אמר מעתה במכה זו הבאה תתחייב להיות התראה ואם אין התראה אין מכה לזה נתחכם ואמר השמר לך אל תוסף ראות פני וכיון שכן אין התראה וכיון שאין התראה אין מכה והנה לא הקשה ה׳ את לבו לעשות כן אלא עד כלות ט׳ מכות ולא נשאר אלא מכות בכורות ולזה אמר משה כן דברת לא אוסיף עוד וגו׳ ופי׳ דברי משה כבר פירשתי אותם בפ׳ וארא בפ׳ ואני אקשה ולא ישמע אליכם פרעה וגו׳. ובדרך רמז ירצה באו׳ כן דברת תשובה למה שאמר לו כיום ראותך פני תמות השיבו כי אינו יכול׳ להמית ואין בידו אלא כח הדיבור והוא או׳ כן דברת ולא כן תעשה או ירצה עז"ה כבר דברת כן פעם אחר׳ והמכוון הוא ראה מה עלת׳ בידך כאומר׳ ז"ל בפסוק ויבקש להרוג את משה ולא עלתה בידו גם אמרו שהרג כל שועריו שהניחו למשה ליכנס והשיבו כי אין להם שליטה עליו וא"כ הכווי איך החליט לומר ביום וגו׳ תמות וכנגד הענין מלד עצמו שאין אתה חפץ לראות פני גם אני אין אני חפץ להסתכל בדמותך לא אוסיף וגו׳. (אוה"ח):

העיזת פרעה לאמור להמית שליח ה׳

(כח) ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו׳ כי ביום ראותך פני תמות. כתב הרב בעל הס"ב. יש להפליא איך העז פרעה

רבינו בחיי

כן אתם בידי בית ישראל וכתיב בתריה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה. וגו׳. וכן אמר שלמה (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפוץ יטנו:

(כד) רק צאנכם ובקרכם. למעלה במכת הארבה לא הרשה להם הטף רק הגברים הוא שאמר לכו נא הגברים ועבדו את ה׳ כי אמר אין דרך הטף לזבוח וחשב שלא יברחו מאחר שהיו מניחים הטף. ועתה במכת החשך הרשה להם גם הטף הוא שאמר גם טפכם ילך עמכם אבל רצה לעכב ברשותו עקר ממונם ותוקף עשרם שהיה במקנה וזה הוא שאמר רק צאנכם ובקרכם יצג וחשב אם אולי יברחו עם טפם הלא ישאר לי עושר המקנה.

והשיב לו משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות כלומר גם אתה תתן מקנה צאן ומקנה בקר לעשות זבחים ועולות וגם מקננו ילך עמנו אין צריך לומר שמקננו ילך עמנו ולא תשאר פרסה. ומה שאמר זבחים ועולות ועשינו לה׳ אלהינו כאלו אמר ועשינו זבחים ועולות לה׳ אלהינו. ואנחנו לא נדע מנין הקרבנות שירצה הקב"ה שנעבוד שמא נצטרך יותר ממה שבידינו. כן פירש הרמב"ן ז"ל:

מסורת הקריאה

(כג) היה, מלעיל: (כד) יצג, הצד"י בדגש ובקמץ, ונמסר עליו ל׳. ר"ל לית קמץ זולת זה: (כח) תסף, נמסר במס"ג ב׳ בתורה מלעיל

רמב"ן

(כד) וטעם צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה והיה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו.

ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד:

רְאֹ֣ות פָּנַ֔י כִּ֛י בְּיֹ֥ום רְאֹתְךָ֛ פָנַ֖י
תָּמֽוּת׃ כט וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה כֵּ֣ן דִּבַּ֑רְתָּ
לֹא־אֹסִ֥ף עֹ֖וד רְאֹ֥ות פָּנֶֽיךָ׃ פ
יא א וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה עֹ֣וד
נֶ֤גַע אֶחָד֙ אָבִ֤יא עַל־פַּרְעֹה֙ וְעַל־
מִצְרַ֔יִם אַחֲרֵי־כֵ֕ן יְשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה
כְּשַׁ֨לְּחֹ֔ו כָּלָ֕ה גָּרֵ֛שׁ יְגָרֵ֥שׁ אֶתְכֶ֖ם
מִזֶּֽה׃ ב דַּבֶּר־נָ֖א בְּאָזְנֵ֣י הָעָ֑ם וְיִשְׁאֲל֞וּ
אִ֣ישׁ ׀ מֵאֵ֣ת רֵעֵ֗הוּ וְאִשָּׁה֙ מֵאֵ֣ת
רְעוּתָ֔הּ כְּלֵי־כֶ֖סֶף וּכְלֵ֥י זָהָֽב׃ ג וַיִּתֵּ֧ן
יְהוָ֛ה אֶת־חֵ֥ן הָעָ֖ם בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם

תרגום אונקלוס

לְמִחְזֵי אַפַּי. אֲרֵי. בְּיוֹמָא. דְּתִתְחֲזֵי אַפַּי תְּמוּת: כט. וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא. לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִחְזֵי אַפָּךְ: א. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרָאֵי. בָּתַר כֵּן. יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא. כְּשַׁלְּחוּתֵיהּ. גְּמִירָא. תָּרָכָא. יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא: ב. מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא. וְיִשְׁאֲלוּן. גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ. וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ. מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב: ג. וִיהַב יְיָ. יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי. אַף גּוּבְרָא

תפסיר הרס"ג

פי יום תרא וגהי תקתל: (כט) קאל לה מוסי נעמא קלת. לא אעאוד אן ארא וגהך: (א) וקאל אללה למוסי. קד בקי בלא ואחד אחלה בפרעון ואלמצריון. בעד ד'אלך יטלקכם מן ההנא. וענד אטלאקה. גמלה. יטרדכם מן ההנא: (ב) מר אלקום. באן יסתוהב אלרגל מן צאחבה. ואלאמראה מן צאחבתהא. אניה' פצ'ה ואניה' ד'הב: (ג) פאעטא אללה אלקום חצ'אא ענד אלמצריי'.

נוה שלום

לעיל בראשית (כ יז). יא (א) כלה, גמלה, כללכם, וכן תרגם עשו כלה, כליל תקטר, וכלומר ישלח את הכל גברים ונשים טף ומקנה עיין רש"י ורשב"ם ז"ל. (ב) דבר נא, מר אלקום, צו את העם. וישאלו. באן יסתוהב, ע"ל (ג כב). כתב בספר חזקוני מה שקבלו ישראל ממצרים מתנות כלי כסף וכו' היה במקום מה שהניחו בתיהם ושדותיהם וכליהם שלא יכלו לשאת עמהם, שהרי היו לישראל נחלות במצרים כדכתיב ויאחזו בה ע"כ. יב

אבן עזרא

ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו כן בנות צלפחד: לא אוסף עוד ראות פניך. שאני לא אבוא עוד אליך לעולם: (א) ויאמר יי'. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי'. ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד. והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי'. ומתי נאמר לו. וזה נאמר לו במדין עוד. הנה אנכי הורג את בנך בכורך. ובבוא מכת בכורים צווה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה. וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו. והנה פי' ויאמר יי' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי נא פי' הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה. ונתתי את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה:

אבי עזר

פני אנוה להמיתך: (ד) (כחצות הלילה וגו') הנה הרב הלך בעקבי חכמינו ז"ל שדרשו כמו סמוך לו לפניו או לאחריו. כדי שלא יאמרו אצטגניני פרעה משה בדאי הוא. אף שמשה אמר בשליחות השם ואין ספיקא קמי קב"ה אעפ"כ טוב לאחוז בלשון אינו יודע כמו שכתב המזרחי בדברי רש"י ז"ל. לכן לא ישר בעיניו לפרש שחצות שם הפועל. באמצע הלילה ממש. כי

תולדות אהרן

דבר נא באזני העם. ברכות ז ט:

בעל הטורים

דבר אלי עוד כדבר הזה אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות א"ל השם בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד כדבר הזה: (כט) לא אוסיף עוד. ב'. הכא ואידך ולא אוסיף עוד להכות שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע"י השם לבדו:

רשב"ם

(א) ויאמר ה' אל משה. בעמדו לפני פרעה עוד נגע אחד וגו' ואחרי כן השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו'. כלה. הכל גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו. לשם מתנה גמורה כמו שאל

רש"י

(כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת א שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): (א) כלה. גמירא כלה כליל ב כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז) אין נא אלא לשון בקשה ג בבקשה ממך הזהירם על כך ד שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים

שפתי חכמים

א (מהרש"ל) פי' יפה דברת פירושו של כן דברתי כתרגומו יאות מלילת ואחר כך נתן טעם למה דברת יפה לפי שבזמנו דברת מ"ה יפה הוא לפי שאמרת שלא אוסיף וכו': ב לא מלי כליה ור"ל כמו גבי כליל תקטר תירגם נמי המתרגם גמירא והתם א"א לפרש לשון כליון אלא ל' כולו: ג פי' אין נא האמור כאן אלא לשון בקשה: ד וא"ת פשיטא כיון שאמר הקב"ה למשה ודאי יאמר לישראל. וי"ל דמשה לא היה בדעתו להזהירם על זה דהוי כעין גזילה בידם והקב"ה ס"ל דשכר עבודה קא שקלי כדאיתא בסנהדרין דף צ"א ועוד שמא יהיו מצריים בהולים על

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ויאמר וגו' עוד נגע אחד. פי' לפני פרעה נאמר לו שהרי משיצא מלפניו לא יסף לראות פניו עוד. וצ"ל שהנביהו הקב"ה למשה י' טפחים מפני טומאת גלולים במצרים:

העיזת פרעה לאמור להמית שליח ה'

פרעה פניו להמית שליח ה'. ואם פרעה לא היה מאמין במשה למה לא המיתו מיד. אם סבור שיש לו יכולת להמיתו. ולמה דוקא כראותו פניו ימיתהו גם למה אמר משה כן דברת ופי' רש"י אמת דברת. וכי זה אמת היה והלא אח"כ ירד אליו פרעה וראה פניו. אך הענין שבאמת לא היה מן הצורך להרבות שלוחים לפרעה. שהרי הקב"ה שהוא כל יכול יאמר לעמו לאו ומי יעמוד נגדם. אך באמת אמרנו כי היה עוד זמן עבודות ע"כ נצרך שחרור מפרעה ועמו. ופרעה הבין זאת כי בו תליא מלאת שמשה רוצה להכריחו שיאמר אני משחרר אתכם. ע"כ אמר פרעה אני בשום אופן לא אעשה כרצונכם. אם תרצו לצאת בלי רשותי צאו. ע"כ אל תוסיף עוד ראות פני לבקש ממני שאני אשלח אתכם מרצוני. וזהו הראיית פנים לשאלני על הרשיון. רק ממ"כ אם תוכלו לצאת בלי רשותי למה לא תצאו. ואם לא תוכלו רק רוצים אתם שאנכי אשלח אתכם. אז כראותך פני תמות. כי אז אדע שלא תוכלו ללכת ביד חזקה ולא יד ה' פעל כל זאת. ומשה אמר לו כן דברת. האמת אתך שאין ראוי לראות עוד פניך לבקש רצונך רק אתה בעצמך ועבדיך יבואו אלי ויבקשוני לצאת בגירושין וחירות עולם. וכן היה. כי כן היא המדה כופין אותו עד שיאמר רוצה אני לשחרר אתכם להיותכם בני חורין. ומוכן מאד מלת ואחרי כן אצא. כלומר עתה איני רוצה לצאת רק אחר שתשחרר אותנו בעל כרחך אז אצא:

עניני מכה האחרונה

(א) ויאמר ה' וגו' עוד נגע וגו'. פרשה זו מגדת מה שכבר אמר ה' קודם ותמלא כי התחלת המכות נבואה ראשונה שהיתה במדין אמר לו לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה ושלחתי את ידי וגו' ונתתי את חן העם וגו' ושאל' וגו' נבואה ב' גם כן במדין הודיעו מכת בכורות דכתיב בני בכורי וגו' ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך הרי בידו מכת בכורות באחרונה ונבואת ג' באמ"ל אמר אליו כי סי' סוף המכות הוא כשלא ישמע להם פרעה פירוש שלא ירצה לשמוע דבריהם עוד אשר על כן כשאמר לו אל תוסף וגו' מזה ידע כי הגיע זמן מכה האחרונה שבה יצאו ועע

נחל קדומים

ס' אמרכל: א (ט) ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'. שמעתי טעם דאחר מכת החשך ציוה דבר נא באזני העם משום דאמרו רז"ל שבמכת החשך היו ישראל נכנסים לבתי מצריים ועיניהם הרואות שכיות החמדה וסגולת מלכים ואינם נוגעים בשום דבר. ואח"כ היו שואלים למצרי השאיל לי חפץ זה ויהי כמשיב לא בי היא ואין לי חפץ זה והישראלי אומר הרי היא במקום פ' כי ראיתיו בימי החשך. והמצרי משאילו כי אמר אם היה רוצה לקחתו בחשך היה נוטלו ולכן אחר מכת החשך בזמנו דיבר דבר נא עתה שראו כל חפצי הגוים דבר באזני העם וישאלו וכו' ע"כ שמעתי. ויראה במ"ש הרב מהר"ש פרימו ז"ל ברמזיו פ' ויקרא בטעם אשר שאל ה' יתברך לפרעה שלשה ימים שילכו במדבר לזבוח כדי שיבא פרעה מרצונו הטוב לומר הרי אתם בני חורין ובזה יוציאם קודם זמן ת' שנה ואם יהיה זה בכפיה אינה גאולה כי באונס היתה לכן כפהו בדבר ג' ימים והוא אח"ך מסיבת הנס אמר הרי אתם בני חורין והיינו פ' ביד חזקה ישלחם וכפל וביד חזקה יגרשם עכ"ד. ואפשר לומר דבתחלה שישראל לא שאלו אלא דרך ג' ימים השאלה מסתמא להחזיר כשיחזרו אך במכת בכורות שבעת שהודה שילכו דרך ג' ימים הוא הוסיף מעצמו לומר הרי אתם בני חורין שילכו הליכה בלי חזרה ונתפרסם זה מסתמא מה שהיו נותנין כלים וחפצים היה מתנה גמורה דהא ידעו שאינם חוזרים והליכתם לגמרי. וז"ש ישלח אתכם מזה שיתרצו במה שאמרתם דרך שלשת ימים. ואח"ך כשלחו בעת ההיא שהוא משלח יוסיף כלה גרש יגרש בכפל אתכם מזה שתלכו הליכה עולמית בני חורין ולכן דבר נא באזני העם ויגל בלח"ש אזנם שההליכה עולמית. ועוד אפשר דסמך דבר נא באזני העם סמוך למכת בכורות במ"ש הרב שבלי הלקט ח"ב כ"י שהעמידנו במקום הבכורות לנחלה וז"ש אלו הרג בכוריהם ולא

מסורת הקריאה

וסי' א' דין, ב' אל תוסף דבר אלי (דברים ג' כ"ו): (כט) דברת, נמסר עליו ג' פתח באתנח בספרא, וסי' א' דין, ב' וירם תולעים ויבאש (לקמן ט"ז כ') ג' כנשה (כ"ב כ"ד): יא (א) ויאמר ה', חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועיין לעיל ד' י"א: כשלחו, קדמא בשי"ן: (ב) וישאלו. נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד

גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם: רביעי ס ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם: ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר

שלישי בפסח

תו"א כחלוס. ברכות ג ד:

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא: ד. וַאֲמַר מֹשֶׁה. כִּדְנַן אֲמַר יְיָ, כְּפַלְגוּת לֵילְיָא. אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם: ה. וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ. עַד בּוּכְרָא

תפסיר הרס"ג

ואמא מוסי אלרסול. פעצ'ם גדא פי בלד מצר. ענד קואד פרעון וענד אלקום: (ד) פקאל מוסי. כד'א קאל אללה. שביה בנצף אלליל. אנא מתגלי פי בלד מצר: (ה) וימות כל בכר פי בלד מצר. מן בכר פרעון אלגאלס עלי כרסיה. אלי בכר אלאמה. אלתי

נוה שלום

(ד) ויאמר משה, קאל לה מוסי, לפרעה. כחצת, שביה בנצף, קרוב

אבן עזרא

ובעיני העם. עם מצרים: (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל. והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה. כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה. וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורה גדול בכלים גדולים של נחשת. ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה. ולפי דעתי אין צורך לכל זה. כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון. וככה בחצי הלילה הנשאר. והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו. והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו. והנבזה מהכל בכור השפחה. שהוא עבד: וטעם אשר אחר הרחים. שהוא טוחן. כמו ויהי טוחן בבית האסורים. וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים. כי מלת הגמיאיני השקיני. וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם. ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה. כמו בכור השבי. כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים. כאשר הזכיר יוסף

אבי עזר

אין יכולת ביד אדם לברר על נכון אמצע הלילה. ולא נכון שהשם ישלח שליחות לבני אדם בזמן מה אשר לא יוכלו לעמוד על הזמן ההוא. לכן דעת הרב שחצות הוא שם דבר כאשר יעבור חצי לילה ראשונה. ואז מתחלת חצי הלילה שנית וזה ויהי בחצי הלילה. וכן חצות לילה אקום. הוא חצות לילה שנית. ולא דקדק הכתוב כלל לשער דוקא בזמן חצות לילה. ועיין רש"י ודברי הרב נכונים מאד בחק השכל: שם (וטעם אני יוצא) הלא שאול הוא מלת יוצא לה' עבור גזרתו. וכן כתב הרב לקמן בפסוק ועברתי בארץ מצרים וז"ל. כי כח השם וגבורתו הם העוברים כאלו השם עובר. ועיין מה שכתבתי בתיבה וירד ה' ינפקחו עיניך. ועתה אין צורך לדברי אהל יוסף. שכתב דהרב חולק על בעל אגדה. וכן פירש הרב בפרשת בשלח וה'

רשב"ם

ממני ואתנה גוים נחלתך: (ד) ויאמר משה. לפרעה. כה אמר ה' כחצות. כחצות מן חצה כמו* בעשות מן עשה. כעלות המנחה מן עלה. כלומר כשיגיע זמן יציאת ישראל כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ובשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי הלילה בבי"ת זהו לפי פשוטו. כי כשאמר למשה לפני הזמן של מכת בכורות אז ראוי לומר כחצות כלומר כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה: (ה) אשר אחר הרחים. ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור. שני הפסוקים א' הם. כי בכור חשבי הוא אחר

בעל הטורים

(ג) גם האיש משה. ס"ת הםס כהפך משה רמז שנכפלה גדולתו: (ה) ומת כל בכור. ג"פ בכור בפסוק חוץ מבכור פרעה

רש"י

בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו ה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו (מ"א יח) כעלות (תהלים קכד) בחרות אפם בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר ו של חצי (ברכות ד) ור"ד כמו כבחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות למשמע סמוך לו ז או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה ח בדאי הוא אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים ט כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביא פורעניות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה והשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים

שפתי חכמים

ממונס וירדפו המצריים אחריהם לכן צריך להזהירם: ה וא"ת בפרשה שלפני זה ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' הי"ל לפרש זה שהרי לפניו כתיב לא אוסיף עוד ראות וגו'. וי"ל דפרשה דלעיל ככר אמר לו דבר זה דהא כתיב בפרשת שמות ונתתי את חן העם הזה וגו' אלא שנשנית כאן בעבור שעתה הגיע העת אשר יעדם כה מאז אבל הפרשה הזאת בפרעות שיצאו כה מארץ מצרים ושתהיה בחצות הלילה שלא רמז בו בשום מקום בהכרח הוא בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו. וא"ת והא אפילו תפלה קלה לא התפלל משה בתוך העיר וכ"ש דבור חמור וי"ל משום כבוד משה שלא יצא בדאי דאי לא נאמר לו בעמדו לפני פרעה היה מוכרח לילך בשליחותו של מקום לפני פרעה א"כ דהקב"ה הגביהו למעלה מי' טפחים ודבר עמו כיון שהוא ברשות אחר הרא"ם: ו ר"ל דחצות היינו שם דבר כמו חצות לילה אקום להודות לך כמו שאומרים חצי לילה אבל זה אינו כן דא"כ הל"ל חצות בלא כ' שאין הכ' נופל על לשון זה ועוד דכחצות משמע שספק הוא מתי חצות והלילה שספק הוא קמי הקב"ה אלא ודאי כחצות כהחלק הלילה: ז ר"ל שהם אומרים חצות שם דבר הוא כמו בחצי הלילה והקב"ה אמר למשה בחצות הלילה שהוא משמע באמצע הלילה ממש אלא שמשה שינה ואמר כחצות שמא כו': ח וא"ת וכי בשביל השוטים שיטעו ישנה דבורו של מקום (בחיי) י"ל מפני שמן המכה השלישית ואילך הודו החרטומים בנבואת משה שכל דבריו אמת לכך נתיירא משה שלא יתחלל השם ח"ו בתחום כי שמא יטעו עכשיו ויכחישו נבואתו למפרע: ט וא"ת והא לא כתיב הכא בכור השבי אלא לקמן גבי מכה בכור השבי וי"ל הא דנקטיה רש"י הכא שלא תקשה קושיא אלעיל לפירוש רבותינו שאמרו שאמר משה כחצות שמא יטעו ויאמרו משה

עניני מכה האחרונה

וידע אותם כי היא זו מכת בכורות ששקולה כנגד כל וכו' הנאמרת אליו בסמיכות מצות ושאלה אשה משכנתה והוא מה שאמר הכתוב ויאמר ה' עוד נגע וגו' פירוש שכבר אמר ה' עוד וגו' פי' שהוא מה שאמר בנבואות הראשונות כמו שרשמתי ולזה אמר משה תכף אל פרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' והגם שלא מצינו שאמר לו ה' שם פרט זה של כחצות ילמד סתום מהמפורש כי כן היו שם הדברים אלא שקצר וממקומו אתה למד כי כן אמר אליו ה' ומעתה לא נאמרה נבואה זו במצרים גם לא קשה למה יצא פ' פעמים על שאלת כלים ממצרים. (אוה"ת):

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) כחצות. בטכסיס מלך בשר ודם הביא המכות על מצרים מלך ב"ו שמרדה עליו מדינה בתחלה סוכר את אמת המים שלהם כך הקב"ה הביא דם ולא יכלו לשתות מן המים ואח"כ מביא קלאנים להריע עליהם בחצוצרות וקול שופר כך הצפרדעים אחר כן יורה להם חצים כן הכנים שנכנסין לתוכן כחץ. אחר כן מביא ברברים פי' עם עז להמיתם וכן ערוב. אחר כן מביא בני אדם לשלול מקניהם וכן דבר. אחר כן שולח עליהם נפט וכל ריח רע לטנפם. וכן השחין שהיה מסריח. ואחר כן אבני בליסטרא וכן הברד. אחר כן מביא אוכלוסין לכלות זריעותיהן וכן הארבה. אחר כן אוסרן בבית האסורין וכן חשך. אחר כן הורג כל גדולים וקטנים שבהם וכן מכת בכורות. וכל מה שהביא על המצריים עתיד הקב"ה להביא על עכו"ם דם כדאמרינן ונתתי מופתים וגו' צפרדעים שקולן קשה. וכן בעכו"ם קול שאון מעיר. עפר מצרים לכנים כן בעכו"ם ונהפכו נחליה וגו' ערוב דכתיב וירשוה קאת וקפוד וגו' דבר דכתיב ונשפטתי אתו בדבר וגו' שחין דכתיב זאת המגפה וגו'. ברד דכ' ואבני אלגביש. ארבה דכתיב אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו וגו' חשך דכתיב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו. מכת בכורים דכתיב והיו לשמה נמ'כי צפון: (ה) בארץ מצרים. חוץ לכרך שהרי וטה תפלה קלה הוצרך לצאת לו דכתיב כצאתי את העיר דבור חמור לא כל שכן ומיהו חוץ לכרך מותר לפי שעדיין לא נבחרה ארץ ישראל לדבור והיו כל הארצות כשרות לדבור ומשנבחרה יצאו

נחל קדומים

נתן לנו את ממונם עכ"ד. והלכה רווחת דהרוגי מלכות נכסיהם למלך ומן הדין אפי' במלך פשוט נכסי הרוגיו למלך ק"ו למלך ממ"ה הקב"ה והוא העביר ממון הבכורות לישראל ולכך החזיקו בממון מצרים ששאלו מן הדין בעבור ממון הבכורות וכמ"ש בעניותנו במ"א א"כ איפה יבא על נכון דאחר החשך קודם מכת בכורות אמר דבר נא וכו' כי הגם שיבואו לידם בתורת שאלה הם יחזיקו בהם בעבור ממון הבכורות שהם הרוגי מלכות כביכול ודוק. ועוד אפשר לומר כפל ישלח אתכם מזה כשלחו וכו' דנשמות ישראל ירדו לשערים דסט"א וברחמים גדולים יצאו מרשות הרבים סט"א עלמא דפרודא לרשות הגבוה ממ"ה הקב"ה וזה רמז ישלח אתכם מזה פרעה והדר מפרש הכתוב כשלחו השר נשמות ישראל וניצוצי הקדושה שהיו בסט"א יצאו והם חיותם וזהו כשלחו על שר מצרים כל ניצוצי הקדושה ונשמות ישראל אז כלה כליה כי כל חיותם ניצוצי הקדושה ועתה כלה דפסק חיותם ומזה נמשך שפרעה גרש יגרש אתכם מזה. ואפשר כי גרש גימט' דצך עדש באחב עם ב' כוללים כי על ידי עשר מכות שלחם. וכתב הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל דרבי יהודה עשאה סימן דצך עדש באחב כי דצך היה ענוי נפשם בלא סכנת גופם. עד"ש ענינים שהם מסוכנים. באחב ענינים נוגעים עד מות כי ברד ארבה השחיתו כל יבול וכל מיני מאכל להרעיבם ולהמיתם. חשך עב ג' ימים לא יכלו להשיב רוחם והם באשמנים כמתים. בכורות אין בית אשר אין שם מת ולזה חלקם רבי יהודה להורות שבכל זמן שהיה מכביד מכתם מתרה בהם. בדם מדצך. בערוב מעדש. בברד מבאחב עכ"ד בקצור. ואני בעניותי הארכתי בזה כשה"ר וזרועי וגאולת עולם:

מרפא לשון

הקטנים לא קמו ונחלשו יותר. יא. ה) אשר אחר הרחים, דבבית רחיא. כ"ה בכל הקדמוניות וכ"כ היא"ר ז"ל ושיש עליה מסורת

אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃
ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה
וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־
בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה
יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃
ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי
וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־
הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא
וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃
ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־

תרגום אונקלוס

דְּאַמְתָא. דִּבְבֵית רֵחַיָּא. וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ו. וּתְהֵי. צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם. דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת. וְדִכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף: ז. וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לָא יַנְזֵיק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח. לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא. בְּדִיל דְּתִדְּעוּן. דִּיַפְרֵישׁ יְיָ. בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ח. וְיֵיחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוּן מִנִּי לְמֵימַר. פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דְעִמָּךְ. וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק. וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגַז: ט וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה.

תפסיר הרס"ג

ו. אלרחא. גמיע בכור אלבהאים: (ו) ויכון צראך' עצ'ים פי גמיע בלד מצר. מא לם יכון מת'לה. ולא יעאוד איצ'א: (ז) ולגמיע בני אסראיל. לא ינבח כלב בפאה פמא פוקה מן אלאד'א. מן נאסהם אלי' בהאימהם. לכי תעלמון. מא יביין אללה. בין אלמצריון ובין בני אסראיל: (ח) פיציר אליי גמיע עבידך הולאי ויסגדון לי קאילין. אכ'רג אנת וגמיע אלקום אלד'ין מעך. ובעד ד'אלך אכ'רג. ת'ם כ'רג מן ענד פרעון בשדה' ג'צ'ב מנה: (ט) ת'ם קאל אללה למוסי'.

נוה שלום

לחצות הלילה. (ז) לא יחרץ כלב לשונו, לא ינבח כלב בפאה, נגד מה שאמר והיתה צעקה גדולה וכו'. ממא פוקה מן אלאד'א. באיור. והגירסא ברוב הספרים ממא, ור"ל שאפי' הכלב אין דבר המזיק שיהיה מוכרח לנבוח. ובנסחה ישנה פמא פוקה, וחוזר אל בני ישראל ר"ל שאין נביחת כלב מפחידה ומטרדת אותם וכ"ש מה שהוא מזיק ומצער יותר ממנו וגירסא זו עיקר ומכוונת יפה. פלה. יביין ע"ל (ח יח).

אבן עזרא

כי שמו אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה, וכמוהו לא תוסיף. ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהייתה. ועל כמוהו לא תוסיף צעקה: וטעם כמוהו. שוד או שבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם. כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו. והטעם שיהיה נובח או נושך. והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם. ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר על פיך. וכל העם אשר ברגליך. שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו. והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים. כמשפט הלשון. וכבר אמר השם.

אבי עזר

הולך לפניהם וגו': (ה) (אינם שומרים המלות) עיין לקמן בפסוק ויהי בחצי הלילה. אמר יפת ותבין דברי הרב הנאמרים פה: (ו) (לומר כמוהו לא נהיתה) הנה בעל אהל יוסף מפרש. כיון דכמהו לשון זכר ונהיתה לשון נקבה ע"ש. אבל באמת הקושיא במקומה עומדת. כי הדקדוק הזה אינו מתורץ בדברי הרב. ואפשר דקשה לרב. הדא דלא מלינו במקרא מלת כמוך עם וי"ו העטוף. ועוד דמלת כמוני כמוך כעם ככהן. שני כפי"ן המה להדמות זה לזה.

תולדות אהרן

ולכל בני. ברכות כז: וירדו כל. זבחים קב מנחות לח: ויצא מעם. זבחים קב:

בעל הטורים

כנגד בכור לאיש ובכור לבהמה וגדול הבית: (ו) וכמוהו. ב' במסורה הכא ואידך וכמוהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא וכמוהו לא תוסיף:

רשב"ם

הרחיים שהיו מטחינים אותם כמ"ש ויהי טוחן בבית האסורים: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד. המחנה האחת והכהו: (ז) לא יחרץ כלב. המלאך המזיק ומשחית בכורי מצרים. אבל בכור ישראל אפי' קול ניבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם: (ח) וירדו כל עבדיך. דרך כבוד אמר לו שהרי בשעת מעשה ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה. וכל זה אמר לו משה לקיים מ"ש לו לא אוסיף עוד ראות פניך. אתה ועבדיך תבואו אלי: (ט) לא

רש"י

י בגרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה וכשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע כא) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה) אז תחרץ תשתנן (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף שנון (ש"א י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם ב מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו ל יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף

שפתי חכמים

כלאי הוא והלא הוא אמר עד בכור השפחה משמע דהפחותי' מבכור השפחה לא היו בכלל וגבי מכה כתיב עד בכור השבי משמע שגם שבויים לקו ושבויים פחותים מבכור השפחה כדפירש"י לקמן ועו"פ בכור השבי למה לקו השבויים וכו' ר"ל זו אינה קושיא שהמצריים יודעין שמשה לא התרה שילקו הבכורים אלא מאותן שמשעבדין את ישראל דהיינו מבכור פרעה עד בכור השפחה אבל השבויים שלא שעבדו את ישראל לא היה מתרה בהם ומ"מ אינו מוכח בהדיא מדברי משה שאין שבויים בכלל דגם הם בכלל דבכור השפחה פי' הפחותים ובכור השבי גם הוא פחות. ועי"ל דה"פ שמביא ראיה על מה שפי' לעיל שמא יטעו וכו' ואל תאמר היאך שייך שמשה ישנה בשביל שלא יאמרו ל"פ בכור השבי למה לקו וכו' שהרי מן הדין לא היו ראוין ללקות שהרי לא שעבדו בישראל אלא כדי שלא יאמרו ה"נ כן הוא: י (מהרש"ל) טעם השעבוד לחוד לא יתכן לפי שלא היה שעבוד גמור ומטעם שמחה לחוד לא יתכן לפי שלא היו עושים מעשה לכן צריכים ב' טעמים: ב דק"ל מאי איפכת ליה לפרעה שילא הוא לבד ועוד אף אם ילא עם כל ישראל הא לא ילאו אלא חוץ לעיר ויזכחו לכ"פ מארלך: ל וכיינו כל ספי' של כתלות הלילה

דעת זקנים מבעלי התוספות

יצאו ואע"פ שנגלה ליחזקאל בחוצה לארץ שנאמר קום צא אל הבקעה בזכות אבות היה ובמקום טהרה על המים כמו נהר כבר. וכן מצינו ויקם יונה לברוח תרשישה שברח לחוצה לארץ מפני הדבור. וכן עד שלא נבחרה ירושלם היו כל הארצות כשרות למזבחות משנבחרו יצאו שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך וכו' ועוד קודם שלא נבחר בית עולמים היתה עיר ירושלם ראויה לשכינה משנבחר יצאו שנאמר זאת מנוחתי עדי עד. ועד קודם שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראויין לעבודה משנבחר יצאו שנאמר ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. ועוד קודם שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויין למלכות משנבחר יצאו שנאמר ויבחר בדוד וגו' וכתיב הלא לכם לדעת וגו':
(ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו'. והיינו הנס דאע"ג דאמרינן כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר. וא"כ דין הי' לצעק בשעת מכת בכורות אפילו הכי ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו:

החודש

מרפא לשון

בבית דייקא ולא כנ"א דבבתר. ו) לא יחרץ כלב לשנו. לא ינזיק כלבא בלישניה למנבח. ה"ג למבח ע"מ למסב למתן, ויש להתבונן בתרגום זה עם ת"י ביהושע י' בפסוק וישובו כל העם בשלום לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו, שתרגמו לא הוה נזקא לבני ישראל למדחק גבר ית נפשיה, למה במקום דהכא ת"י למדחק ובמקום לישניה, תרגם נפשיה ומזה נר' כי חריצות הלשון לעולם הוא כנוי לנזקו של מזיק אלא מפני שנושאי הנזק מתחלפים שבכאן הוא כלב שהוא ממין ב"ח וביהושע הוא אדם חי מדבר לכך נשתנה הרמז ואמנם הענין אחד בשניהם כי החריצות עיקר הפעולה של נביחת הכלב או של דוחק האדם ומפני שב"ח הם מסוד עולם התהו שאין באבר אחד כללות כל הגוף לכן תרגם בו הלשון כמשמעה

מסורת הקריאה

הוי"ו בשוא: (ה) מצרים, הנגינה ברי"ש: (ז) לשנו, מלרע: (ח) וירדו, נמסר עליו ז' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא וסי' נמסר בפ' קרח ס"ז למ"ד: עבדיך, הנגינה בדל"ת: מעם, המתג במ"ם.

רבינו בחיי

(ח) צא אתה וכל העם אשר ברגליך. יאמר אין אני וישראל יוצאים מרשותך עד שתשלחנו אתה בעצמך ותצוה אותנו בכך ואחרי כן אצא. והנה בכאן נשתלחו ישראל והותרו ממאסרם בכח עליון ועל כן יוצא מן הכתוב הזה השם הידוע לאשה המקשה ללדת וכחו עצום לפתוח מוסרות הולד שהוא אסור בבית האסורים להוציאו ממסגר לאויר העולם כדי שיזכה לתורה כי האדם לעמל התור' יולד כשם שישראל יצאו ממאסרם לקבל התורה בחדש השלישי. והשם הזה ידוע הוא לבעלי השמות ומפורסם בנקודו ואמר ר' עקיבא קו"ף זה הקב"ה והבן זה:

(ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהתראת מכה זו עד שתחול עליו המכה בעצמה: למען רבות מופתי. זו מכת בכורות, והזכיר מופתי כדי שיכלול עמה קריעת ים סוף ונעור המצריים בתוך הים:

יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס *
יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם

תפסיר הרס"ג

לא יקבל מנכמא פרעון. לכי תכת'ר בראהיני פי בלד מצר: (י) ומוסי והרון. צנעא גמיע הד'ה אלבראהין בחצ'רה' פרעון. פשדד אללה קלבה. ילם יטלק בני אסראיל מן בלדה: (יא) וקאל אללה למוסי והרון. פי בלד מצר קאילא: (ב) הד'א אלשהר לכם אול אלשהור. יכון לכם אוולא.

נוה שלום

(ג) איש. כל פריק, כל חבורה, שה, ראסא, הונח שם ראס למקנה

אבן עזרא

ורבים כמוהו: (י) ומשה. אע"פ שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו. והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע. להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו. ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד. כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה. וככה כתוב באמונתם. ולא בנבואתם. והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר. וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט העמים. וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה. כי שנת לבנה איננה שוה. כי ימי החריש והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום. ולא דבר נכונה. ועתה אפרש לך. ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה. בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות. כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה. והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש. גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מחמש שעות. התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה. וע"ג חלקים מחלקי ישראל. והשנה באמת היא לשמש לבדו. כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה. ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה. והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית. ובעבור זה נקרא שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל. כאשר אין לשמש חדש כלל. כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש. גם ירח. בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות. כי אם מהשמש. על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה. אם היו בראש הטלה או בזנבו. ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים. ובעבור ששנת העמים קרובה אל שנת החמה. וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה. חלקו ימי השנה על שנים עשר. וקראו לכל חלק חדש. בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה. וזאת ההסכמה מהם איננה בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה. ותחלת החדש מליל ראות הלבנה. וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה. כי אין בין שני המספרים רק י"א יום. על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורנית י"א יום עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת. והשם צוה בתורתו

תרגום אונקלוס

לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה. בְּדִיל. לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. י. וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן. עֲבַדוּ. יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה. וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה. וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: א. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר: ב. יַרְחָא הָדֵין. לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא. קַדְמַאי

תולדות אהרן

ויאמר ה' אל. ראש השנה כס: סתדם סוף. סנהדרין מב ברכות י: ראשון הוא, ר"ה ס:

רשב"ם

ישמע אליכם פרעה. כלומר אחר כל מכה ומכה היה אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף. ויחזק ה' בכל פעם ופעם: (א) בארץ מצרים לאמר. החדש הזה וגו'. לפי שפרשה זו על מצות *קידש החדש הוצרך לפרש שמצות הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב: ראש חדשים וכו' זהו כו'

בעל הטורים

(א) אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. וסמיך ליה החודש לו' שראש בית אב אומר מקודש ד"א אל משה ואל אהרן החודש לו' שעדות החודש כשרה בקרובים כמשה ואהרן: (ב) החודש היה לכם. הפסוק משולש ויש בו ג"פ חודש וכן בין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים ולחדשים. חדש בגימ' לרגלים. לכם. אותיות מלך. ניסן בגימ' למלכים. מתחילי' עיבור החודש בג' לכן ג"פ חודש בפסוק ונושאין ונותנין בה' שאלו הג"פ א' חודש ב' מהם חדשי חדשים שהם חמשה ונומרי' בז' שד"פ כתיב עוד חודש בפרשה וכשתסיר ג"פ חודש

*בפסוק ישארו ז' תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם. וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול:

שפתי חכמים

ואז יצא ואף שאמר לו פרעה שיצא מלפניו אפ"ה לא יצא: כ דק"ל אדרבה פרעה הי"ל לקצוף על משה לפי שמשה התרה בו ודבר אליו קשות ועו"פ וכו': נ (נח"י) קשה לי דהכתוב אומר באמ"ל ואלו המופתים היו חוץ לאמ"ל: ם (נח"י) הרא"ם האריך לפלפל וכו' ודבריו אין להם קישור וכו' אבל ל"נ מבואר הוא שצריך חכמה ובינה יתירה לעיני העמים מהא דאמרינן בר"ה דף ד' א"ר זירא א"ר נחמן כ"ד שעות מכסי סיהרא לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא ולדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא הרי שבזה השיעור היה מתקשה אם בשיתא לאחר המולד

רש"י

מ ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מופתי שנים רבות ג' מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער נ את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. ככר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש"ר) הראהו לבנה בחידושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש ם והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר (לעיל ו) ויהי ביום דבר ה' (ויקרא ז) ביום צותו (במדבר טו) מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך

עניני המעלות חודש ניסן

(ב) החודש הזה לכם ראש חדשים וגו'. הנה החדש הזה נקרא ראש וראשון. ראש נקרא ע"ש שהוא מובחר שבחדשים. שבניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. ונעשה חדש זה ראשון לכל חדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עינינו תמיד שכאשר אנו מונין החדש שאחר ניסן שני וכן החדש שאחריו שלישי וכן כולם בע"כ אנו זוכרים תמיד שחדש ניסן הוא הראשון. ומפני מה ניסן הוא הראשון. הלא בתשרי נברא העולם. אלא אנו נותנים כבוד לחדש ניסן מחמת שבו יצאנו ממצרים. ע"כ נזכר תמיד יציאת מצרים. ושמות חדשים אינם לא בתורה ולא בנביאים. רק בגלות בבל התחלנו לקרא שמות לחדשים כהפרסיים ע"כ בכתובים נזכרים שמות החדשים כמו שאנחנו קורין. ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטועים לחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טלה שמשמש בחדש זה ע"כ נעשה חדש זה ראש לחדשי השנה. משום הכי צוה ה' ית' מיד לשחוט הטלה לעין כל רואים ולקיחתו בעשור לחדש בשלים הראשון

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) החודש הזה. כזה ראה וקדש והכל תלוי בקדוש ב"ד כדא' ר' אושעיא כשישראל מגיעין לר"ה הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה והוציאו ספרים כי למחר אני בא ודן עולמי בין כך ובין בך נמלכין ב"ד שלמטה ועברו ודחו ר"ה עד יום של אחריו למחר אין הקב"ה דן את עולמו באין מלאכי השרת לפני הקב"ה ואומרים לפניו ר"ה לא כך אמרת לנו למחר אני דן את עולמי ולשמוט הדין באפם אומר להם הרי בני דוחין את הדין עד למחר והדבר מסור בידם שאתם צריכין לילך אחר קביעותם וכל מה שהם עושין נעשה עמהם ועל זה אמר משה ע"ת כי מי גוי גדול אשר לו וגו' בכל קראנו אליו קרי ביה קריאתנו אליו כלומר קריאת החדשים והמועדות שלנו אליו נמי הם נקראים ונעשים.

נחל קדומים

א (י) החדש הזה לכם ראש חדשים. אפשר לתת טעם אמאי מצוה ראשונה שנצטוו ישראל מצות החדש וא"ר יצחק שהיה ראוי להתחיל התורה במצוה זו וכו'. והענין במ"ש בתנחומא פ' עקב דלא בחר ה' בישראל לפי שהם מקיימי מצות שהרי הגוים מקיימים יותר מצות שלא נצטוו וגם לא משום דישראל משבחים לו יתברך דהגוים משבחים יותר שנאמר ממזרח שמש ועד מבואו וכו' אלא מה שבחר הקב"ה בישראל מפני שהם ממעטים עצמם ע"ש לשון המאמר כי כה

חומת אנ"ך

מגרמיזא ז"ל נכ"י: (ב) החדש ראש חדשים לחדשי. הרי חמשה חדשים בשנה שבהם ימים טובים לישראל והם ניסן סיון תשרי כסלו אדר. ראשון הוא לכם לחדשי השנה בגימטריא ראש השנה למלכים ולרגלים. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י. החדש ר"ת התר חמץ ד' שעות. הוא לכם לחדשי ראשי תיבות הלל לומר הלל בר"ח. רבינו מהר"א גרמיזא ז"ל בכתיבת יד:

מרפא לשון

משא"כ באדם שכל אבר כלול מכל האברים בסוד עולם התיקון לכן תרגב לשונו נפשיה שהיא במקום כל גופו. יב. ב) ראשון הוא.

אבן עזרא

לשמור מועד במועדו. כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לי״י. והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. וככה קרא חג השבועות חג הקציר. וסכות חג האסיף. כי הקציר והאסיף תלוים באביב. וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה. וככה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים. ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש או י״ג. רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור. והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי״ב חדש או י״ג. וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים. על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם. רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה. וככה הפירוש בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג׳ חדשים בדרך אחרת. ירח זיו. בירח האיתנים. בירח בול. ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר. כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע. שהוא שני לראשון לחדשי ישראל. ומלת למלוך שלמה אינה דבקה עם החדש. רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה. כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים. רק השנה שמלך הוא. והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו. וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע. על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב. ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים. על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באיזה חדש שיהיה נמצא. כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק

כל ארץ מהקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע״פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם. כי אם לב״ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב. ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים. ואם לא נמצא אביב מה נעשה. ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרה בכל זמן. ויש כרת על אכילת חמץ בפסח. ועל אכילת יום הכיפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש. אם הוא כפי המהלך האמצעי. או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות. שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי. פעם להוסיף ופעם לגרוע. קרוב מי״ד שעות. ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה. וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות. וזה היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד. כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת ששמה לוק״א יותר מג׳ שעות. ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום. כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו. ואלה הדברים צריכים פי׳ ארוך. ואם לא היה האויר זך הנעשה ר״ח שני ימים מספק. וזה לאות כי סמך על קריאת ב״ד בכל דור ודור. והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב״ד שבע שנים בכל י״ט שנה. שהם רל״ה חדשים. והם ו׳ אלפים יום תתקל״ט. גם שתי שלישיות יום. גם תקצ״ה חלקים. ואלה הם י״ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תהוש לשעה ותפ״ה לחשבון תקופת שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו. כי היום יש בין תקופת האמת. ותקופתו קרוב מט׳ ימים. ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא.

הרוצה לידע מקום הלבנה יחשיב שנות העולם ויעשה מהם חדשים. ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי. ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים. והנה חסר ע״ג חלקים. והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום. והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדת מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה. וחדשינו תמיד חדשי הלבנה. וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדין תלויין בבית דין דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני. ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז״ל. למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות. האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור. ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו. ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל המץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים, וכן לא יעשה. כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחודש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד. כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל. וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה. כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות י״י ימין ושמאל. גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעינך עשיתי והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו. והכהנים לא התקדשו למדי. והנה עיבר השנה. והפסח שעשה פסח ראשון היה. ובמועדו נעשה. והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו. ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם

אבי עזר

וכאן אי אפשר להדמות זה לזה בדבר שלא היה כלל ולא נברא. לכן מפרש דוי״ו ושמש תחת על. ומצינו כן שימוש הוי״ו בכמה מקומות. גם כמוהו הראשון אין לו שייכות כלל עם כמוהו השני כמבואר בדבריו: (ז) (לא יחרץ כלב) דעתו שאף שיהיה מהומה גדולה במצרים לא ישלחו יד להנקם בבני ישראל. כי יפול וימס לבב מצרים.

ודברי המפרשים אינם עולים יפה. וזה היה פלא גדול שני הפכים בנושא אחד. השם חזק לב פרעה ומאן את לבבו ולא פג לבו בראותו כל המכות. ואעפ״כ ירא על עצמו לשלוח יד בישראל. אשר על ידם נעשתה לו כל המכות האלה וזה פלא גדול: (ב) ראש חדשים וגו׳. כי תיבת אחד מורה על יום הראשון בחודש ומלת

ראש למותר. ואחרים טענו עליו מן באחד לחודש. גם טענו עליו מן ובראשי חדשיכם. ולפי דבריו הוה לומר ובחדשיכם. והוא על חודש ניסן ידבר. כי הוא ראש לחדשים. ולפי דבריו אין תוקעין בשאר חדשים ע״כ השיג הרב שהוא נגד סברת רבותינו ז״ל ומכריע שבין חדש או ראש חדש חדא עינא להם. ועיין בפ׳ פינחס בד״ה ובראשי

אבן עזרא

ושמע השם תפלתו וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז״ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן. התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא. והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש. ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע״כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים. ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים. והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל. וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנת הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני. והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים. הנה חדש האביב הוא יסוד וראש. אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה. והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז״ל כי ארבעה ראשי שנים הם. וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש. ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו. ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים. וכתוב וחג האסיף תקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה. ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו. כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן. ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית. כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה. גם לא יזרע בשנת השמטה. והנה כי דברי חכמינו ז״ל הם נכונים:

ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן הנה אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן כתיב חדש ושבת. חדשיכם ומועדיכם. מדי חדש בחדשו. ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש. והוא השיב להסיר הספק. גם טענו עליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים. והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה. וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא תחלת השנה. ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז״ל בעבור סברותנו. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חודש. וכתוב עד חדש ימים. שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה יום י״ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם מועטים: שה לבית. אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק. וכן המכס ליי׳. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו יי׳ מנת חלקי וכוסי. גם תכוסו והיא מפעלי הכפל. והכפל חסר ממלת במכסת גם מן המכס. והנה אמר המכס על משקל וממר ליולדתו. שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל אחד משני המינים ששם הצאן כוללם. וככה שה כבשים ושה עזים. א״ר משה בן

עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. וראייתו וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות. ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח ליי׳ אלהיך צאן חיוב. ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים. וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך. אתה חייב ובנך ובתך רשות. והעד שכתוב בדברי הימים ששחט יום ארבעה עשר כבשים ופרים. ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א״ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו. כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב. כי כן כתוב בין הערבים תאכלו בשר. ושם כתוב בתת יי׳ לכם בערב בשר לאכול. ובהדלקת הנרות כתוב יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. וכתיב עולות ליי׳ לבקר ולערב. וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. פי׳ כבא השמש לצד מערב. ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב השמש יצא על הארץ. שהחל להיראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ. והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים. ואם

אבי עזר

חדשיכם: (ו) (כי משקל ערבי׳) ומזה נלמוד תלד נוסחא הישנה לומר המעריב ערבים. אף כי יש שגורסים ערבים ברבוי זוגית. כי משקל ערבים בקמץ הבי״ת הולך דלתיה על זוגות. ואין כן כונת תפלתנו רק על כל ערבים של כל ימות העולם. לכן נכון לומר ערבים בקמ״ץ הרי״ש. ואין לחוש שתהיה תפלתו על ערבים ינלי מים. כי פתרונו לפי ענינו.

נחל קדומים

אמר ה׳ לישראל. והמורם מזה דאם מקיים מצות ואין בו ענוה ומתגאה הרי הוא ככל הגוים ובצד מה גרוע. איכו השתא זו מצוה ראשונה החדש הזה לכם דנתמעטה לבנה מפני שקטרגה והשמש נעלב וכמ״ש המפרשים. בקש לעורר ישראל לתת דעתם כי צריך הענוה כדי שהא חשובה המצוה שאדם מקיים לפני ה׳ ובלתי ענוה לא עשה כלום וכבר בעניותנו הרחבנו הדיבר בזה בדברים אחדים דף י״ג בסגנון אחר: ג (יא) ויקחו להם. פי׳ להנאתם כי ישראל היה בהם חטאים וח״ו היו ראוים ליאבד עם המצרים אמר הקב״ה יביאו שה ויכפר על שה פזור״ה ישראל. ש״ה גימט׳ כפרה איש שה לבית ר״ת אשל בזכות אברהם שנטע אשל אזכור זכות אברהם שאמר אלהים יראה לו השה יצחק נעקד כשה יעקב אמר הסר משם כל שה רבינו אפרים בפרישתו כ״י. ואפשר כי יש מרז״ל שאומרים דגלות מצרים היה על מכירת יוסף. גם אז״ל דבמעמד ה״ס וע״י התורה נעשינו כ״י כדין אשה להקב״ה והוו בה רבנן דהקב״ה כהן ושבויה אסורה לכהן ותירצנו בעניותנו דבמה שמסרו עצמם על ק״ה בקשירת השה אלוה של מצרים והם היו נמולים ודרך טבע

תרגום אונקלוס

הוא לכון. לְיַרְחֵי שַׁתָּא: ג. מַלִּילוּ. עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין. וְיִסְּבוּן לְהוֹן. גְּבַר. אִמַּר לְבֵית אַבָּא אִמְּרָא לְבֵיתָא: ד. וְאִם זְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא. וְיִסַּב הוּא. וְשִׁיבָבֵיהּ. דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא.

לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־
עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ
הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־
אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט
הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא
וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת

תו"א דברו אל כל. פסחים ו: בעשור לחדש. שם לא: שה לבית. שם פה. ואם ימעט. שם פט: במכסת. פסחים מה:

בעל הטורים

לחדשי השנה. ב' במסורה דין ואידך עולת חודש בחדשו לחדשי השנה מכאן דרשו חדש והבא קרבן מתרומה חדשה שבאחד בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם

רשב"ם

יהושיע שבניסן נברא העולם: לחדשי השנה. בכל מקום שאומר לכם בחדש שמיני תשיעי לחדש הזה הם. ולר"א האומר בתשרי נברא העולם. עיקר פשוטו כך. החדש הזה לכם אע"פ שאינו ראש חדשים לשאר אומות לכם יהיה ראש חדשים למנות ששי שביעי שמיני תשיעי חדש שנים עשר הוא חדש אדר. ממנו תמנו להיות לכם זכרון כי בו יצאתם ממצרים, וכשנא' בתורה ובחדש השביעי. לירח יצ"מ פירושו. וכן רגילין הפסוקים לקחת חשבונם ליצ"מ כדכתיב בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' וכן בבנין הבית ויהי בשמונים שנה וד' מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים: (ג) לבית אבות. משפחות בית אחד רגילים לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני בתים. דכתיב שה לבית בבית אחד יאכל: (ד) ואם ימעט. שלא יוכלו לאכלו כולו: במכסת. מנין כדכתיב ויהי המכס לה' מן הצאן. *המס עיקר. כמו מס של מלך. מכסת כמו שבבת הטל. אבל תכוסו מגזרת כסס. כמו תסובו *או סבב. ואינו מגזרת מכס לה' כלל. ואפי' אם היה המ"ם של מכסת תוספת ולא מעיקר התיבה כמו מצוה מקנה מראה מעשה לא יהיה גזרת תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראה. מחטופי למ"ד פעל"ו"א שבולם את שאחרי השם בחטוף. תקוה תגרת מצוה. אבל *משוב. קם. ויגר מואב. יאמר תשובה תקומה. ומגורתם

רש"י

לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשכה: (ג) דברו אל כל עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר ע אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: אל כל עדת ישראל וגו' בעשור לחדש. (מכילתא) דברו היום בראש חודש פ שיקחוהו בעשור לחודש: הזה. צ פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים לו): שה לבית אבות. (שם) למשפחה אחת ק הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכולן תלמוד לומר שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו. ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ר ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא ז) מכסת הערכך:

שפתי חכמים

ואם בתמני סרי לאחר המולד וכו' ע"ש: ע (רא"ם) ואיני מבין דבריו דלמא אתה תדבר לאהרן הוא דקאמר אבל לישראל שניהם כאחד היו מדברים ועוד אפי' את"ל שפי' אתה תדבר לפרעה הוא דלמא דוקא לפרעה אתה תדבר ולא אהרן אבל לישראל שניהם מדברים. וי"ל שמה דכתיב אתה תדבר וגו' ר"ל אע"פ שאהרן אחיך יהיה נביאך מ"מ אתה תדבר פעם אחת בקיבור השליחות לפרעה כפי ששמעת מפי ואהרן ימליצנו ויטעימנו אח"כ וכמו שהוא גבי פרעה ככה הוא גבי ישראל דכתיב ודבר הוא לך אל העם וגו' ר"ל אע"פ שאהרן יהיה לך לפה לדבר עם העם עם כל זה צריך אתה לדבר אל העם בכל שליחות פעם אחת בקיצור כמ"ש לעיל: פ ר"ל בעשור לחדש הזה לא קאי אאמירה אלא אויקחו דאי קאי אאמירה הל"ל בעשור לחדש הזה לאמר ויקחו וגו' דהוה משמע דאמירה יהיה בעשור לחדש אבל השתא שכתוב לאמר קודם בעשור לחדש קאי אאמירה דלעיל אר"ח: צ מדכתיב הזה דמיעוטא הוא. ומהרש"ל פי' דהל"ל ויקחו להם בעשור לחדש וגו' שהיה משמע שהלווי של לקוחה קאי על יום העשור אלא לכן כתיב הכי לומר שהשתא יהיה הלקיחה בעשור ולא לדורות: ק ומדאמר משה לישראל וקחו לכם לאן למשפחותיכם א"כ בית אבות היינו משפחה ולכך פירש"י שה למשפחותיכם שה לבית אבות: ר ר"ל מהיות משה קרינן מחיותו דשה דאותיות

דעת זקנים מבעלי התוספות

ואתנ"ל שזה אחד מן הג' דברים שנתקשה משה ע"ה. וקשיא שהרי קטנה היה בסוף החדש כמו בתחלת המולד ואיך יוכל להבחין אם היא מן הישנה או מן החדשה וי"ל דמ"מ יוכל להבחין מתוך הפגימה כי הישנה פגימתה לצד המערב ותחדשה לצד מזרח. ד"א כי בסופה עומדת בקרן דרומית מזרחית ובחדושה בקרן דרומית מערבית:

(ג) בעשור לחדש. פסח מצרים מקחו בעשור הי' וכאשר ראו בכורי מצרים כך א"ל לישראל מה זאת לכם א"ל פסח הוא שיפסח הניקום על בתי ב"י במצרים ויהרוג במצרים הבכורות אצל המצריים ואמרו להם שלחו ישראל כי אתם גורמים לנו למות ולא רצו והם הרגו בהם כמה וכמה והיינו דכתיב למכה מצרים בבכוריהם בכורי מצרים לא נאמר אלא מצרים בבכוריהם שהבכורות הכו עצמן. ועוד אתמר במדרש כי כשלקחו הפסח בעשור להדש שבת היה שהרי קי"ל דפסח מצרים בחמישי בשבת היה כדכתיב במסכת שבת פרק

עניני המעלות חודש ניסן

הראשון של החדש שאז המזל יותר בתקפו ואין לו כח להציל את הלאן אשר תחת ממשלתו ועי"ז יכירו וידעו כי יש אלוה גבוה מעל גבוה. וע"כ הקדים מצות קידוש החדש לפי שצוה ליקח השה בעשור לחדש ע"כ הוצרך להודיע מאיזה יום יתחילו למנות עשרה ימים אלו ואמר לו כזה ראה וקדש ומן אותו יום והלאה ימנה עשרה ימים אלו להודיע חולשת בכור המזלות ובלקותו ילקו כל בכורי מצרים אשר שמו כסלם כבכור המזלות. וזהו הטעם למה שמסר להם מצות לשתעסק בהם דם פסח ודם מילה. כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה. ודם מילה לפי שנאמר בפסח כל ערל לא יאכל בו:

תפסיר הרס"ג

לשהור אלסנה: (ג) כלמא גמאעה' בני אסראיל קאילא. פי אלעאשר מנה. אן יתכ'ד'ו מנה כל פריק. ראס לביות אבאיהם ראסא מנהא לכל בית: (ד) פאן קל אהל אלבית מן אלחאגה אלי' ראס. פליאכ'ד' הו וגארה. אלאקרב אלי' מנזלה במואסאה מן אלנפוס. כל

חלק הדקדוק

בכל סת"י: ד) ולקח הוא ושכנו.

אבן עזרא

אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין כבוא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה. וככה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראייתם. בעבור שמצאו עד הערב השלישית. והם לא הכירו האמת ולא הבינו. כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד. שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר שם. ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים. כמו אבנים. וכמוהו לו חותים. וככה דרכים. והעד יפול באחת. וככה שמים. כי הם שני סדני הגלגל. שהם כמו מסמרות נטועים. שעליהם משענות הגלגל. וככה לנטוע שמים. וכבר פירשתי בספר השם הנכבד. כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו. רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנראה בעבים. והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה. אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות: אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולם חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה. ואף כי בהיות כל השבטים בארצם. והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב. והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם. והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: (ז) על שתי המזזת. של פתח הבית. ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ומלת משקוף. מגזרת חלון וישקף. וזה המשקוף הוא על פתח הבית. וככה מנהג כל ארץ ישמעאל. כי מנהג הערלים לא היה כמנהג כמו המצריים ואפי' במאכליהן. כמו פתות אותם פתים. וככה תכשיטי הנשים לשום

נחל קדומים

קרוב שיהרגו המצריים לישראל בהיותם כואבים ומסרו עצמם על ק"ה נתקדשו ונעשו כבריה חדשה ומוהרת לכהן כ"י. וז"ש בעשור לחדש הזה ויקחו להם כלומר שיקחו עצמם מהסט"א כי הם נטמעים ויתוקנו כל גופם במסירת נפשם על ק"ה. איש שה לבית אבות כלומר שיהיה כפרה ג"י ש"ה לבית האבות הם השבטים קדישי עליונים שחטאו במכירת יוסף. שה לבית שיהיה כפרה כדי שתהיו ראוים לבית כ"י אליו יתברך כדין אשה ואין בית אלא אשה: ד (יב) תכוסו על השה. אמרו רז"ל בעודו חי להעירם אעפ"י שהמזל טלה נשאר על חיותו ושלמותו אף על פי שהיה תועבת מצרים ניתן הסבל במרומים רבים ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין לזה ציוה בעודו חי להמנות עליו ולבטל כחותיו עד שיבתרוהו לבתרים וכשם שהשה שהוא ע"ז שלהם אין כח בידו לעשות כרצונו כך הטלה של מעלה אין לו כח רק לעשות רצון קונו לא ישנה את

חומת אנ"ך

(ד) איש לפי אכלו. בגימטריא אוכל כזית כי סתם אכילה בכזית. רבינו

מרפא לשון

קדמאי הוא. ה"ג ול"ג קדמאה מפני השואת התנועות. ג) שה לבית אבת שה לבית, הא' אימר והב' אימרא ה"ג וכמ"ש היא"ר ז"ל. ד) ואם ימעט הבית, ואם זעיר, ה"ג דלא כנ"א יזער והנה יש לשאול למה תרגם כאן הבית כפישוטו ולקמן פ' מו' בבית אחד יאכל תר' בחבורה כפי פירושו המקובל והי"ל לתרגם כאן ג"כ ואם זעיר בית

מסורת הקריאה

א"ת ומ"ש: יב (ג) ויקחו, נמסר עליו ו' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא והיו"ד רפי, ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש, וסי' א' דין, ב' ויקחו לי תרומה (לקמן כ"ה ב') ג' ויקחו אליך שמן, (לקמן כ"ז כ') ד' ויקחו אליך (ויקרא כ"ד ב') ונשמט פסוק זה מהמסרה, וצ"ל אחר פסוק ויקחו אליך שמן, מלת וחברו, והכוונה על פסוק זה, ה' פרה אדמה (במדבר ל"ט ב') ו' ויקחו נא שנים סוסים, וצ"ל חמשה מן הסוסים (מ"ב ז' י"ג) וכן נמסר במ"ב ז' י"ג: ויקחו, הקו"ף רפי: (ד) ימעט, נמסר עליו ב', ר"ל ב' שהעי"ן בפתח, א' דין, ב' אל ימעט (נחמיה ט' ל"ב): הבית,

נַפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־
הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה
יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים
תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל
בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ
עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ

תו"א איש לפי. שם לח: שה תמים זבחים ל: והיה לכם. ר"ה ז: ושחטו אותו. פסחים סד: בין הערבים, שם נט: על. זבחים נה עב:

תרגום אונקלוס

גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ. תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא: ה. אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּיהּ יְהֵי לְכוֹן. מִן אִמְּרַיָּא וּמִן בְּנֵי עִזַּיָּא תִּסְּבוּן: ו. וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא. עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא. יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין. וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כֹּל, קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: ז. וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא, וְיִתְּנוּן. עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שָׁקְפָא. עַל בָּתַּיָּא. דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן:

תפסיר הרס"ג

אמר עלי' קדר טעאמה תתואסוה: (ה) וליכון לכם ראסא. צחיחא ד'כרא אבן סנתה. מן אלצ'אן ואלמאעז תאכ'ד'ונה: (ו) יכון ענדכם מחפוצ'א. אלי יום ארבעה' עשר מן הד'א אלשהר. יד'בחה גמאעה' גוק בני אסראיל בין אלג'רובין: (ז) ויאכ'ד'ו מן דמה. ויגעלונה עלי' כ'די אלבאב ואלמטל. עלי' אלביות. אלד'י

אבן עזרא

נזם באף ובאזן. וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון. וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית. והחיצון שער החצר. ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום. ואילו היה כן היה זה בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שערי החצר. והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו. רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית. ויהיה סימן למשחית שיראנו. כדרך והתוית תיו: ומלת בתים, משונה בדקדוק. כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון. רק אם היה הקמץ חטף. כמו רני שמים. אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית. שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח. לשון רבים מן האיפה והבת. ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג: (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד. ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד. על כן מנהגם

אבי עזר

ויותר נכון להגדיל הנורא בלשון דמשתמע על ערבים הרנה כל ימי הארץ: (ז) (ומלת בתים זרה) ורד"ק כתב הטעם שנקדו בדגש. שלא תתערב המלה עם ואשיתהו בתה שהוא ענין שממה. ומה שכתב הרב ומלת על הבתים יורנו כי הוא מלעיל וכו'. כי בכל המקרא מלת בתים מלרע כמו שכתב הבחור. ובזה מביא הרב ראיה לחזק דבריו. כיון שבתיבת הבתים מלעיל. כי תמיד מושב הנגינה בעי"ן הפעל. ומודה בזה כי בתים עי"ן הפעל יו"ד. ומיהו אין צורך לחזק הדברים. כי ידוע מעצמו ששרשה בי"ת. וגם הנגינה נכונה בכל מקום מלרע במלת בתים. כיון שנה נראה ונסתר באים כאחת ונמלת על הבתים נכון מאד שעומד השר מלרע ומשרת

רשב"ם

אביא להם. חטף באות ראשונה: (ז) המשקוף. מפתן העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית כמו וישקף אבימלך. והמפרש לשון שקיפה וחבטת הדלת צריך למצוא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון

בעל הטורים

לחדשי השנה דהוא ניסן: (ד) איש לפי אכלו. בגימט' אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכוסו על השה שה תמים.

שפתי חכמים

אחע"ה מתחלפות: ש דמדפסת הוא נאכל על השובע א"כ מאי נפקותה בין בעל אכילה לשאינו בעל אכילה אלא לפי אכלו הייט הראוי לאכילה: ת י"ל משום הכי הביא התרגום שלא תאמר תכוסו את אחרים לכך הביא התרגום תתמנון ע"י אחרים (נח"י) ול"נ עיקר כוונת הרב למעוטי שלא תפרש ל' שחיטה לא תשחטו תרגום לא תכסון וכן דעת הפ"ם: א (נח"י) ואתא למעט דלאחר שעבר עליו שנה אע"פ שעדיין לא נתמלאו שתי שנים פסול לקרבן פסח כדאמר בפסחים דף ל"ז ברש"י זכר בן שתי שנים אינו ראוי לפסח ע"ש מה שהאריך בראיות: ב דכתיב ושה עזים ואי אמרת אחד מן הכבשים ואחד מן העזים הל"ל שיים ל' רבים כיון דעז נמי קרוי שה אלא וכו': ג והא דלא הקשה לעיל גבי בעשור לחודש ויקחו להם וגו'. וכ"ל דלעיל הייתי אומר מפני בקור ממום לריך ד' ימים ואה"נ דפסח דורות נמי לריך ד' ימים לבקור ולא בא הוה למעט מבקור ד' ימים אלא פסח שני אבל הכא דכתיב והיה לכם למשמרת וגו' וזהו ל' בקור ש"מ דויקחו דכתיב לעיל קיחה ממש הוא א"כ קשה למה לקיחתו ארבעה ימים קודם לשחיטתו כלומר לקיחתו לשם פסח ופסח דורות לקיחתו לשם פסח כ"ז שירלה אך קשה היאך מתורץ הקושיא במה שמביא בשם רבי מתיא בן חרש וכו' ולמה ד' ימים לא פחות ולא יותר ול"ע: ד פי' ועוד טעם אחר שהיו וכו': ה [רא"ם] וא"ת אמאי לא יליף מקרא איש שה לבית אבות שא' לוקח לכל המשפחה ועוד דלמא שאני הכא שיש לו ולשליח שותפות בגויה. וי"ל דנפקא ליה מהני תרי קראי דאם אינו ענין להיכא דאית ליה שותפות בגויה תנהו ענין להיכא שאין לשליח חלק בגויה כדאיתא שם בקידושין (נח"י) ואגב חורפיה לא עיין יפה והאריך שם ע"ש ומסיים ול"נ דהל"ל ושחטו אותם דהוי משמע דהרבה אנשים שוחטים הרבה פסחים או הל"ל ושחט אותו השתא דכתיב ושחטו אותו א"כ קשה וכי כולם שוחטים אלא וכו': ו דלא הל"ל אלא ונתנו מן הדם ולקחו ל"ל אלא זו קבלה ז (נח"י) וה"פ מאחר שולקחו היינו שמקבל את הדם ולא כתיב

רש"י

לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן ש שאינן יכולין לאכול כזית (מכילתא): תכסו. ת תתמנון: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה א כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה ב שאף עז קרויה שה שנאמר (דברים יד) ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים ג מה שלא צוה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך (שם) בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים ד אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אתו וגו'. וכי כולן שוחטין אלא מכאן ששלוחו ה של אדם כמותו (מכילתא קידושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בשלש כתות זו אחר זו נכנסת כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. ו זו קבלת ו הדם יכול ביד ז ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף.

דעת זקנים מבעלי התוספות

פרק ר"ע א"כ עשור שלו בשבת שלפניו וכשראו המצרים בשלוקחין הפסחים לשחוט נתקבצו עליהם להרגן כי יראתן של מצרים הי' בהמות ועשה להם הקב"ה נס וניצולו ולכך קרוי שבת הגדול מפני גדול הנס. ומיהו צריך ליתן טעם למה מקחו מבעשור. ואו' רש"י שיתעסקו בברית מילה ובדם פסח ד' ימים. ומקשים ד' ימים למה ואומר הרב יצחק מאיבר"א כדי שימולו וישהו ג' ימים אחר המילה קודם שיצאו לדרך:

ואכלו

מרפא לשון

אבא ונראה דהכי נמי היה ראוי לתרגם אלא דמפני שהוא סמוך לפסוק שלמעלה ממנו ששם מפורש אימר לבית אבא אימרא לביתא, דהיינו ביתא היינו בית אבא לכן סתם בזה כלשון המקרא דפשוט דהאי ואם זעיר ביתא היינו בית אבא שפתח בו תחלה. ה) זכר בן שנה, בר שתיה, תרגמו כמו בן שנתו ולא כפי לשון המקרא בר שתא. מפני שמשמעות בר שתא, השנה הידועה משנות העולם שמשיעבור עליו יום ר"ה נק' בן שנה אפי' לא היה לו משנולד אלא ב' או ג' חדשים וזה אינו דכל השנים האמורים בקרבנות מונים לו שנה מיום שנולד עד שיהיה לו שנה תמימה באותו יום שנולד כמו שלמדו זה בערכין (יח' עב') מכבש בן שנתו לכל הקרבנות וכן פסק הרמב"ם פ"א מהל' מעשה הקרבנות דאפי' שעה א' מעכבת כגון אם נולד בי"ד בניסן בח' שעות אסור להקריבו בניסן הב' בט' שעות ביום י"ד שאינו עוד תוך שנתו וי"ל עוד למה לא תרגמ' בר שנא כדמתר' כבשים בני שנה, בני שנא, ונראה שלא יתכן זה מפני ששם בר מצטרף ויהיה שם אחד ברשנא ותהיה לו משמעות אחרת כמו תרגום ויפול ערום דשאול, ברשן, וכן דכר ברשנא, יהיה כמו זכר ערום וכבר נתחייב טעם זה בכ"מ בתרגום כמו שנת' בפ'. ו) כל קהל עדת, כל קהלא. ובפ' שלח (יד' ה') כל קהל קרא ותר' וכ'. היא"ר שם הטעם שתרגם כאן קהלא לרמוז מ"ש רז"ל שהפסח נשחט בג' כתות מדכ' קהל ועדה וישראל עכ"ל. ומ"מ הטעם ג"כ מחייב זה דהכא מלת כל מועמדת בתביר והתם סמוכה במקף. בין הערבים. בין שמשיא. התר' היפך לה"ק כדרך שקורין לסומא

מסורת הקריאה

הנגינה בבי"ת: ושכנו, מלרע: תכסו, מלעיל: (ה) שה תמים, במרכא תביר, עיין בראשית י"ב כ', וי"ח י"ח: (ז) הבתים, הבי"ת במונח, ונמסר במס"ר הבתים ג' בתרי טעמי וסי' א' דין, ב' ותתצו הבתים (ישעיה כ"ב י') ג' ונשסו הבתים (זכריה י"ד

תרגום אונקלוס

ח. וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין, טְוֵי נוּר וּפַטִּיר, עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: ט. לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי, וְאַף לָא כַד בַּשָּׁלָא מְבוּשַּׁל בְּמַיָּא. אֱלָהֵין טְוֵי נוּר. רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ: י. וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא. וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ. עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תִּיקְדוּן: יא. וּכְדֵין

שמות יב בא

הֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים
יֹאכְלֻהוּ: ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא
וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־
אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ:
י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ:

תו״א [illegible]

בעל הטורים

שצריך ב׳ שיים אחד לפסח ואחד לחגיגה: ו׳ פעמים שה בפ׳ כשתלרף עמהם מן הכבשים רמז שאין פותחין משפה עלאים מבוקרין: (ח) ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל באכילה ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך שתי אכילות אכילת פסח ואכילת חגיג׳: יאכלוהו. וסמיך ליה אל תאכלו לו׳ שיאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה נסה. יאכלוהו. ד׳ במסור׳ ב׳ בעניני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בעינא דמלואים מה התם כלעוו ומפתח אהל מועד לא תלאו ה״ג ואתם לא תלאו איש מפתח ביתו ואידך כי מאספיו יאכלוהו דאתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: (ט) מבושל ב׳ במס׳. ובשל מבושל. ולא אקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם ככל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם ככל אשר חפץ לכם: (י) ולא תותירו ממנו עד בוקר.

רשבים

העברים: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו׳. כל עניני אכילת* דרך חפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת: (ט) נא. נראה לשון צלי קדרה המבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתוב כאן: ראשו על כרעיו. כל זה דרך מהירות:

רש״י

הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט״ל בלעז (אבערשוולט). ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף טרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר ח שאין דרין בתוכן: (ח) את הבשר. ולא גידים ט ועצמות (מכילתא פסחים פג): ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור י וציוה לאכול מרור זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו (שם פא): במים. מנין לשאר משקין ת״ל ובשל מבושל כ מ״מ (שם): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו ל״ת אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ל בני מעיו נותן לתוכו מ אחר הדחתן (שם עד) ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון (שמות יג) על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר ממנו עד בקר. מה ת״ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על

שפתי חכמים

לתוך מה יקבל יכול אף ביד ת״ל בסף: ח מדכתיב אשר יאכלו אותו בהם וא״ל דדוקא כתיב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אבל בית שאין אוכלין בתוכו אע״פ שראוי לדור בתוכו אין נותנין שם דם שהרי כתיב בסמוך והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם משמע אם ראוי לדור בהם אע״פ שאין אוכלין בתוכו נותנין שם דם: ט דאל״כ לכתוב ואכלו אותו הבשר ל״ל [ג״א] ודוקא הגידין שהם קשין שאינן נאכלין מחמת קושין קמיירי: י מדכתיב ומצות על מרורים הקיש מרור למצה מה מצה מין זרעים וכל דבר הבא לידי חימוץ יצא ידי מצה אף מרור מין זרעי׳ וכל עשב מר יצא ידי מרור: כ ר״ל הואיל וכתיב מים ה״א דוקא מים ל״ל לכתוב ובשל מבושל לרבות כל משקים. וא״ת לא יכתוב לא מים ולא מבושל אלא לכתוב נא ובשל ותו לא ומתרץ הרא״ם כיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ואכלת ופירש״י דאף הצלי קרי בישול הוצרך לכתוב ולפרש במים לאפוקי צלי אש וע״ג דכתיב כ״א צלי אש וע״כ דמבושל לאו בצלי קמיירי: ל תקן בזה שלא תאמר דהראש עם כרעיו ועם קרבו נצאם לבדו והכבש לבדו ל״פ עם ראשו וכו׳ כלומר כל הכבש במשלם צלאו: מ וכתב הרא״ם זה אינו אלא אליבא דר״י הגלילי אבל ר״ע פליג בזה ואומר כמין בישול הוא זה אלא חולין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ואכלו את הבשר. לכך נהגו העם לעשות בליל פסח שלש מצות זכר לשלש סאין שאמר מהרי שלש סאין ופסח היה. ויש אומר זכר לשלשה אבות ובציעתה זכר לקריעת ים סוף וירדן שנבקע בפסח ולברך על הפרוסה אכילת מצה כדאי׳ בפסחים מה דרכו של עני בפרוסה ושני טיבולין על ב׳ טבילות שטבלו יליד בית ומקנת כסף. ד״א כנגד שתי הזאות אחת על המשקוף ואחת על המזוזות. ד״א כנגד דם ברית ודם פסח שנאמר מתבוססת בדמיך. ובערבי פסחים מוכח שהן להיכרא דתינוקות שהיו רגילין לאכול ירקות לאחר אכילה לקנוח והשתא קא אכלי קודם סעודה. ישאלו מה נשתנה ועוד היכר אחריתי כי כשיראו בשאר ימים טובים שלא ישתו קודם רק כוס א׳ ועכשיו מוזגין כוס ב׳ אז ישאלו וכן מסיק התם וכאן הבן שואל. וחרוסת זכר לטיט ונותנין בו התפוחים זכר לתפוח כדכתיב לעיל תחת התפוח עוררתיך ומיני תבלין דומין לתבן ואגוזים ושקדים שמלבנין החרוסת זכר לטיט שעושין מסיד שהוא לבן. וכן תניא בע״פ תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט ב׳ תבשילין זכר למשה ואהרן. ד״א דג כנגד לויתן. ביצה כנגד זיז שדי. ובערבי פסחים מסיק אחד זכר לפסח וא׳ זכר לחגיגה. ד׳ כוסות כנגד ד׳ גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וכוס חמישי דהיינו למאן דצריך למשתיה הוא כנגד והבאתי שגם הוא גאולה כדא׳ אינשי מאן דמריה שחרריה ומסר כל דידיה בידיה אי לא אייתיה לבי דריה מאי אהני ליה פי׳ עבד ששחררו רבו ומסר לו גביעו בידו אם לא הביאו לבית דירתו מה מועיל לו כל הטובה ה״נ אם לא הביא הקב״ה אותן לארץ ישראל מה היה מועיל להם היציאה של מצרים. ד״א ד׳ כוסות כנגד ד׳ ישועות ה׳ מנת חלקי וכוסי. כוסי רויה. כוס ישועות אשא ישועה לא נאמר אלא ישועות א׳ לימות המשיח וא׳ לעוה״ב. ד״א כנגד ד׳ כוסות שאמר שר המשקים ליוסף. ד״א כנגד ד׳ כוסות התרעלה שעתיד הקב״ה להשקות לעכו״ם שנאמר קח את כוס החמה ונאמר כי כוס ביד ה׳. וכן כוס חמה ביד ה׳ דכתיב גבי בבל ונאמר ורוח זלעפות מנת כוסם:
(ט) אל תאכלו ממנו נא. פי׳ ראב״ע דלפי שתועבת מצרים תזבחו שמא תאטרו לא נצלהו כל צרכו פן ירגישו בו המצרים

תפסיר הרס״ג

יאכלונה פיהא: (ח) ויאכלון לחמה פי׳ תלך אללילה. שיא נאר ופטיר. מע מראר יאכלונה: (ט) לא תאכלו מנה ניא. ולא טביך׳ מנצ׳ג במא. אלא משוי׳ באלנאר. ראסה ואכארעה וגופה: (י) ולא תבקו מנה שייא אלי אלג׳דאה. פאן יבקי מנה שייא. אלי אלג׳דאה

נוה שלום

צאן או בקר בעודם חיים. (ט) ממנו נא. מנה שיא ניא, שנצלה מעט וזהו פירוש מלת ניא בערבי, עיין רמב״ם פה מהל׳ קר״פ, ותיבת שיא צחות בלשון להחליט אפילו מקצת הדבר כלומר שלא תאכלו כלום ממנו נא והוא כמו שתרגם לקמן ולא תותירו ממנו, ולא תבקו מנה שיא שלא תותירו ממנו כלום והוא ברור, ולא כתבתי זה אלא שראיתי מי שפירש שיא הא׳ מלשון צלי ועיקם ניקוד

אבן עזרא

היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי׳ לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם. ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז״ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי. ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא. ואחרים אמרו. כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה. והטעם שבור. ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו. והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא. ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי. כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי. וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית. והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני״י ואותיות אהו״י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התואר. ופירושו שהוא מבושל במים. כי גם צלי אש יקרא מבושל. כדכתיב ובשלת ואכלת. ויבשלו את הפסח באש כמשפט. ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות. כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש. והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. ובשל שם התואר על משקל כבד זקן. וככה זה ובשל. כי הבית קמוץ והשי״ן רפה ואינו שם הפועל. על דרך כי כמך אכבדך. הכה תכה. כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד.

נחל קדומים

תפקידו. רבינו שלמה אסתרוק ז״ל בפרישתו כ״י: ח (יג) את הבשר בלילה הזה. ר״ת אהבה ואזכור להם ברית אברהם שיש בו אותיות אהב רם. צלי אש בגי׳ ת״ל וזהו ומושב בני ישראל ת״ל שנה. רבינו אפרים בפרישתו כ״י. ואפשר דרך דרש ורמז במה שאמרו כי בנתינת התורה היה חירות משעבוד מלכיות. וחקרו המפרשים דאיך היה מתקיים שעבוד ד׳ מלכיות שרמז הקב״ה לאברהם אבינו במעמד בין הבתרים ותירצו כי ע״י הרעב נמצאו במצרים מע׳ אומות וכלם היו משעבדים בישראל ואם זכינו שלא היו חוטאים היה מתקיים שעבוד ד׳ מלכיות במצרים לבד. אמנם בעגל חזר שעבוד ד׳ מלכיות וכתבו ז״ל שהכל היה תשלום ד׳ מאות של מצרים שלא ישבנו כי אם רד״ו שנה ומאלו הרד״ו לא היה שעבוד כי אם קי״ן שנה ללילה יכולים להטהר וליפטר מת״ל הרמוז במספר צלי אש שהם ת׳. ושעבוד ד׳ מלכיות להשלים והחשבון הוא יתברך ידעו תורף

מסורת הקריאה

ב׳: (ח) יאכלהו, מלעיל: (ט) מבשל, השי״ן בקמץ, ונמסר עליו ב׳, ור״ל ב׳ בקמץ א׳ דין, ב׳ ולא יקח (ש״א ב׳ ט״ו): (י) תשרפו,

מרפא לשון

סגי נהור ופי׳ בין שמשיא כ׳ הרמב״ן ז״ל בין שמש המזרח ושמש המערב. ח) צלי אש, טוי נור. וכן מכות אש כוואה דנור, ובקצת מקומות מתר׳ אש אישתא וצל״ד מה טעם לפעמים מתר׳ אש אישתא, ופעמים נורא וכבר נתעורר על זה היא״ר ז״ל לקמן בפ׳ משפטים וחקר חקירה גדולה למצא טעם לזה וכתב מה שכתב אבל עם כל זה לא נתפרש בו טעם ברור ו׳ אשר נתברר אצלי הוא כי בכל מקום שהכתוב מדבר על חומר האש מתר׳ אישתא וזה כמו לא תבערו אש, עמוד האש, והאש על המזבח, כל אלו וכיוצא בהן מתר׳ אישתא שהוא מדבר על חומר האש שלא יבעיר אותה, או שהיא עמוד הולך, וכיוצא. אבל כשהכ׳ מדבר על צורת האש וכחה, מתר׳ נור, כגון הכא צלי אש, דבצורת האש וכחה נעשה צלי, וכן מכות אש שהמכווה היא מכח האש וצורתה, והכוונה בזה על צורת האש, לא על חומרה וזה טעם גדול בתרגום וחלוק אמת, דעהו ותמצא בו כמה טעמים בכ״מ וכמו שית׳ בפ׳ ויקרא (ד׳ יב) בס״ד. ודו״ק. ט) אל תאכלו ממני נא, כד חי. פי׳ שאינו מבושל כלל ולשון נא כמו נייה בל׳ ערבי כמ״ש הראב״ע ז״ל

יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם
חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם
בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח
הוּא לַיהוָה: יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ
מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: יג וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם

תרגום אונקלוס

תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ. חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין. מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵכוֹן. וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵכוֹן. וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ. פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ: יב. וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין. וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא. וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי. אַעֲבֵיד דִּינִין אֲנָא יְיָ: יג. וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת. עַל בָּתַּיָּא דְאַתּוּן

תו"א ואכלתם אותו. פסחים לד: בחפזון. ברכות נו: פסח הוא פסחים לו. ועברתי ברכות ט. בלילה הזה. מגילה כא: ובכל אלהי. נדרים כ"א:

רשב"ם

(יא) פסח הוא לה'. שהמלאך ידלג ויניח בית ישראל להכות בכורות שבבתי* מצרים: (יב) אעשה שפטים לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה':

בעל הטורים

עד בוקר בגמטריא הוא השני ליתן בוקר שני לשריפתו: (יא) וככה. ג' במסורה וככה תאכלו אותו. וככה יהיה נעור בכי עורא כשהשביע לבני הגולה לעזוב המשא דאחקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא · חגורים. ג' במסורה מתניכם חגורים ואידך בענין פסל מיכה ושם אנשים מאות איש חגורים. וזה שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל והנה איש לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו בהם רשעים. לדיקים שבהם דומים למלאכי השרת: בחפזון ג' במסורה הכא ואידך כי בחפזון יצאת ממצרים כי לא בחפזון תצאו וזה שדרשו דלאו בחפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו: (יג) והיה הדם לכם. לכם בגימטריא המילה שבאותו לילה מלו: לאת. כתיב חסר וי"ו לומר שנמילת הכהנים עד מילת מצרים היו ת"א שנה:

רש"י

בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ב ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני ם תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים ע לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (ש"א כג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מ"ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדילוג פ והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט צ ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש (ד"א) דרך דילוג וקפילה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ק ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים ר והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י ש שליח: (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים

שפתי חכמים

חולה לו ותמיה לי איך הניח דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י הגלילי עכ"ל (נח"י) ול"נ דאס"ד דכוונת הרב לפסוק הלכה כר"י למה הזכיר בני מעיו בלחוד שנותן לתוכו הל"ל נמי נותן כרעיו לתוכו אלא דס"ל דכמו דכראשו כ"ע ל"פ דנותן לתוכו ולא פליגי אלא בכרעיו לחוד וכו' ע"ש: ב (נח"י) תימה לי דבכמה מקומות בש"ס מוכח שהוא עמוד השחר וכן פירש"י בהדיא בברכות דף ע' ובפסחים דף ק"כ: ם הא דלא נקט כלי הכתוב באש תשרפנו משום דלא תימא סורף והולך מיום ראשון עד יום שני לכך אמר תעמוד ותשרפנו יורה שתחלת עמידתו לשורפו לא יהא אלא עד בקר שני (רא"ם). (ג"א) שלא תאמר שלא ישרפנו עד בקר השני אבל אם לא ירצה לשרפו הרשות בידו להניחו כך לכ"א תעמוד ר"ל שהוא מצות עשה לשורפו: ע ר"ל דלאו דוקא שיתגרו מתניהם וכו' אלא שיהיו ממהרים כמו שרוצים לילך לדרך: פ רצונו לפרש דפסח הוא לה' משמע שהוא נותן טעם למה ואכלתם אותו בחפזון: צ ה"נ ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש דרך דילוג וקפילה זכר לשמו וכו' ול"נ ד"א (מהרש"ל): ק כלומר כמו מלך שמנהגו לילך בדרך ישרה ואינו פונה לכאן ולכאן במבואות העיר כך הקב"ה היה עובר במבוי אחד בלבד ובאותן העברה לקו בכורי מצרים בין באותו מבוי בין במבואות אחרים דאל"כ ועברתי ל"ל (רא"ם) ר דאל"כ באמ"צ ל"ל: ש מדכתיב אעשה שפטים ל"ל אני ה' והא דכתיב וה' הכה כל בכור ופי' רש"י הוא ובית דינו יש לומר כיון שהוא עצמו היה המכה אע"פ שב"ד עמו אינו נקרא על ידי שליח:

ענין הדם תהיה אות על הבתים

(יג) והיה הדם לכם לאות על הבתים וגו'. רבים מקשים מה צורך הקב"ה לאות הממנו יפלא כל דבר. וכתב הרב בל"ע המונע הגדול אשר עמד על הדרך למנוע יציאת ישראל ממצרים היה הקטרוג שהללו עובדי ע"ז כמו המצרים. ע"כ סי' ראשית בו וכשאדם רעב יש לחוש לשבירת עצם ופרק כיצד צולין מסיק שאין חיוב שבירת עצם נוהג אלא בשעת אכילת הפסח.

דעת זקנים מבעלי התוספות

המצרים ת"ל אל תאכלו ממנו נא ושמא תאמרו נבשלנו ונכסנו בקדרה ת"ל ובשל מבושל ושמא תאמרו לחתוך הראש והכרעים ואל יכירו מה זאת ת"ל ראשו על כרעיו ועל קרבו. (יא) ואכלתם אותו בחפזון. תקנו חכמים שיהא נאכל על השובע והטעם מפרש בירושלמי משום דכתיב ועצם לא תשברו אך

תפסיר הרס"ג

אחרקוה באלנאר: (יא) וכד'א פכלוה, תכון אחקאוכם משדודה. ונעאלכם פי ארגלכם. ועצייכם פי אידיכם. וכלוה בחפז. הו פסח ללה: (יב) פאתגלא פי בלד מצר פי תלך אללילה. ואקתל כל בכר פיה. מן אנסאן אלי בהימה. ובגמיע מעבודאת אלמצריון. אצנע אחכאמא אנא אללה אלואחד: (יג) פיכון אלדם לכם עלאמה. עלי אלביות אלד'י אנתם פיהא.

נוה שלום

המלה ללא יועיל. (יג) ופסחתי, וארת'א כת"א, גם בישעיה תרגם פסוח והמליט ארת'א וכ'לאץ וכן תרגם ולא

חלק הדקדוק

תיבת ולקח מלרע: יא) וככה, תרין יהיה נעזר וקדמאה מלרע.

אבן עזרא

כמו דבר ידבר. הקדש הקדשתי. רק להתחבר שם הפעל עם פועל. ופעול לא יבא. והנה זה בשל כמו כבד. ולנקבה הזרוע בשלה. ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל. כי שני בשולים הם כמו שפירש. האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין. ולרבים בשלים מבושלים. והמה חכמים מתחכמים. וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם. ברוך ומבורך. והפרש יש בין בדיקת הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם. וכן ויבואו האנשים על הנשים. והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו. ויפת אמר על העצמות. ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הנותר; וטעם וככה תאכלו אותו. פסח מצרים לבדו. והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים. ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים: (יא) ומקלכם בידכם. לנהוג החמורים. כמו ויך את האתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים איננו נאכל עד חצות. ואיננו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים. כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה. וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי' שפטים: וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור

נחל קדומים

דבריהם, וזה רמז בלילה הזה בגלות הזה דמצרים שהגלות דומה ללילה יכולים להטהר וליפטר מת"ל הרמוז במספר צלי אש שהם ת'. אבל צריך ומצות שדבקים תהיו ביצה"ט הרומז למצה ובזה תהי' על המרורים ע"ד שאמרו בילקוט תהלים מז' ל"ב אשריו לאדם שהוא גבוה על פשעיו וכו' ע"ש שלא ישלטו בכם המרורים והגליות ואתם תהיו שולטים עליהם שלא יגעו בכם ולרמז זה להקיץ לב

מרפא לשון

ודרך התר' להוסיף מלת כד על חי בכ"מ כמו יעמד חי דמתר' יתקם כד חי ובשמואל א' ב' ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי ת"י אלהין כד חי וזה כענין תוספת בר בתרגום בר זרעא, בר תורי, בר חורין, ואין להקשות שהתרגום דלא כהלכתה שלא אסרה תורה אלא שאינו צלוי כל צרכו וזהו שקראוהו חז"ל נא שהתרגום הלך אחר משמעות פשט הכ' והקבלה במקומה. ואפשר דמפני שקדם העשה צלי אש ומצות לכך בא אחריו הלאו לא תאכלו ממנו נא דבערך צלי אש הוא קרוי נא, ובשל מבשל, ואף לא כד בשלא מבושל. בכ"מ מוסיף התרגום ואף לא כמו לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה דמתר' ואף לא עמודא דאישתא בליליא, וכן לא מקום זרע ותאנה וגפן דמתר' ואף לא תינין וכן אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, דמתר' ואף לא לקבלא שחדא, והטעם בכולם לומר דלא זו אף זו קאמר קרא כמו בפ' זה אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל ר"ל וכ"ש מבושל במים שלא נתבשל באש אלא ע"י מים שהוא היפך האש ומכאן ראיה שאעפ"י שתרגם נא חי, כוונתו על שאינו מבושל כל צרכו דעל זה תפול הרבותא, ואף לא כד בשלא דל"ר לא תאכל ממנו שאינו צלוי באש יפה וכ"ש מבושל במים אבל אם הוא נא כמשמעו איך יאמר ואף לא כד בשלא דמאי רבותא במבושל על שאינו מבושל כלל, ונכון.

מסורת הקריאה

מלעיל: (יא) וככה, מלעיל על הכ"ף הראשון כי הה"א נוספת, עיין במ"ש שהאריך: חגרים, בזקף קטן: (יב) מצרים, הנגינה

שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי
עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף
לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן
וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם
חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים
מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי | כָּל־

תרגום אונקלוס

תַּמָּן . וְאֶחְזֵי יָת דְּמָא . וְאֵחוּס עֲלֵיכוֹן . וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא . בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד. וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא . וְתֵיחֲגוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ. לְדָרֵיכוֹן . קְיָם עָלַם תֵּיחֲגוּנֵּיהּ : טו. שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן. בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה . תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן .

תולדות אהרן

צבעת ימים. פסחים לח : כי כל אוכל. פסחים מג :

תפסיר הרס"ג

אנצ'רה וארת'א לכם. ולא יחל בכם ובא מהלך. אד' צ'רבת אהל בלד מצר : (יד) ויכון הד'א אליום לכם ד'כרא. תחגו פיה חג ללה. לאגיאלכם. רסם אלדהר תחגונה : (טו) סבעה' איאם תאכלו פטירא. אמא פי אליום אלאול. פעטלו אלכ'מיר מן ביותכם. כל מן אכל

אבן עזרא

המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא חג הפסח ואמר. חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתכם ממצרים. כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה. רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים. כי שם כתוב כי לא חמץ. ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם. והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי. כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב. וככה כתוב על הפסח. שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט. והעד למען תזכור את יום צאתך. ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ. ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב. וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי. על כן דרשו רז"ל אך חלק. ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי. כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים. והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי. והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב. ועוד אדבר על זה :(טז) וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים. והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכיפורים אין כתוב בהם כל מלאכה. רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש. ובכל מקום

בעל הטורים

(טו) אך ביום הראשון תשביתו. אך בגימטריא חובה שאין חובה אלא ביום הראשון: הראשון חסר וי"ו על ו' שעות מותר להשהות

רשב"ם

(יד) תחגוהו. חטף קמץ נמצא בספרי מלכיות אחרות והוא עיקר שמגזרת חגג יאמר תחגוהו. כמו מן סבב יסבוהו ערבי נחל. אבל תחגוהו בפתח מן גזרת ח"י הוא שיאמר מן כלה תכלוהו מן צוה תצווהו :

רש"י

לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפילה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מ"א יח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפסחים הולכים כקופלים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלוט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. ת לדורות: וחגותם אותו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון א ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואיזה יום יצאו ת"ל (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם ב תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שטיי"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינה חובה לאכול מצה ג ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ד ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות ה הכתוב קבעו חובה (שם כח): אך ביום הראשון תשביתו שאור. מערב י"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת. או אינו אלא ראשון של שבעה ת"ל לא תשחט על חמץ. לא תשחט

שפתי חכמים

ת (נח"י) שלא תאמר מדכתיב לכם ס"ד לדור הזה לו"פ לדורות ולא הולרך הרב לזה שהרי כתיב אחריו לדורותיכם אלא כדי לסמכו לוחגותם וכו': א שהרי למעלה הוזכרו יום החודש ועשור וי"ד: ב (נח"י) ות"ל א"כ ל"ל לדורותיכם. י"ל דאי לאו לדורותיכם ה"א לזה הדור יהיה לחקת עולם שיחוגו בכל שנה ושנה וכו': ג מדכתיב וביום השביעי עלרת לה' אלהיך משמע דלא היה רק עלרת אבל אינו חובה לאכול בו מצה דאם היה חובה הל"ל כפי' וביום הזה תאכל מצות ועלרת תהיה כדי שלא נחשב דיצא מן הכלל דלעיל כתב ו' ימים דמשמע ולא ז' ואין להקשות לא לכתוב אלא בערב תאכלו מצות ז' ימים לא יאכל חמץ וממילא ידעינן דבערב ראשון חובה וכל הז' רשות וי"ל דה"א בערב תאכלו מצות ר"ל בערב תתחיל לאכול מצה ותאכל אותם כל ז' ולא תאכל חמץ וק"ל. עיין במזרחי כי האריך הרבה אבל אינו לריך כ"כ לפי' רש"י מש"ה לא הארכתי: ד פי' רשב"ם (פסחים קך) השביעי בכלל ז' ימים מצות תאכלו היה ויצא מן הכלל וכתב ביום הז' עלרת לה' אלהיך ולא נאמר בו תאכלו מצות ללמד לעצמו שהוא רשות ולא חובה ומן המדה הזאת למדנו שלא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא גם על הכלל כולו. והרא"ם דחה פי' זה ופי' בענין אחר: ה פירש"י (פסחים כח) קרא יתירא הוא דהא כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו דאל"כ בערב למ"ל והלא בכלל ז' ימים מצות תאכלו הוא דימים אף

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) אך ביום הראשון. פי' הוזהרו שיהא השאור מושבת מבתיכם כבר. ביום הראשון כלומר שתשביתו מכבר ביום י"ד ודומה לו ויכל אלהים ביום השביעי כדפרי' בפרש' בראשית :

ענין הדם תהיה אות על הבתים

דכרו של הקב"ה למשה ולאהרן שיאמרו לישראל כעשור לחדש ויקחו להם איש שה לבית אבות. וכמ"ש משכו וקחו לכם לאן. ולשון משכו משמע שישראל ימשכו את הטלה ויסחבוהו ברחובות קריה בבזיון וקלון עד הביאהו לביתו בקולי קולות ולא ייראו מהמלרים הרואים אותם פן יקומו עליהם להכותם הכה ופלוע. וסכ' יותר ע"כ היא השחיטה. ששחיטת הפסח היה נעשה בכנופיא גדולה משפחות משפחות בשוקי מלרים. והיו המלרים רואים שישראל שוחטים אלהיהם לעיניהם בלי שום פחד ומורא. והג' האחרון הכביד כי לא די כל זה אלא גם אחרי כן בשעת אכלם אותו ובקיותם נושכים את בשרו. יפרסמו זה לכליון עיניהם ולדאבון נפש של המלרים כתת מדמו על המשקוף ומזוזות הבית לעיני

נחל קדומים

נרדמים צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו לקרבן פסח ודוק:

מרפא לשון

ועד"ז יתפרשו שאר פסוקים הנזכרים דלא זו אף זו קאמר קרא לא ימיש עמוד הענן יומם וכ"ש עמוד האש לילה שאז הם צריכים לו יותר וכן לא מקום זרע וכ"ש תאנה וגפן ורמון שהם מיני אילנות ואין גדלים אלא בארץ טובה ועבודה וכן לא ישא פניכ

רבינו בחיי

(טו) שבעת ימים מצות תאכלו. צוה בחג המצות שיהיה שבעת ימים וקרא היום הראשון והשביעי מקרא קדש כי הראשון יום הגאולה והשביעי סוף הגאולה. וכבר ידעת כי שבעת ימים אלו כנגד ו' קצוות עם השם שכלם שמחים בשמחתו. וזה טעם שהוזהרנו בשמחת יום טוב שקראה הכתוב חדות ה' והוא שכתוב בענין יום טוב (נחמיה ח) כי חדות ה' היא מעוזכם וזה מבואר:

אור החיים

(יד) חוקת עולם תחגוהו טעם שלא הספיק לומר לדורותיכם והגם שאמרו ז"ל כי דורותיכם לבד הייתי אומר מיעוט רבים שנים ת"ל חקת עולם לגלות על פי' דורותיכם שהוא תמיד עדיין קשה לא היל"ל לדורותיכם אלא חקת עולם אכן יתבאר ע"ד האמור למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך להביא לימות המשיח ולמ"ד כל ימי חייך הלילות אפשר כי אמר חקת עולם שלא תאמר תינח בימי החירות בימי הגלות שאנו משתעבדים מה מקום לזכרון לטובה שפסקה ת"ל חקת עולם אפי' בזמן השיעבוד בשאר גליות חקה חקק ה' ובאמצעות פירושם זה תשכיל גם כן הסרת טענת לדורותיכם שאין כוונתו ב' דורות ואם לא היה אומר לדורותיכם לא היינו שומעים מה שפי' בחקת עולם והיינו אומרים שלא בא אלא להתמדת דורות ולא לב' דורות לבד הנשמע מתיבת לדורותיכם ומהיתור שמענו מה שפירשתי:

אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם
הַשְּׁבִעִי׃ טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה
בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ
הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ יז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה

תרגום אונקלוס

אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל חֲמִיעָא. וְיִשְׁתֵּיצֵי. אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל. מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה: טז. וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן. כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן. בְּרַם מָא דְּמִתְאֲכִיל לְכָל נְפַשׁ. הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: יז. וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא. אֲרֵי. בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין. אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. וְתִטְּרוּן. יָת יוֹמָא

תולדות אהרן

מיום הראשון ערכין יח ב

תפסיר הרס"ג

כ'מיר. ינקטע ד'אלך אלאנסאן מן בין אל אסראיל. מן אליום אלאוול אלי אליום אלסאבע: (טז) ואליום אלאוול אסם מקדס. ואליום אלסאבע. אסם מקדס יכון לכם. ולא יצנע פיהמא שיא מן אלצנאיע. אלא מא יוכל לכל נפס. הו וחדה יצנע לכם: (יז) ואחפצ'ו אלפטיר. פאן פי ד'את הד'א אליום. אכ'רגת גיושכם מן בלד מצר. ואחפצ'ו הד'א אליום. לאגיאלכם רסם

אבן עזרא

בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה: (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר. וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו. כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה. והטעם שתאמרו כן לדורותיכם: (יח) בראשון. אחז דרך קצרה. בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם. והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו בעשירי באחד לחדש: (יט) שאור. שהוא מחמיץ והוא הידוע. ואחר כן אמר כל איכל מחמצת כל דבר שיחמץ. ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת. כמו למלוך שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית. כמו אודם פטדה וברקת. שהטעם אודם ופטדה וברקת. וככה מיום הראשון עד יום השביעי. וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת. ובכאן הוסיף גר שהוא גר צדק: (כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה. ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות. כמו ששת ימים תעשה מלאכה. רק חיוב למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל. וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש. ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל. והשין קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלה. רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל. ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרה מהבנין הדגוש. והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיה. כמו משכו. רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפטם לעשות כך. כמו בחרו לכם. ורבים ככה. על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד. (כב) ולקחתם. עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: מלת אגודת. כמו חבורה.

רשב"ם

(טז) אך אשר יאכל לכל נפש וגו'. ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל נפש אבל בשבת ויוה"כ כתיב כל מלאכה:

(יז) ושמרתם את המצות. לאוכלם ביום הזה לזכרון. כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ולא הספיק בצקם להחמיץ. כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו

שפתי חכמים

לילות במשמע כדנפקא לן מקרא דעד יום הכ"א לחודש: ו פי' מזידה וכן הוא בהדיא במכילתא: ז שפירושו קריאת קדש ר"ל תקראהו לכסות ולאכילה ולשתיה ואין לפרש מקרא שם דבר כלו' שפירושו קרוי מן הקב"ה קדש דא"כ היום מבעי ליה ולא וביום וביום: ח מדכתיב הוא דמשמע הוא ולא מכשיריו וכתיב לכם משמע לכל צרכיכם הא כיצד אלא כאן שאפשר כאן שא"א וגו': ט וא"ת דלמא איפכא וי"ל דמרבה אני את הבהמות שמזונותיהן עליך ומוציא אני את הנכרים שאין מזונותם עליך: י פי' אם המצה תפחה ורוצה להחמיץ אע"פ שאין בתפיחה משום חימוץ תתן ידיך בצונן ותטפה פני המצה כדי שתלטשן משום חיוב ושמרתם: כ [דב"ט] דלפי פשוטו אין זה מקומו דהל"ל אחר שבעת ימים מצות תאכלו ושמרתם את המצות שלא יבואו לידי חימוץ והפסיק ביניהם בשאר דינים לו' דלאו דוקא על המצות קאי

רש"י

הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההוא. כשהיא בכפשה ובדעת' ו פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא ז אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם. אפילו ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לעו"ג ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לעו"ג) הוא ולא מכשיריו שאפשר ח לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ט ת"ל לכם (כ"א אך) (ביצה כח ב"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח י תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כ כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה.

ענין הדם תהיה אות על הבתים

לעיני כל עובר. והיה מדי עברו המצרי פתח הבית. וראה את הדם ויאמר מה הדם הזה על פתח הישראל. וידע כי הופם שם להכעים להודיע כי שם בתוך הבית ההוא חותכים עתה לחתיכי חתיכות את אלהיהם ונושכים אותו ואוכלים את בשרו. היתכן לא ינתקו מורשי לבבם להקהל ולעמוד בפתי נפש ולבנוס בחרבות ורמחים אל תוך בתי היהודים לעשות בהם נקמה וכל אשר ימצא בתוך הבית ידקר בחרב. ועכ"ז לא יכנס בלב הישראלי מורך כלל מזה. הוא ודאי אות נפלא על השלמות תשוכתו. והדבקו בו ית' והיותו כופר בע"ז. וזה הוא פי' הכתוב והיה הדם לכם לאות. דהיינו הוא אות לכם על טוב כונתכם ויושר לבבכם עם אלהיכם. וזה יעורר את הקב"ה לרחם עליכם שלא יהיה בכם נגף למשחית כמו שהיה מחייב הדין בעבור הדמותכם למצרים בעבודת העלה. והנה מרע"ה בעולם חסידותו אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ירצה ככר אתם רואים שמצוה זו של שימת הדם היא בעבור שלסבתה הסכנה קרובה ומזומנת לבא ע"י המצרים להכות את אשר יהיה בתוך הבית ולבלתי הייתם חוששים לזה תגללו ברחמיו ית'. ע"כ אומר לכם בבקשה מכם אל ירך לבבכם ולא תיראו שום מגור או חששא מזה שבחתכ' הדם בפתח תפתדו מהנמלא שם בבית באותה שעה ותרצו ללכת החוצה למען אם יבואו האויבים בחמה שפוכה לא ימצא אתכם שם. אל אחי אל תעשו כך כי עם היות הוא ית' לא זרוני על כך. מ"מ אתם מעלמכם מבלי צויו ית' אל תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אלא שבו בתוך בתיכם מסועבדים אל הסכנה ועם המוטל עליכם לעבודתו ית'. כי כשהות יעבור לנגוף את מצרים יכמרו רחמיו עליכם ופסח וגו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) כל מלאכה פרש"י אפי' ע"י אחרים וקשה להר' משה דבשבת אמרי' דאמירה לעכו"ם שבות מדרבנן והכא משמע דמן התורה. וי"ל דאסמכתא בעלמא היא אי נמי על ידי אחרים דפרש"י ר"ל ע"י בנו ובתו הקטנים ואע"ג דנפק מלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ה"מ שבת דחמירא איסוריה אבל י"ט לא קמ"ל: הוא לבדו יעשה לכם. סימן לא בד"ו פסח. כלו' לא בד"ו יעשה לכם:

ויקרא

מרפא לשון

וכ"ש שלא יקח שחד שיש בו הנאה. יז) וביום הראשון מקרא קדש, מערע קדיש. תרגמו כמו מקרא קדוש וצ"ל הלשון. והטעם. והנה כל המפרשים פירשו התרגום מערע ל' מקרה הרשב"ם ז"ל בפ' והיה כי תקראנה מלחמה ומהרש"א בר"ש מסכת יומא והרמב"ן ז"ל בפ' אמור והיא"ר ז"ל שם, אלא שהוא ז"ל חזר והדגיש שלא יתכן להיות מל' מקרה אלא ל' קריאה כמשמעה והביא לו ראיה ממסכת שמחות לעולם אל יארע אדם לתוך אזניו של תינוק וכו' וגו' שכן עיקר ואעפ"י שהוא ז"ל לא ניחא ליה בזה וחזר והביא דעת ה' בעל המלמד שהוא ע"ש הפגישה שפוגשים איש בחבירו הוא מפני שהוקשה לו למה לא תרגמו בל' קריאה כדרכו בכ"מ ולדעתי לא קשיא ולא מידי, כי כן מצאתי שלא תרגם ל' קריאה בל' עירוע אלא בקריאה שאין בה ענייה אלא לעסק ולכן אני אומר שכל קריאה שאינה לצורך ענייה לא יתכן לתרגמה בל' קריאה אלא בל' עירוע מפני שאינה קריאה אלא עסק ויהיה פירוש מקרא קדש שיהיה אומר היום קדוש לאכילה ולשתייה ולכסות שלא יהיו כשל חול ובכל עת יהיה עוסק בקדושת היום וזהו שנאמר מקרא בלשון שם דבר שיורה על גודל הקריאה, ומטעם זה תרגמו כמו מקרא קדוש כי קדוש הוא תאר למקרא שכן תהיה קריאתו היום קדוש. ודכוותיה מ"ש הנביא וקראת לשבת עינג ות"י ותערעה לשבתא בתפנוקין, ומטעם זה תרגמו כמו מקרא קדוש, כי קדוש היא תאר למקרא שכן תהיה קריאתו היום קדוש שיהיה אומר על כל מאכל טוב זה לעונג שבת וכן תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה שת"י תערעין גבר לחבריה, פי' שיזמינו זל"ז ואינה קריאה בשביל ענייה וכן מה שנק' הנשיאים קריאי עדה עניינו ששמם תמיד בפי העדה לשבח ולכבוד וכל דבר שיצטרך להם ע"י אדם גדול אין מזמינין אלא אותם. והנה תמצא בזה שלה"ק ול' ארמי מתדמים שבלה"ק ל' קריאה ול' מקרה שוים וכן בלא"ר ל' ערע משמש ל' קריאה ולשון מקרה, ומזה יש ללמוד שב' לשונות אלו הם של פעולות מתדמות ג"כ והיינו כמשנ"ת שהקריאה שהיא של עסק ורגילות תתפעל במקרה אח"כ

לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ יח בָּרִאשֹׁן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב
תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים
לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים
שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי | כָּל
אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח
הָאָרֶץ׃ כ כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ
בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃
חמישי פ כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ
לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ

תרגום אונקלוס

אָדִין . לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם: יח. בְּנִיסָן . בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא . תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא . עַד . יוֹמָא חַד וְעַסְרִין . לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא : יט. שִׁבְעָא יוֹמִין . חֲמִירָא . לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן . אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל מַחְמְעָא . וְיִשְׁתֵּיצֵי . אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל . בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבַיָּא דְּאַרְעָא : כ. כָּל מַחְמַע לָא תֵיכְלוּן . בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן . תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא : כא. וּקְרָא מֹשֶׁה . לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן . אִתְנְגִידוּ . וְסַבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא . לְזַרְעֲיָתְכוֹן

תו"א כראשון . פסחים כו : בערב תאכלו פסחים ס : עד יום האחד ערכין יח : שבעת ימים . פסחים ד׳ : כי כל אכל . פסחים מג : כל מחמצת . פסחים ה׳ : בכל מושבותיכם . פסחים לו :

בעל הטורים

חמץ : (יח) בערב תאכלו מצת . חסר וי"ו ו׳ ימים רשות לאכול מצה : (כא) משכו וקחו לכם צאן . רמז לבהמה דקה שנקנית במשיכה . משכו בגי׳ מן עברה שלא יביאו מן הגזל :

רש"י

מלאכה : לדרתיכם חקת עולם . לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור : (יח) עד יום האחד ועשרים . למה נאמ׳ והלא כבר נא׳ שבעת ימים ל לפי שנאמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו׳ : (יט) לא ימצא בבתיכם . מנין לגבולין מ ת"ל בכל גבולך . מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ב ישראל ולא קבל עליו אחריות : כי כל אוכל מחמצת . לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ ם אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם : בגר ובאזרח הארץ . לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים : (כ) מחמצת לא תאכלו . אזהרה ע על אכילת שאור : כל מחמצת . להביא את פ תערובתו : בכל מושבותיכם תאכלו מצות . צ זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני ק וחלות תודה (מכילתא ע"ש) [שאינה ראויה ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים] : (כא) משכו . מי שיש לו צאן ימשוך ר משלו : וקחו . מי שאין לו יקח מן השוק : למשפחתיכם . שה לבית אבות :

רשב"ם

ממצרים עגות מצות כי לא חמץ כי גורשו וגו׳ . (כ) בכל מושבותיכם תאכלו מצות . אפילו בגבולין . שאין שם פסחים נשחטין : (כא) למשפחותיכם .

שפתי חכמים

וכו׳ : ל וא"ת דהכא משמע דכל ז׳ ימים חובה הוא ולעיל פירש"י בהדיא דכל ז׳ רשות הוא וי"ל הא דפירש"י לעיל דרשות הוא היינו אכילת מצה דהפסוק משתעי באכילת מצה והכא איירי לענין השבתת שאור והא דנקט הכא למה נאמר והלא כבר נא׳ שבעת ימים אינו ר"ל קרא דלעיל שבעת ימים מצות תאכלו אלא קרא דכתיב הכא שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וקרא דלעיל מיניה עד יום האחד ועשרים. לאדם בערב איירי לענין השבתת שאור ואי לא הוה נאמר אלא ז׳ ימים ה"א דביום אתה מצוה על השבתת שאור אבל לא בלילה עיין ברא"ם שהאריך כאן : מ פי חוץ מן הבתים כגון שדות וכרמים וכיוצא בהן : ב פי׳ שאינו עובר בבל יראה ובל ימצא ומיניה ילפינן דגבולך נמי איירי שאינן אלא ברשותך ונלמד מיתורא דביתך לאפוקי חמצו של נכרי וכו׳ : ם כלומר ותיתי שאור מק"ו מחמץ שאין חימוצו קשה שאין מחמץ אחרים חייבים עליו כרת שאור שחמוצו קשה לכ"ש : ע דעונש שמענו מכל אוכל מחמצת : פ (נח"י) הרא"ם האריך בכאן עד ולבי מגמגם בו ע"כ. עיין בחולין (דף מ"ג) במשנה דאלו כשרות ברש"י ותוספות ולפי שהרא"ם שכח זה כ׳ ולבי מגמגם בו : צ דק"ל בכל מושבותיכם למ"ל דהא חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל ומתרץ דזה בא וכו׳ : ק כלומר ואפי׳ בירושלים אין יוצא בו חובת מצה כיון דלא נאכל בכל מושבותיכם : ר הא דלא פי׳ נמי הכא משכו ידיכם מע"א כו׳ וי"ל דהתם לאו בפי׳ המקרא קאי אלא בטעם המצוה

ענין הקרבן פסח

(כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל וגו׳ . הדקדוקים בפרשה זו רבו מאד ומחמת הקצור לא כתבתי רק מעט מהם . א) הקב"ה אמר למשה ולאהרן דברו אל כל עדת בני ישראל . ומשה דבר רק לזקני ישראל . ב) הקב"ה אמר ויקחו להם איש שה וגו׳ . ומשה אמר משכו וקחו . ג) אגדת אזוב לא נזכר בדברי ה׳ למשה . ד) הקב"ה אמר על שתי המזוזות והמשקוף ומשה

מרפא לשון

מאליה ואולי יש הבדל ביניהם בלשון קל ול׳ כבד אלא שעין הפעל אינה מקבלת דגש. חי) עד יום האחד ועשרים, עד יומא חד ועסרין. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל והקשה למה לא אמר יום עסרין וחד כדרכו בשאר מקומות ולי נר׳ הטעם שמפני שאמר הכ׳ האחד בהא הידיעה לכן צ"ל יומא ומפני שעיקר הגבול הוא סוף המניין לכן סמך לו חד ואח"כ צירף לו עסרין משא"כ בשאר מקומות שמזכיר סכום מניין שאז מזכיר המרובה קודם כפי סדר המניין. כ) בגר ובאזרח הארץ, בגיוריא וביציבא דאר׳. ה"ג בל"ר וכן בכ"מ דכוותיה. כא) משכו, אתנגידו. ה"ג דלא כנ"א נגידו וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש דאפשר שכן דרך הלשון להשתמש בלשון זה בלשון התפעל כאלו אמר המשכו ובתרגום פנה שכה, ויצבאו, ואתחיילו. וכן תרגום וימשך הארב דפילגש בגבעה, ואתנגיד. אבל וימשכו ויעלו את יוסף ונגדו תרגום לפי שהוא יוצא עכת"ד.

חומת אנ"ך

יוסר"א מגרמיזא בכ"י : (כא) משכו וקחו לכם צאן. אמרו רז"ל משכו ידיכם מהע"ז והענין שהיו עובדים לע"ז כמוש אותיות משכו ולזה אמר

מסורת הקריאה

ברי"ש (יד) תחגהו, הגימ"ל דגושה : (טז) לבדו, מלרע : (כא) משכו, המ"ם במתג והשי"ן בשוא לבדו : ושחטו, נמסר עליו ב׳ פתחין וסי׳ א׳ דין, ב׳ והתקדשו (דה"ב ל"ה ו׳), ושארא השי"ן בקמץ :

רבינו בחיי

(כא) משכו וקחו לכם. דרשו רז"ל משכתם הצאן למצוה אמשיך אויביכם לים סוף ואטביעם בו ובזכות זה (שופטים ד) ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא. ד"א מפני שירידת אבותינו למצרים היתה ע"י משיכה שנא׳ (בראשית לז) וימשכו ויעלו את יוסף ועליהם נאמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא ובלשון הזה נכתב עליהם עונש שנא׳ (נחמיה ט) ותמשוך עליהם שנים רבות. וישראל נקראו (ישעיה יח) עם ממושך וממורט. וכשחוזרין בתשובה נאמר עליהם (תהלים לו) משוך חסדך ליודעיך וכתיב (שיר א) משכני אחריך נרוצה וכתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה: למשפחותיכם. מכאן שחייב אדם לקרב קרוביו כדי שישמחו

תפסיר הרס"ג

אלדהר : (יח) פי אלשהר אלאול. פי יום ארבעה׳ עשר מנה באלעשי. כלו פטירא. אלי׳ יום ואחד ועשרין מנה באלעשי : (יט) סבעה׳ איאם. לא יוגד כ׳מירא פי ביותכם. וכל מן אכל מכ׳מרא. ינקטע ד׳אלך אלאנסאן מן גמאעה׳ אל אסראיל. מן אלג׳ריב וצריח אלבלד : (כ) שייא מן אלמכ׳מר לא תאכלו. פי גמיע מסאכנכם. כלו פטירא (כא) פדעא מוסי׳. בגמיע שיוך׳ בני אסראיל וקאל להם. אמתדו. וכ׳ד׳ו לכם ג׳נמא. לעשאירכם

קריאה ליום א דפסח

א משכו
ב והיה כי תבאו
ג ויהי בחצי הלילה
ד ויסעו בני ישראל
ה זאת חקת הפסח

ואם חל בשבת

א משכו
ב והיה כי תבאו
ג ויהי בחצי הלילה
ד ותחזק מצרים
ה ויסעו בני ישראל
ו ומושב בני ישראל
ז זאת חקת הפסח

נוה שלום

תחמל (דברים יג ט) (יח) בארבעה וכו׳ בערב, באלעשי, בכניסת ליל ט"ו עד יום וכו׳ בערב, באלעשי עד כניסת ליל כ"ב. (כא) משכו, אמתדו, התפשטו לשוקים וקחו וכו׳. צאן, ג׳נמא, שם ג׳נם בערבי כולל לכבשים ולעזים כמו

חלק הדקדוק

ותניינא מלעיל (מהרי"ב) : (כא) משכו. המם מועמדת בגעיא והשוא נע.) : ושחטו. בא בפתח כי היה ראוי להיות תחת השין חירק כמו שמרו, רק נרחב בעבור אות הגרון כי כן משפטו.

אבן עזרא

כמו ויהיו לאגדה אחד. ורבי מרינוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד. ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו וחשב אפודתו. והגאון פי׳ האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריגנ"ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב יצא בקיר. ולא ידעתי מהו. רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף. כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער. וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות. כמו וימד סף השער. אמות הספים. ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים. כמו משכב וספות. ועוד אפרש עד בקר : (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה.

הַפָּֽסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב
וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם
אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת
מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא
תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃
כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם
וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח
וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־
בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־
עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃

תפסיר הרס"ג

ואד'בחו אלפסח: (כב) וכ'ד'ו באקה מן צעתר. ואג'מסוהא פי אלדם אלד'י פי אלטסת. ואדנו עלי אלמטל וכ'די אלבאב. מן ד'אלך אלדם. ולא יכ'רג אנסאן מנכם. מן באב מנזלה אלי אלג'דאה. (כג) פיתגלא אללה ליצדם אלמצריון. וינצ'ר אלדם עלי אלמטל וכ'די אלבאב. פירת'י למן דאכ'לה. ולא ידע אלמהלך. אן ידכ'ל אלי ביותכם פיהלככם: (כד) ואחפצ'ו הד'א אלאמר. רסם לכם ולאגיאלכם אלי אלדהר: (כה) ואד'א דכ'לתם אלי אלבלד. אלד'י יעטיכם אללה כמא ועד.

נוה שלום

שם צאן בעברי. (כב) אגדת, באקה, שם לאגדת הירק. (אלבאקה אלחזמה מן בקל). בסף, פי אלטסת, כלי נחשת שרוחצים בו הידים. המשקוף, אלמטל, בצ'ם אלמים ופתח אלטא חלון שמשקיפים ומציצים ממנו עיין ראב"ע. המזוזות, כ'די אלבאב, לחיי הפתח שהמזוזות כמו הלחיים וכן תרגם לחיו כערוגת הבשם, ולחיי למרטים. (כג) על הפתח, למן דאכ'לה, למי שלפנים מן הפתח דהיינו אותם שלא יצאו מפתח בתיהם.

חלק הדקדוק

ספר צחות דף קלו: כה) ושמרתם את העבודה הזאת. הטפחא בתיבת

תרגום אונקלוס

וְכוּסוּ פִּסְחָא: כב. וְתִסְּבוּן אֱסָרַת אֵיזוֹבָא. וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּבְמָנָא. וְתַדּוּן לְשַׁקְפָּא וְלִתְרֵין סִפַּיָּא. מִן דְּמָא דִּבְמָנָא. וְאַתּוּן. לָא תִפְּקוּן. אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא: כג. וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי. וְיִחְזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא. וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא. וְיֵיחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא. וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: כד. וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין. לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא: כה. וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא. דְּיִתֵּין יְיָ. לְכוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל. וְתִטְּרוּן יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין:

תולדות אהרן

ולקחתם אגודת אזוב. סוכה יג: במשקוף. מנחות לד: ואתם לא. ב"ק ס':

אבן עזרא

והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות. בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו. ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל. ובדרך הסברא נכון היה. לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה. ולא עשו פסח אחר במדבר. כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות. ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מצאנו פסוח והמליט והטעם כמו חמלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי

רשב"ם

כדכתיב לעיל לבית אבות: (כב) בסף. בכלי כדכתיב שומרי הסף. ספות כסף: לא תצאו. כי סימני הדם אשר* במזוזות יגן עליהם:

בעל הטורים

(כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף שקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגימטריא דמי מילה (כג) ולא יתן. ג' במסורה הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי מנחה שבזכות הקרבנות נגאלו. ואידך גבי סוטה ולא יתן עליה לבונה שבזכות הנשים צדקניות יצאו משם וזו שלא עשתה

שפתי חכמים

וטעם המלוה סגי אפי' במלתא דאגדתא אבל הכא מיירי בפירוש המקרא לכן פי' אותו ביותר קרוב לפי פשוטו. רא"ם: ש (נח"י) לאפוקי שלא תפרש ה' קלחים ועי' מזה בתוספות דסוכה דף י"ג: ת אינו ר"ל משחית של מצרים דהא הכה כל בכור אף שלא יצאו לחוץ אלא משחית סתם שיוצא בכל לילה כמו שמפרש והולך רשות למחבלים הוא והא דציוה להם לילה זו ולא כל לילות שבשנה משום שלא יאמרו המצריים כשם שאנו לוקין כך הם לוקין

רש"י

(כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג' קלחין קרויין ש אגודה: אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית ת לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים היא שנאמר (תהלים קד) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (בראשית לא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו) והבאתי אתכם אל

ענין הקרבן פסח

ומשה אמר על המשקוף ועל שתי המזוזות. ועוד לדקדוקים אשר יראה שמעיין בין מאמר ה' למשה ומאמר משה לזקני ישראל. והרב מהרי"א כתב והנראה ביישוב כל זה הוא שה' צוה ביום ראש חדש ניסן לזה למשה ולאהרן על חג הפסח שיעשו ישראל במצרים ולדורות כמו שמפורש בפרשה ואין ספק שמשה רע"ה אמר מיד לכל ישראל המצוה ההיא כמו שצוהו ה' ולא השמיט ממנה דבר ואין מהתימה אשר לא ספר הכתוב שהגיד משה את המצוה לכל ישראל. כי הנה בכל המצות נאמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ולא יספר הכתוב שמשה הגיד להם דבר ה' כי בידוע שלא עבר משה על דבר ה' ואם ה' אלהים דבר מי לא ינבא. אמנם בפרשה הזאת משכו וקחו לכם וגו' לא באה להגיד שדבר משה המצוה אשר צוהו ה' כי כבר שמעו אותה כל העדה מפיו ולכך לא נאמר כה זה הדבר אשר צוה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) ולא יתן המשחית. קשה להרב משה דהא בהגדה כתיב ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וי"ל דה"פ אני בכבודי וגם המלאך ולא המלאך לבדו כי לא יתכן שיהיה הקב"ה בלא מלאך:

מסורת הקריאה

(כב) בסף, נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ זולת זה אפילו באתנחתא וסוף פסוק ועיין במ"ש שופטים י"ט כ"ז: (כג) מצרים, הנגינה ברי"ש: (כה) והיה, נמסר עליו ה' טעם גרשיים ר"פ בתורה וסי' א' דין, ב' כי יביאך (לקמן י"ג י"א) ג' כי ישאלך (שם י"ד) ד' אם לא חפצת (דברים כ"א י"ד) ה' אבנים גדלות (דברים כ"ז ג') אבל שב הוא ברביע בכל הספרים וצ"ל שהוא טעות וצ"ל

רבינו בחיי

עמהם בימים טובים. וכן בימות הגאולה הבטיחנו הקב"ה להתקרב איש אל משפחתו שנאמר (ירמיה לא) בעת ההיא נאם ה' אהיה לאלהים לכל משפחות ישראל:

(כג) וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות. על דרך הפשט מפני שישראל היו סבה בפרסום האלהות בעולם בגאולה זו של מצרים על כן נצטוו במצות הפסח לעשות ענינים מפורסמים כנגד המלך הרשע שהיו ברשותו לבזות אמונת המצריים לעיניהם ולקבוע בלב אמונת הקב"ה ויראתו. ומזה נצטוו לשחוט אלהיהם ולאכלו צלי לא מבושל בקדרה כי אם צלי אש להיות הענין נגלה ומפורסם יותר לכל הנכנסים בבתים ואף לעוברי דרך יתפרסם בריחו. וכדי לפרסם הענין עוד נצטוו לתת מן הדם במשקוף ובמזוזות שהם מקומות נגלים ומפורסמים להורות שמדת הדין מתוחה כנגד המצריים וכענין שכתוב (עמוס ט) הך הכפתור וירעשו הספים וגו'. וע"ד הקבלה צריך אתה לדעת כי הכתוב הזה רמז לאותיות השם המיוחד והזכיר זה למעלה דרך בנין הוא שאמר על שתי המזוזות ועל המשקוף כי כן דרך המסדר הבנין לסדר תחלה המזוזות ואחרי כן ישים עליהם המשקוף אבל עתה הקדים המשקוף ואחרי כן שתי המזוזות. ובכאן תבין סוד הכתוב (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. גם מאמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים ואחר כך יתפלל, שני פתחים ס"ד אלא אימא שעור שני

כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם
מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: כז וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח
עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ
הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: כח וַיֵּלְכוּ
וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ: ששי ס

תרגום אונקלוס

כו. וִיהֵי. אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן
בְּנֵיכוֹן. מָא פוּלְחָנָא הָדֵין
לְכוֹן: כז. וְתֵימְרוּן. דִּיבַח
חֲיָס הוּא קֳדָם יְיָ. דְּחָס.
עַל בָּתֵּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם. כַּד מְחָא יָת
מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁיזֵיב.
וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ: כח.
וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ. יָת מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: כט. וַהֲוָה

תולדות אהרן

ואמרתם זבח. פסחים סב:

בעל הטורים

כמעשיהם לא יתהדר קרבנה: (כח) ויעשו. כן עשו. שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה:

רשב"ם

(כו) מה העבודה הזאת. המשונה משאר ימים טובים בכמה דברים: (כז) אשר פסח. דילג ועבר:

רש"י

הארץ וגו': (כז) ויקוד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת א הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו וגו'. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו ב דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה

שפתי חכמים

ויאמרו משה כדאי הוא והם לא ידעו שמשחית של כל לילה הוא ומש. לא דבר אלא ממשחית שהכה בכוריהם לכך ליוה להם שלא יצאו: א דייק כל אלו הג' מדכתיב ויקוד העם וישתחוו דהל"ל ויקדו כמו שנאמר וישתחוו אלא להורות שאחד קידה היה ושתי שהשתחוואו' מהרש"ל: ב אע"פ שהיה סכנה כדבר לזבוח תועבת

ענין הקרבן פסח

לוה ה'. אבל ראה משה לצוות מעלמו לזקנים שהם יזרזו עלמם במלוה הזאת מהפסח והם יתחילו ראשונה בלקיחתו ובשחיטתו ובנתינת הדם על המשקוף ועל המזוזות שהם היו הדברים היותר מסוכנים ולכך חשש משה אולי יהיה בעיני העם קשה לעשות הדברים האלה משום הן נזבח את תועבת מלרים לעיניהם ולא יסקלונו. מפני שכבר נתפרסם במלרים שמזל טלה היה שופע עליהם יקר וגדולה באמצעות הכבוד והעלוי שהיו נוהגים במקנה הנקרא בשמו ושהוא בעלמו ובדמותו והיו חושבים שהנוגע בשה אחד כנוגע בבבת עינו של מזל טלה ואחת דתו להמית. ועתה בראותם שהיהודים האומללים ישלחו ידיהם במקנה הנכבד והנעבד מקבל השפע העליון ועם בזוי ושסוי כזה ירימו יד בעדר אשר בחרו מלרים להם לאלהים ובכרעי מטתו יאסור אותו לעיניהם ואין לאל ידם להוליאו משם וביום הי"ד ישחטוהו בעוד השמש בלהרים וישימו את דמו על הדלת ועל המזוזה ואין מושיע. אולי יקנאו המלריים באיש ישראל העושה כן וקנאין פוגעין בו ותהיה בזה סכנה רבה. ומפני זה חשש אדוננו משה אולי המון עם בני ישראל יפחדו מעשות המלוה הזאת. לכן כדי לתת להם אומץ לב בדבר לוה לזקנים משכו וקחו לכם. ר"ל אתם ראשי בני ישראל זקני העם ושוטריו התחילו ראשונה בעשיית המלוה הזאת ולזה דבר העלה היעולה היתה לזקני ישראל בלבד. כאומר אליכם המלוה הזאת בראשונה הגדולים והנשיאים אתם בעלמכם לא ע"י שלית משכו וקחו לכם. ר"ל אם יש לכם לאן משכו משלכם ואם לא קחו במקח וקנו לכם איש שה לבית אבות שה לבית בפרסום לכל משפחותיכם שכל משפחה תעשה כן [או נאמר משכו וקחו. ר"ל שימשכו תחלה את הטלה ברחובות קריה לבזותו ואח"כ תקחו אותו לביתכם למשמרת עד יום הארבעה עשר] וכן אתם ראשונה שחטו הפסח ר"ל ביום הי"ד כאשר לוה ה' ותקחו אגודת אזוב שהוא עץ שפל רומז לישראל וטבלתם בדם והגעתם וגו'. ולכן לא דבר אליהם דבר מהאכילה ולא מהמלות ואיסור החמץ. ושאר פרטי המלוה לפי שכבר אמרם להם ולא בא עתה אלא ללוות לזקנים וראשי העדה הרודים בעם שהמה יתחילו לעשות המלוה ההיא ר"ל אותם הדברים המפורסמים שהיה בהם סכנה מפני המלרים וזכרם כפי מדרגתם בסכנה. ראשונה לקיחת הפסח שניה שחיטתו שהיתה קשה מהלקיחה. שלישית לקיחת הדם כסף ונתינתו על הפתח שהיה יותר מכעים

ויותר מסוכן והיה זה כולו כדי שהמון עם ישראל יראו הזקנים עושים כן וכן יעשו גם הם כי העם תמיד נמשך במעשיו בדרך הגדולים [וכל הצלתם היה בזכות האבות. בלקיחת השה לעיני כל המלרים נצולו בזכותו של אברהם. שהוא היה הראשון שקדש שם שמים בכפרו בע"ג שע"כ הפילו נמרוד לכבשן האש וה' אשר הצילו אז הציל גם את בניו עתה. ובשחיטת השה לעיני כל המלרים נלולו בזכותו של ילחק שפשט לוארו להשחט קרבן לה'. וזכותו של יעקב שהלטער על דם השעיר כשהובא לפניו כתונת בנו טבולה בדם שעי"ז נתגלגל הדבר שירדו יעקב ובניו למלרים ואת הועילה להם להנלל מהמלרים בלקיחת דם השה וזהו שאמר הקב"ה למשה ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות והמשקוף. ואיתא במדרש. על שתי המזוזות כנגד ילחק ויעקב. והמשקוף נגד אברהם. להראות להם שבזכות האבות נלולו. וילחק היה בימין ויעקב בשמאל ואברהם על גביהן וחושב האבות למפרע יעקב ילחק אברהם. כמו שאמר הכתוב וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי ילחק ואף את בריתי אברהם אזכור. וסדר זה הוא כאשר ישראל נגאלים ע"י זכות אבות בעתם ובזמנם. אבל משה אמר לישראל עלה טובה ולקחתם אגודת אזוב. שתהיו שפלי רוח כאזוב. ותהיו כלכם אגודה אחת לעבוד את ה' בכל לבבכם ובכל נפשכם אז תתנו את הדם על המשקוף תחלה ואח"כ על שתי המזוזות. ויתחשבו האבות כסדר תחלה אברהם ואח"כ ילחק ויעקב ותוכלו להנאל גאולה שלמה אף שלא בזמנו [ועיין כ"מ בפ' השוכר את"פ]. והזהירם עוד לא תלאו איש מפתח ביתו עד בקר. ר"ל שלא ילאו מהבתים מפני המלריים כדי שלא יראו אותם בעת קלקלתם ומות בכוריהם ויתחרחרו ריב עמהם לאמר אתם המתם את עמנו לכן לא ילאו מן הבית עד הבקר שילאו לדרכם וגם לוה שאותו לילה יתעסקו במלות הפסח ולא יפנו לדברים אחרים. וגם אחר חלות לילה אחרי אכלם את הפסח יתעסקו בטעמי המלוה הזו ולשוב בתשובה על אשר הוטמאו עד כה בגלולי מלרים ויקבעו בלבם אמונת ה'. והבטיחם עוד שלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף. והמשחית ר"ל המלרים. שלא יתן את המלרים לבוא לבתי ישראל לעשות בהם איזה נקמה לנגוף אותם. והרב ר"ב כתב וכ"ל ליתן טעם על אזהרה זאת ואתם לא תלאו איש מפתח ביתו וגו' בעבור לקיים מה שאמר הקב"ה גרש יגרש אתכם מזה. כי לולא זאת לא היה מתקיים מאמר

תפסיר הרס"ג

פאחפצ'ו הד'ה אלצנעה: (כו) ויכון אד'א קאלו לכם בניכם. מא הד'ה אלצנעה לכם: (כז) קולו הו ד'בח ארת'א ללה. כמא ארת'א לביות בני אסראיל במצר. אד' צדם אלמצריון וכ'לץ ביותנא. וכ'ר אלקום וסגדו: (כח) פמצ'ו בני אסראיל וצנעו. כמא אמר אללה מוסי והרון כד'אך צנעו:

אבן עזרא

ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח. כמו ושחטו הפסח. והגאון אמר שהוא מגזרת פסח. כי הפסח ישען על רגלי התמימה. והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו. וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור. וזהו אשר אחר הריחים. והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו. כמו ועבד הלוי הוא. בעצמו: כי אין בית. על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל. רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה. והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם. בחצי הלילה. ונתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם. והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס והוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום. ובין רעמסס ששה פרסאות. והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות השחר שיחל להראות אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה. והנה יש לנו בקר והחשך גדול. כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר. ושם כתוב. בטרם יכיר איש את רעהו. והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה. עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים. והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה. ויותר יש מהתחלת רעמסס עד סופה

אבי עזר

אגלה כידוע לבעלי טעמים: (ל) (ויקם. הוא בעצמו) דבריו פשוטים שדרש מלת הוא. שכבר נאמר ויקם פרעה. ונא מלת הוא לדרשא. שהוא בעצמו התעורר לקום. ולא הקימו עבדיו כדרך המלכים. וכן ועבד הלוי נאמר הוא להראות כי הוא

רבינו בחיי

פתחים, והנני מוסיף באור בכתוב הזה ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם השם בתשלומו. וזהו והיה הדם לכם לאות מלשון אותיות על המשקוף הוא"ו ועל שתי המזוזות שתי ההי"ן זהו שאמר ופסח ה' על הפתח לשון פסיעה כלומר ידלג משם ולא יתן המשחית לבא בו מפני שהוא חתום בחותמו והבן זה. ואם כן היו ד' מזבחות כנגד ד' אותיות השם וכן אמרו במדרש ד' מזבחות היו לאבותינו במצרים ואלו הם המשקוף ושתי המזוזות והסף והיה הסף כלי קטן ועגול וכן עוד ד' כוסות של פסח כנגדם כוס ראשון של קדוש כנגד אות יו"ד שהוא קדש וכן הוא אומר (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש. כוס ב' שאומר עליו ההגדה והוא ספור הנסים כנגד אות ה"א שמשם נמשכים הנסים והמכות. כוס ג' של ברכת המזון כנגד אות וי"ו שנקרא שמים ממה שכתוב (מלכים א ח) ואתה תשמע השמים. ומשם בא המזון ממה שכתוב (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. כוס ד' שאומר עליו שפוך חמתך כנגד ה"א אחרונה שהיא מדת הדין

וזה מבואר. ויתכן עוד לפי הפשט כי אות הדם רמז לחיים ומיתה. מיתה בשונאיהם היא מכת בכורות וחיים לישראל כי הדם הוא הנפש וכיון שנעשה בהם זכרון זה ולא יתן המשחית. וענין המשחית הזה הוא מלאך המשחית שאין להבין אותו על המכה במצרים כי הקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה. ובאר הכתוב ופסח ה' שהוא בעצמו המכה במצרים על הפתח ולא יתן רשות למלאך המשחית בעולם בשעת המגפה שיבא אל בתיהם וכענין שאמר בדוד (שמואל ב כד) ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך. ולמדנו הכתוב הזה כי אע"פ שהקב"ה הוא המכה. המלאך המכה היה שם הוא וכחותיו

מסורת הקריאה

ערים גדלות והוא בדברים ו' י'. (כו) מה, בקמץ כדין כל מה הסמוך לאחת מאותיות אה"ר: (כז) ואמרתם, נמסר עליו ב' בטעם פזר, וצ"ל לית בטעם פזר, כי כן נמסר במסג בפ' מקץ (מ"ג ז') על ויאמרו, ב' בטעם פזר וא' ואמרתם זבח פסח, פי' מלת ויאמרו איכא ב' בטעם פזר, ומלת ואמרתם ליתא רק א' בטעם פזר והוא ואמרתם זבח

כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה
כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר
פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר
הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר
בְּהֵמָה: ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא
וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה
גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר
אֵין־שָׁם מֵת: לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ
מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אונקלוס

בְּפַלְגוּת לֵילְיָא. וַיָי קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ. עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא. דִּבְבֵית אֲסִירֵי. וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא:
ל. וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא. הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי. וַהֲוָת. צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרָיִם. אֲרֵי לֵית בֵּיתָא תַמָּן. דְּלָא הֲוָה בֵיהּ מִיתָא:
לא. וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא. וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי. אַף אַתּוּן אַף

תו"א ויהי בחצי הלילה. יבמות סג:

תפסיר הרס"ג

(כט) ולמא כאן פי נצף אלליל. קתל אללה כל בכר פי בלד מצר. מן בכר פרעון אלגאלס עלי כרסיה. אלי בכר אלסבי. אלד'י פי אלחבס. וגמיע בכור אלבהאים: (ל) פקאם פרעון לילא. הו וגמיע עבידה וסאיר אלמצריון. וכאן צראך' עצ'ים במצר. אד' ליס בית. ליס פיה מיית: (לא) ודעא במוסי' והרון לילא. וקאל קומא אכ'רגא מן בין קומי. אנתמא ובני אסראיל.

אבן עזרא

משמונה פרסאות. על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה. וכתוב אחר. היום אתם יוצאים. ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה. וכתוב שם ומצרים מקברים. וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם. כדברכם. שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם. וגם מקננו ילך עמנו: (לב) יטעם וברכתם גם אותי. שיברכו אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. פירשתיו במלת פן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ. כמו טנאך ומשארתך. כי חמוריהם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו. כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש. ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו. ובין ויצל אלהים. רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול. ולא כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן. כמו ויגשו. ויתנו. אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושו"א תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכתה. אל סכות וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים. כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם. והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים. והנה אזכיר מקצתם. ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום. ואבשלום לא

אבי עזר

נעלמו עבד העבודה: (לו) (גזרת הצלה) דעתו כי מלינו בינוני פעול מהפעיל. כמו אוד מצל מאש. אבל בדגש לא מלינו בינוני כלל. ודברי מטוט אין להם שחר. כי עזר

רשב"ם

(כט) בחצי הלילה. כשהיו אוכלין את פסחיהן: היושב על כסאו. העתיד לישב על כסאו. אילו חיה:

בעל הטורים

(כט) בחצי הלילה. ג' במסורה הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לו' שגם בכאן חרדו חרדה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעניגא דעזה לומר לך שהקב"ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה: (לא) קומו צאו. ב' במסורה דין ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בשל

רש"י

ג ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ד שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורי' ועליו הוא אומר (שמות ט) בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם ה של ישראל ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ו ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחילה ואח"כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר ז על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו ד"א מצריות מזנות תחת בעליהן ז ויולדות מרווקים ח פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה ט מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל.

שפתי חכמים

מצרים לעיניהם: ג דס"ד דמשה ואהרן שאינן בכלל שגאולה לא נצטוו ולא עשו ת"ל כן עשו מייתר דבוללכו ויעשו סגי: ד הרא"ם נתן טעם לשאר מקומות שנאמר וה' הוא ובית דינו כפ' וירא בפסוק וה' המטיר: ה הא דצריך לשני טעמים אלו עיין לעיל ושם מפורש: ו (נח"י) והא דעבדיו לא היו מעמידין את פרעה אע"פ שבהם היתה עיקר המכה דכתיב אין בית וגו' י"ל לפי שהם אמרו כבר שלח את האנשים וגו' הטרם תדע וגו' ולא שמע אליהם לכך הוצרך הוא להעמידם: ז וקשה דא"כ יוכלו לו' משה כדאי הוא שהרי גם אחרים שאינם בכורים מתים וי"ל שמשה אמר להם שכולם בכורים היו לפי שהיו נשותיהם מזנות וכו' וכל זה כדי להראות שפלותם וטומאתם מהרש"ל: ח פנוים הוא פירושו של רווקים: ט דאל"כ ויקרא אל משה מבע"ל כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו כי למשה פירושו בעבור משה:

ענין הקרבן פסח

מאמר זה. כי ידוע בעיני בעל שכל מי שיושב בבית האסורים ומעונה בכל מיני ענוים קשים ויום יום יצפה מתי יתן לו אדונו רשות לצאת חפשי וכאשר ישמע דברי אדונו לאמר צא מבית האסורים ברוח יברח אף באמצע הלילה כמהר חץ מקשת. כי יתירא אולי יתחרט אדונו ויעכבנו עוד. וכודאי כאשר ישמעו ישראל הדברים יוצאים מפי פרעה קומו צאו מתוך עמי. ברוח יברחו אף באמצע הלילה אחד אחד ולא ימתינו עד אשר יתאספו כלם יחד לצאת בסדר ומשטר נכון. רק יחשבו כל הזריז זריז קודם הרי זה משובח. אולי יתחרט פרעה כמו שהיה בהמכות הקודמים. לכך נצטוו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. וכראוה פרעה שאינכם רוצים לצאת גרם יגרש אתכם. ומדוקדק נ"כ מלת ואתם שהיה ראוי שיאמר ולא תצאו אלא כך אמר להם ואתם מעצמכם מרצונכם לא תצאו כי אם כאשר גרש יגרש אתכם. ואחרי דבר משה את דבריו אל הזקנים תיכף נשמעו לדבריו לכל ישראל [כי משה מסופק אם יעשו ישראל מצות הפסח. ע"כ זרז תחלה את הזקנים] ובאו כלם לפני משה ויקד העם וישתחוו לאמר אין מהצורך שהזקנים יעשו תחלה פסחיהם לזרז אותנו ולאמן לבבנו כי אנחנו נעבור מלולים נקיים מצות ה' ומיד וילכו ויעשו בני ישראל וגו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) כי אין בית. אמרי' בספרי וכי תעלה על דעתך שלא היה שם בית שאין שם בכור אלא כך היה מנהגם של מצרים כשהיה בכור שלהם מת היו עושין איקונין שלו בבתיהם ובאותה שעת הי' נשבר ונתך ארצה והי' קשה בעיניהם כיום המות. ועוד אמרינן התם שבטקום שהיו שם בכוריהם קבורים היו באים עכברים וחוטטי' אחריהם ומוציאין אותם ומגררין אותו והיה קשה להם כיום המיתה:

ויושא

מרפא לשון

ל) כי אין בית אשר אין שם מת, ארי לית ביתא תמן דלא הוה ביה מיתא. הי"ג תרגום מלת שם מוקדם ודייקא שכן הוצרך למלאת מקומה במלת ביה וא"א לתרגם דלא הוה תמן ביה מיתא.

רבינו בחיי

הרבים שכלן כחות מדת הדין הממונים על הדין כמלך שהוא עובר ממקום למקום לעשות נקמה באויביו ובאין עמו ספקלטורין אבל אותם ספקלטורין לא היו רשאין להכות כלל ולא מצאו ידיהם לפעול במנויים בלילה ההוא במצרים. כי המניעה הזאת באה להם מאת הקב"ה שהוא לא רצה לעשות נקמה כי אם על ידו. ולכך לא היו רשאין להשחית במצרים כי הוא יתברך מנעם מזה וכענין שדרשו אני ולא שרף אני ולא השליח. אבל בישראל אין להם מניעה והיה אפשר שישלוט עליהם אחד מן הכחות המשחיתים ולכן הוצרכו לאות הדם כי לולא האות היו משחיתים וזהו שאמר ולא יתן המשחית כלומר ולא יתן רשות למלאך המשחית שיבא אל בתיכם. והמובן מזה כי לולא האות היה בא לפי שענין אפשרי היה לא נמנע כאשר על מצרים ומעתה יהיה נמנע בסבת האות:

חומת אנ"ך

נלשון זה תשכו ידיכס מע"ז כמוס. ספר קדמון כ"י: (כט) עד בכור השבי אשר בבית הבור. משה אמר ואת כל בכור אשר אחר הריחים משום שהיו משעבדין בשבויים שלהם ביום בכל מיני שעבוד ובשעה שא"ל משה היה יום לכך אמר אשר אחר הריחים ובלילה היו שמים אותם בבור לשמרם לכך שעת מכת בכורות היה בחצי הלילה ולהכי אמר אשר בבית הבור. רבינו מהר"א

מסורת הקריאה

פסח: פסת, הנגינה בסמ"ך: בנגפו, הפ"א בדגש, עיין בראשית י"ט כ"א: (כט) מצרים, הנגינה ברי"ש: (לא) קומו צאו, הצד"י בדגש

וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃
לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ
כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־
אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם
לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ
טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב
וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם

תרגום אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאִיזִילוּ. פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַּהֲוֵיתוֹן אָמְרִין: לב. אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבַרוּ. כְּמָא דְּמַלֵּילְתּוּן וְאִיזִילוּ. וְצַלּוֹ אַף עֲלָי: לג. וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא. לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא. אֲרֵי אֲמַרוּ כּוּלַּנָא מָיְתִין: לד. וּנְטַל עַמָּא. יָת לֵישְׁהוֹן עַד לָא חֲמַע. מוֹתַר אֲצָוָתְהוֹן. צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵּיהוֹן: לה. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמשֶׁה. וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי. מָנִין דִּכְסַף. וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: לו. וַיָי. יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין. בְּעֵינֵי

תו״א וה׳ נתן את. סנהדרין נא:

בעל הטורים

כרתם אף כאן נמי: (לג) למהר. ג׳ במסורה הכא ואידך וכלבאים על ההרים למהר. למהר שלל חש בז. שהמצרים היו ממהרים לשלחם כלבאים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז: (לד) צרורות. ב׳ במסו׳. הכא ואידך צרורות עד יום מותן אלמנות רמז לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה:

רשב״ם

(לב) וברכתם גם אותי. וגם תברכו אותי: (לד) בצקו. מן בצק מן כסף כספו. משארותם. הוא הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכית ברוך טנאך ומשארתך. כשם שהטנא הוא הסל שנותנין בה את הפרי כן משארותם כלי שנותנין בו את העיסה. וזהו ברכות הכלים שהיו מלאים פירות ועיסה: (לו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה כדכ׳ באלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצרי׳:

רש״י

הטף: ולכו עבדו וגו׳ כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני בעל לא אשלח בעל מי ומי ההולכים בעל רק צאנכם ובקרכם יצג. גם צאנכם גם בקרכם קחו. ומהו כאשר דברתם (שמות י) גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות י שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה׳ או י׳ בבית א׳ (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום כ להשהות כדי חימוץ: משארותם. שירי מצה ל ומרור (מכילתא): על שכמם. אע״פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו מ חשובות להם מן הכסף ומן הזהב נ והמאוחר בפסוק

שפתי חכמים

י דאל״כ מה היה צריך לברכתם כיון שלח את העם: כ אבל לא בשביל איסור חמץ שהרי בפסח מצרים לא היו מוזהרים מלהיות חמץ בבית. א״כ דק״ל לנ״ל טרם יחמץ הל״ל טרם שאפו ע״ז פי׳ המצריים כו׳ כלומר מ״ה כתיב טרם להודיע אותנו כי כ״כ היו המצריים ממהרים כו׳: ל אבל לא שירי פסח דא״כ הוא נותר וחייב שריפה: מ דאל״כ ושמלות למ״ל דאם כסף וזהב השאילום כ״ש שמלות אלא וכו׳. ומהרש״ל פירש מדלא נזם הקב״ה שישאלו שמלות ש״מ שלא היו חשובות ולכך לא אמר הקב״ה שישאלו אלא כסף וזהב כדי לקיים ואח״כ יצאו ברכוש גדול וישראל מעצמם היו שואלים מהם הבגדים לפי שהעני שלא היה לו בגד על צוארו לא היה נותן עיניו על כסף וזהב אלא לשאול מהם בגד או כתונת ועז״פ שחשובות היו כו׳ ר״ל בעיני מצרים היה זה דבר גדול וחשוב להשאיל להם לפי שהיו מובדלים מישראל במלבושיהן ובמנהגיהם לפיכך כשהיה המצרי משאיל הבגד לישראל היה יודע בודאי שלא יחזיר׳ לו לפי שהישראל יפנה הבגד ואפ״ה השאילום לכ״פ שהיו חשובות להן ר״ל למצרים ולא לישראל אבל כסף וזהב לא היה כ״כ חשוב בעיניהם לפי שהיו סבורים שיחזרו להם: נ וקשה והלא אלל חטה ושעורה מונה החשוב קודם וי״ל דכאן אין לומר החשוב קודם דאו סיפ

ענין חמץ ומצה

(לד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם צרורות בשמלותם וגו׳. ויש לתמוה מאי קמ״ל בזה שהי׳ בצקם צרורות בשמלותם. מאי נפקא לן מזה לידע איך נשאו בצקם. בידם או בכלי או צרור בשמלותם. מלבד זה קשה הא אמרו רז״ל דאם מניחים העיסה בלא עסק בכדי הילוך מיל הוה חמץ ואסור לאכלו בפסח והשהיות מצטרפות ואלו ישראל נשאו בציקם מהלך רב מרעמסס לסוכות שהוא ק״כ מיל ואח״כ כתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגות מצות כי לא חמץ ונהי שהיה בדרך נס כמו שפי׳ רש״י כאן כד״ה מרעמסס סוכותה וגם בפ׳ יתרו ד״ה ואשא אתכם על כנפי נשרים. מ״מ שהו בודאי יותר ממיל ואיך אמר כי לא חמץ. וכתב הרב פא״ז דאי׳ בב״מ (דף מ) המפקיד פירות אצל חברו ועירבם הנפקד עם פירותיו כשבא להחזירם לו הרי זה מוציא לו חסרונות לחטים ולאורז כו׳ ט׳ קבין וכו׳ וקאמר התם לא שנו אלא שהפקיד בימות הגורן והחזירו בימות הגורן דכין כהפקדון כין בהחזרה היו החטים יבשים ושוים. אבל כשהפקדון היה בימות הגורן והחזרה היה בימות הגשמים דאז התבואה תופחת ונופחת אינו מוציא לו חסרונות דמותירות הן נחמת לחותן קלת וממלאות סחסרון וסקפה

תפסיר הרס״ג

ואמצ׳ו. אעבדו אללה כמא קלתם: (לב) ואיצ׳א ג׳נמכם ובקרכם כ׳ד׳והא. כמא קלתם ואמצ׳ו. ואגעלוני פי חל: (לג) פשדד אלמצריון עלי׳ אלקום. ליסרעו יטלקונהם מן אלבלד. לאנהם קאלו כלנא מאיתין: (לד) פחמל אלקום. עגינהם קבל אן יכ׳תמר. וכאנת מעאגנהם. מצרורה פי ת׳יאבהם עלי׳ אענאקהם: (לה) וצנעו בני אסראיל חיניד׳ כמא אמרהם מוסי. ואסתוהבו מן אלמצריון. אניה׳ פצ׳ה. ואניה׳ ד׳הב ות׳יאבא: (לו) ואללה אעטא אלקום חצ׳אא.

נוה שלום

(לב) וברכתם גם אתי, ואגעלוני פי חל, ותתנו לי פטרון כלומר מתביעתכם ויהיה ענין וברכתם, כמו עשו אתי ברכה. (לד) משארתם, מעאגנהם, כלי אלישה שהיה הבצק נתון בהם צרורות בשמלתם וכו׳ וכן פירש רשב״ם. (לו)

אבן עזרא

היה בן ארבעים שנה. גם לא נשלמה מלכות בית דוד. ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים. וכתוב ויהי בשלשים שנה. יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא. ויש אומרים ליובל. ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן. ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת. וכתוב ובעוד ששים וחמש שנה. וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה. ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון. על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס. וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ואחרים אמרו משנת הרעש. וכאשר חפשנו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו. הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה. ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג׳ מאות ונו״ן שנה הנה חסרו לנו שמונים. והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה איננו דבק עם וענו. רק עם יהיה זרעך. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי. ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה. ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם. הוצרך בעל סדר

נחל קדומים

לג (יד) כאשר דברתם ולכו בגימטריא לכו על מנת שלא לחזור ע״ה, רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל:

מסורת הקריאה

ונמסר עליו ב׳ דגש, ועיין בראשית י״ט י״ד: (לב) ולכו, הטעם בלמ״ד: (לג) כלנו. הטעם בלמ״ד: (לד) בצקו, מלרע: (לו) וה׳.

חומת אנ״ך

מגרמיזא ז״ל בפירושו כתיבת יד: (לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים וכו׳ וה׳ נתן את חן העם וכו׳. יש להעיר דלמעלה כבר כתיב ויתן ה׳ את חן העם סמוך למ״ש דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וכו׳ ולמאי איצטריך עוד הכא לומר וה׳ נתן את חן העם. או יכתב פה וליתא גם האיש משה ולא יכתב למעלה. ואפשר דהכתוב מלמדנו שהיו שתי חינות אחת מה שאמר ויתן ה׳ את חן העם דזה שאלו נותנים להם כמו שאמר למעלה. וכאן הוסיף יתרון חן דגם מה שלא שאלו נתנו להם וז״ש וה׳ נתן את חן העם וישאלום מעצמם גם אשר לא שאלו. ועוד לימדנו דה׳ מדת רחמים נתן את חן העם וז״ש ויתן ה׳ את חן העם מדת רחמים וכאן הוסיף שגם מדת הדין הסכימה לתת חנם וז״ש וה׳ נתן את חן העם ואחז״ל ע״פ ה׳ נתן וכו׳ דכל כתיב וה׳ הוא ובית דינו והיינו רבותא וה׳ נתן את חן אפי׳ מדה״ד. ולפי מ״ש פרק אלה דהיינו שכר העבודה א״ש מה שאמר וה׳ נתן את חן העם נתוח הדין. וכלפי מ״ש בסדר העולם דכל השעבוד היו קי״ו שנים כמש״ל א״ש שתי חינות כמו שאמרנו כי חן חן גימטריא קי״ו שנים כמספר שני שעבוד. ואמרו במכילתא ובני ישראל עשו כדבר משה וכי מה א״ל משה הרי הוא דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וכן עשו וישאלו איש מאת רעהו. ומאמר מכילתא הלזו תמוה. וראיתי להרב הגדול מהר״ר משה בן חביב ז״ל (ה״ה בעל גט פשוט וכו׳) בדרשותיו כ״י שפירש המאמר הלז והקדים לפרש פסוק ושאלה אשה משכנתה וכו׳ ופ׳ וישאלו איש מאת רעהו ובשם הרב הגדול מ״ח מהר״י חאגי״ז ז״ל פירש דאם היו ישראל הולכים כעניים בבלויי הסחבות שישאילום כלי כסף וכלי זהב לא היו משאילים להם לז״א ושאלה אשה משכנתה העשירה ישראלית וכן מגרת ביתה ישראלית העשירה תשאלו זה מזה ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ואז תהיו נראים כעשירים ואז המצריים ישאילו לכם שסוברים שאתם עשירים ונצלתם את מצרים והחכם השלם כמהר״ש מוריט ז״ל הוסיף בדין שמירה בבעלים והאריך הוא והרב המחבר ז״ל בזה ותורף הדברים בפטר דכיון

בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־
מִצְרָיִם: פ לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: לח וְגַם־
עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר
מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד: לט וַיֹּאפוּ אֶת־
הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת
מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־
עָשׂוּ לָהֶם: מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה

*שישי פסחי

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן ורוקינו יָת מִצְרָיִם: לז. ונְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת. כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גוּבְרָא. רִגְלָאָה בַּר מִטַּפְלָא: לח. וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן. וְעָנָא וְתוֹרֵי. בְּעִירָא סַגֵּי לַחֲדָא: לט. וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא. דְּאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם. גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע. אֲרֵי אִתְּרַכוּ מִמִּצְרַיִם. וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא. וְאַף זְוָדִין לָא עֲבַדוּ לְהוֹן: מ. וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דִּיתִיבוּ בְּמִצְרָיִם.

תו״א ויטאילום. ברכות נח: ומושב בני. מגילה ט:

רשב״ם

וישאילום. מצרי׳ לישראל. ישראל היו השואלים ומצרים המשאילים. השלימו שאילתם ומתנה* היה. מי [שפועל] [נ״א ששואל] את הדבר קרוי פועל ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי הפעיל. משאיל נותן לו מה ששואל: וינצלו את מצרים. עדיים טוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב: (לח) ערב רב. לשון תערובות כדכתיב ויתערבו בגוים: (לט) עוגות. כי אין להם אלא האפוי בתנור: כי לא חמץ כי לא החמיץ. וכן כבד לב פרעה. ל׳ פעל. וכן אהב אביו. והמלך דוד זקן הזקין: וגם צדה. לדרך לא עשו ולכך הוצרכו להתלונן ללחם ולמים: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים. עד סוף שלשים שנה

בעל הטורים

(לו) וינצלו את מצרים. בגימטריא עשאוה כמצודה שאין בה דגן: (לז) סכתה. ב׳ חסרים מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה. שבזכות יעקב יצאו ממצרים:

רש״י

השוב (מכילתא): (לו) וישאלום. ס אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכותה. ע ק״כ מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. פ מבן עשרים שנה ומעלה: (לח) ערב רב. תערובות אומות של גרים: (לט) עגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך. מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה צ (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה ומה שכר מפורש אחריו קודש ישראל לה׳ וגו׳: (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה

שפתי חכמים

ז ואע״ג זו שהרי אלוה להם התשוב מכ״ם שילוה להם השפל (מהרש״ל): ס מדכתיב בתחלה וישאלו ממצרים וגו׳ ואח״כ כתיב וה׳ נתן את חן העם וגו׳ ר״ל שנתן להם חן בעיניהם והשאילום למה צריך תו למכתב וישאילום אלא לרבות אף מה וכו׳: ע דלא היה צריך למכתב מרעמסס דהא הם היו ברעמסס כדכתיב בפ׳ ויגש אלא לומר לך ק״ך מיל היו וכו׳: פ דהא בפ׳ במדבר מנאן מבן ך׳ ולמעלה ולא היו יותר אלא כמו הכא והכל היה בשנה אחת ואי אמרת דהכא מנאן מי״ג שנה א״כ התם כשמנאן מבן ך׳ לא יהיה כ״כ הרבה כמו הכא דהא בשנה אחת לא הגיעו כולן לך׳ שנה אלא המנין דה״כ היה מבן ך׳ ולמעלה: צ פי׳ נביאים

ענין חמץ ומצה

והקשה אביי א״כ ליפקע כדא כשמניחין בו הפירות בימי הגורן היה כדין שיפקע הכד בימות הגשמים מחמת שנתפחים ומותירות ומשני הוי עובדא ופקע כדא אי בעית אימא משום איללא ופי׳ רש״י דוחק מתוך שהם במקום צר נדחקים יחד ואין נתפחים. ובזה א״ש מה שאמר משארותם צרורות בשמלותם כי הכתוב עצמו בא לתרץ קושיתנו הנ״ל שמלה זו שאנו אוכלין על שום מה דא״ל על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וכו׳ הא שהם הרבה יותר מכדי להחמיץ שהרי נשאו בצקם ממצרים לרעמסס ומרעמסס סכותה ואח״כ אפו אותה. לזה מתרץ ואומר ה״ט דלא החמיצה כי וישא העם את בצקו וגו׳ משארותם צרורות בשמלותם ר״ל ערס שתמלא הבצק מיד צררוה בשמלותם והיה במקום דחוק וצר לרור בשמלה ולא היה לו מקום להתפשט ולהגביה א״ע למעלה כדרך המחמיצים וכמו בפירי דכדא הנ״ל דכוון דלייצרי ומנחי לא מתפחי וק״ל:

עוד באותו ענין אבל נדקדק עוד הלשון כי לא חמץ אינו מובן כלל. והרב ר״ב אמר והנראה דרז״ל הביאו שיעור שהייה לשתחמיץ העיסה הוא כמו שיעור הילוך מיל והנה בתחלת השיעור ודאי היא מצה גמורה וכשרה מאד כי היא רחוקה הרבה מלהחמיץ

רעת זקנים מבעלי התוספות

(לז) ויסעו בני ישראל. ק״כ מיל היו ובאו שם לפי שעה וש״ה ואשא אתכם על כנפי נשרים שלשה סמי״ן יש באותו פסוק בסופי תיבות הם ק״כ וזכר לדבר ע״ל כנפ״י בגי׳ ק״כ מילין מהרב משה:

(לט) כי לא חמץ. למ״ד פסח מצרים לא נהגו אלא יום אחד ניחא כפשטי׳ כי לפי שנורשו ממצרים לא נתחמצו אלא למ״ד פסח מצרים נמי לא נצטרכו לאכול מצה כל שבעה א״כ

תפסיר הרס״ג

ענד אלמצריון פוהבוהא להם. ואנתספו אלמצריון: (לז) ת׳ם רחל בני אסראיל. מן עין שמס אלי סכות. שביה בסת מאיה׳ אלף רגל רגאל. מא כ׳לא אלאטפאל: (לח) ואיצ׳א כ׳לט כת׳יר צעד מעהם. וג׳נם ובקר. מואשי עצ׳ימה גדא: (לט) פאכ׳תבזו אלעגין. אלד׳י אכ׳רגוה מן מצר. מלילא פטירא אד׳ לם אכ׳תמר. למא טרדו מן מצר. ולם יטיקו אן יתלבת׳ו. חתא זאדא לם יצנעו להם: (מ) וכאן מקאם בני אסראיל. אלד׳י אקאמו פי אעמאל מצר. ארבע

נוה שלום

וינצלו, ואנתספו, כת״א. (לז) רגלי הגברים, רגל ראגל, כת״א שהקדים תרגום גברים ובל״י, ויהיה שיעור הכתוב כשש מאות אלף גבר רגלי לבד מטף, וההולך על רגליו מבלי לרכוב על סוס או קרון נקרא בערבי ראגל, וכהוראת רגלי בעברי ורגלאה בארמי וכן מפורש בת״ב״ע. (לט) עוגת, מלילא, אפוי על רמץ חם או גחלים. (מ) ומושב וכו׳ במצרים, פי אעמאל מצר, גלגולי המאורעות שהיה תכליתן מושבם במצרים ור״ל מיום שיצא

אבן עזרא

עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן. והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת. אבל אחר זה נאמרה. ואין צורך לכל זה רק חשבון ד׳ מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק. ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים דבוק עם כל הפרשה למעלה ולמטה. והנה פי׳ ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם. גם אבותיהם היו גרים. ככתוב כמעט וגרים בה. ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו: וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו. עד שהגיע הקץ שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא ליי׳ על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי׳.

מסורת הקריאה

בגרשיים, עיין בראשית כ״ד ל״ה: (לז) מרעמסס, בפתח תחת הרי״ש ושוא תחת העי״ן, ועיין לעיל א׳ י״א: לבד, כתב המנחת כליל לבד הבי״ת בקמץ ע״פ המסרה הובא במכלל יופי וע״ש עכ״ל, והמסרה הזאת הוא לקמן כ״ו ט׳ במס״ג וז״ל לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קריין פתח במ״א תציג אותו לבד, שפטים, עכ״ל, אבל בשופטים שם ז׳ ה׳ נמסר בגליון בזה הלשון, לבד לית זקף קמץ וכל משכנא ומספד ותרי עשר דכוותיה קמצין עכ״ל, ור״ל דכל דכתיב גבי משכנא בפ׳ תרומה ומספד דתרי עשר הוא בזכריה י״ב בפסוק וספדה הארץ, המה קמצין, ושארא בפתח, וא״כ גם כאן צריך להיות בפתח, ומה שנמסר במס״ג הנ״ל כל סיפרא, בוודאי הוא טעות וצ״ל כל הדין עניינא, וכן בכל הספרים הישנים המדויקים בפתח וכן הדפיס רוו״ה וכן מסתבר: (לח) ערב, נמסר עליו ב׳ קמצין, ר״ל בצירי העי״ן שנקרא קמץ קטן, א׳ דין, ב׳ ויבדילו (נחמיה י״ג ג׳) וכל שתי וערב דכותיה, ר״ל כל דכתיב אצל שתי וערב שפירושו החוט שנותן בטוית האורך והרוחב דכותיה כתיב העי״ן בצירי ושארא שפירושו רמשא העי״ן בסגול: (לט) ויאפו, מלרע: עגת.

מרפא לשון

לח) וגם ערב רב, נוכראין סגיאין יבפ׳ מתאננים תרגם והאספסף ועירברבין הכא פירש ל׳ ערב רב והתם פירש מי הם הנק׳ אספסוף.

חומת אנ״ך

דהיה שואל כלי כסף וכלי זהב אמר וישאלו איש מאת רעהו באופן שיהיה שמירה בבעלים ושם הרב מהר״ש אלגאזי ז״ל פירש דלא ילך אל אדוניו שעבדו לשאול דיחוש דיקחהו בשכרו לז״א איש מאת רעהו ולא אדוניו. והרב ז״ל פירש וישאלו איש מאת רעהו שלא ילכו אנשים רבים למצרי אחד ולא ישראל אחד אצל מצריים הרבה. ובזה פירש המכילתא הנז׳ דק״ל דכתוב דמ״ש ובני ישראל עשו כדבר משה יתר לגמרי והשיב דבא הכתוב לומר שעשו כמ״ש וישאלו איש מאת רעהו דהכונה כפירוש א׳ רעהו הישראל א״כ מאת מכירו המצרי ולא אדוניו כפירוש ב׳ א״כ ומאת רעהו א׳ דוקא כפירוש ג׳ וז״ש עשו כדבר משה בכל אשר ציום כהמצאות הנזכר מלבד עיקר הדבר

רבינו בחיי

(לז) כשש מאות אלף רגלי כו׳, הלשון הזה יורה שלא היו שש מאות אלף שלמים ומפני שהתורה לא הזכירה כוון חשבונם

מא וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־
צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה
לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־
נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין: מא. וַהֲוָה. מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין. וַהֲוָה. בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין. נְפַקוּ. כָּל חֵילַיָּא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: מב. לֵילֵי נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ. לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ. נְטִיר. לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן: מג. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. דָּא גְזֵירַת פִּסְחָא. כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּיִשְׁתַּמַּד לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ: מד. וְכָל עֶבֶד גְּבַר

תולדות אהרן

א) שמורים. ר"ה יא: זחים. פסחים פא: כל בן נכר. שבת פז

תפסיר הרס"ג

מאיה ות'לאת'ין סנה: (מא) פלמא כאן בעד ארבע מאיה ות'לאת'ין סנה. פי ד'את ד'אלך אליום. כ'רג גמיע גיוש אללה מן בלד מצר: (מב) וכמא כאן ליל חפץ' ללה. ליכ'רגהם מן בלד מצר. כד'אך הד'א אלליל. מחפוצ'א לבני אסראיל לאגיאלהם: (מג) ת'ם קאל אללה למוסי והרון. הד'א רסם אלפסח. כל אגנבי לא יאכל מנה: (מד) וכל עבד לאנסאן

חלק הדקדוק

העבודה בכל סת"י: מב) ליל שמורים הוא לה'. התרגום לילי לפי פשוטו נקט לשון חז"ל במשנה לילי שבת לילי פסחים עיין תי"ט. ואפשר דרמז לנו בזה לילי יום טוב שני של גליות כי זה הוא התחלת המועדים, וא"נ רמז כי לילה זו לא לבד נעשה בו נס מצרים, כי מעותד הוא לנסים כדדרז"ל ליל שמורים וכו' זה היה בימי אברהם דכתיב ויחלק עליהם לילה. שניה לה יציאת מצרים זהו להוציאם מארץ מצרים. שלישית בימי חזקיה ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי' זהו הוא הלילה הזה לה'. רביעית לעת"ל ג"כ זהו שמורים לכל בני ישראל לדורותם לסוף דורותם:

אבן עזרא

ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם. נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם. ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. וטעם אכילת פסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות. שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח. השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים. והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים. והוסיף מצות אחרות. רק מצות המשקוף והמזוזות אינם מענין אכילת הפסח. הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו. והטעם כמו ממנו. כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך. וכמוהו והנותר בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. לרצונו. שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה. ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה. רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מ) תושב. מישראל או שכיר. לא יאכל בפסח

בעל הטורים

(מב) שמורים. ב' במסו' ליל שמורים שמורים לכל בני ישראל שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו לגאולת מצרים וחציו השני

רשב"ם

וארבע מאות שנה משנאמר לאברהם בין הבתרים כי בן שבעים שנה היה אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות של גר יהיה זרעך התחילו מיצחק כמו שפירשתי הכל בפר' בין הבתרים: (מא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע מאות שנה של לידת יצחק: ויהי בעצם היום הזה וגו' ומ"מ במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים: (מב) ליל שמורים הוא לה'. מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם. ולישראל הוא ליל שמורים: לדורותם. לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו: שמורים לשון המתנה כמו ואביו

רש"י

וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. ואי אפשר לומר במצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ד' מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות אפי' בחברון כענין שנאמר (בראשית לה) אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר (שמות ו) את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י שנה וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ואחד נכרי ואחד ישראל מומר

שפתי חכמים

נקרא קבלה: ק ע"ל פ' לך לך ששם מבואר שאברהם היה בן פ' שנים בגזרת בין הבתרים וכן איתא בסדר עולם: ר דק"ל לרש"י כתיב שמורים לכל בנ"י לדורותם וכי לילה זו של יציאה יהיה לעולם ומתרץ משומר ובא כלומר כל לילה כזו שבא בכל שנה משומר מן המזיקין: ש אי בר"ח נאמרה להם הי"ל לכותבם לעיל גבי החודש

דעת זקנים מבעלי התוספות

מאי כי גורשו. וי"ל דה"ק ויאפו את הבצק מפני חיוב מצה ולפי שגורשו ממצרים לא יכלו להתמהמה לבקש צדה לדרך. אבן קשה קצת הווי"ן וכן וגם אמנה מצינו וי"ו יתירה נרדם ורכב וסוס וכן בהרבה מקומות:

ענין חמץ ומצה

מלהחמיץ אך גם זמן מועט קודם כלות השיעור עדיין היא מצה כשרה אבל קרובה היא להחמיץ אם תשהה עוד זמן מועט. ורש"י פי' מרעמסס לסוכות ק"כ מילין היו והביאם הקב"ה לשעה קלה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וי"ל הטעם לזה הנס כדי שלא תתחמץ עיסתם כי אפו אותה בסוכות כמאמר הכתוב ויסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות ואחר כך ויאפו את הבצק. וידוע דלמעט בנסים עדיף וכיון שעיקר טעם הנס היה שלא תתחמץ העיסה ע"כ לא הביאם לסוכות ברגע אחת עם היות שלא יבצר ממנו ית' מאומה והיה יכול להביאם לסוכות ברגע אחת מ"מ היה שיעור שהייתם מרעמסס לסוכות פחות מעט משיעור שהיית עיסה להתחמץ והוא פחות מעט משיעור מיל. וכך יאמר הכתוב ויאפו את הבצק עוגות מצות ולא שהיו המצות בלא שהייה כלל אלא כי לא חמץ ופי' מלת כי כמו אלא [מד' לשונות שכי משמש בהם]. ופירושו שהעוגות היו מצות רק לא חמץ היו ואם היו שוהין עוד מעט היה נתחמץ ולא שהיה מצה גמורה בלא שהייה כלל כי ע"כ היו שוהין באפייתן עד פחות מעט משיעור חימוץ כנ"ל שלמעט בנסים עדיף:

מקנת

נחל קדומים

מב (טו) ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם. אפשר לרמוז מ"ש הרב מהר"ש פרימו ז"ל משם הזהר הקדוש דגאולת מצרים היא סיבא לגאולה העתידה וז"ש ליל שמורים הוא לה' ירמוז למ"ש רעיא מהימנא והביאו הרב עיר וקדיש בעל מעשה רקח רמזי משניות דמחיית עמלק יהיה בע"פ וז"ש ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים וממשם נמשך הוא הלילה דימחה עמלק ויהיה כ"י שמו וכסאו שלם וז"ש הו"א הלילה הזה דלעתיד הו"א שהוא שמו וכסאו שלם ה"ו משם הויה ב"ה וא' מכסא הלילה הזה שמורים וכו' דכבר נמחה עמלק בע"פ ונמצא דבליל פסח כבר כסאו ושמו שלם וזהו הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לעת"ל ור"ת הוא לה' להוציאם הלל רמז שיאמרו הלל בליל התקדש חג כמו שכתוב במס' סופרים וכמנהג ספרד:

מסורת הקריאה

הגימ"ל רפי: (מג) יאכל, הטעם ביו"ד מטעם נס"א: (מד) יאכל,

חומת אנ"ך

לשאול מהמצריים זהת"ד בקיצור: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. ר"ת הלל שאומרים הלל בליל פסח. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כ"י:

מרפא לשון

מב) ליל שמרים, לילי. ה"ג יכ"כ היא"ר ז"ל ופירש עוד כל מקום דמתר' יימם ולילי הוא כמו יומם ולילה בסתם וכ"מ שתר' יממא

רבינו בחיי

בדקדוק כמה היו הגברים או כמה יחסרו מן השש מאות אלף נראה לומר שלא היו חסרים כי אם אחד ולא רצה להזכיר מנינם בחסרון. וכן מצאתי בפרקי ר' אליעזר פרק ל"ט כשעלו ישראל ממצרים נתיחסו כל הגברים ששים רבוא חסר חד מה עשה הקב"ה נכנס במנין עמהם ועלה מספרם ששים רבוא הוא שנאמר (בראשית מו) ואנכי אעלך גם עלה ע"כ:

מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם

תרגום אונקלוס

וְבִין כַּסְפָּא. וְתִגְזַר יָתֵיהּ. בְּכֵין יֵיכוּל בֵּיהּ: מה. תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ: מו. בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכִיל. לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא. מִן בִּשְׂרָא לְבָרָא. וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן בֵּיהּ: מז. כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעַבְדוּן יָתֵיהּ: מח. וַאֲרֵי יִתְגַּיַּיר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא. וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ. מִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא. וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ. וִיהֵי כְּיַצִּיבֵי אַרְעָא. וְכָל עַרְלָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ: מט. אוֹרָיְתָא חֲדָא. תְּהֵי לְיַצִּיבָא. וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיכוֹן: נ. וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ. יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: נא. וַהֲוָה. בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין.

תפסיר הרס"ג

משתרא בת'מן. פאכ'תנה. וחינידי' יאכל מנה: (מה) ואלצ'יף ואלאגיר לא יאכלאן מנה: (מו) ופי בית ואחד יוכל. לא תכ'רגו מן אלבית. מן אללחם כ'ארגא. ועצ'ם לא תכסרו מנה: (מז) כד'אך אכת'ר גמאעה' בני אסראיל יצנעונה: (מח) ואד'א דכ'ל מעכם ג'ריב. וארד אן יצנע פסחא ללה. פליכ'תתן כל ד'כר פי נאחיתה. וחיניד' יתקדם ליצנעה. אד' יציר כצריח אלבלד. וכל אקלף לא יאכל מנה: (מט) שריעה ואחדה. תכון לאלצריח. ואלג'ריב אלדכ'יל פי מא בינכם: (נ) פצנעו בני אסראיל. כמא אמר אללה מוסי והרון כד'אך צנעו: (נא) ולמא

נוד שלום

אאע"ה מבית אביו. (מח) המול לו, פליכ'תתן וכו' פי נאחיתה, ביאור, לפי שהגר שמל צריך הזאה שלישי ושביעי כפורש מן הקבר לפיכך צריך הוא שימול קודם לפסח שבעה ימים, ואם כן תהיה מילתו בעיר מושבו ולכשיגיע פסח ואז יקרב וכו' (מט) ולגר, ואלג'ריב אלדכ'יל, הגר הנכלל עמכם בכל המצוות דהיינו גר צדק.

אבן עזרא

אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח מצרים. והעד לא תוציא מן הבשר חוצה, וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח. וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה. אבל במצות עשת לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה. אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב. ואין נזכרה יותר מאכילת פסח בזמנו. ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא ימולו. כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר צדק. לא גר שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר זה למעלה. אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה. כי בפרשת רדת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות. ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות. וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם: (נא) ויהי בעצם.

תו"א ומלתה אותו. פסחים צו. יבמות עא: תושב ושכיר. פסחים צו: בבית אחד. פסחים פו: לא תוציא מן. פסחים פה. ועצם לא. פסחים פג: וכ' המול. ע"ז ס: המול לו כל. יבמות עא: ואז. שם: וכל ערל. פסחים כ':

רשב"ם

שמר את הדבר: (מו) ועצם לא תשברו בו. כדרך אכילת חיפזון: (מח) וכל ערל. ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול: (נא) ויהי בעצם היום וגו'. אע"פ שכבר (נאמר) זה למעלה חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור:

בעל הטורים

לגאולה לעתיד לבא: (מו) חוצה. ג' מן הבשר חוצה הן אראלים צעקו חוצה. כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. פי' חוץ לבתיהם היה הקב"ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה אבל בבית לא נתן המשחית לבא על כן לא תוציא מן הבשר חוצה שלא לנתת כחוץ: (מח) ואז. ד' במסו'. ואז יקרב לעשותו. ואז תשכילו. ואז ירצו את עונם. ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים. כלו' ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יצליח וישכיל וכן אז כשחיל מלך בבל צרים על ירושלים ואז ירצו את עונם: וכל ערל לא יאכל בו. וסמיך ליה תורה אחת רמז לק"ו שנשא משה במעשה העגל ומה פסח שהיה מצוה אחת אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו וגו':

שפתי חכמים

הזה לכם שהרי שתיהן נאמרו בפעם א': ת הרא"ם האריך בשני הדבורים להקשות מסוגיא דגמרא וליישבה ע"ש בארוכות: א וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפוך אנא בבית אחד יאכל כמשמעו כדפירש"י לעיל וקרא דעל הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שיעשו הנמנים עליו לשתי חבורות ויאכלו אותו בשני בתים. ותירץ הרא"ם כיון דקרינן יאכל בציר"י משמע דקאי על הפסח אבל אי קאי על הבית ה"ל לנקוד יאכל בחולם ופת"ח דהנמנים עליו יאכלו בבית אחד: ב פי' דיאכל דרישא דקרא קאי נמי אעצם לא תשברו בו וכאלו כתיב ועצם הנאכל לא תשברו בו (הרא"ם): ג פי' אפי' אינן ממשפחה אחת: ד וא"ת מהיכי תיתי לחלק והא גר ישראל גמור הוא בשלמא לעיל דכתיב כאזרח

רש"י

במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. רבו (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הנכרי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול ת והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל א בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם ב אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן תלמוד לומר כל עדת ישראל ג יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו נומר לערלות ואינו נלמד מכן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. (מכילתא) להשוות גר ד לאזרח שב

נחל קדומים

מז (טז) ועצם לא תשברו בו. לרמוז שיאכלוהו דרך טיול והתול על יתר מכדי שבעם ולא היתה מחשבתם רק להראות להם כי מה שחשבו המצרים עליהם רעה אם ישחטהו יבא להם הצלה לתשועת נפשם מיד שונא וכדי שלא יחשבו לבטל מעלת טלה ועצמותו מצבא המרום אמר ועצם לא תשברו בו להעירם שתשאר עצמותו קיים על מה שבראו הי"ת בעצמותו ושוטים שקלקלו עתידין ליתן הדין וכל פעל ה' למענהו. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל בפרישתו

חומת אנ"ך

(נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. לכאורה ת"ו נראה דכל פסוק זה יתר. ואפשר דבר לרמוז כמה טעמים ליצ"מ. א' ויהי בעצם היום הזה דכבר נשלמו כל הברורים ועשאוה כמגולה שאין בה דגים וא"כ הוא זמן יצ"מ דכל השעבוד לברר ניצוצי הקדושה אשר שם וכבר החלו עולין ונשארה מצריםה שממה שהוא בגימטריא מצריםה שלא נשאר בה ניצוצי הקדושה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בטעם לא תוסיפו

מרפא לשון

ולילא הוא כמו היום והלילה בהא הידיעה עש"ב ונכון. מו) בבית אחד יאכל, בחבורה, צ"ל היאך תקרא החבורה בית ומצאתי בכ"י אדוני אבי מר שלום זללה"ה על מה שהיה מוכיח ומברר דשתי חבורות האוכלות בבית א' שאין אחד מברך לכולם כמ"ש מר"ן השו"ע בא"ח סי' קס"ז שהביא ראיה מכאן שאמרו דשתי חבורות כשתי בתים ופי' שהחבורה נק' בית שכל קבוצת אנשים לחלק א' יקרא בלה"ק בית כמו בית ישראל בית אהרן בית הלוי בית דויד ע"ש התחברותם לעצמם כמו הבית שהוא מוקף ומובדל לעצמו, וכן אשתו של אדם נק' ביתו ע"ש שמובדלת וסובבת

מסורת הקריאה

מלעיל. (מה) יאכל, מלעיל: (מו) בבית. ו' רפין, ר"ל שהבי"ת בשוא והבי"ת השנית רפה, ושארא הבי"ת הראשון בפתח והשנית בדגש, וסימן נמסר במ"א ג' י"ז במס"ג וז"ל א' בבית אחד (דין) ב' אני והאשה (שם) ג' כי לא ישבתי דשמואל (ב' ז' ו') ד' וחבירו דספרא (וצ"ל דד"ה א' י"ז ה') ה' הוי מגיעי בית (ישעיה ה' ח') ו' והיה אם יותרו (עמוס ו' ט'): חוצה, מלעיל, מס"ק לית מלעיל בתורה: לא, במרכא בלא מקף והמקף במלת תשברו: (מה) ועשה, מלעיל, פסח, הפ"א רפי והנגינה בפ"א: והיה, מלרע שהטפחא ביו"ד: יאכל, מלעיל ביו"ד: (נ) עשו, מלרע:

שמות יב יג בא

היום הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים על־צבאתם:
פ שביעי יג א וידבר יהוה אל־משה
לאמר: ב קדש־לי כל־בכור פטר
כל־רחם בבני ישראל באדם
ובבהמה לי הוא: ג ויאמר משה
אל־העם זכור את־היום הזה אשר
יצאתם ממצרים מבית עבדים כי
בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה
ולא יאכל חמץ: ד היום אתם יצאים
בחדש האביב: ה והיה כי־יביאך
יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי
והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע

שביעי פסח

תרגום אונקלוס

אפיק יי. ית בני ישראל. מארעא דמצרים על חיליהון: א. ומליל יי עם משה למימר: ב. אקדיש קדמי כל בוכרא. פתח כל ולדא בבני ישראל. באנשא ובבעירא. דילי הוא: ג. ואמר משה לעמא. הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית עבדותא. ארי בתקוף יד. אפיק יי. יתכון מכא. ולא יתאכיל חמיע: ד. יומא דין אתון נפקין. בירחא דאביבא: ה. ויהי ארי יעלנך יי. לארע כנענאי. וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי. דקיים לאבהתך

תולדות אהרן

קדש לי. מנחות לד: כל בכור. בכורות מז: פטר רחם. שם יט: ויאמר משה. שבת מז: לא יאכל. פסחים כח: היום אתם. שם טו: והיה כי יביאך. מנחות לד:

תפסיר הרס"ג

כאן פי ד'את ד'אלך אליום. אכ'רג אללה בני אסראיל. מן בלד מצר עלי' גיושהם: (א) ת'ם כלם אללה * מוסי' תכלימא: (ב) אקדס לי כל בכר. פאתח כל בטן מן בני אסראיל. מן אלנאס ואלבהאים. לי הם: (ג) פקאל מוסי' לאלקום. אד'כרו הד'א אליום אלד'י כ'רגתם פיה מן מצר מן בית אלעבודיה. לאן בשדה' יד. אכ'רגכם אללה מן ההנא. ולא יוכל כ'מירא: (ד) אליום אנתם כ'ראגין. פי שהר אלפריך: (ה) וכמא ידכ'לך אללה. אלי בלד אלכנעאניין. ואלחתיין ואלאמוריין ואלחויין ואליבוסיין. כמא אקסם.

קריאה ליום ג דפסח

א קדש
ב והיה כי יביאך
ג והיה כי ישאלך

אבן עזרא

לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים. ובחצי הלילה היתה מכת בכורים. ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה. הפך וטמאו הכהן. כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור. שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחה. כמו ופטורי ציצים. והטעם הבן שפתח תהלה הרחם. ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור. כמו והיה היום הזה. לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדים. ובמקום אחר אמר מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ. וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם. וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל. וזהו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או חכם לתלמיד שלמד. וכתוב כי השעורה אביב. והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה. כי

אבי עזר

מרות הדקדוק אל רוח דרום: (ב) (רחם זרה) כי משקלה נשא נקודות. כמו כנש ארץ אבן. ואם עי"ן הפעל אהה"ע נאמרה בפת"ח. כמו להב שחל שער לכן וילת רחם זרה:

רשב"ם

(ב) פטר. לשון פתיחה. כמו פוטר מים ראשית מדון: באדם. עבודה מתחלה היתה בבכורות: (ד) האביב. ביכור ובישול תבואה. כמו עודנו באבו לא יקטף. באבי הנחל. הדגש [בבי"ת] במקום אות בי"ת החסירה:

רש"י

אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם ה תחילה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ו ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים ז בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היו יודעין באיזה חדש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם ח אלא כנעני: נשבע

שפתי חכמים

הארץ להשוות את הגר לאזרח הארץ בהקרבת פסח בי"ד דה"א מיד שנתגייר יהיה חייב בקרבן פסח מ"ה כתב כאזרח הארץ כדפירש"י לעיל אבל שאר מצות שבתורה מנ"ל לחלק. [רא"ם] וי"ל מדאצטריך קרא להשוות הגר לישראל לענין הקרבת פסח בי"ד ה"א שאין הגר שוה לישראל בשאר מצות: ה דק"ל הא כל עובר פתח את הרחם לכ"פ תחלה: ו דק"ל הא כל דבר שבעולם שלו הוא ועז"פ לעצמי קניתים כלומר אף אם לא תקדיש אותו הוא קדוש אך קדש לי כל בכור כדי שתקבל שכר: ז מדכתיב זכור בקמ"ץ משמע זכור תמיד כמו שפירש"י בפרשת יתרו על פסוק זכור את יום השבת. נח"י האריך שם לסתור דברי הרא"ם וסוף דבריו וצ"ל דממלת הזה יליף דהל"ל זכור את היום אשר יצאתם ממצרים כמו למען תזכור את יום צאתך וגו' אלא הזה משמע בכל יום יהיה בעיניך כאלו היום יצאתם וכמו היום הזה נהייתה לעם פירש"י בכל יום יהיה בעיניך כאלו באת היום בברית כו' והשתא א"ש אין לי אלא ביום מאחר דיליף ממלת היום הזה ע"ש: ח ולא שהוא שם כולל כל הנשארים דבשאר מקומות מנה כולן וחשיב כנעני בהדייהו והתם אין צורך לכלול ט משפחות רבות ל"פ ואחת כו' (רא"ם) א"כ דק"ל כיון דכולם בכלל כנענים לל"ל החתי והאמורי וגו' לא הל"ל רק כנעני ונתרץ ואחת ממשפחות כנען וכו' ואי לא כתיב אלא כנעני ה"א שלא מרבה כלום לכך כתיב הכנעני ואח"כ החתי וגו' כדי שיקשה

ענין קידוש הבכורות

(א) וידבר ה' אל משה לאמר וגו'. כתב מהרי"א הנה קדש השי"ת הבכורות מבני ישראל לפי שהוא ברחמיו וברוב חסדיו הציל מהמגפה את בכורי ישראל ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים. כי ראוי היה שגם הם ימותו [כי הללו והללו עבדו לעלה] ולזה אמר לי הוא. ומאחנות שעשה רבינו חשם שמא יחשבו ישראל שהקב"ה בחר לזכרון גלות מצרים וגאולתו ענין הבכורים ושמפני זה יבטל ענין הפסח והמצה ואיסור החמץ כי יהיה די בזכרון אחד. ע"כ קודם שאמר לישראל מצות קידוש בכורים אמר להם שיזכרו לקיים מצות המצה ואיסור החמץ ועשיית קרבן פסח שיחברו אותם המצות שכבר נצטוו בהם למצות קידוש הבכורים כדי שידעו ויבינו שג' זכרונות יהי' להם. האחד אכילת מצה ואיסור החמץ זכרון ליציאת מצרים שהיתה כ"כ בחפזון שלא הספיק בצקם להחמיץ. והזכרון הב' הוא קרבן הפסח בלילה הראשון זכרון להשפטי' שעשה הקב"ה בלילה ההוא בביטול כח מזל טלה שהיה מזל מצרים ומשפיע להם. והזכרון הג' הוא קידוש הבכורים לגבוה זכר למכת בכורי מצרים והצלת בכורי

נחל קדומים

כ"י: ב (טוב) קדש לי כל בכור וגו' ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגו', יש לדקדק דה' אמר קדש לי כל בכור ומשה רבינו ע"ה ציוה מצוה אחרת זכור את יום וגו' ועוד הקב"ה אמר בבני ישראל והוא דיבר אליהם בשם עם. ופירש רבינו האר"י ז"ל באריכות ותורף דברי קדשו. כי משה רבינו רצה לקבל הערב רב והשי"ת לא היה רצונו. ומצוה ראשונה אחר יצ"מ היה קדש ודייק לומר פטר כל רחם בבני ישראל לאפוקי הערב רב, וחש משה רבינו ע"ה שאם מצוה ראשונה יצוה לבני ישראל לבדם באומרו קדש כל פטר רחם בבני ישראל. אז הערב רב יחזרו למצרים. לכן מצוה ראשונה אמר להם לכלם בין לישראל בין לערב רב ואמר ויאמר משה אל העם בכללות לכל ישראל ולערב רב ואחר שכבר השום במצוה ראשונה אז מצא מקום לצוות לישראל והיה כי יביאך לשון יחיד לישראל נאמרה והרב ז"ל האריך ע"ש: ג (חי) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו'. אפשר במשז"ל שהיום ההוא היה כג' ימים ל"ו שעות

מסורת הקריאה

(ב) קדש, הדלי"ת בסגול, ונמסר עליו ל' ר"פ, ר"ל לית עוד

מרפא לשון

לו כע"ש נקבה תסובב גבר. וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' שבת פ"ז בענין המגבן בשבת שחייב משום בונה וכתב הטעם שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבק הכל עד שייעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין. ואמנם יש להקשות שלשון התרגום נ' שהיא אליבא דר"ש שאמר שהפסח עצמו אסור לאכלו בשתי הבורות אבל לד' ר' יהודה דדוקא האדם אסיר לאכול הפסח בשתי הבורות הוא חולק על התרגום, וא"כ היאך היה מתרגם בחבורה חדא יתאכיל. ויש לומר דרבי יהודה מפרש ל' אזהרה לאדם עצמו ואמרו יתאכיל היא אזהרה בל' נפעל כמו ולא יאכל חמץ שהוא כמו ולא תאכלו חמץ. לא תוציא מן הבית, לא תפקון מן ביתא. ה"ג תפקון בל"ר והכי דייקא וי"ל דהיה ראוי ג"כ לתרגם מן הבית, מן חבורא, וכמו שפירש"י ז"ל ונר' דפשט הכ' בית ממש אלא שחז"ל למדו דגם מחבורה לחבורה אסור להוציא שכן אמרו לא תוציא מן הבית אין לי אלא מבית לבית מחבורה לחבורה מנין ת"ל מן הבשר חוצה, חוצה לאכילתו והנה התרגום הלך אחר פשט המקרא ולא בא למעט מחבורה לחבורה. יג. ב) פטר כל רחם, פתח כל ולדא. צריך לפרש לשון התרגום והיאך הוא מפרש לש' הכתוב ולכאורה

לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת
בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל
מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃
ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים
וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ
שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה
יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה
לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ
לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי
בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לָךְ. אֲרַע. עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ. וְתִפְלַח. יָת פּוּלְחָנָא הָדָא בְּיַרְחָא הָדֵין׃ ו. שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ ז. פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל. יָת שִׁבְעָא יוֹמִין. וְלָא יִתַּחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ. וְלָא יִתַּחֲזֵי לָךְ. חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ ח. וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ. בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר. בְּדִיל דָּא. עֲבַד יְיָ לִי. בְּמַפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ ט. וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ. וּלְדָכְרָן בֵּין עֵינָךְ. בְּדִיל. דִּתְהֵי. אוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּפוּמָּךְ. אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא.

תפסיר הרס"ג

לאבאיך אן יעטיכאה. בלד יפיץ' אללבן ואלעסל. פאצנע הד'ה אלצנעה פי הד'א אלשהר: (ו) סבעה' איאם כל פטירא. ואליום אלסאבע חג ללה: (ז) ואד'א יוכל פטירא. פי הד'ה אלסבעה' אלאיאם. פלא ירא לך כ'מיר. ולא מכ'מר פי גמיע תכ'מך: (ח) ואכ'בר אבנך. פי ד'אלך אליום קאילא. הד'א בסבב מא צנע אללה לי. פי כ'רוגי מן מצר: (ט) וליכון לך איה עלי ידך. וד'כרא בין עיניך. לכי תכון שריעה' אללה פי פאך. לאן ביד שדידה. אכ'רגך

נוה שלום

יג (ו) בחדש האביב, פי שהר אלפריך, זמן שנתבשלה התבואה עד שנפרך הגרעין מן הקש. (ז) מצות יאכל, ואד'א יוכל וכו', וכשתאכל מצות בשבעת הימים כמו שכתוב לפניו לא יראה לך חמץ אעפ"י שלא תאכל ממנו. (ח) בעבור זה, הד'א בסבב וכו', זה שאנו עובדים עבודה זו בעבר שעשה ה' לי כו' וכ"כ הראב"ע בשם ר' מרינוס ע"ש.

אבן עזרא

כבר הזכיר זה במקום אחר: (ו) שבעת. זאת היא העבודה: (ז) מצות. הנה השבת הזהיר על גר אשר בשעריך. כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת: וככה ביום הכפורים כי כן כתוב. וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: בעבור זה. אמר רבי מרינוס פי' בעבור זה. היה ראוי להיותו הפוך. זה בעבור שעשה יי' לי. והביא רבים כמוהו. לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי איך נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הפך מחשבתו. כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה. רק פי' בעבור זה. בעבור זאת העבודה. שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ. שהוא תחלת המצוות שצוה לנו השם. עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו. ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון. על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. וגם וקשרתם לאות על ידיך. כמו קשרם על לוח לבך תמיד. גם וכתבתם על מזוזות ביתך. כמו כתבם על לוח לבך. ומהו שיהיה לאות ולזכרון. שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרים. ואין

רשב"ם

(ח) בעבור זה. שעשה לי ניסים במצרים. אני עובד עבודה הזאת. וכן זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פינה. נגילה ונשמחה בו: (ט) לאות על ידך. לפי עומק פשוטו. יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך. כעין שימני כחותם על לבך: בין עיניך. כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי:

בעל הטורים

(ט) והיה לך לאות על ידך. (עם החיבות והכולל) בגימטריא זרוע שמאל: תורת ה' בפיך. בגימטריא זה הוא קריאת שמע: הוצאך. חסר יו"ד שבמכה עשירית הוציאן:

רש"י

לאבותיך וגו'. באברהם הוא אומר (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' ט ובילחק הוא אומר (שם כ) גור בארץ הזאת וגו' וביעקב הוא אומר (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים לו) של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר (שמות יב) והיה כי יאמרו עליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה שמושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון י פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם כ לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך. רוצה לומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה (פסוק טז) לדרוש בה יד שהיא

שפתי חכמים

לך למה לא מנה אלא ה' ומוכרח אתה לומר שכולם בכלל כנעני הם: ט וא"ת והלא בפרשת וארא פירש"י לא נודעתי להם אלא באל שדי וי"ל שזה לא היה אלא בשורה בעלמא וא"ת א"כ היכא נשבע וי"ל שכפל דבריו וזו הוא שבועה כדכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח ופירש"י לא מלינו בו שבועה אלא שכפל בו דבריו וזו היא שאמר לא אוסיף ולא אוסיף כ"פ בפסוק א' כפ' ואלה תולדות נח: י מדכתיב זה משמע שמרמז לו מידי: כ וא"ת למה רמז לו לרשע תשובה כאן בתשובת בן שאינו יודע לשאול וי"ל דגם היא תשובה לו דהקב"ה לא עשה נסים אלא בשביל צדיקים שיודעים את התורה אבל בשביל עמי הארץ לא זכו לעשות להם את הנסים ולא היו כדאי ליגאל בשביל עצמם אלא בשביל זכות הצדיקים. וא"ת ודלמא הכל להכי הוא דאתי ומנ"ל רמז לתשובת הרשע וי"ל מדכתיב לי דמשמע לי ולא לו דמשמע שלא היה נגאל כלל ועל כרחך בבן רשע הכתוב מדבר דאלו בשאינו יודע לשאול קשה למה לא היה נגאל בזכות הצדיק אבל

ענין קידוש הבכורות

בכורי ישראל מהמגפה. ולהודיע שלשת המצות האלו הם הכרחיות בזכרונות האלה ע"כ נזכרו כאן שלשתם. ולפי שאמר זכור את היום הזה נתן בו סימנים שלא ישכח מפי זרעם והוא אמרו היום אתם יוצאים בחדש האביב שהוא בכניסת השמש במזל טלה. ונקרא אביב שאז התבואה עומדת באביה. לפי שכשול התבואות תלוי בתנועת השמש כמ"ש וממגד תבואות שמש. וי"א שקרא הכתוב לחדש ניסן חדש האביב לפי שהוא ראשון לחדשי השנה ואב לכלם וכאלו אביב הוא שתי תיבות אב י"ב. ר"ל אב לי"ב חדשי השנה. או הוא רמז למזל טלה שהוא אב וראשון למזלות האפודה. ואחרי שזכר החדש שבו יהי' האב זכר הזכרון הראשון והוא אמרו והיה כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת. והעבודה שזכר הוא הקרבן פסח כי אותו קרא עבודה

נחל קדומים

והביאו הרב ברכת שמואל סדר זה וכתבנו בעניותנו במ"א טעם לזה והיינו כי מהשמש יתבטלו ג' אמונות רעות שהיה למצרים שהעולם קדמון ואת"ל שיש בורא פועל הטוב וכו' ואינו משגיח כמו שכתבנו לעיל פרשת וארא באורך והשמש מבטל ג' אמונות הללו כי מהשמש ניכר שיש מניע ומהשמש ניכר שהוא יתברך משגיח בתחתונים שברא השמש להאיר. ומהשמש ניכר כי פועל הטוב הוא פועל הרע כי השמש מיבש הלח ומתיך היבש ונמצא שהענין משתנה כפי המקבלים. ומשום הכי היה זה הפלא שיום יצ"מ היה כג' ימים וזרח השמש להעיר ולבטל הג' דעות אסורות הנז'. ועתה שמשה רבינו מדבר גם אל ערב רב וכל עצמו בדבריו הללו כלפי הערב רב להרחיקם מג' אמונות רעות שהיה למצרים שביטולן השמש לז"א זכור את היום הזה אשר יצאתם כי הפלא ה' שזרח השמש באותו יום כג' ימים לבטל אמונות רעות ותמיד יהיה לכם לזכרון ודוק כי קצרתי: (יט) כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה. אפשר כי תיבת בחזק בגימטריא קי"ז שכל הגלות היה קי"ז שנה כמ"ש בסדר עולם ולזה הוצרך חזק יד להוציאם לפני זמנם:

ט (כ) למען תהיה תורת ה' בפיך. אפשר לרמוז דקץ הגאולה תלוי

חומת אנ"ך

לראותם וכו' וכל הברורים ע"י השכינה ורמז שכינה גימטריא מצרימה והוא שאמר ה' אנכי ארד עמך מצרימ"ה ואנכי אעלך גם עלה. בשר ליעקב אע"ה אנכי ארד זו גילוי שכינה ויושלמו הברורים כמש"ל פרשת שמות וז"ש ואנכי אעלך דיעלו כי' אדה"ר שהוא גלגולו וזהו אעלך. גם עלה שבררו ר"ב ניצוצין מרפ"ח כמשז"ל. וזה רמז קראין ויהי בעל"ם גימטריא ר"ב שבררו ר"ב מן רפ"ח. הוציא ה' את בני ישראל שנשמרו מצות והיו בני ישראל ממש בלי תערובת כלל. וארץ מצרים שהיו בני חם עבדים לשם ועבדים ליוסף הצדיק. ועוד שהיו רבוי עם ושעבדו ה' פעמים ששים רבוא וה"ל כאלו שעבדו ת"ל שנה כמ"ש במ"א באורך מיסוד רז"ל והמפרשים וז"ש על צבאותם כלומר רבויים ולכן דין הוא לצאת בעצם היום הזה ושליחות עבידת"א יעברו גאולים גאולה אריכתא. (ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר. פירוש בשביל שנשמרו מצות וז"ש לאמר כמשז"ל לאמר זה ג"ע. בעבור זה בזכות מרע"ה הנקרא זה כמ"ש במנחות דכתיב זה משה האיש.

מרפא לשון

נראה שלא רצה לתרגם מלת רחם משום אין דורשין בעריות ולכן בכל מקום שנזכר רחם מחליף במקומו שם ולד העלול ממנו דרך צניעות ותיקון לשון אבל קשה למה לא תיקן הל' באופן אחר

תו"א ועבדת. פסחים לו: שבעת ימים מנחות סו: ולא יראה לך. פסחים מ: והגדת לבנך שם קטו: על ידך. לא: ולזכרון בין. מנחות לד: למען תהיה תורה שבת כח:

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ יא וְהָיָה
כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ
לָךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם
לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר
יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ יג וְכָל־
פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא
תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם

תרגום אונקלוס

אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: י. וְתִטַּר. יָת קְיָמָא הָדֵין בִּזְמָנֵיהּ. מִזְּמַן לִזְמָן: יא. וִיהֵי. אֲרֵי יַעֲלִינָּךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי. כְּמָא דְקַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ. וְיִתְּנַהּ לָךְ: יב. וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ. וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא. דִּיהוֹן לָךְ. דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ: יג. וְכָל בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא. וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִקְפֵיהּ. וְכָל בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא. בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק:

תו"א ושמרת את. עירובין נו: מימים ימימה. נזיר ס: והיה כי יביאך. בכורות ד': והעברת כל. זבחים ק: פטר שגר. בכורות ב': יהיה לך. עירובין לו: הזכרים לה'. בכורות ח: אשר יהיה לך. בכורות נז: ופטר חמור תפדה בשה. יומא מט: ואם לא תפדה שם יג: וערפתו שם י לט:

תפסיר הרס"ג

אללה מן מצר: (י) ואחפץ' הד'א אלרסם פי וקתה. מן חול אלי חול: (יא) וכד'אך אד'א אדכ'לך אללה אלי' בלד אלכנעאניין. כמי' קסם לך ולאבאיך. ואעטאה לך: (יב) פאעזל כל פאתח בטן ללה. וכל אול נתאג אלבהאים. אלד'י יכון לך מן אלד'כור ללה: (יג) ובכר אלחמיר אפדה בשאה. ואן לם תפדה פאקפה. וכל בכר

נוה שלום

(יג) וערפתו, פאקפה, (אלקפא; מוכ'ר אלענק) והעריפה ידועה בדרז"ל.

חלק הדקדוק

יב) והעברת כל פטר רחם לה'. תיבת והעברת במארכה לא בתביר בכל סת"י וכף דכל רפויה וכ"כ א"ת ז"ל: יג) בבניך תפדה. התרגום תפרוק. וכן כולהו בשורק. והעד בדניאל

אבן עזרא

זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה. והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל. ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה. רק הוא כמשמעו. על כן לא נוציאנו מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת. כמו ומלתם את ערלת לבבכם. שנצטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ידה ליתד תשלחנה. ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו ימים תהיה גאולתו. והטעם משנה לשנה ותחלת השנה ע"פ קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר. והנה אלה שתי מצות צוו ביום ט"ו: שגר. על משקל ארץ. שלא ישתנה בסמיכה רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך. ובחדר משכבך. הבל הבלים. מספח חמתך. וסגור דלתך. ולא מצאתי יותר: (יג) וכל פטר חמר. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. יש אומרים תכתוב על ערפו קדש. והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף. כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם. וערפו שם את העגלה בנחל. שהפירוש לכרות העורף. כאשר פירשו מעתיקי הדת. כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה. כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו. כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו. ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם. על כן לא יפדה בכור

בעל הטורים

(י) למועדה. מלא וי"ו לומר לך ששה ימים כשבוע חייב בתפילין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפילין והם פסח עצרת ר"ה ויוה"כ סוכות שמ"ע. פאורך חבוש בגימ' אלו תפילין: מימים ימימה. ה' במסורה הכא ואידך מימים ימימה תלכנה וגו' גבי בת יפתח. חג לה' בשילה מימים ימימה. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה. והעלתה לו מימים ימימה גבי שמואל. וגם"ד מימים ימימה ולא כל ימים למעוטי שבתות וימים טובים והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין לרגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: (יא) ונתנה לך. ב' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך: (יב) וכל פטר. ב' במסו' דין ואידך וכל פטר חמור כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס

רשב"ם

(י) החוקה. חוקת הפסח: (יב) והעברת. הסירהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: שגר. ל' שילוח מן הבטן: (יג) תפדה. לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שנייה שהוקם המשכן. ולקחת חמשת שקלים לגלגולת וכתיב ופדויו מבן חודש תפדה בערכך וגו':

רש"י

כהה ל (מכילתא מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו לומר אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם (מכילתא): נשבע לך. והיכן נשבע לך (שמות ו) והבאתי אתכם אל הארץ ים אשר נשאתי וגו': ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ב ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא ל' הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע ם בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם ע הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא פ לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם

שפתי חכמים

הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת בשלשת ימי אפילה ודו"ק כ"ל: ל פי' ל' חושך שיד ימינו חשובה יותר משמאלו: מ (נח"י) דבפרשה הקודמת כתיב אשר נשבע לאבותיך וכאן כתיב כאשר נשבע לך משמע דב' פעמים נשבע פעם א' לאבותיך ופעם א' לך והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' ואותה שבועה היתה לך דהא בראש הפרשה הזכיר שבועת האבות ועלה מסיים לכן אמור לבני ישראל וגו' ופי' הרב לכן ע"פ אותה שבועה וא"כ למה הוצרך שנית לומר אל הארץ אשר נשאתי וכו' עכל"ל דזאת השבועה היתה להם. ומהר"ם פי' נשבע בעבורך ואותה שבועה היתה עם אבותיך ופעם תקרא שבועת הבנים מצד שהיתה בעבורם: נ דק"ל ל"ל ונתנה לך דודאי אם יביאם לארץ כבר תהיה נתונה להם ל"פ תהא בעיניך וכו': ם פי' וא"ת לעולם שגר דהכא היינו שאינו נפל כמו שגר דהתם והא דאמרו הרי כבר כתיב כל פטר רחם דלמא שגר מרבה אף בכור וכו': ע ר"ל ולפי זה שגר היינו שאינו נפל: פ (נח"י) כפ"ק דבכורות והרב הוסיף ביאור מדעתו לפי שנמשלו וכו': צ לא שהשה אסור בהנאה במקום פטר חמור רק הוא

ענין קידוש הבכורות

עבודה כמ"ש למעלה והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת. ואחר זה אמר הזכרון השני שיאכל מצות וישבית החמץ ויבערנו מכל גבולו. ובכדי שתמשך ענין זכר יציאת מצרים לדור דורים ולא תשכח מפי זרעך וזרע זרעך עד עולם ע"כ והגדת לבנך וגו'. שכליל פסח תספר לבניך בפרטות כל ענין גלות מצרים והגאולה ואיך היתה הגאולה. ככתוב בתורה ובדברי חז"ל. וצוה הקב"ה שהפרשה הזו תהא כתובה ומונחת בהתפלין של יד ושל ראש כדי שנזכר תמיד ביציאת מצרים שהיתה בחוזק יד. ואחר שזכר משה השתי זכרונות בא אל זכר השלישי מקידוש הבכורות ולפי שהוא היה תלוי בארץ כמו הקרבן פסח כי הקרבת בכורי בהמה טהורה היתה בארץ ישראל ובמקדש ע"כ אמר והיה כי יביאך וגו'. ופדיון בכור אדם ופטר חמור נוהג אף בח"ל כפי קבלת חז"ל. וכדי שלא ישכח טעם המצוה הזאת ועניגה אמר והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת. ר"ל מה סבה

נחל קדומים

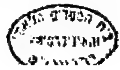
בעסק התורה ואעיקרא חרבן הבית ראשון מקרא מלא על עזבם את תורתי ותנא דבי אליהו לא נחרבו הבתים ולא אירע צרה לישראל אלא בעון ביטול תורה שנאמר בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה. וזה רמז למען תהיה תורת ה' בפיך למען גימט' קץ כלומר אם אתם רוצים קץ גאולה תהיה תורת ה' בפיך ובפרט בגאולה העתידה שהיא בזכות משה רבינו ע"ה והוא תבע יקרא דאוריתא כמ"ש הזהר הקדוש בז"ח ורז"ל אמרו גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם דבזכות המשניות תהיה הגאולה. א"נ במשז"ל דאומרים בג"ע אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וזהו קץ רמז דעשוי אדם למשמש בקיצ"ו בפטירתו שיהיה תלמודו בידו וזהו תהיה תורת ה' בפיך. ואפשר לומר עוד במ"ש בס' התשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' תקל"ב כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך אחד ומזכיר כל מה שלמד לשמה ועל זה אמרינן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו עכ"ל. וזה רמז למען גי' קץ בפטירת האדם תהיה לעתיד תורת ה' כלומר תורה לשמה בפיך שיבא מלאך ויזכירך. א"נ דבזכות התורה יצאו ממצרים כמ"ש בהוציאך את העם וכו' וזה רמז למען גימ' קץ כלומר ויתר קץ שנים הנותרים מת' בעבור תהיה תורת ה' בפיך ודוק: יג (כא) וכל בכור אדם בבניך

מרפא לשון

שאין בו גמגום לשון דלשון פתח כל ולדא הוא חיבור ב' הפכים בנושא אחד שהפועל חוזר להיות פעול. לכן נראה שלא מטעם זה תרגם כן אלא מטעם דרשת הכתוב וייתור לשונו שהיל"ל קדש לי כל בכור באדם ובבהמה ומה ת"ל פטר כל רחם אלא ללמד כפי התר' למעט יוצא דופן והבא אחריו וזהו שתרגם פטר, פתח, ר"ל שפטר הוא את הרחם ולא יוצא דופן שאחרים פתחו לו את הרחם. וזוהי מלתא באנפי נפשה. ומה שתרגם כל רחם, כל ולדא, מלתא אחריתי, לומר שיהיה בכור לכל הולדות לאפוקי הבא אחר יוצא דופן שאינו בכור לכל הולדות שהרי כבר קדם לו ולד ונק' הולד רחם ע"ש סיבתו וכן מוכח מל' הכ' בפ' וירא כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך שהיל"ל כי סגר סגר ה' את כל רחם אלא דקאי על הולד שסגר ה' בעדו שלא יצא כע"ש בנח ויסגור ה' בעדו וקרי ליה רחם. ט) ולזכרון בין עיניך. ולדכרן. דלא כנ"א ולדוכרנא. יג) וכל פטר חמר, בוכרא דחמרא.

מסורת הקריאה

בסגול בריש פסוק: (יא) והיה, בגרשיים ועיין לעיל י"ב כ"ה:

בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר יד וְהָיָה כִּי
יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי
הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה
כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר
אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי
זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים
וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ טז וְהָיָה
לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין
עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה
מִמִּצְרָיִם׃ ססס

תרגום אונקלוס

יד. וִיהֵי. אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָךְ בְּרָךְ. מְחַר לְמֵימַר מָא דָא. וְתֵימַר לֵיהּ. בִּתְקוֹף יְדָא. אַפְּקָנָא יְיָ. מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: טו. וַהֲוָה. כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתַנָא. וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. מִבּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא. עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ. כָּל פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא. וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק: טז. וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ. וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ. אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא. אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם:

ססס

תולדות אהרן

ולטוטפות . סנהדרין ד ב

ק"ה ימנה סימן . ומפטירין הדבר אשר דבר ה' בירמיה סימן מו :

רשב"ם

(טו) ויהי כי הקשה . כל זה תאמר לבנך וכן מוכיח מדכתיב הוציאנו ה' ממצרים . כי הקדוש ברוך הוא אמר למשה כל פרשה זו , וישראל אומר לבנו הוציאנו ה' וגו' כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו' אלא האב אומר לבנו כך :

בעל הטורים

פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב"פ פד שיהא היולד והנולד חמור : (טו) הקשה . ב' במסו' הכא ואידך מי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה : (טז) והיה לאות על ידכה . ה' תגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפילין : ולטוטפת בין עיניך . בגימטריא אלו ארבעה בתים :

שפתי חכמים

חולין כרלונו : ך בכתפי שם מקום שקורין לשנים טט . וכן אפריקי שם מקום שקורין לשנים פת [נח"י] ועיין בתוספות דסנהדרין דף ד' ולפי שהוקשה השינוי ל' דכאן כתיב ולטטפת וכפ' קדש כתיב זכרון לכך הביא זה הדרוש . וא"ת לפ"ז הו"ל לעשות י"ב פרשיות דג"פ כתיב טטפת וי"ל דחד אילטריך לגופו וא' משמע בכתפי ב' ובאפריקי ב' ואחד מלמד בכתפי לריך ד' בתים ובאפריקי לריך ד' ואי לא כתיב אלא ב' לא היו אלא כ'. ועי"ל דמה דכתיב ג"פ טטפת לא ליווי הוא אלא כפרש' שנאמרה ונשנית וכן הרבה פרשיות וק"ל : חסלת פרשת בא

רש"י

בבניך תפדה. חמש סלעים פדיוני קלוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ובני ראובן : מה זאת. זה תנוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר (דברים ו) מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה : (טז) ולטוטפות בין עיניך. תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויין טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום (מיכה ב) אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו : חסלת פרשת בא

ענין קידוש הבכורות

הסבה עריפת החמור והקרבת השה לכהן . תהיה התשובה אליו שבחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים שהיא היתה לנו בית עבדים ומלכם פרעה הקשה לשלחנו כי לא האמין בה' ויהרוג ה' כל בכורי מצרים מאדם ועד בהמה ע"כ אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים ולא די הבע"מ אבל גם בכור בני אפדה כאילו הוא מחויב להקריבו לגבוה . הרי שבכל שלשת הזכרונות שנתן הקב"ה על עניני מצרים צוה על הלמוד לבנים כדי להמשיך הקבלה מיציאת מצרים ונפלאותיה לכל דור ודור עד עולם :

תפסיר הרס"ג

ד'כר. מן בניך פאפדה: (יד) ואד'א סאלך אבנך. ג'דא קאילא מא הד'א. פקל לה. בשדה' יד. אכ'רגנא אללה. מן מצר מן בית אלעבודיה: (טו) פלמא תצעב פרעון פי אן יטלקנא. קתל אללה כל בכר פי בלד מצר. מן בכור אלנאס אלי' בכור אלבהאים. לד'אלך אנא ד'אבח ללה. כל פאתח בטן מן בכור אלבהאים. וגמיע בכור בניי אפדיהם: (טז) פתכון איה עלי' ידך. ומנשורא בין עיניך. לאן בשדה' יד. אכ'רגנא אללה מן מצר:

נוה שלום

(טז) ולטטפת, מנשורא, כתב זכרון.

חלק הדקדוק

וחטאך בצדקה פרוק: טו) ויהרג ה' כל בכור. אין כאן פסיק בין תיבת השם ותיבת כל בכל סת"י כי אם במהופך. ומה שנדגש הכ"ף הוא מפני היו"ד שהיא מפיק שקדמה לה:

אבן עזרא

מין אחר: (יד) יהיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף. והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו. ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים. כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות. וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו. ומשה תפס דרך קצרה. כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתינו. ועם זו דבק על כן אני זובח. ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי לזבח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצוות והיה לאות על ידכה. ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת. ולטוטפות כמו זכרון. ויש אומרים כי הטי"ת כפול. ופי' כמו דבר. מגזרת והטף אל דרום. והוא רחוק בעיני:

חסלת בא אל פרעה

מרפא לשון

ה"ג וטעמו כי פטר שם תאר לבכור כמו שכת"ל. וערפתו, ותקפיה. ול"ג ותנקפיה אעפ"י שהיא משורש נקף שכן דרך נון זו ליפול כמו ואסביה שהיא משורש נסב, ותיפול שהיא משורש נפל. יו) ולטטפת, ולתפילין. צ"ל למה לא תר' ולטוטפן כמו שת"י ביחזקאל כ"ד פארך חבוש עליך, טוטפתך יהויין עלך, ונר' שהוצרך לפרש טוטפות כפי השם הידוע להם בישראל עפ"י הקבלה וכמו כן תר' בפ' אמור הדר, אתרוגין, כפות תמרים, לולבין, ענף עץ עבת, הדסין, ובפ' שמע תרגם וכתבתם, ותכתובינון, על מזוזין, וטעם שינוי השמות שאין אנו קורין אותם טוטפות כלי התורה, נראה שהוא דרך תיקון סופרים לכבוד המצוה וחיבתה, וזה כי המצוה ב"ה קראם טוטפות ע"ש שהם נעשים על הראש כמין טוטפות שהוא כלי של תכשיט שקושרת האשה במצחה כמ"ש במס' שבת בפ' במה אשה יוצאה. אבל אנחנו לא יאות לנו לקרותן כן שצריכין אנו לכוין בעשיית המצות לעשות נחת רוח ליוצרינו לא לעשותן מצות אנשים מלומדה ולכן אנו קורין אותן תפלין ע"ש שאנו באים להתרצות בהם לפניו בתפלה וכן כפת תמרים אנו קורין אותן לולבין ע"ש שאנו באים לרנן בהם לשי"ת.

נחל קדומים

תפדה. פירש רשב"ם תפדה לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שניה שהוקם המשכן. וכן פירש הרב החזקוני והיא דבר מוכרח והגם כי זה נולד מהעגל שנפסלו הבכורות וכתב מהר"ם אלשיך ז"ל דכל אשר ידבר ה' מוכרח כי דיבורו מעשה אך במחשבה רצה הוא ית' דהמחשבה לא תכריח ותשאר הבחירה. וא"כ הרי אמר וכל בכור אדם בבניך תפדה וזהו לאחר שיעשו העגל אשר במאמרו יוכרחו לעשות לעגל. י"ל דמ"מ אין במאמר וכל בכור אדם בבניך תפדה שום משמעות שיעשו העגל כלל ודוק:

הוכר

חומת אנ"ך

ועוד טעם אחר עשה ה' לי ותקנני לקבל תורתו בלאתי ממלרים ועל כן גאלנו : (י) למועדה. בגי' בחול לא בלילה : (טז) ולטוטפת בין עיניך. בגימטריא אלו ארבע בתים. תפילין של יד כנגד הלב לזכור אהבת ה' ושל ראש מקום המוח ה' עליהם יחיו כי לוית חן הם לראשך וענקים על לות לבך. כי לוית חן הם בגימטריא תפילין וענקים על אלבעותיך מלמד שרלועת תפילין של יד לריכה שתהא מגעת עד האלבע וכורכה סביב האלבע רפאות תהי לשרך מגיד שרלועות הראש מגיעות עד הטבור. לא יצאו ממלרים אלא בזכות התפילין שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרו"ץ גימטריא אלו התפילין. לא נקרע להם הים אלא בזכות התפילין שנאמר והים נקע"ח לפניהם בגימטריא בתפילין. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כ"י: כי בחוזק יד הוליאנו ה' ממלרים. לפי האמור דבזכות תפילין יצאנו ממלרים יכון מאד והיו לטוטפות כי בחוזק יד וגאלנו בזכות התפילין לפני הזמן וזהו בחזק יד.

מסורת הקריאה

(יב) והעברת, במרכא לא בתביר, ומלת כל רפי: (יד) והיה, בגרשיים יעיין לעיל י"ב כ"ח: בחזק יד, ברביע ולא בז"ק. (טו) לשלחנו, הנגינה בחי"ת: ה' כל בכור, מלת כל דגושה מדין מפיק:

א הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא
נבוכדראצר מלך בבל להכות את־ארץ
מצרים׃ ב הגידו במצרים והשמיעו במגדול
והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן
לך כי־אכלה חרב סביביך׃ ג מדוע נסחף
אביריך לא עמד כי יהוה הדפו׃ ד הרבה כושל
גם־נפל איש אל־רעהו ויאמרו קומה ונשבה
אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני חרב היונה׃
ה קראו שם פרעה מלך־מצרים שאון העביר
המועד׃ ו חי־אני נאם־המלך יהוה צבאות
שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא׃
ז כלי גולה עשי לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה
תהיה ונצתה מאין יושב׃ ח עגלה יפה־פיה מצרים
קרץ מצפון בא בא׃ ט גם־שכריה בקרבה כעגלי
מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום
אידם בא עליהם עת פקדתם׃ י קולה כנחש ילך
כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים׃
יא כרתו יערה נאם־יהוה כי לא יחקר כי רבו
מארבה ואין להם מספר׃ יב הבישה בת־מצרים
נתנה ביד עם־צפון׃ יג אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני פוקד אל־אמון מנא ועל־פרעה
ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה
ועל הבטחים בו׃ יד ונתתים ביד מבקשי נפשם
וביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד עבדיו ואחרי־
כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה׃ טו ואתה
אל־תירא עבדי יעקב ואל־תחת ישראל
כי הנני מושעך מרחוק ואת־זרעך מארץ

רד"ק

(א) הדבר לבוא. אחר כן יבא נ"נ עוד להכות את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר: (ב) הגידו במצרים. זכר תחילה כלל במצרים ואחר כך פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכ' לפרעה: (ג) מדוע נסחף אביריך לא עמד. והתשובה כי ה' הדפו. נסחף. מן מטר סוחף כאילו ספחו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף ל' יחיד ואמר אביריך לשון רבים רוצה לומר כל א' ואחד מן אביריך: (ד) הרבה כושל. ה' שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו. כמו על רעהו כמ"ש גבור בגבור כשלו וי"ת נפל כמו אל הכשדים אחד נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשוב' אל עמנו. הגרים במצרי' מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר מארצות וכשיבא חיל נ"נ יאמרו איש לחברו קומה ונשוב' אל עמנו: היונה. האונסת כי אין מי שיעמוד כנגד' וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי וי"ת מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: (ה) קראו. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים כשהיה מלך שאון רב העביר המועד. המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שני' מלך מצרים ומלך שאון וי"ת קראו זמינו: (ו) חי אני. כי כתבור בהרים פירש א"א ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יצודו אותו: וככרמל בים יבא. כמו עצי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בספינה וי"ת ארי כמה דיליב פתגמא דתבור בטורא וככרמלא בימא כן ייתי תביריה: (ז) כלי גולה. יושבת בת מצרים. את בת מצרים שהיא יושבת כלומר יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשו לך כלי גולה כי תגלה ממנו וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה. תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכת"י ותצדי: (ח) עגלה יפה פיה מצרים. יפה פיה שתי מלות ונעשו מלה אחת וכן פקח קוח והבוז לגאיוני' הוא ינהגו על מות כל אלו ב' מלות ונעשים מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בה העי"ן והלמ"ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן:
קרץ מצפון בא בא. ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון. מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: (ט) גם שכריה. גייסות ששכרם לעזרה הם בקרבה כעגלי מרבק כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלי' ושותים ולא יצאו להלחם וי"ת שכירה רברבהא כמו השכירה שפירם גדולה. מרבק ענין פטום וכן עגלי מרבק וכן בדברי רז"ל הכניסה לרבקה: הפנו. פי' הפנו עורף: (י) קולה כנחש ילך. קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש וי"ת קול ניקוש זיניהון כחוון זחלים: (יא) כרתו יערה. מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו לווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו וקמ"ץ מדויקי' הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת הקריאה הנכונה לפי הענין וי"א כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם ה' ואין המנהג לבא נאם ה' אחר פעל עבר בדברי הנבוא' והנה שכחו ירדו לטבח נאם המלך ה' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם ה' ואמר כרתו לשון עבר ואע"פ שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדבר הנבואה כי דבר הנבואה כאילו העתיד היה קיים כאילו בא. יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה וכת"י רברבהא: כי לא יחקר. חיל נ"נ הבא עליהם לא יחקור מרוב: (יב) הובישה. פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בושת יהיה לה לבת מצרים כשנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי שם הגלו תחילה הכשדים מעל ירושלים ועת' נתנה בידם ודין הוא שתבוש: (יג) אמר ה' צבאות אלהי ישראל. זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שישק מלך מצרי' וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמ"ש נקמה להנק' מצריו כמו שפי' למעלה: אל אמון מנא. כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא ממלכות מצרים וי"ת אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשו' אלכסנדריא: (יד) ונתתים. ואחרי כן תשכון כמו שנבא יחזקאל מקץ מ' שנה תקבץ את מצרים וגו' ומ"ש כימי קדם לא אמר שתהיה כמעלת' שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם: (טו) ואתה אל תירא

פרשה

מסורת הקריאה

הפטרת בא

(יד) במצרים. במגדול, הבית"ן רפוי, ועי' מש"כ בראשית מ' ד': (יז) העביר, כתב המ"ש בס"א ישן כ"י ודפוס ראשון העי"ן בשוא לבדו ובשאר ספרים בחטף סגול עכ"ל, ורוו"ה כתב בכ"י ישן כתיב העביר בשוא לבד וכתוב בגליונו כן נקוד בהילל. עכ"ל: (יח) וככרמל. בטפחא בים במרכא, ובכ"י במרכא טפחא, רוו"ה: (יט) כלי. הלמ"ד בצירי: כי אינו מן הני שבחירק, עי' בפ' ויקהל ל"ה כ"ב: עשי לך. במקף בס"מ וכ"י כמשפט כל עשי עשה עשו הדבוקים אל תיבה שטעמה בראשה שכולם מוקפים, רוו"ה: (כא) גסו. מלעיל: (כב) באו. מלעיל: (כג) כרתו, הכ"ף במתג והרי"ש בשוא נע, רד"ק: יערה. העי"ן בשוא נח: (כז) ואתה. הנגינה בתי"ו: ושאנן, הנו"ן בפתח, ונמסר עליו ד', ר"ל ד' בפתח, וסי' נמסר בירמיה סי' למ"ד יו"ד, א' ושקט ושאנן, שם, ב' שאנן מואב (ירמי' מ"ח י"א) ג' ושקט ושאנן, דיך, ושאנן מפחד רעה (משלי א' ל"ג): (כח) אתה, הנגינה בתי"ו: ויסרתיך, הוי"ו בשוא והיו"ד בחירק: אנקך. הכ"ף בדגש:

חומת אנ"ך

(יב) ועל פרעה ועל הבוטחים בו. לפום ריהטא תיבות ועל פרעה נראות יתירות דהו"ל למימר ברישא הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל הבוטחים בו ועל מצרים וכו' ובזה אין צורך לומר ועל פרעה ועל הבוטחים בו. ואפשר דמ"ש ועל פרעה ועל הבוטחים בו קאי לשר מצרים דנקרא ג"כ פרעה כמשז"ל בא אל פרעה העליון השר של פרעה התחתון. והגם שאמרו רז"ל דנקרא מצרים כמ"ש על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם אי בעית אימא שנקרא גם פרעה ואב"א שהוא שר פרטי לפרעה וז"ש הנני פוקד וכו' ועל פרעה התחתון ועל מצרים וכו' ועל פרעה העליון השר ועל הבוטחים בו:

מוסרי של"ה והגהות

ושמרתם את המצוה וגו' כבר האריכו המפרשים ברמזי חמץ ומצה שהם נגד ב' יצרים חמץ הוא החומץ המנוול והשאור הוא שאור שבעיסה, כי גוף האדם הוא כמו עיסה המעורב מקמח ומים כן נעשה האדם בגיבול הזה והיצה"ר הוא מהחמץ העיסה, והמצה הוא יצה"ט שגורם לאדם שיהיה נכנע ולא יעלה למעלה כמו שהיא המצה ואז נכנע מפני בוראו ואינו בא לידי חטא והוא סור מרע ועשה טוב וצריך לבדוק החמץ בכל מקומות שדרך להכניס שם חמץ דהיינו כל אבר ואבר המועד לחטוא, כגון הפה יבדוק בלה"ר ורכילות ומדבר נבלה ושבועות וקללות ושיחה בטלה וממאכלות אסורו' וכיוצא בזה. הלב יבדוק שלא יחשוב מחשבות און ולא יהיה לב רע רק טוב. העינים יבדיק שלא יהיה בו עזות מצח, וכן הידים והרגלים וכל האיברים. והבדיקה תהיה לאור הנר נר אלהים נשמת אדם, ועיקר זמן הבדיקה בלילה קודם שישן ישב בדד ויתפלש בעפר ויזכור כי עיקר הביטול בלב שיעשה תשובה בכל לבו ולב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (אח"י וכבר האריך רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל ברמזי משנת אור לי"ד בודקין ועמ"ש בקונט' שמחת הרגל. מאי"ן):

קריאה ליום ז דפסח
א ויהי בשלח
ב וידבר וישובו
ג ויגד למלך
ד מה תצעק
ה נטה את ידך

ואם חל בשבת
א ויהי בשלח
ב ויסעו מסכת
ג וידבר וישובו
ד ויגד למלך
ה מה תצעק
ו ויסע
ז נטה

גג"ד למנחת שבת ובה"ה

הפטרת בא

שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן ואין מחריד:
טו אתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל־הגוים | אשר הדחתיך שמה ואתך לא־אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא־אנקך:

סיעקוב מלא ו'

רד"ק

פרשה זו פתידה וכבר פירשתי' למעלה במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורעניות הגוים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואע"פ שהם ישבו בארצם אמר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמוד כימי השמים על הארץ:

מנין המצות בסדר בשלח יש בה מצות לא תעשה אחת:

(כד) [לאו יג] שלא ילך אדם חוץ לתחום בשבת שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי:

שמות יג בשלח

יז ויהי בשלח פרעה את־העם ולא־נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי | אמר אלהים פן־ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה: יח ויסב אלהים | את־העם דרך המדבר ים־

תרגום אונקלוס

יז. והוה. כד שלח פרעה ית עמא. ולא דברנון יי. אורח ארע פלשתאי. ארי קריבא היא. ארי אמר יי. דלמא יזועון עמא. במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: יח. ואסחר יי ית עמא. באורח מדברא לימא דסוף.

תולדות אהרן

ויהי בשלח. מגילה לא:

תפסיר הרס"ג

(יז) פכאן למא אטלק פרעון אלקום. אן אללה לם יסיירהם טריק בלד פלסטין. לאנה קריב. לאן אללה קאל. כלא ינדם אלקום. אד'א ראו אלחרב פירגעו אלי מצר: (יח) פאדארהם ללה. טריק אלבר אלי בחר אלקלזם. ומתעביין.

נוה שלום

(יח) ים סוף, בחר אלקלזם, נקרא כן בשם הערים הסמוכות וקרובות אליו ומכללם (גבל אלטור) וכמו ים כנרת. וחמשים, ומתעביין, מזורזים ומזוינים (יט) לאמר פקד וכו' וקאל להם אד'א ד'כרכם אללה, ע"ל

אבן עזרא

אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדי חץ יפלח. ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח.

(יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתים אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה. ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים. אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב. וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי כי חטאתי לך. כי רכב ברזל לו. ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב. והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים. ואמר פן ינחם העם. כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו הלומדים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב. גם יבא על משקל אחר. ויסך בדלתים. ויגל את האבן.

רשב"ם

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם. ונתכוון הקב"ה להביאם לארץ כנען ולא רצה הקב"ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען. ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען. יתנו ראש וישובו למצרים. כמו שעשו כמה פעמים בדכתיב הלא טוב לנו שוב מצרימה. נתנה ראש ונשובה

בעל הטורים

(יז) ויהי בשלח. את העם. בגימט' גם ערב רב: (יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שלחן

רש"י

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם א כמו (שמות לב) לך נחה את העם (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ב ומ"א יש ג הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי ד והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ה ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוט' עאכ"ו. (לפי סדר הכתוב נראה רשימות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י יישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שילחו ו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה

שפתי חכמים

א ומ"מ נחם הוא כנוי ולא למ"ד הפעל והוא מענין הנהגה ולא מלשון מנוחה ולא מענין נחמה: ב דק"ל דכל כי שבמקרא נתינת טעם והכא מאי טעם הוא אלמעלה אדרבה הי"ל להנחותם בדרך קרובה ל"פ ונוח לשוב בו כמו שמפורש נמי אחריו הפסוק כי אמר אלהים כלומר ומה הוא הסבה שישובו כי אמר אלהים וגו' בראותם מלחמה והמלחמה היא הסבה: ג ר"ל שהם דרשו על כי קרוב הוא בע"א ולפיכך צ"ל כי אמר אלהים וגו' לא קאי על כי קרוב הוא אלא על ולא נחם אלהים וגו' כלומר ועוד סבה אחרת שלא נחם אלהים כי אמר אלהים וגו' ומ"ה לא נחם: ד ולא סתם מלחמה שהרי ראו מלחמת עמלק ואע"פ שנלחמוהו היה להם לחזור בהיותם קרובים למצרים מפחד שאר מלחמות. הרא"ם בשם מכילתא. ומהרש"ל פירש הא דלא נקט ויבא עמלק דבסמוך משום דבאותה מלחמה נלחו ישראל את עמלק ולא היה לחוש כל כך ליתן לב לשוב למצרים אבל גבי וירד העמלקי כתיב ויכום ויכתום היה לחוש שיתנו לב לשוב: ה כלו' בשביל חסרון ראש הם אינם חוזרין כיון שהדרך רחוק צריכים לראש אבל כשיהיה להם ראש פשיטא שהיו חוזרין אע"פ שהיו רחוקים מארץ מצרים כ"ש כשיהיו קרובים ובדרך פשוטה שאין צריכים לראש היו חוזרין. ומהרש"ל פירש מה אם כשהקיפם אמרו נתנה ראש וכו' אפי' משמועתו של עמלק לבד ששמעו ממרגלים אם הוליכם בפשוטה וממלחמה עצמה על אחת כמה וכמה שיחזרו לגמרי: ו דלשון ינחם הפוך מחשבה הוא היינו לפי ד"א שפי' לעיל בפרשת בראשית אבל לפי פי' ראשון ינחם לשון נחמה

שליחות פרעה את העם

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם וגו'. כתב מהרי"א שזכר הכתוב כאן ג' סבות גדולות שבעבורם לא נחם אלהים את ישראל בעמוד ענני ללכת לארץ כנען בדרך ארץ פלשתים. אע"פ שקרוב הוא. הא' הוא לפי שישראל יצאו ממצרים בשליחות פרעה ורשותו וידוע שהוא שלחם לעבוד את אלהיהם במדבר שלשה ימים ואחר זה ישובו למצרים. כי כן אמר לו משה דרך שלשת ימים נלך במדבר ותמיד אמרו לו שתהיה הליכתם במדבר. ומפני

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) כי קרוב. כלומר העם קרוב של הקב"ה שנאמר לבני ישראל עם קרובו. ולכך לא הנהיגם כמנהגו של עולם. ד"א כי אם פלשתים קרובים הם למצרים שנאמר ומצרים ילד וגו' אשר יצאו משם פלשתים. פן ינחם העם שילחמו

נחל קדומים

יז (א) כי קרוב הוא. כ"י ג' שלשים תלתין שנין קודם קיצא דה' יצאו בני אפרים ומיהרו הקץ ונהרגו על שלא שמרו שבועת יוסף ולא הביאו עצמותיו עמהם בראותם מלחמה שנעשית לבני אפרים ושבו מצרימה מפני היראה. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל ע"ש אך אין כתוב שם מפני שבועת יוסף רק מפני שמיהרו הקץ. ואפשר לו' כי קרוב הוא כי גימט' שלשים כי זכר כאן ד' אלהים ולא נחם אלהים כי אמר אלהים ויסב אלהים יפקוד אלהים. והענין במ"ש רבני אשכנז כי הגזרה לישב במצרים ת"ל שנה כמספר ה' פעמים אלהים ולא נשתעבדו כי אם פ"ו שנה כמספר אלהים והד' אלהים הנשארים נהפכו לשמות הויה ואלו ד' גאולות וד' כוסות כוס גימט' אלהים שנהפכו להויות ונגאלו זהת"ד ונרמזו כאן ד' אלהים שנשארו ואמר כי קרוב הוא בשם אלהים הראשון כ"י גימט' שם הויה ועוד ד' רמז לד' הויות שנהפכו ד' אלהים לרחמים ורמז כי קרוב הוא הזמן שהתחילו לשעבדם ולא עברו כי אם פ"ו שנים ואכתי פשו ד' אלהים גימט' שמד, ויהיה קטרוג ושבו מצרימה ורבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל כתב אלהים מדת הדין ישב בדין לפי שעב"ר בי"ם צרה ס"ת בגימט' פסל מיכה עכ"ד. ולדרכנו א"ש כי הנה ביצ"מ נהפכו ד' אלהים לרחמים ונעשו ד' הויות ולפי שעבר בים צרה פסל מיכה מתעוררים הד' אלהים ויש קטרוג וזה רמז פן ינחם העם גימט' שמד עם הכולל מספר ד' אלהים ג' שמ"ד הנשארים ובעון פסל מיכה יתעוררו ושבו מצרימה לשעבוד. יח (ב) ויסב אלהים וגו' כי אמר אלהים אם יכנסו לארץ מיד יתעסקו בשדות וכרמים ולא בתורה מוטב להסב אותם ויתעדנו במן בשלו

מרפא לשון

יז) פן ינחם העם, דלמא יזועון. נר' שהתרגום הוא כפי הסיבה של נחמה וטעמו שהכתוב תפס המסובב במקום הסיבה והיל"ל פן יזועו אלא שמפני שהמסובב ממנו הוא שינחמו נקט פן ינחם וכן יש לפרש מה שתר' בפ' תולדות (כז' מב') מתנחם לך, כמין לך,

חומת אנ"ך

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם. אפשר לרמוז בשלח גימטריא שם היא השכינה כנודע בסוד ויעש דוד שם פי' דהשכינה השלימה התשבון כמשז"ל. א"כ אפשר במ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל בספר גרושין דגאולת מצרים היתה מצד השכינה ע"ש באורך ובזה א"ש מה שאמרו רז"ל בשכר

סוף וחמשים עלו בני־ישראל מארץ מצרים: יט ויקח משה את־עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את־עצמתי מזה אתכם: כ ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: כא ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד

תרגום אונקלוס

ומזרזין. סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: יט. ואסיק משה. ית גרמי יוסף עמיה. ארי אומאה אומי. ית בני ישראל למימר. מדכר דכיר יי יתכון. ותסקון ית גרמי. מכא עמכון: כ. ונטלו מסוכות. ושרו באתם. דבסטר מדברא: כא. ויי. מדבר קדמיהון ביממא. בעמודא דעננא לדברותהון

תו״א ויקח משה. פסחים סו: וה׳ הולך. קידושין לה:

תפסיר הרס״ג

צעדו בני אסראיל מן בלד מצר: (יט) פאכ׳ד מוסי. עצ׳אם יוסף מעה. לאנה כאן אחלף בני אסראיל קאילא. אד׳א ד׳כרכם אללה. פאצעדו בעצ׳אמי מן ההני מעכם: (כ) פלמא רחלו מן סכות. נזלו פי איתם. פי טרף אלברייה: (כא) ואללה סאיר בין ידיהם

אבן עזרא

ולא תשמע אל דברי האומרים ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו. והוא דרך המדבר מדבר ים סוף. וכמוהו הארון הברית. הארון ארון הברית. ועץ הדעת. דעת טוב ורע. הספר המקנה. היין החמה. וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום. וי״א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם. והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי, וזאת טעות גדולה, כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים, וים ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י״א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם. והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם, ומה טעם להזכיר זה עתה, רק פירושו חגורי חומש למלחמה, כמו חלוצים תעברו, שפירושו חגורי חלצים, והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים, ובמקום אחר קראם חלוצים, כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם, וטעם להזכיר הכתוב וחמשים במקום הזה, כי למעלה כתוב בראותם מלחמה, כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה, ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח, הזכיר למעלה עלו בני ישראל, החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם, ובניהם לבניהם. והנה משה נתעסק לקיים השבועה. שלא תבא אשמה על ישראל. כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו. ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם. ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה. רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו. ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל. בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים: והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש. ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו. באיתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש:

אבי עזר

(יח) ויסב (מפעלי הכפל) כי משקלו סועל ששרשו נסב. כמו ויסב את אחיו. ויגש. אולם אחיו ובית אביו מעידים עליו כי הוא מכפולים: (כ) (ויאר את הלילה) דברי הרב כנים

בעל הטורים

והסיכן לאכול כד״א היוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושים. מזוינים על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח וחצים ומקל יד: (יט) השבע השביע. ב׳ במסו׳ הכא ואידך גבי שאול השבע השביע אביך את העם כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יהונתן אע״פ שלא

רשב״ם

מצרימה. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ רחוקה. כדכתיב אחד עשר יום מחורב וגו׳. אבל פלשתים לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען. כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב עד שאמר לו הקב״ה גור בארץ הזאת. וישב יצחק בגרר: (יח) וחמושים. בכלי זיין שהיו הולכים לירש את ארץ כנען כמו שכתוב למעלה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגומר. וכן תעברו חמושים דיהושע: (כא) וה׳ הולך. מלאך שהי׳ מוליך

רש״י

לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לי אגם ז שגדלים בו קנים. כמו ותשם בסוף. קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תאמר במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב גרס״י ישן) וכה״א (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגם אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז. ד״א חמושים מחומשים אחד מחמשה ח יצאו וד׳ חלקים מתו בשלשת ימי אפילה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו ט לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען י מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה סיפק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצריים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן כ למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת. ביום השני

שפתי חכמים

הוא כמו שמפרש שם: ז דל״ת שהוא לשון קץ והוי פירושו שנכנסו לסוף הים לכן פי׳ סוף ל׳ אגם וכו׳ וים הוא מלא אגם לכך צ״ל ים סוף כמו לים סוף. מהרש״ל: ח דלפירוש ראשון קשה איך מביא ראיה דהתם א״א לפרש בענין אחר לכן פירש ד״א ואמר אין המקרא יוצא מידי פשוטו שגם הוא לשון זירוז: ט (נח״י) דליכא למימר דברה תורה כלשון בני אדם וכי עלתה על הדעת שאותו הדור יעלו ממצרים והלא היה להם להיות במצרים ת׳ שנה ולפחות רד״ו שנה ועוד מה נתינת טעם הוא אלא שהשביעם וכו׳ ודלא כהרא״ם: י פירוש ולא היה צריך להשביעם שישביעו אחרים ותי׳ אמר יוסף וכו׳ ובזה מיושב למה לא הקשה רש״י הקושיא על הפסוק ולא על פירושו ועוד למה לא הקשה זה בפרשת ויחי במקום עיקר השבועה (דב״ע): כ פירוש בני ישראל בני יעקב. ולאמר פקוד יפקוד אלהים אתכם את בניכם שהם במקומכם. דאל״כ אתכם צ״ל ל״פ לאחיו השביע כך ואתכם קאי על עצמות אחיו וה״פ פקד יפקוד אלהים אתכם ר״ל בנים שלכם והעליתם כביוני קאמר שישביעו הם את בניהם שישאו את עצמותיו עם

דעת זקנים מבעלי התוספות

עכתם על דבר אשר ברחו מתחת יד מצרים קרוביהם. ישבו מצרימה וישיבם למצרים. אמר הרב דוד זקנו של הרב משה שארץ פלשתים מארץ ישראל היתה שהרי לא מצינו שיצא יצחק לחוצה לארץ וגר בארץ פלשתים שנאמר ויגר יצחק בגרר והרב משה אמר שרצועה היתה יוצאה מארץ פלשתים ונכנסת לתוך ארץ ישראל ולא שהיתה ארץ ישראל בעצמה כי הכתוב קראה ארץ פלשתים ד״א כי קרוב הם שירשו הכנענים את הארץ דכתיב ודור רביעי ישובו הנה ועדיין לא היה להם דור רביעי לפיכך הקיפן הקב״ה במדבר מ׳ שנה. ועוד אמר הקב״ה אם אני מוליכם דרך עם הפלשתים ולהיותם בדרך קרוב למצרים ישובו שמה ויתמכרו לעבדים ולשפחות. וזו היא הסכה השניה. והסבה הג׳ היא היותר עצמית והכרחית מהם מפני שלא היה ים בדרך ארץ פלשתים והוא ית׳ היה חפץ לקרוע את הים לפני ישראל ולהטביע בו

שליחת פרעה את העם

ומפני זה לא הוליכם ה׳ בדרך ארץ פלשתים פן יאמר פרעה משה בדאי הוא וישראל אל ארץ פלשתים הוליכם לא לחוג במדבר ועל זה אמר ויהי בשלח פרעה את העם ע״כ ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. ר״ל בעבור שישראל יצאו בשליחות פרעה וברשותו ומהידוע שהיה לחוג במדבר. לכן לא נחם אלהים ללכת אל ארץ כנען בדרך ארץ פלשתים שהיה קרוב למצרים ותיכף יחשוב פרעה שהולכים להתגורר בארץ פלשתים וזו היא הסבה הראשונה מפני שהיתה יציאתם בשליחות פרעה. והסבה השניה שחשש הקב״ה שאם ילכו בדרך ארץ פלשתים הקרוב אליהם לא יתנו הפלשתים אותם לעבור בארצם ויערכו אתם מלחמה וישראל לא היו למודי׳ בכך ולא יעצרו כח להלחם

נחל קדומים

ובבאר כי לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל. ואפשר לרמוז דכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וזה רמז ויסב אלהים דרך המדבר שבו הר סיני וחמשים כתיב רמז לן׳ יום שיקבלו התורה כרמוז בנו״ן של תעבדון כמשז״ל וזה רמז וחמשים בזכות שלסוף חמשים יקבלו התורה עלו בני ישראל מארץ מצרים שיצאו בזכות התורה ולזה ויסב אלהים שיעסקו בתורה כמדובר:

יט (ג) והעליתם את עצמותי מזה אתכם אפשר שרוח הקדש נצנצה

מרפא לשון

שהוא דרך חילוף וכמו שנת׳ שם. יט) ויקח משה, ואסיק. תרגמו כמו ויעל מפני שהוא קיום מ״ש והעליתם את עצמתי והיא״ר ז״ל פי׳ לפי שהעלהו מנילוס, וזה דחוק שא״כ למה אמר עמו

מסורת הקריאה

(יז) נחם, נמסר עליו ל׳, פי׳ לית עוד בב׳ קמצין: ושבו, מלעיל. (יח) וחמשים, השי״ן רפה: עלו, מלרע: (כ) וה׳, ב׳ בטעם פזר, א׳ דין, ב׳ השליך עליהם (יהושע י׳ י״א).

חומת אנ״ך

נשים צדקניות נגאלנו ממצרים דכל נשי ישראל נאחזות כ״י בשכינה וזה תואר צדקניות דצדק היא השכינה כידוע ובשכר נשים צדקניו״ת היתה גאולה מצד השכינה וזה רמז בשלח גימטריא שם שהיא השכינה שהגאולה היתה ממנה. א״כ רמז מ״ש רבני אשכנז ז״ל דהגלות היה צריך ת״ל שנים כמנין חמשה פעמים אלהים. ולא הייתו אלא פ״ו שנים נקושי השעבוד כמנין אלהים ואכתי פשו שמ״ד שנים וזהו הגליות הנקראי׳ שמד וזהו תורף דבריהם בקיצור נמרץ. וזה רמז ויהי וי על שמ״ד שנים שנשארו וי׳ בשלח עם ד׳ אותיות וצריך פרעה בפרוע פרעות בישראל. ומ״מ השכינה עם ישראל תמיד וזה רמז את העם את היא השכינה כנודע העם תמיד השכינה עמנו להגן בעדנו ולשמרנו. א״כ רמז הרומז מה שרמזתי בעניותי בפסוק היום אתם יוצאים בחדש האביב רמז שיצאו ממצרים בעבור ששמרו היסוד שבו שדי [illegible] בחדש. האביב רומז לשכינה, אב ג׳ אבות י״ב שבטים וזהו האביב ורבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל כתב בשלח גימטריא בחודש האביב עכ״ד ומאי שיעטיה דרמז זה ולפי מ״ש בעניותי יכון דרמז טעמי יצ״מ כמדובר. והרב ז״ל חשב בחדש מלא. ולדרכנו שדי גימטריא בחדש ונוסף ו׳ דגוף וברית חשבינן חד: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. להודיע חכמתו וחסידותו של משה שכל ישראל עוסקין בביזה ומשה עוסק במצות

ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד
אש להאיר להם ללכת יומם
ולילה: כב לא־ימיש עמוד הענן יומם
ועמוד האש לילה לפני העם: פ
יד א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב דבר אל־בני ישראל וישבו ויחנו
לפני פי החירת בין מגדל ובין
הים לפני בעל צפן נכחו תחנו

שני פסח"י

תו"א לא ימיש. שבת כג:

תרגום אונקלוס

באורחא. ובליליא. בעמודא דאישתא לאנהרא להון. למיזל בימּמא ובליליא: כב. לא עדי. עמודא דעננא בימּמא. ואף לא עמודא דאישתא בליליא. מן קדם עמא: א. ומליל יי עם משה למימר: ב. מליל עם בני ישראל. ויתובון. וישרון קדם פום חירתא. בין מגדול ובין ימא. קדם בעיל צפון. לקבליה

תפסיר הרס"ג

נהארא. בעמוד מן ג'מאם לידלהם עלי אלטריק. ופי אלליל בעמוד מן נאר ליצ'י להם. פיסירו נהארא ולילא: (כב) לא יזול עמוד אלג'מאם נהרא. ועמוד אלנאר לילא. מן בין ידי אלקום:
(א) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא:
(ב) מר בני אסראיל. אן ירגעון. וינזלון בין ידי פם אלחירות. בין מגדול ובין אלבחר. בין ידי בעל צפון. חיאלה תנזלון עלי אלבחר:

נוד שלוח

בראשית (ב כ"ה). יד (ב) ויחנו, וינזלון, משרש נזל לשון חניה ומושב, ומזה נקרא מקום הדירה מנזל, ומשותף ללשון ירידה כמו וירד משה ונזל מוסי, והסופרים מדגישים הזין להבדיל

חלק הדקדוק

כא) לנחתם. נקוד פת"ח שהוא כמו

אבן עזרא

(כא) ויי' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו. ויושב קדם סלה. והכתוב ידבר כלשון בני אדם. בעבור כי כח השם הולך עם ישראל. כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו: וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים. רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ. ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט. על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה. ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. פעל יוצא. כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם. ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ. כי יום ימצא בתורה ונביאים ובכתובים והוא לילה. כי כתוב ביום הכותי כל בכור. וזה היה לילה. וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה. כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר. וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן. כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה. כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים. ומחשבות השם עמוקות: (ב) פי החירות. הוא הנקרא פני החירות.

אבי עזר

שמלת ויאמר הוא הפוך חשך. אבל מה שכתב שלא מצינו לשמש דבר והפכו. כלפי לייא. מצינו ערו עד היסוד ומתערה

בעל הטורים

שמע את השבועה: (כא) ולילה בעמוד אש. ולילה ו' במסורה. הכא. ואידך ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה באים להרגך. ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' השיגום ובאים להרגם ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש ע"כ ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה. ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זה מחוה דעת לליל מלחמת סיסרא שהיתה ג"כ בלילה שנאמר הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראים בלילה: (כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו'. שעמוד האש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם: לא ימיש. ב' במס' הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל כמו שהעננים היו משלימי' זה לזה כך עשה יהושע משכים בבוקר בעוד עמד עמוד האש ללמוד ולערב הקדים ולמד בעוד עמד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל וע"כ זכה לילך לפני העם: (ב) נכחו. ב' במסו' דין ואידך כי נכחו יצא ביחזקאל מה התם בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו

רשב"ם

לפני ישראל עמוד האש ועמוד הענן: יומם ולילה. שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדפו אחריהם: (כב) לא ימיש. הקב"ה לשון מפעיל ממיש את אחרים. אבל לא ימוש ספר התורה. לשון פועל:

רש"י

שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פת"ח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם ע"י שליח ל ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מ מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה נ אלא להורותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב"ה ס את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג) שעד שלא ישקע ע זה עולה זה: (ב) וישבו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. (מכילתא) הוא פיתום פ ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו בני חורין צ והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים

שפתי חכמים

עלמות שלהם: ל כלומר שהוא פועל יוצא לשלישי ומביא ראיה מן לראותכם שהוא כמו להראותכם דאל"כ היה לראותכם מן הקל ופירושו לראות אתכם ואין זה המכוון מן הקרא אע"כ שהוא כמו להראותכם אף כאן כמו להנחותם (אבל אין זה כוונת הרא"ם): מ דק"ל הא כתיב וה' הולך לפניהם ולא העמוד הענן. ולכן פירש הקב"ה בכבודו וכו' ר"ל הקב"ה הוליך את עמוד הענן לפניהם. ואין להקשות כיון שהקב"ה היה הולך לפניהם למה צריך לעמוד הענן ומפרש והולך ומ"מ את עמוד הענן וכו': נ (נח"י) דהא ביום אין צריך לאורה אלא להורותם כו' והא דכתיב להאיר להם קאי אעמוד אש בלבד ומכל מקום עמוד האש גם כן היה להורותם דכתיב ללכת יומם ולילה: ס כי הוא מבנין הפעיל דאל"כ הוי ליה לינקד ימוש בחולם וי"ו: ע דאם לא כן לא ימיש וגו' ל"ל דהא כתיב וה' הולך וגו': פ דהא הפסוק רוצה להגיד לנו באיזה גבול היו חונים ועדיין אין אנו יודעין פי החירות דלא הוזכר פי החירות במקרא אלא ודאי הוא פיתום: צ לפי שבאותו מקום היה עכו"ם שלא היה מניח לברוח אפי' עבד ולכך נקרא פיתום שהוא נוטריקו"ן פה סתום ועכשיו נעשו בני חורין שם ע"י שהקב"ה היה מהפך הכוכב מצרים בשמים ועכשיו הוא נקרא פי החירות ע"ש החירות. ואין להקשות למה לא יהא נקרא חירות וגם קודם לכן למה לא

שליחות פרעה את העם

בו המצרים ולכן הוצרך להוליך את ישראל דרך המדבר לעשות מעשהו בים סוף שהיה בדרך ההוא. וע"ז אמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף. ואתה דע לך שוא"ו ויסב הוא כמו ולהסב. ר"ל זאת היתה הסבה התכליתית להסבם דרך המדבר בעבור ים סוף:

דעת זקנים מבעלי התוספות

הישר עכשיו מחזיקין איש בשדהו ובכרמו ומבטלין תלמוד תורה אבל אני אוליכם ארבעים שנה דרך המדבר ויאכלו המן וישתו מי באר ותתישב בגופן ועוד כששמעו הכנעניים שישראל יצאו ממצרים אמרו עכשיו באין עלינו ונוטלין מידינו את הארץ עמדו הן והשחיתו את הארץ אמר הקב"ה אני הבטחתי לאברהם להכניס בניו אל ארץ מלאה כל טוב הריני מעכבן במדבר כדי שיתקנו מה שקלקלו ושה"כ אני יסרתי אתכם במדבר לחזק את זרועותם וגו'. (ב) לפני בעל צפון. פירש"י הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם חשב פרעה בלבו הוא מטעה אותם כדי להסכים על גזרתי לאבדם במים אלך ואעבדנו לכך נאמר ופרעה הקריב קריב לא נאמר אלא הקריב מלמד שהקריב קרבן לפניו. ד"א הקריב ישראל לעשות תשובה: נכחו תחנו. תמה להרב רבי יהודה היאך אמר לו שיחנו על הים לפני בעל צפון והא אמרינן אסור לאדם לומר לחבירו המתן לי בצד ע"ז פלונית וצ"ע. ולי נראה דדוקא לאדם אבל להקב"ה

נחל קדומים

ביוסף הצדיק שמשה רבינו יקחם ואחר סילוקו יעלום ישראל לשכם ואמרו במנחות רף ג"ן יבא זה ויקבל זאת מזה זה הוא משה דכתיב זה משה האיש זאת התורה זה אלי ע"ש וז"ש והעליתם את עצמותי מזה כלו' ע"י משה רבינו ע"ה דכתיב זה משה האיש ואחר"ז אתכם כמ"ש ואת עצמות יוסף העלו בני ישראל א"נ אפשר לומר בסגנון אחר במ"ש פ"ק דסוטה כתיב ויקח משה את עצמות יוסף וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ומשני דהגומר המצוה מעה"כ כאלו

מרפא לשון

וכי משה היה ג"כ בנילוס. כב) לא ימיש, לא עדי. טעמו כי ימיש ל' הווה כמו לא ימיש מתוך האהל דיהושע ואינו לשון מפעיל כמו שפירש"י ז"ל ומה שלא נאמר לא ימישו כבר תיקן זה

מסורת הקריאה

יד (ב) דבר אל בני, נמסר במס"ג ב' בטעם זרקא בתורה וסי' א' דין, כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה' ו'): וישבו, נמסר עליו ח' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא וסי' נמסר במס"ר: ויחנו, נמסר עליו לית רפי, ר"ל הוי"ו בשוא כי כלם כתיב הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש:

חומת אנ"ך

עצמות יוסף ע"ה אומר חכם לב יקח מצות עכ"ל המכילתא. ויש להבין מה חכמה שייך הכא. ואפשר דיש לחקור דפ"ק דסוטה אמרו דהניחו למשה דכבודו גדולים וא"כ איך מרע"ה עניו מכל כאן הראה שמחזיק עצמו לגדול אך י"ל דלקיים מצוה אין להשגיח בענוה וזה חכמת החסידות. א"כ שדקדק דיוסף אמר והעליתם את עצמותי מזה וכיוון לו דנקרא זה כמ"ש במנחות יבא זה וכו' ואם הם כיונו שהוא גדול הוא לקחם דידע דיוסף כיוון אליו ומענותנותו לא גילה דיוסף ברוח הקדש כיוון אליו. והם יסברו דמה שלקחם לא משום דמחזיק עצמו לגדול רק כדי שהם יקחו הביזה וז"ש להודיע חכמתו וחסידותו ועליו נאמר חכם לב יקח מצות שהעמיק בכל הצדדים ונתחכם כיצד יעלהו כדמפרש ואזיל וזהו חכמתו וחסידותו ויש להם לתלות דאיכנו גדול אלא שהוא התחיל בענוה ולא לחפש"י איה מקום כבודו. ובר מן דין שהוא ידע שהוא בחינת יוסף כמ"ש במ"א בשם הכשי"א ועליו מוטל לקחתו והוא עשה בחכמה ולא גילה סודו רק לקיים את השבועה ועוד יש להאריך: כי השבע השביע את בני ישראל לאמר וכו'. אפשר לרמוז כמז"ל הים ראה וינוס ראה ארונו של יוסף דכתיב וינס ויצא החוצה ובזכותו נקרע הים. אבל היינו דוקא אם ישראל נשמרים מעריות הגם דלא נאו לידי נסיון להכי זכות יוסף הצדיק ע"ה מגנם אם פ"ז שבנו נעריות

עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר
עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־
לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם
וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ
מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃
ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם

תרגום אונקלוס

תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא׃ ג. וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מְעוֹרְבְלִין אִנּוּן בְּאַרְעָא. אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃ ד. וְאַתְקֵיף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן. וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ. וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ. וַעֲבַדוּ כֵן׃ ה. וְאִתְחַוַּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם. אֲרֵי אֲזַל

תפסיר הרס"ג

(ג) חתי יקול פרעון ען בני אסראיל. אנהם מתחירין פי אלבלד. ואן אלבר קד אנג'לק עליהם: (ד) ואשדד קלב פרעון ויכלבהם. ואתעצ'ם בפרעון וגמיע גנדה. ויעלם אלמצריון אני אללה. פצנעו כד'אך: (ה) פאכ'בר מלך מצר.

נוה שלום

ביניהם ללא צורך. (ג) ואמר, חתי יקול וכו', הוא טעם הצווי שישובו ויחנו וכו' כדי שישמע פרעה ויאמר

אבן עזרא

ונקרא כן בעבור שהפה בפנים. והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו. כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורית נחשת. וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה. ובעבור זה כתוב כי ברח העם. ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת. אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח. כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו. באה זו המלה בחירק. כמו אחרי נפלו. ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי: נבוכים. בשורק תחת חולם. כמו לא תעבורי מזה. כי הוא מבנין נפעל. כמו נכונים. והנה נבוכו. גם והעיר שושן נבוכה. כמו והממלכה נכונה. והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה. ונו"ן נבכי ים שורש. ופירושו ממעמקי ים. ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר. ולא ידעו אנא ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים הנשארים. גם הנטבעים לפני מותם כי אני י"י: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה. לומר ששבו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין הולכים כי

אבי עזר

כאזרח רענן. ודשנו את המזבח. ולדברי האדרקוולטי וישכב בלהה פילגש אביו. אבל הדין דין אמת. כי ויחשך את הלילה אין ענין לכאן כלל. ודברי ר' מרינס בטלין:

בעל הטורים

כי נכחו ילא אף כאן פרעה ואילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולים מצד אחר אמר הקב"ה לים ופלטן לצד שילאו בו ישראל: (ד) וחזקתי. ב' הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהקב"ה מחזיק לב הרשעים לעורדן מן העולם:

רשב"ם

(ג) נבוכים הם. לפניהם. כמו נבכי ים. לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאחריהם. ולפיכך שבו כמקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים*ים לפניהם הרי אין להם מקום לנום לא לפנים ולא לאחור. נבוכים. סגורים בנבכי ים שלפניהם. כדכתיב הבאת עד נבכי ים. מבכי נהרות: (ה) כי ברח העם. מתוך ששבו אחור:

רש"י

ק כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז שירי"ר (איינגעפנגנט) כמו (תהלים פד) בעמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות (שם לח) נבכי ים נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכה"א (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ (שם פסוק כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו ר לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויוגד למלך מצרים. איקטורין (אגענטען) שלח עמהם ש וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעו ביום ד' (מכילתא). ובחמישי ובששי ת רדפו אחריהם ולול שביעי ירדו לים (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא

שפתי חכמים

יהא נקרא תוס ולמה נקרא פיתוס ונפרש והולך שהיו שני סלעים וכו' והגיא שביניהם הוא כמו פה: ק אע"פ שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים מ"מ הוא נשאר וכו': ר דקי"ל למה לא כתיב בכל המצות ויעשו כן א"ו פשיטא לן שעשו כן א"כ בזה נמי פשיטא הוא ל"פ להגיד שבחן וכו' ר"ל דהכת' מעיד על צדקתם. (נח"י) ועיין ברא"ם שנשאר על פי' זה בל"ע ולכ"ל דהא כתיב אחריו וישיגו אותם חונים על הים על פי החירות לפני בעל צפון הרי מוכח דחזרו וא"כ ויעשו כן מיותר ש"מ להגיד שבחן וכו': ש דקי"ל הא פרעה שלח ישראל מדעתו וידע שילאו ממצרים ומהו ויוגד אלא וכו': ת וא"ת והא ביום הראשון ושני נסעו ישראל ובשלישי חזרו מה שנסעו ביום שני כמ"ש לעיל וישובו וגו' נמצא שלא היו מגוצרים אלא מהלך יום א' ולמה לא הגיען פרעה אלא בשני ימים. וי"ל מ"ש לעיל וישובו כלומר שהלכו באלכסון וזה נמי שנקט רש"י לעיל לצד מצרים היו מקרבים אינו ר"ל שחזרו ממש אלא נוטין מן הדרך על הצד שזו אינו חזרה ממש אלא מבוכה לא שחזרו כדרך שבאו בו ואם לא חזרו כתוטיב לא היה רודף פרעה אחריהם שהרי הוא שלחם חפשי לחשבו שהוא גזירת אלהים וכזו המזרה ידין שאם היתה גזרה היה

דעת זקנים מבעלי התוספות

להקב"ה לא שהרי מצינו שהקב"ה יושב ודן את כל העולם אפילו בשבת ואפילו בר"ה ויום הכפורים אע"פ שלישראל אסור (וכה"ג כתב רש"י ז"ל בר"ה (דף ל' ע"א) ד"ה א"נ דאבני בליליא וכו' ה"מ בנין בני אדם וכו' יע"ש). ועוד נ"ל דעדיין לא נתנה התורה אין לחוש אף על פי שכבר היא כתובה ומונחת לפני הקב"ה:

שליחות פרעה את העם

(ג) ואמר פרעה לבני ישראל וגו'. הנה פרעה יאמר לבני ישראל. ר"ל על בני ישראל. כשישמע לכתם באותם המקומות יאמר נבוכים הם בארץ לא ידעו אנה ילכו כי הנה משה שאל דרך שלשת ימים נלך במדבר לזבוח לה' והיה ראוי שידע המקום והדרך אשר ילכו שם לזבוח ועתה שפנו אחורנית בדרך אשר הלכו זה מורה שמשה בערמה דבר כל מה שדבר ולא היתה כונתו לזבוח רק לברוח ושלכן שאלו מהמצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לברוח עמהם ולכן לא ידעו אי זה דרך ילכו ועקש דרכים ילכד. ועם היות שבמכות שקבל פרעה במצרים היה ראוי שיתלונן ודונו ותרפנה ידיו ויפחד מגשת להלחם עם ישראל. אמר ה' עתה אחזק אני את לב פרעה. לא שאכריח את בחירתו לעשות כן אלא שאתן לו חוזק ואומץ לב והוא מעצמו ורשעתו ירדוף אחרי בני ישראל כאילו שכח כל המכות אשר ראו עיניו ובפעם הזאת אכבדה בפרעה ובכל חילו כי בשאר המכות לא נענש פרעה בגופו אבל במכה הזאת אכבדה בפרעה המלך עצמו ובכל חילו שלא ישאר בחיים מהם איש וזה יהיה לי ככוד גדול בעולם שיכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ שיש אלהים שופטים בארץ. ושישראל נושע בה' תשועת עולמים ובמקום שאמר פרעה ועבדיו לא ידעתי את ה' עתה ידעו הנשארים במצרים כלם כי אני ה' בורא העולם ועושה נפלאות גדולות לבדו משגיח על אוהביו ומשנאיו ילמיתם ויעשו כן בני ישראל שפנו אחורנית:
ניחזק

נחל קדומים

עשאה וז"ש והעליתם את עצמותי מזה אתכם כלומר הקב"ה מעלה עליכם כאלו העליתם מזה אתכם הגם שהיו ביד משה רבינו מ' שנה מפני שאתם עתידים לגמור המצוה. ה (ד) ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך וגו', אפשר ששמעו מהם שגזרת ת' ישיבו רד"ו והק"ץ שם לחשך בשביל הלילות כמו שפירש הר' הגאון מהר"ר העשל ז"ל. וז"ש כי בר"ח העם ברח גימט' רד"ו ויהפך לבב פרעה ועבדיו ר"ת ויהפך לבב פרעה פול גימט' קי"ו כלו' דלא היו בגלות אלא קי"ו ומה שישבו במלכות יוסף וקצת עד שמת לוי זה אינו נחשב גלות כי היו שרים ולכן חרה אף פרעה כי אש יצאה מחשבו"ן הזה. ולפי פשוטו יש לפרש דהגם דהם השתדלו שילכו ישראל בחפזון, עתה המה ראו דהערב רב ברחו עם ישראל וזה אירע להם וז"ש ויוגד למלך מצרים כי ברח העם הם הערב רב ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם דייקא ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו בני ישראל דוקא ולכן

מרפא לשון

התרגום במה שפסקי ואף לא וכמש"ל יב' ס'. יד. ג) נבכים, מעורבלין, ודמותיה בעמוס ס' כאשר ינוע בכברה ת"י כמא דמזדרין בערבלא.

חומת אנ"ך

לא יועיל להם זכות יוסף הצדיק ע"ה ודא היא תברתהון שהם לא נשמרו. ומה גם אעיקרא שלא נגאלו ממצרים אלא בעבור שנשמרו מעריות כמש"ל מרז"ל וזה רמז יוסף הצדיק ע"ה לאמר דהיינו ג"ע כמ"ש פרק ד' מיתות וז"ש השבע וכו' לאמר הזהרו בעריות ואז בזכות זה פקוד יפקוד אלהים אתכם ותגאלו בזכות זה. ואח"כ והעליתם את עצמותי מזה רומז ליסוד אתכם שגם אתם תשמרוהו ואז יקרע הים. ועוד אפשר לומר כמש"ל מיסוד רז"ל דעבדות יוסף כיפר הלק גזרת ועבדום ומשו"ה יצאו ברד"ו שנה וזה רמז להם ביום צוותו בדינא דגרמי עצמותיו הקדושים פקוד גימטריא ק"ץ יפקוד אלהים יהכר את' בעבורי וא"כ הגלתם טובה גדולה מסיבתי והעליתם את עצמותי ותשלמו לי גמולי וישראל עושה חסד לגרמו"י הוא דעבד: (ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. אפשר דבני אפרים יצאו שלשים שנה קודם והרגום פלשתים כמו שאז"ל וז"ש ויוגד אין הגדה אלא חכמה. אמרו לו חרטומים כי יציאת ישראל עתה ברד"ו שנה היא שקולה כבני אפרים

מסורת הקריאה

(ד) לב, הלמ"ד בצירי אע"פ שהוא במקף: בפרעה, הבי"ת דגושה בתר אהו"י כי הוא אחד מן המבטלין לכ"ע אם הראשון בג"ד כפ"ת

וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם
וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ
אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ: ו וַיֶּאְסֹר אֶת־
רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ: ז וַיִּקַּח
שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב
מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ: ח וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
יֹצְאִים בְּיָד רָמָה: שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם

תרגום אונקלוס

עַמָּא. וְאִתְהֲפֵיךְ. לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי בְּעַמָּא. וַאֲמַרוּ מָא דָא עֲבַדְנָא. אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִפּוּלְחָנָנָא: ו. וְטַקֵּיס יָת רְתִכֵּיהּ. וְיָת עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ: ז. וּדְבַר. שֵׁית מְאָה רְתִכִּין בְּחִירָן. וְכֹל רְתִכֵּי מִצְרָאֵי. וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְּהוֹן: ח. וְתַקֵּיף יְיָ. יָת לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם. וּרְדַף. בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי: ט. וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי

תו"א שש מאות. פסחים קיג:

תפסיר הרס"ג

אן אלקום קד הרבו. אנקלב קלבה וקואדה אליהם. וקאלו מא ד'א צנענא. אד' אטלקנא בני אסראיל מן כ'דמתנא: (ו) פאסרג מרכבה. ואכ'ד' קומה מעה: (ז) ואכ'ד' סת מאיה' מרכבא מכ'תארא. וסאיר מראכב אלמצריון אלד'ין כד'אך. וקואד עלי' גמיעהם: (ח) ושדד אללה. קלב פרעון מלך מצר. זכלב בני אסראיל. ובני אסראיל. כ'ארגין ביד רפיעה: (ט) וכלבוהם אלמצריון. ולחקוהם

נוה שלום

על בני ישראל נבכים וכו'. (ו) ויאסר, פאסרג, וכן תרגם ויחבש את חמורו ע"ל בראשית (כב ג'). (ז) בחור, מכ'תארא, מלת בחור נמשכת וכל רכב מצרים המובחרים. ושלשם, וקואד, שרים וקצינים וכן פירש אבן גנאח.

אבן עזרא

אם לברוח: (ו) ויאסור. בצווי. כמו ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו. ישלישים. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית. מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי: (ח) ביד רמה לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה. כמו וכל העם רואים. וירא העם וינועו. והטעם כאשר ראו כן נער ועמדו מרחק. וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי

רבינו בחיי

(ז) ויקח שש מאות רכב. כתב רש"י ז"ל ממי היו אם תאמר משל פרעה היו הלא כבר נאמר (שמות ט) הנה יד ה' הויה במקנה אשר בשדה. ואם תאמר משל ישראל והלא כבר נאמר (שם י) וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה וממי היו מן הירא את דבר ה' מן המצריים באה תקלה לישראל מכאן דרשו רז"ל במסכת סופרים אר"ש בן יוחאי טוב שבמצריים הרוג בשעת מלחמה וטוב שבנחשים רצוץ את מוחו ודרשוהו מן הפסוק הזה. ובאור הדבר כי בשעת מלחמה בלבד הוא שמותר להרגו כי מאחר שהוא נלחם עמך ובא כנגדך להרגך אף אתה השכם להרגו. שלא בשעת מלחמה אסור שהרי אף בשעת מלחמה נצטוינו לקרוא להם לשלום ואפילו לשבעה עממים שכתוב בהם (דברים כ) לא תחיה כל נשמה. אבל כשהוא בא כנגד הקב"ה שהוא מכוין למרוד בו כענין המצריים אפילו שלא בשעת מלחמה מותר לפי שהוא מלחמה לה' שהרי

רשב"ם

מעבדנו. חטף קמץ. מעבוד אותנו. וכן משמרו את השבועה. תאכלנו האש באכלנו לחם לשובע: (ז) רכב בחור. רכב חשוב ומובחר: ושלישים. שרים לפי שכתוב לפנינו ומבחר שלישיו טבעו בים סוף: (ח) יוצאים ביד רמה. לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם. אז וייראו מאוד:

בעל הטורים

(ה) ויהפך. ב' הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרעה נהפך להם לאויב: (ח) ביד רמה. ב' הכא ואידך בפ' מסעי והנפש אשר תעשה ביד רמה בפ' שלח גבי ע"א מלמד שפסל מיכה:

רש"י

יום שביעי א של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם (שמות יב) קומו לאו מתוך עמי ונהפך לבב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו ב לרדוף אחריהם בשביל ג ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומיהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים ד. בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר ה הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר (שמות ט) וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל והלא נאמר (שם י) וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה ר' שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה תולה אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת:

שפתי חכמים

מוליכן לדרך ישרה: א וא"ת והא רש"י פי' בפ' שלנו שאמרו שירה ביום ח'. וי"ל אם תמנה ע"פ שהוא יום שחיטת הפסח כין הערבים ומתן דמו על המשקוף ושתי המזוזות דלאו יום שלם הוא כיון שאין לילו עמו אלא לענין קדשים חשוב יום שלם דליליה שהוא אחר היום נחשב מן היום א"כ כשתמנה יום השחיטה נמצא יום ז' של פסח הוא יום ח' לשחיטת הפסח והתם מיירי כשתמנה יום השחיטה והכא כשלא תמנה. והרא"ם פי' ושמא י"ל שר"מ הדרשן שאמר זה חולק עם האגדה האומרת כזי"ן אמרו שירה: ב יש מקשים ממ"כ אי דעתו של פרעה היה שילאו ישראל ממצרים ולא ישובו עוד וכדפירש"י ויהפך וגו' שנהפך ממה שהי' וכו' א"כ קשה למה שלא איקטורין אלא ודאי היה דעתו שיחנו ג' ימים במדבר ואח"כ ישובו וכדמשמע קרא לאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם וכו' א"כ מה זה שפירש"י ויהפך נהפך. וי"ל דשליחות ישראל היה מתחלה שילאו מתוך עמו הן שישובו הן שלא ישובו ואיקטורין שלא שאם יצאו מכל וכל יתנו לאיקטורין הממון או שישובו להחזיר מה שאלו ולפ"ז ניחא ג"כ מה שפירש"י ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם וכיון שראו שרולים לילך ולברוח הודיעו הדבר לפרעה ועבדיו ויהפוך ה' את לבם לרדוף אחריהם ולהשיב אותם לארצם ולעבוד כבתחלה אף שמתחלה לא היה בדעתם שישובו: ג (מהרש"ל) וקשה מנ"ל לרש"י דלמא הטעם כמו דכתיב כי שלחנו את ישראל מעבדנו. וי"ל דבשלמא אצל פרעה הטעם כך הוא על כי מעולם לא רצה לשלוח את ישראל מארצו כ"א בשביל העבודה אבל עבדי פרעה מעולם אמרו עד מתי וגו' עכשיו אמרו מה זאת עשינו וכו' אלא ודאי בשביל ממונם. עי"ל מדכתיב אל העם משמע בשביל העם שהשאילו ממונם עכ"ל: ד דה"ל בחורים שהוא לשון רבים רק אי הוה נקט בחורים הייתי אומר שהוא מלשון גם בחור גם בתולה לאפוקי זקן לכך נקט לשון בחור שהוא ל' בחירה כל השש מאות היו נבחרים מ"ה נקט רש"י נ"כ לשון רבים שבחור מוסב על השש מאות שהוא רבים: ה דק"ל דמתחלה כתיב שלא לקח עמו כי אם שש מאות ואח"כ כתיב וכל רכב מצרים ועוד כיון דכתיב וכל רכב מצרים לנ"ל שש מאות רכב ל"פ

שליחות פרעה את העם

(ח) ויחזק ה' את לב פרעה וגו' ובני ישראל יוצאים ביד רמה. יש להבין מדוע הודיע הכתוב כאן וב"י יוצאים ביד רמה. הלא אין כאן מקומו למעלה ביציאתם היה להודיע דבר זה. וכתב הכמ"ח הכתוב מודיע כאן כח הקדוש ברוך הוא כי אף שבני ישראל היו יוצאים ביד רמה בגבורה גבוהה ומפורסמת ומי פתי יסור הנה שלא לדון בק"ו ומה אם מכורה ככר יצאה מאתו בחוזק יד מכל שכן שלא יחזיר אותם לעבודתו ואיך אבדה חכמת חכמיו כל כך לשום לבבו לרדוף אחרי בני ישראל. אבל הנה ה' בחוזק יצא שחיזק לבבו כ"כ שאף על פי שבעיניו יראה ולבבו יבין שלא טוב עושה לא יוכל להתגבר על חוזקת לבבו בכדי להפילו בפח יקוש. וזהו גדולת אלהינו ית':

ויאסר

מרפא לשון

אמר הסופר הואיל ובא לידינו זה התרגום נעורר על ספיקו הנה בדפוסים כמא דמחזרין בערבלא, וזו גי' נכונה אבל בסת"י דמחוורין אין לה הבנה ומתחלה חשבתי שהיא ט"ס וצ"ל דמחזרין ואחר שראיתי שיש באדרא רבא דף קכ"ט ב' נוסחאות כעין זה, ואתחוורו לחד, נ"א ואתחזרו אמרתי אתיא הא כהא ושמע מינה שעניינם אחד ועוד בערוך מצאתי חזרת גלים י"ג חוורת גליין. ה) מעבדנו, מפלחננא, נר' דלא רצה לתרגמו כמשמעו מלמפלחנא לפי שלא שלחו אותם כדי שלא יעבדו אותם עוד אלא ששלחו אותם שילכו לעבוד את ה' ומתוך כך בטלה עבודה שלהם. ז) ושלישים, וגיברין. וכן ומבחר שלישיו, גיברוהי. אפשר שנק' הגבור שליש, ע"ש שהוא כחוט המשולש וכן כל דבר שנכפל ג' פעמים שהוא חזק. ח) ביד רמה, בריש גלי. פי' בשמחה וכבוד היפך אבל וחפוי ראש וכ' היא"ר ז"ל בהקדמה שתרגום זה הוא כפי שמוש הלשון. ואמנם עד"ה יתפרש ל' התרגום כפי ענין ל' המקרא כי ג' ידות הן, יד הגדולה, יד החזקה, ויד רמה. יד

חומת אנ"ך

שילאו שלשים שנה קודם גם אלו אם לא יהרגום יגלו לבבל ולאומות אחרות וז"ש כ"י בר"ת ר"ל כמו הליכת בני אפרים קודם ל' שנה כמספר כ"י בר"ת פי' שוה לרד"ו גימטריא בר"ת שילאו אלו ולריך שיהיו בגלות בבל וז"ש ויהפך לבב אותיות בבל. ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו דוקא ויהיו עבדים לאחרים ולא עלה על דעת כי סברנו שיהיו בני חורין

מסורת הקריאה

והשני פ"א: (ה) ויהפך, הנגינה בפ"א: (ו) ויאסר, האל"ף בשוא לבדו והוא נח, ועיין בראשית מ"ב כ"ד: (ח) ביד רמה, היו"ד

אחריהם וישיגו אותם חנים על־
הים כל־סוס רכב פרעה ופרשיו
וחילו על־פי החירת לפני בעל צפן:
י ופרעה הקריב וישאו בני־ישראל
את־עיניהם והנה מצרים | נסע
אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני־
ישראל אל־יהוה: יא ויאמרו אל־
משה המבלי אין־קברים במצרים
לקחתנו למות במדבר מה־זאת
עשית לנו להוציאנו ממצרים:
יב הלא־זה הדבר אשר דברנו
אליך במצרים לאמר חדל ממנו
ונעבדה את־מצרים כי טוב לנו
עבד את־מצרים ממתנו במדבר:
יג ויאמר משה אל־העם אל־תיראו

תרגום אונקלוס

בָּתְרֵיהוֹן. וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא. כָּל סוּסָוָת רְתִכֵּי פַרְעֹה. וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִׁרְיָתֵיהּ. עַל פּוּם חִירָתָא. דִּקְדָם בְּעֵיל צְפוֹן: י. וּפַרְעֹה קָרֵיב. וּזְקַפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן. וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן. וּדְחִילוּ לַחֲדָא. וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: יא. וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה. הַמִּדְלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם. דְּבַרְתַּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא. מָא דָא עֲבַדְתְּ לָנָא. לְאַפָּקוּתַנָא מִמִּצְרָיִם: יב. הֲלָא דֵין פִּתְגָּמָא. דְּמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר. שְׁבוֹק מִנָּנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי. אֲרֵי טָב לַנָא דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי. מִדְּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: יג. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן. אִתְעַתַּדוּ.

תפסיר הרס"ג

נאזלין עלי אלבחר. גמיע כ'יל מראכב פרעון. ופרסאנה וגנדה. עלי' פם אלחירות. בין ידי בעל צפון: (י) פלמא קרב פרעון. שאלו בני אסראיל עיונהם. פאד'א בלמצריון ראחלון וראהם. פכ'אפו גדא. וצרכ'ו אלי אללה: (יא) קאלו למוסי. אמן עדם אלקבור במצר. אכ'ד'תנא לנמות פי אלבר. מא ד'א צנעת בנא. אד' אכ'רגתנא מן מצר: (יב) אליס הד'א אלקול. אלד'י קלנאה לך במצר קאילא. דענא נכ'דם אלמצריון. פאן כ'דמתנא להם. אצלח לנא מן מותנא פי אלבר: (יג) קאל מוסי לאלקום לא תכ'אפו. קפו ואנצ'רו

חלק הדקדוק

להנחותם (רי"ב): (יא) המבלי, ההא בגעיא. וכתב ר"י כי ההא בפתח לבד. וכן ראיתי בספר הירושלמי אשר סמך עליו. ר"ח. וכ"ה בכל התיגאן. מהרי"ק): להוציאנו ממצרים. האלף בקמץ והיה ראוי להוציאנו, והוא כמו אנו בנו (רי"ב):

אבן עזרא

הסוסים: וחילו. רגליים: (י) ופרעה הקריב. מחנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בל' הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים והאחד יספיק. והנה זאת המבלי אין קברים. כמו הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן. כמו ואומר אין רואני: (יב) הלא זה הדבר איננו מפורש. רק ידענו כי כן היה. כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה. ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה:

תולדות אהרן

המבלי אין. ערכין טו.

בעל הטורים

עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה: (י) ופרעה הקריב. ג' במס' ופרעה הקריב. ופרעה חולם. כאשר כבדו אתכם מצרים ופרעה וגו' הלא כאשר התעולל בהם. פי' אע"פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעולל בהם: הקריב. ב' במס' ופרעה הקריב. הקריב את קרבנו. כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לו: והנה מצרים נוסע אחריהם. זה עוזא שר של מצרים ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים:

רשב"ם

(יא) המבלי אין קברים. כפל לשון: למות במדבר. אשר אין לחם ואין מים ואפילו אין רודף אחרינו נמות ברעב:

רש"י

(י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב פרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. ד"א והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים ו נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא. ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ו ליקבר שם לקחתנו משם שיפו"ר סלינג"א דינו"ן פוטי"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם ח וישפוט: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפו"ם (ר"ל חול"ם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חול"ם מלאפו"ם ועיין לקמן פ' יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה נבאר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשור"ק נבאר מאשר נמות. וכן מי יתן

שפתי חכמים

ועמהם וכו' ר"ל דודאי העיקרים לא היו כי אם שש מאות ולאותן שש מאות היו ג"כ עבדים שג"כ הלכו עם פרעה ממצרים: ו וקוראו מצרים ולא קראו כשמו היינו משום דשר של מצרים נקרא מצרים: ז דלא הל"ל אלא המבלי קברים במצרים וגו' ועי"ו פי' המבלי וכי מחמת וכו': ח וה"פ עכשיו אנחנו רואים שדברנו או על נכון ירא ה' וכו' שהרי לפי מה שאנחנו רואים עכשיו יותר טוב היה לנו עבוד את מצרים ממותנו עתה במדבר (רא"ם):

תשובת משה אל העם

(יג) ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו'. שינה הכתוב לשונו כי תחלה נאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ויאמרו אל משה והיה לו לומר כאן ויאמר משה אל ב"י או ויאמר אליהם. אבל אותא כי הערב רב שהלכו עם ישראל הם היו האקטורין שאלת פרעה להחזיר את ישראל ואח"כ כאשר רצו להדבק בישראל קבלן משה כי סבר שיתקן אותם. וזה היה עיקר רדיפת פרעה

רבינו בחיי

המצריים כיון שראו כבר במכת בכורות שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה ועכשיו חוזרין על הים לא היתה כונתם אלא להלחם עם הקב"ה. ולכך אמר להם משה ה' ילחם לכם כלומר כיון שעדין רודפים אחריכם מעתה המלחמה לשם יתברך היא ולכך נתחייבו להטביעם בים:

(י) ופרעה הקריב. כלו' הקריב את עצמו. ובמדרש הקריב את הפורענות עליו לפי שזבח וקטר לבעל צפון לפי שראה אותם חונים לפני בעל צפון וחשב כי כחו סוגרם במדבר ולא היו יכולין לצאת. דבר אחר ופרעה הקריב הקריב את ישראל בתשובה לאביהן שבשמים זהו שאמרו ז"ל מעמיד להם הקב"ה מלך כהמן הרשע ומחזירן למוטב. וזהו שאמר מיד וישאו בני ישראל את עיניהם ויצעקו בני ישראל אל ה' תפשו אומנות אבותיהם כתיב (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום. ביצחק כתיב (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום. ועל זה נמשלו ישראל לתולעת שנאמר (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב. מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה והיא רכה ומכה דבר קשה כך אין להם לישראל אלא תפלה שהרי העכו"ם נמשלו לארזים שנאמר (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון וכתיב (תהלים כט) וישבר ה' את ארזי הלבנון וישראל נוצחים בשביל תורה והתפלה שנאמר (דברים ד) ובקשת משם את ה' אלהיך ומצאת. וכתיב (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר:

חומת אנ"ך

גמרי אבל עתה שצריך לעבוד אחרים יחזרו אלינו: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה'. אפשר לרמוז התיצבו גימטריא חתן כלה לרמוז מ"ש רז"ל קשה לזווגם כקריעת ים סוף. א"כ כי יושיע ה' בזכות מעמד הר סיני שעתידין לעמוד בשר סיני ישראל ככלה והוא כחתן כביכול. א"כ רמז בזכות האבות ששני חייהם תק"ב שבכלם עבדו ודבקו בה' אפילו בחלום כמ"ש בספר חסידים והוא גי' תיל"ב ולזה זכו במצרים לאות ה' מנה ואח"כ לאות ו' מטה כמ"ש בזהר הקדוש וזה רמז בתחילת התיצבו ה' ובסוף ו'. בזכות זה וראו את ישועת ה'. א"כ בזה שזכו למנוה שהוא יה מ"ל באתב"ש ו"ה גלויות. כמש"ה הנסתרות לה' אלהינו י"ה ו"ה נגלות. וזה רמז

מסורת הקריאה

בקמץ: רמה, מלרע: (י) והנה, בלא מקף. (יא) ויאמרו, חד מן ג' בטעם זרקא, עיין בראשית כ"ט ח': המבלי, הה"א בח"פ. לנו, הלמ"ד בדגש: (יב) במצרים הבי"ת רפי, א"ת, ועי' מש"כ בראשית מ' ז'. כי טוב, מלת כי בטעם מונח: (יג) תיראו, הנגינה ברי"ש. ישועת, נמסר

מגות'ה' אללה. אלתי יצנעהא לכם אליום. פאנכם כמא ראיתם אלמצריון אליום. לא תעאודו אן תרוהם אבדא אלי אלדהר: (יד) אללה יחארב ענכם. ואנתם פאמסכו: (טו) ת'ם קאל אללה למוסי. מא תצרך' אליי. מר בני אסראיל אן ירחלון: (טז) ואנת ארפע עצאך. זמד ידך. עלי אלבחר ושקה. וידכ'לו בני אסראיל. פי וסטה פי אליבאס: (יז) והאנא משדד קלב

אבן עזרא

(יג) התיצבו וראו את ישועת יי'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדולה של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם. ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשם שפלה. ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו. והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו שהוא עושה גדולות. ולו נתכנו עלילות. סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות. והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: (יד) יי' ילחם לכם. בעבורכם. וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזר. ע"כ פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום. בשבילי. וטעם מרום. מלחמה מרום. כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם. וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה. רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל. בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו. כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה. כדרך ויט משה את מטהו על השמים. וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה או יבקעו המים. כי כן כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל. ואין צורך שיכנסו בים. רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם.

התיצבו וראו את ישועת יהוה
אשר יעשה לכם היום כי אשר
ראיתם את מצרים היום לא תספו
לראתם עוד עד עולם: יד יהוה
ילחם לכם ואתם תחרשון: פ שלישי
טו ויאמר יהוה אל משה מה תצעק
אלי דבר אל בני ישראל ויסעו:
טז ואתה הרם את מטך ונטה את
ידך על הים ובקעהו ויבאו בני
ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני

תרגום אונקלוס

וחזו ית פורקנא דיי. דיעביד [נ"י דעביד] לכון יומא דין. ארי. דחזיתון ית מצראי יומא דין. לא תיספון. למחזיהון עוד עד עלמא: יד. יי יגיח לכון קרב. ואתון תשתקון: טו. ואמר יי למשה. קבילית צלותך. מליל עם בני ישראל ויטלון: טז. ואת טול ית חוטרך. וארים ית ידך. על ימא ובזעהי. ויעלון בני ישראל. בגו ימא ביבשתא: יז. ואנא. האנא

תולדות אהרן

דבר אל. סוטה לו. ואתה הרם. שם: ויבאו בני. ברכות נד ג

רשב"ם

(טז) ובקעהו. העי"ן גורמת. כמו שמענו אדוני אבל מן

בעל הטורים

(יד) תחרישון. ב' הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו בה': (טו) מה תצעק אלי. רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי מ"ם יום בהר להתפלל על ישראל וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: (טז) הרם. ג' במסו'. הרם את מטך. כשופר הרם קולך. מלמד שהממם וערבב אותם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע כשלף הברזל. כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעשה נס ע"י המים: ובקעהו. בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות

שפתי חכמים

ט (הרא"ם) כלומר ולא ביום אחר ולכן אני מזהירכם שלא תוסיפו ולכן הוסיף הרב הוי"ו ולא תוסיפו דאל"כ מה טעם אמרו כי כאשר ראיתם וכו' וכי אם לא ראו אותם היום לא היה מזהירם לא תוסיפו וגו'. (נח"י) וכל דבריו איפכא מסתברא שאם היא אזהרה א"כ הם ב' דברים הא' אשר ראיתם וכו' אינו אלא היום והב' אזהרה שלא תוסיפו א"כ אין צורך לוי"ו החיבור אלא ודאי שאינו אזהרה אלא הבטחה לא תוסיפו לראותם כי כולם יטבעו בים ורוב הפוסקים לא מנו זה במנין הלאוין: י פי' כי הנגינה שתחת תצעק הוא עפחא להורות שאינו סמוך למלת אלי לומר דאלי פירוש עלי הדבר וכו' מהרש"ל: כ (נח"י) וה"פ שע"י שיסעו יועיל הרמת מטך שיבקע הים משא"כ אם לא יסעו לא יבקע הים אע"פ שתרים מטך על הים כי כדאי זכות וכו' והאמונה וכו' ולפ"ז יהיה הפירוש מה תצעק אלי סבור אתה להועיל בתפלתך אין הדבר כן אלא ויסעו ופ"ש:

רש"י

מותכו שנמות וכן (ש"ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו (צפניה ו) ליום קומי לעד (דה"ב יח) עד יום שובי בשלום שאשוב: (יג) כי כאשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם היום אינו אלא ט היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ה' ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן (בראשית כד) ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם תריבון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי י הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד כ בפניהם כדאי זכות אבותיהם

תשובת משה את העם

פרעה מבור עמו ונחלתו אשר נבחרו בישראל וע"כ אמר שם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם כי העם נקרא בכל מקום הערב רב. ולזה אפשר לומר מה שאמרו בני ישראל אל משה מה זאת עשית לנו להוציאנו וגו' אף שידעו שהכל עשה כדבר ה' ומה להם לומר אליו ודי בצעקתם את פני ה' אכן עבור שידעו כי כל עיקר רדיפת פרעה הוא עבור העם הערב רב ע"כ אמרו מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים ר"ל שהוצאת גם את המצרים עצמם עמנו וגרמת לנו כל ההיזק הזה ואפשר שגם מבורם לא יושיענו ה' כי גוים המה עם אשר שנא ה' וע"כ ויאמר משה אל העם אל תיראו. ר"ל בשביל העם אל תיראו. אל תיראו אולי לא תושעו בשביל העם. כי אף העם יושעו. כי הקב"ה יעשה לנו נסים שכולנו נושעה היום הזה:

ענין תפלת משה

(טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו'. ואחז"ל אמר לו הקב"ה למשה בני נתונים בצרה ואתה עומד ומרבה בתפלה. כתב הכמ"ת ולכאורה תמוה על משה הלא הוא ידע בודאי שיושיעם ה' למען שמו כי הוא אמר ויהי כל זאת שיבואו ישראל לפני הים ומצרים אחריהם ובודאי הוא יושיעם ולמה האריך בתפלה. ועוד הלא הוא אמר התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. נמצא בעות היה בבירור בישועה ועל מה התפלל. ונוכל לומר כי תפלת משה לא היה עבור ישראל כי עליהם ידע ודאי שיושיעם ה' ואמר להם מפורש ה' ילחם לכם וגו' ועיקר תפלתו היה על הערב רב שקיבלם מדעתו ועליהם האריך בתפלה שגם אותם יושיעם ה' אחרי שבאו להסתופף תחת צל כנפי השכינה. ע"ז ענהו ה' מה תצעק אלי כיון שאומרים שבאו להתקרב אלי ודאי אושיעם בשביל קידוש שמי ואתה הרם את מטך וגו' ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה. וכאשר יבקעו המים בשביל ישראל או גם הם יבואו אחרי בני ישראל וינצלו:

הגני

נחל קדומים

רדפו אחריהם וכן פירשו כת הקודמין: יג (ה) התיצבו וראו את ישועת ה' וגו'. אפשר במשז"ל דכשהנס בזכותו זוכה לראות במפלת אויביו. וגם את אשר יעשה בשם ה' יוכל לראות אף שאינו בזכותו וז"ש התיצבו וראו ולא תסברו שהוא בזכותכם אין זה כי אם ישועת ה' שהוא בשם ה'. כי אשר ראיתם את מצרים השר כמשז"ל ע"פ והנה מצרים ויראתם לא תוסיפו לראותם למצריים הנשפעים מהשר ובטל הוא ואומתו: יד (ו) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. מי יתן תחרישון. ותהי לכם לחכמה. כן הוא במסרה. ואפשר תחרישון תשתקון בסוג סייג לחכמה שתיקה. וזהו מ"י יתן מי רמז לן' שערי בינה ואחר שזוכה לשפע מצד הבינה תחרישון ותהי לכם לחכמה כי שם סוד השתיקה: טו (ז) מה תצעק אלי דבר. ס"ת הקיר מכאן

מרפא לשון

הגדולה בימין ויד החזקה בשמאל, ויד רמה בראש. טו) מה תצעק אלי, קבילית צלותך. תרגם התמיהה כפי הנרצה ממנה וסיבתה כמו שתרגם מי כמכה באלים לית בר מנך את הוא אלהא וכל דכוותה, ולמדנו מהתר' שהנרצה מתמיהתו הוא לומר שכבר

חומת אנ"ך

התיצבו שיש ה' בתחילה ו' בסוף. תיצב גימטריא אשר הרואה לצייה עם הכולל רמז לאנא נעלם בזה וראו את ישועת ה': לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. ס"ת מודד והענין דישראל כתיראו משר של ים שעדיין היה קיים כמש"ה והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ואמרו רז"ל שראו שר של מצרים וע"ז היו יראים דאיך היה קיים כי הקב"ה בתחילה מבטל שר האומה ואח"ך האומה. ואילו הכא המצריים לקו כמה מכות ושר של מצרים קיים. והתשובה לזה כי הקב"ה כל מדותיו מדה כנגד מדה ועד הים אינו פרעון. וכל הקודם הם פירות והכנה ונים גמר הפרעון שגזרו היאורה תשליכו כל הבן הילוד ויתחכמו על מושיען של ישראל דכשגע שלא יציא מבול. ולזה הם אומה אחת בגים ונופלים בתוכו וגים יאבדו

מסורת הקריאה

במס"ג ה' פתחין, ר"ל שהעי"ן בפתח: (טו) תצעק, התי"ו בדגש מדין דחיק. ויסעו, מלעיל: (טז) הרם. נמסר עליו במס"ג ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' א' דין, ב' ויאמר הרם לך (מ"ב ו' ז') ג' כשופר הרם קולך (ישעיה נ"ח א') מציעתא מלעיל, ולפי שהוא מלעיל הוא בסגול, והב' הרי"ש בצירי לפי שהמה מלרע: ובקעהו, הטעם בעי"ן: ויבאו, נמסר עליו ז' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא וסי' נמסר בישעיה י"ג ב':

תרגום אונקלוס

מַתְקֵיף יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי. וְיֵיעֲלוּן בָּתְרֵיהוֹן. וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ. בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: יח. וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ. בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה. בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: יט. וּנְטַל מַלְאֲכָא דַייָ. דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל. וַאֲתָא מִבָּתְרֵיהוֹן. וּנְטַל. עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן. וּשְׁרָא מִבָּתְרֵיהוֹן: כ. וְעָל. בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי. וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל. וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי. וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא. וְלָא אִתְקְרִבוּ דֵּין. לְוָת דֵּין כָּל לֵילְיָא: כא. וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא. וְדַבַּר

תו"א ולא קרב זה. מגילה י:

הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ
אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־
חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יח וְיָדְעוּ
מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי
בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע
עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד
מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה
מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי
הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה
וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃
כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ

תפסיר הרס"ג

אלמצריון. וידכ'לו וראהם. ואתעצ'ם בפרעון ובגמיע גנדה. ומראכבה ופרסאנה: (יח) ויעלם אלמצריון אני אללה. אד' תעצ'מת בפרעון. ומראכבה ופרסנאה: (יט) פרחל מלך אללה. אלסאיר בין ידי עסכר בני אסראיל. וצאר וראהם. ורחל עמוד אלג'מאם מן בין ידיהם. ווקף וראהם: (כ) פדכ'ל בין עסכר אלמצריון. ובין עסכר אלאסראליון. וכאן אלג'מאם ואלצ'לאם. פג'שיא אלליל. ולם יתקדם אחדהמא. אלי אלאכ'ר טול אלליל: (כא) פמד מוסי ידה עלי

נוה שלום

(כ) ויאר את הלילה, פג'שיא אלליל, הענן והחשך האפילו והחשיכו הלילה ותרגם ולילה אור בעדני, ואלליל איצ'א יג'שא עלי. וכתב בספר השרשים לאבן גנאח שהוא כמו שכתב במשנה אור לי"ד בודקין וכו' וכן העתיק בספר אלכאפי בשרש אור ובשרש מתק כתב שכן בערבי קורים לסומא אבו אלצ'ו ואבו אלנור ותרגם נאר מקדשו אג'שא מקדסה וכן תרגם

אבן עזרא

יצאו כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו. והנה פי' וכבר נסע. וכבר הראיתיך רבים כזה. ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות. על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש. ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד. יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא. על כן כתוב ככה. ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק. ויהי בשלשים שנה. כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו ויי' הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו. והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים. ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם. ואם השיב לנו הטעם כפול. אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות. רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות. לישראל לעבור הים. כי בלילה עברו. ואמר ר' מרנוס כי פי'

בעל הטורים

בקע לגלגלת קרי ביה בקע וה"ו שבזה השם נבקעו המים: (כ) ויאר. ב' במסורה ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו. וזהו ויהי הענן והחושך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו כשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: זה אל זה. ב' דסמיכי דין ואידך וקרא זא"ז ואמר ק' ק' ק' שבקשו המלאכים לומר שירה וא"ל הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זא"ז אותם שנאמר וקרא זה אל זה: (כא) ויולך. ד' במסורה ויולך ה' את הים. ויולך אותם שמרונה גבי אלישע כשהלכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הוכו בסנורים ואידך ויקח אותם נבוזראדן וגו' ויולך אותם אל מלך בבל. ואידך גבי שארית הגולה (לאחר חשיבי דחד ענין הוא) ואידך ויולך חושך ולא אור. שחשכו עיניהם מהגלות כאלו

רשב"ם

זכור יאמר זכרני: (יט) ויסע מלאך האלהים. המוליך את עמוד הענן. לפני מחנה ישראל: וילך. המלאך מאחריהם ומתוך כך ויסע העמוד מפניהם ויעמוד מאחריהם. כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש לישראל כל הלילה: ולא קרב זה אל זה. מצרים לא קרב לישראל כל הלילה:

רש"י

והם והאמונה שהאמינו בי ויאלו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל החצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. באו זאבים מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש מ את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. (מכילתא) מחנה נ אל מחנה:
ברוח

שפתי חכמים

ל הרא"ם פי' שנסיעת המלאך היה מיד כשבאו מצרים עליהם כדי להבדיל בין מחנה מצרים למחנה ישראל ולקבל החצים ובליסטראות והעמוד ענן היה להחשיך למצרים ונסיעת המלאך לאחר ונסיעת הענן לאחוריהם לאחר עכ"ל. אך קשה לק' בפרש' יתרו בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים פירש"י שהענן היה מקבל החצים וכו' וי"ל מיד כשבאו המצרים נסתלק המלאך מלפניהם ונסע לאחוריהם להבדיל בינם כדי לקבל החצים וכו' והענן עדיין הולך לפניהם והשלים את המחנה לעמוד האש ואח"כ הלך הענן לאחוריהם להחשיך על המצריים ואז נסתלק המלאך. ובמכילתא אמרו שהענן והמלאך היו מקבלין החצים וכו' והמפרשים מיישבים זה ועיין בקל"מ: מ כאלו אמר ויאר המאיר שהוא העמוד ולא המלאך: נ (מהרש"ל) לאפוקי

נחל קדומים

רמז למתפלל שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין הקיר ואף על פי שכתוב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל ליכא מידי דלא רמיז באוריתא עכ"ד רבינו אפרים ז"ל. ואני בעניי רמזתי במ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל בפ' ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלהים אתה החילות וכו' דהודיע סוד נפלא ליודעי האמת כי כל התפלות לא יכוין אל השם המוציא מפיו כי רבים הם זולתו אל שם הויה הנקרא שם העצם אל עצמותו יתברך כי כל השמות ככנויים וכנפים וכמלבושים אליו והטועה בזה כופר בעיקר. וז"ש ואתחנן אל ה' שהוא הויה עם היות שהשמות שהיה שואל מאתם הם אדני אלהים והיינו שצריך

מרפא לשון

נתקבלה תפילתו ומה לו להתפלל עוד לא שתמה עליו למה הוא מתפלל שאין לו להתפלל על כך. יו) ובקעהו, ובזעהי. ה"ג ע"מ ותקיפהי ואלימהי, תר' ותזקהו ואמצהו ול"ג ובזעהי בל' קל וגר' טעמו כי ובקעהו הוא כמו ובקעהו בל' כבד דלא כמ"ש הרשב"ם ז"ל שהוא כמו ובקעהו וירמוז למ"ש רבותינו ז"ל שנקרע הים

חומת אנ"ך

השר והאומה וז"ש אשר ראיתם את מצרים והשר לא תוסיפו לראותם שיאבדו בים מצרים והשר שהוא הפרעון כמו שכתבתי אני בעניי בנחל ע"פ כי בדבר אשר זדו ע"ש וכל זה רמוז בס"ת שהוא תולד מדה כנגד מדה כדבר האמור: (יד) ה' ילחם לכם. ר"ת שם יל"י משם ע"ב שהוא מעלה ניצוצות הקדושה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל בסוד אשירה לה' כי גמל עלי ס"ת שם הקדוש הנזכר. וס"ת גימטריא מילה לפי ששמרו ברית קדש ואמרו רז"ל לנוזר ים סוף לגזרים. ואתם תחרישון בסוד אמת כמ"ש בזהר הקדוש

מסורת הקריאה

(יז) ויבאו, חד מן ז' שהו"ו בשוא: בפרעה, הבי"ת בדגש מדין אתי מרחוק, (יח) בפרעה, הבי"ת בדגש לפי שאחדיו פ"א וכנ"ל פסוק י"ז: (כ) ויאר, נמסר עליו ב' מלעיל אל ה', ר"ל ב' כתיב האל"ף בסגול ולכן המה מלעיל הטעם ביו"ד, א' דין, ב' אל ה' (תלים קי"ח כ"ז) ושארא כתיב האל"ף בצירי ומלרע: (כא) ויט משה, חד מן ה' זוגין מתחלפין בטעמא בענין, כי דין בטעם קדמא מונח זרקא, ותביינא פסוק כ"ז בתלשא קטנה קדמא ואזלא, וסימן נמסר לקמן ל"ו ס'

יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃

תרגום אונקלוס

יי ית ימא. ברוח קדומא תקיף כל ליליא. ושוי ית ימא ליבשתא. ואתבזעו מיא: כב. ועלו בני ישראל. בגו ימא ביבשתא. ומיא להון שורין. מימינהון ומשמאלהון: כג. ורדפו מצראי ועלו בתריהון. כל סוסות פרעה. רתכוהי ופרשוהי. לגו ימא: כד. והוה במטרת צפרא. ואסתכי יי למשריתא דמצראי. בעמודא דאישתא ועננא. ושגיש. ית משריתא

תפסיר הרס"ג

אלבחר. וסייר אללה אלבחר. בריח קבול צעבה טול אלליל. חתי ציירה גפאפא. בעד מא אנשק אלמא: (כב) ודכ'לו בני אסראיל. פי וסט אלבחר פי אליבאס. ואלמא להם אסוארא. ען ימינהם וען יסארהם: (כג) פכלבוהם אלמצריון ודכ'לו וראהם. גמיע כ'יל פרעון. ומראכבה ופרסאנה. אלי וסט אלבחר: (כד) פלמא כאן פי נובה' אלג'אדה. אטלע אללה עלי עסכר אלמצריין. בעמוד מן נאר וג'מאם.

נוה שלום

נארתה ברית עבדך. (כא) ויבקעו המים, בעד מא אנשק אלמא, כבר נבקעו המים כשנטה משה את ידו ואח"כ שם הים לחרבה שיבשתו הרוח וכן פירש בספר מכלל יופי ובספר

אבן עזרא

ויאר את הלילה ויחשיך. וכמהו ולילה אור בעדני. ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר. והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך. כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי. כמו ברך גבות אלהים. ומלת אור בעדני. פירשתיה שהיה אור בעצמו. גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא. והנה הוא כמו כנוי. ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא. רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה. ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר. ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח: (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף. רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים. כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה. וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים. וכתיב נצבו כמו נד נוזלים. ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו. וזהו וישובו המים על מצרים. והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו. כי היו חושבים שיצאו אל היבשה. וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה. והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך יי' הוא הנזכר. וכמוהו בדבר גדעון. כי השליח יקרא

רשב"ם

(כא) ברוח קדים. כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריח את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן. בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם. מהומות קול:

בעל הטורים

הוכו בסנורים: ברוח קדים. ב' במסורה הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש מלמד שנשתברו כל אניות שבים כשנבקע: (כד) באשמורת הבוקר. ב' הכא ואידך ויבאו בתוך המחנה באשמורת הבוקר גבי שאול בהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף. ד' הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו שסם נדונו באש וגפרית כך נדונו כאן. וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כן היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם. ב' במס' דין ואידך ויהם ה' את סיסרא לומר כמו שכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן משתמטות כך היה בסיסרא וכמו ששם גרפס נחל קישון כך כאן פלטן הים ליבשה:

שפתי חכמים

ממדר' שפי' ולא קרב זה אל זה היינו המלאכים שלא אמרו שירה: ם דהא כבר נאמר וישם את הים לחרבה א"כ דהל"ל ויבקע הים: ע דמלת כל הוא מורה על דבר שהוא רבים וסוס הוא לשון יחיד ולא הקשה רש"י זה לעיל גבי כל סוס רכב פרעה דהתם קאי כל אסוס ורכב כלומר כולם יחד אבל הכא קשה דלא כתב אלא סוס לשון יחיד וכו' ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שכתב וכו': פ שהוא לשון המתנה: צ שכל הסקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנת עניים וכו': ק שכין בקיעת המים הזקופים היתה ארץ יבשה שהרי ישראל עברו הים ביבשה אם כן הענן מלחלח הארץ שבתוך הים שיעשה כטיט אחר שעברו ישראל ואח"כ בא עמוד האש והרתיח אותו:

רש"י

(כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות הוא הרוח שהקדוש ברוך הוא נפרע בה מן הרשעים שנא' (ירמיה יח) ברוח קדים אפיצם (הושע יג) יבא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים ם שבעולם (מכילתא): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה ע אלא מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרוין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס פ מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם צ. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים לחקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו ק וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשטורדישו"ן בלעז (בעטייבונג) ערבבם נטל

עניני נסי הים

(כד) ויהי באשמורת הבקר וגו' ויסר את אופן מרכבותיו וגו'. כתב הרב פ"נ יש להבין למה הוצרך להסרת האופנים. גם בלתי זאת היה הקב"ה יכול להטביעם בים. והקב"ה אינו עושה נס כשאינו נצרך להנס. והענין התוספות כתבו במס' ערכין (דף טו) שישראל לא עברו כל אורך הים ולא כל רוחב הים מן הקצה אל הקצה. רק עברו קצת מהים כחצי עגול כקשת. וכאותו צד גופא שנכנסו לתוך הים כזה הצד יצאו מהים. וזה ידוע שנעשה בהים י"ב שבילין להי"ב שבטים. וכל שביל ושביל היה חצי עגול כקשת. וזה ידוע כי הדרך המקיף את דרך אחר. הדרך המקיף הוא יותר ארוך מהדרך הניקף. וא"כ כאן שהיו י"ב דרכים וכאו"א הקיף את חברו היה הדרך הי"ב המקיף הי"א דרכים הוא היותר ארוך מכל השבילין. והשביל הי"א היה יותר ארוך מהשביל הי"ד וכן כולם. והשביל הא' הוא היה יותר קצר מכולם. וזה ידוע שלא שב הים לאיתנו להיות רצוא ושוב כבראשונה רק אחר שעבר האחרון מכל ישראל מהים אל שפת הים. וא"כ יקשה כיון שהמצרים נכנסו להים כאלו הי"ב שבילין תיכף אחר הי"ב שבטים. א"כ אותן המצריים שהלכו אחר ישראל בהי"א שבילין הפנימים שהם היו קצרים מהשביל הי"ב המקיף את כל השבילין. א"כ אלו המצריים יצאו אל שפת הים קודם שיצא השבט שהלך בשביל הי"ב החוצין שהוא יותר ארוך מכולם. ופשיטא אותן המצרים שהלכו אחר ישראל בשביל היותר פנימי שהוא היה קצר מכולם. אותן המצריים ודאי יצאו קודם להי"א שבטים

נחל קדומים

ליכנס לפני שם הויה ע"י סוד ב' שמות הנז' סוד אדני שפתי תפתח ופי' אלהים בגימטריא פה כי על ידי שני שמות אלו נפתחים שערי תפלה ואחר שנפתחו אז מתפלל לשם הוי"ה לבדו ולא אל שני שמות הנז' ואליו נאמר אתה החילות עב"ל בקצור. וזה אפשר רמז ויסב חזקיהו פניו אל הקיר שיהא השכינה כמ"ש בזוהר הקדוש ע"ד אדני שפתי תפתח ואח"ך ויתפלל תפלה הראויה לשם הויה. ואפשר לרמוז כאן מה תצעק אלי ר"ת אמת שהוא סוד שם המיוחד שאליו התפלה אך ס"ת הקיר שצריך לפתוח השער והזהר הק' רמז באופן אחר

רבינו בחיי

(כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. ע"ד הפשט יאמר בתוך המקום שאיה ים באו ביבשה. וע"ד המדרש אם בים למה ביבשה ואם ביבשה למה בים מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים אלא עד שבאו לתוכו עד חוטמם ואחר כך נעשה להם יבשה רבי נהוראי אומר בת ישראל עוברת ובנה בידה והיה בוכה ונוטלת תפוח או רמון מתוך הים ונותנה לו שנאמר (תהלים קו) ויוליכם בתהומות כמדבר מה מדבר לא חסרו כלום שנאמר (דברים ב) ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר אף בתהומות לא חסרו כלום: והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. מכאן שהיה הדרך באמצע שהרי המים היו מימין ומשמאל ולמעלה. ובמדרש והמים להם חומה תורה הנמשלת למים שהיו עתידים לקבל היתה מגינה כחומה ומאבדת את המצריים וזהו שכתוב חמה חסר וא"ו חומה לישראל חמה למצריים. מימינם ומשמאלם מימינם בזכות התורה שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו. ומשמאלם אלו תפילין שנותנין בשמאל:

כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי כו וַיֹּאמֶר* יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר

*בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

תרגום אונקלוס

דְּמִצְרָאֵי: כה. וְאַעְדִּי. יָת גִּלְגְּלֵי רְתִכֵּיהוֹן. וּמְדַבְּרִין לְהוֹן בִּתְקוֹף. נַאֲמַרוּ מִצְרָאֵי. נֶעְרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל. אֲרֵי דָא הִיא גְּבוּרְתָא דַּיְיָ. דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם: כו. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֲרִים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא. וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי. עַל רְתִכֵּיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן: כז. וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא. וְתָב יַמָּא. לְעִדָּן צַפְרָא לְתוּקְפֵיהּ. וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לִקְדָמוּתֵיהּ. וְשַׁנִּיק יְיָ. יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא: כח. וְתָבוּ מַיָּא. וַחֲפוֹ יָת רְתִכַּיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא. לְכֹל מַשִּׁרְיַת פַּרְעֹה. דְּעָלוּ בָּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא. לָא אִשְׁתְּאַר

תו"א ומצרים נסים. סוטה יא: וינער ה' את. סנהדרין נד:

תפסיר הרס"ג

פאהאמה: (כה) ואזאל לואלב מראכבהם. וסאקהם בענף. חין קאל אלמצריון. נהרב בין ידי בני אסראיל. לאן אללה. יחראב ענהם אלמצריון: (כו) פקאל אללה למוסי. מד ידך עלי אלבחר. ירגע אלמא עלי אלמצריון. ומראכבהם ופרסאנהם: (כז) פמד מוסי ידה עלי אלבחר. פרגע. ענד אתגאה אלג'דאה לצעובתה. והם הארבין תלקאה. פג'רקהם אללה פי וסטה: (כח) באן רגע אלמא. וג'טא אלמראכב ואלפרסאן. וסאיר גיוש פרעון. אלדכ'לין וראהם פי

אבן עזרא

בשם השולח. כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל. וככה וברקים רב ויהם. ובמקום אחר ויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד הנוסף. והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך. וכבר הזכרתי דקדוקו. וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות. ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר. שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם. והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני יי'. לפני מותם: (כו) וישבו המים. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. קרוב מבקר: לאיתנו. לתקפו. והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו. פירשתיו. שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו. ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים ברדתו ועת רבותו בעלותו בהמשכו. והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו. ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע. ואלה דברי שגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש. ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות. ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער יי'. מהבנין הכבד. וקרוב ממנו גם חצני נערתי. כדרך רמה בים: (כח) וישובו המים. שהיו חומות: עד אחד. אפי' אחד לא נמלט. וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. והמשורר אמר אחד מהם לא

אבי עזר

(כה) (ויסר. מבנין הכבד) וכבר הזכיר הרב דקדוקו בפ' וארא בד"ה ויעש וכו':

בעל הטורים

(כה) וינהגהו בכבדות. על שאמר תכבד העבודה: (כז) לפנות בוקר. ב' הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בקר מעורים אלהים לפנות בקר: לאיתנו. אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל:

רשב"ם

(כה) ויסר את אופן מרכבותיו. כשראו מצרים שנתהממו היו טורחים את אופני העגלות להטותם אחריהם כדי לנוס ולברוח אחור ולא יכלו אלא היו מנהגים ומטים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והרכב* מרובות זו לפני זו. ולמה היו עושים כך לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם עתה בנו במצרים: (כו) נטה את ידך. כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: (כז) ומצרים נסים לקראתו. כשהיו הופכים אופני מרכבותם לנוס שנהפכו לגמרי ובא להם הים קודם פגעם הים לקראת פניהם:

רש"י

שגיות ר שלהם. ושנינו בפרקי ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכולן (ש"א ז) וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. ד"א במצרים בארץ מצרים שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישובו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו ש למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהם חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק והוא ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במ"א: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן (שמות כז) לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם

שפתי חכמים

ר פירוש שכל שלהם לשון סגנון אחד עולה וכו': ש דל' וישובו משמע וישובו עוד על רכבו ופרשיו וזה אינו דהא עדיין היו זקופין עד אחר שנטה ידו על הים ל"פ ישובו למקומם וכו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) לא נשאר בהם עד אחד. אבל אחד נשאר והוא פרעה דכתיב בספר תהלים אחד מהם לא נותר היינו מכל עמו

עניני נסי הים

שבטים. כי הים לא שב לאיתנו עד שיצא אחרון מישראל אל שפת הים. א"כ נשארו בחיים כמה מצריים. ובאמת כתיב לא נשאר מהם אף אחד. ואיך יכול להיות שכל ישראל יצאו ליבשה ולא נטבע מהם אף אחד. וגם כל המצרים נטבעו בים עד א'. אם תרתי דסתרי אהדדי. לכן מה עשה הקדוש ברוך הוא. הסיר אופני המרכבות שלהם וטלפי סוסיהם. ועי"ז לא היו יכולים לילך תכופים אחר בני ישראל. לכן יצאו תחלה כל ישראל. אף זה השבט שהלך בשביל הי"ב יצא בהיות שהמצריים שהלכו אף בשביל הראשון

מרפא לשון

לי"ב קרעים שהלשון הכבד מורה על בקיעים רבים. כה) כי ה' נלחם להם, דא היא גבורתא דיי' דעביד להון קרבין. כ"ה בקלף ישן דעביד בל' בינוני' דלא כגי' העולם דעבד וגם לעיל פי' יג' אשר יעשה לכם היום בני"ש דעביד, וכ"כ היא"ר ז"ל אלא שבפסוק זה צ"ל כן. כז) וינער, ושניק. פירש"י ז"ל שהוא ל' טירוף בל' ארמי ומתרגום ותבחר מחנק נפשי (איוב ז') ובחרת שינוקא נפשי, וכן צרה ומצוקה (משלי א') עקתא ושינוקא נר' שהוא ל' חנק, והנטבע במים כמו נחנק הוא. לא) ובמשה עבדו, ובנביות משה, ה"ג ול"ג ובנביאות וטעם ובנביות, נר' שהוא לתרץ מה שהקשו ז"ל אם במשה האמינו ק"ו בה' אלא כל המאמין ברועה ישראל

מסורת הקריאה

דעי"ש: לחרבה, המתג תחת החי"ת: (כה) נלחם, החי"ת בקמץ, כי לא נמנה במס"ג במספר הי"ב פתחין וסי' נמסר בשופטים ט' י"ז: (כו) וישבו, חד מן ח' רפין נמסר במס"ר: (כז) ויט משה, עיין לעיל

רבינו בחיי

(כה) ויסר את אופן מרכבותיו. על דרך הפשט כיון שהשקיף בהם בעמוד אש שורף כל עץ שבכלי מלחמתם ועמוד ענן שהיה מלחלח הקרקע היו המרכבות נשמטות וסר כחם לגמרי. וע"ד השכל אופן שם לגלגל שנאמר (יחזקאל א) ואופנים להם עגינו גלגלים (שם) והנה אופן אחד בארץ ת"י גלגלא. ויאמר הכתוב כי הגלגל שממנו כח מרכבותיו הסירו מגבורתו וכחו וכיון שהסיר אופן מרכבותיו למעלה וינהגהו בכבדות למטה. וכן דרשו רז"ל אין אומה נופלת עד שתפול שרה תחלה. והגלגל הזה הוא גלגל מאדים שבו היו המצריים ראויים לנצח ולהתגבר לולא ה' שהיה לנו ונלחם לישראל. וכח הגלגל הוא סמא"ל ומלת אפ"ן הוא חסר וא"ו כחשבונו והרי לך שם הכח והגלגל רמוזים בכתוב, ולא שהיה המזל שר של מצרים כי שר מצרים היה עזא והזכירו בשם מצרים למעלה והנה מצרים נוסע אחריהם כי הכח הדבק באומה יקרא על שם האומה כלשון (בראשית יב) והכנעני אז בארץ וכמו שבארתי שם:

בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃
לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ
הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ טו א אָז יָשִׁיר־

תרגום אונקלוס

בְּהוֹן עַד חַד׃ כט. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. הַלִּיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא. וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין. מִיַּמִּינֵיהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ ל. וּפְרַק יְיָ. בְּיוֹמָא הַהוּא. יָת יִשְׂרָאֵל מִיְּדָא דְמִצְרָאֵי. וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי. מֵיתִין עַל כֵּיף יַמָּא׃ לא. וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא. דַּעֲבַד יְיָ בְּמִצְרָיִם. וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ. וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ. וּבִנְבִיאוּת [נ"י וּבִנְבִיּוּת] מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃ א. בְּכֵן שַׁבַּח

תולדות אהרן

והמים להם. יומא ה: וירא ישראל. ברכות כט: אז ישיר. ר"ה לא:

רשב"ם

(כט) ובני ישראל. *כאשר הלכו ביבשה בתוך הים: (ל) וירא ישראל. אשר על שפת הים. את מצרים מתים וטבועים בים: על שפת הים. כשהיו ישראל על שפת הים ראו מיד את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו זהו עיקר פשוטו. ובענין זה פירשתי בבראשית. וישמע את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום: (לא) ויאמינו בה'. שאף במדבר לא

בעל הטורים

(כט) חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמה שהוא בגימ' פסל מיכה: (לא) ויאמינו. ב' ויאמינו בה' ויאמינו אנשי נינוה באלהים כדאיתא במדרש לא נשאר בהם עד אחד שנשאר אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה באלהים נזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה. ב' ובמשה עבדו. וידבר העם באלהים ובמשה. לומר לך החולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר. ב' הכא ואידך אז ישיר ישראל. לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מ"מ גם הוא אמר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו שלקה ע"י המים: אז ישיר. אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו ל' אתחיל לשבח ולקלס: ישיר. יו"ד שיר שיו"ד שירות הם. ים. כאר.

שפתי חכמים

ת איך היו יכולין לראותן הא נטבעו בים: א דקשה לרש"י דהל"ל אז שר דישיר משמע לעתיד ואז לשון עבר הוא דאז שר. ומתרץ אז כשראה הנס כלומר דישיר קאי אמחשבה: ב ר"ל דהא מיד כתיב אחריו אשירה: ג פירש ישיר משמע לעתיד:

רש"י

לכל כליהם ואינם אלא תיקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו ת כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הם והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו א שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מ"א ז) ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה. ויאמרו לאמר ב אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה. (מ"א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד ע"ש המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אחז"ל מכאן רמז לתחיית המתים ג מן התורה וכן בכולן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש

עניני נסי הים

הראשון נגררו עדיין א"ע בתוך הים בלא אופנים בטיט ורפש. ואז כשיצא האחרון מכל ישראל אל היבשה. אז נטה משה את ידו על הים והתחיל להיות הולך וסוער וטובעו כל המצריים עד אחד מהם לא נותר. וזה שאמר הכתוב ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים וראה שכמה מצריים יצאו ג"כ ליבשה קודם שיצאו השבטים ההולכים בשבילים הארוכים המילואים. לכן ויהם את מחנה מצרים ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבידות. ועי"ז יצאו תחלה כל ישראל עד אחד מהים אל שפתו. והמצריים ירו עדיין א"ע בתוך הים. ואז וישב הים לפנות בקר לאיתנו וטובעו כל המצרים אחד מהם לא נותר:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כט) והמים להם חומה. חמה חסר כתיב לפי שבתחלה נתמלא הים חמה עליהם עד שבא גבריאל ושמם כחומה בתוך הים והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה שנאמר מימינו אש דת למו ואמר לים שבשמאלם הזהרו בישראל שעתידין להניח תפילין בשמאל חזר ואמר למים שלאחריהם הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם והמים שומעין דבריו ועומדין חומות ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו ובחומות הים שבין כל אחד ואחד היו חלונות ומספרים זה עם זה כדי ליישב דעתם הה"ד והמים להם חומה. ולפי חמדרש הזה נראה שהמתעטף בציצית צריך להשליך הציצית לאחוריו ולי נראה דאין צריך דהא דאמרינן במדרש שעתידין להתעטף בציצית מאחוריהם היינו בשעת העטיפה דבאותה שעה כל הטלית וכל הציצית מאחוריהם:

(א) או ישיר משה. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באז קראתי תגר לפניך דכתיב מאז באתי אל פרעה וגו' ובאז אני

תפסיר הרס"ג

אלבחר. לם יבק מנהם ולא ואחד: (כט)ובני אסראיל. סארו פי אליבאס פי וסט אלבחר. ואלמא להם אסוארא. ען ימינהם וען יסארהם: (ל) ואג'את' אללה. פי ד'אלך אליום. בני אסראיל מן יד אלמצריון. וראו בני אסראיל אלמצריון. אמואתא עלי שאט אלבחר: (לא) פראו בני אסראיל אלאפה אלעצ'ימה. אלתי אחלהא אללה באלמצריון. פכ'אפו אלקום אללה. ואמנו באללה. ובמוסי רסולה: (א) חינ'יד' סבח מוסי

אבן עזרא

נותר: (כט) ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר. כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים. וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש. ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה. וברוח אפך נערמו מים. וזאת הרוח היתה עם ישראל. וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים. וזו היא שטבעה המצריים. על כן כתוב בסוף השירה וישב יי' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה. אולי על דרך אחר עברו. או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש; (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים. כי עד עתה היה עליהם פחד המלך. וכתוב כי המצרים טבעו בים. והים לא השליכם אל היבשה. כי כן כתוב. תבלעמו ארץ. על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. שהיו ישראל על שפת הים. וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם. כמו ויירא דוד את יי' ביום ההוא במות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי'. שהוא אמת. והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצונו: (א) אז ישיר משה.

אבי עזר

(ל) (והים לא השליכו) נעלם מן הרב מדרש ילקוט שכל אחד העמיד כלבו על צוארי מצרי מת ואומר לו אכול מן היד ששיעבד בי אכול מן הזרוע לקיים מה שנאמר לשון כלביך מאויבים מנהו. גם נעלם ממנו מימרא דר' הונא ורבה בר מרי בפ' ערבי פסחים על פסוק וימרו

חומת אנ"ך

הראשון בסוף מחשבה: (א) אז ישיר משה. כתב רש"י ז"ל אחשב שישיר. המחשבה מצוה והפועל מצוה אחרת. ויאמרו לאמר אף על פי שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד כאן הושוו. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: אשירה לה' כי גאה גאה. גאה ר"ת ג' אבות העולם שבאו על הים כמשז"ל על פסוק ויוציאך בפניו בכחו הגדול בפניו זה יעקב בכחו זה יצחק הגדול זה אברהם. ספר קדמון כ"י. (ג) והרב הגדול מהר"ם בן חביב ז"ל בדרשותיו כ"י כתב דיש לחקור דכשיצאו ממצרים ביום ראשון של פסח וניצולו משעבוד הגדול אמאי לא אמרו שירה והמתינו שבעת ימים עד קריעת ים סוף. אמנם כשיצאו ממצרים אמרו הגוים דכל המכות אשר הוכו והוצאת ישראל ממצרים לא הרעיש הקב"ה את עולמו בעבור ישראל אך הכל היה לפי שפרעה הטיח דברים ואמר מי ה' וכיוצא. והכל השי"ת עשה לכבודו ולא בשביל ישראל אבל בקי"ס שנדונו ע"פ מדתם כל הבן הילוד וכו' נודע ה' משפט עשה שהכל

מסורת הקריאה

פסוק כ"א: (כח) ויכסו, מלרע: (ל) ויושע. מלעיל: (לא) היד, במסר עליו ב' בתורה, ר"ל ב' כתיב בתורה בקמץ א' דין, ב' החזקה (דברים ל"ד י"ב):

נחל קדומים

ויתכן שרמוז כאן ג"כ וא"ש ההי"ב: א (ח) אז ישיר משה ובני ישראל וגו' אשירה וגו'. אפשר שבכלל הדברים רמוז לבטל הג' אמונות רעות שהיה לפרעה ומצרים א' שהעולם קדמון ב' שאפי' אם יש אלוה פועל הטוב אינו פועל הרע ח"ו ג' שאינו משגיח בתחתונים וכתבו המפרשים שמתוך המכות נתבטלו אלו הסברות הרעות של מינות כמש"ל פ' וארא. וכתבנו בעניותנו שזה טעם למשז"ל דיום יציאת

מרפא לשון

כאלו מאמין במי שאמר והיה העולם. טו, א) אשירה לה', נשבח ונודי קדם יי'. טעם שהוסיף התר' לשון הודאה והקדים השבח ואח"כ ההודאה צריך שתדע שיש ב' בחינות בשיר שבח והודאה שהם כנגד רצוא ושוב. ועניינם כי השבח הוא סיפור שבחי השי"ת בבחי' רצוא למעלה, וההודאה היא נתינת היכולת לשי"ת וביטול כל היכולת מזולתו בחי' ושוב שחוזר לאחוריו מחמת היראה והכניעה וכבר הארכתי בזה בפירוש השירות של האר"ש ז"ל וב' בחינות אלו ישנם בשירה זו ג"כ שתחלתה אשירה לה' כי גאה גאה וכו' זהו בחי' שירה ואמרם אח"כ מי כמכה באלים ה' זהו בחינת הודאה וגם בתחילת תרגום השירה ארי אתגאי

תרגום אונקלוס

משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: ב עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה זה אלי ואנוהו

משה ובני ישראל. ית תושבחתא הדא קדם יי. ואמרו למימר. נשבח ונודי קדם יי. ארי אתגאי על גיותניא וגיאותא דיליה היא. סוסיא ורכביה רמא בימא: ב. תוקפי ותושבחתי דחילא יי. אמר במימריה והוה לי לפריק. דין אלהי

תו"א ויאמרו לאמר סוטה ל: אשירה. ר"ה לה: זה אלי. שבת קג:

בעל הטורים

האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה. ג' הכא ואידך אנכי לה' אנכי אשירה כמו ככאן טבעו בים סוף גם שם נחל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו על שם גפן ממצרים תסיע: (ב) עזי. ג' הכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה וזהו שאמרז"ל שנים תינוקות היו נוזלים

רשב"ם

ימותו ברעב: (א) גאה גאה. נצחון מלחמה קורין גאות בכמה מקומות. השב גמול על גאים. בית גאים יסח ה' הגוזלים והחומסים בגאות רשע ידלק עני: רמה בים. תרגום של השליך. וכן רומי קשת: (ב) עזי וזמרת יה. עוז וזמרת שבח ישראל יה והוא היה לי לישועה. עזי חטף קמץ ויו"ד יתירה כמו רבתי בגוים. היושבי בשמים. שכני בחגוי סלע. אבל עזי אליך אשמורה. פירוש עוז שלי: וזמרת. כמו ושכורת ולא מיין. וכן תסמר שערת בשרי. כפילו של ראש הפסוק ורוח על פני יחלוף. תסמר שערת הרוח בשרי. וכן תרגם רב יוסף תצלהב שלהוביתא בשרי. הרי זמרת חסר כמו שכורת ושערת. ואנוהו (ואייפהו). כמו הנוה

רש"י

לבנות ולא בנה. ואין לומר ולייסב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בל' עתיד והן מיד כגון (איוב א) ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו. ויש אשר ישכון הענן. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול לייסבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לבשר ודם לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן סוס ורוכבו רמה בים וכל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו ל' גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). ד"א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש בו תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותם לרום ומורידין אותם לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמו לגו אתון נורא. ומ"א כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשור"ק וזמרתי ד ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו ה במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שור"ק (ירמיה טז) ה' עזי ומעוזי (תהלים נט) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה (בשו"א) בחטף ו הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עולו יסור עולו כל כולו ושלישים על כולו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודה בקמ"ץ חטף. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה ז לכך אני אומר ליישב ל' המקרא שאין עזי כמו עוזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת ה' (ישעיה ט) בעברת ה' (קהלת ג) על דברת בני האדם. ולשון וזמרת לשון (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים ל' כסוח וכריתה. עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה ח שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מ"א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דה"ב ו) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם לו) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו מתו היה לו לומר (שמות ח) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן (שם סה) לנוה צאן. ד"א ואנוהו לשון נוי אספר נויו

שפתי חכמים

ד ופירוש כתוקפי וכתושבחתי: ה פי' בחטף קמ"ץ: ו ר"ל אות אמצעי מן עזי דהוא זיי"ן או אות אמצעי מחקי וכו': ז ואי הוה פירוש של וזמרת וזמרתי מהו ויהי לי לישועה וכי היה לו השבח לישועה מהרש"ל: ח ולפי התרגום א"ש דה"פ עזי וזמרת פי'

דעת זקנים מבעלי התוספות

אני מקלס לפניך. ד"א אז בגימ' שמונה לומר בזכות המילה שניתנה לשמונה קרע לנו הים דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים ויטל מתרגמינן וגזר:

עיני נשי הים

(ב) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. פירוש הפסוק הוא כי אמרו חז"ל בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. ויש להבין א"כ למה הניח הקב"ה אותו לומר שירה. והתירוץ הוא כי באמת המלאכים לא היו בגלות מצרים ולא עבדו בחומר ובלבנים. א"כ זה שרצו לומר שירה היה רק על מפלתן של המצרים ולא על ישועתן והצלתן של עצמן לכן לא הניחן הי"ת לומר שירה על מפלתן של מצרים. כי אמז"ל אין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים

תפסיר הרס"ג

ובני אסראיל. בהד'ה אלתסבחה ללה. וקאלו אגמעין. נסבח ללה אד' אקתדר אקתדארא. אלכ'יל ורכאבהא רמא בהם פי אלבחר: (ב) עזי ומגדי אלאזלי. אלדי כאן לי ג'ות'א. הד'א טאיקי אוי אליה.

נוה שלום

אור החיים. טו (א) לאמר, אגמעין, באמירה אחת אמרו כלם. (ב) ואנוהו, אוי אליה, לשון נוה כלומר אבואה

אבן עזרא

משפט לשון הקדש לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז. אז יבנה שלמה. אז ידבר יהושע. אז יבדיל משה. וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כל אחד ואומר אשירה ליי'. וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל. כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה. או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו. כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה. והרוכב שהוא גבור. שניהם השליכם בים כמשליך חץ. כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל. כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ. על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף. ולא הראה לנו אחר כמוהו. ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה. כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם. כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ. כי אמר הטריפני לחם חקי. נאמר ממנו כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף. וכמוהו יי' בעזך ישמח מלך. והנה היו"ד סימן המדבר. א"ר משה הכהן בעבור ריש וזמרת קמוץ. כי הוא וזמרתי יה. ואם אתן שנת לעיני קמוץ. כמו שנתי. והנה נחלת שפרה עלי קמוץ. כמו נחלתי. ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ. כמו מנתי והנה מה יעשה במלת ומנת המלך שהוא קמוץ והא סמוך. וככה ים המלח. ים כנרת. ומי שהשיב לומר אלה זרות הן. נאמר לו שים עמהם עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש. כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת. עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי. ושלשתם מגזרה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון. הוצרך להחליף היו"ד

נחל קדומים

מצרים היה ל"ו שעות כג' ימים וזרחה השמש לבטל הני תלתא דפורענותא כי מכה השמש יבוטלו. והשתא עם כי ודאי הני קראי דחנ"ה מלאים זיו פרד"ס ברבבות ויתנבאו כפי כל עילוי נשמתם. אפשר דבכלל יש במשמע ביטול הסברות האמורות וז"ש אשירה לה' כי גאה גאה הוא הבורא הוא היוצר סוס ורכבו רמה בים ויש השגחה בפרטות. עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו שפירש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל מי שהוא עזי וכריתה חזקה להם אותה בעצמה היה לי לישועה ר"ל כי הרע ההוא היה' טוב בעצמותו שכבר היה לי לישועה מיד שונא והטוב מכוון בו עכ"ד וא"כ מינה דפועל הטוב הוא פועל הרע אלא שמשתנה כפי המקבלים. ורבינו האר"י זצ"ל פירש עזי וזמרת יה כמ"ש רז"ל דכשירדו לים פרחה נשמתם והב"ה השמיעם זמירות ותשבחות המלאכים המזמרים להשי"ת הנקרא י"ה וע"כ חזרה נשמתם וז"ש עזי כחי נמשך ע"י זמרת יה שמזמרים המלאכים לפניו ועי"ז ויהי לי לישועה: ב (ט) זה אלי ואנוהו. אמרו רז"ל התנאה לפניו במצות פי' מאחר שאני לפניו כי מלא כל הארץ כבודו צריך להתנאות במצות וז"ש לפניו דייקא וקרא הכי כתיב זה אלי זה מורה באצבע מכח זה ואנוהו התנאה לפניו

חומת אנ"ך

הוא בשביל ישראל ולא לכבודו יתברך. ולכן אז אמרו שירה כי עתה נודע שהוא בשביל ישראל וז"ש אז ישיר משה ולא קודם לכן כי עד עתה או"ה אמרו שאינו לאהבת ישראל רק בעבור כבודו אבל עתה אז ישיר ואמרו אשירה לה' בכפל כי גאה גאה עתה דסוס ורוכבו רמה בים. ומזה נודע כי גאה גאה ומפרש עזי תוקפי דניכר דהכל עשה בשבילי וזהו גאה. גאה שניכר שבחו שלא עשה לכבודו וז"ש זמרת יה שבחו יתברך שלא עשה לכבודו עכ"ד הרב ז"ל. (ג) ולי הדל יראה בהקדמת הרב עיר וקדיש מהר"ר יוסף קוב"ו ז"ל בדרשותיו מיסוד רז"ל והמפרשים כי יוסף כיפר וענדוס ולזה נענשו המצרים והביא עליהם עשר מכות. וכשבאו על הים המרו ישראל

מסורת הקריאה

טו (א) ישיר משה, במקף, והמתג ביו"ד, כדעת בן אשר נגד כללי הדקדוק: גאה גאה, הגימ"ל מן גאה השנית דגושה, והוא חד מן דגשים בתר אהו"י בלא מבטל ע"פ המסורה ונמנו במס"ג דניאל ה' י"א, והוא נמי חד מן זוגין חד דגש וחד רפי, ר"ל כי גאה הראשון רפי והשני דגש: (ב) עזי, נמסר עליו ג'. ר"ל ג' כתיב העי"ן בקמץ קטן. א' דין. ב' לא אפחד (ישעיה י"ב ג') ג' ויהי לי תהלים קי"ח ד') ושארא כתיב העי"ן בשורק: וארממנהו. מ"ם ראשונה בשוא לבדו:

אלהי אבי וארממנהו: ג יהוה איש
מלחמה יהוה שמו: ד מרכבת
פרעה וחילו ירה בים ומבחר
שלשיו טבעו בים־סוף: ה תהמת
יכסימו ירדו במצולת כמו־אבן:
ו ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך
יהוה תרעץ אויב: ז וברב גאונך

תפסיר הרס"ג

אלאה אבי ארפעה: (ג) ללה ד'ו אלמלאחם. אללה אסמה: (ד) מראכב פרעון. וגנדה זדא בהם פי אלבחר. וכ'יאר קואדה ג'רקו פי בחר אלקלזם. (ה) אלג'מר ג'טאהם. פנזלו פי אלקער כאלחגארה: (ו) ימינך יא רב. גזילה' אלקווה. ימינך יא רב תרהב אלאעדא: (ז) ובכת'רה' אקתדארך תדהם

תרגום אונקלוס

ואבני ליה מקדש. אלהא דאבהתי ואפלח קדמוהי: ג. יי מארי נצחן קרביא. יי שמיה [נ"י שמו]: ד. רתכי פרעה. ומשריתיה שדי בימא. ומבחר גברוהי אטבעו בימא דסוף: ה. תהומיא חפו עליהון. נחתו לעומקיא כאבנא. ו. ימינך יי. אדירא בחילא. ימינך יי תברת סנאה: ז. ובסגי

תו"א ה' איש מלחמה. סוטה סב: ימינך ה'. ע"ז ד:

נוה שלום

למשכנותיו. (ג) איש מלחמה, ד'ז אלמלאחם, ענינו כת"א. (אלמלאחם, אלוקאיע אלעט'ימה פי אלחרב). (ה) ירא, זדא בהם, ע"ל בראשית (לא נא).

חלק הדקדוק

(כז) לפנות. לרע. ר"ח) ד) מרכבת פרעה. המ"ם בפתח וסתם מרכבה ד' סוסים (י"ב): ז) וברב גאונך. השוא

רשב"ם

והמעונגה דמיתי בת ציון. ואינו לשון נוה משולח. כי כפל סופו מוכיח*: ואנוהו וארוממנהו. שניהם לשון כיבוד להקב"ה: (ג) ה' שמו. נודע ה' משפט עשה: (ד) ירה בים. כמו ויורו המורים. *דרך והשליך: (ה) יכסיומו. יכסימו היה לו לומר (פי' בחולם) אך בשביל וא"ו הראשון (בשורק) בא גם השני. וכן מוצאיו ומובאיו. היה לו לומר מבואיו. מן בא מבוא. או מן קם מקום. מן לן מלון. אבל* בשביל מוצאיו אמר מובאיו: (ו) ימינך ה'. שאתה נאדרי בכח היא תרעץ אויב. ימין הוא לשון נקבה כדכתיב ימין ה' רוממה. ומקרא זה כעין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו. כי הנה אויביך ה'. כי הנה אויביך יאבדו. חצי הראשון אינו מסיים דברו עד שיבא חצי האחרון וכופלו ומשלים דברו. אך בחצי הראשון מזכיר במי הוא מדבר:

בעל הטורים

מקרקע הים ושאבו מים כששון: (ד) מרכבות. ד' במסור' הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי יאשיהו כשביער ע"א מלמד שפרעה וחילו היו מציירין ע"א שלהם בבגדיהם ואידך גבי סנחא מרכבות כבודך שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד ע"א אבל אני לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר. ב' הכא ואידך ומבחר כחוריו ירדו לטבח שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח איבריהם בסלעים שבים: (ה) במצולות. ג' ירדו במצולות ואת רודפיהם השלכת במצולות במחשכים במצולות. שהיו כמחשכים במצולות כדכתיב ויהי השנן והחושך: (ו) בכח. ד' במסורה הכא ואידך הרימי בכח קולך דאיתקש גאולה אחרונה לראשונה. ואידך אים חיל בכח. קול ה' בכח. זהו שאמרו שמדמין אותו לבריותיו:

רש"י

ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה ט וארוממנהו. אלהי אבי לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמנין בעל וכן (מלכים א ב) וחזקת והיית לאיש לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמו שאמר דוד (שמואל א' יז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא. שדי ל' ירייה וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה ת"א או אשתלאה אישתדי והתי"ו משמשת באלו במקום התפעל: ומבחר. שם דבר י כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששיעבדו את ישראל בחומר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך המקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה משמעה ל' עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות נקוד יכסיומו במחלפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. ב' פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת. ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים לב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו (תהלים לד) עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו. נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. לא לנו ה' לא לנו (הושע ב) אענה נאם ה' אענה את השמים (שופטים ה) אנכי לה' אנכי אשירה (תהלים קכד) לולי ה' וכו' לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (שופטים ה) עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (ישעיה כו) תרמסנה רגל רגלי עני (תהלים קלו) ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סי' יא) (ד"א ימינך הנאדרת בכח היא משברת ומלקה אויב): (ז) וברוב גאונך. אם

שפתי חכמים

עזי ושבחי הוא יה ויהי לי לישועה מלתא אחריתא היא: ט הוסיף מלה זה דל"ת אלהי אבי מלה בפני עצמו הוא והיה משמעותו שאל אביו אל אחר הוא ל"פ כאלו אמר זה אלי ואלהי אבי וארוממנהו וק"ל: י שלא תאמר מ"ם פעולה היא והוא כמו מן המוכתר: כ ולא תפרש לשון עתיד וכן פירש על ההרום:

אבן עזרא

בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד הנעלם הסירוהו. כי יש לו סוד אחר מדרך המספר. ימצאנו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי וזמרת יה יי'. וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) יי' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש כעצם הדבר. והנה בכוכבים איש לא נעדר. ובחיות איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים והאיש גבריאל. והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו איש אמונים. איש שבו אמונים: יי' שמו. עתה ידע שמו. כמו הקורא למי הים יי' שמו. לבדו העושה ככה: מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו. כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף, כמו קנה וסוף קמלו. ותשם בסוף. כי ים סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר. כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ. כמו תבלעמו ארץ. ושורק יכסיומו תחת חולם. כמו לא תעבודי מזה: במצולת. המים העמוקים. וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו"ד נוסף

אבי עזר

על ים סוף: (ו) (נאדרי. היו"ד נוסף) וכן יו"ד עדירי. ותיבת נאדרי תואר מבנין נפעל. ות"ש הרב והנה נאדרי בכח הוא שם הנכבד. כיון דמלת יד מכונה ברוב בלשון נקבה. לכן מפרש הרב דמלת נאדרי שהוא בלשון זכר. קאי אכח או אמלת

עניני נסי הים

רשעים. אבל ישראל לא אמרו השירה על מפלתן של מצרים אלא על ישועת עצמן ועל גאולתן לכן הכניסם הש"ת לומר שירה. וכן אמרו ישראל בשירתם עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. על ישועה שלי אני מזמר ומשורר לה' ולא על מפלתן של המצרים וברות

נחל קדומים

הכי כתיב זה אלי זה מורה באצבע מכח זה ואנוהו התנאה לפניו במצות אשר קדשנו. והרמ"ע ז"ל פירש זה אלי כשהאדם יקיים שויתי ה' לנגדי יהיה לו כ"י מרכבה וז"ש זה אלי אם אני אומר זה אלי אשר עמדתי לפניו ואנוהו אהיה כמו בית שלו כאלו אני נוה שלו. ועד"ה זה אלי קב"ה ואנוהו בשכינתיה אלהי אבי כמ"ש רשב"י

מרפא לשון

על גיותניא זהו בחי' שבת, וגיאותא דיליה היא זהו בחי' הודאה. כי גאה גאה, ארי אתגאי על גיותניא וגיאותא דיליה היא. לפי התר' הפועל קודם המקור היפך הקריאה ודוחק לומר שהתרגום חולק על הקריאה אמנם צל"ד מה טעם לפעמים יבא המקור קודם הפעל ופעמים הפועל קודם המקור וכעת לא מצאתי בשום ספר פירוש על זה אבל בינותי בכתובים ומצאתי שבכל מקום שהענין יורד ממעלה למטה בא המקור קודם הפועל וכל מקום שהענין עולה ממטה למעלה בא הפועל קודם המקור, דמיון זה מש"ה בנתינת הצדקה, נתן תתן, פתח תפתח, העבט תעביט. הקדים המקור ואח"כ הפעל כענין הצדקה, שהעשיר נותן לעני ממעלה

חומת אנ"ך

על הים והיה ראוי להטביעם ומשום חלול ה' שיאמרו דכיון דהם רשעים לא הי"ל להביא מכות כזה כיגולו זהת"ד וכמ"ש במ"א מאורך וז"ש אשירה לה' כי גאה גאה במצרים והכה אותם מכות גדולות. גאה בים שכיגולו ישראל דאם היו נטבעים על שהמרו ישראל היה חילול ה' ועל כן סוס ורוכבו רמה בים. וזה היה עזי תוקפי שהביא המכות בעבור ישראל. וזמרת יה שלא יהיה חילול ה' כאמור וז"ש ויהי לי לישועה (ד) כמה שכתבנו בסמוך דבכל המכות שלקו במצרים היה שד של מצרים קיים כי עיקר הנקמה על הים שהוא מדה כנגד מדה וכל הקודם היה הכאה ופירות וניכר גדולתו יתברך דבעוד השר קיים הפליא להכותם והשר נהשב כאין ומשום הכי לא

מסורת הקריאה

(ה) יכסימו. המ"ם במלאפום תחת חולם וזהו מש"כ רש"י ואין דומה לו במקרא בנקודתה שד"נה במלאפום. פי' בחולם. ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד מ"ש: במצולות, הצד"י בחולם לפי שהוא מוכרת, ובסמוך במלאפום כמו במצולות ים (מיכה ז'): (ו) נאדרי, האל"ף בשוא נח: בכח, נמסר עליו ד' דגושים, ר"ל הבי"ת בפתח והכ"ף בדגש, וסי' א' דין, ב' הרימי (ישעיה מ' ט') ג' קול (תהלים כ"ט ד') ד' לעבדה (דה"א כ"ו ח'):

תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ
כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ
כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־
יָם׃ ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי

תרגום אונקלוס

תּוּקְפָךְ תַּבַּרְתִּנוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ . שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ . שֵׁיצֵינוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא : ח. וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חֲכִימוּ מַיָּא . קָמוּ כְשׁוּר אָזְלַיָּא . קְפוֹ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא : ט. דַּהֲוָה אָמַר סָנְאָה . אֶרְדּוֹף אֶדְבֵּיק אֲפַלֵּיג בִּזְתָא . תִּסְבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי . אֶשְׁלוֹף

תפסיר הרס"ג

מקאומיך. תבעת' בסכ'טך. יאכלהם כאלקש : (ח) ובריח ג'צ'בך תערם אלמא. ווקפת כאלאטואד אלהואטל. וגמדת אלג'מר פי קלב אלבחר : (ט) ואד' קאל אלעדו. אכלבהם פאלחקהם. ואקסם סלבהם. תשתפי מנהם נפסי. אגרד סיפי.

נוה שלום

(ז) תרעץ, תרהב, לשון מורא ופחד וכן תרגם לא תערץ מפניהם והוא מן האותיות ההפוכות כמו שמלה, שלמה, ודומיהן. (ח) נערמו, תערם, לשון קיבוץ ואסיפה. כמו נד, כאלאטואד, כהרים גבוהים. (ט) תמלאמו, תשתפי, תמלא נפשי עונג ומנוחה כשארדפם ואחלק

אבן עזרא

כיו"ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך יי'. כטעם כי הנה אויביך יי'. נשאו נהרות. והטעם כי פעם אחרי פעם. פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתערץ ימינך האויב : והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד. וי"א שהוא שב אל הימין : (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה. תוכל להרוס כל הקמים. ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש. כי החרון חום דומה לאש : (ח) וברוח אפיך. כמו מרוח אפו יכלו. תגער במים ויקרשו : נערמו מים. כמו ערמת חטים. כמו נד נוזלים. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים. שבו כמו נד. כמו קמו נד אחד. כמו חומה : קפאו תהומות. נקרשו. כמו וקפאון : בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף : (ט) אמר אויב. הוא פרעה : ומלת תמלאמו. קשה. ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם. כדרך בני יצאוני. והטעם דבק עם אחלק שלל.

אבי עזר

ימין. והאמת כי גם ימין מושאל לכת כביכול. כמו שכתב הרב לקמן : (ט) (ומלת תמלאימו קשה) וכן פן תשבענו והקאותו. פן תשבע ממנו. ולפי פירושו הוא דבק שפיר עם אחלק שלל. ולפי פירוש השני של הרב הוא דבק עם

נחל קדומים

אחותי בת אבי ותהי לי לאשה וארוממנהו גדלות וא"ש ההי"ב : ד (י) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. פירש"י ימינך ימינך שני פעמים כשישראל עושים רצונו של מקום השמאל נעשית ימין ובזה שמעתי כונת הפ' ואומר חלותי היא שנות ימין עליון אני מבקש שישנה הימין כלומר שני ימין כי גם השמאל תעשה ימין ע"כ שמעתי והכונה דכשעושים רצונו של מקום מדת הדין שמכונה בשם שמאל יתמתקו הגבורות על ידי החסדים ויתהפך מדת הדין שמאל למדת רחמים ימין : ט (יא) אמר אויב ארדוף אשיג. אפשר במ"ש

בעל הטורים

(ז) קמיך . ג' תהרום קמיך . שאון קמיך עולה תמיד . ע"כ תהרום קמיך : תשלח . ה' . תשלח חרונך . מבצריהם תשלח . מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במצרים והרס מבצריהם ואידך שלח תשלח את האם . תשלח רוחך יבראון . אבל ישראל שברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים מ"מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שטלת האבות מעל פניו והמיתם במדבר ולקח את הבנים והכניסם לארץ מ"מ יש להם חלק לעולם הבא כדכתיב תשלח רוחך יבראון : (ח) וברוח . ד' במסורה הכא ואידך וברוח שפתיו ימית רשע . וברוח בער . שברוחו ממית הרשעים ומבערם . ואידך וברוח פיו כל צבאם שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוחו : בלב ים . ב' דין ואידך דרך אניה בלב ים פי' ישראל הלכו בים כדרך ישרה וסלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור גאולים אבל

רשב"ם

(ז) תהרוס קמיך . לשון הסרה משפיל ומכניע הדבר מקומתו . וכן פן יהרסו אל ה' ממקומם להתקרב ולראות . וכן* ויהרסך ממצבך : (ח) וברוח אפיך . ברוח קדים עזה כל הלילה : נערמו . גבהו למעלה כמו ערימת חטים . נד . לשון גובה וכן בירדן קמו נד אחד : קפאו . כמו וכגבינה תקפיאני : (ט) אמר אויב . כשראה הים לחרבה : אריק חרבי אריק תערי בהוצאת חרבי . וכן כי חציך נחתו בי . על שם* נחיצת דריכת הקשת הוא יורה החצים כדכתיב ותנחת עלי ידיך . ונחתה

רש"י

אויב בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרום קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כשאתה בם חרון אף יאכלמו : תהרס . תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום : (ח) וברוח אפיך . היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמות מלך בשר ודם כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן (איוב ד) ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי ל כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם מ באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו . לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם נ במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני . וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שריפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה ס כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) וחמתו בערה בו וכשנוח החמה אומר נתקררה דעתו : נערמו מים . אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון לחות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ינלבו כמו נד יוכיח : נערמו מים . ממוקד רוח שיצא מאפיך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערימה שהם גבוהים : כמו נד . כתרגומו כשור כחומה : נד . לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתיב כונס כנאד אלא כנד ואילו היה כנד כמו כנאד וכונס ל' הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס ל' אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג) קמו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום (חול"ם) כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך . (שופטים ד) את נאד החלב : קפאו . כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי : בלב ים . בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן . עד לב השמים . (שמואל ב יח) בלב האלה . ל' עקרו ותקפו של דבר : (ט) אמר אויב . לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי : תמלאמו . תמלא מהם : נפשי . רוחי ורצוני ע ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא פ מהם יש הרבה כלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתתי לי ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז) כמו דבר עמו (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו . אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם : אריק חרבי . אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו

שפתי חכמים

ל רצונו לומר שלא אכעוס דכשזעפו נחה וכו' : מ פי' נזם כמו שמפרש והולך לסתום נחורי בפני וכו' : נ פירש בערוך נוקבים חוטמה ומשימין טבעת לתוכו ונותנים רצועה בתוכו ומנהיגים אותה בו וכן נראה מפירש"י שם : ס ר"ל שמביא ראיה מפסוק דחרה לשון שריפה הוא ע"כ חרון נמי לשון שריפה הוא דחרון מגזרת חרה : ע דגבי רצון שייך לומר לשון מלא כמו למלאות רצון אביך שבשמים וכמו למלאות רצון חבירו : פ ר"ל דחד תיבה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) וברוח אפך וגו' נשפת ברוחך וגו' . שדרך העולם חום ע"י חום ורוח האף שהוא חם המים הקפויים בקרח מתלחלחים ונעשים צלולים וע"י רוח הפה שהוא קר נקררים ונעשים גליד וכאן על ידי רוח אפו של הקב"ה נערמו המים ונקרח וקפאו ועל ידי נשיפת רוח פיו כסמו ים ונצללים הרי שני נסים גדולים ולכך כתיב מי כמוך שני פעמים ובספרים מדוייקים באלים חסר יו"ד דרוש בו באלמים כביכול שהקב"ה שותק כאדם אלם ושותק למכעיסיו ומאריך להם אפו עד שישובו ; נערמו . נכנס בהן ערמומית ואמרו שירה וכן

עיני נסי הים

(ח) וברוח אפיך נערמו מים וגו' אמר אויב ארדוף וגו' . ויש להבין מהו השייכות של אמר אויב לפסוק הקודם וברוח אפיך . אבל לכאורה יפלא איך נואלו פרעה ומצרים לרדוף אחרי בני ישראל בתוך הים . הגם שראו כי ישראל הלכו ביבשה בתוך הים אבל היה לו להבין כי זה רק נס . והנס לא נעשה רק עבור ישראל ולא עבורו שירדוף את ישראל להרגם . כי לו חפץ

מוצא לשון

למטה כדוגמת שפע רצון העליון היורד ממעלה למטה. ובהיפך מזה מש"ה וילך הלוך וגדל, אעלך גם עלה, ברכת ברך, שהקדים הפועל ואח"כ המקור. וכן הענין בכל אלו הוא הולך ממטה למעלה, שכולם הולכים ומוסיפים כמובן בפשיטות, ועד"ז י"ל בפסוק זה כי גאה גאה שהקדים הכ' המקור ואח"כ הפועל כי ראש ותחלת גאותו היא למעלה למעלה. ומלמעלה למטה נותן גאותו בארץ ומה שהיפך התר' הפעל קודם המקור נר' שבא להורות כפי בחינתו סוד מ"ן כי בערכנו אין אנו מכירים גאותו ית' אלא ממטה למעלה מן המאוחר אל המוקדם, וכמו שאנו או' ה' מלך ואח"כ ה' מלך בתחלה מלך בל' הווה ואח"כ מלך בל' עבר היפך הסדר עבר הווה עתיד ופירשו חז"ל הטעם כי מההווה נלמד העבר שממה שהוא מלך עכשיו אנו יודעים שהיה מלך לשעבר וכן הדבר אצל גאותו ית' שממה שהוא מתגאה על כל הגאים אנו יודעים שהגאות שלו בלבד וזהו שתר' ארי אתגאי על גיותניא שהוא הפעל גאה תחלה, ואח"כ וגיאותא דיליה היא שהוא המקור גאה וק"ל. ב) עזי וזמרת, תקפי ותשבחתי. כאן צריך להטעים הפשטא ועם לא יבין כורכין עוד, דחילא. יה, דחילא ה', תרגם

חומת אנ"ך

אמרו שירה עד קריעת י"ס דאז מת השר. וז"ש ויושע ה' את ישראל מיד מצרים הוא השר כמ"ש והנה מצרים נוסע אחריהם שהוא השר והיה מקטרג שיאבדו ויושע ה' את ישראל מיד מצרים השר. וירא ישראל את מצרים האומה מת על שפת הים מדה כנגד מדה. אז שהיה הנקמה עיקרית ונאבדו השר והאומה ישיר ישראל ולא קודם שהיה הכל הכנה לזה שירה לה' כי גאה גאה להביא המכות בעוד השר קיים גאה לאבדו כי הגמר היה סוס ורוכבו ירה בים מדה כנגד מדה (ה) א"נ עזי וזמרת יה כמש"ל מרז"ל דיצ"מ היה בשביל שלא היה זנות בישראל והוא פלא דנחמשה פעמים ששים רבוא לא נמצא איש או אשה שיעשו עבירה אחת היתה ופרסמה הכתוב שלומית ואף גם זאת היתה בשוגג ואונס ועדיין לא קבלו התורה ובוודאי הוא נפלאה דתמיהא וזכות גדול ועצום לישראל וז"ש מונית אסירים בכשרות, ומה גם דישראל בהיות נשמתו קדושה וגדולה היצה"ר מסיתו הרבה שאם יחטא מרוית הרבה וכמשז"ל שהיצה"ר מתגרה ביותר בת"ח. וכן הוא להמון ישראל נגד האומות. ואפשר שזה טעם משז"ל דישראל הם עזים באומות

מסורת הקריאה

(ז) יאכלמו. מלעיל : (ח) נערמו מים. במקף : בלב ים, הלמ"ד בסגול מפני המקף : (ט) תמלאמו. מלעיל: תורישמו. מלעיל : (י) כסמו. מלעיל:

תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ
יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים:
יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה
נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה
פֶלֶא: יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ:
יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ
בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: יד שָׁמְעוּ
עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת:

תו"א צללו כעופרת. מנחות נג: מי כמוכה באלים. ר"ה לא: אל נוה קדשך. ב"ב כט:

תרגום אונקלוס

חַרְבִּי. תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי: י. אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא. אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא. בְּמַיִין תַּקִּיפִין: יא. לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ. לֵית (אֱלָהּ) אֱלָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא. דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵיד פְּרִישָׁן: יב. אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ. בְּלַעְתְּנוּן אַרְעָא: יג. דַּבַּרְתְּהִי בְּטָבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא. דַּבַּרְתְּהִי בְתוּקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ: יד. שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא וְזָעוּ. דַּחְלָא אֲחַדְתִּנוּן. לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת: טו. בְּכֵן

תפסיר הרס"ג

ותקרצ'הם ידי: (י) אהבבת בריחך פג'טאהם אלבחר. ורסכ'ו כאלרצאץ. פי אלמא אלג'זיר: (יא) מן מת'לך פי אלמעבודאת יא רב. מן מת'לך אלגליל אלמקדס. מכ'יף אלמדאיח צאנע אלאעגובאת: (יב) מדדת ימינך. פאבתלעתהם אלארץ': (יג) וסיירת בפצ'לך אלשעב אלד'ין פככתהם. וסקתהם בעזך אלי מאוא קדסך: (יד) סמעת אלאמם פרגזת. ואכ'ד'

נוה שלום

שללם ואקח נקמתי מהם. (י) נשפת, אהבבת, כמו נשבת בבית וכן תרגם רוח ה' נשבה בו והפא והבית מתחלפים. צללו, ורסכ'ו, נשתקעו. (יא) באלים, פי אלמעבודאת, לשון אלהות כמו שתרגם אלהים אחרים. עייך לקמן (כ ג). נורא, מכ'יף, יראוי מלהשמיע תהלותיך פן ימעטו כי מי יוכל להשמיע כל תהלותיך עיין רש"י וראב"ע. (יד) חיל אחז, ואכ'ד' אלטלק, אחזם ציר יולדה (אלטלק וגע אלולאדה).

חלק הדקדוק

שתחת הגון נע (שם): יג) נחית בחסדך וכו' נהלת בעזך וכו' נחית ונהלת מתרגמינן דברהי בשתיהן. כי פירוש

רשב"ם

קשת נחושה זרועותי לכך הוא קורא* יורת החצים נחיתה: (י) צללו כעופרת. במימות שהן אדירים. במים של ים אע"פ שהן אדירים*(ס"א כדכתיב אדירים משברי ים): (יא) מי כמכה באלים ה'. מי כמכה נאדר בקודש. גם זה מן הכפולים שפירשתי אצל ימינך ה' נאדרי בכח. וכן פירושו מי כמוך באלים ה' שנאדר בקודש כמוהך: נורא תהלות. תהלות האמורות בך על ידיהם אתה יראוי ומאוים כדכתיב וייראו העם את ה': (יב) נטית ימינך. ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו וגו': (יג) נהלת בעזך. מנהל אתה את ישראל עכשיו כדי להכניסם

בעל הטורים

מצרים הלכו מטורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים: (י) צללו. ג' הכא ואידך לקול צללו שפתי. ויהי כאשר צללו שערי ירושלים. לומר שהביא על מצרים קולות וחרב קולות דכתיב לקול צללו וחרב מה צללו דהתם דכתיב אם תשנו יד אשלח בכם אף הכא קולות וחרב: (יא) באלים. ב' במסו' מי כמוך באלים. הנחמים באלים. דרשו על הע"א שעושים אותה תחת האילנות כמו תחת האלה ורגילים לעשות אשרה שיש לה צל כי יש אשרות שיש להם פירות ואין להם צל ואלו יש להם צל ואין להם פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (יג) נחית. ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך. מה הרועה מרעה הצאן כל א' לפי המרעה הראוי לו כך הענן מנחה אותם כל אחד לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הצאן בצהרים שלא יכם שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש: עם זו. ג'. דין ואידך עם זו קנית עם זו יצרתי לי. שעם זו קנית כשגאלת אותם וכאלו יצרתם אז בריה חדשה: (יד) אחז. ב' במסורה דין ואידך אחז בקרנות המזבח מלמד שאחזו חיל ורעדה

שפתי חכמים

הוא והוא כמו שתי תיבות: צ עיין לעיל כפ' לך לך גבי וירק את חניכיו וגו': ק ולכן כשאדם מתפלל עד הנורא יפסוק כדכתי' אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא וכן כולם: ר כלומר לשון הוה הוא ולא לשון עתיד: ש שהם חשבו

רש"י

ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כל' (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי צ מצינו הל' מוסב אף על היוצא (ש"ה א) שמן תורק (ירמיה שם) ולא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יופי חכמתך דהירם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א ב) מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת. אבר פלו"ם (בלייא) בלעז: (יא) באלם. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת. יראוי מלהגיד תהלותיך ק פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם ל' נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר ל' העברית: (יד) ירגזון. ר מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמיהרו את הקץ ש ויצאו בחזקה כמפורש

אבן עזרא

ואחרים אומרים מגזרת. אשר מלאו לבו. ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. תשמידם. וכן ואם לא תורישו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף. כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות. כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו. כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר. כי הששה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות. ולעולם העופרת תוסיף: (יא) באלים ה'. הם מלאכי מעלה הקדושים. ובני אלים הם הכוכבים. ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא הכבוד: וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו. כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך ובלעה הארץ. שהיא למטה מכל השפלים את האויב. והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי

אבי עזר

תורישמו ידי: (י) (מגזרת מצולת). ואי לא מסתפינא הייתי מוחק הוי"ו לגרום

עניני נסי הים

ה' להרוג את ישראל וליתנם בידו לא היה עושה עבורם נסים כאלה. ובטח כאשר יבא הוא אל מקום הים יבואו המים למקומם כשהיו מתחלה. ויטבעו. אבל הקב"ה כשרצה להטעות את פרעה והמצריים הוליא רוח קדים עזה מאוצרותיו והרוח היה מנשב על הים בחזקה וכראות פרעה כי נתייבש הים היה סבור שזה היה ע"פ דרך הטבע. כי רוח חזק מייבש המים. ע"כ עוד יום או יומים יהיה יבשה במקום זה וגם הוא יכול לעבור ביבשה אחרי ב"י. וזהו הוא שאמרו ישראל בשירתם. וברוח אפיך נערמו מים וגו' ע"כ אמר אויב ארדוף וגו' כיון שע"י הרוח נתייבשו המים. לכן אמר פרעה גם אני אוכל לרדוף אחר ישראל. וכוה מבכס הי"ת אל הים: אז

דעת זקנים מבעלי התוספות

וכן תרגם אונקלוס חכימו מיא. קפאו תהומות בלב ים חשני שלישי שלמטה קפאו והשלישי של מעלה נבקע שאלו נבקע למטה עד תהום לא היו יכולין לצאת ממנו והיינו דכתיב בלב ים כמו שהלב נתון בגוף האדם יש שני שלישים למטה ממנו ושליש למעלה ממנו:

(יא) מי כמוך. לכך נכתב שני פעמים מי כמוך דקאי אשני פסוקים:

נחל קדומים

בזהר הקדוש דגם א"ה להשיג בסט"א מכוונים להיות נכונים שתשרה עליהם וזה כיונו פרעה ושריו להשיג בסט"א יותר וסברו שתעזור להם וז"ש אמר אויב ארדוף לעשות כוונים לסט"א אשיג ישיגו רוח סט"א ועי"ז יחזרו ני' הקדושה שלקחו אחלק שלל מני' הק' כי זהו חיותם וז"ש תמלאמו נפשי דייקא דבר הנוגע לנפשם הכלבית ואח"ז אריק חרבי להורגם תורישמו ידי ממונם: י (יב) נשפת ברוחך כסמו ים. ס"ת מכות שם רמז דאינו הטביעה לבד כי כמה מכות הוכו כמפורש באגדה ולמ"ד דעל הים לקו חמשים מכות הוא מספר י"ם: יג (יג) עם זו גאלת. עב זו קנית עם זו יצרתי לי כן הוא במסרה.

מרפא לשון

יה דחילא. וכן תרגם בסוף סדרא כי יד על כס יה דחילא והוסיף שם ה' לומר שהוא מקרא קצר. ושיעורו עזי וזמרת יה ה' וכמ"ש בישעיה י"א כי עזי וזמרת יה ה' ות"י ארי תקפי ותשבחתי דחילא ה'. וצ"ל מה טעם תרגם יה דחילא, ואפשר שטעמו כי שם יה במלכות מדת הדין, כמ"ש הרמב"ן ז"ל ולכן תרגמו בתאר נורא להורות שהוא דין. ויהיה לי לישועה, אמר במימריה והוה לי. ה"ג דלא כנ"א ואמר. ג) ה' שמו. בנוסחאות קדמוניות קרא ותר'

חומת אנ"ך

דלפי גדולת נשמתם יצה"ר מתגרה בהם יותר מא"ה. ועם כל זה לא נמצא מי שפגם בברית במצרים. ולזה זכו לקבל התורה שהיא תרי"ג מצות ותקנו ד' יודין דשם ע"ב שפוגם בהם החוטא בברית כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ומרובה מדה טובה מי ששומר אות ברית ודאי מאיר והשפיע בהמצות בהם, ולכן כתיב התנוכי הפלואי שם י"ה מעיד עליהם. ונכח שמירת ברית גימטריא תרי"ג עם הכולל זכו לתרי"ג מצות וזה רמז עזי שאני עז באומות לפי שהיצה"ר מתגרה בנו ועכ"ז לא חטאנו בזנות וזכינו לתרי"ג מצות נכח ד' יודין דע"ב שתקננו וזהו וזמרת גימטריא תרי"ג ועוד מ' כנגד ד' יודין דע"ב, ואפשר שזה טעם מרע"ה שעמד ארבעים יום בשמים כנגד מספר ד' יודין דע"ב. וזה ט' מ"ש נגמרה תנא מיניה מ' זמנין. וזהו וזמר"ת כאמור י"ה שהעיד עלינו התנוכי הפלואי ויהי לי לישועה.(ו) א"נ עזי תורתי כמ"ש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית וזמרת יה שהתורה נקראת שירה ויהי לי לישועה דבזכות התורה ניגולו כמ"ש רז"ל על פסוק

מסורת הקריאה

צללו. הלמ"ד בשוא לבדו: כעופרת, הכ"ף בפתח: במים, נמסר עליו ז' רפין, ר"ל שהבי"ת בשוא והמ"ם רפה. ושארא הבי"ת בפתח והמ"ם בדגש: ועי' ויקרא ט"ו י"ג: (יא) מי כמכה. תרין בפסוקא הראשון

טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב
יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃
טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל
זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ
יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃
יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ
אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה

תרגום אונקלוס

אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם. תַּקִּיפֵי מוֹאָב. אֲחַדִנּוּן רְתֵיתָא. אִתְּבָרוּ. כֹּל דְּהָווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן: טז. תִּפּוֹל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא. בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא. עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יָת אַרְנוֹנָא. עַד דְּיִעְבַּר. עַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא יָת יַרְדְּנָא: יז. תַּעֲלִינּוּן. וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא דְאַחְסָנְתָךְ. אֲתַר לְבֵית שְׁכִינְתָךְ. אַתְקֵינְתָּא יְיָ. מַקְדְּשָׁא. יְיָ אַתְקְנֻהִי יְדָךְ: יח. יְיָ מַלְכוּתֵיהּ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יט. אֲרֵי עָלוּ. סוּסָוָת פַּרְעֹה.

תו"א תפול עליהם. סוטה לו: עד יעבור. ברכות ד: עם זו קנית. פסחים פז: תביאמו. כתובות קב: פעלת. סנהדרין לז: מקדש ה'. ברכות לג: ה' ימלוך. עירובין כד:

בעל הטורים

וסולרך לאחוז בקרנות המזבח ועוד אל מליצה אחרינה שמאל בעפותו ולא אחז: (יז) לשבתך. ג' במסורה הכא ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים. וחבירו בדה"י וזהו שאחז"ל בהמ"ק שלמטה מכוון כנגד בהמ"ק שלמעלה. מכון לשבתך פעלת ה' בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך בגימט' ירושלים ליון: ידיך. יו"ד יתירה בשביל י' נסים שנעשו במקדש ובשביל י' קדושות שנתקדשה הארץ: (יח) ה' ימלוך פסיק לומר לך כשיבוא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד אז תפסוק מלכות ע"א: משה הקדים ה' למלכו' ודוד הקדים מלכות לה' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי שסייס ודרך רשעים יעות לא רצה להזכיר ה' על הרעה:

רשב"ם

ולהורישם את ארץ כנען שהוא נוה קדשך: (יד-טו) יושבי פלשת. אלופי אדום. אילי מואב. כל אלו שכיני ארץ ישראל: (טז) עד יעבור. שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישראל כפל אחד של עברת הירדן כעין ימינך ה'. לפי הפשט: בגדול זרועך. כמו בזרוע גדלך וכן קדוש היכלך בתהלים. כמו היכל קדשך: (יז) מקדש. קו"ף של מקדש דגושה ודל"ת רפה וכן הצפינו. וכן משתי עיני מפלשתים. הדגש שבקו"ף של מקדש עושה את החטף שבא מניע. ולכך הדל"ת של אחריו רפה. וכן הצפינו. וכן משתי: (יח) ה' ימלך. לאחר שתתישבו בארץ ישראל תוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות: (יט) כי בא סוס. וניערו בים, וישראל כבר הלכו ביבשה בתוך הים. אז ותקח מרים הנביאה וגו' וכמוהו כאשר צוה ה' את משה ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת, וכן בירמיה כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החנויות וישב שם ירמיה

רש"י

בדברי הימים והרגוס אנשי גת: (טו) **אלופי אדום אילי מואב**. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים ת אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם א של ישראל: **נמגו**. נמסו כמו (תהלים עה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו: (טז) **תפול עליהם אימתה**. (מכילתא) על הרחוקים: **ופחד**. על הקרובים ב כענין שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו': **עד יעבור**. כתרגומו: **קנית**. חבבת משאר אומות כחפץ ג הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) **תבאמו**. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף י"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזירת מרגלים עדיין מ"מ נבא ולא ידע מה נבא מהרש"ל): **מכון לשבתך**. מקדש של מטה מכוון ד כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: **מקדש**. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' חביב בית המקדש שהעול' נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) **לעולם ועד**. ל' עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה ה אבל (ירמיה כט) והנכי היודע ועד שהוי"ו בו שימוש קמוצה ו היא: (יט) **כי בא סוס פרעה**. ז כאשר בא:

ותקח

שפתי חכמים

משנגזרה גזירת בין הבתרים שהוא שלשים שנה קודם שנולד יצחק: ת במכילתא שצווי אל תצר ואל תתגר בם מלחמה נצטוו שנים הרבה קודם שנכתב ואף אם נכתבו בשנת הארבעים לאחם ועוד עיין בתוספות בב"ק דף ל"ח: א (מכילתא) ונתיראו שמא יעשו עמה' מריב' על ריב שבין רועי אברהם ולוט ושבין יעקב ועשו: ב דאל"כ תרתי ל"ל: ג דק"ל והלא כל העולם כולו קנוי לו כמ"ש לאל עליון קונה שמים וארץ אלא כו': ד (ג"א) מדכתיב מכון ולא כתיב מקום (נח"י) וה"פ תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ואותו הר הוא מכון לשבתך של מעלה אשר פעלת ומלת פעלת קאי אלשבתך דהיינו כסא של מעלה ולא על ההר מכון אלא המקדש אשר כוננו ידיך הוא מכון ר"ל מכוון ע"ש: ה ר"ל היינו סגול שהוא פת"ח קטן תחת העי"ן של ועד: ו ר"ל ליר"י שהוא קמץ קטן ול' היא קאי על המלה של ועד: ז (נח"י) וה"ק מפני שבא סוס פרעה לפיכך ותקח מרים ולזה נתכוין הרב כאשר בא אז

תפסיר הרס"ג

אלטלק סכאן פלסטין: (טו) חינידׄ' דהשו צנאדיד אדום. ואגׄלא מואב. אכׄ'ד'תהם אלרעדה. ומאג גמיע סכאן כנעאן: (טז) תקע עליהם אלהיבה ואלפזע. בעׄ'צם קדרתך יסכתון כאלחגארה. אלי אן יגוז שעבך יא רב. אלי אן יגוז אלשעב אלד'י מלכתהם: (יז) גואזא תאתי בהם. פתג'רסהם פי גבל נחלתך. מהייא לסכינתך. צנעתה יא רב. מקדס. יא רב אצלחתה ידך: (יח) אללה מלך אלדהר ואלאבד: (יט) אד' דכ'ל כ'יל פרעון. ומראכבה.

נוה שלום

(טו) נמגו, ומאג, נתבלבלו ונתערבבו, (מאג אלנאס, תחרכו באצ'טראב כאלאמואג), וכן תרגם נמגים ארץ וקרוב לעברי. (יז) תביאמו, גואזא תאתי בהם, וי"ג חוזא תאתי וכו', כתב ראב"ע שהוא לשון תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו וכו' ופירוש תנחילם אחזת עולם. (יח) ה' ימלך, אללה מלך אלדהר ואלאבד, תרגם כמו ה' מלך עולם ועד. וכעין ת"א כפי נסת"י ה' מלכותיה לעלמא ולעלמי עלמיא ועיין מ"ש א"א ז"ל בפירוש לת"א, ותרגום לעולם ועד אלדהר ואלאבד והוא לשון כפול (אלאבד, אלדהר, אלטויל אלד'י לא נהאיה לה). (יט) כי בא, אד' דכ'ל, וכבר בא סוס פרעה וכו' ודבק למעלה דלא כרש"י ורשב"ם שפסוק זה נמשך

חלק הדקדוק

אחד לשתיהן: טז) תפל עליהם אימתה. הרגומו תפול כלשון המקרא כי הפחד מעצמו נפל עליהם מכח האותות שראו ואינו דרך בקשה. ותדע שאפילו בתיב' יאחזמו רעד תרגם אחדינון וזה לך האות דלאו לשון בקשה הוא: ידמו כאבן. שרשו דמם מן הכפולים והיה ראוי ידמו בקמץ והקלו המלה כי הדגש שהוא בפא הפעל להכרח כי הוא לשון ופעל ולכן סמכו על המבין והקלו המלה כמנהג (רי"ב): (עם זו. תיבת זו בטפחא: ר"ת: (יח) ועד. הוו בקמץ בכל התיגאן ר"ת):

אבן עזרא

הוא המנחה אותם. או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר סני ששם שכן הכבוד. וכן כתוב ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. שהם סביבותיהם. גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת. כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים. כי השרים כדמותם בצאן. והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור

נחל קדומים

אפשר במ"ש רבני אשכנז ז"ל דשבויה אסורה לכהן ואיך היו דמיון חתן וכלה כ"י בהר סיני והלוחות קדושין וכיוצא כמשז"ל ותירצו דקי"ל דכהן שפדה השבויה מותר לישא אותה דחזקה לא שדי איניש זוזי בכדי. והוינן בה בעניותין דהכא הזנות הוא ע"ז ובודאי עבדו. וכעת נראה לישב דאנוסה אסורה לכהן אפשר דהטעם דילמא בסוף

מרפא לשון

וכ"כ חכמי המסורת וכ"כ היא"ר ז"ל וכן מצאתי גם בת"י בעמוס (ה' ח') עשה כימה וכסיל וגו' ה' שמו, קרא ותרגום, וכן שם בסי' הנזכר (כז') ה' אלהי צבאות שמו, וכן בסי' ט' (ו') הבונה בשמים מעלותיו וגו' ה' שמו, בסת"י קרא ותרגום וכן נראה שנזהר בזה המתרגם הירושלמי. ד) ומבחר שלישיו, ומבחר קרא ותר'. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ודלא כנ"א ושפר. ואולי למדו לתרגם כן ממה שת"י במלכים ב' י"ט ואכרות קומת ארזיו מבחור ברושיו יאקטיל שפר גיבריהון מבחר שלטוניהון ואדרבה ממנו ראיה כי מבחר קרא ותרגום. ז) וברב גאונך תהרס קמיך, תברתנין לדקמו על עמך. י"ל למה לא תר' כן בפ' ברכה מחץ מתנים קמיו, ונר' דמפני שנסמך לו ומשנאיו תרגמו סנאוהי שכן הם תארים נרדפים

חומת אנ"ך

והמים להם חומה. וכי תימא לעיקרא דדינא פירכא שהתו' מלאכי השרת זוכים בה דקית להו דינא דבר מגרא דתורה מן השווים והם נגד השמים. לז"א זה אלי מורה באצבע דאור מהגז הנשמות כ"י אצל האורות ואחר מהגז הנשמות הוא אור מהגז המלאכים בסוד הן אראלם צעקו חוצה כמ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל ונמצא שאנחנו קודמים למלאכים וזה רמז זה אלי כי אין דבר חוצץ בינינו לבין האורות כ"י ועוד ואנוהו שאהיה לו כאשה כ"י ומי שרוצה ליקח אשה אין כאן דינא דבר מגרא (ז) א"כ כמ"ש הרב ש"ך ז"ל דשם אלהים שהוא דין הוסיף א' והוא פ"ז גימטריא אני ה' ובזה יצאנו ממצרים וז"ש וזה לך האות שאני מוסיף א' ונעשה אני ה' עכ"ד ולמדנו מהכתוב שהיה זה בזכות התורה דכתיב בהוציאך וכו'. ולפי מ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל דיצ"מ היתה מצד השכינה לכן לא היתה גאולה שלימה שלא נשברה הקליפה. לכן קדמה גאולה לתורה ע"ש בספר גרושין אפשר לצרף שתי ההקדמות כי השכינה היא לבנה גימטריא פ"ז בגימטריא אני ה' והיא קודם התורה

מסורת הקריאה

הכ"ף רפי והשני בדגש בתר אהו"י בלא מבטל עפ"י המסרת דניאל ה' י"א, ונתנו טעם לדבר שלא לגמגם מיכה אצל השם: באלם, הבי"ת דגושה מפני המתג שבבי"ת שיש לו דין נגינת טעם והוי

על המשכן. ואם קבלה היא ששבעה ענני כבוד היו. נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעצמו. אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן. או יש למדבר שני שמות. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור. על כן בהודעה נפתח בי"ת במדבר: ולא מצאו מים ויבאו מרתה. וכתוב ויסעו מים סוף. כמו ויסע משה את ישראל מים סוף. וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה: (כג) על כן קרא שמה. הקורא. כמו אשר ילדה

אותה ללוי: (כד) וילונו. מבנין נפעל. כמו ויכונו מן נכונו. מהפעליב השניים. או מעלומי העי"ן. ואילו היה מבעלי הנו"ן היה על משקל ויגשו: (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה. רק דבר פלא היה. ואילו היו המים עומדים. היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז"ל: שם שם לו. השם לישראל: חק ומשפט ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה יי' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים. וככה ויענך וירעיבך. ולמען נסותך להיטיבך

באחריתך. להיטיב הסובלים שלא הלינו על משה: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת. אין פי' לשמוע הדבר. רק להבין טעם הענין הנושא הדבר. והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות: והישר בעיניו תעשה. אלו מצות עשה: והאזנת למצותיו. מצות לא תעשה להתבונן מה הם: ושמרת כל חקיו. שלא יעבור עליהם. כמו ולא תלכו בחקות הגוי. וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם. וטעם כל המחלה. יש לך לזכור כי בעיניך

אבי עזר

(כו) (נפסוק כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו') הלא ידעת אף שהסמים טובים מאד לא יועילו אל החולי כלל אם אין לבנו שלם להאמין שרופא יודע ומבין ברפואות ורצונו הטוב לרפאות אותו בכל כחו עיין בספרי מוסר ודבריהם אינם רחוקים מגדר השכל כמו שראות העין מדמה צורות שונות מבהילות לאיש הדרך והמבהיל ההולך בדרך יחידי בלילה מרוב הפחד ידמה מרחוק אילן גדול לאיש ענק נורא מאד ומרוב פחדו יוכל לפול ברע וכן לבב איש בהתגברו עליו מרה שחורה

נחל קדומים

נתרצו להם ואע"ג דכל ל"ח שנה חיו מנודין כמ"ש פ' ואלו מגלחין מ"מ לא פירשו אלא במעשה העגל שהיה סלוק שכינה (עמ"ש בר"י סי' ר"ס). ובזה אפשר לפרש המאמר האמור הנך יפה דודי זו גלוי שכינה דאחר שעשו משכן והיה גלוי שכינה אז נתרצו הנשים וז"ש ערשנו רעננה בשבח בנים ובנות שהולידו ונמשך מצד גלוי השכינה. ועוד אפשר לומר במאמר הזה דאמרינן קול באשה ערוה ואמרו פ' כל היד גבי אוחז באמה דכי איכא אימתא דשכינתא ליכא הרהור וה"ה נאמר כשיש גלוי שכינה בפרהסיא אז איכא אימתא דשכינתא וליכא הרהורים ויכולים אנשים ונשים לשיר ואין לחוש וז"ש הנך יפה דודי אף נעים זו גלוי שכינה שיכול לומר הנך יפה על דרך זה אלי. אף ערשנו רעננה זה המשכן כמ"ש ז"ל בשבח בנים ובנות דזמרן נשי עם אנשים וליכא הרהור דאיכא אימתא דשכינתא ויכולים לשורר בנים עם בנות. וזה אפשר בקראין כי הנה הכא מרים הנביאה וכל

הנשים זמרן נשי נגד כל ישראל באזניהם ויקשה דקול באשה ערוה. לכן אמר ותקח מרים הנביאה את הת"ף בידה רמז שכבשה הפ' גימט' ת"ף תחת ידה בכח תקף גדולת נביאותה ובכח השכינה הרומזת לה' התף ובכחו הנעלמת בתיבת התוף לבטלה וידוע שהיא העיקר. ואח"ז ותצאן כל הנשים וכו' שלא יש הרהור. ותען להם מרים להם בלשון זכר כלומר דנשים כאנשים וליכא איסור הרהורים שירו לה' וכו' ובלאו הכי היה גלוי שכינה דראתה שפחה על הים וכו': כו (טו) ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כי אני ה' רפאך פירש רבינו הרשב"א ז"ל הידוע מברצלונא כי הנה מי שהוא חולה קורא לרופא והוא מסדר לו הרפואה סמים ועשבים וכיוצא ושלא יאכל זה ולא ישתה זה והחולה סביר וקביל הגם שאינו יודע טעמי הרפואות כלל הוא סומך על הרופא שהוא מומחה. והנה אנחנו חולי הנפש והרופא האמיתי סדר לנו מצותיו וחקיו לרפואת נפשנו ואעפ"י כי לא אתנו יודע טעמי המצות ובפרט החקים צריך

מרפא לשון

זכצ"ל דלא כנ"א תפיל. והמתרגם תפול תפיל. ואינו מתר' ידמו תשתיק לא בדעת ידבר שכל הפסוק ל' קללה לא ל' בקשה. יז) מכון לשבתך, אתר לבית שכינתך. ול"ג אתר מתוקן ויותרת הכבד היא שהרי אמר אח"כ אתקינתא. חי) ה' ימלך לעלם ועד, ה' מלכותיה לעלמא ולעלמי עלמיא. כ"ה נסת"י וקצת מהמחזיקים בגי' קדמונינו ג"ע מתר' כן דלא כנ"א ה' מלכותיה קאים וכ' מהרי"ץ ז"ל בסידור שמלת קאים היא שפת יתר ול"ג לה בכל התרגומין הקדמוניות ולא בתכאליל ובסידור הרמב"ם ז"ל ועוד ראיתי בס' בל"ג שהחכם שד"ל הקשה על נוס' זו כי מלכות הוא ל' נקבה וזה ודאי שאלו היה התרגום כן היל"ל ה' מלכותיה קיימא בל' נקבה אבל הסיבה שהולידה מלת קאים נראה שהוא מפני נגינת הטפחא שלא יתכן להטעימה במקומה בתיבת מלכותיה שלא יהיה הלשון מגומגם דמשמע שה' הוא מלכותו ולזה נתחכמו להוסיף מלת קאים, אבל לא דקדקו בין ל' זכר לנקבה כי מאת ה' היתה נסבה להודיע לדורות שאינה מעיקר התרגום ואמנם אצלינו מצאו תיקון לזה להסמיך מלכותיה לעלמא והיסבו נגינת הטפחא בתיבת לעלמא ולכך ל"ג לעלם כנ"א ועתה בא וראה מה בין מלכי צפון לזקני דרום דלפי גירסתינו התרגום מתוקן בלי תוספת ולא מגרעת. ולענין פירוש התר' פשוט שהוא ל' שבח והודאה לשי"ת שמלכותו מלכות כל עולמים וכן היא כוונת אנשי כה"ג בפירוש פסוק זה

שתיקנו בברכת ק"ש דערבית מלכותך ה' אלהינו ראו בניך על הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד וכן היא כוונת התנא בסוף פרק קנין תורה כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנ' כל הנקרא בשמי וגו' ואומר ה' ימלוך לעולם ועד ותימה על הרמב"ן ז"ל שכ' שלא הבין דעת אונקלוס בזה והלא זו היא דעת אנשי כה"ג וכל החכמים, ומ"ש במדרש ר' יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך עולם ועד לא היתה אומה שולטת בהם לעולם נר' שאין כוונת ר' יוסי אלא על הלשון שאמרוהו בל' עתיד או דלית ליה שיש בינוני בל' עתיד כמו אז ישיר משה, לא ימיש עמוד הענן שאל"כ היאך תיקנו אנשי כה"ג לומר פסוק זה בכל לילה ובכל יום ג"כ אומרים בקדושה ימלוך ה' לעולם וגו'. כא) ותען להם מרים, ומעניא. בקצת מקומות בא ל' מענה קרא ותרגום כמו והאלהים יעננו בקול דמתר' מתעני ליה בקל וכן בפ' שפטים והיה אם שלום תענך דמתר' תענינך. והכא ותען ומעניא ונר' שבלשון ארמי אין משתמשין בלשון זה שבכל מקום מתר' ל' ענייה בלשון אתבא שהוא ל' תשובה ובכגון אלו לא יפול בהם ל' תשובה לפי שהם התחלת דיבור כמו ויען איוב ויאמר ולכן בא לשון זה במקומות אלו קרא ותרגום לפי שאינם לשון תשובה. וכבר כתבתי בפירוש השירות שלשון מענה של שיר נק' בערבי נשיד והעונה להם שהוא המשורר נק' נשאד וזהו ענין

מסורת הקריאה

כל עשה שבצירי בין הני שכתוב בה"א ובין אותם שכתוב ביו"ד כולהו בכלל הסימן הנ"ל, ודע עוד מה שנמנה בהקונקורדאנציא בין עשה שבצירי פסוק עשה מקנה וקנין יחזקאל ל"ח י"ב. הוא טעות דשם בסגול כתיב, ולא נשאר עתה כ"א הפסוק הימלט העשה אלה (יחזקאל י"ז ט"ו) שהוא בצירי. אבל נמסר עליו במ"ב סי' ז' דמונח שם הכ"ב עשה בסגול ומסיים שם וכל העושה דכותיה בסגול במ"א וסי' וימרד בו. והוא פסוק דיחזקאל הנ"ל, וגם בעשי המלאכה (שמות ל"ו ח') נמסר עליו ג', כי ג' פעמים כתיב מעשי בעשי, א' דין, וב' בתהלים, ודתהלים נכללו בהסימן הנ"ל ודין שוה להם מדנמסר עליו ג', וא"כ ידעינן כולהו שבצירי ושבסגול ולא נשאר עד אחד, ומה שמונה בין הני שבצירי לעשה הרעה (ש"ב ג' ל"ט) כבר כתב המ"ש ע"פ ספרים ישינים שהוא בסגול, ועתה המס"ג דמ"ב שמונה כ"ב עשה בסגול הואיל וגם היא מוטעה קצת אמרתי אביאנה כאן ואפרשנה וז"ל שם, עשה כ"ב פתחין (ור"ל סגול שהוא פתח קטן וקאי רק על הסימן דאמ"ת דתא"ע כמש"כ) וסי' א' ועשה חסד לאלפים (דברים ה' י') ב' עשה משפט יתום (שם י' י"ח) ג' והיה כי תמצאן אתו (שם ל"א כ"א) ד' ויען השליש (מ"ב ז' ב') ה' וחברו ויען השליש (שם י"ט) ו' למען יירשו (עמוס ט' י"ב) ז' מה תחשבון אל ה' (נחום א' ט') ח' הנני עשה את כל (צפניה ג' י"ט) ט' שאלו מה' מטר (זכריה י' א') י' ועסותם רשעים (מלאכי ג' כ"א) י"א והיו לי

אמר ה' (שם י"ז) י"ב וימלך דוד על כל (דה"א י"ח י"ד) י"ג מגדיל ישועות מלכו (תהלים י"ח נ"א) י"ד דום לה' והתחולל לו (שם ל"ז ז') ט"ו שכחו אל מושיעם (שם ק"ו כ"א) ט"ז עשה מלאכיו רוחות (שם ק"ד ד') י"ז עשה משפט לעשוקים (שם קמ"ו ז') י"ח עשה שמים וארץ (שם ו') י"ט אשר חטא עשה רע (קהלת ח' י"ב) (ולפי מה שכתבתי דבקהלת כולהו בסגול ואינו מן הסימן צ"ל שזה אינו מן המנין וצריך להכניס במקומו ועשה נפלאות (תהלים פ"ו י')) כ' והסגנים לא ידעו (נחמיה ב' ט"ז) כ"א הבונים בחומה (שם ד' י"א) כ"ב ואשלחה עליהם (שם ו' ג'): (יב) תבלעמו, מלעיל: (יג) זו גאלת. הגימ"ל בדגש בתר אהו"י בלא מבטל עפ"י המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים וברוקת שהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ונמצא מחרף ב"מ, מ"ש: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטף: (יד) אחז, נמסר עליו ב', ר"ל ב' כתיב האל"ף בקמץ והחי"ת בפתח, וסי' א' דין, ב' אחז בקרנות (מ"א א' נ"א) ושארא האל"ף והחי"ת בקמץ: (טו) יאחזמו, מלעיל: נמגו. מלעיל: (טז) כאבן, הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל עפ"י המסורת שלא יהא נראה כאומר ח"ו ידמוך אבן. מ"ש: (יז) מקדש. הקו"ף בדגש לתפארת: (יח) ועד. הוי"ו בקמץ: (כ) כל הנשים, הכ"ף רפה: (כא) גאה גאה. הגימ"ל מן גאה השנית בדגש בלי מבטל עפ"י המסרה. עי' לעיל פסוק א': (כב) מצאו. הטעם במ"ם: (כג) קרא. המתג בקו"ף: (כד) וילנו.

מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם
עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃
כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ
וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם
שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃
כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה
וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו
כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם
לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃

תרגום אונקלוס

אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן. עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה: כד. וְאִתְרָעַמוּ עַמָּא. עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָא נִשְׁתֵּי: כה. וְצַלִּי קֳדָם יְיָ. וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא. וּרְמָא לְמַיָּא. וּבְסִימוּ מַיָּא. תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ. קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵיהּ: כו. וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל. לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַּעֲבֵיד. וְתַצִּית לְפִקּוֹדוֹהִי. וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי. כָּל מַרְעִין. דְּשַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּינוּן עֲלָךְ. אֲרֵי אֲנָא

תולדות אהרן

חק ומשפט. סנהדרין נג: ויאמר אם. ברכות ט: כל המחלה. סנהדרין לו:

בעל הטורים

הכא ואידך כי אותי מרתה בירמיה מה התם היו ממרים בה' אף הכא נמי: (כה) שם שם לו חוק ומשפט. זה פרה אדומה שכשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים: שם. בגימטרי' פרה אדומה: חק ומשפט. ב' במסו' הכא ואידך ביהושע וישם לו חק ומשפט בשכם בשכרת ברית עם ישראל. ואידך וללמד בישראל חק ומשפט בעזרא מה התם נתנו להם חקים ומשפטים אף ביהושע כאלו בו ביום ניתנה להם התורה שקבלו לעבוד את ה' וכן בעזרא נתחדש להם כתב של תורה: (כו) מחלה. אותיות הלחם ואותיות המלח לומר לך שמונים ושלשה מיני חלאים תלוים במרה ופת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן ולכך סמך לו עינות מים: רופאך. בפ"א רפויה שהרפואה שבידי שמים באה בשופי ושבידי אדם בא בקושי ועל כן ורפא בפרשת משפטים דגוש:

רשב"ם

(כה) ויורהו. לשון יורו משפטיך: שם שם לו חוק ומשפט. שם במרה על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואחר כך ריפא להם את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם. והיאך שם לו חוק ומשפט שאמר להם אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' ושמרת כל חקיו שציוה אתכם: (כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים. שעשיתי מימיהם דם ולא היה להם מים לשתות לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אשר

רש"י

לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו הרי ה"א של שורש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הוא"ו הנוספת. וכן עבד ואמה (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם. בין הרמה ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. ל' נפעל הוא וכן התרגם לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך ל' תלונה להסב הדבור אל האדם ל' מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפליינ"ט שי"י מיסב הדבור אליו באמרו שי"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפן שלא נמלכו במשה בל' יפה לבקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך. זהו מדרשו ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה שמא יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומר (משלי ג) רפאות תהי לשרך:

שפתי חכמים

ונקודות הכסף היינו ביזת מצרים כדאיתא במדרש: ל ר"ל של האדם שמתלונן: מ וי"ל שבת מפרש הקרא מיד אחריו. א"כ מדכתיב בדברות אחרונות כאשר צויתיך ופירש רש"י כאשר צויתיך במרה. ופרה אדומה מדכתיב חק וגבי פרה אדומה כתיב נמי חקת. והמפרשים האריכו בזה דבמכילתא ובגמרא נזכרו מצות אחרות יעויין שם: נ כתב הרא"ם לא ידעתי מי הכריח לרש"י

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) חק ומשפט. חק שהוא משפט זה כבוד אב ואם: (כו) כי אני ה' רופאך. המשכילך בדרך זו תלך שלא תבא לידי מחלה כרופא המזהיר לאוהבו לא תאכל מאכל פלוני שלא תבא לידי חולי רק אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה וגו' כי אני ה' המזהירך קודם שלא תעשה דבר המביאך לידי מחלה וכאב שעבירה מביאה לידי מחלה שנאמר גד קציר ביום נחלה וגו'. והמצוה היא רפואה לאדם שנאמר ולכל בשרו מרפא מהרב יוסף קרא. וכל זה מתפרש כמו ולרש אין כל ולא יעור כל חמתו שום דבר מחמתו. וכן הכא שום דבר מהמחלה לא אשים עליך:

עניני נסי וביזת הים

שמקריו הרעים ימררו לו חייו כמים המרים. יזכור וישים תמיד אל לבו המטרה והתעודה אשר לפניו. שהוא להשיג בחייו הארציים האלה ע"י סבלו בשובה ונחת כל התלאה אשר תמצאהו הכשרון להחזיק בעץ החיים הנצחיים המעותדים לו כשכר וגמול. אחרי עזבו בית חומר עת תשוב רוחו אל האלהים אשר נתנו. ע"ד מאחז"ל „התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין" וזש"א הכתוב ויורהו ה' עץ וימתקו המים". כי בזכרו עץ חיים וּפ ויבאו

תפסיר הרס"ג

ולם יטיקו אן ישרבו מנהא מאא. לאנה, מר. ולד'אלך סמית אלמרירה: (כד) פתד'מר אלקום. עלי מוסי קאילין מא נשרב: (כה) פדעא אלי אללה. פדלה עלי שגרה. טרח מנהא פי אלמא פחלא. ת'ם צייר לה. רסומא ואחכאמא ות'ם אמתחנה: (כו) וקאל אן קבלת אמר אללה רבך. וצנעת אלמסתקים ענדה. ואנצתת אלי וצאיאה. וחפצ'ת גמיע רסומה. פגמיע אלאמראץ'. אלתי אחללתהא באלמצריון. לא אחל פיך שייא

נוה שלום

ועמש"ל בראשית (י כז). (כד) וילנו, פת'דמר, נתרעמו כת"א. (כו) רפאך, מעאפיך, לשון בריאות וחיי נועם וכן תרגם לב מרפא (משלי יד ל) והענין כל מחלה לא תאונה אליך

חלק הדקדוק

(כה) וימתקו. הוו געי. ר"ח):

אבן עזרא

ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי. ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם. ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ. אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה. כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם. וכאן המים המרים שבו מתוקים. והנה השם עשה הדבר והפכו. על כן יש לך להשמר

אבי עזר

ידמה לו דברים ומאכלים קרובים להפסד גופו. כן לנגד כל חלי וכל מוכה בעת חליו ידאג מאד. ומרוב הדאגה ומאימות מות מחמת חסרון אמונת אומן שהרופא יודע ומכיר ברפואתו. הוא משים על לבו. ולא יועילו לו כל הרפואות. לא כן אם ישמח ויאמין באיש אומן וישמח במעשיו במהרה יפעלו הסמים והולכים בדרכיהם אשר המה שלוחים. וזה שאמר הקב"ה אם שמע תשמע וגו'. אם תעסוק ברפאות שתעשה מצות ה' והישר בעיניו. ושמרת את כל החוקים. אז תהיה תמיד בריא אולם ולא יבוא אליך כל מחלה וכל נגע. אכן אם יבואו אליך וירפאך ה'. כמאמר חז"ל בפ' חלק אך לא יועילו לך הרפואות במעשים טובים ותורה. רק אשר תדע ותסמוך לבך על הרופא. כי כל הכללים והפרטים הוא יודע והוא רוצה ברפואתך. לא כן אם יכנס בלבך ומחשבות און חלילה לפקפק במעשה ה' כל הסמים לא יעילו לך. לכן נאמר הפסוק הזה בלשון יחיד להורות על ענין הנכבד הזה השגחת הבורא על כל פרט ופרט. והמשכילים יבינו את הכרוז אשר ר' ינאי קרא בחיל מאן בעי למזבן סם חיי וכו':

נחל קדומים

שנשמע אליו יתברך וז"ש אם שמע תשמע וכו' והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו הגם שנראה בעיניך שהם חקים בלי טעם צריך שתשמע וכשתשמור הכל כל המחלה וכו' וכי תימא ואיך אעשה המצות בפרט החקים ושאיני טועם טעמו. לז"א אמר כי אני ה' רפאך. וכשם שאתה שומע לרופא על כל אשר יאמר כי הוא זה אף שאינך יודע איך דבר זה מועיל או מזיק אתה סומך עליו ולהבדיל כן תשמע לה'. כי הוא רופא הנפש האל הנאמן. ורבינו אפרים ז"ל כתב רפאך גימט' יצר ע"ה ועוד גי' א"ש וארז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ותנצל מא"ש גיהנם עכ"ד ואפשר לומר בסגנון אחר כי הנה אמרו רז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וכתבנו בעניותנו במקומו כי יצר גי' ש' והתורה אש אחד יותר לבטלו וז"ש רפאך גי' א"ש כלומר רפואתך בתורה שהיא אש גי' רפאך ויבוטל היצר שהוא

חומת אנ"ך

(כה) ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים. כמו ויורו המורים השליך לו הקב"ה עץ מג"ע ומרוב מתיקות העץ השליכו במים ונמתקו. שם שם לו חק כלומר בכל מקום שבאים למים מרים זורקין אותו עץ ומתרפאים ושם נסהו לאותו עץ שהיה בדוק ומנוסה וכל חולה שהיה שותה מהמים מתרפא לכך סמך כי אני ה' רופאך עכ"ל רבינו אפרים ז"ל ועיין

מרפא לשון

לשון ותען להם מרים. כי אני ה' רפאך, אסך. פי' מרפאך ל' פועל הווה כמו פרקך, רחמך ואינו ל' תואר כמו רופא שלך שא"כ היה תרגומו אסיך.

מסורת הקריאה

הטעם בלמ"ד: (כה) ויורהו. הטעם ברי"ש: נסהו. הטעם בסמ"ך: (כו) חקיו. הקו"ף בדגש: במצרים, הבי"ת רפה. ועי' מש"כ בראשית מ' ז':

חמישי ס כז ויבאו אילמה ושם שתים
עשרה עינת מים ושבעים תמרים
ויחנו־שם על־המים: טז א ויסעו
מאילם ויבאו כל־עדת בני־ישראל
אל־מדבר־סין אשר בין־אילם ובין
סיני בחמשה עשר יום לחדש
השני לצאתם מארץ מצרים:
ב וילינו* כל־עדת בני־ישראל על־
משה ועל־אהרן במדבר: ג ויאמרו
אלהם בני ישראל מי־יתן מותנו
ביד־יהוה בארץ מצרים בשבתנו

*וילונו קרי

חמישי פסחים (margin)

תרגום אונקלוס

יי אסך: כז. ואתו לאילים. ותמן. תרי עסר. מבועין דמיין ושבעין דקלין. ושרו על מיא: א. ונטלו מאילם. ואתו. כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין. דבין אילם ובין סיני. בחמישת עסרא יומא לירחא תנינא. למפקהון מארעא דמצרים: ב. ואתרעמו. כל כנשתא דבני ישראל. על משה ועל אהרן במדברא: ג. ואמרו להון בני ישראל. לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים. כד הוינא יתבין

תו"א אילמה. יבמות יג ב

תפסיר הרס"ג

מנהא. לאני אללה מעאפיך: (כז) ת'ם גאו אלי אילים. ות'ם את'ני עשר עין מא וסבעין נכ'לה. פנזלו ת'ם עלי אלמא: (א) ורחלו מן אילים. וגאת גמאעה' בני אסראיל אלי ברייה' סין. אלד'י בין אילים ובין סיני. מן אליום אלכ'מס עשר מן אלשהר אלת'אני. לכ'רוגהם מן בלד מצר: (ב) פתד'מר גמאעה' בני אסראיל. עלי' מוסי והרון פי תלך אלבריה: (ג)וקאלו להם בני אסראיל. יא ליתנא מתנא באמר אללה פי בלד מצר. פי

אבן עזרא

שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך: (כז) ויבואו. אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו. ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט. ואחרים אמרו לכל איש ואיש. ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל. ואין זה זמן בשול תמרים. ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד. והתעכבו באילים כמו כ' יום. על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים. על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאילים. והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות. ואלה הם מדבר סיני. ודפקה. ואלוש. ורפידים. כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה. כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים: (א) ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני. להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום ששי ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון. בעבור שאמר והיה ביום הששי. כי היה יום ששי, והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה. ולא בעבור פירושו כי מי יגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן. אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר. והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור. כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה. והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים. ויום שבת לא כן. ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר. ויום ששי אלגומ"ע על שם חבורם. כי הוא להם היום הנכבד בשבוע. ויום שבת קראו אותו סב"ת כי השי"ן והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם. ואלה מישראל למדו. כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי.

רשב"ם / בעל הטורים

רפאתי למים. כדכתיב לשון זה באלישע בשריפא (א) סין. כני' הסנה ונקרא סיני ע"ש יו"ד דברות שנתנו בו:
המים. כל המחלה במים מדבר. כדכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך: (א) בחמשה
עשר יום לחדש השני. אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים: (ג) ביד ה'. מיתת (הבאים) בכלת אלי קבר

רש"י

כלא הושמה ס כי אני ה' רופאך זהו מדרשו (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו איזון מצות וכן הוא אומר (משלי ג) רפאות תהי ע לשרך: (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים פ נזדמנו צ להם: ושבעים תמרים. כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן למדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות ק וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה ר כדאיתא במסכת שבת (דף פז): (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו (כחולם) אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. ותרגומו לוי ש דמיתנא כמו לו מתנו. הלואי

שפתי חכמים

לפי' ושם נסהו על התלונות שאין ענין לו עם חק ומשפט שנתן להם ולא פירש על המצות שנתן להם לנסותם אם יקבלו בשמחה אם לאו שאז יתיישב יותר מה שכתב אחריו מיד והיה אם שמוע תשמע וגו' ע"כ וי"ל דאי קאי ושם נסהו על המצות שליוה להם הל"ל שם שם לו חק ומשפט ונסהו ושם ל"ל דושם משמע ענין אחר ממה שנאמר לפני זה לכן פי' נסהו לשם על התלונה וכו': ס דק"ל דאם לא ישים היאך אמר אני יי' רופאך ל"פ ואם אשים וכו' וה"פ אם שמוע תשמע וגו' או לא אשים אבל אם לא תשמע או אשים עליך אבל הרי הוא כלא הושמה וכו': ע ר"ל שמזה נשמע שהיא רפואה וכ"ש שמונעת החולי לבא: פ דק"ל ל"ל המנין: צ ר"ל שהן היו מוצאין אותן אבל אין לפרש שנזדמנו להן שעכשיו נבראו דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש: ק אע"פ שנשארו י"ו ימים מניסן ומאייר היו ט"ו ימים עד ירידת המן וא"כ הוא ס"ב סעודות סעודה ראשונה היו אוכלים במצרים דהיינו ליל ט"ו ובט"ז שחרית יצאו: ר מדכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי לירידתו שבת הוא ולא יהיה בו. קשה הרא"ם שמוכח מהאי קרא שט"ו באייר שנסעו מאילם ובאו למדבר סין יום שבת היה וקשה והא כבר נצטוו במרה על השבת וכו' ושמא י"ל שבחמשה עשר יום לחדש השני דכתיב בקרא לא קאי אלא אויבואו אבל נסיעתן לא היה אלא בששי בשבת דהיינו בי"ד יום ועיין בזה בנח"י: ש פי' דהא התרגום מתרגם על מי יתן מותנו לוי דמיתנא כמו שתרגם על לו מתנו ולוי מתנו פשיטא שפירושו הלואי והיינו מתים א"כ מי יתן מותנו נמי פירוש

עיני נסי וביזת הים

ימתקו לו ימי חייו אף כי יסובבהו צרה וצוקה. ובלי תלונה ישא עול סובלו כי נטל עליו. וירמוז במאמר ויורהו ה' עץ אל עץ החיים אשר בתוך הגן שהוא כנוי אל ההצלחה התכליתית. לומר כי בהשקפת התכלית המקווה יהיו לכל בעל דעת כל הפעולות הנעשות כשכילו לא בלבד נקלות אבל אהובות ומתוקות כענין המשקים המרים הנלקחים לתרופה לבעלי השכל שהם מתוקים עליהם או אהובים כמתוקים לתקות הבריאות הנכסף להם. כי על זה אמר המשורר הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. ויאמר שהורה להם עץ כי בו ימתקו להם המים המוכים אשר היו מתחלה למרים לפי שהם עצמם מרי נפש ואולי בתכונות ועל ידו ימתקו המים. וע"ז הדרך דבר אליו כרופא החכם שראה איש משוקה או משודף הולך ודל ויאמר לו כי אדני האחיה מחולי זה. ויאמר אין תתי' אך בשלשה תנאים. הראשון שתשמע אל דברי הרופא. השני שתכריע רצונך אל דעתו לא שתשתדל שתכריע דעתו לרצונך כמו שיקרה לחולים העקשים. והשלישי שתשים בפועל כל מה שילוך בשני מיני ההנהגה. אם בעניינים התמידיים מהאכל והמשקה והטיול והשינה וכיוצא. ואם בבלתי תדורין כגון ההרקות והרקיחות הרפואיות. ובזה המחלה הקשה אשר השכותי על חולה אחר אשר השתדלתי ברפואתו לבלתי שמרו כל התנאים הללו [לפי שהרופא לחולה הבלתי שומע ודאי אף יזוק ולא יועיל] לא אסבב אותה עליך. וכי אני ודאי רופאך מהחולי אשר אתה בו. וזה הענין מבואר בכתוב בתולדי הנפש״

מסורת הקריאה

(א) בחמשה. הקדמא בשי"ן: (ג) לחם. הלמ"ד בטפחא: (ד) אנסנו.

רבינו בחיי

(א) בחמשה עשר יום לחודש השני. הוא חדש אייר והספיק להם הבצק שהוציאו ממצרים חדש אחד שלם מט"ו בניסן עד ט"ו באייר וליל ט"ז אכלו ממנו וביום ט"ז באייר ירד המן ואכלו ממנו ויום ט"ז באייר של אותה שנה חל באחד בשבת וזהו שכתוב (שמות טז) ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה יום ששי לימות השבוע ויום ששי לירידת המן:

(ג) מי יתן מותנו ביד ה'. כלו' בשלשת ימי החשך שמתו בהם רשעי ישראל בארץ מצרים כן פירש רבינו חננאל ז"ל:

נחל קדומים

ג"י ש' ודוק: א (טז) ושם שתים עשרה עינת מים. סמך כי אני ה' רפאך ושם שתים עשרה עינות מים כי על ידי מעיינות כל חולי בא וגם הרפואות כי חזקיה גנז ספר רפואות שהיה כתוב על המעיינות מהמבול איזה מעיין טוב וסתם אותם כדי

מרפא לשון

יו ג) באכלנו לחם לשבע, ושבעין. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל דלא כנ"א למסבע לפי שהוא לשון עבר ואינו כמו ואכלתם לשובע דפ' בהר וכמו ואכלתם לחמכם לשובע דפ' בחקתי דמתר' למסבע שאלו הם ל' עתיד גם אין הכוונה לומר שהיו אוכלים כדי שביעה שאצ"ל כן אלא שהיו אוכלים והמזון מתברך במעיהם שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו כמי שאין לו וכמו שפירשו רז"ל פסוק ואכלתם לחמכם לשבע שיהא אוכל קמעא ומתברך במעיו כדאי' בת"כ פ' בחקתי.

עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּֽי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃

תרגום אונקלוס

עַל דּוּדֵי בִּשְׂרָא . כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין . אֲרֵי אַפֵּיקְתּוּן יָתַנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין . לְקַטָּלָא . יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא : ד. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה . הָאֲנָא מַחֵית לְכוֹן . לַחְמָא מִן שְׁמַיָּא . וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ . בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן . הַיְהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא : ה. וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה . וִיתַקְנוּן יָת דְּיַיְתוּן . וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין . עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם : ו. וַאֲמַר מֹשֶׁה

תפסיר הרס"ג

גלוסנא עלי קדור אלחם. ואכלנא מן אלטעאם שבענא. אד' אכ'רגתמונא אלי הד'ה אלבריה. לתקתלו גמיע הד'א אלגוק פי אלגוע : (ד) פקאל אללה למוסי. האנא מנזל לכם טעאמא מן אלסמא. יכ'רג אלקום פילקטונה אמר יום ביום. לקב'ל אן אמתחנהם. איסירו פי שראיעי אם לא : (ה) פאד'א כאן פי אליום אלסאדס. יצלחון מא יאתון בה. פאנה יכון צ'עף מא ילקטון פי

אבן עזרא

בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה. ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם : (ב) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם. וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם. על כן כתוב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום. ובמרה התרעמו על המים. ועתה מתרעמים על הבשר והלחם. שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר. כי שלשים יום היו להם מיום צאתם : (ד) הנני ממטיר. כדמות מטר היורד מהשמים. ומלת לחם. מאכל תמצא על הלחם כמשמעו. גם על הבשר. כמו לחם אשה. גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו. וטעם אנסנו. שיצטרך אלי בכל יום : (ה) ופירוש משנה. שני העומר לאחד כי כן כתוב :

אור החיים

(ד) **ויאמר** יי' אל משה הנני וגו' לא אמר הכתוב לאמר גם התחיל לדבר נוכח וסיים נסתר ויצא העם וגו' יתבאר ע"ד או' ז"ל כי המן היה יורד לצדיקים פתח אהלו של כל אחד ולא היה צריך לצאת אחריו ולשאר העם היה יורד במקום אחר והיו יוצאים ללקוט והוא או' הנני נותן לכם לחם וגו' פי' באין צורך לצאת ללקוט אבל העם יצאו ולקטו כנגד מה שלא בטחו וקדמו לשאול ישיגוהו בטורח : **וטעם** שלא אמר בתחלת נבוא' זו לאמר לצד כי עדיין יצוהו פ"ב כל הדברים בפרשה שאחר זו אלא שהקדים הדברים למשה למצא בפיו מענה ותכף ומיד השיבם שהנבוא' נאמרה לו כהרף עין ותיכף מיד והנה כבוד יי' :

תולדות אהרן

הנני ממטיר . תענית ט: נחס . יומא עה : ויצא העם . שם ; והיה ביום . שבת קיז :

בעל הטורים

(ג) לשובע . ד' במס' דין . ואידך ואכלתם לשובע . ואכלתם לחמכם לשובע . צידה שלח להם לשובע . מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רבותינו ז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי תעלה על דעתך שנתנו להם חנם השתא וכו' אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזהו צידה שלח להם לשובע : (ד) אנסנו הילך בתורתי . שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן : (ה) והיה משנה . כל מעשה השבת כפול . שני כבשים . שתי ככרות (ה) והכינו . את אשר תאפו אפו . ואת אשר תבשלו בשלו :

רשב"ם

ולא ברעב : על סיר הבשר . כמו ועליו מטה מנשה · (ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו . אף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתים אלא (יום) דבר יום ביומו כדכתיב וימודו בעומר . איש לפי אכלו לקטו : למען אנסנו . מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות למזונותיהם אלי מתוך כך יאמינו בי וילכו בתורתי . כמו שמפורש בפרשת והיה עקב ויענך וירעיבך : והיה משנה . אע"פ שבכל יום לא מצאו אלא

רש"י

והיינו מתים : (ד) דבר יום ביומו . צורך אכילת יום ילקטו ביומו ת ולא ילקטו היום לצורך מחר (מכילתא) : למען אנסנו הילך בתורתי . אם ישמרו א מצות התלויות בו ב שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט : (ה) והיה משנה . ליום ולמחרת : משנה . על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע ג ואומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה . וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה (פויס"ן)

שפתי חכמים

הלואי שהיינו מתים דהיינו שנמות : ת פירוש דבר ענין וצורך ומפני שצורך היום הוא לכמה דברים לכן פי' המכוון פה צורך אכילת היום גם הוסיף מלת ולקטו בין מלת יום ובין מלת ביומו להודיע שמלת ביומו דבקה עם מלת ולקטו לא עם יום הסמוך לו שא"כ יהיה פירושו צורך היום שבאותו יום ואין לו טעם . גם לא נודע מזה זמן לקיטתו לכך מוסיף הרב ואמר ילקטו ביומו והוסיף עוד ולא ילקטו היום לצורך מחר להודיע שאין כוונת הכתוב שחובה ללקוט רק שלא ילקוט היום לצורך מחר הרא"ם : א ולמען אנסנו הוא דבוק בלחם מן השמים פי' עם המצות התלויות בו דהיינו שמירת שבת ושלא ילקטו היום לצורך מחר לא עם הסמוך לו שהוא ללקטו דבר יום ביומו שאז יובן שמה שהזהרתי שלא ילקטו היום לצורך מחר הוא למען אנסנו אם יקיים מצותי כזה אם לא וזה לא יתכן למה ידלה לנסותו במצוה לא תותירו ולא במצות שבת : ב אבל לא כמו שפירש בפ' עקב כי לנסותך לדעת התשמור מצותיו שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו דהתם דבוק הנסיון עם הענוי דלעיל מיניה והנסיון שאצל הענוי פירושו שלא תהרהר אחריו אבל הכא דלא נזכר שום ענוי וצער לא יתכן לפרש הנסיון שלא יהרהר אחר מדותיו . (ג"א) דכאן א"א לפרש אם תהרהר שאין אומרים לאדם אנסה אותך אם לא תהרהר שא"כ לא היה נסיון אבל יתכן לומר אנסה אותך אם תשמור מצותי אם לא אבל לקמן הם דברי משה אמר ויענך וגו' לנסותך אם תהרהר אחר ית"ש : ג כלומר ולא משנה של כל

עיוני נסי וביזת הים

הנפשיי הנזה שאמר לו הרופא ודאי יש תקוה לאחריתך אך אם שמוע תשמעו לקולי . והוא קבלת עול השמיעה והלמוד . והישר בעיניו תעשה . ולא הישר בעיניך . שלא תהרהר לאמר מה לו שאעשה מצוה זו טוב שאעסוק בענין אחר . וזה במה שתאזין מצות השמיעות הבאות בכל המעשים המורגלים בכל חיי האדם שהשכל יסכים עמהם וגם שתשמור החקים הבאים בפעולות מיוחדות תוריות שאין הדעת גוזרן ועם זה כל המחלה אשר שמתי במצרים לבלתי שומעם לקולי ראשונה כשאמרתי להם שלח את עמי ויחוגו לי במדבר . לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ודאי כשתשמור הסדר :

עיוני המן

(ד) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו' למען אנסנו הילך בתורתי וגו' . כתב הרב כ"א צריך להבין איך יהי' מנסה אותם ע"י המן . והענין כי יש ב' סבות שהם מניעות גדולות לשלמות הנפש לעסק התורה והעבודה . סבה ראשונה היא חסרון פרנסה . דחקות . רעב ר"ל . כ"א ח"ו אין לאדם לחם לאכול ובגד ללבוש ועוללים שאלו לחם ואין . איך יכול האדם לעסוק בתורה ומצות כמאחז"ל בעירובין עניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו . סבה הב' היתרונו' . היינו אם יהי' לאדם גודל הצלחה בכל אשר יפנה וכסף וזהב ירבון לו . ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך . וז"ש שלמה הע"ה ריש

רבינו בחיי

(ד) **למען** אנסנו הילך בתורתי אם לא. למדך הכתוב שכל מי שמזונותיו מרווחין הוא חייב לעסוק בתורה זהו שאמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. וזהו שזכתה תורה מתנות כהונה להכהנים והלוים והן התרומה והמעשרות והוא שכתוב (דה"ב לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה'. וכנגד מתנות כהונה תקנו מתנות לחכמי ישראל המתעסקים בתורה שנאמר (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: **ודע** שעיקר הנסיון שהקב"ה מנסה את בריותיו הוא כדי לפרסם את האמונה באשר הוא יתברך גומל את הצדיקים ומעניש את עוברי רצונו ואין הנסיון צריך לעצמו יתברך כי הוא ידע תעלומות לב אבל הוא להודיע לבריות העולם שאינן יודעים. ומטעם זה מנסה הקב"ה את הצדיקים שנאמר (תהלים יא) ה' צדיק יבחן כדי שיתפרסם מזה גודל חיוב העבודה בעמדו על הנסיון ומצינו ג"כ שהקב"ה מנסה לכל בני אדם העשירים והעניים על דרך השכר והעונש. מנסה את העשיר היאך יתנהג בעשרו ובטובה שהשפיעו אם יתן צדקה אם לא. גם את העני אם יסבול עניו ורישו שלא יחליש ממנו כח יראתו או אם יבעט בו. ואין צריך לומר הנפש בגוף שהיא באה בתוכו לנסיון כדי לנסות את האדם אם ימשיך גופו אחר עצת נפשו או ימשיך נפשו אחר תאוות גופו, ובכל הענינים האלה אשר האדם מתנסה בהם תתפרסם לבריות אמונת התורה בעונש ושכר ויתקדש שם שמים בעולם ויכירו שכר העבודה והמצוה שהוא יתברך גומל את האדם או מענישו בעוה"ז ובעוה"ב הכל לפי המעשים :

(ה) **והיה** ביום הששי והכינו. ששי היה לירידת המן ולששת ימי בראשית שהרי באחד בשבת התחיל המן לירד וזה נתבאר למעלה :

ו ויאמר משה ואהרן אל־כל־בני
ישראל ערב וידעתם כי יהוה
הוציא אתכם מארץ מצרים׃
ז ובקר וראיתם את־כבוד יהוה
בשמעו את־תלנתיכם על־יהוה
ונחנו מה כי *תלונו עלינו׃ ח ויאמר
משה בתת יהוה לכם בערב בשר
לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע
יהוה את־תלנתיכם אשר־אתם
מלינם עליו ונחנו מה לא־עלינו
תלנתיכם כי על־יהוה׃ ט ויאמר
משה אל־אהרן אמר אל־כל־עדת

*תלינו קרי

תרגום אונקלוס

ואהרן. לכל בני ישראל. ברמשא. ותדעון. ארי אפיק יי. יתכון מארעא דמצרים: ז. ובצפרא. ותחזון ית יקרא דיי. בדשמיען תורעמתכון על יי. ונחנא מא. ארי מתרעמתון עלנא: ח. ואמר משה. בדיתן יי לכון ברמשא בסרא למיכל. ולחמא בצפרא למסבע. בדשמיען קדם יי תורעמתכון. דאתון מתרעמין עלוהי. ונחנא מא. לא עלנא תורעמתכון אלהין על מימרא דיי: ט. ואמר משה לאהרן. אימר. לכל כנשתא דבני

תו"א ובקר וראיתם. שבת פז: בתת ה' לכם. יומא עה: ונחנו מה. חולין פט: לא עלינו. סנהדרין קי:

תפסיר הרס"ג

כל יום: (ו) פקאל מוסי והרון. לגמיע בני אסראיל. באלעשא תעלמו. אן אללה אכ'רגכם מן בלד מצר: (ז) ובאלג'דאה תנצ'רו כרם אללה. אד' סמע תד'מרכם עליה. ונחן מן. אד' תתד'מרון עלינא: (ח) ת'ם קאל מוסי. ד'אך באן יעטיכם אללה באלעשא לחמא תאכלונה. וטעאמא באלג'דאה תשבעונה. אד' סמע תד'מרכם אלד'י תתד'מרו עליה. ונחן מן. ליס עלינא תד'מרכם בל עלי אללה: (ט) פקאל מוסי להרון. קל לגמאעה'

נוה שלום

כי אני ה' משלים בריאותך. יו (ח) ויאמר משה, ת'ם קאל מוסי ד'אך באן וכו' זה שכתוב למעלה ובקר וראיתם וכו' בשמעו וכו' הוא שיתן לכם בערב בשר וכו'.

חלק הדקדוק

ז) כי תלינו עלינו. הלמ"ד בדגש תמורת הנח להפריש בינו ובין ענין לינה (הרי"ב):

אבן עזרא

(ו) ויאמר. טעם כי יי' הוציא אתכם. בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב זה היום. ושני למחרתו בבקר. והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי'. כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: (ז) ובקר. פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד יי': ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אלף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם שני אותות: (ט) קרבו לפני יי'. אל המדבר: (י) ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן. וזאת הנבואה שנויה. כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר. רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבים כמו בערב. כאשר פי'. ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי'. כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השליו. אולי עלתה מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכיב. טעם ירידה. ובמקום

אבי עזר

(יא) (זרה דגשות הנו"ן) כי ידוע דנה עם הדגש לא יבואו יחדו. והראוי בפלס תכונת תשונת. וכן זרים דונמתה ויהיו שניהם ערומים. ובגדי ערומים תפשיט. לנער היולד. ועל כולם סודות נעלמים

רשבים

עומר לגלגלת ביום הששי ימצאו כפליים שני העומר לאחד: (ו) כי ה' הוציא אתכם. ולא כמו שאמרתם כי הוצאתם אותנו: (ז) ובוקר וראיתם את כבוד ה'.

בעל הטורים

שתי נרות. זכור ושמור: (ז) בשמעו. ג' במס' הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת בשביל שצר להם שלא היה להם לחם לאכול וכדין התלוננו שמע תלונותם אבל מי שהוא בשלוה ובשמעו את דברי האלה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה':

רש"י

בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו ד לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר ה אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שעות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלנותיכם על ה'. כמו אשר ז על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחו אני זקוק לפרש תלינו בל' תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בל' תפעלו כמו (שמות יז) וילן העם על משה או אם היה דגוש ואין בו יו"ד וקרא תלונו הייתי מפרשו ל' תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשובע. למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים

שפתי חכמים

השבוע דהיינו עשרה עומרים כמוכן מן הכתוב: ד כמו בערב גרסינן כמו שכתוב אחריו ויאמר משה בתת ה' לכם בערב: ה שזה היה באותו יום ולא בבקר של מחרתו. ג"א: ו ר"ל ששאלתם אותו שלא לצורך כי האדם יכול להיות בלא בשר. ועוד ששאלתם מכרס מלאה ר"ל דהא הרבה בהמות היו להם: ז דפשוטו משמע שעתה ישמע שתלונותיכם עליו והרי הקב"ה מקודם לכן ג"כ היה יודע אלא רק להודיע התלונות ההן על מי

עניני המן

ריש ועושר אל תתן לי כי יתרונות וחסרונות שניהם סבות גדולות לביטול תורה ומצות לכן במדבר שאם נתן להם הקב"ה התורה. ורצה הקב"ה שלא יהיה להם שום סבה ומניעה לעסק התורה והמצות לא יתרונות ולא חסרונות. לכן נתן להם לחם זה המן בכל יום ויום רק לחם חוקם עומר לגלגלת. שנאמר בהמן מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. לא חסרונות ולא יתרונות. ובזה לא יהיה להם שום מניעה ועיכוב לעסק התורה והעבודה. ואם גם אז לא יעסקו בתורה ומצות. אז לא יהיה להם עוד שום התנצלות. לכן אמרו חז"ל לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן. וזהו"כ הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בלי שום יגיעה וטרחה רק ויצאו העם ולקטו לחם גמור. עוד יותר דבר יום ביומו. רק על זה היום לבדו ולא יותר. ובזה לא יהי' להם לא יתרונות ולא חסרונות. לכן אמר למען אנסנו עתה הילך בתורתי אם לא. כי עתה לא יהיה להם שום מניעה ועיכוב לעסק התורה ועבודה

בני

מרפא לשון

ז) בשמעו את תלונתיכם, בדשמיען קדמוהי תורעמתכון. ה"ג כי תלינו, ארי מתרעמתון. ה"ג דלא כנ"א אתרעמיתון, וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש כי להתמדת הענין יפול בו לשון זה כמו הם צועקים מצווחין. יב) שמעתי את תלונות, שמיע קדמי ית תרעמת צ"ל למה לא תרגם שמיען קדמי תורעמת כמו במלכים ב. כ, שמעתי את תפלתיך שת"י שמיע קדמי צלותך ונראה דמפני העמדת הטעם במלת קדמי בטל כח לשון נפעל שמבטל מלת את, ולכן אף שבכל מקום ל' נפעל מבטל מלת את כמו שנת"ל בפ' וישלח בפ' הכזונה הכא שהפסיק אחריו בנגינת הטעם מתרגם את ודכוותיה מצות יאכל את שבעת הימים מתרגם יתאכיל ית שבעה יומין גם הפסק הטעם מבטל כח כינוי הנסמך שהוא לשון נקבה. ולשון רבים ולכן תרגם שמיע ולא שמיען. יג) שכבת הטל, נחתת טלא. תרגם שכבת כמו ירידת מלשון ונבלי שמים מי ישכיב כמו שכתב ראב"ע ז"ל ונ"ל שמזה הלשון ג"כ שכבת זרע ואעפ"י שאינו מתורגם נחתת זרעא. יתכן שמנהג ל' ארמי בזה כמנהג לשון ערבי שבדבר הבא מהאויר נופל ל' ירידה ובדבר הבא מכלי נופל ל' שכיבה שהוא סבב בשין

חומת אנ"ך

(ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. אפשר במה שפירשתי אני עני מה שכתבתי אני בעניי בקונטריס דבש לפי דף כ"ג ודף כ"ח ע"ש: מה שהוא שם מ"ה רחמים זאת השכינה עשית לנו גימטריא אלהים כלומר הכל דין לנ"א ערב שהוא דין יהפך לרחמים ויתן לכם השליו. וידעתם כי ה' מדת רחמים הוציא אתכם מארץ מצרים ולא כמו שאמרתם שהכל דין

מסורת הקריאה

מלעיל: (ז) ונחנו מה. המ"ם בקמ"ץ: (ח) ונחנו מה. המ"ם בקמץ:

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי
שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם: י וַיְהִי כְּדַבֵּר
אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה
נִרְאָה בֶּעָנָן: פ ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב שָׁמַעְתִּי אֶת־
תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם
לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר
וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יג וַיְהִי בָעֶרֶב
וַתַּעַל הַשְּׂלָו* וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה
וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב
לַמַּחֲנֶה: יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה
עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק
כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ: טו וַיִּרְאוּ בְנֵי

*השליו קרי

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל, קְרוּבוּ [נ"י קְרַבוּ] קֳדָם יְיָ, אֲרֵי שְׁמִיעָן קֳדָמוֹהִי תּוּרְעֲמָתְכוֹן: י. נַהֲוָה. כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאִתְפְּנִיאוּ [נ"י וְאִתְפְּנִיוּ] לְמַדְבְּרָא. וְהָא יְקָרָא דַיְיָ, אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא: יא. וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יב. שְׁמִיעַ קֳדָמַי, יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר. בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא. וּבְצַפְרָא תִּסְבְּעוּן לַחְמָא. וְתִדְּעוּן. אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יג. וַהֲוָה בְרַמְשָׁא. וּסְלֵיקַת שְׂלָיו. נַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא. וּבְצַפְרָא. הֲוָת נְחָתַת טַלָּא. סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: יד. וּסְלֵיקַת נְחָתַת טַלָּא. וְהָא. עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעֲדַק מְקַלַּף [נ"י מְקַלַּף]. דַּעֲדַק דְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא: טו. נַחֲזוֹ בְּנֵי

תולדות אהרן

שלָיו. יומא מ: ותעל שכבת. שם: דק מחוספס. שם:

בעל הטורים

(י) ויהי כדבר אהרן. ולא משה כי בזכות אהרן היו הענגים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השליו. ב' במסורה הכא ואידך ויאספו את השליו. לומר שגם כאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: (יד) מחספס. בגימטרי' עולה (לפי) עניינו מפוזר: ככפור. שקורין גרישל"א:

רשב"ם

שימטיר לכם לחם בבוקר: (יב) וידעתם כי אני ה' אלהיכם. אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יד) ותעל שכבת הטל. שהיה מצפה את המן ומכסהו ודרך טל לעלות: מחספס. אין לו חבר ופתרונו

רש"י

אתכם מהלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגו' (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה הטל שעל המן לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של בילה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד שהטל עולה מן הארץ ח באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו ט והנה על פני המדבר וגו': דק. דבר דק: מחוספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסה ודלוסקמא י שבלשון משנה. כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור גליד"א בלעז (רייף געפרארען) דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין לבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר כ ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינב"ש בלעז (דין) שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון

שפתי חכמים

הן והאמר שהם אותן שעל ה': ח ר"ל אע"פ שסדר העולם דלחם עולה מן הארץ ומים יורד מן השמים כאן היה הפוך שהמן הוא לחם יורד מן השמים וטל עולה מן הארץ כדאיתא בתנחומא: ט ר"ל לפי שפירש לעיל כשהחמה זורחת עולה הטל וכו' מפרש עכשיו והכי משמע הקרא וכעלות וכו' נתגלה וראו אותו לא שבעלייתו נתהוה אבל לפי מדרש רז"ל שפירשו העלייה מן הארץ צ"ל שפירוש והנה על פני המדבר מורה על הווייתו שבעליות הטל מן הארץ יורד המן על פני המדבר: י פירוש מיני נודות וחמות הם: כ ר"ל לא שהמן דומה למראה גיר שהרי גיר הוא שחור אלא דק היה כגיר אבל באמת המן היה לבן

תפסיר הרס"ג

בני אסראיל. תקדמו בין ידי אללה. פאנה קד סמע תד'מרכם: (י) פכמא כלם הרון בד'אלך גמאעה' בני אסראיל. אלתפתו אלי אלבר. פאד'א בנור אללה. קד צ'הר פי אלג'מאם: (יא) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (יב) קד סמעת תד'מר בני אסראיל. קל להם. בין אלג'רובין תאכלון לחמא. ובאלג'דאה תשבעון טעאמא. ותעלמון אני אללה רבכם: (יג) פלמא כאן באלעשא. צעד אלסלוא. פג'טא אלעסכר. ובאלג'דאה כאן סכב אלטל. חואלי אלעסכר: (יד) ולמא צעד סכב אלטל. פאד'א עלי וגה אלבריה בשי דקיק מדחרג. דקיק כאלדמק עלי אלארץ': (טו) פנצ'רוה בני

* שישי בפסו"י

נוה שלום

(יג) השליו, אלסלוי', עוף לבן דומה לעוף הנקרא סמאני, (יג) שכבת, סכבה, כת"א. וכן תרגם ונבלי שמים מי ישכיב. מחספס, מדחרג עגול. וכן פירש ראב"ע ככפור כאלדמק, שלג עם רוח. (אלדמק אלריח אלשדידה

חלק הדקדוק

יב) שמעתי את תלונות. הדגש תמורת הנח כי היה ראוי תלונות על משקל תכונות תשובות: (יד) שכבת. הבית רפה, ר"ח): דק ככפר. התרגום דעדק

אבן עזרא

אחר כתוב וברדת הטל: ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבי"ן ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלצכי"ר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש. ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד כאשר יומס בלשון ימס. ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד כי לא היה יורד בשבת. ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז חללת יצועי עלה. כי הטעם מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ. ובהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד עליו: דק מחוספס. כמו עגול ואין לו חבר. והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן איננו נכון.

נחל קדומים

שיבקשו רחמים לרופא חולים. רבינו אפרים ז"ל: טז (יז) ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא וגו'. שמעתי דאמרינן פרק ג' דתעניות אין נהנים ממעשה נסים ולכן ישראל חיישי דאסור ליהנות משום דהוא מעשה נסים וז"ש ויאמרו איש אל אחיו מ"ן ר"ת מעשה נסים כי לא ידעו מה הוא אי שרי ליהנות ויאמר משה הוא

מסורת הקריאה

(יב) תלונת, הנו"ן בדגש, כתב המ"ש ומה שנמסר במ"ג ב' כתיב כן טעות הוא ור"ל לית כתיב כן דלית כוותיה מלא וי"ו קדמאה וחסר וי"ו בתראה וכו' עכ"ל, ול"נ דמאן דמסר ב' כתיב כן ר"ל בלישנא א' דין תלונת. ב' ותכל תלונתם (במדבר י"ז כ"ה) (יג) השלו. בשי"ן שמאלי: הטל. נמסר עליו לית קמץ זקף, ר"ל

מרפא לשון

שמאלית, ולכן אצל הטל שהוא בא מהשמים תר' שכבת, נחתת. ואצל הזרע שהוא בא מהגוף תר' שכבת קרא ותר' ל' סכב בל"ע ולפי הנוסחא הישנה שמצאנו שוכבת מבואר זה יותר וכמש"ל בפ' טהרה ט"ו ט"ז וטעמה רבא איכא למילף מפירוש זה שכן כשיתפרש כל לשון שכבת זרע כמו יציקת זרע יבא הלשון דבר דבור על אפניו כגון בפ' ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע שא"א לפרש שכבת מלשון וישכב במקום ההוא וכיוצא אלא מלשון ירידה ויציקה ועוד שמהיקש הלשון שכבת הטל שכבת זרע יש ראיה ברורה ששורש אחד הוא לטל ולזרע ובהינה אחת למעלה להם כיל"ח שהמן שרשו הוא לחם מן השמים והזרע ג"כ בא מן המוח ולכן צריך לנהוג קדושה בזרע שלא להוציא שז"ל שהרי הוקש למן וכמו שהמן

היה יורד בלילה בצניעות כמונח בקופסא ולא הותר ללקוט ממנו אלא כפי הצורך עמר לגלגלת כן צריך שלא להוציא שז"ל אלא במקום הראוי להזריע ובצניעות וקדושה וסימן והמן כזרע. יד) דק ככפור דעדק דגיר. כ"ה נסת"י וכבר העיר עליה מהרי"ץ בח"ה וכ"ב היא"ר ז"ל וז"ל דק ככפור כ' רש"י ז"ל בשם אונקלוס כגיר כגלידא ולא כן מצנאוהו בתר' ספרדי אלא דגיר כגלידא ופי' סגלגל ועגול כמו חמרים חמרים שתר' דגורין דגורין וכו' עש"ב וכ"כ הרמב"ן ז"ל שבנוסחאות הבדוקות כתוב בהן דעדק דגיר ואלו היה מל' גיר היל"ל גלידא כגירא שכן דרך לשון התרגום זת"ד. וצריך להטעים נגינת הטפחא במלת כגלידא שהיא תרגום ככפור ולא במלת דגיר שאינה אלא תוספת ויתכן להקדים נגינת הטפחא במלת דעדק שכן

יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן
הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ
לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר
נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ
תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ
בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה
וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־
אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל. וַאֲמַרוּ. גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא. אֲרֵי לָא יָדְעִין מָא הוּא. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן. הוּא לַחְמָא. דִּיהַב יְיָ. לְכוֹן לְמֵיכַל: טז. דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקִּיד יְיָ. לְקוּטוּ מִנֵּיהּ. גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ. עוּמְרָא לְגוּלְגּוּלְתָּא. מִנְיַן נַפְשָׁתְכוֹן. גְּבַר לִדְבְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן: יז. וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּלְקַטוּ. דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר: יח. וְכָלוּ בְעוּמְרָא. וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי. וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר. גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקַטוּ: יט. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן. אֱנָשׁ. לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא:

תפסיר הרס"ג

אסראיל. פקאל בעצ'הם לבעץ' הו מן. לאנהם לם יעלמו מא הו. פקאל מוסי להם. הו אלטעאם. אלד'י אעטה אללה. ליכון לכם מאכלא: (טז) הד'א אלאמר אלד'י אמר אללה בה. אן ילקטו מנה כל רגל עלי קדר עיאלה. מרזבאן לכל גמגמה. עלי אחצא אנפסכם. כל רגל יאכ'ד' למן פי ביתה: (יז) פצנעו כד'אך בני אסראיל. ולקטו. מן כת'ר ומן קלל: (יח) פכאלוה באלמרזבאן. ולם יפצ'ל מן כת'ר ומן קלל לם ינקצה. כל רגל עלי קדר עיאלה לקטו: (יט) פקאל להם מוסי. לא יבק אנסאן מנה שייא אלי

נוה שלום

יצחבהא ת'לג). (יז) לפי אכלו, עלי קדר עיאלה, לפי צורך בני ביתו אוכלי

אבן עזרא

כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן. כמו יפיפית. או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדה כמו סגריר. רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א. כמו הגיגי. כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כלמ"ד פעל. על כן כפלוהו. רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול: (טו) ויראו. אומר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא. מן הוא. והמגיד לו ככה לא דבר נכון. כי תרגום מה הוא. בלשון ישמעאל מה הוי. רק מן הוא. תרגומו מי הוא. כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם. כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם. אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם. וכמוהו רבים. ובפר' הזאת וירם תולעים ויבאש. וכבר באש. וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ואיחר הכתוב לומר דברי משה. בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה יי'. זה בדרך הסברא כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: (יז) ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו. וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מצא כל אחד לפי מה ששער: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר. רק יבטח בשם כי מחר ירד. כי אינו מצוה עליו לאכלו כלו. רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו. ישליכנו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה. כי אנשים מעטים היו. אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה: (כא) וילקטו וגו'. טעם וחם השמש. כחום היום כי השמש

רשב"ם

(טו) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. לפי שלא ידעו מה הוא. וגם דונש פתר כן. וסוף המקרא מוכית. כי לא ידעו מה הוא. ואני אומר מן הוא. תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין*. כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו שלפיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמיהים ואומרים מן הוא כמו מה הוא. וכן יגר שהדותא. וכמוהו הפיל פור הוא הגורל לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הואיל ובלשון הקדש נכתבה המגילה. אלא להודיענו על קראו לימים האלה פורים על שם הפור. ואלו לא נכתב מתחילה בלשון שהיו אומרים כאותה המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים: (יז) וילקטו. בלא עומר ובלא מדה: (יח) וימודו. בבתים. וימודו.

בעל הטורים

רמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח איברים: (טז) זה הדבר אשר צוה ה'. בזה הפסוק יש כל אלפ"א ביתא לומר לך כל המקיים את התורה מזומן לו ה' פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן:

תולדות אהרן

איש אל אחיו. עירובין פס:

שפתי חכמים — רש"י

נכן: ל לא שהיו שם אנשים שעברו על גזירתו של משה רבינו לשון העבריות ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא הכנת מזון הוא כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עומר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו:

עניני המן

(יז) וילקטו המרבה והממעיט וימודו בעומר ולא העדיף המרבה וגו'. ר"ל שעשו כן בני ישראל שנתעסקו בלקיטה וילקטו כל אחד לפי אומד דעתו או כמו שנזדמן לו להרבות או להמעיט ממנו על דעת למדוד אותו שם במדבר או באהליהם אלהשיב העודף ולהשלים מה שיחסר ונעשה להם נס נפלא כי כשמדדוהו בעומר מלאוהו מלומלם עומר לגולגולת איש לכל אשר באהלו לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר. אמנם היה זה הפלא לצורך ההישרה הגדולה מענין הספוק. יראה להם בעיניהם ולהורות נתן בלבם כי בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון בכל מה שהם חיים בעולמם אלו ואלו הם רצים לבקש אוכל לנפשם אלא שרובים יתחלקו לשני חלקים מהם שמחסרים לצורכם ומהם שעודפים עליו. והנה כיוצאים מן העולם נמצא שהממעיט לא חסר לו דבר כי ככר החיה את נפשו עד עת קצו וגם המרבה לא העדיף כי גם כי יעשיר וירבה כבוד ביתו לא ישאר בידו מאומה מכל עמלו ולא ירד אחריו כבודו. וזה מוסר גדול לשיסתפק האדם כדי סיפוקו אחר שהעודף הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו לארוב דמו ולצפון לנפשו. ולזה באה המצוה עליו איש אל יותר ממנו עד בקר. כי לא הותר להם רק על ענין ברוך ה' יום יום. והגיע מחמדתו קצתם שלא שמעו אל משה ולמלאו או החסירו אכילתם ולא השליטו עצמם לאכול ממנו כדי לשמור אותו ליום מחר כמו שהוא ענין הרבה בני אדם שמחסרים את עצמן מכל טוב לשמור ממונם לבעלי נשותיהן. ולהיות זה הפועל הוא מתכונה רעה ופחיתות הנפש קצף עליהם משה אמנם עלתה בו רמה ונבאש כדי שיתעוררו אלו האנשים החטאים שסוף כל היתרונות הללו להוליך בהם למקום עפר רמה ותולעה מבלי השאיר להם נשמה. ע"כ ישובו ויבטחו בה' ויתקנו נפשותם בעודם על אדמתם ויזכו לשני שלחנות:

ויהי

נחל קדומים

הלחם הידוע דאמרו רז"ל בשכר ואקחה פת לחם זכו למן וזהו הוא הלחם בה"א הדעת וא"כ זה גמול אברהם אע"ה שאמר ואקחה פת לחם ושרי ליזהנות כיון דהאלהים עשה בזכות אברהם אע"ה ע"כ שמעתי. ויראה דמשום פקוח נפש ודאי שרי ליהנות ממעשה נסים ומה גם דכתיב נותן לחם לכל בשר. והוא נתן זה לחיות. ודאי שרי כי אין להם לאכול אלא זה. והנה הרב בס' ישרש יעקב שם פ"ג דתעניות גבי מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק כתב משם הרב גל של אגוזים דכיון דהשמן והחומץ בעולם והתפלה הוא שטבע השמן יהיה לחומץ שרי ע"ש ועפ"ז. אפשר לרמוז בקראין ויקראו את שמו מ"ן ר"ת מעשה נסים ויש לחוש ליהנות כי לא ידעו מה הוא אתי לאפוקי חילוק הרב גל של אגוזים כלומר שזה הדבר לא יש בעולם דאם היה נמצא בעולם ולא היה לו טבע מזון ונהפך לו טבע מזון זה היה מותר כשמן וחומץ אבל לא ידעו מה הוא כי אינו בעולם הדבר עצמו ואסור ויאמר משה אין כאן איסור כי הוא הלחם ואין בלתו ומצד פקוח נפש מותר ועוד אשר נתן וכך היא המדה נותן לחם

מרפא לשון

הוא פירושו שהוא דק והוא צבור ככפור על הארץ. טו) כי לא ידעו ידעין. ה"ג וכ"כ היא"ר ור"ל שאינם יודעים מה הוא תמיד.

מסורת הקריאה

לית עוד מלת הטל בקמץ ובזקף זולת דין: (טו) מה הוא. המ"ם בפתח כי הוא חד מן סמוכי לה"א ופתחין ע' לקמן ל"ב א': לאכלה. הכ"ף בשוא נח: (יז) וילקטו. היוד בלא קדמא: (יח) וימדו. מלעיל: העדיף. הה"א בלי מתג והעי"ן בשוא נח: החסיר. החי"ת

כ ולא־שמעו אל־משה ויותרו
אנשים ממנו עד־בקר וירם תולעים
ויבאש ויקצף עלהם משה:
כא וילקטו אתו בבקר בבקר איש
כפי אכלו וחם השמש ונמס:
כב ויהי | ביום הששי לקטו לחם
משנה שני העמר לאחד ויבאו
כל־נשיאי העדה ויגידו למשה:
כג ויאמר אלהם הוא אשר דבר

תרגום אונקלוס

כ. ולא קבילו מן משה. ואשארו גוברין מניה עד צפרא. ורחש רחשא וסרי. ורגז עליהון משה: כא. ולקטו יתיה בצפר בצפר. גבר כפום מיכליה. ומא דאשתאר מניה על אפי חקלא כד חמא עלוהי שמשא פשר: כב. והוה ביומא שתיתאה. לקטו לחמא על חד תרין. תרין עומרין לחד. ואתו כל רברבי כנשתא. וחויאו למשה: כג. ואמר להון. הוא דמליל יי. שבא שבתא

ת"א ויותירו. שם: בבקר. ברכות כו: וחם השמש. שם: לחם משנה. שבת

תפסיר הרס"ג

אלג'דאה: (כ) פלם יקבלו מן מוסי. ובקו מנה אנאס אלי אלג'דאה. פנתן ונג'ל דודא. פסכ'ט עליהם מוסי: (כא) וכאנו ילקטונה פי כל ג'דאה. כל רגל עלי קדר עיאלה. פאד'א חמית אלשמס תמאסא: (כב) ולמא כאן פי אליום אלסאדס. לקטו מן אלטעאם צ'עפא. מרזבאנין לכל ואחד. פגאו גמיע אשראף אלגמאעה. ואכ'ברו מוסי: (כג) פקאל להם. הו מא קאל אללה.

נוה שלום

שלחנו. (כ) וירם תולעים. ונתן תנג'ל.

אבן עזרא

לא יחם: ונמס. מבנין נפעל מפעלי הכפל: (כב) ויהי. ירד המן יתר מהמנהג כאשר יפרש. וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה. והם לא ידעו למה. ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו. ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צום. וישאלוהו מה יעשו. כי למה צוה ללקוט משנה. ואיך יוכלו לאכלו: (כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשה מלאכה אפילו אוכל נפש. כי מחר הוא יום שבת ליי' כי זה היום סמוך לשם. בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי. וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת ליי'. ומלת שבת. בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב. כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה. והעד שבת היא ליי'. ומלת שבת שם דבר כמו שביתה. וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות שבתת. על משקל דלקת. וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. וככה מלת אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו. והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם. אפו שתאכלו היום. וככה את אשר תבשלו בשלו. והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם. ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו. והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת.

אבי עזר

מבעלי הדקדוק: (כג) (ומלת שבת בדקדוק) מדכתיב מדי שבת בשבתו בדגש התי"ו. וכן חדשה ושבתה. שמע מיניה דדגש בא לחסרון תי"ו למ"ד הפעל. ואם היה ממשקל גנב היה הכינוי ברפה שבתו שבתה התי"ו רפה. אלא ודאי שהיא ממשקל שבתת. ולרוב השתמשו בה חסר תי"ו אחת. ולא כן עשו במשקל רעותיה כמו פחתת דלקת שבאו מעטים במקרא. וכן תיבת אחת היא בתשלומה אחרת אבל דעת הבחור שהוא מן הדגושים על משקל גנב ועיין רד"ק:

בעל הטורים

(כ) ויותירו. ב' במסורה הכא. ואידך ויותירו כדבר ה'. התם שהותירו כדבר ה' נשתלחה בו ברכה והכא שעברו על דבר ה' והותירו נשלח בו קללה: וירם. ג'. דין ואידך וירם כבוד ה'. וירם לבם זה גסות הרוח ולכך נסתלקה שכינה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב דאמרינן בפ"ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה ועוד וירם לבבם שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירום תולעים וזהו שסיימו מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה: (כא) וחם השמש ונמס. ד' במסורה. הכא ואידך וחם הוא אבי כנען. וחם לאדוני המלך. אם ישכבו שנים וחם להם. כדאיתא ביומא שהמן היה מברר הכל אם נשאת תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו וזהו אם ישכבו שנים וחם להם הי' מתברר ע"י וחם השמש וכן אם זרק לה קידושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומרה בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו וזהו וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין על קידושין וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו היה וזה הוא וחם הוא אבי כנען. אדוני אבי הרא"ם ז"ל: ונמס. ב' הכא ואידך שניו ימרוק ונמס שהיה המן נימס ושותין ממנו החיות והע"א לדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו חורקין שניהם ונמס על טובתם של ישראל: (כב) לאחד. ב' במסורה הכא ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם. כל א' היתה מנחתו עשרון אחד וכנגד הכא עם העומר היתה מנחתו שני

רשב"ם

מן מדד. מן סבב ויסובו: (כב) ויגידו למשה. מה שמצאו משנה ואם יותירו ממנו עד מחר. ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה מיום הראשון והיה ביום הששי* (וכו' יביאו) והביאו את אשר לקטו והיה משנה: (כג) ויאמר אלהם הוא אשר דבר ה'. מיום ראשון ואני לא הגדתי לכם. ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו

רש"י

(כ) ויותירו אנשים. (ש"ר) דתן מ ואבירם: וירם תולעים. ל' נ רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך ם שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נמות ע ונעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהם וטועמין בהם טעם מן ויודעין מה שבחן של ישראל (מכילתא). פשר לשון פושרים פ ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנפרי"ר (בו גיין ני שמעלצען). ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים צ שני העומר לאחד. ומ"א לחם משנה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד שנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם ביום הששי והכינו וגו'

שפתי חכמים

והרבו והמעיטו מעומר לגלגולת שא"כ מאי ויעשו כן: מ מדכתי' אנשים דבכ"מ שנאמר אנשים או נצים הוא דתן ואבירם: נ כאלו אמר והתליעו תולעים ולא לשון הרמה ופירושו הגביה תולעים כי לא מצינו וירם פועל יוצא: ם הרמב"ן. נ"ל שאין להפכו כי הוא לחם אבירים ואין דרכו להבאיש אלא התולעים היו בו תחלה ומחמת התולעים הבאיש (רש"ל) ואין דבריו נראין שהרי כתיב בקרא כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו: ע לא שהנלקט נמס דא"כ מה יאכלו: פ פושרין תרגום של ונמס שעל ידי השמש נעשו פושרין: צ לא שכוונו הם ללקוט כפלים בעבור היום ומחר מפני שידוע שאין המן יורד למחר שא"כ למה באו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) שני העמר. וכל ימות השנה היו עושין מן העומר שני לחמים וא"כ ביום הששי היו עושין משני העומר לאחד ארבעה לחמים וביום הששי אוכלין מהן אחד ונשאר שלשה והיה להם לעשות משנה לערב בהכנסת שבת אוכלין אותו כי דרך שלהם לאכול לחם לכל סעודה ונשארו לשבת שני לחמים והיו להם לחם משנה וזה ראיה שאין בוצעין בשני ככרות במנחה בשבת. אמנם ראיתי מה"ר מרינון שהיה בוצע בשני ככרות במנחה בשבת וקבלתי מה"ר אברהם שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל. עכ"ל רש"י ז"ל. הרי משמע כאן שבשביל כך

עניני המן

(כב-כג) ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה וגו' ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' וגו'. עד פסוק כט. רש"י פי' בד"ה עד אנה מאנתם משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרים עכ"ל. והקשה הרב גו"כ לכאורה רש"י עצמו סותר דבריו דמתחלה כתיב ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. ופי' רש"י שאלוהו מה יום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם פ' שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו עד ששאלו לו זאת ואמר להם הוא אשר דבר ה'

נחל קדומים

לכל בשר. ותו דכאן התירו בפירוש אשר נתן לכם לעצמכם ולא לאחרים לאכלה והוא ית' התירו. ועם החילוק הא' יתבאר מש"ה בנחמיה לחם לרעבם ומים לצמאם כלומר שהוא משום פקוח נפש ושרי. ואפ' שזה רמז הכתוב ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת כלומר מסיבת פקוח נפש וירעיבך לזה ויאכילך את המן וכי תימא מאי איריא פקוח נפש ת"ל דשרי דנתן לו טבע מזון לז"א אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך והוא חדש ממש אשר לא היה לעולמים ואינו כשמן וחומץ וזהו מעשה נסים ודאי אך מסיבת וירעיבך שהוא פקוח נפש שרי ודוק: כ (יח) וירם תולעים ויבאש. שבעו וירם לבם כן הוא במסרה. לרמוז שהגאוה לא תבא אלא מצד השבע וזהו שבעו וירם לבם ומה תהיה אחרית הגאוה וירם תולעים לרימה ותולעה כדתנן מרבה בשר מרבה רמה. לקוטי גאוני אשכנז

מסורת הקריאה

בשוא נח: (כ) וירם, הרי"ש בשורק והטעם ביו"ד: ויבאש. בפתח האל"ף: (כא) וחם, נמסר במס"ג ג' פתחין וסי' א' דין. ב' וחם לאדני המלך (מ"א א' ב') ג' וחם להם (קהלת ד' י"א) וא' חם לבי (תהלים ל"ט ד'), ועיין הפטרת חיי שרה פסוק ב' ובקהלת שם: ונמס, המ"ם בקמץ מ"ש: (כב) לאחד, נמסר עליו ב, ור"ל ב' בקמץ הלמ"ד. א' דין. ב' לאחד כמספרם (במדבר ט"ו י"ב) ושארא הלמ"ד בשוא: (כג) שבת, והבי"ת בפתח. אפו, הטעם מלרע בפ"א ודלא כמנחת כליל שכתב הטעם באל"ף לסבת הפסק המאמר, כי לא נשתנה שוא לתנועה רק אם הוא מקום הנגינה. כמבואר בכללי דקדוק הקריאה כלל וי"ו סימן ט', וכאן במלת אפו מקום הנגינה

חומת אנ"ך

(כג) את אשר תאפו אפו. ואדרבא גם בערב שעת דין יש רחמים: עמ"ש אני עני בקונטרים יוסף אומץ סי' נ"ב עמ"ש בקונטרים פני דוד

יהוה שבתון שבת־קדש ליהוה
מחר את אשר־תאפו אפו ואת
אשר־תבשלו בשלו ואת כל־
העדף הניחו לכם למשמרת עד־
הבקר: כד ויניחו אתו עד־הבקר
כאשר צוה משה ולא הבאיש
ורמה לא־היתה־בו: כה ויאמר
משה אכלהו היום כי־שבת היום
ליהוה היום לא תמצאהו בשדה:

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא. קֳדָם יְיָ מְחַר. יָת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵיפוֹ. וְיָת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ. וְיָת כָּל מוֹתָרָא. אַצְנַעוּ לְכוֹן. לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא: כד. וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא. כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה. וְלָא סְרִי. וְרִחְשָׁא לָא הֲוָת בֵּיהּ: כה. וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵּין. אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵּין קֳדָם יְיָ. יוֹמָא דֵּין. לָא תַשְׁכְּחוּנֵּיהּ

תפסיר הרס"ג

עטלה הי סבת מקדסא ללה גידא. מא תרידו אן תכ'בזון אכ'בזו. ומא תרידו אן תטבכ'ו אטבכ'ו. ומא פצ'ל. דעוה לכם מחפוצ'א אלי אלג'דאה: (כד) פודעוה אלי אלג'דאה. כמא אמרהם מוסי. ולם ינתן. ורמה לם תכון פיה: (כה)

נוה שלום

הסריח ונפסד. (כד) ורמה, ורמה, נמלה

חלק הדקדוק

דגיר בדל"ת לא בכ"ף: כג) אשר תאפו אפו. לשון צווי והאל"ף בציר"י:

אבן עזרא

רק בבקר הודיעם זה הסוד: (כה) ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו, כי משה אמר כי שבת היום לה'. ולא הלילה שעבר. גם אמר מחר. ופרשו ויהיה ערב ויהי בקר כרצונם. כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני. ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם. כאשר הזכרתי לך. כי מנהג ארצות ערלים איננם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם ועניינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום. על כן אמר מחר. ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי. כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום. והוא מעת זרוח השמש עד שקעו. ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו. והנה הלילה הפך היום. כמו שחשך הפך אור. אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום. והנה הוא לילה. והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו. ידע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים. האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום. על כן כתוב לילה ויום. ויום ולילה. שלשת ימים ושלשה לילות. כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה. וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבור. ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו. והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק. כמו ביום הכותי כל בכור. אתה עובר היום. אל ארץ אחרת כיום הזה. והיה ביום ההוא. ורבים ככה. והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי. כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין. והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו. ופירוש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב. וכתוב מערב עד בקר תשבתו שבתכם. ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום. כי כן כתוב מקרה לילה. והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון. ואילו כן שהוא עד בקר יום

תולדות אהרן

את אשר. בילה ט: ויאמר משה. שבת קיז א

רשב"ם

של יום השבת: תאפו אפו. היה לו לומר בחטף פתח קטן. כמו מן אכל אכל. מן אמר אמר. מן אפה אפה לשון צווי אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנוגן ברביע שהוא מנגוני המלכים לכן נקוד בצירי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו. הבו קלון מגניה (הושע ד' י"ח): (כד) ולא הבאיש. ואפילו רימה

בעל הטורים

עשרונים ואיתא במדרש אחד לככם האחד היתר להקב"ה שהוא אחד וכן נמי תעשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לככם כן תעשו עשרון אחד יתר להקב"ה: (כג) שבתון שבת קודש. הקדים שבתון לשבת ואח"כ קודש ובפרשת ויקהל הקדים קודש לשבת והיה לכם קודש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שביתה קודם שיבא עיקר הקדושה ולאחר שיצאה הקדושה וכן במקום אחד נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כההיא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל.

ורמה. ב' במסו' דין ואידך ורמה תכסה עליהם לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין הרמה שולטת באוכלי המן

שפתי חכמים

הנשיאים כשראו שהיה להם לחם משנה להגיד הדבר למשה והשיבם הוא אשר דבר ה' וגו': ק דק"ל דלפשוטו משמע מה שכבר אפו ובשלו יאפו ויבשלו עוד. לכן פירש מה שאתם רוצים וכו'. וגם זה לא יתכן כפשוטו דמה לו לייעצם איך יאכלוהו לכ"פ שייעצם שיאפו ויבשלו לצורך מחר: ר כמו והיתה לעדת בני ישראל למשמרת ולא כמו ושמרתם את משמרת הקודש ואת משמרת המזבח: ש דכל כי הוא נתינת טעם אשלמעלה וא"כ הניחא אי שאלתם היה אם יצאו ללקוט כמנהגם והשיב להם את שבידכם אכלו כי שבת היום ואסור ללקוט היום לא תמצאוהו אבל אם היתה שאלתם אם רשאים לאכלו היה די במה שהשיב אכלוהו היום אבל כי שבת למה ליה נתינת טעם אלא ודאי השאלה לא היתה על האכילה אלא אם לצאת. ואפשר כי דברי משה הטעה אותם שאמר להם ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת ופירש"י לגניזה והיו סבורים לגניזה כמשמעו ולא לאכלו ליום המחרת כמו והיה לכם למשמרת לדורותיכם מש"ה שאלוהו אם לצאת ולא על האכילה: ת כי היו סבורים שמא לצורך סעודת שבת אין להם לצאת ללקוט אבל לסעודת הלילה שהוא חול צריכים לצאת כי

רש"י

עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום ק הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ול' בישול בתבשיל: למשמרת. ר לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו ש אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת ת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר

עניני המן

כך נענש משה ולא משום כהדי הולא לקי כרבא. ועוד קשה א"כ למה בכל פעם שישראל חטאו לא נענש משה משום כהדי הולא כו' רק כאן. ונראה לתרץ אם היה משה מגיד להם והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו קודם בא יום הששי. או בודאי היתה חזקה מאד בעיני כל ישראל אמונות מצות שבת ע"י ראותם בחוש שנתקיים דבור משה ושוב לא היו צריכין לנסות את השם ביום השבת לראות אם נפל מן בשבת או לא. ומשה חשב שמ"מ לא ינסו ישראל את הקב"ה לבקש מן בשבת אף אם לא יגיד להם פרשת שבת עד לאחר שאלת זקני העדה. כי בראותם השנוי שבין יום הששי לשאר ימים בודאי יאמינו מאמר משה. ומשה טעה בזה. כי באמת למקצת העם לא הספיק זה עד שנסו את ה' והלכו לראות אם נפל מן בשבת או לא. והנה משה הוא שגרם להם לבא לנסיון הזה בשגגתו. והקב"ה יודע מחשבות ידע כל זה. לכן הזהיר על פ' שבת קודם יום הששי. דהא מדכתיב והיה ביום הששי ע"כ שהלווי דוהיה ביום הששי יהכינו וגו' היה קודם יום הששי. ואם היה משה מגיד להם תיכף והכינו וגו' ואח"כ לכשיגיע יום ששי היו לוקטים לחם משנה לא־ כיה

דעת זקנים מבעלי התוספות

וראיה מדאיתא התם ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' אמ"ר יצחק אם יאמרו אליכם אומות העולם למה אתם משמרים את השבת השיבו להם ראו הנס שבכל יום היה יורד לישראל מן פרידה אחת ובשבת שתי פרידות פי' כפולות כלו' שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחטה וכך היו עושין ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר לחם אחד וכשבאין לאפות העומר והיינו משני העומר לאחד בשביל שבת היה כל חצי העומר נכפל לשני לחמים הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי ובכל השלשה סעודות היו אוכלין שני לחמים כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה. ולפי זה תמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות והילכך יש לנהוג לבצוע בשני ככרות גם במנחה אבל קדוש ליכא דאפי' שבת שחרית לא מקדשי אי לאו יתר מאת יום השבת כדמסיק במס' ביצה:

מרפא לשון

כג) שבתון שבת קדש, שבא שבתא קדשא. ה"ג כתרגום שבת שבתון דלא כנ"א שבתא שבת קדשא והכי דייקא כי אין חלוק בין שבת שבתון או שבתון שבת ואין לומר כי שבתא הוא ל' רבים והוא תרגום שבתון כי שבא שבתא הם תיבה א' כפולה במדריגת שניים ושלישים כמו אישא, אישתא, מנחה מנחתא וי"ל למה לא תרגם שבת שבתון נייח שבתא כמו שתר' בפר' בהר סיני שבת שבתון יהיה לארץ נייח שמטתא ונר' שלא רצה לתר' כן כמו שלא

מסורת הקריאה

באות פ"א כי שרשו אפה מנחי למ"ד ה"א, ואין מקום להאל"ף פ"א הפעל להשתנות מפני ההפסק, ואינו דומה למלת צאו שנשתנה הצד"י לצירי מפני ההפסק כמו לאמר לאסורים צאו (ישעיה מ"ט ט') כי הוא משרש יצא. והצד"י מקום הנגינה לפיכך נשתנה השוא לצירי בהפסק. אבל האל"ף שבמלת אפו כיון שאינו מקום הנגינה אין ראוי להשתנות בהפסק רק הצירי שבאל"ף הוא משום הרחבה באות הגרון, ומקום הנגינה בפ"א: העדף, הה"א במונח, (כד) לא

חומת אנ"ך

נזה ע"ש: (כה) אכלוהו היום כי שבת. אפשר לרמוז זו סעודה ראשונה כנגד מ' וזהו כי שבת דשבת רומז למ' היום לה' סעודת הבוקר

כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃
כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם
לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר
מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה
נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן
לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀
אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם
הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל
אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן

תרגום אונקלוס

בְּחַקְלָא׃ כו. שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטוּנֵיהּ. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. שַׁבְּתָא, לָא יְהֵי בֵיהּ׃ כז. וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט. וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ כח. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין. לְמִטַּר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתָי׃ כט. חֲזוֹ. אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא. עַל כֵּן, הוּא יָהֵיב לְכוֹן. בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵים תְּרֵין יוֹמִין. תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי. לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ. מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל. וּשְׁבַתוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא. וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל. יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא. וְהוּא. כְּבַר זְרַע גִּדָּא חִוָּר. וְטַעְמֵיהּ

תו"א ששת ימים. שבת עז: ויהי ביום. שבת קיח: עד אנה. ב"ק לב: שבו איש. עירובין מח: אל יצא איש. עירובין יג:

בעל הטורים

כדאיתא בהמוכר את הספינה: (כז) ללקוט. ב' במסורה הכא ואידך ללקוט בשדה אחר מה התם ילפינן כ' לקט ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום הששי ומצאו וביום השבת יצאו ללקוט השלישי ולא מצאו: (כט) אל יצא. ג' במסורה. הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר בואו הכוס איש אל יצא. אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שילא חוץ לתחום אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת. בואו הכוס איש אל יצא רמז לב"ד לוקין על

רשבים

שרגילה לבא מהרה לא היתה בו: (כו) לא יהיה בו. המן: (ל) וישבתו העם. מכאן ואילך ביום השביעי:

רש"י

להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות א יוה"כ וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ב ע"י הרשעים מתגנין הכשרין (ב"ק לב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס ג נעשה בכל ע"ש לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ד ג' לגופו וא' לפשוט ה ידים ורגלים: אל יצא וגו'. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולייגדר"י

שפתי חכמים

הששי מכין לשבת ואין מכין לחול לכך חזרו לשאול: א דאל"כ הא כבר נאמר כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו אלא וכו': ב פירוש דכך משל הדיוט כשלוקחין בשדה קוצים ומיני עשבים וירק טוב ובאו לתלוש אותן קוצים פעמים בא כתלושין מן הכרוב הטוב ונמצא בהדי הוצא לקי כרבא כך זה בהדי ישראל שחטאו לקה אף מי שלא חטא. וא"ת דלעיל פירש"י בעצמו שתלה הסרחון במשה מפני שלא הגיד לישראל פרשת המן עד ששאלו. וי"ל דהא והא גרמא דאי משום טעם שלא הגיד להם מצות שבת לחוד למה לא הוכיח הקב"ה את משה מיד שלא הגיד להן ולמה המתין עד כאן אלא ודאי משום משל הדיוט ואי משום טעם משל הדיוט לחוד למה כלל אותו כאן יותר מבשאר מקומות שחטאו ישראל אלא משום טעם השני גם כן: ג כלומר ראו בעיניכם כי ה' נותן לכם בערב שבת לחם משנה. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי מאי ראיה היא זו על קדושת שבת וכו' דלמא ברכת הששי היה מרובה ונתן בו לחם משנה כי כל ברכה תוספת טובה היא ואם בעבור שביום השביעי שובת בו המן ואיננו יורד הי"ל לכתוב על כן לא ירד המן ביום השבת וכו' ותירץ מה שתירץ. ונראה לי כיון שגם ביום הששי אחד המרבה הרבה מאד ואחד הממעיט מאד לא מצאו כי אם לחם משנה שני עומרים לגלגולת ואם ברכת היום הששי היא תעשיר למה לא נמצא כי אם לחם משנה ותו לא אלא ודאי משום הכי יורד לחם משנה ביום הששי כדי שיאכלו ביום הששי וביום השביעי וזהו שכתב רש"י שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת להם לחם יומים כלומר דוקא לחם יומים ותו לא: ד מדכתיב שבו משמע שלא יצאו ממקומו ש"מ דאסור לילך וזה אינו דהא כתיב ויצאו איש מקומם ש"מ דמותר לילך ל"פ מכאן וכו': ה כיון דכתיב שבו איש תחתיו פי' כתחתיו וכמה תחתיו

עניני המן

היה ניכר הנסיון דיכולים לומר שהלכו לקיים מצות הקדוש ברוך הוא ללקוט שני עומרים ביום הששי. ולא כוונו לנסות והנסיון בא ממילא ואמונת מצות שבת בא ממילא ולא היה מתשבת הנסיון ניכר מתוך מעשיהם ולא היה קטרוג עליהם מן השטן. אבל עתה שמשה לא גלה להם מצות והיה ביום הששי עד לאחר שאלת זקני העדה מה יום מיומים גרם להם לישראל לנסות ה' אם יפול מן בשבת או לא ובזה אין להם שום התנצלות לומר שלא כוונו לנסיון אלא ללקוט להם עומר מן די מחסורם. שהרי נשתייר להם מן מביום ששי עומר על יום שבת ולכן היה השטן יכול לקטרג עליהם וכל זה גרם להם משה בשגגתו. ומעתה יובן דנכתובה

תפסיר הרס"ג

פקאל מוסי כלוה אליום. לאן אליום סבת ללה. ואליום לא תגדוה פי אלצחרי: (כו) סתה איאם תלקטונה. ואליום אלסאבע. סבת לא יכון פיה: (כז) פלמא כאן פי אליום אלסאבע. כ'רג אנאס מן אלקום לילתקטון. פלם יגדו שייא: (כח) פקאל אללה למוסי. אלי כם קד אביתם. אן תחפצ'ו וצאיאי ושראיעי: (כט) אנצ'רו. אן אללה קד אעטאכם שריעה' אלסבת. לד'אלך הו מעטיכם. פי אליום אלסאדס טעאם יומין. פליגלס כל אמר מכאנה. ולא יכ'רג אחד מן מו'צעה פי אליום אלסאבע: (ל) פאסבת אלקום פי אליום אלסאבע: (לא) וסמא אל אסראיל אסמה אלמן. והו כבזר אלכבזרה

נוה שלום

בעלת שתי כנפים. (לא) גד, אלכבזרה, היא כוסברתא בלשון חז"ל. כצפיחת, כקטאיף, רד"ק בספר השרשים כתב משם הגאון כ' הם רקיקים עשויים כדמות כלים וציורים רבים ומגזרת

חלק הדקדוק

(כט) יצא. מלעיל, ר"ח): ל) וישבתו העם ביום השביעי. הגרסא בתרגום בכ"י ושבתו עמא ביומא וכו', תרגם כן ולא תרגם ונחו להיות ידוע כי כל העם שבמקרא אינו אלא ערב רב כאז"ל. ובערב רב לא יצדק לשון מנוחה רק לשון בטלה ממלאכה וכענין שנת שבתון יהיה לארץ כי לא הנחילו ית' למנוחה גפשיית רק לעמו ישראל. ומצאתי לראשונים קדמונינו ע"ה בפי' פרקי רבינו פרק השלשה וז"ל בלשון ערבי: ואעלם אן מנוחת שבת מבאינה למנוחת חול אד' פיה קדושה וברכה ולא יצ'הר עצ'ם תלך אללד'ה אל'א ענד אלמדרכין לקולהם וינוחו בם כל ישראל אוהבי שמך. עכ"ל מכוון למה שכתבנו. ודו"ק: (תרגומו: ודע שמנוחת שבת נבדלת ממנוחת חול

אבן עזרא

שני. היה ראוי שירחץ בבקר. כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום. הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור. ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא. גם חצי יום הבא. ואלה דברי התועים. וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: (כה) ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי. לא יהיה. מן יורד. והוסיף

מרפא לשון

תר' לקמן פ' ל' וישבתו העם, ונחו, וכמו שית' בפסוק ל'. כט) שבו איש תחתיו, אנש, אל יצא איש, אנש. ה"ג שניהם אנש וכ"כ יא"ר ז"ל. ל) וישבתו העם, ושבתו. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל וטעמא טעים לפי שהוא שביתת שבת וכן כל אשם שהוא קרבן אשם קרא ותרגום ושארא לשון חובתא עכ"ל. וטעמא רבה ילפינן מפירוש זה ששבתו לשם מצוה ולגי' ונחו משמע שנחו להנאת גופם דרך רשות ומנוח עם הארץ היה. לא) כצפיחית בדבש, כאסקריטוון. וכן ת"י צנתרות הזהב, אסקריטון דדהב (זכריה ד') ומזה למד הרד"ק ז"ל לפרש הצנתרות שהם כלים כמין צפחת אבל קשה לפי פירוש זה מה הלשון וטעמו כצפיחית בדבש והיל"ל וטעמו כדבש ומה איכפת לכלי ואפשר שר"ל שהוא כדבש בצפיחית שהוא דבש נקי וזך והכ' הקדים המאוחר לומר כצפיחית בדבש במקום כדבש בצפיחית והתר' הלך אחר לשון המקרא ורש"י ז"ל פי' התרגום בענין אחר אבל פירוש זה מוכרח מכמה פנים האחד

מסורת הקריאה

היתה בו, המרכא בה"א והבי"ת בדגש; (כט) על כן, נמסר במס"ג ב' בטעם תלישא גדולה וסימן א' דין, ב' קרא שם המקום (יהושע ז'

וְטַעְמ֖וֹ כְּצַפִּיחִ֥ת בִּדְבָֽשׁ׃ לב וַיֹּ֣אמֶר
מֹשֶׁ֗ה זֶ֤ה הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר צִוָּ֣ה יְהוָ֔ה
מְלֹ֤א הָעֹ֙מֶר֙ מִמֶּ֔נּוּ לְמִשְׁמֶ֖רֶת
לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם לְמַ֣עַן ׀ יִרְא֣וּ אֶת־הַלֶּ֗חֶם
אֲשֶׁ֨ר הֶאֱכַ֤לְתִּי אֶתְכֶם֙ בַּמִּדְבָּ֔ר
בְּהוֹצִיאִ֥י אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
לג וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַ֚ח צִנְצֶ֣נֶת
אַחַ֔ת וְתֶן־שָׁ֥מָּה מְלֹֽא־הָעֹ֖מֶר מָ֑ן
וְהַנַּ֤ח אֹתוֹ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לְמִשְׁמֶ֖רֶת
לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ לד כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיַּנִּיחֵ֧הוּ אַהֲרֹ֛ן לִפְנֵ֥י הָעֵדֻ֖ת
לְמִשְׁמָֽרֶת׃ לה וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אָכְל֤וּ
אֶת־הַמָּן֙ אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה עַד־בֹּאָ֖ם

תרגום אונקלוס

כְּאִסְקְרִיטָנָן בִּדְבָשׁ: לב. וַאֲמַר מֹשֶׁה. דֵּין פִּתְגָמָא דְפַקֵּיד יְיָ. מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ. לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן. בְּדִיל דְּיִחְזוֹן יָת לַחְמָא. דְּאוֹכֵילִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא. בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לג. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן. סַב צְלוֹחִי חֲדָא. וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא. וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ. לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: לד. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה. וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן. קֳדָם סָהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: לה. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין. עַד דְּעָלוּ לְאַרַע יָתֵיבְתָּא.

תפסיר הרס"ג

אביץ'. וטעמה כקטאיף בעסל: (לב) פקאל מוסי. הד'א אלאמר אלד'י אמר אללה בה. מל אלמרזבאן מנה. יכון מחפוצ'א לאג'יאלכם. לכי ינצ'רון אלטעאם אלד'י אטעמתכם פי אלבר. חין אכ'רג'תכם מן בלד מצר: (לג) פקאל מוסי להרון. כ'ד ברניה ואחדה. ואג'על פיהא מל אלמרזבאן מנא. וצ'עה בין ידי אללה. מחפוצ'א לאג'יאלכם: (לד) כמא אמר אללה מוסי. וצ'עה הרון. בין ידי אלשהאדה מחפוצ'א: (לה) ובני אסראיל. אכלו אלמן ארבעין

נוה שלום

וצפחת המים. (לג) צנצנת, ברניה,

חלק הדקדוק

כיון שיש בה קדושה וברכה ולא יתגלה גודל אותו העונג אלא אצל בעלי ההשגה, כאמרם וינוחו בם כל ישראל אוהבי שמך. יק"א): ואם יחלוק החולק דלא מיירי על הערב רב. נשיבנו דכל המקראות מתרגם שבת כלשון המקרא. ואפילו הכי שם אין להקפיד כי סמוך לו השם. שבת לה' אלהיך. שבת לה'. ובפסוק שבת וינפש תרגם שבת ונח, הנה מבואר כי אין תרגום ונח כי אם על תיבת וינפש שבמקרא. איך שיהיה תיבת שבת שוה בלשון הקדש ובתרגו'. ועיין בס' העקידה בפרש' בראשית ודבריו יספיק לכל מ"ש ודו"ק:

אבן עזרא

בו. תוספת ביאור. כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר יי'. משה כנגד כל ישראל. והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר. וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה. וטעם לשון רבים מצותי ותורותי. כי כל המצוות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם. ויש להם סודות בדברי הנשמה. ולא יבינום רק המשכילים. ועל כן כל מצוה היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם. שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית. על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: (ל) וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו. יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא. ונקרא בלשון ערבי כסבי"ר. ויש אומרים חרדל. ואנכי

תולדות אהרן

בדבש. יומא מה: ותן שמה. הוריות ג: לפני ה'. הוריות שם: לדורותיכם. הוריות שם: ובני ישראל. קידושין לח:

רשב"ם

(לא) וטעמו כצפיחת בדבש. ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן. פירשו רבותינו כדבש להינוקות שמן לזקנים. ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחת בדבש. כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדוכה לפיכך והיה טעמו (כשמנה) לשמנונית. כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה וכן הזיתים. ולפיכך כתיב כאן וטעמו (ס"א שם והיה טעמו כטעם לשד השמן) שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן: כצפיחת. אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא: גד. מין קטנית הוא עגול כזרע גד ולבן כעין הבדולח כדכתיב להלן ועינו כעין הבדולח. אבל זרע גד אינו לבן: (לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהיה שם ארון העדות: קח צנצנת אחת וגו': (לד) לפני העדות. הארון:

בעל הטורים

עירובי תחומין דבר תורה: (לב) למען יראו את הלחם. ר"ת אליה לומר שיהא שמור עד שיבא אליהו: (לג) והנח. ב' במסו' הכא ואידך והנח אל הסלע דגדעון מה התם נתעכל מאליו גם

שפתי חכמים

ד' אמות גופו ג' אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו: ו דהא בכל מקום שמונח לפני ה' הוא דכל העולם שלו: ז וא"ת הא רש"י בעצמו פירש לעיל דבט"ז ירד להם המן תחילה. וי"ל מה שנקט רש"י לעיל ט"ו ר"ל תחלת ט"ז ומה שנקט הכא ט"ו הוא סוף ט"ו יום דשדינן הלילה אחר היום שעבר והוי סוף ט"ו כיון

רש"י

(קאריאנדער) וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטון בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ו ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק ז שנאמר (יהושע ה) וישבות המן ממחרת

עניני המן

דלכאורה קשה אמאי לא נעגש משה תיכף כשהשה מלומר להם מאמר והיה ביום הששי ולמה המתין הקב"ה להעניש למשה עד שילאו מן העם ללקוט ביום השביעי. אך הנה באמת עיקר עונשו של משה היה על שאיחר מאמר והיה ביום הששי אך כל זמן שלא יצאה התקלה בפועל בנסיון העם לא היה שום מקום להענישו כיון שמשה היה סבור שלא ינסוהו עוד כי יספיק להם השינוי שבין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) קח צנצנת אחת. איני יודע של מה היה של כסף או של זהב או של חרס ת"ל צנצנת דבר המציץ מחבירו כלי חרס שהיא מאדמה שהזרעין מציצין וצומחין משנה.

מרפא לשון

מת"י הנזכר והב' מלשון צפיחית שהוא כמו צפחת ולא מצאנו שם זה למין פת אלא לשם כלי. לב) מלא העמר, בקלף ישן מלא קרא ותר' כמ"ש היא"ר והמסורת. לג) צנצנת, צלוחית. ובני"ש צלוחי וכ"כ היא"ר ז"ל. לה) עד באם אל ארץ נושבת, עד דעלו. עד באם אל קצה, עד דאתו. ה"ג וכ"כ יא"ר ופירש כי הראשון עד שנכנסו לא"י והב' עד שבאו לתחלת דגבול שלה עש"ב.

חומת אנ"ך

דז"א. היום לא תמצאוהו לז"א בשדה מ' מעודה הג' ע"ק וז"א אכלו וא"ש ההי"ב: (לג) אהרן קח צנצנת. ס"ת נחת וש"ה טוב מלא כף נחת טוב מלא צנצנת המן בלי תרעומות דכתיב ותכל תלונתם ממלא חפנים עמל שבכל יום ויום ממלאים כל איש מלא חפניו בעמל ותלונה רבינו אפרים בפירושו כ"י ואפשר דס"ת נחת לרמוז לכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים דע"י המן יכולים ללמוד תורה וס"ת דברי חכמים נשמעים גימטריא מ"ן כי לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. ורבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י כתב ותן שמה מלא העומר ר"ת משה לרמוז שבזכות משה היה יורד המן ועדיין הוא קיים כדי להגין על ישראל אפילו לעתיד לבא ע"כ דבריו ז"ל

מסורת הקריאה

כ"ו): יצא, הטעם ביו"ד מטעם נסוג אחור: (לא) כזרע, הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול: וטעמו, העי"ן בשוא נח: (לג) אחת, נמסר במס"ג אחת ו' פתחין בזקפא, פי' דבכל מקום דכתיב מלת אחת בטעם זקף כתיב אחת האל"ף בסגול והחי"ת בקמ"ץ, רק ששה יוצאים מן הכלל דאעפ"י שהם בזקף כתיבי אחת האל"ף והחי"ת בפתח, וסימן א' דין, ב' ויסבו את העיר (יהושע ו' י"ד) ג' ויאמר אבישי (ש"א כ"ו ח') ד' ויחלק לכל העם (ש"ב ו' י"ט) ה' ותנו את החצי (מ"א ג' כ"ה) ו' והנה ככר עפרת (זכריה ה' ז') וסי' בלשון תרגום צלוחית, הוא דין צנצנת, מקף, הוא תרגום של ויסבו, אבישי, פלג, תרגום של ויחלק, פלגות, תרגום של החצי, עגילי, הוא ככר, וכל חקה מדה שנה תורה, חמש"ת סי' דכותיה אחת, ר"ל בפתח, במ"א נקי יהיה לביתו שנה אחת, וכוונתם כל מקום שנזכר מלת אחת סמוך למלת חקה או מדה או שנה או תורה תמיד הוא בפתח, בר מן א' נקי יהיה לביתו שנה אחת (דברים כ"ד ה') שאעפ"י שכתוב אצל שנה אפ"ה כתיב האל"ף בסגול והחי"ת בקמ"ץ: ותן, התי"ו בסגול מפני המקף: (לד) למשמרת, מס"ק ל', ר"ל לית מ"ם שני' בקמץ זולת זה: (לה) נושבת, מס"ק ל', ר"ל לית בקמץ אלת דין.

אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ
עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃
לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ
שביעי יז א וַיִּסְעוּ* כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת
הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ
תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם
מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן
אֶת־יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם
וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה
הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי
וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה
לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

יָת מַנָּא אֲכַלוּ. עַד דַּאֲתוֹ. לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: לו. וְעוּמְרָא. חַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא: א. וּנְטַלוּ. כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין. לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ. וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים. וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: ב. וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה. וַאֲמַרוּ. הַבוּ לַנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי. וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה, מָא נָצַן אַתּוּן עִמִּי. מָא מְנַסַּן אַתּוּן קֳדָם יְיָ: ג. וּצְהָא תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא. וְאִתְרָעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה. וַאֲמַרוּ. לְמָא דְנָן אַסֵּיקְתַּנָא מִמִּצְרַיִם. לְקַטָּלָא יָתִי. וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַהוּתָא: ד. וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר. מָא אַעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין. עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְרָגְמוּנִי: ה. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה.

תפסיר הרס"ג

סנה. אלי דכ'ולהם אלי בלד עאמר. אכלוה אלי דכ'ולהם. אלי טרף בלד כנעאן: (לו) וכאן אלמרזבאן עשר אלויבה: (א) ת'ם רחל. גמאעה' בני אסראיל *מן בריה' סין. פי מראחלהם עלי קול אללה. ונזלו פי רפידים. ולם יכון מאא ללקום לישרבון: (ב) פכ'אצם אלקום מוסי. וקאלו אעטנא מאא ונשרב. קאל להם מוסי. מא תכ'אצמוני. ומא תגרבון אללה: (ג) ולמא עטש ת'ם אלקום לאלמא. תד'מרו עלי מוסי. וקאלו לה. לם אצעדתנא מן מצר. לתקתלנא ובנינא ומואשינא באלעטש: (ד) פצרך' מוסי אלי אללה קאילא. מא אצנע בהולאי אלקום. ען קליל ורגמוני: (ה) פקאל אללה לה.

אבן עזרא

לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן. וככה צפיחית. והגאון אמר כי הוא רקיק מצות. והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש. ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן. רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות. והנה משה אמר כן לישראל. על כן אמר אשר האכלתי אתכם: (לג) צנצנת. כלי חרס או נחשת. ואין למלה הזאת הבר. וטעם לפני יי'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה פי' לפני יי'. לפני העדות שהוא הארון. ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן. ועמדו ארבעים שנה. ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר. בארץ לא עבר בה איש. והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו. על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען. כי המן במשך עמהם עד שבאו לגלגל. שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: (א) ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם. כי ממדבר סין נסעו אל דפקה. ומשם לאלוש. ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי'. ביד משה. כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר העם ולא כל העם. כאשר הזכיר בדבר המן. כי שתים כתות היו. האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה. והשנית יש להם מים שהביאו מאלוש. והיא הרוצה לנסות את השם

תו"א והעומר. עירובין פג: ברפידים. סנהדרין קו: ויחנו ברפידים. ערכין טו: וירב העם עם. כס:

בעל הטורים

המן נבלע באיברים ונתעכל מאליו: (לו) והעומר עשירית האיפה. סמוך והעומר לפרשת המן רמז שיאכלו המן עד שיקריבו העומר: (ב) תריבון. ג' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם הקב"ה וכאלו מריב בשביל ע"א וזהו אם תריבון לבעל: (ג) למים. ה' במסורה דין ואידך רפאתי למים. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ולא צמא למים. פי' אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו לעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו המים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים: העליתנו. ב' במסורה דין ואידך המעט כי העליתנו כמחלוקתו של

רשב"ם

(לה) אל קצה ארץ כנען. כדכתיב ביהושע וישבת

רש"י

אלא מגיד שהטועות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותה שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר (דברים ג) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת. רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והוא ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה ח והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט

שפתי חכמים

שירד המן מיד למחר באשמורת: ח כי הכל ביחד תל"ב ביצים והמעשר מה' ארבעים והמעשר משלשים שלשה ביצים עוד נשארו ב' תחלוק כל ביצה לה' חלקים נמצא שני ביצים עשרה חלקים

עיוני המן

שבין יום הששי לשאר ימים ושיאמינו אמונת מצות שבת. אמנם עתה שיצאו מן העם ללקוט ביום השביעי יצאה התקלה לפועל לכך עתה נענש משה לכוללו עמהם במאמר עד אנה מאנתם. ומה שכתב רש"י בהדי הוצא לקי כרבא אינו אלא לתרץ אמאי לא נענש משה עד עתה ולכך מסמיך הכתוב תיכף אחר פסוק ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו. לכן ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם וגו' ובאתם לנסות את ה' ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים והיה לכם להספיק השינוי שבין יום הששי לשאר הימים להאמין מצות שבת בלא נסיון:

מרפא לשון

ב) מה תריבון, מא נצן אתון. ה"ג ולא בחילוף וכן מה

מסורת הקריאה

(א) ויסעו, הנגינה בעי"ן: (ג) למים, נמסר עליו ה' דגש, ר"ל הלמ"ד בפת"ח והמ"ם בדגש, וסי' א' דין, ב' רפאתי (מ"ב ב' כ"א) ג' הוי כל צמא (ישעיה נ"ה א') ד' ואדיריהם (ירמיה י"ד ג') ה' ולא צמא (עמוס ח' י"א) וחד בין מים למים (בראשית א' ו') דשם הלמ"ד בקמץ, ושארא הלמ"ד בשוא: למה זה, מלת למה מלעיל והזי"ן דגושה: העליתנו, התי"ו בקמץ כי הוא לשון יחיד על משה לבדו משא"כ העליתנו דפ' חקת שהתי"ו בשורק כי הוא לשון רבים דקאי על משה ואהרן: (ה) ויאמר ה', הוא

אור החיים

(ב) וירב העם וגו' פי' והמריבה היא שאמרו להם בדרך זה תנו לנו מים וכי משה יש לו מים לתת להם אין זה אלא מריבה שאם היתה כוונתם לשאול כי יצעק אל ה' היל"ל כדרך שדברו אליו כשלח ה' בהם נחשים ושרפים או אפשר שהיו תובעים המים כמי שתובע חוב מחבירו ואומר לו תן לי מה שאתה חייב לי ואמרו ל' רבים ודבריהם עם משה לבד כאן כללו לה' ולזה אמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסו את ה' ואמר בסדר זה כי בערך ה' כבר ידעו כי כל יכול. אלא מנסים אם יש בקרבם:

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃
פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל

תפסיר הרס"ג

מר בין ידי אלקום. וכ'ד' מעד מן משאיכ'הם. ועצאך אלד'י צ'רבת בהא אלניל. כ'ד'הא בידך ואמץ': (ו) האנא מוקף דלילא בין ידיך עלי אלצואן פי חריב. פאצ'רב אלצואן. יכ'רג מנה מאא ישרבוה אלקום. פצנע כד'אך. בחצ'רה' שיוך' אל אסראיל: (ז) פסמא ד'אלך אלמוצ'ע. ד'ו אלמנחה ואלכ'צומה. עלי מא כ'אצם בני אסראיל. ואמתחנו אללה קאילין. הל מוגוד נור אללה פי מא בינגא אם לא: (ח) ת'ם גא עמלק. וחארב בני אסראיל

נוה שלום

(אלברניה, אנא מערוף). יז (ו) הנני עמד, האנא מוקף דלילא בין ידיך, הנני מעמיד לפניך הוראה כמו רושם בצור אשר שם תבא וכעין זה תיב"ע. ובמדרש תנחומא איתה הנני עומד וכו' א"ל הקב"ה כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך. ועיין פירוש עץ יוסף שם. (ז) היש ה', הל מוגוד נור אללה, כת"א.

אבן עזרא

אם יתן מים. כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים. ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי. כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן. והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי. נצעק כלנו אל השם. ואמר למנסים מה תנסון את יי': ויצמא. כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה. כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך משל. כי רבים מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי. ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני. אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה. וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. בצווי: (ו) הנני. הטעם כי תמצאני. והטעם כחי וגבורתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים. ואחז דרך קצרה. שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה. או הקורא: מסה ומריבה. בעבור שני דברים הנזכרים. ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב. כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואחר כך ואתן לעשו. וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה. ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה. ופי' מסה על נסותם את יי'. והנה פי' המסה. היש יי' בקרבנו שיעשה כל צרכינו. וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה. על כן אמר לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. גוי

תרגום אונקלוס

עֲבַר קֳדָם עַמָּא. וְסַב עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל. וְחוּטְרָךְ דִּמְחֵיתָא בֵיהּ יָת נַהְרָא. סַב בִּידָךְ וְתֵיזֵיל: ו. הָאֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִנָּרָא בְּחוֹרֵב. וְתִמְחֵי בְטִנָּרָא. וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ. מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא. וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה. לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: וּקְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא. נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא. עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר. הַאִית שְׁכִינְתָא דַּיְיָ. בֵּינַנָא אִם לָא: ח. וַאֲתָא עֲמָלֵק. וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים:

תולדות אהרן

ומטך אשר. סנהדרין נט: הנני עומד. ב"מ פו; והכית בצור. שם: ויבא עמלק. שם קיח:

רשב"ם

המן ממחרת: (ז) היש ה' בקרבנו. אם יתן לנו מים:

בעל הטורים

קרא לומר שאותם עצמם הם שדברו בכאן: (ז) אם אין. ד' במס' דין ואידך אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיען לו לצאת למלחמה עם דוד. אם אין אתה שומע לי. היש בה עץ אם אין. פי' אנכי אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שומע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין חייך שאתה צריך לצלחם כההיא אם אין דאבשלום דמיירי במלחמה כמו שארז"ל אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק.

רש"י

ט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעיינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה ת"ל אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה י לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן:

שפתי חכמים

והמעשר חומש בילה מהרש"ל: ט הוסיף מלת אם אמתין דבזולת זה משמע דבודאי יסקלוהו אחר זמן מעט אם ימתין או לא ימתין: י ואע"פ שאינו מביא בפירושו מדרש הסמיכות אלא במקום שהפרשיות נכתבים שלא על הסדר אבל הכא הוא בהכרח שתסמך זו לזו להיותם שניהם במקום אחד. (ג"א) דק"ל דהל"ל ויבא עמלק וכו' כדכתיב ויבא סיחון לקראתינו לכך דרשו כי הפ' הזאת סמוכה למעלה עד ובא הכלב וכו' כי הם אמרו היש ה' בקרבנו ולכך ויבא עמלק ע"כ. (נח"י) לפי מה שכתבתי כ"פ דהרב לא מיירי בסמיכות הכתיבה אלא בסמיכות יתור לשון א"ם דהכי קשה לרש"י דמלת ברפידים הוא מיותר דהא לעיל כתיב ויחנו ברפידים ובפ' יתרו כתיב ויסעו מרפידים ממילא כל הסיפור דביני וביני היה ברפידים אלא לכך נכתב ברפידים לומר לך שמעשה רפידים גרם ויבא עמלק ולכן אמר הרב סמך פרשה זו למקרא זה ולא אמר לפרשה זו היינו שתירון הסמיכות הוא על

ענייני מלחמת עמלק

(ח) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים וגו'. הקושיות בפסוקים אלו הם. א') מדוע אמר משה מעצמו ליהושע להלחם בעמלק אשר לא צוהו ה'. ולמה משה בעצמו לא לחם בעמלק. ולמה הקב"ה בעצמו לא לחם בעמלק. ב') למה עלה משה לראש הגבעה דוקא. אם להתפלל. הלא כתיב ממעמקים קראתיך ה'. ג') מה טעם וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו היה לו לומר ויקחו אבנים וישימו תחת זרועותיו. ד') מה טעם ויהי ידיו אמונה עד בא השמש והלא כבר אמר שהוא מרים ומניח. ה') מה טעם ויחלוש יהושע ומה טעם אומרו לפי חרב. ו') ומהו ושים באזני יהושע. ז') בספור זה ייחד הקב"ה זאת המלחמה אל עצמו שנאמר אמחה את זכר עמלק וכמ"ש ימחד כמתיה לישראל תמחה את זכר עמלק. להיות עם בני ישראל אלא אביהם שבשמים בנים גדל ורומם בכל אשר עשה להם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ויבא עמלק. תמה למה איחר להלחם עם ישראל עד עכשיו ולא בא מיד שירדו למצרים שלא היו כי אם שבעים נפש. וי"ל שאמר לו הקב"ה לאברהם ועבדום וענו אותם. וכשמת אבינו אברהם ע"ה הטיל החוב על יצחק. וכשמת יצחק הוטל על יעקב ובניו ועשו ובניו ואמר עמלק הרשע בלבו אם אכרית את יעקב וזרעו יהיה החוב מוטל עלי לכך המתין עד שיצאו ממצרים שכבר נפרע החוב ואז בא להלחם עמהן:

נחל קדומים

בספר רבינו אפרים ז"ל: ח (יט) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. אמרו ז"ל שרפו ידיהם מדברי תורה ולכן בא עמלק כי כך היא המדה בזמן שאין הקול קול יעקב הידים ידי עשו. וכמש"ה זנח ישראל טוב אויב ירדפו ותיבת ויבא עמלק ויבא אותיות אויב וילחם בישראל כי היו ידיו שעירות ידי עשו איש שעיר. לכן משה רבנו ע"ה בחר ליהושע דכתיב ביה נער לא ימיש מתוך האהל והוא ישלוט עליו בכח תורתו כי כשהקול קול

חומת אנ"ך

ואפשר לרמוז עוד כי שמה אותיות משה ונרמז שתי פעמים לרמוז דזכותו מגין בחייו ואחרי פטירתו תדיר: (ח) ויבא עמלק. ויבא אותיות אויב רמז לשר שלו. ואמר ויבא לדרוש יבא ויבא ע"ד יתן ויחזור ויתן שהוא הגיד ללבן כי ברח יעקב והוא הגיד לפרעה כי ברח העם כמ"ש רבינו אפרים ז"ל כי ברח גימטריא עמלק וה' ברחמיו הצילנו מידו:

מסורת הקריאה

חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועי' לעיל ד' י"א: בו, הבי"ת בדגש כדין אתי מרחוק: (ו) שם, השי"ן בדגש, ובטעם מרכא עפ"י מס"ג בראשית ל' ט"ז דנמסר שם י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא וכו' וכל פסיקתא דכותיה ר"ל כל היכא דכתיב פסק קדים לזרקא הוא במרכא, וכאן כתיב פסק אחר מלת שם, לכן צ"ל במלת שם מרכא, ועי' מש"כ שם, ובמס"ק נמסר כאן י"ח פסוק בטעם בתורה, והמבין חידות הגיה ח' פסוקים כי לא מצא יותר שיהיה ג' משרתים לזרקא, ול"נ דהמסרה קאי על טעם המרכא שבמלת שם לפני הזרקא כי בכל המקרא ישרת מונח לפני זרקא בר מן י"ח פסוקים משרת מרכא וכמו שנמסר בראשית ל' ט"ז, אף שזה אינו מן המנין שהוא בכלל מה שנמסר שם וכל פסיקתא דכוותיה כדכתיבנא אפ"ה דרך המסרה למסור כן: בצור, נמסר עליו ג' דגושים, ר"ל הבי"ת בפתח והצד"י דגוש, וסי' א' דין, ב' בוא בצור (ישעיה ב' י') ג' לעד בצור (איוב י"ט כ"ד): ויצאו, נמסר עליו ז' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא, והיו"ד רפה, וסי' א'

ברפידים: ט ויאמר משה אל־יהושע
בחר־לנו אנשים וצא הלחם
בעמלק מחר אנכי נצב על־ראש
הגבעה ומטה האלהים בידי:
י ויעש יהושע כאשר אמר־לו
משה להלחם בעמלק ומשה אהרן
וחור עלו ראש הגבעה: יא והיה
כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל
וכאשר יניח ידו וגבר עמלק:
יב וידי משה כבדים ויקחו־אבן
וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן

תרגום אונקלוס

ט. ואמר משה ליהושע בחר לנא גוברין. ופוק אגיח קרבא בעמלק. מחר. אנא קאים על ריש רמתא. וחוטרא דאתעבידו ביה נסין מן קדם יי בידי: י. ועבד יהושע. כמא דאמר ליה משה. לאגחא קרבא בעמלק. ומשה אהרן וחור. סליקו לריש רמתא: יא. והוי. כד מרים משה. ידוהי מתגברין דבית ישראל. וכד מנח. ידוהי מתגברין דבית עמלק: יב. וידי משה יקרא. ונסיבו אבנא. ושויאו תחותוהי ויתיב עלה. ואהרן וחור

תו"א בעמלק מחר. יומא נב: והיה כאשר. ר"ה כט: וידי משה. ברכות נד:

תפסיר הרס"ג

פי רפידים: (ט) פקאל מוסי ליהושע אכ'תאר לנא רגאלא. ואכ'רג חארב עמלק. ג'דא. אנא ואקף עלי ראס אליפאע. ואלעצא אלתי אמר אללה בהא פי ידי: (י) פצנע יהושע. כמא קאל לה מוסי. אן יחארב עמלק. ומוסי והרון וחור. צעדו אלי ראס אליפאע: (יא) פכאן מוסי. כמא ירפע ידה יג'לב אל אסראיל. וכמא יחטהא יג'לב אל עמלק: (יב) ולמא ת'קלתא ידי מוסי. אכ'ד'ו חגר. פצ'ירוהא תחתה

נוה שלום

(יב) אמונה. מחצ'ונתאן, נשואות בין ה', הל מוגוד נור אללה, כת"א. (יב) אמונה. מחצ'ונתאן, נשואות בין זרועותיהם וכמו כאשר ישא האומן.

חלק הדקדוק

(ו) והכית. מלעיל. ר"ח) : ט) ויאמר משה אל יהושע. תיבת יהושע בפשטא אחת והיא מלרע בכל התיגאן והירושלמים והיא שיטה רמ"ל ז"ל :

אבן עזרא

עמלק. הוא היושב בארץ הנגב : (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד. שהיה בעל דגל אפרים. קראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים : בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לך. שבו לנו בזה : אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה. כמו כלם אנשים: וצא הלחם. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק. ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני. ומטה האלהים בידי. שארים בו ידי להתפלל : (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו : (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס. ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד. והנכון מה שאמרו קדמונינו : (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד. ושגבו מקומו : ואהרן וחור. עמדו. ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים. וככה מזה אחד ומזה אחד. וכמוהו והנה יד שלוחה אלי. והנה בו מגלת ספר : ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו. כמו בנות צעדה. וכמו צדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר. ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה. כאילו

בעל הטורים

(ח) ברפידים. ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות: עם ישראל. ברפידם. בגימ' רפו ידיהם מן המצות: (ט) ולא. ב' הכא ואידך

רשב"ם

(יא) כאשר ירים משה. ידו והמטה: וגבר ישראל. שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת נסים קונפנו"ן ב"ל הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח:

רש"י

אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מנין שנאמר (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מנין שנאמר (שם יא) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורידים בך כאלו מרדו בהקדוש ברוך הוא: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. ד"א בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל

שפתי חכמים

זה הפסוק לכך : ב דאל"כ למה מחר דוקא אלא שהוא עת המלחמה ואמר אנכי נצב וגו' הודיענו בזה שמלת מחר דבקה עם אנכי נצב וגו' ובא להשמיענו שמחר בעת המלחמה אנכי נצב ומתפלל עליך כדי לזרז את יהושע ולחזקהו בעת המלחמה שיהא בטוח בתפלתו של משה שהוא מתפלל בעת המלחמה שיצליח על כל פנים אבל אי קאי אלמעלה מה בא להשמיענו :

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ומשה ואהרן וחור. פירש"י חור בנה של מרים והיה וגם בפרשת ואלה המשפטים פי' כן שחור בנה של מרים ואביו כלב שנא' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. את אפרת זו מרים כדאי' במס' סוטה ומקשי' העולם אדרבה בסוטה מסיק ותמת עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה ובאותו פסוק כתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וא"כ לא זו היא מרים וגם כן משמע דחור לאו בנה של מרים דהא בן אפרת הוה. ואומר אני דיפה פירש"י וקושיא שלהם אינה קושיא כי כן הפסוק בדברי הימים וכלב בן חצרון הוליד את עזובה ויקח אשה את יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו א.ת חור וחור הוליד את אורי וגו'. ובסוטה פירש"י כלב בן חצרון הוא ומשני בן שפנה מעצת מרגלים אכתי בן קנז הוא דכתיב וילכדה

עניני מלחמת עמלק

להם במצרים ועל הים ואף אשר קדם להם בלחם ובמים ובשלו והם פשעו בו על ריבם ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. ולא עוד אלא שהרימו יד באלהיהם כמה שבקשו לפגוע בשר לבאו נאמן ביתו אשר לעק מהם עוד מעט וסקלוני. היה להם מלחמת עמלק בעת ההיא סכנה נפלאה ועצומה בלי ספק. כי על מה יפנו לעזרה כא ידם אין להם כי הידים ידי עשו וה' הסתיר פניו מעדת יעקב כי נתנה עליו בקולה ושנאה. וזהו שסמך פרשת עמלק לפרשת מסה ומריבה כמו שהיו סמוכים במאורע. כלומר עודם מדברים במרד ובמעל היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק וילחם עם ישראל. ואיתא במדרש ע"פ היש ה' בקרבנו אם אין הובא ברש"י ז"ל ויוכל היות שזה המרד נודע לו לעמלק וחשב כי בא יומו להתגבר על ישראל ממאמר אביהם והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך כפי תרגומו. והוא מה שנרמז באומרו זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כי ידע שישראל הם על זה האופן עם אלהיהם. ואפשר שכוון זה במה שאמר אשר שם לו בדרך בצאתו ממצרים. שמשמע ששם לו מארבים לדעת מעמדם של ישראל

עם

מרפא לשון

תנסון, אבל עד אנה מאנתם תר' בהיפך. יא) וכאשר יניח, וכד מנח. ה"ג בל' קל. וגבר עמלק, מתגברין. כצ"ל דלא כאותם המכנים ומתר' מתברין. יב) תמכו בידיו, סעידין בידוהי. ה"ג וצ"ע שזה היפך לשון הכתוב ואמנם ממה שתר' ויהי ידיו אמונה פריסן בצלו ולא מסוברן כפישוטו נר' שטעמו שהדברים אינם כפשטן ומש"ה והיה כאשר ירים משה ידיו הוא רמז כענין מ"ש בברכות (ה) הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה וכן אמרו במשנה וכי ידיו של משה עשות מלחמה או שברות מלחמה אלא כל זמן שישראל משעבדין את לבם לאביהם שבשמים הם מתגברים יג'

ולפ"ז מ"ש ואהרן וחור תמכו בידיו זהו כענין מה שעשה רשב"י ע"ה עם החברים באדרא רבא שאמר להם ר"ש כל חד ישוי ידוי בתקפי שוו ידייהו ונסיב לון וטעם אחד להם ששם היו עשרה ונכללו כאחד ליחד כל י"ס קומה אחת וכאן היו ג' כוללים י"ס ג"כ כי אהרן כהן כולל קו ימין חת"ן ומשה לוי כולל כל קו שמאל בג"ה וחור ישראלי כולל כל קו האמצעי דתי"ם ותמכו בידיו לכלול ג' הקוים יחד כמו שעשו החברים של ר"ש דשוו ידייהו בתקפיה ונסיב לון וזהו דמתר' תמכו בידיו סעידין בידוהי ולא סעדין ויש ללמוד כן מלשון המקרא עצמו שאמר תמכו בידיו

מסורת הקריאה

דין, ב' כי ינצו (לקמן כ"א כ"ב) ג' ויצאו זקניך (דברים כ"א ב') ד' ויצאו אחרינו (יהושע ח' ו') ה' ויצאו וראו (ישעיה ס"ו כ"ד) ו' ויאמר אליהם טמאו (יחזקאל ט' ז') ז' ויצאו ישבי ערי

(שם ל"ט ט'): (ז) ועל נסתם, ועל בקדמא ולא במקף: (י) עלו, מלרע: (יא) והיה, נמסר עליו ג' בטעם רביע בספרא, וסימן א' דין, ב' כצאת (ל"ג ח') ג' כבא (שם ט'): (יב) וידי, היו"ד נחה

וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה
אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא
הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ מפטיר
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת
זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ
כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה

תרגום אונקלוס

סְעִידִין (נ"א סָעֲדָן) בִּידוֹהִי. מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד. וַהֲוָאָה יְדוֹהִי. פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעָל שִׁמְשָׁא: יג. וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ. יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב: יד. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. כְּתוֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא. וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ. אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנֵיהּ דַּעֲמָלֵק. מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא: טו. וּבְנָא מֹשֶׁה

תולדות אהרן

ויחלש יהושע. אחים קיז: נכב ז"א. מגילה ו:

תפסיר הרס"ג

וגלס עליהא. והרון וחור יסנדא ידיה. אחדהמא ימנה ואלאכ'ר יסרה. פכאנתא ידיה. מחצ'ונתאן אלי מג'יב אלשמס: (יג) פכדד יהושע. עמלק וקומה בחד אלסיף: (יד) פקאל אללה למוסי. אכתב הד'ה ד'כר פי כתאב. ואתלה עלי יהושע. פאני סאמחו ד'כר עמלק. מן תחת אלסמא: (טו)

נוה שלום

(יד) ושים באזני, ואתלה, וכו' תקרא בפה שישמע לאזניו וכן תרגם וישם לפניהם לקמן (יט ז) וכל לשון שימה

אבן עזרא

אומנים הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש. כאשר טעם יטרוף. כמו יטרף. כי תדור נדר. וידר יעקב בפתח. רק זאת הגזרה כמלת שב. פעם יוצאת ופעם עומדת. או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר חלש. כדרך וירם תולעים ויבאש. על כן הזכיר גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה. והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי'. ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו. ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכעיס את השם. כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים. וככה מואב ופלשת. והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב ולא ירא אלהים. ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו. או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. בהורב: ומלת מזבח. מושך

רשב"ם

(יב) אמונה. קיומו לדור ודור. וכן וחלים רעים ונאמנים. חלאים ארוכים וקימים: (יג) ויחלש. נצחם. כדכתיב קול ענות חלושה: (יד) באזני יהושע. שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק: כי מחה אמחה וגו'. כי אני רוצה שימחה את שמו:

בעל הטורים

ולא השדה שאמר לו לצאת חוץ לעננים: (יב) אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות. אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה'. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא. השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: (יד) זכרון בספר ושים באזני. ר"ת זבוב שרץ אחר דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה. בגי' זה המן. אמחה ב' במסורה הכא ואידך במבול מה התם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכים למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר:

שפתי חכמים

ל דק"ל ויהיו מיבעי ליה ופירוש ויהי שב אל משה ולא על ידיו: מ פירוש מכוונת רש"ל: נ דק"ל דכתיב ויחלוש יהושע וגו' לפי חרב אם הרגם לפי חרב לא נעשו חלשים אלא נהרגו ל"פ ולא השאיר וכו': ס פירוש לפי שלא הוזכר בתחילת המלחמה דברי הש"י אלא כתיב ויאמר משה אל יהושע משמע שמעצמו לוהו לכך הוצרך רש"י לפרש שעל פי הדבור היה עושה ומוכיח מזה

רש"י

שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ל ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה מ ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באצטרולוגיא"ה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם נ ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור ס של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): ושים באזני יהושע. המכנים את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכנים את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו:

עניני מלחמת עמלק

עם אלהים' ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים. אחר שנודע הטעם אשר לא יצא ה' בצבאותם לצוות למשה לעשות להם חיל כי הוא רצה בצערם גם בעונשם. ונתפרסם לדקת משה רבן עמהם כי לא די שמחל על עלבונו אלא שהתאמץ בכל עוז לעמוד בפרץ לפני אלהיו המקנא לו והשיב חמתו מהשחית והתקין עצמו למלחמה למטה ולתפלה למעלה. ולזה אמר אל יהושע בחר לנו אנשים. כי צריך היה לבחור אותם שיהיו אנשי מעשה ובעלי זכות לא מהחוטאים וגם שיהיו גבורים אנשי חיל. והתחזק והיה לבן חיל כי מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי ויהיו ידי פרושות השמים בתפלה לפיים ולרצות שלא יצא קצף מלפניו יתעלה להכשילם במלחמה כמו שיתחייב משיעור מרדם. ויהי כאשר הרים משה ידו בתפלה היה מעביר זעם ה' מישראל והיו נשארים על טבעם וגבר ישראל כי היו רבי רבבות יותר מעמלק. וכאשר יניח ידו מכובד משאו וגבר עמלק מחמת שהשגחת ה' סרה מישראל. ומחמת שמשה היה גבוה הרבה יותר מאהרן וחור והיה קשה להם להגביה ידיהם להרים ידי משה ע"כ ויקחו אבן וישימו תחת משה שישב עליה ויוכלו אהרן וחור לתמוך ידי משה להרימם. ומחמת שמשה היה על ראש הגבעה ע"כ ראו אותו כל ישראל והבינו כי רק ע"י תפלת משה הם נושעים ע"כ שעבדו גם הם את לבם לשמים בתשובה. וכל זה לא הועיל רק להחלים את עמלק לא לכלותו לגמרי. ומחמת

דעת זקנים מבעלי התוספות

עתניאל בן קנז אחי כלב אמר רבא חור בנה דקנז הוה דיקא נמי דכתיב כלב בן יפנה הקנזי ש"מ ומסיק עזובה זו מרים ולמה נקראת עזובה שהכל עזבוה וג"ל דהיינו כשהיתה מצורע' ופריך הוליד את עזובה והלא אשתו היתה א"ר יוחנן ללמדך שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה. ואת יריעות פי' גם היא מרים ולמה נקרא שמה יריעות שהיו פניה דומות ליריעות לבנות וכתיב ואלה בניה אל תיקרי בניה אלא בתיה פי' כלב בעלה ונקרא ישר על שם שישר עצמו. ושובב על ששב מעצת מרגלים וארדון על שם שרדה ביצרו ולפיכך אני אומר ששם מפרש כל שמות כלב וכל שמות מרים ושמה מרים ועזובה ויריעות ואפרת ונקרא' אפרת על שהיא בעלת חן כמו אפריון נמטייה ואומר אני דה"פ דקרא וסרס המקרא ודרשהו ותמת עזובה זו מרים ויקח לו כלב את אפרת דהיינו נמי מרים עצמה ותלד לו את חור קודם מותה והשתא ניחא הכל למבין. עלו ראש. ראש בזכות אבות. הגבעה בזכות אמהות: (יג) ויחלוש. הטיל עליו הגורל ושלשה שמות יש לו פור גורל חולש. ד"א לכך כתיב ויחלוש ולא כתיב ויכה לפי שעמלק חוזה בכוכבים היה ובחר לו אנשים שאינן עתידין למות באותה מלחמה. וכן יהושע עשה כן דכתיב בחר לנו אנשים דמשמע קיימים ובריאים לכך לא היה יהושע יכול להרגם אלא חתך ידיהם ורגליהם וזהו ויחלוש:

(יד) כי מחה אמחה. מחה בעולם הזה אמחה לעלם הבא: את זכר עמלק. זכר זה המן ועמלק כמשמעו:

ויאמר

רבינו בחיי

(יג) ויחלש יהושע. מלת ויחלש מעידה שאין הקב"ה משחית ומבטל מערכת הכוכבים לגמרי ואינו מכריח הטבע שלא יעשה דרכו ומנהגו אלא לצורך גדול ולענין הכרחי לפי שהמערכת ומעשה הטבע פעולותיו ואיך יבא כנגד פעולתו לעקור ולהשחית אבל הוא יתב' מתחכם על המערכה להציל מי שרוצה להציל ויוסף ויגרע כרצונו על פי השכר והעונש מבלתי השחת

נחל קדומים

יעקב אין הידים ידי עשו: יד (כ) זכרון בספר ושים באזני. ר"ת זבוב כי הוא מלך עמלק כך כתוב בחידושי גאוני אשכנז בס' רבינו אפרים. ולפי דבריו א"ש משז"ל דהיצר הרע דומה לזבוב כי היצה"ר בא משר של עמלק. וכתוב בס' קרנים דהעוסק בתורה מבטל קליפת זבוב ע"ש. ולכן נרמז זבוב כי אין לו ביטול רק בעסק התורה ושים באזני יהושע דכתיב ביה נער לא ימיש. ואפשר לרמוז כתוב זאת רמז על המגלה בלשון נקבה זכרון בספר רמז שפורים הוא כנגד כל המועדים כמ"ש הרב מהר"א הכהן במדרש אליהו משם הרב יד יוסף. פסח מעבדות לחירות. פורים ממות לחיים. שבועות הדור קבלוה. ראש השנה ספרי חיים וספרי מתים ופורים היתה גזרה התומה. כפור פורים מכפר ככפור (כמ"ש מדרש אליהו במ"א). סוכות ענני כבוד פורים רבים מע"ה מתיהדים ונכנסו תחת כנפי השכינה עכ"ד. ואני הדל מוסיף שיש זכר לשבת כי ושתי נשחטה ערומה בשבת על שהיתה מפשטת נערות ישראל לעשות מלאכתה בשבת וזכר לראש חדש כי באחד באדר ר"ח משמיעין על השקלים והכל רמוז בתיבות זכרון בספר. ז' רומז לשבת. כ' רומז לכפור. ר' רומז לראש השנה. ו"ן רומז לתורה עץ חיים רמז לוי"ו ושקבלנוה אחר ז' יום כמ"ש תעבדון את האלהים

מרפא לשון

ולא אמר תמכו ידיו לומר תמכו עצמם בידיו של משה. טו) ה' נסי דעבד ליה נסין. נראה טעמו שהוא כמו אל ראי דהגר ולכן

מסורת הקריאה

כדין אותיות בוכ"ל לפני יו"ד: (יד) ויאמר ה', חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא, ועי' מש"כ לעיל ד' י"א: זכר, הזי"ן בצירי לכ"ע:

מַדְבְּחָא. וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין: טז. וַאֲמַר. בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָּא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא. דַּעֲתִיד דְּיִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק. לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא:

מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃
טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

קט"ו. י"ד אמונ"ה סי'. סגל"ה סי'. ומפטירין ודבורה אשה נביאה בשופטים סי' ד':

פבנא מוסי מד'בחא. וסמאה אללה עלמי: (טז) קאל. אן אלאזלי אקסם באלכרסי. אן תכון ללה חרב פי עמלק. גיל בעד גיל:

נוה שלום

שאצל לימוד או דבור. (טו) ויקרא לו, וסמאה, קרא שם המזבח ערש"י ז"ל. ה' נסי, אללה עלמי, רוממותי, וכמו נתת ליראיך נס להתנוסס, עיין ספרנו. (טז) כי יד וכו', תרגם יה אלאזלי כמו שתרגם עזי וזמרת יה, ותרגם על יד כס, אקסם באלכרסי, וטעמו כפירוש ראב"ע והקדים תרגום יה לתקן הלשון.

אבן עזרא

עצמו ואחר עמו. וכן הוא מזבח יי': (טז) כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי. והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה. ור' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל. כאשר נאמר בשלמה על כסא ה'. והטעם על שאול:
חסלת פרשת בשלח

רבינו בחיי

המערכה. וזהו לשון ויחלש שלא אמר ויהרוג והקב"ה הציל את ישראל מיד עמלק והמערכה לא נשחתה. וכן מה שדרשו צא מאצטגנינות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד ולמה לא היה עושה שיוליד אברם אלא שלא תשחת המערכה. ויתכן עוד לומר ויחלש כי החליש כחו של מעלה ולא אמר לעמלק אלא את עמלק לרבות שרו של עמלק שהחלישו יהושע בתפלתו או מכח נשיאות כפיו של משה עד שהשר עצמו היה עוזר לישראל ובא כנגד עמלק:
(יד) כי מחה אמחה. מחה תחלה בשמים ואח"כ אמחה בארץ וזהו שאמרו רז"ל אין אומה נופלת עד שיפול שרה תחלה שנא' (ישעיה לד) כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד. ובמדרש כי מחה בעולם הזה אמחה לעוה"ב. מתחת השמים עליהם אמר ירמיה (איכה) תרדף באף ותשמידם: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. ויאמר חוזר למשה כי יד כך דרך הנשבע לשים יד על חפץ ודרך משל הוא כלשון (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי. (במדבר יד) אשר נשאתי ידי,

בעל הטורים

(טו) נסי. ב' במסורה הכא ואידך ואל עמים ארים נסי מה התם נס ממש כמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא להקב"ה נסי ודגלי: (טז) כי יד. יו"ד של כי ויד בגי' דויד: מדר דר. בגי' לימי משיח:

תו"א כי יד על כס יה. ברכות נח:

רשב"ם

(טו) ה' נסי. שהמטה של הקב"ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב"ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך: (טז) ויאמר כי יד על כס יה וגו'. לכך אני קורא שם המזבח ה' נסי. דוגמת שם אדם ששמו אליעזר או עמנו אל שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר דוגמת כי אשא אל שמים ידי. זהו עיקר פשוטו. וי"מ כשתהיה ידי וחוזק על כסא יה שזהו כסא מלכי ישראל אז תהיה מלחמה בעמלק. ואין נראה כלל בעיני שכי תהיה יד היה לו לומר. אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי ופירושו שהרי יד על כס יה:

רש"י

(טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס גדול. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א') ועברתו שמרה נצח (תהלים שם) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם: חסלת פרשת בשלח

שפתי חכמים

דאם לא על פי הדבור היה לא היה לו ליהושע להניח החלשים אלא היה לו להרוג את כולם: ע תקן בזה כמה ענינים האחד שאמר ידו של הקב"ה לא יד סתם שמשמעו ידו של משה כמובן מן הכתוב ועוד שאמר הורמה לא שידו של הקב"ה על כסאו תמיד אלא שהורמה אליו לפי שעה כמו כי אשא אל שמים ידי וכו' ע"ש (בקצ"מ): חסלת פרשת בשלח

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) ויאמר כי יד על כס יה. פי' כשתהיה מלוכה של הקב"ה מתגברת על כסאו אז ילחם בעמלק ויד הוא לי' מלוכה. ומשם הר"א ז"ל שמעתי דכי יד קאי אעמלק משום דקשיא ליה דהכא כתיב כי מחה את זכר עמלק ובפרשת כי תצא כתיב תמחה את זכר עמלק ולא קשיא הא כשפושט ידו על ישראל תמחה הא כשפושט ידו על ביהמ"ק אמחה אני דכתיב מלחמה לה' בעצמו ובכבודו בעמלק. וירושלים נקרא כסאו של הקב"ה ואין כסאו שלם עד שיכרית זרעו של עמלק וכתיב וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו ולכך אין המתים משמשים בשם יה כדכתיב לא המתים יהללויה לפי שאין יכולים להלחם בעמלק מכוון שמתו ולכך אמר דוד לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יה יסור יסרני יה ולמות לא נתנני. וכתיב אבוא בם אודה יה:

עניני מלחמת עמלק

שעוד לא שככה חמת הקב"ה מישראל. ע"כ לא רצה לגלות לישראל מחיית עמלק. רק אמר למשה שיאמר ליהושע באזני שהקב"ה בעצמו ימחה את עמלק. וכאשר יבואו ישראל אל המנוחה והנחלה ויעבדו את ה' בלב תמים אז הם בעצמם ימחו את זכר עמלק מתחת השמים. זה תוכן כונת העקדה בקיצור ושינוי לשון מעט:

הפטרת בשלח בשופטים סימן ד' ה'

א וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא
שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃
ב וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין
בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַמִּשְׁפָּט׃ ג וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם
מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ

רד"ק

(א) לפידות. אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידו' קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש: שפטה. פעל עבר ומכנין הפועל הדומה למרובע או הוא בינוני מן הקל שבקל אוכלת קש: (ב) תמר. כמו תמר ות"י הפסוק כן והיא יתבא בקרתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר א' ומה שאמר דבורה הוא יתרון ההודעה כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הל' כמו אלה תולדות נח נח וזולתו: ויעלו. והיו עולים אליה בנ"י למשפט כי היא היתה שופטה את ישראל בימים ההם ונבואת' היתה לזמנים כי לא מלאכו לה נבואה לעתיד: (ג) ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות ויושבה לה תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה': הלא צוה. אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכ' אחז התכלית

נחל קדומים

על ההר הזה ואז"ל לסוף ז' יום ורמז לשבועות שהוא ביום ז' ליצ"מ. בספר ברמז שע"ז יבנה בה"מ שצריך מלך ומחיית עמלק כמ"ש המפרשים שע"י כי מרדכי ואסתר מלכים ונמחה עמלק היה הכנה לבית שני: ס' סוכות. פ' פסח. ר' ראש חדש. ושים באזני יהושע כל ענינים אלו בסוד ואמרו בזהר הקדוש וקבל היהודים דא' משה וכן אמרו בירושלמי דמגילת אסתר נאמרה למשה בסיני. גם רמז זכרון גימט' פגר שהמן יהיה פגר. כי מח"ה אמח"ה גימט' זה המן. וגם רמז שצריכים אנחנו לשוב מאד ולעשות מ"ט שימחה השר ויהיה הכל על ידינו כמ"ש מהר"ם אלשיך ז"ל וז"ש כי מחה אתה אמחה אני את שניהם מתחת השמים דייקא שניהם על ידך. ורז"ל אמרו שבא עמלק על חילול שבת ועל שרפו מהתורה ופי' בזהר הקדוש שרפו ידיהם מהקדוש ברוך הוא כי הוא התורה כמ"ש בכסא דוד דרוש כ"ד וזה ימז לא תשכח. תשכח גימט' שבת כ"י שצריך ליזהר מאד בשבת לידבק בה' שהוא גימט' כ"ו ולא תשכח מלשמור שבת ולידבק בה'. וזה טעם שאמרו רז"ל שאין נגאלים אלא בשמירת שבת ובתורה כי בגאולה ימחה עמלק וצריך להזדרז באלה שבעבורם בא ואז יגאלנו וימחה עמלק ויהיה שמו וכסאו שלם במהרה בימינו אמן:

מרפא לשון

תרגם בלשון רבים. יו) כי יד על כס יה, בשבועה אמירא דא מן קדם דחילא דשכינתיה על כרסי יקרא. ה"ג ופירושו בשבועה אמורה זאת (הגזירה) מלפני הנורא ששכינתו על כסא הכבוד, ומלת בשבועה יש מי שרצה לומר שאינה מהתרגום מפני שהיא מלה"ק ולא דק שכמה מלות בתרגום בלה"ק כשאי אפשר בל' ארמי והכא לא יתכן לתרגם במומתא שהיא לשון אלה והויא גידופא כלפי מעלה וגם לא יתכן לתר' בקימא שיש במשמעותו חקה או נדר הא אין לתרגם אלא בשבועה דווקא וצריכא דבלא היא העיקר חסר ופשוט.

הפטרת בשלח

(ה) למשפט, הלמ"ד בפתח. והוא חד מן ט"ז דגושים, שהלמ"ד בפתח והמ"ם בדגש, וסי' נמסר בש"ב ט"ו ב': (ט) אשר אתה, שניהם במונח כ"ה בס"מ וכ"י. רוו"ה: ביד אשה, במקף בס"מ וכ"י וכן נכון. רוו"ה: קדשה, הקו"ף בצירי, וכן כתב הר"מ הנקדן בהדיא כל קדשה קדמה צרוים: (י) קדשה, הקו"ף בצירי כמו בפסוק הקודם עי"ש: (יא) וחבר. החי"ת בצירי בכ"י ישן וכן כל חבריו שבפרשה, רוו"ה: נפרד. כתב המ"ש לפי הקמחי קמוץ וכן הוא במסורת וברוב הספרים, ורב פעלים כתב שמצא מסרה אחרת עליו ב' חד פתח נפרד מקין, וחד קמץ לתאוה יבקש נפרד עכ"ל, ורוו"ה כתב בכ"י ישן נפרד בפתח ומסר ל', ר"ל לית בפתח: בצענים, בצעננים קרי: (יד) ותאמר. הנגינה בתי"ו: (יז) חבר. ע"י פסוק י"א: (יח) סורה. ב' בפסוק ושניהם מלרע שלא כמנהג ברוב. רד"ק. וכן נמסר עליו ב' מלרע ובפסוק: בשמיכה, בשי"ן שמאלית: (כ) היש פה. היו"ד בסגול בס"מ וכ"י וכן משפטו. רוו"ה: (כא) חבר, הנגינה בחי"ת ועי' פסוק י"א: נרדם, בכמה ספרים מדויקים ודפוסים ישנים בקמץ הדלי"ת ולרד"ק בפתח מ"ש: ויעף, העי"ן בפתח רד"ק וכן הוא עפ"י המסורה דנמסר בישעי' ו' ו' על ויעף במס"ק ל', ר"ל לית עוד בקמץ. ש"מ דשארא בפתח:

ה (א) ותשר. השי"ן בפתח והמונח בתי"ו: (ד) נטפו, הטעם בנו"ן: (ו) ארחות. האל"ף בקמץ חטוף: (ז) חדלו. הלמ"ד בדגש לתפארת: (ח) לחם. מלרע. ובסגול החי"ת ונמסר עליו לית מלרע: (יא) מחצצים. הצד"י בשוא לבדו: (יב) עורי עורי. שנים הראשוני' מלרע והאחרונים מלעיל: ושבה. השי"ן בחטף פתח לתפארת הקריאה: (יד) בשבט. עין בהפטרת אחרון של פסח: (טז) המשפתים. התי"ו בפתח. ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בפתח: (יט) באו. מלעיל: בתענך. העי"ן בשוא לבדו והוא נח והנו"ן בפתח מ"ש: מגדו. מלרע: (כ) ממסלותם. המ"ם השניה רפה בכ"י ישן וכן מסתבר רוו"ה: (כב) עקבי. הקו"ף בדגש:

עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי
זְבֻלוּן: ד וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־
סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ
וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ: ה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי
עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ:
ו וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה
תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד
אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ
עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה: ז וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־
נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ
וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה: ח וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן
מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן °בְּצַעֲנִים
אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ: ט וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק
בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר: י וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־
רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן:
יא וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ
וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו:
יב וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־
הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל
הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו: יג וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב
וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה
סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד: יד וְסִיסְרָא
נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי
שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי:
טו וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי
סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ
בַּשְּׂמִיכָה: טז וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי
צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ:
יז וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ
יָבוֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן:
יח וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם
אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע

°בצעננים

תכלית הדברים מה שהיה כהן אין הצורך וכן הלא שמעת כתי וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו ובאה ג"כ המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו והזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת. תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביא' בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רכים: (ד) ומשכתי. אמרו כי ראו אצטגנני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וז"ש ומשכתי וי"ת ואיתכיב ותרגם והגירס על ידי חרב ותכינון ע"י קטולין: (ו) כי ביד אשה. י"מ יעל שנמסר סיסרא בידה וע"פ הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמרה אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהי' התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימסור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקרא על שמך: (ז) ויעל ברגליו. העלה: (ח) נפרד. קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים. כ"כ וקרי בצעננים והכל ענין א' והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן כלעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל כזה הלשון כמו שאמרו הכסו אגני לארעא מקרון: (י) מחרושת הגוים. פירשנוהו למעלה: (יא) הלא יי יצא לפניך. כתרגומו הלא מלאכא דיי' נפק לאצלחא קדמך: (יד) וסיסרא נס. לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נכח ארצם שהיא חרוש' הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסרא ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו על עבור המלחמה: (טו) סורה אדני סורה אלי. שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב: בשמיכה. ת"י בגונכא ופי' רבינו האי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוט"א בלע"ז ובערב גואכ"י כלשון התרגום וסוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ונוקרא רכה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודר' רבנן דהכא אמרי במטיכלא אמר ר"ש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא: (טז) ותשקהו ותכסהו. חזרה וכסתו אחר

מוסרי של"ה והגהות

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה ראה והביטה כמה צריך האדם להתבונן לעשות נדרים וסייגות והרחקות שלא יבא לידי עבירה הנה הקב"ה בעצמו ובכבודו עשה הרחקה פן ינחם העם וגו' ושלום שלום לרחוק המרחיק עצמו מחשש עבירה ואז הוא קרוב להקב"ה (אח"י וזו מצותו ית' קדושים תהיו קדש עצמך במותר לך כמו שהאריך הרמב"ן ע"ש. מאי"ן):

ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בב"ר עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עוסקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנא' ויקח משה את עצמות יוסף וגו' אמר הקב"ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות וגו' מזה ילמוד האדם להניח כל כסף וזהב ויעסוק במצוה הבא לידו לקיימה (אח"י ולפחות יקנה המצוה וספרי הקדש בדמים יקרים לכבוד ה'. מאי"ן:

ויאמר אם שמוע תשמע וגו' והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו וגו' שא עיניך וראה כמה וכמה צריך האדם להתעורר בשמיעה ועשיה והאזנה ושמירה. וכל א' כולל עניינים נפלאים לקדושה ולעבוד אותו באמת ובתמים לדקדק במעשים:

אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף
וַיָּמֹת׃ יט וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל
לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־
אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת
וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ ד וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת
יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַתֵּלֶךְ יַד
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן
עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

אחר שהשקתה' אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם: (יז) עמוד. מקור ויאמר אליה עמוד פתח האהל: (יח) ותצנח. היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: נרדם. פת"ח והוא נפעל עבר: ויעף. העי"ן בפת"ח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופירש ויעף וככר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותו אותו וימת:

כאן מתחילין הספרדים

א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ ב בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת
בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ ג שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ
רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד יְהוָה
בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ
גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ ה הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי
נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ ז חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד
שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם
שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי
יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי
עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם
יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃
יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־
אֲבִינֹעַם׃ יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ יד מִנִּי
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים
וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר
כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ טז לָמָּה
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים
חִקְרֵי־לֵב׃ יז גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב
לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי
עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ יט בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ
עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃ כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים
מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם־סִיסְרָא׃ כא נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל
קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃
כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת
יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ כד תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי

מנשים

(כג) אורו. ב' בפסוק ושניהם מלעיל. ובמ"ש הובא מסרה שנמסר אורו ג' מלעיל וסי' אורו מרוז ב' בפסוק. אורו עיני (ש"א י"ד כ"ט) ע"כ: ארור. הרי"ש בחולם, כי לא באו. כי במהפך. לא באו במקף, וי"ס כי במונח לא במהפך: (כד) חבר, עין פסוק י"א: באהל. חד מן ו' שהבי"ת בקמץ, וסי' עין בפ' חקת י"ט י"ד: (כז) כרע נפל, במרכא טפחא, ובכ"י ישן כרע בטפחא נפל במרכא: נפל. השניה קמץ בזקף, ונמסר עליו לית קמץ זקף: באשר כרע, הרי"ש בפתח, כתב רוו"ח כ"ה בכל ספרינו וכ"י בפתח, אכן במסרת בריש ס' ויקרא מנה שניהם היינו מלת נפל ומלת כרע בכלל הקמוצין בזקף, עכ"ל, ונראה לומר שהוא טעות במסרה מהמעתיק מה שנמסר שם כרע בין רגליה תניינא דפסוק, שהרי הוא תליתאה בפסוק, אך הכוונה הוא רק על מלת נפל שהתניינא הוא בקמץ, ונמסר ב' פעמים, לכן העתיק המעתיק מלת קרע דסבר שקאי המסרה על מלת כרע ואינו כן שרק מלת נפל הוא בקמץ ולא כרע וא"כ הוא יתיר במסרה הנ"ל: (כח) בשש. השי"ן בצירי: (כט) הכמות, החי"ת בפתח, ונמסר עליו ב' פתח נשים, פי' ב' כתיב בפתח א' דין, ב' חכמות נשים (משלי י"ד א') ושארא בקמץ: תענינה. הנו"ן שניה כדגש, והוא חד מן ח' מלין דגשין, עין מש"כ בפ' צו וי"ו י"ד: אף היא, בז"ג, וכתב רוו"ה ובכ"י ישן בתביר: (ל) רחם. הרי"ש בפתח, ונמסר עליו ה' ג' קמץ וא' פתח, ועין מש"כ ע"ז בפ' ויחי מ"ט כ"ה. רחמתים, בדפוס קדמונים גם בשני כ"י התי"ו בפתח כמשפט רוו"ה:

חומת אנ"ך

(ג) אנכי לה' אנכי אשירה. אפשר במ"ש קול באשה ערוה. ואמרו פ"ב דנדה דהיכא אימתא דשכינה לא אתי לידי הרהור. וז"ש אנכי לה' ואני מרכבה לשכינה ויש כאן השראת שכינה ולזה אנכי אשה אשירה ואין לחוש משום קול באשה דאימתא דשכינה איכא: באו מלכים נלחמו. אפשר דהם השרים למעלה המקטרגים על ישראל ובכחם אז נלחמו מלכי כנען למטה. מן שמים נלחמו על השרים של מעלה המקטרגים אז גברו הרחמים

מוסרי של"ה והגהות

הנני מממטיר לכם לחם מן השמים וגו' למען אנסנו הילך בתורתי רומז לעסוק בתורה על השלחן כדתנן כל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת וכו':

לקטו ממנו איש לפי אכלו. ר"ל לפי שיעור אכילה כדי חייו לא פחות ולא יותר וזה וימודו בעומר ולא העדיף המרבה וגו' והיה זה הפלא לעורר לבות האנשים במדת ההסתפקות, לפי שאותם האנשים שהותידו רימה היתה בו רומז למה דתנן מרבה בשר מרבה רמה ואמר ויבאש אפי' בחייהם כי הוא קיא צואה בלי מקום כי

הוא מוכן לקדושה. וכבר הארכתי בעניינים ההם בקדושת השלחן בא"ב באות ק' קדושה:

בחר לנו אנשים. לשון רש"י בחר לנו לי ולך השוה לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חברך כמורא רבך מנין ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חברו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים שנא' אדוני משה כלאם כלם מן העולם חייבים הם כליה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה עכ"ל ואיזהו מכובד וכו' המכבד (אח"י מה שיקשה על זה עיין בסוף קונטרס חיים שאל ח"ב בראשי המטו"ת. מאי"ן):

לטובת ישראל הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא למטה: **בין רגליה כרע נפל וכו'** אמרו רז"ל במדבר רבה פרשה י"ד. וכשוכב בראש חבל זה סיסרא מה כתיב והוא לחץ את ישראל בחזקה וכו' לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה וכו' וכשוכב זה היה סיסרא שכתוב בו בין רגליה כרע נפל שכב בראש חבל שחבלתו יעל בראשו עם היתד שבאהל עכ"ל ואפשר במ"ש גורי האר"י זצ"ל שנזדמנה שידי בין רגליה ועליה היה בא ובזה פירש הרב מהר"י דוד ז"ל מש"ה באשר כרע שם נפל שדוד בלשון שידה שנתחבר עם השידה. ואפשר שזה רמזו רז"ל לדרוש וכשוכב זה סיסרא שכתוב בין רגליה דזה לבד שהיה בין רגליה ונראה לו ששכב אבל לא היה עם יעל אלא עם השידה וז"ש וכשוכב שנראה כשוכב ואינו אמת. ואמר עוד בראש חבל וכו' אפשר שרמז מה שאמרו רז"ל בסוף מדרש משלי דלא הרגה יעל לסיסרא בכלי זיין משום לא יהיה כלי גבר על אשה וז"ש חבל שחבלתו יעל בראשו. כלומר שלא היה בכלי זיין דרך הריגה אלא דרך חבלה עם היתד לרוב צניעותה וקדושתה לקיים לא יהיה כלי גבר:

מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה
חֶמְאָה׃ כו יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא
מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין
רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה
וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ
פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ
לָהּ׃ ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים
לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ לא כֵּן יֹאבְדוּ
כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

מנין המצות

בסדר יתרו יש י"ז מצות שלש עשין וי"ד לאוין.

(כה) [עשה יב] לידע שיש שם אלוה שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:
(כו) [לאו יד] שלא לעלות במחשבה שיש אלוה זולתו שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני:
(כז) [לאו טו] שלא יעשה ולא יעשה לו אחרים שום צורה שתעבד שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה:
(כח) [לאו טז] שלא להשתחות לעבודת כוכבים אפילו אין דרך עבודתה בכך שנאמר לא תשתחוה להם:
(כט) [לאו יז] שלא לעבוד עבודת כוכבים בדברים שדרכה להעבד אע"פ שעבודתה דרך בזיון שנאמר ולא תעבדם:
(ל) [לאו יח] שלא ליסבע לשוא שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא:
(לא) [עשה יג] לקדש יום השבת שנאמר זכור את יום השבת לקדשו:
(לב) [לאו יט] שלא לעשות מלאכה בשבת שנאמר לא תעשה כל מלאכה:
(לג) [עשה יד] לכבד אב ואם שנאמר כבד את אביך ואת אמך:
(לד) [לאו כ] שלא להרוג נפש שנאמר לא תרצח:
(לה) [לאו כא] שלא לבא על אשת איש שנאמר לא תנאף:
(לו) [לאו כב] שלא לגנוב נפש מישראל שנאמר לא תגנוב:
(לז) [לאו כג] שלא להעיד שקר שנאמר לא תענה ברעך עד שקר:
(לח) [לאו כד] שלא לחמוד דבר של חברו שנאמר לא תחמוד:
(לט) [לאו כה] שלא לעשות צורת אדם ואפילו שאינה אלא לנוי שנאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:
(מ) [לאו כו] שלא לבנות אבני המזבח גזית שנאמר ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית:
(מא) [לאו כז] שלא לעלות במעלות על המזבח כדי שלא תתגלה ערות העולה שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו:

דד"ד למנחת שבת וב"ה

שמות יח יתרו

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן

תרגום אונקלוס

א. וּשְׁמַע. יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן׃

תו"א וישמע יתרו. זבחים קטו:

תפסיר הרס"ג

(א) ת'ם סמע. יתרו אמאם מדין

אבן עזרא

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו: עדי הלך חצי לבו. וענה הגדוד יתרו: וזה פירש בפרשה. תחלתה דבר יתרו:

(א) **וישמע יתרו.** הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא. והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק. כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות. והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן. כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים. ולא הזכיר שבנה מזבח חדש. ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. והנה זה אחר מתן תורה. והעד הנאמן על דברי.

בעל הטורים

(א) **וישמע יתרו.** אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף שכשנקרע הים נהם נהמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזהו שנאמר ויהום עליו וגו' כנהמת ים ואמרו ג"כ ששמע מלחמת עמלק: וישמע יתרו כהן מדין חתן. בגי' אלה הם קריעת הים ומלחמת עמלק: יתרו בגי' כומר פי' לע"ז ובגי' התורה. שבא להתגייר ולקבל התורה. לשון א"א הרא"ש ז"ל: יתרו קרי ביה יתר ו' ששבע שמות היה לו יתר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י' דברות ותר"ו מצות יותר על.

שפתי חכמים

א פי' שבשבילה נתעורר לבא (נח"י) ואכתי קשה דלמא בשביל כל השמועות בשוה בא ולא עדיף חדא מאידך וכו' ונראה דס"ל להני תנאי דוישמע יתרו פירושו ששמע שמועה אחרת שלא נכלל במאמרים הבאים דאל"כ הל"ל ויתרו שמע את וכו' אע"כ ששמע ענין אחר ותיבת את כל וגו' פי' ואת כל וגו' כמו כי הוליא פירושו וכי הוליא לכך זה אמר שמע קריעת ים סוף וזה אמר שמע מלחמת עמלק וס"ל לרש"י דמא"ח ומא"ח ול"פ. ומה שהקשה הרא"ם למה השמיט הרב דעת מ"ד שמע מ"ת ובא ותירץ וכו' ונראה דאשתמיטתיה להרא"ם הפלוגתא בזבחים (דף קטו) אי יתרו בא קודם מ"ת או לאחר מ"ת והרב סתם כ"פ שלאחר מ"ת בא לא הוצרך כאן להזכיר מ"ת וע"ש (מהרש"ל) דק"ל למה.

רש"י

(א) **וישמע יתרו.** מה שמועה שמע ובא א קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קיו):

ענין שמועת יתרו

(א) **וישמע יתרו** כהן מדין חותן משה. ר"ל אע"פ שיתרו היה שר וגדול במדין גם היה חותן משה שלכן היה ראוי שמשה ילך למדין להתראות עם חותנו. כי חייב אדם בכבוד חותנו ככבוד אביו. והדרך היה קרוב מאד. כי מדין לא היה רחוק מהר האלהים. כי משה היה רועה לאן יתרו סמוך להר האלהים כנאמר בכתוב וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) **וישמע יתרו.** שבע שמות היו לו יתרו יתר חבר חובב קיני פוטיאל רעואל וי"א רעואל אביו של יתרו היה והא דכתיב ותבאנה אל רעואל אביהם דרך תינוקות הוא שקורין

נחל קדומים

א (א) **וישמע** יתרו כהן. ס"ת עון שהיה כומר לע"ז ונתגייר. וישמע וי שמע צוח וי על מפלת האומות דגיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל. ומ"ש בתחילה כונתו לכפר על עונו. א"נ אפשר שהגם שנתגייר היה ירא על העון שעשה אמנם ס"ת וישמע יתרו כהן מדין חתן משה עם ב' כוללים גימט' כקטן דמי ורז"ל אמרו מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. ואפשר וישמע ר"ת וקריעת ים שמע מלחמת עמלק. יתרו שאז נתגייר והוסיפו לו אות על שמו. ילדעת הרב ש"ך ומהר"ש בן אלקבץ ז"ל שהאות ששם ה' לקין היתה אות יוד אפשר שנקרא יתרו היוד שהיה לקין כי הוא הטוב שבקין ותרו הם המצות שקבל שעם ז' מצות בני נח הם תרי"ג. א"נ יוד לעשרת דברות שבא לשמוע ותרו וז' תרי"ג. ואפשר עוד לומר במ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל דיתרו הי"ל ג' עונות. א' כהן מדין שלא הניח ע"ז שלא עבדה. ב' כי יתרו יעץ לפרעה לשעבד ישראל וחזר בו וברח טרם שישתעבדו. ג' שחבש למשה בבית האסורים ועתה שב מג' אלה ונתגייר עכ"ל. ואפשר כי יתרו גימטריא תרי"ג וג' יתדים כנגד ג' עונות פרטיים הנז' שעתה חזר ונתחרט ודוק. ומצאתי בגליון רש"י כ"י וישמע יתרו כהן מדין ר"ת ומה יתרו שמע מלחמת עמלק ימי

חומת אנ"ך

(א) **וישמע** יתרו. ר"ת וידע יתרו שנשמתו מקין עלתה. לקוטים כ"י בתוספת קלת נופך בס"ד. וס"ת יתרו כהן מדין חותן משה נ"י קין עם הכולל. ואפשר לפרש את כל אשר עשה אלהים למשה שהכה לפרעה עשר מכות ולקח ממונו על שהרג הבל ולקח נאתו וכו' כמ"ש הרב ש"ך ז"ל וזהו ביזת מצרים שהיה חייב פרעה למשה ולקחום ישראל וז"ש את כל אשר עשה אלהים למשה שעשה לו כדין ונפרע מפרעה. ולישראל

מסורת הקריאה

(א) **וישמע**, ב' בטעם גרשיים ריש פסוק בתורה, סיני רביע, ור"ל ב' פסוקים כתיב וישמע בטעם גרשיים והמה ריש פסוק א' דין, ב' וישמע הכנעני (במדבר כ"א א'), ומה שאמר סיני רביע, ר"ל אחד מבעלי הניקוד והטעמים ושמו סיני, הוא פליג על המסרה ואמר

חֲתַן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה

תרגום אונקלוס

חֲמוּהִי דְמשֶׁה. יָת כָּל דַעֲבַד יְיָ לְמשֶׁה. וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ. אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ. יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב. וּדְבַר. יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה. יָת צִפּוֹרָה

תפסיר הרס"ג

חמו מוסי. גמיע מא צנע אללה למוסי. ולאסראיל קומה. אדי אכ׳רג אללה בני אסראיל מן מצר: (ב) פאכ׳ד׳ יתרו חמו מוסי.

בעל הטורים

ז' הראשונות שנלעוו בכי נח: את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פי' אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה א"כ שמע שבא עליו במדת הדין להורגו על שלא מל בנו שנא' ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה: עשה אלהים. ב' במסורה הכא ואידך בפרשת מקץ מה זאת עשה אלהים לנו שכאותו לשון שנלטערו כאותו לשון הרויח להם בעלייתם משם:

רשב"ם

(א) אשר עשה אלהים למשה. שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו

רש"י

יתרו. שבע שמות נקראו לו ב רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל (מכילתא) יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המלות הוסיפו לו אות ג אחת על שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו ד שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה. וי"א רעיאל אביו של יתרו ה היה ומה הוא אומר (שמות ב) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה ו אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד ז כל ישראל: את כל אשר עשה. להם ח בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה

שפתי חכמים

לא כתיב וירא יתרו כמו וירא בלק או וידע יתרו ומתרץ לפי שמשמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שהן דברים שהיו לפי שעה ולא שייך למיכתב וירא או וידע שהרי כשבא לישראל לא ראה שנקרע הים או מלחמת עמלק והשתא אתי שפיר דלא פי' ששמע ירידת המן ובאר ותורה דא"כ הל"ל וירא שהרי ירידת המן ובאר ותורה היה להם כמה שנים ואז הוי שייך למיכתב בו וירא אבל כיון ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק לא יכול לכתוב וירא או וידע וק"ל: ב אבל בפרשת בהעלותך כתב שני שמות היה לו כמו ששנינו בספרי: ג (הרא"ם) תימה א"כ אין כאן כי אם ו' שמות מכיון דקודם גרותו שהיה נקרא יתר לא היה נקרא יתרו ואחר גרותו שהיה נקרא יתרו לא היה נקרא יתר נלא היה ראוי למנותם לשני שמות כמו שאין ראוי למנות אברם ואברהם לשני שמות וכו' והניח הדבר בצ"ע (מהרש"ל) נ"ל דלק"מ דהא לא כתב רש"י ז' שמות יש לו אלא ז' שמות נקראו לו קלתם לפני גרותו וקלתם לאחר גרותו עכ"ל. ול"נ דאין מזה ראיה שגם יתרו קודם שנתגייר היה יתר דלמא שם אחר הי"ל וכמו שפירש הכא ולעיל בפרשת ואלה שמות גבי וישב משה אל יתר חותנו וגם פירש"י ג"כ כי ז' שמות נקראו לו וזה היה קודם שנתגייר וקודם שיתר פרשה בתורה א"כ צ"ל דשם אחר הי"ל אך התורה קראה אותו בשם יתר ע"ש העתיד ואמת הוא מיד כשבא למחרתו כשישב משה לשפוט את העם ונתן לו עלה בדבר המשפט מיד נקרא שמו יתר ע"ש שיתר פרשה זו בתורה ועדיין לא נתגייר ואחר שנתגייר הוסיפו לו אות וא"ו ולא היה שמו של גיותו יתר אלא שם אחר הי"ל וז' שמות נקראו לו בלא שם גיותו ואל תקשה והא לעיל בפ' שמות גבי וישב משה אל יתר חותנו דמשמע ששם גיותו היה יתר אין ראייה דהא התם בפרשת שמות כתב כמי ומשה היה רועה את לאן יתרו אלא ודאי ע"ש העתיד וכדפירשתי לעיל ודו"ק נ"ל: ד שלא תאמר חובב בנו של יתרו הוא וכ"פ בהדיא לק' בפסוק ויהי ממחרת וגו': ה (מהרש"ל) וקשה א"כ לא היה לו אלא ו' שמות. וי"ל דרש"י מפרש המכילתא דתניא במכילתא שלא הי"ל רק שני שמות חובב ויתרו ומסתמא הוא סובר שנקרא ג"כ בשם יתר כדכתיב וישב משה אל יתר חותנו אלא שהוא סובר שיתר ויתרו אחד הוא כמו אברם אברהם וא"כ קשה והא כתיב ותבאנה אל רעואל אביהן א"כ משמע בהדיא שנקרא רעואל בשלמא שאר שמות י"ל דמשפחתו נקראת כך דלא כתיב אלא אביהן אבל רעואל קשה לכ"פ וי"א רעואל אביו וכו': ו אע"פ שאין הפרש בין וישמע יתרו חתן משה ובין וישב משה אל יתר חותנו שבשניהם יחד יתרו הוא הנודע עם משה ולא משה עם יתרו שפירוש חותנו כמו חותן משה מ"מ יש הפרש מלד הסיפור שאם הסיפור על משה ומזכיר את יתרו בשם חותנו נראה שכוונת המספר לכבד את משה ואם הסיפור הוא על יתרו ומזכיר את יתרו בשם חותן משה נראה שכוונת המספר הוא לכבד את יתרו: ז דאל"כ לא הל"ל רק לישראל שהרי משה בכלל ישראל הוא אלא לומר לך שקול וכו': ח י"ל דק"ל דודאי את כל אשר עשה קאי על אשר הוליא אותן ממלרים ובהולאה שייך להקדים ישראל דהא ההולאה מהשעבוד היה לישראל ולא למשה ולשבטו דהא לא היו המלריים משעבדים בשבטו של לוי כמו שפירש"י בפרשת שמות בשלמא אי הוה אמרי' דמשה היה חשוב יותר מכל ישראל הוי אתי שפיר דהקדים משה לישראל אבל השתא דאמרת דהיה שקול כנגד כל ישראל ולא היה חשוב יותר א"כ הי"ל להקדים ישראל להיות עיקר ההולאה היתה לישראל כדפי' וא"ל דאילטריך להקדים משה לישראל ללמד ששקול משה נגד כל ישראל דהא יש ללמוד זה מדהוליא את משה מכלל ישראל כדפי' לתירוץ ראשון ומתרץ רש"י דאת כל אשר עשה לא קאי אהולאה אלא קאי אירידת המן וכו' דשייך לכולהו למשה כמו לישראל דהא בההיא טובה היו כולם שוים ולכך הקדים משה לישראל כי עיקר העשייה היה למשה שהסיר השם תלונות ישראל מעליו במן ובבאר ובעמלק שנלחו משה שהוא היה בישורון מלך בתפלתו ובלבל לו השעות כדאיתא במדרש וק"ל. וכתב להם במקום למשה ולישראל עמו — שלא יאריך בדבור כמ"ש בפרשת וארא אל האבות

דעת זקנים מבעלי התוספות

לאבי אביהן אבא וקשיא למאן דאמר רעואל הוא יתרו אי סבירא ליה נמי דחובב הוא יתרו כמו שפירש רש"י חובב על שחבב התורה א"כ מאי דכתיב ויאמר משה לחובב וי"ל דמאן דאמר חובב הוא יתרו ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל שהתינוקות וכו' ושני שמות נקראו לו יתר על שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחבב התורה ומ"מ קשה דליכא שבע שמות כדפירש רש"י ועוד קשיא דידיה אדידיה דהא כתיב דשבעה שמות נקראו לו'. ועוד דלמ"ד רעואל זה יתרו צ"ל דחובב לא זה יתרו ועוד כתיב דחובב זה יתרו דכתיב ומבני חובב חותן משה. ועוד קשיא היכי מצי למימר דנקרא חובב וקני והא כתיב וחבר הקני נפרד מקין וגו' א"כ משמע דחבר הקני בנו של יתרו חותן משה וצ"ע:

ענין שמועת יתרו

הר האלהים חורבה. וגם כי אשתו ובניו היו במדין. ודרכו של איש לחזור על האשה. וכפרע שמשה חטא נגדה במה ששלחה מאמלע הדרך עם בניה שישובו למדין. והיה מהראוי שילך הוא למדין לפייסה שתשוב אליו עם בניה. וביחוד היה לריך לילך לראות בניו שלידתם היה סימן לכל טובו ומעלתו. כי היה שם האחד גרשם להורות על התחלתו שהיה גר בארץ נכריה ושם האחד אליעזר. ובקראו שם זה אמר כי אלהי אבי בעזרי ויללני מחרב פרעה. ועכ"ז לא הלך משה אליהם כדי שלא להפסיק דבקותו עם הקב"ה והנהגתו את העם. אבל הקב"ה היה מעורר את לב יתרו להתפלא על כל הנסים שעשה ביליאת מלרים ובקריעת ים סוף ומלחמת עמלק ועוד שארי דברים. וכולם נעשו ע"י משה חותנו. ע"כ חשב בלבו שנאה שוה לפניו שיעשה הוא לו את הכבוד הזה. וישם לדרך פעמיו עם אשתו ובניו [כדאיתא בזוהר] ועם אשת משה ובניה והלכו כולם אל המדבר אשר משה חונה שם. ומהרי"א כתב כי אין ספק שיתרו הביא

אבן עזרא

כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות. כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב. כי כן כתוב מבני חובב חותן משה. ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר. וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה. והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים. יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. והנה זה הזמן היה קרוב למסעם. והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וטעם להזכיר זה להם. כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך. והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ. על כן אמר יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ. ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם. והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות. זאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני. על אמר משה לחובב שהוא יתרו. כמו שפירשנו נוסעים אנחנו. והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו. ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה. בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל. הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל. וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה. ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישרא׳. ומשה אמר לו והיית לנו לעינים, והטעם שהאיר עיניהם. ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי׳ בעמלק. שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם. הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו. והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים. ובימי ירמיה יונדב בן רכב. ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו: ולישראל עמו. עם יי׳. או עם משה. ויתכן להיות הלמ"ד. בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא יי׳. השם שנודע למשה כי על האותות יצאו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו. בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן

נחל קדומים

תהומות רקועים וגזורים כל המצרים נעורים מאשר דנו ישראל נפרעו: (ב) את כל אשר עשה אלהים למשה. פירש הגאון מהר"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין אביו של הגאון מהר"ר העש"ל ז"ל כי בסנה מדה"ד עשתה רושם שנלקחה הכהונה ממשה רבינו ע"ה וניתנה לאהרן וא"כ משה לוי ומותר להחזיר גרושתו וז"ש וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהי"ם מדה"ד למשה שנלקחה ממנו הכהונה ולכן לקח צפורה אחר שילוחיה שפטרה בגט דאם היה כהן היה אסור בה עכ"ד. ובזה אפשר לפרש מ"ש במכילתא אחר שילוחיה רבי יהושע אומר שנפטרת ממנו בגט רבי אלעזר המודעי אומר שנפטרה ממנו במאמר וצריך להבין במאי פליגי. וע"פ האמור ניחא דר' יהושע סבר דמשה לא היה כהן כלל ויכול להחזירה אחר שגירשה בגט ורבי אלעזר המודעי סבר דמשה רבינו היה כהן וכמ"ד בזבחים דף ק"ב ולא ניטלה הכהונה אלא מזרעו ומוכרח דלא נתגרשה בגט דאיך החזירה אלא אחר שילוחיה במאמר והרב מג"א כתב דמ"ד בגט סבר דנכרית היתה ונתגיירה וכקטן שנולד דמי וכו' ע"ש בס' זית רענן. ותמה עליו בס' ינחמנו דהא גיורת אסורה לכהן ודחה דבריו והאריך ע"ש. ואפשר לישב דכיון דהיתה אשתו מקודם והוליד בנים הוא ידע ודאי דהיתה צנועה וריח זנות לא עדת בה וא"כ הגם שפטרה בגט עתה שנתגיירה כקש"ד ואין לחוש משום גיורת דגיורת אסורה משום זונה וכמ"ש הרמב"ם והריטב"א בחי' יבמות על דף ס' וזו דהיתה אשתו קודם שהיה כהן ויודע בה שהיא כשרה אין בה משום זונה ודוק היטב כי קצרתי:

מרפא לשון

יח. ב) אחר שלוחיה. בתר דשלחה. ה"ג דלא כנ"א בתר דפטרה ונר' דחילוף זה תנאי הוא כדאי' במכילתא אחר שלוחיה רבי יהושע אומר מאחר שפטרה הימנו בגט נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח מה שלוח האמור להלן בגט אף שלוח האמור כאן בגט. ר"א המודעי אומר מאחר שפטרה הימנו במאמר, ע"כ. וגי' הדפוסים אתיא אליבא דר' יהושע שפטרה בגט שמתרגמין שלוח שבכאן כשלוח האמור להלן ושלחה מביתו שתר' ויפטרינה מביתיה. אבל גירסתינו אתיא אליבא דר"א שפטרה במאמר דהיינו שלוח

אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר
שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר
שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר
הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם
הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי
בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃
ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו
וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר
אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃
ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ
בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃

תרגום אונקלוס

אִתַּת מֹשֶׁה. בָּתַר דְּשַׁלְּחַהּ: ג. וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא. דְּשׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם. אֲרֵי אֲמַר. דַּיָּיר הֲוֵיתִי. בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: ד. וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר. אֲרֵי אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי. וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה: ה. וַאֲתָא. יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה. וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה. לְמַדְבְּרָא. דְּהוּא. שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ: ו. וַאֲמַר לְמֹשֶׁה. אֲנָא. חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵית לְוָתָךְ. וְאִתְּתָךְ. וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: ז. וּנְפַק מֹשֶׁה

תפסיר הרס״ג

צפורה זוגתה. בעד מא כאן קד ארסלהא לה: (ג)ואבניהא. אלד״י אסם אחדהמי גרשום. לאנה קאל. צרת ג׳ריבא פי בלד ג׳רבה: (ד) ואסם אלאכ׳ר אליעזר. לאנה קאל. אן אלאה אבי כאן פי עוני. וכ׳לצני מן סיף פרעון: (ה) פגא יתרו חמו מוסי. ובניה וזוגתה אליה. אלי אלבר. אלד״י הו נאזל ת׳ם אלי גבל אללה: (ו) ובעת׳ במן קאל למוסי ענה. אנא חמוך יתרו גאי אליך. וזוגתך ואבניהא מעהא:

נוה שלום

יח (ב) אחר שלוחיה, בעד וכו׳, אחר ששלחה משה אל יתרו כפי המדרש שהביא רש״י ז״ל אעפ״י שלא נתפרש בכתוב ע״ל (ד ה). (ו) ויאמר אל משה, ובעת׳ מן קאל וכו׳, שלח שליח להודיע למשה וכן פירשו המפרשים מדכתיב אחריו ויצא משה לקראת חתנו וכו׳.

אבן עזרא

לה רשות במלון ללכת לבית אביה לשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אחר ששלחה דורנות אליו. כמו שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכנתם בכל הבנינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם. על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם. כי הנה קין בעבור קניתי. ואינו נכון בדקדוק. וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו. ופעם יהפכו השם. כמו דורשים. הוא שוחם. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב. גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה. והפך זה יוב. הוא ישוב. ורבים אמרו כי כן שמואל מגזר׳ שאלתיהו. והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי נון ונון והנה שמואל מגזרת שמו אל. וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה. ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה. ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה יי׳ נסי. וככה שם המשיח יי׳ צדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו. ושם המשיח הוא צדקנו. והנה הוא מטעם בעל הטעמים ששם טפחא במלת יקראו. כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם יי׳ הכתוב באברהם. שהטרחא במלת ויקרא. ובין ויקרא בשם יי׳ הכתוב בספר משה. כאשר אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני. ופעמים האחד. כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת אמר אחר אלהי אבי בעזרי. ואין כתוב כי אמר אלהי אבי. כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך

רשב״ם

ועשה לישראל נסים על ידו: (ב) אחר שלוחיה. לאחר שהחזירה ושלחה משה ממצרים שלא ראינו עד עכשיו שהחזירה לבית חמיו. וי״מ ואחרי כן שלח לה גרוניתה כדכתיב *שילוחים לבת פרעה. ונראה הוא פשט שלא מצינו מקראות בענין זה אלא קודם ששלחה יתרו לה ולבניה במדבר היה לו לכתוב למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואח״כ חזר משה ושלחה אצל אביה (לה ולבניה) דוגמת וחם הוא אבי כנען: אחר שלוחיה. כמו ואחר תטהר וכמו שפירשתי אחר נאחז בסבך. קדמו שרים אחר נוגנים: (ו) ויאמר שליח יתרו אל משה:

בעל הטורים

(ב) אשת משה אחר שלוחיה. פי׳ היא כאשתו אע״פ ששלחה שמלך אין נושאין גרושתו: שם האחד גרשום כי אמר גר וגו׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו׳ ואין כתיב כאן כי אמר איכא למימר אכי אמר דלעיל קאי ועל גרשום כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לע״ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך ובקש להמיתו ואז מלתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר עתה נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומכל מקום על ידי התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה רוצה לגלות שהרג את הנפש ורצה פרעה להרגו ומיהו בגמ׳ משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר שמשכא למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח״כ: (ה) חונה. ב׳ במסורה. הכא ואידך חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם:

שפתי חכמים

במקום אל אברהם אל יצחק ואל יעקב. (ג״א) פי׳ כדי שלא תאמר למשה בפ״ע עשה נסים ולישראל ג״כ בפ״ע לכ״א להם לכללם יחד שמה שעשה לזה עשה לזה: ט דק״ל כל אשר עשה משמעו שעשה גם שאר נסים דאל״כ מאי כל לכך הוסיף וא״ו כאלו כתיב וכי הוציא וק״ל למה הוציא יציאת מצרים מן הכלל אלא לומר זו גדולה כו׳: י משום דמשה לא הקפיד אלא על אשתו שלא ישתעבדו בה מצרים אבל בבניו לא הקפיד דאף אם היו בניו שם לא היו משתעבדין בהן שהרי לא היה השיעבוד על שבט לוי כדפירש״י בפרשת שמות: כ ע״ל בפרשת שמות על פ׳ מי ישום וגו׳ או עור: ל מדכתיב אחריו ויצא משה לקראת חותנו והא דכתיב אני חותנך בא יש לומר דכן אמר יתרו לשליח שיאמר כשמו כן: מ דאם לא כן הל״ל אני חותנך יתרו ואשתך וגו׳ באים אליך ולמה הפסיק בין יתרו ואשתך וגו׳ אלא הכי אמר לי׳ אני בא אליך ולא בניני וכו׳ ואם אין (נח״י) ולי נראה דמלשון אני דייק: נ י״ל כיון דצריך לדרוש כן לעיל גם הכא צריך לדרוש כן הרא״ם:

רש״י

ט על כולם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב״ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו להיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך י נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגילו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כ כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ל ע״י שליח: אני חותנך יתרו וגו׳. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך מ ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין נ שני בניה:

ענין שמועת יתרו

הביא אתו עגלות ואתונות נושאות בר ולחם ומזון למשה ולכל אוהביו לעשות להם כרה וסעודה גדולה כמו שאמר הכתוב לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים וצאן ובקר כי מהם לקח להקריב את קרבנו. יהיה מחכמת יתרו שלא התראה אל משה פתאום אבל שלח שליח לפניו לבשר לו בשורת בואו עם אשתו ובניו. וכדי שלא יאמר משה ליתרו אתה לא באת בעבורי אלא כדי:

נחל קדומים

ג (ג) אשר שם האחד גרשום. אשר שם האחד ר״ת אשה כי אשתו קראה לו שם והוא קרא שם לשני שהיה מיוחד למילה שאם הוא היה קורא שם היה קורא לראשון על שם הנס הראשון. רבינו אפרים ז״ל. ויראה לתת טעם למה קראה שמו אשתו ולא הוא כמשז״ל שהתנה עם יתרו שהבן הראשון יהיה לע״ז וכתב בפי׳ המכילתא הנקרא זה ינחמנו שמשה רבינו סמך על צדקת צפורה שיכולה לעכב וכו׳ ע״ש ולכן כאשר נולד הבן הראשון צפורה קמה בזיהר״א לומר שאין לבעלה רשות בו ולכן קראה לו שם כי היא רשאה ושלטאה בו וז״ש אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ותיבת אמר לכאורה יותרת היא דהול״ל כי גר הייתי בארץ נכריה כמ״ש אח״ך ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי. אמנם הענין כך כי בלדת הילד הזה הראשון יתרו אמר שיקיים תנאו וצפורה השיבה שהיא המושלת בילד. ומשה אמר מה בידי לעשות גר הייתי בארץ נכריה ולא ידעתי הנימוס שלכם שהאשה מושלת ואז צפורה קראה שמו גרשם כי אמר אביו גר הייתי וא״ש כי אמר ועל אמירה זו שאינו מושל קראתו גרשם וצפורה הצדקת עשתה רצון ה׳ ורצון בעלה: ו (ד) אני חתנך יתרו. ר״ת אחי כי היה הטוב שבקין ומשה הבל. רבינו האר״י זצ״ל, ואפשר לומר כי קין הגדול וחייב בכבוד אביו הגדול וגם חייב אדם בכבוד חמיו. וז״ש אני חתנך יתרו אחיך וחמיך בא אליך ואני מראה הכנעה לפניך ואשתך שהיא התאומה יתירה שלך שעליה חלקתי בגלגול קין ושני בניה כמוה צדיקים שלא כמו שהתניתי. ובמכילתא אמרו רבי יהושע אומר כתב לו באגרת רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח וא״ל עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין

מרפא לשון

כפישוטו מטעם שא״ל אהרן על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף. וצריכים אנו למודעי שהוא קרוב לפשט יותר שהרי היה זה קודם מתן תורה וגם שהיה בדרך וא״א שיכתוב לה גט.

מסורת הקריאה

שהוא בטעם רביע, אבל אנן עבדינן כהמסרה: (ה) אל המדבר, מס״ק סיני המדבר בזקף גדול, עי לעיל א׳ פי׳ מלת סיני: שם, השי״ן רפי כי מלת הנה מלרע: (ו) חתנך, החי״ת במתג:

ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ
לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר
מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת
יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר
מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה:
ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ
מִיַּד מִצְרָיִם: י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ:

תרגום אונקלוס

לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי. וּסְגִיד וְנַשִּׁיק לֵיהּ. וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם. וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא: ח. וְאִשְׁתַּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי. יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָיִם. עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל. יָת כָּל עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא. וְשֵׁיזֵבִנּוּן יְיָ: ט. וַחֲדִי יִתְרוֹ. עַל כָּל טָבְתָא. דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל. דְּשֵׁיזֵבִנּוּן מִידָא דְמִצְרָאֵי: י. וַאֲמַר יִתְרוֹ.

תו"א ויחד יתרו. סנהדרין נד: ויאמר יתרו. ברכות נד:

בעל הטורים

(ט) ויחד יתרו. שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי. ד"א מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו על. בגימ' הן עלה בשרו חדודים:

רשבים

(ח) התלאה אשר מצאתם בדרך. רדיפת פרעה. מים. ומן ובשר שנתן להם הקב"ה: (ט) ויחד. מגזירת (חדה) [חדוה] כמו עוז וחדוה*(ביון) (ס"א ביו"ד) כל תיבה של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם דגשים מן בכה ויבך. מן פתה. ויפת בסתר לבו. יפת אלהים ליפת. אל תוסף על דבריו. מן שבה וישב:

רש"י

(ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה ם יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה ע שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו פ לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו (סנהדרין נד) ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין צ מיצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כולן אשר הצילו מיד מצרים ק עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים

שפתי חכמים

ם דק"ל מה כבוד היה ליתרו שמשה לבד יצא לקראתו ועוד שהוא זלזול שמשה מלך ונשיא היה וגנאי ובזיון הוא למלך ליצא יחידי לכן פירש וכיון שיצא מסתמא יצא אהרן וכו' ומסברא דנפשיה קאמר הכי: ע קשה הרי מצינו שגם יתרו נקרא איש שנאמר ויואל משה לשבת את האיש. (נח"י) ולי נראה דהאיש דגבי משה מיותר דהוי ליה ליכתוב ומשה עניו מאוד אלא להראות שמשה נקרא איש אבל ויואל משה לשבת את האיש הוה כאלו כתיב את רעואל: פ דאם לא כן למה סיפר לו הא כבר שמע הכל כדכתיב וישמע יתרו: צ פירוש קמטין קמטין והוכחתו מדשינה מלת וישמח וכתיב ויחד: ק דאם לא כן בויחד יתרו לחוד סגי כיון דקאי אדלעיל דכתיב ויספר משה וכו' אבל מויצילם ה' דלעיל לא שמעינן לה דהתם כמה שנעשה לפרעה ולמצרים שעל ידם היתה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) וישתחו איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הוא הקרוי איש זה משה שנ' איש האלהים וקשה דהא יתרו נמי קרוי איש שנאמר ויואל משה לשבת את האיש וגו'. וי"ל דנין איש מאיש ואין דנין איש מהאיש. עוד י"ל שמשה נקרא איש סמך לשמו שנאמר והאיש משה משא"כ ביתרו. ועוד י"ל דהך דרשא אתיא כמ"ד אביו של יתרו הי' רעואל והא דכתיב ויתן לו את צפורה בתו לאשה בת בנו קאמר דבני בנים הרי הן כבנים: (ט) ויחד פירש רש"י נעשה בשרו חידודין חידודין וגו' ואמר רבינו תם דמצא סמך לדבר כפירש"י ולששק עבד מצרי ירחע ויתן את בתו לירחע עבדו לאשה חשיב י"ג מירחע עבד ששק עד אלישמע ודריש בפסוק זה ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהיה מן הנתינים מכאן

ענין שמועת יתרו

כדי ללות את בתך. הוצרך לומר לו עוד ואשתך ושני בניה עמה. ע"כ לא הייתי צריך ללוותה ולבא אתה. אלא שאני בא אליך לאהבתי אותך הטרחתי עצמי בזה. וספר הכתוב שיצא משה לקראת חותנו. ולא יצא לקראת אשתו ובניו. כי אין ראוי לאדם [ובפרט משה] שיצא לקראת אשתו או לקראת בניו. אבל יצא משה לקראת חותנו מפני כבודו ומפני שהטריח עצמו לבא לראותו. וישתחו וישק לו. ר"ל שהשתחוה משה ליתרו ונתן לו חן חן על ביאתו ואז שאל איש לרעהו לשלום. ר"ל כל אחד מהם שאל לרעהו השלום לו בגופו ונפשו ומאודו. ויבואו אהלה ר"ל לאהל משה שהיה לו אהל מיוחד. ושם ספר משה לחותנו כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. ומאחת שיתרו היה מחסידי או"ה לכן שמח לבו ויגל כבודו בטוב' ישראל והצלתם. ונכנע לכבודו של מקום ונתן לאהרן עולה וזבחים להקריבם על המזבח שבנה משה אחרי מלחמת עמלק וקרא אותו ה' נסי. ויסבו לאכול לחם מבשר זבח השלמים וגם לחם ממש ממנה שהביא יתרו ממדין:

ויהי

תפסיר הרס"ג

(ז) פכ'רג מוסי יתלקא חמוה. פסגד ת'ם קבלה. וסאל כל אמר ען סלאמה' צאחבה. ודכ'לא אלי אלכ'בא: (ח) פקץ מוסי עלי חמוה. גמיע מא צנע אללה בפרעון ואלמצריון. בסבב בני אסראיל. וגמיע אלמציבה אלתי נאלתהם פי אלטריק. וכ'לצהם אללה: (ט) פסר יתרו. בגמיע אלכ'יר. אלד'י צנעה אללה לבני אסראיל. וכ'לצהם מן יד אלמצריון: (י) וקאל יתרו. תבארך אללה. אלד'י

חלק הדקדוק

(ה) המדבר, מלעיל. ר"ח): ט) ויחד יתרו. כתב ר"י כי הוא משקל וישב ישמעאל. ומפני שהחי"ת גרונית נפתחה. והראיה כי הדלת דגושה ושואית. עיין בחלק הדקדוק (רי"ב):

אבן עזרא

מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה. ואחריו בני משה. אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה. אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר. ושני בנים הבאים עמה: (ז) ויצא. לקראת חתנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה. ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה. והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי. שאמר ממנו לא שלותי. והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו. היה ראוי להיות וישתחוה. כי התיו מבנין התפעל. כמו והאיש משתאה לה. כי משפט אותיות השניים. אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל. והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו. הניחו הוי"ו הראשון שאינו סי' לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו. ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם. כמו למה תתראו. והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים. על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל. להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים. ולפי הסברא

אבי עזר

(ד) ושם (האחד) כי ברוב נאמר ואת שם השני. לכן מביא ראיה שגם מצינו על השני בלשון אחד. כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה: שם (ותחסר מלת אמר) כי אמר הראשון אלא גרשון ומוסף אליעזר עמו: (ז) (ודקדוק וישתחו) כבר דברו בה המדקדקים מה שיש בו די. ולא מצא כן אלא עם וי"ו המהפכת ליחיד כי לא מצינו אשתחו ישתחו. רק לרבים מצינו אף בלא וי"ו כמו ישתחוו לך בני אמך. ולא תשתחוו

חומת אנ"ך

עמו שלקחו הביזה שהיתה ראויה למשה: (ח) ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. על שהרעו לישראל כלו' ולא בעבורי וזהו מענותנותו ויחד יתרו שנתגררה בשמחה והיא חלק הטוב שנקין וגם נעשה בשרו חידודין על שלקה פרעה רע של קין והיה חלק ממנו על כל הטובה וכו' אף שילא רע לפרעה. א"כ ויחד יתרו שמח שיקבל תרי"ג מצות בירא"ה ואהבה ושמחה ובדיק בשמיה יתרו שעולה תרי"ג וג' כנגד יראה אהבה שמחה כמנין יתר"ו. א"כ יתרו כמנין תורה ה' רומז

מסורת הקריאה

(ח) מצאתם, התי"ו בפת"ח והטעם באל"ף, ונמסר במס"ג חד מן ח' מלין מיחדין מלעיל, כוונתו במלת מיחדין, שכל אחת מן ח' מלין אלו אין להם חבר בכל המקרא והמה מיוחדים, וגם המה מלעיל עפ"י המסורה, וסי' א' דין, ב' כי רחל גנבתם (בראשית ל"א ל"ג) ג' והיא העיפתם (יהושע ב' ו') ד' אש שרפתם (ישעיה מ"ז י"ד) ה' ובקשתם ולא תמצא (הושע ב' ט') ו' משם אצוה (עמוס ט' ד') ז' על כן נצרתם (תהלים קי"ט קכ"ט), וא' נשמט מהמסרה והוא רעדה אחזתם (תהלים מ"ח ז'): (ט) ויחד, הדלי"ת דגושה ושואית: (י) ויאמר יתרו, חד מן יו"ד ויאמר פלוני ר"פ

נחל קדומים

אשתך ואם לאו עשה בגין בניה וסוף המאמר הביאו רש"י. ואפשר במ"ש הרב גנת ורדים י"ד כלל ג' סימן ט' דמוכח מהש"ס שילהי פ' נגמר הדין דמלך ששלח כתב לעבדו אינו בכלל כל איש אשר ימרה את פיך ע"ש וכתבנו בעניותינו דה"ה ע"י שליח. ועתה אני אומר דאיברא דלענין מיתה גם שציוה ע"י שליח ליכא אשר ימרה את פיך, אמנם כשנעריך כתב או שליח נראה דכתב גרע משליח דהכתב ליכא בזיון כלל למלך דאין יודע מהכתב כי אם המלך אשר כתבו ומקבל הכתב ויכול לתלות שלא קבל הכתב ואפילו נודע שקבלו לא נודע מה כתב. אבל שלח שליח הרי נודע לשליח וחבריה הברא אית ליה ויש יותר צער למלך שלא קיים שליחותו. ורבי יהושע אומר כתב לו אגרת כי בזה אם לא יקיים לא יתפרסם. אך רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח שהוא יותר פרסום כי יתרו היה בטוח בצדקת וענות משה רבינו ע"ה. וכן שלח אני

מרפא לשון

ז) אני חתנך יתרו בא, אתית. כ"ה בקדמוניות וכ"כ היא"ר ז"ל ושיש עליה מסורת אתית דייקא דלא כדגרסינן אתי והטעם כ' היא"ר

יהוה אשר הציל אתכם מיד
מצרים ומיד פרעה אשר הציל
את־העם מתחת יד־מצרים:
יא עתה ידעתי כי־גדול יהוה מכל־
האלהים כי בדבר אשר זדו
עליהם: יב ויקח יתרו חתן משה
עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן
וכל | זקני ישראל לאכל־לחם עם־
חתן משה לפני האלהים: שני
*יג ויהי ממחרת וישב משה לשפט

תרגום אונקלוס

בְּרִיךְ יְיָ. דְשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן. מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה. דְשֵׁיזֵיב יָת עַמָּא. מִתְּחוֹת מֵרְוַת מִצְרָאֵי: יא. כְּעַן יְדַעְנָא. אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית [נ"ב אֱלָהּ] בַּר מִנֵּיהּ. אֲרֵי בְּפִתְגָמָא. דְחַשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִדַּן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן: יב. וְקָרֵיב. יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה. עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ. וַאֲתָא אַהֲרֹן. וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל. לְמֵיכַל לַחְמָא. עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: יג. וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי. וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִדַּן יָת עַמָּא.

תפסיר הרס"ג

כ'לצכם. מן יד אלמצריון ומן יד פרעון. אלד'י כ'לץ אלקום. מן תחת נקל אלמצריון: (יא) אלאן עלמת. אן אללה אכבר מן גמיע אלמעבודאת. אד' עאקבהם באלאמר אלד'י אתקחו בה עליהם: (יב) וקדם יתרו חמו מוסי. צואעדא וד'באיחא ללה. פגא הרון. וגמיע שיוך' בני אסראיל. ליאכלו מעה טעאמא בין ידי אללה: (יג) פלמא כאן מן ג'ד. וקף מוסי ליחכם ללקום.

נוה שלום

(י) יד מצרים, נקל, סבלת מצרים וזהו ענין הכפל. (יא) כי בדבר, אד' עאקבהם ענינו כת"א. זדו, אתקחו, לשון זדון וכן תרגם וכי יזיד איש.

חלק הדקדוק

יג) ויהי ממחרת. בא בקמץ ובתי"ו

אבן עזרא

כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה. וקראו הכתוב רעהו בעבור גדול מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה. ומגזירת ונלאו מצרים והתי"ו נוסף. והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה. והטעם על רדיפת מצרים בים. וביאת עמלק. ורעב הקהל וצמאו. ומכולם הצילם יי': (ט) ויחד. מגזרת חזוה. והיה ראוי להיותו על משקל. ויפת בסתר לבי. וישב ממנו שבי. רק נפתח החי"ת בעבור שהוא מן אות הגרון. ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה. ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה. רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף. כמו וישב ממנו. וישת מן היין. רק עם אחד מהמלכים. לא מצאנוהו דגוש רק פתח. והם שנים ויחד יתרו. אל יחד בימי שנה: (י) ויאמר יתרו ברוך יי'. שים לבך לדקדק זאת המלה. דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים. ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול. הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול. ואם לא יהיה כן הוא תאר. וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה. גם הוא תאר ואינו פועל כלל. כמי שמר הפועל הוא שומר. והפועל הוא עושר שמור לבעליו. והנה מצאנו. הולך. שומד. יוצא. וכל אלה יראו

אבי עזר

להם: (ח) (ויספר. זה הפסוק וכו') לעיל בפסוק למשה ולישראל פירש הרב הלמ"ד הוא בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה. ועתה מעורר הרב שפרושו אחת מן ספור משה לחתנו אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרים אודות ישראל. ומליצו הרבה למדי"ן במקרא שישמשו לשון בעבור: (ט) (ויחד מגזרת

הו"א כי בדבר אשר. סוטה יא: ויקח יתרו. ע"ז כד: ויבא אהרן. ברכות כד: וישב משה. ברכות לד:

רשב"ם

(י) אשר הציל אתכם. משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה ואת העם הושיע משיעבוד מצרים: (יא) מכל אלהים. כי אין כח בהם לנקום צרת מאמיניהם: כי בדבר. כלומר כי על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתעולל בהם. זהו עיקר פשוטו: (יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה. לכבוד יתרו באו ומשה לא הוצרך להזכיר כי האהל שלו הוא: (יג) לשפוט

בעל הטורים

(יג) ממחרת עם האותיות. בגי' למחר יום כפורים עם התיבות:

רש"י

שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו ל' רידוי ומרות היד ר שהיו מכבידי' עליהם היא העבוד': (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ש ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ת ע"א שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) ל' (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד א בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. ב שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ג ההר. ועל כרחך

שפתי חכמים

הללו קמיירי: ר לא כמו מיד מצרים שפירושו מרשות כמו ויקח את כל ארצו מידו שפי' מרשותו דא"כ תרתי ל"ל: ש דק"ל דעתה משמע עכשיו וידעתי משמע לשעבר ועז"פ מכירו הייתי לשעבר. ועי"ל דק"ל דהא בפרשת שמות משמע שפירש מע"א וא"כ מאי עתה ידעתי אלא עכשיו ביותר. והרא"ם פי' מדלא אמר עתה ידעתי את ה' כי גדול וכו' ש"מ שהכירו לשעבר אבל לא הכיר גודל פעולותיו על כל פעולות אלהים רק עכשיו אחר כל המעשים הללו: ת דאל"כ מנא ידע וא"ת גבי דוד נמי כתיב כי אני ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים ופי' הרא"ם דגבי דוד איכא למימר דידע זה מכח ראיות מופתיות ואין לריך חיפוש אבל גבי יתרו כתיב עתה ידעתי וגו' דמשמע מכל המעשים שעשה ה' ידע זה לא מצד המופתים א"כ במה ידע זה אלא מצד החיפוש. ועי"ל דהכא כתיב מכל האלהים בה"א הידיעה דפי' מכל האלהים הידועים לי ולא לאחר א"כ מנא ידע זה יתרו דלמא גם אחר היה כמותו חוקר וידע זה אע"כ שלא הניח וכו': א מדלא כתיב אשר הרשיעו. ול"נ דק"ל למה לקחו רז"ל המשל בלשון קדירה שבשלו וכו' ולא לקחו המשל ע"ד הכתוב בלשון חופר גומץ בו יפול והל"ל בגומץ שחפרו בו נפלו אלא מפני שדרשו מלת זדו מלשון ויזד יעקב נזיד: ב שהרי הבעלים אוכלים ממנו והיינו שלמים שאין נקטר ממנו אלא האימורים: ג דא"ל ממחרת שאכלו ושתו דמה סימן נתן בזה והרי עדיין אין אנו יודעין אותו יום מתי היה אע"כ צ"ל למחרת רדתו מן ההר

אי אפשר לומר אלא ממחרת יוה"כ שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו' ומשנתנה תורה עד

עניני משפטי העם

(יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם וגו'. כתב מהרי"א לפי הפשט היה זה ממחרת היום שבא יתרו אל משה שאז ישב משה לשפוט את העם. ויתרו השגיח בענין המשפט ודרכו ומנהגו. והכתוב מודיענו מעלת משה שלא הטריד את עצמו בביאת חותנו ואשתו ולא השתעשע עם בניו רק יום אחד ביום בואם לבד. אבל העיקר היה אצלו התנהגות עם בני ישראל למשוך לבם לאביהם שבשמים. ולעשות שלום בין אדם לחברו. ע"כ וישב משה לשפוט את העם תיכף ביום מחרת ביאתם. כאשר היה דרכו תמיד. והדינים היו נמסרים למשה כפי דרשת חז"ל במרה כמ"ש שם שם לו חק ומשפט. שבת ופרה ודינים במרה נצטוו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לגר שחזר לסורו עד יו"ד דורות שהיה שופך דמים ועושה מעשה ארמי ושלשה דורות לא קא חשיב לפי שגר מצרי אינו גר עד שלשה דורות ומשם ואילך תמצא עשרה דורות: (יג) ויהי ממחרת. פירש רש"י ממחרת יום הכפורים ממחרת יום ירידתו מן ההר וע"כ אי אפשר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר

את

נחל קדומים

אחיך הגדול ואתה חייב בכבודי וכי תימא זה יותר משני אלפים ות' שנה בגלגול ראשון שבראשון ואין אתה חייב. ועוד שאתה ת"ח ואני חייב בכבודך על דרך שכתב הרא"ש כלל ט"ו ומשו"ה אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך דאשתו כגופו והיא הצילתך מהמגתה כמה שנים כמשז"ל ואתה חייב לעשות יקר. וכי תימא דכל כי הא הוא להוסיף אהבה ולעשות רצונה אבל לעשות לה כבוד אין אתה חייב ואין אתה עושה בגין אשתך. עשה בגין בניה ואינו פגם בכבוד אם אתה עושה כבוד לבניך. ומשה רבינו עליו השלום יצא לכבודו דוקא וז"ש ויצא משה לקראת חותנו דייקא ולא כס"ד דלא היה עושה בגינו: ז (ה) וישתחו וישק לו. כתב רש"י איני יודע מי השתחוה למי וכו' זהו לשון מכילתא ומסיים שם מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבוד חמיו יצריך לדעת אמאי השמיט רש"י סוף הלשון. ובשגם יש לומר דרש"י לא נחית אלא לפירושא דקרא דוקא. עוד י"ל דרש"י סבר דאינו הלכה כי אין יתרון בחמיו מאדם דעלמא ואתיא כרבנן דאתמר בי מדרשא על פסוק. ואבי ראה גם ראה דלא בעו למדרשיה לשאול דחייב בכבוד חמיו

חומת אנ"ך

לשכינה כלומר שקבל תורה ונכנס תחת כנפי השכינה שהוא בחינת הגרים. א"כ שכיון ליחד קבה"ו וזהו ויחד לשון יחוד ואותיות יחוד על כל הטובה כל יסוד הטובה ח' על כי' ק' בסוד עשר ספירות כל אחת כלולה מעשר הם ק'. ואפשר לרמוז כי יתרו בגימטריא חלק טוב שנקין עם הכולל: (יב) ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים. כתב רבינו מהרח"ו ז"ל בדרשותיו כ"י וז"ל ויקח יתרו עולה וכו' ירצה כי בתחילה היה מקריב ומקבלו לאלוה את שם אלהים ככל חסידי א"ה. אך עתה הקריב הקרבן לשם הוי"ה כי עתה קבל אלהותו והיה לו שם הוי"ה לאלהים כמ"ש יעקב הע"ה והיה ה' לי לאלהים ואין פירושו שהקריב לשם אלהים אלא לשם הוי"ה שקבל אלהים כגרים. ועל דרך האמת ישראל הם בת"ת עמוסים מני בטן נקים לב' שם הוי"ה שבת"ת. אך גר הוא תחת כנפי השכינה הנקראת צדק ונקראת אלהים ולכן הקריב לאלהים כ"י היא השכינה כי שם מקומו ולא יותר. וגם אכילת לחם לפני אלהים השכינה וגם שהיא שורה על השלחן עכ"ל ואני בעניי לכאורה לא זכיתי להבין דברי קדשו דנהי דבחינת גר בגמ' אבל צריך הגר

מסורת הקריאה

בטעם זרקא סגול, ועי' בראשית ב' כ"ג: ברוך ה', בזקף קטן: (יא) זדו, לית ומלרע, מס"ק: (יב) לאכל, הכ"ף בקמ"ץ מפני המקף:

את־העם ויעמד העם על־משה מן־הבקר עד־הערב: יד וירא חתן משה את כל־אשר־הוא עשה לעם ויאמר מה־הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל־העם נצב עליך מן־בקר עד־

תרגום אונקלוס

וְקָם עַמָּא עִלָּוֹהִי דְּמשֶׁה . מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא : יד. וַחֲזָא חֲמוּהִי דְּמשֶׁה . יָת כָּל דְּהוּא עָבֵיד לְעַמָּא . וַאֲמַר . מָא פִּתְגָמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא . מָדֵין . אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ . וְכָל עַמָּא . קָיְמִין עֲלָךְ מִן

תו"א ויעמד העם. שכם מד :

תפסיר הרס"ג

פוקף אלקום אמאמה. מן אלג'דאה אלי אלעשי : (יד) פראי חמוה. גמיע מא הו צאנעה באלקום. פקאל. מא הד'א אלאמר אלד'י אנת צאנעה באלקום. מא באלך אנת גאלס וחדך. וגמיע אלקום. ואקפין אמאמך מן אלג'דאה אלי אלעשי :

אבן עזרא

פועלים. כי הם על מתכונת שומר. ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים. כי לא יאמר ממנו. הלוך. עמוד. יצוא. והנה אין לנו פעול. על כן אמר כי הולך הוא. תואר ואינו פועל. מצאנו עצום והוא יראה פעול. כי הוא על משקל שמור. וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים. כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף. ויעצמהו מצריו. והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר. מענין עצמה. רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע. והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמוד. והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר. והוא ויברך על ברכיו. גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל. והנה מלת ברוך תואר. כמו עצום מהבנין הקל. א"ר מריגוס ברוך הוא תאר הדגוש. והיה הרי"ש ראוי להדגש ככל הגזרה. כמו ברך נבות. והוא על משקל כדוב שכול. ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים. כמו ויהרג זבדי גבור אפרים. הוי גבורים. והנה עומד כנגדו בוא ברוך ה'. ברוכים אתם לה' : אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם. ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה. ואחר כן ברך השב אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף : (יא) ופי' עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו : וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. ה' שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך. וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם. כאדם שיעשה בזדון רצונו. וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים : (יב) ויקח. עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהים. כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים : ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו : לאכל לחם. שלמים. וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה לצד מזרח אהל מועד : (יג) ויהי ממחרת. לביאת יתרו : וישב משה. כמנהגו : מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש. גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר

בעל הטורים

מן הבקר עד הערב. ולא אמר ועד רמז שזמן כ"ד עד ו' שעות וכנגד ז"פ שכתוב בפ' לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב ה"א ה"א יתירה שלמטה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה

רשב"ם

את העם. אפילו אם בא יתרו קודם מ"ת דיני ממונות הי' להם מעולם. אף כי אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט. ונראים הדברים שאחר מ"ת בא. כתיב כאן אשר הוא חנה שם הר האלהים. ולפנינו הוא אומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר. נמצאת פרשת רפידים וחניית ההר קדמה לפרשה זו וכדי שלא להפסיק בפרשיות של מצות הקדים פ' יתרו : מן הבקר עד הערב. לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים : (יד) מדוע אתה יושב לבדך. ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב :

רש"י

יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מ"ת בא ד שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי ה נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מ"ת משלחו והלך היכן מצינו ו שחזר וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתיב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה : וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו ז על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים : מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן ח אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה ט במעשה בראשית

שפתי חכמים

וירידת ההר מפורש בהדיא בקרא : ד פי' דלמ"ד יתרו אחר מ"ת בא פשיטא דשלא כסדר הוא שהרי אפי' מן ראש הפרשה כולו ביאתו של יתרו שלא כסדר הוא שהרי הוא סובר דלאחר מ"ת בא אלא אף למ"ד קודם מ"ת בא א"כ מראש הפרשה עד ויהי ממחרת כסדר הוא מ"מ מן ויהי ממחרת ואילך שלא כסדר הוא : ה פירוש למנין שנות העולם כי שנות העולם מתחילים מתשרי ור"ל שרוצה עוד להוכיח דמן ויהי ממחרת ואילך נכתב שלא כסדר כמו שמפרש והולך שהרי נאמר וכו' : ו הכיחא אם לאחר מ"ת שלחו מ"ה לא הזכיר חזרתו שאין בזה נפקותא שהרי כבר קיבל התורה והמצות אבל אי שלוחו אל ארצו היה קודם מ"ת א"כ היה צריך להזכיר חזרתו שבא לקבל התורה שהיא עיקר ביאתו שלא יאמרו כוונת יתרו לא היה שבא מתחלה אלא להביא אשת משה ובניו שהרי לא הוזכר חזרתו עי' כ"ז בהרא"ם כי האריך שם הרבה ומביא כמה גירסאות והקשה כמה קושיות על הגירסאות והעיקר הוא כמו שכתבתי : ז והר"א בן עזרא טען שאין זלזול בזה כי דרך השופטים לעולם להיות יושבים ובעלי דינים עומדים וכו' אבל אני אומר שאין טענתו טענה על רש"י כיון שחשב יתרו דמה שכולן עומדין אף מי שאין לו שום ריב הם עומדים לפניו לתפארת כמנהג השרים מפני כך הוקשה בעיני יתרו. ומהרש"ל כתב ול"נ דלא קשה כי מה דכתיב ועמדו שני האנשים היינו בשעת דין אבל גבי משה היו עומדין אף שלא בשעה דין כי היה דן יחידי ולא היו יכולין לבא לפניו א"כ לפעמים היו עומדין עד הערב והיו נולפין לבא לפניו ועל זה הוכיחו יתרו עכ"ל. ח לפי דפרשה זו נאמרה ממחרת יו"כ וא"כ היאך אפשר לומר כך שישב ודן מן הבקר עד הערב הא היה צריך להקהיל את כל עדת בני ישראל ולצוות להן על מלאכת המשכן : ט לפי שהעולם קיים על הדין שהרי המבול בא לעולם שלא היה דין ביניהם וגוזלין וחומסין זה את זה כדכתיב ותמלא הארץ חמס ואם כן מי שדן דין אמת

דעת זקנים מבעלי התוספות

לומר והודעתי וגו' ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא ישב לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז שבר הלוחות ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שם מ' יום וירד ביוהכ"פ ואין פרשה זו כתובה על הסדר שלא נאמר ויהי ממחר' עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר וא"ת שם לא נאמר יתרו כי אם חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתיב מבני חובב חותן משה ע"כ לרש"י וקשי' דאם כן משמע בשעה שירד משה מן ההר דהיינו ביום הכפורים יצא לקראת חתנו ובאותו שעה ויקח יתרו עולה וזבחים ואכלו באותו יום הכפורים והאיך אכלו והלא כבר נתנה התורה. ועוד קשיא למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא. וי"ל דמעשה זה שהקריב קרבנות אפשר שלא היה ביום רדת משה מן ההר כי אם ביום השני או ביום השלישי ואע"ג דקרא דויבא משה מקמי דהאי קרא דויהי ממחרת לא קאי אלא אמחרת יום הכפורים ומעשה דאכילה היה באותו יום כמו כן ומה שיצא לקראתו היה ביום א' ומה שאכלו עמו הי' ביום אחר וכל זה י"ל לפי שיטת רש"י דמפרש יתרו לאחר מתן תורה היה אבל למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא י"ל דאפשר דזה המעשה שישב משה לשפוט את העם הי' קודם מתן תורה כי גם רש"י ז"ל פירש בפרשת בשלח כי במרה נצטוו על הדינין ואם כן י"ל שאכלו עמו ביום בואו ובמדרש תנחומא דורש יתרו לאחר מתן תורה בא ודורש עליו מקרא זה לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר אמר הקב"ה בני היו בשעבוד מצרים ויתרו היה יושב שוקט ובוטח אינו דין שישמח בשמחת תורה :

גם

נחל קדומים

ודרשי ליה על אבנר והיינו משום דאינו מוזהר בכבוד חמיו והמכילתא אתיא כמ"ד התם דאבי ראה קאי על שאול. ורבנן סברי דמהא דהכא אין ראיה כלל דמשה רבינו ע"ה עניו מאד ואשכחן לאברהם אע"ה דכתיב וישתחו אברהם לפני ע"ה. ותו דמצוה לכבד אורחים ולכבד לגרים. ותו דהיה בביתו וזנו ופרנסו ומאי רבותא דהשתחוה לפניו. וגם כל הפוסקים השמיטו הא דיכבד לחמיו זולת הטור שכתבה סימן ר"ם. ודעת הטור דמאי דפליגי רבנן היינו שאינו חייב בכבוד חמיו כאביו ולהכי לא ניחא להו דקאמר ואבי ראה לשאול אבל אי זה כבוד מיהא יכבדוהו ודייק דהמכילתא קאמר מכאן אמרו משמע דאמור רבנן ועיין ביוש"ב שב. ועיניך תחזינה דברי הרב מהר"ר גבריאל איספראנסה הביאו מופת הדור בעץ החיים דף קל"ט ע"ג מה שרצה לומר דממכילתא זו פשיט הרמב"ם בעיית בנו והוא רבו עש"ב. ולי ההדיוט לא קרב זה אל זה ואכמ"ל ודוק הטב : ח (ו) ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל. פירש רבינו מהרח"ו זצ"ל דהוה ס"ד כי כל המכות והפלאות עשה ה' בשביל שפרעה התריס ואמר לא

חומת אנ"ך

לעשות המצות לשם ה' כדכתיב וכי יגור וכו' ועשה פסח לה' ונפ' נסכים כתיב וכי יגור וכו' ועשה אשה ריח ניחח לה' כאשר תעשו כן יעשה ויש לישב קלת. ובשו"ת עדות ביהוסף להרב מהר"י אלמושנינו ז"ל חלק שני סימן ל"ב דף ס"ח ע"ג. פירש משם רבינו האר"י זצ"ל מש"ה זובח לאלהים יחרם וגו' וגר לא תונה וכו' ע"ש ומ"ש עוד שם בשם האר"י ז"ל היה לו להביא משם זהר חדש דף ה'. ובקונטרים אהבת דוד דרוש י"ב דכ"ה כתבתי עוד מעט בזה בס"ד ע"ש : (יד) מה הדבר הזה אשר אתה עושה. רש"י ז"ל פירש שהוקשה לו על ישיבתו וא"כ יהיה תשובה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים הוא ולא לכבודי לכן הם עומדים לכבוד השכינה. ולסברת הרא"ע ז"ל שהוקשה לו על היותו שופט לבדו השיב כי יהיה להם דבר משפט בא הקב"ה אלי ויורני הדין ושפטתי ואיך אמנה שופטים. ועשה פשרה

מסורת הקריאה

(יד) מה, המ"ם בקמץ כדין לפני אותיות אה"ר : לבדך, הדלי"ת בסגול בזקף, ונמסר עליו במס"ג ג' זקף, ר"ל ג' הדלי"ת בסגול בזקף, וסי' א' דיןָ, ב' ויחרד אחימלך (ש"א כ"א ב') ג' אתה ה' לבדך (נחמיה ט' ו') והוא בסגולתא שהוא טעם מפסיק, וכל אתנחתא

ערב: טו ויאמר משה לחתנו כי־יבא אלי העם לדרש אלהים: טז כי־יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את־חקי האלהים ואת־תורתיו: יז ויאמר חתן משה אליו לא־טוב הדבר אשר אתה עשה: יח נבל תבל גם־אתה גם־העם הזה אשר עמך כי־כבד ממך הדבר לא־תוכל עשהו לבדך: יט עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים

תרגום אונקלוס

צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: טו. וַאֲמַר משה לַחֲמוּהִי. אֲרֵי אָתַן לְוָתִי. עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ: טז. כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי. וְדָאֵינָא. בֵּין גּוּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ. וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַּיְיָ וְיָת אוֹרָיָתֵיהּ: יז. וַאֲמַר. חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵיהּ. לָא תָקִין פִּתְגָּמָא. דְּאַתְּ עָבֵיד: יח. מִלְאָה תִלְאֵי. אַף אַתְּ. אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ. אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא. לָא תִכּוֹל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: יט. כְּעַן. קַבֵּל מִנִּי אַמְלְכִנָּךְ. וִיהֵי מֵימְרָא

תפסיר הרס"ג

(טו) קאל לה. אד' יגו אליי. אלקום יטלבוז אמר אללה: (טז) אן כאנת להם חכומה גאו אליי. חכמת בין אלרגל וצאחבה. וערפתהם רסום אללה ושראיעה: (יז) קאל לה חמוה. ליס אלאצלח הד'א אלאמר. אלד'י אנת צאנעה: (יח) כלא תכל. אנת ואלקום אלד'ין מעד. לאן אלאמר ת'קיל עליד. ולא תטיק אן תצנעה וחדך: (יט) אלאן. אקבל מני מא אשיר

נוה שלום

(יז) דבר, כ'צומה, דברי ריבות. (יח) נבל תבל, כלאא תכל, כת"א וכן תרגם

אבן עזרא

זכרתי. וזה הבקר הוא על דרך מקרה. והערב האמתי הוא בשקוע השמש. גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור. וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון. ואחריו כתיב יצא אדם לפעלו ולעבודתו יילי ערב. על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ראוי להיות מערב האמת. עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים. והנה ראוי להכניס השבת מן התורה מהשקע השמש. וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים. כי גבול יום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום. וזהו מעת צאתו עד בואו: (יד) וירא. את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר. ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר. ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה. כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה. הוא אומר לו בי אדני. ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים. וכן כתוב יעמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולא אמר לו מדוע. רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו. ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם. מזה בידך. כי כל אחת שתי מלות. וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברים. האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. והטעם לדרוש תורתו. והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי. והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי האלהים לדורש: (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני. ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול. מגזרת ועלהו לא יבול. כאלה נובלת עליה. כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה. דרך משל. ומלת גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר: (יח) עשהו. מלה זרה בדקדוק. ובאה על דרך לשמרהו. כי

רשבים

(טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. כלומר אני לבדי צריך לשאול אל אלהים: ואין בהם רגיל לדבר אל אלהים כי אם אני לבדי: (יח) נבל תבל. כמו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. לשון שלך מתבלבלת להשיב לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשונם זה צועק וזה צועק ואין בך כח להשיב לכולם כסדר זה אחר זה: (יט) ויהי אלהים עמך. כלומר ויכלת עמוד:

בעל הטורים

בראשית שנברא בה': (טו) לדרוש אלהים. ד' במסו' הכא ואידך בשמואל בלכתו לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיהו שדרש אלהים במלחמה מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים כההיא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: (טז) תורותיו. ג' במסו' הכא ואידך תרי בכניינא דיחזקאל מלמד שרמז על ענין בהמ"ק: (יט) איעצך. ג' במסורה הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו רז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באוה"ע קם. קבלתי שפירושו קם לשעה פי' לפי שעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בהתמדה ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי בענין לדקיהו שיעץ לו ירמיהו לצאת אל שרי מלך בבל משה שמע

שפתי חכמים

גורם שהעולם מתקיים על ידו והוי כאלו נעשה שותף: י פירוש ולא לשון עתיד דאם לא כן לא היה לו ליסב כל עוד שלא באו לדרוש: ב דק"ל דפתח בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד בא אלי ועז"פ מי שהיה וכו' ומפני שתשובת משה ליתרו במה שהיה חושב שהוא יושב לבדו כמנהג השרים אינה רק מן ושפטתי בין איש וגו' שהשיב לו שאין העמידה הזאת לתפארת אלא למשפט ולא מן הכתוב חקי האלהים ואת תורותיו שהיה מלמדן כי בלימוד הרב והתלמיד בעמידה לכך מפרש כי יבא וכי יהיה להם דבר שניהם על המשפט ולזה כתב הדבר בה"א הידיעה ש פי' הדבר הנזכר לעיל בנאמר כי יבא ומפרש גם התרגום למתבע אולפן על דבר המשפט: ל והא דלא פי' רש"י זה לעיל גבי ויאמר חותן משה וגו' י"ל משום דכתיב לעיל מיניה ויאמר משה לחותנו כי יבא וגו' א"כ הי"ל גם כן כאן לכתוב ויאמר חותנו ולא להזכיר משה לכ"פ דרך כבוד וכו' ומ"ה פי' הכא ולא פירש זה לעיל. מ וקשה והלא חור כבר היה נהרג במעשה העגל וזה היה אח"כ. ויש לומר יש אגדה אחרת שסוברת שלא נהרג חור במעשה העגל ולפי אותה אגדה מפרש רש"י חור ולפי אגדה

רש"י

שנאמר בו ויהי ערב וגו' (מגילה י): (טו) כי יבא. כי בא י לשון הווה: לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר כ בא אלי: (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב ל חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשונו ל' כמישה פליישטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. (ישעיה לד) כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור מ וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים

עניני עצת יתרו

(יז) ויאמר חותן משה אליו וגו'. רבים מקשים עלת יתרו לא היתה כל כך עלה עמוקה שלא הבין אותה משה ולא אחד מישראל. שיוכלו לעשות שופטים. הלא יוכל משה לבחור גדולי חכמי ישראל ללמדם התורה והמצוה כמו שצוהו ה' והחכמים האלה יתפשטו בכל מחנה ישראל. ושיהיו דיינים בכל שבט וכל שיהיה לו ריב עם חברו יבוא לדון לפניהם ונראה לתרץ דבכל פרשה זו לא נכתב שם יתרו רק חותן משה. והנה אמרו חז"ל אם היו שראל שומעין התורה מפי הקדוש ברוך הוא לא היתה התורה משתכחת

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) גם אתה. לרבות אהרן וחור. תימה שהרי חור נהרג במעשה העגל כדפירש רש"י בפרשת כי תשא גבי ויבן מזבח לפניו קרי ביה מזובח לפניו. ויש לומר דהך דרשא אתיא כמ"ד יתרו קודם מתן תורה היה דאכתי לא נהרג חור:

נחל קדומים

ידעתי את ה' מי ה' וכיוצא שטו"ת מלגיו ושטו"ת מלבר שלא שלח לו דורון וכיוצא ועל כן חרה אפו והביא עליו מכות ובהלות להפליא אך אם הוא הי"ל כבוד ומורא והיה מתחנן להוציא לאור משפטו אפשר דהיו נשארים ישראל אצלו בתנאי שלא ישעבדם יותר מדאי וכיוצא. והעד כי כל מעשה ה' הוא בעבור ישראל הוא כי אחרי צאתם הצילם ממצרים ועמלק וינחם בדרך ישרה ולבל יכם שרב ושמש הקיפן בענני כבוד וכיוצא והביא משל על זה משם רז"ל וז"ש ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל דוקא בעבורם ולא בשביל שהתריס נגדו יתברך והראיה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' ש"מ דאכתי חביבותיהו גביה ובשבילם עשה הכל זה תורף דבריו

מרפא לשון

ז"ל מפני שכבר אמר בסמוך ויבא יתרו חתן משה דמשמע, שכבר בא וכן היא ד' רז"ל שאמר לו אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך שא"א שיאמר לו כן ועדיין הוא בא בדרך. יו) כי יהיה להם דבר בא אלי, אתן לותי. ה"ג דלא כנ"א אתי

חומת אנ"ך

יתרו שזה דוקא לדבר קשה. ועוד האריך בזה הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: (טו) כי יבא אלי העם וכו'. אמרו במכילתא שאל יהודה איש כפר עכו את ר"ג. מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם ואם לאו מה יאמר כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר וצריך ביאור.

מסורת הקריאה

סוף פסוק דכותיה, בסגול ושארא הדלי"ת בשוא: (יז) אשר אתה, במרכא טפחא: (יח) גם אתה, בזקף גדול, ונמסר בגליון המ"ג גם אתה סי' אם נבלת בהתנשא (משלי ל' ל"ב) ובמקום אחר גם אתה תתן בידנו (שמות י' כ"ה) בתביר תחת אתה עכ"ל, וכוונת הסי' אתה דגבי נבל תבל הטעם נשוא למעלה בזקף גדול, לאפוקי השני הוא בתביר, וכתב המבין חידות וז"ל, והיה לו להחשב עם הני זוגין חד זקיף לרומא וחד נחית לתתא, (שמות ו' ט') ואפשר לא קחשיב הך דהכא בהדייהו כי הנהו דחשיב התם המה כולם בזקף קטן, והך דהכא בזקף גדול עכ"ל, ולא ראה דהתם חשיב נמי ז' בז"ג וחשיב נמי ברביע ובפשטא, והאמת כמו שכתב הבעל תיקון סופרים, כי לא מסרה שם רק אותן דבחד ענינא, וכוונתם בזה על ב' אופנים אם שכתובים בכתוב סמוכים להדדי או שמדברים מענין

תרגום אונקלוס

דַּיָּנֵי בְּסַעֲדָךְ . הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא .
תָּבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ .
וּתְהֵי מֵיתֵי אַתְּ . יָת
פִּתְגָּמַיָּא לִקְדָם יְיָ׃ כ. וְתַזְהַר
יָתְהוֹן . יָת קְיָמַיָּא וְיָת
אוֹרָיְתָא . וּתְהוֹדַע לְהוֹן . יָת
אוֹרְחָא דִּיהָכוּן בַּהּ . וְיָת
עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן ׃ כא.
וְאַתְּ תִּחְזֵי מִכָּל עַמָּא .
גּוּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ .
גּוּבְרִין דִּקְשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא
מָמוֹן . וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן . רַבָּנֵי
אַלְפֵי רַבָּנֵי מָאוָתָא . רַבָּנֵי

עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים
וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־
הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ
לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־
הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה
תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי
אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע
וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי

תו"א והודעת להם. מועד קטן ט: ושמת עליהם. סנהדרין יח:

תפסיר הרס"ג

בה עליך. ויכון אללה מעך. כן אנת לאלקום מן גהה' אללה. תרפע אמורהם אליה: (כ) ותנד'רהם עלי אלרסום ואלשראיע. ותערפהם אלטריק אלד'י יסלכון פיה. ואלעמל אלד'י יעמלונה: (כא) ואנת פאנצ'ר מן גמיע אלקום. אנאס ד'וי חיל אתקיא אללה. ד'וי חק שאניי אלטמע. וול עליהם

בעל הטורים

לעצת יתרו נאמר כו על מקומו יבא בשלום אבל לדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: (כ) והזהרתה אתהם. ב' ההי"ן יתירים אלו יו"ד דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

רשב"ם

היה אתה לעם מול האלהים. לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע מה יאמר לך הקדוש ברוך הוא והזרת אתהם וזהו הדבר הקשה יביאו אליך אבל שאר דינים הנודעים (בקל) לחכמי ישראל שתשים עליהם. ישפטו הם והקל מעליך: (כא) אנשי חיל. אנשי ממון וגבורה שלא יגורו מפני איש: שונאי בצע. שוחד וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בצע רע לביתו מה בצע כי נהרוג את אחינו. מה שכר. כי יבצע כי ישל אלוה נפשו:

רש"י

עמך. (מכילתא) בעלה אמר לו לא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוה"ק שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שעי"כ יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרי' כל דיינא דמפקין ממונא מניה בדינא ם לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. ששת

שפתי חכמים

אחרת אינו בא לרבות אלא אהרן וזקנים. מהרש"ל: נ דתחזה מל' חזיון דאל"כ הל"ל תבחר א"נ דאל"כ איך יכול משה לברר מת"ר אלף אנשי חיל ואנשי אמת: ם הרא"ם כתב על רש"י ז"ל דלא דק כי אין הנדון דומה לראיה וי"ל כגון שבאו שנים לפניו ואמר אחד מהם אם אין אתה מזכני הריני שורף את ביתך ודיין זה ירא מפניו ומזכהו ויודע דיין זה שבעל דין חבירו יתבענו לדין על שחייבו שלא כדין ויתחייב לשלם לו מה שהפסידו וע"ז קאמר כל דיינא וכו' כלומר כל דיין שחייב לשלם ממון משום שזיכה את החייב על ידי אונס אפ"ה לאו דיינא הוא שלא היה לו לזכות את החייב שהרי כתיב לא תגורו מפני איש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) שרי אלפים. בשלהי פ"ק דסנהדרין מסיק שהיו שרי אלפים שש מאות ושרי מאות ששת אלפים ושרי חמשים שנים עשר אלף ושרי עשרות ו' רבוא. ותימה שהרי כשנטלו מישראל י"ח אלף ושש מאות לשרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים אם כן לא נשאר בישראל ששים רבוא ולא תמצא בשרי עשרות ו' רבוא. וי"ל דמתחלה היו בוררין לשרי עשרות ו' רבוא ומן החשובין שבהן היו בוררין י"ב אלף לשרי חמשים וגם משרי חמשים היו בוררין מחשובין שבהן ו' אלפים לשרי מאות ומהם בוררין ו' מאות לשרי אלפים והא דאמרינן התם נמצאו דייני ישראל ז' רבוא ות' אלפים ושש מאות שם דייני קא חשיב אי נמי שרי עשרות היו מן הששים רבוא של ישראל שהיו מבן עשרים ועד בן ששים שנה אבל שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים היו מן הזקנים שהיו מבן ששים ומעלה:

ענייני עצת יתרו

נשתכחת מהם ואף שלא זכו ישראל לזה עכ"ז היה ברצונם לשמוע התורה מפי משה ששמע מפי הגבורה. ואף שהיה כבד עליהם לעמוד על משה מן הבקר עד הערב וידעו ג"כ עלה זו שיכול משה למנות שופטים עליהם. עכ"ז קבלו עליהם בטרחא הגדולה הזו אך לשמוע התורה מפיו של משה אליהם. וגם מי זה אשר יערב לבו לומר כזאת למשה שיהיו כממעטים בכבודו ואחת היא להם אם שומעים ממשה או מאנשים אחרים ע"כ שתקו ולא אמרו דבר. וגם משה רבינו עלמו אף שידע שכובדו רב מכחו מ"מ מחמת אהבת ישראל המודרש בלבו להשפיע להם רב טוב לא השגיח לכובד המשא אשר עליו רב מכחו אך מסר נפשו וכחו למען טובת ישראל. וגם לא רצה לשאול מפי הקב"ה אם ירשהו למנות דיינים. שיתראה שמשה רוצה להשליך מעליו הנהגת ישראל ואינו בוטח בה' הנותן ליעף כח. ומחמת שמשה וישראל לא שאלו כזאת מהקב"ה. ע"כ גם הקב"ה לא אמר להם שימנו שופטים. שיהיה נראה שאין הפרש אם לשמוע הדיינים מפי משה או מפי שופטים. אך כאשר בא יתרו שהוא חותן משה. יען למשה למנות שופטים מחמת שני דברים. א) לא הכין החילוק שאמרנו. והיה אלו הדבר שוה אם ישראל ישמעו הדינים מפי משה או מפי דיינים אחרים. שנית רצה לפקוד על טובת חתנו שהוא ככנו. ע"כ אומר הכתוב ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר" מחמת שהוא חותנו ע"כ יעצו למנות שופטים להקל עולו מעליו וזה שאמר הכתוב וישמע משה לקול חותנו. מחמת שחותנו בא אליו בקולו לנגוס אותו במנוי השופטים ע"כ שמע לעצתו. אף שמשה וישראל לא היו רולים כזה. ועל אופן זה שאל משה מהקדוש ברוך הוא אם ימלא רצון חותנו. וה' נתן לו רשות על זה:

מאות

אבן עזרא

לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי. רק בעבור שידברו בה הרבה. יחשבו שם זה התאר כאילו הוא שם עצם. אלהים יראני בשוררי. בראשית ברא אלהים. ורבים ככה. על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה. ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת. וזהו אמרו וצוך אלהים. ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים. ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי. ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרת. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורות גם מספקות. כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון. וטעם והזהרת. מן ולא נזהר. וטעמו נשמר: אתהם. שתי מלות. והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהיא העיקר. כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו. וללכת אחריו. ולמול ערלת הלב. ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור. וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשיתו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זאת מצות עשה למעשה. ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר. כמו השבת והמועדים ופדיון הבן אהבת הגר וציצית ותפילין ותפלה ומזוזה. גם שעטנז. ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה.

אבי עזר

תדוה) המדקדקים הרבו לדבר בענין שני שואין בסוף התיבה. כי וולאנו כן כמה תיבות מגזרת נחי למ"ד ה"א כמו וישב ישמעאל ויפת נסתר. וכתב רבינו יונה שבאו כן להריץ המלה לאחר זה. והתימה שלא נהו כן שאר גזרת נחי למ"ד ה"א. כמו ויכן ויקו. לכן כתב הרד"ק טעם אחר לזה. ואכן לא נפקא לן מידי: (יח) (עשהו מלה זרה) ארבע גזרות הן שנראה בהם הה"א וסמוך כגנת כמוה גבה נגה תמוה. אבל במלות עשה לא נראית וע"כ

נחל קדומים

ז"ל בקיצור נמרץ: י (ז) ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים. פירוש השר שקטרג עליכם בים כמשז"ל והנה מצרים נוסע אחריהם על השר ומיד פרעה כמשמעו אשר הציל את העם הערב רב מתחת יד מצרים: יא (ח) עתה ידעתי וגו'. כי בדבר אשר זדו עליהם. יש להבין מה חכמה וידיעה זו ואמאי אכפל לומר דבר ידוע וגלוי לכל. ואפשר לומר במה שידענו מרז"ל כי שר מצרים היה קיים וקטרג הרבה עד שהמיתו בים. והכלל הוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואה"ד על מלכי האדמה וזו היא סיבה שנתחזק פרעה ביודעו שהשר שלו קיים. ובאמת דצריך ישוב איך לקו מצרים כל כך מכות נמרצות ונחרצות והשר עדיין קיים. ויש לתרץ זה כי דינו יתברך משפט חרוץ באותה מדה ועד שלא בא לזה הכל כמו פירות עד שיהיה עיקר הדין וזהו החידוש והוא הדבר אשר דבר יתרו עתה ידעתי כי בדבר אשר זדו שיטבעו בים ונעשה קריעת ים סוף באותה מדה ועד שם היה שר מצרים קיים כי עדיין לא היה עיקר הדין באותה מדה ואז מת השר והוא פלא ומוכרח שאינו עיקר הדין אלא באותה מדה והשאר לא יתחשב כי הם פירות וא"ש עתה ידעתי כי בינותי והתחכמתי להבין דרכיו יתברך ומה עצמו ראשיהם: יב (ט) לאכל לחם עם חתן משה כי יתרו עשיר היה והביאו עמו לחם הרבה ואכלו עמו לחם כדי לכבדו וגם שהיו תאבים לאכל לחם. רבינו אפרים ז"ל: יד (י) וירא חתן משה וגו' מדוע אתה יושב לבדך וגו'. יש מי שכתב דאיך יתכן דמשה רבינו ע"ה לא ידע עצה זו מדעתו עד שבא יתרו ואם הוא לא ידע איך ה' לא ציוהו: אמנם אפשר דמשה רבינו לא רצה בזה שלא לתת מקום לדיינים שיכשלו ולא ישפטו אמת או שיטלו שררה ומזה

מרפא לשון

וכדמתר' לעיל כי יבא אלי אתן לותי. כא) שנאי בצע, דסנן לקבלא ממון. פי' הרמב"ן ז"ל שאינם מקבלים ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט

מסורת הקריאה

אחד אף שהם בב' ספרים, אבל גם אתה דנדון דידן עם אותו דלעיל אינם סמוכים ולא מדברים מענין אחד: (כ) ילכו, חטעם ביו"ד והלמ"ד בשוא נע: (כא) שנאי, השי"ן במונח והנו"ן שוא

מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃
כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה
כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־
הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל
מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים
וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה
עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי
כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ
כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה
אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם

תרגום אונקלוס

חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשׂוֹרְיָתָא׃ כב. וִידִינוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן. וִיהֵי. כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוֹן לְוָתָךְ. וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדִינוּן אִנּוּן. וְיֵיקְלוּן מִנָּךְ. וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ כג. אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעֲבֵיד. וִיפַקְּדִנָּךְ יְיָ. וְתִכּוֹל לְמֵקָם. וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין. עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ כד. וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי. וַעֲבַד. כֹּל דַּאֲמַר׃ כה. וּבְחַר מֹשֶׁה גּוּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל. וּמַנִּי יָתְהוֹן. רֵישִׁין

תפסיר הרס"ג

רויסא אלוף ומאיך. וכ'מסין ועשאראת: (כב) פיחכמון פי מא בין אלקום פי כל וקת. ויכון כל אמר עצ'ים ירפעונה אליך. וכל אמר צג'יר יחכמון פיה הם. וכ'פף ען נפסך. ויחתמלון מעך: (כג) אן אנת צנעת הד'א אלאמר. ואמרך אללה בה. אטקת אלקיאם. ואיצ'א גמיע הד'א אלקום. אלי מוצ'עה יציר בסאלם: (כד) פקבל מוסי מן חמוה. וצנע גמיע מא אמרה: (כה) פאכ'תאר מוסי אנאס ד'וי חיל מן

אבן עזרא

כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים. על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל. שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם. והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים. כמו בחר לנו אנשים. כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים. כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו. אנשי אמת שאינם כזבנים: שונאי בצע. ממון. והם נודעים ככה למראה עיני אדם. וכנגדם אמר משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וט' אלפים. וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה. והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה. ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים. כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם. ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות. והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם. וכתוב כמעשה ארץ מצרים. והנה דור המדבר שלמדם משה מ"ם שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן. ומימיהם נאמנים. והמן מפקח. הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים. ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי' לכם לב לדעת. והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים. והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו. אולי אלה הם ראשי השבטים. והיה מספרם שנים עשר. ושרי המאות הם רבים. ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה. ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי"ו ויכלת. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו או תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל. כמו עמוד פתח האהל. גם

תולדות אהרן

וכל הדבר. סנהדרין יז: והקל מעליך. סנהדרין טו: ונשאו אתך. סנהדרין ⁘: וגם כל העם. סנהדרין יז:

רשב"ם

(כב) כל הדבר. לדרוש אלהים: (כג) וצוך אלהים. כשיצוך אלוה לשפטם: ויכלת עמוד. ע"י מסייעך: וגם כל העם הזה. הנצב עליך מן הבקר ועד הערב יבא מהרה איש איש אל ביתו בשלום:

בעל הטורים

(כג) וצוך. ב' . הכא. ואידך וצוך לנגיד פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד: על מקומו. ב' במסו'. דין. ואידך והתבוננת על מקומו ואיננו לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לאו יעשו לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו:

שפתי חכמים

ע פי' ויהיו דנין בכל עת ונקרא עתיד כלומר שידונו בכל עת אבל ושפטו השני מתרגם ודיינין שהיו דנין בכל עת ונקרא בינוני עבר: פ פי' דא"א לפרשו ל' צווי משום דבמינוי הדיינים הנזכרים בכר הגיע הקלות ואין צריך פעולה אחרת לעשות כדי להקל ופירושו בזה תוכל להקל מעליך ולא בסבה אחרת: צ פי' כאלו אמר ואם צוך

רש"י

אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותי' קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא היה ליה למימר אלא מתחלה שרי עשרות ברא‏שונה ואח"כ בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה כן נראה לי נכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון ע לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון פ הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד. המלך בגבורה אם יצוה אותך צ לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים

עניני עצת יתרו

(כב) בכל עת. רמז אפילו בזמן שהיה משה עסוק בקבלת חוקי ה' ותורותיו וכלומה אלו הם פנויים ישפטו בכל עת משא"כ יכול עשות משה:
והקל מעליך ונשאו. פי' כי מה שאני אומר לך להקל מעליך לא שלא תשפוט אלא הדבר גדול אלא ונשאו אתך פירוש אתה והם תהיו במלאכה זו (אוה"ח):
(כג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים וגו'. וודאי משה לא יעשה דבר זה עד אחר שילוה לו ה' וצריך הוא להמלך בגבורה תחילה ואם כן היה לו להפך הסדר ולומר וצוך אלהים קודם אם את הדבר הזה תעשה. ונראה שקאי על מה שנאמר והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות וגו' ואחר כך ואתה תחזה מכל העם וגו' כי צריך אתה ללמדם תחלה משפטי ה' כי לאו כל כמיניה למנות דיין דלא גמיר ולא סביר ועל זה אמר אם את הדבר הזה תעשה ללמדם תחלה חקי האלהים ותורותיו אז וצוך אלהים יכול להיות שיסכים הקב"ה על ידך אבל קודם זה ודאי לא יסכים. ומה שנאמר וכל העם על מקומו יבא בשלום נראה שחסר כאן תיבת איש כי היה לו לומר איש על מקומו יבוא בשלום ופירשו שכל איש פרטי ישב בשלום תחת גפנו ותאנתו כשיש דין למטה ושלום על ישראל. ומדלא קאמר איש ש"מ שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם בכלל כאחד ואין זה כי אם ארץ ישראל כמו שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ פי' רש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לכך לא נאמר כאן ישב בשלום אלא יבא בשלום לומר שבזכות מנוי דיינים כשרים כל העם הזה על מקומו המיוחד לכל העם והוא אדמת ישראל לשם יבא כל העם בשלום שמה שהרי עדיין לא באו שמה והורה שהחמס מקלקל הארץ ודור המבול יוכיח וגלו בעבור העדר המשפט שנאמר יתום לא ישפוטו וגו' ולעתיד ציון במשפט תפדה. ואמר על משה ויכלת עמוד כאן וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הוציא את משה מן הכלל כי כבר נגזר עליו בפסוק עתה תראה את אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה וגו' שמשה לא יבא שמה על כל פנים [כ"ין]:

בתורא

נחל קדומים

יצאו כמה חטאות מקנאה ושנאה וכיוצא. והוא ידע בעצמו שיוכל להכיל את כל המשא כי רוח אלהים בו אך יתרו כשא"ל העצה הוכרח להסכים כדי שלא יאמרו שהוא רוצה להשתרר ושלא ירים איש ראש בלעדו וגם שלא לומר דלגבי דידיה אין כל זה משא שהיה נראה גסות הרוח. עכ"ד. ולי נראה דודאי משה רבינו ע"ה יכול להכיל הכל וגם ה' יתן לו כח בעודנו רובץ תחת משא העם. אמנם לפי האמת זהו רצון ה' להגדיל מערכות ישראל ולעשות יקר לראויים להם ולזכות יתרו המתין הקדוש ברוך הוא עד שבא כי זהו תיקונו דקין כפר ואמר לית דין ולית דיין ועתה הוא השתדל למנות דיינים כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. וכן על דרך זה אמרו רז"ל כן בנות צלפחד דוברות כך כתובה פרשה זו לפני במרום אלא שזכו בנות צלפחד ונתגלגל על ידיהן. וה"נ נימא גבי יתרו ודוק: טו (יא) יבא אלי העם. אותיות עם אליה יבא רמז שעתידים לבא משה ואליהו ודור המדבר עמו רבינו אפרים ז"ל: כב (יב) כלומר תוכל לעמוד מתי שתרצה ולא תצטרך לישב מבקר לערב בדין ולא לבטל תלמוד תורה וגם כל העם הזה על

חומת אנ"ך

ואפשר מ"ש הרב בני חיי בלקוטים במסכת עירובין דטעם מרע"ה שלא מינה דיינין היינו דמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ואיך אפשר שיהיו דיינים בפניו ואמר לו יתרו דיכולי' לדון דבר פשוט שאינו הוראה וז"ש את הדבר הקטון ישפוטו הם עכ"ד ואפשר דיהודה איש כפר עכו קשיא ליה מה טענה היא זו לה"ש לו יתרו מדוע אתה יושב לבדך וכי המתנו יפלא שבאים לדון. והשיב כשהוא אומר לדרוש אלהים והיינו כמו שתרגם אונקלוס למתבע אולפן יפה אמר דהם תלמידים ואסורים להורות הלכה בפני רבם. והשיב יתרו דיכולין לדון דבר פשוט דאין בו דין מורה הלכה כמדובר. ולפ"ז דהויכוח שלהם היה משום דין מורה הלכה אפשר לרמוז במ"ש ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והוא כמ"ש פ"ק דמגילה וחולדה היכי מתנבאה במקום ירמיה ומשני חולדה קרובת ירמיה ולא מקפיד עלה והגהות אשרי פ' הדר הוכיח מכאן דאם רבו אינו מקפיד שרי הן אמת דדברי הג"א הללו עמדתי עליהם אכי בעניי במ"א וגם סיים בהג"א דיש לגמגם ומ"מ דרך דרש נהגו כת הקודמים לפנינו ולפני פנינו דכשיש סברא בעולם רומזים בפ' או במאמר רז"ל עפ"י אותה סברא. והנה מוכח מסוגית העפ"י דף ס' ע"ב דהגם דרבו מוחל לא מסתייעא מילתא להורות כהלכה וכמ"ש התוס' שם. ועפ"ז אפשר לומר גם יתרו ידע דאסור לתלמיד להורות

ראשים על־העם שרי אלפים שרי
מאות שרי חמשים ושרי עשרת:
כו ושפטו את־העם בכל־עת את־
הדבר הקשה יביאון אל־משה
וכל־הדבר הקטן ישפוטו הם:
כז וישלח משה את־חתנו וילך לו
אל־ארצו: פ רביעי יט א בחדש
השלישי לצאת בני־ישראל מארץ
מצרים ביום הזה באו מדבר סיני:
ב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני

* שלישי בספה״י

תרגום אונקלוס

על עמא. רבני אלפי רבני מאותא. רבני חמשין ורבני עשורתא: כו. ודינין ית עמא בכל עדן. ית פתגם קשי מיתן לות משה. וכל פתגם זעיר דינין אנון: כז. ושלח משה ית חמוהי ואזל ליה לארעיה: א. בירחא תליתאה. למפק בני ישראל מארעא דמצרים. ביומא הדין. אתו למדברא דסיני: ב. ונטלו מרפידים. ואתו למדברא דסיני. ושרו

תו״א ושפטו את. סנהדרין לד: בחודש השלישי. ר״ה ג. ביום הזה באו. שבת פו: מדבר סיני. שם פט:

בעל הטורים

(כו) הקשה. ב׳ במסורה. הדבר הקשה. ערפך הקשה. מלמד שהיה משה דן דין האלהים (נ״א אנשי אלים) שהיו קשה עורף: (א) בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגיורת והשבויה והמשוחררת לא ינשאו עד שיהיה להם ג׳ חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים המתין להם ג׳ חדשים ליום מ״ת שנתחתנו בו להקב״ה: לצאת. ג׳. הכא. ואידך לצאת בני ישראל על ענין הבית וכן הכא בנו את משכן. ואידך על מיתת אהרן בשנת הארבעים לצאת בני ישראל שמיתת הצדיקים מכפרת: ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה:

רשב״ם

(כו) ישפוטו הם. כמו לא תעבורי מזה. בכמה מקומות (וא״ו מלאפום במקום וא״ו חולם):*

רש״י

ק הגלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו (כאלם) וכן (רות ב) לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר ר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו) בראש חודש ש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו: (ב) ויסעו מרפידים. למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא

שפתי חכמים

אלהים ויכלת עמוד. דאל״כ מאי ונוך אלהים מהיכן ידע שילוהו השם כמו שהוא מייעץ לו: ק דא״א לפרשו על הבעלי דינים כיון שבמדבר לא היו עובדי אדמה ולא בעלי מלאכות ואע״ג דגרת׳ מן הכתובים שישב משה לבדו מ״מ דרשו רז״ל שנלוו עמו אף קודם עלת יתרו מדכתיב גם אתה גם העם. (מהרש״ל) גם לרבות אהרן כל לרבות נדב ואביהוא ובכלל הרבוי של אהרן הם הזקנים אבל נדב ואביהוא אינם בכלל זה שהרי עדיין לא היו זקנים לכך מרבה אותם ברבוי אחר אבל לא רצה לחשוב הכא חור כיון דיש מדרש שכבר מת א״כ מה תועלת לחשוב אותו: ר דאל״כ למה תלה השליחות במשה אלא ע״כ לגייר בני משפחתו וזהו שבח למשה דכתיב ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו׳ וילך וישב את העם: ש כתיב הכא ביום הזה וכתיב התם החדש הזה לכם מה להלן בר״ח אף כאן בר״ח. (כח״י) כ״ל דה״פ בחדש השלישי ביום הזה ולא נכתב באיזה יום היה הוי אומר לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ר״ח הי׳ כי ר״ח נקרא חודש כמו מחר חדש וכן לא חדש ולא שבת וכו׳ וז״ש בחדש השלישי לכן פריך הרב א״כ לא הול״ל אלא ביום ההוא כיון שנשמע שהיה ראש חודש בלי ב״ש אלא וכו׳ וכזה יתורצו

ענין קבלת התורה

(א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו׳. הכפל לשון שיש בשני פסוקים אלו. ביארו הכתובים כזה שעם היות שנסעו מרפידים אשר קרה להם שם מה שקרה עם עמלק שבא עליהם פתאום וילחם בם שמפני זה היה ראוי שיפחדו וישימו לב במקום תחנותם ולא יחנו במדבר אבל יעלו בהר להשגב שם מפחד אויב שלא יבא עליהם ומההר ילחם בם הנה הם לא עשו כן כי בבואם אל מדבר סיני בטחו באלהים ויחנו במדבר באומרם ה׳ לי לא אירא מה יעשה לי אדם עד שבהיותם קרובים וסמוכים להם לא עלו בו לחנות שמה אבל ויחן שם ישראל נגד ההר ולא עליו כי עשו זה מרוב בטחונם באלהים ולתקותם שמאותו ההר תנתן אליהם התורה. חז״ל אמרו כל המסעות והחניות שהיו ישראל נוסעים וחונים מיום צאתם ממצרים עד בואם אל המקום הזה. היו במסה ומריבה. ע״כ כתוב הכל בלשון רבים ויסעו ויבואו ויחנו. ועבור זה משה לא הי׳ יכול לפנות לבו ולהתבודד בשכלו ומחשבתו בעניני ה׳ כי הי׳ טרוד בעניני העם להרגיע את רוחם ולמלא משאלותם. אבל בחניה זו כתיב ויחן שם ישראל. בלשון יחיד. כי כלם היו כאיש אחד בלב אחד. והמחנה היתה שלוה ושקטה. ולא היו לנושה שום דבר עם המחנה ע״כ ומשה עלה אל האלהים. ר״ל משה התבודד ועלה במעלות השכל וההתבודדות אל האלהים בהכינו נפשו וכחותיו לקבל השפע הנבואיי מתי תבוא אליו. ואז מתוך התבודדותו ויקרא אליו ה׳ מן ההר שיעלה שמה ודבר עמו וזוהו בשליחותו. ומלת עלה שנאמר כאן ומשה עלה אל האלהים היא עליית השכל וההתבודדות לא עליה גשמית אל ההר. ע״כ לא כתיב ומשה עלה אל ההר. כי אם „עלה אל האלהים״. וזוהו ה׳ שילך אל העם לדעת מהם אם יחפצו לקבל התורה. ושלא ישאל זה אל ראשי העם בלבד. אלא גם לכל העם. והוא אומרו כה תאמר לבית יעקב. אל ההמון והנשים. שגם הם יחפצו בקבולה. ותגד לבני ישראל אל השרים והישרים והצדיקים שבהם. והנה אמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. בקיצור

נחל קדומים

מקומו יבא בשלום כלומר אם יהיו כל הדינין נחתכין על פיך אם יבא אדם שיש לו דין צריך להתעכב זמן מרובה אבל עתה אותו הבע״ד על מקומו יבא בשלום כלומר מיד וחוזר לביתו שאם לא מצא בית דין זה פנוי ילך לאחר וזהו בשלום כלומר נעשה לו דין

מרפא לשון

וכע״ש האיי דיינא דשאיל שאילתא אסיר למידן דינא. כג:) ושפטו את העם, ודינון. ה״ג על משקל ויקימון ויתיבון שהוא ל׳ פועל יוצא דלא כנ״א וידונון שהוא ע״מ ויקומון ויתובון פועל עומד וכן ישפטו הם, ידינון. כל הדבר הגדול, כל פתגם רב. קשה למה לא תר׳ כל פתגמא רבא כלשון הכתוב דאיכא נפקותא מנה לדינא כמ״ש בסנהדרין י״ח כהן גדול שעבר על עשה ועל ל״ת הרי הוא כהדיוט (ר״ל שא״צ לדונו בב״ד של ע״א) ויליף לה מדכתיב כל הדבר הגדל ולא כל דבר גדול דמשמע דווקא עבירה שיש בה מיתת ב״ד נדון בב״ד של ע״א שהם חשובים כמשה ונר׳ שלא יאות בתרגום לומר כל פתגמא רבא דל׳ כל כולל כל דבר בלי גבול ולשון פתגמא רבא מורה על דבר ידוע. כג) על

מסורת הקריאה

נע: (כו) הקשה, נמסר עליו ה׳ פתחין בלישנא, ר״ל שהשי״ן בסגול שהוא פתח קטן וסי׳ נמסר בפרשת וילך (ל״א כ״ז) עי״ש: ישפוטו, מלרע מ״ש:

חומת אנ״ך

בפני רבו. אמנם סבר דמרע״ה עניו מכל האדם ואינו מקפיד ובכה״ג שרי כמ״ש הג״א וזהו שדקדק יתרו לומר מדוע אתה יושב לבדך דהול״ל מדוע תשב לבדך אלא רצה לומר מדוע אתה שיש לך ענוה גדולה ואינך מקפיד כי בזה ליכא איסור מורה הלכה בפני רבו. והשיב משה רבינו ע״ה כי יבא וכו׳ ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי וכו׳ דלכאורה והודעתי וכו׳ יתר. אך רמז לו דהגם דאיני מקפיד ושרי להורות לפני מ״מ לא מסתייעא מילתא ואינם מורים כהלכה וז״ש ושפטתי והודעתי וכו׳ דאם שופטים אחרים אינם מודיעים חקי האלהים דלא מסתייעא להו מילתא ומשו״ה ושפטתי והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. וא״ל יתרו דידונו הפשוט דאין בו דין מורה הלכה אפילו לרב שמקפיד: (יח) נבול תבול וכו׳. אפשר להבין הכפל במ״ש בפסחים דף ס״ד דאיכא מ״ד דסמכינן אניסא ומקשים מ״ט דלא היו מניחין לאכול הכ״נ אלב בערב יוה״כ. והתירוץ דשם מזיק כמ״ש בעניותי בקונטרים שער יוסף דף ק״ז. ועוד הקשו מאמה כליא עודב

גמיע אל אסראיל. וולאהם רויסא עליהם. רויסא אלוף ומאיין. וכ׳מסין ועשאראת: (כו) פצארו יחכמון פי מא בין אלקום פי כל וקת. כל אמר צעב ירפעונה אלי מוסי. וכל אמר צג׳יר יחכמון פיה הם: (כז) פאטלק מוסי חמוה. ומצ׳א אלי בלדה: (א) פי אלשהר אלת׳אלת׳. לכ׳רוג בני אסראיל מן בלד מצר. פי ד׳אלך אליום. גאו אלי ברייה׳ סיני: (ב) אד׳ רחלו מן רפידים. וגאו אלי

קריאה ליום א דשבועות

א בחדש השלישי
ב ויבא משה
ג ויאמר ה׳ אל משה לך אל העם
ד וירד משה
ה וירד ה׳ על הר סיני

נוה שלום

ותלה כל הארץ. יט (ב) ויסעו מרפידים, אד׳ רחלו וכו׳, וכבר נסעו

חלק הדקדוק

שלא בסמיכות (ריב): כו) וכל הדבר הקטן ישפוטו הם. תיבת ישפוטו מלרע וכ״ה בכל התיגאן וכ״כ הר״מ לינזאנו ז״ל וכ״כ מהרי״ב שהטרחא בטי״ת וכמוה לא תעבורי מזה וכן עוצו עצה ותופר. עוצו ודברו. עיין

אבן עזרא

פשוטה וערה וחגורה על חלצים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניך יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם. רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו. ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו. והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים. וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם. וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור. ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש. ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה. רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין. ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפוטו. בשורק תחת חולם. כמו וגם לא תעבורי מזה. כמו ולא תעבורי. ורבי שלמה

אבי עזר

הה״א בתיבה עשהו הות לשימוש ואינה מן היסוד כמו שורהו ירנהו. אמר המחבר מ״ש הרב לקמן וז״ל שרי אלפים יש לתמוה וכו׳ יהיה מספרם יותר משבעים אלף וזה רחוק וכו׳ ע״ש וכבר מילתא אמורה בדברי חז״ל סנהדרין י״ח ומנה לא תזוע וכל התקירות והחכמות נטלות נגד דבריהם הקדושים ותימא: (כג) (עמוד שם הפועל) גם

ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר: ג ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יהוה מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: ד אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא

במדברא. ושרא תמן ישראל לקביל טורא: ג. ומשה סליק לקדם יי. וקרא ליה יי מן טורא למימר. כדין (י"נ כדנן) תימר לבית יעקב. ותחוי לבני ישראל: ד. אתון חזיתון. דעבדית למצראי. ונטילית יתכון כד על גדפי נשרין. וקריבית יתכון

תולדות אהרן

ומשה עלה. סוכה ס: כה תאמר. **שבת** פו: אתם ראיתם שם:

בריה' סיני. ונזלו פי אלבר. ונזל ת'ם אסראיל חד'א אלגבל: (ג) ומוסי צעד אלי אללה. פנאדאה אללה מן אלגבל קאילא. כד'א קל לאל יעקוב. ואכ'בר בני אסראיל: (ד) אנתם שאהדתם. מא צנעת באלמצריון. וחמלתכם שביה עלי אגנחה' אלנסור. ואתית בכם אלי

נוה שלום

מרפידים עיין ראב"ע. (ד) על כנפי נשרים שביה עלי אגנחה' אלנסור, עשיתי במצרים נקמות ואתכם נשאתי משם דומה כאלו הייתם נשואים על כנפי נשרים כלומר שנשמרתם מכל נזק. אלי, אלי גבלי הד'א, וכן

חלק הדקדוק

בחלק הדקדוק עכ"ל: ג) ותגיד לבני ישראל. בצירי וביו"ד (מהרי"ב):

אבן עזרא

רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו. ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו. בדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח. הרים נזולו בסוף פסוק. ואמר תהתלו בו. כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו. ותנועה אחת לבדה. וככה ישפטו הם כמו ישפוטו. בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח. ככח סוף פסוק בו. הנה עמים תחתך יפלו. יי' על ימינך. טוב עשית עם עבדך. ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד. כמו ואברם הולך עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה. אם לא יהיה פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש. כמו מחר חדש. והזכיר הכתוב זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה. אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל. וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם. ושב נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא. כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה. ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר. אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים. כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר. כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור

אבי עזר

פשוטה ועורה והגורה על חללים לדעת הרב המה ווקורים בתוספת. אבל דעת רד"ק שהמה בלשון ציווי בתוספת ה"א: (כו) (ישפוטו הם) הרב בא לפרש. מדוע כאמר פעם ראשונה בשוא. ובפעם השני ישפוטו בחול"ם. ועיקר דברי הרב שאין כח

רשב"ם

(ב) נגד ההר. הנזכר למעלה. תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ד) על כנפי נשרים. שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה גם שלא הוזקתם כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף: ואביא אתכם אלי. להיות אני לכם לאלהים:

בעל הטורים

(ג) ותגיד לבני ישראל. מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברות: (ד) אתם. ד' ר"פ הכא. ואידך אתם קחו לכם תבן בשביל שלא רצו מצרים לתת להם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי. לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי נעולם אני נצב: ואביא אתכם אלי. מה אשה נקנית בכסף ובשטר ובביאה אף ישראל כן. בכסף זו ביזת מצרים. **בשטר** זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אלא תקרי מורשה אלא מאורשה. בביאה זהו שנאמר ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע **ג"פ** וארשתיך לי: **ואביא** בגימ' בביאה:

שפתי חכמים

קושיות הרא"ם: ת דכתיב ויחן ישראל נגד ההר כאיש אחד: א אינו ר"ל כ"מ שנאמר מנגד שהוא מזרח דהא כתיב מנגד סביב לאהל מועד יחנו ואין פירושו למזרח אלא ר"ל כ"מ שנאמר מנגד על פיאה מיוחדת שמלת מנגד מורה על הנוכח ונוכח האדם תמיד מורה על הפנים ומזרח נקרא פנים. רא"ם: ב דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש מדאשכחן במקום אחר שכל עליות של משה בהשכמה היו א"א לומר שעלה ביום ביאתו וא"א לומר נמי שהיה ביום השלישי דהא כתיב וישב משה דברי העם ביום המחרת שהוא ג' לחדש וכתיב ויגד משה את דברי וכו' הוא רביעי בחדש כמו שפירש"י לקמן ואי היה עלייתו ביום שלישי לביאתו ולא הוי נתינת התורה בששי בחדש לפי החשבון: ג היינו שיאמר לנשים תחלה ואח"כ לאנשים: ד כיון שמצינו דדבור הוא לשון קשה כדכתיב דבר אדוני הארץ אתנו קשות ש"מ שאמירה הוא לשון רכה ועוד מדכתיב ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף וגו' וכתיב נמי ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא וגו' וכתיב נמי סוף סדר ויחי ויאמר אליהם יוסף אל תיראו וגו' מכל אלה נראה דלשון ויאמר לשון רכה הוא: ה דק"ל למה הוצרך לומר אתם ראיתם ועוד שלא תפול ראייה אלא על הדברים הנעשים לא על העשייה ועוד בקרא משמע דהמאמר הזה אינו אלא להודיעם שהם חביבים לו כדמסיים ואשא אתכם על כנפי נשרים ומה חבה הראה להם בזה דהלא לא עשה להם מה שעשה אלא בעבור שחטאו ולא בעבור חבתן ל"פ וכו' הרא"ם: ו אע"פ דבפרשת בא בפסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה פירש"י ק"ך מיל היה ובאו שם לפי שעה הוא שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וכאן פי' שכולם נקבצו לרעמסס כו' דהא והא איתא: ז הרא"ם גורס ד"א

רש"י

ככר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה ת אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): **ויחן שם ישראל.** כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): **נגד ההר.** (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד א פנים למזרח: **(ג) ומשה עלה.** ביום השני ב וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר (שמות לד) וישכם משה בבקר: **כה תאמר.** בלשון הזה וכסדר ג הזה (שבת פו): **לבית יעקב.** אלו הנשים תאמר להן ד בלשון רכה: **ותגיד לבני ישראל.** עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): **(ד) אתם ראיתם.** (שבת פו) לא מסורת היא בידכם ה ולא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: **ואשא אתכם.** (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס ו שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גשן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס ואונקלוס תרגם ואשא ואטלית יתכון כמו ואסיע אתכם תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: **על כנפי נשרים.** כנשר הנושא ז גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף אחר פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: **ואבא**

ענין קבלת התורה

בקילור מופלג. לפי שטבע בני אדם הוא שלא יערב להם לשמוע פעמים רבות הטובות שקבלו מזולתן כי ירגישו בזה הכנעה ושפלות ולכך הזכיר הקב"ה להם ענין מצרים בקולר גדול. ואמר שראו עם זה מה שעשה עמהם הטובה והחסדים והוא אמרו ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"ל להוציא אתכם ממצרים ולהציל אתכם מהמכות שהוכו במצרים כאשר ידאה הנשר המגין על אפרוחיו. וכ"ז משל לטובות הגשמיות. ואמרו ואביא אתכם אלי ר"ל שלא מסרתי הנהגתכם לשום מזל ושר משרי מעלה כי **יחדתי אתכם** לבד להנהגתי והשגחתי. **ותז"ל** אמרו כה תאמר לבית יעקב. באמירה רכה. ותגד לבני ישראל דברים הקשים כגידים. וצריך להבין הלא אחת דבר להם משה. ומאין זה שתים שמעו קשות ורכות. אלא אותם הדברים עצמם אשר הם רכים לרכי לבב הם קשים לחזקי לב ואנשי מדע. כי מאמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' הוא דבור המתקבל על לב אדם הרוצה לראות נקם במתקוממיו. כי תגל נפש בית יעקב בהזכיר. אותם איך התעולל הש"י במצרים ושלח בם חרון אפו עברה וזעם וגו' על אשר הרבו לפשוע נגדו ית'. אולם המשכיל בשמעו כי הש"י ישלם גמול לממרה פיהו. **שלא יחרד ויפחד** כי

נחל קדומים

מיד ודין נקרא שלום רבינו אפרים ז"ל: **א** (יג) בחדש השלישי הוא חדש סיון גי' ענו. וסיון גימט' ענו ומשה נקרא עניו שנא' והאיש משה ענו מאד וס"ת ה' ספרים ה' חומשי תורה ממיול גי' ענו יבא ענו ויקבל ענו בחדש ענו. רבינו אפרים ז"ל ובזה נבא לרמוז בפ' דלקמן בס"ד: **ב** (יד) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני וגו' ויחן שם ישראל נגד ההר ומשה עלה אל האלהים וגו'. הכונה כמשז"ל דעד עתה היו ישראל במחלקת. ועתה ויסעו מרפידים קרי ביה פרידים כמשז"ל שהיו נפרדים במחלקת ויבואו מדבר סיני וראו שהחדש סיון גימט' ענו משה רבינו ענו. הר סיני ענו והניח הקב"ה כל ההרים ובחר בסיני שהוא נמוך ושפל. לכן גם הם נעשו ענוים ויחן שם ישראל בלב אחד נגד ההר שהוא ענו והסתכלו בהר. ובזה תבין חקירה אחת דמשה רבינו לילך לפרעה סירב שבעה ימים ועתה לקבל התורה סבר וקביל תכף. וכן ראיתי לרבינו שלמה אסתרוק ז"ל במדרשו שכתב ומשה עלה מעצמו. הן אמת דבויקרא רבה אמרו א"ל הקב"ה למשה שיעלה. ומ"מ לפי מה שסירב לשעבר הוא תימה עתה והלא במאמר אחד תכף עלה וחשיב כאילו

חומת אנ"ך

ותירץ הרב מהרא"י קדש דשם הזנה נפסל. ולפי מ"ש הרמב"ם ז"ל דהזבח כשר. יש לומר להפך דהיכא דיונא נזק לא סמכינן אניסא ועוד דאמה כליא עורב בכל יום והיא פעם אחת בשנה. והכא סמך מרע"ה על הנס. וזה דומה לכ"ג אוכל חלב דהנזק בידים בעין. וגם יונא נזק בדינין וכיונא בזה: נבול תבול. אם את הדבר הזה תעשה כמו שאתה עושה וציוך אלהים שכה תעשה לבדך ויכלת עמוד. אבל אי לא אין סומכין על הנס בכי האי גוונא. ומאמר אם את הדבר הזה תעשה יש לו שתי משמעיות אחד פשוט ואחד נעלם: (ג) ומשה עלה וכו'. הרב משה אלשיך ז"ל בפירושו כתב וז"ל ויכעס טעם רביע במשה כמרים קול ואומר ומשה הזך מעלמו מה

מרפא לשון

מקמו יבא בשלום, יהך בשלם. פי' כל מוצאיו ומובאיו יהיו בשלום וכן כל לשון יהך בתר' מורה על תהלוכות האדם בכל מוצאיו ומובאיו כמו למהך באורחן דתקנן ק' יי' ואינו ל' הילוך גרידא שזה נקרא בלשון אזלא ימזה תר' לקמן (כג' כג') כי ילך מלאכי ארי יהך, ובתר' ירושלמי יטייל. יט. ג) כה תאמר, ידי"ה. ה"ג וטעמו נת' בריש פ' וישלח. ד) ואשא אתכם, ואטלית. ה"ג

אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ
תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי
וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־
לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי
מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא
לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃
ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

לְפוּלְחָנִי. ה. וּכְעַן. אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי. וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי. וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא. אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא׃ ו. וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי. מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ. אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא. דִּתְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז. וַאֲתָא מֹשֶׁה. וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא. וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין. דְּפַקְּדֵיהּ יְיָ׃ ח. וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחְדָא וַאֲמַרוּ. כָּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד. וַאֲתֵיב מֹשֶׁה. יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא לִקְדָם יְיָ׃ ט. וַאֲמַר יְיָ

תולדות אהרן

ואתם תהיו. שבת פו. ויבא משה. שבת פו: ויאמר ה'. נדרים לח:

בעל הטורים

(ה) והייתם לי סגולה מכל העמים. ס"ת מילה: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת. ד' במס'. וממלכת כהנים ממלכת יה ויתן להם משה את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וניתן להם ממלכת העכו"ם: וגוי. ד' וגוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו ושנים בירמיה על חורבן הבית וגוי גדול יעור מירכתי ארץ וגוי גדול ומלכים רבים יעורו

רשבים

(ה) כי לי כל הארץ. וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם אתכם לבדכם: (ו) ממלכת כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים היו: (ח) וישב משה את דברי העם אל ה'. למחר כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' אז ויגד משה את דברי העם אל ה'. זהו וישב משה וגו' כולל. ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצום. וכמוהו ותצא אש לפני ה' והאכל את העולה ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וגו' ותצא אש מלפני ה' מצא נדב ואביהוא לפני מזבח הזהב שבהיכל בהקריבם עליו אש זרה ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח הנחושת שבעזרה חוץ להיכל. וכן בספר שופטים בפ' מיכה וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וישב את הכסף לאמו. בתחלה אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו. ופירש אח"כ כיצד. ותאמר אמו וגו':

רש"י

אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם ח יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פז): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת ט התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (ש"ב ח) ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי

שפתי חכמים

כנשר וכו' והוא במכילתא שני פירושים הראשון פי' על הקלות והשני כנשר הנושא וכו' על התכה ע"ש: ח הוסיף רש"י מלה אם שכתב אם עתה מפני שכל מלה שהוא תנאית כמו מלת אם שכתיב בקרא מורה על הזמן לכן נקט רש"י אם עתה כאלו הכתוב הוא מסורס ופירושו אם עתה כזמן ההוא תקבלו עול התורה יערב לכם לעתיד ואלו לפי משמעות הקרא יהיה מלת אם שהוא מלה תנאית קאי על קבלת המצות ויהיה פירושו אם תקבלו ולא יובן ממנו שיערב להם מכאן ולהבא המורה על זמן העתיד. רא"ם: ט פי' לא אותו הברית שכרתי כבר דהיינו ברית שבת וברית

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) וישב משה. פשט למה נאמר וישב ואחר ויגד לפי שמתחלה בא משה להשיב דברי ישראל להקב"ה ואמר לו הקב"ה המתן שאני רוצה לדבר עמך ודבר עמו הדבור

ענין קבלת התורה

כי ירא לאמר הלא מחומר קורצתי גם אני פן ישיתני המסית והמדיח להתילב ג"כ על דרך לא טוב. ופן אענש גם אנכי ממרומים. הן הנה הדברים הרכים לרכי הלב והקשים אל חזקי הלב:

(ז-ח) ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ויענו כל העם וגו'. הנה משה ע"ה שם לפני הזקנים את כל הדברים האלה אשר צוהו ה'. כלומר אותם הדברים עצמם ככתבם וכלשונם שם לפניהם בלי שנוי וכאמרם ז"ל במכילתא אלה הדברים שלא תפחות ולא

תפסיר הרס"ג

גבלי הד'א: (ה) ואלאן אן קבלתם אמרי. וחפצ'תם עהדי. כנתם לי כ'אצה מן גמיע אלשעוב. עלי אן לי גמיע אלעאלם: (ו) ואנתם תכונו לי. מלוך ואיימה ושעבא מקדסא. הד'א אלכלאם. אלד'י תקולה לבני אסראיל: (ז) פגא מוסי. ודעא שיוך' אלקום. ותלא עליהם גמיע הד'א אלכלאם. אלד'י אמרה אללה בה: (ח) פאגאבוה אגמעין וקאלו. גמיע מא קאל אללה נצנעה. פרד מוסי כלאמהם אלי אללה: (ט) חין

גוה שלום

פירש ראב"ע ורמב"ן ז"ל. (ו) ממלכת כהנים, מלוך ואימה, מלכים וכהנים וכ"ה בתרגום ירושלמי. וגוי, ושעבא, בפתח אלשין (אלקבילה אלעט'ימה), ובכסרהא ענין אחר. (ט) ויאמר ה', חין קאל אללה וכו', כלומר זה שכתוב וישב משה וכו' לא היה אלא ביום המחרת כשאמר לו הנה אנכי בא אליך וכו' והיינו שנאמר בסוף הפסוק ויגד משה את דברי העם אל ה' שאמרו

אבן עזרא

כבודם. על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו. כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש. ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח. והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר. והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו יי'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא עלה למעלה מההר. כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד יי' על הר סיני. כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש. כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו העם לומר כה תאמר לבית יעקב. והטע' דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום. ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים. והם יגידו לכל העם. וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם. ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו. ומלת בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם. ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים. כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד. על דרך כנשר יעיר קנו. שיוליך גוזליו לאט. גם דבר הענן. כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקדש. והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה. והוא נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע

נחל קדומים

עלה מעצמו. אמנם מרע"ה ראה דהקב"ה רוצה שפלים ולזה לא סירב דבעיניו לא היה שפל כמוהו. וז"ש ויחן שעשו שלום. וזהו טעם ומשה עלה תכף בלי שום סירוב: ג (טו) כה תאמר לבית יעקב. אמרו בש"ר לבית יעקב אלו הנשים א"ל ראשי דברים שהן יכולות לשמוע ותגד לבני ישראל אלו האנשים א"ל דקדוקי דברים שהן יכולים לשמוע ד"א למה נשים תחילה שהן מזדרזות במצות ד"א כדי שיהיו מנהיגות את בניהם לתורה. ויש להבין במאי פליגי. ותו לדרשא ראשונה לא הוקשה לו למה לנשים תחילה. ואם לא היה אומר ד"א הייגו אומרים דברישא מפרש קרא והדר בעו על האי דרשה למה לנשים תחילה. אמנם ממ"ש ד"א משמע דהוא דרשא אחרת ולא קאי על דרשא ראשונה. ואפשר במה שנחלקו הפוסקים אי נשים הם ערבות על האנשים או אין ערבות לנשים וקי"ל דהאשה יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי ולזה צריך ליטול קנין מהאשה תחילה אמנם אם היא ערבנית בעד בעלה ליכא למימר נ"ר עשיתי לבעלי כמ"ש הרב כנה"ג משם רא"ם. יהשתא אפשר דמ"ד הא' במאמר הנז' סבר דנשים ליתנהו

חומת אנ"ך

קנה שם הלא הוא כי עלה אל האלהים עכ"ל וכתב עליו הרב שלמה עדני ז"ל בספר דברי אמת כ"י וז"ל תימה כי לא נמצא בשום ספר לא של דפוס ולא של כתיבת יד ומשה בטעם רביע אלא במאריך טרחא עכ"ל: כה תאמר לבית יעקב. אלו הנשים כמ"ש רז"ל ואפשר שהטעם שאמרו רז"ל בשכר נשים צדקניות נגאלו וכתב רבינו הרמ"ק ז"ל דגאולת מצרים היתה מצד השכי'

מרפא לשון

אבל בקדמוניות ונטילית וכ"כ היא"ר ז"ל וגר' שכן עיקר שכן מתר' וכארי יתנשא, יתנטל, ותנשא מלכותו ותתנטל אבל ואטיליה הוא ל' נסיעה כדמת' ויסע משה את ישראל ואטיל. ה) והייתם לי סגלה, חביבין טעמו כמ"ש במכילתא מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי וגר' דמזה הלשון שנו חז"ל במס' אבות חביבין ישראל וכו' וכפלו לומר חבה יתירה נודעת להם ג"כ כנגד מש"ה מכל העמים. ו) ממלכת כהנים, מלכין

מסורת הקריאה

יט (א) באו, מלעיל: (ג) ותגיד. הגימ"ל בצירי: (ה) והייתם, הקדמא ביו"ד: (ז) צוהו, מלעיל: (ח) וישב, השי"ן בסגול:

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ
בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם
בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם
וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־
יְהוָה: י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ
אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר
וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד
יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי:
יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר

* חמישי בסח"י

תרגום אונקלוס

לְמשֶׁה. הָא אֲנָא. מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא. בְּדִיל. דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ. וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם. וְחַוִּי משֶׁה. יָת פִּתְגָּמֵי עַמָּא לִקְדָם יְיָ: י. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֵיזִיל לְוָת עַמָּא. וּתְזַמֵּינִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחַר. וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן: יא. וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְּלִיתָאָה. אֲרֵי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה. יִתְגְּלֵי יְיָ. לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי: יב. וְתַתְחֵים יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר.

תולדות אהרן

ויגד משה. שבת פז: וקדשתם היום. שם שם:

תפסיר הרס"ג

קאל אללה לה. האנא מתגלי לך בג'מאם מן סחאבי. לכי יסמע אלקום מכ'אטבתי לך. וליומנו בך אבדא אלי אלדהר. פאכ'בר מוסי בכלאם אלקום אללה: (י) פקאל אללה לה אמץ' אלי אלקום. וטהרהם אליום וג'דא. ויג'סלון ת'יאבהם: (יא) ויכונו מסתעדין ליום אלת'אלת' פאן פיה יתגלא אללה. בחצ'רתהם עלי גבל סיני: (יב) ותכ'ם אלקום חואליה וקל להם. אחד'רו מן

נוה שלום

כל אשר דבר ה' נעשה. ועיין רש"י ורשב"ם ז"ל. עב הענן, ג'מאם מן סחאבי, עגינם אחד, ור"ל ענן אורי המיוחד לי. (י) וקדשתם, וטהרהם. וכן תרגם ויקדשם דאיוב והיא הרחצה במים ובפרשת כיור לרחצה ת"א לקדוש, ירחצו מים. יקדשון מיא, והטעם שיהיו טהורים ונקיים למעמד הקדוש אבל לקמן (במדבר יא יח) התקדשו למחר תרגם אסתעדו לשון הזמנה לפי שהוא לפורענות כמו הקדישם ליום הריגה. (יב) סביב

חלק הדקדוק

ט) ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בקידושין פ"ק דף ל' כי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי (מהרי"ה: י) וקדשתם היום ומחר. בקצת תיגאן הטפחא בתיבת היום. ובקצת תיגאן מדוקדקים הטפחא בתיבת וקדשתם. ותיבת היום בשופר:

אבן עזרא

תשמעו בקולי. לעשות מצותי. ושמרתם הברית שאכרות עמכם. והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ. וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי. ורבי מרינוס אמר. כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ. וכמוהו לפי דעתי. כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל. ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה. ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם. והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: (ח) יחדו. היא מלה יחידה במקרא בדקדוק. בעבור תוספת הוי"ו. ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל. כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה'. דע כי יש פסוקים

רשב"ם

(ט) בעב הענן. עב וחשך שלא להסתכל בשכינה: (י) וקדשתם. לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן אמר ירד ה'. ולא הקב"ה בעצמו מדלא כתיב ארד. כמו שפירשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגדות. ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה: (יב) והגבלת. הראה להם ועשה להם סימני גבול עד

בעל הטורים

מירכתי ארץ. אם תהיו גוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור: (ט) לעולם. ב' מלאים הכא ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר בעמוני

שפתי חכמים

מילה כי פשט הכתוב מורה על ברית התורה שעתיד לצוות כה שזה עיקר הכוונה במקום הזה: י דק"ל למ"ל כפל לשון דהא עב נמי שם ענן כמו דכתיב והנה ה' רוכב על עב קל והנה עב קטנה ככף איש וגו' ועז"פ שמלת עב דהכא לשון עובי הענן וזהו ערפל שהוא עב יותר מענן: כ שהרי כל עליותיו בהשכמה היו: ל מתשובתו של הקב"ה שהשיב למשה אנו למדין שמשה אמר לו כך שהרי השיב למשה כי ביום הג' ירד ה' וגו' ע"כ צ"ל שהם בקשו ממנו. והרא"ם פי' בשם המכילתא דאל"כ מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום: מ דילפינן ג"ש נכונים נכונים כתיב הכא והיו נכונים וכתיב להלן היו נכונים אל תגשו אל אשה: נ וזה היה תשובה על מה שאמרו רצוננו לראות את מלכנו: ם הרא"ם פירש שלא יתכן לומר והגבלת את העם שתאמר להם השמרו כי ההגבלה מקומית לחוד והזהרה לחוד לכן לאמר מחובר עם הגבול לא עם משה ומפני שלא ענש אלא אם כן הזהיר לכך הוסיף רש"י ואתה תזהירם על כך שגם משה אמר להם השמרו ואע"פ שאין לאמר דבוק עם משה מכל מקום כיון שהעונש שבכתוב מורה על אזהרת משה א"כ כהכרח שמלת לאמר תשוב על

רש"י

בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן י וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו'. ביום המחרת שהוא כ רביעי לחודש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך ל רצוננו לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה' אל משה. א"כ שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם: וקדשתם. וזימנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכנים. מובדלים מ מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפ' ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו נ כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה ואתה תזהירם ם על כך:

ענין קבלת התורה

ולא תוסיף. כלומר לא לבד שלא לפחות מן המצות ולא להוסיף עליהן גם בלשון הדבורים לא תפחות ולא תוסיף ויענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. והנה לערך סדור שלשון שילא מפי משה בלשון מדבר בעדו [עשיתי. ואשא. בריתי. והייתם לי] היה להם להשיב בלשון נוכח „כל אשר דבר נעשה" שהרי ל' המדבר בעדו אשר בפי משה מורה שהשכינה היא המדברת מתוך גרונו של משה והיא הולכת עמם כזה המלב נכחם, ע"כ ראוי היה שישיבו גם הם בלשון נוכח אל המדבר. והם לא אמרו כן. אבל השיבו לו בלשון נסתר כל אשר דבר ה' נעשה. זה מורה כי האמינו בה' אבל לא במשה המדבר. וחששו אולי לכבוד עצמו ייחס כל המעשים. ולווי המצות אל עצמו. ואינו כן. אבל הם מצות אלהיות. ונפלאות הש"ת ולא מעשה בו"ד. וכשמוע משה ע"ה את לשונם. וישב משה את דברי העם אל ס'

דעת זקנים מבעלי התוספות

והנה אנכי בא אליך ואחר כך כשגמר הקב"ה הדבור ויגד משה את דברי העם אל ה' ובמסכת שבת פרק אמר רבי עקיבא מסיק דהא וישב משה ויגד משה מצית הגבל' היית דברי רבי יוסי בר' יהודה ורבי יהודה אומר דמתחלה אמר מתן שכרה והיינו וישב משה דברים המיושבים ללב ולבסוף פי' עונשם דכתיב ויגד משה דברים הקשים כגידים שהוא ירק מר ויום שבת הי' כשנתנה תורה כדמוכח פרק רבי עקיבא ווש"ה בשובה ונחת תושעון זה התורה שנתנה בראשונה בשבת שהיא יום מנוחה ולוחות האחרונות שהוריד משה ביום הכפורים שהוא יום תשובה:

נחל קדומים

בכלל ערבות ומשו"ה אין צריך טעם למה נקט נשים תחילה דהדבר פשוט דאם יאמר לנשים אחר האנשים יכולה לומר עשיתי נ"ר לבעלי ופקע חיובו ומשו"ה צריך לומר לנשים תחילה כדי שלא יוכלו לומר נ"ר עשינו לבעלינו וכמו שהוא הדין. והד"א סבר דנשים איתנהו בכלל הערבות וא"כ אין לומר נחת רוח עשיתי לבעלי והשתא יקשה למה לנשים תחילה ונ"ט שהן מזדרזות במצות ע"ד שכתבו התוספות בקדושין דף ע' דהגרים הם זריזים ומדקדקים במצות. ואידך סבר כאינך שינויי דהתוס' דהגרים מתעצלים ואינם מדקדקים וכן י"ל בנשים ולכן אמר כדי שיהיו מנהיגות את בניהם לתורה כן נראה דרך אסמכתא ודוק: ה (טז) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו'. במכילתא רבי אליעזר אומר זו ברית שבת רבי עקיבא אומר זו ברית מילה וע"ז. ואפשר לפרש במ"ש הרב המוכיח בספר דעת חכמה כי החוטא מגרש הקדושה שבו ובאה במקומה הסט"א. וע"י העבירות קונה קטיגורים וסובבים אותו וצריך לעשות מצות כנגד האברים שחטא. ואי אפשר. אך בשמירת שבת דהוי כאלו קיים כל התורה כלה נבראים

מרפא לשון

כהנין. לא תרגם בסמיכות כדרכו כמו שנת"ל בפ' תולדות כו' לח' ואעפ"י כן אין כוונתו שהם ב' דברים מלכות וכהונה אלא מלכות של כהונה שלא אמר מלכין וכהנין. יא) ירד ה', יתגלי.

חומת אנ"ך

ולכך היה אחריה שעבוד וכתבנו בעניותנו דכלהו נשי אמידן בכ"י כמ"ש נוסר הקדוש. ונשים לדקניות תואר לדקניות על שם השכינה דהיא נקראת צדק וז"ש כה תאמר אמירה רכה לבית יעקב אלו הנשים בתחילה דבזכותם היתה הגאולה. ותגד דברים קשים כגידים לאנשים שאם הם היו זוכים כמו הנשים היתה גאולה שלימה ועתה לא כן. והוא חסרון להם שנגאלו בזכות הנשים לכן ותגד דברים קשים כגידים. ובמדרש הביאו הרב נוה דוד ז"ל ברמזי הפרשה בשעה שקבלו התורה נתגברו גבורה רעה שעתיד

מסורת הקריאה

(ט) ויאמר ה', חד מן י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא. ועין מש"כ לעיל ד' י"א: אליך. הטעם בלמ"ד: בעבור. בגרשיים: (י) וקדשתם. התי"ו בקמץ: (יא) והיו, מלרע: ליום, נמסר עליו כ' דגושין. ור"ל אלמ"ד בפתח והיו"ד בדגש, ושארא הלמ"ד בשוא והיו"ד רפי וסי'

השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל־הנגע בהר מות יומת: יג לא־תגע בו יד כי־סקול יסקל או־ירה יירה אם־בהמה אם־איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר: יד וירד משה מן־ההר אל־העם ויקדש את־העם ויכבסו שמלתם: טו ויאמר אל־העם היו נכנים לשלשת ימים אל־תגשו

תרגום אונקלוס

אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן. מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ. כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יג. לָא תִקְרַב בֵּיהּ יַד. אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵים אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי. אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִגַּד (י"נ בְּמֵיגַד) שׁוֹפָרָא. אִנּוּן מוּרְשַׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא: יד. וּנְחַת מֹשֶׁה. מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא. וְזַמִּין יָת עַמָּא. וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: טו. וַאֲמַר לְעַמָּא. הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין. לָא תִקְרְבוּן לְצַיד

תו"א סקול יסקל. סנהדרין מה: אם בהמה. ב"ק נד: במשך היובל. ביצה ה: היו נכנים. שבת פז: אל תגשו. יבמות סב:

בעל הטורים

ומוחכי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם: (יג) סקול יסקל. ב' במס' הכא ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן ומה כאן בלחייה ובסקילה אף לדורות דקייה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה מתחילין מן הקטן: במשוך ב' במסורה. הכא ואידך במשוך בקרן היובל שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה

רש"י

ונגע בקצהו. אפילו ע בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי פ קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול צ וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של ק יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים ר הוא יום ד' שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום. ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו

רשב"ם

היכן יכולין לקרב: (יג) לא תגע בו יד. הנוגע בהר שאמרתי. מות יומת. מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל ההר להמיתו ויתחייבו גם הם מיתה. לכן לא תגע בו יד להמיתו אלא יורוהו בחצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו: במשוך היובל. בהסתלק שכינה

שפתי חכמים

הגבול וגם על משה: ע דאל"כ עלות בהר ל"ל דהא א"א לעלות אם לא יגע בקצהו. (מהרש"ל) שמעתי מחכם אחד דק"ל שלא תפרש עלות בהר ונגוע בקצהו שלא תעלה ותגע למעלה בקצהו לכך פירש אפילו בקצהו. א"נ כ"ל דק"ל דכתיב השמרו לכם עלות משמע לא תעלה אבל לעמוד מרחוק וליגע בו ע"ז לא הזהיר לכן פי' ונגוע בקצהו אפילו לעמוד מרחוק וליגע בקצהו עכ"ל: פ מדכתיב ירה יירה שני פעמים: צ שכן דרך המנגנים אם כפה אם בכלי שיאריכו הקול וימשיכו בעת ההפסקה והפסקת הקול היא סוראה על סילוק שכינה שהרי לא באה אלא בקולות וברקים ובקול שופר ונתינת הרשות לעלות היה אחר סילוק השכינה. הרא"ם: ק (מהרש"ל) מדכתיב בסמוך היובל משמע שופר המיוחד והיינו שופר של אילו של יצחק דכתיב ביה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ומה שהקשה הרמב"ן והא אילו של יצחק עולה הקריבו אותו והקרנים והטלפים נשרפו תירץ הרא"ם די"ל דמחיים פירשו דלאו בני הקטרה נינהו אף שיש בו מעילה ואי לאחר זריקת דמן לית ביה משום מעילה: ר מדלא כתיב ליום השלישי כמו שצוה לו הקב"ה אלא לשלשת ימים משמע לסוף שלשת

ענין קבלת התורה

ה'. כלומר ראה אתה אומר אני לייחס כל הדברים היוצאים מפי בלשון מדבר בעדי. והדבורים אשר העם מדברים אינם מסכימים לזה. רק לייחסם אליך ית"ש. בזולת השכנתך וחנייתך על גוף נכרא. וע"כ אינם אומרים כל אשר דברת נעשה. רק כל אשר דבר ה'. וענהו הש"י ויאמר לו מחדש. הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך. כלומר אעשה לך קלת גלוי לפניהם וישמעו בדברי עמך. עדי יבינו כי אנכי עומד נכחם. ולא מן הוא והלאה יאמינו כך לעולם. כי אני הוא המדבר ואומר מפיך. הנני בלשון מדבר בעדי אין הדבור מפי משה. עד שייחס אותם בלשון נסתר. ולשון בעב הענן הוא בעניה עבה וגשמית. שקולי יתגשם מעט באופן שגם העם ישמעו ויבינו שקולי הוא המדבר עמך. וכאשר מהיום והלאה ישמעו דבריך אליהם בעניני מלוה ידמו קולך לקול הזה שישמעו עתה. ויבינו כי קול אחד. ויאמינו ששכינתי מדברת מתוך גרונך וכל מה שתאמר להם אנכי הוא האומר והמדבר אליהם. אבל משה לא נחה דעתו במלוע זה שאמר הקב"ה בדעתו שלא יתפייסו ישראל בזה כי הם לא שאלו אלא שה' בעצמו ידבר עמהם לא שישמעו אותו מדבר למשה. ולכן חזר פעם שנית להגיד את דברי העם אל ה'. ר"ל רצונם שדברי העם יהיו ממש אל ה'. הם רוצים שאתה תדבר עמהם דייקא מה תועלת שתדבר עמי. וענין ויגד משה הם הם הדברים עצמם שכתוב וישב משה אלא שזכר דבריה' שני פעמים מפני הסבה שזכרנו. וכן הוא במכילתא ויגד משה את דברי העם אמרו רצוננו לראות מלכינו שאינו דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך. וכאשר ראה יתברך הפלרת משה שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים רלה למלאות שאלתם ולעשות בקשתם ולכך לוה למשה לקדש את העם: (יג) לא תגע בו יד וגו'. ר"ל לא תגע בו יד אדם להרגו כי סקול יסקל או ירה יירה בידי שמים. אם בהמה אם איש לא יחיה רק יומת בידי שמים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) לא תגע בו יד. למה נאמר והלא כבר נאמר כל הנוגע שמעתי מפי רבי יצחק דהאי קרא קאי אדלעיל דכתיב כל הנוגע בהר והק"ק כשאתה בא להרוג את הנוגע לא תגע בו יד אלא סקול יסקל מרחוק סקלהו. שאם אתה הולך למקום שהוא שם להרגו נמצא אתה עובר התחום ותתחייב ילי נראת שבא להודיענו באיזו מיתה תהרגנו לומר שנדון

תפסיר הרס"ג

אלצעוד אלי אלגבל ואלדנו מן טרפה. וכל מן דנא בה פליקתל קתלא: (יג) מן חית' לא תמסה יד. אלא ירגם רגמא או ינשב פיה נשאבא. בהימה כאן אם אנסאנא לא יחיא. ואד'א צ'רב באלבוק. גאיז להם אן יצעדו אלי אלגבל: (יד) פנזל מוסי. מן אלגבל אלי אלקום. פטהרהם. וג'סלו ת'יאבהם: (טו) וקאל להם. כונו מסתעדין לת'לאת'ה איאם. לא תקרבו

נוה שלום

חואליה. כמו סביבו. (יג) לא תגע. מן חית' לא תמסה וכו', הואיל ויד לא תגע בו אם בהמה או איש נגע בהר לא יכנס אדם אחריו לתפשו כי אם מרחוק יסקל באבנים או ירה וכו' עיין

חלק הדקדוק

(יג) תגע. לרע. ר"ח): (יד) ויכבסו, הוו געי. ר"ח): יח) עשן כולו. כולו פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח.

אבן עזרא

רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים. והנה פירושם וכבר היה כך וכך. כמו וייצר יי' אלהים וכבר יצר. ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח. ויאמר בת מי את וכבר אמר. וכן כתוב ואשאל איתה ואומר. ואחר כך ואשים הנזם על אפה. ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד. אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך. והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד. ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו. והנה איננו דבק עם וישב משה. ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד. ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש. דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג. רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי. וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת. והיתה נבואת משה בספק אצלם. ואין טענה ממלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל מקנה מצרים. ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שאמר לו כן: וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר

נחל קדומים

מלאכים ומתגלה ניצוץ שכינה בפנימיותו ודוחה הסט"א. והמלאכים דוחים מלאכי חבלה מבחוץ והיה קדש זהו תורף דבריו בקצ"ר אמיץ. ואפשר ועתה אם שמוע תשמעו. אין ועתה אלא תשובה כמשז"ל על כמה פסוקים כלומר אם תעשו תשובה אם שמוע תשמעו בקולי אם לשון חן כמשז"ל פ"ק דע"ז כלומר אפיריין נמטייה אשר שמוע בהזה הבא מידכם וכונתכם תשמעו כל מצוה שתבא לידכם והעיקר הוא ושמרתם ברית שבת כי בזה יהיה מקום לתשובה לדחות הסט"א והמלאכי חבלה מבית ומחוץ. ורבי עקיבא סבר זו ברית מילה וע"ז שעיקר הכל לשמור אות ברית מכל רע כי אם ח"ו פוגם בברית הוא עע"ז כמ"ש בזהר הקדוש ע"פ ובעל בת אל נכר. ואפי' על הסתכלות אמרו בזהר הקדוש אל תפנו אל

מרפא לשון

ה"ג ובקדמוניות מתגלי. טו) אל תגשו אל אשה, לצד אתתא. ה"ג ובישנות לציד וכן ומשה נגש אל הערפל, בני"ש לציד אמטתא.

מסורת הקריאה

נמסר ביחזקאל ל' ב': (טו) תגשו, הגימ"ל דגושה: (יז) בתחתית,

חומת אנ"ך

אדום להשתעבד בישראל ומלבד הפשוט דהקול קול יעקב וכשאין הקול קול יעקב שבטלים מת"ת הידים ידי עשו יש לרמוז כי התורה נקראת שלום ושלום גימטריא עשו. וכשאנו מחזיקים בתורה שהיא שלום מבטלת עשו שגימטריא שלום וכשבטלים משלום שהיא התורה אז שולט עשו שבטלו שלום שהיא התורה. וגם כשלא יש שלום דיש שנאת חנם יצא עשו תמורת שלום ומלחמה גם שלום הוא יסוד ובזכות נשים לדקניות שנשמרו מזנות היה הגאולה וזכינו בתורה שהיא שלום ולכן הקדים הנשים כה תאמר לבית יעקב ששמרו היסוד שהוא שלום וזכינו בתורה שהיא שלום. וזה רמז הפסוק מוציא אסירים בכשרות כמשז"ל בשכר נשים לדקניות שגדרו עצמן מזנות וסמיך ליה אלהים בצאתך וכו' זה סיני דבזה זכינו לתורה. ובמ"א כתבנו בעניותנו שזה טעם דיוסף שטנו של עשו דיוסף בחינת יסוד שהוא שלום ומבטל עשו שהוא גימטריא שלום. ואפשר שזה טעם יעקב אע"ה שמסר התורה ליוסף כמשז"ל דיוסף יסוד בחינת שלום והתורה היא שלום. והה רמז נ"ר ילדך חש"י ר"ת תורה שלום יסוד שבטלתם. ונחזור למאמר הנז' בשעה שקבלו התורה וכו' דאפשר לומר כמ"ש הרמ"ע ז"ל דביום כ"א לספירה נתנה תורה והוא עיקר ויסוד גדול לי"ט שני של גליות עכ"ד אם כן משעת קבלת התורה ביום כ"א לספירה ידעו שיהיה שני י"ט של גליות ויגלו.

אל־אשה: טז ויהי ביום השלישי
בהית הבקר ויהי קלת וברקים
וענן כבד על־ההר וקל שפר חזק
מאד ויחרד כל־העם אשר במחנה:
יז ויוצא משה את־העם לקראת
האלהים מן־המחנה ויתיצבו
בתחתית ההר: יח והר סיני עשן
כלו מפני אשר ירד עליו יהוה באש
ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד
כל־ההר מאד: יט ויהי קול השפר
הולך וחזק מאד משה ידבר

תרגום אונקלוס

(י"נ לצד) אתתא: טז. והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא. והוו קלין וברקין. ועננא תקיף על טורא. וקל שופרא תקיף לחדא. וזע כל עמא דבמשריתא: יז. ואפיק משה ית עמא. לקדמות מימרא דיי מן משריתא. ואתעתדו בשפולי טורא: יח. וטורא דסיני תנן כוליה. מן קדם. דאתגלי עלוהי יי באישתא. וסליק תנניה כתננא דאתונא. וזע כל טורא לחדא: יט. והוה קל שופרא. אזיל ותקיף לחדא. משה ממליל. ומן קדם יי

תו"א ויהי ביום. ברכות ו: ויתיצבו. שבת פח: קול השופר. ברכות ו: משה ידבר. ברכות מה:

רש"י

אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשת ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע של אחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משששהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו (ביחזקאל ג) קום לא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם ת כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו וכפה עליהם א כגיגית (שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פת"ח אלא ל' פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא ב וכל עשן שבמקרא נקודים קמ"ץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. וכיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הקב"ה ואין קולו נשמע לשום אדם אלא אל הקב"ה.

רשבים

ויפסקו קול השופרות והלפידים: (יח) עשן כלו. חציו קמץ וחציו פתח כי לשון פעל הוא. העשין כולו. אבל עשן שהוא שם דבר כולו קמץ. כענין פומיאה בלע"ז. ואילו היה שם דבר היה לו לומר כעשן הכבשן בח"פ כאשר נאמר מן דבר דבר השמיטה. מן בקר בקר זבח השלמים כן יאמר מן הבית ימלא עשן. עשן הכבשן כשהוא דבוק: (יט) משה ידבר.

בעל הטורים

חומות יריחו: (טז) בהית הבקר. חסר וי"ו שאז שלמו ו' עונות: (יז) בתחתית ההר והר סיני. מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה כהר על גבי הר: (יט) הולך וחזק. ב' במסורת הכא ואידך ודוד הולך וחזק כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכת הולך וחזק שאול לא גלי מסכת כתיב הולכים ודלים ווהו ודוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאוד:

שפתי חכמים

ימים: ש וא"ת מ"ש דהקפידה התורה על טומאת קרי יותר מזב ומצורע ובועלי נידות כבר תירצו התוספות בברכות כ"א ע"ש: ת פירוש דלשון לקראת לעולם לא נאמר אלא על ההולכים זה כנגד זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך: א וא"ת הא כבר אמרו נעשה ונשמע כבר תירץ התוספות דשמא יהיה חוזרין כשיראו האש הגדולה שיצאה נשמתן. ועי"ל דמה שאמרו נעשה ונשמע היינו על התורה שבכתב ומה שכפה עליהן הר כגיגית כדי לקבל תורה שבעל פה (מהרא"י) דהא דאכפן הקב"ה לטובתן כדי שלא יסתלק השכינה מעליהם ולא יוכל לשלחם כמו אנוסה דכתיב ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו: ב כתרגומו

דעת זקנים מבעלי התוספות

בסקילה דלא תימא מיתתו בחנק בסתם מיתה האמורה בתורה קמ"ל או ירה יירה או זה לשון אם הוא כלומר אם סקול יסקל ירה יירה קודם לכן שכן דרך הנסקלין שדוחפ' קודם והדר נסקלין וטיהו יש לפרש כפשוטו סקל יסקל כשאינו מת בדחיי' או ירה יירה אם מת בדחייה לבדה ותרגם ירוש' או אתרגמה יתרגם או אשתדאה אישתדי: (יז) ויתיצבו מלמד שכפה עליהם ההר כגגית ואמר אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וקשיא דהא אמרו מיד נעשה ונשמע. וי"ל כי כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו כמה תורות יש לך

תפסיר הרס"ג

אמראה: (טז) ולמא כאן פי אליום אלת'אלת' באלג'דאה. כאנת אצואת וברוק. וג'מאם עצ'ים עלי אלגבל. וצות בוק שדיד גדא. פזעג גמיע אלקום אלד'י פי אלעסכר: (יז) פאכ'רג מוסי אלקום. ליתלקון אמר אללה מן אלעסכר. פוקפו אספל אלגבל: (יח) וגבל סיני מתדכ'ן כלה. מן קבל מא תגלא עליה אללה באלנאר. וצעד דכ'אנה כדכ'אן אלאתון. ותזעזע אלגבל גדא: (יט) וכאן צות אלבוק. כל מא מר אשתד

אבן עזרא

אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמוני ויחי. ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר. וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה. שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגש אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכנים. אולי לא יישן אדם בהב בלילה. שישמעו קול יי' בבקר. כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים. אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם. ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר. בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר. והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו. רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד. ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משונה מרעותיה. כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד. בנין נפעל. כמו ולא יודע השבע. יסרתני ואוסר. אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת. למען תורא. כי האלף והה"א נחים בסוף המלה. אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף. כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי' כבש. ונקרא היובל כן. בעבור והעברת שופר תרועה. כי שופר הוא מקרני הכבש. וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר. והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד. משה ידבר במשוך היובל. כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו. כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם. וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא היה מקרן כבש. אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן: המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים. שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל. ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני. על כן אמר המה ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן. דכתיב וכבוד יי' מלא את המשכן. אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר

נחל קדומים

האלילים וז"ש מילה וע"ז ודוק כי קצרתי: יז (טוב) ויתיצבו בתחתית ההר. אמרו רז"ל שכפה עליהם את ההר כגיגית וכתבו המפרשים דכיון דדמי לאנוסה א"כ לא יוכל לשלחה כל ימיו. וז"ש ויתיצבו היה לישראל עמידה ומצב על שהיו אנוסים בתחתית ההר ועל זה קמה וגם נצבה עדת ישראל ואנחנו עמו ולא יטוש ה' עמו וזש"ה ה' ברצונך כלומר ולא ברצוני העמדת להררי עז כפית ההר בשביל עז וא"כ אנוסים. על כן הסתרת פניך הייתי נבהל דאנוסה

חומת אנ"ך

גם אדום בגימטריא כ"א שם רמז שישתעבדו תחת אדום. והכוונה שאם יקיימו התורה שניתנה ביום כ"א ינצלו מאדו"ם גימטריא כ"א. והאחר ' תיות אדום הם אותיות נבזה כמש"ה בזוי אתה מאד. ואם יפרקו עול התורה שאין הקול קול יעקב אז הידים ידי עשו והוא עיקר הגלות המר והארוך

מרפא לשון

יט) והאלהים יעננו בקול, ומן ק' יי' מתעני ליה בקל. טעמי שהשי"ת מדבר למשה תחלה ואח"כ משה ידבר לישראל דברי ה' כתורגמן ולזה תר' מתעני ולא מתיב וכמשנת"ל ע"פ ותען להם מרים דלשון ענייה בתרגום מורה על פתיחה לדבר דבר תחלה לא על תשובת דבר הקודם וז"ש במדרש שמואל וענותך תרבני, לוליני בר טברי בשם רבי יצחק, ראה ענוה שביד הקב"ה, מה כתיב שם, משה ידבר והאלקים יעננו בקול. לא צריך לומר אלא האלהים ידבר ומשה יעננו בקול, הוי וענותך

מסורת הקריאה

החי"ת בשוא נח ודגשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן: (יח) עשן, נמסר עליו ל', ור"ל לית עוד העי"ן בקמץ והשי"ן בפתח: מפני, הנגינה בנו"ן: (יט) יעננו, מלעיל: (כג) בנו, הבי"ת בדגש;

תרגום אונקלוס

מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל. כ. וְאִתְגְּלִי יְיָ. עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא. וּקְרָא יְיָ לְמשֶׁה. לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק משֶׁה: כא. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא. דִלְמָא יִפַּגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמִחְזֵי. וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב. וְאַף כָּהֲנַיָּא. דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן. דִלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג. וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ. לָא יִכּוֹל עַמָּא. לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינָי. אֲרֵי אַתְּ. אַסְהֵדְתְּ בַּנָא לְמֵימַר. תְּחוּם יָת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי:

וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר

תפסיר הרס"ג

גדא. וכאן מוסי יתכלם. ואללה יגיבה בצות: (כ) אד' תגלא אללה, עלי גבל סיני אלי ראסה. פנאדא במוסי מן ראסה פצעד: (כא) וקאל אללה לה. אנזל נאשד אלקום. כלא יהגמו אלי נור אללה פינצ'רוה. ויקע מנהם כת'ירין: (כב) ואיצ'א אלאימה. אלמקרבון אלי אללה יתקדסון. ללא יתילם אללה מנהם: (כג) קאל מוסי ללה. לא יטיק אלקום. אלצעוד אלי גבל סיני. לאנך נאשדתנא וקלת. תכים אלגבל

נוה שלום

רשב"ם וראב"ע ז"ל. (כ) וירד ה', אד' תגלא אללה וכו', וכבר נגלה ה' על הר סיני כמ"ש למעלה והר סיני וכו' מפני אשר ירד עליו ה' וכו'. (כא) העד, נאשד, ע"ל בראשית (מג ג). (כב) יתקדשו, יתקדסון, שלא יגשו אל אשה ולא יגעו בטומאה אעפ"י שהם עובדים

אבן עזרא

פירשתי: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי. ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו. ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים. ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. וכתוב עוד שלשת ימים ישא פרעה. ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת. וכן זה היו נכונים לשלשת ימים: (טז) וענן כבד על ההר. לבדו היה. וככה הקולות והברקים: וטעם חזק מאד. יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר: (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם. לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה. והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם. כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל יי'. ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים. ואחריהם הזקנים. ואחריהם השוטרים. ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטף. ואחריהם הנשים. ואחריהם הגרים. ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים. אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה. כי ידענו כי הם לא מרו פי השם. כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם: (יח) והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול. כי הוא פועל עבר. ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר כעשן הכבשן והנה הזכיר ויעל עשנו כעשן שהוא על משקל שללו. זהבו. כי שמות משקלי השמות משתנים. ואמר שגר אלפיך. וכל פטר שגר בהמה. ואמר ואת הבשם ואת השמן וקנמן בשם. ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי. ואלו היה מגזרת בשם. היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי. כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמן בשם. היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן. שמני וקטרתי. או בחירק כמו מצדק צדקי. והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין. כמו שלל זהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימושו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנה' כי קול השופר שבתחלה יהי' יותר חזק וזה הי' להפך. אולי עשה כן השם שלא הי' חזק בתחל' שלא יצא לבם מהפחד: משה ידבר. לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול. כדרך וישמע את הקול מדבר אליו. וע"ז כתבו בעבור ישמע העם בדברי עמך. וכבר אמרתי לך. כי לפי דעתי בדברי עמך על עשר' הדברי' ידבר: וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר. כי נשמת משה היתה דביקה בשם. כי משה הי' מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו. והכתו' לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול. שהיה משה שומעו ולא הי' קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול. בעבור זה כתוב אחריו ויקרא יי' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר. ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד יי'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפ' כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי. והגוף מהעולם השפל. ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו. גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא. וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף. ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים. והנה כאשר נדבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו. ודמותם במתכונתם. ואם רצה לדבר עם שפלים מבני אדם יצטרך להגביה

תולדות אהרן

את הכהנים. זבחים קטו:

רשב"ם

הקב"ה. אבל הקדוש ברוך הוא יעננו למשה בקול גדול בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה: (כא) פן יהרסו. ממצבם להתקרב ולראות: (כב) הכהנים. הבכורות: יתקדשו. בעמידתן: (כג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו'. המפרש שכך אמר משה כבר אמרת לנו זה שלשה ימים הגבל את ההר. השמרו לכם עלות בהר. ולמה אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה. טעות הוא שהרי מזרזים לאדם בשעת מעשה אף לאחר שזרזוהו קודם מעשה שמזרזים לאדם פעם שנייה בשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי. ועוד פסוק שני שחזר אמר לו לך רד. מה בא לחדש. אלא כך אמר משה להקב"ה דרך שאלה וכך שאל לו. אתמול שלשום אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כשהזהרת את העם ע"י בהגבלה. אמרת לי השמרו

רש"י

הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייע לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מ"א יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל (שמות כ) כי מן השמים דברתי עמכם (מכילתא) מלמד שהרכין שמים העליונים ותחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם ג שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ד ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ה ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף המפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבות' לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. ל' פרצה יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם

שפתי חכמים

על כעשן הכבשן: ג כמו העד העיד בנו האיש ונקראת התראה בלשון עדות מפני שסתם התראה נעשה בעדים: ד מפני שלא יפול לשון הריסה רק על הפרדה דבר מדבר כמו הפרדת בנין או הפרדת איש מאנשי המצב: ה דאל"כ הל"ל ונפלו לכ"פ כל

דעת זקנים מבעלי התוספות

לך אמר להם אחת בכתב ואחת על פה. אמרו לו שבכתב אנו מקבלין שבעל פה אין אנו מקבלין מיד כפה עליהם ההר כגגית ואמר במסכת שבת מכאן מודעה רבא לאורייתא וכו' כדאיתא התם. ועוד איתא במדרש כי כשנתן הקב"ה תורה לישראל עטף ונתן חרב בתוך התורה ואמר להם אם אתם מקבלין התורה מוטב ואם לאו תהרגו בחרב זה הה"ד אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגומר ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וגו' כי פי ה' דבר והיכן דבר בשעת מתן תורה התנה עמהן כן וזהו שיסד הפייט באזהרת ראשית עטיפת הזיין צהלה ורנה:

(כא) ויאמר ה' אל משה רד העד וגו' ויאמר משה לא יוכל וגו'. תימה מה השיב לו הקב"ה למשה וכי לא מצינו כמה מצות שיש בהן כמה אזהרות. ועוד על מה השיב לו הקב"ה אחרי כן לך רד וכו' ועלית. וי"ל הפשט דקרא לפי שלא התרה משה את ישראל על מצות הגבלה שהוא במיתה

ענין קבלת התורה

(כא) רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות וגו'. בפסוק י"ב התרה אותם שלא יעלה העם ולא יגעו בהר. ופה הזהירם על הראיה והסתכלות. כי בליל חשך ואפלה יתציירו צורות לעיני אדם. וידמה לו מרחוק על עץ שהוא אדם. ואף אם אין שם מרחוק ולא כלום עכ"ז יתציירו לעיניו תמונות מבהילות עד שיחרד האדם ממראה עיניו. עד בואו לשם ואז יוכח לדעת כי לא היה ולא נברא שום דבר ולשוא פחד פחד ולא היה פחד. והנה סביב ראש ההר היה ענן חשך וערפל. ואולי יסתכלו העם בהחשך הזה. ויתציירו לפניהם תמונות ויחשבו כי התמונות המה אלהות ואת המלך ה' צבאות ראו עיניהם באיזה תמונה שיתצייר

אבי עזר

אתנחתא ככת סוף פסוק. כי באתנחתא לא ישתנו התנועה כמה פעמים. כמו עמים תחתיך יפלו. ה' על ימינך. טוב עשית עם עבדך. שמה באתנחתא לא משנים את תפקידם. אבל ככה לא ימצא בסוף פסוק. לכן פעם הראשון נאמר ישפטו בשוא כיון שהוא באתנחתא לא חש מניח הלשון לינקד בחולם או במלאפום. גם מתרץ הרב דלא תקשי. הלא גם בפעם השנית תיבת ישפטו אינה בסוף פסוק. לזה מתרץ דמלת הם נחשב כאלו הוא תיבה אחת עם ישפטו. כמו מלת בו בפסוק התלו בו. הנה אלה טופס דברי הרב. ולדעתי דברי רש"י ז"ל נכונים יותר. כי לדברי הרב מלת ישפטו אם הוא לזרים: (יג) (במשוך היובל) דעת הרב דשופר שהיה בהר לא היה מקרן כבש. ונעלם ממנו מה היה. כי

וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים

תרגום אונקלוס

כד. וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת. וְתִסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ. וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא. לָא יִפַּגְּרוּן. לְמִסַּק לְקֳדָם יְיָ דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ כה. וּנְחַת מֹשֶׁה לְוָת עַמָּא. וַאֲמַר לְהוֹן׃ א. וּמַלֵּיל יְיָ. יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר׃

תולדות אהרן

לך רד ועלית. שבת פז: וידבר אלהים. חגיגה ג:

תפסיר הרס"ג

וקדסה: (כד) קאל לה אמץ' אנזל. ת'ם אצעד אנת והרון מעך. ואלאימה וסאיר אלקום. לא יהגמו. לאלצעוד אלי נור אללה ללא יתילם מנהם: (כה) פנזל מוסי אלי אלקום. וקאל להם ד'אלך: (א) ת'ם כלמהם אללה. בגמיע הד'א

נוה שלום

את ה' בטהרה ובקיות. (כה) ויאמר אלהם, וקאל להם ד'לך, דהינו שלא יהרסו לעלות אל ה' וכו'. כ (א) וידבר אלהים, ת'ם כלמהם אללה, כמ"ש את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. ושיעור הכתוב בתשלום הנסתר וידבר אלהים לישראל את כל וכו' וכמ"ש וידבר ה' אליכם מתוך

מסורת הקריאה

(כד) לך, הלמ"ד בסגול: יפרץ, הרי"ש בקמץ מפני המקף:

אבן עזרא

מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע. ע"כ שמו ראש לארץ. וראש לעפרות תבל. ופה ותפתח הארץ את פיה. גם ירך. בירכתי הארץ. ואמר יד הירדן. בלב ים. ורבים ככה. והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף. ואמר מות וחיים ביד לשון. ורבים ככה. וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע. אמר והאיש גבריאל. וזרועותיו ומרגלותיו. וקול דבריו כקול המון. והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה בראשו. כי פי יי' דבר. עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם. פני יי' בעושי רע. ותחת רגליו. ועל זה הדרך וירד יי'. ויעל אלהים. כי הכל מלא כבודו. ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעליה: וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד. ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו. והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי. ע"כ אמר משה לראות: ומלת בעם. מושכת אחרת. וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים: ככתוב קדש לי כל בכור. יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם. וטעם הנגשים אל יי'. שהם בתחלת הגבול. או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר. ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו. עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר. אז יאמר לו. ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי' לראות. לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו. אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם. כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל. כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה. והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו. אך שלא יעברו הגבול. כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי' אלהיך. ובשניה כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. ובשלישי כתוב את שם יי' אלהיך. גם את אשר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי'. ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שניה והנה ראינו מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראונה זכור ובשנית שמור. גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה ובהמתך ובשניה תוספת ושורך וחמרך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך יי' את יום

רשב"ם

לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר לי פן יהרסו אל ה' שמא אתה מוסיף שאפי' להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפי' רחוק מן ההר אסור. והשיב לו הקב"ה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'. וגם עתה לראות בלא עליה לא אמרתי לך: (כה) ויאמר אליהם. מצות

בעל הטורים

(כג) וקדשתו. ב' במסורה חד ר"פ וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. ודין. גבי כהן ר"פ לפי שקדושתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ות"ח קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר אחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת ת"ח בסוף הקריאה שגדול שבכולם גולל: (א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימ' בכל מה שכתב

שפתי חכמים

מה וכו': ו (נח"י) ה"פ יכול אף הם ר"ל הכהנים מדליין הרב והכהנים ולא רשם והעם דא"א לו' דגם העם עמך א"כ קשה על מי קאי אל יהרסו אלא וכו' וה"ק דאס"ד דהכהנים הם בכלל אל יהרסו הל"ל אתה ואהרן עמך והעם אל יהרסו וממילא נשמע דגם הכהנים אל יהרסו ומדפרט הכהנים יכול דקאי אדלעיל וגם הם עמך וכו' ת"ל ועלית אתה למעט בא והואיל שהמיעוט אתה כתיב קודם ואהרן ש"מ דנמעט גם את אהרן ת"ל עמך ש"מ דאהרן היה עמו במחילה אחת ולא עם הכהנים לכן אמור מעתה אתה מחילה לעצמך ולא עם אהרן ואהרן מחילה לעצמו ולא עם הכהנים דהא כתיב עמך והם ר"ל הכהנים מחילה לעצמן ולא עם העם וגירסא אחרת נזדמנה להרא"ם בדברי הרב ע"ש: ז והא דקאמר בראשית ברא אלהים וגבי נח וידבר אלהים אל נח ובסנה וירא אלהים מתוך הסנה עיין הכל בהרא"ם בפ' וארא: ח פי' דהיינו שלא בעידן ריתחא אבל בעידן ריתחא אין שום מלוה שאין מעניישין עליה וראיה מפ' התכלת ע"ש: ט כלומר הואיל וכולן בדבור אחד נאמרו למה כתיב בנוקום אחר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו דמשמע דוקא אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו ומתרץ שחזר ופירש וכו' כלומר דודאי כולן בדבור אחד נאמרו כו' ובפרישה שפי' לנו הקב"ה לא שמענו מפי

רש"י

שהרי מותרין ועומדין הם היום ג' ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם ו עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחילה לעצמך ואהרן מחילה לעצמו והכהנים מחילה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני' והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמ"ץ איננו זו מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפו"ם כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמ"ץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין וכן הוא אומר (שמות כב) אלהים לא תקלל ותרגומו דיינא ז לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל ח עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין להפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך ט שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו. (קושיית א"כ כו' פירוש לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם כל' זה שהמשמעות דוקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפי זה כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופירש וכו' ור"ל כאותו המורה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב'

ענין קבלת התורה

לפניהם. ולעלות ההר ייראו אחד מחברו ולא יעלו ולא יגעו. אבל ההסתכלות מי ידע אם חברו העומד אצלו מסתכל או לא. ויוכל היות שרבים מישראל יסתכלו לראש ההר וע"כ יפלו מהם רב. ולזה לוה הקב"ה למשה להזהיר את העם שלא ישאו עיניהם אל ראש ההר לראות. כי אם לא תזהירם בעת רבים מן העם יראו ויטעו ואז ונפל ממנו רב:

דעת זקנים מבעלי התוספות

במיתה רק על מצות פרישה הזהירם כמו שתמצא למעלה לפיכך אמר לו הקב"ה לך העד בעם דיותר הי' לך להזהירם על מצות הגבלה שהיא במיתה יותר מן המצות כגן ועל זה השיב לו לא יוכל העם לעלות כי אתה העדות בנו וגו' כלו' גם אני ואהרן בכלל ציווי ההגבלה וכיון שנהיה עמהם שם נתרה בהם ולא יעלו ועל זה השיב לו הקב"ה לך רד ותזהירם מעתה ועלית אתה ונותר כלומר לא תהיה עמהם בשעת מעשה ולא יהיה להם מי שיזהירם מיד וירד משה ויאמר אליהם מצות הגבלה:

(א) את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה כל עשרת הדברות בדבור אחד מה שאין חפה יכולה לדבר אם כן מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך מלמד שחזר משה על כל דבור ודבור בפני עצמו. הכי איתא בספרא. ותימה מאי קשיא ליה בדיבור אחד נאמרו מ"ם היה משה רבינו ע"ה צריך לומר כל אחד ואחד בפני עצמו וי"ל הכי קשיא ליה אם בדיבור אחד נאמרו למה פסק משה רבינו את הטעמים היה לו לומר כלן פסוק אחד ומשני מלמד שחזר וכו' ורבי ברוך ז"ל פירש אם כן מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך דמשמע אלו לבד אמרן שהרי שניהם בסנגון אחד כאלו שניהם דבור אחד וגם כתובים בלשון הקב"ה כאלו הוא מדבר בעצמו אנכי הוצאתיך על פני לאוהבי אבל שאר הדברות יש פסוק לכל אחד לבדו זולתי לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וגם יש פרשה בין זו לזו וכתובים בלשון משה ולא בלשון הקב"ה והיינו

אבי עזר

על גד הפלא היה. ופסוק במשוך היובל קאי על שופר אחר הנעשה מקרן כבש לאסוף את העם כמו חצוצרות. אולם המפרשים לא אבו בדרכיו הלוך. ועיין בפ' בהר בפסוק יובל היא: (כג) (לא יוכל העם) אמר המחבר לא יתכן לדמות מוסר מלכים כלפי שמיא. כי לא מצינו שהשיב הנביא לאמר עשיתי שליחותך. ואם מצינו כמה פעמים בתורה הוא לדרשא. כמו ויעש אהרן ובכיו להגיד שבחן. ובפ' אחרי ויעש כאשר צוה ה' אמרו להגיד שבחו של אהרן. וילכו ויעשו להגיד שבחן של ישראל. ובפ' יום הכפורים אמר ר' יוחנן וכו' אי עבדת כל פקודך לא אבעי לך לאהדורי ע"ש. משם תראה דלא כהרב: (א) (והנה בני הדור) אמר המחבר הרב מדמה דברים. ככתבן בידינו אל דברי אלקים

השבת. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך. וכן בשני. רק הוסיף ולמען ייטב לך. גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך יי׳ אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר. ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו. ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו. ובשנית שורו וחמורו. לפני עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ובשנית את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם. וכאשר חפשנו בדברי חז״ל מה אמרו על ככה. מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם. ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך הישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת. ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול. למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית. והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז״ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה. כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרת בבת אחת. ואיך יאמר השם כאשר צוך יי׳ אלהיך. ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם. והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך. אם כן אמר זה ולא אמר זה. ואיך יאמר לא תנאף בוי״ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך. ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו. ויאמר בבת אחת הפך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים. והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקצתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. ואם אמרנו אין דבור השם כדיבור כל אדם. הנה איך הבינו ישראל דבור השם. כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת. כמו זכור אם לא ישמע הזי״ן לפני הכ״ף והרי״ש לא יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן. כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האוזן. והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע. והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות. לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם. והנה כל אות הזי״ן נכנס באוזן קודם כ״ף וי״ו רי״ש. והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת. איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות. למה לא הזכירו זה חכמים ז״ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת. ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור. והכתוב בשנייה ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך. גם ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מותר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש. ולפני שאפרש אתקן דברי חז״ל:

אמר אברהם המחבר. משפט אנשי לה״ק פעם יבארו דבורם באר היטב. ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי. ע״כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות. אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה. ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר הגמיאני נא. והוא אמר ואמר אליה השקיני נא. אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור, וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים. ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין. והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר. ואחרים רבים תמצא מלות שונות, רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה. כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו. והדבר שוה. אמר השם ותכלת וארגמן. ומשה אמר תכלת וארגמן. אמר השם אבני שהם. ומשה אמר ואבני שהם. וכאלה רבים ושניהם נכונים. כי הכתוב בלא וי״ו אחז דרך קצרה ולא יזיק. גם הכתוב בוי״ו לא יזיק. בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי״ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף. כי זה וזה נכון. והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם. צ״כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו. כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר. והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר. ואילו הי׳ מבקשים טעם לאחד מהם. או שמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש. והנה אתן לך משל אמר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב. אני פלוני אוהבך לעולם. וכתבתי פלני בלא וי״ו. אהבך גם כן בלא וי״ו. לעלם חסר. ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים. ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב. ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין: ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם. כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית. את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם. ואין הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים. כן אמרם השם כלם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר. יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים. על כן אמר לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי׳. ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב לא ילין חלב חגי. ואחריו כתוב תביא בית יי׳ אלהיך. ורבים כאלה. והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו. יש אומרים לא יהיה לך הוא הדבור הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה. בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת. ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי. והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך. וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יוצא למעשה כמו גזל. וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך. שאם זה החמוד בלב היה ארץ ישראל רעה. ולא תחמוד השני הוא בלב. על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל. כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו. והנה לא הזכיר האחרים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה. הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך. ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך. ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב. והראשון גזלת הבית. והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך. ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך. והנה נשחת טעמם. והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו: ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי׳ לפני מותי. כמו בטרם אמות. א״כ מה טעם להוסיף לפני יי׳. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא ליי׳. והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה׳. והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת. והם לבדם הכתובים על לוחות הברית. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראיה הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוך ה׳ אלהיך. ודע כי באחרית מוח הראש הוא הזכירה. והמקום מקום משמרת הצורות. והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע. וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם זכור הבינו כל

השומעים כי טעמו כמו שמור. כאלו בבת אחת נאמרו. ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה׳. כי בתחלה אמר כאשר צוך ה׳ אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה. פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם. ודע כי השמנה דברים כולם מצות לא תעשה. ודבור כבד הוא מצות עשה. ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו. והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו. כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך. ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו. כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם. והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה׳ אלהיך. כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה. כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו. והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך. וזה החיוב הוא בשקול הדעת. גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם. והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה. וכבר אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא. ג״כ לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם. גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו. והשם אמר לא תחמוד בית רעך. כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. וככה הם סדורים בפ׳ הזאת. ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית. וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם. ואחר כך עבד ואמה. וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם. ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין. על כן כתוב את הדברים. ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה. דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים. ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת. על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת. ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע. והם ששמר אברהם עם מצות האחרות נוספות. והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת. ומי שאין לו דעת אין לו תורה. והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו. וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת. רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה. ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת. איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו. רק בספרי חכמינו ז״ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל. ואם לא מצאנו זה כתוב. נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה. ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה. כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי. וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן. ואם נעלם ממנו. והעד על זהו כי כתוב במקצתם למה צוו. כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית. וחג המצות למען תזכור. ואהבתם את הגר כי גרים הייתם. והכלאים פן תקדש. ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם. וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו. ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא. וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו. ופרשת הקהל למען ילמדו. ורבות מצות ככה. א״כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות. וכל המצות על ג׳ דברים. האחת מצות הלב. והב׳ מצות הלשון. והג׳ מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את יי׳ אלהיך. ולדבקה בו. וליראה את השם הנכבד. ואהבת לרעך כמוך. ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך. ולא תקום ולא תטור. גם מצות הלשון עשה ולא תעשה. עשה כמו ק״ש וברכת המזון וברכת כהנים. גם וידוי מעשר ורבים ככה. ומצות לא תעשה לא תענה ברעך. אלהים לא תקלל. לא תקלל חרש. ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם. ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עבודת כוכבים. ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כלם. והלא יראו כתוב שש הנה שנא יי׳. ושם כתוב לב חורש מחשבות און. וכתיב הטיבות כי היה עם לבבך. הטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם. והיה לבבכם שלם. אני יי׳ חוקר לב. ויי׳ יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו. והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו:

שאלני רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד. למה הזכיר אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ולא אמר שעשיתי שמים וארץ. ואני עשיתיך: וזאת היתה תשובתי אליו. דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם. שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים להשמעות אזניהם שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמודי חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו. יכיר מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת. ולמה היה על זאת המתכונת. ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד. וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה. וכמה יקדר השמש ממנה. גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם. וככה אמר משה הודיעני נא את דרכיך ואדעך. והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא׳ אנכי יי׳ אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא. כי כבר פרשתי בפ׳ ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד. ולא כמוהו יושב קדם סלה. ומעמיד העולם העליון בכחו. והעולם האמצעי בכח השם. ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים. והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי׳. כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה. וישראל לבדם מודים בזה. וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי. והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי. כי השם ברא העולם האמצעי. והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע. כן יקרנו כי כן חלק להם השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים. והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי. והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה. ובעבור זה אמרו קדמוננו אין מזל לישראל. עוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא. והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים. אמר משה אתה הראת לדעת. שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים. גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם. על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו. על כן אמר וידעת היום. והשבות אל לבבך. ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר למשכיל אנכי ה׳ והוסיף אשר הוצאתיך. שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני. ותהיה לי לעם. ואני אהיה לך לאלהים. ומשה פי׳ זה בפ׳ כי שאלך בנך. כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם. והלא בורא אחד לכולנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא׳ עבדים היינו לפרעה. והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצוותיו. והב׳ כי אלה המצוות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כי הימים לחיותנו. והשלישית וצדקה תהיה לנו. שנהיה צדיקים לנחול העוה״ב. ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות. שהם י׳. והם ראשים כללים אין למעלה מהם. הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד. והט׳ דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון. ונלוים אליו. וממנו יצאו. כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה. כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו. כי הוא היסוד. והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה. וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו. כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו. ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו. כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם. כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון. ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך. או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם. והחושב זה הוא משוגע. כי כן כתוב אם יוצר עין הלא יביט. והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי. כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יענישוהו. ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומצאו השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים. וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות. ואחריו כתוב לא יהיה לך. ופשע מי שאינו מאמין בשם. גדול מפשע עובד ע״ז. כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה. כמו המקטירים למלכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם. כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל. וכתוב את יי׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון. והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר. על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד. ובדבור השלישי גם הוא כתיב. כי פשע הנשבע לשקר פחות מע״ז. רק הוא בוזה השם בגלוי. אולי עשה זה בעבור כעס או צורך. כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו. ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי. והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא. ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו. ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם. וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אינם בגוף. ואשר אחריו לא תגנוב בממון. ואחר כן בלשון. ואחר כן חמוד בלב:

תרגום אונקלוס

ב. אנא יי אלהך דאפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: ג. לא יהי לך

הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ * ס ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃

* בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר

תפסיר הרס"ג

אלכלאם קאילא: (ב) אנא אללה רבך. אלד'י אכ'רגתך. מן בלד מצר מן בית אלעבודייה: (ג) לא יכון לך מעבוד אכ'ר מן דוני. לא תצנע

תולדות אהרן

אנכי ה'. שבת פט: לא יהיה לך זבח פח:

בעל הטורים

ושבעל פה: (ב) אנכי. בגי' כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגימטריא מלא ועוד עשרה וזהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ויש בו ששה (ב"א יו"ד) הויות ראשון ואחרון בשמים ובארץ וד' רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך. ג'

רשב"ם

הגבלה מעכשיו: (ג) לא יהיה וגו'. שאני לבדי

רש"י

דברות ראשונות ביחוד ודו"ק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה כ שתהיו משועבדים לי (מכילתא). ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ל ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות מ הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר ל' יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו שאמר (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין נ שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם (מכילתא) ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים ס שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור

שפתי חכמים

הקב"ה כי אם שתים והשאר משה פירשן: י דק"ל שכתוב וידבר הוא הכלל לאמר הוא הפרט והכא הפרט כתוב בהדיא את כל הדברים האלה א"כ למה חזר וכתב לאמר שמורה על דבר פרטי אלא לדרוש הרא"ם: כ דק"ל למה תלה אלהותו ביציאת מצרים ולא בבריאת שמים וארץ ונכתוב אנכי ה' אלהיך אשר בראתי שמים וארץ: ל פי' לא מפני שאלהותו תלוי ביציאת מצרים תלה אלהותו בה מכל פעולותיו אלא מפני שכשנגלה על הים וכו' שכ' ותחת רגליו וגו' רצונו להביא בזה שמשתנה לפי הענין ומה שכתוב בקרא יציאת מצרים ורש"י פי' לפי שנגלה בים וכו' משום שהוא תכלית יצ"מ: מ ה"פ כשם שאתם מודים שהייתי יחיד בקריעת ים סוף כדכתיב זה אלי ואנוהו כך תאמינו שאותו אלהים אני ולכך קאמר אני הוא שהוצאתיך מארץ מצרים. (מהרש"ל) פירש דק"ל לפי פי' ראשון לא הל"ל אלא המוציאך מבית עבדים מארץ מצרים י"ל לכ"פ ד"א. ולפי שני פשטים האלו קשה שבתחלה אמר אנכי והדר אמר לא יהיה לך ואין זה כסדר שמתחלה הי"ל לצוות שלא יהא שום אלהות והדר הל"ל אנכי ר"ל אני לבדי לפי שאין דרך לצוות תחלה לעשות דבר וכתר הכי לאסור דבר שכנגדה לכ"פ ד"א שהיו שומעין וכו' והיו סבורים מיד שהם הרבה לכך הוצרך להזהיר בתחלת הענין ע"ז (ר"ל) אנכי וגו'. ר"ל אלא אנכי: נ כלומר שלא עשה לא הוא ולא אחרים עשו לו אלא שהיה עשוי מתחלה והוא מצאו או קנאו מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך מ"מ. הרא"ס: ס מקשין העולם והא בפ' ואתחנן פירש"י על מלת על פני בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם כולו ד"א כל זמן שאני קיים. וי"ל משום דרש"י רוצה לתרץ אגב פירושו קושיא אחרת דכתיב שם ונושנתם בארץ וגו' ועשיתם פסל וגו' דמשמע דע"ז היא מצוה התלויה בארץ וכתיב קודם עשרת הדברות אשר שם לא את אבותינו וגו' כי אתנו אנחנו וגו' משמע שהיא מצוה התלויה בגוף ונוהגת בין בארץ בין בח"ל אם כן סתרי אהדדי לכן פי' על פני כל מקום וכו' מ"ה נקט פי' זה בראשא כדי לתרץ הקושיא והא דכתיב ונושנתם בארץ וגו' משום דאנשי א"י יותר מקולקלים בענייני ע"ז

נוה שלום

וכו'. (ג) אלהים, מעבוד, וכן כל אלהים שאצל ע"ז תרגם מעבודא בלשון יחיד נעבד או כלומר מעבוד את נעבדים. כי תאר רבונות וכ"ש אלהות לא יתכן ליחס לתמונות מגולמים מתים עץ ואבן ומסכה, ורק מתכנים בפעולה שעושים הטועים לעבדם ודרך העברה נקראו אלהים. על פני, מן דוני, כת"א. וכבר כתבתי בפרשת נח הפנים

אבן עזרא

(ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו. כמו ויקח חנניה הנביא. והאנשים רדפו אחריהם. וככה דבר שמואל למה הרגזתני. כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול. ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן על פני תרח אביו. שהיה נמצא אתו. וראה מותו. וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן. והנה הטעם אחר שאני אלהיך. ואני נמצא תמיד בכל מקום. ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך. והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה. כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זה. כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף. לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה. והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. צוה הכתוב כי הרג תהרגנו. ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן. ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים. ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד. ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות. וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן

אבי עזר

חיים. וחלילה לנו ולבנינו להאמין שכן כפלו במקרה מלאים וחסרים והכל בכתב מיד ה' השכיל הוא יבין דרכה. ע"כ אחשוב כי גם הדברים האלה תלמיד טועה כתבום. ודברי מקור חיים גם המה יעלו בטועה: שם (אמר השם זכור) הנה לאחר כל הקושיות שעורר הרב. אומר אני קושטא קאי. שהדברים כפשוטן כאשר כאשר קבלנו מנעורינו. ואם כל מעמד הר סיני היה בנסים ונפלאות מדוע נחקורה ונחתרה אל הנס הזה בדרך חקירה טבעית ועיין ברש"י נהעלותך לאו שלשתכם וגו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

והיינו דאמר במסכת חגיגה אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ופריך אם כן מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך כלומר והלא לא נשתנו אלא משא' דברות שכלן בדבור א' נאמרו ומשני שחזר על כל דיבור ודבור בפני עצמו אך לא שמענו מפיו כי אם שנים:

(ב) אנכי ה' אלהיך מאי דבור היא זה ומה מצוה ומה אזהרה הוא זו. וי"ל אנכי ה' אלהיך ואני מציך שתדעו ידיעה ברורה כי אני הבורא וכי אני הוא המצוה כל המצות ונאמן ליפרע הטוב והרע וידיעת השם שחייב אדם לדעת שהוא הבורא יתברך ורבי תנחומא דורש לפי שנגליתי עליכם בים כגבור ואיש מלחמה וביום מתן תורה כזקן מלא רחמים אל תחשבו ששתי רשויות הן אלא אנכי ואין עוד אחר. ד"א לפי שכשנגלה הקב"ה ביום מתן תורה נגלה ברבותי' אלפי שנאן והיו ישראל מעמידן זה לזה אמר להם הבורא אנכי ה' אני יחיד וגם פתח להם שבעה רקיעים והראה להם שהוא יחיד הה"ד אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ולכך נאמר אנכי ולא יהי' לך

עניני עשרת הדברות

(ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. בדבור זה נכלל שלשה דברים. אנכי ה' הויה שמהוה את כל העולם וכל המציאות הנמצאים בשמים ממעל ועל הארץ ומתחת לארץ הכל נתהוו ממני וממאמר פי. ואף שאנכי אלהי כל העולם. עכ"ז אנכי אלהיך ביחוד. והראיה לזה אשר הוצאתיך מארץ מצרים. שהיתה מדינה קשה ומלך קשה ולכך קראם בית עבדים שהאסורים בתוכה לא יכלו לצאת משם לעולם ומפני החסד הזה והטובה הזאת שעשיתי לך בהוצאתי אותך משם ראוי שתעשון מצותי ותשמרו דרכי הנהגתי. ומיציאת מצרים ומכל הנסים שראו עיניך אשר נכלל בזה קריעת ים סוף ומן ובאר ושלו ומלחמת עמלק ויתר דברים נפלאים אשר ראו עיניכם תוכלו להבין היטב כי אנכי הוא הבורא והמנהיג והמשגיח ובלעדי אין אלהים וכל כחות הטבע אנכי בראתים וכולם נכנעים לפני וסרים למשמעתי ע"כ.

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ולא יהיה לך שום ממוצע ביני וביניכם. כי אינכם צריכים לממוצע כי הכל על פני. אני בכבודי ובעצמי משגיח על כל העולם בכלל ובפרט ואין שום בריה ולא שום דבר בעולם שלא יהיה השגחתי עליו בטלמי. ע"כ אין מהצורך לך לעבוד לאיזה מהנבראים שבראתי להשתחוות אליהם ולהכניע עצמך עליהם כי הם לא יועילוך ולא יזיקוך בלי רשותי כי הם רק שלוחים מהשגחתי ואין בהם שום כח לפעול דבר מבלעדי:

לא

נחל קדומים

לא יוכל לשלחה כל ימיו: ב (חי) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך. אשר גימ' דצך עדש באחב. גם אשר רמז לבינה דמסטרא דיובלא נפקי. הוצאתיך כלומר קודם הזמן והטעם מבית עבדים שהם עבדים ליוסף והשבטים שלטו ביוסף א"כ הם עבדים שלכם. ולפי פשוטו פירש הרב מהר"ש אוזידא ז"ל בספר לחם דמעה באגב במשז"ל דעשו כשוף דשום עבד לא יוכל לצאת ולכן מצרים נק' בית העבדים כי שם תהא מיתתן. וז"ש אשר הוצאתיך מבית עבדים שלא היה שום עבד רשאי לצאת ודפח"ח א"נ אפשר דבזכות התורה יצאו ויש בה כ"ב אותיות גימט' אלף ות"ק גימט' אש"ר כמ"ש בפ"ד חקת וזה רמז אש"ר הוצאתיך: ג (יט) לא יהיה לך וגו' תמונה בגי' פרצוף אדם לו' כל הפרצופין מותרים חוץ מפרצוף אדם. ז' תיבות מלא יהיה עד שומרי מצותי נגד ז' יום מיצ"מ עד מתן תורה.

חומת אנ"ך

ובזכות התורה תהיה הגאולה ב"ב כמו שאחז"ל: (ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו'. אפשר לרמוז כי האבות עבדו את ה' כל ימי חייהם בדביקה בחשיקה ובתפילה ושני חייהם הם תק"ב. ובזכותם לקו המצריים תק"ח מכות שעם הכולל תק"ג כמספר שני חייהם ובזכותם היתה יצ"מ מסטר' דיובלא כי אשר רומז להיותו כמספר שנותם ובזכות' זכינו לקבל התו' שיש בה שתים רבוא אותיות ר"ח אשר כמספר שני חיי האבות וזה רמז אנכי וכו' אש"ר בזכות שני חיי האבות וגם הוצאתיך מארץ מצרים בזכותם. וראיתי להזכיר קצת ממה שצריך ליזהר בכמה אסורים הרמוזים בעשרת הדברות שהם תולדות והכל מרז"ל וזה בקצור נמרץ: א אנכי ה' אלהיך. בזה נרמז ובחקותיהם לא תלכו אני ה'. המתנבא כופר בעיקר: ב לא יהיה לך וכו'. הכועס כעובד ע"ז. המעלים עיניו מן הצדקה כעע"ז. שותה סתם יינם אביזרא דע"ז וכל העובר על דברי חכמים וכו' מלבד שנכלל בכמה חרמות של גאוני עולם. מגלח זקנו בתער עובר על לא תעשה לך פסל. ובכל פעם עובר על ה' לאוין ואם יעשה ב"פ בשבוע בכל שנה עובר על ת"ק לאוין: ג לא תשא. עבירה חמורה מאד שנפרעין ממנו וממשפחתו. ואסור ליזבע אף בנפשו. ומזכיר שם שמים לבטלה חייב נדוי. וכתב הרמ"ע ז"ל שעבירה זו מארכת הגלות: ד זכור את יום השבת. אין ישראל נגאלים עד שישמרו השבת. וצריך ליזהר מאד בדברים האסורים לדבר בשבת

ד לֹֽא־תַֽעֲשֶׂ֨ה לְךָ֥ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָ֡ה אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׁמַ֣יִם ׀ מִמַּ֡עַל וַֽאֲשֶׁ֣ר בָּאָ֣רֶץ מִתָּ֑חַת וַֽאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם מִתַּ֣חַת לָאָֽרֶץ׃ ה לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָֽעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָֽנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָ֑י׃ ו וְעֹ֤שֶׂה חֶ֙סֶד֙ לַֽאֲלָפִ֔ים לְאֹֽהֲבַ֖י וּלְשֹֽׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי׃

תרגום אונקלוס: אֱלָה אָחֳרָן בַּר מִנִּי. לָא תַעֲבֵיד לָךְ צְלֵם וְכָל דְּמוּ. דְּבִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִבְאַרְעָא מִלְּרַע. וְדִבְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא. לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן: אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא. מַסְעַר. חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין. עַל דָּר תְּלִיתַי. וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאָי. כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחְטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן. וְעָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין.

תו"א לא תעשה לך. סנהדרין סא. אשר בשמים. עבודה זרה סג: לא תשתחוה. סנהדרין סא: ולא תעבדם. סנהדרין סט:

תפסיר הרס"ג

לך פסלא ולא שבהא. ממא פי אלסמא פי אלעלו. וממא פי אלארץ׳ פי אלספל. וממא פי אלמא תחת אלארץ׳ לא תסגד להא ולא תעבדהא. לאני אללה רבך אלטאיק אלמעאקב. מטאלב בד׳נוב אלאבא מע אלבנין. ואלת׳ואלת׳ ואלרואבע לשאניי. יצאנע אלאחסאן לאלאלוף. מן מחביי וחאפצ׳י וצאיאי: (ז)

נוה שלום

אשר מלת דון נחלקת אליהם. (ה) קנא, אלמעאקב, וכן תרגם כל קנא שבמקרא ע"ל דברים (ד כד). פקד, מטאלב, כמו וביום פקדי ופקדתי וכו׳. על בנים, מע אלבנין, עם עונות הבנים אם היו הבנים חוטאי׳ כאבתיהם וכן השלשים והרבעים דהינו דור

חלק הדקדוק

מהרי"ב: (ו) לאלפים, הלמד הראשון

אבן עזרא

ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות. החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך. גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך. ובספר יהושע לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא. אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך. איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם אל. הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע. ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו. ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב. אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים. והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו. כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי. וטעם פקידה כמו זכירה. כמו ויי׳ פקד את שרה. שהוא כמו ויזכור יי׳. כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא. ויולד בן שהוא טוב ממנו. והנה אם הלך בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי. השם לא יאריך אפו לרביעי. אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם. כי בו יאבד זכר כולם. כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן. על כן לא יאריך לרביעי. ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יביז האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור. ובני אדם יחשבו כי זו שאלה. ואיננה. כי כן כתוב אם תשמור

רשב"ם

תוצאתיך: (ה) לשנאי. אם הבנים שונאי: (ו) ועושה חסד לאלפים. לבנים שלשים רבעים חמשיים עשיריים מאות ואלפים בנים אלפים הם אלף דור. ולא קשו קראי אהדדי לפי הפשט בכאן מדבר* בבנים ובבני בנים וכל בנים דור אחד ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון. אחרון של אלף קרוים (בנים, בנים אלפים. אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה׳ אלהיך הוא האלהים וגו׳ לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ואותו אלף הוא בנים אלפים:

בעל הטורים

במסורה. ב׳ בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו התורה: (ד) תמונה. בגי׳ פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגי׳ המה ההרים והגבעות: מתחת. בגי׳ זו שלשול קטן: (ו) ועושה חסד. ד׳ במסורה ב׳ בדברות וב׳ גבי דוד ועושה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לאו"ה דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד: ולשומרי מצותי. וסמיך ליה לא תשא מלמד שחמורה שבועת שוא ככל המצות. ד"א לומר

שפתי חכמים

נעשה אומות ולכן נקט בקרא בארץ כדי להזהירם ביותר על א"י שהם מקולקלים ביותר: ע מלשון פסל לך: פ ר"ל שלא תפרש שהם ע"ז תמונה ועוד שבשמים אין תמונה כי התמונה שהיא הצורה היא מקרה צריכה לנושא וא"א לעשות תמונה עומדת ל"פ דבר שבשמים דהיינו כוכבים שהן בדמות טלה או שור: צ ר"ל שדעתו ליפרע ואם לא פרע יפרע שהרי קנאה לפניו דעל ידי קנאה הוא פורע לו: ק דאל"כ הרי כתיב לא יומתו אבות על בנים: ר וקשה דהכא האי קרא נוצר חסד שכתיב בפרשת כי תשא והכא כתיב ועושה חסד וגו׳. וי"ל כדי שלא תטעה לפרש הקרא דהכא האי דכתיב ועושה שב אל הקב"ה כלומר שהקב"ה עושה חסד לאלפים ותו לא והא כתיב חסדי ה׳ כי לא תמנו וגו׳ לכן הביא קרא דנוצר חסד וגו׳ שפירושו חסד שהאדם עושה נוצר לו הקדוש ברוך הוא שכרו עד אלפים דור ה"נ האי קרא ועושה חסד שמלת ועושה שב אל האדם כלומר האדם שעושה חסד הקב"ה משלם שכרו עד אלפים דור: ש (קנ"מ) תימה וכי מוסבה אתא רש"י לאשמועינן. וי"ל דק"ל הא דכתיב נוצר חסד לאלפים א"א שיהיה כפשוטו כיון שאין כל ימי עולם כ"א ששת

רש"י

(מכילתא): (ד) פסל. על שם ע שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר פ אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא להפרע ואינו עובר צ על מדתו למחול על עון ע"א כל לשון קנא אנפרימנ"ט בלעז (אייפערנד) נותן לב להפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה ק אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נוצר חסד. שאדם עושה ר לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה ש על מדת פורעניות אחת על חמש מאות שזו לארבעה

עניני עשרת הדברות

(ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו׳. הנה מדרך בני אדם לעשות תמונות פאטעגראפיות. או ציורים מצבעים שונים על לוח. או לפסול איזה פסל משום דבר מעץ או ממתכת. שהם יהיו לפניהם למזכרת איזה דבר. או תמונת איזה איש מקרוביהם או מאוהביהם או איזה עיר ומדינה. כך תרצו לעשות שיהיה למזכרת נגד עיניכם מכל הדברים שראיתם מיום לאתכם ממצרים עד היום הזה. ע"כ תעשו לכם פסל או תמונת שמים [עם שמש וירח וכוכבים] או תציירו לכם הארץ עם כל נאותיה [עם כל הבהמות והחיות וכל אשר על הארץ]. או תציירו לכם הים אשר עברתם בתוכו עם כל הנמצא בתוכו מדגים וכל הרמש הרומש שם. אני מזהיר אתכם שלא תעשו כן. מחמת שדברים אלו יהיו יקרים בעיניכם ע"כ תתנו להם כבוד ותשתחוו להם וברוב ימים תעבדו אותם. ואם אתם בעצמכם לא תעשו כן אבל בניכם שהורגלו לראות הכבוד שנתנו להתמונות ולא ידעו לאיזה תכלית הכנסתם הציורים האלה בביתכם. ע"כ גם המה יתנו להם כבוד וישתחוו להם ויעבדו אותם. ומי היה הגורם לע"ז זו. הלא האבות. ע"כ יפקוד ה׳ עון אבות על בנים ועל בני בנים על כל הדורות שימשכו אחרי ע"ז שגרם אבי אביהם [ועיין בפרשת ואתחנן קפיטל ד׳ מן פסוק ט"ו עד פסוק כ]. וסמך לזה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

בלשון צווי ליחיד כדי ללמד סניגוריא לישראל במעשה העגל כדפירש רש"י שא׳ משה באותו מעשה אל תענשם כי לי לבדי הזהרת לא יהיה לך ולא אמרת ולא יהיה לכם ועוד נא׳ במדר׳ שלכך נאמרו כלם בלשון יחיד מפני שצפה הקב"ה שיחידי׳ עתידים לבטל אותם. מיכה מבטל אנכי. ירבעם מבטל לא יהיה לך. צלפחד זכור. יואב לא תרצח. אמנון לא תנאף. עכן לא תגנוב. ציבה לא תענה. אחאב לא תחמוד. לכך נאמרו כלן בלשון יחיד. ד"א אנכי ה׳ אלהיך בשעת מתן תורה היה הקול יוצא מן המזרח וישראל שומעים ובאין לקבל התורה באו למזרח הולך למערב באו למערב הולך לצפון באו לצפון הולך לדרום באו לדרום בא להם מן השמים שנא׳ מן השמים השמיעך את קולו והיו ישראל אומרים והחכמה מאין תמצא תהום אמר לא בי היא התחילו ישראל שומעין מארבע רוחות העולם ומשמים וארץ אומרים שמא חס ושלום הרבה רשויות הן לכך כתיב אנכי ה׳ כל מה שאתם שומעים אינו בא אלא מאתי. ומן אל"ף דאנכי עד כ"ף דרעך יש תרי"ג

לא

נחל קדומים

מצותי וסמך לא תשא לע"ז שכל הנשבע לשקר כעובד ע"ז. רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל: ז (כ) לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא וגו׳. פירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל דכתבו המקובלים דאפילו לישבע על חייו אסור ואם אינו מקיים נענש. וז"ש לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא בא וראה כי לא ינקה את אשר ישא את שמו עצמו כלומר שם האדם עצמו אם נשבע נענש וא"כ ק"ו עאכ"ו אשר ישא שם ה׳ ח"ו כי גדול מאד מאד ענשו. ורבינו אפרים ז"ל כתב סמך שומרי מצותי ללא תשא רמז שאפילו לישבע בשם ת"ח אסור. ובלקוטי גאוני אשכנז קדמונים בספר רבינו אפרים ז"ל כתבו לא תשא לשוא אזהרה לעושי המצות שלא יעשה מצות לרמות בהם הבריות כמו המשים טלית ותפלין (בשאר היום שלא לש"ש עושה

חומת אנ"ך

ה כבד את ... והזהרה אפילו דבר קטן והאמירה לגוי, שמעכב הגאולה:

מסורת הקריאה

כ (ה) פקד, הנגינה בקו"ף: (ו) ועשה, הטעם בעי"ן: לאלפים, הלמ"ד הראשון בפתח. ונמסר עליו כל לישנא פתח במ"א קמץ, והוא

מרפא לשון

תרבני. כ ה) פקד עון אבות על בנים, על בנין מרדין. טעמו שכן שיעור הכ׳ פקד עון אבות על בנים שנאי, כי לשנאי שנ׳ אח"כ חוזרת על כולם והיה ראוי לתרגם על בנין סנאין ומפני הכפל אמר מרדין, א"נ מפני שאין מדה זו אמורה אלא על הפושעים לא על השוגגים כמש"ת בסמוך. על שלשים ועל רבעים לשנאי, על דר תליתאי ועל דר רביעאי לסנאי. זהו תרגומו של מקרא ואמרו עוד כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, הוא תוספת על ל׳ המקרא׳ וצריך לפרש מה טעם ג׳ לשונות אלו שהביא התרגום מרדין, סנאי, כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון וגו׳ שכוונתו דאין מדה זו של פוקד אמורה אלא בג׳ תנאים שיהיו מזידין ושיהיה החטא ע"ז ומינות וכיוצא שעושין להכעיס ושיהו אוחזים מעשה אבותיהם וז"ש על בנין מרדין דהיינו פושעים ומזידין, וגם לסנאי דהיינו חטא ע"ז וכיוצא שעושים שונאי ה׳. וגם אמר, כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון שעושים מעשה אבותיהם בידיהם ומצאתי להרב צמח דוד ז"ל שהעלה מתוך פלפולו ג"כ שאין מדה זו אמורה אלא בג׳ תנאים אלו כמו שהוא בתרגום ממש, וז"ל פוקד עון אבות.

ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: פ ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־

תו"א לשוא. שם. שבועות כט: זכור את יום. ברכות ו:

תרגום אונקלוס

לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי: ז. לָא תֵימֵי. בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא. אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ. יָת. דְּיֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: ח. הֱוִי דְּכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ. שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ. וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תַעֲבֵיד

תפסיר הרס"ג

לא תחלף באסם אללה רבך באטלא. לאן אללה לא יברי. מן יחלף באסמה באטלא: (ח) אד'כר יום אלסבת וקדסה. סתה' איאם תעמל ותצנע גמיע צנאיעך. ואליום אלסאבע. סבת ללה רבך.

חלק הדקדוק

בפתח. ר"ח): ז) לשוא. האל"ף תמורת ה"א למד הפועל והונחה

אבן עזרא

מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. שהם הג' אבות. וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ. והוא לעולם ועד. וזה הדבר יתפרש לשני עניינים. האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות. והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ. וככה אמר דוד וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים. והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו. ובעבור שהזכיר לבני בנים. על דרך וצדקתו עומדת לעד. הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים. על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו. ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים: ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשמרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) לא תשא את שם אלהיך. שם הוא כמו זכר. והוא מושך להיות סי' לנקרא. רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה. רק השם הוא נשוא בפה. וכן מצאנו דוד שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי. והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא. אם כן למלך ב"ו כך. כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פילגש בגבעה. ושם היה פינחס הכהן. ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה. וכן אנשי יבש גלעד. אנשים ונשים וטף. וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת. וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה. וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים. שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים. אז ויעתר ה' לארץ. ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בה'. והכלל לא מצאנו בעשר' הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם. ולא עונש מפורש

בעל הטורים

בשתשמור המלות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמם אלא עשה אותם לשמם. על שי"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז"פ כזב ביחזקאל שבע תועבות בלבו שבע מעלות בתוכחה ז' עונותיכם מלאים ז' שמות ליצה"ר ז' מדרגות לגיהנם: (ח) זכור. זה הפסוק הוא פסוק ז' ומתחיל בז' בשביל שהשבת היא שביעית וז' מוזכרים בפסוק אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך וכנגדם תקנו ז' מנוחות באתה אחד. וה' תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיים ה' חומשי תורה:

רשב"ם

(ז) לא תשא וגו'. כל זה מכבודו של הקב"ה וגם שמירת שבת שאחריו. וגם כיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד של מקום כדכתיב כבד את ה' מהונך: (ח) זכור את יום השבת. כל זכירה* הכונה על ימים שעברו כמו זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים. זכור את היום הזה. לעולם. כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית. כמו שמפרש והולך כי ששת ימים

רש"י

דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (השני ל' שקר כתרגומו) כמה דתימר אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (הראשון ל' מגן כתרגומו) זה הנשבע לחנם ולהבל ת על של עץ עץ ועל אבן אבן (שבועות כט מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן (שמות לא) מחלליה א מות יומת (במדבר כח) וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא יח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (ש"ב ג) הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת ב שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו ג לשבת (ביצה טז): (ט) ועשית כל מלאכתך.

שפתי חכמים

אלפים לא יגיע העולם מתחלתו ועד סופו אפי' לאלף דור ל"פ דלא אתא קרא לאשמעינן אלא שיעורא דמדה טובה: ת (ג"א) כוונת רש"י שלא תאמר שלשון התרגום למגנא שהוא חנם ר"ל שאין בו הנאה אבל אם היה לו בו הנאה יהא מותר ל"פ דהכל דעיקר הכוונה להבל שאין בו ממש זה נקרא חנם (וט"ס ברש"י וצ"ל על פי גירסת הרא"ם וג"א לשוא לחנם להבל איזהו שבועת שוא נשבע לשנות הידוע כו' וכתב עליו הרא"ם לאו דוקא לשנות אלא אף אם נשבע על אבן שהוא אבן אלא שרש"י תפס לשון המשנה שבועת שוא נחלקת לד' חלקים וז"א מהם עכ"ל): א וא"ת הני פסוקים לא ידומין לזו דכל הני סותרין זה לזה אבל הכא לא סותר כלום. וי"ל דגם הכא סותרין זא"ז דזכור היינו עשה (שמור היינו לא תעשה כדאמרינן כ"מ שנאמר השמר ופן ואל אינו אלא ל"ת רמב"ן). ועי"ל דזכור משמע ואל תעשה מלאכה כי מלת זכור הוא ל' עשה משמע שהוא מקפיד על העבד שישבות אבל אינו מקפיד אם נעשית המלאכה ושמור משמע שישמור שלא תעשה מלאכה זו ר"ל שלא יהא מלאכה נעשית אע"כ בדבור אחד נאמרו: ב כלומר שתהא תמיד בך הזכירה לא כפירוש זכור ברית אברהם שפירושו זכור עתה אלא שתהא הזכירה של שבת מתמדת והולכת תמיד ומלת זכור לא מקור ולא ציווי שאם היה מקור לא היה מורה על הפעולה כ"א על המחשבה ואם היה ציווי לא היה הזו"ן בקמץ. אלא הוא ממוצע בין המחשבה והפועל והוא הפעולה התמידית ל"פ תנו לב וכו': ג הקשה הרמב"ן שזהו נגד הלכה שהרי הלכה כב"ה וז"ל הגמרא (ביצה דף טז) שמאי הזקן כל ימיו

דעת זקנים מבעלי התוספות

אותיות כנגד תרי"ג מצות. ובפ"ק דקדושין אמרי' בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לעצמו הוא דורש כיון ששמעו כבד את אביך ואת אמך הודו על הראשונות וש"ה יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך ועוד כתיב ראש דברך אמת ולא סוף דברך אלא מסוף דברך הודו שראש דברך אמת:

עניני עשרת הדברות

(ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וגו'. כתב הס"ע לריך להבין מהו לשון הנשיאות. והענין כי אותן העמים שהיו קודם מתן תורה כפרו בהשגחת הי"ת בארץ הלזו באמרם כי הבורא ית' הוא רם ונשא מאד גבוה מעל גבוה. לכן אין כבודו משגיח בשפלים [וכן אמר דוד המלך ע"ה רם על כל גוים ה' בעיני הגוים הקב"ה הוא רם ונשא וגבה מאד. ע"כ רק על השמים כבודו ולא על הארץ] וע"י זה כפרו בהשגחתו ית'. וזה שאמר דוד המלך ע"ה אשר יומרוך למזמה נשוא לשוא עריך. ר"ל אשר יומרוך. זה שאו"ה מרוממים אותך מאד. הוא רק למזימה. עבור דעות רעות שלהם. כדי לכפור בהשגחה. נשוא. מה שמנשאים אותך. הוא לשוא. זה ההתנשאות הוא לשוא. עריך. כי הם שונאיך כופרים בהשגחתך. ועל כפירה זו הזהיר אותנו הי"ת בעשרת הדברות לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ר"ל לא תגביה כ"כ גדול את שם ה' ית' שיהיה לשוא. כדי לכפור בהשגחתו. כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. ר"ל לא תחשוב שאף שאתה כופר בהשגחה לא תענש ע"ז. מחמת כי אתה מנשאהו ומגדלהו מאד לכן לא יחשוב ה' לך עון. ע"כ אמר תדע כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. אע"פ שישא ויגביה שמו. אבל כי זה רק לשוא כדי לכפור בהשגחתו ית'. ולענייננו האמור למעלה המשך המקרא כך הוא. ואם תאמר אם אסור לי לעשות פסל ותמונה ולצור לזכור ע"י זה בנפלאות ה'. ע"כ יהיה תמיד שם שמים שגור בפי. ובכל עת ובכל שעה אזכור בשפתי שם המיוחד הויה. ועי"ז זכרו לא יסוף ממני. ע"כ אמר הקב"ה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ולחנם באין צורך לברכה או לשיר ושבחה לה'. כי לא ינקה. ואם תאמר ואיזה זכירה יהיה לי זולת זה. ע"כ אמר. (ח) זכור את יום השבת לקדשו. כאשר תקדש את יום השבת בכל יום השביעי בזה תדע כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. ובכל יום צריך לספור היום ראשון בשבת ולמחר יאמר יום שני בשבת. וכן בכל יום. נמצא שבכל יום יזכור את יום השבת ומסו זכירת השבת אמונת חידוש העולם שהקב"ה חידשו והמציאו יש מאין. הלא יהיה שמו ית' תמיד במחשבותיך. ועוד זכירה אחת יש לך. כבד

נחל קדומים

מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס): ח (כא) זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד וגו'. אפשר דפי' שש ימים תעבוד מ' לברר ני' הקדושה ולכן אתה ועשית כל מלאכתך. אך ויום השביעי

חומת אנ"ך

אביך. הגם שאב שמחל מחול נענש בדיני שמים. ומכ"ש שצריך ליזהר בכבוד אביו שבשמים ואם נעשה כך יבא משיח הרמוז בס"ת כבד את אביך גימט' משיח בן דוד שיבא ב"ב אם נשמור התורה שעיקרה כ"ב אותיות כר"ת כבד את אביך גימטריא כ"ב: ו לא תרצח. מוציא שז"ל הורג בניו. מלבין פני חבירו ברבים שופך דמו. קופץ ידו מלדקה ש"ד: ז לא תנאף. אמרו בב"ר פ' ט"ו. הנוגע באשה שאינה שלו הנגיעה לבד מביא מיתה על עצמו. מסתכל בנשים עובר עבירה חמורה כמ"ש תוספות ישנים ביומא וסמ"ג וכתב רבינו יונה שהוא משומד לדבר אחד: ח לא תגנוב. אפילו גזל

מסורת הקריאה

לקמן ל"ד ז', נצר חסד: (ז) שם, השי"ן בצירי ובמקף. עין בראשית ט"ז ט"ו: (ט) מלאכתך, הנגינה בתי"ו: (י) ובתך, הנגינה בתי"ו: (יא) וינח, נמסר עליו ז' רפין, ונמסר בפ' בא י' י"ד ועי"ש שצ"ל ו'

מרפא לשון

כ' הרמב"ן ז"ל יתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בע"ז בלבד כי בה יזהיר אבל בשאר המצות איש בעונו ימית ע"כ, וקשה דבפרק זה בורר פריך קרא דאיש בחטאו יומתו אקרא דפוקד עון אבות ומשני כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם כאן כשאין אוחזין מעשה אבותיהם ואמאי לא משני כאן בע"ז כאן בשאר עבירות וכן קשה על מה שמתרץ בפ"ה כאן במזיד כאן בשוגג. וי"ל דע"כ איש בחטאו יומתו מיירי נמי בע"ז דאי בשאר עבירות למ"ל דמהיכא תיתי שיומתו בנים על אבות דאין לומר דהוה ילפינן מע"ז דחמירא לשאר עבירות מה גם דפוקד עון אבות על בנים הוי כחידוש אלא ע"כ בע"ז נמי מיירי ולכן צריך לחלק כאן כשאוחזין לומר דבע"ז גופיה יש חילוק דלא כתיב פוקד עון אבות אלא כשאוחזין אבל כשאין אוחזין אפי' בע"ז אינו פוקד עון אבות על בנים אבל בשאר עבירות אפי' כשאוחזין אינו פוקד וכן ראיתי עוד ברד"ק בירמיה ל"א על פ' אבות יאכלו בוסר דדוקא בע"ז וכיוצא בו חטא גדול והיא מדה זו וכשאוחזין מעשה אבתיהם יעוין בו ביחזקאל י"ח וכן י"ל לד'

תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ
וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־
הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם
וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ
יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן
יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא

תרגום אונקלוס

כָּל עֲבִידָא. אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ. עַבְדָּךְ וְאַמְתָּךְ וּבְעִירָךְ. וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ. אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא. יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּבְהוֹן. וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. עַל כֵּן. בָּרֵיךְ יְיָ. יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ: יב. יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ. בְּדִיל דְּיֵירְכוּן יוֹמָךְ. עַל אַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: יג. לָא תִקְטוֹל

תולדות אהרן

לא תעשה כל מלאכה. שבת קיד: כבד את אביך. שבת כט:

תפסיר הרס"ג

לא תצנע שיא מן אלצנאיע. אנת ואבנך ואבנתך. עבדך ואמתך ובהאימך. וצ'יפך אלד'י פי מחלך. לאן אללה כ'לק פי סת איאם אלסמא ואלארץ'. ואלבחר וגמיע מא פיה. וארא'חהא פי אליום אלסאבע. לד'אלך בארך אללה. פי יום אלסבת וקדסה: (יב) אכרם אבאך' ואמך .לכי תטול מדתך. פי אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך:

נוה שלום

שלישי ודור רביעי. (י) וגרך, וצ'יפך, וכן תרגם ולתושבך ותרגם תושב כהן, צ'יף אלאמאם, ומלת וגרך כמו ויגר יצחק. (יא) וינח, וארא'חהא, חוזר לשמים ולארץ כי יוצר הכל לא ייעף ולא ייגע וע"ל לא יז.

אבן עזרא

רק בע"ז ובנשיאות השם לשוא. ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו. הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה. אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה. כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה. והוא להם לשון צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שגעונם כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו. והגונב מצא הנאות לצרכו. ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו. יטעם להיותו דבק עם ברך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו. כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב ברך יי'. כבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים. וצוה השם שיקרא התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו. והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולהגות בתורתו. וככה כתוב כי שמחתני ה' בפעליך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות.

רשב"ם

עשה ה' וגו' כמ"ש כאן. ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדשו להיות שובת ממלאכה: (יא) על כן ברך ה' את יום השבת. כמו שפירשתי בבראשית. כי על כן אשר ברך ה' את יום השבת. *שבהגיע את יום השבת כבר ברא הקב"ה כל צרכי הבריות ומזונותם ונמצא השבת מבורך מכל טוב. ולכך ויקדשהו לשבות בו לעדות כמו ששבת הקב"ה שברא תחלה הכל ואח"כ שבת: (יג) לא

בעל הטורים

(יב) כבד את אביך ואת אמך. סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יארכון. חסר יו"ד שאין אריכות ימים בעוה"ז שנכרא בה' אלא

שפתי חכמים

היה אוכל לכבוד שבת היה מוצא בהמה נאה כו' היה מניחה לשבת מצא נאה הימנה היה אוכל את הראשונה ומניח את האחרונה ליום השבת אבל הלל מדה אחרת היתה בו שנאמר ברוך ה' יום יום עכ"ל. ותירץ הרא"ם דל"פ ב"ש וב"ה אלא לענין מאכלות וכזה הלכה כבית הלל אבל בחפץ מודה הלל וכאן קאי על החפץ עכ"ל. ול"נ שא"ל לכל זה דבכל מקום הלכה כבית הלל חוץ מזו שהלל הזקן שהיה אומר זה הדין לא פליג עם שמאי הזקן על זה וכן מוכח שלא היה פליג שאמר אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו משמע דלא סבירא ליה שהדין כך אלא שהיה לו מדה אחרת. מהרש"ל: ד היינו אם עושה הקטן על דעת גדול אבל כשאינו עושה על דעת גדול אין אומרים לו כבה ולא על תכבה רק הגדול מצווה שלא להחטיאו בידים הרא"ם. (נח"י) ול"נ מדהביא הרב המשנה כצורתה משמע דמוזהרין אפילו לאפרושינהו והרב ביאר דין זה בפרשת שמיני גבי שרצים ובפרשת אחרי גבי דם ור"פ אמור גבי טומאת כהנים: ה עיין בפרשת בראשית ובפרשת בשלח: ו דק"ל דכל יו"ד הדברות לא תעשה הן חוץ מדבור כבד את אביך ל"פ דגם זו לא תעשה הוא דמכלל הן אתה שומע לאו:

רש"י

כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ד שביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך וקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו ה במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשין מכלל הן לאו ו ומכלל

עניני עשרת הדברות

(יב) כבד את אביך ואת אמך וגו'. בכבוד זה נכלל גם כבוד הקב"ה שהוא האב האמתי. והוא האחד היותר מיוחד שבשלשה השותפים שיש ביצירת האדם. וכמ"ש הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. ע"כ ע"י כבוד האב ואם יזכור גם כבוד ה'. הנה מצות כבוד אב ואם מצד אחד הוא מצוה שכלית שהשכל מחייב זה. כמו שהאריך בזה הפייטן ביום א' וב' בפיוטי חג שבועות. אזון להוריך בחבור אמונים. די אלב שדים לך מדשנים. שלבישוך לבוש עדנים. ומאכלים בפיך נותנים. ע"ש כל דבריו. ומצד השני היא מצוה חקית. כי יוכל הבן לומר לאביו הלא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. ומה טובה עשו לי אבי ואמי שהביאוני בעולם לחיות חיי צער ועוני. כמו שספרו על אלכסנדר מוקדון קודם מותו בארץ נכריה רחוק מאמו. וידע כאשר תבוא בשורת מותו לאמו תצטער מאד ירצה לנחמה. וכתב לה אגרת שמצוה עליה שתעשה תיכף סעודה גדולה ואל הסעודה לא יבוא שום אדם שהיה לו איזה דאגה ועצבות או איזה אבלות מיום הולדו עד עתה. ואמו עשתה כן סעודה גדולה והכריזה שכל איש שהיה לו בחייו שום דאגה ועצבות או איזה אבלות או שום צער בעולם לא יבא אל הסעודה. ולא בא אף אחד. ואף אם כל ימי חייו עשיר יהיה ויכלה שנותיו בנעימים. בבא לו יום האחרון. שמביתו ומהונו יופרש אל קברו אל מקום עפר רמה ותולעה. האם ביום הזה יתן תודה לאביו שהביאו בעולם? האם לא היה טוב לו אלו לא נברא? רק בזה יתנחם האדם. אם הי' גדל בתורה ועמלו בתורה ועשה נחת רוח ליוצרו. ואף אם היה לו בעולם הזה כמאמר התנא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך. זה אשריך בעולם הזה מה שטוב יהיה לך בעוה"ב. ע"כ יפה דרשו חז"ל למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך.

לא

נחל קדומים

שבת מ' לה' קב"ה יחוד ולכן אתה לא תעשה כל מלאכה: יב (כב) כבד את אביך וגו'. סמך כבוד אב ואם לשבת רמז מ"ש בזהר הקדוש כשיחדש הבן חידושים בשבת מעטרין לאביו בעה"ב וזה רמז דבשבת יכבד לאביו אף כי אחרי מותו על דרך שכתב

חומת אנ"ך

הגוי אסור מן התורה והשר של גוי גונב ניצוץ הקדושה ויש עון חילול ה' החמור מאד: ט לא תענה נרעך. כותב כתבים על רעהו שאינו עשיר וכיוצא ומקפח פרנסתו מעיד עדות שקר. מוציא שם רע ומזיק. הקורא קריאת שמע בלא תפילין מעיד עדות שקר בעצמו וכיוצא: י לא תחמוד. החמדה אב הטומאה ומונה יצא לעבור על כל עשרת הדברות כמו שארז"ל ה' יצילנו ויזכנו לשמור מצותיו ולעסוק בתורה לשמה ולעובדו בלבב שלם כי"ר:

מרפא לשון

ס"ה דע"כ איש בחטאו יומתו מיירי נמי במזיד דאי בשוגג למ"ל דמהיכא תיתי דשוגג יומתו אבות על בנים דאין לומר דילפינן ממזיד החמור לשוגג הקל אלא ע"כ אפילו במזיד נמי מיירי אע"ג דאמר חטא כמו חטא משפט מות ולכן צריך לחלק כאן כשאוחזין וגו' לומר דבמזיד גופיה לא אמר פוקד אלא כשאוחזין וגו' נמצא לפי זה דלא כתיב פקד עון אבות אלא בג' תנאים שיהא ע"ז ומזיד ואוחזין ואם חסר אחד מאלו עליו נאמר איש בחטאו יומתו עכ"ל. והן הן הדברים שנתנו בסיני בל' התר' כמש"ל. ז) לא תשא. לא תימי. ה"ג כולו נקוד צירי דלא כנ"א חומי התיו בחולם שזה ל' פועל יוצא לומר שלא ישביע אחרים. ופירוש תימי תקלל תרגום אלה מומתא וזה נק' שבועה כדאי' בילקוט פ' וישב ע"פ וימכרו את יוסף א"ר עקיבא החרם הוא השבועה והשבועה היא החרם וכ"כ ב"י בי"ד סי' רל"ב. את שם ה' אלהיך, בשמא. ה"ג ובקצת דפוסים תר' כצורתו ית שמא, וזה שיבוש גדול דמשמע שלא ישביע את ה' א"נ שלא יגדף. ואלו שאין מבינים זה הלואי שלא יתרגמו. לשוא, למגבא. פי' לשקר כמ"ש רז"ל שוא ושקר אחד הם, ואינו ל' חנם שסופו מוכיח עליו שהוא ל' שקר שכן תרגם לשוא דלא ינקה לשקרא, ואף אם נאמר שלא

תרגום אונקלוס

נַפְשׁ: יד. לָא תְגוּף: טו. לָא תִגְנוּב: טז. לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סָהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יז. לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ, לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ. וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ. וְכָל דִּלְחַבְרָךְ: יח. וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוֹרַיָּא. וְיָת קָל שׁוֹפָרָא.

תִּרְצָח ס לֹא תִּנְאָף ס לֹא תִּגְנֹב ס
לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס
יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד
אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ
וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי
טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר

תו"א לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. שבת פח: לא תנאף. שבועות מז: לא תגנוב. סנהדרין פו: לא תענה. סנהדרין י: לא תחמד. ב"מ ה: וכל העם. ברכות ו:

בעל הטורים

בסוה"כ שנכרת ביו"ד: (יג) לא תרצח. דבור ששי ויש בו ו' אותיות לומר לך שאדם נכרת כיום הששי. לא תגנוב. בגי' גונב נפש. עשרת הדברות מתחילין בא"ף ומסיימין בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"ך אותיות נגד תרי"ג מצות ושבע מצות בני נח וסימנם כתר תורה לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו ואם לומד שלא לשמה יחזור לכרת. ויש בהם תיבות מנין עקב וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו. ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו י' הדברות וזהו

רשב"ם

תרצח. כל רצח הריגה בחנם הוא בכל מקום. מות יומת הרוצח. הרצחת וגם ירשת. צדק ילין בה ועתה מרצחים אבל הריגה ומיתה יש בחנם כמו ויהרגהו דקין. ויש בדין כמו והרגת את האשה. ומה שכתב אשר ירצח את רעהו בבלי דעת. לפי שמדבר בענין רוצח במזיד לכך הוא אומר ואם רציחה זו בבלי דעת פטור. זו תשובה שהשבתי לאפיקורסים והודו לי. ואע"פ שיש בספריהם אני אמית ואחיה בלשון לטי"ן של לא תרצח. הם לא דקדקו: (טו) רואים את הקולות. הברד והאבנים כדכתיב קולות אלהים וברד:

רש"י

לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת ואמר (יחזקאל יז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת ב"ד אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין (סנהדרין פו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ז ומנין שלא היה בהם אלם ת"ל ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולות. רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר (שם): את הקולות. היוצאין ח מפי הגבורה:

שפתי חכמים

רא"ם: ז וא"ת והא כבר דרשינן זה מקרא דלעיל לעיני כל העם כדפירש"י. וי"ל מ"מ צריכין להאי קרא לומר שלא היו עיניהם כהות וסומין גם לאחר מתן תורה דאפילו המסתכל בשעה שהכהנים פורסין ידיהם א"ר חגי בירושלמי דעיניו נעשין כהות מפני שהשכינה שורה עליהן כ"ש כאן שראו גילוי שכינה ביותר: ח דק"ל דוכל העם רואים את הקולות וגו' ע"כ זה היה קודם מתן תורה כדכתיב לעיל ויהי קולות וברקים וגו' א"כ הא דכתיב הכא וינועו ויעמדו מרחוק קאי אקולות דלעיל וא"כ למה לא

עניני עשרת הדברות

(יג) לא תרצח. הנה כלאו זה כלול שלא יהיה סבה להרציחה. דהיינו שלא יגרום לאדם שיהיה נרצח. שלא ידבר לשון הרע על חברו. או רכילות. שיוכל היות שע"י זה יוקח פרנסתו ממנו וימות הוא או אשתו או אחד מילדיו ע"י חוסר פרנסתו. או אם לא יתן צדקה לעני או יעשוק שכר שכיר. כל אלו הדברים יוכלו לגרום מיתה להעני או להפועל או לאחד מבני ביתו. ונכלל עוד בזה המלבין פני חברו ברבים. ואם לא הרגו כולו גרם לקצר חייו. ואף אם על ידו יחיה האדם רגע אחת פחות מאשר הי' לו לחיות. הרי זה הרגו. ואם על ידי עונותיו מתו ילדיו. כגון בעון נדרים ובעון מזוזה. הרי זה הרגו. ע"כ יהיה האדם זריז מאד מאד ללמוד ספרי מוסר להנצל מהעונש עון זה של שפיכת דמים. וכמה לאוין נכללים בלאו זה של לא תרצח וכן בכולם כמאמר חז"ל שכל התרי"ג מצות כלולים באלה עשרת הדברים:
לא תנאף. בדבור זה נכלל כל העריות הכתובים בתורה:
לא תגנוב. בדבור זה נכלל כל עניני ממון שבא לאדם בלא ידיעת חברו וגנבת הדעת. כמו ויגנוב יעקב את לב לבן. ואלי דבר יגונב:
לא תענה ברעך עד שקר. ונכלל בזה שלא יגרום היזק לחברו אף בדבר שפתים:
(יד) לא תחמוד וגו'. זכר ראשונה חמדת הבית ואח"כ חמדת האשה וחמדת הבעלי חיים בלתי מדברים ושאר הדברים כלל הכתוב באומר וכל אשר לרעך:

(טו) וכל העם רואים את הקולות וגו'. כתב הרב ב"י יש לדקדק בענין זה איך ראו את הנשמע. ומהו שאמר אחרי כך וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק אחר שכבר נאמר וכל העם רואים וגו' א"כ וירא למה לי. וכן מה שאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה. מלת ונשמעה מיותרת. והנה קרוב לשמוע שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה מיד נתגשם אותו דבור והיה כו כ"כ ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאלו היה הכל כתוב לפניהם וראיה לזה ממ"ש בדבר ה' שמים נעשו וגו' הרי שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה בורא בריאה חדשה וכן היו כל דברות אלו אחר שיצאו מפי הגבורה היה בהם ממשות ולפיכך אמרו רז"ל שכשנשבר משה הלוחות היו האותיות פורחות ואם לא היו ממשות בהאותיות איך היו פורחות. וראיה גדולה מזו שבלוחות אחרונות כתיב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים אשר היו לא נאמר אלא את הדברים אשר היו למד שאותן אותיות שהיו פורחות מן הלוחות ראשונות נקבעו בשניות. וא"כ ודאי הי' ממשות באותן אותיות ע"כ נאמר וכל העם רואים את הקולות. דהיינו קול אלהים המדבר אתם. אותן קולות ראו בעיניהם. ותבין ותדע כי חוש הראות יותר דק באדם מן חוש השמע. כי אדם יכול לראות ברחוק הרבה מילין אבל אינו יכול לשמוע כ"כ ברחוק כי חוש השמע אינו שולט כ"כ למרחוק כמו חוש הראות. וישראל היו מפחדים עכ"פ מן קול אלהים כי נורא הוא ע"כ כשראו ישראל שיוכלו לראות את קול דברו ית' או חשבו אף אם יעמדו מרחוק

נחל קדומים

רבינו האר"י ז"ל פ' קדושים: יז (כג) לא תחמד וגו' וכל אשר לרעך. עשרת הדברות יש בהם תר"ך אותיות ואמרו קדמונינו שהם נגד תרי"ג מצות וז' דרבנן הם תר"ך. ואפשר לרמוז מה שכתב מהר"ר דוד אבודרהם כי ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד גימטריא כתר עכ"ד ואפשר דלכן בעשרת הדברות יש כת"ר אותיות וגם המצות דאוריתא ורבנן כת"ר לרמוז ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד שהוא גימט' כת"ר ודו"ק וק"ל:

מרפא לשון

הוצרך לשנות אלא מפני הכפל אי נמי שתרגם לשוא תניינא לשקרא ללמד מ"ש רז"ל אם אינו ענין לשבועת שוא תנהו ענין לשבועת שקר שב"ד מלקין ומנקים אותו מ"מ ממה שהוקשו ב' תארים אלו מגנא ושקרא מוכח שהם שני תארים נרדפים מענין אחד וכן תר' לא תענה ברעך עד שוא שבמשנה תורה, סהדותא דשקרא כמו לא תענה ברעך עד שקר שבפ' זו. (יג) לא תרצח, לא תקטול נפש. ולא יתכן לתר' לא תקטול סתם כל' הכתוב דל' קטלא אינו ל' הריגה ממש אלא כריתה וחתיכה כמו אבוך קטל

תפסיר הרס"ג

(יג) לא תקתל אלנפס: לא תזן: לא תסרק: לא תשהד עלי צאחבך שהאדה באטלה: (יד) לא תתמנ מנזל צאחבך. לא תתמן זוגתה. ועבדה ואמתה ות'ורה וחמארה. וגמיע מאלה: (טו) וגמיע אלקום ינצ'רון אלאצואת ואלפלאיל. וצות

נוה שלום

(טו) הלפידים, אלפלאיל, ניצוצי

אבן עזרא

וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית. רק איננו מכחש השם הנכבד. והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצות. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך. ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך. שהוא חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר. ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי. ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב בשנייה הגר. וככה בעריות. ועל זה התנאי ידור שישמור העריות. וככה באכילת הדם. וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת. ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם. ויעמדו בירושלם כסאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים. זכר השם ושם עם כלם יי' אלהיך. ומלת יאריכון. פועל יוצא. כי הן יהיו סבה. והעד למען תאריכו ימים. והארכת ימים. בעבור המצוה שתעשה נמצאת אתה מאריך ימיך. ואמר על האדמה. כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב אב ואם הקלו בך. והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך. שיהיה מקלל או מקלה. וחייב מיתה על המקלל. כי השומעים ישמעו הקללה מפיו. ולא חייב כן על המקלה. כי המקלה יכול לעשות גם כן בסתר. על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו. או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו. ואם לא גלית. אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש. בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו. כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש. ואין פירושו כאשר חשבו. והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו. והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו. וככה אשר ינאף את אשת רעהו. להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות. והנה כתוב ותנאף את האבן. ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת. אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלת רבות. ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו. ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו. ולמעלה ממנה העובדת כוכבים שאיננה על תורת ישראל. אם לא נתן לה זרע. כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה, רק אם נתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה. ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם. ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה. והגאון ידע איך החילוק. כי על כל עריות כרת בפרשת אחרי מות. והניח מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר. ויש גנב שהוא בן מות. כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או נלעג לשון, והגנבה בממון בין בפניו בין

וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ
וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה
דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־
יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃
יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ
כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא
הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־
פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד
הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל
אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ מפטיר יט וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם

תרגום אונקלוס

וְיָת טוּרָא תָּנֵן . וַחֲזָא עַמָּא
וְזָעוּ . וְקָמוּ מֵרָחִיק : יט.
וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה . מַלֵּיל אַתְּ
עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל . וְלָא יִתְמַלַּל
עִמַּנָא . מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא
נְמוּת : כ. וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא
לָא תִדְחֲלוּן . אֲרֵי . בְּדִיל
לְנַסָּאָה יָתְכוֹן . אִתְגְּלִי לְכוֹן
יְקָרָא דַּיְיָ . וּבְדִיל . דִּתְהֵי
דַּחַלְתֵיהּ . עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל
דְּלָא תְחוּבוּן : כא. וְקָם עַמָּא
מֵרָחִיק . וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵיד
אֲמִטְתָא . דְּתַמָּן יְקָרָא דַּיְיָ :
כב. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה . כִּדְנַן
תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל . אַתּוּן
חֲזֵיתוּן . אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא .

תולדות אהרן

ובעבור תהיה . יבמות עט :

תפסיר הרס"ג

אלבוק. ואלגבל מתדכ'ן. פלמא ראו ד'אלך זעגו. וקפו מן בעיד: (טז) וקאלו למוסי. כלמנא אנת נסמע מנך. ולא יכלמנא אללה כלא נהלך: (יז) פקאל מוסי לאלקום לא תכ'אפו. פאן לכי ימתחנכם. תגלא לכם נור אללה. ולכי תכון תקותה. פי קלובכם ללא תכ'טון: (יח) פוקף אלקום מן בעיד. ומוסי תקדם אלי אלצ'באב. אלד'י ת'ם נור אללה: (יט) פקאל אללה למוסי. כד'א קל לבני אסראיל. אנתם שאהדתם.

נוה שלום

אש. (יז) לבעבור נסות וכו', לכי ימתחנכם, לשון נסיון כת"א ושלא כפירוש רש"י מלשון נס, והרב המורה בח"ג פכ"ד ביאר ענין נסיון זה בטוב טעם ע"ש. (יח) הערפל, אלצ'באב, ענן קלוש וזך כמו שאנו אומרים בתפלת

חלק הדקדוק

כאל"ף חטא: יז) נסות אתכם מקור מבנין פעל הדגוש ושרשו נסה: יח) אל הערפל. בסגול והוא החשך העבה ובקבוץ ובכנוי תדגש הלמד. (שם):

אבן עזרא

שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל. וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר. כאשר עשה אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר. כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר. ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת. כמו שקר ענה באחיו. ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם. והטעם יענה בם. וכמוהו וכאשר לא נגענוך. לא נגענו בך. ויש עד שקר שהוא בן מות. והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה. והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכוב עם אמו אע"פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא

אבי עזר

(יד) (לא תחמוד וגו') ולדעתי נראה בציווי לא תחמוד וכן לא תתאוה שהמה באים בסוף הדברות. כמו מוכיח אדם על אוזן שומעת. מזהיר תחלה הפרטים ואחר כן כולל בסוף ענין אחד הכולל כל הפרטים וכשנשמר מהכלל אשר מזהיר בסוף

רשב"ם

(טז) ויאמרו אל משה. לאחר ששמעו עשרת הדברים: דבר אתה עמנו. ואלמלא שאמרו כך יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצות מפיו: (יז) נסות.

בעל הטורים

עקב אשר שמע אברהם בקולי. בשמרם עקב רב. ואלרנה עקב. עשה תורתך קבע. מורשה קהלת יעקב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות: (טו) וירא העם וינועו. על כן מתנענעים בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת בזיע: וינועו. בגי' י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם. וינועו. ב' במסורה הכא ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא מה התם ע"י מלאך אף הכא ע"י מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור. ג' במסורה הכא ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית. לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה פי' לבעבור נסות אתכם ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' את הרעה: תחטאו. ב' במסורה הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא: יראתו על פניכם. בגימ' זה הוא בושת הפנים: (יח) ומשה נגש. בפרקי ר"א גם לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו אל השכינה שלא כרצונו: הערפל. בגימט' שכינה:

שפתי חכמים

נכתב זה לעיל קודם יו"ד הדברות לכ"פ דקאי אקולות של יו"ד הדברות: ט מלשון זיע ורתת ולא מלשון נע ונד דהא אח"כ כתיב ויעמדו מרחוק: י (נח"י) וא"ת מנ"ל שהיה י"ב מיל ולא פחות. י"ל מדכתיב ויעמדו מרחוק משמע דעד עכשיו היו עומדים בקרוב ואורך מחניהם היתה י"ב מיל ס"מ דגם אותו שהיה עומד בסוף המחנה היה נקרא קרוב ואס"ד דלא היו נרתעים י"ב מיל א"כ זה שהיה עומד בראש המחנה גם עתה עמד בתוך י"ב מיל ואיך אמר ויעמדו מרחוק ודו"ק: כ ר"ל דע"ש זה נקרא נס שהוא זקוף ומורם ה"נ נסות שיהיו מורמים: ל לא פי' וכסדר

רש"י

וינעו. (שם) אין נוע אלא ט זיע: ויעמדו מרחוק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל כאורך מחניהם י ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירן שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. ל' הרמה וגדולה (ישעיה סב) כמו הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל) וכנס על הגבעה כ שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון ל הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים

עניני עשרת הדברות

מרחוק ולא ישמעו את הקול מדבר אתם מ"מ די להם כשיראו לפניהם תמונות האותיות באויר. לכך נאמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. ר"ל לפי שיירא העם שראו תמונות האותיות לפיכך ויעמדו מרחוק. כי אמרו בראיה לחוד סגי לנו אף בלא שמיעה ואח"כ נתחרטו ישראל ואמרו למה ה' יעמוד ברחוק הלא טוב לנו להתקרב אל מקום קדשו וכדי להנצל מן פחד הקול אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה. כי אע"פ שאינו דומה שמיעה לראיה מ"מ די לנו שנשמעה אף אם לא נראה כל תמונות האותיות. ועל אותו זמן נאמר פסוק דבר אתה עמנו ונשמעה. וע"ז השיב להם משה אל תיראו מן השמיעה בקול ה' כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם. אמר כי טוב לכם לקבל הדברות מתוך הראיה והשמיעה כאחד. כי מכל אחד כפ"ע יצא תכלית מיוחד. כי על השמיעה נתן טעם ש לבעבור נסות אתכם בא האלהים. ונסות הוא לשון הרמת דגל

מרפא לשון

קני באגמא. יז) ואל ידבר עמנו אלהים ולא יתמלל עמנא מן ק' יי'. ה"ג ולא מתר' ולא ימליל עמנא וכבר הרגישו בזה הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וכל אחד פירש טעם התרגום כפי דרכו, ואמנם האמת עד לעצמו שלא תרגם אלא כפי הנאות ללשון כדרכו בכל מקום לתרגם הפועל מתפעל כשאין הפועל ברשות ויכולת האדם כמו שנת"ל בפ' וידו אוחזת וכענין זה מתר' כל מה שבא בכתובים ל' פעולה אצל השי"ת שאינה ברשות האדם ודוא אומר שהקב"ה יעשה אותה כמו שתר' לעיל (יט יט) והאלהים יעננו בקול, ומן ק' יי' מתעני ליה בקל, מפני שהכוונה שם לומר שמשה היה מדבר דבור ששמע מפי הגבורה ואח"כ לא היה יודע מה ידבר עד ששומע דבור שני מפי הגבורה וזהו שתר' ומן ק' יי' ונתעני ליה בקל. וכן בפ' פסח שני שאמר משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם תר' מה דאתפקד מן ק' יי', לפי שלא היה ברשות משה לומר שהקב"ה יצוה אותו לכך היסב הפעולה כלפי משה ואמר בל' התפעל מה דאתפקד שזו הפעולה שביכלתו להיות וכן הטעם כאן ג"כ שאמרו ישראל ואל ידבר עמנו אלהים שזה ודאי אינו ברשותם ולא יתכן שיאמר חומר ליוצרו שלא ידבר לכן תרגמו בל' יתפעל לומר שלא אמרו כן דרך ציווי כלפי מעלה שלא ידבר עמהם עוד אלא שכך כוונתם כלום הסיבה שהקב"ה מדבר עמנו בעצמו אלא כדי שנאמין ונשמע למצותיו עתה דבר אתה עמנו ונשמעה ובסוד הסיבה יבטל המסובב מאליו שהוא דבור ה' עמנו והראיה על כוונה זו מל' הכתוב שהקדימו לומר דבר אתה עמנו, ואח"כ ולא ידבר עמנו אלהים ולא הקדימו לומר אל ידבר עמנו אלהים כי אם אתה דבר עמנו, יעוד ממה שאמר ונשמעה שאין צריך לומר ונשמעה אם לא על פי כוונה זו. עוד תתבאר כוונה זו מתשובת משה להם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם וגו' דלכאורה נר' שאין זו תשובה לדבריהם שהרי הם אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, הי"ל אל תיראו כי לא תמותו ומהו זה שא"ל כי לבעבור נסות אתכם וגו' אלא שהשיב להם על כוונתם

מסורת הקריאה

רפין, ור"ל שהיו"ד בקמץ והנו"ן רפה: (טז) דבר, הבי"ת בסגול לסבת המק"ף ישתנה צירי הבי"ת לסגול: (יז) תיראו, הנגינה ברי"ש:

דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי

תרגום אונקלוס

מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ כ. לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי. דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב. לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ כא. מַדְבַּח אֲדַמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי. וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי. יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ. מִן עָנָךְ וּמִן תּוֹרָךְ. בְּכָל אֲתַר דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי. לְתַמָּן אֲשַׁלַּח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ׃ כב. וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּיד קֳדָמַי. לָא

תולדות אהרן

לא תעשון. ר"ה כד. מזבח אדמה. חגיגה ס: וזבחת עליו. זבחים נח:

תפסיר הרס"ג

אני מן אלסמא כ'אטבתכם: (כ) לא תצנעו מעי. מעבודאת מן פצ'ה ומעבודאת מן ד'הב. לא תצנעוהא לכם: (כא) מדבח עלי אלארץ' תצנעה לי. ואד'בח עליה. צואעדך וד'באיח סלאמתך. מן ג'נמך ובקרך. פי כל מוצ'ע אד'כר אסמי. אתגלא לך ואבארך פיך: (כב) ואן צנעת

נוה שלום

ר"ה ונגלית עליהם בערפלי טוהר. (כ) לא תעשון אתי, לא תצנעו לכם, כמו לא תעשה לך פסל וקרוב לזה פי' רמב"ן ז"ל וי"ג לא תצנעו מעי שלא תשתפו עמי אלהי וכו' וגיר' א' עיקר. (כב) ואם מזבח, ואן צנעת וכו', וכאשר תעשה לי מזבח מאבנים לא תבנה וכו' לפי שאם זה חובה ולא רישות ערש"י ורמב"ם פ"א מהל' כה"ב. גזית, מהנדמה, חלקות ומיופות בכלי ברזל. כי חרבך, וכו' לאנך אן חרכת חדידך וכו', שאם תניף הברזל עליה חללת אותה. וכן תיב"ע שלא כת"א. וכתב הגאון בפי' למשלי שדרך הכתוב להשתמש בשם פרטי במקום השם הכללי ולכך הזכיר חרב במקום הברזל וכמו ויצב גבול אלמנה ורוצה בשם אלמנה כלל העניים והשפלים וכמו שם

בעל הטורים

(כא) אבוא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמלא י' בכהכ"נ

רשב"ם

להוכיח אתכם: (כ) אלהי כסף ואלהי זהב. אפי' לזכרון שמים לא תעשו שיש בהם טועים וסבורים שיש בהם ממש ואע"פ שצוה הקב"ה לעשות כרובים על הארון*לשבתו. נעשה דוגמת כרובי כסא של מעלה ולא להשתחוות להם: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. לפי שהעובדי כוכבים היו עושים אשריהם על המזבחות. כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עליו תכרת וכתיב כזכר בניהם מזבחותם ואשיריהם וגו' לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח. לכך אומר הקב"ה אפי' אם תעשה לי מזבח לא תעשהו אלא מאדמה שאין רגילים ציורים וצלמים כי אם מלאכה חלקה ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים.*שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך. מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל ככתוב במשנה התורה:

ריש"י

דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותן של כסף הרי הן לפני כאלהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה ם שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (כ"א בסיס) (מכילתא). ד"א שיהא ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה (מכילתא) ע"ש (זבחים נח) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך נ ומבקרך. את צאנך ואת בקרך פירוש לאת עולתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך ם רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בל' כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלוין אלא ודאין

שפתי חכמים

הזה דכאן אין נפקותא כזה הסדר: מ (מהר"ן) דאם לא כן למה קוראו מזבח אדמה והלא היה מעלי שטים ומצופה נחושת כדכתיב בפרשת תרומה: נ הוסיף מלת אשר כדי שיהיה מאמר את צאנך ואת בקרך פי' למאמר את עולותיך ואת שלמיך ופי' מלת את במקום מן כאלו אמר וזבחת את עולותיך ואת שלמיך מן צאנך ומן בקרך: ם והזכיר יוצא לשליש דאל"כ תזכור שמי מבע"ל. ופי' שמי המיוחד לי שהוא שם המפורש שלא ניתן רשות להזכירו רק בבית המקדש שהשכינה באה שם

עניני עשרת הדברות

רגל וגם. כי רצה ה' להנביא אתכם ביתר שאת על כל העמים ע"כ הוא רוצה שתשמעו בקולו. כי לא נשמע כזה בשום אומה שתוכל להתפאר כזה ששמעו קול אלהים וחיו כמ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ומכאן ראיה ששמיעת קול אלהים לישראל הרמת דגל וגם על כל אומה ולשון. ועל ראיית האותיות לפניהם באויר נתן טעם שני ואמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כי התורה נקראת יראת ה' טהורה ולזה רצה ה' שיהיה על פניכם תמיד כדי שלעולם יהיה נראה לכם כאילו התורה כתובה לפניכם כדי שלא תבואו לידי חטא לעולם כי לא תשכח מפיכם ע"י שיזכרו ציורי רושם אותיות אלו נגד פניכם לעולם:

(כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. כתב המגיד הובא בב"ר בהאי פרשתא קדישתא איכא למידק מאי דכתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' מאי אתי ומאי לכם. ופירושא דמלתא שלשה אהבות ניניהו. אהבת הערב אהבת המועיל אהבת הטוב. אוהב הקב"ה לישראל דלא יסטון בתר אהבת

אבן עזרא

אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו. רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת (לאשר) (ולאדם שלא עמל בו) יתננו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשו הטוב בעיניו. והנה נשלם פרוש עשרת הדברים: אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה. שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר. כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים. הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות. ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים. ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים. חוץ מהמשרתים השבעה. והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות

מרפא לשון

שאין הקב"ה מדבר עמהם בעצמו לשום תועלת אלא כדי שלא יסתפקו בשליח והרי הם מאמינים מעכשיו בשליח ואין צורך שיתדבר עמהם עוד מפי הגבורה ועל זה השיב להם שיש תועלות אחרות כששומעים מפי הגבורה משא"כ מפיו והוא שכשהם מקבלים התורה מתוך צער זיע והרדה יש להם שכר גדול וזהו שאמר כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים כלו' לפום צערא אגרא. ועוד תועלת אחרת אמר להם שכשהם שומעים מפי הגבורה הם זוכים לקיים מה ששמעו שתהיה בהם יראת חטא וז"ש ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, באופן שמשה טען להם כנגד דעתם ורצה שיסבלו עול מתן תורה ההוא כדי שלא יאבדו תועלות אלו אבל הם לא יכלו לסבול כמ"ש ויעמוד העם מרחוק וגם הקב"ה רצה בכוונתם ואמר למשה היטיבו אשר דברו כידוע, והנה נת' טעם התרגום ע"ד הפשט הזה בראיות ברורות. יט) כה תאמר אל בני ישראל, כדנן. ה"ג וי"ל אמאי לא מתר' כדין כדלעיל (יט ו') כמתר' כה תאמר לבית יעקב, כדין, כמ"ש שם והלא גם בזה אמרו במכילתא כה תאמר בלשון שאני אומר לך. ויש לתרץ דשאני הכא שאין הקפידא רק בלשון, שיהא בלה"ק משא"כ התם שהקפיד גם על סדר הלשון שלא ישתנה ולכן יכול הכא ל' כדנן שהרי יכול לומר להם פרשה זו בביאור לשון כפי ערך הבנת התלמידים אעפ"י שאינו יכול לומר להם אלא בלה"ק. כא) אשר אזכיר את שמי, דאשרי שכינתי. תר' אזכיר כמו אשכין שכן בכל מקום הוא אומר במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו ולא להזכיר שמו ויש לך להתבונן בזה שבלשון המצוה ב"ה נאמר ל' זכירה ובל' מרע"ה והתרגום נאמר בל' שכינה ותמצא טעם יקר. אבוא אליך וברכתיך, לתמן אשלח ברכתי לך ואברכנך. טעמו שבהמ"ק הוא יהיה מקום קיבול השפע כמו אמצעי ואח"כ ישתלח השפע משם לכל גויה וגויה די מחסורה, ואפשר שדייק זה ממה שאמר הכ' אבוא אליך וברכתיך דמלת אליך מיותרת והיל"ל אבא וברכתיך, אלא שבתחלה אבא אליך בדרך כללות ואח"כ וברכתיך בדרך פרטות וצ"ל מה טעם אמר כן ואפשר שהוא מדה כנגד מדה שכמו שהאדם מתנדב הקרבן

מסורת הקריאה

תחטאו. החי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי. הטעם בלמ"ד והוא נסוג אחור. ונמסר עליו ג' בטעם לעיל. ונמנו בראשית פ' כ"ז:

לא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פ פ פ

ע"ב. יוכל"ב סימן. ומפטירין בשנת מות המלך עזיהו בישעיה סימן ו':

תרגום אונקלוס

תִבְנֵי יָתְהוֹן פְּסִילָן. לְאַ (י"נ דִּלְמָא) תְּרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וְתַחֲלִינַהּ׃ כג. וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי. דְּלָא תִתְגַּלֵּי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃ פ פ פ

תו"א לא תגלה. גו"ר פפ:

תפסיר הרס"ג

לי מד'בחא מן חגארה. פלא תבנהא מנהדמא (י"נ מהנד'מה). לאנך אן חרכת חדידך עליהא בד'לתהא: (כג) ולא תצעד במראקי עלי מד'בחי. ללא תכשף סוותך עליהא:

נוה שלום

מולך לכלל הצלמים ע"כ. (כג) במעלות, במארקי, במדרגות וכת"א:

מסורת הקריאה

(כג) במעלת, הבי"ת רפה והמ"ם במתג, ועין מש"כ בראשית מ' ז':

אבן עזרא

וצורתם שהם שמונה וארבעים. ונראה כח השם לעין. ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד. ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו. והוא בעל השעה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק. על כן אמר קדמוננו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם. רק ביום הזה. על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד. ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות. ויש מחלוקות בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה. וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף. כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה: (טו) וכל העם ראים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות. כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד. והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים. כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן. כאשר ראו הפלאים האלה נעו. כמו נע ונד. שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית. וכמהו וינעו אמות הספים. וטעם אמות. שהספים סרו ממקומם אמות. לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה. והאומר כי פי' כמו זעו. לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם. איך עמדו מרחוק: (טז) ויאמרו הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים. כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו. ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: (יז) ויאמר. למ"ד לבעבור נוסף. כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה: וטעם נסות אתכם. כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: (יח) ויעמד. הזכיר זה פעם אחרת. כי משה היה עושה הפך מעשיהם. אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר יי'. רבים השתבשו. בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני. כי כתוב וירד יי' על הר סיני על ראש ההר. ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם. ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא. רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב. חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני. וזה טעם וירד. ומן השמים ידבר. כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם. ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים. כי כן דרך צחות לה"ק. כמו לא תחמוד. כי הטעם אחד הוא. וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב. כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם

רשב"ם

(כב) לא תבנה אתהן גזית. כי בשבונין אותם גזית בכלי ברזל רגילין המסתתים לעשות בהם ציורים וצלמים כדכתיב בישעיה גבי צלמים חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו. יתארהו בשרד. יעשהו במקצועות. ובמחוגה יתארהו: (כג) לא תעלה במעלות. לפיכך עשוי של אבנים משופע גבוהה עשר וארכו של שלשים וגם מלח משליכים עליו שלא יחליקו הכהנים בעלותם בו: חסלת פרשת יתרו מיסוד רבינו שמואל:

(ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אף על פי שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות וההלכות ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינים וההלכות ולפי דרך ארץ. ואף על פי כן ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה):

בעל הטורים

אבוא אליך וברכתיך: (כג) תגלה. ג' במסורה. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל. בטרם תגלה רעתך. לומר שאם יגלה ערותו על המזבח תגלה רעתו בקהל:

שפתי חכמים

ולא כן שאר שמות הקודש שנזכרים בכל מקום: ע כלומר אל תאמר מאי איכפת ליה להאבן אם תביא עליו כורת ומחבל ומתרץ כדי ללמדך ק"ו וכן ל"ל בסמוך וק"ל: פ דק"ל ממ"נ אם עשו מעלות למזבח מוכרח הוא הכהן לעלות ואם לא עשו מעלות מהיכא תיתי שיפלו לכ"ם וכו' ואזהרה היא לבונה כשיבנה מזבח שלא יעשהו מעלות: חסלת פרשת יתרו

רש"י

ובלשון לאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בל' פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים ק"ו ע ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו פ מעלות מעלות אשקלונ"ש בלעז (שטופען שטאפלען) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בהם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה: חסלת פרשת יתרו

עניני עשרת הדברות

אהבת הערב והיינו אלהי כסף למיזל בתר כיסופין דעלמא לאהבה דילי וכל תעבדון פקודין דאית בהו הנאה לא תעבדון משום הנאה דאית בהו אלא אי אפשר למעבד ההוא פקודא בלא הנאת הגוף הוו חפלין מאד. ואלהי זהב היינו אהבת המועיל לא תעשו לכם למהוי רהוטי למרחם ממונא. מזבח אדמה היינו אהבת הטוב. דהא לא מתקשטין ומתנאים בני אדם באלמה ב

הפטרת יתרו בישעיה סימן ו

א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים
אֶת־הַהֵיכָל׃ ב שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ
כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו

רד"ק

(א) בשנת מות המלך עזיהו. תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו. והוא כשנכנס להקטיר קטורת בהיכל והצרעת זרחה במצחו ויש לפרש מיתה ממש. ולפי' הזה לא יהיה זה תחילת נבואתו ומה שספר השנה שראה זאת המראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנא' בתחילת מלכות יותם אמר וראה את ה' ראה במראה הנבואה כבוד ה' כי פי' ה' כבוד ה' וכן תרגם יונתן יקרא דה' וכן נאמר על הכבוד וירד ה' על הר סיני ותרגם גם כן אונקלוס ואתגלי יקרא דה' וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה וזהו שאמר וראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ורם ונשא הוא על הכסא והכל הוא דמות במראה הנבואה ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב וראה את ה' לא קשי' כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה. ואמרו רבותינו ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיה לבן כרך שראה את המלך כלומר שיחזקאל ספר פרטי הדברים לפי שהיה חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמים יותר מבני דורו של יחזקאל וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות ושוליו הכנוי כנגד הכבוד וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולי' הם תחתי' הבגד או זולתו והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד: מלאים את ההיכל. כמו ממלאים וכן וכבוד ה' מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש או פירוש ההיכל השמים. כמו

אבי עזר

נשמר מכל הפרטים. כי ידוע דעיקר ורוב עבירות באים מחמוד ממון או חמוד זכות וטרם עובר עבירה חומד בלבו תכלית ממון המגיע ממנה. כמו עדות שוא ושקר ושבועת שקר ועשות מלאכה בשבת ורצות. ומאת חמדת ממון פוגע בכבוד יולדיו. ולפעמים עובד ע"ז למצוא חן בעיני העובדים לפרנס אותו. וזה כולל כל השמועיות כולו אשר נכללים בו פרטי הדברות לא תחמוד אשת רעך. ואף שהוא פועל עומד בעצמו ולא שייך בו אזהרה. אולם הכתוב הזהיר להכין עצמו בהכנות ידועות ובסמים ידועים בירא' ובמוסר למען בל יבוא חמדה ותאוה בלבו כלל:

מרפא לשון

ואח"כ הוא צריך להטפל להעלותו ולהקריבו בבהמ"ק. כן הקב"ה שולח לו הברכה לבהמ"ק ומבהמ"ק שולח אותה אח"כ לביתו. } כב) כי חרבך, דלמא תרים חרבך ה"ג אבל בקדמאניות לא תרים וכ"ה במסורת התר' כי לא, ב' כי איש הרגתי, ודינ, וכ"ה ביא"ר.

וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ ג וְקָרָא זֶה
אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת
מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים
מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ ה וָאֹמַר אוֹי־לִי
כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ
עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה
צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים
וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר
עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי
אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי
שְׁלָחֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ
שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ י הַשְׁמֵן
לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה
בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃
יא וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־
שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם
וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ יב וְרִחַק יְהוָה אֶת־
הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יג וְעוֹד בָּהּ
עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן
אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

כאן מסיימין הספרדים

א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
יְרוּשָׁלַ‍ִם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃
ב וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם
וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃
ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז

רד"ק

כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו: (ז) ויגע על פי. הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש היא ומכאן ואילך יהי' לי רשות לדבר. ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך ומעתך יתכפרון. ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים: (ח) ואשמע את קול ה'. מזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין בפתיחת הספר. ופי' לנו בעבורנו: ואמר לנו לשון רבים כאלו הי' מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר בשבט יכו את הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילותא אמרו ולא היה לו להקב"ה להשרות שכינתו אלא על הדין פסילותא פירוש קטיע לישנא. אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהי' עמוס בלשונו: ואומר הנני שלחני. אמר לו הקב"ה ישעי' בני טרחני' הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכי': (ט) ויאמר. יש מפרשים שמעו וראו לשון ציווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירש' החוטא לחטוא הקב"ה מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמית' ושם פירשנו. ויש לפרש שמעו וראו ליווי במקום אית"ן כאלו אמר תשמעו ותראו כלו' אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחי' אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא אין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בכוונה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשוב' ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין: (י) השמן. פירשנוהו על שני פנים: השע. כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם ותרגום וטח את הבית ויטוש ית ביתא כאלו טחו על העין כדי שלא יראו: ולבבו יבין. כמו ובלבבו: ורפא. רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כ' רפאה נפשי כי חטאתי לך: (יא) ואומר עד מתי. לפירש הראשון יהי' פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונש. ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב. ולפי' השני יהיה פי' עד מתי יהי' מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים: אשר אם. זה פירושו כי. כמו ואם תקריב מנחת בכורים. שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהי' היובל לבני ישראל כי יהי' היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה ג"כ כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערים. ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין. ושאו עבר במקום עתיד ואפשר שישאו הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל ישארו קצת בתים בעיר שימלא בהם אדם אמר גם זה לא יהי' אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם והאדמה גם כן תשאר שממה כי אין עובר אותה על דרך והאדמה לא תשם: (ב) ויגד לבית דוד. אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהי' רשע: נחה ארם על אפרים. כמו ויבאו האנשים על הנשים. והוגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה. כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל: וינע לבבו. פחדו מאד כי כבר נכשלו לפניהם כי כן כתוב במלכים וינע מן הקל ונפתחה הנו"ן מפני העי"ן: ואמר עצי יער שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והתנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל א' מהם פוחדי' וא' מפחיד חבירו ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער: (ג) ויאמר. שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסי' כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדיין לא שבו אע"פ שעתידין לשוב ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטים והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסי' עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה ודעת יונתן כי שאר ישוב לא הי' בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב אנשים טובים שהיו תלמידי ישעיהו ותרגם כן ושאר תלמידך דלא חטו ודתבו מחטא':

תעלת

מסורת הקריאה

הפטרת יתרו

(א) עזיהו, בכ"י ישן העי"ן במתג והזי"ן רפה בזה ובכל חבריו, רוו"ה: (ג) וקרא, מלרע: (ה) ראו, מלרע: (ו) ויעף, העי"ן בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: (ז) נגע, המונח בנו"ן והג' במתג, כ"ה בכ"י ישן מלעיל: (י) השע, נמסר עליו ב', ר"ל ב' כתיב הה"א בקמץ והשי"ן בפתח, א' דין, ב' השע ממני (תלים ל"ט י"ד): ישמע, המ"ם בקמץ, ונמסר עליו ב' קמץ, א' דין, ב' השמע ישמע (יחזקאל ג' כ"ז): ושב, הוי"ו בקמץ: ורפא, מלעיל: (יא) שאו, מלרע: (יג) ושבה, מלעיל, דבמס"ר נמסר שטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ואחד מהם ושבה, דין: וכאלון, בדביע בס"מ וכ"י ונכון הוא רוו"ה:

ז (א) אחז. הנגינה בחי"ת: עזיהו. עין לעיל ו' א': (ב) נחה, מלעיל, ונמסר ג' בטעם לעיל, וסי' נמסר במ"ב ט"ו, א' דין, ב' נחה שקטה (ישעיה מ"ד ז') ג' נחה רוח אליהו (מ"ב שם) וא' ונחה עליו רוח (ישעיה י"א ב'): ויגע. מלעיל: (ד) אליו, הנגינה בלמ"ד: השמר. מלרע והמ"ם בצירי. ונמסר לית מלרע. זולת דין. ולכן הוא לשון שמרים: (ו) טבאל. הטי"ת בקמץ ובמתג והאל"ף בפתח, כ"ה בס"מ ובכ"י ישן ומסר עליו ל', וחד טבאל, ר"ל לית עוד בפתח וחד כתיב האל"ף בצירי, והוא בעזרא ד' ז':

ט (ה) פלא. הפ"א בסגול בכל הדפוסים גם בשני כ"י אשר לי אכן הרד"ק במכלול העיד שזה בחמש נקודות, רוו"ה. ר"ל הפ"א בצירי והלמ"ד בסגול, ועין במ"ש: (ו) למרבה. הבי"ת בצירי. והוא חד מן מלין מיחדין קמצין. ר"ל בצירי. ונמסר במס"ר. ולסעדה. הוי"ן במתג. מ"ש ורוו"ה:

אבן עזרא

עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם. כמו העגל שעשו ישראל. כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו. ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב: והנה טעם אתי. שאין לי צורך לאמצעיים עמי. על כן אחריו. אבא אליך וברכתיך. והטעם אני בכבודי אבא אליך: (כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח. על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת. והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים. ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח. ובפרשת כי תשא אדבר על זה. ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון. והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת. ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא. ואין זה פשוט כי האדמה שישימו בו מקרה. כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת. כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב. בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה. יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים. ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים. כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל.

ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני. י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה. ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי' נעשה. הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע. ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה. כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב. והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע בפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום. והם השיבו ואמרו נעשה. ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה'. אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים. ועתה החל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון. וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש. ואחר כן כתוב ויבא משה. שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים. דברי יי' הם מצות עשה ומצות לא תעשה. שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים. כמו השב תשיבנו לו. עד בא השמש

מדוע אתה יושב לבדך. פירש"י ז"ל יושב כמלך והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל וכו' וקשה שאח"כ אמר יתרו טענה אחרת שלא טוב הדבר משום נבול תבול וגו'. הענין הוא המלוכה והשררה שנותן הקב"ה לישראל אינה כמלוכה ושררה של א"ה שהם מולכי' ומשתררין מפני כבוד עצמם והמלוכה והשררה גשמית. אבל הנותן לישראל היא רוחנית דהיינו בשביל קיום התורה והמצות שיכופו את העם לשמור ולעשות ולקיים את התורה. וע"ז נאמ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים המלכות והשררה יהיה לי לשמי וכן כתיב בי מלכים ימלוכו אמרה תורה המלכות שאתם ממליכים יהיה לי כלומר לצרכי זהו רמז וישב שלמה למלך על כסא ה'. ע"כ יתרו כשהתחיל לדבר היה סבור שהיה יושב כך כמלך בעבור שררה כי לא ידע כי בא העם לשפוט והוקשה הדבר בעיניו. השיב לו מרע"ה ח"ו שאני עושה כן לכבוד עצמי רק לכבוד שמים כי בא אלי העם לדרוש אלהים ולשפוט בין איש לרעהו ואני מחוייב לישב והם לעמוד והכל לכבוד שמו ית' אז השיב יתרו אם כל אלו באים לשפוט נבול תבול גם אתה וגו' מכאן ילמוד מי שחלק לו הש"י מן הכבוד שלא יחלק מן הכבוד לעצמו רק לש"ש לקיום התורה והמצות ויזרוק מרה בתלמידים. (אח"י ובקרבו ישים אור בו לכוין להטות לבם לתורה הוא עושה כי יהיה להם מורא וישתעבדו לתורה ומתוך המורא יעלו למדרגת אהבה וכל זה יכוין הרב וגם ידע שבעבורם יפתחו לו שערי אורה כי זכות הרבים וכונותיו לשמים יעזרוהו לכוין אל האמת. מאי"ן):

וירא העם וינועו ויעמדו. פירש"י אין נוע אלא זיע. מי שרוצה לזכות בכתר תורה כאלו קבלה עתה בסיני ילמוד ברתת ואימה ויראה ולא דרך תענוג ובישיבה ובסמיכה וגם יקדש עצמו מטומאת קרי ויהיו ידיו נקיות מבלי שיהיו עסקניות ואז קדוש יאמר לו (אח"י וזה רמז וינועו אם יראו ויתעוררו אז יעמדו ע"ד ויכלת עמוד. מאי"ן):

אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי
זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין
וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם
רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה
וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת
בֶּן־טָבְאַל׃ ז כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי
הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל
גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ ח לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה
וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ
לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה
וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

סמ' סתומה באמצע תיבה

תעלת הברכה. תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה בבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה שדה כובס. שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס וי"ת חקל משטח קצריא שהיו מכבסים הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה: (ה) יען. שזכר ארם ולא זכר המלך: (ו) נעלה ביהודה. במי שהוא ראש יהודה והוא ירושל': ונקיצנה. נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו. או נבקיענה כלומר נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהי' ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו ומי יהי' זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהי'. וי"ת ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחבריגון ונשויגון עמנא. ותרג' את בן טבאל ית מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו. ויש מפרשים טבאל רמלא בא"ת ב"ש דא"ל כ"ם. ורמלא הוא על בן רמליהו: (ז) כי ילד ילד. זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו. כפל ענין במלות שונות: ותהי המשרה על שכמו. למה אמר שכמו לענין משרה והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והיה סובלו על שכמו אמר כי זה הילד לא תהיה עבודה על שכמו אלא משרה: ויקרא שמו. פי' הקב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד. קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהי' לו ולא יעבד מלך אחר כמו שאמר וימרד במלך אשור ולא עבדו: שלום. כי שלום יהיה לישראל בימיו ואמר אלו הכנויים באל יתברך לעניינים מורים על דבר חזקיהו: פלא. על דבר הפלא שנב השמש אחורנית: יועץ. כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה: אל גבור. יכול גבור אע"פ שבא סנחריב בחיל גדול וגבורי' היה יכול עליהם וגבר וברגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד. שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בוראו ובידו הוא להוסיף ולגרוע ולהוסיף זמן חיי חזקיהו ט"ו שנה: (ח) למרבה המשרה. המ"ם סתומה בכתוב וקרי במ"ם פתוחה ובהפך זה בעזרא הם"ם פרוצים מ"ם פתוחה בסוף התיבה בכתוב ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח: למרבה. הוא שם והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצר"י אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו. והוא כפל ענין במלות שונות: ולסעדה. שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב לקדמותה ואמר במשפט ובצדקה כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה' צבאות תעשה זאת. זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשועה הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' ית':

מנין המצות

בפרשת משפטים יש ג"ן מצות כ"ד עשין וכ"ט לאוין:

(מב) [עשה טו] לדון בדין עבד עברי בכל הליכותיו שנאמר כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם:
(מג) [עשה טז] ליעד אמה העבריה לו או לבנו שנאמר אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה וגו'. ואם לבנו יעדנה:
(מד) [עשה יז] לפדות אמה העבריה אם לא רצה ליעדה שנאמר והפדה:
(מה) [לאו כח] שלא למכור אמה העבריה שנאמר לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה:
(מו) [לאו כט] שלא למנוע מאמה העבריה ומכל שכן משאר בנות ישראל שארה והוא מזונות. כסותה כפשוטו. ועונתה דרך ארץ שנאמר אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע:
(מז) [לאו ל] שלא להכות אב ואם שנאמר מכה אביו ואמו מות יומת:
(מח) [עשה יח] לדון בחנק שנאמר מכה אביו ואמו מות יומת:
(מט) [עשה יט] לדון דיני קנסות שנאמר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו':
(נ) [עשה כ] להיות ב"ד הורגין בסייף שנאמר נקם ינקם:
(נא) [עשה כא] לדון דין שור שנאמר וכי יגח שור את איש:
(נב) [לאו לא] שלא לאכול בשר שור הנסקל שנאמר ולא יאכל את בשרו:
(נג) [עשה כב] לדון דיני בור שנאמר וכי יפתח איש בור:
(נד) [עשה כג] לדון דיני גנב שנאמר וכי יגנוב איש שור או שה:
(נה) [עשה כד] לדון בנזקי מבעה והוא הנקרא נזקי שן ורגל שנאמר כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם:
(נו) [עשה כה] לדון בנזקי האש שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבעיר את הבערה:
(נז) [עשה כו] לדון בדין שומר חנם שנאמר כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגונב מבית האיש:
(נח) [עשה כז] לדון בדין טוען ונטען שנאמר על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה וגו':
(נט) [עשה כח] לדון בדין שומר שכר שנאמר כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וגו':
(ס) [עשה כט] לדון דיני שואל שנאמר וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם:
(סא) [עשה ל] לקנוס המפתה שנאמר וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה וגו':
(סב) [לאו לב] שלא להחיות מכשף שנאמר מכשפה לא תחיה:
(סג) [לאו לג] שלא להונות לגר צדק בדברים שנאמר וגר לא תונה:
(סד) [לאו לד] שלא להונות גר צדק בממון שנאמר ולא תלחצנו:
(סה) [לאו לה] שלא לענות יתום ואלמנה שנאמר אלמנה ויתום לא תענון:

אבן עזרא

תשיבנו לו. אלהים לא תקלל. והמשפטים דברי העבדים והמכים והנצים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה. ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים. ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע. ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה. ונשמע על המשפטים. על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע. ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה. וזהו שכתוב שם ויבן מזבח תחת ההר. וכתוב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים. ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח. ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך. ששניהם מיני עולות ושלמים. ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו. שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים. כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים. כמו עולה וזבחים. כי עולה דבר בפני עצמו. והזבחים שלמים. כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים. וככה בכל מקום. והראתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. אז הודה על חטאתו שטען על האנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם. כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא. כדרך בן אדם. והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד. כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאנו בכל עת ששם כבודו: (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית. וצוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ. ושם זבחי שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם. ויהיה טעם ואם מזבח אבנים. כאומר עשה עתה מזבח אדמה. ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזית מגזרת על גזזי צאנו. כי גז חיש. וכן נגזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום

אחר יכתוב לא תניף עליהן ברזל. על מזבח אבנים שבנה. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול. בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שהיה פגול. וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח. אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה אינו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש. והעד ומעלה בו מעל. והנה מעל במשקל נעל. ולשון רבים שאינו סמוך. ונעלות בלות ומטולאות. והנה ראוי להיות במלות חיר"ק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירשו כמו ומעלות שבעה עולותיו. והנה חשב בן זיטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו. וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין. וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחושת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

חסלת פרשת יתרו

גג"ה למנחת שבת וב"ה

מנין המצות בפרשת משפטים

(סו) [עשה לא] להלוות לעניי ישראל שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך:
(סז) [לאו לו] שלא יתבע ללוה עני ולא יגר לו כשידע שאין לו שנאמר לא תהיה לו כנושה:
(סח) [לאו לז] שלא להשית יד בין מלוה ברבית ללוה להיות ערב סופר ועד שנאמר לא תשימון עליו נשך:
(סט) [לאו לח] שלא לברך השם שנאמר אלהים לא תקלל:
(ע) [לאו לט] שלא לקלל לדיינים שנאמר אלהים לא תקלל:
(עא) [לאו מ] שלא לקלל נשיא או מלך שנאמר ונשיא בעמך לא תאור:
(עב) [לאו מא] שלא להקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה שנאמר מלאתך ודמעך לא תאחר:
(עג) [לאו מב] שלא לאכול מבהמה טרפה שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו:
(עד) [לאו מג] שלא לשמוע לאחד מבעלי הדין כשאין חבירו עמו שנאמר לא תשא שמע שוא:
(עה) [לאו מד] שלא יעיד בעל עבירות שנאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס:
(עו) [לאו מה] שלא להרוג עד שיהיו המחייבים יותר על המזכים שנים שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות:
(עז) [לאו מו] שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות שנאמר לא תענה על ריב לנטות:
(עח) [עשה לב] לנטות אחרי הרוב שנאמר אחרי רבים להטות:
(עט) [לאו מז] שלא לרחם על העני בדין שנאמר ודל לא תהדר בריבו:
(פ) [עשה לג] לפרוק מעל בהמת חברו הרובצת תחת משאה שנאמר כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו:
(פא) [לאו מח] שלא להטות הדין על האביון במצות שנאמר לא תטה משפט אביונך בריבו:
(פב) [לאו מט] שלא לחתוך הדין באומד הדעת אפילו ראהו רודף וכידו חרב וזה דם וההרוג מפרפר עד שיראו עדים גופו של דבר שנאמר ונקי וצדיק אל תהרוג:
(פג) [לאו נ] שלא ליקח שוחד שנאמר ושוחד לא תקח:
(פד) [עשה לד] להשמיט בשנה השביעית מה שתוליא הארץ שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה:
(פה) [עשה לה] לשבות בשבת שנאמר וביום השביעי תשבות:
(פו) [לאו נא] שלא לישבע בשם עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו:
(פז) [לאו נב] שלא להדיח אחר עבודת כוכבים שנאמר לא ישמע על פיך:
(פח) [עשה לו] לחוג בשלש רגלים שנאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה:
(פט) [לאו נג] שלא לשחוט הפסח ועדיין החמץ קיים שנאמר לא תזבח על חמץ דם זבחי:
(צ) [לאו נד] שלא להלין אמורי הפסח שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר:
(צא) [עשה לז] להביא בכורים לבית הבחירה שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך:
(צב) [לאו נה] שלא לבשל בשר בחלב שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו:
(צג) [לאו נו] שלא לכרות ברית עם אחד משבעה עממין שנאמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית:
(צד) [לאו נז] שלא להושיב עבודת כוכבים בארץ ישראל שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי:

שמות כא משפטים

תרגום אונקלוס

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים

א. וְאִלֵּין דִּינַיָּא. דְּתְסַדַּר

תו"א ואלה המשפטים. עירובין נד גיטין פח קידושין לה בבא קמא טו סנהדרין ז:

בעל הטורים

(א) **ואלה**. נוטריקון וחייב אדם לחקור הדין. המשפטים נוטריקון הדיין מלוה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט. אשר נוטריקון אם שניהם רוצין. תשים נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים. לפניהם נוטריקון לא פני גדול יהדר התנכר מהם: סמך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוי מתונים בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגימטריא מתונים. וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון. וכתיב לעיל מניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין

רש"י

(א) **ואלה המשפטים**. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח): **אשר תשים**

שפתי חכמים

א וא"ת והא בפרשת בחקותי כתיב אלה המצות וגו' ובפרשת מצות כתיב אלה החוקים ובפרשת מסעי כתיב אלה המצות והמשפטים וכפ' כי תבא כתיב אלה דברי הברית וגו' ולא דרשינן שם שפוסל את הראשונים. וי"ל דלא דרשו כן אלא גבי אלה תולדות השמים משום דקשה להו דהא כבר חשב התולדות למעלה א"כ למה נאמר אלה תולדות השמים ופרע אותם וכן גבי אלה תולדות נח דחשיב נמי תולדות נח לעיל בפרשת בראשית וא"כ למה חשב אותם פעם שנית אלא לפסול וכו' אבל בכל אלה דלעיל לא חשב כלום מש"ה אין לפרש שהוא פסל את הראשונים וכן בפרשת אלה הדברים ל"ל דפסל את הראשונים דהא אלה הדברים משנה תורה הוא: **ב** הרבה יש להקשות חדא דהי"ל להקשות קושיא זו מעיקרא טרם שפי' כ"מ כו'. וע"ק שמא כסדר הזה נאמרו לו. וע"ק בהר פרש"י בפשיטות שכל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) **ואלה המשפטים**. פרש"י כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים וגו' משמע מתוך פירושו שאילו כ' כאן אלה משמע שהיה פוסל הראשונים והייתי או' שלא נאמרו בסיני. ותימה שהרי כתיב למעלה וירד ה' על הר סיני לכך צ"ל פסל מלשון פסל לך כמעשה הנפסל ונפרד מחבירו וה"פ אילו היה כתוב אלה הייתי אומר שהאחרונים חלוקים ונפרדים מן הראשונים והייתי אומר שהאחרונים לא נאמרו בסיני לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון ואת הוא כמו מן כמו כצאתי את העיר. וכן אלה דברי הברית דסוף פ' כי תבא נפרד וחלוק מחבירו שהראשונים דברי תוכחה וקללה והאחרונים ברכה. תחלת ספר משנה תורה דכתיב אלה הדברים לא שייך שם לומר פסל אלה מפני שהוא תחלת הספר כתיב אלה תולדות השמים והארץ דבראשית פסל הראשונים תהו ובהו: לפניהם. פרש"י ולא לפני עכו"ם וגו' ואפי' דנין אותו כדין ישראל ומשל הוא לשני חולי' שנכנס הרופא לבקרם אמר לא' האכילהו והשקהו מה שירצה וזה תשמרו שמאכל פלוני אמרו לו אדרבה זה מסוכן מזה מהר אמר להם היא הנוהג' לפי שדעתי שהוא חולה למות אמרתי אל תמנעו ממנו כלום כי בין יאכל בין לא יאכל ימות אבל לזה שעומד לחיים אמרתי אל יאכל דבר פלוני פן יכבד עליו חליו כן בחוקת העכו"ם כתיב ונתתי להם חוקים לא טובים ומש פטי

עניני חקים מצות ומשפטים

(א) ואלה המשפטים וגו'. הנה הרב מהרי"ע בספרו העקדה יחקור הלא התורה נתחלקה לחקים מצות ומשפטים ולפי שכל אנושי שמשפטים המה הקטנים שבשלשה אלה. כמו שביאר החוקר שיוקר המלאכות ושפלותם לפי החומר שבו. שאשר יעסוק בכסף וזהב ואבנים יקרות הוא נחשב במעלה במלאכתו מאשר יעסוק במלאכת עצים ואבנים ועפר. וכן יבא ההיקש בחכמה ובעיונים. הראשון במעלה הוא החוקר בעניני האלהות באל ית' ומלאכיו וצבאיו. ואחריה במעלה היא הטבעית. וכן סופר ומונה כל עניני המקירות. והתורה אלהית נכללו כל החכמות הפילוסופיא כמה שתודיע מליאות האל אחדותו והשגחתו והופעת

נוה שלום

כא (א) תשים, תתלוהא, תקרא בפה, וכן תרגם אשר שם משה, וכת"א

תפסיר הרס"ג

(א) והד'ה אלאחכאם. אלתי תתלוהא

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים: אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) **ואלה** המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכרות ברית עמהם ברדתו. שהשם לבדו יהיה להם לאלהים. והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית. ואמר לו בסוף אלה התנאים בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך. עיקר הפרשה להשמיד ע"ז מארצם בהכנסם שם. וככה פירש להם משה לפני כרות הברית. כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם. והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים. וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים

נחל קדומים

א (א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כבר רז"ל דרשו ואפשר כי יש בכל מצוה וכל אות מהתורה סודות עליונות ויחודים הפלא ופלא והכל למד משה רבינו ע"ה מפי הגבורה אמנם ברז"י כס"ף לאו כל מוחא ומוחא סביל דא. לכך אמר ואלה המשפטים בוי"ו כלומר ואלה הנוספים על הסודות אשר ידעת אלה המשפטים אשר תשים לפניהם להמון ישראל המשפטים פשטי הדינין בכל חלקי הפשט. אמנם הסודות לא תגלה להמון רק לאיזה יחידי סגולה

מרפא לשון

כא. א) אשר תשים לפניהם, דתסדר קדמיהון. מל' התר' משמע הסדרה בעלמא, אבל רש"י ז"ל כתב מדרז"ל אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, ע"כ. וקשה דלפי' התר' יהיה כדקס"ד דמשה ולא כפי מסקנא דמילתא וי"ל דפשוט הלשון אשר תשים לפניהם לעולם אינו אלא כתרגומו שיסדיר הדינים לפניהם סדר לבד

חומת אנ"ך

(א) **ואלה** המשפטים אשר תשים לפניהם. אפשר לרמוז ונקדים מאמרם ז"ל התורה דינין מלפניה ואתה תחזה ודינין מלאחריה ואלה המשפטים משל למטרונא שמהלכת הזין לפניה והזין לאחריה. ואפשר כמ"ש פרק רבי עקיבא כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת להקב"ה תנה הודך על השמים השיב ורע"ה מה כתיב בה לא תגנוב לא תרצח וכו' ואלו הדברים אין צריכים ע"ש ופירשו המפרשים דמלאכי השרת היו רוצים בסודות התורה והמה באים בטענת דינא דבר מצרא. וקי"ל דבעינן דלית ליה פסידא למוכר והכא איכא פסידא דמה"ש לא שייכי אלא בחלק הסוד אמנם ישראל איתנהו בתרווייהו ותשובה נצחת השיבם ורע"ה מה כתיב בה לא תרצח וכו' כלומר דהפשט לא שייך אצלכם. וז"ש התורה דינין מלפניה לדון בין איש ובין רעהו על גניבה והונאה והלואה וכיוצא בהם ודינין מאחריה דיני ע"ע ושומרים וכיוצא להורות דאלו לא שייכי במלאכים ולכן זכו ישראל דתורה. וא"ש מטרונא שמהלכת כן התורה באה מן השמים לארץ ולהכי מקדמי ומאחרי פרשיות הדינין לדקת ה' עשה ומשפטי"ו עם ישראל ולא עם מלאכים וזה רמז ואלה המשפטים וי"ו מוסיף על הסודות אלה המשפטים

לִפְנֵיהֶם: ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי

תו"א כי תקנה. עקידה שער מו ס' הזוהר פ' בהר סיני.

תרגום אונקלוס

קֳדָמֵיהוֹן: ב. אֲרֵי תִזְבּוֹן (י"ג תִזְבֵּן) עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל. שִׁית

עליהם: (ב) קל להם אד"א אבתעת

נוה שלום

בשתיהן. (ב) כי תקנה, קל להם אד"א אבתעת וכו', אמור להם אם קנית עבד עברי וכו' והינו הנמכר בגנבתו, ופתח בתוספת קל להם, כלומר כל

חלק הדקדוק

ב) לחפשי. פי' רש"י לחירות. וא"ת לבר חורין. ויש נפקותא בין שני הפירושים דלדעת רש"י אינו נמכר פעם שנית על גניבה אחרת. ולת"א נמכר שנית וזהו לבר חורין לומר יוצא פעם שנית לימכר. לבר חורין עיין עץ החיים: חנם. שרשו חנן והמ"ם נוספת כתיבת ריקם. (רד"ק):

אבן עזרא

בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצות אל זאת נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה כי ימכור איש את בתו לאמה. רק וכי יכה את שן עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש את עבדו. וככה אם עבד יגח השור. והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל. והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר האשה וילדיה. כי אמרו כי המשפחה תלויה באב. ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע. ועתה נחפש המלות כמשמעם. אם עבד עברי אינו ישראלי. למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ורבים ככה. והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי. שהוא מבני עבר. עליו כתוב אבי כל בני עבר. הפך וחם הוא אבי כנען. או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר. אע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי. ונחשיב כי הכתוב תפש דרך קצרה. בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. והנה גם נקראו העברים שהם ישראל. כי

אבי עזר

(ג) שבאו (שנים משרתים) כי לא יבואו כינוי עם ה"א הדעת יחדו ע"כ סובר הרב שבאו בה שני ידיעות. וגם כאן באו יו"ד חפשי ולמד ליחס והמלה שם התואר לבן חורין. ואף כי לא מצינו כלל הלמ"ד ליחס, והשוה הרב מלה זרה לזרה אחותה והדברים דחוקים:

רשב"ם

(ב) כי תקנה עבד עברי. במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו אבל

בעל הטורים

לראות כאלו חרב מונחת לו על יריכו. וסמך דיינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח והיפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח: ואלה המשפטים אשר. ס"ת מרה שנצטוו על דינין במרה: ואלה המשפטים אשר תשים. ס"ת מרמה שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי

שפתי חכמים

התורה כולה נאמרה מסיני. וע"ק דהול"ל וא"ו מוסיף על ענין ראשון. וע"ק דהי"ל לפרש זה גבי ואלה תולדות השמים והארץ או גבי ואלה תולדות נח (ועמ"ש בסמוך). וי"ל דה"פ דכ"מ שנ' אלה מיעוט הוא וכלומר אלה הם טובים וחשובים במעלה אבל שלפניהם אין כל כך חשובים במעלות וכשרות כלומר שפסל את הראשונים וכן אלה תולדות השמים מפרש בב"ר נמי כן וכן אלה תולדות נח וא"כ ה"נ אי הוה כתיב אלה ה"א שפוסל וכו' אבל עתה שכתוב ואלה לאו מיעוט הוא אלא מוסיף וכו' שניתנו במעמד כל ישראל ובקולות וברקים כמו שניתנו יו"ד הדברות לאפוקי שאר מצות שניתנו למשה לבדו בהר סיני באותן מ' יום שהיה בהר וא"כ תקשי לך למה נסמכה כו' הואיל ומוסיף על עשרת הדברות דלעיל מניה למה הפסיק בפרשת מזבח (רא"ם) והאריך שם: ג משום דרוב מצות כתיב גבייהו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דבר ואמרת משמע לכל הפחות כ"פ וא"כ למ"ל להקב"ה לומר שתשים לפניהם אע"כ להבינם טעמי התורה. רא"ם: ד ר"ל לפניהם קאי אשבעים זקנים הנזכרים לעיל בפרשת יתרו שעלו עמו להר קודש מ"ת כ"ה לפי שיטת רש"י דפ"ק

רש"י

לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו ג לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני עו"א ד ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומייקר את שם האלילים להשביחם (ס"א להחשיבם) שנאמר (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ג) כי תקנה עבד עברי.

עניני חקים מצות ומשפטים

שנבואה והיכולת בכל ומעשה בראשית הוא חידוש העולם והתכונה והטבעית והמדיניות ומדות המוסר והענוה והתמימות. ונוסף ע"ז המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם לעולם הנצחי. ואחרי כי כל החכמות אשר אומר נשאן במעלה עליונה ישנן בתורתנו הקדושה וחלק המשפטים נשאה הוא חומרי על קניני האדם משור ועד שה ועד שלמה כסף או כלים עבד ואמה ועליהם אמר הכתוב יצבור ולא ידע מי אוספם ואך הבל יהמיון. א"כ מדרגתם שפלה מאד. ע"כ תמיה גדולה איך ישים המשפטים כמו ראש לשארי הלמודים. כי מיד אחר עשרת הדברות בעודו בהר התחיל במשפטים ודינים. אלו ועיין רש"י ז"ל. זהו תוכן דברי העקדה בקיצור. והגאון מוהרצ"ק תירץ כי כלל האדם צריך לעלות ממדרגה למדרגה עד כי יהי' גבוה ונשא מאד. ואם יתקרב האדם לאלהים ויש בידו גזל וחמס יאמר עליו שלא ידיכם דמים מלאו. וכטובל ושרץ בידו. ועוד כאשר יחטא אדם בעבירות שבינו לבין המקום. יעשה תשובה וימחול לו. אבל אם יעוות משפט ויחייב את הזכאי ויקח ממנו ממון שלא כדין מי ימחול לו. דור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על החמס כי השחיתו חברת אנושי. ואומר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. שיש שני מיני עונשים. א' מצד הנקמה. ב' מאהבה ליסרו כאשר ייסר איש את בנו. בחטא שבין אדם למקום אינו עונש נקמה. שאם בעוה"ז הוא להטיבו ולייסרו או שאחרים יקחו מוסר. ואם בעוה"ב הוא לצרפו מחלאת וזוהמת תאותו כהתוך כסף. אבל בחמס וכדומה שבין אדם לרעהו. גם מדת הרחמים והחנינה יסכים אל העונש. כי מדת החמלה והחנינה לרעהו הצועק עליו הוא יעשה עונש נקמה להחומס והעושק. וז"ש ושמעתי כי חנון אני. ואז יגדל העונש מאד. וכן להיפוך אם עושה צדקה וחסד עם דל ואביון יעשה רצון יוצרו וגם יחונן דל מדחקו ושכרו כפל. כי בצרת נדכאים לו ית' צרה כי עולם חסדו יסובבהו והעוזר לו יתחסד עם קונו ועם רעהו. והיא העולה על כולנה. וכן הוא בדבר המשפט אם נשים עיונה לבא אל עומק הדין עבור כי המשפט לאלהים הוא שהוא נצב בעדת אל והוא צוה ונעשה רצונו להחזיק האהבה והאחוה בין לבות האנשים אשר לחברת אנושי יתחברו. אז המדרגה גדולה מאד וזה שאמר הכתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. הודיע הקב"ה לישראל שהחקים והמשפטים שניהם הם עשות רצונו ית' כי כחק כמשפט שניהם לעשות רצון קונו הם. כי לא כשכלו יעשה המשפט רק כחק הוא לו לעשות המשפט כאשר צוהו ה' ית' לא עשה כן לכל גוי לעשות המשפט כחק. כי לבני נח צוה על הדינין לשפוט ע"פ שכלם. אבל משפטים בל ידעום להיות המשפט לאלהים כמונו. רק משפט אדם להם. וז"ש בפרשת בשלח שם שם לו חק ומשפט. החק והמשפט שם לו במדרגה אחת. שהמשפט יעשה כחק רק עבור אלהים לזכות בהם את ישראל בכלל התורה והמצוה. והפרש עוד אם יעשה המשפט. כי משפט אדם השופט רואה רק את החוק הרשום לפניו מאדם כמוהו. ולא ישתדל בכל עוז לחפש משפט צדק. כי אדם עלול לטעות. אבל אם המשפט הוא מאלהים ידאג מאד אולי משגה הוא ואולי דין מרומה הוא וישנה וישלש את החק לבררו ולצבנו עד יצא כנוגה צדק וכמ"ש רב"ז באלא לדון בלבו נפשו לקטלא נפיק. כן היה חרדת השלמים בדבר המשפט שצדק צדק ישפוט לדין דין אמת לאמתו. וכאשר נתברר שהמשפט הוא לאלהים הוא מחלק המעלה הגדולה כדברי החוקר. וז"ש ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר"ל אשר תשימם לפני כל המצות. ולא תחשוב שמעלתם פחותה [כשאלת העקדה הנ"ל] רק מעלתם גדולה הן מחמת שזה השער אשר צדיקים יבואו בו וזולת המשפטים והצדק שבין אדם לחברו לא יוכל להדבק כלל אל היוצר ית' כי מלך במשפט יעמיד ארץ ועוד כי המשפט לאלהים הוא ואינו על שה ועל שלמה. רק אלהים בדבר המשפט וכחק ישימו למו. והן מחמת שאתם תשים לפניהם של הדיינים את המשפטים שלא מצד שכלם ידונו רק מצד גזרת אדון כל ית"ש:

(ג) כי תקנה עבד עברי וגו'. כוונה תורה להתחיל הדין הראשון בעבד עברי מפני שיש בו זכר ליציאת מצרים וזכר למעשה בראשית

דעת זקנים מבעלי התוספות

ומשפטים לא יחיו בהם אבל בישראל כתיב ושמרתם את חקתי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגו' והיינו טעמא נמי דאסר לנו שרצים ולא לאומות וש"ה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו' ומעשה באונקלוס הגר בן אחותו של אנדרינוס קיסר בקש להתגייר והיה מתיירא מדודו אמר לו אני מבקש לעשות סחורה אמר לו שמא חסר אתה כסף וזהב הרי אוצרותי לפניך אמר לו מבקש אני לצאת לחוץ ולהתחכם להכיר הבריות תן עצה באיזו פרקמטיא אמר לו אותה שתראה שנפלה עסוק שסופה להתעלות ואתה משתכר הלך לארץ ישראל ובקש מהחכמים ללמוד תורה קודם שימול אמרו לו אין דברי תורה מתקיימין אלא בנימול הלך ומל ולמד תורה הרבה ומצאוהו ר' אליעזר ור' יהושע וראו פניו משונות אמרו זה לזה אונקלוס למד תורה מיד שבא אצלם התחיל לשאול שאלות הרבה. הלך אצל אנדרינוס דודו אמר לו למה פניך משונות אמר לו שלמדתי תורה ולא עוד אלא שמלתי אמר לו ומי יעץ לך כך. אמר לו אתה שאמרתי לי עסוק בפרקמטיא הנפולה שסופה להתעלות וחזרתי על כל אומה ואומה ולא מצאתי אומה שפלה כישראל וסופן להתעלות כמו שאמר ישעיה כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו הכה אותו על לחייו וחזר ואמר לו למה עשית כן אמר לו שביקשתי ללמוד תורה אמר לו היה לך ללמוד תורה ולא למול אמר לו אין יכולת ללמוד בלא מילה שנאמ' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל למי שהוא מהול כיעקב (נולד מהול) וכתיב לא עשה כן לכל גוי ומשפטים ב"ל ידעום ב"ל אין יכולין ללמוד תורה שמתחלת בב' ומסיימת בלמ"ד לעיני כל ישראל:

(ג) כי תקנה עבד עברי. פירש"י מיד ב"ד שמכרוהו בגניבתו כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגניבתו או אינו

נחל קדומים

קדישי עליונין יחוה דעת מאשר ולא כל אשר: ב (ב) כי תקנה וגו'. תקנ"ה גימט' הנ"ך כי ד' מספרה ת"ק ואותיות הנך אין להם זוג באלפא ביתא דאטב"ח גזד"ו והם מעידות על הקב"ה שהוא יחיד ואין לו שני או זוג שנא' הנך יפה דודי כלומ' והלך זה ומכר עצמו לעבד ולא זכר שהקב"ה יחיד ואין זולתו. רבינו אפרים ז"ל ובזה יומתק מאז"ל בסוכה מפנק מנוער עבדו ארשב"ן אר"י יצה"ר מסיתו ומעיד עליו מנון באטב"ח דר' חייא סהדא ע"ש דאמאי בא הרמז באטב"ח. ועל פי האמור ניחא דכבר מילתיה אמורה בתורה כי תקנה על המוכר עצמו שפגם בזה כי ה' אחד ונאמ' עליו הנך יפה יחיד ומיוחד. ולכן תקנה הנך כמדובר וזה שנעשה עבד ליצה"ר הוא מעיד עליו ומקטרג על תקנ"ה שהוא הנך ויצא מרשות הגבוה וע"כ נרמז באטב"ח. ובדרושים אני בעניי הרחבתי הדיבר בס"ד: (ג) כי תקנה עבד עברי יש לדקדק דהול"ל כי תקנה עברי לעבד. אמנם הכונה כי תקנה עבד מי שהוא עברי שעבר על לא תגנוב. וקרוב לזה פירוש עברי אנכי ואת ה' אלהי השמים אני ירא כלומר תמיד מחשבתי עברי אנכי שאני עובר ארח בעה"ז דרך עראי וע"י כן את אלהי השמים אני ירא שתמיד נסתכלתי שהעה"ז הבל ודרך

מרפא לשון

כמשנתם. ולמידות שצריך להבינם טעמו הדבר הוא מהיקש הלשון שאמר אשר תשים לפניהם ולא אמר אשר תדבר אליהם שזה הלשון רומז שיפרש להם טעמי הדינים ג"כ עד שיהיו כשלחן הערוך ומוכן לפני האדם לאכול והרי פשט הכ' מדבר על לימוד המשנה והיקש הלשון מלמד על הפלפול והדקדוק הנקרא גמרא והא והא איתנהו בל' הכתוב והתרגום פי' פשט הכ'. והנה מזה מצאנו טעם לסדר המשנה דאיתא במסכת חגיגה (יד' עא') שמימות מרע"ה עד ימי ב"ש וב"ה היו ת"ר סדרי משנה, ובימי ב"ש וב"ה עשו אותם ו' סדרי משנה, וקשה דאם סדר המשנה מחויב מסיני כיצד שנו אותו ב"ש וב"ה ואם אינו מחויב למה הוצרכו לעשותה סדרים קבעים יהיו לומדים פירושי התורה ופסקי ההלכות באיזה לשון שיהיה ולפי מה שנת' נייחא שכן היתה המצוה למשה רע"ה לסדר הדינים בסדר קבוע ומשנה ידועה בהלכות ופרקים וגם להבין טעמי הדינים עד שיהיו כשלחן הערוך ולפיכך היתה רשות ביד חכמי

חומת אנ"ך

דינין בין איש לרעהו אשר תשים לפניהם לאפוקי מלאכי השרת: (ב) לחפשי. גלא לחפשי בגו"ת כי אפילו בעת שעבודו הוא חפשי והקונה עבד עברי

שְׁנִין יִפְלַח. וּבִשְׁבִיעֵיתָא, יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: ג. אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק. אִם בְּעֵיל אִתְּתָא הוּא. וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא

תו"א שש שנים. קידושין יו יג ערכין יח נדה מח: ובשביעית. קידושין יח ערכין יט: אם בגפו יבא. קידושין כ: אם בעל אשה. שם כב:

בעל הטורים

להוציאו לאמתו: המשפטים אשר. מ' דמשפטים ותיבת אשר נוטריקון אלו מנעל סופר רלועה: אשר תשים לפניהם. בגימ' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמתו כאלו קיים ה' חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית:

רשב"ם

מוכר עצמו בעניותו כתוב בפ' בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וגו' וכתוב בו עד שנת היובל יעבוד עמך. ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו ב"ד. יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה. ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל. ויש שנותן חילוק ביניהם: ובשביעית. שביעית למכירתו ולא שביעית לשמטה: יצא לחפשי. פעולה. שאלו היה לשון אדם שהוא. חפשי. היה לו לינקד בחטף לחפשי: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו שיכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתכנס עמו. או אפי' אדניו יתן לו אשה מ"מ יצא בגפו שהאשה שנתן לו אדוניו תהיה לאדוניה. ועתה אפרש כיצד שאם בעל אשה הוא אז לא יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו.

רש"י

עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ה ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל ו יצא בשש ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי ז אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר (שמות כב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו ח שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף ט בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית י להוליד ממנה עבדים (קידושין כ): אם בעל אשה הוא. כ ישראלית (מכילתא):

שפתי חכמים

דסנהדרין והתוספות פירשו דלפניהם קאי אשלמטה אאלהים דכתיב בסמוך עד האלהים יבוא דבר שניהם וסוף דבר בין לפי' רש"י ובין לפי' התוספות קאי דוקא אמומחין ולא אהדיוטות. וא"ת דלמא לפניהם ולא לפני הדיוטות וכ"ש לפני עו"א. וי"ל דרש"י עצמו מתרץ הקושיא זו במה שפי' ואפי' ידעת כו' ר"ל הקרא ממעט אותו לגמרי אפי' ידעת בדין כו'. אבל בהדיוטות אם ידעת שיודעין בדין אחד כמומחין רשאי לבא לפניהם: ה ואז יהיה פי' כי תקנה מהעברי שמכרו לך ולא מהב"ד שמכרוהו בגניבתו לכן הקדים הרב פירושו של עבד עברי קודם לפי' כי תקנה שלא על הסדר שבזה יתוייב שבמכרוהו ב"ד הכתוב מדבר: ו ורליעת האוזן תהיה לפ"ז גזירת הכתוב לא מטעם אוזן ששמע בהר סיני לא תגנוב וכי לי בני ישראל עבדים: ז ה"פ דילפינן עברי עברי לג"ש נאמר כאן עברי ונאמר להלן אחיך העברי שאין ת"ל העברי שכבר נאמר אחיך אלא לג"ש מה להלן אחיך אף כאן אחיך. הרא"ס: ח כי תרגום כנף גפא: ט לפי שפירש בגפו בכנף בגדו ואין זה מורה על היחידות שיחויב מזה שלא היה נשוי לכ"פ שכנף בגדו הוא במקום לבושו כאלו אמר שלא בא אלא בתוך לבושו שמנהג לומר על היחיד אין לו אלא לבושו: י דאל"כ אלא כפשטיה דקרא דבגפו בתרא ג"כ פירושו בלא אשה ישראלית כמו בגפו קמא כן יצא מבע"ל אע"כ בגפו בתרא בכנענית מדבר ואינו דומה לראשון שמדבר בישראלית לכך נקט לשון מגיד וכו' משום דמדיוקא דקרא נפיק ולא מפשטיה: כ מדכתיב אחריו ויצאה אשתו עמו ואי מיירי בכנענית הא כתיב אשה וילדיה תהיה לאדוניה. והרא"ס פי' ע"פ המכילתא אם בעל אשה הוא בישראלית וקאי אבגפו יבא דמיירי בישראלית ולא

דעת זקנים מבעלי התוספות

אלא במוכר עצמו מחמת דחקו אבל מכרוהו ב"ד אינו יוצא בשש. ותימה דהאיך מצי למימר דמכרוהו ב"ד אינו יוצא בשש והרי כתיב בפרשת ראה כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים וכי ימכר ע"י אחרים משמע וגם רש"י פרשו בטכירת ב"ד לכך י"ל דפירש"י מדרש על פי המכילתא כי תקנה משמע שיעבוד את הבן או האח שאם ימות האדון בתוך שש שיעבוד את הבן במקומו ואם אין לו בן יעבוד את האח היורש במקומו ובמכרוהו ב"ד אתה או' במכרוהו ב"ד או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו בזה אמרינן שיעבוד את הבן או האח אבל במכרוהו ב"ד אינו עובד לא את הבן ולא את האח כדכתיב כי ימכר לך וגו' דמשמע דמכרוהו ב"ד וכתיב ועבדך שש שנים דמשמע מיעוט ועבדך ולא ליורש כשהוא אומר כי ימוך אחיך ונמכר לך הרי מוכר עצמו אמור ושם כתיב עד שנת היובל יעבוד עמך דמשמע יעבוד את הבן ואת האח הא מה אני מקיים כי תקנה במכרוהו ב"ד ואי לא כתיב אלא האי קרא דמכרוהו ב"ד יעבוד את הבן ואת האח דה"נ משמע יעבוד לכך כתיב נמי במכרוהו ב"ד כי ימכר לך אחיך וגו' וכתיב ועבדך שש שנים דמשמע ולא ליורש הא לך רבוי ומיעוט במכרוהו ב"ד וניקום הריבוי בבן והמיעוט באח ונאמר במכרוהו ב"ד עובד את הבן ולא את האח. ובמס' קדושין פריך ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח ומשני מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדת ולשדה אחוזה כדאיתא התם. ועוד תמה לפירש"י דפי' דחדושא היא מיציאת שש וא"כ מאי קאמר כי ימוך אחיך ונמכר לך הרי מוכר עצמו אמור ומה בכך מ"מ איצטריך האי קרא במוכר עצמו לו' שיוצא בשש דאלו מהאי קרא דוכי ימוך לא שמעי' אלא שיוצא ביובל כדכתיב עד שנת היובל יעבוד עמך וי"ל דשמא מוכר עצמו אינו יוצא בשש ויליף לה מגז"ש דשכיר שכיר למאן דאית ליה במוכר עצמו כתיב כשכיר כתושב ובמכרוהו ב"ד כתיב כי משנה שכר שכיר:

עניני חקים מצות ומשפטים

בראשית זכר ליציאת מצרים שהיו ישראל עבדים להם והקב"ה הוציאם מתוכם להיות עבדים לו לבדו כמ"ש כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. והזכיר בדינים דין עבד עברי ראשון כשם שהזכיר בדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים דבור ראשון. זכר למעשה בראשית כשם שהשבת הוא זכר למעשה בראשית שהשי"ת ברא עולמו בששת ימים ויום השביעי הוא יום מנוחה. כן הדין הזה זכר למעשה בראשית כי השנה השביעית לעבד זמן המנוחה ממלאכת האדון כמו יום השביעי. כי השביעיות נבחרות לעולם. בימים. בשנים. ובשבועי השנים. בימים כל יום שביעי הוא שבת. ובשנים. השנה השביעית שהיא שמטה ג"כ נקראת שבת. ובשבועי השנים שנמטה שביעית היא מצות יובל:

(ד) אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו. הורה לנו התורה כי האיש והאשה הוא גוף שלם ואחד וצערתו לה לצער אף שאינה נמכרת עמו וא"כ אינה צריכה להיות בעבדות מ"מ הואיל והם כגוף אחד וצר לה על העבדות שלו הרי הוא כאלו היתה בעבדות כמוהו ולכך בצאתו ויצאה אשתו עמו כי עד עתה העבדות היה נוגע לה כמו לו [ת"י]:

ויצאת

עבדא עבראניא. פליכ'דמך סת סנין. ופי אלסאבעה. יכ'רג חרא מגאנא: (ג) אן דכ'ל עזבא כ'רג עזבא. ואן

נוה שלום

הדינים שבפרשה זו. (ג) בגפו, עזבא, יחידי שאינו נשוי ועיין ראב"ע שכתב

חלק הדקדוק

ג) אם בגפו. גבלע הנח שהגוף בדגש וכנהו בלשון זכר כמו בגופו. (מהרי"ב):

אבן עזרא

ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל. וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם. אז השיבו. השם אלהי העברים. והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל. והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר. ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב. גם לא תמצא בכתוב שיזכיר את עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות. וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. אחר שהזכיר אדומי. וככה על רדפו בחרב אחיו. הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב ושם אתנו נער עברי. לאכול את העברים לחם. מכה איש עברי. שני אנשים עברים נצים. ויונה אמר עברי אנכי. כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה. ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא. וכתוב פן תעבדון לעברים. והעברים היו לפלשתים. ובירמיהו כתוב לשלח את עבדו העברי והעבריה. ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש. וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי. והחולקים אמרו והנה כתוב. ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל. וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה. או ששבו לתורת יהודה. היה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו. ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר. והאומר זה מתעבר על ריב לא לו. והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם. ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים. והישראלי עד שנת היובל. שש שנים יעבוד. ולא יותר. כמו שש שנים תזרע שדך. ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי איזה שנה שתהיה. ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה. כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה. ופעם שהוא בסוף. וזה העבד הוא הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד. רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך. או לגר. מכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא. וקבלה היא ביד ישראל

נחל קדומים

העברה עראי הוא האדם וזהו עברי אנכי. רבינו מהרח"ו ז"ל בדרשותיו כ"י: (ד) שש שנים יעבד. במלכו של עולם הכתוב מדבר לפי שישראל קנינו של הקב"ה וזהו כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד גימט' ועד ששים שנה שהם חיותו ותקפו של אדם ובשביעית יצא לחפשי כלומר לאחר ע' שנה נעשה חפשי מהמצות. אם בגפו יבא אם הלך ובא האדם בעה"ז בלא תורה ומצות בגפו יצא בלא זכות. אם בעל אשה הוא אם עסק בתורה שנמשלה לאשה אילת אהבים ויעלת חן דבש גי' אשה וכתיב בתורה צוף דבש אמרי נועם ומתוקים מדבש וכו' ויצאה אשתו עמו התורה מלוהו בפטירתו כמשז"ל. אם אדניו יתן לו אשה אם זכה לתורה וילדה לו בנים שזכה להעמיד תלמידים שהם בנים כמשז"ל ואם כוונתו בכל זה ליטול עטרה האשה וילדיה תהיה לאדוניה שהתורה נקראת על שמו של הקדוש ברוך הוא שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו כלומר שלא היה קורא לשמה לכך נקראת תורת ה' ואם הוגה לשמה נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה והוא יצא בגפו אם לא למד לשמה שנעשית לו סם המות. ואם אמור יאמר העבד בעולם

חומת אנ"ך

כקונה אדון לעצמו. הכם דאפילו אלה בינתים יצא בלי שילום: (ג) **אם** בגפו יצא בגפו יצא. שהיינו לבדו שאם לא נתברך הבית בגללו אין לו הענקה: **אם** בעל אשה הוא. רמז שאינו הגון וראוי לה ויצאה אשתו עמו שלא תמרוד בו בעבור זה כדין מורף או בורסקי אלא עמו תצא. ולרז"ל בא לדייק שבזמן השעבוד היא עמו למזונותיה מיד רבו. אלא שקשה למה השמיענו חיוב מזונות בלשון יציאה ולא בעת בואו י"ל דע שיש מחלוקת שהרמב"ן סובר שמעשה ידיה לאדון. והרמב"ם ורלב"ג ס"ל כי מעשה ידיה לה לא לאדון דטעמא דהתקינו מעשה ידיה לבעלה תחת מזונותיה היינו משום איבה והכא ליכא איבה שהוא רוצה דמעשה ידיה יהיו לאשתו ולזה לא הזכיר

מרפא לשון

הדור לשנות סדר המשנה שקבלו מפי השמועה ולסדרה סידור אחר כפי הנאות לתלמידים וכפי רחב דעת הדורות הבאים שזוהי המצוה שנצטווה בה מרע"ה לתפוס ב' דברים אלו הגירסא והסברא שהם ב' עמודים המעמידים תורה שבע"פ. ג) אם בגפו, בלחודוהי. תר' בלשון רבים, כי בגפו ל' בדידות מרובה כמ"ש רש"י ז"ל בגפו, בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי, וע"ד משנ"ת בפ'

וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו
יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים
אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־
אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־
אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא
אֵצֵא חָפְשִׁי׃ ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־
הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ
אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־

תרגום אונקלוס

עַמֵּיהּ: ד. אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּין לֵיהּ אִתְּתָא. וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן. אִתְּתָא וּבְנַהָא. תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ. וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה. וְאִם מֵימָר יֵימַר עַבְדָּא. רְחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי. יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי. לָא אֶפּוֹק בַּר חוֹרִין: ו. וִיקָרְבִנֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקֳדָם דַּיָּינַיָּא. וִיקָרְבִנֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא. אוֹ דִלְוָת מְזוּזְתָא. וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא.

תו"א אם אדוניו. שם טו: האשה וילדיה יבמות כב כג עח קידושין סח סס תמורה כה: ואם אמר קידושין כז יז כב: אהבתי את. קידושין כח כב: לא אצא. קידושין כב: המזוזה. שם: ורצע אדוניו. קידושין יד כא כב:

תפסיר הרס"ג

כאן ד'ו זוגה. כ'רגת זוגתה מעה: (ד) ואן זווגה מולאה באמראה. פולדת לה בנין או בנאת. פאלאמראה ואולאדהא. יכונו למולאהא. והו יכרג' עזבא: (ה) ואן קאל אלעבד. קד אחבבת מולאי. וזוגתי ובניי. לא אכ'רג חרא: (ו) פילקדמה מולאה אלי אלחאכם. ויקדמה אלי אלמצראע. ואלי כ'ידי אלבאב. ויסם אד'נה

נוה שלום

טעם הגאון ז"ל. (ה) ואם אמר יאמר, הכפל בעברי צחות בלשון כמו מהר ימהרנה, גאול יגאל וכן רבים. אבל בערבי אין הכפל נהוג ולא רצוי עיין בפתיחה ולכן תרגם ואן קאל וכן

אבן עזרא

כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה. בפרשה שאחר זאת אשלים הענין. אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף. כי הוא כמו למשעי אכזרי. ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ"ד נוסף. כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי. והיו"ד כאילו היא ליחס על דרך הקדמוני. והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה. ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק. כמו בתוך האהלי. והוא תואר השם. ומלת חנם. מגזרת חנונו אותם. מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם: (ג) אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול. ומשקלי השמות משתנים. ואחרים אמרו שהוא כמו כנף. וכנף בלשון תרגום וגפין. כאילו אמר בכנף בגדו לבדו. ואינו מטעם הענין. כי אין ראוי להיות פירושו. רק שאין גוף אחר תלוי על גבו. והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים. אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא. כאשר יאמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צורך לומר אם בעל אשה הוא. ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו. להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו. ותעמוד עמו עד שיצאו יחד: (ד) אם אדוניו יתן. מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות. אבל לא בפעלים. אמרו אדון גם אדונים. והוא לשון יחיד מיד אדונים קשה ובסמוכים אמרו אדוניו. ולא אמרו אדונו. כי לא נמצא. ולשון המדבר אדני שאל. ואסור לאמרו בלשון רבים. שלא יתערב עם השם הנכבד. וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד.

אבי עזר

(ד) (אם אדוניו יתן) וככה מלת אלוה. כי נאמר בכינוי יחיד בלשון רבים דרך כבוד אלהים. ומה שנאמר זו כחו לאלוהו הוא דרך בזיון. הנה גם היום דרך לשון העמים לדבר אל אדון בפניו בלשון רבים:

רשבים

אבל אם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שנכני' בגפו כן יצא בגפו. ובשפחה כנענית שמסר לו אדוניו מדבר: (ו) אל האלהים. דיינים. הדלת או אל המזוזה. לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות. ומזוזה אפילו בבית אבנים של

בעל הטורים

(ו) אל הדלת. לומר שישמור בית אדוניו: מרצע. עולה כמנין ת"...

רש"י

ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ל ובניו (קידושין כב): (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית מ להוליד ממנה עבדים או אינו אלא ישראלית נ ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנאמר (דברים טו) ס אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. ע השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא) לב"ד צריך שימלך במוכריו פ שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קידושין כב): ורצע

שפתי חכמים

אכגפו ילא דסמיך ליה דמיירי בכנענית וע"ש ודו"ק: ל (הרא"ס) אע"ג דמהכא לא נפקא אלא אשתו מ"מ קרא אחרינא כתיב (ויקרא כה) ויצא מעמך הוא ובניו וגו' ונקטינהו הכא אגב מזונות אשתו ובמזונות בניו הקטנים מיירי ובמסכת קידושין מתרץ למה לאצרו תרווייהו: מ וא"ת דלמא אסור לו בשפחה כנענית משום לא יהיה קדש בבני ישראל והא דכתיב אם אדוניו יתן לו אשה היינו ישראלית גדולה שמכרה עצמה. וי"ל דס"ל דאין אשה מוכרת את עצמה דהא כתיב כי ימוך אחיך ונמכר לך דמשמע אחיך ולא אחותך: נ וא"ת הלא צריך ליעדה לו או לבנו ולא לעבדו וי"ל דה"א דיכול למוכרה לעבדו בתורת זנות ולא בתורת אישות והא דכתיב לא ימשול למכרה וגו' אתא לאודיה קאי ולא אאדון: ס זהו חוזר ושב אמה דקאמר שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש: ע ע"כ בשפחה קמיירי שיאהבה אלא אדוניו ואז יהיה אהבת האדון ואהבת אשתו ובניו שוים שאין רוצה להפרד מהם משא"כ באשתו הישראלית שאז צ"ל שאינו רוצה לצאת כדי שיהיה האדון חייב במזונותיה וא"כ אין טעם אהבתן שוה: פ ואפילו למ"ד מוכר עצמו אף הוא נרצע אפ"ה קרא דוהגישו וגו' במכרוהו ב"ד קמיירי דהא קרא דכי תקנה לכ"ע במכרוהו ב"ד קמיירי והמוכר עצמו שנרצע ילפינן בג"ש דשכיר שכיר וטעם הרציעה באזן גבי מוכר עצמו משום כי לי בני ישראל

עניני חקים מצות ומשפטים

(ו) והגישו אל הדלת או אל המזוזה. עיין רש"י ז"ל ויתכן להיות שהיתה הרציעה באזן סמוך לדלת מפני היות שם המזוזה שיש בה פרשת שמע והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ומחמת שזה בחר להיות עבד מפני תאותו [כי בשש שנים הראשונים היה כמעט מוכרח להיות עבד או מחמת שמכרוהו ב"ד או מחמת דחקו אבל משם ואילך הוא מוכר עצמו מחמת אהבתו לאדונו או לאשתו הכנענית] והוא מיקל מעליו עול המצות לכך היתה הרציעה באזן שאינה שומעת אל המזוזה המאהרת על השמיעה. והרב בעל ספה"כ כתב לדברי ריב"ן המובאה ברש"י ז"ל קשה למה תלה החטא באזן דוקא הלא הלב והרצון חטאו. כי עיקר ההכנה תלויה בלב. וגם למה בדלת דוקא. והנראה כי האזן והדלת המה שני שערים. האזן הוא השער הרוחני אשר דרך בו מכנים אל שכלו ולבו דברי תורה וחכמה אשר שומע. כי אין אדם בעולם שבשכלו יקיף כל התורה וכל החכמות. רק מוכרח לשמוע תורה וחכמה מאחרים כמ"ש בן זומא איזהו חכם הלומד מכל אדם. ודרך אותו השער הוא האזן נכנסו הדברים אשר שמע בסיני לא תגנוב למוחו ושכלו. והשער השני הוא הדלת שדרך בו נכנסים כל דברים גשמים. והעבד הזה רוצה להחליף השערים. לעזוב את אשר נכנס באזן וליקח את אשר נכנס בדלת. ע"כ יקרב את אזנו אל הדלת לרצוע אותו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ויצאה אשתו עמו. פירש"י וכי מי הכניסה וגו'. וצריך לדקדק אשתו מצינו בניו מנין. וי"ל גבי מוכר עצמו כתיב ויצא הוא ובניו עמו ובמכרהו ב"ד ילפי' לי' בג"ש דשכיר שכיר ומאן דלית ליה הך גז"ש גלויי מילתא בעלמא הוא: (ד) אם אדוניו. מגיד שרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה כשהוא נשוי ישראלית מקודם לכן אבל כשאינו נשוי אינו יכול לכופו ולמסור לו שנאמר אם בגפו יבא בגפו יצא. והטעם הוא שכשהוא נשוי ישראלית אינו נמשך אחר השפחה אבל כשאינו נשוי יהיה נמשך אחריה: (ו) ורצע אדוניו. ולמה מרצע לפי שמרצ"ע בגימ' ארבע מאות אמר הקב"ה אני הוצאתי אתכם משעבוד ארבע

משתכחא

נחל קדומים

הזה אהבתי את אדוני ואני עוסק בתורה מאהבתו של הקב"ה ואת אשתי ומאהבת התורה ואת בני ומאהבת התלמידים לא אצא חפשי אפילו בקבר שנאמר בשכבך תשמור עליך בקבר וכתיב ירננו על משכבותם וכן אמרו רז"ל ת"ח אין להם מנוחה אפילו בעה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל והגישו אדוניו אל האלהים זוכה לראות פני שכינה שנאמר יראה אל אלהים בציון והגישו אל הדלת זה השער לה' צדיקים יבואו בו ז"ש לשמור מזוזות פתחי ורצע אדוניו את אזנו שלא יסור עוד מלשמוע ד"ת ועבדו לעולם לתחיית המתים

מרפא לשון

וירא (חי' ב') על תרגום עליו עלוהי. ו) או אל המזוזה, או דלות מזוזתא. ה"ג ופירושו כמו ודלות מזוזתא וטעמו שאין הרצועה אלא בדלת כמש"ת להלן ונתתה באזנו ובדלת ולא נאמר או אל המזוזה אלא להקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד וז"ש או דלות מזוזתא פי' ושאצל המזוזה לאפוקי דלת שאינה עומדת כמזוזה ויש או שמשמש במקום ויו כמו או הודע אליו חטאתו

חומת אנ"ך

בה הכתוב כניסה אלא היא רגל מבפנים ורגל מבחוץ לאכילה ותועלת היא מבפנים ולא לשעבוד מעשה ידיה ולזה לא אמר אם באשה יצא. או רמז כשלא ידע רבו שיש לו אשה לאו כל כמיניה לאפקועי מזונה או שאח"כ נשא על דעת רבו יתחייב במזונותיה. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י. אם בעל אשה זה הקב"ה שנאמר כי בועליך עושיך. הו"א י"ב שבטים: ויצאה אשתו, עמו יצאו ישראל עמו מן הגלות עמו קרי ביה עמו בפתח זו כנסת ישראל רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י. ולדרכו אפשר לומר אם בעל הקב"ה כמו שרמז הרב ז"ל, הוא דישלים שמו וכסאו ו"ה שבשם וא' מכסא. וזה רמז אותיות הו"א ואז ויצאה שם אתה מוצא הוי"ה אדנ"י כמנין נ"א יחוד קבה"ו בדחילו ורחימו אותיות יה וא"ש הסי"ב:

מסורת הקריאה

(ב) ובשבעת. השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא: (ד) יתן. התי"ו בסגול: וילדה לו, הלמ"ד של מלת לו רפה: לאדניה. האל"ף נחה: (ח) יעדה. הה"א במפיק: בבגדו בה, במקף לא במרכא בדלי"ת:

תרגום אונקלוס

וִיהֵי לֵיהּ עֶבֶד פָּלַח לְעָלַם׃ ז. וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר . יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ . לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנַת עַבְדַּיָּא׃ ח. אִם בִּישַׁת . בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ . דִּיקַיְּמַהּ

אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס
ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה
לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־
רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא יְעָדָהּ

תו"א את אזנו . יבמות קד קידושין סו : במרצע . קידושין כא : ועבדו לעולם . קידושין טו : וכי ימכור . כתובות מ מו מז סוטה כג קידושין ג יט כ ערכין כ : לא תצא . קידושין טז כ · אם רעה . קידושין יט : אשר לא יעדה שם בכורים יג :

בעל הטורים

שהשם גאלנו אחר ת' שנה משיעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אח"כ לפיכך ירצע במרצע : ועבדו . בגימטריא לא הכן : ועבדו . הוא בא"ת ב"ש פוסק"ף בגימטריא לא הכן ולא הכת (עם התיבות והכולל) : (ז) כצאת . ג' במסורה הכא ואידך כצאת משה אל האהל . כצאת השמש בגבורתו והו שאמרו פני משה כפני חמה וזהו כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעה"ב פי' שא"צ לצאת למלאכתו אלא משילא השמש אע"פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שילא השמש שהרי מתבטל משילא השמש מה שהוא יוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש וזהו כצאת העבדים שאינן חייבים לצאת אלא כצאת השמש :

רשב"ם

עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת : לעולם . לפי הפשט כל ימי חייו כמו שנאמר בשמואל וישב שם עד עולם : (ז) לא תצא כצאת העבדים . בשש שנים אלא יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך : (ח) אם רעה בעיני אדוניה . שאינו רוצה לקיים לא תצא כצאת העבדים דמשמע שיקחנה לאשה : אם רעה . מכוערת היא בעיני אדוניה . אשר אינו רוצה ליעדה לו לאשה :

רש"י

אדניו את אזנו במרצע . הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע (ויקרא יד) תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית . ומה ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) א"ר יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע . ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע . ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם : ועבדו לעולם . עד היובל או אינו אלא לעולם (קידושין טו) כמשמעו . ת"ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרוים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל צ בין סמוך בין מופלג : (ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה . (ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפי' הביאה סימנים אמרת ק"ו ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמ"ש ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות . שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר : לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו ק מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי אברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה ר מה העבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים : (ח) אם רעה בעיני ארניה . (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכונסה : אשר לא יעדה . שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קידושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה ש קידושין אחרים:

שפתי חכמים

וגו' . הרא"ם : צ מדלא כתיב ועבדו עולם דאז הי' משמע שיהא עובדו נ' שנה אבל השתא שכתוב לעולם משמע עד היובל : ק פי' אף ליובל דאי לשש הא בהדיא כתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה : ר וא"ת מאחר שהוקש העברי לעבריה א"כ אף הוא יצא בסימנים . וי"ל דעברי בסימנים לא משכחת ליה דאי במוכר עצמו אין במעשה קטן כלום ואי במכרוהו ב"ד בקטנות לאו בר עונשין הוא ואי במוכרו אביו בקטנות לאו בר מכירה הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו לאמה ולא את בנו עיין כ"ו בהרא"ם : ש פי' מדקאמר אם רעה שבשבת זה לא יעדה מכלל שהיה לו ליעדה אם אינה רעה ומדקרי קרא לקידושין בל' יעוד ולא אמר אשר לא קדשה ש"מ שאינה צריכה

דעת זקנים מבעלי התוספות

מאות שנה ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו לפיכך ילקה במרצע : ועבדו לעולם . עד עולמו של לוי דהיינו יובל חמשים שנה וכתיב גבי שמואל שהיה לוי וישב שם עד עולם ושמואל היה נ"ב שנה ובן שתי שנים היה כשהביאתו אמו בית ה' אם כן ישיבת עולמו חמשים שנה :

(ז) וכי ימכור . פרש"י בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין וכו' . וה"ה שהיה יכול לתרץ דאם כן לאמה דדרשינן מינה דנערה מעשה ידיה לאביה דמה אמה מעשה ידיה לרבה אף נערה מעשה ידיה לאביה ולמה לי השתא זביני מובין לה מעשה ידיה מבעיא אלא לאו ש"מ מדאיצטריך לאמה היכא דהביאה סימנין דלא מצי מזבין לה אלא הק"ו היה פשוט לו יותר . ויש מקשין ע"ז דעבד עברי יוצא בסימנין מהקיש' דעברי לעבריה דכתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וטעות הוא בידם דאין אדם רשאי למכור בנו ואפי' קטן ואי במוכר עצמו אין מעשה קטן כלום ובמכרוהו ב"ד ליכא שאין ב"ד עונשין אותו : לא תצא פי' רבי אברהם אעז"ל שאין האדון יכול לכופה לעשות מלאכה הצריכה לצאת חוץ אלא בתוך הבית :

עניני חקים מצות ומשפטים

(ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה וגו' . וקשה היה לו לכתוב וכי ימכור איש את בתו שתהיה אמה . והת"י תי' כי הקונה בת ישראל ודאי לא לשמש את עצמו קונה אותה כי אין משמשין באשה רק בשביל אשתו הוא קונה אותה לשמש את אשתו . ואשתו גופה מחויבת לשמשו . נמצא האשה היא אמה לבעלה . וקנה את הבת הזו שתהיה אמה לאשתו שהיא אמה אצלו . וזה שאמר הכתוב כי ימכור איש את בתו לאמה . ר"ל לאשה שהיא אמה לבעלה :

והפדה

נחל קדומים

שהוא עולם שאינו כלה. רבינו אפרים ז"ל: ז (ה) וכי ימכר איש את בתו לאמה. וכי ימכור איש את ס"ת תשרי דיבר הכתוב בהוה כי אז דרך בני אדם להשכיר שפחות למלאכת הפשתן ניפוץ סירוק וטויה וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ג' תשרי עם האותיות. וגם גבי עבד כתיב אם בגפו יבא בגפו ר"ת אביב כי רגילין אז להשכיר עבדים לחרישה זריעה דישה קצירה ואסיפת פירות. רבינו אפרים ז"ל:

מרפא לשון

שהוא כמו והודע. ח) אם רעה, אם בישת. ה"ג דלא כנ"א בישא, וכ"כ היא"ר ז"ל וכן תר' הגאון בלשון ערבי (קבחת) וגירסתינו אתיא כמאן דאמר אין רעה אלא שלא נגמלה הסד בעיניו. ונ"א אתיא כמאן דאמר שרעה היא בנישואיה. אשר לא יעדה, דיקיימה ליה. תרגמו ל' עתיד כמו ייעדה וכן הוא לפי הקריאה דקרינן לו בואו אבל לפי לשון הכ' יעדה בל' עבר הוא קרוב למוסרה

חומת אנ"ך

(ה) ואם אמר יאמר העבד וכו'. לפי שהוא אוהב את השפחה ועבר על לא יהיה קדש שלא הותרה אלא בזמן שעבודו שש שנים לכך ירצע.

תפסיר הרס"ג

במיאסם. ויג'דמה אלי אלדהר : (ז) ואן באע רגל אבנתה לאמה. פלא תכ'רג ככ'רוג אלעביד : (ח) אן קבחת ענד מולאהא. אן יתזווג בהא פליפדהא. ולבעץ' אלקום ג'ריב.

נוה שלום

בכלן. (ז) אל האלהים והגישו, אלי אלחאכם יקדמה, אל השופט שיגישנו אל הדלת וכו' ובכל הסדר תרגם בלשון יחיד ומה שת"א דייניא בלשון רבים לפי שמד"ס דיני ממונות בשלשה. לעלם, אלי אלדהר, הזמן הארוך או הדור יקרא בערבי דהר, עיין ויקרא (כה מו). (ח) לעם נכרי, ולבעץ' אלקום, כמו לאיש נכרי וכת"א

אבן עזרא

כמו בכינוי אדני שאל. וככה מלת אלוה. אמר רבי מרינוס זו כחו לאלוהו. ולא לאלוהיו. דרך בזיון : אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית. ויתכן להיות פירוש כנענית. על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה. וככה כל עבד כנעני. כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה. ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם. וזה כתוב על צדניות חתיות. ולא מואביות. עמוניות : (ה) ואם אמר. כבר פרשוה קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים. עד כי אהבך ואת ביתך : (ו) והגישו. מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ. והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש להם דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעלם. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן. כמו כבר היה לעולמים. זמנים. וישב שם עד עולם. עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל. שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו. ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש. או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי : (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב. כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה. כי על האב ידבר לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל. וזה ידענו מהקבלה. ושמר זה לזכר ולאסמכתא. ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק. כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי. וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג. וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות. כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל. כי הוא שם המין הכולל. כמו ויאמר מצרים. רק להיות שם שטעמו כלל. כמו עם. וגוי. וקהל.

ועדה. לא יתכן שיאמר על היחיד. ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש. כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה : וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים. כי גם זאת תצא הם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב. כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים. רק אם הגיעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא : (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה. וזה הוא טעם אשר ל. יעדה שהיא יעודה לו להיותה אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לו קרי. וכתוב הוא בפנים באלף ובחוץ בוי"ו. ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו. כמו הוא עשנו ולו אנחנו. הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו. וככה כולם. אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לו באלף ובין לו בוי"ו או בה"א. כמו הלה היא ברבת בני עמון. כל אלה הפסוקים אלף מבפנים. ומבחוץ וי"ו. כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה. מהפעלים היוצאים. כמו והפדך. אשר פדה את נפשי. כי פדיתים. והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים. כמו המצמיח הרים חציר. או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו. בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד

והפדה לעם נכרי לא־ימשל
למכרה בבגדו־בה: ט ואם־
לבנו ייעדנה כמשפט הבנות
יעשה־לה: י אם־אחרת יקח־לו
שארה כסותה וענתה לא יגרע:
יא ואם־שלש־אלה לא יעשה
לה ויצאה חנם אין כסף: ס

תרגום אונקלוס

ליה ויפרקנה. לגבר אחרן: לית ליה רשו לזבונה במשלטיה בה: ט. ואם לבריה יקיימנה. כהלכת בנת ישראל יעביד לה: י. אם אוחרנתא יסב ליה. זיונה. כסותה ועונתה לא ימנע: יא. ואם תלת אלין. לא יעביד לה. ותפוק

תפסיר הרס"ג

לא יתסלט אן יביעהא אד' ג'דר בהא: (ט)ואן זווגהא לאבנה. פכסירה' אלבנאת יצנע בהא: (י) ואן תזווג באכ'רא. פטעאמהא. וכסותהא ואוקאתהא. לא ינקצהא: (יא) ואן לם יצנע בהא ואחדה מן הד'ה אלת'לאת'. פלתכ'רג

נוה שלום

וכ"כ ראב"ע בשם הגאון ז"ל. (י) וענתה, ואוקאתהא, מגזרת עת שיבוא אליה שהוא עת דודים עין ראב"ע ורמב"ן. (יא) ואם שלש אלה, ואן לם וכו' ואחדה מן וכו', ואם אחת משלש אלה שלא נשא'

חלק הדקדוק

ח) לעם נכרי. פתח שהוא בסמוך. (שם):

אבן עזרא

מקרוביה. כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית. או עד הזמן שתהא ברשותה. וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירשנו. ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר. ואינו כמו זר. כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט. והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם. והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי. ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן. הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע. אע"פ שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא. לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו. ובני יצחק היו יעקב ועשו. וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ. והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל יירשנה מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב. אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה וענתה. יש אומר דירתה. וכמוהו לפי דעתם וענה איים וענתה שמה. ולפי דעתי כי וענה איים כמשמעו. כמו ועניה ואמרת דרך משל. כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא. גם וענתה שמה. תנגן. כמו ענו לה' בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים. כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת. על כן נדגש תי"ו והנה עתך. או עתו כמו אמתו. ג"כ עתה. והנה ועונתה מגזרת עת. ועתה היא זאת העת: (יא) ואם. אחז דרך קצרה

אבי עזר

(י) (ועונתה. מגזרת עת) כמו אמת מגזרת אמן. לכן נדגש תי"ו אמתו ותי"ו עתה להורות על נו"ן החסרה. והיא מגזרת ענת. ועונתה נכתב בשלמות כאשר

רשב"ם

בבגדו בה. מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכתיב במלאכי באשת נעורים אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך: והפדה. מגרע בפדיונה ויוצאה בפדיון לפי מותר השנים הנותרות: (י) שארה. מזונות. כמו ואשר אכלו שאר עמי: כסותה. מלבושים: ועונתה. בית דירה לפי הפשט לשון מעון כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר הרי מזון וכסות ומעון: (יא) ואם שלש אלה. שלא יקחנה ולא לבנו ייעדנה ולא יניח לפדותה: ויצאה חנם. על ידי בית דין. וחכמים פירשו שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל:

בעל הטורים

(ח) בבגדו. ב' במסורה דין ואידך ותתפשהו בבגדו והיינו דאמר ר"א כיון שפי' טליתו עלי' שוב אינו רשאי למכרה דילפינן לה מבגדו דהתם שהיא בגד ממש. ור"ע נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו בה לשון בגידה ואיהו נמי יליף בגד דהתם מהכא שגם לשם היתה בגידה שסובר כמ"ד לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: (י) וענתה. חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בששת ימי החול: (יא) ויצאה. ב' במס' דין ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין

תו"א והפדה. בכורות יג: בבגדו בה. קידושין יח בכורות לד: אם אחרת. קידושין דף ט' שארה. כתובות מז מח: שארה כסותה וענתה. נדרים טו גיטין מב: ויצאה חנם כתובות מו קידושין ג ד בכורות כ:

רש"י

והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ת ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש שנה נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא א האב (קידושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון ב מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקידושין ג אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ד ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן ה האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת ו משלש אלה לא יעשה לה ומה הן ז השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היתה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עוד עד שתביא ח סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן (קידושין ד מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך

שפתי חכמים

קידושין אחרים כו': ת פי' דמדלא כתיב ונפדתה אלא והפדה משמע שאף האדון מסייע בפדיונה שמחשב עמה: א מדכתיב שצריך האדון ליעדה או לבנו ייעדנה א"כ מהיכי תיתי שרשאי למכרה ע"כ צ"ל לא ימשול למכרה פי' אפי' האב: ב שהרי האב אינו רשאי ליתנה לאחר וצריך רש"י לפרש האדון שלא נטעה לו' כשם שלענין מכירה אין רשאין למוכרה לא האדון ולא האב ה"ה לענין יעוד מ"ה פי' האדון והוכחתו מדכתיב אחריה ואם שלש אלה לא יעשה לה והגרעון והייעוד לו אינו תלוי אלא באדון הרא"ם: ג פי' כמו האב שאין צריך קידושין אחרים אלא כסף קנייתו היא כסף קידושיה דא"כ הל"ל ואם לבנו יקדשנה או יקחנה: ד פי' כמשפט בנות ישראל כשאר כסות ועונה ואע"פ שלא נזכר חיובם לבנות ישראל בשום מקום הרי זה בא ללמד ונמצא למד מכילתא: ה פי' דלא יגרע משמע מאותם שהיו לה כבר כדכתיב כמשפט הבנות יעשה לה קודם שלקח עליה אחרת רא"ם: ו דאי כל שלשתן דוקא למה אמר ויצאה חנם אין כסף אם מיעדה לו או לבנו הרי אשתו היא וצריכה גט או אם מגרע לה מפדיונה הרי צריכה לתת השאר. א"כ דאיך אפשר שיעשה שלשתן יחד ליעדה לו ולבנו. רא"ם: ז דאי קאי אשאר כסות ועונה למה יוצאה חנם הלא צריכה גט כיון שיעדה לאשה: ח לא שתצא מיד כשלא עשה בה אחד משלש אלה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) והפדה מלמד שמגרע מפדיונה ותצא. פרש"י לו' שאם קנאה לשש שנים בששה מנים ועבדה שתי שנים נותנת ארבעה מנים ויוצאה ואי קשיא מאי נרוע הוי זה י"ל לפי שהשנים הבאים היא יותר גדולה וכחה מרובה לעשות מלאכה מן השנים שעברו לכך קרי ליה גרעון: (יא) ואם שלש אלה. פרש"י היעוד לו או לבנו וכו' והיא אין בידה לפדות עצמה אבל אין לפרש ואם שלש אלה שאר כסות ועונה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף לפי שהיה משמע שאפי' יעדה ולא קיים דברים הללו שיצאת בסימנין ודבר פשוט הוא דכיון דיעדה שאינה יוצאה אלא בגט דאשתו גמורה היא: ויצאה חנם. אלו ימי נערות. אין כסף. אלו ימי בגרות. וצריכי דאי לא כתיב אלא חד קרא הוה מוקמינן ליה אבגרות שהוא פשוט יותר ואי קשיא אם יוצאה בנערות בבגרות מאי בעי נביה ובריש קידושין מסיק דלא נצרכה אלא לבגר דאילונית שאין לה סימני נערות דיוצאה בימי בגרות:

מרפא לשון

דכ' לא באלף. לעם נכרי, לעם אחרן, כ' חיא"ר צ"ע משמעות הכתוב והרא"ם ז"ל פירש שכן קיבלו חז"ל שפירוש לעם נכרי הוא לאיש נכרי ומה שכינה אותו הכתוב בשם עם נכרי לומר שהמוכרה לשפחות אחר שפחות או אישות מעלה עליו הכתוב כאלו מכרה לגוי ע"כ. י) שארה, זיונה. צ"ל למה לא אמר מזונה, ונר' כי מזונה אינו כמו שארה אלא כמו משארה וזה ע"ד מש"ל

מסורת הקריאה

(ט) כמשפט. נמסר במס"ג ז' רפין, ר"ל הכ"ף בשוא והמ"ם רפי. ה' פתחין וב' קמצין, ר"ל הפ"א בפתח. וב' הפ"א בקמץ, וסי' נמסר כאן במס"ג: שארה, נמסר במס"ג ב' פסוקים מן ג' מלין מורדפים ומפקין. כוונתם ג' מלין זה אחר זה ובשלשתן אות הה"א במפיק. א' דין שארה כסותה ועונתה, ב' ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כ"ח כ"ז) וחד ד' מלין מפקין משושה חגה חדשה ושבתה (הושע ב' י"ג): (יא) שלש, הלמ"ד בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד

חומת אנ"ך

הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: (יא) ויצאה חנם אין כסף. ויצאה חנם אין ס"ת המן שקנאם בלי כסף כמ"ש הכסף נתון לך והקב"ה בלא כסף גאלם כמש"ה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו לקוטי גאוני קמאי בכ"י. ולפי רמז זה האמור ויצאה חנם אין ס"ת המן. אפשר לומר כסף גימטריא עץ שנתלה המן בעץ ור"ת ויצאה חנם אין גימטריא י"ה עוזרם ומגינם של ישראל ויש לרמוז ויצאה דהוי"ו שימושית יצאה הוא יצא ה' בסוד ומרדכי יצא מלפני המל"ך כמו שפירש רבינו האר"י ז"ל וא"ש ההי"ב. ואפשר לרמוז עוד במה שפירש מהר"ר יונתן ז"ל דעשרת אלפים ככר כסף נתנם לצדקה וז"ש אתי מלא קמצא דידכו ודחי עשרת אלפים ככרי כספא דידי. ולפי האמת לרע לו דמי שמע כזאת לעשות צדקה לאבד אומה שלימה ועוד דהוא היה עבד מרדכי ומה שקנה עבד קנה רבו כמו שא"ל מרדכי זהו תורף דבריו בקצור כמ"ש אני בעניי בדרושים. וזה רמז ויצאה חנם אין ס"ת המן דמכרם לאחשורוש בחנם. וכי תימא הרי עשה צדקה לז"א אין כסף לא נחשב לו מצוה כלל כמשז"ל אוהב כסף אוהב מעשים טובים וז"ש אין כסף ניכא מעשים טובים והצדקה לנעתה שנתלה על עץ

תרגום אונקלוס

מַגָּן דְּלָא כְסַף: יב. דְּיִמְחֵי לֶאֱנָשׁ. וְיִקְטְלִנֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יג. וּדְלָא כְמַן לֵיהּ. וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ. וְאֶשַׁוֵּי לָךְ אֲתַר. דְּיִעֲרוֹק

יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת:
יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה:

תו"א מכה איש ומת. סנהדרין פד: ואשר לא צדה. בבא קמא כו מכות ז׳ י׳: ושמתי לך. מכות יב זבחים קיז:

מגאנא בלא ת'מן: (יב) ומן צ'רב אנסאן וקתלה פליקתל קתלא: (יג) ואן לם יעתמד. אן אללה אוצל פ' אמרה. אני אציר לך מוצ'עא.

בעל הטורים

כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקם ליה בדרבה מניה: (יג) לך מקום. בגימטריא לאלפים אמה לו' שאף התחום קולטו: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזיד איש לומר שגם המזיד נגלה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם:

רשב"ם

(יג) ואשר לא צדה. כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה. שלא הערים להרגו: אנה לידו. כי חייב מיתה בידי שמים היה: ושמתי לך מקום. כשיהיו ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר לא תרצח וגם כבד את אביך. לפיכך פי' כאן עונשן. גם וגונב איש ומכרו לפי שאמר לא תגנוב ופירשוהו חכמים בגונב נפש דבר הלמד מעניינו שמדבר בחייבי מיתות ב"ד:

נוה שלום

ולא לבנו יעדה ולא הניח לפדותה. (יג) והאלהים אנה לידו, אן אללה אוצל פי אמרה, כת"א, ודר"ל שהשם סיבב מיתתו בחטאו על ידי השוגג הזה

רש"י

נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנאמר (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא ט מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפי' אשה. ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יהא י חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים ב במשמע ת"ל מכה איש שאינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. ל' ארב וכן הוא אומר (ש"א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל' הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו ל כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לפרשו באחת ממחלוקת של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (ש"א כ) צדה אורה (דניאל ז) ומילין לצד עלאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מ"מ ל' אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זימן לידו ל' (תהלים לא) לא תאונה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מ"ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (ש"א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע. ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היה עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד מ זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה נ וזה שהרג ס במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה ע מחנה לויה

שפתי חכמים

ט הקשה הרא"ס יש לתמוה היאך יהיה נהרג בהכאה בלא מיתה והכתיב ונקה המכה רק שבתו יתן והניח הדבר בצ"ע. וי"ל כיון שמצינו גבי אביו ואמו שחייב מיתה על הכאה אפילו שלא המית א"כ ה"א אפילו אחר נמי ועל אביו אפי' הכאה בלא חבורה אבל אחר דוקא הכאה בחבורה והא דכתיב פצע תחת פצע ופירש"י פצע מכה שמוציאה דם היינו שלא בכוונה אבל בכוונה חייב מיתה והא דכתיב והאלהים אנה לידו דמשמע דבלא כוונה חייב גלות היינו במתכוין להכות את זה והכה את זה אבל בלא נתכוין כלל אינו חייב גלות וקרא דלא ימות ה"א הכאה דלא שייך בו מיתה דהיינו בלא חבורה ודו"ק. (קל"מ) ועי"ל דס"ד דהיכא דלא רצה לשלם חייבה התורה מיתה דכה"ג אמרינן בסנהדרין (דף עו) גבי כופר ע"ש ובזה מיושבים כל קושיות הרא"ס: י (הרא"ס) וא"ת והיכן אשכחן דענש הכתוב את הקטן דכה"ג פריך בפ' בן סורר ומורה ומשני אטו בן סורר ומורה ע"ש חטאו הוא נהרג אינו נהרג אלא ע"ש סופו ה"א אפי' קטן נמי אבל הכא מאי איכא למימר כו'. (נח"י) ול"נ דס"ד כיון דכתיב מכה איש אתא לרבות אפילו קטן שיהא חייב על הריגה אע"ג דבעלמא קטן פטור מכל המצות לפיכך איצטריך מיעוטא ואיש כי יכה להוציא את הקטן וקושיא זו ותירוץ זה שייך בכל הני דבסמוך: ב (הרא"ס) כל זה קבלה בידם לדרוש כך דאל"כ נמעט מאיש את הקטן ונרבה מכל נפש אשה וטומטום ואנדרוגינוס וכן גבי איש כי יכה שאינו אלא בהכאה שיש בה מיתה דאל"כ למה לא דריש איפכא לומר לפי שנאמר מכה איש ומת שומע אני שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה ת"ל ואיש כי יכה אפי' הכאה בלא מיתה וכו' ע"ש באורך ולא הבאתי דבריו אלא ההכרחים לפי' רש"י לכן קצרתי במקום שא"צ להאריך. אבל תימה א"כ היאך חייב דמי ולדות הא מיחייב מיתה. וי"ל היכא דלא נתכוין לולדות כדאשכחן לרבי שדרש ונתת נפש תחת נפש ממון א"כ דהא דמתחייב אנפל היינו לאחר שנולד אבל קודם שנולד לא מיחייב וכו' (תוספות סנהדרין דף פ"ד): ל כי תרגום של וארב לו וכמן ליה וה"נ תרגם על ואשר לא צדה ודלא כמן ש"מ דלשון ארב הוא: מ פי' עולה ונופל על זה בירידתו ולא בעלייתו דכגון זה אינו גולה (מכות דף ז) והא דנקט הכא עולה מפני שלא יתכן ליפול דרך ירידתו אם לא שקדמה לו עלייה (הרא"ס): נ וא"ת והרי עדיין לא נפרע לו שוגג הראשון. וי"ל נגררא קטילא קטיל וגלוי הוא לפני הקב"ה שלא חייב כלום בשביל זה אך אין אנו יודעין זה: ס נ"ל כגון שהיה סייף בידו ונפל עליו והרגו דאל"כ לא מתקיים בזה מיתתו שהרי רוצח נידון בסייף וזה נופל עליו דהוי כעין סקילה: ע מדכתיב ושמתי לך מקום דהיינו במחנתך ומשה לוי היה ואם כן משמע למדבר במחנה לויה דבמדבר היה מחנתו של משה קולט:

אבן עזרא

כמו שלש סאים. כי הנכון השלש האלה. ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה. וזה לא יתכן. כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה. וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה. ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף. ואף כי זאת. רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה. וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא. פי' באחד מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם. והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה. כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו. וזה האיש הוא מישראל. מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד. כאשר תראה בסמוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כעין אורב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סבב יתקן עלילות שימות זה ולא עלתה במחשבת. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) מכה איש ומת. פרש"י דקרא הכא דמכה איש וקרא דאיש כי יכה וקרא דבסמוך וכי יזיד לא צריך למכתב מכה כלל וטיהג י"ל דאי לא כתיב אלא הני תרי קראי ה"א דוקא איש שהרג אבל אשה וטומטום ואנדרוגינוס לא והכי פירש"י גבי וגונב איש:

עניני חקים מצות ומשפטים

(יב) מכה איש ומת וגו'. כתבו המפרשים ז"ל לכן התחיל בדין עבד עברי מפני שהגלוה הזאת יוצאת מהדבור אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'. ולכן יוצא בשש מפני עבדי הם ולא עבדי לעבדים. ולכן כשנגמר דיני עבד ואמה היוצא מהדבור הראשון של הלוח הא'. התחיל עתה בהדין של מכה איש כי לא תרצח הוא הדבור הראשון של הלוח השני מהחמשה דברות אחרונות. וכן הוא כמדרש שחמשה דברות אלו זה היו מכוונין לחמשה דברות שבלוח השני ואנכי הוא כנגד לא תרצח ע"כ סמך כאן מכה איש לדין עבד ואמה: ו מכה

אבי עזר

יקרא לחסרי נו"ן. שפעמים באו בשלמות והוראתה על זמנה ועתה הידוע: (יא) (אחז דרך קלרה) לא יתכן דנקות בשם המספר. כי תמיד נסמך המספר לנספר או הנספר למספר בין שבאו במשקל הדבקות או במשקל הנפרד. אמנם לפעמים

נחל קדומים

יג (ו) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. פירש רבינו האר"י זצ"ל דרמז למשה רבינו ע"ה שהרג את המצרי וז"ש ושמתי ל"ך דייקא אשר ינוס שמ"ה אותיות משה ע"ש באורך. ואפשר לרמוז כפי זה והאלהים אנה לידו במ"ש מדרש שמואל בשם מהרח"ו ז"ל דאם לא נמצא עדים בהריגה ודאי הוא מן השמים דלא נפיק מיניה זרעא מעליא ע"ש וז"ש אנה לידו דכתיב ויפן כה וכה וירא כי אין איש. גם אמרו רז"ל דמשה רבינו נמלך במלאכי השרת והסכימו עמו שיהרגהו. ולכן אתה פטור אך מאחר דחסיד גדול אתה ושמתי ל"ך דייקא כמ"ש רבינו האר"י

מרפא לשון

בפ' שמות (ג' ח') בחילוף שיש בין שם סינא או מסאנא שהוא כמו נעל ומנעל אף כן שם זינא ומזונא הוא כמו שאר ומשאר אכל

חומת אנ"ך

גימטריא כסף: (יג) ואשר לא צדה. בפ' סן הנולין בשני בני אדם וכו' הרגישו דלא אמר ואם לא צדה. ועוד והלא לא יאונה לצדיק כל און. ועוד אם מהאלהים הוא למה חייב גלות לז"א שנים שהרגו זה שוגג וזה מזיד בלי עדים הקב"ה מזמנן לפונדק וכו' ואם כן אין הגלות על שגגה זו חדשה שזה אנוס הוא מן השמים אלא על שגגה הראשונה והריגה ראשונה של מזיד ובזה נסתלקה קושית חידושי גרפת. וזה כונת הכתוב ומכה איש ומת בזדון שידוע שיומת וגם אשר לא צדה שהוא שוגג יענש שהאלהים אנה המזיד ליד אשר לא צדה ושמתי מקום ואופן שינוס. ולמה שהקשו שהורג מזיד אינו חייב סקילה אלא הרג ואיך יענש בסקילה י"ל שההרג היה ראוי להיות על יד בית דין. ועתה הוקל מיתתו בידי שמים וסקילה בידי שנים היא במדרגת הרג ביד ב"ד. והעקידה הקשה למה לא מני בטעות יואב שאינו מגיל מהשוגג ואינה קושיא דאף במזיד קי"ל מעם מזבחי ולא מעל. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י:

ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ
בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת:
ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת:
ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ

תו"א וכי יזיד. יומא פה סנהדרין מה סט: מעם מזבחי. יבמות ז סנהדרין לה ט: ומכה אביו. סנהדרין פד חולין יא: וגונב איש. סנהדרין פה׳

תרגום אונקלוס

לְתַמָּן: יד. וַאֲרֵי יְזִיד (י"נ יַרְשַׁע) גְּבַר. עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ. מִן מַדְבְּחִי. תְּדַבְּרִנֵּיהּ לְמִקְטַל: טו. וּדְיִמְחֵי לַאֲבוּהִי. וּלְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: טז. וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּהּ. וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ

תפסיר הרס"ג

יהרב אליה: (יד) ואן אתקח אנסאן. עלי צאחבה פקתלה בכ'בת', חתי מן ענד מד'בחי כ'ד'ה אקתלה: (טו) ומן צ'רב אביה ואמה פליקתל קתלא: (טז) ומן סרק נפסא מן בני אסראיל פבאעה. או וגד בידה

נוה שלום

שהיה בידו עוון שיתחייב לגלות. (יד) להרגו, פקתלה, כמו והרגו וכן תרגם באיוב להתיצב פאנתצבו, וכתב הגאון בפירושו לאיוב שאין הלמד על העתיד אלא על שלמות המעשה והביא לדמיון פסו' זה גם פסו' כי תחל לזנת שתרג' פפגרת שפירושו שזנתה ונתחללה ע"כ. בערמה, בכ'בת, ברוע לב ובמרמה. מעם מזבחי, חתי' מן ענד וכו', אפילו מעם מזבחי אם נס לשם. (יו) וגנב איש, נפסא מן בני אסראיל. איש או אשה, ונמצא בידו, או וגד פי ידה, או נמצא בידו אחר שגנבו אעפ"י שעדיין לא מכרו וכ"כ ראב"ע ויבא הוו במקום או כמו ומכה אביו ואמו, או אמו, ותרגם באיוב ותהי עוד נחמתי או תהי והביא ראיה מפסוקים אלו ורבים דומים להם. וזהו ע"ד ההלכה אפילו הכניסו לרשותו אחר שגנבו ונשתמש בו איננו חייב מיתה עד שימכרנו, עיין רמב"ם פ"ט מהל'

רשב"ם

(טו) ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו:

בעל הטורים

(יד) יזיד. ב' במס' הכא ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי פי' שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שבכית אל שהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו. ה' במסורה דין ואידך כאשר יקום איש על רעהו ושעיר על רעהו יקרא בישעיה גבי מפלת אדום. כה תאמרו איש על רעהו בירמיה בענין נביאי השקר. גבר מחליק על רעהו. לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואת שקר להחליקו בדברים כאילו מחריבו וזהו ושעיר על רעהו יקרא וכאלו הורגו וזהו ורצחו נפש: בערמה. ב' במסורה הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים זה שהזיד להרוג בערמה וריחק עצמו מעדת ישראל ע"כ מעם מזבחו תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיו' חוטבי עצים ושואבי מים למזבח וזה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח. א"א הרא"ש ז"ל:

שפתי חכמים

פ וא"ת הא כל חייבי מיתות צריכים עדות והתראה ושוגג אין שייך בו התראה דאי התרו בו אין זה שוגג. וי"ל דמיירי בחבר שאין צריך התראה וק"ל. וא"ת ולמה לי מיעוט לשוגג והלא כתיב ואשר לא צדה וגו' (הרא"ס) י"ל דמיירי בשוגג קרוב למזיד כגון שנתכוין להרוג את זה והרג את זה שאין גלות מכפרת לו מפני שהוא פושע: צ דכתיב מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת מה מכה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף מכה אדם נמי עד שיעשה בו חבורה: ק דלא"ג דוא"ו מוסיף על ענין ראשון הא משמע נמי אחד מהם עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו כדרך שהוצרך לפרוט בלא תחרוש בשור ובחמור ופרט בו יחדו וכו': ר (רא"ס) תימה דגבי קרא דמכה איש ואיש כי יכה אמאי לא דריש הכי לומר לפי שנאמר ואיש כי יכה אין לי אלא איש שהכה אשה או טומטום או אנדרוגינוס מנין ת"ל מכה וכו' ותירץ שמא קבלה היתה וכו' ע"ל אות כ'. ועוי"ל שהתנא לא בא לפרש כל הדינים היוצאים מן המקראות ההם עד שיודיעו הכל רק לתקן יתור המקראות והודיע לנו מקצת מהדינים שגילם זה מה שחיסר

רש"י

(מכות יב): (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עכו"ם ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו פ והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג: להרגו בערמה. ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (שם פד) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה צ חבורה: אביו ואמו. או זה ק או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (מכילתא) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש ר אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל (שם) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא בידו כבר

אבן עזרא

(יד) וכי יזיד. טעם להרגו. כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות. שפי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמר כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תחל. כמו תחל לספיר: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון ששם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינוס אפילו על מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (יט) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור אחר. ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכם רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם. ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני

עניני חקים מצות ומשפטים

(טו) ומכה אביו ואמו וגו' וגונב איש וגו' ומקלל אביו ואמו וגו'. רש"י ז"ל פי' מכה אביו ואמו מות יומת בחנק. ומקלל אביו ואמו מות יומת בסקילה. וסקילה חמורה מחנק. ומדוע מקלל חמור ממכה וכתב הגאון מהרי"א ז"ל המכה אביו ואמו יוכל היות שעבר על ד"ת יען כי אינו מאמין בהשגחה ובתורה. ולו ידע בבירור שהקב"ה משגיח והתורה אמתית לא היה מכה אביו ואמו. ע"כ אין עונשו גדול כ"כ כמי שיודע שהקב"ה משגיח ורואה הכל ועכ"ז הוא חוטא. וזה הוא המקלל אביו ואמו. כי המקלל אינו חייב עד שיקלל בשם. וכוונתו שהקב"ה יענים את אביו ואמו ביסורים או בעוני או במיתה. ונראה מקללתו שהוא מאמין שהקב"ה משגיח בעולמו ורוצה שהקב"ה ימלא רצונו בזה. הלא יודע ג"כ שהקב"ה צוה שלא לקלל ומדוע הוא מורד בצויו של הקב"ה ע"כ עונשו חמור כי הוא יודע את רבונו ומכוון למרוד בו ורצונו שהקב"ה יסייעהו לעשות רצונו יען שעבר על תורתו ומצותו. הלא אין לך עז פנים יותר ממנו. ע"כ עונשו במיתה החמורה ביותר והוא סקילה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) ומכה אביו. וא"ת אזהרתיה מהיכא דלא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר דבשלמא מקלל נפקא לן מנשיא בעמך לא תאור וכתיב לא תקלל חרש הרי מזהיר על גדול שבישראל ועל קטן שבישראל לר' לך שכל מה שביניהם יהיו בכלל לא תקלל אלא אזהרה דמכה מהיכא נפקא וי"ל מלא יוסיף להכותו שהוא בחובל בחבירו פחות משוה פרוטה דאלו בשוה פרוטה קם ליה בממון דהלכתא כרבי מאיר דאמר דכל היכא דאיכא ממונא ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי אבל בפחות משוה פרוטה דליכא ממון לקי משום לא יוסיף ואביו לא גרע מאחרי' וא"ת כיון שהוא אזהרה למכה אביו היאך מלקין על לאו זה יהא הוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו וי"ל דתרי קראי כתיבי לא יוסיף ופן יוסיף ועוד י"ל דכיון דעיקר קרא לחובל בחברו קאתי אין זה קרוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד וא"ת ומנא לן דמכה זה בלא זה חייב דבשלמא מקלל נפקא לן מדכתיב קרא אביו ואמו סמך הקללה גבי אב ובמקום אחר כתיב אביו ואמו קלל דסמך הקללה גבי אם אלא מכה מנלן וי"ל דנפקא לן מדכתיב בפ' אמור אל הכהנים ומכה אדם יומת ופירש"י דמכה אדם דומי' דמכה בהמה ישלמנה מה מכה בהמה שלא הרג אף מכה אדם שלא הרגו וקאמר רחמנא יומת ש"מ דבמכה אביו מיירי קרא וליכא למימר דמיירי במכת אחד ומחיים ומאי יומת בממון כמו וגם בעליו יומת שהרי כתיב לעיל מיניה כאשר יתן מום בעמיתו כן יותן בו והיינו ממון אלמא יומת ממש ובעי' למימר במכה אביו:
(טז) וגונב איש. הא דכתיב הא בין מכה אביו ומקלל אביו משום דמכה אביו וגונב איש מיתתן שוה בחנק אבל מקלל אביו מיתתו בסקילה דכתיב בפ' קדושים אביו ואמו קלל דמיו בו ואף על גב דלכאורה דמקלל קיל טפי שהרי מקלל לא עביד מעשה ומכה עביד מעשה אפ"ה מקלל בסקילה שהיא חמורה מחנק וקים לן שהוקש כבודו לכבוד המקום ומקלל שייך גבי השם שהרי יכול הוא לברך השם ולפיכך נידון בסקילה כמו מברך השם אבל מכה ל"ש גבי השם ולפיכך מיתתו בחנק. ועוד דמקלל לאחר מיתה חייב אבל מכה לאחר מיתה פטור לפי שאינו חייב אלא על הכאה שיש בה חבורה וחבורה לאחר מיתה ליכא וקשיא לי לפי מה שפי' דמכה אביו ואמו בסקילה משום (דמנא לן) דמכת

אבי עזר

בא בסמיכות על דרך קצרה: (יד) (טעם להרגו) דמקור בא במקום המושגה וכן כי תחל לזנות. תקחנו למות. והדר מפרש הרב אגב אורחא טעם על תחל הנכת' בשני

נחל קדומים

זלה"ה: יד (ז) וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות ומכה אביו וגו'. פירשו רבני אשכנז כי הנה הרוצח היה מקום לפוטרו דילמא היה טריפה וגברא קטילא קטל אמנם אין זה פיטור דאזלינן בתר רובא והראיה עולה דנשרפת לגבוה ודילמא היא טריפה גם אב שחייב עליו ודילמא אינו בנו אלא מוכרח דאזלינן בתר רובא וכמ"ש פ"ק דחולין דף י"א וז"ש וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה לא תימא דיש לחוש שמא היה טריפה לא היא דאזלינן בתר רובא והראיה מעולה וז"ש מעם מזבחי מדין המזבח שמקריבין עולה כליל ואזלינן בתר רובא מזה תקחנו למות וזה טעם מכה אביו וכו' דאזלינן בתר רובא ודוק הטב: טו (ח) ומכה אביו ואמו מות יומת. קא פסיק ותני מות יומת דהוא בעדים והתראה ומשקבל ההתראה אינו יכול למחול. פענח רזא. ונעלם ממנו דברי הגאון בשאלתות על הסדר דאינו יכול למחול על הכאתו וקללתו ודוקא כבודו הוא שיכול למחול. ועוד הארכתי בעניותי

מרפא לשון

ומאכל. יד) וכי יזיד איש. וארי יזיד. כ"ה נסח"י וכ"ה במסורת וכ"כ היא"ר ז"ל דלא כדמתר' האידנא, וארי ירשע. ונראה שהטעם שצריך להיות ל' זדון דיקא שכן אמרו במכילתא וכי יזיד להוציא את השוגג, להרגו בערמה להוציא חש"ו ורופא שהמית ומכה ברשות ב"ד והרודה בבנו ותלמידו שאעפ"י שהן מזידין אין מערימין ע"כ.

מסורת הקריאה

בקמץ: (טו) ומכה. מס"ג ד' קמצין, ר"ל שהכ"ף בצירי שהוא קמץ קטן. ג' ר"פ וחד מצעות פסוק וסי' א' אביו ואמו דין, ב' נפש בהמה (ויקרא כ"ד י"ח) ג' ד' ומכה בהמה. ב' בו (שם כ"א) ובתרא הוא

מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ
מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים
וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ
בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃
יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ
עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק
שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס
כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־

תרגום אונקלוס

אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יז. דִּילוּט לַאֲבוּהִי. וּלְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יח. וַאֲרֵי יִנְצוּן גּוּבְרִין. וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ. בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא. וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: יט. אִם יְקוּם. וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא. עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּא מָחְיָא. לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ. יִתֵּין וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּים: כ. וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ. אוֹ

תו"א ומקלל אביו. קידושין ל: והכה את איש. ב"ק ל: אם יקום. כתובות לג. סנהדרין פח: רק שבתו יתן. ב"ק פה: ורפא ירפא. ברכות ס ב"ק פד פה:

בעל הטורים

(יז) ומקלל אביו. בגי' זהו בסקילה: ומקלל. ב' במסורה הכא ר"פ ואידך במעי והוא ס"פ לומר שאותו המקלל היה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונהרג: (יח) באגרוף. ב' במסורה דין ואידך ולהכות באגרוף רשע לפי שחובשין אותו שאם ימות המכה הורגין אותו לכך צריך שיהא בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח: (יט) אם יקום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותה שעה: ונקה ג' במסורה ונקה המכה ונקה האיש מעון מי שלא ידו במשיח ה' ונקה ג' מוחלין להם על כל עונותיהם חולה שנתרפא. חתן. ומלך. אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו. ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא תמות והוא יקח אחרת אז ונקה האיש מעון. מי שלא ידו במשיח ה' ונקה. היינו מלך: רק שבתו יתן. למעוטי אם עבר על דברי הרופא:

רשב"ם

(יח) או באגרוף. לפי הפשט כתרגום מין אבן או לבנה שהרי בהשלכת אבן מדבר הכתוב. וכן מצאתי בתורת כהנים בנגעי בתים אצל וחלצו האבנים. בלבנים או *(בכורמזין) וכן להכות באגרוף רשע. באבן גדולה אשר ימות ויחבל בה: (יט) אם יקום והתהלך וגו'. ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו. אבל בעבדו אינו חייב אלא אם מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד פטור: שבתו. בטול

רש"י

ש קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם בחנק הוא ת והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין סס): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה א"כ למה נאמר איש איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכ"מ שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכולם (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קידושין ל'): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי אבריו אבל שבת ורפוי לא א למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על ב בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאילו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם ג שכר הרופא (ב"ק פה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר

שפתי חכמים

זה ולפיכך הוצרכו שני המקראות עכ"ל: ש (נח"י) לאפוקי מכרו ואח"כ גנבו וממילא שדין גונב נפש כדין שאר הגנבים הגונבים בממון שאם טבח ומכר ברשות בעלים פטור וכן שכין הרמב"ן דברי רש"י שכש"ם וכו': ת אבל לעיל לא צריך לפרש כן הואיל והפסיק בקרא דוגונב איש ומכרו וגו' בין מכה למקלל דאי לא הפסיק היה ילפינן מכה ממקלל מה מקלל בסקילה כדפירש"י אף מכה וכו' לכך הפסיק בקרא דוגונב איש מה גונב נפש בחנק אף מכה אביו בחנק וא"ת גונב נפש עצמו מנ"ל דבחנק ועז"פ כל מיתה וכו' מלאתי: א אבל צער ובשת למדין אותן מפרשיות אחרות לכך נקט שבת ורפוי. הרא"ם: ב דאי משענתו ממש א"כ עדיין חולה הוא ושמא ימות ולמה כתיב ונקה המכה: ג ואפי' אם הוא רופא יכול לומר לו לא ניחא לי שתרפאני

דעת זקנים מבעלי התוספות

דמכה ל"ש גבי השם א"כ מקלל לאחר מיתה דל"ש גבי השם לא לחייב סקילה. ושמא י"ל הואיל ושם מקלל איתיה גבי שם אין לחלק בין מקלל מחיים למקלל לאחר מיתה.

עניני חקים מצות ומשפטים

(יח) וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו'. הנה שלש תכות אלה „וכי יריבון אנשים" נראה כמיותרים הי"ל וכי יכה איש את רעהו וגו'. ונוכל לומר כי יש שני מיני הכאות. אחת שמכה את חברו בידו ממש בעת ריבו עמדו. והשני שמכהו בלשונו שמדבר עליו לשון הרע מחמת המריבה שביניהם כמו שנאמר מכה רעהו בסתר וע"ם ברש"י ז"ל. וזה גרע מהכאה בידים. כי להכאה בידים יש רפואה ולמלשינות אין רפואה. ולכך רמזה לנו תורה כי יריבון אנשים. אם יקרם שיהיה ריב בין אנשים יותר טוב והכה איש את רעהו באבן או באגרוף. כי בזה שבתו יתן ורפא ירפא. מה שאין כן בלשון הרע אין תרופה להכאה זו. כי מה שדבר אין להשיב:

אמתו

תפסיר הרס"ג

פליקתל קתלא: (יז) ומן שתם אביה ואמה פליקתל קתלא: (יח) ואד'א תכ'אצם אנאס. וצ'רב אחדהמי צאחבה. בחגר או בשאדך'. ולא ימות בל וקע עלי אלפראש. (יט) פאן הו קאם. ומשא פי אלסוק. עלי וכאיה לנפסה פקד ברי אלצ'ארב. עדא עטלתה. יעטיה ועלאגא יעאלגה: (כ) ואן צ'רב

נוה שלום

גנבה. (יח) באגרף, בשאדך', בדבר קשה. (יט) משענתו, וכאיה, בריו וכחו.

חלק הדקדוק

יט) רק שבתו יתן ורפא ירפא. כ"ה בקצת תיגאז בתביר בתיבת רק ובקצתן במארכה וכ"ה בדפוסים: ורפא ירפא. יוצא לשלישי. ומזה למדו רז"ל שאם רצה לרפאת עצמו אין שומעין לו וכו':

אבן עזרא

המכרו יומת: (יז) ומקלל. מצאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללום בשם יי'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגריפין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזרועי. מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו. וככה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על חז"ל נסמוך. שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים. רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר: ופי' שבתו. מגזרת שביתה ששבתה מלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל שברו. כי התי"ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש. וכתוב באסא גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפא ירפא מן הבנין הקל. רק ירפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם. כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט

אבי עזר

לרוי"ן וק"ל: (יט) (ורפא ירפא) כוונתו על מה שכתב לקמן. כי חולאים הפנימים באים מרבוי מאכל. או משינוי אויר. והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מזמן קצו. מולא חולי הפנימי ביד האדם לרפא את עצמו ולהדבק בנשמתו והיא תועדנו אל חיים ובריאת גופו. לכן בחולאים הבאים מחוץ למות קודם זמנו הקצוב כמו מיתת מלחמה או

מרפא לשון

ולכן תרי' יזיד כמשמעו דקאי על מזיד דוקא בלא הערמה. יז) ומקלל אביו, ודילוט אבוהי. נ"א לאבוהי. יח) או באגרף, בכרמיזא. פי' רשב"ם ז"ל שהוא מין אבן או לבינה וכ"כ הרמב"ן ז"ל ולשון אגרף, כמו עבשו פרודות תחת מגרפותיהן (יואל א'). יט) על משענתו, על ברייה. פי' בריאותו וכחו ילשון הכתוב אמרו בל"ג מדות של ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שהוא ל' משל ולפי זה יהיה התר' פתרון משל לא פירוש מלה וכן מצינו בזכריה, ואיש משענתו בידו מרוב ימים שת"י וגבר עובדוהי תקניא יגנן עלוהי מסגי יומין עשה משענתו ל' משל על מעשים הטובים כמו שהיא כאן משל על הבריאות שהמעשים הטובים הם נותנים כח ובריאות לנפש שלא תכרת כמו הבריאות שהוא נותנת כח החיים לגוף שלא ימות. כ) נקם ינקם, אתדנא יתדן. דין זה ל' פורענות ונקמה הוא כמו לשון משפט בלה"ק שמשמש ל' נקמה ופרענות כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ונשפטתי אותו בדבר ובדם אלא לשון פורענות לא יפול אלא על בעל חוב כשעושה דין בבעל חובו שבזה הוא נפרע ממנו ולפי' לא תרגמו ל' פורענות כמו נקם נקמת בני ישראל שתר' אתפרע פורענות שהרי האדון עצמו הוא בעל החוב והחייב ואין נקמה זו אלא משפט מצד

חומת אנ"ך

(יט) רק שבתו יתן ורפא ירפא. אפשר לרמוז דהרופא יכנע וימעט בעיניו שבתו שאינו כלום וזהו רק מיעוט. ויכוין לומתק הדינין ובזה יהיה יחוד קוב"ה ושכינתיה ורמיזו וזה שבתו שבת ת' ו' קב"ה יתן עם הכולל ירפא שכינתיה כנ"ל שאמר רבינו האר"י ז"ל למהרח"ו ז"ל בחלום שיכוין בברכת רפאנו לברר מרפ"ת ניצוצין והוא ר"ת רופא חולי עמו ישראל גימטריא

מסורת הקריאה

באמצע פסוק: (יט) והתהלך. הלמ"ד בצירי ובמלעיל כדעת ב"א:

אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא׃ ס
כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו

תרגום אונקלוס

יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן. וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ. אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ כא. בְּרַם אִם יוֹמָא. אוֹ תְּרֵין יוֹמִין יִתְקַיֵּים. לָא יִתְדָּן. אֲרֵי כַּסְפֵּיהּ הוּא׃ כב. וַאֲרֵי יִנְצוּן גּוּבְרִין וְיִמְחוֹן. אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְּקוּן וְלָדַהָא. וְלָא יְהֵי מוֹתָא. אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי. כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ

תפסיר הרס"ג

אנסאן עבדה. או אמתה בקצ'יב. ומאת תחת ידה. פליקאד בה: (כא) ואן אקאם יום או יומין. פלא יקאד בה לאנה מאלה: (כב) ואן תנאצא אנאס. פצדמו אמראה חאמל וכ'רג אולאדהא. ולם תכון מניה. פליגרם אלצאדם כמא ילזמה

נוה שלום

(כא) יום או יומיים. פאן אקאם יום או יומין, יום שהוא כיומים דהיינו מעל"ע אינו נהרג עליו אעפ"י שמת מחמת אותה המכה והטעם כי מקנת כספו הוא עיין רמב"ם פ"ב מהלכות רוצח. (כב) בפלילים, באנצאף, ענינו כת"א.

תו"א נקם ינקם. סנהדרין נב: יום או יומים. ב"ק ז במרא ג: כי כספו הוא. ב"ק שם במרא שם ג: וכי ינצו. כתובות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט. ויצאו ילדיה. ב"ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג לד לה לו סנהדרין עד: כאשר ישית. ב"ק מג ערכין ז:

אבן עזרא

הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות קבלו כי זאת. כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו. הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו. ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה. ואם יומים לא יוקם כלל. וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת. אינה ראיה גמורה שהיא הריגה. ועוד אחד שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים. וכל זה היה קשה להם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים

אבי עזר

רעהו מכהו בסתר. ועיין בירושלמי פ' במה מדליקין מימרא דר' חייא על פסוק כי תלא מחנה על אויביך ונשמרת. ואם דבק בגם ילינו מכל אלה. ותחת אשר האיש המוכה לא עבד את ה' בתמימות ונותן הנתירה חפשית ביד רעהו או אדונו להכות אותו פצעים וחבורות צריך ליקח רופא לרפאותו. לכן קאמר בלשון כבד ורפא ירפא ע"י אחר תחת אשר לא רפא את עצמו: (כא) (והנה יוקם שהוא מבנין לכאורה דברי הרב מתנגדים נגד המדקדקים השמים מרחק רב בין בנין פועל הדגש לנפעל. אך הרב לא נמתק שפתיו להורות שהוא ומחסרי נו"ן. ולא תאמר שהוא על דרך הוקם המשכן ונחי עי"ן. לכך קאמר שהיא ומחסרי נו"ן אשר נחסר מקומו ומהבנין הזה אבל הוראתו כאלו נכתב יונקם. כמו יותן מים על זרע. ואי לא נסתפיקא ומקתי שלש תיבות (שהוא מבנין

רשב"ם

מלאכתו: (כ) בשבט. כדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו אבל בחרב לפי הפשט אחר יום או יומים חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה. ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי ישראל אינו כספו אלא בשביר כתושב יהיה עמך ודינו בישראל לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחת כנענית: (כא) כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחת: (כב) ולא יהיה אסון. באשה: בפלילים. בשומת

בעל הטורים

(כא) אך אם יום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שצריך שיהיה מעת לעת: יוקם. ב' הכא ואידך יוקם קין כל הורג קין שבעתים יוקם וזהו שאמרו חז"ל המוכר עבדו לשלשים יום רמ"א ראשון ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזה כסף יוקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה': כספו. בגימטריא כדין לבהמה שאף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריסוק אברים: (כב) וכי ינצו אנשים. ב' הכא ואידך כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו מה התם ממון דדרשינן וקצותה את כפה ממון

שפתי חכמים

דכאריה דמית עלי וגם אם אמר לו יודע אני רופא שירפא אותך חנם יכול לומר לו אסיא דמסיא כמגן מגן שויא. מגן תרגומו של חנם: ד דאף עו"א במשמע כ"ש עבד דחייב במלות ולא נתמעט עו"א אלא היכא דכתיב רעהו: ה וא"ת על הקרא הי"ל להקשות והרי היה בכלל כל כו'. וי"ל כדי שלא תימה אס"ג כאן דגלי קרא בעבד כנעני לידון בדין יום או יומים גם עבד עברי דינו הכי במדה דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל כו' מש"ה הקדים רש"י או אינו אלא בעבד עברי כו' והוי דברי רש"י כמו השתא א"ש: ו מדכתיב והרג לו וקם עליו עד שיתכוון לו כדי להמיתו ואם לא היה האבן כדי להמיתו אם כן לא נתכוון הוא להמיתו וא"ת כשבט ל"ל תיפוק ליה מק"ו מישראל ויש לומר דאין עונשין מן הדין: ז דק"ל לא סל"ל אלא וכי יכה איש את עבדו או את אמתו קנין כספו וגו' כי למה לי. ועו"פ כי הכתוב פה נתינת טעם הוא אדלעיל לומר האדון נידון בדין יום או יומים אבל אחר לא וק"ל: ח אבל לא שניהם עם אשה דאם כן אפילו אחד נמי ועיד ונתנו בפלילים מבע"ל: ט דאין לומר בולדות דהא כתיב ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש ואי בולדות הא כתיב מכה איש ולא נפל: י מדכתיב ונתן בפלילים משמע שעדיין לא פרע לכן

רש"י

או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית, אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה ד איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או ה יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אינו אלא אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל (במדבר לה) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גרסת רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא ו כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקם ינקם. (סנהדרין עח) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעל"ע ז קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם ח זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים לא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. ט באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון י ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו

דעת זקנים מבעלי התוספות

ועוד י"ל ליתן טעם אמאי דכתיב וגונב איש בין מכה למקלל לפי שע"י שנגנב בנערותו אינו מכיר אביו ואמו ומקלל אותם ומכה אותם אך צ"ע על דכתיב הכא איש דמשמע גדול ולא קטן י"ל דהא כתיב במקום אחר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו: (כא) אך אם יום או יומים. פירש"י והרי הוא בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים ואי קשיא אמאי לא אמרי' דזה הי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ונימא שאפי' ישראל נדון בדין יום או יומים. וי"ל דאדרבה דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש הוא זה שאי אתה יכול לתחזירו לכללו. וא"ת הניחא למ"ד דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש לאו איהו גמר מכללי' ולא כללא גמר מיניה אלא למ"ד כללא גמר מיניה מאי איכא למימר מהא א"כ נילף מיניה ישראל לידון בדין יום או יומים י"ל בהגי דמשאר דברי' גמר כללי' מיניה מ"מ מן הדבר החדש הכל מודים דאף כללא לא גמר מיניה. וא"ת למ"ד לא איהו גמר מכלליה ולא כלליה גמר מיניה שאר דברים אם כן מנא לן שרוצח שהרג את ישראל בסייף טנקו' ינקם דהכא כתיב גבי עבד לא יליף. י"ל דנפקא ליה משופך דם האדם באדם דמו ישפך ושפיכות דם אינה אלא בסייף א"נ ואתה תבער כדמסיק בכתובות פ' אלו נערות אלא אי קשיא הא קשיא היכי מצי יליף דבשבט ר"ל שיש בו כדי להמית מישראל כדפי' והלא הכל מודי' דאיהו לא נמר מכלליה וי"ל דמכח קל וחומר מיהא גמר ולכך נקט רש"י לשון זה והלא דברים קל וחומר ומה ישראל חמור אינו חייב אלא בדבר שיש בו כדי להמי' עבד הקל לא כל שכן ואיתמר במכילתא אם אתה אומר כן אתה מענישו מן הדין ומה ר"ל אדרבה מק"ו זה אנו באין להקל עליו וי"ל דמשכחת לה חומרא ברודף דקים לן דרודף שרודף אחר חבירו להרגו בדעתו להציל בנפשו

נחל קדומים

בקונט' שיורי מנחה י"ד סי' ר"ס עש"ב: כא (ט) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא. פירש הרב מהר"י מפוזנן כי יוה"כ ור"ה עומדים ישראל בתשובה ולא סגי כי זהו מיראת העניות שלא יגזרו עליו. ודעתיה אפרוטה ליכתב בס' פרנסה טובה. וזה רמז אך אם יום הכפורים או יומים ר"ה יעמוד בתשובה ותפלה לא יוקם אין לו קיום כי כספו הוא כי העיקר בעבור הכסף שיהיה לו

חומת אנ"ך

רפ"ת כמ"ש בספר חזיונות למהרח"ו ז"ל כ"י: (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא. על שפ"ת הנא"ל הבאתי בעניותי מה שפירש דרך רמז הרב מהר"ר יוסף מפוזנן ז"ל כי יוה"כ ור"ה עומדים ישראל בתשובה ולא סגי כי הכל מיראת העניות שלא יגזרו עליו ורצונו שיכתבוהו בספר פרנסה טובה. וז"ש אך אם יום כפור או יומים ר"ה יעמוד בתשובה ותפלה לא יוקם אין לו קיום כי כספו הוא עיקר דעתו בעבור הכסף שיהיה לו פרנסה טובה עכ"ד. ולי הדל אפשר לרמוז לזכות ישראל והוא כמ"ש בספר אמרות טהורות להרב מהר"א חיון ז"ל שנסתפק אם שב בתשובה ונתחרט ואחר כך חזר לאותו עון אם נאמר דגם העונות ראשונים יבואו חשבון והתשובה עשה כמאן דליתא או כיון דהתשובה מהניא לעונות הקודמים ואחרי התשובה מתחיל חשבון חדש. והכריע דאם בחזרתו להטא היתה עליו לזרא התשובה וניחם על התשובה אז חוזר ונעור כל עון והקודמים אבל אם הוא רוצה בתשובה אלא דיצריה אנסיה ושב על קיאו אז מתחיל חדש והיראה כי קרוב לזה כתב הרב החיד"א ז"ל בספר בית אלהים. ובזה פירשתי בעניותי מ"ש רז"ל על ביום הראשון של חג דבא הכתוב לומר שהוא ראשון לחשבון עונות דטובא אשמועי' דהגם דחוזר לעון ראשון כבר נתכפר הקודם בתשובתו זוקא שידי בישראל.

מרפא לשון

מצות התורה. כב) ונתן בפלילים, ממימר דייניא. ה"ג דלא כנ"א

מסורת הקריאה

(כא) יקם, נמסר במס"ג ג' ב' פתחין וא' קמץ. ועין בראשית ד' ט"ו:
(כב) ינצו. מלרע: ויצאו. מס"ק ז' רפין. ונמסר לעיל י"ז ר':

בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃
כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ
תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן
תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת
רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע
תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃
ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ
אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ

תרגום אונקלוס

דְאִתְּתָא. וְיִתֵּין מִמֵּימַר דַּיָּנַיָּא: כג. וְאִם מוֹתָא יְהֵי: וְתִתֵּין נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא. כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא. שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא. יְדָא חֲלָף יְדָא. רִגְלָא חֲלָף רִגְלָא: כה. כְּוָאָה חֲלָף כְּוָאָה. פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא. מַשְׁקוֹפֵי. חֲלָף מַשְׁקוֹפֵי: כו. וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר. יָת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ. אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵּיהּ

תו"א ונתן בפלילים. מגילה טו סנהדרין קיא: ואם אסון. כתובות לג סנהדרין עד: נפש תחת נפש. חגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהדרין עט פו: עין תחת עין. ב"ק פג פד: רגל תחת. ב"ק פד: כויה תחת. שם: פצע תחת. שם כו פד פה: חבורה תחת. ב"ק פד: וכי יכה איש. קידושין פד: ושחתה. קידושין כד ב"ק כו:

בעל הטורים

אף ה"נ ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון: (כו) וכי יכה. אלו שני פסוקים מתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו וכי יכה תחת עינו ואם שן עבדו תחת שנו הרי כ"ד כנגד כ"ד איברים שיוצא בהם ויש בהם כ"ו תיבות כשתצרף עמהן שן ועין יהיו כ"ו אברים וכן בויאמר ארור כנען ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו:

רשב"ם

הדיינים: (כג) ונתתה נפש תחת נפש. ופטור מדמי וולדות: (כד) עין תחת עין. דמי עין דכוותה. וכל אלו הדברים דרשו מה צורך עין תחת עין וגו'. פסוק זה כולו בחסרון אברים: (כה) כויה תחת כויה. אף ע"פ שאין בכלל אלו חסרון אבר חייב דמי צער ובשת ורפוי. פצע מכת חרב וחבורה בציפורניו דבר מועט:

רש"י

הבעל ב בבית דין להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ל ולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש וי"א ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפרדו"ר בלעז (אפענע וואונדע) הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז (ספלעקקען) כמו (ירמיה יג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי ל' חבטה בטדור"א בלעז (שלאג) וכן שדופות קדים שקיפן קידום חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו אבל לא מ תלה כלאת העבדים:

שפתי חכמים

אמר לשון ינכה ולא יפרע: ב דאי פירושו כפי מה שישית הוא מאי ונתן בפלילים דמשמע שאין הדבר תלוי בבעל: ל לאפוקי דמים של האשה המוכה וה"ז מקרא קצר: מ ויליף מהקישא

דעת זקנים מבעלי התוספות

בנפשו של רודף וזה האדון היה רודף אחר עבדו להרגו בשבט שאין בו כדי להמית ובא ישראל אחר והרג האדון להציל העבד וכיון דאשר מדין זה שאין האדון חייב לפי שאין בה כדי להמית נמצא שזה הישראל שהרג האדון חייב מיתה נמצא שאתה מחייבו ומענישו מן הדין מהר"י יצחק מפשיב"ז ז"ל:

(כג) ואם אסון יהיה. למ"ד נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב ר"ל נפש תחת נפש ממש ולמ"ד פטור ממיתה וחייב ממון הוי נפש תחת נפש ממון פדיון נפשו ולתנא דבי חזקיהו דסבר פ"ק דבב"ק דפטור אפילו מממון מתפרש קרא הכי ואם אסון יהיה ונתכוין לאשה עצמה ונתת נפש תחת נפש. ותימה מה חידוש יש בזה דכיון דנתכוין לאשה דנהרג ולי נראה דסד"א דכיון דלא אתעביד'

עניני חקים מצות ומשפטים

(כד) עין תחת עין שן תחת שן וגו'. רז"ל פירשו ממון ולא עין ממש. כי זה שהוציא עין חברו אילו נעשה לו כן ונוציא את עינו לא כל הטבעים שוים ואולי השני ימות בהוצאת עינו מפני שטבעו רך מן הראשון. [ועוד כששטר ראובן על לחיי שמעון ונפל עינו לארץ הלא ראובן לא ידע שיפיל בזה עין שמעון וגם שמעון לא ידע כי יפיל ראובן את עינו. אבל כאשר נשפוט את ראובן לקחת עינו. הלא ראובן ידע מתחלה שהלית ב"ד הולך ליקח עינו ממנו ומחמת החרדה תלא נשמתו ממנו]. והתורה אמרה עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין וא"כ אין בזה השוואת היושר והמשפט לכל טבעי בני אדם זולתי אם ישלם דמים. ועוד ראיה לדברי רז"ל שכונת הכתוב לשלם ממון לא עין ממש. דכתיב ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו וגו' עין תחת עין וגו'. ואי אפשר שיתקיים הכתוב הזה אלא כפי קבלת רז"ל בדמים ולא נטילת אבר ממש לפי שאי אפשר לאדם לעשות חבורה לחברו כאותה שעשה לו חברו באורך וברוחב ובעומק ולא יתכן לו לצמצם ואם יעשה פחות או יותר לא קיים כאשר עשה כן יעשה לו. אלא מוכח מכאן שאינו ממש אלא דמים כדמי מה שעשה לא פחות ולא יותר. ויהי' פירוש כאשר

תפסיר הרס"ג

בעלהא. ויעטיה באנצאף: (כג) ואן תכון מנייה. ואגעל נפסא בדל בדל נפסא: (כד) ודיה' עין בדל עין. וסן בדל סן. ויד בדל יד. ורגל בדל רגל: (כה) וכי בדל כי. ושגה בדל שגה. וגראחה בדל גראחה: (כו) ואן צ'רב אנסאן עין עבדה. או עין אמתה פאד'הבהא.

נוה שלום

(כד) עין, ודיה' עין, כפר, דהיינו דמי עינו עיין ראב"ע מה שכתב משם הגאון. פצע, שגה, פצע בראש. (אלשגה, גראחה' אלראס כ'אצה). חבורה, וגראחה, פצע באיזה מקום

אבן עזרא

נקום נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם. ואחריו כתוב ויך אותם שוק. ואנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים. והם אמרו שלא ידעו טעמו. אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט. שהוא שבט מוסר. כמו אתה בשבט תכנו. והנה האדון רצה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו. כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו. כאשר יחמול אפי' על בהמתו. והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו. וכתב בדוד ודם לרוב שפכת. ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה. וכן כתוב למה תכה רעך: ינגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי' זה או זה. וכן באש ישרפו אותו ואתהן. זאת או זאת. ואם שניהם ישראלים דין אחד להם. וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו: כאשר ישית עליו. אבי הילדים אם יעשה בחפצו הנוגף. ואם לאו יתן ע"פ ב"ד. כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת. וראייתם כי על הילדים כתוב ענוש יענש. ועל מות האשה כתוב ונתת.

מרפא לשון

על מימר וכמו שתר' בפ' נח (חו) כד) עין תחת עין, עינא חלף עינא. תרגמו כמשמעו ורבים תמהו היאך תרגמו היפך הקבלה ואני אומר שטעמו הוא שכך הוא פשטו של כתוב באמת ואמנם מה שאין הלכה כן הוא מפני שהתירה לנו התורה ליקח כפר בזה כמ"ש בל"ג מדות של ר"א ז"ל מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו כיצד ולא תקחו כפר לנפש רוצח והלא הריגת הרצח בכלל עונשין היתה ולמה יצאת, ללמד לרצח הוא שאין לוקחין כפר לשן ועין ויד ורגל עכ"ל הרי לך שאלמלא באה מדה זו ללמד שלוקחין כפר ועין ויד ורגל היינו מחוייבים לקיים מש"ה כאן עין תחת עין וגו' כמשמעו ואין לומר שאינה אלא רשות ליקח כפר אבל אם לא רצה ליקח כפר עושין לו מדה כנגד מדה שיש לומר שלא התירה התורה ליקח כפר בנזקי איברים אלא מפני שאין אנו יכולים לצמצם בפרעון כאשר עשה כן יעשה לו שפעמים זה מת בחתיכת ידו וזה אינו מת ולזה מחוייבים אנו ליקח כפר, וא"ת א"כ למה נאמר בפ' זה יש לומר שבא להשמיענו שבדיני שמים כך הוא, ונ"מ מ"ש חז"ל שאעפ"י שנתן לו כפר משלם ואפי' נתן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה כיון שלא יצא ידי דין שמים מכ"מ משא"כ בנפש

חומת אנ"ך

הכשרים שהם תוטאים לתיאבון ולא בוורד ת"ו וז"ש אך אם יום או יומים ר"ה ויוה"כ יעמוד בתשובה ואחר כך חזר לא יוקם לא יתכן כמו שת"א על העונות הקודמים שנתכפרו. כי כספו הוא מלשון נכספה וגם כלתה כי רצונו בתשובה אלא דילרו הטעהו וכיון דהוא רוצה בתשובה.

לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃
כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל
לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ
כח *וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־
אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא
יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃

תרגום אונקלוס

וִיסַּבְּלִנַּהּ. לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלָף עֵינֵיהּ: כז. וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ. אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל. לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלָף שִׁנֵּיהּ: כח. וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יָת גּוּבְרָא. אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת. אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵים תּוֹרָא. וְלָא יִתְאֲכֵיל יָת בִּסְרֵיהּ. וּמָרֵיהּ דְתוֹרָא יְהֵי

תו"א תחת עינו. ב"ק פד: ואם שן עבדו. קידושין כד: לחפשי. קידושין כד: וכי יגח שור. ברכות נו ב"ק ב לט מב: סקול יסקל. קידושין נו ב"ק מא:

רשב"ם

(כו) תחת עינו. בעבד כנעני: (כח) סקול יסקל השור. לפי הפשט ולא יאכל את בשרו לא לנכרי ולא לכלב לאחר שנסקל ואף על פי שהנבלה וטריפה כתוב *כבר או מכור לנכרי לכלב תשליכון *אותו כאן אינו מותר בהנאה לאחר סקילה. וחכמים פירשו משנגמר דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר דין: ובעל השור נקי. כל זמן שלא הועד בו:

בעל הטורים

(כח) ולא יאכל. בגימטריא ולא הנאה:

שפתי חכמים

דעברי או העבריה: נ הוא בנין אב משן ועין כו' הלך הסוה שכהן שהן מומין קבועים וראשי אברים ובגלוי ובמתכוין אף כל וכו' ולא מתך ממנו בשר שחוזר: ם ילפינן שור שור משבת כו' כמו שפירש"י על פסוק שור או

רש"י

תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי נ אברים אצבעות ידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא. ב"ק כד) אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ם ועוף אלא שדיבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (פסחים כא) ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר

עניני חקים מצות ומשפטים

כאשר עשה כן יעשה לו כאשר הרע כן ירעו לו. ומצינו כמו כן בשמשון שאמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם. והלא הם גזלו את אשתו והוא שרף תבואתם והרי מעשה שלו לא היה כמעשה שלהם. אלא ודאי הכונה כמו שהם הרעו לי הרעותי להם אף שהרעות אינם דומים זה לזה:

(כז) ואם שן עבדו. טעם שלא כלל הכתוב שן ועין וחלקם בב' מלות יתבאר ע"ד אומר' ז"ל בקדושין אמר ר' ששת היתה עינו סמוי' וחטטה יוצא לחירות ולפי זה יש בעין ב' דינים של שחרור הא' אם כיהה עינו הגם שלא חטטה כמובן שם בקדושין שהגם שלא נחטטה כל שחסר מאורה ואינו יכול להשתמש בה יצא לחירות והב' שהגם שהיתה כהויה אם חטטה יצא לחירות ואם היה הכתוב כולל אותם בדין אחד היינו לומדין בעין כדין השן מה שן ביטולה הוא נפילתה גם עין ביטולה הוא נפילתה אבל כהוי שאינו מחסר כלל מהעין לא יצא לחירות:

(כח) וכי יגח וגו' את איש. טעם או' את יתבאר ע"ד או' בגמרא נתכוון להרוג שמעון והרג ראובן חייב שהרי נתכוון להרוג מי שחייב עליו והוא או' את איש לרבות כל שנתכוון לאיש הגם שהרג אחר שלא נתכוון לו ודוקא נתכוון לאיש אבל נתכוון לבהמה והרג האיש פטור כדאמרינן שם:

ומת. פירוש אפילו מת אחר זמן כל שמת מחמת נגיחה וכן משמע מדברי רש"י כפירוש סוגיית סכן ג' בני אדם ולא מתו יע"ש: ולא יאכל את בשרו. ואם אכלו לוקה אבל שאר הנאות הנשמעות מאומרו ובעל השור נקי הגם שאסור אינו לוקה ולזה לא כלל הכל בכללות אחד (אוה"ח):

וכי יגח שור את איש או את אשה ומת וגו'. ולא אמר כי ימית שור את איש וגו' רק כי יגח שור וגו' ומת וגו'. לומר לך כי אין השור ממית כ"א העון ממית. רק השור הוא הסרסור. כי הוא לא יעשה רק נגיחה ומת האיש או האשה כמעלתם. כי הם ימותו בעונם כ"א שנתגלגל מיתתם ע"י השור ההוא. כי הרבה שלוחים למקום. וע"כ הגם שהשור יסקל על שנתגלגל רע על ידו. עכ"ז בעל השור נקי ולא יאשם על שלא שמרו אחרי שהמת בחטאו מת ודי לו שאבד שורו על שממקום אחר גרם חטאו לאבדו ולהתגלגל מיתת זה ע"י ממונו. אך אם שור נגח הוא גם בעליו יומת. שיתן כופר נפשו. כי או הביא הוא את שורו שתתגלגל תקלה על ידו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

מחשבתו שהרי עיקר כוונתו היתה להרוג את חבירו לא ליחייב קמ"ל:

(כו) לחפשי ישלחנו. מדרש ולכך יוצא עבד כנעני בשן ועין אמר הקב"ה חם ראה ערות אביו והגיד לאחיו בפיו לפיכך נתקלל להיות עבד לאחיו וזה לקה בדבר שקלקל בעיניו או בשיניו לפיכך יצא בהן לחרות:

(כח) סקול יסקל השור. פירש"י ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע דלא יאכל נבלה הוא ונבלה אסורה באכילה אלא מלמד שאם שחטו לאחר שנגמר דינו שאסור באכילה. וא"ת אימא דלא יאכל אתא לבן פקועה דניתר בשחיטת אמו ואתא האי קרא למימר דאם אותו בן פקועה נגח ונסקל שאע"פ שאינו נבלה יהא אסור וי"ל כיון דבן פקועה ניתר בלא שחיטה אם כן הוה ליה כמו שנשחט קודם גמר דינו דקים לן דמותר בשחיטה:

ואם

תפסיר הרס"ג

פליטלקה חרא בדל עינה: (כז) ואן טרח סן עבדה. או סן אמתה. פליטלקה חרא בדל סנה: (כח) ואן נטח ת'ור. רגל או אמראה וקתלה. פלירגם אלת'ור. ולא יוכל לחמה ורב אלת'ור

אבן עזרא

נפש תחת נפש. ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרנו שהם בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד. וראייתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתיב משפט העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זיטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. והגאון השיב יש לנו בי"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זיטא השיב לו כאשר עשה כן יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה ענשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער. כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת

אבי עזר

נפעל) וקרי ביה כמו יונקס: (כד) (אמר בן זוטא) כי יש שני מיני סמיכות. אחת חסר של. והשני השם עם התואר. כמו נהר פרת. והשב בן זוטא כי שור רעהו הוא ממין השני. והשיב לו הרב שהוא דומה לסמיכות ראשון. כמו שור איש המורה שור של איש כן שור איש רעהו וה"ה גדי וטלה במשמע וק"ל. ולא נעלם ממך חלוק נכון בין זרע מרעים

רבינו בחיי

(כח) וכי יגח שור את איש. הזכיר באדם לשון נגיחה אבל בבהמה בשור שהמית שור הזכיר נגיפה ואמר וכי יגוף. ואמרו רז"ל בבבא קמא אדם דאית ליה מזלא הזכיר בו נגיחה כלומר שעשה במתכוין ובהשגחה פרטית. בהמה דליתה לה מזלא הזכיר בה נגיפה כלומר בדרך מקרה: סקול יסקל השור. אין מיתת השור לקחת הדין מן השור אלא לקחת הדין מבעליו כדי שיזהר בשמירתו ואם לא יזהר הרי הוא ידע שיפסיד ממונו. זהו על דרך הפשט והוא דעת הרמב"ן. אמנם יש דעת אחרת כי שור שהמית את האדם והוא הדין חיה ועוף שהמיתו על כל פנים נקשר בו הכח שנקשר בנחש הקדמוני ולכך המשילו חכמים מכת הדבר לנגיחת השור ממה שאמרו במסכת תענית ריש פרק סדר תעניות דאמר שלשה מתים ביום אחד אין זה דבר, בשלשה ימים בזה אחר זה הרי זה דבר. וכן בשור אם נגח שלשה פעמים ביום אחד אין זה מועד, שלשה פעמים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה מועד שנאמר ואם שור נגח הוא מתמול שלשום דברי ר' יהודה. ופליג עליה ר"מ דאמר רחק נגיחותיו חייב קרב נגיחותיו לא כ"ש ואעפ"כ קיי"ל כרבי יהודה. ואמרו עוד שהשור בימי ניסן השטן מרקד לו בין קרניו וידוע כי הוא מושך כח ממדת הדין שכתוב (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל. ומעשה עשו חכמים בתרנגול שהרג את הנפש והביאוהו לב"ד וסקלוהו ודבר הכתוב בהווה כשהזכיר שור אבל הוא הדין לשאר ב"ח. וכבר ידעת כי בזמן התלמוד היה השטן מתדמה ומתראה לעיני הבריות עד שהוצרכו לבקש רחמים שיתעלם מהם:

כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם
וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית
אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־
בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו
וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת
עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח
כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־
עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀
שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר
יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ

תרגום אונקלוס

זְכָא: כט. וְאִם. תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי. וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ. וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא. תּוֹרָא יִתְרְגֵים. וְאַף מָרֵיהּ (נ"י כְּמָרֵיהּ) יִתְקְטִיל: ל. אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי. וְיִתֵּין פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ. כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי: לא. אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח. כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: לב. אִם לְעַבְדָּא. יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְאַמְתָא. כַּסְפָּא תְּלָתִין* סִלְעִין. יִתֵּין לְרִבּוֹנֵיהּ. וְתוֹרָא יִתְרְגֵים: לג. וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב. אוֹ. אֲרֵי

תו"א ככל אשר ב"ק כו: או בן יגח. ב"ק מג מד: כמשפט הזה. ב"ק לג מב: יעשה לו ב"ק ס: אם עבד יגח. ב"ק מג: כסף שלשים. כתובות מב ב"ק מג: וכי יפתח. ב"ק יט מט נ נא נ:

תפסיר הרס"ג

ברי: (כט) ואן כאן ת'ור נטאח מן אמס ומא קבלה. ונושד צאחבה ולם יחפצ'ה. וקתל רגל או אמראה. פלירגם אלת'ור. ויקתל צאחבה איצ'א: (ל) ואן אלזם דיה. פליעט פדא נפסה. גמיע מא ילזמה: (לא) ואן נטח אבן או אבנה. פליצנע בה מת'ל הד'א אלהכם: (לב) פאן נטח עבד או אמה. פליעט מולאה ת'לאת'ין מת'קאל פצ'ה. וירגם אלת'ור: (לג) ואן כשף אנסאן

נוה שלום

בגוף. (כט) וגם בעליו יומת, ויקתל צאחבה איצ'א, תרגם כפשט הכתוב וכת"א. עיין רמב"ן מה שרצה לתרץ ת"א על פסוק זה. ועיין רמב"ם בפ"י מהל' נזקי ממון פירוש פסוק זה ודיני

אבן עזרא

מלאכה. והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד. כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי כי הזכיר אלה האברים על ההווה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו. או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו. או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו. או ביד שבה ילחם. או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י"א כי פצע. להוציא דם. וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם. והבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו. שלא יהא אדניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה. כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי. ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההווה ברוב כאשר הזכרתי. וכן יצא בראשי איברים כפי הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה. בעבור אם יגח השור עבד או אמה. וזה האיש והאמה ישראלים. והזכיר האשה. ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת. כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה. והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים. שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג. ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח. כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים. שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו. כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתיב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק כי אין כופר למימתי ב"ד. על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם

בעל הטורים

(כט) נגח. ב' במס' הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאיתא בשור שנגח דילפינן נזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים: (ל) פדיון. ב' במסורה הכא ואידך ויקר פדיון נפשם למד שכופר כפרה בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה: פדיון נפשו. בגימטריא הדמים של מזיק ובגימ'

רשבים

(ל) וגם בעליו יומת. בידי שמים ואם יתן כופר פטור ממיתה בידי שמים: (לב) אם עבד. כנעני יגח השור המועד או שור תם פטור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהוא עמוק ונגמרה מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו: או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסנו בכל יום לעת ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד וטורח הוא לו לכסותו בכל יום אעפ"כ

רש"י

בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי ג' נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה דחיפה ובעיטה מנין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין טו): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון צ אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כופר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. בת שהיא קטנה לפי שנאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנענים (מכילתא): שלשים שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא ש דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור.

שפתי חכמים

חמור: ע תמול ושלשום ונגיחה שנגח היום (נח"י) וקא ללמד שאינו חייב אלא בנגיחה רביעית: פ דקרא יתירא הוא שכבר כתיב וכי יגח שור את איש וגו' ומת ומיד אחריו ואם שור נגח הוא מת"ל עוד והמית לרבות בכל מידי שהמית דומיא דקרן. (קנ"מ) והא דלא נקט רבילה י"ל דכיילי' בדחיפה: צ וא"ת והא רש"י ס"פ יתרו נבי אם מזבח אבנים הביא דברי ר"י דג' אם הם אינם תלוים ולא הביא זה אם כופר יושת. וי"ל דאם כופר אע"ג דלא תלוי הוא והוא חובה מ"מ תלוי הוא בדבר אחר שאם ינח שור אדם והמיתו אזי חייב בכופר מ"ה לא חשיב. רא"ם: ק וא"ת א"כ איש או אשה ל"ל וי"ל דאי לאו איש ואשה ה"א דבן או בת בגדולים איירי א"נ דאין עונשין מן הדין: ר מדכתיב כסף שלשים שקלים יתן וגו' ואי בעבד עברי איירי כופר בעי שלומי: ש ונראה דרש"י בא לתרץ הא דפי' אם עבד או אמה כנענים או אינו אלא אפי' בעברים וא"ל דהא דינן בכופר שמא בא הכתוב להחמיר עליו ונימא אם הכופר הוא יותר משלשים שקלים יתן הכופר ואם השלשים הם יתרים על נתינת הכופר יתן השלשים שקלים לכן פי' שלשים שקלים גזירת הכתוב הוא וכו'

ריב"א זקנים מבעלי התוספות

(כט) ואם שור נגח הוא. בבא קמא פרק כיצד הרגל פליגי אביי ורבא אביי אמר תמול חד מתמול תרי שלשום תלת ולא ישמרנו אתא לנגיחה רביעית ורבא אמר תמול מתמול חד שלשום תרי ולא ישמרנו [האידנא] (הרי כאן נגיחה) חייב ועי"כ חייב ר"ל כשיגח נגיחה רביעית כדאמרי' בפ' חזקת הבתים אימא שור המוע' עד נגיחה רביעית לא מחייב משמע דכ"ע מודי בה אלא בהא פליגי אביי ורבא דאביי מפיק כל הארבעה נגיחות מקרא גופיה ורבא לא מפיק מקרא אלא שלש ואי קשיא מאי נפקא מיניה ואומר הרב עזרא הנביא זכרונו לברכה דנפקא מינה דאביי דארבע נגיחות מקרא גופיה לא מחייב אליבא דרב יהודה אלא אם כן היתה הנגיחה הארבעה ביום אחד לבדה אחר שלש נגיחות ולרבא אפילו היתה הנגיחה הארבעה ביום שנגחה השלישית מחייב

(לב) שלשים שקלים. גזרת הכתוב הוא ומכאן רמז דכתיב עבד עבדים יהיה לאחיו בגים' שלשים:

ונפל

מרפא לשון

תחת נפש שא"צ לבקש מחילה כגון שיביא י' בני אדם על קברו ויבקש ממנו מחילה ואח"כ יהרגוהו. כט) וגם בעליו יומת, ואף מריה, והיא"ר כתב ואף במריה, וכמשרז"ל כמיתת הבעלים כך מתת השור מה מתת הבעלים בכ"ג אף מיתת השור בכ"ג ע"כ. ודבריו אלו היו בעיני סתומים וחתומים עד שמצאתי בקלף א' ישן נושן הנוסחא ואף כמריה, ואז הבנתי דברי היא"ר ושהודפס במריה בטעות ומ"מ מה שפירש לא יתכן שאם כן אין קשר לפסוק שאחריו אם כפר יושת ורחוק הוא זה שיניח התרגום פשט הכ' ויביא לנו דרש אחר אבל נ"ל שאין הכף שמושית אלא שרשית והיא ל' אדנות כמו מריה כמו שנק' כהני האמות כמריא כמו שפירשתי בפ' ויגש וכדי להשוות התנועות ואף כמריה כמו וגם בעליו תרגמו כן, והנה ולפי שאין בזה צורך שאין מדקדקין עכשיו בטעמה נתבטלה גירסא זו ונשתכחה. לא) או בן יגח, או

חומת אנ"ך

נתכפרו לו עונות הקודמים: (כט) ואם שור נג"ח. ר"ת נגח ג' תיים. נגח שור איל וחמור נעשה מועד לכל. רבינו אפרים ז"ל: (לא) או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו. בגימטריא הרואה שור נגח בחלומו הויין לו בנים המונחים בהלכה. רבינו מוהר"ר אלעזר

מסורת הקריאה

(כט) ואם שור. מס"ג כל אם ואם דעניינא במקף בר מן א' ואם שור נגח. (דין) ולי' שור פר מקרן. (פסוק הוא בתהלים ס"ט ל"ב) ונתנו הכא לסימן לומר ההוא ואם דגבי שור מקרן הוא בקריאת נגינת טעם ולא במקף: (לא) בן יגח. הגימ"ל בקמץ אף שלא באס"פ: יעשה לו. הטעם בעי"ן והלמ"ד דגושה: (לב) לאדניו. האל"ף נחה:

תפסיר הרס"ג

בירא. או כרא בירא ולם יג'טיה. פוקע פיה ת'ור או חמאר: (לד) פליג'רם צאחב אלביר ת'מנה. וירדה אלי רבה. ואלמיית יכון לה: (לה) ואן צדם ת'ור אנסאן. ת'ור צאחבה ומאת. פליביעו אלת'ור אלחי ויקתסמו ת'מנה. ואיצ'א אלמיית יקתסמונה:

נוה שלום

הכפר עפ"י הקבלה. (לד) לבעליו, לרבה, בפתח אלרא (אלרב, מאלך

חלק הדקדוק

לג) ונפל שמה שור. תיבת ונפל מלעיל: לה) וחצו את כספו. בתרגום הדפוס ויפלגון ית כספיה היו"ד בחירק הכוונה על החלוקה לחצאין. ובספרים קדמונים שלנו הפ"א בפתח ויפלגון בכולהו הכוונה לא לבד שני חצאין אלא חלקים רבים ורמז לנו הדין שאם נתיקרה אח"כ דמי הנבלה הם חולקים מה שעלה בשוה ג"כ. ולא לבד שחולקים דמי הנבלה לבד אלא גם מה שנתיקרה חולקים. ועיין לקח

אבן עזרא

יומת. מיתתו בידי שמים. הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה הפך ולא תקחו כופר. כי הכתוב שם הוא רוצח גמור. וזה לא רצח רק נעשה בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור. או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי. או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן. או בת. שניהם ישראלים. כי כתוב אחריו אם עבד. והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי. והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם. ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה. אע"פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה. ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל. בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור. ולא ראה כי שור איש סמוך הוא. וכן הוא שור רעהו. ואין לשור ריע. רק בן זוטא לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק:

שמות כא משפטים

כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר: לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ: ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם

תרגום אונקלוס

יִכְרֵי גְּבַר . גּוּב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ . וְיִפּוֹל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא : לד. מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּים . כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי . וּמִיתָא יְהֵי דִּילֵיהּ : לה. וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר . יָת תּוֹרָא דְּחַבְרֵיהּ וִימוּת . וִיזַבְּנוּן . יָת תּוֹרָא חַיָּא וִיפַלְּגוּן יָת כַּסְפֵּיהּ . וְאַף יָת דְּמֵי מִיתָא

תו"א או כי יכרה. ב"ק מח מט נ נה: ולא יכסנו. ב"ק מו נה זבחים טו: ונפל שמה. ב"ק כח נ נב נד: בעל הבור. זבחים טו: כסף ישיב. ב"ק ט י יא יד נג: והמת יהיה. ב"ק ג נה נג נד: וכי יגף. ב"ק ב: את שור רעהו. ב"ק ו לו לח: ומכרו את. ב"ק לג לד: וחצו את כספו ב"ק ט: וגם את המת. ב"ק לד:

רשב"ם

חייב הוא: (לד) בעל הבור הפותח או הכורת: והמת יהיה לו. לפי הפשט כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהיה למזיק אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (לה) וחצו את כספו. חכמי' פירשו כל הפסוק כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק ופירשו:

בעל הטורים

הדמים של נזק: (לד) לבעליו. ג' הכא ואידך ישלם לבעליו כש"ש עושר שמור לבעליו לרעתו שזה מחמת עשרו כרה בור ברה"ר והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב

רש"י

שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה ת שהוא חייב (ב"ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור א ובחופר ברה"ר ב דבר הכתוב (שם כה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכ"מ שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה ג כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא ד אדם חמור ולא ה כלים (ב"ק נב): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברה"ר עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקין: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (שם ז). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב"ק ז) ו לניזק שמין את הנבילה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו בין שנשכו בשניו כולן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא ל' מכה: שור איש. שור ז של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבילה שוה הרבה בין שהוא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבילה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין הניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד.

שפתי חכמים

וא"כ אין לחלק בשלשים שקלים ולחלק בעבד עברי כדפי': ת פי' שאם חפר אחד בור תשעה ובא אחר והשלימו לעשרה האחרון חייב כין שמת בו השור בין הוזק מפני שבתשלום העשרה אית בו מיתה ונזקים והראשון פטור מכלום אף מן הנזקים דאי ממיתה לא איצטריך קרא דהא לא עבד שיעור מיתה ופשיטא דפטור ממיתה: א פי' ולא תימא דלא סגי ליה בכסוי אלא עד דסתים ליה בעפרא קמ"ל: ב דאי ברשות היחיד מאי אמר לו מזיק לניזק תורך ברשותי מאי בעי וה"ה בחופר בור בכ"מ שלא יוכל לומר תורך ברשותי מאי בעי והרב לא בא למעט אלא בחופר בור ברשות היחיד (ב"ק דף מט): ג (רא"ם) תימה דבב"ק דף נ"ד מפרש תלמודא לנפילת הבור כסף ישוב לבעליו כל דאית ליה בעלים וכו'. וי"ל הא דבעי הכא לימוד דכסף ישיב לבעליו דאי לאו קרא ה"א ונפל שמה הוא כלל חמור או שור הוא פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט שור וחמור אין מידי אחרינא לא ואין הג"ש יכולה לבטל הכלל ופרט קמ"ל כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים והכלל ופרט בטל ולפ"ז לא איצטריך אח"כ ג"ש דשור שור משבת וה"ל למכתב ונפל שמה הנופל שור וחמור ל"ל אלא שור ולא אדם וכו': ד גזירת הכתוב ולא שנא בר דעה ולא שנא לאו בר דעה ואפי' בלילה ואפי' סומא: ה פי' כגון שנפל בבור חמור עם כליו ונתקרעו הכלים חייב על הבהמה ופטור על הכלים: ו דאילו למזיק לכתוב רחמנא בעל הבור ישלם ולשתוק מוהמת יהיה לו אלא לניזק וכו': ז פירוש לא שור את איש

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) ונפל שמה שור. פרש"י ה"ה לכל שאר בהמה שהרי בכל מקום שנאמר שור ילפינן שור שור משבת ולא נאמר שור או חמור אלא למדרש שור ולא אדם חמור ולא כלים. וא"ת והלא איצטריך חד מינייהו למילף משבת וא"כ היכי אמעיט אדם וכלים וי"ל דאי לא מטעיט אדם וכלים הוה ליה למכתב ונפל ותו לא ויהא משמע שכל מה שיפול לשם בין כל בהמה בין אדם וכלים יהא חייב וא"כ מונפל קא מרבה כל כמו בשבת שור וחמור למה לי ש"מ תרוויהו לדרשא. ומיהו קשיא דלמה לי שור ולא אדם. תיפוק ליה מדכתיב והמת יהיה לו מי שהמת שלו יצא זה שאין המת שלו דהמת אסור בהנאה. וי"ל דמיירי בעבד כנעני של ישראל שלא טל ולא מבל דשרי בהנאה כדאמרינן בירושלמי אקשי' אחריתי תפתר בנוי מת וטעמא דמת אסור בהנאה משום דילפינן מעגלה ערופה דכתיב וערפו שם וכתיב ותמת שם מרים בעי דומיא דמרים שהית' ישראלית לאפוקי עכו"ם:

אם

מרפא לשון

לבר ישראל יגח תורא. נר' דמפני ששם בר מצטרף לאחריו, לכך לא תר' או בר יגח דמשמע כי יגח שם עצם שיש לו בן. לה) וחצו. ויפלגון. ה"ג בל' כבד ויש גורסין ויפלגון בל' קל. ועמ"ש מהרי"ץ ז"ל בחלק הדקדוק בישוב הגי' הראשונה.

חומת אנ"ך

מגרמיזא ז"ל בכתיבת יד: (לה) שור רעהו. גימטריא ולא של הקדש. חמשה בקר ישלם תחת השור. כנגד חמשה שמות שיש לו שור עגל אלף בקר פר. וארבע צאן תחת השה כנגד ד' שמות שיש לו שה כבש גדי טלה וכן

מסורת הקריאה

(לג) ונפל. המתג בנו"ן: שור, השי"ן דגושה: (לה) וכי יגוף. נמסר עליו י"ג זוגין מתחלפין בטעמא, וכתוב עלה במס"ג פירוש בי"ג מקומות המשרת דרגא אע"פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי' וכו' עכ"ל. הנה זה אמת שיש י"ג מקומות שאין בין המשרת הדרגא לתביר רק מלך אחד וסימן נמסרו בראשית י"ח עיי"ש כי שם נמנו כולם וכאן חסרים ב' במס"ג. אבל מה שכתוב פירוש בי"ג מקומות וכו', אין נראה פירוש זה על מסרה דהכא דנמסר י"ג זוגין מתחלפין בטעמא. דהלשון זוגין משמע דנמצא ב' פסוקים דמיין וזה זוג. ומתחלפין בטעמא משמע דבמקום אחד הטעם כן ובשני הוא בטעם אחר. וכמו שנמסר בויקרא כ"ג י"ב במלת ועשיתם, ב' בענין ומתחלפין בטעמא חד זקף וחד תביר וכו', ותו הרי בפ' שמיני י"א י"ב נמסר ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסי' וכו', והביאה שם מהני פסוקים דהכא אבל המה זוגין ומתחלפין חד בדרגא וחד בתביר. והכא הלא אינם זוגין, כ"א י"ג מלין מיוחדים, וא"כ כן היה צריך למסור, י"ג מלין, כמו שנמסר במס"ק ש"א למ"ד י"ז, כל בין דרגא לתביר ג' מלכים בר מן י"ג מלין. והבעל מבין חידות כתב שמלת זוגין טעות המעתיק הוא כי לא זוגין המה וכן בשער הנגינות לא העתיק מלת זוגין עכ"ל, ולא הבין שגם מלת מתחלפין לא שייך הכא, לכן אני אומר שאין כאן טעות במסרה כ"א הפירוש כולה הוא טעות מהמעתיק, כי מה שכתוב כאן במס"ג פירוש בי"ג מקומות וכו' אין זה מבעלי המסרה כ"א מהמעתיק, (והראיה דמסיים ועיין בשער הנגינות, והוא מר' משה הנקדן שנדפס סביב המערכת, ואינו מבעלי המסרו') והעתיק הפירוש אחה משער

אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי
שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא
יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר
תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ
אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת
הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃
כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב
וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־
זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם

תרגום אונקלוס

יִפַּלְגוּן׃ לו. אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי. תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי. וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ. שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּים תּוֹרָא חֲלָף תּוֹרָא. וּמִיתָא יְהֵי דִּילֵיהּ׃ לז. אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִמַּר. וְיִכְּסְנֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִנֵּיהּ. חַמְשָׁא תוֹרִין. יְשַׁלֵּים חֲלָף תּוֹרָא. וְאַרְבַּע עָנָא חֲלָף אִמְּרָא׃ א. אִם בְּמַחְתַּרְתָּא. יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת. לֵית לֵיהּ דַּם׃ ב. אִם עֵינָא דְּסָהֲדַיָּא. נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא

תו"א יחצון. ב"ק כו: כי יגנב איש. ב"ק סב סז ג וטבחו או. שם עז תמורות לג קידושין מג סח עא עב עה עט: חמשה בקר. ב"ק סז עא עד: ה.ח. כתובות לג: וארבע צאן. חולין קלו: אם במחתרת. יומא פה סנהדרין עב: והכה ומת. סנהדרין עב: אם זרחה. סנהדרין עב:

בעל הטורים

אפי' סוכין ה"נ בש"ס אמרינן אפי' סוכין: (לו) המת יהיה. בגי' הבעלים מטפלין בנבילה: (א) במחתרת. ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף ה"נ כן: (ב) זרחה. ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים וגו' אדומים כדם. שמש זרחה וטלד. והצרעת זרחה במצחו. פי' אם שמש זרחה ונולד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש

רש"י

או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא ח נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי שלש נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. ט לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר רבן יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנשאו על כתפו משלם ה' שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדול' כחה של מלאכ' שור שבטלו ממלאכתו משלם ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. (ב"ק סז) שנאן הכתוב י לימר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין סב) כשהיה כ חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להורגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין שם) אין זה אלא כמין משל אם ברור ל לך הדבר שיש לו שלום עמך מ כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כאי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגו בעל הבית: שלם

רשב"ם

שווין של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: (לז) חמשה בקר. אמרו חכמים שור שביטלו ממלאכתו חמשה: (א) אם במחתרת. ובלילה או להרוג או ליהרג בא לפיכך: אין לו דמים. תשלומי דמים אלא פטור ההורגו: (ב) אם זרחה השמש. שהיה גונב ביום:

שפתי חכמים

שהרי כתיב אחריו את שור רעהו: ח הא דלא פירש האי או כמו אם י"ל דהיה צריך לוא"ו המוסיף ולכתוב ואם וכו' וכזה יש ליישב קושיית הרא"ם שהקשה למה לא פי' או אם כמו שפי' בפסוק או הודע אליו חטאתו שאז יתיישב על בוריו גם לא יצטרך להוסיף מלת אלא והנית הדבר בצ"ע ועל מה שהקשה הרא"ם ועוד שהוא עצמו בפסוק או הודע אליו חטאתו פי' שהוא כמו אם ואמר וכן או נודע כי שור נגח הוא שינה פה וצ"ע: ט וא"ת והא כבר פי' כזה לעיל. וי"ל דמהכא הוא עיקר הלימוד דבעלים מטפלים בנבילה. א"כ שלא נטעה לומר כיון שהמזיק משלם נזק שלם ה"א דהמזיק יטפל ג"כ בנבילה לכ"פ שג"כ המת לניזק: י פירוש דאלו לא שנאן הוה ילפינן שור שור משבת לחייב ד' וה' אף לכל חיה ועוף ופירוש שנאן פי' בגמרא דלא הל"ל אלא כי יגנוב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וד' צאן תחת השה שה דרישא ושור דסיפא ל"ל אלא ש"מ שור ושה אין מידי אחרינא לא: כ לאפוקי שלא תפרש אם ימצא הגנב בחפירה כי החפירה אינו מורה על מקום עד שיאמר בו אם ימצא בו לפיכך פי' שימצא בעת החפירה: ל כלומר אם הסברא מוכחת שיש לו שלום וכו' כגון האב החותר לגנוב ממון הבן וכו' הא אם הסברא מוכחת שבא להרוג שהרי ידוע שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו שנוטלים בפניו ושותק השכם והורגו רא"ם: מ (הרא"ם)

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) אם במחתרת. משמע דוקא כשבא דרך מחתרת שחתר בבית ליכנס אבל נכנס דרך פתח דמים לו דודאי אינו בא להרוג שאומר בלבו אם יבא בעל הבית לעמוד לפני ממונו שיברח הוא דרך הפתח: (ב) שלם ישלם. בב"ק דריש אמר הקדוש ברוך הוא אני הצתי אש בציון כדכתיב ויצת אש בציון ועלי לשלם אותה ההבערה הה"ד ואני אהיה לה חומת אש סביב:

ישלם

תפסיר הרס"ג

(לו) פאן ערף, אנה ת'ור נטאח מן אמס ומא קבלה, ולם יחפצ'ה צאחבה. פליסלם ת'ורא בדל ת'ורה, ואלמיית יכון לה: (לז) ואן סרק אנסאן ת'ור או שאה, פד'בחה או באעה, פליסלם בדל אלת'ור כ'מסה, ובדל אלשאה ארבעה: (א) ואן וגד אלסארק פי אלנקב יצ'רב וקתל, פלא תבל לה: (ב) ואן אשרקת עליה אלשמס פתבל לה, וליסלם מא

נוה שלום

כב (א) במחתרת, אלשי'). אלנקב, באלפתח, בחור, והינו חור, שבכותל וכן תיב"ע. אין לו דמים, פלא תבל לה, אין להנקם על דמו ממי שהרגו. (אלתבל, אלת'אר ואלעדאוה). (ב) אם זרחה השמש, אן אשרקה אלשמס עליה, תרגם כפשט הכתוב וכ"ד הראב"ד בהשגות"ו אף להלכה ועיין במ"מ שם שכתב שכן נראה דעת רבינו חננאל ופרטי דיני הבא במחתרת ברמב"ם פ"ט מהל' גנבה.

חלק הדקדוק

טוב: לז) כי יגנוב איש. נשאר החולם עם המקף מפני המאריך שנשתתף עמו. (הרי"ב): (יגנוב, הנעימה

אבן עזרא

(לו) או וגו'. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד. שהוא נמכר בגנבתו. כי כן החל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש: ופי' אין לו דמים. אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים. אם כן מה הוא איש דמים. דמיו בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם נכרי. ואף לאמתך תעשה כן. כי הוא שב על הפסוק העליון. הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור

מסורת הקריאה

הנגינות, שסבר שזהו הפירוש מהמסרה זו. ובאמת בשער הנגינות לא נזכר לא זוגין ולא מתחלפין, כ"א י"ג מקומות ואין זה כוונת מסרה זו, אבל כוונת המסרה דהכא היינו הך מה שנמסר בפ' שמיני ר' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד בתביר, דהפסוק זה וכי יגף, הוא חד מנייהו, וצ"ל ז' זוגין כמו שנמסר בכמה מקומות במס"ק, וכך סליק מניינא. ועיין מה שכתבתי שם בפירוש המסרה, ותרווייהו אמת, כי י"ג מקומות הן, שאין בין דרגא לתביר ג' מלכים וז' מהם זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד בתביר וששה שאין להם זוג מתחלף בטעם: וחצו, מלרע: (לו) כי שור, נמסר במס"ג סי' כל עניינא עד את חג המצות (לקמן כ"ג ט"ו) כל כי שהניגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל כי שהוא שליש לטפחא ולפשטא אינו במקף וכל שארא במקף בר מן ב' וסי' כי שור נגח הוא דין. כי תפגע, וכל וכי דעניין במקף: נגח, נמסר עליו ב' ובעניין, ר"ל ב' כתיב בקמץ ותרווייהו בענין זה, א' לעיל פסוק כ"ט, ב' דין: (לז) יגנב, נשאר החילם עם המקף במלת יגנב מפני המתג שבו: וארבע צאן, מקף באמצע ולא במרכא בבי"ת:

רבינו בחיי

(ב) אם זרחה השמש עליו. כלומר שנכנס שם ביום או שנתעכב שם עד הבקר שהתפשטה השמש בעולם. דמים לו. חיוב מיתה יש לכל מי שימיתנו לפי שלא נמצא שבא על עסקי נפשות ובודאי לא יהרוג שכבר הוא יודע שהכל יודעין בו ויתפשוהו להריגה. והזכיר בלשון נקבה אם זרחה השמש ולא אמר אם זרח כי כן דרך הכתוב להזכיר בלשון נקבה כשרוצה לדבר בזמן שהשמש מתפשטת בעולם ומתרחבת ברוחב חללו. וכן (שמואל ב יב) לעיני השמש הזאת. וכשהוא מתחיל לזרוח ורוצה לצאת ולהתנוצץ בזהרו נקרא בלשון זכר בלשון (בראשית לב) ויזרח לו השמש. וכתיב (שם יט) השמש יצא על הארץ, וכתיב (תהלים יט) ישיש כגבור לרוץ אורח, וע"כ הזכיר בכאן בלשון נקבה יאמר שאם התפשטה השמש בעולם שהוא יודע שיתפש ולא יוכל להנצל מידם דמים לו למי שימיתנו ויש לו לשלם מה שגנב. אם אין לו ונמכר בגנבתו:

יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃
ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה
מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים
שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ שלישי ס ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ
שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה
וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ
וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא
אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ

תרגום אונקלוס

לֵיהּ. שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּים. אִם לֵית לֵיהּ. וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ: ג. אִם אִשְׁתְּכָחָא תִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא. מִתּוֹר עַד חֲמָר. עַד אִמַּר אִנּוּן חַיִּין. עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּים: ד. אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם. וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵיהּ. וְיוֹכֵיל בַּחֲקַל אָחֳרָן. שְׁפַר חַקְלֵיהּ. וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּים: ה. אֲרֵי יִתַּפַּק נוּר. וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיֵיכוֹל גְּדִישִׁין. אוֹ

הגר"א אם אין לו. סוטה כב קידושין יח מכות ג: אם המצא. גיטין מז ב"ק סד סה מציעא י נו: שנים ישלם. ב"ק סד סה: ושלח. ב"ק ב ג ושלח את בעירה. ב"ק יז: ובער בשדה אחר. גיטין מט ב"ק ג יד כא כג כה נה נח נט: מיטב שדהו. גיטין מח מט ב"ק ו נח נט: ישלם. ב"ק כו: כי תצא אש. ב"ק כב ס: ומצאה קוצים. ב"ק ס: ונאכל גדיש. שם:

רשב"ם

(ג) אם המצא תמצא בידו. שלא מכרו: חיים. שלא טבחו אז שנים ישלם ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער. מאכיל את בעירו בשדה אחר: מיטב שדהו וגו'. מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף כך פירשו רבותינו. ולפי פשוטו משמע לפי מיטב שדהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק: (ה) כי תצא אש. שלא שמר בעל האש את אישו יפה והזיק ע"י רוח המצוי: גדיש. שנקצר כבר או אפי' הקמה מחוברת. או אפילו השדה ליחכת וסיכסכה אבניו:

בעל הטורים

שבא כיום כמו שהחמה זרחה על העולם דמים לו וכן כתיב נתי השמש אדומים כדם שאם שהמתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. וחד וזרחה לכם יראי שמי פי' לצדיקים שמתרפאין בה כדכתיב ומרפא בכנפיה אבל הרשעים מלקה ומשחלת אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' ולהט אותם וגו' ועל כן זרחה לו הצרעת במצחו: (ד) ובער. ב' שבא ואידך ובער עליה הכהן אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרשה על הפירות והזקן ה"ה כל מיני היזק שאם היו לו שם עלים והפסידתן חייב עליהם: (ה) קוצים. ד' הכא ואידך קוצים כסוחים באש יוצתו ואל תזרעו אל קוצים דועכו כאש קוצים. זהו שאחז"ל כי תצא אש אפי' מעצמה והיינו באש יוצתו דמשמע מעצמן ונחרכין וליחכה נירו וזהו נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים והתם דרשו על הרשעים והיינו דועכו כאש קוצים דאיירי ברשעים:

שפתי חכמים

יש לתמוה על רש"י היאך הביא המכילתא והניח הברייתא דפרק בן סורר ומורה דפירשו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך וכו' דמשמע דאם זרחה לא קאי אלא על בירור דברים ולא על שלום וכו' ונראה דק"ל למה לא נאמר אם יאיר עליו כיום או היום כמו מכרה כיום שהוא מורה על בירור דברים לכ"פ מה שמש שלום בעולם וא"ל מ"מ ל"ל להביא המכילתא יש לומר כיון שהמכילתא קרובה לפשוטו וגם יתורץ קושיית הקרא: נ הוסיף מלת הגנב דלא תימא שלם ישלם בעל הבית לי ורשי הגנב אע"פ שיש לו דמים אינו נהרג אלא משלם דמי כפרו וזה אי אפשר שהרי כתיב אחריו ואם אין לו ונמכר בגנבתו ש"מ דבגנב משתעי קרא: ס משום דכתיב ברישא וטבחו ומכרו וכו' לכך נקט רש"י שלא טבחו ולא מכרו ולאו דוקא נקט טביחה: ע ואע"ג דהאי קרא בטוען טענת גנב הוא דכתיב והכא בגנב איירי י"ל כיון דהשוה אותם הכתוב לענין תשלומי כפל בודאי דין אחד להם לשלם הכפל על כל דבר בין שיש בו רוח חיים ובין שאין בו רוח חיים: פ לומר ששני מיני נזק אמורים כאן האחד השלוח והוא הרגל והאחד הוא הביעור והוא השן לא שאלה אותו בכרם והלך וביער שאין כאן אלא נזק השן: צ הוסיף מלת של איש מפני שסדה הסי"ן כסו"א מורה על הסמיכות למלת של: ק לא שיתן לו כל מיטב שדהו אפי' היה יותר משיעור הנזק: ר לא מאיזה שדה שירצה רק שיהיה מהמיטב שבשדותיו. גם לא שישלם דוקא ממיטב קרקעותיו ולא בכסף דמטלטלין יכול לשלם אפי' סובין דכמטלטלין כל מילי מיטב הוא: ש מדלא כתיב יבער

רש"י

ישלם. נ הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה. ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעה"ב נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא ס טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקום אחר על שה על שלמה על כל ע אבדה וגומר ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער. את בעירה ובער. כולם ל' בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלה או בשלוח פ בעירה או בביעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק ג): בשדה אחר. בשדה של איש צ אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את ק הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב ר שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהניזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז): (ה) כי תצא אש. אפילו ש מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונ"ש בלעז (דיזטלען): ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד

עניני חקים מצות ומשפטים

(ג) אם המצא תמצא בידו הגנבה וגו'. חיים שנים ישלם. אם הגנבה תמצא בידו שלא מכרה לאחר. וגם חיים שלא טבחה. ישלם עבור אחד שנים. וענין הכפל הוא כי זה כלל גדול בתורה ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו. מדה כנגד מדה. לכן כאשר גנב מרעהו שור אחד שוה מאתים. היה רוצה להפסיד חברו מאתים. לכן הוא המדה שלהיפוך הוא יפסיד מכיסו מאתים כאשר זמם לעשות לאחיו. וא"כ כשיחזור הגנב רק הגנבה גופא מה שגנב. לא יפסיד הגנב כלום. ולא יקוי' כאשר זמם ולא מדה כנגד

תפסיר הרס"ג

סרק. ואן לם יכון לה. פליבאע בסרקתה: (ג) ואן וגדת אלסרקה פי ידה. מן ת'ור אלי חמאר. אלי שאה והם אחיא. פליסלם בדל אלואחד את'נין: (ד) ואן ארעא אנסאן צ'יעה או כרם לה. פאטלק בהימתה. ורעת פי צ'יעה אכ'רי. פליסלם מן אגוד צ'יעתה או כרמה: (ה) ואן כ'רגת נאר. פוגדת שוכא ואחרקת כדיסא. או סנבלא קאימא או סאיר מא פי

נוה שלום

(ד) או כרם, או כרם לה, אעפ"י שבתחלה הכניס בהמתו לרעות בשדה שלו מכיון שעזבה והלכה לרעות בשדות אחרים חייב בנזקיה וכן פי' ספורנו. (ה) או השדה, או סאיר וכו',

חלק הדקדוק

בנון. ר"ח): (ה) תצא, לרע, ר"ח):

אבן עזרא

גנבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור. ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך צחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה שהיא משני טעמים. כמו בלחי החמור חמור חמורתים. רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. וזאת השנית ערים. והעד. להם יקראו

רבינו בחיי

(ד) מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. הוכיחו רז"ל מכאן הנזקין שמין להם מן העדית שאם היית אומר בבינונית או בזבורית יהיה כל אחד ואחד גוזל את חברו עדית שלו וישלם מן הזבורית או מן הבינונית. לכך אמרה תורה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם שיתחייב לשלם לנגזל מן העדית שלו. כדי שיאמר מפני מה אני גוזל וחומס למחר ב"ד יורדין לנכסי ונוטלין שדה נאה שלי וסומכין על מה שכתוב בתורה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. וזה ששנינו הנזקין שמין להם בעדית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזבורית. דין בעל חוב שיהיה נפרע מן הזבורית מן התורה שנאמר (דברים כד) בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה מה דרכו של בעל הבית להוציא פחות שבכלים. אבל תקנו חכמים שיהא נפרע מן הבינונית שאם תאמר מן הזבורית תנעול דלת בפני לווין. כתובת אשה בזבורית מה טעם שיותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה לינשא: (ה) כי תצא אש מעצמה. ישלם המבעיר את הבערה. שמי שהבעיר את האש היה סבה שאלמלא הוא שהבעיר את האש לא היתה האש יוצאה מעצמה ושורפת אש הגדיש או הקמה. ודרשו רז"ל מקרא זה בבבא קמא על חורבן בהמ"ק שכתוב שם (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש ואנו גרמנו שקלקלנו והבטיחנו הקב"ה שישלם כאלו הוא הבעיר את הבערה:

מרפא לשון

עד שה חיים, עד אמר אנון חיין. ה"ג ול"ג כד. וכ"כ היא"ר ז"ל ושכ"ה במסורת התר' כד אינון לא דייקא. ה) כי תצא אש, ארי יתפק נור ה"ג בל' זכר ופירוש יתפק ע"י אחר ולאו דוקא בידי אדם אלא אפי' ע"י רוח אלא שלא יאות לומר ארי תפוק אישתא הוא מפני שהכוונה אל צורת האש האוכל והשורף שנק' נור

מסורת הקריאה

כב (ג) תמצא, התי"ו רפה: (ד) יבער, העי"ן בסגול, ובמטר שליד ל', ר"ל לית עוד בסגול: (ה) תצא, הקדמא בצד"י שלרע:

הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם
הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים
לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־
יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא
יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת
אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־
פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה
עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר
יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא

תרגום אונקלוס

קָמָא אוֹ חֲקַל. שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּים. דְּאַדְלֵיק יָת דְּלֵיקְתָא: ו. אֲרֵי יִתֵּין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ. כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר. וְיִתְגַּנְבוּן מִבֵּית גּוּבְרָא. אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּים עַל חַד תְּרֵין: ז. אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא. וְיִתְקָרַב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לְקֳדָם דַּיָּינַיָּא. אִם לָא אוֹשִׁיט. יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ: ח. עַל כָּל פִּתְגָּם דְּחוֹב. עַל תּוֹר. עַל חֲמָר. עַל אִמַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבֵידְתָא. דְּיֵימַר אֲרֵי הוּא דֵין. לְקֳדָם דַּיָּינַיָּא.

הו"א שלם ישלם המבעיר. ב"ק נב נה ס סח: כי יתן איש. קידושין יח ב"ק סג קו מציעא נז שבועות לט מב מג: לשמר. ב"ק לג בכורות נ: וגונב מבית האיש. ב"ק ע עו בכורות יא: אם ימצא. ב"ק סג סד קו: אם לא ימצא. שם ונקרב. ב"ק סג קו מציעא מא סנהדרין ב ג נו: אם לא שלח. קידושין מב ב"ק קו: על כל. קידושין מב ב"ק נד סב סג מציעא מד נו שבועות מב: על שור. ב"ק סב סג סד מציעא נו: על כל אבדה. ב"ק קו מציעא ה: כי הוא זה. ב"ק קו מציעא ה: עד האלהים. ב"ק קו סנהדרין ג:

תפסיר הרס"ג

אלצ'יאע. פליסלם מא יגב פיה. אלמשעל אלאשעאל: (ו) ואן דפע אנסאן לצאחבה. ורק או אניה ליחפצ'ה לה. פסרק ד'אלך מן מנזלה. אן וגד אלסארק סלם את'נין: (ז) ואן לם יוגד אלסארק. תקדם מולא אלמנזל אלי אלחאכם. וחלף אנה לם ימד ידה אלי מאל צאחבה: (ח) עלי כל אמר יגחדה. מן ת'ור אלי חמאר. אלי שאה ואלי ת'וב ואלי כל צ'אלה. אן יקול הד'א הו. פאלי אלחאכם ירפע אמרהמא. פמן צ'למה אלחאכם.

נוה שלום

או כל דבר שהיה בשדה. (ז) במלאכת רעהו, אלי' מלך צאחבה, בממון חברו וכן תרגם לרגל המלאכה. (ח) פשע, יגחדה, שכפר בו. אשר ירשיעון, פמן ט'למה, בפתח אלט'א ושד אללאם,

אבן עזרא

חוות יאיר: (ו) כי יתן גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שיצא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שיצא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: (ח) אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו. או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה:

אבי עזר

לזרע ברוכי ה': (ז) (במלאכת רעהו היינו ממון) או כל דבר מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. וכן פירש הרב

רמב"ן

(ז) וטעם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב, כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו. כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא

בעל הטורים

(ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו רמז לב' שהפקידו אצל א' זה ק' וזה ר' זה אומר ר' שלי וזה אומר ר' שלי כיון שאינו נמצא מי רוצה לגזול יהא מונח עד שיבא אליהו: אם לא ימצא הגנב. בגימטריא הוא בעצמו גנבו: (ח) על חמור. ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור איירי במשיח כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר. בגימטריא זה מין הטענה: אשר יאמר כי הוא זה. בגימטריא מודה במקצת טענה:

רשב"ם

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור.* מטלטלים הם ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנו לו לפיכך אם גנבוהו בביתו פטור כי שמרן בשמירת חפציו. אבל פ' שניי' שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ודרך בהמות לרעות בשדה. וודאי כשהפקידם ע"מ לשמרם מגנבים הפקידם לו ולכן אם נגנבו חייב: (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו'. פירשו רבותינו אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו גנבו. ואם נקרב ונשבע בפני הדיינים ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו. ואני לפי הפשט אפרשנו. אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית הוא השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנבה הימנו ויפטר: (ח) על כל דבר פשע. אבידה שנגנב הפקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הממון שנגנב הימנו. או הגנב או השומר אשר

רש"י

שהגיע לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל. ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך. עד הדיינין יבא דבר

שפתי חכמים

כדכתיב בסמוך כי יבער וכתב המבעיר את הבערה: ת דק"ל הא כתיב אחריו ונקרב בעל הבית אל האלהים להשבע ועוד מאי אם לא ימצא הגנב שדרשו אלא הוא עצמו גנבו וכאן הוא אומר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) על כל דבר פשע. מדרש על כל דבר פשע בני אהרן פשע שפשע על שור על אותו מעשה. על חמור שעשו ערב רב במצרים שנקראו חמור כדכתיב אשר בשר חמורים

עניני חקים מצות ומשפטים

כנגד מדה. לכן חייבו הקב"ה להגנב שישלם שנים דוקא ואז גם הגנב יפסיד מכיסו מאתים כמו שרצה להפסיד חברו ויהי' כאשר זמם לעשות לאחיו ומדה כנגד מדה: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו'. דרשו רז"ל כי ארבעה שומרים הם שומר חנם שומר שכר שוכר שואל ודיניהם שונים זה מזה. ופרשה זו מדברת משומר חנם שכן דרך כל אדם

נחל קדומים

פרנסה: ז (י) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו מכאן רמז למ"ש רז"ל יהא מונח עד שיבא אליהו לקוטי גאוני קמאי בספר

רבינו בחיי

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים. דרשו רז"ל ד' שומרים הם שומר חנם שומר שכר השואל והשוכר ודיניהם משונים. ופרשה זו מדברת בשומר חנם שכן דרך כל אדם לשמור בחנם פקדון של כסף או של כלים, פרשה שלאחריה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור מדברת בשומר שכר שאין דרך לשמור בהמות של אחרים כי אם בשכר. וכי ישאל איש מעם רעהו זה השואל. אם שכיר הוא בא בשכרו זה השוכר. ודע כי כלל ד' שומרים הללו שומר חנם פטור על הכל מגנבה ואבדה ואין צריך לומר באונסין והוא עושה חסד לבעל הממון כשרוצה לשמור פקדונו בחנם. שואל חייב על הכל בגנבה ואבדה ואפילו באונסין. והוא נוטל חסד מבעל הממון וכמו שאמרו רבותינו ז"ל דכל הנאה לדידיה היא, ולפיכך בשומר חנם כל הנזקין הבאים על הממון הרי הן לבעל הממון ולא לשומר. ובשואל כל הנזקין הבאים על הממון הרי הן לשואל ולא על בעל הממון. שומר שכר ושוכר הרי הם משותפים בתועלת זה משכיר בהמתו או כליו לחברו ונוטל שכירתו וזה משתמש בהם וכיון שהתועלת ביניהם ראוי שיתחלקו הנזקין ביניהם. ונזקי גנבה ואבדה הרי הן לשומר שכר ולשוכר ולא לבעל הממון. ונזקי האונסין כגון מת או נשבר או נשבה הרי הם של בעל הממון ולא של שומר שכר ושוכר. כל אלה דיני היושר ומזוות שוות וחקים ומשפטים צדיקים:

דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים
יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־
נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת
יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא
שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח
בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב

תרגום אונקלוס

יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן. דִּיחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא. יְשַׁלֵּים עַל חַד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ: א. אֲרֵי יִתֵּין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ. חֲמָר אוֹ תוֹר אוֹ אִמַּר. וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר. וּמִית. אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי: י. מוֹמָתָא דַּיְיָ. תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן. אִם לָא אוֹשִׁיט. יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ. וִיקַבֵּיל מָרֵיהּ מִנֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּים: יא. וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב

תו"א אשר ירשיען. ב"ק סד עה סנהדרין ג ד: כי יתן איש. מיר לס שבועות סג ז: ומת או נשבר. ב"ק נ: אין ראה. מליעא פג: שבועת ה'. מליעא סב שבועות לס לס מן תמורה ג: אם לא שלח ידו. מליעא מג לד:

תפסיר הרס״ג

סלם את'ניך לצאחבה: (ט) ואן דפע אנסאן לצאחבה. חמאר או ת'ור או שאה. או שי מן סאיר אלבהאים ליחפצ'ה. פמאת. או אנכסר או סבי בג'יר ביינה: (י) פימין אללה תפצל פי מא בינהמא. אנה לם ימד ידה אלי מאל צאחבה. ויקבלהא אלצאחב ולא יסלם שיא: (יא) ואן סרק מן

נוה שלום

אשר ירשיענו השופט ישלם וכו'. (ט) אין ראה, בג'יר בינה, מבלי ראיה או

אבן עזרא

(ט) כי יתן. זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק

רבינו בחיי

(י) אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. הכוונה בפקדון שמסר בידו וכן דעת התרגום במה דמסר ליה חבריה. והוציא הפקדון בלשון מלאכה כי ממונו של אדם יקרא מלאכה וכן כתיב (בראשית לג) לרגל המלאכה, והזכיר זה על המקנה ובא לומר שאסור להשתמש בפקדון כלל שאם היה הפקדון בעלי חיים שאסור שיעשה בהם מלאכתו ואם הפקדון כלים אסור לו להשתמש בהם כי השמוש בכלים יקרא גם כן מלאכה שהרי הכלים עשויין למלאכה לתשמיש. ודקדקו רז"ל בגמרא בבבא מציעא בסוף פרק המפקיד ואמרו אם שלח ידו חייב כלומר אם נשתמש כלל בו ועשה בו מלאכתו כל עיקר ואפילו בלא שנפחת דמיו חייב, ושם חולקין רב ולוי חד אמר שליחות יד צריכה חסרון וחד אמר אינה צריכה חסרון, והעלו שם בגמרא שאינה צריכה חסרון ואין לו להשתמש בו כלל ואפילו תשמיש שאין בו פחת אלא אסור להשתמש בו כל עקר:

רשב"ם

ירשיען הדיינים על פי עדים ישלם שנים לרעהו: (ט) ומת או נשבר. שטרפו ארי או חיה רעה שבשם שמת או נשבה מדבר שאבדת כל הבהמה הוא הדין לנשבר. שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או חיה רעה. שכן מצינו בנביא שהרגו הארי וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה שבועת ה'. ופטור באונסים: (י) ולקח בעליו. השבועה:

בעל הטורים

(ט) וכל בהמה. ב' הכא ואידך החיה וכל בהמה וכל בהמה מפרסת פרסה לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפי' עוכר דכתיב וכל בהמה מפרסת וגו' בבהמה אותם תאכלו לרבות את העוכר:

שפתי חכמים

וגונב דמשמע דודאי הוא שנגנב ולא הוא גנבו: א דאשר יאמר כי הוא זה משמע שאמר לו לבעל הבית אין לך בידי כי אם זה: ב פי' אבל ליכא למימר איפכא שהרי מסתברא שכן הוא שלפיכך כו': ג וא"כ למה לו לישבע שלא שלח בו יד ליפטר מאונסים אלא בשומר שכר מיירי והשבועה על קיום טענתו ליפטר באונסים

רש"י

שניהם ויקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא א"כ הודה במקצת א לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני (ב"ק קו):

(ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ לד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך ב פטר בו את הגנבה כמ"ש וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמ"ש אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים. ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד וא"כ נאנסה חייב ג באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם.

עניני חקים מצות ומשפטים

אדם לשמור בחנם פקדון של כסף או כלים. כי אין לו טרחה בשמירתם. שמניחם בתבה ומסגירם. ופרשה שניה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור מדברת בשומר שכר. כי אין דרך לשמור בהמות של אחרים כי אם בשכר. כי הבהמות צריכות טרחה גדולה להאכילם ולהשקותם ולנקות הרפת ולשמרם שלא יאכלו בהליכתם. וכי ישאל מעם רעהו זה השואל. אם שכיר הוא בא בשכרו זה השוכר. ודיניהם הם. שומר חנם פטור על הכל. בין נגנבה או נאבדה וכ"ש אם נאנסה. מחמת שעשה חסד עם המפקיד שרצה לשמור פקדונו חנם אין כסף. השואל חייב על הכל מחמת שבעל הממון עשה חסד עמו והלוהו חפציו ומדוע יפסיד על ידו כמאמר חז"ל שואל כל הנאה שלו היא. ולפיכך בשומר חנם כל הנזקין הבאין על הממון הרי הן לבעל הממון ולא לשומר. ובשואל כל הנזקין הבאים על הממון הרי הן לשואל ולא על בעל הממון. שומר שכר ושוכר הרי משותפים בהתועלת זה. ראובן משכיר בהמתו לשמעון. לראובן יש הנאה שנוטל שכירות. ולשמעון יש הנאה שמשתמש עם הבהמה לצרכו. או כשנותן ראובן בהמתו לשמעון לשמרה. לראובן יש הנאה ששמעון שומר בהמתו. והוא יוכל לנסוע או לילך למקום חפצו ואין לו עוד טרחת בהמתו לאכילה ולהשקותה ושאר צרכיה. כי הכל על השומר לעשות. ושמעון השומר יש לו הנאה שמקבל ממון עבור טרחתו וכיון שהתועלת לשניהם ראוי שיחלקו הנזקין ביניהם. ונזקי גנבה ואבדה הרי הן לשומר שכר ולשוכר ולא לבעל הממון. ונזקי האונסין כגון מת או נשבר או נשבה הרי הם של בעל הממון ולא של שומר שכר ושוכר. כל אלה דיני היושר ומדות שוות וחקים ומשפטים צדיקים:

(ח) אשר ירשיעון אלהים וגו'. ודרשו רז"ל פרט למודה בקנס פטור. איתא בזוה"ק חד מקטרג קאים תדיר קמי קודשא בריך הוא לאדכרא חטאין דבני נשא ואלו בני נשא בעלמן מדכרי ופרטי חטאי דלהון אוי לא ישלט ההוא מקטרג לפתוח פומיה. והו ענין הוידוי קודם המיתה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

בשרם. על שה על שהחטיאו ישראל שנקראו שה פזורה ישראל. על שלמה על צלם ע"ז ושי"ן וצד"י מתחלפות. על כל אבדה נמי ע"ז שנאמר אבד תאבדון. אשר יאמר כי הוא זה שאמרו אלה אלהיך ישראל. עד האלהים זה משה דכתיב ראה נתתיך אלהים לפרעה יבא דבר שניהם של הקב"ה ושל אהרן. אשר ירשיעון זה משה ישלם שנים שני בני אהרן שמתו:

(י) שבועת ה' וגו'. פירש"י שאם שלח בה יד ואחר כך נאנס' חייב באונסי' ובמקום אחר פירש אפילו החזירה לאחר מכאן כיון ששלח בה יד פעם אחת חייב באונסי' לעולם. וזה תימה לרת"ם ז"ל דהא בפרשה דלעיל כתוב או נשבר או נשבה אין רואה ומשמע הא יש עדים שנשבר או נשבה יביא ראיה ויפטר בלא שבועה ולדברי רש"י מה הועיל לו אם יש ראיה מ"מ צריך לישבע שמא שלח בה יד והחזירה למקומה דחייב אפילו יש עדים שראו שנאנסה ממקומה הראשון ואין העדים יכולין לידע אם שלח בה יד והחזירה למקומה הראשון לכך אמר ר"ת ז"ל דאפי' שלח בה יד כיון שהחזירה למקומה קודם שנאנסה פטור:

רמב"ן

אצלך. ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני. וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה. שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה. וזה לדברי הכל. ואע"פ שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא אם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה. ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר. הנפסד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו. והנה שניהם ישלמו אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב. וטענה מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה ושאר עניינים. ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות:

(יב) אם טרוף יטרף. על ידי חית רעה יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין

מִמֶּנּוּ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף
יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא
יְשַׁלֵּם׃ פ יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם
רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־
עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ
לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא
בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ
בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב
עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃

תרגום אונקלוס

שְׁעִמֵּיהּ. יְשַׁלֵּים לְמָרוֹהִי׃ יב. אִם אִתְבְּרָא יִתְּבַר יַיְתֵי סָהֲדִין. דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּים׃ יג. וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר. מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר אוֹ יְמוּת. מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּים׃ יד. אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּים. אִם אֲגִירָא הוּא. עָל בְּאַגְרֵיהּ׃ טו. וַאֲרֵי יְשַׁדֵּיל גְּבַר. בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ, קַיָּמָא. יְקַיְּמִנַּהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃

תו״א אם טרף. ב״ק י: וכי ישאל. שם קו מליעא לד לה לו: ונשבר או מת. שם לד לה: בעליו אין עמו. שם לד לה לו: אם בעליו. שם: במולם. כתובות מם: אשר לא ארשה. שם לח: מהר ימהרנה. שם מ קידושין מו:

תפסיר הרס״ג

ענדה סלם לה: (יב) ואן אפתרס פליאת בשאהד. ולא יסלם אלפריסה: (יג) ואן אסתעאר אנסאן. שיא מן צאחבה פאנכסר או מאת. וליס רבה מעה פליג׳רמה: (יד) ואן כאן רבה מעה פלא יג׳רמה. ואן כאן אגירא. פקד מר באגרתה: (טו) ואן כ׳דע רגל גאריה בכר. מא לם תמלך פצ׳אגעהא. פלימהרהא ותכון

נוה שלום

עדים. (יב) יבאהו עד. פליאת בשאהד כתרגום ירושלמי כלומר יביא ראיה דהינו שיבא קצת מן הנטרף להיות לו לעד כע״ש כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן עיין ראב״ע ורמב״ן ז״ל ועיין עוד בפי׳ ראב״ע בעמוס (ג יב). (טו) וכי יפתה, ואן כ׳דע, הפיתוי במרמה ובהבטחת שקר נקרא כ׳דע בערבי וכן תרגם אם יפתוך יחטאים. וכתב רמב״ן שכן הוראת יפתה בעברי. מהר, פלימהרהא,

אבן עזרא

השבועה: (יב) אם. על זה קבל שכרו: יביאהו עד. יביא קצת הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: (יד) אם. שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת. וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך. אחר השלים לדבר על גניבת ממון. ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה. כי ההווה לפתות הנערות שאין דעתם שלימה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה אע״פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה. כמו מוהר בענין קשור. כמו אחר מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל

ספורנו

(יב) יביאהו עד. כבר אמרו (שם) כל מקום שנאמר עד אחד הרי כאן שנים. יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה רעה שסתמה יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים. הנה אז יביא את הנטרף ואיזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס: הטרפה. באונס: לא ישלם. אבל אכלוה חיות מחסרון שמירה ישלם כאמרם ז״ל (מציעה פרק השואל) זאב אחד אינו אונס. כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל:

רשב״ם

(יב) יביאהו עד. קצת מאברי הטריפה לעדות כדכתיב כאשר יציל הרועה מפי הארי שני כרעים או בדל אוזן: (יג) וכי ישאל. בהמה לעשות בה מלאכתו: ונשבר או מת. נטרפה או מת׳: בעליו אין עמו. במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים אפי׳ במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכת פטור השואל מונשבר או מת: (יד) אם שכיר הוא. ששכר בהמת חבירו לעשות בה מלאכתו: בא בשכרו. כלומר שכר הוא נותן לו. ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין אבל בגניבה ואבידה חייב כשומר שכר. ויש מי שאומר שאף מגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב אלא בפשיעה כשומר חנם. מחלוקת ר׳ מאיר ור׳ יהודה בבבא קמא: (טו) אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה כדכתיב במשנה תורה: מהר ימהרנה. כמוהר הבתולות. חמשים כסף. באונס את הבתולה ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. והוא הדין למפתה:

רש״י

לו השומר ד כלום: (יב) אם טרף יטרף. על ידי חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים ה שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך ו לדון כן שהרי כתיב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל ז במלאכתו (בבא מציעא לד): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך ח להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב״מ שם): אם שכיר הוא. ט אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה י ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע״י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין. ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר״מ אומר כשומר חנם ר״י אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ואחרי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בל׳ עברי: מהר ימהרנה.

שפתי חכמים

ואימתי יפטר באונסים כשלא שלח בו יד: ד שלא תבין ולא ישלם הכפל הנזכר למעלה אבל הקרן ישלם לכ״פ פטור מכלום: ה יש מקשים ל״ל שני עדים דהא עד אחד פוטר אותו מן השבועה וממילא הוא פטור ג״כ מן התשלומין וי״ל דס״ל לרש״י עד המסייע אינו פוטר ומש״ה צריך שני עדים עיין בח״מ סימן פ״ז: ו הרא״ם פי׳ מי לחש לך באזנך לחלק בין ארי לחתול הא סתמא כתיב אם טרף יטרף ואע״ג דכתיב הטריפה בה״א שבאה לחלק אכתי ליכא למשמע באיזה מין טריפה חייב ובאיזה מין טרפה פטור לפיכך הוצרכו היקישא: ז הוסיף מלת במלאכתו דלא תימא ענו פירושו במקום אחד לכ״פ במלאכתו בין שעושין הבעלים מלאכתו של השואל במקום אחר בין באותו מקום בין שהוא במלאכה אחרת דהואיל דכתיב אם בעליו עמו משמע בכל מלאכה שהוא עמו: ח שהרי אומר וכי ישאל איש וגו׳ ונשבר או מת בעליו אין עמו וגו׳ משמע שאינו עמו לא בשעת שאלה ולא בשעת שבירה ומיתה שהרי בעליו אין עמו קאי אשניהם לכך שלם ישלם הא היה עמו באחד מהם לא ישלם וכתיב אם בעליו עמו לא ישלם טעמא דאיתא בתרווייהו הא איתא בחדא וליתא בחדא חייב א״כ סתרי להדדי אע״כ צ״ל הא דפטר לעיל אם היה באחת מהן היינו אם היה עמו בשעת שאלה אע״פ שלא היה עמו בשעת שבירה ומיתה והא דחייבו למטה היינו אם היה עמו בשעת שבירה ומיתה ולא היה עמו בשעת שאלה ואיפכא ליכא למימר דהכי מסתברת דשאלה עדיפא שכן חייב במזונותיה על ידם. גמ׳: ט הוסיף השור להורות שהמתואר של שכיר הוא השור הנרמז בוכי ישאל כדלעיל ואיך יהיה השור שאול ושכיר לפיכך הוסיף לו׳ אינו שאול אלא שכיר להורות שכונת הפ׳ בזה אינו רק לשלול המונח הראשון שהוא השאול לומר שאינו אלא שכיר: י מפני שהביאה מורה על ביאת דבר בדבר והבא קיצר בלשונו הוצרך לפרש שבא ליד השוכר ולהודיע הטעם למה לא יהיה דינו של זה כדין השואל להתחייב באונסין לכ״פ מפני שלא בא לידו בתורת שאלה אלא בשכרו בא ולפי זה יהיה בא בשכרו

עניני חקים מצות ומשפטים

(טו) וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורשה וגו׳. כתב מהרי״א שתכונן יושר המשפט הזה כי על הרוב אין אדם מפתה נערה בתולה שראויה כפי כבודו להנשא לה. כי אם היה כן. היה שואל אותה מאביה לנשואין. אבל הנכבדים בעיניהם בראותם את בנות האדם כי טובות הנה ויתאוו להן יפתו אותן לשכב עמהן ויבטיחום ללקחם לנשים ובזה תתרצה שנערה הבתולה כדי להנשא לאיש נכבד. והוא לא כן יחשוב ולבבו לא כן ידמה אלא למלאות בה תאוותו ולעזבה אח״כ. ע״כ צותה התורה שהמפתה

רמב״ן

בהם שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף. ואם אין לו עדים נשבע על כלן ואינו משלם. ושמא כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לצוק ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל האריה והדוב כאשר יטריף יקרא עליו מלא רועים. ולכן יאמר שיביא אותם לב״ד ויפטר. או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור. הא יש רואה יביא עדים ויפטר. ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים. ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור״א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אוזן להיות לו לעד. וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים. שנאמר כה אמר ה׳ כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו׳:

מרפא לשון

כמשנת״ל (יב ט) יב) יביאהו עד, ייתי סהדין, ה״ג כמו יביא עדים ואפשר שהוא ע״ד גורעין ומוסיפין ודורשין שנגרע הו מן יביאהו ונוסיף אותם על עד וכאלו אמר הכ׳ יביא עדהו ור״ל יביא עדים שנטרפה באונס וב״א ייתיניה סהדין נר׳ שהיא מורכבת מת״א ומהתר׳ הירושלמי שתר׳ ייתי חד מאברוהי סהיד שהוא עפ״י הדרש יביא עדורה לבד. הטרפה לא ישלם, דתביר. ה״ג ול״ג דתבירא וכ״כ היא״ר ז״ל ונימוקו עמו לפי שתחלת הפסוק ל׳ זכר.

חומת אנ״ך

איל רחל עז תיש. רבינו אפרים ז״ל בפירושו כ״י: (יד) אם שכיר הוא וכי יפתה. לומר עשה לי שירים נזמים טבעות ואתקדש אני לך הרי זו מקודשת. רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל בכ״י. ואנג אומר דלשון זה איתא בש״ס בקדושין דף מ״ח. ומסורת בידינו דשיטת חכמים צריכה תלמוד וק״ו לדבר שנכתב בתלמוד הקדוש. ואפשר לרמוז כי האדם אם ענר מן הפרק ולא נשא אשה הפ׳ נאחזת בו וכשנשא לקיים מצותו ית׳ האשה נקראת לחם. ואתיא לחם טהור ומפקא פ״ת של גוים. (פ״ת גימטריא פ׳). וזה רמז שירים טבעות נזמים ר״ת שטן ס״ת גימט׳ פ״ת שהיא הפ׳ ויתבטלו

טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ
כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת: ס
יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: יח כָּל־שֹׁכֵב
עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: ס יט זֹבֵחַ
לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ:

תרגום אונקלוס

טז, אִם מִצְבָּא לָא יִצְבֵּי, אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵיהּ, כַּסְפָּא יִתְקוֹל, כְּמוֹהַרֵי בְּתוּלָתָא: יז, חָרְשָׁא לָא תְחַיֵּי: יח, כָּל דְּיִשְׁכּוֹב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יט, דִּידַבַּח לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל, אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַיְיָ:

תפסיר הרס"ג

לה זוגה: (טז) ואן אבא אביהא אן יזווגהא מנה. פליזן לה מן אלורק. כמהר אלאבכאר: (יז) ואלסאחר פלא תסתבקה: (יח) ומן צ'אגע שייא מן אלבהאים פליקתל קתלא: (יט) ומן ד'בח ללמעבודאת פליתלף. אלא לאסם אללה וחדה:

נוה שלום

ע"ל בראשית (לד יב). (יז) מכשפה, ואלסאחר, כלומר אחד האיש או האשה ולפי שרוב הכשפים נמצאו בנשים אמר הכתוב מכשפה. וכתב בספר השרשים לאבן גנאח שהא להפלגה לא לנקבה. (יט) יחרם, פליתלף, לשון כליון.

אבן עזרא

המקרא: (טז) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם. והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת. גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזהיר האשה שיש לה פה לצעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל. כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר. וכתוב אחריו נאמר זה. כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי. והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לעבידת כוכבים. ואמר לאלהים. שהיה רגיל לעבדו מקדם. ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא

רבינו בחיי

(יט) זבח לאלהים יחרם. מפני שהזהיר בדבור שני על ע"ג דרך כלל ולא פירש העונש לכך פירש בכאן כי הוא חייב מיתה כענין שכתוב (שם כז) אך כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. (שם) ואמר יחרם מדה כנגד מדה הוא זבח לחרם שנאמר (דברים ז) והיית חרם כמוהו וגו' כי חרם הוא ועל כן יחרם. ועוד יכלול הזובח והזבח שגם הוא אסור בהנאה. ומה שהזכיר זביחה הוא הדין להשתחויה ולנסוך וקטור ולשאר העבודות אבל המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו חייב מיתה בשלא כדרכה אבל כדרכה אם דרך עבודתה בכך חייב מיתה בכל ענין ואפילו פוער עצמו לפעור. פירש רש"י ז"ל לאלהים בפת"ח הלמ"ד לאותם שהוזהרת עליהם בסיני לא יהיה לך אלהים אחרים והם המלאכים:

תו"א אם מאן. כתובות לט עד קידושין מו: כסף ישקל. כתובות כט לח: מכשפה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז: כל שכב. ברכות שם יבמות ד סנהדרין טו נד ס סו: זבח לאלהים. גיטין נו סנהדרין ס: בלתי לה' לבדו. סוכה מה סנהדרין סג:

רשב"ם

(יז) מכשפה לא תחיה. לפי שדרך נשים *כשפניות לעשות מעשיהן בסתר במחבואות במערות כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון שתלה שמעון בן שטח. לכן הוא אומר לא תחיה. לא תתיאש מלחקור אחריהם. לא תניחם לחיות ע"י עצלות אלא חקור אחריהם להורגן: (יט) זבח לאלהים. פתח. אבל לאלהים משמע לשמו של הקב"ה: לאלהים לאותו שאמרתי לך לא יהיה לך אלהים אחרים: *יחרם. יהרג:

בעל הטורים

(יז) מכשפה. אותיות המכשף אחד האיש וא' האשה אלא שדבר הכתוב בהווה. וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה שרוב עריות ע"י כשפים. ד"א רמז לבלעם הקוסם ששכב עם אתונו. ס"ת כל שוכב ותיבת עם אותיות בלעם. וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות ע"י זביחה לע"א: לא תחיה. ג' במסורה דין ואידך לא תחיה כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה. במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה וגו' וזהו בשביל חכמה שהיה בהם ורצו לחיות עצמם בחכמה צוה הכתוב לא תחיה כל נשמה ומכשפה לא תחיה:

(יט) זובח. ב' במסורה זובח לאלהים. זובח תודה יכבדנני. זובח ומודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם. ב' הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה. יחרם כל רכושו. זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמרו הנושא

שפתי חכמים

הפוך שהיה ראוי להיות בסכרו בא כדי שיובן מזה ולא בשאלה ומפני שכוונת בא בסכרו הנאמר בקרא לפוטרו מן האונסים הוא בא ולא להודיע משפטו לפיכך נחלקו חכמי ישראל מה משפטו אם כס"א אם כשומר שכר: ב פי' דאם לשון מהירות הי"ל לינקד בפת"ח תחת המ"ם שהרי המהירות לא בא בכ"מ אלא מבנין פועל הדגש: ל ולא שיתננו לה מעכשיו בדרך קנסא דא"כ מאי אם מאן ימאן וגו' הא כבר נתן לה הקנס: מ ולא כמו לא תחיה כל נשמה שכל אדם מותר להורגו אלא תומת בב"ד ונחלקו בו חכמי ישראל י"א בסייף כמו לא תחיה כל נשמה ויש אומרים בסקילה כמו אם בהמה אם איש לא יחיה: נ דהא גבי אוב וידעוני דמכשפים הם לא חילק בין איש לאשה דכתיב איש או אשה. רש"י ס"פ ד' מיתות: ס וכמוהו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת: ע מדלא כתיב ביה עובד לאלהים בזביחה יחרם ש"מ אפי' אין העבודה שלו קאמר עכ"ל רש"י שם: פ פי' בשלא כדרכה אבל בכדרכה פי' שעבודת' בכך מאיכה

רש"י

יפסוק לה כ מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב ל לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושכב עמה באונס שנאמר (דברים כב) ונתן השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת מ בב"ד וא' זכרים ואחד נ נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) (ס"א כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהם בם): (יט) לאלהים. לע"ג אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צ"ל אחרים שכל למ"ד ובי"ת וה"א המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולרגלים בחיר"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפילו קדש אבל כשהיא נקודה פת"ח כמו למלך למדבר לעיר (פת"ח וקמ"ץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעוין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך להנקד פת"ח: יחרם. יומת. ס ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה ע בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף פ והמנשק אינו

עניני חקים מצות ומשפטים

שהמפתה מהור ימהרנה לו לאשה ויקחה בנשואין כאשר הבטיחה אע"פ שהוא לא בת גילה. ואביה לא יתן לה נדוניא כלל. אבל אם יקרה הדבר להפך שתהיה הנערה נכבדת מן המפתה אותה ולכן מאן ימאן אביה לתתה לו לאשה. כלומר אע"פ שהיא רצתה בו. הנה או כסף ישקול האיש לאביה כמוהר הבתולות הידוע אצל האונס לפי שפסל אותה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מוהר ומתן וראוי הוא שיפרעהו המפתה. ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא הלה הכתוב הנשואין בה אלא באביה. ומפני שהאנשים על הרוב יפתו הבתולות ע"י נשים שאננות האומרות שהן מכשפות ושע"י חכמתן ומעשיהן תתפתה הנערה ותרצה בהאיש. לכן סמך לזה מצות מכשפה לא תחיה. כי היא המביאה את האיש ואת הנערה לנאוף. ואין ספק במשפט הזה שה"ה למכשף הזכר שחייב מיתה אבל אמר מכשפה לפי שדבר הכתוב בהווה. והנשים מפני קלות דעתן יטו יותר לאומנות הכשוף מן האנשים וכל שכן בפתוי הבתולות שע"י הנשים נעשה ולא ע"י הגברים. והנה אמר לא תחיה ולא אמר מות יומת. נומר שלא תחיה אותה אף רגע אחת ותמהר עצמך להורגה בכל היותר מוקדם:

כל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) כמהר הבתולות. א"ר יהודה חסיד מכאן רמז לבתולה כתובתה מאתים דכתיב כמה"ר הבתולות חסר והוא נוטריקון כמה מהר הבתולות ר'. וה"ר משה אמר כי כמהר עולה מאתים וזו יתר אחד ויש אם למקרא:

מרפא לשון

יט) זבח לאלהים, דידבח. ה"ג ול"ג דבח כצורתו מפני שאינה פעולה נמשכת בלי הפסק. בלתי לה', אלהין לשמא דה' וכן בפ' אחרי מות הר' גורל אחד לה' לשמא דה' ונר' שטעמו לפי שאין מושג לנו ונתפס בדעתנו מהאל ב"ה אלא שמו ית' ולשמו אנו מודים ומתפללים תמיד וכמו שנ' ליראה את השם הנכבד והנורא

מסורת הקריאה

(טו) ימהרנה לו, הלמ"ד בדגש: (יט) לאלהים, הלמ"ד בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית הלמ"ד בקמץ זולת דין: יחרם, נמסר עליו ג' ב' פתחין ודין קמץ. ור"ל ב' הרי"ש בפתח א' כל חרם (ויקרא כ"ז כ"ט) ב' כל רכושו (עזרא י' ח') ודין קמץ, לסבת האתנחתא:

נחל קדומים

רבינו אפרים ז"ל: כ (יא) וגר לא תונה וגו' יש מי שפירשו דקאי אדסמיך דכתי' זובח לאלהים יחרם וארז"ל דהקרבנות צריכות לשם הויה ב"ה דוקא כדכתיב קרבן לה' וכמ"ש בריש זהר חדש. ומזה האדם ישלח דברו לגנות ליתרו דכתיב ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים. ולז"א וגר לא תונה דיתרו בעת ההיא שבא להתגייר לא לא ידע מזה וכונתו לשמים: כד (יב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך הראשונים פירשו במ"ש אסור להלוות מעותיו בלא עדים. וידוע דהצדקה צריכה להיות בצנעא שלא יתבייש העני וזה רמז אם כסף תלוה זו ההלואה תהיה לעיני בני עמי שיהיו עדים בדבר דאי לאו גורם קללה לעצמו כמו שאמרו בש"ס פ' אז"נ ובזה פירש הגאון מהר"ר אהרן שמעון אב"ד דק"ק פראג (זקנו של הרב אליה רבה) ז"ל פסוק טוב איש חונן ומלוה דההלואה הוא מעולה שבצדקות.

כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־
גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־
אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־
עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק
אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה
אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ
נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ
כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־

תרגום אונקלוס

בְּלְחוּדוֹהִי: כ. וּלְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקִין. אֲרֵי דַּיָּרִין הֲוֵיתוֹן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: כא. כָּל אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוֹן: כב. אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ. אֲרֵי אִם מִקְבַּל יְקַבֵּל קֳדָמַי. קַבָּלָה אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ: כג. וְיִתְקַף רוּגְזִי. וְאֶקְטֵיל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא. וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן. וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד. אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי.

תו"א וגר לא תונה. מליעא נט נט: וחרה אפי. מליעא נט: אם כסף תלוה. מליעא עא:

בעל הטורים

והנותן כיריד של ע"א בהמה תעקר ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה: (כב) תענה. ב' אם ענה תענה. אם תענה את בנותי. וזהו שדרשו אם תענה מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם בעניין אלמנות שלא יניחם לרורות כאלמנות חיות: לא תענון. בנו"ן לשון רבים אם ענה תענה אותו לשון יחיד לומר א' ענוי מרובה וא' ענוי מועט ד"א לו' שכל ישראל ערבין זה בזה שאפי' אם ענה האחד כאלו ענו כולן. ענה תענה צעק יצעק שמע אשמע הכל כפול לומר הכל במדה שתעשה לו תעשה לך: (כג) ובניכם יתומים. וסמיך ליה אם כסף תלוה בהווה: (כג) והיו נשיכם וגו'. מדה כנגד מדה:

רשב"ם

(כ) לא תונה. בדברים. שהרי בממון כתיב לא תונו איש את עמיתו אחיו. וה"ה לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בגיות: לא תלחצנו. לעשות מלאכתך. לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם: כי גרים הייתם. כמו שמפרש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה: (כא) לא תענון. כמו למען ענותו בסבלותם ודיבר הכתוב

רש"י

במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ר בלעז (העהנען) כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. ואם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל ל' גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדיבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש ר עונשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל בהם לא יצעק לא פי' וק"ל) כמו (בראשית ד) לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' אשמענו ואנקמנו: (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום ב"ד לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה אחד מהן: את עמי. (ב"מ עא) עמי ונכרי עמי ש קודם עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו

שפתי חכמים

יעבדו הגוים נפקא שהן כולם כמיתה כמו שפרש"י בפרשת ראה בפסוק איכה יעבדו וגו': צ וכי גרים הייתם סב על לא תונו לבדו שהוא באונאת דברים אבל אינו סבה למניעת לא תלחצנו שהוא גזילת ממון: ק בא לפרש שכל ישראל גרים היו אף אברהם יצחק ויעקב דכל ל' גר וכו': ר דכל כי נתינת טעם היא אשלמעלה וע"כ צ"ל דמקרא קצר הוא וכאלו אמר אם ענה תענה אותו סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק וגו' כמו שפירש"י בעצמו: ש י"ל דאף על פי שע"א נותן ריבית והעני

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) אם כסף. אומר ה"ר יהודה חסיד דלכך נכתב בלשון אם לפי שפעמי' שהוא רשות כגון הלוה ואינו משלם:

עניני חקים מצות ומשפטים

(כא) כל אלמנה ויתום לא תענון וגו'. הנה תכת „כל" שנאמר בפסוק זה נראה כמיותר. הנה יש שני מיני ענוים. המענה את חברו ע"ד הנקמה מחמת השנאה שיש בלבו עליו. זה ודאי אסור לכל אדם וכ"ש כאלמנה ויתום. או שמענה אותו כדי להדריכו בדרך ישרה. זה ודאי מותר אף לאלמנה ויתום אבל מנין נדע כוונת המאנה אם לטובת המעונה או לרעתו. אם האיש הזה המענה הוא איש טוב ומטיב לכל אדם בכל מה שאפשר לו ומפורסם לצדיק ועושה חסד. אם נראה פעם ממנו שמענה ליתום ואלמנה. הכל ילמדו עליו זכות ויאמרו מסתמא עושה זאת לטובתם להדריכם בדרך ישרה. אבל אם המענה הוא איש רע ומעיק לכל אדם אף אם לפעמים יעניש את הראוי לענשו עכ"ז לא יאמינו בו שהוא זכאי בדבר. אבל יתלו הדבר בזדון לבו מחמת כי כן דרכו תמיד להרע לבני אדם. וז"ש הכתוב כל אלמנה ויתום לא תענון. אם דרכו לענות כל אלמנה ויתום. לא תענון אותם אף אם הם ראוים לעונש. ואם ענה תענה אותו. אף אם ראוי לעונש. והיה כי יצעק אלי. אף אם איננו זכאי בצעקתו. שמוע אשמע צעקתו. כי לאיש רע כמוך לא ניתן הרשות להכות אותם אף על יוסר:

(כד) אם כסף תלוה את עמי וגו'. האה"י כתב הפסוק הזה בא להבינינו ההבדל הגדול שבין הלוקח רבית להגומל חסד חנם. כי האדם התוען ונותן לעני ממה שחננו ה' נמצא כשעה שהוא עוסק להשיג מעות ״״מו או גם העני עמו. היינו כי יכבס

תפסיר הרס"ג

(כ) ואלג'ריב פלא תג'בנה ולא תצ'גטה. פטאל מא כנתם ג'רבא פי בלד מצר: (כא) וכל ארמלה ויתים לא תצ'למון: (כב) פאנך אן צ'למתה. וצרך' אליי. אגבתה ען צראכ'ה: (כג) באן ישתד ג'צ'בי. ואקתלכם באלסיף. פתציר נסאכם אראמלא. ובניכם יתאמא: (כד) ואן אקרצ'ת בעץ' קומי ורקא.

קריאה ליום ד דפסח

א אם כסף
ב אלהים לא תקלל
ג לא תטה

נוה שלום

כלומר יהרג. (כ) כי גרים, וסאל מא כנתם וכו', כי כמהו הייתם גרים במשך זמן בשפלות ולחץ בארץ מצרים ושמעתי זעקתכם ;עשיתי בהם נקמות וכן האלמנה והיתום וזהו שתרגם כל אלמנה בדין המוסיף. ואם תענה הגר והאלמנה והיתום שמע אשמע צעקתו עיין רמב"ן ז"ל. (כא) לא תענון, לא תט'למ[illegible], אט'לם בולל עינוי הגוף או עול בממון או הטיה בדין. (כד) כנשה, כאלג'רים, כמלוה הלוחץ את הלוה. נשך, עינה, בכסר אלעין ופתח אלנון.

אבן עזרא

שם העצם ולא יתערב אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד עבודת כוכבים לא תונהו בארצך. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש. אם אחד יענה ואין עוזר. העונש על כלם. על כן בא אחריך וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום. וכן דין האלמנה. רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני. והזכיר זאת הפרשה. כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי. כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה. והעד אליהו ואלישע. שלא רצה לקבל מנחת נעמן. גם שמואל הרמתי. וטעם עמך. שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון. כי המלוה והסופר והעדים כולם

נחל קדומים

אבל יכלכל דבריו במשפט שיעשה עדים ושטר וכשיעשה הדין אז לזכר עולם יהיה צדיק שכלם שבח נותנים שהוא מקיים מצות אבל אם ההלואה בינו לבינו כשיתמענו יכפור ויחשיבוהו כרשע וגורם קללה לעצמו אבל הלואה במשפט לעולם לא ימוט שלא יכפרנו וגם לזכר עולם יהיה צדיק משמועה רעה לא יירא שיקללוהו ח"ו עכ"ד. וזה רמז אם כסף תלוה יהיה את עמי. אבל את העני כשתתן צדקה יהיה בצנעא וזהו את העני עמך יהיה בצנעא אתה והעני לבד אלה דברי הראשונים ז"ל. ויען צריך עדים ושטר ומהרשד"ם כתב דבעדים לחוד אסור הגם שדבריו קשים כמ"ש אני במ"א נראה להוסיף נפך כי ראשי תיבות אם כסף תלוה את גימטריא כתב שם רמז שצריך שטר וליכא מידי דלא רמיזי באוריתא. ורבינו אפרים ז"ל כתב כסף גי' עץ זש"ה עץ חיים היא למחזיקים בה אלו העשירים. כסף במילוי כף סמך פה גימטריא שה שיקחו משל משה שמגדל צמר וגוזזים אותה כך כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. תלוה את עמי כמה חביבים עניים לפני הקב"ה שקורא אותם עמי. את העני עמך רמז למשז"ל ויהיה

חומת אנ"ך

בכח שם י"ה אשר בין איש לאשה הרמוז בס"ת עשה לי: (כד) אם כסף תלוה. ר"ת תכ"א ועם הג' תיבות הם תכ"ד בגימטריא ושית בן דוד דע"י הצדקה תהיה נגאולה ויבא ושית כמו שאמרו רז"ל ס"ב דאמרו

מרפא לשון

הזה. כ) וגר לא תונה, ולגיורא. ה"ג וכן וגר לא תלחץ, ולגיורא. כד) אם כסף תלוה את עמי, תוזיף בעמי. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ופירושו באחד מעמי, אבל נ"א לעמי משמע שמלוה לכל ישראל.

מסורת הקריאה

(כב) ענה, הנו"ן בצירי, והוא חד מן כ"ה מלין מיכדין קמצין (ר"ל בצירי) וסי' במס"ר: תענה. כתב המ"ש בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתב שהוא בצירי עפ"י המסורת שמצא, ועיין מש"כ בסוף פ' ויצא עכ"ל. יבפ' ויצא כתב ואולם בספר דקדוק כ"י ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כל מקום שכפל לשון כמו ענה תענה וכן ונקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ (צירי) והשני פתח (ר"ל סגול): (כד) כנשה, מס"ק ל', ר"ל לית בסגול השי"ן: נשך, חד מן פתחין דספרא גליון המ"ג, ור"ל דלא נשתנה הסגול

הֶעָנִי֙ עִמָּ֔ךְ לֹא־תִהְיֶ֥ה ל֖וֹ כְּנֹשֶׁ֑ה
לֹֽא־תְשִׂימ֥וּן עָלָ֖יו נֶֽשֶׁךְ׃ כה אִם־
חָבֹ֥ל תַּחְבֹּ֖ל שַׂלְמַ֣ת רֵעֶ֑ךָ עַד־בֹּ֥א
הַשֶּׁ֖מֶשׁ תְּשִׁיבֶ֥נּוּ לֽוֹ׃ כו כִּ֣י הִ֤וא
כְסוּתֹה֙ לְבַדָּ֔הּ הִ֥וא שִׂמְלָת֖וֹ לְעֹר֑וֹ
בַּמֶּ֣ה יִשְׁכָּ֔ב וְהָיָה֙ כִּֽי־יִצְעַ֣ק אֵלַ֔י
וְשָׁמַעְתִּ֖י כִּֽי־חַנּ֥וּן אָֽנִי׃ רביעי חצי הספר

לְעַנְיָא דְעַמָּךְ. לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא. לָא תְשַׁווֹן עֲלוֹהִי חִיבוּלְיָא: כה. אִם מִשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ. עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבְנֵיהּ לֵיהּ: כו. אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ. הִיא *תּוּתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ. בְּמָא יִשְׁכּוֹב. וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי. וְאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: כז. דַּיָּנָא

הג"א לא תהיה לו. מליעא נט ע"ב: לא תשימון כתובות מו ע"ב: אם חבל. מליעא לא קיב: עד בא השמש. מליעא קיד:

לצ'עיף מעך. פלא תכון לה כאלג'רים. ולא תציר עליה עינה: (כה) ואן אסתרהנת ת'וב צאחבך. פענד מג'יב אלשמס רדה עליה: (כו) אן כאנת הי כסותה וחדהא. או הי ת'וב בדנה. פבמא ד'א ינצ'גע. פאנה אן צרך' אליי. סמעת לה

נחה שלום

רבית עיין דברים (כג ב). (כה) אם חבל תחבל, ואן אסתרהנת וכו', אם לקח משכון שלמת וכו', ותרגם העבוט אלערץ' לשון חליפין והינו משכון.

אבן עזרא

עובדים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה. אמר תשיבנו. והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו. כי הטעם יש לך לחמול עליו: (כו) וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני. והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך. ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן. כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך. רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש. כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי. כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי. ובמה ידע. כי שמע אשמע

רבינו בחיי

(כו) ושמעתי כי חנון אני. פירש הרמב"ן שלא יאמר אדם אותו עני הנחבל אינו ראוי אינו הגון ואין לי חטא ממנו אם אני לוקח שמלתו ואיני משיבו כי צעקתו לא ישמע אל. לכך כתיב כי חנון אני כלומר חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון, כי חנון מגזרת חנם. וכמו שדרשו ז"ל (שמות לג) וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו ראוי והגון. והענין שהוא שומע צעקת כל המתחנן אליו:

רשב"ם

(כד) לא תהיה לו כנושה. כשיגיע זמן מלוה לגבות אל תדחוק אותו לקחת משכון כדכתיב והנושה בא לקחת וגו'. או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון: לא תשימון עליו נשך. למען הרחיב את זמנו: (כה) אם חבל תחבל. ע"י ב"ד. כדכתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא* אותו החוצה. אבל אתה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו וזהו לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש. כל היום השיבהו לו כי חכמים פירשוהו בכסות יום: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שמן הדין יש לו משכון ואינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לו לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני. אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון כתוב שמוע אשמע צעקתו. הואיל ומן הדין שומע הקדוש ברוך הוא צעקתו לפיכך לא כתוב שם כי חנון אני:

בעל הטורים

לומר שכעון רבית ימותו ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל וחיה לא יחיה: (כד) לא תשימון עליו נשך. בגימ' אחד הלוה והמלוה ואחד העדים והסופר וא' הערב דעוברים כלאו: (כה) אם חבול תחבול. וסמיך ליה אלהים לא תקלל לפי שכשבא למשכנו הטליה

שפתי חכמים

אינו נותן רבית אפ"ה עמי קודם: ת ולפיכך כתיב אחריו עד בא השמש וכו' אבל במשכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר: א (נח"י) מפני שכתוב במה ישכב וגו' מוכן שבכסות לילה מדבר והא דכתיב עד בא השמש תשיבנו יהיה פירושו קודם ביאת השמש כמו עד כואי אליך או עד בא השמש יהיה בידך ואח"כ תשיבנו ל"פ בכסות יום וכו' לפי שבכסות לילה נתבאר בפרשת תלא ושכב בשלמתו והא דנוסיי' במה ישכב לרבות גם כסות לילה (כ"מ קיד) ואם תאמר נכ"מ שממשכנין אותו כיון שצריך לחזור לו משכונו ככר תירץ בגמרא דמהני ליה שאין שביעית משמטתו ושלא יעשו מטלטלין אלל בניו דמטלטלי דיתמי לא

רש"י

אם כסף תלוה. את עמי תלוהו ולא לעכו"ם ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלוואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאילו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבלבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה על כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר א ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זו חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע:

עניני חקים מצות ומשפטים

ירבה ויקבץ על יד על כדי מחיית עצמו ומחיית העני. אבל הלוקח רבית עניגו בהסך כי כשיעסוק העני עם המעות שהלוה לו העשיר הנה יעמול עצמו להרויח מלבד כדי פרנסתו עד שיספיק לו לתת להעשיר מוהר הרוחים. וזהו אם כסף תלוה את עמי לא תהי' אתה משותף עם העני בבקשת הפרנסה היינו שיעמול הוא גם עבורך כ"א את העני עמך. כל צרכי העני יהיו משותפים עמך היינו שתרצה להרויח גם על כדי הספקת העני. שתשתף העני עמך בעסק פרנסתך:

(כו) והיה כי יצעק אלי ושמעתי וגו'. כאשר העני הוא בדחקו הוא הולך אל העשירים מכיריו לבקש מהם שיעזרוהו או במתנת חנם או בהלואה. וע"ז מוכרח הקב"ה כביכול לצוות להעשיר לבל ישיבנו ריקם רק נתון תתן לו. ואם לא יתן לו במתנה. לפחות ילונו. ואם העני לא יוכל לשלם לו הלואתו כ"כ מהר. יהי' העשיר נזהר שלא יתבענו. ואם העשיר ירחם את העני הולך בשוק יתחבא העשיר וילך בלך אחר ולא יעבור לפני העני ימרד ויבהל ויתביים פן יתבע ממנו את הלואתו והוא אין לו לשלם. ע"כ הזהירה התורה לא תהיה לו כנשה. לא טשה לכד אסור אלא אף כנושה אסור. גם לא יאמר העשיר להעני לפחות תתן לי איזה ריוח עבור מעותי המונחים אצלך כ"כ זמן. ואילו היו המעות בידי הייתי מרויח בהם. ע"ז הזהירה התורה לא תשימון עליו נשך. ואולי יאמר המלוה להלוה תן לי משכון על

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) אם חבל תחבול. אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והוא חייב לך אם את עושה לו כהוגן כן נפשך שעולה אצלי בכל ערב ליתן דין וחשבון לפני אחזירנה לך ואם אינך מחזיר עבוטו אף אני איני מחזיר נפשך שהיא העבוט שלך: (כו) והיה כי יצעק אלי. לפי שהוא קור' תגר לפני ואומר והלא בראתני כמותו והוא שוכב על מטתו בהנאה ואני אין לי במה לשכב ומיהו לישנא דושמעתי כי חנון אני אינו מיושב לזה הפי' לכן נראה לפרש דקאי אדלעיל עד בא השמש וגו' ואם אתה עושה כן והיה כי יצעק אלי ויתפלל עליך על כל הטובה שעשית לו ושמעתי תפלתו כי חנון אני לפי שאתה חונן ומרחם על בריותי שהרי בעל חוב קונה משכון ואתה רחמן על זה אני שנקרא חנון ארחם ואחון עליך ואברכך (וההו"ד ואברכך) וה"ה דכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך:

נחל קדומים

עניים בני ביתך השלך עליהם קצת טורח שיטרחו לך כדי שתהנה אותם מנכסיך ויראה להם כי הוא שכר טרחם והוא מעלה גדולה. תלוה גימטריא אמת שיהיה משא ומתן שלך באמונה. את העני עני במילוי עין נון יוד גימט' נו"ר לומר נדון באש נור דולק. ואם מקבל מאהבה חשוב לפני הקב"ה כחיות הקדש אשר מרננים ברנ"ד כנפים. מילוי עני ינו"ן ו"ד גי' ענו כלומר איזה עני אמרתי לך אותו שהוא עניו הוא חביב לפני הקב"ה ולכך בס' תהלים עניים כתיב ענוים קרי. שבעה שמות נקראו לעני רש עני דל הלך מסכן אביון דך ר"ת רעדה מאד לא תהיה לו כנושה. כשוכח כמו פרעה ששכח כל הטובה שעשה יוסף כנשה גימט' כפרעה. לא תשימון. אותיות אלי נשמתו כלומר אל הקב"ה כל הרגיל בזה אלי תשוב נשמתו כמש"ה מי יעלה בהר ה' וכו' נקי כפים וכו' כספו לא נתן בנשך. ע"כ דברי רבינו אפרים ז"ל בקצור נמרץ. ולי הדיוט אפשר לרמוז ברמזיו שכתב הרב ז"ל באופן זה כי כסף במילוי גי' כפר"ה שהצדקה מכפרת אף על המזיד כמשז"ל. והוא גם כן גי' שה דחשובה כקרבן שה. תלוה גימט' אמת את אפשר לרמוז דע"י הצדקה יהיה יחוד ליקבה"ו וזה רמז אמת רמז להקב"ה את לשכינה וזהו אם כסף אם תתן כסף לצדקה דע לך שיהיה יחוד אמת עם את. את העני מילוי עני ו"ד ינון שם רמז שע"י הצדקה מיחד ו"ד קבה"ו ובזכות הצדקה יבא ינון שהוא המשיח. גם רמז מש"ה אני את דכא כי מילוי עני אדני בריבוע כי העני מרכבה לשכינה ובפרט כשהוא עניו. ואפשר לומר בפסוק במה שסופר כי משנה למלך היה עשיר גדול מאד והמלך יום אחד הוא בדיחא דעתיה ושאל למשנהו כמה סך עושר יש לך והשיבו העושר שלי שלשים אלף כפולות והמלך נתמלא חימה כי המפורסם בים בספינותיו היה כמה וכמה כפלים מהסך אשר דיבר ומה גם ריבוי סחורותיו ואוצרות מלאים

מסורת הקריאה

לקמץ באתנחתא וס"פ: (כה) תחבל. אין מתג בתי"ו: (כו) לערו. מלרע: במה, אמ"פ בסגול: ישכב, הכ"ף בקמץ, ונמסר עליו לית

חומת אנ"ך

מצאה דני אליסו כי אמת נקרת נדקה ואפשר דיש ס"ד דההלואה לא שכינה צדקה כיון שהוא נותן לו מעלו אלא הלוה ונפרע לזה רמז [illegible]

שמות כב משפטים

ס כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר: כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי: כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי: ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי

חמישי | בסת"י

תרגום אונקלוס

לָא תְקִיל. וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט: כח. בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר. בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי: כט. כֵּן תַּעֲבֵיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ. שִׁבְעָה יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ. בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָי: ל. וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין

תו"א אלהים לא. סנהדרין נו סו: ונשיא בעמך. יבמות כב ב"ק לד מליעא מח סב בתרא ד סנהדרין פה מכות ח: מלאתך ודמעך. בכורות מו תמורה ד ס: בכור בניך תתן. בכורות כו נט: כן תעשה. חולין פא בכורות כו נט: שבעת ימים. נדה מא: ואנשי קדש. פסחים כב קידושין נז חולין קטו קטז בכורות י:

בעל הטורים

ב"ד מוהיר שלא יקלל הדיין: (כז) אלהים. בגימטריא הוא דיין. ונשיא בגי' וכל שהוא (בעמך) וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכת השקיפה והמקלל אים הפך ברכה: (כח) לא תאחר בכור בניך אלא תתן מיד אחר ל' יום: (ל) ואנשי. ד' ר"פ דין ואידך ואנשי תמיד יבדילו. ואנשי סדום. ואנשי בכל עשו את סוכות. כי אנשי סדום עבדו ע"א כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי קודש תהיון לי ותמיד תבדילו העומאה

רשב"ם

(כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. דבר הכתוב בהווה לפי שהמלכים והדיינים דנין דיני ממונות ונפשות רגילין בני אדם לקללם. וכן הוא אומר גם במדעך מלך אל תקלל. וכה"א כי קללת אלהים תלוי כשרואים את אדם תלוי מקללים את הדיינים לכך ציוה לא תלין נבלתו: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. זה הוא שכתוב ראשית דגנך תירושך ויצהרך. המלאת תרומת התבואה. כדכתיב המלאה הזרע. ודמעך הוא התירוש. ושמן זית יצהר שהם צלולים כעין דמעה ומזוקקים. וכן פי' מנחם: לא תאחר. אלא ראשית ותחלה לכל המעשרות: בכור בניך. כן תעשה לשורך וגו' כל אלו עייני ראשית הם: (ל) ואנשי קדש. שלא לאכול דבר טמא כגון טרפה.*וכ"ש לא תאכלו כל נבלה וגו'

רש"י

(כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה גם ב לקללת דיין: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך ג כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את ד המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש ה סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה ו לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמונה ז לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן ח משמעו וביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי ט נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי:

שפתי חכמים

משתעבדי לב"ת: ב (נח"י) סנהדרין ס"ו ר"י סבר אלהים חול ואזהרה לדיין ור"ע סבר אלהים קדש ואזהרה לברכת השם וכין למ"ד חול וכין למ"ד קודש גמרינן תרווייהו מדלא כתיב לא תקל ופירש"י תקלל שתי קללות במשמע ואלהים שתי לשונות יש בו הלכך דרשינן תקלל אתרווייהו ע"ש: ג לא שכל אדם לא יאחר לכ"פ כשתתמלא וכו' ר"ל כשיהיה לך: ד דא"ל לא תאחר מליתן הבכורים דאין זמן מפורש בתורה אלא צ"ל לא תאחר אותם למלוה שאחרי': ה פי' לא שתתן עצמו לי שהרי בפרשת קרח כתיב אך פדה תפדה את בכור האדם וגו': ו (נח"י) טעות הוא וצ"ל לאחך חדא דהא הרב מסיים בהמה דקה ועוד כו' עיין שם: ז אבל המקדיש יכול להקדישו אפי' אינו רק בן יום אחד והאזהרה היא לאו הבא מכלל עשה דוהיה שבעת ימים וגו': ח כלומר כיון דאיכא ג"ש דשמיני אם כן משמע דביום השמיני תתנו לי הוא רשות ולא חובה וק"ל: ט מפני שאחריו כתיב ובשר בשדה טריפה והוסיף נבלות אם כדי שלא תפרש ואנשי קודש וכן תהיון לי לשון ציווי. ומפני שיש כמה דברים בין אם תעשו בין אם לא תעשו לא ארחיק אתכם מלהיות שלי לכך הוצרך לומר ואם לאו כו' שאם לא תהיו פרושי' משקוצי נבילות לא תהיו לי והוא

עניני חקים מצות ומשפטים

על מעותי כי תשלם לי באיזה זמן. ע"ז הזהירה התורה אזהרות איך יתנהג עם המסכן. ויאמר הקדוש ברוך הוא כמה שכל הוא העני הזה. והיה כי יצעק אלי. הלא יותר טוב הי' לו אם לא לוה מן העשיר. רק הי' צועק אלי שאנכי אתן לו. ושמעתי לצעקתו. והייתי מרחה לו מקום שירויח ולא יצטרך למתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם. כי חנון אני. ובעת נואלתי בקשתו:

(כז) אלהים לא תקלל וגו'. ומחמת כי השבת המשכון בכל בקר וערב הוא דבר קשה לפני המלוה והלוה. אולי יתרעם המלוה העשיר על הדיין או על אלהים ממש שלוה כן. והלוה העני יתרעם על המלוה העשיר. כי חרפה הוא לו לפני שכניו. ע"כ שהזהירה התורה את המלוה שלא יקלל אלהים. לא את האלהים ולא את הדיין. ואת הלוה הזהירה התורה ונשיא בעמך לא תאור. שלא יקלל את המלוה העשיר:

(כח) מלאתך ודמעך לא תאחר וגו'. ואם אמור יאמר המלוה מאחר שאני מוכרח לעשות גמלות חסדים בממוני ולהלות לעני. ולא לתבוע ממנו שיחזיר לי חובי. ומשכון להחזיר לו בבקר ובערב אין כדאי לפני ליקחה. הלא בקוצר זמן אאבד כל מעותי. ע"ז אמר לו הקדוש ברוך הוא מלאתך ודמעך לא תאחר. תשמור ליתן המעשר והתרומה כדין. ותתקיים בך עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר. ונאמר עוד קרא נאמר הביאו את המעשר אל בית האוצר וגו' והרקותי לכם ברכה עד בלי די. וגם את העני הקב"ה מנחם בכור בניך תתן לי ועבור זה תזכה כן תעשה לשורך לצאנך. שיהי' לך צאן ובקר הרבה ותתעשר ג"כ:

(ל) ואנשי קדש תהיון לי וגו'. ומחמת שהרגלת עצמך בעניותך להיות נוקמן וכל מאכל הנאכל אף בדוחק מחמת קלקולו עכ"ז אכלתו. ומחמת זה כי יהי' לך בשר בשדה טרפה תהיה חס להשליכו ותרצה לאכלו ע"כ אזהירך ואנשי קודש תהיון לי מובדלים ומופרשים מכל תועבה ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו:

לא

תפסיר הרס"ג

אני ראוף: (כז) לא תשתמן חאכמא. ושריף פי קומך לא תלענה: (כח) וסלאפתך ורשחך לא תוכ'רהמא. ובכור בניך תעטיניהם: (כט) כד'אך תצנע בבקרך וג'נמך. יקים סבעה איאם מע אמה. ואליום אלת'אמן תעטיניה: (ל) ואנאס מקדסין כונו לי. וחיואן מתפרס פי

נוה שלום

(כח) מלאתך, סלאפתך, (אול מא יעצר מן אלכ'מר) וכן תרגם וכמלאה מן היקב. המלאה הזרע, ור"ל ראשית תבואת הזרע, ודמעך, ורשחך, היוצא טפין טפין דהינו היצהר כ"כ ראב"ע משם הגאון ופי' זה הכתוב בא במקום אחר ראשית דגנך תירשך ויצהרך.

אבן עזרא

צעקתו בחרון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים, והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או בגלוי. והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנת תורה. וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. מצאנו רובם בדברי העניים כאילו הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל. אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו: (כח) מלאתך. כנוי לתירוש: ודמעך. כנוי ליצהר. והגאון רב סעדיה אמר. כי מלת מלאתך המלאה מן הזרע. והמלאה מן היקב. ואמר כי דמעך רמז ליצהר. כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע. והנה פי' זה הכתוב במקום אחר. והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו. בכור בניך תתן לי. כי הוא ראשית אונו. ובן זיטא אמר כי מלאתך על ההריון. ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה. ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה. על כן אחריו בכור בניך תתן לי. וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך. כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון. ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבד ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב. כך תעשה לתת הבכור לכהן: (ל) ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרים באכילה. הזהיר על הבשר שהוא נטרף. אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה ההוה יותר. וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר. וכמוהו מקרה לילה: וטעם לכלב. נפתח הלמ"ד. שהוא שומר שורך וצאנך. ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמר כי

נחל קדומים

מזהב וכסף ומרגליות. ותכף המשנה פירש שיחותיו ואמר לו אדוני שאל כמה עושר יש לך ועל זה השבתי האמת כי מה שיש לי הוא שלשים אלף כפולות כי אלו נתתי לצדקה לעניים ואלו הם שלי ודאי. אבל כל העושר נגלה ונסתר אינו שלי ומה ידעתי אם יהיה לשנאי או יאבד כל העושר בענין רע ותשובה נצחת השיבו והוא בכלל מה שאמר מונבז פ"ק דבתרא. וזה רמז אם כסף תלוה בדרך הלואה שלא יתבייש דע את העני עמך מה שנתת לעני זה דוקא הוא עמך וכל העושר אינו עמך כי מי יודע למי יהיה אבל הצדקה היא שלך ודאי. וגם רמז בזה מה שכתבו גורי האר"י ז"ל דאין העבירה מכבה צדקה ולא תשלוט זר וז"ש את העני עמך וזר לא יקרב: כח (יג) מלאתך ודמעך לא תאחר בכור וגו', ירמוז שלא יאחר האדם מלינשא ויבא לידי ז"ל ח"ו וז"ש מלאתך שהם מי"ח שנה ואילך ודמעך ש"ז לא תאחר ועי"ז בכור בניך תתן לי שהיא הטפה ראשו' וז"ש ראשית בכורי אדמתך תביא מלשון ביאה בית ה' ולא דרך השחתה ואם עשית כן לא תבשל גדי לא ימותו בניך

מרפא לשון

כז) אלהים לא תקלל, דיינא לא תקיל. ה"ג הקוף רפי ולפי התר' שם זה חול ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל שפשטו של כתוב הונח הזהרה לקללת הדיין וחז"ל למדו אזהרה לברכת השם מק"ו. ל) ובשר בשדה טרפה, ובסר תליש מן חויא חייא. ה"ג דלא כנ"א ובסר דתליש והוא ל' מגומגם שצ"ל ובסרא דתליש, וצריך לפרש היאך תרגמו כן דלכאורה נראה שכוונתו על איסור בשר החי ואתי אליבא דר' יוחנן דס"ל שפסוק לא תאכל הנפש עם הבשר זהו אבר מן החי ובשר בשדה טריפה זה בשר מן החי ובשר מן הטריפה, אבל קשה דלר' יוחנן פי' הכ' כמ"ש רש"י ז"ל ובשר בשדה משמע שפירש ממקומו וזהו בשר מן החי, וטריפה כמשמעו, ולפי התר' אין כאן אלא איסור בשר מן החי ומאי טריפה דאמר קרא ונר' שאין פשטו של כתוב מדבר על איסור בשר מן החי ובשר

מסורת הקריאה

קמץ בזקפא: (כט) כן, מלת כן בלי מתג ובצירי אף שהוא במקף נגד כללי הדקדוק:

וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים

תרגום אונקלוס

תְּהוֹן קֳדָמַי. וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן. לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ: א. לָא תְקַבֵּיל שֵׁימַע דִּשְׁקַר. לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא. לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד שְׁקַר (נ"י שַׁקָּר): ב. לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מָא דִבְעֵינָךְ עַל דִּינָא. בָּתַר סַגִּיאֵי שָׁלֵים (י"נ שַׁלִּים) דִּינָא:

תפסיר הרס"ג

אלצחרי לא תאכלו. בל לאלכלב אטרחוה: (א) ולא תקבל כ׳ברא זורא. ולא תכ׳אלטן צ׳אלמא. לתכון לה שאהד צ׳לם: (ב) לא תכון תבע אלכ׳תיר לאלשר. ולא תגיב פי כ׳צומה לתמיילהא. בל

נוה שלום

(ל) ובשר בשדה, וחיואן מפתרס פי אלצחרא, ובשר חיה דרוסה בשדה דהינו שטרפתה חית השדה לא תאכל אעפ"י שקדם ושחטה קודם שתמות. כג (א) לא תשא, לא תקבל, לא תקבל מאחרים וכת"א וע"ל (ל יא). (ב) לנטת, לתמילהא, להטות דין. אחרי רבים, בל וכו׳, אבל אחרי

חלק הדקדוק

ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. כ"ה בקצת תיגאן תיבת תהיה בתביר. ובקצת במארכה, ותיבת אחרי במקף:

אבן עזרא

הטרפה קשה מהנבלה. כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם. על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי. כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי. אולי העני יעשה זה למלאות חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה. והשנית מצות עשה. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות. ואינה כן רק היא מהבנין הדגוש הכבד. כמו ארור מטה משפט. גם נמצאת בלא משפט ומטה גר. וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא האמת. ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו

תו"א ובשר בשדה. מכות יח זבחים פב מנחות קא חולין עב סח עג קב: לכלב תשלכון. פסחים כא כב קיח קידושין נו מכות כב: לא תשא. פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא: אל תשת ידך. יבמות כה ב"ק עב סנהדרין ט כז: לא תהיה. סנהדרין ב ג ולא תענה על. סנהדרין יח לו: לנטת. סנהדרין ג: אחרי רבים. מגילת נט סנהדרין ב ג חולין יא:

רשב"ם

כי עם קדוש אתה: (א) לא תשא שמע שוא. כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר. כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ואפילו אם יש שני עדי שקר אל הצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיוגמר על פיהם כי אין מכחישם: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם הם דנין שלא כדין לפי דעתך ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם למרובים: ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות. משפט ואפי׳ כשהם מזכים אדם ופוטרים

בעל הטורים

מכיניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשליכון אותו. ל׳ יתירה ללמדך שמרחיקין הנבלות מן העיר נ׳ אמה: לכלב תשליכון אותו. וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לה"ר ראוי

שפתי חכמים

עיקר המאמר שאין כוונתו רק על הלאו: י שהרי במקום אחר כתיב נבלה וטריפה בהדדי להקישן מה נבילה ל"ש בבית ול"ש בשדה אף טריפה כן: כ ר"ל שהיה לו כבר עד אחד שהוא עד שקר קמזהיר לעד זה שלא תשתתף עם אותו עד שקר שהוא רשע: ל ר"ל אל תאמר מה בכך אם אדון את הדין לאמתו כיון שהם רבים ואני יחיד ולא ישמעו לי אלא עשה את

רש"י

ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף י בבית כן אלא שדיבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (שם כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדיבר הכתוב בהווה. ואו"ת ובשר דתליש מן חיוא חיתא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו. (מכילתא) ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות א"כ מה ת"ל לכלב ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנא׳ (שמות יא) ולכל בנ"י לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר כ שהבטיחהו להיות לו עד חמס (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות (סנהדרין כג) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו ולא תענה על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטני׳ שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות. לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על רב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן אחרי רבים להטות ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנא׳ לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות וע"פ שנים לחוב׳ ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא. ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו וכך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו׳ ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי ל בצואר הרבים:

עניני חקים מצות ומשפטים

(א) לא תשא שמע שוא. אזהרה לכל אדם שלא יתבע לחברו תביעה שהוא שוא ודבר כזב. וזהו לא תשא שמע שוא. לא תשא ולא ישמע על פיך תביעה שאינה אמת אבל היא שוא. והזהיר את העד אל תשת ידך עם רשע והוא התובע שקר ודבר כזב להיות עד חמס לסייעו בתביעתו. וכן הזהיר את הדיין שאע"פ שהתובע והעדים יהיו רבים והטאים ורעים לא ימשך עצמו אחריהם. וזהו לא תהיה אחרי רבים לרעות. ר"ל לעשות רע בדבר המשפט. וכן הזהיר להמליץ והטוען בפני הדיין שאע"פ שהבעל דין והעדים והדיין הם רבים לא יהיו הוא גם כן טוען להטות הדין ולעותו. ולפי שלא יאמר הטוען המליץ שהוא אנכי לטובה התכוונתי להדר ולפאר אדם עני ודל שאין לו ממה לפרוע חובו ע"כ טענתי עבורו שאינו חייב כלום לזה אמר ודל לא תהדר בריבו. אפילו שיהי׳ דל ועני לא תהדרהו במליצותיך וטענותיך בריבו אבל בין שיהי׳ עשיר או דל נדק נדק תרדוף: להטות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) ובשר בשדה טרפה וגו׳. מאחר שהכלב מסר נפשו על הטרפה כשבא הזאב לטורף לא תהי׳ כפוי טובה בנגדו שכשיהיה לך טרפה שתשליכהו אליו בשכר ששמר׳ עד עתה שלא נטרפה וגם שומר עוד האחרות כי כן דרך העולם להעמיד כלבים לשמור הצאן מן הזאבים:

מרפא לשון

מן הטריפה שניהם ומה שהוסיף ר׳ יוחנן איסור בשר מן הטריפה אינו אלא מדרך הדרש וכך הוא פשוטו ובשר בשדה טריפה ר"ל בשר שהוא חוץ למקום גידולו שנק׳ שדה שנתלש ולתלישתו קורא טריפה וזהו שתר׳ ובסר תליש מן חויא חייא, ולפי שהוציא לתלישה בלשון טריפה לימד ג"כ על איסור בשר מן הטריפה כד׳ ר׳ יוחנן. כג. א) להית עד חמס. סהיד שקר ה"ג שקר על משקל חמר גמל נגר אבל כי יקום עד חמס גרסי׳ שקר ע"מ גבר, והטעם משום דהכא הוא ל׳ הווה שלא יהיה לו עד שקרן לאיזה עת שירצה. ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. לא תהי בתר סגיאי. ה"ג ולא כנ"א סגיאין ואפ׳ הטעם לפי שצריך להטעים הפסקת הטפחא. ותוספת הנון היא מחברת ב׳ המלות סגיאין לאבאשא ויהיה משמעו מרבים להרע, ותרגום לרעות לאבאשא כן צריך להיות כדי לפרש לרעות כמו להטות ובעל נל"ג בדה מלבו

תרגום אחר שיהיה כצורת ל׳ המקרא והלואי שהוא כצורתו אבל הוא משבש אותו שצ׳ לתרגם כן, בתר סגיאין לבישין, ואין לו שחר. ולא תענה על ריב לנטת, ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא. ה"ג דלא כנ"א מה דמתבעי מינך. וכתבוה התוספות בקידושין מ"ט ופירושו לפי גירסתינו שלא ימנע מללמד מה שיראה לו באותו הדין ואפי׳ אם לא שאלו ובקשו ממנו שיורה להם דעתו אבל לפי נ"א משמע מה דמתבעי מינך אם ישאלוהו ואולי החילוף הזה מטעם מלת תענה שהיא משמשת לב׳ עניינים ל׳ תשובה ולשון פתיחת דבור כמש"ל בפ׳ ותען להם מרים דלפי גירסתינו ולא תענה הוא ל׳ התחלת דבור ולנ"א הוא לשון תשובה וצ"ל שהתר׳ הוא כפי המתחייב מל׳ הכתוב דמכלל שנ׳ ולא תענה על ריב לנטת אתה למד שחייב לענות על ריב כפי היושר. וזהו שתר׳ ולא תתמנע מלאלפא וגו׳. אחרי רבים להטת. בתר סגיאי שלים דינא.

חומת אנ"ך

נדתה ומולה כמ"ש הרמב"ם פרק ח׳ ממתנות עניים. ואה רמז כי תינת

מסורת הקריאה

כג (א) שמע. השי"ן בצירי. ונמסר עליו ה׳ קמץ, ור"ל צירי שהוא

לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃
ס ד כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ
תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־
תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת
מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב
עִמּוֹ׃ חמישי ס ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט
אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר
תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי
לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא
תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף

* שישי פסח

תרגום אונקלוס

ג. וְדַל מִסְכֵּינָא. לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ: ד. אֲרֵי תִפְגַּע (י"נ תְּעָרַע). תּוֹרָא דְסָנְאָךְ. אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי, אָתָבָא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ: ה. אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ. וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁקַל לֵיהּ. מִשְׁבָּק תִּשְׁבּוֹק מָא דִבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרֵיק עִמֵּיהּ: ו. לָא תַצְלֵי. דִּין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ: ז. מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רְחִיק. וּדְזַכֵּי וּדְינְפַק זַכַּי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל. אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא: ח. וְשׁוּחֲדָא לָא תְקַבֵּיל. אֲרֵי שׁוּחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין. וּמְקַלְקֵיל

תו"א ודל לא תהדר. חולין קלד: כי תפגע. מציעא לג: כי תראה. פסחים קיג מציעא לג: רבץ תחת. מציעא לב לג: וחדלת מעזב. מציעא לב: עזב תעזב. שם לא לב: לא תטה. כתובות קה סנהדרין לו. מדבר שקר. שבועות ל לא: ונקי וצדיק. סנהדרין לג מג: ושחד לא תקח. פתס יב כתובות קה: כי השחד. שם: ויסלף. שם:

בעל הטורים

להשליכו לכלבים: (ג) ודל. ב' במסורה הכא ואידך ודל מרעהו יפרד לומר אפי' הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו. ד' דין ואידך צדיק הראשון בריבו. לא תטה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו. לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו הבא אחריו: (ד) תועה. ג' במסורה חמורו תועה. והנה תועה בשדה אדם תועה מדרך השכל. ז"ש מצא פרה רועה אין זו אבידה מצא חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויצא מהדרך: (ה) שונאך. ב' במסורה חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם. משום דהכא מיירי בשני מיני שונאים ע"א ישראל דבשונא ע"א מנו' אומות דרשינן וחדלת מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו: רובץ. ג' במס' דין ואידך לפתח חטאת רובץ. רובץ בין המשפתים. לפתח חטאת רובץ זה יצה"ר שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש:

רשבים

ממיתה: (ג) ודל לא תהדר. כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא בצדק תשפוט עמיתך: (ה) חמור שנאך. דבר בהווה: עזוב תעזוב. לשון סיוע וחיזוק. כדכתיב ויעזבו (את) ירושלים עד החומה. ואפס עצור ועזוב: (ז) מדבר שקר תרחק. ואם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל. ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק בדין שכבר נגמר הדין לזכות אל תהרגנו עוד מאחר שכבר קבלת העדים וגמרת הדין ולא נתת לבך על זה עד לסוף שאם אתה הצדקתו אני לא אצדיקנו וחייב מיתה כדכתיב והאלהים אנה לידו: (ח) יעור פקחים. אצל פיקוח עין נופל

רש"י

(ג) **לא תהדר.** לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) **כי תראה חמור שונאך וגו'.** הרי כי משמש בל' דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו **וחדלת מעזב לו.** בתמיה: **עזב תעזב עמו.** עזיבה זו לשון עזרה וכן (מ"א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזור ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמי' לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאו של ישראל וחדלת: **עזב תעזב עמו.** לפרק המשא. מלמשקל ליה מליטול משאוי ממנו (ב"מ לב): (ו) **אבינך.** לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: (ז) **ונקי וצדיק אל תהרג.** מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: **כי לא אצדיק רשע.** אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) **ושחד לא תקח.** אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: **יעור פקחים.** (ב"מ קיא מכילתא) אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח

שפתי חכמים

שלך וקולר וכו': מ הוצרך הרב לפרש שההידור של דל על הטיה הדין לזכותו מפני שאין דרך הדיין להדר אלא לעשיר כמו שנא' לא תשא פני גדול אלא הכבוד הוא שמזכה אותו בדין ועל ידי הדין הוא מתכבד שאל"כ יצטרך לפרוע לו ואין לו והוא מזולזל:

תפסיר הרס"ג

ורא אלאכ'תר פמל: (ג) ולא תחאבי אלפקיר פי כ'צומתה: (ד) ואד'א פאגית ת'ור עדוך. או חמארה צ'לא. פרדה עליה רדא: (ה) ואד'א ראית חמאר שאניך. ראבצ'א תחת חמלה. פאנתה ען תרכה כד'אך. בל חטא תחט מעה: (ו) לא תמייל חכם מסכינך פי כ'צומתה: (ז) מן כלאם אלבאטל פאבעד. ואלברי ואלזכי לא תקתלהמא. פאני לא אזכי צ'אלמא: (ח) ולא תאכ'ד' אלרשא. פאן אלרשא יעמי עיון אלבצרא ען אלחק. ויזייף אלאקואל אלעאדלה:

נוה שלום

הרבים חייב אתה לנטות. (ג) לא תהדר, לא תחאבי, וכן תרגם לא תשא פני דל ועגינו כת"א. (ה) וחדלת, פאנתה, חדל שתעזבהו ותלך. עזב, בל חטא וכו', אבל תסייעהו להשליך המשא. (ח) דברי צדיקים, אלאקואל אלעאדלה, דברים המצודקים וכת"א

חלק הדקדוק

ח) יעור פקחים. בקלות הקו"ף

אבן עזרא

לעזור לרעהו: (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל. ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור אויבך. בחירק תחת היו"ד. והוא פועל כי מלת ואיבתי, מהפעלים היוצאים. והטעם אע"פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך. ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך. אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם. וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר. וכן ושמרת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו. רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור. ויש אומר כמו ויעזבו את ירושלים. לטעון המשא בדרך רחוקה: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר. וכמוהו לפני ה' אלהיך תאכלנו. הראוי לאכול. כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם. והאומר כי הוא בכור עדר. הבל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר. שלא ידין דין שקר. וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר. אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר. שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה. אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך. כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה.

אבי עזר

שם: (ד) (שור אויבך) הרב מחלק בין אויבך בחירק לבין אויבך בסגול. וכן בין חמור שנאך בפתח לבין שונאך בסגול.

מרפא לשון

ה"ג שלים פועל יוצא. ד) כי תפגע, ארי תפגע. כ"ל בסת"י וכ"ה במסורת וכ"כ היא"ר ז"ל וטעמו כמ"ש במכילתא ז"ל כי תפגע שומע אני כמשמעו ת"ל כי תראה ושומע אני אפי' ברחוק מיל ת"ל כי תפגע כיצד יתקיימו ב' מקראות הללו שיערו חכמים אחד מ"ע ומחצה במיל הוי אומר ריס נמצינו למדים שהוא עובר על מ"ע ועל מל"ת ע"כ ולזה לא תר' תפגע. תערע, משום דמשמע בסמוך דוקא. ומה שתר' כי תראה ארי תחזי לפי שהוא מלה"ק ג"כ כמו ואתה תחזה ואין ביניהם שינוי משמעות משא"כ תערע שאינו כמו תפגע ממש אלא לשון מקרה. איבך, סנאך. חבירו מוכיח עליו שהוא כמו שנאך ולקמן תר' ואיבתי את איביך ואסני ית סנאך. מפני שסמוך לו וצרתי וכו' וא"א לכפול בל' נקמה. ה) וחדלת מעזב לו, ותתמנע מלמשקל ליה. ה"ג דלא כנ"א מלמשבק. עזב תעזב עמו, משבק תשבוק מא דבליבך עלוהי ותפריק עמיה. נר' דמה שהוסיף משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי, הוא מטעם המקור והפעל ולכן תר' ל' עזיבה בשני פנים הא' על העזיבה המקורית שהיא עזיבת השנאה שבלו עליו והב' על העזיבה שבפועל שהיא הפריקה. ז) ונקי וצדיק, ודזכי ודנפק

חומת אנ"ך

תלוה בגימטריא אמת שהיא צדקה כאמור: (ה) **רובץ** תחת משאו. לפתח חטאת רובץ רובץ בין המשפתים כן היא במסרה. ואפשר רמז כמ"ש המפרשים דשעבוד מצרים היה ת"ל שנה וקושי השעבוד היו פ"ו שנה לנגד והוא כמנין אלהים והיו צריכים לישב ת"ל שנה כמנין חמשה פעמים אלהים ולא ישבו כי אם פ"ו ונשארו שמ"ד והם ד' גליות ולכך קורים רז"ל שמד לגלות. ושמ"ד וד' גליות הוא כמספר משאו עם הכולל. וז"ש רובץ תחת משאו בד' גליות ושמ"ד שנים כמנין משאו עם הכולל וכל זה גרם היצה"ר שנ' בו לפתח חטאת רובץ דאלמלא עשו העגל היה חירות משעבוד מלכיות. אך יש תקוה לישראל ללמוד בתורה ועל ידי זה תבא הגאולה כמש"ה גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ואמרו רז"ל דבזכות המשניות יבא המשיח ואמרו בזהר חדש דגאולה זו בזכות משה רבינו והוא תנא יקרא דאורייתא ולכן הגאולה זכות התורה וז"ש רובץ בין המשפתים כיששכר שעוסק תדיר בתורה. ואז רני ושמחי בת ציון ר"ת רובץ מלא: (ח) **ושחד**

מסורת הקריאה

קמץ קטן, ונמסרו בפ' ויצא כ"ט י"ג: (ג) ודל, מס"ק ב' קמץ א' דין. ב' מרעהו יפרד (משלי י"ט ד'): ותהדר, הה"א בשוא נח: (ד) כי תפגע. מלת כי במונח לפני גרשיים ונמסר במס"ג כי ה' ריש

תפסיר הרס"ג

(ט) ולא תצ'ג'ט ג'ריבא. פאנתם תערפון נפס אלג'ירב. וטאל מא כנתם ג'רבא פי בלד מצר: (י) סת סנין תזרע ארצ'ך. ותגמע ג'לתהא: (יא) ואלסאבעה תסייבהא ותד'רהא. ויאכל מנהא מסאכין קומך. ופאצ'להם יאכלה חיואן אלצחרי. כד'א תצנע בכרמך וזיתונך: (יב) סת איאם תצנע צנאיע. יאליום אלסאבע תסבת. לכי יסתריח ת'ורך וחמארך. ויקר אבן אמתך ואלג'ריב עמך: (יג)

נוה שלום

וכן תרגם לקמן (דברים טו יד). (יב) והגר, ואלג'ריב מעד, וי"ג ענדך, הגר.

אבן עזרא

כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי. ולא יתכן זה כי דברי סמוך: וטעם צדיקים. בדין לא צדיקים במצות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה. בעבור ואכלו אביוני עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה'. ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע. וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: (יב) שבת. גם הזכיר זה. בעבור וינפש בן אמתך. והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר עבודת כוכבים יהטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי, ולא כן. משפטי אלהים אחרים. ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם. גם שלא ישביעו בהם עובדיה. וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים. שלא תאמר לעובד כוכבים השבע לי

אבי עזר

כי מפרש תינת אויבך הוא בינוני פועל מקל ורואים שיש לו פועל כי הוא יוצא לשני כי מליכו ואיבתי את אויביך שהוא יוצא וכן מפרש בתיבת שונאך בפת"ח. זו טופס דברי הרב. אבל איכם מתישבים היטב על אופן דבריו. והיודע יפרש בענין אחר: (ח) (דברי צדיקים) כבר ידעת הפרש בין טעם הסמוך בסמיכות אל תואר שאחריו. כמו דבר גדול בשוא פרושו דבר של גדול. אף שהדבר בעצמו קטן. אבל עם הטעם מתואר בתואר שאחריו. כמו דבר גדול בקמץ. פרושו דבר שהוא בעצמו גדול. לכן לא אבה הרב דעת הגאון. כי לפי דברי הגאון פרושו דברים מדוקים. אבל הוא נגד חק הדקדוק כיון שהוא סמוך פרושו דברים

שמות כג משפטים

דִּבְרֵ֥י צַדִּיקִֽם׃ ט וְגֵ֖ר לֹ֣א תִלְחָ֑ץ
וְאַתֶּ֗ם יְדַעְתֶּם֙ אֶת־נֶ֣פֶשׁ הַגֵּ֔ר כִּֽי־
גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ י וְשֵׁ֥שׁ
שָׁנִ֖ים תִּזְרַ֣ע אֶת־אַרְצֶ֑ךָ וְאָסַפְתָּ֖ אֶת־
תְּבוּאָתָֽהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִ֞ת תִּשְׁמְטֶ֣נָּה
וּנְטַשְׁתָּ֗הּ וְאָֽכְלוּ֙ אֶבְיֹנֵ֣י עַמֶּ֔ךָ וְיִ֨תְרָ֔ם
תֹּאכַ֖ל חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֑ה כֵּֽן־תַּעֲשֶׂ֥ה
לְכַרְמְךָ֖ לְזֵיתֶֽךָ׃ יב שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙
תַּעֲשֶׂ֣ה מַעֲשֶׂ֔יךָ וּבַיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י
תִּשְׁבֹּ֑ת לְמַ֣עַן יָנ֗וּחַ שֽׁוֹרְךָ֙ וַחֲמֹרֶ֔ךָ
וְיִנָּפֵ֥שׁ בֶּן־אֲמָתְךָ֖ וְהַגֵּֽר׃ יג וּבְכֹ֛ל

תרגום אונקלוס

פִּתְגָמִין תְּרִיצִין: ט. וּלְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן. וְאַתּוּן. יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא. אֲרֵי דַיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: י. וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ. וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ: יא. וּשְׁבִיעֵיתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְטְשִׁנַּהּ. וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ. וּשְׁאָרְהוֹן. תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא. כֵּן תַּעֲבֵיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ: יב. שִׁתָּא יוֹמִין תַּעֲבֵיד עוֹבָדָךְ. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ. בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ. וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָּךְ וְגִיּוֹרָא: יג. וּבְכֹל.

תו"א וגר לא תלחץ. מציעא נט ס' הונאה בדברי הסכה פי' נפלה: והשביעית תשמטנה. סוכה מד מועד קטן ג מציעא לט: וינפש בן. יבמות מח: ובכל

רשבם

לשון עוורון. ואצל צדיק סילוף: (י) ואספת את תבואתה. בביתך ולא תניחנה הפקר אלא בשביעית השמטנה שלא תזרע ונטשתה שלא תאסוף תבואתה: להזכיר דגן ותירוש ויצהר וה"ה לכל אוכלין שהן

בעל הטורים

(י) את תבואתה והשביעית. לאסור פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית: (יא) ויתרם. ב' דין ואידך ויתרם אכלה אם לומר שפירות גידולי קרקע כדכתיב בפ' בהר סיני: (יא) לכרמך לזיתך. כמו מן תבואה דרך המקרא: (יג) ובכל

שפתי חכמים

נ ר"ל דין תורה כדכתיב משפטי ה' אמת וגו': ס י"מ כמו שאור דהיינו היצה"ר כלו' שיצה"ר שלו קשה ורע ונוח לפתות. וי"מ כיון שסר מן הדרך טוב אינו חוזר ע"י פיתוי דברים: ע פי' משום שהשמטה והנטישה כב"מ השמטת ונטישת דבר מדבר: פ במועד קטן פירש"י שחורשין תחת האילנות כדי שילמח וכב"מ פרש"י שמכסין בקש ובזבל שרשין של אילנות בימות החורף שלא יתקלקל מחמת הקור: צ דאם לא כן למה נאמר ויתרם וגו' הא לא שייך לומר להתיר אכילתו לחיה בשביעית דהא החיה לא ברשותו היא: ק פי' האי כן תעשה אריסא דקרא קאי כלו' כמו שעשית בשדה הלבן כן תעשה לכרמך וגו': ר דאל"כ למה נסמכה לשביעית אף שנאמרה לדברים שנתחדשו בה דהעבד הערל והגר תושב שיהיו שובתים ביום שבת אפ"ה יש ללמוד זה נמי מדכתבה פה: ש דאל"כ למה נאמר הא כבר נאמר בדברות אי משום שלא תאמר הואיל וכו' היה די לומר וביום השביעי תשבות: ת דלעיל בעשרת הדברות דבר בעבד כנעני שהוא נימול וכאן בעבד כנעני שהוא ערל והוא עדיין בתוך י"ב חדש משקנאו אבל יתר מכן ואינו רוצה לימול אינו רשאי לקיימו ערל: א דאי גר

רש"י

ויטתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי נ אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו ס רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. ע מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה פ מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת צ בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר ק בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ר ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים ש מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד ת הערל הכתוב מדבר: והגר. זה א גר תושב:

עניני חקים מצות ומשפטים

(י) ושש שנים תזרע את ארצך וגו'. עד הנה דברו המקראות קדם מדייניס ובעלי דינים ועדים שיהיה הכל על צד האמת והיושר ושלא יעוותו הדינים. ומאמת כי בעון עוות הדין רעב בא לעולם. ע"כ אמר פה להיפך. אם הדינים יהיו על צד האמת יהיה שובע בעולם. ושש שנים רצופות תזרע את ארצך ואספת את תבואתה ולא תצטרך להוביר השדה בינתים. רק בשנה השביעית לא תזרע. וכן תשמור את יום השבת ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ושש שנים תזרע וגו'. אתמר במדרש דאפי' אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו חייב לעבדה בכל יום. ונראה לה"ר משה דוקא בארץ ישראל כדי להרבות הפרשת תרומות ומעשרות:

שלש

נחל קדומים

כשהם קטנים. לקוטים בשם רבינו מהרח"ו ז"ל: יג (יד) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וגו'. פירש דרך הלצה הרב הגדול מהר"ש אלימאן ז"ל אב"ד בעה"ק חברון ת"ו בדורות שלפני פנינו במ"ש אל יאמר אדם שמור לי בצד ע"ז פ' ופריך ממ"ד היכא בת מר בקלגבו ומשני דכבר הוזכרה בכתוב ולפ"ז יכול לומר שמור לי בצד ע"ז שנזכרה בכתוב וז"ש ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו כי כל ע"ז שהוזכרה בכתוב יכול לו' שמור לי בצד ע"ז שהוזכרה בתורה וזהו תשמרו לומר שמור לי בצד פ' ושם אלהים אחרים שלא נזכרו בכתוב לא תזכירו. ואמרו לי שכן פי' הרב מהר"ם אלגאזי:

חומת אנ"ך

לא תקח. ס"ת אחד ואם לוקח ת"ו כופר באחד. ואותיות שאחר אותיות שחד הם תטה שאחר השחד ואחי תטה. מפרשים. וכתב רבינו אפרים ז"ל מכאן אמרו שאסור לו לאדם ליקח אשה שאינה הוגנת לו בגלל שוחד. שוחד בגימטריא יחס ועובר בלאו ואעפ"י שהוא לאו שאין ב"ד של מטה מוזהרין עליו מ"מ ב"ד של מעלה מלקין אותו כמ"ש רז"ל כל הכונס אשה שאינה הוגנת

מרפא לשון

דכי מן דינא, ה"ג דלא כמ"ש ודנפק זכאי והוא כפל לשון כחו"ש תלם בתוך תלם ממש ופירושו ל' עתיד מי שיש ללמד עליו זכות ואינו ל' עבר. ח) דברי צדיקים, פתגמין תריצין. תרגמו כמו דברים צדיקים, וטעמו גר' שכך כוונת הכ' ושחד לא תקח כי השחד שתים רעות עושה הא' שמכמא את הלב עד שלא ידע איזה חייב ואיזה פטור והב' שמהפך ומקלל פי' הטענות והוצרך לפרש ב' טעמים אלו לפי שאין הדין מתעוות אלא מצד ב' טעמים אלו או מצד שהדיין אינו יודע הדין או מצד שאינו יודע כוונת הטענות. יב) וינפש, וישקוט. מפני הכפל לא תר' וינוח כמו שתר' שבת

מסורת הקריאה

פסוק בטעם מונח לפני גרשיים וסי' א' כי תפגע, דין, ב' כי תשא (לקמן ל' י"ב) ג' כי רק עוג (דברים ג' י"ב) ד' כי תכלה (שם כ"ו י"ב) ונשמט אחד מהמסרה והוא כי לקחו (במדבר ל"ד י"ד). ושארא

אשר־אמרתי אליכם תשמרו ושם
אלהים אחרים לא תזכירו לא
ישמע על־פיך: יד שלש רגלים
תחג לי בשנה: טו את־חג המצות
תשמר שבעת ימים תאכל מצות
כאשר צויתך למועד חדש האביב
כי־בו יצאת ממצרים ולא־יראו
פני ריקם: טז וחג הקציר בכורי
מעשיך אשר תזרע בשדה וחג
האסף בצאת השנה באספך את־
מעשיך מן־השדה: יז שלש פעמים

תרגום אונקלוס

דַּאֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן. וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן. לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן: יד. תְּלָת זִמְנִין תֵּיחֲגוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: טו. יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר. שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דְפַקֵּידְתָּךְ. לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא. אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם. וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: טז. וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ. דְּתִזְרַע בְּחַקְלָא. וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקֵהּ דְּשַׁתָּא. בְּמִכְנָשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: יז.

תו״א אשר אמרתי שבת יח: ושם אלהים אחרים. סנהדרין סג קס: לא ישמע. סנהדרין סג בכורות ג: שלש רגלים. חגיגה ב ג: את חג. חגיגה יח: ולא יראו. חגיגה ז: וחג הקציר. חלה פד ביכורים פא חגיגה יח מנחות פד: וחג האסף. חגיגה יח ר״ה השנה יג מנחות פד:

בעל הטורים

שביעית אסורין בהנאה ותופסין את דמיהן וצריך לבערן: (יג) ושם אלהים אחרים. וסמוך ליה שלש רגלים לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע״א. וסמוך פסח לע״א לומר מה ע״א אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא: (טז) האסיף. ב׳ במס׳. דין. ואידך האסיף תקופת השנה והיינו דאית׳ בפ״ק דסנהדרין חג האסיף תקופת השנה שיהא חג האסיף בתקופה חדשה והיאך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע בהיפך שיהא בתקופה ישנה אלא ה״פ חג האסיף מתחיל עם כלות השנה א״כ צריך ולא דגן ותירוש ויצהר*. הרי שלשה רגלים תלוים

רשב״ם

אשר אמרתי אליכם. מיום התחלת הדברות עד עכשיו: תשמרו. חוזר וכופל ושונה אזהרותיו. ורבותינו דרשו לרבות שביתת כלים: (טז) וחג הקציר. קרבנות הכתובים בפ׳ שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה: בכורי מעשיך. להתיר חדש במקדש: וחג האסיף. חג הסוכות. בשעת האסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. וציות הכתוב לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע כולם בפירות הארץ. אביב. וקציר. ואסיף:

רש״י

(יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה ב באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (ע״ז ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע״א ג פלונית או תעמוד עמי ביום ע״א פלונית ד״א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך שסקולה ע״א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע״א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכיר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבוא׳ מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ד ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא ה חג השבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאים בעצרת היו מתירין ו החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנ׳ (במדבר כח) וביום הבכורים וגו׳: וחג האסיף. הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדו׳ ובחג אוספי׳ אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש

שפתי חכמים

לדק הא בגר כתיב וגרך אשר בשעריך א״כ דאי גר לדק הא ישראל גמור הוא: ב לכך אמרינן בכ״מ דעשה דוחה ל״ת לפי שכל עשה יש בו נ״כ ל״ת וא״כ הו״ל תרתי עשה ול״ת מש״ה דוחה את ל״ת גרידא: ג דאל״כ למ״ל קרא וכי תעלה על דעתך שיזכיר שם ע״א שהוא מכחיש בה ומוזהר עלי׳ לאבדה: ד וא״ל בכספים מדכתיב פני ואין מקבלין פני אדון אלא בקרבן ובמכילתא דריש נאמר שמחה באדם וגו׳ ונאמר שמחה בשמים מה של אדם דבר הראוי לבא בידי אדם אף של שמים דבר הראוי לבא בידי שמים והיינו עולות כי אינו דין שיהא שלחנך מלא ושלחן קונך ריקם. הרא״ם: ה כמו שמפרש רש״י והולך שנא׳ וביום הבכורים וגו׳ בשבועותיכם וגו׳ וכאן נמי כתיב וחג הקציר בכורי מעשיך מה בכורים דהתם חג השבועות אף בכורים דהכא הוא נמי חג השבועות: ו ומנחת העומר הקרבה בט״ז בניסן היתה של שעורים ואף מנחת קנאות הבאה מן השעורים אינה נקרב׳ מן החדש קודם הקרבת שתי

יניני חקים מצות ומשפטים

(יד) שלש רגלים תחוג לי בשנה. מאחר שזכר כאן דיני השמטה שאין בו חרישה וזריעה וקצירה ואסיפה. והשלש רגלים שלוה התורה קבעה זמן הפסח בזמן האביב ושבועות בזמן קציר חטים וסוכות בזמן אסיפת התבואות. ובשנת השמטה שלשה זמנים אלו בטלים. גם המועדים יהיו בטלים. ע״כ הזהיר הכתוב שהרגלים לא יהיו בטלים ואף זמני הרגלים לא יעקרו ממקומם. שבמועד האביב והקציר והאסיפה של כל שאר שנים יהיו המועדים אף בשנת השמטה:
הגה

תפסיר הרס״ג

וגמיע מא קלת לכם אחפצ׳ו. ואסם מעבודאת אכ׳ר לא תד׳כרון. ולא יסמע מן פאך: (יד) ת׳לאת׳ מראר. תחג לי באלסנה: (טו) וחג אלפטיר אחפצ׳ה, סבעה׳ איאם תאכל פטירא כמא אמרתך. פי וקת שהר אלפריך. לאנך פיה כ׳רגת מן מצר ולא תחצ׳רו בין ידיי פרג׳א: (טז) וחג אלחצאד בכור עמלך. אלדי תזרעה פי אלצחרי, וחג אלגמע ענד כ׳רוג אלסנה. וגמעך אעמאלך מן אלצחרי: (יז) ת׳אלת׳ מראר

נוה שלום

אשר בשעריך. (טו) את חג המצות, חג אלפטיר, תחלת דבור בלי ויו מוסיף. (יח) עד בקר, אלי׳ אלג׳דאה, על עלות השחר, ומזמן זה עד הנץ החמה נקרא בערבי ג׳דאה. (יט) ולא תבשל, ולא תטבך׳ לחמא בלבן, בשר בחלב. דלאו דוקא גדי ולרבות אמו וכפי מה

אבן עזרא

באלהיך: (יד) שלש (רגלים) פעמים. לי לבדי תהיה עבד. שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו. על כן כתוב אחריו (את) [אל] פני האדון ה׳ כמו פני האדון ה׳ וכן ולא יראו פני ריקם. והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם. על כן כתוב תחוג לי לבד: ומלת תחוג. תזבח. כמו אסרו חג בעבותים: רגלים. מגזרת רגל. כי רובם רגלים הם: (טו) את חג המצות. החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה. והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות. כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים. והנה הוא חיוב. ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך. כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי. ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם. כמו ופני לא יראו. וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים. והעד ונראה את פני ה׳. גם יראה כל זכורך את פני השם. כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים. והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטים. כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת. והחל ממרחשון לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם. הזכרים לבדם שהם בני מצות

אבי עזר

של אנשים לדיקים וק״ל: (טו) (רבים חשבו כי לא יראו) צ״ע להבין פ׳ ראב

מרפא לשון

וינפש שבת ונח. חי) לא תזבח על חמץ. לא תכוס. והחכם בעל ס׳ נל״ג בדה מלבו לתר׳ לא תדבח מפני השערה כוזבת שהעלה ומי פתי ישמע למי שישבש הספרים בטעם מתקבל כ״ש בלי טעם ואמנם אם תרצה לדעת מה בין ל׳ נכסא, ובין ל׳ דבחא אומר אני שלשונות אלו הונחו על ענין שני מקרים הבאים מכח השחיטה הא׳ הפסד הב״ח ממה שהיה ב״ח ראוי למלאכה ולולדות והב׳ תועלת השחיטה לאדם שמכשרת הב״ח לאכילה מאיסור אבר מן החי והפעל נכסא שהוא תרגום שחיטה וטביחה הונח על המקרה הא׳ שהוא הפסד הב״ח והראיה שכן לשון זה נופל על הריגת האדם כמו וישחטם במדבר, וישחטם בנחל, שר הטבחים, והפעל דבחא

מסורת הקריאה

במקף: (טו) למועד, נמסר במס״ג ו׳ רפין, ר״ל שהלמ״ד בשוא והמ״ם רפי, א׳ חדש האביב (דין) ב׳ וחברו (לקמן ל״ד י״ח) ג׳ ואתה לא באתה (ש״א י״ג י״א) ד׳ ויצא יהונתן (שם כ׳ ל״ה) ה׳ ויאמר הנני מודיעך (דניאל ח׳ י״ט) ו׳ כי למועד (שם י״ב ז׳) ושארא הלמ״ד בפתח והמ״ם בדגש: כי בו. נמסר עליו ס״א, פי׳ בספרים שלפנינו מלת בו בטעם טפחא שהוא טעם מספיק ומלת יצאת בטעם מונח שהוא רהוט למלת ממצרים. אבל ספרים אחרים אומרים כי מלת בו בטעם מרכא ורהוט למלת יצאת שהוא בטעם טפחא, מבין חדות, ולי נראה דכונתו דבספרים שלפנינו מלות כי בו במקף ובטפחא, ובס״א כי בו במרכא טפחא ובלא מקף: יראו. היו״ד במתג והטעם

בְּשָׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי
הָאָדֹן יְהוָה: יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ
דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־
בֹּקֶר: יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ
תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: ששי פ
כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ

תרגום אונקלוס

תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא. יִתַּחְזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ. קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: יח. לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי. וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִמַּדְבְּחָא. תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: יט. רֵישׁ. בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ. תַּיְתֵי. לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כ. הָא אֲנָא. שָׁלַח

תו"א יראה. סנהדרין ד: כל זכורך. חגיגה ז ס' הזוהר פ' שלח לך: לא תזבח. פסחים סג לה: זבחי. פסחי' סו: ולא ילין חלב. פסחים עא חגיג' י: ראשית. בכורות עח עס פסחים עח בתרא פא: לא תבשל. קידושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו: בחלב אמו. סנהדרין ד חולין קיד: הנה אנכי. ב"ק לג עקרי' מ"ד פל"ו:

תפסיר הרס"ג

פי אלסנה. יחצ'ר גמיע רגאלך. בין ידי אלסייד אללה: (יח) ולא תד'בח פסחי עלי כ'מיר. ולא תביית שחום חגי אלי אלג'דאה: (יט) ואואיל בכור ארצ'ך. תאתי בהא אלי בית אללה רבך. ולא תטבך' לחמא בלבן: (כ) האנא באעת' במלך בין ידיך. יחפצ'ך פי

אבן עזרא

ואינם חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים. חלב חגי הוא שה תמים שהוא חיוב. וכן כתוב בהעלות העולה והחלבים עד הבקר: (יט) ראשית. זהו ואם תקריב מנחת בכורים. כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכורים: אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד. ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים. כי ככה לא ימצא בלשון הקדש. ועוד מה טעם לא תבשל. ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואת שמש. מה טעם לומר בחלב. ואנה מצאנו כלשון הזה. ועוד מה טעם אמו. ואנה נקרא העץ אם המגד. וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך. והנה גם הוא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה. והוא הישר. רק הזכירה עם הבכורים. כי אז ירבו ויגדלו הגדיים. ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר. שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת. ועוד כי ראיתם בשל הקציר. ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש. וככה הבשילו אשכלותיה. ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש. וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו. ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר. רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים. כי גדי גדול מגדי עזים. כי עודנו צריך היותו עם העזים. וככה שעיר ושעיר עזים. וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב. ועתה אפרש. דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה. כמו בת היענה. למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין. וכזה לא מצאנו. דע כי בשר יענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין. רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן. וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי אינו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב. והחלב אינו כן. כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב. בעבור שיש בטלה ליחה רבה. וככה בחלב. והנה הוא מזיק. על כן לא יאכל. ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא

רשב"ם

(יז) האדון ה'. והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא. שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישראל. וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו'. וכן בכל מקום לפי ענין* המעשה (בהקב"ה) שבפרשה קורא את הקב"ה. וגם רבותינו דרשו הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוציא דיורין ומכנים דיורין: (יח) לא תזבח על חמץ. שתהא השבתת שאור קודמת לוא"ו שעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת הפסח* משבע ולמעלה: חלב חגי. הפסח. כתוב בו ולא תותירו ממנו עד בקר. וה"ה לאימורין: (יט) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא ולקחת מראשית כל פרי האדמה. בעלותך ברגלים אז תביא ביכוריך: לא תבשל גדי בחלב אמו. דרך העזים ללדת שני גדויי יחד. ורגילים היו לשחוט אחד מהם ומתוך שרוב חלב בעזים כדכתיב ודי חלב עזים ללחמך וגו'. היו רגילים לבשלו בחלב האם ולפי החווה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדבר ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן ללמדך דרך תרבות צוה הכתוב לפי שברגל היו אוכלי' בהמות הרבה. הזהיר בפ' רגלים שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו. וה"ה לכל בשר בחלב כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין: (כ) שולח מלאך וגו'. כדכתי' ביהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי להושיע את ישראל:

רש"י

פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית ז הוצרך לו' שלא יתעקרו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים ח שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את ט הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ (מכילתא פסחים סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. י חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כ כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנא' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן ל בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי מ לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת נ המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא ל' ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות ס בתורה שכתוב גדי והוצרך לפ' אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכ"מ שנא' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול (פסחים כז חולין קטו): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין

שפתי חכמים

הלחם הבאים מן החטים: ז דאם לא כן הא כבר אמור (נח"י) ונ"ל דה"פ הואיל והרגלים תלויין במלאכת התבואה חג האביב חג הקציר וחג האסיף ובשביעית אסורים קצירה ואסיפה סד"א דהרגלים ג"כ לא ינהגו קא משמע לן: ח אמר הזכרים להורות שזכורך במלאפו"ם הוא כמו זכר בקמ"ץ ואמר שבך להורות שהכנוי של זכורך הוא במקום כך ולא במקום שלך כי אין הזכרים קניים לך כמו ביתך ושדך רק פירוש הזכרים שבך כלומר הנמלאים בך ובעמך: ט אמר את הפסח במקום דם זבחי להורות שאין זבחי האמור כאן אלא הפסח בלבד לאפוקי חגיגה ואמר בי"ד בניסן להורות שאין זה הלאו אלא בי"ד בניסן בלבד ולא בשאר ימות השנה ואמר עד שתבער החמץ במקום על חמץ מפני שעל חמץ משמע על החמץ ממש לכן אמר עד שתבער החמץ: י פירוש כשנזרק דמו ביום באם היו החלבים על גבי הרצפה דהיינו חוץ למזבח עד אחר שעלה ע"ה נפסלו בלינה [מגילה דף כ]: כ פי' היא העולה כל הלילה לאו למעוטי להקטרה מן הבקר ואילך אלא לומר שאם העלו על המזבח אפי' רגע אחד קודם אור הבקר כשר להקרבה אפי' אחר אור הבוקר. ואין להקשות אם כן תרי קראי ל"ל י"ל דעיקר קרא דעל מוקדה וגו' בא ללמד שמלוה להעלותן על המזבח מעת שקיעת החמה ויניחן שם כל הלילה כדי שיתעכלו יפה ואגב נלמד ג"כ שאם היו על המערכה כשרים להקטרה אפי' אחר אור הבוקר וכדמשמע הקרא דלא ילין ובזה יתורצו קושיות של הרא"ם: ל ובקצת נוסחאות איתו רק כתיב בכורי אדמתך אדם נכנס וכו' וכ"כ הרא"ם והג"א דאין השביעית חייב בבכורים דאין יכול לומר ועתה הנה הבאתי וגו' אשר נתת לי דהא לו לא נתן אלא הוא הפקר לכל: מ דאל"כ היאך הוא יודע איזהו ראשית או לא: נ כדילפינן מג"ש דארץ ארץ והוצרך לפרש זה משום דאל תקשה א"כ היה צריך כל הימים לחפש ביערים ובשדות אחר כל המינים איזה פרי נתבשל בתחלה כדי להביא אותם בכורים: ס כדי שלא יקשה לך דלמא מה שכתוב גדי העזים בנין אב הוא ללמדך בכ"מ שנאמר גדי היינו גדי עזים לכ"פ שאתה מוצא בכמה מקומות והוו להו ב' כתובים

ענין שליחות המלאך לפניהם

(כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'. מאמר זה נמשך למעלה לסוף סדר יתרו שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. אמר הקב"ה למשה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) הנה אנכי. בזכות עשרת הדברות שמתחילין באנכי ישראל מרדים מהתגלות אלהותי אליהם. ולכן סנה אנכי שולח

מרפא לשון

שהוא תרגום זביחה הונח על המקרה והב' שהוא הכשר הבהמה לאכילה ולשאר הנאה ותועלת. והראיה שלא נזכר ל' זביחה אלא על שחיטת ב"ח לאכילה או לתועלת כפרה כגון אצל קדשים וכן בכל מקום לא נמצא ל' שחיטה שתר' בל' דבחא וכמו שנת' בסוף פ' וירא שהכל בכלל הפסד החיים ואין הכל בכלל תועלת הבשר ואמנם לשיתוף הפעולה הזאת עם ב' מקרים אלו יבא ל' זביחה בלה"ק במקום ל' שחיטה שתר' נכסא כמו שנ' כאן לא תזבח על חמץ ובפ' כי תשא (לד כה) נאמר לא תשחט. ויתכן שיהיה הלשון מכוון כנגד אותו מקרה ואנחנו לא נדע הטעם ולכן אין לסמוך על זה לשנות שום גירסא אלא יבקש טעם לכל גירסא עפ"י דקדמה זו ואם לא ימצא יתלה החסרון בדעתינו ואני בס"ד מפרש כל מקום שנזכרו לשונות אלו עפ"י המקרים האלו ולא מצאתי בהם שוב סתירה וכמו בכאן שתר' לא תכוס שטעמו שלא יאבד קרבן הפסח וישפוך דמו באיסור כשיש ברשותו חמץ שהוא כטובל ושרץ בידו שאינו אלא מפסיד הבעל חי ויש לך לראותו בכ"מ הנושא של פועל הזביחה שאם הוא הב"ח מתר' נכסא ואם הוא בשרו מתר' דבחא. ואכמ"ל. יט) לא תבשל גדי בחלב אמו, לא תיכלון בסר בחלב. תרגמו כלשון הקבלה שלא לאכול בשר בחלב כמו שתר' ולטוטפות, ולתפילין, וכיוצא ויש מקשים למה תר' בכל הג' מקומות שנזכר הלאו הזה בתורה בל' אכילה ולא חש להשמיענו איסור הבישול ותירצו לפי דרכם ואני אומר שאין זה אלא לדעתם שהתרגום שהוא מדעת אונקלוס, אבל אם נניח שכבר קדם אף בסיני כמ"ש רז"ל נר' פשוט שאין בו קושי כלל שכן ל' הכ' לא תבשל גדי בחלב אמו אין משמעותו אלא שלא לאכול בשר בחלב כי מש"ה לא תבשל הכוונה בו לא תאכל ומ"ש לא תבשל במקום לא תאכל פירושו בגמ' סנהדרין ע"ב הטעם דדרך בישול אסרה תורה פירוש כדי לגלות שהאיסור הוא על החלב שהוא צלול כמים ומבשל לא על החלב שהוא מטגן כשמן. ואמנם איסור הבישול וההנאה אינו למד מלשון הכתוב אלא מהכפל ויתורא דקראי כי הכפל לא יבא אלא להוסיף הענין ועל זה נמצא הרבה דעות כדאי' במכילתא ז"ל מפני מה נאמר לא תבשל גדי בג' מקומות ר' ישמעאל אומר כנגד ג' כריתות שכרת הקב"ה עם ישראל וכו' ר' יונתן אומר א' לבהמה וא' לחיה וא' לעוף. רשב"י אומר א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול וכו' ע"ב

לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר
מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ
כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי
בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר
וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־
צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ
וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃

תרגום אונקלוס

מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ . לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא . וּלְאַעָלוּתָךְ . לְאַתְרָא דְאַתְקֵינִית : כא. אִסְתְּמַר מִן קֳדָמוֹהִי . וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵיב לְקִבְלֵיהּ . אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן . אֲרֵי בִּשְׁמִי מֵימְרֵיהּ : כב. אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ . וְתַעְבֵּיד . כֹּל דַאֲמַלֵּיל . וְאֶסְנֵי יַת סָנְאָךְ . וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ : כג. אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ . וְיָעֵילִנָּךְ . לְוָת אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי . וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי . חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי .

תו"א אל תמר בו . סנהדרין לח : כי שמי. של עקידה שער מו :

בעל הטורים

שיהא בתקופת השנה חדשה : (כב) וצרתי . ב' במסורה דין ואידך וצרתי עליך מוצב והקימותי עליך מצודות מלמד שצר את פיך : כי שמי בקרבו . בשמי הוא מצוה לכם . אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות : (כג) כי ילך . שהרי

רשב"ם

(כא) אל תמר בו . מגזירת אם המר ימירנו . ואם הוא דגש . הרי הוא מן זריתו לא נמר . כמו אל תפל דבר מגזירת נפל . אבל אינו מגזירת סרבנות מן* מרה מריתם . שא"כ היה לו לומר אל תמרה כמו כל איש אשר ימרה

רש"י

להטות ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה ע בקרבך : אשר הכנותי . אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר פ כנגדו וזה א' מן המקראו' שאומרים שבהמ"ק של מעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה : (כא) אל תמר בו . לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך : כי לא ישא לפשעכם . אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו : כי שמי בקרבו . מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרו"ן ששמו כשם רבו . מטטרו"ן בגי' שדי : (כב) וצרתי . כתרגומו

שפתי חכמים

הכאים כאחד ואין מלמדין לכ"ע : ע ואע"פ שמשה רבינו ע"ה ביטל אותה גזירה שנאמר פני ילכו וגו' מ"מ בימי יהושע חזר שנאמר אני שר צבא ה' עתה באתי עי' בהרמב"ן : פ דאל"כ אשר

דעת זקנים מבעלי התוספות

אני שולח מלאך לפניך לשמרך . ד"א אמר לו הקב"ה הנה אנכי אמר לו משה איני מבקש מלאך לילך עמנו אלא אתה בכבודך ואם אין שכינתך הולכת עמנו אין אנו זזין מכאן . אמר הקב"ה אפי' מלאך אינני שולח אלא הצרעה דכתיב וגם את הצרעה ודוקא לעולם הזה שולח צרעה אבל לעתיד לבא הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הה"ד הנה אנכי שולח לכם מלאך :

(כא) כי לא ישא לפשעכם . כל מקום שהוא משולח עושה שליחותי אבל אינו יכול לישא פניך כדכתיב ישא ה' פניו וגו' ולא מלאך כי שמי בקרבו לכך אני מזהירך שלא תמרה בו שאם תמרה בו כאלו אתה ממר' בי לפי ששמי בקרבו והוא לא יוכל לישא לפשעכם כי ההמראה תלויה בי משל לממרה פי הגזבר שאין בידו לפטור כי ההמרות תלוי במלך ופירש"י כי שמי בקרבו זה מטטרון ששמו כשם רבו כי מטטרון עולה בגימ' שד"י . ווכר לדבר כי שמי

ענין שליחות המלאך לפניהם

שולח מלאך לפניך . ולא יהיה המלאך הזה לשר ומושל על ישראל כדרך כל השרים של מעלה המושל כל אחד על אומתו וכל האומה היא תחת הנהגת השר הממונה עליה . אלא בלכד לשמרך בדרך והוא המדבר בעוד שילכו בו ולהביאך אל המקום אשר הכנותי והוא הארץ הקדושה והמחוז אשר הכין להושיבכם שמה . והיתה אם כן כיד המלאך הנהגתו ושמירתו לישראל בעודם בדרך במדבר עד שיבואו לארץ . לא עוד . כי לא ילך המלאך עוד בפניהם כבואם לארץ . ולא לענין הכבוש כי ילך לפניהם ה' ושמה תדבק השגחתו בהם לא ע"י שליח כמו שיעדו לאברהם אבינו . ומשה רבינו לא בקש ע"ז שהקב"ה בעצמו ילך לפניהם ולא המלאך . לפי שראה היות הדבר ראוי והגון ושלא היה מן הדין שיעשה הקב"ה עמהם הפליאה העצומה ההיא מדבוק שכינתו בארץ מדבר הבלתי מוכן אלי' מבלי הכרח ולורך רב . וחשב עם זה שעוד מעט ימים או עשור יבואו אל ארץ הנבחרת ויראה אליהם שם כבוד ה' . ואחה תראה שאדון הנביאים לא בקש מהקב"ה שיעשה נס גדול מבלי הכרח רב כי הוא לא בקש של המן וענני כבוד ולא על הבאר והתגלות השכינה על הר סיני לבלתי מוכנים בטבעם . וכל מה שנעשה מזה הקב"ה עשאו בחסדו המוחלט ולכן שתק הנה מרע"ה ולא בקש ע"ז עם היות שבהליכת המלאך תהיה מדרגתו שפלה בהדלו נבואתו ממנו . אך לפי מה שירד לעומק המחשבה האלהית נראה שהמדבר היה בלתי מוכן אבל מונע בטבעו לדבקות האלהי ושבמהרה יבואו אל המנוחה ואל הנחלה ותחול בתוכם השכינה כבראשונה קבל הענין הזה בתקותו שעוד מעט תשוב העטרה ליושנה בארץ הטובה והמוכנת אליה . ולכן להיות המלאך הזה השלוח למשה מנהיג נגיד ומלוה לישראל כל ימי היותם במדבר . הזהירם הקב"ה השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו . לא ימרו את פיו . בעשותם דבר שימנע מהם . אלא לא תעשו דבר שילוה שלא לעשות . ושמע בקולו לעשות דבר שילוה לעשות . כי אם תמרו בו לא ישא לפשעכם . כי אין לו רשות למחול ולסלוח . ומה שהוא מלוה לא מפי עלמו מלוה . כי שמי בקרבו . כי בשמי ידבר ע"כ תשמעו בקולו ותעשו ככל אשר ילוה לכם . כי אם שמוע תשמעו בקולו ועשית כל אשר אדבר . כי אנכי המדבר רק מחמת שלא תוכלו לשמוע בקולי . ע"כ תשמעו את קול המלאך . ר"ל שכינה מדברת ע"י גרונו של המלאך . שיתגשם קולי בקול מלאך . וכבוש הארץ וגרוש הכנענים ממנה לא יעשה המלאך השלוח

תפסיר הרס"ג

אלטריק. ויאתי בך. אלי אלמוצ'ע אלד'י אצלחתה לך : (כא) פאחד'רה ואקבל אמרה ולא תכ'אלפה. פאנה לא יצפח גרמכם. ועלי' אן אסמי מעה: (כב) פאנך אן קבלת אמרה. וצנעת גמיע מא אקולה. עאדית מעאדייך. וצ'ארת מצ'אררייך : (כג) ואד'א סאר מלכי בין ידיך. ואדכ'לך. אלי אלאמוריין ואלחתיין. ואלפרזיין ואלכנעאניין. אלחוייין

נוה שלום

שבא בקבלה עיין רש"י ז"ל. (כא) לפשעכם, לגרמכם, בצ'ם אלגים. (כד) ועבדתם, ואעבדו אללה, ענין עבאדה'

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): כ) לשמרך בדרך. בכל התיגאן אין במ"ם מאריך והקמץ חטף

אבן עזרא

קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב. ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים. כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו. וכן אוכלים אותו בספרד ובאפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל. גם ככה היה מנהג הקדמונים. שני גדי עזים טובים. ונעשה לפניך גדי עזים. והכהן אוכל גדי עזים אחד לחטאת. ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו. ויש אומרים כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים. ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים. אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו. גם לא תקח האם על הבנים. ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו חלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא. והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה אז הוא יותר ערב. והכתוב דבר על ההווה. והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק. ואסרו בשר בחלב. והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה. ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית. במקום כל אחד מהם : (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל. כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ. ורבים השתבשו בזה. יש אומרים כי המלאך (הוא) ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו. ואחרים אמרו (הוא) ארון הברית. ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו. ואמרו לא ישא השם לפשעכם. וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם. הוא ישלח מלאכו לפניך. המלאך הגואל אותי מכל רע. ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ומלאך פניו הושיעם. ויצא מלאך ה'. ויאמר ה' למלאך המשחית בים. אלהי שלה מלאכים. דמה לבר אלהין. ורבים כאלה. ובספר דניאל שר יון ושר פרס. כי אם מיכאל שרכם. והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים. גם כתוב עליו. אחד השרים הראשונים בא לעזרני. שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות. וזה המלאך הוא מיכאל : לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע : אשר הכינותי. לך. כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש : ((כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע. וככה שטן איוב מלאך היה. וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו. והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד : ומלת אל תמר בו. קשה. והנה נראה הטעם כמו וימרו בי. רק היה ראוי להיותו תמרה. על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל ועל דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל. כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל. כמו ונבלה שם מגזרת בבל. ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק. ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו. כי שרית עם אלהים. וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו. על משקל מכס. שהוא מגזרת תכוסו על השה. מפעלי הכפל : כי לא ישא לפשעכם. עם למ"ד. כמו שא נא לפשע עבדי. ודע

מרפא לשון

ולא בא התרגום כל רמזי התורה ודרשותיה אלא לפרש פשט הלשון של מקרא ועוד אלו תרגם הא' לאיסור אכילה והא' לאיסור הנאה והא' לאיסור בישול כרשב"י היו דברי רבי ישמעאל וחביריו נדחים. כא) כי שמי בקרבו, ארי בשמי מימריה. עיין מ"ש הרמב"ן

חומת אנ"ך

לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו והיינו מלקות: (יט) לא תבשל גדי. רמז אין ליקח מנקת חבירו עד שתגמול בנה כ"ד חדשים תבש"ל ימים הוא כמשך בחלב אמו זהו אל תשג גבול עולם קרי ביה גזול עלם ובשדי יתומים אל תבא לשון שדיים. ר' מהר"א מגרמיזא ז"ל : (כ) הנה אנכי. בזכות אנכי עשרת הדברות שולח מלאך משמע מלאך אחד לרבים וכתיב כי מלאכיו יצוה לך משמע רבים ליחיד וכן חונה מלאך ה' סביב ליראיו אלא זכותא

מסורת הקריאה

באל"ף : (כא) תמר, התי"ו בפתח והמ"ם בדגש : (כג) לפניך, הנגינה

כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם
כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר
מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־
מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃
שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה
בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃
כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי

תרגום אונקלוס

וַאֲשֵׁיצֵינוּן: כד. לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן. וְלָא תַעֲבֵיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן. אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִנּוּן. וְתַבָּרָא תְּתַבַּר קָמָתְהוֹן: כה. וְתִפְלְחוּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתָּךְ (בנ"י מִשְׁתְּיָךְ). וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ: כו. לָא תְהֵי. תַכְלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ. יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים: כז. יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ. וַאֲשַׁגֵּישׁ יָת.

תו"א ועבדתם את. קמא לב מליעא קז: וברך את. ברכות מח עירובין פט: ב"ק לב מליעא קז מקרי' מ"ב ופ"ד פ"כ: מחלה. מליעא קז: את מספר. ר"את השנה יח יבמות מט סוטה יג קידושין לח: את אימתי. סוטה לו:

רש"י

צ ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם ק אלהות: מצבותיהם. אבנים שהם מציבן להשתחות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה ר רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרוי משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשהפוך לדבר בלשון

תפסיר הרס"ג

ואליבוסיין, ואגחדתהם: (כד) לא תסגד למעבודאתהם ולא תעבדהא. ולא תעמל כאעמאלהם. בל הדמהא הדמא. וכסר מר'אבחהם תכסירא. (כה) ואעבדו אללה רבכם. ויבארך פי טעאמך ושראבך. וי'זיל אלאמראץ' ענך: (כו) לא תכון מת'כל ועאקר פי בלדך. ואתצא איאמך אכמלהא: (כז) ואבעת' בהיבתי בין ידיך. ואהים גמיע

נוה שלום

אללה בלע"ר ליחד את ה' להללו ולברכו לאהבה אותו ולירא מפניו

אבן עזרא

כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו. כמו ואף לאמתך תעשה כן. וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו. גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל. וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק. על כן היה כבוד השם בקרב המחנה. ונוסע בתוך המחנות. וכן כתוב כי אתה ה' בקרב העם הזה. וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו. ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו. ואחר כן ועשית כל אשר אדבר. והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש. כי הוא בעצמו אין נוגה לו. ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום. ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות. ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות. והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור. ופנים שהם למעלה ממנו חשך ולא אור. והנה תסתיר אור השמש. גם במחצית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור. והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר. והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת. ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת: (כב) בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד. וכתוב ואיבתי את אויביך. גם ציד חיה. אמר צידים. ודין עני לא דנו. וכתוב והיה ה' לדיין על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: (כג) כי. צום בעת בואם אל הארץ שיסירו כל עבודת כוכבים. והזכיר ששה גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם. בעבורו אמר והכחדתיו מיד. כי האחרים מעט מעט יגרשם. או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד. כמו בנות צעדה עלי שור: (כד) לא. זהו שהזכרתי. שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא הסוף. כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף. ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעשאוה יושביה. כי העובד עבודת כוכבים כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה. ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות. הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה. הא' וברך את לחמך ואת מימיך. והב' והסירותי מחלה מקרבך. והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. והד' את מספר ימיך אמלא. והנה כל אלה בגוף האדם. ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך. והוא את אימתי וגם את הצרעה: אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות. ולא התעסקו בחכמת התולדת. על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות. בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות. ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש. כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת שררה ולהתגבר על כל העומד

רשב"ם

ילך: (כד) כי הרס תהרסם. מדעתי הגהתיו תהרסם משקל דגש מנעורי. ושבשתי ספרי צרפת שנקד בהם תהרסם. והוא משקל רפי. כמו הרג תהרגנו. אבל מאחר כי הרס משקל דגש צ"ל כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר. ושוב מצאתי בכל ספרי אספמי' ואשכנז כמו שהגהתי משקל דגש: (כה) והסירותי מחלה. שבאה ע"י מים רעים כמו שפירשתי במרה: (כו) לא תהיה משכלה. ואפי' בגודלו לא ימות. אלא את מספר ימיך אמלא. לבא בכלח אלי קבר: (כז) את אימתי. חתת אלהים על בעלי מלחמתך: והמתי והממתי מהומת קולי. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם וכן ברק ויהום. כמו מן סבב סבותי. אבל לשון מיתה יאמר והמתי" כמו והמתתי. (לא) ושתי

בעל הטורים

הקב"ה על ז' עממין בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת. ואמר וברך את לחמך ל' יחיד דלכל א' וא' מברך לפי ענינו: וברך. ג' במסו' דין ואידך וברך פרי בטנך וברך עלי את אלקנה ואת אשתו כדאיתא בברכות בכוס של ברכה משגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברך פרי בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך ברכת המזון ושגרו לאשתו וברך פרי בטנה וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו וזה וברך עלי וברך פרי בטנך: מימיך. ג' דין ואידך ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם מחוטב עליך על שואב מימיך. ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאע"פ שבירך מימיהן ולא היו צריכין למים אחרים קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסניא שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל אכסניא כדי להנאותו: והסירותי. ב' במסורת הכא ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה להסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחו: והסירותי מחלה מקרבך. וסמיך ליה לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא אמלא אמלא שולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה: (כו) אמלא. ג' במסורה דין ואידך ואולרותיהם אמלא ופי אמלא תוכחות כשהלדיק נפטר מן העולם וממלא מספר

שפתי חכמים

שכיונתי לך מבע"ל אבל הכיונתי סתם משמע לעלמו: צ ולא תפרש כמו ונרת הכסף: ק ולא לעובדיהם כמ"ש כמעשיהם שבלדו: ר כלומר כל המקרא מוסב על המאמר ועבדתם את ה' אלהיכם כאלו אמר עבדו את ה' וכזה יברך לחמך ומימיך וגו'

דעת זקנים מבעלי התוספות

בקרבו תשי' היו"ד משמי וישאר ש"ד ובית קו"ף של בקרבו באתב"ש שדי עם יו"ד של שמי וישאר לך מתיבת בקרבו שם שדי רבו ואומר ה"ד משה שלכך אני אומר עליו ששמו כשם רבו לפי שנקרא שמו באלפא ביתא דר' עקיבא ושם מונה ע"ב שמות שיש לו:

ענין שליחות המלאך לפניהם

השלוח לפניכם כי אם על ידי. ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך. אני בעלמי אלחם בהם. כי ילך מלאכי לפניך על והביאך אל האמורי וגו' ואח"כ והכחדתיו. את המלאך. שיחזור למקומו בשמים ממעל. וסמך לזה אזהרת עבודת האלילים מחמת שיהיו מורגלים לראות המלאך ההולך לפניהם כל ימי הלוכם במדבר. כשיבואו לא"י והמלאך לא יהי' עוד יעשו להם אלילים לורות המלאך הזה. ויאמרו הלא היינו עד עתה מונהגים ע"י מלאך בכל העכו"ם. וכאשר להם לורות וטלמסאות כן אעשה גם אני ע"כ אנכי מלוך לא די שלא תעשה אלילים חדשים עבורך. רק את האלילים של העכו"ם תאבד ג"כ והרס ושבר את אליליהם וכל מלבותם השייכים לאליליהם:

עניני נתינת שכר הטוב

(כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וגו'. עיקר הצלחת האדם הוא בשלשה ענינים בני חיי ומזוני. נגד מזוני אמר וברך את לחמך ואת מימיך. ונגד בני אמר לא תהיה משכלה ועקרה. ונגד חיי אמר את מספר ימיך אמלא. והתחיל בלשון רבים ועבדתם וגו' וסיים בלשון יחיד לחמך ומימיך. לא תהי' וגו' בארצך. את מספר ימיך אמלא. כי עבודת ה' מקובלת יותר כשרבים עושים המצוה בצבור. הן בלמוד התורה הן בתפלה ובעשיית שאר מצות כי ברוב עם הדרת מלך. ועם כל זה אינו דומה כונת המצוה לכולם יחד. ע"כ בנתינת השכר יתן הקב"ה לכל אחד כפי המגיע לחלקו. ואת אשר טוב לזה יוכל סיות שאינו טוב לחברו ע"כ יתן ה' לכל אחד שכרו מה שיודע הקב"ה שטוב לו:

נשלחתי

מרפא לשון

ז"ל ב' ויקרא. כה) וברך את לחמך ואת מימך, ית מיכלך וית משתיך. ה"ג ובקדמוניות משתך וכ"כ היא"ר ז"ל ואינו אלא כדי לזווג המלות, מיכלך, ומשתך. ופירושו משתה של יין. וכמ"ש בפ"ק דעירובין מה לחם שניקח בכסף מעשר אף מים שניקח בכסף מעשר ומאי ניהו יין ודקא קרי ליה מים לומר יין שיתברך כמים שאם אינו נשפך כמים אינו בכלל ברכה וכ' מהרש"א ז"ל שכן הוא לפי התר' שתר' ית מיכלך וית משתיך שאין טעם לקרות המשתה ע"ש המים, אלא על שם משתה היין יעש"ב. ונר' שמזה הלשון מה שאנו או' בסליחות ברך את לחמינו ואת מימינו שהכוונה על הלחם והיין כטעם לשון הכתוב כמו שנת'. כו) לא תהיה משכלה, תכלא. ה"ג כמו שכולה ול"ג מתכלא כל' המקרא ונר' הטעם כדי שישתוה לשב עקרא שלא אמר מעקרא שיאמר מתכלא וכ"ה ג' המתרגם הירושלמי. כז) והמתי, ואשגיש. ה"ג וכ"ה משמעות ל' והמתי

מסורת הקריאה

בנו"ן: (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ גדול והרי"ש בשוא נע כי המונח הוא במקום המתג: (כו) לא תהיה, מלת לא במרכא, ועיין

תרגום אונקלוס

כל עמא. דאת אתי לאגחא
בהון (קרב). ואמסר ית כל
בעלי דבבך. קדמך מחזרי
קדל: כח. ואשלח ית
ערעיתא קדמך. ותתרך
ית חואי ית כנענאי. וית
חתאי מן קדמך: כט. לא
אתריכנון. מן קדמך בשתא
חדא. דלמא תהי ארעא
צדיא. ותסגי עלך חית
ברא: ל. זעיר זעיר
אתריכנון מן קדמך. עד
דתסגי. ותחסין ית ארעא:
לא. ואשוי ית תחומך.
מימא דסוף ועד ימא
דפלשתאי. וממדברא עד

אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם
וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃
כח וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ
וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ
מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה
הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת
הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ
מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ
אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ
מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר

תו"א ושלחתי את. שם:

תפסיר הרס"ג

אלקום. אלד'ין תציר אליהם. ואגעל אעדאך. בין ידיך מדברין: (כח) ואבעת' באלעאהה בין ידיך. פתטרד אלחויין ואלכנעאניין. ואלחתיין מן בין ידיך: (כט) לא אטרדהם מן בין ידיך פי סנה ואחדה. כלא יציר אלבלד וחשא. ויכת'ר עליך חיואן אלצחרא: (ל) לכן קלילא קלילא. אטרדהם מן בין ידיך. אלי אן תנמו. ותחוז אלבלד: (לא) ואגעל תכ'מך. מן בחר אלקלזם אלי בחר פלסטין.

נוה שלום

ולשמור כל מצותיו. (כח) הצרעה אלעאהה, מכה המתשת כחות הגוף

אבן עזרא

כנגדה. והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס. כל רוחו יוציא כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. והנה כתוב כי תאוה נפשך. ותאות המשגל ממנה. והנה יש אדם שנברא שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות. או זו חזקה וזו רפה. או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים. והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה. ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה. והנה אתן לך משל. ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש. כי המרה האדומה דומה לה. והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול. גם נחשב אדם שאין חום בגופו, ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס. והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו. והשם יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו. וכאשר ישמרוה ימצאם חכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם. והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה. ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף. ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה. כי יש מארה באה לחסר כח התולדת. כדרך אתה תאכל ולא תשבע. והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף. והנה לא יפחד שומר התורה מהם. וזהו וברך את לחמך. ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים. ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך. והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן כתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. והנה דברתי על חכמת הרפואות. ועתה אדבר על חכמת המזלות. דע כי הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו. וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד. והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים. או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם. במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים. השם הנכבד אם היה דבק בו. יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים. על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים. וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך. ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד. כי אנצח התולדת. ואין זה נצוח במערכת הכוכבים. כי לא נבראו להיטיב או להרע לעולם השפל. רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם. ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם. והנה אם נשמור לא נקבל. ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא. והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלת עקרה. כוללת איש ובהמה. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות. והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדות. לא אש זרה וליחה נכריה כי היא הפך התולדת. והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז חיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו יעזבנו. וכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו

בעל הטורים

ימיו לא מרלין לו אלקו בג"ע כמ"ש גבי ר' אבהו וגבי ר"א בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא ואולדותיהם אמלא. ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ופי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא: (כט) ורבה. ד'. דין. ואידך ורבה העזובה. ורבה מטעמה. ורבה היא על האדם. וזהו שיש במדרש וכי תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך וגו' אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא ויופקרו לחיות וזהו יש רעה וגו' ורבה היא על האדם מה היא ורבה מטעמה על כן ורבה העזובה בקרב הארץ

רשב"ם

כמו ושתתי וכן כרתי ברית כמו כרתתי: מים סוף. שהוא בתחלת מזרח א"י כמו שמוכיח בפ' אלה הדברים: ועד ים פלשתים. שהוא במערב כדכתיב ופלשתים

רש"י

פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (ש"א ז) וסבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה יט) דללו והרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה') חקקי לב (ש"א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלה בפת"ח ולא מ"ם שלה מודגש' ולא נקודה מלאפום אלא והמתי (בלירי) כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגשת לפי שתבא במקום ב' תוי"ן האחת נשרש' לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא והשלישי לשמוש: ערף. שינוסו מלפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים (סוטה לו) והצרעה לא ש עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במס' סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה ת עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה ל' פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. ל' השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת

שפתי חכמים

ולא תהיה משכלה וגו' דאל"כ לא יתכן שלא יפרש הכ' התנאי אם תעשו רצוני לא תהיה משכלה אע"פ שמוסב אדלעיל: ש כדי שלא תקשה לו מה שפירש והיתה מכה אותם וכו' והם מתים והא יהושע עשה מלחמה עמהם שבע שנים ועז"פ והצרעה לא עברה וכו': ת וא"ת ולמה לא פירש"י הכא כמו שפי' לקמן בפרשת עקב פן תרבה עליך וגו' והלא אם עושים רצונו אין מתייראין מן החיה וכו' אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא וכ"ל דהכא כתיב פן תהיה הארץ שממה ורבה וגו' דמשמע דטעמא היא משום

עניני נתינת שכר הטוב

(כח) ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה וגו'. כתב מהרי"א הנה איתא במדרש דהצרעה סימא את עיניהם למעלה וסירס אותם למטה. והטעם הוא דהכנענים היו אז יושבי הארץ והטא של כנען היה דסירס את נח וראה את ערותו כדכתיב (בראשית ט) וירא חם אבי כנען את ערות אביו ולכך שנענשו מדה כמדה על ידי הצרעה. שתסמא את עיניהם ותסרס אותם:

(ל) מעט מעט אגרשנו מפניך וגו'. מחמת שהקב"ה אינו נפרע מהעכו"ם עד שתתמלא סאתם לכך אמר מעט מעט אגרשנו. מי שתתמלא סאתו קודם אכלה אותו קודם. מי שנתמלא סאתו מיד אגרשנו מיד וכן יהי' עד שיכלו כולם. וזה הי' ג"כ לטובת ישראל דבין כך ובין כך עד אשר תפרה ותתפשט בכל יום יותר ויותר עד אשר תנחל כל הארץ. הגוים יאבדו מן הארץ ואתם תשבו עליה:

ואל

אבי עזר

שם תמלא מבואר דברי הרב היטב: (יט) (גדי מגזרת מגד) ולא נוכל לומר דמ"ם מאותיות האמנתי"ו. א"כ אמאי נשתנה התנועה ברבוי ראה תראה מגוה המ"ם נוספת נאמר ברבים מגות ונסמיכות מגות ולא נשתנה תנועת המ"ם כמו שבחן הרד"ק בתיבת מנחה לכן שפיר דייק הרב נגד דעתם דגדי אינה מגזרת מגד: (כא) (ומלת אל תמר בו) שיותר נקל בעיני המדקדקים שני שמות שונות מורים על ענין אחד ונקראים נרדפים משני פעלים או שמות שוים בקלת אותיות ונפרדים בקלתם: (כה) (והשם הנכבד נתן התורה)

מסורת הקריאה

מש"כ בפ' שמיני י"א י"ב: (כח) וגרשה, הרי"ש בשוא נע לבדו: (כט) אגרשנו, הרי"ש בשוא נע לבד: (ל) אגרשנו. הרי"ש בשוא נע לבד: (לא) גבלך, הבי"ת במתג: ים, היו"ד בקמץ: וגרשתמו, מלעיל:

מרפא לשון

כמ"ש רש"י ז"ל אבל בנ"י ואתבר ולא חלק רש"י ז"ל אלא על המתר' ואקטיל. אשר תבא בהם, דאת עליל לאגחא בהון קרב. בנ"ש ל"ג קרב. כח) את הצרעה, ערעיתא. ה"ג מתחלפת בעין

עַד־הַנָּהָר כִּי | אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ:
לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם
בְּרִית: לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן
יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ
כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־
יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם
מֵרָחֹק: ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־
יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ
עִמּוֹ: ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת
כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים
וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־

תרגום אונקלוס

פְּרָת. אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן. יָת יָתְבֵי אַרְעָא. וּתְתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ: לב. לָא תִגְזַר לְהוֹן. וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם: לג. לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ. דִּלְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמָי. אֲרֵי תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן. אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא: א. וּלְמשֶׁה אֲמַר סַק לִקְדָם יְיָ. אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא. וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל. וְתִסְגְּדוּן מֵרַחִיק: ב. וְיִתְקְרֵב משֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ. וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן. וְעַמָּא. לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ: ג. וַאֲתָא משֶׁה. וְאִשְׁתַּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּייָ. וְיָת כָּל דִּינַיָּא. וַאֲתִיב כָּל עַמָּא. קָלָא חַד וַאֲמַרוּ. כָּל

תולדות אהרן

לא ישבו. גיטין מה: ואל משה. סנהדרין לח עקרים מ"ב פכ"ח:

תפסיר הרס"ג

ומן אלבר אלי אלפראת. באן אסלם פי אידיכם סכאן אלבלד. ותטרדהם מן בין ידיך: (לב) לא תעהד מעהם. ומע מעבודאתהם עהדא: (לג) ולא יקימון פי בלדך. ללא יכ׳טונך לי. באן תעבד מעבודאתהם. פיכונו לך והקא: (א) ת׳ם קאל למוסי אצעד אלי אללה. אנת והרון נדב ואביהוא. וסבעין מן שיוך׳ בני אסראיל. ואסגדו מן בעיד: (ב) ויתקדם מוסי וחדה אלי אללה. והם לא יתקדמון. ואלקום. לא יצעדו מעה: (ג) פגא מוסי. וקץ עלי אלקום גמיע כלאם אללה. וגמיע אלאחכאם. פאגאבה גמיע אלקום. בצוות ואחד וקאלו. גמיע

נוה שלום

כלם. כד (א) ואל משה אמר, וקאל

חלק הדקדוק

והשו"א שבריש נח: א) אתה ואהרן. תיבת אתה בפשטא בכל התיגאן לא

אבן עזרא

יבא. והנה המת במלחמה או במגפה. לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה. כי מחוץ באו לו מקרים. והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה. אמר שלמה למה תמות בלא עתך. ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים. כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך. על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך. ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה. והנה תבא לגוף חולשה מיד. וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם. והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף. מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה. והוא הדין לכלם. גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהר לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית. אז יכרתו כל השבעה עממין. ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת. וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד. ויוצאי מצרים לא יוכלו לישבה כלה. כמו פן תקדש: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ. ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והנהר הוא נהר פרת. בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם. שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל השבעה עממין. עד כה ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל. ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו. ולא אמר ונגשת. כי כן מנהג הלשון. וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. והטעם מאתו. ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ולא אמר ואותי. ורבים ככה: (ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר. כי אין צורך: וטעם ויבא משה. מתוך מחנה ישראל. ויספר לעם את כל דברי ה'. מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: (ד) ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית. ויבן מזבח תחת ההר.

רשב"ם

מאחור: וממדבר. שהלכו בו ישראל מדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון. כדכתיב מצפון תפתח הרעה כי בבל בצפון: (א) ואל משה אמר. משה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר ה' אל משה כה תאמר. כל הפרשיות הללו עד כאן.* אל בני ישראל ביום ששמעו עשרת הדברים. ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל ה' למחר אתה ואהרן וגו' ואחר כך מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו'. (ואחר כך ירד) ולמחר בנה מזבח והקריב קרבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו': ואל משה אמר. מלאך. עלה אל ה' מדלא כתב אלי כמ"ש לפנינו עלת

בעל הטורים

שהארץ תעזב מהם ורבה עליך חית השדה: יהיה לך למוקש. וסמיך ליה ואל משה אמר וגו' נדב ואביהוא שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ב) ונגש. ב' דין ואידך ונגש הכהן ונגש חורש בקוצר כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא כתקונה כדכתיב ונגש חורש בקוצר: יגשו. ב' והם לא יגשו. אחד כאחד יגשו לומר כל א' וא' נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמרו משם

רש"י

שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. א ותגרשם: (לג) כי תעבד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון ב אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש וכן מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהיא חובה: (א) ואל משה אמר עלה. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות ובד' ג בסיון נאמרה לו עלה: (ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות ד פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם

שפתי חכמים

שוממות הארץ תרבה חית הארץ. ועי"ל דהא כתיב הנה אנכי שולח מלאך וגו' ופירש"י כאן נתבשרו שעתידין לחטוא וכו' ומש"ה אין צריך רש"י לפרש עוד: א שהוא לשון עתיד ולשון רבים: ב דק"ל הרי כי אינו משמש אלא בד' לשונות אי דלמא אלא דהא הכל לא משמש בלשון אשר ומתרץ דכי זה משמש בלשון אי דהיינו אם דמצינו בכמה מקומות דאם משמש בלשון אשר כמו ואם תקריב וגו': ג מדכתיב אחריו ויספר לעם ופרש"י בו ביום את כל דברי ה' זו מצות פרישה ומצות פרישה בד' בסיון היה כדפירש"י בפרשת יתרו: ד מדכתיב אחריו וישכם בבוקר ויבן מזבח תחת ההר וגו' וע"כ זה היה ביום ה' כדפרש"י בפרשת יתרו וזה הדבור שדבר לעם היה יום א' לפניו דהוא יום ד' וכדפרש"י בסמוך. והקשה הרא"ם תימה דבפרק ר"ע [דף פז]

עניני עליית משה אל ה'

(א) ואל משה אמר עלה אל ה' וגו'. לעיל בפסוק כ' לא אמר הקב"ה הנה אנכי אשלח מלאך. לעתיד. רק אמר הנה אנכי שולח. כבינוני. ותיכף נעשה דבר ה' וירד המלאך למטה לפני משה ולפני כל קהל עדת ישראל. ואל משה אמר המלאך" עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, והשתחויתם מרחוק. ואמר לו המלאך סדר עליתם. שהמפתם

אבי עזר

עיין פ' חוקת בענין נחש הנחושת ותנין קלת ודברי הרב כי גליתי לך טפח: (כו). (לכל איש זמן קצוב) עיין פ' שופטים מה שאכתוב בס"ד בענין זה: (ב) (ונגש אל תתמה וכו'. ולא אמר ונגשת וכו') גמרא ערוכה היא שהשיב כן ר' ישמעאל בר' יוסף להאי מינא סנהדרין ל"ח:

מרפא לשון

כמו ארץ, ארע, צמר, עמר וזולתם. ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו, ואתיב, ואמרו, היה ראוי לתר' ואתיבו בל"ר כלשון ואמרו אלא שבא טעם מפסיק בינתיים וע"ש מ"ש היא"ר ז"ל.

חומת אנ"ך

דרגיס נפיש וא"כ שימור כמו יחיד רבינו מהר"א הזכר ז"ל: (ג) נעשה. בגימטריא בכתב נעשה ונשמע בגימטריא מאה ועשרים רבוא. ק"ך רבוא מלאכי השרת באו והכתירו אותם והלבישום כסות העולם הבא ותגרו אותם

הדברים אשר־דבר יהוה נעשה׃
ד ויכתב משה את כל־דברי יהוה
וישכם בבקר ויבן מזבח תחת
ההר ושתים עשרה מצבה לשנים
עשר שבטי ישראל׃ ה וישלח את־
נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו
זבחים שלמים ליהוה פרים׃ ו ויקח
משה חצי הדם וישם באגנת וחצי
הדם זרק על־המזבח׃ ז ויקח ספר
הברית ויקרא באזני העם ויאמרו
כל אשר־דבר יהוה נעשה ונשמע׃
ח ויקח משה את־הדם ויזרק על־
העם ויאמר הנה דם־הברית אשר
כרת יהוה עמכם על כל־הדברים

תרגום אונקלוס

פִּתְגָּמַיָּא. דְּמַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃ ד. וּכְתַב מֹשֶׁה. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּיְיָ. וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא. וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא. וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמָן. לִתְרֵי עֲשַׂר שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ ה. וּשְׁלַח. יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן. וְנַכִּיסוּ. נִכְסַת קוּדְשִׁין. קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ ו. וּנְסֵב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא. וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא. וּפַלְגוּת דְּמָא. זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ ז. וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא. וּקְרָא קֳדָם עַמָּא. וַאֲמַרוּ. כֹּל דְּמַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּיל׃ ח. וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא. וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא. וַאֲמַר. הָא דַּם קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן. עַל כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ ט. וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. נָדָב

תו״א ויצלה הם. יומה נב מגילה ט חגיגה י זבחים קטו כריתות ט: ויעלו עלות. חגיגה ו: ויזבחו זבחים. חגיגה שם זבחים קטז: ויקח משה חצי. זבחים נו מנחות פב: נעשה ונשמע. שבת פח עא גיטין ו עקידה שער מז: ויקח משה את הדם. יבמות מו כריתות ט:

תפסיר הרס״ג

אלכלאם. אלד׳י אמר אללה נצנעה׃ (ד) פכתב מוסי גמיע כלאם אללה, ואדלג באלג׳דאה ובנא מד׳בח פי תחת אלגבל. ואת׳ני עשר דכה, באיזא את׳ני עשר אסבאט אסראיל׃ (ה)ובעת׳ בכור בני אסראיל. וקרבו צואעדא. וד׳בחו ד׳באיח סלאמה. ללה מן אלבקר׃ (ו) פאכ׳ד׳ מוסי בעץ׳ אלדם. וגעלה פי אגאנין ודפנה. ובאקיה רשה עלי אלמד׳בח׃ (ז) ואכ׳ד׳ כתאב אלעהד. וקראה עלי אלקום. וקאלו. גמיע מא אמר אללה נקבלה ונצנעה׃ (ח) ואכ׳ד׳ מוסי מן אלדם. ורשה עלי אלקום. וקאל. הד׳א דם אלעהד אלד׳י עהדה אללה מעכם. עלי גמיע הד׳ה

נוה שלום

למוסי, כצ״ל. (ד) את כל דברי, גמיע כלאם אללה ד׳אך, אותם דברי ה׳ והמשפטים שסיפר להם דהיינו מצוות שנצטוו בהם עד מתן תורה, עיין רש״י ז״ל, וכ״ה דעת הגאון שפרשה זו קודם מתן תורה נאמרה, וכ״כ הראב״ע משמו בפרשת יתרו (כ כא), ועמ״ש בספר אור החיים משם המכלתא. לשנים עשר, באזא, כנגד שנים עשר וכו׳ ובספרים יוד בין אלף לזין וצריך למחקה. (ו) חצי הדם, בעץ׳ אלדם, חלק מהדם ולא דוקא החצי ממש, וכן תרגם בישעיה חצין שרף, בעד מא אחרק בעצ׳הא וכן תרגם חציו האחר וכן פי׳ רד״ק שם, ותרגם בתהלים אל תעלני בחצי ימי, פי גזו מן עמרי. ודפנה, הטמינו עד לאחר שיקרא ספר הברית ובקצת נ״י ליתה למלת ודפנה, באגנת, פי אגאניך, (אלאגאנה, אלטסת, אלד׳י תג׳סל פיה אלת׳יאב). וחצי הדם ובאקיה וכו׳, החלק הנשאר זרקו על המזבח תחלה. (ח) את הדם, מן אלדם,

חלק הדקדוק

במהופך: ו) וישם באגנת. הבי״ת

אבן עזרא

במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה. ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת עליו: והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: (ו) ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים: ימלת באגנות. כלים עגולים. כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אגא״ן: וחצי הדם. של עולה והשלמים. זרק על המזבח לשם. והנה באגנות ישמש לשנים. שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ז) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר יזרקו על העם. והם הזקנים. כי הם כנגד כל ישראל. כמו

בעל הטורים

מחילה לעצמו וכו׳: (ג) כל הדברים אשר דבר ה׳ נעשה. ו׳ תיבות וכן כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע ו׳ תיבות הרי י״ב כנגד י״ב שבטים שאמרו ו׳ תיבות והוא שמע ישראל ויעקב ונשמע. נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיצוינו עוד מכאן ולהבא ונקיים:

רשב״ם

אלי ההרה: (ד) לשנים עשר שבטי ישראל.* לעד שכולם נתרצו בקיום הברית: (ה) את נערי. בכורות: (ז) ספר הברית. דכתיב למעלה ויכתוב משה וגו׳: נעשה

רש״י

במרה: (ד) ויכתב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה ה׳ בסיון: (ה) את נערי. ו הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נ) מי חלקו מלאך ז בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ח ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק. ענין ט הזאה ותרגומו

שפתי חכמים

אמרו כהדיא דלכ״ע מצות הנכלה בתלתא בירחא אמר להו וכו׳ בירחא עביד פרישה ומדברי הרב משמע דתרווייהו בד׳ בירחא הוי וצ״ע (ג״א) ולא עיין דודאי האמירה היתה בג׳ בחדש אבל הפרישה עצמו היתה בד׳ בחדש והכיא ראיה על זה ע״ש: ה כתב זה להודיענו שעליית משה להר עם נדב ואביהו וזקנים לקבלת התורה היה ביום שאחריו שהוא ששה בסיון ולא כרבי יוסי דאמר ז׳ בו: ו [נח״ן] לפי שהעבודה היתה בבכורות עד שהוקם המשכן ואע״פ שהלוים נבחרו בחטא העגל ודלא כהרא״ם ע״ש: ז דאל״כ ה״ל למכתב בתחלה שחלקו ואחר כך שלקח חציו: ח לכך נכתב בכ״א הידיעה שהוא הנזכר לעיל בויכתוב משה: ט לשון חרקתי

עניני עליית משה אל ה׳

ונגש משה לבדו אל ה׳. והם. ר״ל אהרן נדב ואביהוא והזקנים לא יגשו. רק יעמדו מרחוק במקום השתחויתם. והעם לא יעלו עמו. ר״ל לא יזוזו ממקומם מן המחנה. והם דבר ה׳ עם משה מה שדבר. ואח״כ ויבא משה אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה׳ ואת כל המשפטים וגו׳:

עניני זריקת הדם על העם

(ח) ויקח משה את הדם ויזרוק על העם וגו׳. רבים מקשים איך זרק הדם הזה על כל העם הרב שהיו שמה. ומהרי״א אמר שלא על העם ממש זרק רק על השנים עשר אבנים שהיו למספר שבטי בני ישראל וזרק הדם וע״ז אמר שזרק אותו על העם מפני שהיו המצבות מורות על העם. ואז ענו כל העם יחדו כל אשר דבר ה׳ נעשה זו מצות עשה ונשמע זו מצות לא תעשה. או נעשה כל מה שאמר לך הקב״ה עד עתה. ונשמע מה שיוסיף ה׳ לדבר עמך לצוות אלינו:

ויראו

מרפא לשון

ה) את נערי, בכורי. כ׳ הרמב״ן ז״ל אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם לרמוז כי לא בעבור מעלתם שלחם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה כי הם מקודשים לקרבנות עכ״ל ונ״ל עוד ששלח מן הבכורות נערים ממש מטעם שכן נאה כמו שמצינו שעשה כן רבא כדאיתא בזבחים פ׳ י״ד בההוא עובדא דאיפרא הורמיז דשדרא ליה עגלא תלתא ואמר ליה ליקרבוה לשם שמים יאמרו לה׳ . . . איזילו דברו תרי עולימי גילאי וכו׳ ופירש״י ז״ל נערים בני גיל אחד שכן נאה לדבר שבודאי שמתורתו של מרע״ה למד רבא לעשות כן ומכאן למד הוא״ל ואין שם מצות כהונה עשה כמו שעשה מרע״ה קודם שנתקדשו הכהנים. ועי״ל ששלח מן הבכורות אנשים צדיקים וקרא אותם נערים ע״ש שמנוערים מן החטא כמו שמצינו במלכים א׳ כ׳ ויאמר בנערי שרי המדינות, ודרז״ל נערים המנוערים מן החטא ומן הפלא שהיו רל״ב כמנין הבכרה. ח) ויזרק על העם, וזרק על מדבהא לכפרא על עמא. תר׳ על העם כמו בעבור העם וכל׳ רז״ל עד שיזרק עליו הדם, והיא״ר הקשה על זה התרגום שכבר נאמר וחצי הדם זרק על המזבח ועוד ש... כדבריו הדם שבאגנת לא פירש הכתוב מה עשה ממנו ומ״מ רחוק הוא להיטת הכ׳ כפישוטו מכמה ספיקות כי איך היה לו כ״כ דם להזות על ס״ד הפקודים מלבד נערים וזקנים ונשים שהם כפלי כפלים וכמה ימים צריך לעשות כן וזה היה בה׳ בסיון כמ״ש רש״י ז״ל ועל כרחינו צריכים לקיים דברי התר׳ ולצדד בפי׳ הכתובים. הנה דם הברית, הא דין דם קיימא. ל״ה בנוסי׳

מסורת הקריאה

כד (ב) יגשו, מלעיל: (ו) באגנת, הבי״ת בקמץ: (ז) ונשמע, מס״ג ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ כל אשר דבר (דין) ונשמע קולו (לקמן כ״ח ל״ה) ונשמע פתגם (אסתר א׳ כ׳) קדמאה קמץ, והוא דין, לסבת

חומת אנ״ך

כלי זיין שהשם המפורש חקוק עליו ושם עונש אתן לו אשר לא יכרת ואין מלאך המות שולט בהם ולא אומות שורגים בהם כלל. רבינו בחיי ז״ל:

הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת

תו"א ויעל משה. ראש השנה כה: ויראו את. חולין פט עקידה שער לח: ותחת רגליו. סוטה יז מנחות מג: וכעצם השמים. יומא סו נט זבחים לח: ויחזו את. ברכות יז: סנהדרין וכו'. ס' המוסר פ' שמיני: ואתנה לך. ברכות ה מע:

תרגום אונקלוס

וַאֲבִיהוּא. וְשִׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל: י. נַחֲזוֹ. יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל. וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ. כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא. וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרִירוּ: יא. וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לָא הֲוָה נִזְקָא. וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַיָי. וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ (בְּרַעֲוָא) כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן (נ"י אָכְלִין וְשָׁתַן): יב. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. סַק לְקֳדָמַי. לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן. וְאֶתֵּין לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא.

תפסיר הרס"ג

אלאחכאם: (ט) ת'ם צעד מוסי והרון. נדב ואביהוא. וסבעין מן שיוך' בני אסראיל: (י) פנצ'רו נור אלאה אסראיל. ומן דונה. כצנעה' ביאץ' אלמהא. וכד'את אלסמא פי אלנקא: (יא) ועלי נקבא בני אסראיל. לם יבעת' אפתה. פנצ'רו נור אללה ועאשו. ואכל ושרבו: (יב) פקאל אללה למוסי. אצעד אליי אלי אלגבל וקם ת'ם. אעטיך לוחי אלגוהר. ואלשראיע

נוה שלום

החלק אשר באגנת. (י) את אלהי, נור אללאה וכו', חוא שנמר להלן כבוד ה' וכתב הגאון בספר האמו"ד מאמר שני פי"ב כי יש לבורא אור בראהו והראהו לנביאים וכאשר יראה אותו הנביא הוא אומר ראיתי כבוד ה' או ראיתי את ה' בהסתרת מלת כבוד וכמו שהוא בפרשה זו ויראו את אלהי וכו' ופירש אח"ך ימראה כבוד ה' ע"ש. ותחת רגליו, ומן דונה, ולמטה מאור יקרו. לבנת הספיר, ביאץ' אלמהא, לבנת במקום לובן. אלמהא, אבן יקר"ה לבנה. (יא) אצילי, נקבא. כת"א (אלנקיב מן אלקום, עריפהם אלמקדם עליהם). ידו, אפתה, כמו הנה יד ה' הויה. ויאכלו וישתו, ועאשו שלא נפגעו כע"ש כי לא יראני האדם וחי, כלומר שלא נחלשו. (יב) לוחות האבן, ואכלו ושרבו, לאחר שירדו מההר, אלגוהר, וכן תרגם אבן לקמן (כח יא,

חלק הדקדוק

במאריך: יב) והיה שם. להרד"ק הה"א בשוא וסגול. עיין בחלק הדקדוק. (מהרי"ב): (ההא בשוא לבד והוא נח. ר"ח):

אבן עזרא

שכתוב בספר העלם דבר של צבור. וסמכו זקני העדה את ידיהם. שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה. כמו ויז על אהרן ועל בגדיו. וקראה דם הברית: (ט) ויעל. לא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה הנבואה. כמו ראיתי את ה' יושב על כסא. אמר הגאון כי ספיר לבן. ראייתו לבנת הספיר. ואיננו רק אדום. והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות. והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב. והנה הטעם כפול. אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם. והנה ספיר כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה. היה ראוי לומר כמראה. והנכון כי לבנת מגזרת לבנה. כמו חשכת מים. מגזרת חשכה. והנה לבנת הספיר. כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה ההוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל. והנה כתוב ויראו את

רשב"ם

(י) ויראו את אלהי ישראל. כעין וראית את אחורי: לבנת. לובן: וכעצם. מראה כמו (איכה ד') אדמו עצם מפנינים: לטהר. כשהשמים ברור בלא עננים: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אע"פ שראו את אלהי ישראל לא שלח הקב"ה בהם ידו. (אע"פ שראו את אלהי ישראל) כמ"ש כבלע את הקדש ומתו. וכן באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'. ובמשה רבינו כי ירא מהביט וכאן חלק להם הקב"ה כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפירשתי בכרית בין הבתרים. וכתב שם ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פ' כי תשא וראית את אחורי. וכתיב ויעבור ה' על פניו וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית: ויאכלו וישתו. העולות הקריבו והשלמים אכלו. שכתב למעלה ויזבחו זבחים שלמים:

בעל הטורים

הטיכם ו' תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו: (י) ישראל ותחת רגליו. מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד ג ודמות פניהם פני אדם. ס"ת תנים וזהו שאמר יעקב התחת אלהים אנכי אנכי בגי' כסא: לבנת. ב' במסורה הכא ואידך ובטיחור לבנת ביהושע והיא שם עיר ונקראת כן ע"ש שבנויה מלבנים וזה הוא שדרשו כעין לבינה לזכור שעבודן של ישראל: (יא) ויחזו. ב' הכא ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא. ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא ע"י אכילה ושתיה דכתיב ותחללנה אותי וגו' ובפתותי לחם שבשביל אכילה

שפתי חכמים

עליכם מים טהורים ולא מלשון ויזרוק אותו משה השמימה שהוא לשון זריקה ממש: י ולא על העם ממש דכתיב זרק על המזבח: כ ר"ל נסתכלו בלב כדפרש"י בסמוך אבל לא ראייה ממש שהרי כתיב כי לא יראני האדם וחי ונתחייבו מיתה על שנכנסו לפנים

רש"י

וזרק על י מזבח לכפר על עמו: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו כ ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השיעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. ל' ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהו והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראוים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך (במדבר יא) ויאצל מן הרוח (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יום: את לחת

ביאור נכון על פסוק ויראו כו'

(י) ויראו את אלהי ישראל וגו' ואל אצילי בני ישראל וגו'. השני פסוקים האלו הם קושי ההבנה ע"ד הפשט הפסוק להסבירם להמון בני ישראל. ושלא לדבר מהם מאומה ג"כ אין באפשרי ע"כ אכתוב ע"ז מעט ממה שראיתי במפרשי התורה. והוא זה. כהשגת עניני אלהות היו שם מדרגות זו עליונה על זו כל אחד השיג לפי מדרגתו והכנתו. משה הי' במדרגה העליונה. ואהרן נדב ואביהוא והשבעים זקנים במדרגה שניה. ואח"כ כל העם. ואף גם זאת ידוע שמי שיש לו השגה בעיון האלהיות אין לו צורך לכריתת ברית שעיניו רואות אמתות האלהיות. אבל אותם שאין להם מדרגה בהשגות אלהיות ומקבלים עליהם עול מלכות שמים בדרך קבלה לבד הם הם הצריכים אל כריתת ברית. ולכך נאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם. שהדברים מוכנים שרצה לבאר שלא זרק על אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים רק על העם. ואח"כ סיפר הראיה המכוונת אל ההשגה המופלגת שהשיגו אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים עם משה. שהשיגו שהוא ית' ברא כל אשר תחת גלגל הירח ואשר למעלה ממנו. ואמר הכתוב דרך משל שתחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. ר"ל הקדוש ברוך הוא ברא החומר ההיולי שהמשילו ללבנת הספיר שמקבל כל הגונים. ומתוך זה השיגו באלהיות כל מה שהיה אפשרי בחק בשר ודם להשיגו: וכעד

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) לא שלח ידו. לא פשט ידו לשומה לפני פניו כדי שלא יראוהו כמו למשה בנקרת הצור דכתיב ושכתי כפי עליך וגו' ולפיכך ויחזו את האלהים:

מרפא לשון

המדוייקות. יא) ויחזו את האלהים. ויאכלו וישתו. והוו חדן בקרבנדון דאתקבלו כאלו אכלין ושתן. ה"ג והיא"ר כתב כאלו אכילין ושתן. וכ"מ בקלף ישן ג"כ והיא גי' נכונה יותר מטעם שפירש היא"ר ז"ל שהוא כאדם שהוא שבע ושמח במה שאכל ושתה כדרך השמח באיזה דבר שהוא מתענג ושמח ואינו צריך לאכילה ולשתייה והדומה לו כאלו הוא אכל ושתה. ועדיין צ"ל קרבנית הללו מה הם כי לא מצינו שהקריבו הזקנים שום קרבן. ואם הם הקרבנות שהקריב משה הרי לא הקריבם אלא בשביל כל ישראל ואינם נק' קרבנותיהם גם למה שמחו בקבלתם יותר מכל ישראל ולכן נר' לפרש שקרבנם זה הוא קרבן גופם דהיינו מה שנתקרבו למחיצה שהיא קרובה אל ה' יותר מישראל כמ"ש ואל משה אמר עלה אל ד' אתה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל וז"ש דתר' והוו חדן בקרבנהון דאתקבלו ר"ל שהיו שמחים במה שקירבם ה' אליו באותה מחיצה ולהכי לא תר' דאתקבלו ברעוא לפי שאינו מדבר בקרבנות של כפרה והנה בזה יהיה הפסוק מקושר מראשו לסופו. ולרברבי בני ישראל לא הוה נזקא, ר"ל אעפ"י

מסורת הקריאה

הסוף פסוק: (י) לטהר, הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה: (יא) ידו, מלרע: (יב) ויאמר ה', חד מן י"ב קדמא ואזלא בספרא ועין לעיל ד' י"ב: והיה. כתיב במנחת שי בספרים כ"י מדויקים פ"א הפועל (היינו הה"א) בשוא וסגול וכ"כ רד"ק במכלול דף קנ"ג, וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשוא לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא עכ"ל. וכתב עליו הבעל תיקון סופרים וז"ל ומנם מן המס"ג פ' לך לך י"ב ב' ודפ' שופטים י"ז י' דקא מסרה ו' בקריאה וכו' ולא הבדילה ביניהם לומר חד מגהון בח"ס ש"מ דכי הדדי נגהו וכיון דבאידך מודה גם בעל מ"ש שהם בשוא לבד כמו שכתב בפ' כי תשא יהי' גם זה בשוא לבד, וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט עכ"ל: ואתנה, הוי"ו בשוא, ונמסר במס"ק ו' בתורה, ור"ל שהוי"ו בשוא, וכן נמסר בראשית י"ז ב' במס"ק כל אורי' ואתנה בשוא הוי"ו בר מן א', והיינו הך כי ששה המה באורייתא שהוי"ו בשוא וא' בקמץ, אך מה שנמסר שם במס"ג כל אורייתא ונביאים ואתנה בשוא במ"א קמץ, היא מוטעית כי בנביאים יש עוד ה' בקמץ, וכן צ"ל ואתנה

הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר
כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה
וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־
הַר הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר
שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב
אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם
מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: מפטיר
טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן
אֶת־הָהָר: טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־
הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים
וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

תרגום אונקלוס

אוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא. דִּכְתַבִית לְאַלָּפֵיהוֹן: יג. וְקָם מֹשֶׁה. וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ. וּסְלֵיק מֹשֶׁה. לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ: יד. וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא. עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן. וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן. מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵב לְקֳדָמֵיהוֹן: טו. וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא. וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא: טז. וּשְׁרָא יְקָרָא דַּיְיָ עַל טוּרָא דְּסִינַי. וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין. וּקְרָא לְמֹשֶׁה. בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

תרא מי בעל. ב"ק מו: וישכן כבוד. יומא ג ד: ויקרא אל. יומא ד פסגים כח:

בעל הטורים

ומחיה שנתנו לפס אמרו להם נכואת שקר: (טז) וישכון. ה' במס' דין ואידך וישכון הענן במדבר פארן וישכון ישראל בטח בדד. וישכון בירושלים כו' וישכון ערים נכחדות לומר שכבוד ה' שכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכון ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה העתידה לחזור לנו במהרה בימינו:

רשבים

(יב) אשר כתבתי. הלוחות מכתב אלהים שנתן לו בסוף ארבעים: הסלת ואלה המשפטים מיסוד רבינו שמואל. (פרשיות של משכן חושן ואפוד *אקצר בפירושן וימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל):

רש"י

האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות ל בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. מ בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה נ להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של ם מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנ' (ד"ה א) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי ע שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן): ויכסהו הענן. פ להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת צ הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם)

שפתי חכמים

מממחילתן: ל מדכתיב אשר כתבתי להורותם אם לא יתכן לפרשו על ספר התורה דהא כתיבת הספר לא היתה ע"י הקב"ה אלא ע"י משה דכתיב ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם אע"כ אעשרת הדברות קאי: מ דאל"כ היאך היו הזקנים כאן הרי לא יצאו מן המחנה אלא משה ויהושע כדכתיב ויקם משה ויהושע משרתו וגו': נ תיקן בזה כמה ענינים תיקן שהישיבה הזאת אינה כמשמעה אלא מל' עיכוב גם מלת בזה מורה על מקום לא על דבר הרמוז ולא שישבו לבדם רק עם שאר העם שהרי לא יצאו הזקנים מן המחנה ולהודיע שאין העכבה הזאת כ"א לשפוט את העם כי בזולת המתנה הזאת שנתן לזקנים יהיו כל ישראל משותפים בה: ם דק"ל והא שנים שדנו אין דיניהם דין ולמ"ד שדיניהם דין מ"מ נקראו ב"ד חצוף לכן פרש"י חור בנה של מרים היה כלו' ע"כ לאו שניהם ביחד היו יושבים ודנים דהא קרובים היו שהיו ראשון בשני ולדברי הכל פסולים הם אלא ודאי כל אחד היה דן בפני עצמו כיחיד מומחה שהוא דן יחידי: ע לא שמלת מי לשון שאלה וגם לא בעל דברים כבעל לשון וצריך להוסיף בפסוק מלת שהוא הנרמז במלת שיש כאלו אמר מי שהוא בעל דברים: פ ולא למשה מפני שאחריו מיד כתיב ויקרא אל משה לומר עשרת הדברות ולא יתכן לומר שהיה משה מכוסה כל הו' ימים שהרי משה היה עולה ויורד בכל יום כמ"ש בפרשת יתרו אבל למ"ד ויקרא אל משה לאחר עשרת הדברות הי' בתחלת מ' יום יהיה פי' ויכסהו למשה משום שכל הנכנס למחנה וכו': צ אף על פי שעלה אלי ההרה לאחר מ"ת היה אליבא דכ"ע כדכתב רש"י לעיל חזר אחר זה וכתב על הסדר וכתב תחלה

ביאור נכון על פסוק ויראו כו'

והעד הנאמן על היות כונת הדברים כן. מה שנאמר כמעשה לבנת הספיר. ולא אמר כלבנת הספיר שאז היה המובן שראו גוון לובן כלבנת הספיר. ר"ל כמו המעשה שעושה לבנת הספיר שהוא מקבל כל הצורות. כן יעשה החומר ההיולי. ואמר תחת רגליו כלומר שאין ההיולי קדמון אבל הוא תחת ממשלתו של הקב"ה. כלומר שהוא המציאו מן האין. ועל הממשלה יאמר תחת רגליו כמו שנאמר אשית אויביך הדום לרגליך. וכן ומחוקק מבין רגליו. וכן תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו. ולאומים תחת רגלינו. ואחר שסיפר כל זה ככר היה בלתי מתקבל לומר שבכל ישראל לא יהיו ראוים להשגה ולעיון באלהיות עלה אהרן

תפסיר הרס"ג

ואולצאיא. אלד"י כתבתהא לאדלהם בהא: (יג) פקאם מוסי. ויהושע כ'אדמה. וצעד מוסי אלי גבל אללה: (יד) וקאל לאלשיוך' אגלסו לנא ההנא. אלי אן נרגע אליכם. והוד"י הרון וחור מעכם. מן כאן לה אמר תקדם אליהם: (טו) פצעד מוסי אלי אלגבל. פג'טא אלג'מאם אלגבל: (טז וסכן נור אללה עלי גבל סיני. וג'טאה אלג'מאם סת איאם. ודעא במוסי. פי אליום

אבן עזרא

אלהי ישראל. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל. כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע. גם הוא תחת הכסא. והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה. ולא הזכיר זקנים להכניס עמהם נדב ואביהוא: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו. כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו. כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. ושב שם עד שאתן לך. אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון. כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל. רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו. ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן. ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים. והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים. ושלש פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה שבכתב: והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי והמצוה השמנה דברים: (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה. ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד. והנה אהרן. גם הוא בכור היה. ואולי היה חור. והוא מהשבעים ושניהם ידינו תחת משה עד שובו. וכבר פירשתי כי יתרו לא בא בשנה השנית: (טו) ויעל. ויכס. וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכון. וכבר שכן הכבוד.

מרפא לשון

שהיו קרובים אל מקום השכי' וחזו ית יקרא דה' ר"ל מפני שהיו קרובים והוו חדן בקרבנהון ר"ל שמפני כך היו שמחים במה שנתקרבו אל השכינה תכלית התענוג ועד"ז יש לפרש מש"ה לקמן (כט כט) ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם במתר' ולקרבא בהון ית קרבנהון, וכן בפ' אמור והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידיד ללבוש את הבגדים דבתר' ודיקריב את קרבניה למלבש ית לבושיא, דקשה מאי משמעות זה הלשון, ועל פי' מה שפירשנו דלשון קרבן זה לאו דוקא קרבן ממש אלא התקרבות כל שהוא אתי שפיר דר"ל שבבגדי כהונה הכהן מתקרב לפני הי"ת לרצות ולכפר על ישראל וכמ"ש רז"ל שבגדי כהונה מכפרים כמו הקרבנות, והנה מצאתי סעד לפירוש זה מפי' הרמב"ן ז"ל בפ' קרח על פ' אל תפן אל מנחתם שפירש שכל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב וכן מה שת"א קורבנהון ר"ל איזה קרבן שיקריבו לפניך יעו"ש שכוונתו כמו שפירשנו.

מסורת הקריאה

כל שופטים ושמואל ויחזקאל בקמץ במ"א בשוא. ש"א י"ן מ"ד. וכל שאר נביאים ואוריתא דכותיה בשוא במ"א בקמץ במדבר ה' י"ט, וכל כתובים דכותיה בקמץ במ"א תהלים ב' ח' וכ"ה במס"ר

מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה
כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ
הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ פ פ

קי"ח. עזיאל סימן. חנני סימן. ומפטירין הדבר אשר היה. בירמיה סי' ל"ד:

תרגום אונקלוס

מִגּוֹ עֲנָנָא: יז. וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ. כְּאֶשָּׁא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא. לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח. וְעָל מֹשֶׁה. בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא. וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא. אַרְבְּעִין יְמָמִין. וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

פ פ פ

תו"א ויבא משה. יומא שם מענים שם ס' הזוהר בדברי הסבא בתחלת זאת הפרשה וס' פקודי:

תפסיר הרס"ג

אלסאבע מן וסט אלג'מאם: (יז) וכאן רויא נור אללה. כנאר אכאלה פי ראס אלגבל. בחצ'רה' בני אסראיל: (יח) אד' דכ'ל מוסי פי וסט אלג'מאם. למא צעד אלי אלגבל. אקאם פיה ארבעין יום. וארבעין לילה:

נוה שלום

לא ה) ע"ל (לד א). (יח) ויבא משה. אד' דכ'ל מוסי', וכבר בא משה בתוך הענן, ויעל אל ההר, למא צעד, כשעלה אל ההר כאמור למעלה ויעל משה אל ההר וכו' ויכסהו הענן וכו' ולא בא כתוב זה אלא לומר שמעת עלות משה להר עמד שם ארבעים יום וארבעים לילה וזהו שהסמיך ותרגם ויהי משה בהר, אקאם פיה וכו'.

אבן עזרא

כי כן כתיב וירד ה' על הר סיני. ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן. ובראשו הכבוד ששם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר. הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר שלא ירד. וכתוב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

חסלת פרשת משפטים

שפתי חכמים

הסיפור של עשרת הדברות ואחר כך הסיפור של הלוחות ויהי משה בהר וגו': ק ואף ע"פ שכה"ג טעון פרישה ז' ימים קודם יום הכפורים היינו מפני משום טומאת כיתו. (גמרא יומא דף ז):

רש"י

וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל הלוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ק ימים: (יח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל (נ"א חופה) בתוכו:

חסלת פרשת משפטים

ביאור נכון על פסוק ויראו כו'

אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים. ועם היות שלא נמלאו שוים למדרגתם ככר ודאי היו נמלאים רבים שהיה להם השגה יתר על שאר העם. ולכך אמר שכבר חוץ מהשבעים זקנים הי' בעם אצילים שנאצל עליהם רוח אלהים רוח דעת ותבונה. ועל אותם האצילים לא שלח משה ידו לזרוק עליהם דם ברית. כי ככר היתה להם כ"כ השגה שלא היו צריכים לדם ברית כנ"ל. וזה אמרו ויחזו את האלהים. כלומר לא היה להם השגה כמדרגת אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים אבל פחותה מהם. ר"ל הבינו השגה באלהיות פחותה ממדרגת ההשגה אשר לאהרן ובניו וזקנים. וזהו שנאמר בהם לשון חזיה ולא אמר ראיה. כי החזיה תאמר על המדרגה פחותה מן הראיה בנבואה. ואחר שהשלים הספור מן הזריקה שלא שלח ידו לזרוק על האצילים רק על ההמון. אמר ויאכלו וישתו. ושב אל משה ואהרן ובניו והע' זקנים וכל ישראל שאכלו מזבחי שלמים שזבחו הנערים:

הפטרת משפטים בירמיה סימן ל"ד

א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי
כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ ב לְשַׁלַּח אִישׁ
אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה
חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃
ג וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ
בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ
חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃
ד וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־
הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת׃ ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת
יְהוָה לֵאמֹר׃ ו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי
אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃
ז מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי
אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי

° ויכבשום קרי

רד"ק

(א) הדבר. אחרי כרות המלך צדקיהו. שבו להם מנה שעוו וכרתו להם ברית לקיים הדרור וכסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלים לקרא להם דרור פי' להם. לעבדי' ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וכו' וכא שכנוי טרם שידיע' כמו ותראהו את הילד והדומים לו: (ב) לבלתי עבד בם. בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף ביאור ואמר ביהודי אחיהו איש נשוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודה אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר: (ד) ויכבישום. כתוב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן הקל:

כמי

מוסרי של"ה והגהות

כי תצא אש ומצאה קוצים וגו' טעם מצוה זו ס"ד אמינא אם יצא האש מעצמו לא יהא חייב קמ"ל דצריך לשמור אשו שלא תצא אפילו מעצמו צריך להרחיקו מהסמוך לו ובגמרא אמרו שבא לעשות אונס כרצון שאין מתכוין כמתכוין מ"מ אם נאכל גדיש שלם ישלם. יש בכאן רמז לאש המחלוקת ולאש הכעס שצריך לשמור שמירה יתירה שלא תצא ממנו אפילו שלא במתכוין ואונס. וכלל גדול הוא זה להביאו להיותו קדוש בכל הקדושות זהו לשון הרב ר' מנחם הבבלי בדיני השומרים לדון בדיני שומר חנם שנא' כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור טעם מצוה זו לפי שלא קיבל הנפקד שכר על שמירת הפקדון לא נתחייב באחריות ופטור אם נגנב או נאבד דוקא בשלא פשע ורמז למצות עשה שאם פשע בהם אעפ"י שאינם באחריותו כגון שאין מתן שכרן בצדן מ"מ חייב ז"ש הכתוב אם לא שלח ידו. (אח"י וק"ו שהמצות הם פקדון והוא שומר שכרן וחייב בגנבה ואבידה שגונב הסט"א או נטמע בקלי' ר"ל. מאי"ן): לדון בדין נושא שכר והשוכר שנא' כי יתן איש אל רעהו וגו' טעם מצוה פשוט כיון שמקבל שכר חייב בתשלומין אפילו באונסים אב התנה. ורמז נפלא שכל מצותיו יתברך הם בפקדון אצלנו לשמרם. ואם נגנבו או נאבדו בידינו דהיינו כשנתעצל בקיומם

חומת אנ"ך

(יח) ארבעים יום וארבעים לילה. כנגד יצירת הולד והתורה נטהרת במקוה מ' סאה. מ' סאין תתק"ס לוגין ומ' יום תתק"ס שעות. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל הנזכר בכ"י ועיין מה שכתבתי אני בעניי בקונטרים הקטן פתח עינים בסוף מ' תרומות שבזה יכלל מסט"א לילית מחלת שגימטרית תתק"ס וזהו מ"ש בירושלמי בריה בטלה בתתק"ס ועוד כתבתי בעניותי לילים ופרקים בזה בס"ד:

מסורת הקריאה

אות נו"ן עי"ש. וכן נמסר במס"ג במדבר ח' י"ט: (יז) ומראה. האל"ף בצירי: ונמסר עליו ז' קמץ ור"ל בצירי שהוא קמץ קטן, וסי' א' דין, ב' ומראה הנגע (ויקרא י"ג ג') ג' ומראה הנתק (שם ל"ב) ד' ומראה אש (במדבר ט' ט"ז) ה' ומראה האופנים (יחזק' י' ט') ו' ומראה הילדים (דניאל א' י"ג) ז' ומראה הערב (שם ח' כ"ו) וא' פתח ומראה ולא בחידת (במדבר י"ב ח'):

מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־
אזנם: ח ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר
בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית
לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו: ט ותשבו
ותחללו את־שמי ותשבו איש את־עבדו ואיש
את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם
ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות:
י לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי
לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא
לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־
הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ:
יא ונתתי את־האנשים העברים את־בריתי אשר
לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני
העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו:
יב שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים
וכל עם־הארץ העברים בין בתרי העגל:
יג ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם
והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת
הארץ: יד ואת־צדקיהו מלך־יהודה ואת־שריו
אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל
מלך בבל העלים מעליכם: טו הנני מצוה נאם־
יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה
ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן
שממה מאין ישב: טז כה אמר יהוה אם־לא
בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא־שמתי:
יז גם־זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו
משלים אל־זרע אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב
את־שבותם ורחמתים:

°לזעוה קרי °יתיר ו' °אשיב קרי

רד"ק

(י) הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הדבר ואל הרעב. כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם: לזועה. לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם: (יא) העגל אשר כרתו לשנים. כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים: (יב) שרי יהודה ושרי ירושלם. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושל' ואמר אח"כ והסריסים והם שרי בית המלך: (יד) העולים מעליכם. כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם: (טז) כה אמר ה' אם לא בריתי. כלומר אם לא יהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהי' קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מירשת המלכות: (יז) גם זרע יעקב ודוד. כתב רבי יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל היא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם. כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: ישחק. כתיב בשי"ן כמו בצד"י כי שני השרשים שוין בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק: כי אשוב. כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא כזה הענין כמו ושב ה' את שבותך וזולתו:

מסורת הקריאה

הפטרת משפטים

(ט) לשלח. הנגינה בלמ"ד שניה: (י) בברית. נמסר עליו ה' דגשים. ר"ל ה' כתיב הבי"ת בפתח והבי"ת השניה בדגש. וסי' נמסר במ"א כ' ל"ד. א' ואני בברית (מלכים שם) ב' ויעמד כל העם בברית (מ"ב כ"ג ג') ג' וישבעו (צ"ל וישמעו) כל השרים (דין דירמיה) ד' התחזק יהוידע (דה"ב כ"ג א') ה' ויבאו בברית (שם ט"ו י"ב): לשלח. הנגינה בלמ"ד שניה: (יא) ויכבישום. ויכבשום קרי הבי"ת בשוא: (יג) הוצאי. מלרע: (יז) לכן. בזרקא. ונמסר עליו לית בטע' בספרא. ור"ל לית עוד בטעם זרקא בספר ירמיה: לזועה. לזעוה קרי:

לג (כה) כה אמר. נמסר עליו ח' בטעם בספרא. ר"ל ח' פעמים כתיב כה אמר ה' בטעם יתיב זקף קטן בספר הזה דירמיה, ולא נמסרו בשום מקום לכן אמנה אותם כאן. וצ"ל דכוונתה דווקא על הני דריש פסוק דאלו באמצע פסוק איכא עוד הרבה. א' הנה עם בא (ו' כ"ב) ב' השמרו בנפשותיכם (י"ז כ"א) ג' הלך וקנית (י"ט א') ד' רד בית מלך (כ"ב א') ה' מצא חן (ל"א א') ו' אם תפרו (ל"ג כ') ז' אם לא בריתי (ל"ג כ"ה) ח' הנני מעיר (נ"א א'): (כו) יעקוב. הנגינה בקו"ף:

חומת אנ"ך

(א) אחרי כרות המלך צדקיהו ברית לשלח איש את עבדו וכו. הנה ירמיהו החזיר קצת מכל שבט מעשרת שבטים. ואפשר דישראל היו סוברים דלא קרינן כל יושביה עליה ואין יובל נוהג ואיז ע"ע נוהג ולכן היו מחזיקים בעבדים דהני דהחזיר ירמיה מיעוטא דמיעוטא. ולזה הוצרך הברית דלפי האמת כיון דיש מכל שבט נוהג יובל ודין ע"ע כדמוכח בערכין דף ל"ג אך להפיס דעתם ולאפוקי סברתם כרתו ברית חדש וכשעברו נענשו:

(ב) לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש. י"מ דכל הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו וז"ש לבלתי עבוד בם והוא עבודה לעני ולאדון וז"ש ביהודי העבד וגם אחיהו איש:

מנין המצות

בפרשת תרומה יש בה ג' מצות ב' עשין ולאו אחד

(לה) [עשה לח] לבנות בית הבחירה בכניסתם לארץ שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:
(לו) [לאו נח] שלא להוציא בדי הארון (כשאת אותו) שנאמר בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו:
(לז) [עשה לט] להסדור הכהנים לחם הפנים ולבונה וכו' לפני ה' בכל שבת שנאמר ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד

ונדבר

מוסרי של"ה והגהות

אנו חייבים בתשלומם וז"ש אף גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו עכ"ל. (אח"י וכבר כתבנו לפי דרכנו וע' חסדי אבות ריש פ"ה מאי"ן):

מלאתך ודמעך לא תאחר. כתב הרב הנז' כלל גדול שהבקשה והתפלה והוידוי בדמע לא תאחר להפיק רצון שברית כרותה היא ששערי דמעה לא ננעלו לכך מלאתך ודמעך לא תאחר. (אח"י ומהרח"ו ז"ל פי' רמז הבאתיו בתוך הנחל מאי"ן):

לא תשא שמע שוא שלא לשמוע בע"ד אחד כשאין חבירו עמו. כתב הרב הנז' רמז נפלא שהנשמה והגוף הם ב' בע"ד והדיין הוא יוצר הכל ית' כשבאין יחד הוא דן אותם. אמנם אחר שכלה הגוף ונתעכל בשר החוטא נשאר בע"ד אחד והוא הנשמה. ואין דנין אותה. והיינו וכפר אדמתו עמו שהבשר האדמדם הוא הבע"ד הב' וכשהלך הלך ושבה הנשמה ליסודה ומקורה כסא הכבוד עכ"ל:

(אח"י אמנם אם כבר נדונו גוף ונפש ונתחייבו לא שייך זה אבל יקל מעט ואכמ"ל מאי"ן):

ודל לא תהדר בריבו. ר"ל מי שהוא עני בתורה לא תעשה לו הידור בדין אבל מי שהוא עשיר בתורה עשה לו הידור כי צריך להקדים דין ת"ח למהר וגם להפך בזכותו:

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך ז"ל הרב הנז' טעם מצוה זו לקחת מוסר השכל מי הוא זה אשר מלאו לבו להראות לפני יוצר כל ומשארות אשמיו צרורות על שכמו יקשקש בו כפעמון כאשר החל רוח ה' לפעמו בבית הקדוש אם ראוי לראיה שאסור להסתכל בדמות אדם רשע יראה דומיא דיראה עכ"ל. ויש ללמוד מזה אף כשהולך לבה"כ שגב הוא מקדש מעט או לבית המדרש כי השכינה שורה באלו המקומות הקדושים ודבר זה יתן האדם אל לבו. (אח"י ומה נאמר אנו יושב בקלות ראש משיח לפי תומ"או במקום שאין להפסיק ובמקדש מעט כבר מילתיה אמורה ואשרי המכיר בעונו ושב ורפא לו מאי"ן):

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃

תרגום אונקלוס

א. וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב. מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא. מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ. תִּסְּבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: ג. וְדָא אַפְרָשׁוּתָא. דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן. דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד.

תולדות אהרן

דבר אל בני. סנהדרין לט ע"ז ב:

תפסיר הרס"ג

(א) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (ב) מר בני אסראיל. באן יאכ'ד'ו לי רפיעה. מן כל רגל תסכ'ו נפסה. תאכ'ד'ו רפיעתי: (ג) והד'ה אלרפיעה. אלד'י תאכ'ד'והא מנהם.

הד"ז למנחת שבת וב"ה

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה.
אשר יוציא לאור כל תעלומה.
יבינני דבר חכמה רשומה.
בפרשת ויקחו לי תרומה:

(א) וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן. והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו. ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כגזרת סורה אלי. שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו. וככה שיקח מאתו ויתן לי. וככה קחי נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה. אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה. והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה. לצורך שלחן כסף. כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד משלשה עשר דברים. כי החמשה עשר היו נדבה. וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען. ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך. ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב. והשלים בנכבד אבני שוהם. ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים. ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא. והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו:

אבי עזר

(ב) מלת (ויקחו מגזרת סורה) כי גזרת סור הוראתו על התרחקות כמו ממני. אבל לפעמים מורה על התקרבות בלשון קצרה. כמו סורה אלי פרושו שיסור ממקומו ויבוא אלי. וכן גזרת ויקחו הוראתו כמו ויתנו. אך היא משמשת בלשון קצרה. הוראה אחת שהיא שתים. שיטו ויקחו מהאנשים הנותנים ויתנו לי. והנכון אצלי שתיבת ויקחו לי על דרך לך לך. פסל לך. וקחו לכם צאן וכדומה. ועיין בדברי הרב בפ' בהעלותך

רשב"ם

(ב) תרומה. הפרשה ממונם:

בעל הטורים

(ג) ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסס ואיתא במדרש א"ר אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלים את ממונם מה תהא עליהם. תרומה אותיות מ' תורה שהתורה שניתנה למ' יום הוא לאוכלי תרומה. כדאיתא דאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאילו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה בלבד וע"כ סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה: ויקחו לי תרומה. עשו לי מקום מקדש אחד מנ' שבהר הבית כמו תרומה שהוא א' מנ' שהרי הר הבית היה ת"ק על ת"ק ומקום החצר היה ק' על נ' שהוא א' מנ' של ת"ק על ת"ק: סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן שהיא צאת הכוכבים: ויקחו לי. לי עולה מ' היינו עין יפה אחד ממ': מאת כל. כל עולה נ' היינו בינוני א' מנ': מאת כל. ר"ת עולה ס' היינו עין רעה א' מס': אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימטריא אך בני ישראל יהיו תורמין לא גוים: תקחו את תרומתי. ולא אמר תקח שאין גובין לצדקה בפחות מב'. תקחו בגימטריא שנים קחו:

רש"י

(ב) ויקחו לי תרומה. לי א לשמי: תרומה. הפרשה ב יפרישו לי ממונם ג נדבה: ידבנו לבו. לשון ד נדבה והוא ל' רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז (געשענק): תקחו את תרומתי. אמרו רז"ל ג' תרומות ה אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים ו האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת

שפתי חכמים

א דהא כל דבר שבעולם שלו הוא: ב כא לר' שאל תפרשהו לשון תרומה והגבהה כמו שוק התרומה רא"ם: ג דק"ל כיון דתרומה דהכא הוא הפרשה וא"כ נאמר שהוא דבר שיש לו קצבה כמו תרומת גורן ויקב לכן פי' ממונם ואין כאן שום קצבה. א"נ דק"ל כיון שפי' תרומה הפרשה הל"ל בתחלה ענין הפרשתם ואחר כך הי"ל לכתוב ויקחו לי תרומה ומלת ממונם שמוסיף רש"י על הפסוק משום דק"ל דפשוטו של פסוק משמע שהתרומה יהיה מגוף האיש כדכתיב מאת כל איש וז"א דההפרשה ואשר יפרוש ממנו ראוי להיות ממין אחד לכן פי' יפרישו לי ממונם נדבה ומאת כל איש לא קאי אמלת תרומה דלעיל מיניה אלא קאי אידבנו דלמטה ומפני שהפרשה אפשר שתהיה בחיוב אמר שהיא נדבה כנרמז מאשר ידבנו לבו. רא"ם: ד כאלו אמר ינדבנו והנו"ן מובלעת בדגש הדל"ת: ה פי' רמוזות ולא פי' כאן כי אם תרומת המשכן שהיא נדבת כל אחד ואחד דאל"כ תרומתי וזאת התרומה ל"ל הי"ל למכתב ויקחו לי הרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו זהב וגו': ו דתכלת וארגמן ותולעת שני כולן של צמר היו אלא שהצבוקין בלבען. ועי"ל דאבני שהם ואבני מלואים הנשיאים הביאו ורש"י לא קחשיב אלא מה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ויקחו לי תרומה. פרשה זו נאמרה בתוך ארבעים יום שהיה ממתן תורה וצוהו הקדוש ברוך הוא להיכן מניח' שיעשו משכן ובית קדשי הקדשים ובתוך הארון לוחות ושם תשרה שכינה וישראל סביב כמו המלאכים סביב כסא הכבוד ושכינה ביניהם וכן כתוב ושכנתי בתוכם כמו בתוך המלאכים ועל זה נאמר אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם להיות שכינתי ביניכם:

(ג) וזאת התרומה. וגו' שלשה עשר נדבות מונה כאן שנדבו ישראל במשכן וכנגדן מנה יחזקאל י"ג בגדים שעתיד הקב"ה להלביש ישראל לעתיד. זהב וכסף ונחשת וכנגדן יש צדקות בעולם אותה שאדם עושה כשהוא בריא נחשבת לו כזהב. כשהוא חולה ונותן מעכשיו נחשבת לו ככסף. כשהוא נותן לאחר המיתה נחשבת לו כנחשת. ד"א זהב כנגד מלכות בבל דכתיב אנת הוא רישא דדהבא. כסף כנגד מלכות פרס דכתיב באותה מלכות ועשרת אלפים ככר כסף. נחשת כנגד מלכות יון הפחותה מכולן. עורות אילם מאדמים כנגד מלכות אדום ואח"כ שמן למאור כנגד משיח דכתיב בית ערכתי נר למשיחי:

עניני תרומת המשכן

(ב) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו'. הנה בהר סיני נתן הקב"ה לישראל ע"י נביאו נאמן ביתו את עשרת הדברים. ועוד נשאר ליתן להם כל התורה עד סופה. וכהתורה כתוב כל המאורעות שהיה להם במדבר. כגון מחלוקת קרח ומריבות בני ישראל אודות המים. והכאת משה את הסלע. וכל זה הי' צריך להיות נכתב אחרי המאורע. ואף אם נאמר כדעת מ"ד שכל התורה היתה כתובה לפני הקב"ה במרום קודם שנברא העולם. אבל ליתנה למשה ולישראל היה אי אפשר קודם המאורע. כי איך יהיו ישראל וקרח קוראים בתורה מעשה קרח ובלועתו בארץ קודם מחלוקתו. ואיך יקרא משה בתורה שלוהו ה' ודברתם אל הסלע והוא יכה אותו ויהי' נגזר עליו מיתתו. וכאשר משה ידע מראש גזר דינו. וקרח ידע מראש גזר דינו איך יערב לבם לעשות מה שעשו וע"כ שהתורה מגלה מגלה נתנה. כל זמן היותם במדבר. ומחמת שישראל לא לעולם יעמדו לפני הר סיני וצריכים לנסוע הלאה לקרב את עצמם לארץ אשר ינחילם ה'. והיה יהי' המקום אשר שם ידבר הקב"ה עם משה למסור לו התורה. ע"כ צוה הקב"ה לעשות מש. ולהעמיד בקדש הקדשים הארון עם הלוחות. ושם יהי' השראת שכינתו ית' דוגמת הר סיני. ומשם מבין שני הכרובים ידבר עם משה כל התורה כמו שדבר עמו בהר סיני. ובכל מקום חנייתם יעמידו המשכן על מכונו. ומשם ילוהו לבני ישראל תורתו ומצותיו כנאמר. ופ"ז צוה הקב"ה למשה לכתוב אנשים מבני ישראל שיקחו תרומת ה' מאת כל איש אשר ידבנו לבו כקטן כגדול אם ידבנו לבו ליתן נדבה

נחל קדומים

ב (א) ויקחו לי תרומה. פירש"י לי לשמי. יש מי שרצה להסמיך בזה מ"ש רבינו האר"י ז"ל דבמעשה הצדקה יש יחוד לשם הוי"ה ב"ה הזרוע כתמונת וי"ו וה' אצבעות נגד ה"א והפרוטה כעין יו"ד וה' אצבעות העני כדמות ה"א עכ"ד. ובזה פירשו עשיר ורש נפגשו עושה כלם ידו"ד דבין העשיר והרש נתיחד שם הוי"ה כמדובר וזה רמז לי לשמי שהצדקה תהיה לי לשמי ליחד שם הוי"ה ב"ה כאמור. וגם אני שמעתי שרצו בזה לתת טעם למ"ש רז"ל אם בקשת לעשות צדקה עשה עם עמלי תורה והטעם כי הת"ח אינו שואל. וא"כ המטבע כעין יו"ד וה' אצבעותיו כנגד ה"א והזרוע וי"ו וה' אצבעות הת"ח נרמזת שם הוי"ה ב"ה ביושר שהוא רחמים אך כשהוא עם ע"ה הנה העני שואל וה' אצבעות פשט העני את ידו הוא ה"א אחרונה ואח"ך הנותן זרוע וה' אצבעות ופרוטה הם וה"י וא"כ הוא השם מהופך שהוא דין ולכן לצדקה לת"ח היא העולה. ע"כ שמעתי ואינו נראה בעיני אעיקרא דדינא מי בקש זאת טעם שהצדקה זאת עולה כשהיא עם ת"ח וזה אין צריך טעם דגם מתנות כהונה צריך ליתן לת"ח כמש"ה למען יחזקו בתורת ה' ועוד כי בזה מקיים הג' דברים שהעולם עומד עליהם תורה שיש לו יתרון להחזיק בלומדי התורה. ועבודה דהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבנות. ועל גמילות חסדים מלבד הצדקה עצמה לישמר לבקש ת"ח ולילך אצלו בצנעא וכיוצא. באופן שניכר מאד יתרון עושה הצדקה עם ת"ח. גם הא דאמיר הבוה"ה שוברית דשאלת הע"ה אינה נחשבת רק כשנותן הצדיק או בעת ההיא תוא בסוד שם הוי"ה ע"ד שכתב רבינו האר"י זצ"ל

מרפא לשון

ב) ויקחו לי תרומה, ויפרשון קדמי אפרשותא. תרגמו כמו וירימו לי תרומה כדי לפרש הפעל שנגזר ממנו שם הפעולה וכן דרך:

חומת אנ"ך

(ב) ויקחו לי תרומה. אפשר לומר דרך הלצה דיש נדיב דמפריש ומעשרו או נדבתו והוא מזומן אצלו וכשיבא עני או גבאי יתן לו משם והוא דרך נקל וטוב כידוע. והתורה הקדושה כוללת כל ענה ומדה טובה וכל מיני חכמה והנהגה דכלא בה. וזה רמז ויקחו לי תרומה יפרישו הפרשה בעת שדעתם מיושבת ולבם נכון. ובזה יהיה נקל מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי העני או הגבאי מה שכבר הפריש. א"כ אפשר במ"ש פ"ק דבתרא רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו מעות לעשות מהם צדקה וז"ש ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו והוא רודף צדקה. והיה שכרו תקחו את תרומתי מכאן ואילך שאני ממציא לו מעות לעשות צדקה. א"כ אפשר לרמוז כמ"ש רבינו האר"י ז"ל דאין עבירה מכבה צדקה כשם שאין עבירה מכבה תורה וגם אמרו רז"ל בג"ט שהקב"ה זורע המצות ונותן הפירות לבעליהם אף שמן הדין אינו חייב ליתן פירות כמו שכתבתי סרנ מהר"ר יוסף דוד ז"ל וזה רמז ויקחו לי תרומה היא מאתים

ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים

תרגום אונקלוס

וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא . וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי׃ ה. וּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי (י״נ מְסוּמְקֵי). וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ו. מִשְׁחָא

תו״א מחשים . שבת כח׃

רשב״ם

(ד) ותולעת שני. צמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת והצבע קרוי שני כדכתיב (נחום ב) אנשי חיל מתולעים. מלובשים בגדים צבועים. וכן האמונים עלי תולע. בגד צבוע. וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אם יאדימו כתולע כצמר יהיו השני והשלג שם של צבעים זה אדום וזה לבן. אבל תולע והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר צביע והצמר הוא לבן בלא צבעים. ושש. פשתן אבל שאר המינים הם צמר צבוע: ועזים. מטוה של שערי עזים:

בעל הטורים

(ו) שמן למאר. חסר דלאו לאורה הוא צריך וי״ג דברים נמנו כאן וכן יש י״ג מיני מלבושים ביחזקאל ואנעלך תחש וגו' ואעדך עדי וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י״ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וכזכות אלו י״ג מינים שהתנדבו חזרו להם י״ג:

רש״י

המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף ז הבא' שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. צמר צבוע ח בדם חלזון וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד): וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של ט עזים לכך ת״א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר י עבודן: תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא כ לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגווניו שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם ל במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך מ להעלות נר תמיד: בשמים

שפתי חכמים

שהלכור נדבו: ז דק״ל הואיל ואינו דומה לשאר נדבה למה כתיב כאן כסף ומתרץ דב' מיני כספים היו והא דאמרת הא לא הולרך שם כסף יותר זה אין קושיא דשאר כסף כו': ח וכן פי' של ארגמן צמר צבוע. והוכחת רש״י מבגדי כהונה שנעשו מד' מינין הללו מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש ולא כתיב בהו מאיזה מין היו אלא ביחזקאל גבי לבישת כהנים ביוה״כ כ' בגדי פשתן ילבשו ובגדי צמר לא יעלו עליהם ומשמע דבכל השנה היו לובשים בגדי פשתים ובגדי צמר ולא שום מין אחר ובמכנסים כתיב את מכנסי הבד שם מפור וכל הוא פשתים ש״מ דשש פשתים ומדשש פשתים ע״כ תכלת צמר דאין לומר איפכא דהא מלינו כהדיא דשש פשתים ע״כ תכלת צמר והואיל שמלינו בבגדי כהונה דתכלת צמר ודאי ארגמן נמי מין צמר צבוע: ט דאי קאי אעורות הי״ל ועורות של עזים וכתב עזים במקום נוצה של עזים מפני שטוו אותם מן העזים עצמן: י דאלו מתחלת בריאתן הל״ל אדומים: כ ותחש דיחזקאל מין חיה טמאה היא וקלא אילן שמו כמ״ש בגמרא פרק כ״מ: ל (מהר״ן) פי' מדכתיב בישעיה אתן במדבר ארז שטה וגו'. משמע דלעתיד יהיה אבל עכשיו לא: מ דקי״ל למאור ל״ל לכך פי' שמן זית זך שהיה שמן זה משונה משאר שמנים כמו שמפורש מגרגרו בראש הזית וע״ק ולמה היה זה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) ועצי שטים נוטריקון "שלום "טובה "ישועה "מחילה ובמדבר היו שם יערים גדולים שנטלו משם אותן עצים הקרוים שטים דכתיב וישב ישראל בשטים וכן וישלח יהושע בן נון מן השטים וע״ש היער נקרא המקום שטים וש״ה אתן במדבר ארץ שטה והדס והוא עץ קל מאד וחלק ותדע שהוא קל שהרי מ״ח קרשים ואדניהם ל' עמודים ואדני החצר וט' עמודי המשכן וחמש של מסך וד' של פרכת ויתדותם ואדניהם כל זה מושכין שמנה בקר שנתנו לבני מררי כמו שמפורש בפרשת נשא ואע״פ שהקרשים גבהן עשר ורחבן אמה וחצי ועביין אמה אר״א ש״מ כי עץ קל מאד ודומה לעץ שקורין מדר״א בלע״ז ורש״י ז״ל פירש שהקרשים היו מנטיעות שנטע יעקב בבואו למצרים וכשיצאו נשאום עמהם ועשו מהם קרשים והו שיסד הפייט וכו' ועוד איתא במדרש שהבריח התיכון היה מטקלו של יעקב כד״א כי במקלי עברתי את הירדן הזה והביאו למצרים וכשיצאו העלוהו עמו:

(ו) שמן למאור. תימה שכל הפרשה בצרכי בנין חוץ מפסוק זה שהוא צורך שלחן גבוה ואינו אומר חטים ללחם הפנים וכבשים לתמידין ועצים למערכה וי״ל ששלשתן צורך בנין הן שמן המשחה שבו נמשחו ונתקדשו כל כלי המשכן וקטרת נמי שכן דרך מלכים שמבשמין להם הבית קודם שיכנסו לתוכה וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וכן מצינו שעל ידי הקטרת שכינה נראית דכתיב וכסה ענן הקטרת וכתיב כי בענן אראה ושמן למאור שכן דרך המלכים להדליק נר לפניהם קודם שיכנסו לבית ואף על גב דלאו לאור הוא צריך מכל מקום הוא כבוד של מעלה:

עיוני תרומת המשכן

נדבה יקחו מידו נדבתו יתן מה שיתן כפי נדבת לבו ולא יכריחו לשום אדם לתת לנדבה הזאת. כי רק נדבה רלה ה' לא הכרח וכפיה. גם לא יבקשו ולא ישאלו משום אדם לומר לו תן נדבה למשכן. רק מי שירצה לנדב יביא להגבאים נדבתו והם יקחו ממנו מה שיתן. ואמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם להגיד שאלה הדברים שיזכור יקחו מהם בתרומה. אבל אם ינדבו ויתנו דברים אחרים כגון ברזל ועופרת בגדים או דברים אחרים לא יקחו מאתם כי לא רלה ית' שיתנו איזה דבר שיזדמן ויקחו מאתם כמליל מן הדלקה אלא אותם הדברים שהיו לריכי' למלאכת המשכן בעלם ואמת. והטעם בזה כתב הרב אהי׳׳ ע״פ הפסוק אפריון עשה לו המלך שלמה וגו' עמודיו עשה כסף רפידתו וגו' תוכו רלוף אהבה מבנות ירושלים. והכוונה בזה כי מה שבחר הקדוש ברוך הוא כסף וזהב ודומיהם ולוה לעשות לו מהם משכן (ולא לוה למלאכיו לעשות לו משכן מאורות עליונים הנאותים לו) לא מאהבת ה' את הדברים האלה. אך מחמת שהם יקרים בעיני האדם וכוונת האדם דבר שנאהב לו נדבה לה' ממילא גם אהבתו ניתנה עמו. כי באמת אין לך דבר המובחר יותר להקדוש ברוך הוא כ״א אהבת ישראל ובהצטרף אהבות פרטי איש ישראל יעשה ממנו בית לשכינה והיה רצוי שילוה הקב״ה שיתן כל איש ישראל חלק אהבתו את ה' לעשות ממנו משכן. אך איך יצויר הדבר לקחת ענין רוחניי היינו אהבת כל איש אשר בלב עמוק. לזאת לוה הקב״ה שיתן כל אחד נדבה חפץ גשמי. וכזה יהי' נותן חלק אהבתו את ה'. כי אם יתן איש דבר שאהבתו אליו חזקה כמו כסף וזהב וכדומה. נמצא שהוא נותן עם החפץ ההוא חלק אהבתו שיש לו על החפץ. והוא מורה שאהבת ה' יותר גדולה אללו ועודפת על אהבת החפץ. כי לולא כן לא היו נותנו. וזהו מה שאמר שלמה עליו השלום בדרך שאלה ותשובה אפריון עשה לו המלך שלמה וגו'. ולמה כתר כדברים פחותים כסף וזהב אשר מאפס ותוהו נחשבו לו. יותר היה לו לבחור באורות עליונים לאהל ולמשכן. ועל זה אמר לא בשר ס' כאלה כ״א בעבור שתוכו רלוף אהבה מבנות ירושלים. כלומר לא מפני שהקדוש ברוך הוא אוהב כסף

נחל קדומים

ובזה אפשר לדקדק הכתוב האמור עשיר ורש נפגשו וקפסיק ותני בין שואל בין נותן בלי שאלה בין ע״ה בין ת״ח עושה כלם בכל האופנים ה' שמתייחד שם הוי״ה ברוך הוא בעת הצדקה כמ״ש רביני האר״י זצ״ל והוא סוד והי״ה מעשה הצדקה שלום ועמ״ש הרמ״ז בהגהת הזהר שנדפס מחדש פ' בחוקותי דף קי״ג ע״ב ואכמ״ל. ואפשר לפרש לי לשמי במ״ש משם הרב זב״ח דשם ההויה מורה דיש לישראל דין בנים אך שם אדני מורה שאנו עבדים וידוע מ״ש פ״ק דבתרא דמהצדקה מורה דיש לנו דין בנים. וז״ש ויקחו לי תרומה דכולל צדקה וכי תימא דיש לנו דין עבד לז״א לי לשמי והוא שם הוי״ה דמורה דאנו בנים ויכול לעשות צדקה וז״ש עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' דשם המיוחד מורה לנו דיש דין בנים ודוק. ואפשר ויקחו לי תרומה דהול״ל ויתנו לי תרומה אמנם רמז שיקחו לו כ״י השכינה ליחוד וזה ע״י הצדקה לפי רז״ל והמפרשים או ע״י התורה כמו שפירש רבינו אפרים כל הפסוקים על התורה וע״י צדקה התורה כל נדיב לב יביאה את תרומ״ת ה' להתיחד. וז״ש ויקחו לי לשמי כאלו אמר ויקחו לשמי בסוד ויעש דוד שם לי ודוק: (ב) אשר ידבנו לבו תקחו. כתוב בליקוטי גאוני קמאי בס' רבינו אפרים ר״ת

חומת אנ״ך

כמ״ש רז״ל והמפרשים כלו' שהלדקה שעושים גנוזים למעלה ודאי ונעה״ב לוקחים אותה ודאי שאין עבירה מכבה אותה וזה רמז מלת אותיות אמת שהיא התורה דשוה לתורה דמגנא ומצלא אף שעדיין לא עשאה אלא אשר ידבנו לבו לעתיד אגוני מגנא כמדת הקב״ה שהוא רואה הטובה שעתיד לעשות וזהו כל איש אשר ידבנו לבו לעתיד. ועוד תקחו את תרומתי רמז לפירות הנס דמן הדין הם שלי וזהו תרומתי. אני נותנם לכם וזהו תקחו את תרומתי. ובסגנון אחר אפשר לומר ויקחו לי תרומה תורה מ' כמ״ש המפרשים. מלת אותיות אמת שהלדקה נקראת אות כמ״ש במגא דבי אליהו.

מרפא לשון

תתר' בכ״מ. ה) וערת תחשים, ומשכי ססגונא. פי' רש״י ז״ל תחש מין חיה שיש לה גוונין הרבה ולכך מתר' ססגונא ששש ומתפאר בגוונים שלו, והקשה היא״ר ז״ל כי שש להק״ק הוא ולא ל' ארמי ופירש כי שש עניינו תולעת כמו יאכלם סס, ויהיה עניינו שדומה לתולעת המנומר בגוונים שכן נמצאים הרבה תולעים

מסורת הקריאה

(ב) ויקחו, מס״ק ר' רפין, עי' לעיל י״ב ג': (ה) מאדמים, האל״ף בקמץ לבד והוא חטוף (קמץ קטן) מפני הדגש שאחריו וכן כולם.

תפסיר הרס״ג

ד'הב וורק ונחאס: (ד) ואסמאנגון וארגואן, וצבג קרמז ועשר ומרעזא: (ה) וגלוד כבאש אדים. וגלוד דארש וכ'שב אלסנט: (ו) ודהן

נוה שלום

כה (ד), ותכלת, ואסמאנגון, אלסמנגוני, מא כאן בלון אלסמא), וארגמן, וארגואן, כדמות אדום, וכתב ראב״ע כי לא יהיה כי אם בצמר או המשי. ותלעת שני, וצבג' קרמז, כתב רשב״ם שהצמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת, והצבע קרוי שני, וראב״ע כתב כי בעבור תלעת אמדו רבים כי הוא משי, עיין לקמן ויקרא (יד ד), ושש, ועשר, מין ממיני הפשתים עיין ראב״ע. ועזים, ומרעזא, שער רך שתחת הנוצה של עזים. (ה) מאדמים, אדים, העור המעובד נק' בערבי אדים, ותרגם בשם הקרוב לעברי וכתב רש״י שהיו צבועות אדום לאחר עבודן. תחשים, דארש, (גלד אסוד מערוף). תחשים, דארש, (גלד אסוד מערוף). שטים, אלסנט, באלפתח (שגרה שאיכה ירשה מן אג'צאנהא אלצמג' אל־ערבי

אבן עזרא

(ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות. כי הוא תכלית כל הצבעים. והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ואנו נסמוך על רז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום. ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן. וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת כמו ומצור החלמיש. חלמיש צור. והגאון אמר בו קרימ״ז. כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן. ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים נמצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע. שש ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר. וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: (ה) ועורות אלים. שהם גדולים וזאת האומנות בארץ אלגודמאס ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם. כי כן כתוב ואנעלך תחש. והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאם ממצרים במצות משה. והראיה וכל אשר נמצא אתו. כמו התכלת והארגמן. ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו. לצרכו. ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים. כי מה צורך יש להם. ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו וע״כ השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים. והם עברו על מצרים מקום המלוכה. ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים. והנה לא ידענו אם קבלה

לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים
לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ
וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר
אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית

תרגום אונקלוס

לְאַנְהָרוּתָא. בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא. וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז. אַבְנֵי בוּרְלָא. וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא. לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: ח. וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדָּשׁ. וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט. כְּכֹל. דַּאֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ. יָת דְּמוּת

תו"א ועשו לי מקדש. עירובין ב כתובות סב שבועות טז: ככל אשר אני מראה. סנהדרין יו שבועות שם מנחות כט:

תפסיר הרס"ג

לאלאצ'אה. ואטיאב לדהן אלמסח. ובכור אלצמוג': (ז) חגארה' בלור. וחגארה' גצ'אם. לאלצדרה ולאלבדנה: (ח) ויצנעו לי מן גמיע ד'אלך מקדסא. אסכן נורי פי מא בינהם: (ט) כגמיע מא אנא מוריך.

נוה שלום

אלמערוף). (ז) שהם, בלור, חגר אבי בראק שפאף) ע"ל בראשית (ב יב). ואבני מלואים, וחגארה' גט'אם, כת"א. לאפד, ללצדרה, בצ'ם אלצאד, בגד לכסות החזה. ולחשן, וללבדנה, (בדן אלקמיץ, הוא מא יקע עלי' אלט'הר ואלבטן דון אלכמין ואלדכ'אריץ) (ח) ועשו לי, פיצנעו לי מן גמיע ד'לך מכל התרומה זהב וכו'. והויו' הנוסף בתחלת תיבה עשו או עשה, מהפך

אבן עזרא

היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם. ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת. ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים. ובבאם שם אמר להם ששם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי. אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חצרות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות. ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים. וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור כמשפט. אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך. וכן הוא הסמים בעבור קטרת. אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים. ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת. וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד. ואחד מהחשן: מלואים. עוד אפרש: (ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה. והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן. אחר שהזכיר מקדש תוספת וי"ו: וכן תעשו. לצורך הכלים. כי בתחלה ועשו לי

אבי עזר

בפסוק תקח לקטלת: (ו) (לצורך המאור כמשפט). הנה הרב מפרש בקיצור נמרץ על פתחות הלמ"ד המורה במקום ה"א הדעת. כיון שידוע שהיה דולק תמיד ומאיר בלילה. כמו שאמר לבערם כמשפט. ושייך שפיר פתחות הלמ"ד כמשפט הדקדוק ואחר כך משיג הרב על הסוברים הסמים בעבור קטורת. כי סוברים שלא היה בשמים בקטורת. וסמים ובשמים לא היה אלא לשמן המשחה בלבד. ואמנו אמרו בפ' ויקהל את הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. אלמא דגם בשמים היה לקטורת הסמים כדמסיים הרב בלישנא. ועיין בדברי הרב פ' תצוה בד"ה

רשב"ם

(ו) לשמן המשחה. מפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. כלומר לצורך קטרת הביאו סמים כדכתיב בקטרת קח לך סמים בכי תשא: (ז) מלאים. שהאבן ממלא עומק המשבצות כעין אבני הטבעות: (ח) מקדש. לשון מועד* שמתקדש ומזדמן אליהם לדבר מוכן כדכתיב ונודעתי שמה לבני ישראל: (ט) ככל אשר אני מראה. ככל* מראיות של כלים ושל בנינים הראה לו*ת' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בבבל בכל מראות אלקים וגם בדיבור הראה לו ופי' לו כמה שכתוב וכז מוכיח לפניגו בכל אשר אתה

בעל הטורים

(ח) ושכנתי. רמז לבית ראשון ושכן ת"י שניס וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל קדוש עולה ת"י שמנין קדוש היה תהלות בישראל ויש בו אותיות ושני ת"כ רמז לת"כ שנים של בית שני: (ט) מראה. בגימטריא גבריאל מלמד שהיה חגור כמין פסיקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו: וכן תעשו. ב' הכא ואידך וכן תעשו דגדעון שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המשכן וכליו. נתן הלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים. וכראה האשמורה

רש"י

לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי ג המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ם ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצות: לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן ע והחשן והאפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו פ לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית צ המשכן. המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה

שפתי חכמים

השמן שמדליקין בו הנרות משונה מאחר שמנים ומתרץ להעלות נר תמיד שיוכל להעלות תמיד שלא יכבו: ב פירוש משום שהבשמים של שמן המשחה אינה סתם בשמים אלא בשמים מיוחדים שהם מר דרור וכו' אלא שהכתוב קצר וכתב לשמן המשחה סתם והרא"ם האריך ע"ש: ם כלומר ששם מפורש שצריכים להקטיר ערב ובקר כי הסמים עצמן אינם מפורשין בואתה תצוה אלא בכי תשא. והרא"ם האריך בפירושו ע"ש: ע שלא תאמר אבני שוהם ואבני מלואים לאפוד וכן לחשן הוצרך רש"י לפרש כן וכתב הרא"ם שאע"פ שהיו אבני שוהם גם בחשן כיון שמלת מלואים כוללת כל אבני החשן הנה גם השהם בכלל אם כן לא אמר אבני שהם רק בעבור אותם אבני שהם שבאפוד לבד: פ דק"ל למה כתיב לי הא בתחלה נמי של הקב"ה הוא ומתרץ ועשו לשמי והוסיף מלת בית לא אויה דבר מקודש שיהיה כי שם מקדש בכל מקום לא ימלא כי אם על הבית המקודש: צ דעת רש"י שלא תאמר ככל אשר אני מראה אותך בשעת עשיית

עניני תרומת המשכן

כסף וזהב רק מחמת שהבריות אוהבים אותם. ובתתם מהם נדבה האהבה עמם תנתן. וזהו דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. כלומר עיקר התרומה מה שיש לורך בה לעשות משכן לכבודו ית' הוא רק נדבת הלב ורצון הטוב של ישראל. אמנם וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וגו'. כלומר והתרומה היקרה הזאת תוכלו לקחת מהם ע"י אשר תקחו מאתם ענינים גשמיים זהב וכסף. אשר ע"כ הפליג הכתוב כ"כ לספר בשבח המתנדבים ומרילתם כמ"ש ויבואו האנשים על הנשים. כי איש את רעהו יעזרו כלם מגישי מנחה בלדקה בלב שמח וברוח נכון. אחרי אשר כל יקרת המשכן ותכונתו בעיני ה' הי' מסבת תוכו רצוף אהבה. היה מהצורך שיתנדבו רק הדברים העצמיים שהיו ראוים למלאכת המשכן ולכל כליו ולא שיתנו מעות לקנות בהם הדברים הצריכים. יען כי הדברים ההם שנתנו היו נושאים אהבת ישראל לאביהם שבשמים בכלי טהור בית ה'. ולכן הי' מהצורך אשר הדברים בעצמם שהתנדבו ישראל כאש אהבתם יאירו ויזהירו לנוגה ברק הרכבת המשכן. ולא שיתנו מין אחד להחליפו לקחת תמורו דבר אחר:

(ז) אבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחשן. כתיב בזוהר (ויקרא לע) רבי יהודה פתח והנשיאים הביאו את אבני השהם ואת אבני המלואים לאפוד ולחשן מ"ם דמלין אילין אקריבו נשיאים ולא בר נש אחרא והא כתיב כל נדיב לב יביאה את תרומת ה' וכתיב ואבני שהם ואבני מלואים לאפוד ולחשן. אלא אמר הקדוש ברוך הוא אף על גב דכולהו תליא בהאי נדבה סליקו אלו אבנים לנשיאים. מ"ט בגין דעל' לבא דכהנא אשתכח אמר הקדוש ברוך הוא ליתו נשיאים דלביהו גס בהו וייתון אלין אבנין דאינון משתכחן על לבא ויתכפר עלייהו מגסות לבייהו וכתיב והיה על לב אהרן בבואו לפני ה' ועל דא והנשיאים הביאו את אבני השהם ואבני מלואים לכפר עלייהו:

ענין המנורה והארון

(ט) ככל אשר אני מראה אותך וגו'. הנה אם יראה צורף כף אחת מלאכת ציור ורקמה אף שלא עשה כיוצא בה מימיו. עכ"ז לגודל בקיאותו במלאכה יעשה כמוה. אבל אם לא יראה כף של זהב ממש כ"א תבנית כף מצוייר ולא כדבר הנתפש ביד שלא תשתקע הצורה הנראית בם בלב שרואה כאשר בהיות לפניו כלי ממשיי בעל הצורה ההיא. וכן אלו יצויר יראה האדם לבת אש עשויה ציורים וכפתורים ופרחים. שלא תתחקה בלב הרואה אותם לעשות כיוצא בה כאשר בראותו אותם בגשם קשה הנתון לפניו. ואם יבא לעשותם יטעה בפחות ויתר בציורים כפתוריה ופרחיה. ויותר מזה יהיה אם גם תבנית הציור הכלתי ממשיי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) אבני שהם. לצורך אפוד וחשן כיצד אבני שהם לאפוד ולקחת את שתי אבני שהם וכתיב ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד ואבני מלואים לחשן כדכתיב ומלאת בו מלואת אבן וגו' וכי האי גונא מצינו הרבה מקראות מתפרשי' המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ ועוד אתה מוצא אבני שהם לצורך החושן דכתיב והטור הרביעי תרשיש שהם:

נחל קדומים

אילת. ואפשר לפי המפרשים פסוקים אלו על התורה. כי אילת רמז לתורה שבע"פ המתיחסת לשכינה. והוא גימט' אמת רמז לתורה שבכתב והוא יחוד קבה"ו: ג (ג) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו'. הרב הגדול שארנו כמהר"י ואבי ז"ל דרשינהו להני קראי בסיני בהקדים מ"ש בתרגום המיוחס ליונתן פ' ויקהל דענני שמיא הביאו אבני שהם ואבני מילואים מפישון ואת הבושם ואת השמן מגן עדן והנשיאים לקחום והביאום לצורך המשכן ע"ש באופן שנתפרסם שה' שלחם בפרסום וז"ש ויקחו לי תרומה שגם אני נותן תרומה למשכן והוא בעצם ויקחו לי תרומה שיקחו תרומה ממני. וגם מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי איש איש לפי נדבת לבו ונמצא שיש כאן שתי תרומות אחד מאיתו יתברך והשנית מאישי ישראל והדר מפרש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וכו' כלם בוי"ו העטף עד ועצי שטים ואז הפסיק וכתיב שמן למאור בלא וי"ו להורות דמכאן היא תרומתו כביכול הנגלית שמן ובשמים אבני שהם ואבני מילואים: ד (ד) ותכלת וארגמן וגו'. כתב רבינו בחיי לא מצינו בנדבת המשכן משי אלא לפי שהוא יוצא מגוף השרץ שהוא התולעת ולא הוכשר

מרפא לשון

המנומרים ומצויירים היטב בהרבה גוונים, ולפיכך תר' בכ"מ משכי ססגונא ולא תרגם משכי דססגונא לפי שלא היה מן הססגונא עצמו אלא שדומה לו עכת"ד. ופירוש נכון הוא ודומה לו בגמרא ססמגור כדאי' ביומא ט' מאי ארז, ססמגורי, ופירש הערוך סס, תולעת, מגור, ל' פחד ע"ש שהתולעת אוכל הארז יותר מכל העצים ע"כ ולכן גם ססגונא פירושו תולע של גוונים כמו ססמגור. ז) ואבני מלאים, ואבני אשלמותא. כ' הרמב"ן ז"ל שענין מלאים

חומת אנ"ך

רמז דתורה וצדקה כחדא שריין דאין עבירה מכבה אותם והם גנוזים לעוה"ב. ועוד רמז דע"י הצדקה מיחד קבה"ו כמ"ש האר"י ז"ל וזה רמז ויקחו לי תרומה שהיא הצדקה ליחד קבה"ו וזה רמז מאת גימטריא אילת שהיא השכינה כל יכוד. ולפי פשוטו אפשר לרמוז כי תרומה אותיות המותר על דרך מן המותר בפיך שהצדקה צריך לעשותה מנכסיו שהרויח במשפט ובישר ולא מגזל ועושק וז"ה בצדקה תכונני אך רחקי מעושק וכו'. ואפשר לרמוז במ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם ס"ת תרומה לרמוז דאחר שבאת ליד הגזבר אין לשנותה כי תרומה לקחו ותרומה תהיה: (ד) ותכלת וארגמן. הקשה הרב הגדול מהר"ב בן חביב ז"ל בש"ת

שמות כה תרומה

הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו
וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ:
יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת
וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא. וְיָת דְּמוּת כָּל
מָנוֹהִי. וְכֵן תַּעְבְּדוּן: י.
וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין.
תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ.
וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פוּתְיֵהּ.
וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ:
יא. וְתַחְפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי.
מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפֵּינֵיהּ.
וְתַעְבֵיד עֲלוֹהִי. זִיר דִּדְהַב

תו"א ועשו ארון. יומא ג פב סוכה ה: אמתים וחצי. סנהדרין כט: זר. יומא עב:

תפסיר הרס"ג

מן שכל אלמסכן. ושכל גמיע אניתה. כד'אך תצנעו: (י) ויצנעון צנדוקא מן כ'שב אלסנט. ד'ראעין ונצף טולה. וד'ראע ונצף ערצ'ה. וד'ראע ונצף סמכה: (יא) וג'שה בד'הב כ'אלץ. מן דאכ'ל ומן כ'ראג. ואצנע עליה. זיגא מן ד'הב

נוה שלום

את העבר לעתיד. (י) קמתו, סמכה, בפתח אלסין. (יא) וצפית אותו, וג'שה, חפוי על העץ בטס של זהב, זר, זיגא,

בעל הטורים

התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תורמין את המזכח והיא העבודה הראשונה שהיו עושים בכל כיום: (י) ועשו ארון. בכולם כתיב ועשית חוץ מהארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: ארון. אותיות ארון שים בה ארון של ישראל ואותיות נורא כי הוא אש אוכלה: ארון בגימטריא כזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתיב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון. י' פרשיות מתחילין בעשייה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם:

רשב"ם

מראה בהר אם בדבור לבד היה אומר אשר אתה מראה למה הוצרך לומר בהר: (י) ועשו ארון עצי שטים. לפי שהוא דבוק ארון של שטים נקוד חטף פת"ח. ואע"פ שבמעשה בצלאל מצינו שעשה התחלה משכן ואח"כ כלים ארון ומנורה ושלחן. שהיכן יכנים את הארון והשלחן כל זמן שאין משכן עשוי אלא בצווי הוצרך תחלה לפרש עשיית הארון והשלחן שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן: (יא) זהב טהור. מזוקק:

רש"י

הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספתא שבת לח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן (שריין סראנק) יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) שלשה ארונות עשה בצלאל ב' של זהב וא' של עץ ד' כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה ק בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (שם תנחומא שמות רבה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים

שפתי חכמים

המשכן אלא אשר אני מראה אותך כאן דאל"כ אראך מבע"ל: ק ואם תאמר מנ"ל לרש"י דלמא לא היה רק אחד והיה מצופה מבית ומחוץ כזהב כדרך שהצורפים עושים (מהר"ן) וי"ל דכפ' זו של עשיית הארון שהיו מונחין בו הלוחות יש בו כל אותיות של אל"ף בי"ת לפי שבלוחות יש כל התורה ולכך רומז כפ' זו האל"ף בי"ת שהוא כל התורה לבד מן הגימ"ל שאין בו ומ"ט אין בו גימ"ל אלא ודאי לא צריך לרמוז הג' לפי שהארון עצמו היה ג' א"כ לכן כתב הקרא תצפנו יתירה שאח"כ תצפה שפתו העליונה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ועשו ארון. בכלהו כתיב ועשית וכאן כתיב ועשו לפי שהכל חייבין להתעסק בו מפני כבוד התורה שבתוכו וק"ו לתלמידי חכמים שבני עירם מצווים לעשות מלאכתן כדי לכבדם והכי איתא ביומא פרק בא לו ועשו ארון מכאן לת"ח וכו' מבית ומחוץ תצפנו. אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח ועוד צוה הקדוש ב"ה להתעסק בו כדי שיהו כלן מקבלין שכר התורה המונחת בו שם: (יא) וצפית. ראוי היה הארון להיות זהב כולו אלא לפי שיהיה נשא בכתף ויכביד יותר מדאי ואע"ג דאמרי' נושאיו נושא לפי שעה היה וקשיא לי א"כ למה נענש עוזא וצ"ע וכן מצינו במזבח הזהב שצוה הקב"ה לעשות מעצי שטים ולחפות בזהב וכן מזבח הנחשת לפי שהיו נושאין בכתף ולא יכבד על הנושאים: ועשית עליו זר זהב. נראה שאינו אלא לנוי כמין כתר והוא רמז לכתר תורה וכן משמע ביומא פרק בא לו שלש זרין הן זר ארון שהוא סי' לכתר התורה וזר השלחן סימן לכתר מלכות וזר המזבח רמז לכתר כהונה כתר כהונה. בא אהרן ונטלה כתר מלכות בא דוד ונטלה כתר תורה מונח ועומד וכל מי שרוצה ליטול יבא ויטול:

ענין המנורה והארון

מנוסיי ההוא לא ראהו הצורף כ"א זולתו והוא יגיד לו את אשר יעשה. כי אז לא יצא לצורף כלי אשר ראה תבני' זולתו ולא יעשה כמעשהו. כי המגיד לצורף את אשר ראה יפחות ויעדיף בלד מה מתכונת הצורה. וגם מאשר יאמר אליו ישמיט הצורף. כי לא ידע זולתי ע"פ המגיד. וגם אשר הגיד לו לא ראה הצורה ההיא כי אם כדבר בלתי ממשיי. הכלתי נתפס ומצטייר בשכלו להגיד לצורף. וככן לא יוכלר מהתחמן לכב אנוש באמת באמרו היתכן כי בהראותו ית' אל משה תבנית מנורה משכן וכלים כי לא ראה עצמותם כדבר גשמי רק תבנית של אש. ובצלאל במלאכתו לא ידע ציורי הדברים זולתי ע"פ הגדתו של משה. ואיך יוכל עשות ממש כאשר הראה הקב"ה למשה. ע"כ הבטיחו הוא ית' ואמר ככל אשר אני מראה אותך. כלומר שאני מראה אותך ולא את עושה המלאכה. וגם את תבנית וגו' ולא כלים ממשיים לתפוס הציורים. אף על פי כן אני מבטיחך שכן תעשו מנוס בלי פחת וייתור. כאלו הם בעצמם כאו ציורם כדבר ממשיי:

(י) ועשו ארון עצי שטים וגו'. בכל הכלים נאמר ועשית. ועשית כפרת. ועשית שלחן. ועשית מנורת. וכאן כתיב ועשו. ודרשו רז"ל בזה אמר רבי יהודה בר שלום אמר הקב"ה יבואו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו הכל בתורה והעסק הזה הוא שיתנדבו כלן לארון. ומפני שהתורה היא ראשית לכך קדם הארון לשאר כלים. ומה שנקרא ארון הוא מלשון אורה. על שהתורה שבתוכו נקראת אור. והרב כ"י כתב לפי שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ללומדיה לא נאמר. אלא. למחזיקים בה. רמז למחזיקים ידי לומדי תורה. ובהיות שלא כל אדם מוכן ללמוד תורה אבל יש לד בכל אדם שיוכל להיות שיהיה חלקו בתורה. כי אף אם אינו מוכן ללמוד מ"מ יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאלו הוא למדה. כיששכר וזבולן. לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מלד היות בארון העץ המרמז על כי עץ חיים היא למחזיקים בה ע"כ שבל יכולין לעשותה לכך נאמר ועשו כי זה שרותו

אבן עזרא

מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה. ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומהוץ מב' העברים חצי אמה. עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב. ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה. תהיה כל אבן כבדה מאד. אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם. אולי כן היה. כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים. וככה כתוב כי שלשה ארונות היו. ויש לתמוה על הכבדות. ועוד כי עובי הכפרת טפח. ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד. והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי. הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כולם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. ויוכיח על הציפוי. כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזרת ארחי

רמב"ן

(י) ועשו ארון. יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו וכולן בל' יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישראל משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו אמר רבי יהודה ברבי שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר:

מרפא לשון

הוא שתהינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול ולכך תרגם אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא תרגומו מלוי ממש כמו ותמלא כדה, ומלאת וכן כולם אבל כאן תר' ל' שלמות כמו מלא אותם חכמת לב, אשלים, עכת"ד. ח) ועשו לי מקדש, מקדש. ה"ג על משקל מדבח מטעם

חומת אנ"ך

גנת ורדים א"ח כלל ב' סימן ט"ז דתכלת הוא מדם חלזון שהוא דג טמא ע"ש באורך. ואני בעניי תירלתי ובאתי לכלל ישו"ב על פי דבריו על שפ"ת הנה"ל ע"ש באורך. ושוב ראיתי בשו"ת בשמים ראש סימן רמ"ד דמשם מוכח דחלזון טהור עיין בדבריו היטב. אבני שה"ס אותיות משה דהענן הביאם לאהל משה כמ"ש ר' בחיי ז"ל: (י) ארון עצי שטים. אמרו רז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וזה רמז ארון שבו תורה היא מקל שטן בגימטריא עצי שטים שע"י התורה מכניעו כמש"ה ושבט לגיו כסילים. גם אפשר ארון שזכו לזה בזכות אברהם יצחק ישראל אבותינו הקדושים שס"ת מקל גימטריא עצי ובזכותם זכינו לתורה ולכל טובה. ור"ת אברהם יצחק ישראל בגימטריא אהיה שהתורה נתנה מבריאה דאהיה רומז לאימא והיא מקננא בכרסיא. ואותיות ראשונות של חמשה חומשי תורה

נחל קדומים

למלאכת שמים אלא דבר טהור וכענין שאמרו בתחש. וצבע תולעת שני אינו מגוף התולעת אלא מתוך גרגירים שהתולעת בתוכן עכ"ל. והרב מהר"ם ן' חביב ז"ל בתשובה כי באה בס' גנת ורדים א"ח כלל ב' ס' ט"ז כתב דס' התרומה והרא"ש דשרו לתפור יריעת ס"ת במשי פליגי על רבינו בחיי וסברי דמשי טהור דהוא מריר התולעת ולא מתסר באכילה ואין לו שום טעם והוא עפרא בעלמא ועל רבינו בחיי קשה מתכלת שהוא מדם חלזון דם דג טמא זהו תורף דבריו בקיצור. והנה הר"ן בתשובה סימן ע' כתב על המנעלים המשחירין בחומץ יי"נ שרו דאף די"ש צד חזותא מילתא הו"ל זה וזה גורם. והרב פר"ח י"ד סימן ק"ב הקשה עליו די"נ הו"ל ספיקא דאוריתא ומחמירינן דחזותא מילתא ואינו גרמא אלא גוף הדבר. והרב מהרח"א בעץ החיים דף ח' ע"ג בלשונות תירץ דחזותא א' מילתא מספקא לן והוא איסור קליש ואפילו תימא דאסרה תורה חזותא בע"ז ובערלה ושביעית מתורת ודאי ולא מתורת ספק אפ"ה איסור קליש הוי וש"ד למשרייה מטעם זוז"ג דמאחר דבכל התורה שרינן חזותא ובע"ז אסיר ש"מ דקליש איסורו וגורם מקרי ולא גוף איסור ושרינן זוז"ג ועוד האריך גם הרב בני יעקב בתשו'

סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו
וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת
וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃
יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת
הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃
טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר
אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב

תרגום אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר: יב. וְתַתֵּיךְ לֵיהּ. אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב. וְתִתֵּין. עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ. וְתַרְתֵּין עִזְקָן. עַל סִטְרֵיהּ חַד. וְתַרְתֵּין עִזְקָן. עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא: יג. וְתַעֲבֵיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין. וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: יד. וְתַעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא. עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא. לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן: טו. בְּעִזְקָת אֲרוֹנָא. יְהוֹן אֲרִיחַיָּא. לָא יִעְדּוֹן מִנֵּיהּ: טז. וְתִתֵּין בַּאֲרוֹנָא. יָת סָהֲדוּתָא. דְּאֶתֵּין לָךְ: יז. וְתַעֲבֵיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי. תַּרְתֵּין

תו"א בטבעת. יומא עב: לא יסרו. עם מצות כב:

תפסיר הרס"ג

מסתדירא: (יב) וצג' לה ארבע חלק מן ד'הב. ואגעלהא פי ארבע גהאתה. חלקתין פי גאנבה אלואחד. וחלקתין פי גאנבה אלת'אני: (יג) ואצנע דהוקא מן כ'שב אי'סנט. וג'שהא בד'הב: (יד) ואדכ'ל אלדהוק פי אלחלק. עלי גאנבי אלצנדוק. ליחמל בהא: (טו) ותקים אלדהוק פי חלק אלצנדוק. לא תזול מנה: (טז) ואגעל פי אלצנדוק. אלשהאדה אלתי אעטיכהא: (יז) ואצנע ג'שאא מן ד'הב כ'אלץ.

נוה שלום

כמין חוט של זהב. (יג) בדי, דהוק, מוטות. (יז) כפרת, ג'שאא, כסוי. (יח) שנים כרובים, כרובין, הנוחי כצורתו אולי מטעם שיש לכרובים אלו פתרונות שונים אבל כרובים דלקמן (כו א. לא.) שפירושב לדעת הכל צורות

אבן עזרא

ורבעי זרית: (יב) פעמותיו. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק מלשון רגל. רגלי עני פעמי דלים. וישם לדרך פעמיו. מה יפו פעמיך ורבים ככה. על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון. כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ. ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו. ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות. להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה. ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים. וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות. וכן כתוב ושמו בדיו. ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם. כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים. וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו. על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו. ויאריכו הבדים. והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה. והם לוחות הברית. והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון. ועוד כי לא כתב משה ספר תורה. וספר התורה שמוזהר הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ. ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב

אבי עזר

כתות למחור: (טו) (לא כתב משה ספר) כי לא נכתבה עד סוף הארבעים קודם מותו. עיין מזרחי. ומה שכתב הרב וספר התורה שמוזהר מצד בחוץ, פלוגתא בגמרא. דבבא בתרא. ועיין רש"י האזינו:

רשב"ם

(יב) ויצקת לו. בולטין מגוף הארון ולא מחוברות: ושתי טבעות. מן הארבע טבעות: על צלעו האחת. מצד רחבו שהרי בולטין היו הבדים לצד ההיכל. ובע"ב ארכו של ארון מצפון לדרום והבדים ממזרח למערב: (טז) את העדת. הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת.

רש"י

עולה הזר למעלה מכל עובי הכפורת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. ל' התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ר ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני ב"א הנושאים את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן הד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליסבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסרו ממנו. (יומא עב) ש לעולם: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי ת אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה

שפתי חכמים

כלו' ג' ארונות היו והי' נותנן זה לתוך זה וממילא הי' מלופה מבית ומבחוץ לכד שפה העליונה ואחר כך היה מלפה את שפתו: ר אבל אי הוה כ' מכאן וכ' מכאן לארכו של ארון לא היו יכולין שני בני אדם הנושאין לילך זה בצד זה לפי שלא יהיה ביניהם אלא אמה וחצי: ש מדכתיב בתחלה בטבעות הארון יהיו הבדים למה ליה למכתב אחר כך לא יסורו ממנו: ת הקשה הרא"ם דהא בסיפור הקמת המשכן בפרשה פקודי כתיב ויתן את העדות אל הארון ושם פי' את העדות הלוחות ועוד

ענין המנורה והארון

דבר שהכל יכולין לעשותו. ואח"כ אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו. בעשיית עצי שטים אמר ועשו ובצפוי הזהב אמר וצפית כי הכל יכולין להחזיק ידי לומדי התורה הרמוז בעץ אבל אין הכל יכולין לעמוד על הנגלה והנסתר שתורה שברמוז כאמרו מבית ומחוץ תצפנה וכן אין הכל תוכם כברם ומה שנאמר אמתים וחצי ארכו וגו' והיו כל אמות הארון שבורות כדי שכל אדם ידמה בנפשו כאלו הוא חסר ולא בא עד תכלית החכמה. ועוד מרמזים האמות שבורות על לב נשבר ונדכה. כמ"ש חז"ל למה נמשלה תורה למים מה מים מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך אף דברי תורה מניחים את גסי הרוח ויורדים למי שרוחו שפלה עליו כמי שהוא שייף עיל ושייף נפיק והוא ענו ושפל ברך. והרב אה"ח כתב לכך נאמר בארון ועשו לשון רבים לרמוז בזה שגופה של תורה אין יכול להתקיים אלא בכללות ישראל [ואיש אחד ישראלי אין יכול בשום אופן לקיים כל התורה. כי יש כמה מצות בתורה שישראל אסור לעשותם. כמו אכילת תרומה והקרבת קרבנות ולא לכל אדם תבא מצות יבום. ואף לכהן גדול אין שייכות בכל המצות כי אף אם יהיה לו נחלת שדה וכרם פטור מליתן תרומה ומעשר. ועוד כמו אלה. רק כל ישראל בכלל מקיימים כל התורה. זה מקיים המצות השייכים לו וזה מקיים המצות השייכים לו ובצירופם מקיימים כל התרי"ג מצות]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) לא יסורו ממנו. מפני קדושת הארון לא רצה הקב"ה שימשמשו בו להסיר הבדים ולהכניסם בטבעות אבל כשבאין לנושאו מחזיקין בראשי הבדים ונושאין וכשמניחין אותו הולכין להם מיד מחמת אימת הקדושה וה"פ דקרא בטבעות הארון יהיו הבדים שישימם משה ויקבעם שם כדכתיב בפ' ותכל וכשיושמו שם לא יסורו ממנו: (טז) ונתת אל הארון. אין זה עקר הצווי דהא כתיב למטה ואל הארון תתן את העדות אלא ליתן טעם מפני מה לא יסורו ממנו כדי שלא ימשמשו בו כי צריך ליתן בו את העדות ויהיה קדוש:

ענין הכפורת

(יז) ועשית כפורת זהב טהור וגו'. הכפרת היא כסוי על הארון לכסות התורה והלוחות המונחים כתוכו ולרמז שצריך לכסות.

נחל קדומים

ג' תירץ קרוב לזה בסגנון אחר ע"ש. וכן הרב פרי תואר תי' קריב לזה. ובהכי ניחא התכלת דחזותא הוא וקליש איסוריה וה"ד בעיניה אבל התכלת זו"ג הוא כמ"ש פ' התכלת וע"ש בתוס' והר"מ פ"ב דציצית דהיו סמים אחרים ע"ש. א"נ דג טמא אסור באכילה ולא בהנאה וחזותא שרי כל דליכא טעמא וכן דקדק מרן בא"ח סימן הקי"ג וכתב מידי דלחזותא ולטעמא וכן העלה הרב המופלא בעל פרי תואר ע"ש באורך. וא"כ י"ל דע"י תערובת הסמים לא עמד טעמו ושרי, אמנם יש לדון דכל זה להתיר להדיוט אבל לגבוה יש להחמיר. ואפשר דהכא במשכן כבר היה הצמר צבוע בידם ונתבטל דם חלזון והותר להדיוט, וכיון שכבר הותר להדיוט יכולין להביאו למשכן עתה דמותר הוא ביד הדיוט. ווכר לדבר ממאי דתנן פ"ט דכלאים צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן ונתבטל יכול לערב פשתן דכיון דמקמי הכי נתבטל עתה דינו כצמר גמלים עם פשתן ומזה מייתי ראיה הראב"ד להתיר חומץ שנתבטל קודם פסח דאינו חוזר וניעור. ואוף ה"נ כיון שכבר נתבטל והותר להדיוט עתה שרי לגבוה. ובזה אפשר לפרש מאמר רז"ל בשמות רבה על הסד"ר וז"ל יעקב אע"ה אמר והיה ה' עמכם עתיד שיצוה שתעשו מקדש והוא יורד

מרפא לשון

שנת"ל. יא) זר זהב, זיר דדהב. ה"ג דלא כנ"א דיר. יב) על ארבע פעמתיו, זוייתיה. והראב"ע ז"ל הקשה על התר' כי לא נמצא בכל המקרא פעם שהוא זוית רק מל' רגל והרא"ם כ' עליו שאין זו טענה כי פעמי ופעמיו הם שמות בל' זכר ומלת פעמתיו הוא שם בל' נקבה ויתכן להיות פירושה משתנה מפירוש המלות שהם בל' זכר כי מנהג הכתוב על הרוב שכשיהיו שני עניינים בשורש אחד ישתמש בהם הכ' עם שני בניינים, האחד בבנין אחד והב' בבנין אחר כמו בשרש ברך שהשתמש בו הכתוב עם בנין פעל הדגוש ובנין נפעל בענין ברכה ועם בנין הקל ובנין הפעיל בענין ברכים ובשרש נגע מבנין פעל הדגוש על הנגעים ומבנין הקל על הנגיעה אעפ"י שהם משרש אחד וכמו רבים ע"כ ועוד אני אומר שאף אם תמצא לומר כי פעמי או פעמתיו כלם ל' רגלים יתכן שיקראו הזוית בל' פעם שהוא ל' רגל אצל הארון שהוא מרובע

מסורת הקריאה

מ"ש: (ח) ועשו לי, מלעיל: (יב) ויצקת לו, ויצקת מלעיל והלמ"ד ממלת לו דגושה: (יג) ועשית בדי, הבי"ת רפה: (טו) יסרו, מלעיל:

טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת

תרגום אונקלוס

אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ. וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ: יח. וְתַעֲבֵיד. תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב. נְגִיד תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן. מִתְּרֵין סִטְרֵי כָּפוּרְתָּא: יט. וַעֲבֵיד. כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא [נ"י מִסִּטְרַהּ] מִכָּא. וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא (נ"י מִסִּטְרַהּ) מִכָּא. מִן כָּפוּרְתָּא. תַּעְבְּדוּן יָת

תו"א כרובים. חגיגה יג:

בעל הטורים

(יח) שנים כרובים. ופניהם איש אל אחיו כמו שני חברים שנושאין ונותנין בדברי תורה: כרובים. בגימ' מראה כבוד כלכים כרביא. כי נער ישראל ואוהבהו: שני כרובים.

רשבם

לשון כיסוי: אמתים וחצי ארכה וגו'. כמדת ארכו ורחבו של ארון: (יח) כרובים. עופות כדכתיב (יחזקאל כח) את כרוב ממשח הסוכך. עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק: מקשה. מעובי זהב הכפורת הקישו בקורנס להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: (יט) מקצה. מאמצעות גבול רחבו של כפורת שיהיו פני שכינה הנראה אליו לצד ההיכל:

רש"י

ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתן ואע"פ שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו א שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרובים. דמות ב פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדירי"ן אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בעדי"ן בלעז (געהאממערט). כמו (דניאל ה' ו') דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי ג הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת:

שפתי חכמים

והלא לא נכתב ספר תורה אלא עד סוף הארבעים שנה וכו'. וכ"ל מדכתיב אשר אתן אליך שהוא לשון עתיד והא עשרת הדברות כבר נתן ואף אם נשתברו הלוחות מסתמא היה משה כתבן או היה התפלל שיחזור הלוחות כמו שהיו אלא ודאי על התורה כולה קאי שהוא עתיד לכתוב: א מג"ש דכתיב בפרשה אחרי פני הכפורת וכתיב על פני ילחק וכל פנים לכל הפחות טפח גמ': ב מדכתיב כרובים קרינן כרביא פי' כנער כי תרגום תינוק הוא רביא וכ"ף של כרובים הוא כ"ף הדמיון: ג שהם קלות האורך ולא קלות הרוחב כי אז יתחייב שיהי' אחורי הכרוב הא' נגד אהל מועד ואין זה נכון ועוד כי כתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים ואם יהי' אחורי הכרוב הא'

ענין הכפורת

לכסות סודות התורה שלא לגלותם ברבים כי דברים שכסה עתיק יומין אל תגלה אותם וכמ"ש ונאמן רוח מכסה דבר וכתיב כבוד אלהים הסתר דבר. והיה זר זהב על הכפרת להגיד שהכתר והעטרה האמתית היא בתורה כי היא תכבד את האדם תשים לראשו עטרת פז בהצלחתו. והונחו על הארון שני הכרובים לרמוז שהתורה האלהית נתונה מה' ית' באמצעות השכלים הנבדלים כי המלאכים נקראים כרובים. ולכן היו פורשי כנפים למעלה להודיע כי מן הגבוה מעל גבוה היה השפע התוריי מגיע. וכמו שאמר משה רבינו ע"ה ה' מסיני בא וגו' ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. והיו פניהם איש אל אחיו לרמוז היותם כלם אהובים כלם ברורים כמו שאמרו הקדושים פניהם. ואפשר עוד לומר שהיו הכרובים ההם על הארון כדמות שני ילדים קטנים אשר אין בהם כל מום ולא טעמו חטא. הא' בצורת זכר והב' בצורת נקבה. לרמוז וללמד שכל איש ואשה אשר מבני ישראל המה ראוי שמילדותם יתמידו ויכלו ימיהם על תורת האלהים ויהגו בה יומם ולילה אם בקריאתה ואם בקיום מצותיה כי בזה יקנו שלמותם ואשרם. וכזה אמר המשורר במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך כי כאשר יהיו מילדותם נקיים מעון דבקים בתורת ה' יהיו פורשי כנפים למעלה מפני שהמה סוככים בכנפיהם על הכפרת ר"ל דבקים ומעיינים בתורה אשר תחתיו ויקוד בעליונים היושבים ראשונה במלכות עילאה. והיו פניהם איש אל אחיו לרמוז שכל אשר בשם ישראל יכונה ראוי שיהיו ראשונה בכנפיו ומחשבתו פרושות למעלה כלומר לעבוד את קונהו יתברך בדברים שבינו למקום. וג"כ יהיו פניהם איש אל אחיו לרמוז על אהבת הרעים במה שבינו לחברו. ואמר שנית אל הכפרת יהיו פני הכרובים להגיד כי בב' הדברים האלה. ר"ל במצות שבינו למקום ובמצות שבין אדם לחברו בכלם יתנהג כפי התורה אשר בארון ובה יהיה פנותו ומגמתו וגלה עוד בזה שבאמצעות התורה תגיע הנבואה שע"י הארון תהיה ביניהם הנבואה. ולכן כשנגנז הארון נחתמה הנבואה ואין עוד נביא כי באמצעות התורה יזכו לנבואה ולזה לא חלתה נבואתם באומה אחרת וזה הוא את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. והפרוכת היה מבדיל בין הקדש ובין קודש הקדשים. וחוץ לפרוכת היה ההיכל והיה בו ג' כלים והם השלחן והמנורה ומזבח הקטרת לרמוז שהשומר התורה והמצות ומקיים אותם לשמה אע"פ שהוא לא יעבוד מפני השכר אבל הקב"ה לא יקפח שכר פעולתו וג' מיני שכר יושפעו עליו מאת בעל החסד והרחמים. הא' השכר הגופני העושר והכבוד. כמו שאמר שלמה המלך ע"ה על התורה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. וע"ז הי' רומז השלחן ועליו לחם הפנים ונאמר בו לחם פנים לפני תמיד. ר"ל שכבוד ועשרו יהי' עליו תמיד בהשגחתו ית'. והשלחן היה זהב טהור לרמוז אל העושר והכבוד. והיה על השלחן י"ב חלות לרמוז לי"ב שבטי יה שיזכו בזה או לשנים עשר חדשי השנה שכן יהיה תמיד. או לרמוז לי"ב מזלות שיחייבו כן תמיד ברצות ה'. הרי לך מבואר שהכלי האחד מן ההיכל שהוא השלחן היה לרמוז המין האחד מהשכר. והשכר הב' אשר יתן ה' לאוהבי שמו הוא החכמה והמדע. כי אם בתורת ה' חפצו יחכם ויבין דבר מתוך דבר ויתגלו לו תעלומות חכמה. שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ובשמירת מצותיו חכמתו מתקיימת. והמנורה היתה רומזת לזה המין הב' מהשכר המתחייב משמירת התורה שהוא שכר נפשיי לפי שנר ה' נשמת אדם. והיו שבעת הנרות שבמנורה רומזים אל שבע החכמות שכלם ימלאו בתורת האלהים. והיו הנרות כלם פונות אל הנר האמצעי הנקרא נר מערבי והוא היה פונה אל קדש הקדשים לרמוז שהחכמה האמתית היא אשר תסכים עם שרשי התורה שהיתה בארון והיתה המנורה זהב כולה. להורות על מעלת החכמה וקיומה לעד ושלא ימצאו בה דעות זרות ובלתי מסכימות אל הדת כי היא כלה זהב טהור. ולזה היה מעריך אותם אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' לרמוז שהם ילמדו את העם להועיל כי הם אנשי חיל יראי אלהים ויערכו וילמדו את החכמות לפני ה'. ר"ל מסכימות לדעת התורה. והיו במנורה גביעים כפתורים ופרחים לרמוז אל הסתעפות החכמות והידיעות כלם אלו מאלו והיות זאת החכמה הכנה לזאת

תפסיר הרס"ג

ד'ראעין ונצף טולה. וד'ראע ונצף ערצ'ה: (יח) ואצנע כרובין מן ד'הב. מצמתין תצנעהמא. מן טרפי אלג'שא: (יט) ואצנע כרובא מן הד'א אלטרף. וכרובא מן הד'א אלטרף. מן נפס אלגשא. תצנע

אבן עזרא

אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך. וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. והנה שברם ולא מלא מצות השם. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון. ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרוני' לוחות הברית הם. ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממלת אשר אתן אליך. כי הנה כתוב גם עליהם. ויתנם ה' אלי. ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא. ועל דרך הפשט אינו רחוק בעיני. כי על הארון שעשה בצלאל ידבר. וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה. והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם. למה יזכיר זה. והנה מה נעשה בכתוב אח"כ. ויהיו שם כאשר צוני. וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה. וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה. גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון. ואחר כן הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב. יושב הכרובים. אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה. ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו. כמו כסוי חטאה. ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר. והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו. ושם כתוב לכפר על נפשותיכם. ועובי הכפורת לא נזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים. ופירשו כרוביא בלשון ארמי. והכ"ף משרת. ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה. ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש. והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת ואינו לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו.

אבי עזר

(יח) (כי צורת כרובים) הנה הרב ר"א מזרחי כתב על דברי הרב לא דבר נכונה

נחל קדומים

ומשרה שכינתו בתוככם ויש מהם שהתקינו עצמם לדברים ויש ששכחו וכשבא משה ועשה את המשכן יש מהם שהביא מעצמו ויש מי שלא הביא אלא ממה שהיה מונח בידו שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ואומר וכל אשר נמצא אתו עצי שטים עכ"ל. ומ"ש בסוף יש מהם שהביא מעצמו אפשר דהכינה שהביא מרצינו כל הפצו מדברים המותרים. ויש מי שלא הביא אלא ממה שהיה מונח בידו כלומר שהיו דברים דלא חזו לגבוה ומטעם שנתבטלו מקודם ביד הדיוט עתה שכבר הותרו שרו לגבוה נמי וז"ש ויש מי שלא הביא אלא ממה שהיה מונח בידו ומייתי ראיה שכן הוא אומר כל אשר נמצא אתו תכלת ודייק דדוקא משום שכבר נמצא אתו וכן ראיתי להרב יפה תואר ולהרב ידי משה שפירשו במאמר דהני לא היו מצויים שם אלא אשר נמצא אתו מקודם והם ז"ל פירשו לפי דרכם הלא בספרתם. ולדרכנו רמז דטעם שהביאום לגבוה אף דהיה פקפוק היינו שנתבטל מקודם ביד הדיוט. ודרך אסמכתא והלצה יש לרמוז הכל בפסוק ותכלת בוי"ו העטף והכא דרשינן שהיו סמים אחרים עם התכלת כמ"ש הרמב"ם והוא זוז"ג ישרי כמו ארגמ"ן שלא יש פקפוק. אך קשה דלגבוה לא נכון וכן ותולעת שני ומ"ש רבינו בחיי דהיו גרגרים וקליפין אינו

מרפא לשון

לפי שהריבוע יוצא מן העיגול כמין רגלים וכן אם תוליך ותגלגל דבר שהוא מרובע אינו מתגלגל והולך אלא על הזויות ונמצא שהן רגלים ממש ולזה קראם הכ' פעמות מל' רגל ותרגמו זוייתיה כפי עניינם ממש. יט) כרוב אחד מקצה, מסטרא. ה"ג בלא מפיק

חומת אנ"ך

(יח) ועשית שנים כרובים. גימטריא אשה שהוא מספר ר"ת אברהם יצחק ישראל: קשה איך שלמה הע"ה עשה שני כרובים אחרים עלי שמן מונחים על הקרקע זה בלד זה י"ל דנבואה הכל מיד ה' עליו השכיל והכל ברוח הקדש אשר עמו ועכ"ז קשה והלא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה לדורות רק לשעה. ונמצא בהגדת שמואל הקב"ה מסר מגלת בית המקדש למשה בעמידה שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ומסרה ליהושע ואם כן מרע"ה ליום כן וזה ירמוז כפל ועשה כרוב א' וכו' וכן רומז מנין שני הכרובים אשר על ארון העדות אלמא אחרים יש וזהו אל הכפורת יהיו פני הכרובים של עץ ואחרים פניהם איש אל אחיו. הרב הגדול מהר"ר ויחזל ברפתי ז"ל:

תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי
קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי
כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם
עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־
אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי
הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת
עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן
תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃
כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ
מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים

כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃
כ. וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסִין
(י״נ פְּרִיסָן) גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא.
מְטַלַּן בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא.
וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד.
לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא. יְהוֹן אַפֵּי
כְרוּבַיָּא׃ כא. וְתִתֵּין יָת
כַּפּוּרְתָּא. עַל אֲרוֹנָא
מִלְּעֵילָּא. וּבַאֲרוֹנָא. תִּתֵּין
יָת סָהֲדוּתָא. דְּאֶתֵּין לָךְ׃
כב. וַאֲזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן.
וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא.
מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא. דְּעַל

תו״א והיו הכרובים. סוכה ה: ופניהם איש. בתרא נט: אל הכפורת. סוכה ה: ונועדתי לך. רחב הכנה לא סנהדרין ו הוריות יב:

אלכרובין מן טרפיה: (כ) ויכונא אלכרובין באסטין אגנחתהמא אלי פוק. ומצ׳ללין בהא עלי אלג׳שא. ווגוההמא אלואחד אלי אלאכ׳ר. ואלי אלג׳שא תכון וגוההמא: (כא) ואגעל אלג׳שא. עלי אלצנדוק מן פוק. בעד מא תגעל פי אלצנדוק. אלשהאדה אלד׳י אעטיכהא: (כב) פאחצ׳רך הנאך. ואכ׳אטבך מן פוק

נוה שלום

תרגם צורא. (כא) ואל הארן, בעד מא תגעל וכו׳, שבתחלה נותן העדות בארון ואח״כ ישים הכפרת עליו עיין

אבן עזרא

וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות. כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד׳ פנים לחיה ואחד מהם פני שור. ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב. והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. וקרא כל הד׳ כרובים והנה הכ״ף שורש: מקשה. כמו שוה. וכמוהו תחת מעשה מקשה. ופי׳ מעשה. כמו לא עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך. על כן הבדים על רוחב הארון. ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך. וראייתו ולצלע המשכן השנית. ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים. ומהכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נצבם על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון. וכבר היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש זה הפסוק, פסוק וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר. כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע. וטעם וי״ו ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת. כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני כרובים. ולא הזכיר הדבר המדובר. והטעם שאדבר אתך

אבי עזר

ע״ש: (כא) (ואל הארן כמשפט הלשון כי פתח הה״א נחלף לקמץ להשלים דגש הבא אחר ה״א הדעת. וזה שכתב הרב כמשפט הלשון: (כב) (לא אבין איך יכחיש הנה מתרץ דברי רש״י שכתב ששני כתובים והשלישי מכריע ביניהם. כתב הרב שאין צריך להכרעה כי אהל מועד כולל משכן ואת כל אשר בו. ווזה שכתב הרב וי״ו ואת כל אשר אצוה וכו׳. וכן נמצא ברש״י ותימא שלא נמצא כן לפנינו בכל ספרי הגולה ואף בעל אור תורה ושאר מגיהים

רשב״ם

(כ) למעלה. לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו. שזה הוא אל*אמצעות הכפורת יהיו פני הכרובים:

בעל הטורים

בגימטריא אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: (יט) הכרובים. ג׳ כנגד ג׳ אבות: (כב) ונועדתי. ב׳ במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל. זהו שדרשו אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי

רש״י

(כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא ד פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י׳ טפחים ה בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת את העדות אל הארון. ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח״כ יתן את הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארן ואח״כ ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישים זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן

שפתי חכמים

אל אהל מועד יהיה גופו מבדיל בין מקום יציאת הדיבור ובין האהל: ד ויהיה פורשי כמו פרושי כי אינם בעלי חיים והיה די לו׳ פורשי כמו פרושי אלא מפני שפי׳ פורשי שב אל הכרובים ופי׳ פרושי שב אל הכנפים לפיכך הוצרך לומר שלא יעשה כנפיהם שוכבים שישוב אל הכנפים: ה לפי שהיו עושין המשכן כשליש המקדש ומקדש הי׳ גבהו ל׳ אמות והכרובים מגיעו׳ עד שליש שהוא י׳ אמות והמשכן גובה י׳ אמות שהן ששים טפחים לכן צריכין הכרובים להגיע עד שליש המשכן שהוא עשרים טפחים והארון גובהו אמה וחצי שהוא תשעה טפחים וטפח של כפורת הרי י׳:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) פורשי כנפים למעלה. מראשיהם דרך ענוה ויראה: אל הכפרת שפניהם היו כפופין למטה לצד הכפרת:

ענין הכפורת

לזאת. והיתה המנורה מקשה כלה וככר זהב טהור יעשה אותה. לפי שהחכמות כלל מה יתאחדו כלם להיותו כפי הנמצא והנמצא כולו כאיש אחד. ולכך אמר שלמה חכמות בחוץ תרונה וגו׳ חכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה. כי החכמה כולה אחת היא כמו שהבית הוא בנין אחד בכללי. אלא שנחלקה לשבעה חלקים למספר חלופי הנושאים אשר התחלקה אליהם מלך דרושיה על שלזה נקראו שבע חכמות. וזה ענין המנורה בעצמה שהיתה כלה מקשה אחת ונחלקה לשבעה קנים היוצאים ממנה. וזה הוא רמזי הכלי הב׳ שהוא המנורה כנגד המין הב׳ מהשכר המגיע מהתורה. והשכר הג׳ האחרון הנמשך משמירת התורה הוא ההשארות הנפשיי הבא לאדם אחר המות לאור כאור החיים. ורמוז לזה היה מזבח הקטרת בהיכל שהיה ענינו העלות העשן למעלה רמז לנפש הצדיק העולה היא למעלה. והיה המזבח הזה מכוון נכח קדש הקדשים ולא מדובק עם השלחן ולא עם המנור׳ לרמוז שההשארות הנפשיי אינו נקנה ברבוי העושר והכבוד הנרמז בשלחן ולא בקנין החכמות המחקריות כי אם במצוות התורה. והוא ההתאחדות האמתי עם הכרובים פורשי כנפים למעלה. ולהיות השכר הזה יותר יקר ועליון היה הכהן הגדול ביום הכום הנבחר בהכנסו לקודש הקדשים מביא שם הקטרת ומניחו לפני הארון והכרובים כאומר שובי נפשי למנוחייכי. והי׳ הקטרת עוצר המגפה כי השארות הנפשיי הנצחי יבוה המיתה הגופנית ויעצור לצרה ולזה היה הכה״ג מקטיר קטרת בבקר ובערב במזבח זה ונאמר בו קטרת תמיד לפני ה׳ קדש קדשים הוא לה׳. כי הבקר והערב הם רמז לחיים ולמות. והיה קדש קדשים להיותו דבר אלהים רוחני ושכר טהור ועליון בשכלים הנבדלים. ולכך לא נאמר כזה לא בשלחן ולא במנורה. והנה היה מזבח זה זהב להורות על מעלתו ונצחיותו. והיה מצופה על עץ לרמוז שבאמצעות המעשים הגשמים שהם דברים נפסדים כעץ יגיע האדם אל ההשארות הנצחיי הנרמז בזהב. והיה אחריהם המסך כדי להבדיל את היכל הקדש מהחצר. ובהחצר היה רק שני כלים. המזבח הנחשת הוא מזבח העולה. והכיור וכנו. והמזבח היה נחשת ולא זהב. לפי שענינו השחתה וכליון. והיה לו מכבר מעשה רשת לפי שהמות הוא רשת פרושה על כל החיים. ולא היו עולים במעלות על המזבח. לפי שאין שלטון ולא מעלה ביום המות:

נחל קדומים

נכון דהרי משי דהוא ריר בעלמא ואפ״ה לא היה במשכן דצריך להחמיר לגבוה. והתירוץ שהיה בידם ונתבטל מקודם וחזותא לאו מילתא היא ודמי לשש ועזים היכא דנתערב פשתן עם נוצה של עזים ונתבטל דאח״כ יכול להביא צמר כמש״ל וה״ה בתכלת ותולעת שני דנתבטלו מקודם והותרו להדיוט. וכי תימא דלא הותרו למלאכת שמים ברצועות כמ״ש פ׳ במה מדליקין לז״א לא היא כמסקנא דהתם דתחש כשר היה ז״ש ועורות אלים כמו עורות תחשים דכשר היה ועצי שטים פשוטי כלי עץ טהורים. ולפי האמור וגם לדעת מהר״ש יפה והרב ידי משה מוכיח דמ״ש בשבת דף ע״ד שכן צדי חלזון וכו׳ אין הכונה שהיה חלזון במדבר אלא דלעניני המשכן דצריך תכלת הבא מחלזון הצדים חלזון קושרין ומתירין ואיברא שהוא דוחק אבל מה נעשה דהכתוב קרי בחיל ואשר נמצא אתו תכלת וארגמן מוכח דלא היה מצוי כדברי הרב יפה תואר והרב ידי משה. והרדב״ז בתשובותיו סימן תרפ״ה פשיטא ליה דהיו צדין חלזון בים סוף למשכן ע״ש. ומאי דפשיטא להרב ז״ל קא מיבעיא לי דמהספרי ופסיקתא פ׳ הברכה והרמב״ם פ״ב דציצית מוכח דהוא בים הגדול וכל זה נעלם מהרב הגדול

מרפא לשון

כפי ל׳ הכתוב אבל בקדמוניות מסטרה במפיק. כ) והיו הכרבים פרשי כנפים, פריסן גדפיהון. ה״ג ונ״א פריסן לא דייקא שכן מתר׳ סוככים, מטלן שהוא כנגד הכרובים לא כנגד הכנפים ולא צ״ל פריסין בל׳ זכר ומה שתרגמו בל׳ נפעל כ׳ היא״ר ז״ל לפי שהם עצמם אינם פורסין אותם שאינם בעלי חיים אלא שהן פרוסות ע״י אחד והוא האומן שעשאן וכן תרגם הנה רחבת ידים, הא פתיות ידין וכו׳ וכבר נת׳ בכמ״ מקומות שכן דרך התר׳ לעשות הפועל נפעל מט״ז. ואמנם בזוה״ק פירשו הכ׳ כמשמעו בפ׳ אחרי מות (ד נט עא) וז״ל ותאנא ג׳ זמנין ביומא אתרחיש ניסא בגדפייהו בשעתא דאתגלי עלייהו קדושה דמלכא אינון מגרמייהו סלקין גדפייהו ופרסין לו וחפיין על כפרתא לבתר קמטין גדפייהו יגאחזין בגופייהו כד״א והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה, פורשי ולא פרושי סוככים ולא סכוכים דהא באת הוו קיימי וחדאן בשכינתא עכ״ל.

מסורת הקריאה

(יט) ועשה, הנגינה בשי״ן: (כ) סככים, הכ״ף בשוא לפי דרכינו ומנהג קצת ספרים מ״ש: אל הכפרת, קדמא באל״ף לא בה״א של

אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
פ 23 וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ 24 וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
25 וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃
26 וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃

* שני בספ״י

אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא . יָת כָּל דַּאֲפַקֵּיד . יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כג. וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין . תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵיהּ . וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ : כד. וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי . וְתַעְבֵּיד לֵיהּ . זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר : כה. וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא . רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר . וְתַעְבֵּיד זֵיר דִּדְהַב . לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר : כו. וְתַעְבֵּיד לֵיהּ . אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב . וְתִתֵּין יָת עִזְקָתָא . עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא . דִּלְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי :

אלג׳שא. מן בין אלכרובין. אלד׳י עלי צנדוק אלשהאדה. בגמיע מא אמרך אלי בני אסראיל : (כג) ואצנע מאידה מן כ׳שב אלסנט. ד׳ראעין טולהא וד׳ראע ערצ׳הא. וד׳ראע ונצף סמכהא: (כד) וג׳שהא בד׳הב כ׳אלץ. ואצנע להא. זיגא מן ד׳הב מסתדירא : (כה) ואצנע להא חאפה. מקדאר קבצ׳ה מסתדירא. ואצנע זיגא מן ד׳הב. לחאפתהא מסתדירא : (כו) וצג׳ להא. ארבע חלק מן ד׳הב. ואגעל אלחלק. פי אלארבע אלזואיא. אלתי

נוה שלום

רש״י וראב״ע. (כה) מסגרת, חאפה,

אבן עזרא

להודי׳ סודי ולהשי׳ על שאלתך. ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה. כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו. כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו. על כן החל ופירש כלי המשכן. והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה. והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון. ואין צורך שילמד אדם את משה. ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת. והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש. על כן הארון דמות כסא. והנה מנורה ושולחן ערוך. על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך. ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה : (כג) ועשית. אין ספק כי עבי השולחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת : (כה) ועשית. המסגרת למעלה כמשפט השולחנות : ועשית זר זהב. עתה פי׳ כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת : (כו) ועשית. ארבע הפאות.

נחל קדומים

הרמ״ז בהגהת הזהר ח״ב דף קמ״ט שדחה דברי הרמ״ק דהחלזון בים הגדול וכתב דהיה בים כנרת ולא זכר ספרי ופסיקתא והר״מ ואין כאן מקום להאריך ובמ״א כתבתי כמה צדדים בכל האמור : ז (ה) אבני שהם ואבני מלאים וגו׳. יש מפרשים שכתבו שהם ט״ו דברים אך רש״י מרז״ל כתב י״ג דברים כי תכלת וארגמן ותולעת שני הם צמר ונחשב לא׳ ולפי האמת שהיו ט״ו מינים אפשר לרמוז שזכו לזה בזכות ט״ו שנים שהיו ג׳ אבות ביחד ובמעמד שלשתן הפליאו לעשות הבונים בשמים ביחודם וכונתם ובזכותם זכו להתנדב במשכן ט״ו מינים : ח (ו) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. אפשר דהמקדש יתקיים אם הם יהיו קדושים ושכנתי בתוכם ממש וכמ״ש כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו. ואם ח״ו לא יהיו קדושים יגרמו לסלק אות ק׳ ממקדש הרומז לקדושה וישאר שמד ח״ו ובעוה״ר כשנחרב הבית היה שמד וכבר כתבו רבני אשכנז ז״ל דנשארו שמד שנים מגלות מצרים ולהשלימם אל הגליות וכבר בעניותינו הארכנו בזה בכמה מקומות. ולכן ציונו הוא ית׳ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. וכבר במ״א פירשתי בעניותי (ועתה אומר קצת בסגנון אחר) שישתדל האדם למוד את עצמו כאלו הוא מקדש בעצמו ויכין הכנה דרב״ה לעשות בו כל כלי המקדש שיהיה ראוי לשרות בו שכינה וז״ש ועשו לי מקדש כל א׳ בגופו ושכנתי בתוכם ויהיה מקדשי ממנו. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית וכו׳ וכן תעשו בעצמכם מעין דוגמא : יוד (ז) ועשו ארון עצי שטים וגו׳. הן האדם יכון לקראת אלהינו להיות דרופתקא ואוריתא כאלו הוא ארון עצי שטים לקבל הארת השכינה. ויכוין לכפר על עונות ישראל שהחטיאם יגער וכן שטים בגימט׳ שטן. ובא רמז לעסוק בתורה כי אין לו ביטול אלא ע״י התורה כמ״ש הקב״ה בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין : יח (ח) ועשית שנים כרובים זהב. ימוד בעצמו שיהיה כתנוק לעבוד ולמשא ולסבול עול התורה על שכמו כמו שעתה מתחיל

תו״א ופע״ת ט. סוכה ה:

בעל הטורים

סבור שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי׳ על ידך על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל: מבין שני הכרובים. ר״ת משה : (כד) ועשית לו זר זהב. זהב בגי׳ דוד שהוא יזכה לזר של מלכים :

רשבים

(כה) מסגרת. כעין לבזבזין שעושין לשלחנות ויש מרבותינו שאומרים מסגרתו למטה היתה :

רש״י

השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד : ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי״ו זו ו יתירה וטפלה וכמהו הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא : (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט) : (כד) זר זהב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים : (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר י״א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים וי״א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת : ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה :

שפתי חכמים

ו אע״פ שאין כתיב ואת בוא״ו כס״ת של רש״י היה כתיב בוא״ו :

ענין השלחן

(כג) ועשית שלחן וגו׳. כתב הרב במ״ח מעשה השלחן ותכונותיו הכל רומז על שלחנו של אדם בעת אכילתו באופן שיהי׳ בזה השלחן אשר לפני ה׳. ושלחנו יכפר עליו כמו המזבח כמאמר חז״ל רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו בזמן שהיה הבית המקדש קיים היה המזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו. ולפיכך היה השלחן מלפה זהב ע״ש הצדקה לעניים שאדם צריך ליתן קודם אכילתו ובשעת אכילתו ובאורחים שעל שלחנו. כמאמרם ז״ל אמר רב יהודה אמר רב שלשה דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם ואחד מהם הוא המאריך על שלחנו. ופי׳ רש״י ז״ל שמתוך כך עניים באים ומתפרנסים והוא נחשב כהקרבת קרבן במזבח ואך באופן שיתן להעני מאכלו בכל לבו באהבה ושמחה בפנים שוחקות יפות ומסבירות ויתן לו מנה מהמובחר והטוב והיפה שבשלחנו כמ״ש בזה הרמב״ם ז״ל וז״ל בכל דבר שהוא לשם האל הטוב יהא מן הנאה והטוב שיש לו. בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו. האכיל רעב יאכילנו מן המתוק והטוב שבשלחנו. כסה ערום יכסהו מן היפה שבכסותו. הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו. וכן הוא אומר כל חלב לה׳. וכן הוא בדברי הרב הגדול המקובל בעל תולעת יעקב ז״ל וז״ל כשאדם מאכיל לעניים על שלחנו הנה קרבנו זכה שלמים לה׳ לפיכך צריך להאכילם המשובח שעל השלחן שכן חלב ודם קרב לגבוה ועוד כתיב בהרימכם את חלבו ממנו. וזהו עיקר גדול בשלחנו של אדם שיהיו עניים ואורחים על שלחנו. ובעתים האלו שהאדם טרוד יומם ולילה על עסקי פרנסתו על המחיה ועל הכלכלה. ואין לבו מתעורר לעבודת ה׳ בכל היום כי אם מעט מזעיר. אפשר שלא ימצא בעוה״ב מכל טרחותיו ויגיעותיו שטרח בעוה״ז יומם ולילה ביום אכלהו חורב וקרח בלילה ותדד שנתו מעיניו. כי אם מעט זה התחיכה לחם ומזון שהאכיל לרעבים והשקה לצמאים. כי מן התורה והמצות שלו זעיר שם זעיר שם שנמצאו בעוה״ב. וע״כ כל אדם אל זה יביט אל רעב וצמא ורוח נכאה בלב נשבר ונדכה להחיותו ככל אשר יוכל במאכל ומשקה בלבוש וכסות וצדקה. ולעזרו במו״מ ככל אשר יוכל וכזה יבא למקום אשר נלקח משם וזה יתן דין וחשבון בעדו. וזהו ולפית אותו זהב טהור ממש במעותיו וחפציו ליתנם לרעבים ולצמאים. גם התורה הקדושה נקראת ע״ש הזהב כמו שאמרו ז״ל במדרש רבה [בראשית פ׳ טז בפסוק אשר שם הזהב אלו דברי תורה] ודוד המלך ע״ה אמר הנחמדים מזהב ומפז רב. ע״כ גם זה מחיובי השלחן לומר ולהרהר עליו בדברי תורה כמאמר חז״ל שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים. וע״כ צריך לצפות ולכסות השלחן בשניהם כזהב ממש בצדקה ובתורה. ואז יהי׳ זה השלחן אשר לפני ה׳ וברך את לחמך ומימך. והאדם צריך לישב על שלחנו באימה ויראה ובהכנעה ובושה באהבה ושמחה. כי זה השלחן אשר לפני ה׳. השמחה בלב על שעושה מצותיו ב״ה ועובד עבודתו וגורם לו תענוג ונ״ר שהוא שמחה לאין קץ. והמורא בגלוי כיושב לפני המלך. וע״ז רמז הזר זהב שסביב לשלחן. והמסגרת שסביב השלחן לרמז שצריך להסגיר תאותו שלא יאכל מלך התאוה רק להבריא את גופו שיוכל לעבוד ה׳. והארבע טבעות זהב כאו לרמז על הארבעה דברים שצריך להיות באכילתו

מרפא לשון

ונר׳ שאין זה חולק על התרגום דמעשה נסים לפרקים לחוד והטבע המתמיד לחוד ואעפ״י שהכתוב רמז כנגד מעשי הנס הטבע עיקר הסיפור. כב) ונועדתי לך, ואזמין מימרי. לא תר׳ ואזדמין כמשמעו לפי שמופתי החכמה מעידים כי מלא כל הארץ כבודו. לבתים לבדים, אתרא לאריחיא. ה״ג וכ״ה ל׳ המקרא לקמן בתים לבדים דלא כנ״א דמתר׳ לאתרא וכ״כ רש״י ז״ל והטעם כ׳ הרא״ם ז״ל לפי שאין הטבעות בעבור בתים ובדים רק הטבעות בעבור בתים

חומת אנ״ך

(כג) ועשית שלחן. למה נסמכה פ׳ שלחן אצל ארון רמז למ״ש רז״ל שלשה שאכלו על שלחן א׳ ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳ שלחן בגימטריא למשיח כי כל כלי שרת שנגנזו וניטלו עתידים לחזור לימות המשיח. שלחן גימ׳ משמח כלומר משמח אלהים שמברכין עליו ואנשים שאוכלים ושותים עליו. שלחן גימטריא זה שלום כי בזמן שמזונות מצויים בביתו של אדם יש שמחה ויש שלום. רבינו אפרים ז״ל בפי׳ כ״י. ואפשר לרמוז כי סעודות הרשות ומשתאות של שחוק וקלות ראש הם של סט״א וכן שלחן אותיות לנחש. ומ״ש הרב הנזכר שלחן גימטריא זה שלום מלבד מ״ש הרב ז״ל יש לרמוז

כז לעמת המסגרת תהיין הטבעת
לבתים לבדים לשאת את־השלחן:
כח ועשית את־הבדים עצי שטים
וצפית אתם זהב ונשא־בם את־
השלחן: כט ועשית קערתיו וכפתיו
וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן
זהב טהור תעשה אתם: ל ונתת
על־השלחן לחם פנים לפני תמיד:

תו"א ועשית קערותיו. מנחות נו: ונתת על. מנחות נו: לחם פנים. שם פו:

תרגום אונקלוס

כז. לקביל גדנפא. יהוין עזקתא. אתרא (בנ"י לאתרא) לאריחיא. למטל ית פתורא: כח. ותעביד ית אריחיא דאעי שטין. ותחפי יתהון דהבא. ויהון נטלין בהון ית פתורא: כט. ותעביד מגסוהי ובזכוהי. וקסותיה ומכילתיה. דיתנסך [י"נ דיתסך] בהון. דדהב דכי תעביד יתהון: ל. ותתין על פתורא. לחים אפיא

תפסיר הרס"ג

באיזא ארבע ארגלהא: (כז) אמאם אלחאפה תכון אלחלק. מכאנא לאלדהוק. לתחמל בהא: (כח) ואצנע אלדהוק מן כ'שב אלסנט. וג'שהא בד'הב. לתחמל בהא אלמאידה: (כט) ואצנע קצאעהא ודרוגהא. ומדאהנהא ומלאעקהא. אלד"י תג'טא בהא. מן ד'הב כ'אלץ תצנעהא: (ל) ואגעל עלי אלמאידה. כ'בזא מוגהא בין ידיי דאימא: (לא)

נוה שלום

(מא יחיט באלשי). (כט) קערותיו, קצאעהא, (אל'קצעה אלצפחה), וכפתיו, ודרוגהא, כמו קומה קטנה, אשר יסך,

חלק הדקדוק

כט) ועשית קערותיו. בשו"א הקוף שלא כמשפט כי דינה בפתח כמו קערת ככף והעין בגעיא והיא מלעיל כמו סירתיו: (מהרי"ב ב' רד"ק):

אבן עזרא

מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות: (כח) ונשא בם את השלחן. מבנין נפעל. כמו ונקה המכה. כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהן. שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו. וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל. והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך. ומלת נסך לטעמים רבים. לא יסכו לה' נסך. הפסל נסך חרש. ואני נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה. כי הקנים יקראו קצ"ב בצד"י. גם בבי"ת. ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות. והכל זהב לצורך השולחן. אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה. ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים. בעבור הפי' שהוא אחריו. ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי

מרפא לשון

והבתים בעבור בדים. כח) ונשא בם, ויהון נטלין בהון. וכן בפ' לז' והאיר על עבר פניה, ויהון מנהרין לפי התר' יהיה ל' ונשא ל' פועל כמו והאיר ודגש השין לתפארת הקריאה וכן מוכח ממלת את שאינו מבנין נפעל. כט) ומנקיותיו, ומכילתיה. רש"י ז"ל פירש מכילתיה, סובלותיו מלשון נלאיתי הכיל והרמב"ן ז"ל הקשה על פירוש זה שאין מכילתיה בל' ארמי אלא שם מדה יעש"ד והקרוב אצלי שהוא מל' כילה כמו שת"י במלכים (ב כג) בתים לאשרה מכולין לאשירתא שפירושו מל' כילה שהיא כמו בית והכוונה על הסניפין שהיו מכסים על הלחם כמו כילה יכן קראם הכתוב מנקיות לפי שהן מכסין על הלחם שיהיה נקי מאבק ועכירות האויר ויש ראיה על זה שהיו הסניפין כמו כילה ללחם הפנים מגופן וצורתן שהן היו גבוהים עד כנגד כל גובה השש חלות ומפוצלין ששה פצולין אם לא היו אלא כדי לסמוך הקנים היה די שיהיה גבהם מעל השלחן י' טפחים שהוא עד כנגד ב' הקנים העליונים וגם לא היה צריך שיהיו מפוצלין בראשיהן אלא שהיו גבוהין כ"כ כדי לכסות על הלחם ויתכן שהיו נותנין בראש הסניפין מטפחת לכסות הלחם והשכל מחייב זה שא"א שיהיה לחם הפנים מגולה תמיד ואולי זוהי כוונת הכ' שאמר ומנקיותיו אשר יסך בהן שגם המנקיות היו מסככין על הלחם בכללו כאמור ובזה יבא ל' הכ' על נכון וא"צ לדחוק ולפרש דאשר יסך חוזר למעלה וקאי אקסוות כמ"ש המפרשים ז"ל. זהב טהור תעשה אתם. דדהב. כצ"ל יעמ"ש היא"ר

רשב"ם

(כז) לעמת המסגרת. בשלחן למטה מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה: (כט) קערתיו. דפוס כעין תיבה פרוצה לעשות בה הלחם: וכפתיו. לצורך שני בזיכי לבונה כדכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו ומנקיותיו. מפורשים במנחות. לפי שהיה הלחם שתים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלגות מכאן ומכאן לשלחן. וקשותיו שהיו כחצאי קנים ממזלג למזלג והלחם על הקשוות וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראים במקום אחר קשות הנסך שמסככין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך. בקשוות. כמו שפירשתי: (ל) לחם פנים. לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים לחם נאה כדכתיב ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכתיב וישא משאת מאת פניו אליהם. וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים. *חלק יפה מקערה שלפני אלקנה החשובה שנותנים לפני בעל הבית כי את חנה אהב לכך אפים חשוב. וה' סגר רחמה. לכך מנה אחת ולא שתים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיו לה

שפתי חכמים

ז כלומר שהם יהיו לצורך בתים לבדים: ח ר"ל פי' שאין הטבעות בעבור בתים ובדים אלא הטבעות בעבור בתים והבתים בעבור בדים: ט פירוש הבלק היה זקוף מכאן ומכאן כמין כתלים ובאמצע היה אויר ביניהם והוא כעין מ' הפוכה: י כלו' היה נותן לחם הפנים בשפת השלחן ממש כדי שיהא עובי השלחן נמשך כשוה למעלה עם לחם הפנים וכן בשפת השני כנגד שרוחין לצדי הבית מכאן ומכאן דאורך של שלחן עומד ברוחב של משכן שהוא אהל מועד מחוץ לפרכת: כ מדכתיב קערותיו משמע שני קערות וכן בכולהו וצריך לומר שהיו יותר מאחד: ל פי' אותן חצאי קנים שהיו מונחים בין לחם ללחם היו כמין סכך על הלחם ואף שאין נזכר לחם כאן ור"ל שפירושו אשר יכוסה בהן

רש"י

(כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכנים בהן הבדים: לבתים. ז לצורך בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא ח לאריחיא: (כח) ונשא בם. לשון נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי ט מעלה. כמין כותלים. ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה נותן ארכו לרחבו של שלחן וכתליו זקופים כנגד שפת י השולחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל. בשל כ ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. הן בזיכין שנותנין בהם לבונה ושתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כה) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עשה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסו"א: ומנקיתיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ס גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות נו) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר. ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך בהן שהיו עליו כמין סכך ל וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך ל' סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו

ענין השלחן

באכילתו על שלחנו. נטילת ידים וברכתו. ברכת המוציא. עניים על שלחנו. ודברי תורה. ואלו הארבעה דברים נוספים את השלחן לפני ה'. ועי"ן יוכה שיהי' על שלחנו לחם הפנים תמיד שלא יחסר לו פרנסתו ומזונו. וכפנים להוכות יזמין לו הקדוש ברוך הוא פרנסתו כביתר גמור אשר לתמ' יהיה קרוי לפני ה':

ועשית

נחל קדומים

ללמוד. ועיד כתנוק שיהא נקי מחטא. וזהו שנים כרובים מעין דוגמא לתנוק בשני אופנים להיות מקבל עול כתינוק. ולהיות נקי מחטא כתינוק. שיירא ממדה"ד הרומז לזהב: כג (ט) יעשית שלחן עצי שטים. יעשה אופן שיהיה הוא עצמו דמות השלחן שהיה לחם פנים תמיד כן לא יחסר להמו לזומה של תורה לחם פנים מפנים לתורה תמיד שישתדל לחדש פנים בתורה כהלכה ולא יסיר הלחם כלל יום ולילה ויישן מתוך דברי תורה כי בזה ידמה לשלחן שהיה לחם

מסורת הקריאה

הכפרת: (כד) ועשית לו, הלמ"ד בדגש ובכולהו כן: (כט) קערתיו, הקו"ף בדג"ש, ונמסר עליו לית וקו"ף דגש, ובדניאל ה' במס"ג נמנה עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מבטל: וקשותיו, בשי"ן

חומת אנ"ך

כי שלחן היא מ' וגימטריא זה שלום הוא יסוד והוא יחוד קנס"ו והירא את דבר ה' יהיו כל מעשיו לש"ש שמי"ם ויראת ה' על פניו כי ז"ס השלח"ן

פ שלישי לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ:
לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי:
לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד

תרגום אונקלוס

קֳדָמַי תְּדִירָא: לא. וְתַעְבֵּיד מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי. נְגִיד. תִּתְעֲבֵיד מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ. כַּלִּידַהָא. חֵזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא מִנַּהּ יְהוֹן: לב. וְשִׁתָּא קְנִין. נָפְקִין מִסִּטְרַהָא. תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא. מִסִּטְרַהּ חַד. וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא. מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא: לג. תְּלָתָא כַלִּידִין. מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא

תרי"א ועשית מנרת. סוכה נ מנחות כח
מקידה שער ח': מקשה. מנחות פח:
ושנה. מנחות כח: שלשה גבעים. שם:

תפסיר הרס"ג

ואצנע מנארה מן ד'הב כ'אלץ. מצמתה תצנעהא ארגלהא וקצבהא. וגאמאתהא. ותפאפיחהא וסואסנהא מנהא יכונו: (לב) סת קצבאת. כ'ארגאת מן גאנביהא. ת'לאת' קצבאת מן גאנבהא אלואחד. ות'אלת' קצבאת. מן גאנבהא אלת'אני: (לג) ת'אלת' גאמאת. מלוזאת. פי כל קצבה תפאחה

נוה שלום

אלתי תג'טא, לשון כסוי. (לא) מקשה, מצלמתה (אלמצלמת מא ליס לה גוף) שאין לה חלל. תעשה, תצנעהא, וכן תיב"ע תעביד כמו תעשה בפתח תחת התיו, וכתב ראב"ע שלא מצא יוד במלת תעשה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים, גם בכל התיגאן אין יוד בתיבה זו. ופרחיה, וסוסנתא, (אלסוסן, לה ראיחה טיבה, והו אלזנבק). (לג) משקדים, מלוזאת, כמין שקדים בולטות עיין רשב"ם ורמב"ם בפ"ג

חלק הדקדוק

לא) מקשה תעשה. בס' הרמזים וז"ל תעשה חסר יו"ד. תיעשה מתקרי מלא יו"ד ע"כ. נראה מדבריו שהיא מלא בקריאה לא בכתיבה: (מהרי"ב):

אבן עזרא

הקערות כמו דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה, ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה, והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה, ובדרש כי נעשית מאליה. והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. כי הנה כתוב ויעש מנורת. כן עשה את המנורה. והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו הכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כדמות שקדים. והנכון שהוא מגזרת

רבינו בחיי

(לא) ועשית מנורת זהב טהור. ע"ד הפשט היה ענין המנורה במשכן ובמקדש כדי לקבוע בנפש מעלת הבית ויראתו וכדי שתהיה יראת המקום ההוא קבועה בלבבות רשומות במחשבות. וכענין שכתוב (ויקרא יט) ומקדשי תיראו. ומזה הוצרכה להיות

בעל הטורים

(לא) ועשית מנורת. ז"פ כתיב מנורה בליסנא כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפרשת מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק וזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלהסטין:

רשב"ם

בנים ובנות: (לא) ועשית מנרת וגו'. להאיר על השלחן. כדכתיב ואת המנורה נכח השלחן: מקשה. עשת זהב לקח* ופעל בה קנים וגביעים בקורנס: ירכה. הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה: וקנה. הוא הקנה האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. בקנה האמצעי שמכל כפתור יוצאים שני קנים כדכתיב וכפתור תחת שני הקנים ממנה: (לג) שלשה גבעים. חלולים כמין כוסות גומות גומות בקנה: משקדים. כעין שקדים של בליטות בכותלי הגביעים כעין שעושים כלי כסף מצויירים בליטות כעין כפות או כעין תפוחים שקורין קולייר"ץ בלעז. ושוב

רש"י

מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדיר"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שמושיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ץ בלעז (געהעממערט) כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מ מתקשה בה. אמר לו הקדוש ברוך הוא השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדירנ"ש ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדם וידבקם: (לב) יצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניאל"ר: ושלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה:

שפתי חכמים

מי שצריך לכיסוי והיינו הלחם: מ והקב"ה כשראה שנתקשה בה הראהו מנורת אש ואעפ"כ נתקשה בה אמר לו השלך את הככר לאור וזה היה על ידי בצלאל והיא נעשית מאליה כפועל אבל לא אמר הקב"ה למשה כפירוש שתיעשה מאליה ודרשו כן מדכתיב תיעשה ביו"ד ולא תעשה הרא"ם הארוך כאן ואני

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לא) תיעשה המנורה. מלא יו"ד רמז לעשר מנורות שעתיד שלמה לעשות: ירכה. זה ירך שלמטה שהוא עשוי במין סדן של עץ שבונ"ק בלע"ז ארוך ורחב קצת ועב ויוצאין ממנו שלש רגלים ואמרו ז"ל גובהה של מנורה י"ח טפחים ורמז לדבר מדכתיב בפ' בהעלתך וזה מעשה המנורה וזה (מעשה) בגי' י"ח:

מעשה המנורה

(לא) ועשית מנורת זהב טהור. ידוע כי הנשמה נהנית מהדלקת הנרות והיא מתהלכת בעדוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאת האורה מפני שהיא חתיכת אור מלובש באור השכל. ומן הטעם הזה נמשכת אחר האור שהוא מינה. אע"פ שהאור הזה הוא אור גופני והנשמה היא אור רוחני זך ופשוט. וע"כ המשילה שלמה המלך ע"ה לנר הוא שאמר נר ה' נשמת אדם. וע"כ בשעה שהאדם גוסס מדליקין נרות בשעת יציאת נשמה. וכל השבעה ימים אחר פטירתו נר דולקת באוהו בית שמת שם. נחמת שבכל אותן השבעה ימים הנשמה

נחל קדומים

הפנים תמיד: לא (יוד) ועשית מנרת זהב טהור. יעשה עצמו כמנורה להאיר לתלמידים בטעמי תורה וחידושי דינים מאירים את דבריהם ומשלימים את דבריהם והגם כי שיח וכי שיג לו בז' חכמות ישתדל שהכל יהיו פונים לנר המערבי הנמשל לתורה בנר מערבי יתחיל ובנר מערבי יסיים כי התורה עיקר ויסוד הכל וכמ"ש הרמב"ם שהחכמות היו לו לרקחות ולטבחות לתורה ולכן נר המערבי היה דולק תמיד ושאר הנרות נכבות כי התורה היא

מרפא לשון

ז"ל על פסוק לא. לא) ירכה, שדה, וכן ירך המזבח, שדא דמדבחא השין במקום צדי כי הארמי חלוש השנים ובמקום צדא אומר שדא לשון קל המובא כפתריה, חזורהא. ה"ג בדגש הזיין והוא מלשון חזרה ע"ש שהם עגולים והוזרים חלילה ודגש הזיין מורה על חוזק הפעולה. לג) משקדים, מציירין. ה"ג בקמץ הצדי והוא במקום שורק ודגש היוד שכן היה ראוי לומר מצויירין ודכוותיה תרגום תהין חברת מלפפן וכן מקבילת הללאת מכונן משפטן להיות

חומת אנ"ך

אשר לפני ה': (לא) ועשית מנורת זהב טהור מקשה. מקש"ה גימטריא על משה. קנים יוצאים גימטריא אלו סדרים. קנים ר"ת קדשים נשים ישועות מועד. כפתר. ר"ת כמה פירושים תשובות ראיות. רבינו אפרים בפירושו כ"י. ורבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל כתב ס' נעלם בפ' מנורה אין שטן שולט במקום נר. ובנרות דזכריה נעלם ס"פ מבריחים שטן וסותמים פיו כמו ס' שהיא סתומה. ובשמות שבטים אין ס' לבד מיוסף שהוא שטנו של עשו:

מסורת הקריאה

שמאלית: בהן, הה"א בצירי, ועי' בראשית י"ט כ"ט: (לג) גבעים, הנגינה בעי"ן: בקנה, בפתח תחת הבי"ת, ובמס"ג נותן סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת (ר"ל כל היכא דכתיב מלת האחד בה"א סמיך למלת בקנה אז הבי"ת בפתח) דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת, ג' פרשיות משתנות, מקץ בקנה אחד בקנה אחד (מ"א ה' וכ"ב) בשוא תחת הבי"ת, תרומה בקנה האחד בקנה האחד (בפסוק זה) בפתח תחת הבי"ת, ויקהל בקנה האחד (ל"ז י"ט) בפתח תחת הבי"ת, בקנה אחד (שם) בשוא תחת הבי"ת: ופרח. הנגינה

כַּפְתֹּר וָפֶרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה
אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן
הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה
יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה
אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃

תרגום אונקלוס

חַד חֱזוּ וְשׁוֹשָׁן . וּתְלָתָא כַלִּידִין . מְצַיְּרִין . בְּקַנְיָא חַד חֱזוּר וְשׁוֹשָׁן . כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין . דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ לד. וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָה כַלִּידִין. מְצַיְּרִין . חֱזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא׃ לה. וְחֱזוּר . תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ . וְחֱזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ . וְחֱזוּר . תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ . לְשִׁתָּא קְנִין . דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא : לו. חֱזוּרֵיהוֹן וְקָנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן . כּוּלַּהּ . נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי : לז. וְתַעֲבֵיד יָת בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָה. וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינַהָא . וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפַּהָא : לח.

תו"א ארבעה גביעים . יומא נב מנחות פח : ועשית את . מנחות פח :

תפסיר הרס"ג

וסוסנה. כד'אך לאלסת אלקצבאת. אלכ'ארגאת מנהא : (לד) ופי אלמנארה ארבע גאמאת. מלוחאת. ותפאפיחהא וסואסנהא : (לה) ותפאחה תחת כל קצבתין מנהא. כד'אך לאלסת אלקצבאת. אלכ'ארגאת מנהא: (לו) ותפאפיחהא וקצבהא מנהא יכונו. כלהא מצמתה ואחדה מן ד'הב כ'אלץ : (לז) ואצנע להא סבע סרג. פאד'י תסרג סרגהא. תצ'י אלי גהה' וגההא :

נוה שלום

מהל' כה"מ. (לה) וכפתר, ותפאחה וכו', תרגם וכפתר הראשון וכלל השאר במלת כ'דאך ללסת וכו' עיין בפתיחה.

אבן עזרא

לשקוד על דלתותי : (לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול : (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים : מלת מראה. זרה ואיננה כדרך מושלך. כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבדה. והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל דמות. ובעל התולדת יבין זה. ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים.

אתן לך עיקר שתסמוך עליו :

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק. והנה שש פאות. מהאורך יבאו פנים ואחור. ומהרוחב ימין ושמאל. ומהגובה מעלה ומטה. ויש. יש שאינו גוף. והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם בראם לבדו. ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף. אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר. גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. ויש דבר סמוך על יש. ונשען עליו ולא ימצא לבדו. והיא הצורה. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים. והחכמה בנשמה. גם בגופות כחום האש וליחות המים. והדרך האחד מקרים אינם עומדים רק מתהפכי'. ונחלפים. וסרים ונעדרים. וכאלה יכול

אבי עזר

לא הניחו כלל גירסא זו : (מ) (מלת מראה זרה ואיננו כדרך מושלח) עכ"ל דלא תוכל לומר שהוא בינוני פעול והפעיל והשורק נהפך לקמץ חטף על דרך ויקם אנרהם ותמת שרה שגזרת ראה הוא מהפעלים עומדים ואין לו פעול כלל כי אם נראה לבד פירוש הוא הרואה והוא הנראה כי הרואה אינו פועל רק מקבל דמות. כי הרב סובר כדעת אריסטו שצורת מוחש באה על העין ונתרשמו המוחשים בחלק שבו כח הראות מן העין ואין כן דעת גאלינס ושאר מחקרים.

רשב"ם

שמעתי שכן מפרשים* בנרבונא . אמונידל"ץ בלע"ז לשון שקדים : כפתור ופרח באמצע כל קנה לנוי : (לה) וכפתר תחת שני הקנים ממנה . היוצאים ממנה מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה : לששת הקנים שלשה פעמים וכפתור וכפות לא הוצרך לכתוב כן לששת הקנים כאשר כתב בפסוק ראשון לפי שמנה את כולם : (לז) נרתיה . לוצי"ש בלע"ז שנותנים בהן את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים : והאיר על עבר פניה . ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה שזהו לצד השלחן

רש"י

כפתור ופרח. היה לכל קנה וקנה : (לד) ובמנורה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה : משקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה : (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כט) גבהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיה בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד וא' וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ע העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו : (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות : והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים

מעשה המנורה

הנשמה תבוא אל הבית לבקש את המקום שיצאה משם . ובכל שנה ושנה על פטירת אביו ואמו או שאר קרובים מדליקין נר בבית הכנסת הנקרא יאהר צייט ליכט . מחמת כי ביום זה הנשמה יש לה רשות לשוט בעולם והבית שמת שם לא תמצא תבא לבית הכנסת ותראה הנר הדולק בשבילה ויש לה נחת רוח מזה . והמנורה היתה דולקת בבית המקדש כל לילה שבעה נרותיה וכל היום היה דולק נר המערבי עבור נשמות כל ישראל שנפטרו והלכו לעולמם . והשבעה נרות שהיו דולקים בלילה מחמת שבלילה הדינים מתגברים וכנגד הז' עדנים אשר יעברו על האדם מעת פטירתו עד שיבא על מקומו בג"ע . וביום היה די בנר אחד ויש עוד רמזים וסודות בעניני המנורה כאשר שמפרשים האריכו בזה עיין עליהם :

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לז) והאיר . פי' והאירה המנורה אל השלחן שכנגד פניה של מנורה כדכתיב בפ' ותכל וישם המנורה באהל מועד נכח השלחן מכלל דלהאיר על השלחן היתה המנורה וכן כתיב בפ' בהעלותך אל מול פני המנורה דהיינו שלחן יאירו שבעת הנרות והפשט הולך בפ"ד מסורת למערב

ואת

מרפא לשון

מלופפן מכוונן אלא שהוקלו כדרך הנהוג. לה) תחת שני הקנים ממנה, דמנה. ה"ג ויש עליה מסורת ג' בפסוק זה וג' בפסוק ב' של

מסורת הקריאה

בפ"א : (לו) מקשה. הקו"ף בלא דגש : (לט) ככר. הכ"ף שני' בפתח : (מ) מראה. המ"ם בקמץ לבד והוא קמץ קטן, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ :

רבינו בחיי

מחוץ לפרוכת ולא לפנים מן הפרוכת שכן כתיב (ויקרא כד) מחוץ לפרכת העדות באהל מועד יערוך וגו' כדי שיהיה הענין נראה מפורסם לכל יוצא ובא ויראו רבים וייראו ועוד כדי להורות שאינו צריך לאורה שלנו ולפיכך היתה של זהב שהיא מעולה שבכל המתכות. והיו הנרות שבעה שהוא חשבון בינוני בהיותו היקף אמצעי : וידוע כי הנשמה נהנית בהדלקת הנרות והיא מתהלכת בעדוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת בתוך הנאת האורה מפני שהיא חתיכת אור חצובה באור השכל. ומן הטעם הזה נמשכת אחר האור שהוא מינה אע"פ שהוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט. ועל כן המשילה שלמה ע"ה לנר הוא שאמר (משלי כ) נר ה' נשמת אדם :

תרגום אונקלוס

לח וְצִיבְתְהָא וּמַחְתְּיָתְהָא דִּדְהַב דְּכֵי : לט. כַּכְּרָא . דְּדַהֲבָא דְּכְיָא יַעֲבֵיד יָתַהּ . יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין : מ. נַחְזֵי וַעֲבֵיד . בִּדְמוּתְהוֹן . דְּאַתְּ מִתַּחְזֵי בְּטוּרָא : א. וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעֲבֵיד עֲשַׂר יְרִיעָן . דְּבוּץ שְׁזִיר . וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי . צוּרַת כְּרוּבִין . עוֹבַד אוּמָּן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן :

לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃
לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס
כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ

תו"א ככר זהב. שם כח: את כל הכלים. שם פח: וראה ועשה. מנחות כט: ואת המשכן. שבת לח: מעשה חשב. יומא עב: ארך היריעה. שבת לח:

תפסיר הרס"ג

(לח) וכלבאתהא ומגאמרהא מן ד'הב כ'אלץ: (לט) מן בדרה' ד'הב כ'אלץ יצנעהא. וגמיע הד'ה אלאניה: (מ) ואנצ'ר ד'אלך ואצנע כשכלה. אלד'י אנת מורא פי אלגבל: (א) ואצנע ד'את אלמסכן עשר שקאק. מן עשר משזור. ואסמאנגון וארגואן וצבג' קרמז. צורא. צנעה' חאד'ק תצנעהא: (ב)

נוה שלום

(לט) את כל הכלים, וגמיע הד'ה אלאניה, עיין רמב"ן שהאריך בביאור הנעשה במנורה מהככר זהב. (מ) וראה ועשה, ואנט'ר ד'לך ואצנע כשכלה, וראה את המנורה ועשה כתבניתה עיין רש"י ז"ל. כו (א) ואת המשכן, ואצנע ד'את אלמסכן, כלומר עצם המשכן עשר יריעות ונכללו' בש' משכן כמ"ש ויהי המשכן אחד, כי כל גוף אינו דבר אחד רק מחובר מאחדים

אבן עזרא

האדם לעשות. על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה. לא עומדת ולא נעדרת. כי הוא ברא עצם כל דבר. כי כל צורה עומדת או מקרה. ואתן לך משל אחד. קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו. ואתן לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף. ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים. כמו העינים והאזנים. כי העצמות גם הכבד לא ירגישו. והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. על כן היו איברים רבים משרתי' לו. וככה השם הנכבד. ידענו כי כבודו מלא כל העולם. רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים. ובעבור שני דברים. האחד כפי מתכונת תולדת המקבל. והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל. על כן נבחר מקום בית המקדש. ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת. והכרובים שהם פורשי כנפים. ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן. ומחוץ לפתח המשכן. מזבח העולה. ואת כליו. ואת הכיור ואת כנו. ואלה הדברים הם כבוד אלהים. ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורינו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי. והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון. כי האדם כדמות עולם קטן. והוא היה סוף בריאתו בארץ. וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה. והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים דם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן. הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים

בעל הטורים

(מ) וראה. ג' ר"פ הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי. ואידך וראה בנים לבניך. פי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא להר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יתעו איש וגו' ובא וגו' בבית הזה ואם תעשה כן וראה בנים לבניך: (א) משזר. בגי' חוט כפול שמנה: עשר יריעות. כנגד עשרת הדברות:

רשב"ם

שכנגדו כדכתיב ואת המנורה נוכח השלחן וכן כתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפניה: (לח) ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתתיה. בהטיבו את הנרות בבקר חותה בהן גחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: (מ) מראה. מלשון *ופעל על ידי אחרים. אמושטרי"ץ בלע"ז: אשר אתה מראה. ממש הראו לו תבנית המנורה אמושטרי"ץ בלעז. אבל לה' הנראה אליו (אליך) מעצמו *מובדו"ק בלע"ז: (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. *חמש תחתונות קרוי משכן כי

רש"י

כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה ג האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ובגמרא שת"א ל' צבת טוליי"ש בלעז (צאנגען): ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישדי"א בלעז (שטעפלעטפעל) כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהא משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שטוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה ם אותך. מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה ע מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפת"ח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמ"ץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. (שהנקוד' מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מהוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין יחד בכל חוט פ וחוט א' של פשתים וג' של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה צ מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד

שפתי חכמים

קלרתי: נ פירוש אין מלות והאיר על עבר פניה ולא מלות והעלה את נרותיה מורה על הדלקה מפני שאין ספרשה הזאת מדברת בהדלקתה אלא בעשייתה ולכך יחוייב שיהיה פי' והעלה וגם האיר אזהרה על האומן שיעשה נרותיה באופן שכשידליק המדליק את נרותיה יאירו אל עבר פניה ואיך יהיה זה שיעשה פי ששת הנרות שבששת הקנים מסובבים כלפי האמצעית. הרא"ם: ם פירוש מקרא קצר הוא שהיה לו לומר וראה התבנית אשר אני מראה אותך ועשה בתבניתם וגו' דאל"כ מאי ועשה בתבניתם אשר אתה מראה וגו'. והלא לא הגיד לנו הכתוב בשום מקום שהראהו את תבניתם והוסיף הרב ואמר כאן בהר כי אין שייך לומר וראה בהר שהרי היה עומד בו ולא ראה כאן מפני שאז היה מורה על מקום מיוחד מן ההר וא"כ לא היה לו לו' אשר אתה מראה בהר שהוא דרך כללית אלא במקום המיוחד ממנו הרמוז במלת כאן: ע כאן משמע שמשה עשה את המנורה וא"ת והא לעיל פירש"י תיעשה מאליה. ויש לומר דגם זה לא היה מועיל עד שנעשית מאליה וכדפרישית לעיל: פ פי' שכולן היו שזורין יחד כדכתיב משזר. וא"ו ותכלת במקום ב' כאלו אמר שש משזר בתכלת וארגמן וגו' כוא"ו (ישעיה מח) ה' אלהי ורוחו כמו ברוחו (שם יג) ה' וכלי זעמו כמו בכלי זעמו: צ שהפרצוף

דעת זקנים מבעלי התוספות

היתה מונחת דאז יכול להיות דכל פיות של נרות פונות לצד השלחן אבל למ"ד שמצפון לדרום היתה מונחת אז צ"ל שהאמצעי פונה למערב והאחרים פונים לאמצעי לא נראה כל כך שלהאיר על השלחן היתה נעשית ולא תוכל לפרש והאיר כפשטו דרש"י:

ענין המשכן

(א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות וגו'. איתא בילקוט זה שאמר הכתוב אסכתי אתכם אמר ה' ראו מה חכה חכבתי אתכם מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביה של רקיע מהלך חמש מאות שנה. וכן בין כל רקיע ורקיע. למעלה מהן חיות הקדש רגלי החיות כנגד כולם קרסולי החיות כנגד כולם. שוקי החיות כנגד כולם. רכובי החיות כנגד כולם. ירכי החיות כנגד כולם. גופי החיות כנגד כולם. צוארי החיות כנגד כולם. ראשי החיות כנגד כולם. קרני החיות כנגד כולם. למעלה מהן כסא הכבוד. רגלי כסא הכבוד כנגד כולם. כסא הכבוד כנגד כולם. מלך אל חי וקים רם ונשא שוכן עליהם. וכתתי

נחל קדומים

מאירה ביום ובלילה: א (יא) ואת המשכן תעשה. למה לא אמר כמו שאמר בכל כלי המשכן מלמד שאף המשכן הראהו בהר ז"ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן מלמד שאמר למשה בא. ואראך משכן העשוי למעלה כן תעשו תכלת וארגמן ותולעת שני. עשרה פרשיות מתחילין בעשיה נגד העולם שנברא בעשרה מאמרות לכך עשר יריעות נגד עשרת דברים. לקוטי גאוני קמאי

חומת אנ"ך

(א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. כנגד עשר ספירות. שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע הרי ל"ב נל"ב נתיבות חכמה נברא העולם וכן כ"ז אותיות וחמש נקודות שהם המניעין כל האותיות הרי לב שהוא גימטריא כבו"ד והתורה מתחלת בראשית ומסיימת ישראל הרי לב. רבינו אפרים ז"ל

מסורת הקריאה

כו (ב) ארך. עיין פסוק ח': שמנה. הנו"ן בסגול כי הוא לשון נקבה:

מרפא לשון

עשייה. לח) ומלקחיה, וציבתהא. כמו ששם המלקחים בלה"ק נגזר מל' לקח כן שם ציבתא בל' ארמי נגזר מל' נסב שהוא תר' לקח אלא שנתחלפה הסמך בצדי שהיא רפויה ממנה. מ) כתבניתם, כדמותהון. ה"ג. א) כרובים, צורת כרובין. פי' רז"ל דהיינו צורת ארי מצד זה ונשר מצד זה וגו' שהד' חיות שבמרכבה הם נק' כרובים כי שם כרובים הוא כמו רכובים כמ"ש מ.ה ושלמה

כשב וכבש ודומיהם וכן משמע מהכתוב בד"ה (א כ"ח) ותבנית המרכבה לכרובים ולכן לעיל (כה יח) ועשית שנים כרובים פי' רש"י ז"ל דמות פרצוף תינוק להם והכא פי' צורת אריה ונשר כי אלו הד' חיות הם הנק' כרובים ואף פני שור בכללם אלא שאפשר שלא עשו צורתו מפני חטא העגל או מפני שהתפלל עליו יחזקאל והפכו לכרוב מצורת אדם הכולל פני כל הכרובים.

הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃

תרגום אונקלוס

ב. אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא. עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין. וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין. דִירִיעֲתָא חֲדָא. מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא: ג. חֲמֵישׁ יְרִיעָן. יְהֶוְיָן מְלָפְפָן. חֲדָא עִם חֲדָא. וַחֲמֵישׁ יְרִיעָן מְלָפְפָן. חֲדָא עִם חֲדָא: ד. וְתַעֲבֵיד עֲנוּבִין דִּתְכְלָא. עַל סִפְּתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא. מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי. וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּסִפְּתָא דִירִיעֲתָא. בְּסִטְרָא. בֵּית לוֹפֵי תִּנְיָנָא: ה. חַמְשִׁין עֲנוּבִין. תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא. וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין. תַּעֲבֵיד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא. דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא. מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא. חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא:

תפסיר הרס״ג

טול כל שקה. ת׳מאניה ועשרין ד׳ראע. וערצ׳הא ארבעה׳ אד׳רע. מסאחה ואחדה לגמיע אלשקאק: (ג) כ׳מס שקאק תכון מכ׳ייטה. אלואחדה מע אלאכ׳רי. וכ׳מס שקאק מכ׳ייטה. ואחדה מע אלאכ׳רי: (ד) ואצנע ערי מן אסמאנגוני. פי חאשיה׳ אלשקה אלואחדה. אלטרפא אלמתאלפה. וכד׳אך אצנע פי חאישה׳ אלשקה. אלמתאלפה אלת׳אניה: (ה) כ׳מסין ערוה. תצנע פי אלשקה אלואחדה. וכ׳מסין ערוה. תצנע פי טרף אלשקה. אלמתאלפה אלת׳אניה. ותכון אלערי מתקאבלה. ואחדה מע

חלק הדקדוק

(ב) האחת, דסמיך לאורך פתח והשאר קמץ. ר״ח) ד) ועשית ללאת תכלת, השוא שבלמד נע מפני הגעיא שקדם לו. וכ״ה בכל דתיגאן וברוב הדפוסים ושרשן לול והאלף נוספת:

אבן עזרא

כי מעשה חושב שנים פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד. ונכון הוא. ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג. רק על דרך שעושין היום בגדי משי. כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון. ומחשבתה. ויציירנה בלוח. וישים שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: (ב) אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ״ח בעבור כ״ח מחנות הלבנה. והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה. על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: (ג) חוברת. כדמות תואר. או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת. והעד חבור עצבים אפרים הנח לו. שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה. כי הבי״ת משרת: הקיצונה. תואר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם. ומחי קבלו. ופירוש אשה. עצם דבר. וכן איש. על כן והאיש

רבינו בחיי

(ב) **אורך** היריעה האחת שמונה ועשרים באמה. ידוע כי מעשה המשכן הכל ציורין כנגד מעשה שמים, ומפני שהמאורות קבועים בשמים וכל הפעולו׳ באות משם בעולם השפל בעתים נגזרים לכך הזכיר לשון יריעה על שם הכתוב (תהלים קד) נוטה שמים כיריעה. והיו עשר יריעות כנגד עשר גלגלים. ואמר שמונה ועשרים כנגד שמונה ועשרים עתים שבספר קהלת ועליהם נאמר (דה״א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ועליהם אמר דוד (תהלים לד) אברכה את ה׳ בכל עת והזכיר עוד (שם לא) בידך עתותי. או יהיה כנגד ימי יתרון הלבנה ופחיתותה, ובמדרש תנחומא שמונה ועשרים באמה היתה גדולה היריעה ונס גדול היה היכן מצינו יריעה אחת כ״ח.

רשב״ם

תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: (ג) חוברת. נתפרות יחד במחט: (ד) מקצה בחוברת. בשפת יריעה חמישית:

בעל הטורים

(ג) חמש וגו׳ חוברות. כנגד ה׳ דברות על לוח אחד וכנגד ה׳ פסו

רש״י

מכאן. הרי אלף זה ונשר אלף ק זה כמו שאורגין תגורות של משי שקורין בלעז פיישי״א (געווירקט): (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים (שמות כה) ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לולי״ש בלעז (שלייפען) וכן ת״א ענובין ל׳ עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור. קבולת חמשת היריעות קרוי׳ חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה ל׳ קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד לולאות של זו ר וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ״ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ׳ וכן החוברת השנית. והמשכן

שפתי חכמים

סוה מכ׳ לצדין זה דומה לזה: ק כתב הרא״ם האי דנקט ארי ונשר ל״ד אלא צורות בעלמא וכו׳ אבל לא ידעתי איך כנה הכתוב שאר הצורות בשם כרובים אם פירוש כרובים הוא צורות ילדים שתרגומו כרביא וכמו שכתב רש״י ז״ל כמו שהוא מבואר בפרק אין דורשין עכ״ל וג״ל שלא היו נצויירין ביריעות המשכן שום צורות רק צורות המרכבה שהם ד׳ אדם אריה שור נשר ודוקא נקט ארי ונשר: ר רצונו לו׳ כנגד לולאות

ענין המשכן

והנחתי את כולם ואמרתי להם עשו לי יריעות עזים ואבוא לשכן אצלכם [אמר רבי יהושע בן לוי אלו היו אומות העולם יודעים מה היה המשכן ובית המקדש יפין להם באהליות וקסטריות היו מקיפין אותן לשומרן. למה שעד שלא הוקם המשכן הי׳ הדבור יוצא ונכנס לתוך בתיהם של אומות העולם והיו נתרזים שנאמר כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. אתה היית שומע קולו וחיית אבל האומות שומעים ונתרזים כתוך אהליהם ומתו. ולא תאמר במשכן אלא אפילו בית המקדש היה יפה להם. מנין. שכן שלמה היה מסדר בתפלתו וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרועך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה וגו׳ ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. אבל ישראל כשהוא מתפלל לפניך מה היה אומר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. אם הוא תובע בנים ואתה יודע שיהיו מכעיסין לפניך אל תתן לו וכן אם תובע נכסים ואתה יודע שעתיד לבעט בהן אל תתן לו. אבל הנכרי כל מה שהוא תובע תן לו למען ידעו כל עמי הארץ את שמך הגדול] כששמעו מלאכי השרת שאמר הקב״ה למשה עשה לי משכן שאלו

מסורת הקריאה

(ד) ללאת, ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נח ולפן כשנמצא שורק ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ת״ק ממש. אבל כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום מלאפום, וכיון שמצאנו כל ללאת שבענין למ״ד שני׳ רפה יש לנו לומר שהשורק למ״ד ראשונה יש לו דין ת״ג שבא במקום מלאפום החסרה, והלמ״ד במתג להורות שהשורק הוא במקום מלאפום ולכן השוא בלמ״ד שני׳ הוא שוא נע: (ה) האחת, נמסר עליו ג׳ קמצין וסי׳ חמשים ללאות ר״פ, דין. וחברו חמשים ללאת דמשכן תניין (לקמן ל״ו י״ב) ויעש את העמודים (דמלכים א׳ ז׳ י״ח) וכל אתנחתא וסוף פסוק וזקפין דכותיה קמצין במ״ב וסי׳ ויעש עשרה כיורות נחשת דמלכים (שם ל״ח) ובני ישראל למספרם (דה״א כ״ז א׳), וכל אחת דכותיה קמץ (פי׳ בזקף) בר מן ו׳ פתחין זקפין וסי׳ בסדר בשלח (ט״ז ל״ג ועי״ש: בקצה, הבי״ת דגושה במחברת, התי״ת בשוא לבדו:

מרפא לשון

ד) מקצה בחברת, מסטרא בית לופי. ה״ג בית בלא אות שמושית דגר׳ הטעם לומר שהסטרא הוא הבית לופי לא שהסטרא לחוד ובית לופי לחוד וכמו שלא יתכן לומר מקצה של קצה או ממקום של מקום כן לא יתכן לומר בסטרא דבית לופי. ה) מקבילות הללאת אשה אל אחתה, חדא לקביל חדא. ה״ג בל׳ נקבה אבל לקמן פ׳ י״ז משלבת אשה אל אחתה חד לקביל חד בל׳ זכר וכ״ה במסורת החר׳ סי׳ משלבת, חד לקביל חד. מקבילת, חדא לקביל חדא

תרגום אונקלוס

ו. וְתַעֲבֵיד. חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב. וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא. חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָּא. וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד: ז. וְתַעֲבֵיד יְרִיעָן דְּמַעֲזֵי. לִפְרָסָא (י"ב לְפָרָסָא) עַל מַשְׁכְּנָא. חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן: ח. אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא. תְּלָתִין אַמִּין. וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין. דִּירִיעֲתָא חֲדָא. מִשְׁחֲתָא חֲדָא. לַחֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן: ט. וּתְלָפֵיף. יָת חֲמֵישׁ יְרִיעָן לְחוּד. וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוּד. וְתֵיעוֹף (י"ב וְתַעִיף) יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא. לָקֳבֵיל אַפֵּי

שמות כו תרומה

ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ
אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ
בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד:
ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת
תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ח אֹרֶךְ | הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע
בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת:
ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ
אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי

תפסיר הרס"ג

אלאכ'רי: (ו) ואצנע כ'מסין שצ'ץ' מן ד'הב. וולף אלשקאק. ואחדה מע אלאכ'רי באלשצ'ץ'. ויציר אלמסכן ואחד: (ז) ואצנע שקאק מן מרעזא. כ'באא עלי אלמסכן. אחדי עשר שקה תצנעהא: (ח) טול כל שקה ת'לאת'ין ד'ראע. וערצ'הא ארבעה' אד'רע. מסאחה ואחדה. לאחדי' עשר אלשקה: (ט) וכ'ייט אלכ'מס אלשקאק עלי חדה. ואלסת אלשקאק עלי חדה. ואת'ני אלשקה אלסאדסה. אלי

נוה שלום

עיין ראב"ע לקמן. (ו) קרסי, שטס, (אלעוד אלד'י ידכ'ל פי ערוה' אלגולק).

אבן עזרא

גבריאל: (ו) ועשית. קרסי. כמוהו כרע בל קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן. והמשכן קראו אחד כולל הכל. כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים. וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטן והגדול: (ז) ועשית יריעות עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם. תוספת ביאור. כי היא שבה אל יריעות עזים: (ב) ארך. האחת. מלת אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת אינה מאותיות המשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד. יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך. וחסרו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח. דרך קצרה כמו שלש סאים. והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף. על כן כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן:

רבינו בחיי

אמות. רבי נחמיה אומר מעשה נסים היה ולשעה נבראת ונגנזה. תעד לך שכתוב אורך היריעה האחת שלשים באמה מהיכן אתה מביאה ולא תאמר ביריעות אלא אף בקרשים היה מעשה נסים ע"כ:

(ז) **ועשית** יריעות עזים לאהל על המשכן. צוה תחלה ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני, ואמר אורך היריעה האחת כ"ח באמה וביריעות אלו של עזים אמר אורך היריעה האחת שלשים באמה והזכיר בראשונה עשר יריעות

תולדות אהרן

ועשית יריעת. שם: עשתי עשרה. סנהדרין גם: ארך היריעה. שבת לח: וכפלת את. שם:

בעל הטורים

לוח השני: (ו) חמשים קרסים. כנגד נ' שערי בינה: תחש. בגימטריא שש גונים: (ט) הששית. ו' בתורה היריעה הששית וציותי את ברכתי לכם בשנה הששית בזכות השולחן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם:

רשבים

(ו) וחברת. ע"י קרסים בלולאות תחבר שתי המחברות והיה המשכן אחד. עשר היריעות הקרוים משכן יהיה עתה אחד: (ט) וכפלת את היריעה הששית. כלומר חצי' תולה למטה אל מול פני האהל וחצי' של אחרונה

תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד עשר התחתונות כשנתחברו יחד ארכן מ' ורחבן עשרים ושמונה. והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה כי

רש"י

ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. ורחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות. זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פ' הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן ש הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז (ספאנגען) ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות א' מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל.

שפתי חכמים

של זו והקרסים מחברן יחד: ש פירוש הפרוכת מפסיק בין קדשי קדשים לאהל מועד ומושך מן המערב י' אמות כאורך של קדשי קדשים נמצא מפרוכת עד מזרח היה עוד כ' אמות ואי

ענין המשכן

אני מתאוה לשכון אלא כאן. התחילו אומרים רבונו של עולם למה אתה יורד לתחתונים שבחך הוא שתהא בשמים. אמר להם הקב"ה חייכם, שאני עושה כמה שאמרתם אלא תפלתי מלאה הארץ. אמר להם הקב"ה מה אתם תמהים על זאת ראו מה אני מחבב את התחתונים וירד ושוכן תחת יריעות עזים שנא' ועשית יריעות עזים. ר' יהודה אומר חיה גדולה טהורה גדלה היתה במדבר וממנה עשה היריעות. ור' נחמי' אמר מעשה נסים הי' ולשעה היתה נבראת ונגנזה. תדע לך שכתיב אורך היריעה האחת. מי מביא לך כזה יריעות של שלשים אמה מכאן אתה למד כדר' נחמיה שהיה מעשה נסים. ולא תאמר ביריע' אלא אף בקרשים הי' מעשה נסים:
האהל

נחל קדומים

בס' רבינו אפרים ז"ל: ו (יב) והיה המשכן אח"ד. גימט' י"ג כנגד שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם. רבינו אפרים ז"ל ולי הדל אפשר כנגד י"ג דברים שהיו בו כמו שפירש"י והכל

מסורת הקריאה

הללאת, למ"ד ראשונה דגושה והשני' רפה, עי' פסוק ד': (ח) ארך, מס"ק כל ארך דצואה במונח ודעשיה בגרש וסי' דפקיד יתיב ודעביד קאים. פי' הכא בצואה מלת ארך בטעם מונח, ועליו קאי הסימן דפקיד יתיב, כלומר מאן דמצוה הוא אדון ודרך האדון יושב ומצוה לכן הוא בטעם מונח לשון מנוחה תחת האות, והנך דעשיה (לקמן ל"ו ט' וט"ו) המה בטעם אזלא גרש דקאים על המלה, ועליו קאי הסימן דעביד קאים, כלומר דעבד מה שנצטוה קאים כעבדא קמיה מרה, הוא בטעם דקאים על המלה: (ט) לבד, בקמץ עפ"י מס"ג כאן כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכו' ועין מש"כ עלה לעיל י"ב

מרפא לשון

וחברת, ויתחבר חדא עם חדא. ז) לאהל על המשכן, לפרסא. ה"ג ובקלף ישן מצאנו לפרסא כתרגום להאהיל וב' הנוסחאות העלה

חומת אנ"ך

צפירוש כ"י: (ט) **וחברת** את חמש היריעות. חמשה חומשי תורה ואת שש היריעות ששה סדרי משנה לחבר תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. ועשית ללאות חמשים כנגד חמשים יום שבין פסח לעצרת שבהם נתחברו ישראל לאביהם שבשמים כמו שהקרשים מחברים היריעות. רבינו אפרים ז"ל:

הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃

ת"א חצי היריעה. שם : והאמה מזה. שם :

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא: י. וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין. עַל סִפְּתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא. בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי. וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין. עַל סִפְּתָא דִירִיעֲתָא. דְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא: יא. וְתַעֲבֵיד. פּוּרְפִין דִנְחָשׁ חַמְשִׁין. וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַיָא בַּעֲנוּבַיָא. וּתְלָפֵיף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד: יב. וְסַרְחָא (י"ג וְסַרְחָא) דְיַתִּיר. בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא. פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתְּרָא. (נ"י דְיַתִּירָא) תִּסְרַח. עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא: יג. וְאַמְּתָא מִכָּא. וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר. בְּאוֹרַךְ יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא. יְהֵי סְרִיחַ. עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא. מִכָּא וּמִכָּא:

תפסיר הרס"ג

מא ילי וגה אלכ'בא: (י) ואצנע כ'מסין ערוה. פי חאשיה' אלשקה. אלטרפא אלמתאלפה. וכ'מסין ערוה פי חאשיה' אלשקה. אלמתאלפה אלת'אניה: (יא) ואצנע כ'מסין שצ'ץ' מן נחאס. ואדכ'ל אלשצ'ץ' פי אלערי. וולף אלכ'בא ויציר ואחדה: (יב) ואסבל אלפאצ'ל. מן שקאק אלכ'בא. והו נצף אלשקה אלפאצ'לה תסבלהא אלי מוכ'ר אלמסכן: (יג) וד'ראע מן ההנא. וד'ראע מן ההנא אלפאצ'ל. מן טול אלשקאק. יכון מסבלא עלי גאנבי אלמסכן. מן

נוה שלום

(יב) וסרח, ואסבל, (אסבל אלאזאר, ארכ'אה) ותרגם בלשון צווי ותסרח העודף. (יג) מזה ומזה, מן ימנה ויסרה, ימין ושמאל דהיינו דרום וצפון עיין

אבן עזרא

(י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו. רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל: (יג) וסרח. יש חצי שהוא בדרך קירוב. כמו וחצי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש: (יג) והאמה. בעודף. כמו אובד. והוא

רבינו בחיי

ובאלה הזכיר י"א יריעות. והנני מבאר הענין דרך כלל, דע כי המשכן היה ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות וקומתו עשר אמות. ארכו שלשים אמות שכן מצינו בקרשים ועשית את הקרשים למשכן עשרים קרש לפאת נגבה תימנה והיו הקרשים נתונים מעומד שנאמר עצי שטים עומדים, והיו נתונים לארכו של משכן, והיה רוחב כל קרש וקרש אמה וחצי, הוא שכתוב ואמה וחצי האמה רוחב הקרש האחד והקרשים הללו היו עשרים לפאת דרום ועשרים לפאת צפון הרי לך שיש ברוחב הקרשים שלשים אמות. ורחבו עשר אמות ממה שכתוב (שמות כו) ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים. וכתיב (שם) ושני קרשים תעשה וכתיב (שם) והיו שמנה קרשים בין כולם לצד מערב וזהו שאמר ולירכתי המשכן ותרגומו ולסייפי כי המערב סוף המזרח. וכשם שקרא הכתוב מזרח פנים ומערב אחור כך יכול לקרותם ראש וסוף. והרי לך שמונה קרשים שהיו לצד המערב יש בהם י"ב אמות לפי חשבון רחב הקרש אמה וחצי, וקבלת רז"ל במשכן שרחבו עשר אמות ואותם שתי אמות העודפות הן הנכנסות בשעור רוחב הקרשים של צד צפון ולצד דרום והיו עובי הקרשים בולעים אמה אחת לכל צד נמצא חלל רוחב המשכן עשר אמות לא יותר. והנה לצד מזרח שבו פתח האהל לא היו קרשים כלל כי אם ארבעה עמודים שעליהם תלוי המסך כענין שכתוב (שמות כז) ועשית מסך לפתח האהל. וקומתו עשר אמות זה מבואר ממה שכתוב עשר אמות אורך הקרש כי קומת המשכן כקומת הקרשים. ודע כי יריעות עזים היו נתונות על המשכן ארכן לרחבו של משכן שהרי אורך היריעות שלשים אמה וכשתפרשם לרוחב המשכן הרי כל קרשי המשכן מכוסין, גם המשכן שרחבו עשר אמות ושתי קירות המשכן לצפון ולדרום שקומתם עשר אמות מזה ועשר אמות מזה הרי שלשים אמות של היריעה כלים בזה. וא"כ כשאמר הכתוב תחלה ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן ואמר אורך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה נמצאו שתי אמות מן הקרשים מגולות אמה אחת לצד צפון ואחת לצד דרום, ועל כן בא הכתוב עתה לומר ועשית יריעות עזים לאהל ולמכסה על המשכן שתהיין יריעות של עזים הללו מכסות יריעות הראשונות שהן של שש משזר

רשב"ם

רוחב הקרש אמה וחצי כשפורשן על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה והרי עשר אמות תלויות אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדים תלוים תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי* וכשפי' עליהן יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן בשוה ליריעות התחתונות וי"ב הנותרות תעשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה ליריעות התחתונות וחצי היריעה העודפת שהן שתי אמות יותר מן התחתונות. וכשפירש רחבן שהוא שלשים אמה (לאחר שנתחברו) או*כל רחבו של המשכן מהן עשר אמות. ועשר אמות תלויות לצד צפון וכן לצד דרום ונמצאו עודפת אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות שהן נגררות ט' מכאן ומכאן ואלו י'. וזהו שכתוב והאמה מזה והאמה מזה וגו': (יג) על צדי המשכן. לכסות האמה של האדנים עד הקרקע. שהרי גובה הקרשים עשר אמות עם

בעל הטורים

(יג) באורך. ג' במסורה דין ואידך וייף בגדלו באורך לויותיו. באורך אפים יפותה קלין פי' באורך אפים המשכן שנא' בו באורך יריעות האהל יפותה קלין שנתפתה הקב"ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל ונתייפה ישראל ונתגדל על כל שהשרה שכינתו בתוכה וזהו וייף בגדלו באורך שנתייפה ונתגדל בארץ במשכן

שפתי חכמים

אמרת שהיריעות היו מכסות את עמודי המזרח שהיו עוביין אמה ואח"כ מכסין היריעות עוד כ' אמות עד הפרוכת שבין קדשי קדשים נמצא פרוכת משוכה מן הקרסים ולמעלה אמה דהא הקרסים היו באמצע היריעות בסוף של מחברת וכל מחברת לא היה רחבו כי אם עשרים אמות ועתה מכסין היריעות כ"א אמות: ת כיון דכתיב חצי היריעה וגו' תסרח על אחורי המשכן נמצא שחציה האחר תסרח על פני המשכן: א לאו דוקא מגולות בקרשים שהרי אמה אחת נכנס באדנים אלא ר"ל שתי אמות שהיו מגולות אמה של קרשים ואמה של אדנים ול"ל כמי דהא דפירש"י שתי אמות היינו אליבא דברייתא דמסכת מדות אבל אליבא דגמרא דמסכת שבת לא היו מגולות למערב אלא אמה של האדנים ואליבא דכ"ע יריעות העזים מכסות גם האדנים ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו נמי לומר שהיה אמה של יריעות הללו מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על מסך פתח האהל או כ"י שהיה אמה אחת כפול על מסך פתח האהל ואמה א' היה סרוח על אחורי המשכן ומונח ומושכב על הארץ

רש"י

חצי רחבה היה תלוי וכפול על ת המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שנא' בהן לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו א מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעות האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל:

מכסה

מרפא לשון

אותם היא"ר וע"ש מה שפירש. יא) קרסי נחשת, פרפין דנחש. ה"ג דלא כנ"א דנחשא ויש עליה מסורת נחשת, דנחש, נחש ד' קרסי ודומיהם (ר"ל קרסים דויקהל) כל מרים ונחשת התנופה. יא) וסרח העדף, וסרחא דיתיר. וכן והאמה מזה בעדף, בדיתיר ומלת וסרחא בנ"י הסמך בשורק לא בחירק והכ' דייקא לפי שהריש מאותיות השריקה. חצי היריעה. פלגות יריעה. ה"ג ולא

יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים
מִלְמָעְלָה׃ רביעי פ טו וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן

תרגום אונקלוס

לְכַסָּיוּתֵיהּ : יד. וְתַעְבֵּיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא . דְּמַשְׁכֵּי דִּכְרֵי מְסַמְּקֵי . (י"נ מְסוּמְּקֵי) וְחוּפָאָה . דְּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא מִלְּעֵילָא : טו. וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא . דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין : טז. עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא . וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא . פּוּתְיָא דְּדַפָּא חַד : יז. תְּרֵין צִירִין. לְדַפָּא חַד . מְשׁוּלְּבִין . חַד לָקֳבֵיל חַד . כֵּן תַּעְבֵּיד .

תפסיר הרס"ג

ימנה ויסרה ליג'טיה : (יד) ואצנע ג'טאא לאלמסכן. גלוד כבאש אדים. וג'טאא. מן גלוד דארש מן פוק : (טו) ואצנע אלתכ'אתג לאלמסכן. מן כ'שב אלסנט קאימא: (טז) טול כל תכ'תגה עשרה' אד'רע. וד'ראע ונצף ערצ'הא : (יז) ולהא ציראן מלסנאן. אחדהמא באיזא אלאכ'ר. כד'אך תצנע.

תו"א ומטים אם . יומא עב : עצי שטים . סוכה מה : עשר אמות . שם ס מרים לא כמרום עד :

בעל הטורים

שכתוב בו כאורך : (טו) למשכן עצי שטים עמדים . בגימטריא לכפר למעשה שטים . כ"ד פעמים שטים בפרשה (חוץ דלוותה ודעשייה דלריכי לגופיה) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים : מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה : והיו ז' בריחים כנגד ז' דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים :

רשב"ם

האדנים : (יד) ומכסה ערת תחשים מלמעלה . מלמעלה של עורות אילים וכן פשוטו משמע . ויש מפרשים כך במסכת שבת : (טו) עצי שטים עומדים . זקופים נותנים אותם ולא שוכבים : (יז) שתי ידות לקרש האחד . חרוצים היו הקרשים באמצעותן להניח שתי ידות בהן : משלבות . הידות זה כנגד זה . וכל סביב הידות היה הקרש חרוץ מכל צד כדי שיכנסו הידות של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד . וגם האדנים היו חלולים להכניס בהן הידות :

רש"י

(יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ב ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים ג בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. אסטנבי"ש בלעז (אויפרעכט שטעהנד) שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (ר"ל קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק נ"ח שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רוחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היד רוחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסים בחלל האדנים חרוצות משלשה ד לדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבות. עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב בתוך עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו מריציהם

שפתי חכמים

וק"ל : ב כלו' על הגג ולא על הדפנות ומלינו נמי שהי"א יריעות עזים נקראו אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן : ג ומפני שהארזים היו מיוחדים מתחלה לקרשים כנה הארזים בשם קרשים וכתב הקרשים בה"א הידיעה במקום הארזים : ד שהן לד הפנימי ולד חיצוני בעובין והלד של רחב הקרש מלד אחד :

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) עצי שטים עומדים. פשטיה שלא תקח מן הנפולים והנקצצין מימים רבים שכבר נרקבו אלא מן העומדים בקומתם. ד"א עומדים שהן עומדים לעולם ועדיין הם קיימים וגנוזים :

ענין המשכן

(טו) ועשית את הקרשים למשכן וגו'. מהיכן היו הקרשים יעקב אבינו נטע אותם וכשעה שירד למצרים אמר לבניו בני עתידים אתם להגאל מכאן והקב"ה עתיד לומר לכם משאתם נגאלין שתעשו לו משכן אלא עמדו ונטעו ארזים בשעה שיאמר לכם לעשות משכן והארזים מצויין לכם מיד עשו כשם שאמר להם אביהם ועמדו ונטעו ארזים. אמרו רבותינו הבריח התיכון ירד ביד יעקב אבינו למצרים שהיה משמש מן הקלה אל הקלה והארזים אמרו שירה הוא שדוד אמר או ירננו כל עצי יער. אין או אלא שירה. שנאמר אז ישיר. אימתי כשנעשה המשכן ואמר הקב"ה למשה ועשית את הקרשים [כה']. היה לו לומר ועשית קרשים]. אותם הקרשים שהתקין להם אביהם :

נוה שלום

רש"י ז"ל. (טו) הקרשים, אלתכ'אתג, לוחות. (יז) ידית, ציראן, שני צדדים. משלבת, מלסנאן, משוכות ראשיהן כדמות הלשון. אל אחתה, באזא

אבן עזרא

תואר. כי הוא מלרע הטעם : (יד) ועשית. מכסה על מכסה בעבור הגשם : (טו) ועשית. המשכן אינו רק היריעות והקרשים. וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים. ומלת עומדים. כפי תולדת העץ. כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו. או מלת עומדים על זויות נצבות : (טז) עשר אמות. אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה. ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו. בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה : (יז) שתי ידות. מגזרת יד : משולבות. אין לו אח. כי

רבינו בחיי

תכלת וארגמן והזכיר אורך היריעה האחת שלשים באמה, כי אורך היריעות הראשונות היו כ"ח ועתה צוה ביריעות הללו להיות ארכן שלשים כדי שיכסו אותן שתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים. ודרשו רז"ל מכאן למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה כלומר שלא יגיעו לארץ כדי שלא יתטנפו בעפר ובגשמים כי היריעות הראשונות שהיו חשובות ונכבדות יותר שהיו שש משזר ותכלת וארגמן לא היו מספיקות כל כך כיריעות הללו של עזים. ועוד שבראשונות הזכיר עשר יריעות ובאלה הזכיר עשתי עשרה וזהו שכתוב בפר' זו והאמה מזה והאמה מזה בעודף. פירוש לצד צפון ולצד דרום באורך יריעות האהל יהיה סרוח כדי לכסות שתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשי' ביריעות הראשונות שהיו כ"ח אמה ואותה היריעה העודפת על הראשונות שהזכיר כאן עשתי עשרה באר הכתוב לכפלה כלפי האהל והוא שכתוב וכפלת את היריעה הששית כאלו אמר את יריעה עשתי עשרה העודפת וצוה לכפל חצי היריעה כלפי מזרח לפתח האהל כמו שכתוב אל מול פני האהל, וכמו שדרשו ז"ל דומה לכלה צנועה שמשימה צעיף על פניה. וחצי היריעה היה נותן לצד מערב כמו שכתוב תסרח על אחורי המשכן ומערב נקרא אחור כנגד מזרח שנקרא פנים : (טו) ועשית את הקרשים. היה ראוי לומר ועשית קרשים כמו שאמר ועשית יריעות עזים. ומה שהזכירה בה"א הידיעה לרמוז על הקרשים שהוציאום ישראל ממצרים והן הן שהביא יעקב למצרים

מסורת הקריאה

ל"ן : (יד) מכסה, הסמ"ך בסגול ונמסר עליו ג', והוא טעות הדפוס שהחליף הך מס"ק על המס"ק של מלת ומכסה, שנמסר שם ב', ובאמת המס"ק של ומכסה שייך לכאן על מכסה, וצ"ל ב', ור"ל ב' כתיב בסגול א' דין, ב' לקמן ל"ו י"ט, ועל ומכסה צ"ל ג' ור"ל שהסמ"ך בצירי א' דין, ב' לקמן ל"ו י"ט, ג' במדבר ו' כ"ה : לאהל, נמסר עליו ג', ור"ל ג' כתיב הלמ"ד בקמץ א' דין, ב' לקמן ל"ו י"ט, ג' שמר הספים (ד"ה א' ט' י"ט) : מלמעלה, כל מלמעלה רפי

תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃
יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃
יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה
תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃
כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה
שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ

תפסיר הרס"ג

בגמיע תכ'אתג אלמסכן: (יח) ואצנע תכ'אתג אלמסכן. עשרין תכ'תגה. מן גהה' מהב אלגנוב. (יט) וארבעין קאעדה מן פצ'ה. תצנעהא תחת עשרין אלתכ'תגה. קאעדתין תחת כל תכ'תגה לציריהא (כ) ולגנאב אלמסכן אלת'אני. מן גהה' מהב אלשמאל. עשרין תכ'תגה: (כא) ולהא ארבעין קאעדה מן פצ'ה. קאעדתאן תחת כל תכ'תגה: (כב) ופי מוכ'ר אלמסכן ג'רבא. תצנע סת תכ'אתג: (כג) ותכ'תגתאן תצנע. פי רכני אלמסכן. פי אלזאויתין: (כד) ותכון מעתדלה מן אספל.

תרגום אונקלוס

לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: יח. וְתַעֲבֵיד יָת דַּפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא. עֶשְׂרִין דַּפִּין. לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: יט. וְאַרְבְּעִין סָמְכִין דִּכְסַף. תַּעֲבֵיד. תְּחוֹת עֶשְׂרִין דַּפִּין. תְּרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי. וּתְרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי: כ. וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא. תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא. עֶשְׂרִין דַּפִּין: כא. וְאַרְבְּעִין סָמְכֵיהוֹן דִּכְסַף. תְּרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד. וּתְרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד: כב. וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעְרְבָא. תַּעֲבֵיד שִׁתָּא דַּפִּין: כג. וּתְרֵין דַּפִּין תַּעֲבֵיד. לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא. בְּסוֹפֵיהוֹן: כד. וִיהוֹן מְכַוְּנִין מִלְּרַע. וְכַחְדָּא. יְהוֹן

תו"א ולירכתי. שבת לח: ושני קרשים. שם: יהיו תמים. שם:

בעל הטורים

(כד) ויחדו. ג' במסורה הכא ואידך בויקהל ואידך ויחדו כלם יכליון לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס וזה יוצא א"נ רמז למ"ד שהיו כלים עד כאלכע וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכין:

אבן עזרא

אם בין השלבים: (יח) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש. והראשונים אמרו שהיה אמה. א"כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות וככה הצפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות. וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השנים הבריחים הם עליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר. והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים בתוך הרמונים. ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים זהב. ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב. כי השנים הקרשים שהם למקצועות

רשב"ם

(כב) ולירכ... המשכן תעשה ששה קרשים. שהן תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן *ובאין ...ני הקרשים של מקצעות שהן אמה וחצי וממלאים אחת לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי קרש צפוני. וכן אמה קרש השני מכסה עובי קרש דרומי. *תמצא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב ופגם של מקצעות

שפתי חכמים

ה כלומר בחריצי הידות שהם מג' רוחותיו ולא על חריצי הקרשים ויהיה אשה אל אחותה שב אל הידות לא על הקרשים: ו וא"כ לא היה יכול לכוין הקרשים יחד אלא עומדים בשפוע: ז דילפינן מבית עולמים שהיה רחבו כשליש ארכו דארכו היה ס' אמות ורחבו כ' אמות ה"נ במשכן רחבו כשליש ארכו וארכו היה ל': ח ואע"ג דכל הקרשים היו חרוצים מג' לדיהן מ"מ שם היה רק לנוי שיהיו שטחי האדנים ושפתי הקרשים שוים אבל כאלו

רש"י

שוים זו כמדת זו ה כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד ו חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרוי פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי. ולפי שהפתח במזרח קרוי פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל המשכן להשלים רחבו לעשר ז והאמה מזה ואמה מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע' מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמים מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו כמו שפירשתי שיהיו צירי הידות חרוצים מצדיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני ח והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים

רבינו בחיי

ארזים ונטעו שם וצוה לבניו להיות מזומנים בידם ליטלם משם למלאכת המשכן: עצי שטים עומדים. על דרך הפשט הזכיר עומדים על שם שהיו הקרשים נתונים מעומד וכמו שהזכרתי למעלה. וע"ד המדרש עצי שטים עומדים כמה מיני ארזים הן ומכלם לא בחר הכתוב אלא בזה ששמו שטים לפי שישראל חטאו בשטים לקו בשטים ונתרפאו בשטים. חטאו בשטים שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים ויחל העם. לקו בשטים שנאמר (שם) ויהיו המתים במגפה וגו' לכך רצה הקב"ה שיתכפרו במשכן בעצי שטים, ולכך צוה להביא שטים הלא הוא דאמר (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' וכתיב (הושע ז) ברעתם ישמחו מלך: וע"ד הקבלה עצי שטים עומדים כלשון (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו. והזכיר עומדים על הכחות העליונים שאין לך דבר במשכן וכליו שלא יהיה מצוייר למעלה שנאמר (שמות כה) את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. וכן אמר דוד ע"ה (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית וכתיב (שם) תבנית כל אשר ברוח. והענין לומר כי אע"פ שהמשכן והמקדש עתידין ליחרב וכלי הקדש הגופניים עתידים שיאבדו בגולה אין להבין שכשם שפסקו למטה כך פסקו למעלה תבניתם ודוגמתם ח"ו אבל הם עומדים

חומת אנ"ך

(יט) וכל יתדות החצר נחשת. וסמיך ליה הדלקת הנרות רמז לנרות חנוכה נחשת ר"ת נר חנוכה שמאל תדליק וסמיך ליה שמן זית כי הוא מצוה מן המובחר. רבינו אפרים ז"ל:

מרפא לשון

כנ"א יריעתא, כד) יהיו תמים על ראשו, בנוס' ישנות על רישיהון.

מסורת הקריאה

הלמ"ד וכל מלמטה דגש: (טו) הקרשים, הקו"ף דגושה: (כד) ויהיו, הוי"ו בשוא, והוא מן י"א רפין נמסר במס"ג, ור"ל רפין שהוי"ו בשוא והיו"ד שאחריו רפי, ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש:

תרגום אונקלוס

מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא. כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן. לְתַרְתֵּין זָוְיָין יְהוֹן: כה. ויהון תְּמָנְיָא דַּפִּין. וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף. שִׁתַּת עֲשַׂר סַמְכִין. תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד. וּתְרֵין סַמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד: כו. וְתַעֲבֵיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין. חַמְשָׁא. לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד: כז. וְחַמְשָׁא עַבְרִין. לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא

תַּמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ: כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי

תפסיר הרס"ג

וגמיעא תכון מעתדלה מן פוק, בחלקה ואחדה. כד'אך יכון לאלרכנין כליהמא: (כה) פתציר ת'מאן תכ'אתג. וקואעדהא מן פצ'ה. סתה' עשר קאעדה. קאעדתאן תחת כל תכ'תגה: (כו) ואצנע אמהאג מן כ'שב אלסנט. כ'מסה. לתכ'אתג גאנב אלמסכן אלואחד: (כז) וכ'מסה'

נוה שלום

אלאכ'ר, כנגד האחר. (כז) בריחים, אמהאג, קורות שמניחים אותן לרחבן.

אבן עזרא

המשכן פירושו כמו זויות. וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך. והנה יש לנו מקצועות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים. ע"כ הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם. לא הקרשים האחרים. ובאלה שנים קרשים הם מקימין המשכן והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות. ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת. ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגד. ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום. והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן, ובחצי יריעות עזים

רשב"ם

סכוסה ושוה מכאן ומכאן מרובע לעמודי זויות המשכן מבחוץ: (כו) בריחים וגו' חמשה. חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת זה להכנים בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכנים הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון. הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו א' בצפון ואחד בדרום וא' במערב מן הקצה אל הקצה. מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב וע"י המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד שהרי בריחי הצפון והדרום

רש"י

תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני הריצין בשני צדיו כמו עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן ט אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתב היתה טבעת בעובי הקרש ר"ל בעובי קרש המערבי ודוק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו י שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש כ המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולים והורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ל ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין. (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלת זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגו' כך היא המשנה והפי' שלא הצעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפרי"ש (קוועריגעל) · חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מלד זה וזה נכנס בטבעת מלד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת מ כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעובין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום לאורך

שפתי חכמים

הקרשים חייב לעשותם ברחבן משום שנ' ויהיו תואמים מלמטה. הרא"ם: ט ר"ל אם היה טבעת קבוע באחד מן הקרשים שמחברים הקרשים והטבעות ביחד. (נמ"י) לאפוקי הטבעות המוזכרים בסוף הפרשה שהבריחים נכנסות בהן היו קבועות כדאיתא בשבת דף צ"ח: י פירוש דאמה מזו ואמה מזו באות כנגד עובי שקרש הצפון והדרום הלכך היה טבעת בתוך עובי הקרש שבצפון ושבדרום ונכנס בתוך הקרש המצוע שבסדר המערב: כ מדכתיב יהיה יתירא על כרחך כן יהיה לשניהם דבור לעצמו. ור"ל כמו שכל הקרשים היו חרוצים למעל' ברחבן שני חרוצים מפני הטבעות כן יהיה לשניהם לקרש שבסוף לד צפון ולקרש המערבי הדבוק לו וכן לשני המקצעות שהם מקצוע צפונית מערבית ומקצוע דרומית מערבית ובזה יהיו כל הקרשים קשורים זה בזה: ל פי' חורץ את הקרש מלמטה באופן זה שהניח רביע הקרש מכאן ורביע הקרש מכאן והחריץ היה כדי חצי הקרש באמצע דאל"כ לא ישאר כלום מכל רוחב הקרש ומאי ועשה לו שתי ידות כמין ב' חווקים דאמר רא"ם: מ והא דלקחו החילוק הזה שבו היו מסולשים לא החילוק שמראש הקרש עד הבריח כגבריח ראשון עד השני לו ומבריח השני עד הג' כמשלישי עד סוף הקרש שיהיה נחלק לד' חלקים הוא משני שהשני

מסורת הקריאה

מלמטה, הלמ"ד בדגש והנגינה במ"ם: (כה) שמנה, הנו"ן בקמ"ץ כי הוא לשון זכר: (כו) צלע, כל צלע דמשכנא טעמו למעלה ופתח (ר"ל בלמ"ד) יצלע דבראשית ודיחזק' קמץ וטעמו למטה, גליון

רמב"ן

(כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על הדרך שכתב רש"י, הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה לחרוץ הקרשים בצדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש. או ראשו רמז למשכן אל עליונו, וכן אל הטבעת האחת שבכלן. ופי' כן יהיה לשניהם וכו

רבינו בחיי

וקיימים לעולם ואם פסקו למטה עתידים לחזור לקדמותם. וזהו מאמר רז"ל במסכת סוכה פרק לולב וערבה וכן במסכת יומא סוף פרק בא לו כהן גדול. עצי שטים עומדים שמעמידים את צפוין. שמא תאמר אבד סברן בטל סכוין. ת"ל עצי שטים עומדים שעומדין לעולם ולעולמי עולמים. קרא צפוין הכח שהן מצפים לו. ומה שאמר שהן מעמידין אותו הכח תלה הגדול בקטן, ושמא תאמר מאחר שהן מעמידין אותו כשאבדו למטה אבד סברן למעלה כלומר שאבד אותו הכח שהן מקוים או שמא בטל הכח שמשקיפים לו ת"ל עומדים לעולם ולעולמי עולמים. והיו שמונה קרשים שני קרשים היו נבלעים בירכתים אחד לצפון ואחד לדרום נשארו ששה קרשים באמצע בכותל מערבי וכן אמר ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים. ופסוק זה מבאר סוד היות שכינה שהיא במערב כלולה מו' קצוות ולרמוז על זה נקרא המערב בשם ים כי הים בית קבול למים וסדר ארבע רוחות העולם במרכבה העליונה הם אבות עולם ודוד, דרום תחלה שכן אברהם תחלת האבות וכתיב בו (בראשית כ) ויסע משם אברהם ארצה הנגב. צפון שכן יצחק התגבר בעקדה, מזרח שכן כתיב ביעקב (שם לב) ויזרח לו השמש. והמשילו יוסף בנו לשמש. ודרשו רז"ל אמר יעקב מי הגיד לזה ששמי שמש. מערב הוא הסוף והוא כנור של דוד המנגן מאליו והוא הנקרא יב וזהו הים האחרון שתרגומו ימה מערבאה וכדי לרמוז על ארבע אלה נקראו ארבע רוחות העולם בשמות אלו וזה מבואר:

צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן
לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן
בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה
אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים
תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה
זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־
הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס
חמישי לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃

תו"א והבריח. שם: והקמת את. פנחס כט עקידה שער מ:

תרגום אונקלוס

תִּנְיָנָא. וְחַמְשָׁא עָבְרִין. לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא. לְסוֹפְהוֹן מַעְרְבָא: כח. וְעָבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא. מַעְבַּר. מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי: כט. וְיָת דַפַּיָּא תַּחְפֵּי דַהֲבָא. וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעֲבֵיד דַהֲבָא. אַתְרָא לְעָבְרַיָּא. וְתַחְפֵּי יָת עָבְרַיָּא דַהֲבָא: ל. וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא. כְּהִלְכְתֵיהּ. דְּאִתַּחֲזֵיתָא בְּטוּרָא: לא. וְתַעֲבֵיד פָּרוֻכְתָּא. דְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר. עוֹבָד אוּמָּן. יַעֲבֵיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין:

תפסיר הרס"ג

אמהאג. לתכ'אתג גאנב אלמסכן אלת'אני. וכ'מסה' אמהאג לתכ'אתג גאנב אלמסכן. לאלזאויתין פי אלג'רב: (כח) ואלמהג אלאוסט פי גוף אלתכ'אתג. נאפד'. מן אלטרף אלי אלטרף: (כט) וג'ש אלתכ'אתג בד'הב. ואצנע חלקהא מן ד'הב. מכאנא לאלאמהאג. וג'ש אלאמהאג איצ'א בד'הב: (ל) ואנצב אלמסכן. כהיאתה. אלתי אוריתהא פי אלגבל: (לא) ואצנע סגפא. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז ועשר משזור. צנעה' חאד'ק.

נוה שלום

(ל) כמשפטו, כהיאת, כתכונתו ותארו כמו מה משפט האיש (מ"ב א ז). (לא) פרכת, סגפא, ענינו מחיצה מבדלת.

אבן עזרא

יהיה התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י זצ"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים

רמב"ן

יהיה לשניהם של שני המקצועות. ולא ידעתי למה לא פי' בהן הכתוב ואומר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת ביריעה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לחברן כן בטבעת אחת בראשן קצר הכתוב. ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג. וכן ויהם זהב. ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן היה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנא'

בעל הטורים

(כח) והבריח התיכון. הוא דוד שמבריח הע"א מן הקצה: (ל) הראית. ב' במסורת הכא ואידך אתה הראית לדעת פי' בהר הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד שהרכין שמי שמים על ההר והראך שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רשב"ם

נכנסו גם במקצעות שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקצועות. ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה ע"י נס: (לא) פרוכת. לפי ענינו לשון מחיצה והבדלה בין בית לבית: מעשה חושב. אומן כעין

רש"י

אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רוחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת לח): (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קבוע כמין שני פיפיות של זהב כמין שני סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן נ ארכן ממלא את רוחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמלאו הבריחים מלופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן. לאחר שיגמור ס הקימהו: הראית בהר. קודם לכן ע שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובל' חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה. ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין

שפתי חכמים

לדלין של בריח העליון שלא אחד הוא מראש הקרש עד הבריח הראשון והלא השני מבריח ההוא עד בריח התיכון הם חלקים שוים וכו' לדליו והחלקים ההם נקראים של בריח העליון וכן הבריח התיכון וכו' לדליו עד בריח התחתון והעליון הם שוים ונקראים שלו וכן בשני לדליו של בריח התחתון מבריח התיכון ומבריח התחתון עד סוף הקרש הם שוים ונקראים שלו לכן חלק אותן לג' ולא לד' הרא"ם: נ פי' הסדקי קנים לא היו נכנסים הטבעות אלא מגיעין מטבעת לטבעת הילכך לכל קרש צריך שני חלקי קנים דלכל קרש היה באמצעו טבעת אחת: ס פי' ציווי למשה שיקימהו היא בעצמו (נח"י) בספרי. ה"פ אחר שיגמר כל מלאכת המשכן וכל כליו אז תקימו בפעם אחת ולא שתקימנהו לפרקים כל אחד כשיהיה נגמר אלא דוקא כולו כאחד: ע פי' קודם הקמתו שאע"פ שעכשיו עדיין לא הראה לו והיה ראוי לו'

ענין הפרוכת

(לא) ועשית פרוכת תכלת וארגמן וגו'. כתב הרב כ"י בשלשה דברים נבדל פרוכת זה המבדיל בין קדש לקדש קדשים מן המסך המבדיל בין אהל מועד לחצר המשכן. כי הפרוכת היה מעשה חושב כרובים והמסך היה מעשה רוקם. הפרוכת היה על ארבעה עמודים והמסך על חמשה עמודים. הפרוכת היה על אדני כסף והמסך על אדני נחשת. לפי שבבית קדש הקדשים לא היה הכהן רשאי ליכנס שם כי אם ביום הכפורים שבו נמשלו ישראל למלאכי השרת שנקראו כרובים כי בעצם היום ההוא החומר מעונה וכאלו איננו ולא נשאר בו כי אם הכח השכלי המחשביי שנקרא מעשה חושב. ע"כ היה הפרוכת ההוא מעשה חושב כרובים כדי שהרואה בפרוכת זה ישכיל ויבין שאין לו רשות ליכנס שמה כי אם בזמן שהוא דומה לכרובים מעשה חושב. וכן נקרא המלאך לבוש הבדים כדרך הכ"ג ביום הכפורים שהיה לבוש בדים ובגדי לבן. וע"כ היה על אדני כסף כי כל כסף לבן

תורס

נחל קדומים

הולך אל מקום אחד ליחוד גמור: כח (יג) והבריח התיכן וגו'. והבריחה גימטריא רל"א כנגד רל"א אלפא ביתות שיש בס' יצירה שבגלגול אלפא ביתות ברא הקב"ה את כל העולם לכך כתיב אחריו והקמות את המשכן ואמרו בתנחומא דימה יצירת העולם למלאכת המשכן. עמודי שטים אלו עמודי תורה שבהם העולם מתקיים. שטים שבין כל שיטה ושיטה כמלא שיטה. רבינו אפרים ז"ל ועוד האריך: לא (יד) ועשית פרכת. גימ' קשר"ק ר"ל כשישראל תוקעין תקיעה בוקעת ועולה ונכנסת לפנים מן הפרגוד ולפנים

מרפא לשון

לא) תכלת, דתכלא, ה"ג כמ"ש במסרה תכלת דתכלא ג' ללאות

מסורת הקריאה

המ"ג: (ל) הראית, הה"א בקמץ קטן והרי"ש בשוא נח: (לא) פרכת, הפ"א רפי כי איכא שתי תנועות בין שני הטעמים ואין כאן דין

רבינו בחיי

(כח) והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה. פירש רש"י ז"ל חמשה בריחים היו לכותל צפון וחמשה בריחים לדרום וחמשה למערב. וחמשה אלו שלשה הן שהרי בריח העליון שני חצאין היו. וכן בריח התחתון, אבל התיכון היה שלם ארכו שלשים וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב ואמרו ז"ל בנס היה עומד. אבל בתוספות פירשו שהיה מבריח לשלש רוחות, כותל צפון שלשים אמות, וכותל דרום גם כן שלשים אמות, וי"ב אמות למערב הרי שהיה הבריח התיכון שבעים האמות ששתי האמות היו נבלעות בירכתים. ותן לבך כי הבריח התיכון המבריח הקצות והוגר המשכן כלו לכל הצדדין וסובל אותו היה כנגד קו האמצעי היכל הקדש הנושא לכל הקצוות וסובלן ומשפיע כחו בכל שבעים שרי מעלה והיא מדתו של יעקב שמכחו יצאו

לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי

תרגום אונקלוס

לב. וְתִתֵּין יָתַהּ עַל אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּין. מְחַפַּן (נ״א מְחַפְּיָן) דַּהֲבָא. וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא. עַל אַרְבְּעָה סָמְכִין דִּכְסַף: לג. וְתִתֵּין יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא. וְתַעֵיל לְתַמָּן מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא. יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא. וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן. בֵּין קוּדְשָׁא. וּבֵין קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: לד. וְתִתֵּין יָת כַּפּוּרְתָּא. עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא. בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: לה. וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוּרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא. וְיָת מְנָרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוּרָא. עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא. וּפָתוּרָא. תִּתֵּין עַל סְטַר צִפּוּנָא: לו. וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא. תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר.

הו״א והבדילה. יומא נא מנחות כז: ואת המנורה. יומא לג חגיגה כו מנחות נח: והשלחן סתן. שם:

תפסיר הרס״ג

יצנעה צורא: (לב) ועלקה. עלי ארבעה' עמד מן סנט. מג'שאה ד'הב. וזראפינהא ד'הב. עלי ארבעה' קואעד מן פצ'ה: (לג) ועלק אלסג'ף תחת אלשציץ'. ואדכ'ל הנאך מן דאכ'ל אלסג'ף. צנדוק אלשהאדה. ויפצל אלסג'ף לכם. בין אלקדס. ובין כ'אץ אלאקדאס: (לד) ואגעל אלג'שא. עלי צנדוק אלשהאדה. פי כ'אץ אלאקדאס: (לה) ואגעל אלמאידה כ'ארג אלסג'ף. ואלמנארה בהיאלהא. אלי גאנב אלמסכן אלגנובי. ואלמאידה. אגעלהא אלי גאנב אלשמאל: (לו) ואצנע סתרא לבאב אלכ'בא. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז ועשר

חלק הדקדוק

לג) והבדילה הפרוכת, תיבת והבדילה מלרע שלא כמשפט. (מהרי״ב):

אבן עזרא

והעליות צפה זהב: (לג) ומלת והבדילה הפרוכת, זרה בעבור היותה מלרע. וכן והכית בצור: (לו) ועשית. מעשה רוקם. פחות ממעשה חושב. והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי:

רמב״ן

ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת״ל אל הטבעת האחת. ומה ת״ל אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח ולפי זה פי' הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחרץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיכנס החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחברם אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה משה טבעות להם. ועד דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן:

רשב״ם

מעילים ציוריהן מעשה אורג אבל רוקם ציור מטוה במחט מבחוץ: (לב) וויהם. כעין מזלג קבועים בעמודים להכנים בהם שפת הפרוכת מלמעלה: (לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים. של זהב שחם לסוף עשרים אמה של יריעות*(הפרוכת) בתחלת המשכן כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות נמצא מן הפרוכת עד פתח מזרח עשרים של היכל וממנו לצד מערב עשר

רש״י

כהן עקומין למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרוכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פ' פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן ורוחב החוברת כ' אמה וכשפרשם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישי של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון

שפתי חכמים

כמשפטו אשר הראה בהר בלשון עתיד מכל מקום הכתוב מדבר בלשון עבר מפני שבעת הקמתו ככר הראה לו בהר: פ' הרא״ם. ולא ידעתי למה יהיה ארכה לרחבו ורחבה לגבהו ולא בהיפך שיהיה רחבה לרחבו וארכה לארכו ועוד מאחר שהוא מרובעת איך יפול בה אורך ורוחב כו' (נח״י) ול״נ לייסב דהלורות שפיו בפרוכת היו ארכן לרוחב המשכן והילוך הלורות הוא קורא

ענין הפרוכת

מורה על המחילה של יום כפור שהחטאים כשלג ילבינו ואז הי' הכהן משמש בל' בגדי לבן האמורים בפ' אחרי מות. ודבר זה קרוב לשמוע שדמיון הפרכת ותוארין מורה על מה שהוא מבדיל כי הרואה בו מבין מתוך רמזיו על מה הוא מורה. אבל המסך של המשכן מפסיק בין מקום המזבח המכפר על כל חטא ועון הנעשה ע"י החמשה חושים ומקור החטא הוא מן הנחש הקדמוני ובין ההיכל מקום הקודש. ע"כ היה המסך על חמשה עמודים ואדניהם נחשת ומעשה רוקם כנגד יצירת האדם כמ"ש רקמתי בתחתיות ארץ. הרי ג' סבות אל החטא. האחד מצד החומר המרוקם בתחתיות ארץ. שניה מצד עצת הנחש. שלישית מצד התחלפות פעולת ה' חושים. ע"כ היה צורות הפרוכת שכנגד המזבח מעשה רוקם ועל חמשה עמודים ואדניהם נחשת. והמסתכל בצורת המסך יבין וידע שמצד החטא לא ניתן רשות לכל אדם להסתכל אל מקום הקודש כד"א עונותיכם היו מבדילין:

ועשית

רבינו בחיי

שבעים נפש וא"כ ראוי היה יעקב אבינו להורידו למצרים. שכן אמרו במדרש תנחומא הבריח התיכון ירד עם יעקב אבינו למצרים אמר להם לבניו כשתהיו נגאלים טלו אותו עמכם:

(לג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. היה לפנים מן הכפורת הארון והכפרת עם כרוביו מונח על אבן שתיה במערבו של קדש הקדשים, ולפני הארון צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו ובגדו של כהן גדול. והיה מחוץ לפרוכת השלחן והמנורה ומזבח הקטורת והשלחן בצפון והמנורה בדרום ומזבח מכוון ביניהם משוך קמעא לצד חוץ:

מרפא לשון

פרכת מסך. לו) מעשה רוקם, עובד צייר. ה"ג ובני"ש ציור.

מסורת הקריאה

אתי מרחוק: (לג) הפרכת, הנגינה ברי"ש: הקרסים, הקו"ף דגושה: והבדילה, מלרע, ונמסר עליו לית ומלרע. והוא שלא כמשפט, וכן כתב הרד"ק במכלול וז"ל כל בנין הפעיל מלעיל ושנים יוצאים מן הכלל מלרע והבדילה הפרכת וגו', והביאה אותם ויקרא ט"ו כ"ט עכ"ל: (לד) בקדש, מס"ק ג' רפין, ר"ל שהבי"ת בשוא שאחריו רפי, א' דין, ב' ובכליו (במדבר ד' ט"ז) ג' הקדשים (שם י"ח י'): (לה) צלע, הצד"י בסגול, עין פסוק כ"ו: (לו) מסך, נמסר בגליון המ"ג ג', ר"ל ג' הסמ"ך בקמץ א' דין, ב' ולשער (לקמן כ"ז ט"ז)

וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם: לז וְעָשִׂיתָ
לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם
חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת: ס ששי
כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים
חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת
רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ
אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו
וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו
לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו

תו"א מעשה רוקם. יומא עב: חמש אמות. זבחים נט ס"ב: רבוע. שם נט ס"ב: ושלש אמות. שם נט ס"ב:

תרגום אונקלוס

עובד. צייר (נ"י ציור): לז. ותעביד לפרסא. חמשא עמודי שטין. ותחפי יתהון דהבא ויהון דהבא. ותתיך להון. חמשא סמכין דנחשא: א. ותעביד ית מדבחא דאעי שטין. חמיש אמין אורכא וחמיש אמין פותיא. מרבע (י"נ מרובע) יהי מדבחא. ותלת אמין רומיה: ב. ותעביד קרנוהי. על ארבע זויתיה. מניה יהוין קרנוהי. ותחפי יתיה נחשא: ג. ותעביד פסכתירותיה למספי קטמיה. ומגרופיתיה ומזרקוהי.

תפסיר הרס"ג

משזור. צנעה' ראקם: (לז) ואצנע לאלסתר. כ'מסה' עמד מן סנט. וג'שהא בד'הב. וזראפינהא ד'הב. וצג' להא. כ'מסה' קואעד מן נחאס: (א) ואצנע מד'בח אלקראבין מן כ'שב אלסנט. כ'מסה' אד'רע טולה. וכ'מסה' אד'רע ערצ'ה וליכון מרבעא. ות'לאת'ה' אד'רע סמכה: (ב) ואצנע ארכאנה. עלי' ארבע גהאתה. מנה תכון ארכאנה. וג'שה בנחאס: (ג) ואצנע צנאנה לרמאדה. ומג'ארפה וכ'ראנבה. ומנאשלה ומגאמרה. וגמיע אניתה

נוה שלום

כז (א) המזבח מד'בח אלקראבין, הוא הנקרא מזבח העלה לקמן (לא ט) ונקרא מזבח הנחשת על היותו מצופה נחשת וגם כל כליו נחשת. (ב) סירתיו, צנאנה, לדשנו, לרמאדה, כמו לדישנו בחירק הדלת. צנאנה כתב בספר אלכאפי שהם כמו סלים שנושאים בהם האפר ועל שהם דומים לקדרה שנקראת סיר קראם הכתוב סירות ע"כ ומלת לדשנו דהיינו להסיר דשנו

רשב"ם

אמות של בית קדש הקדשים: (לו) מסך לפתח האהל. שאין שם יריעה לבד הצי היריעה הכפולה למעלה: מסך. כמו מסיך. וכן מגן מגין. לפיכך אפי' כשהם דבוקים אינן נחטפים בראשיהם לפי שהן לשון פועל בדכתיב מסך פתח אהל מועד. מגן של פתח. וכן (שמואל ב' א') מגן שאול בלי משוח בשמן. אבל דבר. בקר. שהוא שם דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמים. דבר השמיטה: (א) ועשית את המזבח. מזבח חיצון שבעזרה: (ב) ממנו* קרנותיו. ולא מחוברות: (ג) ויעיו. שקורין ווידי"ל בלע"ז לקבץ בהן הדשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן הדשן כאמור בצו את אהרן: ומזורקותיו. לקבל דמי הקרבנות לזרוק על המזבח: ומזלגותיו. לקחת בהן אברי הקרבנות ולהפכן על גחלי המערכה להקטירן: ומחתותיו.

שפתי חכמים

אורך: צ דמלת רבוע כאן ולהלן מופנה הוא לג"ש מכדי כתיב ה' אמות אורך וה' אמות רוחב רבוע ל"ל אלא שמע מיניה לאפנויי ומלך השני נמי מופנה דכתיב אמה ארכה ואמה רחבה

רש"י

שהוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו ל' מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו' ושלש אמות קומתו. (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי צ רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנתיו. שלא יעשה לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכם והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בל' עברית מלה אחת מתחלפות בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש. וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פארה מפצח סעיפיה וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמותיו וכמוהו (מ"א כא) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדשנדרי"ר (צו ענטאשען): ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז ווידי"ל (שויפעל): ומזרקתיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגתיו. כמין

אבן עזרא

(א) ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקרא רבוע. וזה המרובע באמה כי על חמש צורות הם המרובעות. הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו. בעבור ששלש אמות קומה. הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות. וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ב) והפנות. הם הזויות: (ג) וטעם לדשנו. להסיר הדשן ממנו. ומלת ידשנה סלה. יעשה ממנה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת. והנה תדשן עצם. מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש. והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו ויעיו. כמו ויעה ברד. ולמ"ד לכל כליו. נוסף. כמו למן היום

עניין המזבח

(א) ועשית את המזבח עצי שטים. איתא בתנחומא הם עשו שטות והכעיסוני בעגל יבואו עצי שטים ויכפרו על שטותן. כי כל חוטא נכלס בו רוח שטות. וגם שלמה מכנה הרשעים בשם כסילים. וע"כ נאמר במזבח נכוב לוחות תעשה אותו כי כל מי שהוא בלא דעת ותבונה נקרא איש נבוב שנאמר ואיש נבוב ילבב ופי' רש"י שם שכל מי שהוא חלול ונבוב בלא דעת ותבונה צריך שיקח לו לב לשוב בתשובה. וג' אמות קומתו כקומת אדם בינוני. וה' אמות אורך וה' אמות רוחב הרי עשרה כנגד עשרה דברים הבאים מן הלב והאם המנויין במס' נדה. ועל ידם יפיס כל חטאת וכל עון. ועשית קרנתיו לכפר על שתועה שנאמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ועשית מזבח. נוטריקון מחילה זכות ברכה חיים: חמש אמות. ארכו כנגד הלוחות חמש דברות על לוח זה וחמש על לוח זה ושלש אמות קומתו כנגד שלשה גואלים שעמדו להן לישראל משה ואהרן ומרים י"א אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ואותו הסובב הוא הכרכב שלמעלה מן הרשת והרשת כעין מלבוש למזבח עשוי חורין חורין כעין רשת והוא לנוי ומתחיל מן הארץ ובא למעלה עד חצי

רבינו בחיי

(א) ועשית את המזבח עצי שטים. זו מזבח העולה והיה מושם בחצר המשכן ועליו מקריבים הקרבנות והיה מצופה נחשת והיה רבוע כנגד רגל רביעי שבמרכבה הוא אות רביעי של שם ועל זה אמר רבוע יהיה המזבח. ודע כי המזבח הזה היה גבהו עשר אמות, וזה שאמר ושלש אמות קומתו על מקום המערכה בלבד נאמר. והראיה שהיה גבהו י' אמות ממה שאמרו רז"ל רבוע יהיה למאי אתא

נחל קדומים

מן הפרוכת. ראז"ל: א (טו) ועשית את המזבח. כל העוסק בתורה כאלו בונה מזבח והקריב עליו כל הקרבנות ומה מזבח מכפר אף ד"ת מכפרים שנאמר בחסד ואמת יכופר עון והתורה נקראת חסד ונקראת אמת ואמרו בגמ' אביי ורבא מדבית עלי קאתו אביי שעסק בתורה חיה מ' שנין כנגד התורה שניתנה למ' יום. ראז"ל. ועוד האריך הרבה. ומ"ש אביי שעסק בתורה חיה מ' שנין בנסחתנו רבא דעסק בתורה:

מרפא לשון

וכ"כ היא"ר. כז ג) ועשית סירתיו, פסכתירוותיה. אבל בשבתנו על סיר הבשר תר' דודי בסרא אולי כי ישתנה שם הכלי כפי מלאכתו ולכן הסיר שגורפין בו האפר נק' פסכתר ולא דוד.

מסורת הקריאה

ג' ויעש (לקמן ל"ו ל"ז) וכל המסך דכוותיה קמצין: (לז) למסך, הלמ"ד בפתח והמ"ם דגושה, ונמסר עליו לית דגש וחד פרש ענן למסך (תהלים ק"ה ל"ט) הלמ"ד בשוא והמ"ם רפויה:
כז (א) חמש, נמסר עליו כ"ח קמצין, ור"ל שהחי"ת בקמ"ץ ושארא החי"ת בחטף פתח, ובמס"ג חשיב כ"ח פסוקים דאית בהון מלת חמש יו"ד באוריתא וי"ח בנ"ך, וכתב על זה בעל תיקון סופרים וכבר עמד עליה בעל סייג לתורה והגיה ג"ג וכן הוא במס"ר במערכת אות החי"ת וכ"ב שם המעתיק, והוא מצא עוד א' דה"א ג' כ', ונראה דמספר הפסוקים המובאים במס"ג המה בטעות אחרי שהמעתיק לא ידע הפסוקים אשר כוונו עליהם בעלי המסורה, והביא מדעתו כ"ח פסוקים כפי מה שהזדמן לו בלי כוונה, אבל המספר כ"ח שנמסר במס"ק הוא אמת, דהנה ידוע לכל מעיין במסרה אשר דרך המסורה הוא לקצר ולמנות בדרך כלל ולומר כל אתנחתא וסוף פסוק דכוותיה.

וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃
ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת
נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע
טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃
ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ
מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי
הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ
בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃

תרגום אונקלוס

וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ. לְכָל מָנוֹהִי תַּעֲבֵיד נְחָשָׁא: ד. וְתַעֲבֵיד לֵיהּ סְרָדָא. עוֹבַד מְצָדְתָא דִנְחָשָׁא. וְתַעֲבֵיד עַל מְצָדְתָא. אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא. עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי: ה. וְתִתֵּין יָתַהּ. תְּחוֹת סוֹבֵיבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע. וּתְהֵי מְצָדְתָא. עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא: ו. וְתַעֲבֵיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא. אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין. וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא:

תו"א ומחתה אחה. זבחים סב: וכיתם הרשם. שם נג קיט:

רשב"ם

לחתות בהן הגחלים כדכתיב לחתות אש מיקוד. היחתה איש אש בחיקו: (ד) מכבר. ככברה. כדכתיב כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ: (ה) כרכב. כניסת המזבח. שמקצר למעלה ללכת על אותה הכניסה סביב המזבח. וגם בהלכה קרויה כן בשחיטת חולין עד שיכרכב בליטות וציורין *שבכלי וגומות שעושין בהן קרויין כן: עד חצי המזבח. להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים. וסימנך עולת העוף למעלה

רש"י

אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלעז קרולו"ש (האקען) ובלשון חכמים צינוריות: ומחתתיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד ל' שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל ק כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"א (זיעב) כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גולמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושין הרילין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים איזהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים ושתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גובהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשוי למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי ולא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה ר במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מ"ט מדות וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא:

שפתי חכמים

רבוע למה לי אלא שמע מינה לאפנויי וכיון שמופנה משני לדיין איכא למדרש ולהוציא ממשמעות הקרא: ק כלומר שהכלים עצמן תעשה נחשת לא הדברים שהם לכלים כי אין שם זולתם ולמ"ד יתירה הוא לתיקון הלשון: ר כדי להקריב עליו קרבנות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

המזבח חמש אמות ומיד מתחיל הכרכב ובא למעלה ממנו עד אמה והא קרוי סובב ומאותו סובב ולמעלה היה שלש אמות עד הקרנות לדברי האומר שלש אמות משפת סיבב ולמעלה והקרנות גבהן אמה הילכך בין הכל עשר אמות גובה וגם יש לקרנות אמה ברבוע וגבה מזבח היה חמש אמות ארך וחמש אמות רחב והקרנות שהיו עביין אמה היו ממעטין אמה לכל רוח וא"כ לא היה בין קרן לקרן אלא שלש אמות ולפנים מן הקרנות היה אמה להילוך רגלי הכהנים לכל רוח תשאר אמה על אמה בינתיים ואותה אמה על אמה היה מקום המערכה ואע"פ שאין כבש מפורש בקרא מ"מ קים לן שהיה לו כבש דהא כתיב לא תעלה במעלות והוא היה בדרומו של מזבח אבל לרוח אחרת אינו יכול להיות כדמוכח תלמודא:

(ה) ועשית על הרשת, פי' לשאת אותו. והקשה הרב ר' יחיאל ז"ל מהא דאמרינן במסכת שבת המוציא משוי למעלה מעשרה טפחים חייב שכן משא בני קהת שהיו נושאין המזבח והיה כולו למעלה מעשרה טפחים ומייתי התם

ענין המזבח

שנמשל לאיל בעל הקרנים מנגח כלפי מעלה. כמו שא"ה ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם. וצפית אותו נחשת פי' רש"י לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה. ועשית לו מכבר מעשה רשת נחשת כי היצ"ה פורש רשת ללכדו במצודתו ורשת של המזבח מוציאו מרשת יצרו. ומצינו שהיה במזבח מעשה נסים. שהיה ניצול מן האש שהרי שיה האש דולק בו ביום ובלילה ולא נשרף מן האש ולא נתך נחושתו. והיה ניצול מגשמים כי לא כבו הגשמים האש שעל עצי המערכה והיה ניצול מן הרוח

אצנעהא מן נחאס: (ד) ואצנע לה סרדא. עלי צנעה אלשבכה מן נחאס. ואצנע עלי אלשבכה. ארבע חלק מן נחאס. פי ארבע אטראפהא: (ה) ואגעלהא. תחת שרגב אלמד'בח מן אספל. פתבלג' אלי נצפה: (ו) ואצנע דהוקא לאלמד'בח מן כ'שב אלסנט.

נוה שלום

לתוכה עיין רש"י ז"ל. (ה) כרכב, שיגב, כתב בספר השרשים לאבן גנאח שרגב, יעני כטחה (גגו) וד'אלך אן אלמזבח כאן ינתא מנה סטח ימשי עליה אלכהנים מת'ל אלסטח אלמסמא פי אלמשנה זיז ואהל אלשאם יסמון ד'לך שרג'בא. ע"כ. ועיין פירוש רש"י

אבן עזרא

אשר יוסד בית ה': (ד) מכבר. כמו כברה: ונחשת דבק. כאילו כתוב. מכבר נחשת. כמעשה רשת: (ה) ומלת כרכוב.

רבינו בחיי

מופנה הוא דכיון דאשמועינן חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב יודע אני שרבוע הוא ומה ת"ל רבוע יהיה, אלא אתיא לגז"ש נאמר כאן רבוע יהיה ונאמר במזבח הקטורת רבוע יהיה הוא שכתוב (שמות לא) ועשית מזבח מקטר קטורת אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קומתו מה מזבח הקטורת גבהו פי שנים ברחבו אף כאן גבהו פי שנים ברחבו. א"כ מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה. ועוד ראיה ממה שדרשו רז"ל במסכת סוכה פ' לולב וערבה מורביות של ערבה היו נותנים בצדי המזבח וראשיהן כפופין על המזבח תנא רכות ואריכות היו י"א אמה כדי שיהיו גוחות על המזבח אמה. וזה ברור שהיה גבהו של מזבח עשר אמות. ועוד דרשו רז"ל במסכת זבחים מזבח שעשה משה היה עשר אמות שהכתוב הקישו למשכן שנאמר (שמות לה) את קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח. מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות. ועוד פסוק מלא הוא במזבח שעשה שלמה שהיה גבהו עשר אמות שכן כתוב בדברי הימים (דה"ב ד) ויעש מזבח נחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו. וכן המזבח לעתיד:

מסורת הקריאה

וגם שלא למנות רק מהספר שנמצא בו המלה ההיא והפוכה כמו כאן אין למנות רק מהספר שנמצא בו מלת חמש בקמץ וגם בח"פ, אבל בספר שלא נמצא בו כ"א בקמץ לבד אין למנות ממנו כלל רק כייל אותו בכלל ואומר כל הספר ההוא דכותיה, וא"כ גם כאן כן, וכן צ"ל חמש כ"ח קמצין וסי' י"ז בס' בראשית ושמות, כי בהם נמצא גם בח"פ, י"ח בן חמש שנים (ש"ב ד' ד') י"ט ובשנת חמש ליורם (מ"ב ח' ט"ז) כ' להכות חמש (שם י"ג י"ט) כ"א חמש ערים (ישעיה י"ט י"ח) כ"ב חמש באמה (דה"א י"א כ"ג) כ"ג כ"ד לאמות חמש, אמות חמש, (דה"ב ג' י"א) ב' בפסוק, כ"ה כ"ו אמות חמש, אמות חמש (שם ג' י"ב) ב' בפסוק כ"ז חמש מימין (שם ד' ז') כ"ח חמש אמות (שם ו' י"ג), וצריך לסיים וכל ס' תורת כהנים וספר במדבר ויהושע וירמיה ובנין הבית דמלכים ודיחזקאל עד ויוציאנו אל החצר (מ"ב א') וכל סוף פסוק דכותיה קמץ, ושארא בח"פ, ועתה דוק בקונקורדאנציא ותמצא שכן הוא, וכן דרך המסרה בכ"מ: (ג) סירותיו, הסמ"ך דגושה, והוא לסבת המתג שבסמ"ך שנחשב במקום נגינת טעם וא"כ יש בו דין אתי מרחוק: (ד) מכבר, נמסר עליו לית קמץ בזקף בתורה, וצ"ל ב', והוא לקמן ל"ח ד': (ה) מלמטה, הלמ"ד והטי"ת בדגש, ונמסר עליו לית קמץ, ר"ל שהמ"ם בקמץ,

ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן

* שביעי בפסח

תרגום אונקלוס

ז. וְיַעֵיל [י"נ וְתַעֵיל] יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא. וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ: ח. חֲלִיל לוּחִין תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ, כְּמָא דְּאַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן: ט. וְתַעֲבֵיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא, לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא, סְרָדֵי לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר. מְאָה אַמִּין אוּרְכָּא. לְרוּחָא חֲדָא: י. וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין, וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא. וָוֵי עַמּוּדַיָּא. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא. וְכֵן

תו"א והובא אם. יומא סב.

תפסיר הרס"ג

וג'שהא בנחאס: (ז) ואדכ'ל אלדהוק פי אלחלק. ותכון עלי' גאנבי אלמד'בח אד'א חמל: (ח) ואצנעה אלואחא מגופה. כמא אורית פי אלגבל כד'אך יצנעו: (ט) ואצנע צראדק אלמסכן. מן גהה' מהב אלגנוב. קלוע לאלצראדק מן עשר משזור. מאיה' ד'ראע טולהא. פי אלגהה אלואחדה: (י) ועמדהא עשרין. וקואעדהא עשרין מן נחאס. וזראפין אלעמד. וטלאהא פצ'ה: (יא) וכד'אך פי

נוה שלום

ז"ל. (ח) נבוב, מגופה, חלולים. (ט) חצר, צראדק, כ"ה בספרים בצאד במקום סראדק בסין להיות ממוצא אחד (והו מא אחאט בשי מן כ'בא או מצ'רב). קלעים, קלוע, יריעות פרושות ותיב"ע וילון כמו קלעי הספינה. (י) ווי, וזארפין, (אל חלק). וחשקיהם וטלאהא, צפוי בכסף מהותך

חלק הדקדוק

בשאת אתו. בא בשוא. להקל על קריאת האל"ף כי משפטו על משקל האחרים חסרי הפ"א שאת ע"מ גשת. (מהרי"ב)

אבן עזרא

אין ריע לו במקום אחר: (ח) ומלת נבוב לוחות. כמתורגם ארמית. וכמוהו ואיש נבוב ילבב. שהוא ריק בלי לבב. על דרך האומרים ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם. על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: (ט) ועשית. מצאנו כתוב קדמה מזרחה. וידענו כי ראשי המזרחים שלשה. האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים. והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש לצפון. וככה נגבה תימנה דרום: ותימנה מגזרת ימין. צפון וימין אתה בראתם: (י) ומלת חשוקיהם. דבוקיהם. כי הווים ידבקו אל העמודים. כי ותדבק נפשו. כמו

רבינו בחיי

(ח) נבוב לוחות תעשה אותו. מרובע היה כי כן כתוב רבוע יהיה והיו הלוחות של עצי שטים לארבעת רבעיו וחלול באמצע. וכן תרגם אונקלוס חליל לוחין והוא מלשון (איוב יא) ואיש נבוב ילבב. כי האדם בילדותו

רשב"ם

חטאת העוף למטה, ובבהמה למפרע חטאת למעלה ועולה למטה. הכל במס' זבחים: (ח) נבוב לוחות. חלול וכן ואיש נבוב ילבב. וכשחונים ממלאים אותו עפר ואח"כ מקריבים עליו: (ט) קלעים. פי' ר' מנחם ענין יריעות* האהל ובחלוקה שנייה פי' קולע אליהם מקלעות כרובים פקעים ענין פיתוח המה. ואני אומר כי יש לומר שאף קלעים של חצר המשכן היו עשוים

בעל הטורים

(ח) נבוב לוחות תעשה אותו. נבוב עולה ששים שעל ס' אמות יכולין להוסיף על המזבח: אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים. פי' כחלק אחד מחמשים שבהר הבית כדפרישית לעיל:

שפתי חכמים

ש כלומר עם רוחב העמוד שהיה אמה וא"ת כיון שלא היה כי אם ה' אמות בין עמוד לעמוד והעמודים לא היו כ"א כ' לא יהי' אלא צ"ה אמות וי"ל דהכי פירושו שהכ' עמודים של צד דרום התחילו במקצוע מזרחית דרומית וכלו לסוף צ"ה אמות. ולסוף מאה אמות במקצוע דרומית מערבית התחילו העשרה עמודים של צד מערב וכלו לסוף מ"ה אמות ולסוף נ' אמות במקצוע מערבית צפונית התחילו הכ' של צפון וכו' לסוף צ"ה אמות. ולסוף מאה במקצוע צפונית מזרחית התחילו הג' עמודים של כתף הא' מהשער וכלו לסוף י' אמה ולסוף ט"ו אמה העמיד עמוד של השער וכלו הד' עמודים של השער בסוף ל' אמות. ולסוף ל"ה אמה שהתחילו הג' עמודים של כתף השנית וכלו לסוף מ"ה אמה. ולסוף נ"ן היה העמוד של מקצוע מזרחית דרומית (רא"ם) ואכן מפרש רש"י בהדיא בסמוך ודו"ק אחריו: ת לא של הקלעים דא"כ הוי ליה למימר ועמודיהם לשון רבים אע"כ הכינוי של עמודיו שב אל החצר ואדניהם שהוא לשון רבים שב אל העמודים הסמוכים לו: א ר"ל לקח עץ אחד ועשה אותו כעין קונדיסין

רש"י

(ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כולו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פיאה: (י) ועמדיו עשרים. חמש אמות בין עמוד ש לעמוד: ואדניהם. של ת העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין א קונדסין שקורין פלא"ש ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצע וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להגיף דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשקיהם. מוקפות היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק ל' חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטים ט) ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

חתם ראיה הכי דגמירי דכל מידי דמידלי במוטות תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת וגבהן של לויים עשר אמות עם הראש וא"כ לכל הפחות מן הכתף ולמטה היו תשע אמות וגבה המזבח היה תשע אמות בלא הקרנות וכי הוי תרי תלתי מלתחת דהיינו שש אמות אכתי איכא משם עד הארץ שלש אמות דהוי י"ח טפחים אלמא הוי נישא כלו למעלה מעשרה טפחים והשתא קשה היכי מצי מייתי ממזבח דהוי תרי תילתי מלתחת והכתי' והיתה הרשת עד

לפאת

ענין המזבח

כי לא נלאה הרוח את העשן. והיה המזבח חלול ומנא אדמה או מזבח אבנים אשר לא הונף עליו ברזל. וכל זה רמז לאדם שע"י המזבח האדם ניצול ואינו מקבל נזק בכל ד' יסודות שבו כמ"ש באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות. כי כמו שמזבח העולה ניצול מן אש ומים כך ינצל האדם מהם על ידו. וכן המזבח מצילו מן כל הד' מיתות ב"ד מסקילה באבנים ינצל ע"י מזבח אבנים. משרפת אש ינצל ע"י אש המזבח אשר תוקד בו. מן הרג בחרב ינצל ע"י המזבח שנאמר בו ולא תניף עליהם ברזל. מן חנק ינצל ע"ד אמרם ז"ל אע"פ שבטלו ד' מיתות ב"ד מ"מ דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר וכשם שהמזבח ניצול משטף מי גשמים כך המוטא לשטף מים רבים אליו לא יגיעו:

מרפא לשון

ז) והובא את בדיו, ויעיל. נ"א ותעיל. ט) מאה באמה ארך, מאה אמין ארכא. ה"ג דלא כנ"א מאה באמין וכן ארך החצר מאה באמה מאה אמין ואינו כמו ורחב חמשים בחמשים דמתר' חמשין בחמשין שזה הבית במקום על כמו שפירש"י ז"ל ורחב חמשים על חמשים חצר לפניו א"נ כמ"ש בעירובין כ"ו פשטיה דקרא במאי כתיב אמרה תורה העמד משכן על שפת חמשים וכו' א"נ לרמוז שאין מודדין אלא בחבל של חמשים כמו שדרשו שם דף נ"ה א"נ לרמוז מה שדרש בו שמואל הראה להר הבית שהוא ת"ק על ת"ק חמשים פעמים חמשים כ"ה מאות חתכם לה' רצועות שיהיו בריבוע ת"ק על ת"ק. י) וחשקיהם כסף, וכבושיהון כסף. פי' שחופר בעמודים כמין גומות וכובש אותם בכסף עד שיהיו מצופים בכסף וזה כעין מה שקובעים אבנים טובות ומרגליות ותכשיטי כסף וזהב ותבין זה ממה שת"י במלכים א' י"ז לויות מעשה מורד, מדובק עובד כיבוש וחשוקיהם וחשוריהם, וחפוייהון וכבושיהון, שתרגם מורד, כבוש, כי ע"ש ההורדה והכבישה בגומות נק' בלה"ק מעשה מורד, ובל' ארמי עובד כיבוש, וכן ל' חשק בלה"ק מורה על דיבוק מופלג כענין האהבה והחשק שהוא התדבקות אהבה גדולה ועזה והחשק של מתכת אינו אלא בקשר אמיץ שחופר לו גומא קטנה ומוריד אותו לתוכה בדוחק גדול ובכבישה חזקה וזהו שמתר' וחשוקיהם וכבושיהון וכשאמר הכ' וחשוקיהם וחשוריהם שהם ב'

מסורת הקריאה

וה' פתח: (ז) בשאת, הבי"ת בחירק והשי"ן רפה, והוא חד מן י"א זוגין מן חד חד, חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא מס"ג, המסרה קראה להנך אשר נקוד הבי"ת בהם בפתח מלעיל, ואשר נקוד הבי"ת בהם בתנועת חירק או שוא מכנה אותם בשם מלרע, ודין דהכא הבי"ת בחירק, ובויקרא י"ג י' כתיב בשאת בפתח: (ט) תימנה, הנגינה במ"ם: לפאה, נמסר עליו ל' וחד לפאה, ר"ל לית עוד בפתח וחד בשוא נחמיה ט' כ"ב, והוא חד מן י"ח זוגין מן חד חד, חד מלרע וחד מלעיל וסי' במשלי כ"ג, ור"ל חד בפתח

תרגום אונקלוס

לרוח צפונא באורכא. סרדי
מאה אורכא . ועמודוהי
עשרין. וסמכיהון עשרין
דנחשא . ווי עמודיא
וכבושיהון כסף : יב. ופותיא
דדרתא לרוח מערבא :
סרדי חמשין אמין. עמודיהון
עשרה . וסמכיהון עשרה :
יג. ופותיא דדרתא . לרוח.
קדומא מדנחא חמשין אמין:
יד. וחמיש עשרי אמין .
סרדי לעברא . עמודיהון
תלתא . וסמכיהון תלתא :
טו. ולעברא תנינא . חמיש
עשרי סרדין . עמודיהון
תלתא . וסמכיהון תלתא :
טז. ולתרע דרתא . פרסא
עשרין אמין. דתכלא וארגונא.
וצבע זהורי . ובוץ שזיר עובד
צייר (נ״י ציור). עמודיהון
ארבעה . וסמכיהון ארבעה:
יז. כל עמודי דרתא סחור
סחור מכובשין כסף . וויהון

לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה
אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר
לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה
עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃
יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה
קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר
הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי
הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם

תפסיר הרס״ג

גהה׳ אלשמאל פי אלטול. קלוע טולהא מאיה׳ ד׳ראע. ועמדהא עשרין. וקואעדהא עשרין מן נחאס. וזראפין אלעמד. וטלאהא פצ׳ה: (יב) וערץ׳ אלצראדק מן גהה׳ אלג׳רב. קלוע כ׳מסין ד׳ראע. עמדהא עשרה. וקואעדהא עשרה: (יג) וערץ׳ אלצראדק. מן גהה׳ אלשרק כ׳מסין ד׳ראע: (יד) מנהא כ׳מסה׳ עשר ד׳ראע קלוע לאלכם. עמדהא ת׳לאת׳ה. וקואעדהא ת׳לאת׳ה: (טו) ולאלכם אלת׳אני. קלוע כ׳מסה׳ עשר ד׳ראע. עמדהא ת׳לאת׳ה. וקואעדהא ת׳לאת׳ה: (טז) ולבאב אלצראדק. סתר טולה עשרין ד׳ראע. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז. ועשר משזור צנעה׳ רקאם. ולה עמד ארבעה. וקואעדהא ארבעה: (יז) גמיע עמד אלצראדק מסתדירא מטלייה פצ׳ה. וזראפינהא פצ׳ה.

נוה שלום

הדבק בעמודים. (יד) לכתף. ללכם, בפתח אלכאף צד או פאה.

אבן עזרא

חשקה נפשו: (יב) ורחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב. והנה רחבו חמשים. וזהו ורוחב חמשים בחמשים. ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נצבות כי רחבו בכל צד חמשים. ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצד החצר. כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט:

תולדות אהרן

[illegible] . עירובין [illegible] :

רשב״ם

בענין מקלעות וציורים: *(יא) ועמדיו עשרים. לכל חמש אמות של פרושה עמוד א׳: (יד) וחמש עשרה אמה קלעים לכתף. לצד מזרח בכניסת העזרה שיש רוחב חמשים *אמה מצד זה קלעים וכן לצד השני ומסך

רש״י

(יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוי קדם לשון פנים אחור ל׳ אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד״א (דברי׳ לד) הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ׳ אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי שיש הפתח אלא ט״ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ׳ אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ׳ אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג׳ שבמזרח ה׳ אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי י׳ עמודים למזרח כנגד י׳ למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו׳. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקי׳ ואדני נחשת

דעת זקנים מבעלי התוספות

חצי המזבח ועשית על הרשת ארבע טבעות נחושת שבהן היה נישא מכלל דלא הוי המזבח מלתחת כי אם חציו. וי״ל דהגמרא מייתי ראיה דגמירי דלא הוי אלא תילתא מלעיל וכ״ש זה שהיה חציו מלעיל ומיהו בלא האי גמירי היה יכול להוכיח דהמוציא משוי למעלה מעשרה חייב מדכתיב ועשית על הרשת וגו׳ אי נמי שהיה אפשר לומר שהטבעות היו רחבין הרבה עד שלא נשאר למעלה השלישי ועל זה הביא האי גמירי וכו׳:

רבינו בחיי

הוא חלול מבלי דעת והשכל ואחרי כן ילבב כלומר יקנה לב. והנה בחלל המזבח הזה היו ממלאין אותו אדמה בשעת חנייתן כדי להקריב עליו, והוא מה שכתוב (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי, ומזבח זה נס גדול היה נעשה בענינו שהאש דולקת בו ביום ובלילה ולא היה העץ נשרף ולא היה הנחשת נתך. ומן הנסים שהיו במקדש הוא שמעולם לא כבו גשמי אש של מזבח זה והיה מונח בעזרה במקום מגולה כדמיון חצר המשכן במשכן. ואמרו במדרש היה משה מתירא שמא ישרוף האש את העץ שבמזבח. א״ל הקב״ה משה מה אתה מתירא מי צוה האש לשרוף למד ממך כשנכנסת לתוך ערפל של אש והיית מהלך בין גדודין של אש, ולא עוד אלא שהיית בא אצלי שנאמר (שמות כ) ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. וכבודי אש אוכלה הוא שנאמר (דברים ד) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא ולא נשרפת אף מזבח הנחשת אע״פ שכתוב בו (ויקרא ו) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, לא הנחשת נתך ולא העץ נשרף. ואם תאמר שצפויו עבה א״ר נחמיה עובי דינר היה. א״ר פנחס בר חמא מזבח שעשה משה חביב ממזבח שעשה שלמה אבל המזבח שעשה שלמה הוא יותר גדול שנאמר (מ״א ג׳) אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא:

מרפא לשון

תארים נרדפים וצריך שיהיה התאר הב׳ חזק יותר תר׳ התאר הא׳ וחפוייהון כנגד החלק הצף והתאר הב׳ וכבושיהון כנגד החלק הכבוש בגומות והענין הזה נק׳ כיבוש בל׳ התרגום בכ״מ כמו שת״י הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך האנא כביש בצדידא אבני רצפתיך וכן בעמוס ג׳ תר׳ בתי השן בתין דמכובשין בשן דפיל וענין כולם אחד כנז״ל ולפי זה מה שפירש״י ז״ל וחשוקיהם ל׳ חגורה ולמד מתרגום צמד חמורים חבושים, חשיקין. אינו מדוקדק דמה שתר׳ חבושין, חשיקין הוא מפני שמפרש חבושים כמו כבושים, שהוא תר׳ חשוקים ולכן תר׳ חשיקין כדרכו בכ״מ לתר׳ לשון בלשון שכנגדו. ותהיה כוונת אומרו צמד חמורים חבושים ר״ל שהמשאוי שלהם מדובק עליהם בקשר חבלים שלא יתנדנד ולא ימוט מפני כבדו ורוב הליכת הדרך וזה פשוט כמנהג העולם ויש לך להתבונן מזה הענין ענין אחר כיוצא בו והוא מש״ה חשק ה׳ בכם ויבחר בכם שכיון בזה למה שנ׳ ע״י הנביא ישעיה כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את בית ישראל וצ״ל.

מסורת הקריאה

וחד בשוא: (יא) מאה, מלעיל: (טז) מסך, מס״ק ג׳ קמץ, עיין לעיל כ״ו ל״ו:

כֶּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר
מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים
בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ
מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יט לְכֹל כְּלֵי
הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו
וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

ל״ו יעי״ן סי׳ סל״ו סי׳. ומפטירין וה׳ נתן חכמה לשלמה במלכים א׳ סימן ה׳.

תרגום אונקלוס

כְּסַף. וְסָמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ יח. אוּרְכָּא דְּדָרְתָא מְאָה אַמִּין. וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין. וְרוּמָא. חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר. וְסָמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ יט. לְכֹל מָנֵי מַשְׁכְּנָא. בְּכֹל פָּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי. וְכָל סִכֵּי דָּרְתָא דִּנְחָשָׁא׃
ס ס ס

תו״א ארך החצר. שם־כג נח אבנים נשא

תפסיר הרס״ג

וקואעדהא מן נחאס: (יח) טול אלצראדק מאיה׳ ד׳ראע. וערצ׳ה כ׳מסין באלכ׳מסין. וסמכה כ׳מסה׳ אד׳רע מן עשר משזור. וקואעדהא מן נחאס: (יט) וסאיר אניה׳ אלמסכן. אלתי פי גמיע כ׳דמתה. וגמיע אותאדה. ואותאד אלצראדק מן נחאס:

אבן עזרא

(יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן. כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת. וכן ההולמים:

חסלת פרשת תרומה

רשב״ם

עשרים באמצע. הרי חמשים אמות מכוסים: (יח) ורוחב חמשים בחמשים. כיצד החצר ארכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. ומצפון לדרום חמשים אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמישים מן*האמצע ונשאר החצר מן המשכן חמשים בחמשים מרובעים*ובשלשה רוחות חצר עשרים אמה שהרי ארכו שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן החמישים של אורך מאה אמה. ורחבו *עשרים ונשארו לצד צפון עשרים מן החמישים רוחב וכן לצד דרום: (יט) יתדותיו. הקשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח:

חסלת פרשת תרומה מיסוד רבינו שמואל:

שפתי חכמים

וארכו ו׳ טפחים: ב דק״ל דמשמע שלא היה ארכו אלא חמשים מדכתיב ורוחב חמשים בחמישים ומתרץ אותו חלק חצר שהיה במזרחה שלפני הפתח היתה מרובעת חמשים על חמשים: ג וא״ת והא המשכן היה אללו שלו ל׳ אמות באורך וי׳ אמות ברוחב וגם הקרשים היו עוביין אמה וא״כ לא יהיה אלא י״ט אמות ריוח לאחוריו וגם החצר המשכן לא יהיה כ׳ אלא מ״ט וגם מן הצדדין לצפון ולדרום לא יהיה כ״א י״ט אמות וי״ל שגם העמודים של חצר המשכן היה עוביין אמה כמו עוביין של קרשים והקלעים לא היו תלויין לפנים מן העמודים אלא לחוץ מן העמודים ולכך נקט רש״י המשכון על הקלעים ולא על העמודים: ד כמין פעיט: ה כמין כריחים: הסלת פרשת תרומה

רש״י

לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על ב חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת כ׳ ההילוכים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף ל׳ נמצאו כ׳ אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים ג שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו (עירובין כג): וקמה חמש אמות. גובה מחילות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר היו כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון ד מקבות לתקוע יתדות ועמודים: יתדות. כמין ה נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שסמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח: חסלת פרשת תרומה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) וקמה חמש. משמע שזהו קומת הקלעים. וא״ת למ״ד המזבח היה גבוה עשר אמות א״כ מתחזי כהן ועבודה בידו וי״ל דקומה משפת מזבח ולמעלה והוו להו חמש עשרה אמות. והרב רבי יצחק בר אברהם הקשה קושיא אחרת אם לא היו גבוהי׳ אלא חמש אמות א״כ לא פתח השער גבוהה כמו פתח היכל של בית עולמים ולכך היה מפרש דודאי קלעים של צפון ודרום ומערב היו גבוהין חמש עשרה אמות והאי וקומה מיירי בקלעים שבמזרח והיה להם גובה חמש אמות יותר מקלעים שאר רוחות וא״כ גבהן עשרים והפתח* גבהו עשרים כמו כן:

הפטרת תרומה במלכים א סימן ה

א וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי
שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית
שְׁנֵיהֶם׃ ב וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ ג וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה

רד״ק

(א) וה׳ נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבניינים אשר בנה נראת׳ חכמתו כמו שנאמר במלכת שבא ותרא מלכות שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו׳: ויהי שלום. והלא גם עם המלכים אחרים הי׳ לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה. כמו שנאמר ואתם תהיו לי לעבדים ופי׳ על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: (ב) ויהי המס שלשים אלף

מוסרי של״ה והגהות

תמצא במעשה הארון רמזים על עסק התורה ולומדיה היאך יתנהגו. כל אמות הארון היו שבורות כי אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו רומז לבעל התורה שידבק בענוה ויהיה לבו נשבר בקרבו ולא יתגאה. (אח״י ועוד רמזנו בעניותנו שידע נאמנה שכל ידיעותיו חסרות והארכנו בצפורן שמיר. מאי״ן) מבית ומחוץ תצפנו. רומז לת״ח שיהא תוכו כברו. הבדים הנושאים את הארון לא יסורו ממנו אלו הבדים רומזים לבעלי בתים המחזיקים ידי הלומדים וארז״ל אלמלא עליא לא אתקיימו אתכלייא. וע״ז נאמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך והם מקבלין שכר כמו הת״ח ע״ב הבדים לא יסורו מהארון. וארז״ל ולא עוד אלא שהקדים את זבולון לישכר. הכרובים הסובבים היו דמות תינוק רומז אל הבל שאין בו חטא דהיינו תינוקות של בית רבן שהם מבטלין גזירות. ופניהם איש אל אחיו. והיו עיניך רואות את מוריך והנה ג׳ זרים הם ואמרו זרים ולא כתרים לרמוז למה שאמרו זכה זר בצירי לא זכר זר בפתח והזר הקרב יומת העניין הוא מי שאחז בתורה לומד ע״מ לשמור ולעשות ולקיים אשריו אז הוא מוכתר בכתר ואם הוא בעל תורה ונאה דורש ואינו מקיים אזי נעשה זר לגמרי ונתרחק וענשו כפלי כפלים ב״מ מעם הארץ שעושה שלא כהוגן כי הוא היה קרוב ונעשה זר ע״כ הזר הקרב יומת. ע״כ החי יתן אל לבו:

השלחן אמרז״ל עתה שולחנו של אדם מכפר במה שמאכיל לעניים ומדבר ד״ת על שולחנו והארכתי בזה בפרק אותיות שלי באות ק׳ קדוש׳ ע״ש:

והבריח התיכן מבריח מן הקצה אל הקצה. רומז למ״ש הרמב״ם ז״ל בשמנה פרקיו בפ׳ הרביעי המעשים הטובים הם המעשים השוים הממוצעים בין שתי הקצוות וכו׳ עש״ב וזהו הבריח התיכון ועש״ב בזה הפרק בענין אם נטה האדם לאיזה קצה אין תקנה שלו לילך באמצע רק צריך לילך בקצה השני האחרון כדי שיתקן קלקולו ואח״כ יחזור לדרך האמצעי זהו רמז מבריח מן הקצה אל הקצה:

ועשית פרכת והיה מבדיל בין הקדש ובין קה״ק. ככה ילמוד האדם במדותיו יקדש את עצמו ואז״ל מקדש את עצמו מלמטה מעט מקדשין אותו מלמעלה הרבה ואז לא יהיה האדם די בקדושתו רק יוסיף קדושה על קדושה תמיד ויהיה קדש קדשים ככה יראה להוסיף קדושה על קדושה תמיד (אח״י וזה פי׳ הראשונים למען תלך בדרך טובים לפנים מש״ה ויהיה בעיניך כי ארחות צדיקים תשמור ועי״ז מוסיף תמיד. מאי״ן):

עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון
שנים חדשים בביתו ואדנירם על־המס: ד ויהי
לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף
חצב בהר: ה לבד משרי הנצבים לשלמה אשר
על־המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים
בעם העשים במלאכה: ו ויצו המלך ויסעו אבנים
גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית:
ז ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו
העצים והאבנים לבנות הבית: ח ויהי בשמונים
שנה וארבע מאות שנה לצאת בני־ישראל מארץ־
מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש
השני למלך שלמה על־ישראל ויבן הבית ליהוה:
ט והבית אשר בנה המלך שלמה ליהוה ששים־
אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו:
י והאולם על־פני היכל הבית עשרים אמה ארכו
על־פני רחב הבית עשר באמה רחבו על־פני הבית:
יא ויעש לבית חלוני שקפים אטמים: יב ויבן על־
קיר הבית °יצוע סביב את־קירות הבית סביב
להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: יג °היצוע
התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש
באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה
כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז
בקירות הבית: יד והבית בהבנתו אבן שלמה
מסע נבנה ומקבות והגרזן כל־כלי ברזל
לא־נשמע בבית בהבנתו: טו פתח הצלע
התיכנה אל־כתף הבית הימנית ובלולים
יעלו על־התיכנה ומן־התיכנה אל־השלשים:
טז ויבן את־הבית ויכלהו ויספן את־הבית גבים

°יציע קרי °היציע קרי

רד"ק

אלף איש. והמה מאתנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו המולכים והסובלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נא' כי כריתת העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשא' בכתף וכריתת העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אות' ומשם היו מביאים בעגלות עד הלום ועוד כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמונים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לך כראובן ושמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים: (ג) שנים חדשים. כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם: (ז) והגבלים. אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותו ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמ"ש זקני גבל וחכמיך היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרים ולאוצבו האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא א"כ לדבריו יהיו הגובלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרי' תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: (ח) בחדש זיו הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז"ל דאית ביה זיוא לאילני פירש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגום יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשני' ארבע למלכותו: ויבן את הבית. החל לבנותו: (יא) חלוני. כמו חלונים כמו נטעי נעמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים. תרגום יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא וסוסיף בו עוד ותפין כלונסא בית אנחת רישי שירו' ארזיא. ובדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופים אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים (שלא כ) מנהג העולם לו' שאינו צריך לאור העולם: (טו) פתח הצלע. הצלע מלרע: אל כתף הבית הימנית. אינו אומר שהצלע היה' פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים הי' לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו ג"כ יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבת' וכן תרגום הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתוח לעובר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעותא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלישים. אל היציע השלישים שהיא העליונה ואמר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית בחוץ משלש רוחות דרום ומערב ולפון: (טז) ויבן את הבית. בנה הבית וכלהו תחל' ואחר כך ספן אות' כלומר כל קורותיו בנה תחל' ואח"כ הניח הקורות שהוא הספון: גבים. שתי תקרו' קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבי' ולמעל' מאות' תקרה אחרת מארזים וכן תרגום יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת רישי סריית ארזיא ושרית פירושו קורו' כמו בצל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי' גביה כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירו' והקורו' ההן היו מצויירו' בחתוכים כדמו' **גבים או** יהיה פי' כפה שבית' עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובכין את הקומה ופירושו כמו כופפין:

ושדרות

מסורת הקריאה

הפטרת תרומה

(כו) וה', נמסר במס"ג ז' בטעם רביע ר"פ בקריאה. ועין מש"כ בראשית י"ט כ"ד: (כח) ואדנירם. בס"מ גם בכ"י ישן הוי"ו גם הדלי"ת שניהם מתונים כי כל שם בר נש מפיק אל"ף כגון ואדניה ואדנירם. רוו"ה: המס. המ"ם כולן בפתח אף באתנחתא וסוף פסוק וכ"כ במכלול. רוו"ה: (לא) ויסעו. הנגינה בסמ"ך: הבית, הבי"ת בקמץ. ונמסר עליו ד' קמצין בלישנא, עין בראשית י"ז כ"ז:

ו (א) מצרים. הנגינה ברי"ש: (ד) לבית, הבי"ת בקמץ, וכן נמסר עליו ד' וכל אס"ף דכותיה, עין בראשית י"ז כ"ז: שקפים, הפ"א רפה: (ה) ויבן, הנגינה ביו"ד: (ז) מסע, הסמ"ך בקמץ, ונמסר עליו ב' חגית, ר"ל ב' בקמץ א' דין, ב' חגית מסע ושריה (איוב מ"א י"ח): נבנה, הנו"ן שניה בקמץ, ונמסר עליו ב', א' דין, ב' כי לא נבנה בית (מ"א ג' ב'): כלי, הלמ"ד בחירק, כי הוא חד מן י"ח בחיר"ק נמסו' בפ' ויקהל עין מש"כ שם: (ח) הצלע, מלרע: ובלולים, הלמ"ד השניה בדגש אחר מלאפום. רד"ק: (יב) דברי, הרי"ש בחירק, ונמסר במס"ג י"ג בקריאה שהרי"ש בחירק וזה אחד מהם:

חומת אנ"ך

(ו) **ויצו** המלך ויסיעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית. פירש הרב מהר"ר יהונתן דאמרו בש"ס דשלמה הע"ה קדש את הבית עד התהום ולכך לכבוד הקדושה גם ביסוד שאינו נראה וניכר ציוה לשים אבנים יקרות והוא האריך ע"ש:

(ח) **ויהי** בשמונים שנה ות' שנה וכו' בשנה ד' בחדש זו. אפשר לתת טעם למספר זה דאז היתה סיהרא באשלמותא ונכנעה פלונית גימטריא ת"ף וז"ש ויהי בשמנים ות' דבשנים אלו נכנעה פ' גימטריא ת"פ. כל קבל דנא בשנה הרביעית שתקן ארבע אותיות אדני ליחדם עם ארבע אותיות הויה. בחדש גימטריא שדי. ז"ו חיבור זו"ן מלכות ו' ז"א ע"י היסוד בחינת שדי ויו"ד זיו רמז לחכמה נעלם. ויבן הבית לה' שעשה בנין השכינה לה' ליחדה עם דודה והיתה סיהרא באשלמותא וזהו ויבן הבית בנין שלם לה':

(יד) **והבית** בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה. אפשר רמז מ"ש הרב עמודיה שבעה משם רז"ל דבחרבן הבית נגנזו האבנים. והמלאכים הביאו אבנים ועפר ומשרפות סיד ממקום אחר להשביע עינו של אותו רשע וכשיבנה בה"מ יהיה אותו הראשון זהת"ד בקצור נמרץ. וזה רמז והבית דכל וי"ו מוליד תיבה כמוה כמ"ש רז"ל ויתן לך יתן ויחזור ויתן וז"ש הבית והבית לרמוז על בנין העתיד אבן שלימה. וגם שיראה מסע שהאויב מסיעה ומחריבה לפי האמת נבנה והיא עצמה שלימה לעתיד:

(יט) **הבית** הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי וכו'. אפשר במ"ש בעניותנו במ"א דכל כלי המקדש ירמזו לקחת מוסר השכל להתנהג במדות טובות וישרות ותכליתן לשמור התורה והמצות כמו שתראה באורך בקונטריס פני דוד פ' תרומה וכתנו בעניותנו שזהו הרמז ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ממש אימתי כשיהיה להם מדות תוריות שכליות תרומיות הרומזות לכלי הקדש. וזה שאמר ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וכו' אשר הכל מטמין ברמ"ז רמו"ז חצרי למדות עליונות אשר בהם יושג

לקיים התורה והעבודה. וכן תעשו בעצמכם תבנית כל רמ"ז משכן וכליו אז תהיה השראת שכינה ויתקיים ושכני בתוכם. ואפשר שזה רמז הבית הזה מכלל דאיכא אחר והוא גוף האדם דאקרי משכן לשרות בו השכינה ואקרי מקדש ותלמד מן הבית הזה ומכליו לאחר הוא גופך כי בקנות המדות הרומזות לכלי הקדש בלי שום טורח תקיים המצות וזהו אם תלך בחוקותי כלומר תלך מעצמך. ואת משפטי משפט המלך לא ירבה לו סוסים וזהב ונשים. תעשה אז תהיה בטוח ושמרת את כל מצותי. והקימותי את דברי אתך. ויהיה תועלת עצום ושכנתי בתוך בני ישראל:

ושדרת בארזים: יז ויבן את־היצוע על־כל־הבית חמש אמות קומתו ויאחז את־הבית בעצי ארזים:
יח ויהי דבר־יהוה אל־שלמה לאמר: יט הבית הזה אשר־אתה בנה אם־תלך בחקתי ואת־משפטי תעשה ושמרת את־כל־מצותי ללכת בהם והקמתי את־דברי אתך אשר דברתי אל־דוד אביך: כ ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את־עמי ישראל:

°היציע קרי

ושדרות. פי' כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקר' התחתונ' ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד כמל' גבים שיהי' כמו הצלעו' כי צלעו' הבהמו' יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעו' האדם כשיהי' כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבי' כאילו אמר צלעו' ברושי' כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחי' הצרות שאינן רחבות כמו האחרו' יקראו צלעות שהם בדמות צלעות: (יז) ויבן את היצוע. כל יציע ויציע: על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעו' לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו. זכר שנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע' התחתונ' לפי שנקראת צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית. היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורו' הארזים שהיו סמוכו' על קיר הבית ויהי' טעם ויאחז על המקרא ויהי' עובר לשלישי או יהיה עצמו על היציע: (יח) ויהי דבר ה' אל שלמה. כעוד שהי' בונה הבית בא לו הנבואה בשם י"י ואמר לו זה והנבוא הוא אחיה השילוני:

מנין המצות

בפרשת תצוה יש בה ז' מצות. ד' עשין וג' לאוין

[צח] (עשה מ) לערוך הכהנים נרות המנורה לפני ה' שנא' באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו:
[צט] (עשה מא) ללבוש בגדי כהונה לעבודה שנאמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי:
[ק] (לאו נט) שלא יזח החשן מעל האפוד שנאמר ולא יזח החשן מעל האפוד:
[קא] (לאו ס) שלא יקרע המעיל שנאמר שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע:
[קב] (עשה מב) לאכול כהנים בשר קדש והבעלים מתכפרים שנאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם:
[קג] (עשה מג) להקטיר הכהן קטרת בכל יום שנאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה:
[קד] (לאו סא) שלא להקריב במזבח הזהב שבהיכל שום דבר עבודה חוץ מהקטרת שבכל יום והזאת הדמים ביוה"כ שנאמר לא תעלו עליו קטרת זרה וגו':

זד"ג למנחת שבת ובה"ה

שמות כז תצוה

כ ואתה תצוה | את־בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך

תרגום אונקלוס

כ. ואת תפקיד ית בני ישראל. ויסבון לך. משח זיתא דכיא. כתישא

ת"א ואתה תצוה. מגילה כט ל: ויקחו אליך. ברכות נג מנחות פו:

תפסיר הרס"ג

(כ) ואנת פמר בני אסראיל. אן יאתוך בדהן זית צאף. מדקוק לאלאצ'אה. לתסרג פיה

חלק הדקדוק

כ) שמן זית זך. בקמץ (רי"ב):

אבן עזרא

לדעת אמת אם לבבך יאוה.
ראה כל גויה לנכבד בנוה.
ואורים ותומים וסודם אחוה.
בסתר בסדר ואתה תצוה:

(כ) ואתה תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה. כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה. ומזבח העולה והחצר והמסך. החל לפרש משרתי המשכן. ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם. והחל שיעשו נרות בשמן

רשב"ם

(כ) ואתה תצוה. למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן אבל כאן שצווי זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה לכך הוא אומר ואתה תצוה. שינה הלשון לפי שכל לשון צוואה לדורות *ומיד. וכה"א בת"כ ובספרי כי כל לשון ציווי אינו אלא מיד ולדורות: זך. בלי שמרים הזיתים כותשם

בעל הטורים

(כ) ואתה תצוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מאח"כ בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה [חוץ ממשנה תורה] הטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה. וכתב צוואה במנורה וכן בתמיד צו את בני ישראל לפי שניהם נוהגים בכל יום ויש בהם חסרון כים לפיכך צריך זרוז לכן אמר בהם לשון צוואה. תצוה בגי' נשים לזה רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת: ויקחו אליך. אבל אני איני צריך לאורה:

שפתי חכמים

א פי' שאל תתמה היאך מצינו שמן שאין בו שמרים דהא תנן בפרק המפקיד ר"ש אומר אף המוכר שמן מזוקק כל ימות השנה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה פ"מ שאין שמן בלא שמרים ומפרש כמו ששנינו וכו': ב פי' נוקט אותן זיתים הגדלים בראש הזית גרגר אחד מכאן וגרגר אחד מכאן לפי

רש"י

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים א כמו ששנינו במנחות (דף פו) ב מגרגרו בראש הזית

ענין הדלקת המנורה

(כ) ואתה תצוה את בני ישראל וגו' עד מאת בני ישראל. הרב סע"ש מדקדק באלו הפסוקים. א) מהו לשון ויקחו אליך וכי למשה היו צריכים ליתן הלא להקב"ה היו נותנים ויקחו אלי הוה ליה למימר. ב) שמן זית זך כתית למאור ואמרו בז"ל

נחל קדומים

כ (א) ואתה תצוה את בני ישראל. אמרו רז"ל שלפי שמשה רבינו אמר מחני נא. לכך לא נזכר שמו בפרשה זו ובא וראה שהגם שלא נזכר בפירוש נזכר הוא וגלגוליו כמ"ש הרב מגלה עמוקות. מה כתיב למעלה נחשת ואתה. והרמז כי משה רבינו עליו השלום היה גלגול נח ושת. וזה רמז נחשת ואתה ר"ל נח שת. ואתה. עכ"ד. והרב שפתי כהן על התורה כתב שמזה נקח מוסר גדול שלא לקלל עצמו כי אפילו משה רבינו ע"ה שמסר נפשו להצלת ישראל ועם כל זה עשה רושם בצד מה שלא נזכר שמו הקדוש בפרשה זו. וזה רמז הכתוב ואתה תצוה את בני ישראל מה אירע לך באמירת ואם אין מחני ותזהירם שלא יקללו עצמן כלל עכ"ד הרב ש"ך. ולפי דרכו אפשר לרמוז במ"ש הרב ש"ך ז"ל עצמו פ' חקת דמפני שאמר משה רבינו ע"ה אם נטמא במה יהיה טהרתו לכך היה טומאה בכהנים. ואי לא אמר זה לא היה טומאה בכהנים ע"ש. וזה הרמז כפי האמור. נח שת ואתה. שהם משה וגלגוליו. ולא נזכר בפירוש הגם שהיה לצורך גדול להצלת ישראל אפ"ה בצד מה נתקיים כי שמו הקדוש בפירוש לא נזכר. וזה תצוה את

חומת אנ"ך

(כ) ואתה תצוה את בני ישראל. אמרו רז"ל דבפרשה זו לא נזכר משה משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת ונתקיים ויהא שלא נזכר שמו בפ' זו. ואפשר דיען דמרע"ה מסר עצמו להצלת ישראל והפליא לעשות בעידן רתחא. לכן דיבורו נתקיים איזה דבר שלא נזכר שמו בפרשה זו. וגם זה המעט לכבוד מרע"ה נאמרה פרשה זו בלשון הזה ואתה

מרפא לשון

כ) שמן זית זך, משח זיתא דכיא. ה"ג דלא כנ"א משחא דזיתא וטעמו כמ"ש רש"י ז"ל דזך קאי אשמן ולא אזית ומה שלא אמר הכ' שמן זית כתית זך כדי ללמד כתית למאור ולא כתית למנחות כמ"ש חז"ל והכי מתר' ג"כ בלולה בשמן כתית, במשח כתישא מלת במשח סמוכה למלה נעלמת כאלו אמר במשח זיתא כתישא וכן עיקר למסקנא דהלכתא גם עד"ה זך קאי אשמן כי שמן זך בי' זית ולכבוד המנורה נקח הזך ממספר זית וישאר שמן והוא

מסורת הקריאה

(כ) ויקחו, נמסר ו' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא, עי' לעיל י"ב ג', והקו"ף רפי: זך, הזי"ן בקמץ, ונמסר עליו ב' קמץ וחברו, ויקרא

כָּתִ֑ית לַמָּא֑וֹר לְהַעֲלֹ֥ת נֵ֖ר תָּמִֽיד׃
כא בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד מִחוּץ֙ לַפָּרֹ֜כֶת אֲשֶׁ֣ר עַל־הָעֵדֻ֗ת יַעֲרֹךְ֩ אֹת֙וֹ אַהֲרֹ֣ן וּבָנָ֥יו

תרגום אונקלוס

לְאַנְהָרָא . לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא : כא. בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְּעַל סָהֲדוּתָא . יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן

תו"א להעלות נר . שבת כא : באהל מועד . מנחות פו : יערוך אותו . מנחות לח :

תפסיר הרס"ג

אלסרג דאימא : (כא) פי כ׳בא אלמחצ׳ר פי כ׳ארג אלסגף אלד׳י עלי׳ אלשהאדה. ינצ׳דה הרון ובניה. מן אלעשי אלי אלצבאת

אבן עזרא

זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים ראוים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים. שילמדם משה וירגילם. ואחר כן ישרתו ויעלו עולות תמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב. רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה : וטעם ואתה תצוה. שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים. כי הוא היה שמן המשחה. רק שמן למאור חיוב הצבור. ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשי שמן למאכל המלכים. על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית : למאור. לצורך האור בלילה : להעלות. להדליק הנרות. ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט. וטעם תמיד. כל לילה ולילה. ויש מלת תמיד קשה מזאת. והיה על מצחו תמיד. כאשר הושם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש : (כא) אשר על העדות. דרך קצרה על ארון העדות אמר יפת כי יערוך. כמו בערכך הכהן. שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר. וככה נרות המערכה. ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול. ועוד

בעל הטורים

כתית . רמז ת"י ת"כ שנים יהא נוהג הדלקת המנורה : להעלת חסר וי"ו לומר שוי"ו נרות מכבים אותם אבל נר מערבי דולק לעולם : למאור להעלות . בגי' חצי לוג שמן לנר : נר תמיד . כגימטריא בשבת :

רשב"ם

במכתשת כי הטחונים בריחים אינו זך כל כך : (כא) לפרכת . לפני העדות :

רש"י

וכו׳ : כתית . הזיתים היה כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהא בו ג שמרים ואחר שהוציא טפה ד ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן . והשמן השני פסול למנורה וכשר ה למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות : להעלות נר תמיד . מדליק עד ו שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא) : תמיד . כל לילה ולילה קרוי ז תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום . וכן במנחת חביתין נאמר (ויקרא ו) תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב . אבל תמיד האמור בלחם ח הפנים משבת לשבת הוא :

שפתי חכמים

שאותן זיתים מבושלים היטב ואין בהם שמרים : ג דכשטוחנן בריחים יש בו שמרים אע"פ שמגרגרו כו׳ : ד דאי מוליא מהן יותר יהא בו שמרים ולכך שמן השני פסול משום שיש בו שמרים : ה ואע"פ דגבי מנחות נמי כתיב כתית וניימא דוקא כתית . וי"ל דא"כ למאור דהכא ל"ל אע"כ למאור דהכא למעט בא כתית למאור ולא כתית למנחות אלא אפי׳ שמן שני כשר למנחות וא"ת א"כ כתית במנחות ל"ל וי"ל דאי לא כ׳ כתית במנחות ה"א למנחות דוקא שמן שני כשר ולא שמן ראשון מש"ה כ׳ כתית במנחות כדי להכשיר אף שמן ראשון למנחות . וא"ת למאור ל"ל דאנא ידענא דהא דכתיב כתית במנחות אף כתית במשמע דאי דוקא הוה כתית למנחות ולא שמן שני א"כ לישתוק מכתית דמנחות ונילף משמן דמאור כתית אין שני לא וי"ל דאיכא למיפרך מה לשמן המאור כיון דלהאיר אנו צריכין מש"ה כתית דוקא מפני שהוא נמשך אחר הפתילה אבל למנחות [illegible] דוקא משום שיש בו יותר מתיקות מש"ה כתיב כתית גבי מנחות להכשיר אף כתית ושוב איצטריך למאור ללמד דכתית דמנחות לאו דוקא הוא והא דנקט רש"י כתית למאור ולא כתיב למנחות פירוש אין צריך כתית למנחות אלא אף טחון כשר וק"ל : ו דק"ל הי"ל לכתוב להדליק וכתב להעלות שלא יניחנה וילך כשהדליקה כל שד שאין השלהבת עולה : ז כלומר אע"פ שאינו דולק ביום אלא בלילה עד היום מ"מ קרוי תמיד כמו שאתה מונה בשאר דברים שאינם תמיד בכל זמן ואעפ"כ קרויין תמיד כמו שמביא רש"י וכן במנחת חביתים שהרי מחציתה בבקר ומחציתה בערב ואפ"ה אומרים בו תמיד כיון שהוא כן לעולם ודו"ק : ח כלו׳ דמלחם הפנים אין להביא ראיה שנאמר תמיד ע"ם שהוא לעולם אע"פ שיש בו הפסק שהראשון נסתלק והשני מעריכין על השלחן לפי שהיה תמיד ממש שהיה מונח משבת לשבת ואף כשהיו מסירין אותו ומשימין אחר תחתיו לא היה שם הפסקה אלא אלו מושכין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) מערב עד בקר . פירש"י שתהא דולקת מערב עד בקר ושערו חכמים דהיינו חצי לוג ללילי טבת הארוכים ובלילות קצרות אם נשאר מן השמן אין בכך כלום . ואין נראה להרב יצחק בר אברהם ז"ל לזרוק תמיד שמן הנותר לפי׳ פירש שלפי קצוה הלילות היו עושין הפתילות גסות שלא ישאר מן השמן כלל למחר וכן משמע במנחות דמסיק בן בבי היה ממונה על הפקיע . והיינו לישנא דמסכת שבת מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהם היו מפקיעין לעשות פתילות במקדש :

ענין הדלקת המנורה

רז"ל זך כתית למאור ואין זך כתית למנחות . ששמן למאור יהיה זך ומזוכך יותר מהשמן למנחות . ולעיני בני אדם יפלא כי דרך המלך מה שנצרך למאכלו צריך להיות יותר טוב וצלול ונקי ממה שמדליק להאיר לפניו אף שבאמת לא לזה ולא לזה צריך וכמאמרם ז"ל וכי לאורה הוא צריך . ואם ארעב לא אומר לך . עכ"פ ידוע מאמר חז"ל מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא . והיה לו לצוות לנו שיהיה כדרך טבע העולם שיהיה מובן גם לעיני בשר . ג) להעלות נר תמיד . וכי נר אחד היה דולק הלא שבעה נרות היה מדליק ונרות הוה ליה למימר . ד) מהו תמיד וכי תמיד היה דולק והלא לא היה דולק רק מערב עד בקר . ה) באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו . מה ענין קביעת מקום למנורה בכאן וכבר קבע לה מקום למעלה את המנורה תשים נוכח השלחן . ו) מחוץ לפרכת . לכאורה מיותר . כיון שהוא באהל מועד ודאי שהוא נחוץ לפרוכת שידוע שאהל מועד הוא מחוץ לפרכת . ז) אשר על העדות ארון העדות מבעי ליה . כי בכ"מ העדות קאי על הארון שהוא עדות לישראל ולוחות העדות ניתן בו . ח) מערב ועד בקר שאמרו ז"ל תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב ועד בקר לכאורה מיותר . בודאי יתן כמדה שיהא דולק כל הלילה . ומה שתירצו שיהיה מדה אחת לכל הלילות מה שייך אזהרה זו לכאן גבי בהעלותך את הנרות הוה ליה למכתב . ט) יערוך אותו . אותם הוה ליה למימר כנ"ל גבי נר תמיד . י) חקת עולם וגו׳ . תימה וכי חקת עולם היא זו והלא נתבטל בחורבן הבית . יא) מאת בני ישראל . אינו מובן . אם על ההדלקה קאמר . באהרן תליא מלתא ולא בישראל . ואם על לקיחת השמן . קודם הוה ליה למכתב . אלא ויקחו אליך . שהוא חק לבני ישראל . קלת מדקדוקים אלו תירצו המפרשים לפי שכלם בקדש . ואנחנו נבאר אותם לפי דרכו וכל אלה באחת יבוארו . כי ידוע מאמר רז"ל במדה שאדם מודד מודדין לו ופועל אדם ישולם לו . וכפי שהאדם מתנהג עצמו בהליכתו בתורת ה׳ ובעבודתו ובעשיית מצותיו באהבה . כן משלם לו ה׳ כגמולו . ואם התנהגותו הוא בדרך טבע העולם . עושה מצות כפי כח גופו . וכל מה שיוכל לעשות בכחו יעשה . אבל אומם הוא לחלישת גופו . ואם תכבד עליו העבודה בעשיית המצות . כגון לילך לבית הכנסת או לביהמ"ד להתפלל או ללמוד בימות החורף שהקור גדול או כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים . או לישן בסוכה אם העת קר . הוא פורש מזה . ולא יאבה לרדוף אחר קיום המצות למעלה מטבעו ומזגו . וכן בלימוד התורה ילמוד כפי ערך טבעו ומזגו . ואם יחלש לבו או יחטפנו שנה ילך לו לעסוק בצרכי גופו . ולא ירצה בשיבור כחותיו וטבע גופו לעבוד ה׳ יותר מטבעו . וכן בנתינת הצדקה . מפזר על המצות ונותן לצדקה בערך השגת ידו . ואם יזדמן לו לפעמים שיצטרך להוציא על המצוה ביותר מהשגת ידו כקניית אתרוג בכסף רב ולהלביש ערומים ולהשיא יתומים ביותר מהשגת ידו . יניח המצוה מלקיימה ולא יהיה מפזר ונוסף כפי ערכו . אבל מה שהוא לפי ערך כח גופו וטבעו ומזגו והשגת ידו . יעשה המצות וילמוד התורה ויתן לצדקה ולא יפחות כאשר בטבע העולם . כן הקב"ה מתנהג עמו כדרך טבע העולם . וכהטיבו לכל העולם ייטיב גם עמו ומברכו בברכת בני חיי ומזוני בדרך הטבע . אבל אם לפעמים יצטרך להעשות לו דבר שהוא חוץ לטבע העולם . למשל כאשר יפלו עליו לסטים ושודדי לילה . או אם יברח לו אל ארץ אחרת ויצטרך לעבור הנהר וכדומה . לא ישתנה עליו סדרי בראשית לסדר מערכת השמים בשבילו . כי פרי מעלליו יאכל כאשר עשה הוא כן יעשה לו מדה כנגד מדה . ויש אשר ימלא אדם שיתנהג עצמו אף בפחות מדרך טבע העולם . ולא יעשה מצות הבורא כי אם כשיגיע לו המצוה בלי שום טרחא של כלום ואין ילרו מסיב עליו . ומעט המעט יחסר ממונו . וכהזדמן לידו בקל עשיותו ולא יקשה לו אז יעשה . אבל אם יצטרך לטרוח בטרחות מה וכהפסדת ממון אף כדרך הבינוני אין יכול לעמוד בו ועזוב יעזוב התורה והמצוה מרוב אהבת גופו וממונו . ולבו חזק עליו ולא ירצה לנלח את ילרו אף במעט כלחון רק מפנק מנוער עבדו . שתיכף נעשה נוטר מן התורה והמצות . ונקרא פורש מן הצבור . וכמו כן מתנהגין אתו מלמעלה בפחות מדרך הטבע והשכל

רבינו בחיי

(כ) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד : ויקחו אליך. לשעה כי מפני שאמר בסוף הפרשה חק עולם הייתי אומר כי מצוה זו לדורות ולא לשעה ע"כ הוצרך לומר אליך לשעה לומר לך שהמצוה לשעה ולדורות. והזכיר שמע זית למעט שאר שמן שומשמין שמן אגוזים וכיוצא בהם. ואמר זית זך כלומר השמן הראשון פרט לשני ולשלישי. כתית שמן היוצא על ידי כתישה למעט שמן היוצא מאליו. למאור כתית למאור ולא למנחות. הראשון למנורה והשני

נחל קדומים

בני ישראל חרדה ילבשו מענין זה וישאו כמה ק"ו שלא לקלל עצמם בשום אופן. ועוד הגד להם ויקחו אליך רמז לפ׳ פרה דכתיב ויקחו אליך פרה אדומה שאם לא אמרת אם נטמא במה יהיה טהרתו לא היה טומאה בכהנים ושתים זו יהיו לזכרון תמיד שלא לפתוח פיו ושלא לקלל. וכבר אני בעניי בקונט׳ דברים אחדים דף צ"א כתבתי בזה והבאתי מהזהר הקדוש וע"ש ודוק. ואפשר לתת טעם לרמז האמור שכתב הרב מג"ע נח שת ואתה אמאי נכתב פה. במ"ש רז"ל במדרש ובס׳ הזהר דנח לא בקש רחמים על דורו ולפחות הי"ל להקריב הקרבן שהקריב אח"כ בתחילה ולכן משה רבינו ע"ה שהיה גלגולו תקן ומסר עצמו למיתה להציל לישראל וכד הוינא טליא רמזתי במאמר משה רבינו ע"ה מחני נא שהוא צירוף מנח אני ואחר זמן מצאתיו בגורי האר"י ז"ל ונמצא דלהיותו מנח הוצרך למסור עצמו ולומר מחני נא לתקן והיינו מנח אני ונתקיים שלא נזכר משה בפרשה זו. א"כ הרמז האמור קנה מקומו פה ואתי שפיר. להיות כי נח שת ואתה גלגולים ובמוט"ב תלתא כחדא שריין מזה נמשך ואתה

חומת אנ"ך

תצוה דנראה שזאת הפרשה היא סיום פ׳ תרומה ואינה פרשה בפני עצמה אלא היא מחוברת עם פרשת תרומה וכבר נזכר כמה זמני שמו הטוב בפרשת תרומה. ועל פי זה אפשר ליישב חקירה גדולה כי אמרו רז"ל בזהר ובמדרשים כי הפרשיות הם נ"ג פרשיות. והרב עיר וקדיש מהר"ס זכותו ז"ל הוקשה לו דהם נ"ד פרשיות והרב החסיד מהר"ש אבוהב ז"ל תירץ דפ׳ וזאת הברכה דל מהכא דנקראת בשמחת תורה ועל הרוב הוא בחול ואינה כשאר פרשיות שנקראות בשבתות עכ"ד ולא ריוה למאוויכו בזה ואינו טעם מספיק. אמנם לפי האמור דלכבוד מרע"ה רצה הקב"ה דפרשת תצוה נחשבת בסיום פרשת תרומה יש לומר דהיינו דאמרי רז"ל שהם נ"ג פרשיות דתרומה ותצוה נחשבות אחת ובמ"א כתבתי עוד בזה גם ברמז כתוב זה כתבתי בעניותי באורך בקונטרים אהבת דוד סוף דרוש י"ד בס"ד : למאור. ולא למאור לרמוז כי כאורו אז אורו עתה לא נתחדש דבר. או כנגד המאור שהארתי לישראל גם הם יאירו לי ע"ד למעשה ידיך תכסוף. או שהוציאו שמן זית בגוות יעקב אע"ה והיה ידוע להם כי אמר והיה אלהים עמכם.

מסורת הקריאה

כ"ד ב׳ : (כא) לפרכת, נמסר עליו ל׳ וחד לפרכת, ר"ל לית הלמ"ד בפתח וחד בשוא, (ויקרא כ"ד ג׳) : יערך, העי"ן בחטף פתח :

מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תפסיר הרס"ג

בין ידי אללה. רסם אלדהר לאגיאלהם. מן בני אסראיל:

תרגום אונקלוס

וּבְנוֹהִי. מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ. קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן.

תו"א מערב עד בקר. פסחים צ יומא טו ג

רש"י

(כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום:

שפתי חכמים

ואלו מניחין האחר טפחו של זה לצד טפחו של זה: ט דק"ל דכפסוק משמע דשיעור מערכה הוא מערב עד בוקר דכל הלילה יערוך הוא המערכה א"כ מתי דולק לכ"פ תן לה כמדתה שתהא דולקת וכו' וסוי כאלו אמר יערוך אותו אהרן ובניו בערך שיהא דולק מערב עד בקר לא שיערכנו מערב עד בקר ואע"פ שאין שיעור אלא לפי הפתילות שאם היו עבות לא יספיק אפי' לוג וי"ל לפי שהיה לנרות בית קבול לפתילות אי אפשר שיהיו עבי

ענין הדלקת הנרות

וכשכל העולם בנחת אז הוא בצער. וכדד ישב מחוץ למחנה. ובשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. ולרות רבות באין עליו ונגעי בני אדם. אמנם הירא וחרד לדבר ה' ורוצה בעבודת בוראו. לא כן הוא עושה. כי הוא אינו חושש לגופו וטבעו. ורוחו ונפשו אליו יאסוף אל נור עולמים ב"ה. אשר בראו יש מאין והוא מהפך עצמו מהיש אל האין ואומר לנפשו שתי ונעבורה ומטריח עלמו בטרחה יתרה יותר מכחו להשיג איזה מלוה ממלות ה' לעשותה. ועוסק בתורה יותר מלימודו ובמסירת נפשו לה'. ומכבד ה' מהונו יותר מהשגת ידו. וכשיגיע לידו ממלות היקרים כל אשר לו יתן בעד נשמתו לזכותה במלוה. ופושט את מלבושיו להלביש ערומים ולהשיא יתומים. וכשנותן לדקה לעני אינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו ליתן טרף לביתו או לא. והכל עבור כי למאה נפשו וכמה בשרו לאהבת ה' אלהיו. עד כי נכסוף וחפץ בכלות נפשו לה'. וכשעומד בתפלה נגד המקום נפשו אליו ישא והאיות שלו רצוא ושוב לדבק עצמו למקום שורשו מקום אשר לוקח משם בהשתוקקות רב ובתפילה ותשוקה גדולה. למול זה גם הקב"ה מתנהג עמו שלא בדרך טבע העולם. וכשרצה רבי פנחס בן יאיר לעבור הנהר תיכף נקרע לפניו. והי' לנגדו במים עזים נתיבה ללכת לדרכו. ור"ח בן דוסא אמר מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק. וכן הוה. ועליו היו אומרים אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רחב"ד. הרי כי אף שטבע העולם הוא להיות המים נמשכים והולכים. ושמן ידליק ולא חומץ. וכשיפגע ערוד באדם יהרגנו. ולהם עשה הקב"ה להנהיגם למעלה מטבע העולם. שיהיה הטבע נדחה מפניהם ואפילו בדורותינו כמה העין רואה בחוש נסים שנעשו ללדיקי אמת שנתהפך הטבע בפניהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ושם ה' נקרא עליהם שמהוה לנגדם התהוות חדשות ומשדד כל מערכת השמים ומזלות הרקיע בשבילם והכל עבור כי עז לדקתם ואמתתם בדרך ה' שלא בטבע כחי גופו ואדרבה מסגף עלמו בסיגופים גדולים כדי לזכך ולטהר ולהחליש כח הגוף כדי שיהא כלי נכון מקודש ומזומן להשראת הקדושה. ובדרך אלהי ישראל יקרא שמו על אדם הזה. כמו אלהי אברהם ויצחק ויעקב או אלהי ישראל. עבור הנסים ונוראות הנפלאים שנעשו לאבות העולם למעלה מהטבע. אברהם ניצול מכבשן האש וכדומה. וכמה נסים נעשו לאבותינו ביציאת מצרים ובים סוף ונפלאות שהיה להם במדבר והכל ראו כי אין קדוש כה' ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וזה פי' הפסוק ואהבת את ה' אלהיך וגו'. שתאהב את זאת שה' המהוה את כל ומעלה אותם מטבעם הוא יהיה אלהיך שיהיה שמו נקרא עליך כמו אלהי אברהם ועל ידך יתגדל שמו ויודע גדולתו בעיני הבריות. ומפרש הקרא במה תוכל לזכות לזה. ואמר כשתעבוד אותו ותעשה תורותיו ומלותיו בכל לבבך ואמרו חז"ל בשני ילריך ביצר טוב וביצר רע. ואף אם היצר הרע יראה לך חלישות כח ושבירת הלב ע"י עשיית תורה ומלות לא תחוש על כוחי גופך ותעבדהו יותר מכחך וטבעך. ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך תקיים בעלמך אומר לנפשי שחי ונעבורה. ומכ"ש בכל מאדך. בכל ממונך. ובכל חפליך לא ישוו בה לעזוב את מלות ה' עבור קימון ממונך. אם כה תעשה או ה' בחינת הויה שמהוה את כל הוא יהיה אלהיך שהנהגתך יהיה ע"י. לא בבחינת אלהים שגי' הטבע רק בלמעלה מהטבע ושמו הגדול יהא נקרא עליך כמבואר. ואחרי שבארנו כל זאת יתבארו כל הדקדוקים על נכון. כי הנה אמרו רז"ל על פסוק מחוץ לפרוכת העדות יערוך וגו' עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדותה. אמר רבא זה נר מערבי שנותנין בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. והוא כי חפץ ה' להראות חיבתו על עם בני ישראל היינו בהיותם על אדמתם. וע"כ הפליא נפלאותיו הגדולים בנר מערבי שהיה נותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים כדי שידעו ויראו ויבינו שהשכינה שורה בהם. והיה מתנהג עמם למעלה מטבע העולם והנהגתם בשם ה' המהוה ומשדד את המערכות בשבילם. ושמו הגדול נקרא עליהם אלהי ישראל שמו. ולמען יתקיים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כי כיון שהנהגתם בשם המהוה את כל ובשידוד כל טבע העולם ומזלות השמים מי הוא אשר לא יירא ויפחד מהם. ואך להעשות להם דבר נפלא כזה נריכים המה מקודם לעשות מעשיהם בקדושה ובטהרה ובטרחא רבה ויתרה למעלה מטבע העולם ולהשוות מעשיהם למעשה משה רבינו ע"ה שאמרו רז"ל ע"פ וירד משה מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לתוך ביתו אלא מן ההר אל העם. וזה שאמר הקב"ה למשה אחרי שרצוני לעשות במלוה זו נס נפלא לישראל שיוכר חיבתם. לכן אתה תלוה את בני ישראל ויקחו אליך. שהקיחה שלהם יהיה בבחי' שלך שישוו מעשיהם ומעשיך בזה בקדושה ובטהרה וזיכוך המחשבה שיהיה ראוים לעשות להם נס. וגם להטריח עלמם בטרחא יתרה להיות כתית למאור לכותשו במכתשת ולגרגרו בראש הזית. ומזה השמן יהי' למאור. כדי שעי"ז אוכל לשלם להם גמולם בראשם. להעלות נר תמיד. נר דייקא. שנר אחד יהיה דולק תמיד כל היום וכל הלילה כדי שידעו הכל כי יש ה' בישראל גדול שמו ולכן למאור ולא למנחות. כי דוקא בזה נלטוו לטרות בטרחא יתרה למעלה מהטבע כדי שיעשה להם נס עי"ז. וע"כ אמר הכתוב הנה עוד חיבה יתרה נודעת להם בזה שלא יהיה נס הזה בהסתר לבי"י לבד רק כל באי עולם. יעידון ויגידון בזה. וע"כ לויתי לקבוע מקום למנורה באהל מועד. מה שראוי היה לפי מעלת המנורה הטהורה שאל מול פני המנורה של נוטה יאירו שבעת הנרות העליונים כאשר כבאר להלן להיות מקומה לפני ולפנים במקום ארון הקדש. אך שם לא היה הנס נגלה ונראה לעין כל. כי אין רשות לבא שמה רק הכהן גדול לבד וביום הכפורים דוקא. ומאין היו כל באי עולם יודעין מחיבת ישראל. ואפשר גם מחוסרי אמנה מבני ישראל לא היו מאמינים בזה. לזה קבעתי מקום המנורה באהל מועד. ומחוץ לפרוכת מה שראוי היה להיות מכפנים לפרוכת. והטעם לזה כי הוא אשר על העדות כי הוא נעשה למען שיהיה עדות לכל באי עולם אף לא"ה שאינם מאמינים כלל לכן ניתנה במקום רבים וכולם ראו מפעלות ה'. הן הכהנים ששם מקום רגלי הכהנים והן כל הבאים לעזרה מעם ישראל או הנכרי שיבא מארץ רחוקה להתפלל אל הבית הזה כולם ראו אותם בפתחים המכוונים לאהל מועד. ע"כ אמר יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לומר תן לה מדתה. פי' לא על מדת החסרון לבד הקפיד הקב"ה שלא יפחות משיעורה. אלא אף על מותר השמן הקפיד שחלילה לו ליתן באחד מהנרות יתר ממדת חברותיה ובכל תוסיף קאי בכדי שלא יאמרו אותם שאינם מאמינים בנסי ה' שאהרן נותן שמן יותר בנר מערבי וע"כ דולק יותר. וע"כ יערוך אותו הכונה על נר מערבי ש... אותו לא יערוך רק שיעור שיהיה דולק מערב ועד בקר כמדת חברותיה ואז יודע שמה שדולק יותר מהם הוא עבור שהוא לפני ה'. כמאמר רז"ל שנר מערבי נקרא לפני ה' בחי' המהוה את כל וע"כ היה דולק מעת לעת שלם שלא בטבעו. ולכן אמר אשר על העדות. ולא ארון העדות כי קאי על נר מערבי שהיה עדות לישראל שהשכינה שורה ביניהם ולכן היה דולק לילה ויום. ועתה חזר הקרא לכללות הענין להזהיר לבני ישראל שיתנהגו תמיד בדרך הזה. וממילא כן יתנהג עמם בלמעלה מהטבע. וע"כ אמר חקת עולם היא לדורותם. שבכל דור ודור אעשה להם למעלה מטבע המזלות. ורק שהחקה הזאת היא מאת בני ישראל כפי הנהגתם הטובה כן שנהגתי עמם לעשות עמהם טובות וברכות הן בהטבע וגם למעלה מהטבע:

ואתה

רבינו בחיי

למנחות. ומנהג העולם מי שיש לו שמן רע דולקו בנר. ומי שיש לו שמן טוב נותנו לתבשיל ואוכלו אבל כאן בהפך הראשון שהוא הזך למאור והשני למנחות. ובמדרש כתית זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנה מקדש שני ת"כ שנה. והמדרש הזה ירמוז לשני מקדשים והיה ראוי לרמוז גם השלישי העתיד. אבל יתכן לומר כי המדרש הזה אפשר שירמוז על המקדשים שהיה זמנם קצוב, ולפי ששניהם עתידים ליחרב ולהיותם מרמס לכך נאמר הרמז בשניהם בלשון כתית שהוא לשון כתישה ומרמס אבל הבית השלישי העתיד אע"פ שלא בא בחשבון לפי שאין זמנו קצוב הנה נרמז במלת למאור והוא כלשון (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך. והוא הבטחה בבית השלישי בחזרת השכינה והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים כז) ה' אורי וישעי. ואמר עוד (שם קיח) אל ה' ויאר לנו. ולפי שאין זמן לעמידת בנינו אבל הוא עומד לעד לעולם לכך אמר להעלות נר תמיד כלומר כי מעלתו תמידית ושוב אינה פוסקת:

להעלות נר. שם הכלל כמו נרות. וכן (בראשית לב) ויהי לי שור וחמור. וכן (שופטים כא) כי נשמדה מבנימן אשה. וכן (יחזקאל א) ודמות על ראשי החיה. והיה ארבע חיות:

תמיד. שלא תשאר המנורה בלא נר. או יאמר נר שהוא תמידי, וירמוז לנר מערבי שהוא עקר כל הנרות שכל הנרות פונות כנגדו והוא היה פונה כלפי שכינה שהיא המדה העשירית וזהו לשון תמיד, והבן זה:

חומת אנ"ך

מחוץ לפרוכת קשה דפשיטא לא ידלק אלא במנורה המונחת שם ואין זה מענין ההדלקה. (אך כיון שאין האור בפנים אלא בחוץ משם תראה כי אין ההדלקה לצורכי.) מערב עד בקר הכתוב רומז לשני זמנים זמן הזכות להעלות נר תמיד בימי שמעון הצדיק אבל אח"כ מערב עד בקר לבד. חקת עולם ק' וי"ל חוזר לכהונה כמ"ש בתנחומא חביב עלי נרות כחוקות שמים היינו חוקות עולם. או כמ"ש בתנחומא נסים היה במנורה שלא היה כבה מר"ה עד ר"ה זהו חקת עולם. ובזה יובן מ"ש רז"ל שאמר הקב"ה לאהרן לגדולה מזו אתה מוכן כי היה בו נס גדול ונתקשה בו הרמב"ן ז"ל פרשת בהעלותך אלא שיקשה וכי בטלה מצות הדלקה ואולי לא היה זה אלא בנר מערבי או י"ל שהשמן היה קיים והיה מקיים הדלקה בחילוף פתילה חדשה. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: **להעלות** נר תמיד. כל הפרשה הזו פירשה רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י על התורה והוא ז"ל האריך ואני הדל ארדוף אציג דבריו ז"ל בקיצור נמרץ. ויקחו אליך אין קיחה אלא תורה שנאמר כי לקח טוב אליך שנקראת על שמך שמן דברי תורה שנותין כשמן זך כמכין א"ב מנפצ"ך כתית ת"ח שמכתתין רגליהם למקום תורה להעלות נר תמיד להעלות נשמתם באהל מועד ב"כ וב"מ מחוץ לפרוכת תורה שנע"פ אשר על העדות כל המשנה עדות על תו' שנכתב יערוך אותו אהרן זה גדול הדור דכתיב יקרה היא מפנינים מכ"ג ובניו אלו התלמידי' מערב עד בקר על שם והגית בו יומם ולילה לפני ה' שכינה שרויה ביניהם חקת עולם על שם לא תשכח מפי זרעו זהו תורף דבריו בקצור. ואפשר לרמוז על העשירים שיכולים לקנות התורה וידוע כי כל ת"ח גדול יש בו ניצוץ מרע"ה וזאת העצה לעשירים ישתתפו עם חכם גדול כיששכר וזבולון וזה רמז ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך לשון קנין שיקנו לת"ח גדול שנקרא על שמך כמ"ש רבינו האר"י ז"ל דהיינו מאי דקאמר בש"ס לפעמים משה שפיר קאמר דכל חכם גדול מאיר בו ניצוץ משה רבינו ונק' משה וזהו לזכות התורה הנמשלה לשמן כמו שהאריך רבינו אפרים ז"ל בפירושו גם שמן גימטריא שמים זית גימטריא עמו ברחמים עם הכולל כלומר שהקב"ה מן שמים נתנה לישראל עמו ברחמים ועיקרה ז"ך אותיות ואינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה להאיר כשמתו וזהו כתית למאור. והעשיר יכול לקנות התורה שילמוד לא מה שלמד כבר כמ"ש על הלל ושבנא וז"ש להעלות נר תמיד להבא וכלפי החכם הגדול שנשתתף עם העשיר אמר באהל מועד יערוך אותו אהרן רמז דיעביד עובדא דאהרן להרבות שלום ובשתים ועלתה לו הוא משה ואהרן משה על ניצוץ קדוש אשר בקרבו אור בו ואהרן רב חסד מטה ורוב ש' מחוץ לפרוכת וכו' כמו

ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ

תרגום אונקלוס

מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א. וְאַתְּ. קָרֵיב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ. מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי. אַהֲרֹן. נָדָב וַאֲבִיהוּא. אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: ב. וְתַעֲבֵיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ. לִיקָר וְלֵתוּשְׁבְּחָא: ג. וְאַתְּ. תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא. דְּאַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן רוּחַ חָכְמָה. וְיַעְבְּדוּן. יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן. לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: ד. וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן. חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא. וְכִתּוּנִין מְרַמְּצָן מַצְנְפָן

תו"א נכבוד. מגילה יב:

תפסיר הרס"ג

(א) ואנת איצ'א. פקדם אליך הרון אכ'יך ובניה מעה. מן בין בני אסראיל ליאמו לי. הרון. נדב ואביהוא. אלעזר ואיתמר בניה: (ב) ואצנע ת'יאב קדס להרון אכ'יך. לכראמה ופכ'ר: (ג) ואנת כלם כל חכים. אכמלת פיה עלם רוח אלחכמה. אן יצנעו ת'יאב הרון. לתקדיסה ליאם לי: (ד)והד'ה אלת'יאב אלד'י יצנעוהא. בדנה וצדרה וממטר. ותוניה מושאה ועמאמה וזנאר. ויצנעו

נוה שלום

כח (ג) כל חכמי לב. כל חכים, וכן תרגם כל חכם לב לקמן ומלת לב צחות בעברי. ונכללת בערבי במלת חכים. (ד) ומעיל. וממטר, ועל שם שמתכסים בו להגן מפני המטר נקרא כן. תשבץ. מושאה, (אלת'יאב אלמנקושה אלואן חסנה) ואבנט. וזנאר, (אלזנאר, כ'יט ג'ליט', ישר פי

אבן עזרא

אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה. על כן טעם הקרב אליך. וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון. שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל. ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית. ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה. וי"ו לכהנו לי. נוסף. כוי"ו חיתו שדי. בנו בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה. ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם לישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע: (ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש. או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיהם. ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם. כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: (ג) ואתה. וי"ו מלאתיו שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל. ואחר כן הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו. וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה. כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו הכתנת. ואחר כן שם המצנפת על ראשו. ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש. ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקודש כי אינו בגד. וקדמונינו הזכירו בעבור הרבים שמנה בגדי כהונה. ואין האורים ותומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים. ואחר כן חגר אותו באבנט.

רשב"ם

(ד) ואלה הבגדים וגו'. כולם מפורשים לפנינו: חשן. לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכים שהרי כפול היה: אפוד. לשון מלבוש שמתקשט בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ. כעין גומות גובות

בעל הטורים

(א) הקרב. ד' הכא. וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן וגם את אחיך וגו' הקרב הקרב את מטה לוי. הקרב אליך ואח"כ המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך הבגדים ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב נתונים נתונים המה לי: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ג"פ אהרן בפסוק רמז לג' כהנים שיטארו והם אהרן אלעזר ואיתמר. וג"פ לכהנו לי בפ' כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: (ג) חכמי לב אשר. בגי' יראת מי שמלא יראת השם והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה': (ד) ואלה הבגדים. ולא הזכיר מכנסים שלא היו לכבוד ולתפארת. ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד:

רש"י

(א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמור מלאכת י המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו ב בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנטדיא"ה בלעז (היילינקייט): (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: אפוד. לא שמעתי (שהוא לבוש) ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו. ולבי אומר לי שהוא חגור' לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורציג"ע (שורץ) שחוגרת השרות כשרוכבות על הסוסים. כך מעשהו ל מלמטה שנאמר (ש"ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד מ חגורה היא. וא"א לומר שאין בו אלא

שפתי חכמים

הפתילות אלא לפי שיעור הזה רא"ם: י כלומר לא מעכשיו שהרי הקרבתם לא היתה רק ע"י הבגדים והמשכן כדכתיב ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך וגו'. רא"ם: ב לכהנו אינו ר"ל שיעשנו כהן רק להכניסו בכהונה ע"י לבישת הבגדים וכדי להדביקו עם מלת לי הוסיף שיהא כהן לי וכדי לפרש ג"כ מלת לקדשו לו' שפירושו לקדשו הוא לכהנו כאלו אמר ואיך יקדשנו כשיכניסנו לכהונה וכו' מש"ה לא פירש זה לעיל גבי לכהנו לי: ל ר"ל לצד רגליו ולא לצד הראש ומה שפי' רחבו כרוחב גב איש לאו דוקא דהא לקמן פי' שהיה ג"כ מעט מכאן ומכאן: מ ר"ל מלבוש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) לכהנו לי. כל מקום שנאמר לי הוי לעולמים. כי לי כל בכור בבני ישראל עבדים. כי לי הארץ:

עיוני בגדי הקודש

(א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו'. כתב הכמ"ח צריך לדעת שינוי לשון הכתוב כזה לדבר בלשון הקרבה ולא בלשון לווי ואמירה כבשארי מקומות. והנראה כי בדבר של גדולה צריך שאדם לסרב אף במקום שאסור לסרב כי צריך שידע שאינו ראוי לגדולה זו. עד אחר שמפצירין בו נוכרח הוא לעשות את דבר המלך. וגם אהרן היה מסרב בדבר זה וסירובו היה שלא חפץ לקחת גדולה במקום אחיו. כי בשבעת ימי המלואי' שמש משה במשכן ואמר בלבו מאן דלביש מדא ילבוש מדא. ולזה אחר אומרו למעלה ואתה תצוה את בני ישראל אומר הכתוב כי הגם שלבני ישראל ודאי די בלווי הזה ומעלמן יעשוהו כהלכה. אך את אהרן אחיך אף שדבר מצוה אתה מצוה לו מ"מ ואתה הקרב וגו' אתה מוכרח לקרבו בידים שיעבוד העבודה. כמאמר חז"ל (ילקוט רמז תקכא) משלו משל למה הדבר דומה למלך כ"ו שנשא אשה והיתה מתביישת לפניו נכנסה אחותה אצלה ואמרה לה הגים דעתך כולאי ושמשי את המלך וכו' כך אמר משה לאהרן הגים דעתך בא ועבוד העבודה וכו'. כי כ"כ גדולה היראה והבושה באהרן מלפני הקב"ה עד שלא היה אפשר לו לעשות כאשר לוהו מפני האימה והוכרח משה ללמדו דעת להגים דעתו לשמו ית' בכדי לעבוד עבודתו ע"כ אמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך שאתה מוכרח לקרבו מצד שתי בחינות. א) אליך נוגע הדבר לפי שאינו רוצה לקרב עבורך וע"כ אתה מוכרח לקרבו בידיך ולהראות לו שאין בלבך עליו. ב) את אהרן. כי אהרן ידוע מאז בירא תו ובושתו מלפני ואתה מוכרח להגישו אל המזבח בידיך. גם יתבאר הכתוב ע"ד מאמר חז"ל הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים. בזכות שמחה אהרן לכל הגדולה הזה עבור משה על ששמח עליו בלאתו לקראתו. וזה אומרו ואתה הקרב אליך את אהרן. כלומר בזכות מה שעשה אהרן אליך ששמח בלבו על גדולתך ולא נתקנא בך ואין אני מקפח שכר כל בריה לכן תקרבו לגדולה הזאת:

(ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו'. כתב הרב כ"י הזכיר גם כאן שני נוכחיות „ואתה תדבר". לפי שכל חכמי לב שעשו הבגדים וכן כל עושי המלאכה אשר היו עם בצלאל קבלו שפע החכמה באמצעות משה. וע"כ אמר הקב"ה למשה ואתה תדבר

חומת אנ"ך

(ב) ועשית בגדי קדש. אלו דברי תורה שמלבישים את האדם ע"ד שאמרו ומלבשתו ענוה ויראה. חכמי לב אשר מלאתיו לשון יחיד קאי ללב. חשן אפוד מעיל מצנפת אבנט כתנת ששה כנגד ששה סדרי משנה. ועשו את האפוד. אפד גימטריא פה מה אפוד מגיד עתידות כך ונביא לבב חכמה חכם עדיף מנביא. שני ושש משזר מעשה ס"ת ישרה זוכה ליכנס כמה"ש שרגליהם רגל ישרה שתי כתפות חוברות על שם וקנה לך חבר קרי ביה וחבר בפתח. וחשב אפודתו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וזהו כמעשהו ממנו יהיה כלומר נותנין לו שכר כאלו עשה מעשה. ולקחת שתי אבני שהם על שם תורה שבכתב ותורה שבע"פ ופתחת עליהם שמות בני ישראל שתלמד להם התורה עד שתהא חקוקה בלבם ו' משמותם כלומר הללו עוסקים בתורה שבכתב והללו עוסקים בתורה שבע"פ כלם נתנו מרועה אחד ושמת את שתי האבנים ר"ת ואשה ר"ל ישא אשה ויעסוק בתורה. ושתי שרשרות זהב טהור כל מה שאמר הקדוש ב"ה התיר לנו כנגדו. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י. ולפי דרכו ז"ל אפשר לרמוז קאת ועשית בגדי קדש ד"ת שמלבישים האדם ובזה יכניע היצה"ר שהם מצד עשו ות' סט"א בכח יו"ד הרומזת לחכמה וזה רמוז בתיבת ועשית שם אתה מוצא עשו ת' שהם סט"א ויו"ד חכמה להפרידם ולסלק כחם מעליך והלבש אותך

נחל קדומים

תצוה שלא נזכרת כי בחשקך לתקן נח מסרת עצמך ולזה לא נזכרת בפרשה: א (ב) ואתה הקרב אליך. ואתה תדבר אל כל חכמי לב. וא:זה תצוה את בני ישראל כן הוא במסרה ודרך אסמכתא אפשר שראיתי לרבינו אפרים ז"ל שכתב דלפי שהי"ל למשה להיות כהן וכשלא רצה ללכת בשליחות הקב"ה עשה אהרן כ"ג לכך לא נזכר משה בפרשה זו שיש בה בגדי כהונה ונתנה לאהרן

מרפא לשון

שאר שמן הראוי למנחות ושל מנורה הוא שמן זך. כח. ג) אשר מלאתיו רוח חכמה, דאשלימית עמהון רוח חכמה. ה"ג דלא כנ"א עמיה, ומלת חכמה קרא ותר' ויש עליה מסורת ה' מלאתיו, ואמלא, וימלא אתו, וכל הנשים, ויהושע בן נון. ד) ואלה הבגדים וגו' חשנא ואיפודא ומעילא וכתונין מרמצן מצנפן והמיינין. ה"ג ג'

מסורת הקריאה

כח (א) ואתה, נמסר במס"ג ד' בטעם פזר וסי' א' דין, ב' ואתה הפקד את הלוים (במדבר א' ג') ג' אביך הקשה (מ"א י"ב ד') ד' ואתה אל תירא דירמיה (ל' יו"ד) וא' ובאת אתה (שם ל"ד ו'):

מצנפת ואבנט ועשו בגדי־קדש
לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי:
ה והם יקחו את־הזהב ואת־
התכלת ואת־הארגמן ואת־
תולעת השני ואת־השש: פ
ו ועשו את־האפד זהב תכלת

תרגום אונקלוס

והמינין . ויעבדון לבושי
קודשא . לאהרן אחוך .
ולבנוהי לשמשא קדמי :
ה. ואנון יסבון ית דהבא .
וית תכלא וית ארגונא .
וית צבע זהורי וית בוצא :
ו. ויעבדון ית איפודא .
דהבא . תכלא וארגונא .

תולדות אהרן

וכם יקחו את . כתרא

תפסיר הרס"ג

ת׳יאב קדס. להרון אכ׳יך. ולבניה ליאמו לי: (ה) והם יאכ׳דו אלד׳הב. ואלאסמאנגון ואלארגואן. ואלצבג׳ אלקרמז ואלעשר: (ו) ויצנעו אלצדרה. מן ד׳הב ואסמאנגון

נוה שלום

אלוסם). (ו) חשב. חאד׳ק אומן מובהק.

אבן עזרא

ואחר כן הלבישו המעיל. ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו. כי החשב מהאפוד. ובעבור החשב נקרא אפוד. והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה. ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו. כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת. וכמוהו וילבישהו בגדים וכבר הלבישהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו : (ה) והם. חכמי לב העושים נאמנים הם : (ו) וטעם האפוד. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב. יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן. כי משה לא עשה רק אפוד אחד. והנה כתוב אפוד ירד בידו. ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע. כמו הגישה האפוד. ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד. כי יראה כי מקרה היה. ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד. ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא ממיני פשתים. ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני. ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים. וככה כתוב במשפט האורים לפני ה׳. ואין טענה מן הגישה האפוד. כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן. וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ולתומים. וכתוב תמיך ואוריך. והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר. והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו בחושן המשפט עם האפוד והארון. והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אפוד משה, וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן. כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן. וזהו מעשה החרש הוא. לא מעשה משה. ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן. והזכיר הטורים. ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים. והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים. כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם. והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות. כי לא נקרא השן משפט רק בעבור האורים שהם עליו. ועוד שאלה אחרת כי לא

רשב"ם

הוא עשוי : מצנפת. כובע בראש כדכתיב וצניף מלוכה : ואבנט. אזור. לפי הפשט. מכנסיים לא הוצרך להזכיר כאן שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד : (ו) ועשו את האפוד. אפוד וחשן זקני פירשם. אך

שפתי חכמים

נ ר"ל על המעיל : ס ר"ל לכהן ודעת רש"י דכל אפוד הוא ל׳ קישוט וכל חשב שכתוב בבגדי כהונה פי׳ חגורה הוא : ע ומעילים כודאי לבוש הוא א"כ אף אפוד לבוש הוא : פ רש"י נקט מלת מעיל שכפ׳ ומפרש לה : צ דעת רש"י כזה שלא תפרש מצנפת מה שקורין בל"א הויבן שהוא שוכב על הראש שלזה אין לו כיפה אלא מצנפת דקרא כעין כובע שהוא קשה ויש בחללו ככיפה : ק פי׳ שהמגבעות של כהנים הדיוטות ג"כ מצנפת הם כדאיתא בפרק הממונה נטל מצנפת של אחד מהן הרי שהמצנפת קורין להם מגבעות גבי כהנים הדיוטים וכא מצנפת במקום מגבעות ומאחר שהמגבעות מתרגמינן כובעים למדנו שמצנפת כמין כובעים הן ופעם נקראת מצנפת ע"ש שלופף ראשו כצניף ופעם מגבעות ע"ש שמכסה ראשו ככובע רא"ם : ר דק"ל דבגדי קדש משמע דמשעת עשייתן הן קדש והא לא הוו קדש אלא לאחר לבישתן שהרי לשם אהרן ובניו נעשו ומתרץ מתרומה וכו׳ : ש פי׳ בניו והם לא ישוב על אהרן ובניו הסמוכים לו אלא על חכמי לב האמור למעלה ומפני שמלת יקחו המורה על קנין אינו נופל על האומנים כי הם אינם עושים אלא מלאכתן הוצרך לפרש שהלקיחה הוא ל׳ קבלה שיקבלו מהם לעשות הבגדים ומפני שאין מקבל בלתי נותן הנותן לו הוסיף מן המתנדבים את הזהב וכו׳ : ת פי׳ המשבצות היו נתונות בכתפות במקום שהיו קבועות אבני השהם : א פי׳ הן העבותות הזהב וכשתוחבן בטבעות נמצא שיש לכל אחד שני ראשין והוא כפול במשבצות האפוד פירוש במשבצות שבכתפות לפי שכל מה שמחובר לאפוד קרוי אפוד והכתפות גם הם מחוברין לחשב האפוד : ב פירוש הטבעות

רש"י

חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) נ ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגום אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש ס שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפיד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגום יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים ע כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (ש"ב יג) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים : ומעיל. הוא כמין פ חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל חלוק העליון : תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלעז קוראין אותו קשטונ"ש (קאזטען) : מצנפת. כמין כיפת צ כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן ק כובעין (עי׳ יומא כה): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד : בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי ר יעשו אותם : (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן ש המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים : (ו) ועשו את האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחושן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים. וישגה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ הקורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני ת כתפיו ושתי עבותות הזהב התחובות בשתי טבעות שבחושן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועי׳ במשבצות לימין וכן שני ראשי א השרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החושן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על ב זה.

עניני בגדי הקודש

תדבר אל כל חכמי לב . ואתה דייקא . כדי שיקבלו אצילות אור השכל ממך . ואמר אשר מלאתיו רוח חכמה . ר"ל אע"פ שבאמת אני מלאתיו רוח חכמה כי ה׳ יתן חכמה מ"מ מאחר שהשפע יגיע להם באמצעותך יקרא הכל על שמך . לכך נאמר ואתה . ממהות עלמותך ותוספות חכמה שכך תדבר אל כל חכמי לב להשפיע עליהם . ומדאמר חכמי לב לשון רבים הל"ל אשר מלאתים רוח חכמה . נוכל לומר שמלאתיו חוזר כלפי משה . לפי שמלאתיו רוח חכמה ע"כ הוא יאציל מחכמתו על כל חכמי לב . וזה אינו נאמר הש"י למשה מדלא אמר אשר מלאתיך רוח חכמה . אלא הפסוק מפרש לנו מהו זה שאמרתי למשה ואתה תדבר אל כל חכמי לב למה אני תולה הדבר במשה לפי שמלאתיו רוח חכמה . ואח"כ חזר הקדוש ברוך הוא ואמר למשה כנוכח ועשו את בגדי אהרן וגו׳ ומלת אשר משמש לשון דאת כמשפטו בכמה מקומות :

ופתחת

נחל קדומים

שנתרצה לילך בשליחותו עכ"ד ולפי דבריו נמצא שלא נזכר שמו כמו דרך תוכחה שהוא גרם שנתנה הכהונה לאהרן לפי שסירב ופרשה זו בשבח בגדי כהונה. אמנם רבינו שלמה אסתרוק ז"ל דרך דרך זו אמנם כתבה לשבח משה דלהיות בפרשה זו נזכרים בגדי כהונה לא רצה הקב"ה לכבוד משה רבינו לעשותה פרשה מצויינת ותחילת דיבר כשאמר פרשיות דכתיב וידבר ה׳ לאמר צו את בני ישראל וכו׳ ועשו בגדי קדש וכו׳ רק עשאה כצורת פרשה הנמשכת להקודמת כאלו טפלה היא ומחוברת לאחרת וז"ש ואתה תצוה וכו׳ נוסף על ענין אחר קודם עכ"ד וכל זה נסמוך במסרה ואתה תצוה שלא נזכר שמו של משה רבינו. ולא תימא מפני שאמר מחני נא משום דהוא מסר עצמו על ישראל והפליא לעשות ואביו אהבו. ותו דהיה מוכרח לקיים למסור נפשו משום נח דלא בעא רחמי. וא"כ אינו מן הראוי שלא יזכר שמו דהוי בצד מה כמו עונש. אמנם הטעם הנכון דכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לעשות לו בגדי כהונה ומשו"ה לא נזכר לפי שסירב. וכ"ת גם זה נראה כמו עונש לז"א ואתה תדבר אל כל חכמי לב כלומר

חומת אנ"ך

בגדי קדש ענוה ויראה וחכמת לב טהור. ועשית את האפד האפוד גימטריא הפה כי בתורה תקון הפה כמ"ש בערכין והטעם כי קנה אדה"ר לא נפגם וקול התורה מקנה שלא נפגם תקון לדיבור אסור כמ"ש בעניותנו בדרושים בס"ד וחשב אפודתו הרב ז"ל פירש דמחשבה טובה וכו׳ ואפשר לומר גרגיר קטן במ"ש המפרשים טעם דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולא מחשבה רעה דמדתו יתברך לשלם הוא לבדו הטובה אבל מענותנותו יתברך רצה שהרעה לא תתפרע אלא ע"פ בית דין כמש"ה ה׳ נתן לענין הטובה במדת רחמים. וה׳ הוא ובית דינו לקח לענין שאינו טוב. הנה כי כן לענין הטובה שהוא לבדו יעשה מחשבה טובה הקדוש ב"ה מצרפה למעשה כי הוא לבדו יודע המחשבות והוא משלם גם על המחשבה. אך מחשבה רעה להעניש צריך ב"ד והב"ד אינם יודעים מחשבות וצריך שהוא כ"י יעיד ואין אב מעיד על בנו ולכן מחשבה רעה אינו נענש עליה. אך בע"ז שיצא מכלל בן כי הואיל הלך אחר ע"ז אז מעניש על המחשבה דהוא

מסורת הקריאה

הקרב, הקו"ף בלא דגש: אליך, הנגינה בלמ"ד: (ו) זהב, ב׳ בטעם מס"ק, ר"ל ב׳ בטעם תלישא גדולה א׳ דין, ב׳ לקמן פסוק ט"ו.

וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת
יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר:
ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו
כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר:
ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם
וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת

תרגום אונקלוס

צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר. עוֹבַד אוּמָן: ז. תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפִין. (י״ב מְלַפְּפָן) יְהוֹן לֵיהּ. עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף: ח. וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דַּעֲלוֹהִי. כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי. דִּדְהַב. תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט. וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא. וְתִגְלוֹף עֲלֵיהוֹן. שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י. שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן. עַל אַבְנָא חֲדָא.

תולדות אהרן

ששה משמותם. סוטה לו:

בעל הטורים

(ו) ושש משזר. בגימטריא שלשים ושנים חוטים וכנגד התורה המתחלת בבי״ת ומסיימת בלמ״ד: (ז) אל שני. ג׳ הכא ואידך לך לאות אשר יבא אל שני בניך בעלי. וילך שני ככרים וגו׳ ויתן אל שני נעריו בנעמן. בני עלי היו מבזין הכהונה שנאמר בה אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדם שביקש אדמה לעשות מזבח נתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים: (ט) שתי אבני שהם. כנגד ב׳ לוחות שהם במילוי שי״ן ה״י מ״ם בגימטריא הלוחות: (י) ששה משמותם על. ר״ת שמע שאמרו שמע ישראל וגו׳:

רשב״ם

אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו: (ז) שתי כתפות וגו׳. האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו. וזהו שכתוב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו. שהחשב עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בגוף האפוד והכתפות הללו שתיהם חוברות ממש מכל וכל ומכסים את כל הגוף של אדם.*ואחריו ממתניו ולמעלה. וזהו שכתוב פעם שנית וחובר שמלבד שדיו הכתפות אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה. חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד. והחשן לפניו על לבו ורת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ומלמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד.*תמצא כל גוף הכהן מכוסה באפוד המחובר לחשן ולכתפות האפוד. שאם לא היו חוברות הכתפות יחד אלא כמו שתי רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו. א״כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהיו נופלות הכתפות ומתפרדות והחשן נופל: אל שני קצותיו.*שמחוברין לאחריו של כהן אל קצות האפוד העליונות מעל החשב: (ח) וחשב אפודתו. שבחשב הי׳ חוגרו ומחברו. כדכתיב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו:

רש״י

ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק להשב האפוד ולא יהא נד ובכלל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצין פתילים מהם וטוין אותן חוט של זהב עם שש חוטין של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט של זהב עם כל אחד וא׳ ואחר כך שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ״ח וכן מפורש במס׳ יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו׳. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי״ש בלע״ז (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבור אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואח״כ מחברם: (ח) וחשב אפודתו. והגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת המינים: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו:

שפתי חכמים

שהכתפות היו לצד חוץ והטבעות שבחשן היו לצד פנים ואח״כ מרכסן פי׳ מחברן בפתיל תכלת כדי שלא יהא נד ובכלל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) ופתחת עליהם. ולקמן כתיב והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל וגו׳ א״כ קשו קראי אהדדי אלא מלמד שלא היו האותיות בולטות כי אם שקועות בתוך האבנים ונמצא בולטות מבפנים למעלה מן השטות הילך והילך מן האותיות לפי זה תמצא השמות על האבנים והאבנים על השמות:

בתולדותם

תפסיר הרס״ג

וארגואן. וצבג׳ קרמז. ועשר משזור צנעה׳ חאד׳ק: (ז) ולהא גיבאן מכ׳ייטאן. תכון עלי׳ טרפיהא: (ח) ושפשג אלצדרה אלד׳י עליהא. כצנעתהא יכון מת׳להא. מן ד׳הב ואסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז ועשר משזור: (ט) וכ׳ד׳ חגרי בלור. ואנקש עליהמא. אסמא בני אסראיל: (י) סתה מנהא. עלי

גוה שלום

(ח) וחשב. ושפשג, וכן תרגם אבן גנאח, והוא כמו חגור שחוגר בו

אבן עזרא

נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים. כי כתוב לאורים ולתומים. ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים. והנה דברים רבים הם. ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש. ואלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה. וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן. רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון. והפתח שיוכל לבא אל הסוד. שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות. וחשב האפוד הוא המישור על אמצעיתו. על כן הששה על כתף השנית. ואלה הם כפי המחשבה. על כן הם באבן אחת. על מספר בני ישראל. ועל שמותם כתולדותם. וככה הששה השניים. רק המשפט איננו כפי החלוק בלב. רק כפי החלוק למראה העין. ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת. והיה החשן. כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך. אז יתנום מחוץ אל החשן. והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד. ואין ככה אבני החשן. כי השהם הם לזכרון. ומשפט בני ישראל על אבני החשן. ומלת אורים מגזרת חמותי ראיתי אור. ותומים שהם תמימים. והאורים לא התומים זהב וכסף היו. והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל. והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים. ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת. ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי׳ הספר כלו. כי לא יבيננו מי שלא למד ספר המדות. וסוד מלאכת שמים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (ט) ואבן השהם לבנה. ובארמית בורלא. ולשון ישמעאל בלאור. ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים. כי הגאון תרגמם

נחל קדומים

דאדרבא שינה מפרשיות אחרות להראות כי הוא נמשך לקודם כמו ואתה תדבר אל כל חכמי לב שהוא מבואר נגלה דנמשך עם הקודם דכתיב ועשית בגדי קדש ואתה תדבר וניכר שהוא נמשך לדיבור הקודם. גם זה לכבוד משה רבינו לומר דפרשה זו היא נמשכת לקודם כמדובר: ח (ג) וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו רמז כי האפוד מכפר על ע״ז ובע״ז מחשבה רעה מצרפה למעשה וז״ש וחשב אפודתו מחשבת ע״ז כמעשהו דגם המחשבה כמעשהו.

מרפא לשון

בגדי זהב מתר׳ בל׳ יחיד וג׳ בגדי לבן בל׳ רבים ונראה הטעם לפי שלא היו בגדי זהב אלא לאהרן בלבד. ז) שתי כתפות חברת, תרין כתפין מלפפן. ה״ג בכולהו וצ״ע למה תר׳ זכו״ן. אל שני קצותיו.

חומת אנ״ך

כ״י מעיד שחשב מחשבת ע״ז ומענישין על המחשבה. זה תורף דברי המפרשים אשר שמענו ונדעם. ומזה נמשך דהקב״ה רואה הטובה שעתיד לעשות האדם ומרחם עליו. אבל אם עתיד לעשות רע דן באשר הוא שם כי הב״ד לא בכל ענין ידעו העתידות ולכן הוא דבר שוה לכל לדון באשר הוא שם. וזה רמז קראין וחשב אפודתו פי׳ תקונו כמעשהו דמחשבה טובה מצרפה למעשה וז״ש ממנו יהיה כ״י משלם הטוב הוא עצמו והוא יודע המחשבות ולכך מחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה. ולקחת שתי אבני שהם חידושי תורה שבכתב ותורה שבע״פ שחידשו גדולי החכמים וצריך לאומרם בשמם כמ״ש בנזיר קמאי ובתראי אמרינן ומציעאי לא אמרינן וזהו ופתחת עליהם על אותם החידושים שמות בני ישראל מיעוט רבים שנים קמאי ובתראי אשר חידשום והו חובה ואם רצה להזכיר מזכיר כמ״ש בירושלמי אם אתה יכול לשלשל השמועה עד משה רבינו וכו׳ וז״ש ששה משמותם יכול להזכיר הרבה על האבן האחת על חידוש בתורה שבכתב או בע״פ כתולדותם פ׳ ופ׳ וכו׳.

ואת־ששמות הששה הנותרים
על־האבן השנית כתולדתם:
יא מעשה חרש אבן פתוחי
חתם תפתח את־שתי האבנים
על־שמות בני ישראל מסבת
משבצות זהב תעשה אתם:
יב ושמת את־שתי האבנים על
כתפת האפד אבני זכרן לבני
ישראל ונשא אהרן את־שמותם

תרגום אונקלוס

וְיָת שְׁמָהָת . שִׁתָּא דְאִשְׁתָּאֲרוּ . עַל אַבְנָא תִנְיֵיתָא כְתוֹלְדָתְהוֹן : יא. עוֹבַד אוּמָּן אֶבֶן טָבָא . כְּתָב מְפָרַשׁ כִּגְלָף דְּעִזְקָא . תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא . עַל שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל . מְשַׁקְּעָן . מְרַמְּצָן בִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן : יב. וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא . עַל כִּתְפֵּי אֵיפוֹדָא . אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל . וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן . קֳדָם

תולדות אהרן

כתולדותם . שם : פתוחי חותם שם פח :

תפסיר הרס"ג

אלחגר אלואחד. ואלסתה אלאסמא אלבאקיה. עלי אלחגר אלת'אניה כתיאלידהם: (יא) צנעה' כ'רט אלגוהר. כנקש אלכ'אתם. תנקש עלי אלחגרין. אסמא בני אסראיל. ואצנעהא. תחיט בהא עיון מן ד'הב: (יב) וצייר אלחגרין פי גיבי אלצדרה. חגארה' ד'כרא לבני אסראיל. ויחמל הרון אסמאיהם. בין ידי אללה. עלי

נוה שלום

ומחזקו. (יא) מעשה חרש. צנעה' כ'ארט אלגוהר, אומן בחרשת אבנים טובות, ובקצת העתקות השוו לתרגום. ובחרשת אבן מבלי הבין ע"ל (לא ה) (יג). משבצת. עיונא, בספר השרשים לרד"ק העתיק תרגום זה ופירש בו שהוא מעשה רקמה עשוי

חלק הדקדוק

מעשה חרש. תיבת חרש תאר ובסמוך הריש פתוחה מן הדגושים. ולולי הריש היה דגוש לכן לא תשתנה תנועתו בסמיכות כמשפט כל הדגושים. (הרי"ב): יב) על כתפת. הפ"א רפה בכל התיגאן וכן כולהו דלקמן: יח) ויהלם. הה"א

אבן עזרא

כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה. כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום. ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה. כי ידוע כי חמש הם גווני העינים. הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור. והנה בעבור היות האדום האמצעי ימצא על מינים רבים. ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ותשם בפוך עיניה. וזה לא יתכן שלא יהיה גו"ן נופך שרש. כי הוא על משקל אודם. וחכם גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח. מגזרת הולם פעם. והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אוחלמה אל חלמה. והוא אבן שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלמות. ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן. כי יש אבן המושכת את הברזל. והמעמדת את הדם. והבורחת מהחומץ. והנשברת לעולם על משולש:

רבינו בחיי

(טו) ועשית חשן משפט מעשה חושב. כך היה מעשה החושן אורג בגד מעשה חושב מן התכלת ומן הארגמן ותולעת שני ושש, והיה לוקח חוט א' של זהב ונותנו על ד' חוטין של תכלת וכופל הז' חוטין כאחד וכן

רשבים

(יא) מעשה חרש אבן. דבוק הוא לכך הרי"ש פתח חרש של אבן. אומן לפתח ומשקל דגש הוא כמו גנב לכן החי"ת קמוצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פתוחי* אותיות של חותמות שעושים בטבעות: (יב) על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צוארו מכאן ומכאן* ונקפלות לפניו ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות ויש בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שאפרש

בעל הטורים

(יב) שמותם. ב' במסורה דין ואידך ואלה שמותם במרגלים מלמד שהיו המרגלים כולם כשרים ומשה בירכם ע"פ השם:

רש"י

(י) כתולדותם. כסדר שנולדו ו' ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השניה גד ואשר יששכר זבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של ד אבנים. חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם יב) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש ה כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמות. כמו ו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב במשבצות ז שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמלאת המשבצות סובבות את האבן סביב ומחבר

שפתי חכמים

ג תקן כזה שלא תפרש כתולדותם מי שהעמיד תולדות תחלה או כמספרם בכל תולדות שבמקרא לכן פי' כסדר שנולדו והוה פי' כתולדותם כהולדם: ד תקן כזה שחרש הוא סמוך לאבן שפירושו אומן של אבן ואמר של אבנים במקום של אבן להורות שמלת אבן הוא שם המין לא של אבן אחת כי האומן לא נקרא אומן בעבור אבן אחת: ה ופי' כגלף כחקיקה. ופי' עזקא טבעת והודיענו בזה שפירושו פתוחי הטבעות שבהם נעשו החותמות שהחקיקה אינה אלא על הטבעת ולא על החותם והוסיף כ"ף הדמיון שלא תאמר שתחתום על האבני' פתוחי טבעות החותם ואין הדבר כן אלא הדמיון הוא כי מפורש היכר האותיות כמו האותיות החרוצות בטבעות הם ניכר ומפורש כך האותיות החרוצות על שתי האבנים בשמות בני ישראל יהיה ניכר ומפורש: ו פי' שתפתח האבנים עם השמות שהרי אין האבנים חקוקין על השמות: ז פי' כאלו אמר מוקפות המשבצות לא שהאבנים נוסבות המשבצות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) כתולדותם. פירש"י כסדר שנולדו אודם לראובן ופטדה לשמעון וכן לכלם ואין זה נראה לרבי' תם שהרי לסדר לידתן לא יהיה לשם דן כי דן הוא בן חמישי ליעקב ובספר יהושע ויקראו שם העיר לשם על שם דן אביהם ונראה לפרש דכסדר תולדותם כסדר לידת האמהות כל בני לאה תחלה ובני בלהה אחריהן ובני זלפה אחריהן ואח"כ בני רחל ואז תמצא לשם לדן וישפה לבנימין כמו שייסד הפייט בקרובץ של פורים נלפה מישפה תבנית יוסף ובסוטה מצאתי דמסיק בענין אחר דמסיק בפ' ואלו נאמרין אמר רב כהנא כדרך שחלוקין כאן פירש בהר גריזים ובהר עיבל כך חלוקין באבני אפוד כי שתי אבני אפוד היו לו לכהן גדול על כתפיו א' מכאן וא' מכאן ושמות של י"ב שבטים

עניני בגדי הקודש

(יב) ושמת את שתי האבנים וגו' אבני זכרון וגו' לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון. כתב הרב במ"ח מה שזכר כאן שתי זכרונות אבני זכרון ועל שתי כתפיו לזכרון. נראה כי שתי זכרונות היה בדבר. אחת הזכרון אשר לפני ה' וכמחז"ל שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור לדקתם לבניהם לכפר על עונות בני ישראל לכל פשעיהם וחטאתם כמחז"ל אפוד מכפר על עון ע"ז וכו'. והשנית הוא מה שהיה הכהן גדול בעצמו מגין עליהם עי"ז ונשא אותם עליו כאב הנושא את בנו על כתפיו להצילו מכל מכשול רע בירא[תו] שלא תגוף באבן רגלו. והוא להגן עליהם גם מן היסורי' ומכל דבר רע וכמחז"ל בפסוק ונשוא פנים. זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא וכו'. כי אף שהיה האפוד מכפר על עון ע"ז מ"מ לא למחות העון מכל וכל להציל אף מהיסורין בעון גדול וחמור כזה. ולזה היה הכהן גדול נושא אותם כאב את בנו להגן עליהם בכחו וזכותו ובבקשת רחמים עליהם תמיד להמתיק הדין מעליהם מכל וכל להגן אף מן היסורים. והוא אומרו אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני ה' שזה היה הזכרון האחד לבני ישראל במה שנשא את שמותם לפני ה' שיזכור ה' זכות השבטים לזרעם אחריהם שלא יכלה זרעם ח"ו מעון ע"ז ואף לא מהיסורים. ולזה היה זכרון השני שהוא על שתי כתפיו לזכרון דוקא על כתפיו ולא במקום אחר להורות הדמיון שזה שצריך לישא את ישראל על כתפיו כאדם שמרכיב את בנו על כתפיו להגן עליו ולהצילו מכל רע ומחיה רעה ומהכשל בבור ובאבן. וכן לדורי דורות הנה הכהן גדול היה מוכרח להגן עליהם מכל וכל בזכותו ובאופן שיהיה ראוי להיות ס' ית' נושא פנים לדורו בעבורו:

מרפא לשון

על תרין. ה"ג ובנ"י לתרין ונ"א בתרין. יא) מעשה חרש אבן, אבן טבא. כל אבן מתוקנת באיזה אופן נאות תקרא אבן טובה בתרגום כמו שת"י במלכים א' ז' אבנים יקרות אבנין טבן, שלשה טורים גזית, תלתא סדרין דאבן טבא. פתוחי חותם, כתב מפרש כגלף דעזקא תרגמו כמו פיתוחי פיתוח חותם, והיה ראוי לתרגם גלף מפרש כגלף דעזקא אלא שלא רצה לכפול הלשון ונקט כל' הכ' לקמן ט"ל ל. ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם ועמשי"ת לקמן בפ' לו. מוסבות משבצות, משקען מרמצן. ה"ג אמנם הפתח בהם הוא במקום שורק והראוי להיות כן משוקען מרומצן. ובקדמוניות

חומת אנ"ך

ושמת את שתי האבנים ר"ת ואשה דצריך לישא אשה ליחד קנה"ו שהם רמז לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ ולכן נרמזו בתיבות ושמת את ג' האבנים דצריך לכמוד בטהרה כמ"ש סוף תנחות ואמרו פ"ו ביבמות שרוי

מסורת הקריאה

והנגינה בה"א: (יא) חרש, נמסר במס"ג ג' פתחין, ר"ל שהרי"ש בפתח, א' דין, ב' חרש עצים (ישעיה מ"ד י"ג) ג' חרש ברזל (שם מ"ד י"ב) וסי' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא, עובדא הוא דין דסמיך למלת מעשה תרגומו עובדא, דקיסא הוא תרגום של עצים. פרזלא תרגום של ברזל, והטעם ברי"ש: אבן. הנגינה באל"ף:

תרגום אונקלוס

יְיָ. עַל תְּרֵין כִּתְפוֹהִי לְדוּכְרָנָא: יג. וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב: יד. וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי. מְתַחְמָן. תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן עוֹבָד גְּדִילוּ. וְתִתֵּין. יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: טו. וְתַעְבֵּיד. חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבָד אוּמָּן. כְּעוֹבָד אֵיפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּיהּ. דַּהֲבָא. תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי. וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ: טז. מְרַבַּע [י"ב מְרוּבַּע] יְהֵי עִיף. זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵיהּ:

שמות כח תצוה

לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃
שני ס יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃
יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת
תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה
אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־
הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ
זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ טז רָבוּעַ
יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃

תולדות אהרן

יומשים. יומא עא: ועשית חשן. יומא עב זבחים פח ערכין טז: כמעשה אפד. יומא עב:

תפסיר הרס"ג

כתפיה ד'כרא: (יג) ואצנע עיון מן ד'הב: (יד) וסלסלתין מן ד'הב כ'אלץ. מעתדלתין תצנעהמא צנעה' צ'פר. ועלק אלסלסלתין אלמצ'פורתין עלי אלעיון: (טו) ואצנע בדנה מהיאה צנעה' האד'ק. כצנעה' אלצדרה. מן ד'הב ואסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז. ועשר משזור תצנעהא: (טז) וליכון מרבעא מצ'אעפא. טולהא שבר

אבן עזרא

ומלת (יד) שרשרות. כפול הע"ן. ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות. ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן.

רבינו בחיי

היה עושה חוט א' של זהב עם ו' של ארגמן וחוט אחד של זהב עם ששה של פשתן, וזהו שכתוב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש כ"ח חוטין שכתוב (שמות לט) וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשו בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מלמד שחוט של זהב כפול בתוכם. ארכו של חושן שתי זרתות ורחו זרת וכופלו לשנים נמצא זרת על זרת מרובע וקבועים בו ארבעה טורים אבן וכל אבן ואבן היה מרובע. ומפתח שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים. ראובן היה מפותח על אבן אודם. שמעון על פטדה. וכן כולם. ומלבד י"ב שבטים שהיו כתובים על י"ב אבנים הללו היו כתובים שמות האבות אברהם יצחק יעקב ושבטי ישרון. וכסדר הזה היו כתובים ראובן א' על אודם. שמעון ב' על פטדה. לוי רה"ם על ברקת. יהודה י' על נופך. יששכר צ' על ספיר. זבולן ח' על יהלום. דן ק' יע"ק על לשם. נפתלי ב' על שבו. שבט"י על אחלמה. אשר יש"ר על תרשיש. יוסף ר"ן על שהם. בנימין על ישפה. הרי לך בכל אבן ואבן ששה אותיות להורות כי ששת ימי המעשה תלוים בי"ב שבטים. והיו באבני חושן ע"ב אותיות כי י"ב פעמים ששה הם ע"ב והם כנגד ע"ב אותיות של השם הגדול להורות בזה קיום העולם שנברא בע"ב שעות שהרי העולם נברא ביום שנאמר (בראשית

בעל הטורים

(טו) חשן משפט. שמכפר על עוות משפט ומה משפט ביום אף שאלת אורים ביום:

רשב"ם

לפנינו אצל ציץ שכתוב בו קודש לה': (יג) ועשית משבצות זהב (טהור). כעין טס של זהב שיש גומות באמצעותיו להכנים בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת צפה שדומה לגבול לסוף. כעין* גומין שעושין בראשי החגורו' של משי כדי שתכנס במשבצות: (יד) מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בענין אחר התובות זו בתוך זו בעין לולאות לכך צריך לפרש שלא היו עשויות*[אלא] כעין חבלים שלנו: ונתתה את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדיין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעום. ולפנינו מפרש ששני ראשיהם של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנתונים במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: (טו) חשן משפט. לפי שנותנים בהם האורים והתומים שמגידים משפט ישראל וצרכיהם כדכתיב ושאל לו במשפט האורים לכן קרוי משפט: (טז) כפול. כענין כים.

רש"י

המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ח ויזכור לצדקתם: (יג) ועשית משבצות. מיעוט משבצות שתים ולא פי' לך עתה כפ' זו אלא מקצת צרכן ט ובפ' החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות י אלא כאותן שעושין כ לערדסקאות שקורין אינשינשייר"ש (רויכפאס) (בילה כב): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעותן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתתה האמור כאן ל' צווי אלא ל' עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוהו על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיעך מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יזוקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו ל אמת דריסנמ"ע בלעז (הוזפירען) שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות בעלי הדין וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש ל' בירור מ דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחמשת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות

שפתי חכמים

ח לא שיהא אהרן נושא כדי שיזכור את השם תמיד כי פתוחי השמות הם סבה שיהיו נזכרים ולא שיהיה השם זכור. (נח"י) והא דלא פי' כן על אבני זכרון לבני ישראל משום דהתם י"ל דזכרון קאי אאבני אבל הכא כתיב שמותם לפני ה' וגו' לזכרון משמע שפיר שיהא הקב"ה וכו': ט והוא שיהיו השרשרות תחובות כהן אבל לא פי' שיהיו ראשי השרשרות תחובות במשבצות שעל שתי כתפות האפוד מלמעלה והשניה תחובות על טבעות החשן מלמטה כדי שלא יזח החשן מן האפוד כו' רא"ם: י למלאות מים: כ פי' שקין שקושרין בחבל קטן: ל פי' כל דבר שהי' מסופק בידו אם לעשות אם לא הולך אצל חושן המשפט וכו היו כל האותיות מאל"ף בי"ת והיו האותיות בולטין ונעשו תיבה וכאותו תיבה היה נכתב אם לעשותם אם לאו: מ ר"ל משפט משמש ג' דברים ואחד מן הלשונות גמר דין ומשפט

דעת זקנים מבעלי התוספות

כתובים עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו דכתיב ששה משמותם וגו' ואין ראשונה כתולדותם לפי שיהודה מוקדם ונ"ל דבהם כתיב הנותרי' מכלל דהראשונים לא היו כסדר תולדותם. ועוד מסיק התם וחמשים אותיות היו כ"ה על אבן אחת וכ"ה על אבן השני רבי חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך חלוקין כאן חלוקין באפוד אלא כדרך שחלוקין בואלה שמות בני לאה כסדרן בני רחל כסדרן א' מכאן וא' מכאן ובני השפחות באמצע אלא מה אני מקיים כתולדותם כשמות שקרא להם אביהן ולא כשמות שקרא להן משה ראובן ולא ראובני וכן דכתולדותם לא קאי אלא אאבני אפוד ולא אאבני חשן ולאבן ראשונה דוקא ולא לשנייה כדפרישית תן לחכם ויחכם עוד:

(טז) כפול. אומר מוהר"י ז"ל ששניהם היו זה על זה ובעליון היו קבועים האבנים והתחתון דבוק עמו לחוק שלא יתקלקלו

נחל קדומים

מפרשים: טז (ד) זרת ארכו וזרת רחבו לבטל כח עשו שהוא בדמיון האצבע הקטן שהוא זרת. כי ישראל נמשלו לגודל דכתיב ודגל"ו עלי אהבה וגודלו עלי אהבה וכמו שהגודל אינו בסדר אצבעות אלא נפרד לבדו כן ישראל לבדם והאצבעות הם רמז לד' מלכיות. והאצבע קטנה היא זרת רמז לעשו הבא באחרונה דכתיב הנה קטן נתתיך בגוים שהוא זרת קטנה שבאצבעות ועליו נאמר זרוע רמה תשבר ר"ת זרת וכתיב זבח רשעים תועבה ר"ת זרת שלא יקבל המשיח דורון מאדום כמשז"ל והחשן היה זרת ארכו לבטל כחו. מס' קדמון כתיבת יד. ולפ"ז אפשר לרמוז כי חשן אותיות נחש והוא רומז לעשו לבטלו ולבטל מהותו זרת וס"ת זרוע רמה תשבר רעה רמז חרבה עמלק המן ודוק ועיין מדבר

חומת אנ"ך

צלא אשה שרוי צלא תורה: (טו) ועשית חשן משפט. חש"ן גימטריא משיח דכתיב לא למראה עיניו ישפוט. אבל אתה צריך ה' כמספר זהב תכלת ארגמן תולעת שש שהם שני עדים ושלשה דיינים. רבוע דין ד' שומרים. כפול. טוען ונטען וזר"ת גימטריא תרי"ג שהכן דין אמת כמקיים

מרפא לשון

גרסי' משקען מרמצן המים בשורק לשון קל. יג) ועשית משבצות, מרמצן. פי' הרמב"ן ז"ל (לעיל כה ז) מרמצן הוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן מלשון חז"ל (שבת צ' עא) ומפקי ליה ברמצא דפרזלא (שם קא עא) כגון דבזעה ברמצא דפרזלא וכמו שעושים גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתראה מכל צד ולא יטמן יפיה והדרה בתוך הגומא וכו' ופירוש מוסבות משבצות שיעשה רמצי זהב סביב (ולפי התרגום) שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותם ואוחזין בהם מלמעלה ע"כ ונכון ומה שהקשה עליו הרא"ם ז"ל שאין פירוש זה נופל על ושבצת הכתנת שש כלל נר' שאינו קשה שיתכן לפרש שלא יארגנה כדרך האריגה שתי וערב אלא מעשה תשבץ שחוט אחד נכנס בתוך חוט אחר ושובץ אתו כדרך שאורגים הכובעות ובתי ידים ורגלים ואפי' לפי פירושו שישים על הכתנת חתיכות חתיכות של שש מאוחזות ומדובקות יתכן שיקרא דיבוק זה רימוץ שיהיה ע"י רמצאות של חוטים ופי' כי אחוזי השבץ לפי זה חולי שמרגיש בבשרו כמו רמצאות מתאחזות בו ותרגומו ארי אחדני רתיתא פתרון

יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה
טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה
וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר
הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר
הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃
כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם
וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ
בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ
עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר
שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן
שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב

תו"א פרשים ושהם. מגילה יב: במלואתם. סוטה מח.:

תרגום אונקלוס

יז. ותשלים ביה אשלמות אבנא. ארבעה סדרין דאבן טבא. סדרא קדמאה. סמקן ירקן וברקן סדרא חד: יח. וסדרא תנינא אזמרגדין [י"ג אזמרגדין] שבזיז וסבהלום: יט. וסדרא תליתאה. קנכירי טרקיא ועין עגלא: כ. וסדרא רביעאה. כרום ימא ובורלא ופנתירי. מרמצן בדהב. יהון באשלמותהון: כא. ואבניא. יהוין. על שמהת בני ישראל. תרתא עשרי על שמהתהון. כתב מפרש כגלף דעזקא גבר על שמיה. יהוין. לתרי עשר שבטין: כב. ותעביד על חושנא. תכין מתחמן עובד גדילו. דדהב דכי:

תפסיר הרס"ג

וערצ'הא שבר: (יז) ואנצ'ם פיהא. ארבעה סטור מן נצ'אם אלגוהר. אלסטר אלאול. יאקות אחמר וזמרד ואצפר: (יח) ואלסטר אלת'אני. כחלי ומהא ובהרמאן: (יט) ואלסטר אלת'אלת'. גזע וסבג ופירוזג: (כ) ואלסטר אלארבע. אזרק ובלור ויסף. ותכון מעיינה בד'הב פי נצ'אמהא: (כא) ולתכון אלתגארה עלי אסמא בני אסראיל. אד' הי את'ני עשר נצ'יר אסמאיהם. כנקש אלכ'אתם אסם כל אחד עלי חגרה. תכון לאת'ני עשר סבט: (כב) ואצנע לאלבדנה. סלאסל מעתדלה צנעה' צ'פר. מן

נוה שלום

עינים עינים. (יז) אדם, יאקות אחמר, אבן יקרה מבהקת ולפי שאבן זו יש לה גוונים הרבה לפיכך פירש הגוון האדום כלשון המקרא, פטדה זמרד (מן אלהגאר אלכרימה אכצ'ר אללון) יברקת. ואצפר, אבן יקרה צהובה כמראה הזהב. (יח) נפך. כחלי אבן יקרה שחורה כעין הפוך, וכן בספר השרשים לאבן גנאח תרגם נפך יאקות כחלי. (כ) תרשיש, אזרק, אבן יקרה כעין התכלת, ושאר שמות האבנים העתיקם אבן גנאח כתרגום הגאון ונזכרו בספרי מבארי הלשון.

חלק הדקדוק

בקמ"ץ חטף בכל התיגאן: כ) וישפה. הפ"א רפה בכל התיגאן וכולהו שארא. וכתב רד"ק כי הקמץ רחב והשו"א נע ושכך קבלו קריאתה. ע"ש בס' חלק הדקדוק וכ"כ הר"י ן' מלך והיה לך לאות תיבת ישפה שביחזקאל כ"ח שבא שופר ביוד כי היא בטעם זקף ולא כן כאן שבאה באתנח ולעולם כי קריאתן שוה: (כא) תהיין, באזלא ר"ת): כב) שרשרת גבלת. השו"א שבריש נע מפני הגעיא שבשי"ן וכ"ה

רבינו בחיי

ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וששת ימי המעשה ע"ב שעות יש בהם י"ב שעות בכל יום. וזהו שאמר הכתוב (תהלים פח) אמרתי עולם חסד יבנה כמנין חס"ד. ולמדנו מזה שהעולם שנברא בע"ב שעות מתקיים בזכות השבטים שבהם ע"ב אותיות:

(כ) משובצים זהב יהיו במלואותם. כלומר האבנים יהיו במלואותם

רשב"ם

לפי שנותנים בתוכם האורים והתומים: *(יז) ומלאת בו. גומר' להושיב בהן האבנים: (כב) ועשית על החשן שרשות

בעל הטורים

(יז) ד' טורים. כנגד ד' דגלים וד' אמהות. ככל אבן היה שש אותיות כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם. שמעון ב'. לוי כה"ם. יהודה י' דיצחק. יששכר צ'. וזבולן ח'. דן ק' יעק מיעקב. נפתלי ב'. גד שבטי. אשר יש"ו. יוסף ר"ן. ובנימין לא היה צריך צירוף כי היה בו ו' אותיות: (כ) ישפה. בני' בנימין בן יעקב שישפה היה לבנימין:

שפתי חכמים

דכתיב גבי חושן המשפט גמר דין דהיינו לשון בירור דברים: ב ר"ל כסדר שילדו האמהות כלומר מי שהיתה תחלה בלידה ולא כשגיח על הסדר שנולדו השבטים שהוא ראובן שמעון לוי יהודה כסדר תולדותם האמור בחשן ויהיה לפי זה יששכר וזבולון קודמים לדן ולנפתלי ויבא שגם דן יהיה כתוב על האבן שמו לשם כמו דכתיב בספר יהושע ויקרא ללשם דן כשם דן אביהם. רא"ם האריך ואני קצרתי: ם שלא תאמר שלא לעשותן אלא על החשן אבל לא לעשותן במקום אחר ולתקנן בו כמו שמפרש רש"י בסמוך: ע וה"פ שעשה

רש"י

מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים ב אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כולם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו ם כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק ל' שרשים ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשום ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בל' עברית כשלשלת ע בל' משנה: גבלת. היא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן שכל גבול לשון קצה אשומי"ל בלעז (זויס): מעשה עבות. מעשה

דעת זקנים מבעלי התוספות

יתקלקלו האבנים הקבועות בחקק המשבצות שבתוך העליון וכן תניא בתורת כהנים בפ' וכי תקריב קרבן מנחה ועשית חשן משפט כו' יכול כשם שזה כפול כך זה כפול ת"ל זהב לזהב הוא שוה ולא לכפלו פירש ולא להיות האפו' כפול כמו החשן וגם פירש רש"י גבי ונתת אל חשן המשפט את האורים והתומים פירש אורים מלשון מדינות כמו באורים כבדו ה' תומים לשון גבולים ששם כלה התחום שהיה כלת בחשן תחום וגבול ומצריו של כל שבט ושבט בתוך אבן שלו וז"ש הכתיב משפט בנ"י שלא יוכלו לערער זה ע"ז כלום ובימי יהושע כשהטילו גורל נפל הגורל כמ"ש בחשן וגם הכהן היה מכוין ברוח הקדש ובשעת מלחמה ובעת הצורך היו עולות האותיות ואוטרות וטשיבות להם כל שאלתם: טהור

נחל קדומים

קדמות מערכת ד' אות ח': יז (ה) ומלאת בו מלואת אבן. ד"פ אבן הם רי"ו גבורה סוד ויסע ויבא ויט ג"פ ע"ב הם רי"ו והם י"ב אבנים כנגד י"ב צירופי הויה שבכל חדש מנהיג צרוף א' וכן בי"ב שעות היום וי"ב שעות הלילה בכל שעה גובר צרוף א'. י"ב צרופים אלו הם מ"ח אותיות כנגדם מ"ח קרשים במשכן ולכן אמרו רז"ל רבות בנות עשו חי"ל זה משה ואת עלית זה משה חי"ל זה משה שהקים מ"ח קרשי המשכן בגימטריא חיל ואת עלית זה משה דכתיב את עושה לי עלית בגי' ת"פ בגי' הדעת עם התיבה שמשה היה בסוד הדעת ולכן נזכרו בתורה כ"ד פעמים האבות ביושר בסוד אור ישר וכ"ד פעמים האבות למפרע בסוד אור חוזר והם מ"ח פעמים וציוה על הונאת הגר מ"ח פעמים בזכות אברהם

מסורת הקריאה

(טו) זהב, ב' בטעמא ובענין מס"ק, עין לעיל פסוק ו': (יז) בו, הבי"ת רפי: מלאת. מלעיל בלמ"ד: (יח) ויהלם, היו"ד בקמץ א"ת ומ"ש: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא במ"ם: (כ) וישפה, היו"ד במתג והשי"ן בשוא נע והפ"א בצירי ורפי: (כא) והאבנים,

מרפא לשון

ענין זה לא פירוש מלה. יז) אדם פטדה וברקת, סמקן ירקן וברקן. ה"ג ע"מ סלקן צמחן ובדפוסים גרסי סמקן ירקן ע"מ חמדן ואשבן וכ"ה גירסתינו בתרגום ש"ה ע"פ ידיו גלילי זהב לוי גליף על ברקן ועפרן וב' גירסאות אלו נכונות ואין ביניהן חילוק ולשון זה ישנו בל' ערבי כתאר רצואן עלואן או ראציאן עאליאן, ובזה תבין תרגום משקוף, שקפא שהוא כמו בל"ע סאקפא. חי) נפך, אסמרגדין, נ"א אזמרגדין. כ) תרשיש, כרום ימא. פי' קדרות הים, כרום ל' קדרות ושחרות כדמתר' בהפ' ט"ב קדרתי אתחפיאו אפי אכרום אלא שלשון אכרום הוא מל' נפעל כמו נתכרכמו כמ"ש הערוך וימא הוא תרגום תרשיש אבל מלת כרום היא תוספת לפרש טעם שנקראת האבן הזאת בשם הים ואמר מפני שהיא

חומת אנ"ך

תרי"ג מצות. ומלאת בו ד' טורים נגד ד' אזהרות. ספיר ספירת דברים שלא ישמע דברי בעל דין אחד קודם לחבירו. לשם שבו שלא יאמר לא' שב אלא לשניהם שם שבו. ויש פ"ה שלא יאמר לאחד קצר דבריך. ואח"כ שלא יאמר חבירי מחייב ואני מזכה. רבי' אפרים ז"ל בפירו' כ"י והוא האריך ז"ל:

טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי
טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב
עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת
תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה
עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃
כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ
אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־
שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד
בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב
וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִּתְפוֹת

* בפת״י האפד חסר ו׳

תרגום אונקלוס

כג. וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא . תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב . וְתִתֵּין . יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא . עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא : כד. וְתִתֵּין . יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב . עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא . בִּסְטְרֵי חוּשְׁנָא : כה. וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן . דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי . תִּתֵּין עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא . וְתִתֵּין . עַל כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי : כו. וְתַעְבֵּיד . תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב . וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן . עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא . עַל סִפְּתֵיהּ . דִּלְעִבְרָא דְּאֵיפוֹדָא לְגָיו : כז. וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב . וְתִתֵּין יָתְהוֹן . עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע

תפסיר הרס״ג

ד׳הב כ׳אלץ: (כג) ואצנע להא חלקתין מן ד׳הב. ואגעלהמא פי טרפיהא: (כד) ועלק (י״ג וגעל) צ׳פירתי אלד׳הב. עלי אלחלקתין אלתי פי טרפי אלבדנה: (כה) וטרפי אלצ׳פירתין אלאכ׳רתין. תעלקהמא עלי אלעיון. פתציר עלי גיבי אלצדרה מן מקדמהא: (כו) ואצנע איצ׳א חלקתין מן ד׳הב. ואגעלהמא פי טרפי אלבדנה פי חאשיתהא. אלתי אלי גאנב אלצדרה מן דאכ׳ל: (כז) ואצנע איצ׳א חלקתין מן ד׳הב. ואגעלהמא

רבינו בחיי

משובצים זהב והכתיב יצוה שיהיו האבנים על הזהב והאותיות על האבנים, והיו שבעים ושתים אותיות כנגד שבעים ושתים שמות, ויש בכאן התעוררות גדולה על מעלת התורה כי היא יקרה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה כי מפני שהכסף והזהב חמדת בני אדם והאבנים היקרות למעלה מן הזהב על כן בא הכתוב לעורר כי התורה עולה על כל הקנינים כלם שהרי הזהב בסיס לאבנים היקרות והאבנים בסיס לאותיות, ומן דרך לעשות בסיס מן הנקלה לנכבד ואם כן האותיות עקר הכל שבהם נברא העולם שכל הקנינים נמצאים בו:

ספורנו

(כא) והאבנים תהיין על שמות בני ישראל. כשיקדישם המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים. שתים עשרה על שמותם. ותהיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו. וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכתנה מזה לזה:

(כב) גבלות. לא שרשרות להאריך ולקצר:

(כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד:

רשב״ם

גבלות. הם שרשרות שעל המשבצות האמורים למעלה: (כג) ועשית על החשן. על שתי קצותיו העליונים* שתי טבעות להכנים בהן שתי העבותות ושני קצותם הנתונים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד ועדיין צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה עד שמחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות א׳ מכאן וא׳ מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על סוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד* והחשן מלמעלה. היו של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה. כשיבא פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן אז החשן מלמעלה והאפוד מלמטה:

רש״י

קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שהוא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן פ שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבותות הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי צ לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב׳ ראשיהם של כל אחת ואחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובו׳ למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתתה. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובכן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב׳ טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. ק של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שהשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד

שפתי חכמים

שלשלות להיות לו לשרשרות: פ אלא ודאי פי׳ לצורך החשן ואף כו׳: צ פי׳ בפר׳ עשיית החשן שם לא נזכרו העבותות: ק לאפוקי שלא יהיה כלפי המעיל:

נחל קדומים

ראש הגרים שהכיר לבוראו בן מ״ח שנים וקיים כל התורה כלה שנקנת במ״ח דברים וכנגדם נתן משה ללויים העוסקים בתורה מ״ח ערים ואמרו בירושלמי כי ד״פ הקים י״ב אבנים הרי מ״ח וכתב הרב המורה כי מ״ח צורות הם ברקיע הגלגלים ואמרו במדרש הנעלם פ׳ בראשית כי מ״ח טפות יורדות מג״ע של מעלה וכנגדם הם מ״ח נביאים שנבאו לישראל והתורה נתנה במ״ח בריתות בסיני ומ״ח בריתות באהל מועד ומ״ח בריתות בערבות מואב ג״פ מ״ח בגימטריא קדם דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו קד״ם מפעליו מא״ז בגימ׳ מ״ח וגם ארז״ל כל פרגמטיא של משה לא היתה אלא באז דכתיב קדם מפעליו מאז אז זה משה. מצנפת י״ו אבנט ל״ב אמה הם מ״ח אמות רמז למ״ח זה גם הם סוד יובל גם סוד האלף בציור יו״י חלוקה י״ו למעלה י״ו למטה הם ל״ב. ומן המצנפת שבמוה הם י״ו אמה תחתיהם ל״ב שיניים וכן הי״ד י״ד פרקים והכף והזרוע הם י״ו פרקים ב׳ ידות האדם הם י״ו י״ו הם ל״ב של אבנט. ס׳ קדמון כ״י (ודע שראיתי בו כמה הקדמות שהם במנ״ע ופנאי לא היה לי לראות על כל פרט בילקוט ראובני):

מסורת הקריאה

הנגינה בנר״ן: (כו) ועשית, דין ברביעי ודבתריה (בפסוק שאח״ז) בזרקא וסי׳ ר״ז ראשי תיבות רביע זרקא, גליון המ״ג: על שפתו, מס״ק ב׳ בטעם זקף גדול, דין וחברו בפ׳ פקודי ל״ט י״ט: (כז) ועשית. עין פסוק כ״ו, והנגינה בשי״ן: כתפות. הכ״ף רפה:

הָאֵפוֹד מִלְמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת
מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃
כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו*
אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת
לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח
הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן
הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ
לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־
חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־
הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ
לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה
תָּמִיד׃ שלישי ס לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל

*מטבעתיו קרי

שלישי (בספרי תימן)

תרגום אונקלוס

מִלְקֳבֵיל אַפּוֹהִי. לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי. מֵעִלָּוֵי. לְהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: כח. וְיַחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא. מֵעִזְקָתֵיהּ. לְעִזְקָת אֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכִילְתָּא. לְמִהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵיפוֹדָא. וְלָא יִתְפָּרֵק חוּשְׁנָא. מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא: כט. וְיִטּוֹל אַהֲרֹן. יָת שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּחֹשֶׁן דִּינָא. עַל לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא. לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ל. וְתִתֵּין בְּחֹשֶׁן דִּינָא. יָת אוּרַיָּא וְיָת תּוּמַיָּא. וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן. בְּמֵיעֲלֵיהּ לִקְדָם יְיָ. וְיִטּוֹל אַהֲרֹן. יָת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ. קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: לא. וְתַעֲבֵיד. יָת

תפסיר הרס"ג

באיזא גיבי אלצדרה מן אספל. ממא ילי וגההא. אמאם תאליפהא. פוק שפשגהא: (כח) ויחבכונהא. מן חלקהא אלי חלק אלצדרה בסלך מן אסמאנגון. חתי תציר פוק שפשגהא. ולא תזול ענהא: (כט) ויחמל הרון אסמא בני אסראיל פי אלבדנה אלמהיאה. עלי צדרה פי דכ'ולה אלקדס. ד'כרא בין ידי אללה דאימא: (ל) ואגעל פי אלבדנה אלמחייאה. אלאנואר ואלצחאיח. ותכון עלי צדר הרון פי דכ'ולה בין ידי אללה. ויחמל הרון. היאה' בני אסראיל עלי קלבה. בין ידי אללה דאימא: (לא) ואצנע ממטר אלצדרה (נ"י

נוה שלום

(כח) וירכסו, ויחברו לשון חיבור בחוזק וכת"א ופירוש רש"י ודלא כראב"ע. (ל) חשן המשפט. אלמהיאה, וכן תרגם כל לשון משפט שאצל החשן שענינו תכנית וכמו שתרגם כמשפטו אשר הראית בהר, את האורים ואת התמים, אלאנואר ואלצהאיח, תרגם המלות כפשוטן

אבן עזרא

גם מלת חשן קשה: (כח). ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: (ל) ונתת. טעם משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל. רק פי ראשו בתוך המעיל. וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים. כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו

רמב"ן

(כח) ולא יזח החשן. לשון נתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י. והקרוב אלי כי הוא כמו יסח. מן בית גאים יסח ה'. ובוגדים יסחו ממנו. ענין נתיצה ונתוק בחלוף הסמ"ך והזי"ן. כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים. ונתצתם את מזבחותם עם נתטו נתיבתי. וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהנתץ. יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתץ את המשמר. ואולי גם כן ולמזח תמיד יחגריה להרס ונתיצה. יאמר שיחגור הקללה תמיד עד שיהרס

תולדות אהרן

ולא יזח. יומא עב מכות כב חולין ו: והיו על לב. ערכין יז: ועשית את מעיל. יומא עח:

בעל הטורים

(ל) אורים ותומים. בגי' אור ישראל. חשן המשפט. בגי' מכפר (על) הרהור הלב: את האורים ואת התומים. בגי' שם בן שבעים

רשב"ם

(כח) וירכסו. ויחברו: (ל) את האורים ואת התומים. כעין השבעות* של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בחשן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שמגדת: (לא) מעיל האפוד. שלובש עליו את האפוד.

שפתי חכמים

ר ר"ל לחשב שבאפוד: ש פי' הכתפות היו מחוברים על החשב ברוחב והטבעות נתונים למעלה מהן בסוף החשב ונמצא שהיה סוף החשן מגיע לתחלת החשב משום שנאמר ממעל לחשב האפוד:

רש"י

האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות לזה ליתן בראשן השני שהוא מחובר ר לאפוד והוא שנא' לעומת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת ש החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול מתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עב) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר אם לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל

עניני בגדי הקודש

(לא) ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. לפי שהמעיל מכפר על לשון הרע ע"כ היה כולו תכלת כי תכלת דומה לים וע"י התכלת יזכור את הים וממנו יראה וכן יעשה כי בים נאמר ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבא ולא תוסיף וגו' וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים

נחל קדומים

ל (ו) ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. פירש"י כתב שם המפורש היה נותנו בתוך כפלי החשן וכו'. והרמב"ן כתב כדברי רש"י וכתב דזה חסר בבית שני והר"ם הלוי הפליא לתמוה על הרמב"ן שבבית שני היו יודעים שם המפורש ואמאי לא כתבוהו והאריך בזה. ולק"מ דידוע דיש נקודות שונות וצירופים משמות הקדש לשם המפורש. ולא ידעו בבית שני סדר וניקוד שמות אורים ותומים. ותו שהרמב"ן כתב שהקדוש ברוך הוא נתן זה הכתב מן השמים למשה רבינו ע"ה ואינו מעשה אדם והארכתי בעניותי בזה קצת בפ"ע יומא דף ע"ה ע"ש: לב (ז) והיה פי ראשו בתוכו וגו'. רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל דרוש דרש הני קראי על לה"ר במת"ק ודש"ן עדיו הלא בספרו. ואפשר לרמוז כי תיקון ללשון הרע הוא התורה ובודאי שהיא תורה לשמה ליחד הדודים והתורה נקראת ראש כמשז"ל ולכן במעיל שהוא מכפר על לשון הרע רמז. והיה שהוא יחוד קבה"ו הרומז לו"ה שבשם ולהמשיך מוחין י"ה והוא והיה

חומת אנ"ך

(לב) שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג. רמזו המקובלים שפה גימטריא שכינה ושאר התיבות ר"ת פ' ופ' ס"ת לי' ותיבת כפי מפריד עכ"ד ואפשר כפי גימט' הוי"ה דאלפין שם מ"ה ושם אדני כי מ"ה אדני גימטריא ק"י ותיבת כפי גימטריא ק"י והוא יחוד קבה"ו. ואפשר שלזה חי יוסף הצדיק ק"י שנה כי הנה מלך שמנים שנה וראיתי בספר כ"י שלא היה מלך שמנים שנה כיוסף ואפשר שמלך שמנים שנה לפי ששמר יסוד גימטריא שמנים וזה רמזתי בעניותי שזה כתנגא יעקב וכן מזרקה רוח הקדש בפי השבטים ואמרו עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים עוד גימטריא שמנים יוסף לפי ששמר יסוד שנקרא חי וכי הוא מושל אותיות שלום שהוא יסוד בכל ארץ מצרים ערות הארץ והיסוד קדוש שלט בערות הארץ ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי עוד גימטריא שמנים יוסף בחי' יסוד בני ומתיקם אלו שומר הברית חי רומז ליסוד. וחי ק"י שנים כמספר מ"ה אדני שהם קבה"ו דבשמירת יסוד היה יחוד קבה"ו. ואמרו רז"ל דשומר ברית יהיה מלך ואפשר כי מלך גימטריא

מסורת הקריאה

ממעל, בזקף גדול: (כח) וירכסו, נמסר עליו לית רפי וחד וירכסו ר"ל לית הוי"ו בשיא זולת זה וחד בפתח לקמן ל"ט כ"א: החשן, הנגינה בחי"ת: (כט) אהרן, הנגינה ברי"ש: (ל) אהרן, הנגינה

מרפא לשון

קודרת כקדרות הים. כח) וירכסו, ויחדון. כצ"ל היוד בפתח שהיא

הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־
רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ
לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־
שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם
סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב
וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃
לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע
קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה

תו"א כליל תכלת. מנחות עב: מעשה ארג. יומא עב זבחים פח: לא יקרע. יומא עב: פעמון זהב. סוטה ט:

תרגום אונקלוס

מְעִיל אֵיפוֹדָא גְּמִיר תַּכְלָא׃ לב. וִיהֵי פוּמֵיהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ. תּוֹרָא. יְהֵי מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי. כְּפוּם שִׁרְיָן. יְהֵי לֵיהּ דְּלָא יִתְבְּזַע׃ לג. וְתַעְבֵּיד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי. רִמּוֹנֵי תַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי. עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר. וְזַגִּין (י"נ וְזוֹגִין) דִּדְהַב. בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃ לד. זַגָּא (זוֹגָא) דְּדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא. זַגָּא (י"נ זוֹגָא) דְּדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא. עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא. סְחוֹר סְחוֹר׃ לה. וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא. וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ. בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא. לִקְדָם יְיָ.

תפסיר הרס"ג

צנעה' חאיך). גמלתה מן אסמאנגון: (לב) ויכון פאה אלד'י הו ראסה פי וסטה. ותאשיה תחיט בה מסתדירא צנעה' חאיך. כפם אלדרע. יציר לה ללא יכ'תרק: (לג) ואצנע פי ד'ילה. רמאמין מן אסמאנגון וארגואן וצבג' קרמז. פי ד'ילה מסתדירא. וגלאגל מן ד'הב. פי מא בינהם מסתדירא: (לד) גלגל מן ד'הב ורמאנה. גלגל מן ד'הב ורמאנה. פי ד'יל אלממטר מסתדירא: (לה) ויכון עלי הרון אד' יכ'דם. ויסמע צותה. פי ד'כולה אלקדס. בין ידי אללה.

נוה שלום

(לב) תחרא. אלדרע, ידוע והוא השריון כת"א. (לד) פעמן, גלגל

רמב"ן

וינתץ בה כאשר אחרים מתאזרים בחגורתם. אין מזח עוד אין הריסה עוד. יאמר לצור עברי באנשי ארצך כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה סוחרתך ואין הריסה וטירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם משם ולא ישוב לצור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד חבירין יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' לראות. וכתיב וממעמדך יהרסך. וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) נתיצת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות. ומזח בשקל מצח שנים בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נצוח כי חוזק הראש במצח:

רבינו בחיי

(לב) והיה פי ראשו בתוכו. נראה לי כי מה שדרשו יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה קול נכלל בו עוד כל הדובר שקרים והמועל בדבורו ויש לו שפתים דולקים ולב רע כי לכך נקרא מעיל שבא לכפר על המעל לפיכך צוה על המעיל והיה פי ראשו בתוכו. ויש בזה רמז אזהרה לאדם שראוי שיהיה דבורו שוה למה שבתוכו שיהיה תוכו כברו ושפתו לפיו סביב לעצור במלין. והוא אינו עושה כן אלא מעשה אורג כופל דבריו כאורג הזה שכופל חוטי אריגתו וכן כפי תחרא כפי השריון שטבעותיו כפולים וע"כ בא המעיל לכפר על עון זה כי הוא מרוחק אצל הש"י ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו:

בעל הטורים

ושתים: (לא) אפוד. בגי' מלאך שהוא מלובש כמלאך: (לב) שפה יהיה לפיו. שהמעיל מכפר על לשה"ר שאם חטא בלה"ר יעשה שפה לפיו שימנע מלה"ר ויעשה תשובה ויתכפר לו: (לג) ועשית על שוליו רמוני תכלת וגו' ופעמוני זהב בתוכם והיו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעים שהמעיל מכפר על לשה"ר ולרעת בא בעון לשה"ר: (לד) זהב ורמון פעמון זהב ורמון. בגימ' המה שבעים ושנים: (לה) ונשמע. ג' במסורה דין ואידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך. והיינו דאמרינן במגילה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף מקרא מגילה ועבודה מגילה עדיף והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו ת"ת ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו. ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף טפי וגם רבה שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו לכך ציוה הקב"ה ונשמע קולו

רשב"ם

כליל תכלת. *כולה תכלת ונראה בעיני לפי שהיא נראית תחת האפוד והחשן שבאים לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמ"ש רבותינו אצל תכלת שבציצית שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד לפיכך הוא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת השני: (לב) *לא יקרע. לא יפתח בית צוארו למטה כעין מלבושים שלנו אלא למעלה שבשעת אריגה מניחים בו צואר: (לג) בתוכם. בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו בבאו אל הקדש. שפעמונים נוקשים ומכים זה לזה אע"פ שבליטת הרימונים ביניהם ולפי

רש"י

האפוד. שהאפוד ניתן עליו ת לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתוחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול לתוכן: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו א עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: (לג) רמוני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כבילת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמון זהב ורמון וגו'. פעמון זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו ב חייב מיתה בידי שמים:

שפתי חכמים

ת דאל"כ היה קשה הרי מעיל ואפוד כל אחד מלבוש בפ"ע הוא ומאי זה דכתיב מעיל האפוד דמשמע שהוא מלבוש אחד: א ר"ל אע"פ שפשוטו של קרא משמע שהוא טעם אלעיל מ"מ מדלא כתיב שלא יקרע אלא לא יקרע משמע שלאו בפ"ע הוא דכל הני שמביא רש"י ראיה מהם נמי כן הוא: ב הודיענו בזה שאין המכוון פה על שלילות המיתה רק על חיובה שמתחייבת מן הלאו שלא ימות דקרא אכולהו בגדי כהונה קאי ולא אמעיל האפוד דסמיך ליה לחודיה קאי ומחוסר אחד מן הבגדים הללו דקאמר בשביל כל הבגדים הנזכרים לעיל הוא דקאמר וכו' ובפרק ב' דזבחים דף י"ז מפיק להו מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי להו כמיתה דאמר מר זר ששימש

ענייני בגדי הקודש

ולאתים והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדר. וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממנילא יתבונן אז בנמעשה הים וממנו יראה וכן יעשה כל מלות ה' כמו הים עומד ועושה גזרת הקב"ה כן יעשה גם הוא. וממחמת שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. וכל מי שיראה את מעיל האפוד אשר כהן גדול לבוש בו יזכור שימעט בדבורו וכ"ש בדבורים של איסור ויעשה השפתים שלו והשניים לחומה על לשונו כמו שהחול חומה לים ולא יעברנהו. וכמ"ש קהלת כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים. ועל ענין הקפת שני החומות אמר והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו. כי גם הלשון צריך להיות כן שיהיה פי ראשו שבתוכו תוך החומה הסמוכה לו והיא של עצם וכנגד החומה של בשר דהיינו השפתים אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע כדי שלא יקרע שני החומות כאחד. וכל דבוריו של האדם צריך להיות בדברי קדושה ולזה רמז ונשמע קולו בבואו אל הקדש: ועשית

נחל קדומים

שצריך לשמה. פי ראשו מה שלמד בפיו מהתורה שנקראת ראשו כתם פז בתוכו רומז שלא יפרסם לימודו להתגאות רק יהיה בתוכו דעוד רמז שיהא תמיד חושב ומהרהר בתורה וזהו בתוכו. ואז יזכה שתשרה בו שכינ"ה גימטריא שפה יהיה לפיו סביב כשילמוד מעשה ארג שיכוין לחזור מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים ובבא אליך נת"ן הבבלי על הירושלמי גצב ימינו כש"ר ויארו"ג כל מחמדי עין אם ארג"ם ודרשוהו כפי תחרא הכל מתוקן ובזה יתכפר הלשון הרע והכל יהיה לו כלומר והמדבר לה"ר עושה חליפין נותן זכיותיו ולימודו לאותו שדיבר עליו ולוקח העון והחטא ממנו. ועל כן החלוקה דרבנן שלו נעשית קרעים הן ממצותיו שלקחו אותם אשר דיבר לה"ר עליהב והן מעבירות שלא עשה. וזה טעם שהמעיל מכפר על לה"ר כי הלשון גורם לקרוע חלוקא דרבנן שלו. והמעיל מכפר ונתקן החלוקא דרבנן. וז"ש יהיה לו תורה ומצות לא יקרע כי התורה מכפרת וישאר החלוקה דרבנן ודוק הטב: לה (ח) ונשמע קולו בבואו אל הקדש. נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך כן הוא במסרה. ואפשר במ"ש פ' ר' עקיבא ויתיצבו בתחתית ההר שלמד שכפה עליהן את ההר כגיגית מכאן מודעא רבא לאוריתא

חומת אנ"ך

הויה אדני עם הכולל יחוד קבה"ו דע"י ששמר ברית היה יחוד נד"ק ושלו"ס נסק"ו ימדיו יורנקו ונשפע מג' מילויי אהיה גי' תנ"ה כמספר נסק"ו עם הכולל וא"ש הסי"ג: (לה) נעשה ונשמע ונשמע קולו בבואו אל הקדש.

מרפא לשון

כמו יאחיזו. לב) והיה פי ראשו בתוכו, ויהי פומיה כפיל לגויה. ה"ג דלא כנ"א פום רישיה וכ' היא"ר ז"ל אפשר שלא על בית הצואר בלבד אמר כי על כל שפתותיו כדי שלא יקרע ע"כ ועדיין צ"ל ל' המקרא לפי זה ואפשר שטעמו שהוא מקרא מסורס ושיעורו והיה ראש פיו בתוכו ור"ל שיהיה ראש כל שפתותיו כפולים לתוכם ויש ראיה לזה שלא אמר בפ' פקודי אלא ופי המעיל בתוכו סתם ולא הזכיר ראשו דמשמע כל פה שיהיה. שפה, תורא. ה"ג ע"מ שורה ודכותה בהפ' שלח לך את תקות חוט השני ת"י ית תורא. יהיה לו לא יקרע, יהי ליה דלא יתבזע.

מסורת הקריאה

ברי"ש: (לב) תחרא. החי"ת בשוא נח, וכן חבריו שבפ' פקודי: (לג) רמני. בפשטא ולא בקדמא ולכן מלת תכלת התי"ו דגושה: (לה) ונשמע. נמסר עליו ג' ב' פתח וא' קמץ, עין לעיל כ"ד ז':

וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃

רביעי בספ"ר

תו"א קדש לה'. שבת כג סוכה ה: ושמת אותו. חולין קלח: והיה על מצח. זבחים יט ערכין יז: ונשא אהרן. פסחים יז יומא ז ח שבועות ט זבחים כג מנחות כה: והיה על מצחו. שבת יב יומא ח מנחות לו: תמיד לרצון. יומא ז יבמות ס זבחים פח מנחות כט:

תרגום אונקלוס

וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת: לו. וְתַעֲבֵיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי. וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתָב מְפָרַשׁ. קֹדֶשׁ לַיְיָ: לז. וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִּתְכִילְתָּא. וִיהֵי עַל מַצְנַפְתָּא. לָקֳבֵיל אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי: לח. וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְּאַהֲרֹן. וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא. דִּיקַדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן. וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא. לְרַעֲוָא

תפסיר הרס"ג

ופי כ'רוגה ולא יהלך: (לו) ואצנע עצאבה מן ד'הב כ'אלץ. ואנקש עליהא כנקש אלכ'אתם. קדש ליי: (לז) ושדהא בסלך אסמאנגון. ותכון דון אלעמאמה מן מקדמהא: (לח) ותכון עלי גבהה' הרון. אד' יסתג'פר ען ד'נוב אלאקדאס. אלד'י יקדסהא בני אסראיל. לגמיע עטאיאהם ואקדאסהם. פתכון עלי גבהתה דאימא. לירתצ'א ענהם

נוה שלום

בצ'מתין. (לו) ציץ. עצאבה, וכן תרגם אבן גנאח, ופירש שהוא טס של זהב על רוחב המצח מקיף מאזן לאזן, (לז) ושמת, ושדהא, יתחגור הציץ בפתיל תכלת ויהיה למטה מן המצנפת מצד פנים, וכן תרגם על המצנפת לקמן (כט ו) ועיין בפירוש רש"י (לט לא). (לח) ונשא אהרן, אד' יסתג'פר,

אבן עזרא

קול: (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עצאבה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו. כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת. כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות. כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד. המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות. והוצרך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח. וטעם. (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני צדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת מקום המצח. ואל תתמה על מלת על. כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים. על לחם הבכורים תנופה לפני ה'. על שני כבשים. את החלב על החזה. ורבים ככה. והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו. וכן כתוב צנוף ינצפך צנפה. ועוטך עטה. והידוע דרך צנוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל. כי

רשב"ם

בבאו ויתרחקו השומעים משם: (לו) ועשית ציץ. לפי שנותנו על מצח מקום ראיית בני אדם קרוי ציץ כמו מציץ מן החרכים כמו שפירשתי על המשקוף כך נראה בעיני: קדש לה'. על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל לזכרון שכפר הקב"ה על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחשן: קדש לה'. כלומר הקב"ה מרצה עון הקדשים: (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. פתיל אחד היה בשני ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהא הציץ מקושר בהן וג' חוטין מלמעלה על הראש והיה עשוי על החוטין כעין כובע על המצנפת: אל מול פני המצנפת יהיה. הציץ על מצחו מקיף מאזן לאזן: (לח) ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דבר הכתוב בטומאת קדשים אלא כך פירושו כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הקב"ה שיהא לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם:

בעל הטורים

קאמר לה: וכלאתו. ב' במסורה דין ואידך והיו את המלך בכותו וכלאתו בבי יואש כד"ס שהיו שומרין אותו שלא יהרגוהו וזהו וכלאתו ולא ימות: (לח) מצח. ב' במסורה דין ואידך ישראל קשי עורף חזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קשיות

שפתי חכמים

במיתה עיין עוד בהרא"ם: ג כיון שתותכין הפתילות דרך הנקב היה כ"א כפול ומשלשה היה ששה והפתיל האמצעי היה באמצע הציץ וחוט אחד ממנו הי' מלמעלה מבחוץ וא' מבפנים כנגדו וזהו שאמר כאן על פתיל תכלת ובמקום אחר אמר ויתנו עליו פתיל תכלת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל דאי לא היה

רש"י

(לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר (שמות לט) ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים (זבחים יט) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד ופתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים והולך על פני רוחב הראש מלמעלה נמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת. והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. ל' סליחה ואע"פ כן אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפי' אינו על מצחו שלא היה כה"ג עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו

עניני בגדי הקודש

(לו) ועשית ציץ זהב טהור. לדעת רז"ל הציץ מכפר על זנות שבגלוי כמ"ש ומצח אשה זונה היה לך. והיה כאן ב' דברים המצילין מן הזנות. האחת הציץ עצמו שהיה כתוב עליו קודש לה'. [וכל הפורש עצמו מן העריות נקרא קדוש]. השני הוא הפתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנאמר בו אשר אתם זונים אחריהם וגו'. הב' הוא המצנפת המכפר על גסות הרוח. ואמרו רז"ל כל המתגאה כאילו בא על כל העריות ואמרו עוד כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל באשת איש לכך נאמר בציץ ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת:

ושבצת

נחל קדומים

דאעפ"כ הדיר קבלוה בימי אחשורוש. והתוספות הקשו דהרי הם אמרו נעשה ונשמע ותירצו כי יראו מהאש הגדולה ע"ש. ולפי מאי דאמרו בתנחומא דהמודעא היתה על תורה שבעל פה ניחא קושית התוס' דנעשה ונשמע אמרו על תורה שבכתב ומה שהיו אנוסים היה על תורה שבכתב והגאון הרב פני יהושע כתבה מדנפשיה ונות"ם יסתר מעיניו דברי התנחומא וקמחא טחינא טחן. והרשב"א כתב דמודעא זו היתה עד שלא באו לארץ אך כשבאו לארץ נתבטלה המודעא דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וגו'. וזה רמז המסרה נעשה ונשמע שאמרו ישראל מתוך חיבתן ואי קשיא איך אח"ך לא רצו עד שכפה ההר לז"א ונשמע פתגם המלך דמה שאמרו ונשמע היה פתגם המלך תורה שבכתב אך המודעא על תורה שבע"פ. ומיהו כל זה קודם שבאו לא"י אך אח"ך ונשמע קולו בבואו אל הקדש: לח (ט) והיה על מצחו תמיד לרצון. לרמוז על השבחתו תמידית בלי הפסק כאומרו תמיד עיני ה"א

מסורת הקריאה

(לו) ציץ, אצדי"ג דגושה: (לח) מצח, מס"ג ב' קמצין, ר"ל בצירי

מרפא לשון

ה"ג וכן חבירו דפ' פקודי אבל לא יסורו ממנו לא יעדון וכן ולא יזח החשן, מתר' בלא ואמנם בני"ש מצאנו גם חבירו דפ' פקודי לא יתבזע בלא דלת ועמ"ש היא"ר ז"ל על זה אבל לפי המסורת (בראשית כד כט) יזח יזח יקרע מיתר' דלא. לג) ופעמני זהב, וזגין כ"ה בכל נוס' דוקני וי"ג וזוגין וי"ג וזיגין וכן בכוליה לישנא. לו) ופתחת עליו פתוחי חותם, ותגלוף עלוהי כתב מפרש. ה"ג ואין בו כגלף דעזקא בין בצוואה בין בעשיה והטעם כ' היא"ר ז"ל שהציץ לא היה כתבו שוקע אלא בולט כדיגדי זהב ע"כ. ואני זכריה אומר דמפני הכפל לא הוסיף עוד כגלף דעזקא שלא יאות לומר ותגלוף עלוהי כתב מפרש כגלף והראיה שהרי בפ' פקודי (לט ו) מפתחת פתוחי חותם, תר' גליפן כתב מפרש ואין

חומת אנ"ך

ונשמע פתגם המלך כן הוא במסרה. אפשר בנו"ש שהיה להם מודעא וכתב הרשב"א דבכניסת הארץ פקעה המודעא וכשגלו חזרה המודעא וקבלוה בימי אחשורוש. וז"ש נעשה ונשמע ולא תימא דהיה מודעא דהא בכניסת א"י פקעה ונשמע קולו בבואו אל הקודש כלומר א"י. והגם שגלו והיה מקום ע' דפקעה הקבלה והדרא מודעא קבלוה בימי אחשורוש דבו נאמר ונשמע פתגם המלך:

תרגום אונקלוס

לְהוֹן קֳדָם יְיָ: לט. וּתְרַמֵּיץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא. וְתַעֲבֵיד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא. וְהֶמְיָן תַּעֲבֵיד עוֹבַד צַיָּר: מ. וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲבֵיד כִּתּוּנִין. וְתַעֲבֵיד לְהוֹן הֶמְיָנִין. וְקוֹבְעִין תַּעֲבֵיד לְהוֹן. לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: מא. וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ. וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ. וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן. וּתְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנְהוֹן. וּתְקַדֵּישׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי: מב. וַעֲבֵיד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ. לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיָא. מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכַּן יְהוֹן: מג. וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי. בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא. אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא.

לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ
מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה
רֹקֵם: מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת
וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת
תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:
מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ
וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם
וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְכִהֲנוּ־לִי: מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־
בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם
וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ: מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן
וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם | אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ
בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ

תו״א ומשה לכס. זבחים פח ערכין יז נדה יג: כד. יומא עא:

תפסיר הרס״ג

בין ידי אללה: (לט) ויש אלתוניה מן עשר. ואצנע אלעמאמה מן עשר. ואלזנאר תצנעה צנעה׳ ראקם: (מ) ולבני הרון תצנע תואניא. ואצנע להם זנאנירא. וקלאנס תצנעהא להם. לכראמה ופכ׳ר: (מא) ואלבסהמא הרון אכ׳יך. ובניה מעה. ואמסחהם. ואכמל ואגבהם. וקדסהם ויאמו לי: (מב) ואצנע להם סראויל מן עשר. לתג׳טי מן אבדאנהם אלסווה. מן אלחקוין אלי אלרכבתין תכון: (מג) ותכון עלי הרון ובניה. פי דכ׳ולהם אלי כ׳בא אלמחצ׳ר. ופי תקדמהם אלי׳ אלמד׳בח ליכ׳דמון פי אלקדס. ולא יחמלון ענה וזרא

נוה שלום

כשיבקש סליחה על עון וכו׳. (מ) ומגבעות, וקלאנסא, כמין כובע על הראש. (מא) ומלאת. את ידם, ואכמל ואגבהם. תמלא חובתם וכ״כ ראב״ע משם הגאון לקמן (כט ט). (מב) לכסות בשר. ליג׳טי מן אבדאנהם, מגופם,

חלק הדקדוק

בכל התיגאן: מג) או בגשתם אל המזבח, תיבת המזבח בפשטא אחת בחית והיא מלרע. וכ״כ א״ת שכ״ה בספרי ספרד ע״ש בפ׳ לך לך:

בעל הטורים

טרפס ותווק מלחן של ישראל: (מב) ערוה. ב׳ במסורה דין ואידך ולא תקרבו לגלות ערוה רמז שבגדי כהונה מכפרין על עריות: ממתנים ועד ירכים יהיו. וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמים לכל:

רשב״ם

(מ) לכבוד ולתפארת. לפי שהמגבעות על הראש צריכים יפוי נאה ביותר: (מא) והלבשת אותם *כשתקים המשכן:

רש״י

על מלחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם משבצות של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות. ד׳ בגדים ולא יותר ד כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורים ה באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים ו למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם ז הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו ח בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים ל׳ חנוך הוא כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובל׳ לע״ז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנט״ז (האנדשוה) ועל ידו הוא מחזיקו בדבר זקורין לאותו מסירה ווירסטי״ר ט והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח׳ בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורים בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן י למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר

שפתי חכמים

פתיל האמצעי היה נשמט הציץ למטה: ד כלומר שאין פירושו שתעשה לאלה כתונת ואבנט מצנפת ומכנסים ולא לאהרן שהרי גם לאהרן עשה כאלו אלא ה״פ מכל אותן ח׳ בגדים של אהרן תעשה ד׳: ה לא הכתונת ומצנפת ואבנט הכתובים כאלו לבדם: ו ר״ל מכנסים קאי אכ״ג ואהדיוטות: ז שהם הכתונת והמצנפת והאבנט עם המכנסים האמור למטה: ח לאפוקי דלא קאי אבגדים כמו אותם דלעיל מיניה דקאי אבגדים ואמר בשמן המשחה ולא בשמן זית או בזולתו שכן כתיב בפרשה שאחריה ולקחת את הבגדים ולקחת את שמן המשחה וגו׳: ט פי׳ שימלא ידם בבית יד לסימן שיש לו כח וחזקה בדבר שיתמנה עליו כי כל מה שתופס בידו הוא בחזקתו והתופס במילוי יד יותר מוחזק מאלו תפסו בקלת ידו ולכך כנה המחזיק בדבר בחזקה מלוי יד: י פי׳ כשיבנה המקדש קאי אהל מועד אהיכל ואע״פ שאהל מועד מורה על המשכן לבד ההיכל יבא מק״ו דמשכן והיה ראוי לומר למשכן וכן להיכל. (נח״י) ולא נהירא דבהדיא אמרי׳ בשבועות ד׳ ע״ו אלו נאמר משכן ולא

עניני בגדי הקודש

(לט) ושבצת הכתונת שש. רז״ל אמרו שהכתונת בא לכפר על שפיכות דמים. שהשבטים אחי יוסף טבלו כתונת יוסף בדם. וע״י זה היו עפרה הרוגי מלכות. והיו כולו שם דהיינו פשתן כי קין היה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר ע״י שהקריב זרע פשתן ולא נתקבל קרבנו ונתקבל קרבן אחיו הבל ע״כ נתקנא בו והרגו. וע״כ היו שם ערי מקלט. ומצנפת שם והוא מכפר על גסות הרוח לפי שהמצנפת היה כמו עטרה המורה על השררה. כמ״ש הסר המצנפת והרם העטרה. וכתיב וצניף מלוכה בכף אלהיך. והיה עשוי משש. כי השש ראוי למי שעולה לגדולה כמ״ש כיוסף וילבש אותו בגדי שש. והאבנט מכפר

אבן עזרא

אומנות היא והנה כתוב ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר נראה. וככה מציץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות. ושם תחל המחשבה. ע״כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתונת תשבץ. שהיא משובצת לבדה. ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן עליו הכתונת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושבצת תעיין. והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכותנות שאינם משובצות. והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור. כמו טמא יטמאנו: (מב) ומכנסי הבד. יהיו קצרים שלא

נחל קדומים

בה מציץ ומביט מראשית שנה ועד אחרית שנה ואומרם ז״ל תמיד שלא יסיח דעתו ממנו הרצון בו שידבק בו יתברך תמיד ובו ישיג

מרפא לשון

בו כגלף דעזקא אף שאבני השהם היה כתבם שוקע ואלו רצה ללמוד שלא היה כתבו שוקע לא היל״ל ותגלוף כלל וע״ע משי״ת לקמן סל ל׳. לח) והיה על מצח אהרן, על בית עינוהי דאהרן. ה״ג דלא כנ״א על בין עינוהי והזכירוה בתוספות סוכה (דף ה׳ עב) והכי דייקא כי לא יתכן לתרגם על בין עינוהי לא לפי הלשון ולא לפי הטעם דלפי הלשון קשיא מלת על ולפי הטעם קשה שהציץ היה מקיף מאוזן לאוזן ולא מעין לעין אבל לפי גירסתינו כל מצחו קרוי בית עינוהי. ונשא אהרן, ויטול. פירושו כמו וישבוק. אלא שאצל הקב״ה נופל ל׳ שביקה שיש בידו רשות לעזוב העון לגמרי. ואצל אהרן ל׳ נשיאה ממש מפני שעליו לבקש רחמים על העון וקרוב לזה מש״ה ונשא השעיר עליו ומתר׳ ויטול. (מא) ומלאת את ידם, ותקריב ית קרבנהון. כל ל׳ מלוי

מסורת הקריאה

המ״ם, א׳ דין, ב׳ אשה זונה (ירמיה ג׳ ג׳): (מ) כתנת. הכ״ף רפי והתי״ו בקמץ חטף: (מא) וכהנו לי, הנו״ן במרכא ולא במקף והוא מלרע: (מב) בד. קמץ בזקפא עין ויקרא ט״ז ד׳: ממתנים. מ״ם שני׳ בקמץ קטן: (מג) ומתו. נמסר עליו ח׳, ר״ל ח׳ שהוי״ו בקמץ, עין בראשית ל״ג י״ג: לו ולזרעו, מלת לו בטפחא ולזרעו במרכא. כי הקורא לו במרכא ולזרעו בטפחא הוא מחבר אהרן עם זרעו, ואז שב אחריו על חקת עולם ותהיה הכוונה חקת עולם אחריו, ומלות לו ולזרעו הן כמו מאמר מוסגר ואיננו מובן רק, שיהיה חקת עולם אחריו (בין לו ובין לזרעו) ולא בימיו, והוא מאמר הסותר עצמו כי איך יהיה הדבר חקת עולם לו אחר מותו ולא בחייו, אבל אם הטפחא במלת לו תהיה הכוונה חקת עולם לו בחייו. ואחריו שב על ולזרעו, ושעורו ולזרעו אשר יהיה אחריו יהיה הדבר ג״כ חקת עולם, כי וי״ו העיטוף של ולזרעו מושכת מאמר חקת עולם גם לזרעו כאלו אמר חקת עולם לו וחקת עולם לזרעו אחריו והוא המכוון פה:

ולא ישאו עון ומתו חקת עולם לו ולזרעו אחריו: ס רביעי כט א וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילם שנים תמימם: ב ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן סלת חטים תעשה אתם: ג ונתת אותם

תו"א וזה הדבר. יומא ה.ב.

תרגום אונקלוס

וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן. קְיָם עָלַם. לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי: א. וְדֵין פִּתְגָמָא דְּתַעְבֵּיד לְהוֹן. לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי. סַב. תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי. וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: ב. וּלְחֵים פַּטִּיר. וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח. וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח. סֹלֶת דְּחִטִּין תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן: ג. וְתִתֵּין יָתְהוֹן עַל

תפסיר הרס"ג

פיהלכון. רסם אלדהר. לה ולנסלה בעדה: (א) והד'א אלאמר אלד'י תצנעה להם. לתקדסהם ויאמו לי. כ'ד' רת'א מן אלבקר. וכבשין צחיחין: (ב) וכ'בז פטיר. גראדק מלתותה בדהן. ורקאק פטיר ממסוחה בדהן. מן סמד אלחנטה תצנעהא: (ג) ואגעלהא פי סלה

נוה שלום

כמו ורחץ בשרו. כט (ב) חלת, ג'ראדק, חלה. גרדקה בגימל דגושה ועיקרה מלת פרסית לפי שאין הגימל והקוף מתחברים במלה אחת ערבית, והיא כמו רג'יף ואולי מפני זה רשמו המעתיקים נקודה על הגימל. והגאון

אבן עזרא

יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר או להעלות הנרות: (א) וזה. אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או לקח כמו צק לעם ויאכלו. וגם יצק בו מים: בעבור שהזכיר עם פר בן בקר. יורה כי איננו גדול. וככה בני יונה. שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש. והעד הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם חלות. עבות. והעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. הוא שמן זית כמשפט. ומלת סולת בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין להם נכבד ממנו. ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגים מחוקיך. סלה כל אבירי ה'. ואמר כי כמוהו חטים מכולת לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה

רבינו בחיי

(א) וזה הדבר אשר תעשה להם. היה ראוי שיאמר וזה אשר תעשה להם כמו שאמר בסמוך וזה אשר תעשה על המזבח. והוסיף מלת הדבר לפי שהפרשה הזאת פרשת הקרבנות ורמז לעתיד כי מי שאין לו קרבן יביא הדברים ויתכפר לו וכענין שכתוב (הושע יד) קחו עמכם דברים. וכתיב (שם) ונשלמה פרים שפתינו במקום פרים שפתינו:

לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים. הרי שלשה כנגד שלשה אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב. ובמדרש פר אחד בן בקר ואילים שנים הדא הוא

רשב"ם

(ב) ולחם מצות. אפוי בתנור קרוי לחם. וגם* שמו היה כן כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מלואים בפ' צו את אהרן. חלות ורקיקין מפורשים במס' מנחות ומכל מין ומין עשר הם:

בעל הטורים

(א) וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם כדבור שתאמר להם אשרי תבחר ותקרב: לקח. ב' במסורה דין ואידך לקח בגדו כי ערב זר בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הלוים לפי שבגדי ע"א מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו כי ערב זר:

רש"י

בגדים ב במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן ל אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל ם שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצות ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מלות הוא הקרויה למטה בענין חלת ב לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר ם הלות (מנחות עו): בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן ע שמן ובוללן (שם עה): משחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"ף יונית שהוא עשויה

שפתי חכמים

נאמר מקדש הייתי אומר וכו' ואלו נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר וכו' ומשמע דלא נוכל ללמוד לא בק"ו ולא במה מצינו ל"נ שהרב למד זה מהא דאמרינן בת"כ (פ' שמיני) גבי יין ושכר באהל מועד אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם ע"כ. ולזה נתכוון הרב במ"ש בסמוך בפסוק חוקת עולם: ב ומשום דמקרא דולא ימות לא למדנו רק השמה בגדים דלעיל מיניה אבל לא על המכנסים והאיך הכתובים אחריו אך קשה למה לא כתב שני בגדים הללו נ"כ למעלה ולכלול אותם עם שאר בגדי כהונה כדי דקרא דולא ימות יהיה קאי אכולהו ולפתוק מקרא ולא ישאו עון ומתו. ושמא י"ל שלא תאמר דוקא אם יש לו כל השמונה בגדים ועבד העבודה ולא לבש כל הח' בגדים חייב אבל אם לא היה לו כל הח' בגדים כגון שנאבדו או נטמאו ה"א דיכול לעבוד עבודה בבגדים הנותרים שיש לו כדי שלא לבטל הקרבן ומפני שמחוסר בגדים לכן כתב ומתו יתירא ללמד שאם עבד עבודה במחוסר בגדים חייב מיתה: ל פי' ב' פרשים א' של קיחה ואחת של לקיחה: מ דק"ל למה לקח פר ולא מין אחר דפר כמו עגל סיכא דלא כתיב גביה בן שנה והא דאין קטיגור נעשה סניגור הרא"ם תירץ דוקא בעבודת פנים ולא בעבודת חוץ ולקמן בפרשת לו אפרשנו עוד אי"ה: נ רלונו כזה להוכיח שלחם מלות הוא רבוכה מפני שלחם כולל כל המינים מ"ה פי' דלחם דהכא הוא רבוכה והוכחתו מקרא דזה קרבן אהרן ובניו ביום המשח וגו' וכי מה למדנו לבניו מיום המשח אותו אלא מקים חינוכו של הדיוט לדורות לקרבן של כה"ג שהוא חביתין מה קרבן דחביתי אהרן שהוא מקריב בכל יום הוא רבוכה כדכתיב מורבכת תביאנה אף יום חינוך של בניו כהנים הדיוטים רבוכה והרבוכה היא חלה חלוטה ברותחין כל לרכה בעודה בלק ואח"כ נאפת בתנור ואח"כ מטגנה במחבת והחלה והרקיק נאפים בתנור לבד והחלה בלולה בשמן בעודה סולת והרקיק משוח בשמן אחר אפייתו כמין כ' יונית ושאר השמן נאכל לכהנים וי"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג. רא"ם: ם דגמרינן מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר ולחמי תודה בהדיא כתיב עשר דכתיב ביה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ואמרינן בפ' התודה דף ע"ז נאמר כאן תרומה ונאמר התם בתרומת מעשר תרומה מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה: ע ר"ל למה משנה הקרא ולא כתב בלולות או משוחים:

עניני בגדי הקודש

מכפר על הרהור הלב. לפיכך היה האבנט ל"ב אמה ארכו. והרהור עבירה קשה מהעבירה. לפי שהמעשה עלמה אחר אשר עשה אותה ישבע מעמל נפשו ונפשו קלה בו [ועוד הוא מתחרט] אבל ההרהור דבוק בו לעולם כאשר ידבק האזור אל מתני איש ע"כ בא לכפרה האבנט שהיה דבוק בו כחגור. ומכנסי בד לכפר על גלוי עריות דבר שבלנעה נוהג כשמתיחדים בד בבד. כי בד יש במשמעותו גם לשון בדידות:

(א) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם וגו'. אחרי שלוה הקב"ה על הקרבת אהרן ובניו והכלים לעבודת המקדש. ולוה בבגדים אשר ילבשו. לוה עוד עתה באיזה אופן יתקדשו ויוכללו מקרב כל ישראל לעבוד את העבודה הזאת. כי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(מג) ולא ישאו עון. פירש רש"י מכאן למדנו שהמשמש מחוסר בגדים במיתה ותימה להר' יצחק בר' אברהם. וי"ל שהרי בפ' אלו הן הנחנקין מפיק ליה מקרא בפ' דבסמוך והיתה להם כהונה לחקת עולם. ודרשינן בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי להו זרים. וזר ששמש חייב מיתה שנאמר וזר הקרב יומת. וי"ל דהאי קרא אצטריך משום מכנסים. שאינו מפורש בפ' דלקמן:

(א) לקח פר. איל מכאן ואיל מכאן ופר באמצע ולמה שלשה כנגד שלשה אבות. פר כנגד אברהם דכתיב ואל הבקר רץ אברהם. אילים כנגד יצחק ויעקב ולחם מצות כנגד הגר ושרה שאמר להם אברהם מהרי שלש סאים שלשה. מינין כנגד שלש סאין ולקמן כתיב וחלת לחם בשביל הקרבנות הלחם מתברך דאמר רב הונא בר אבא בשעה שהיו מקריבין הקרבנות אדם מוליך סאה של חטים לטחון וכשמביאן לביתו מוציא סאה סלת סאה קמח סאה סובין אבל עתה אין מוציא כי אם סאה ויותר מעט ובזכות הנסכים היינות מתברכין. ומעשה בתלמיד אחד שיצא תנ', לירושלים

נחל קדומים

דבקות ההשגחה, רבינו שלמה אסתרוק ז"ל: ב (י) ורקיקי מצות.

מסורת הקריאה

כט (א) אשר, הוא בקדמא ובלא מקף: (ה) ואפדת לו, הטעם מלרע

מרפא לשון

יד מתורגם ל' הקרבת קרבן ואפי' אצל ע"ז כמו וימלא את יד הלוי שת"י וקריב מיכה ית קרבנא דליואה ואפילו בדבר שאינו קרבן כמו מלאו ידכם היום לה' שתרגומו קריבו ידכון קרבנא ק' יי' וצריך לפרש טעם זה התרגום ולעד"ן שטעמו שלשון מלוי זה הוא לשון השלמה כמו מלא שבוע זאת ובמלאת ימי טהרה ולשון יד ג"כ הוא ל' כח של רצון כמו הנה יד ה' ושלחתי את ידי וכן רבים וכמו שמצינו לשון זה בענין אחר שנ' ובידו מלא לאמר ות"י וברעותיה קיים, ונק' הקרבת הקרבן מלוי רצון מפני שעיקר טעם הקרבת הקרבן אצל האדם הוא להקריב הבהמה קרבן לשי"ת חליפין ותמורה וכופר לנפשו וכמו שנ' ביחזקאל מ"ה ועשה הנשיא בעדו ובעד כל עם הארץ ות"י חליפוהי וחלף כל עמא דארעא וזה בין כשיהיה הקרבן על חטא בין שיהיה בנדר ונדבה שכשהוא בא על חטא הוא לכפר על נפשו שהיתה חייבת מיתה וכשהוא בא בנדר ונדבה הוא בא בדרך מסירת נפש מאהבה ויראה, ועל פי כוונה זו תקרא הקרבת הקרבן מלוי יד שהוא ממלא רצון נפשו בהקרבת הקרבן כאלו הקריב חלבו ודמו ולכן מתרגם בל' הקרבת קרבן והנה יש ראיה מוכחת מל' הכ' עצמו שהקרבת הקרבן נק' מלוי יד וזה בד"ה ב' כט ויען חזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם לה' וגו' שאינו אלא ל' הקרבת קרבן לא ל' חנוך שהרי בישראל הוא מדבר ולא נתחנכו לשום דבר. וכן אצל ע"ז נאמר שם (סי' יג) כל הבא ימלא ידו בפר בן בקר אחד ואילים שבעה ומה שבא לשון זה אפילו בדבר שאינו קרבן כמו מלאו ידכם היום לה' י"ל מענין זה ג"כ וכמשי"ת לקמן. כט. ב) וחלות מצות, וגריצן פטירן. ה"ג בל' נקבה ופי' גריצן, כמו גריסן מל' גרש כרמל לומר שבלילתן עבה שצריכין גריסה לאכלם. ורקיקי מצות. ואספוגין פי' מלשון סיפוג לומר שבלילתן רכה שבזה יהיו ספוגיים. בלולת, דפילן. הדלת שמושית ועיקר תרגום בלולות פילן, כמו שתר' וכל בלולה בשמן וחרבה דפילא

עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל
וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃
ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת
מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־
הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ
אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃
ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃

תרגום אונקלוס

סַלָּא חַד . וּתְקָרֵיב יָתְהוֹן בְּסַלָּא . וְיָת תּוֹרָא . וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין : ד. וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב . לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא . וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא : ה. וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא. וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא. וְיָת מְעִיל אֵיפוֹדָא. וְיָת אֵיפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא . וְתַתְקֵין לֵיהּ. בְּהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: ו. וּתְשַׁוֵּי מַצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ . וְתִתֵּין . יָת כְּלִילָא דְּקוּדְשָׁא עַל מַצְנַפְתָּא : ז. וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא. וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ . וּתְרַבֵּי

הולדות אהרן

ותמם המצנפת . ונחים יס ערכין ג ו

תפסיר הרס"ג

ואחדה. וקדמהא פיהא. מע אלרת׳ ואלכבשין: (ד) וקדם הרון ובניה. אלי באב כ׳בא אלמחצ׳ר. ואג׳סלהם באלמא: (ה) וכ׳ד׳ אלת׳יאב. ואלבס הרון אלתוניה. ואלממטר ואלצדרה ואלבדנה. ואשדדה בשפשגהא: (ו) וציר אלעמאמה עלי ראסה. ואגעל תאג אלקדס דוז אלעמאמה: (ז) וכ׳ד׳ מן דהן אלמסח. וצב עלי ראסה.

חלק הדקדוק

(ג) ואת הפר, תיבת ואת לרע. ר"ח):

אבן עזרא

הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש. כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה. והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן

רשב"ם

(ג) והקרבתם אותם*. הביאם לעזרה :

רש"י

כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן ביום ש הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל צ הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אתו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן ק שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברי

שפתי חכמים

בכונן: פ ולא אל המזבח כי אינם קריבים לגבוה אלא אחד מכנ מין ומין כדכתיב למטה בענין ומה שהוסיף לומר ביום הקמתו פי׳ בעת הקמתו ולא קודם והקמת המשכן לא היה רק בר"ח ניסן כי כל שבעת ימי המלואים היה בונה וסותר בכל יום: צ ולא קידוש ידים ורגלים מדכתיב במים בפתח הבי"ת דמשמע במים הידועים במקום אחר דהיינו מי מקוה שהם מ׳ סאה ש"מ דטבילת כל גופו הוא: ק רצונו לומר טיפת שמן:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לירושלים והכירו בו שהוא תלמיד אמרו לו טול ג׳ זהובים ושב אצלנו ולא רצה אמר להם יש לי גפן אחת שחביבה עלי יותר מכל מה שתתנו לי שהוא עושה לי ששה מאות חביות יין בכל שנה ואני מוכרם בדמים יקרים וכן בזכות הבכורים הפירות מתברכות ומעשה ביונתן בן אלעזר שהיה יושב תחת תאנה ירד טל והוציאו התאנים דבש עד שירד לארץ והרוח מגבלו בעפר ובאת עז והיתה מנטפת חלב ומתערב דבש עם חלב אמר לתלמידיו באו ואראה לכם מעין העולם הבא נתבטלו אלו נהבטלו הכל שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט אכול ולא לשבעה לבוש ולא לחום לו זרעתם הרבה והבא מעט משנטלו המנחות אכול ולא לשבעת משנטלו לחם הפנים שתו ולא לשכרה משנטלו הנסכים לבוש ולא לחום משנטלו בגדי כהונה אין תאנים בתאנה משנטלו הבכורים גוז טמכלה צאן משנטלו התמידין ואין בקר ברפתים משנטלו פרי החג ולעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מחזיר הכל שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם וגו׳ ולחם מצות . פירש"י דהיינו רבוכה ובטנחות מפיק ליה מחלות לחם :

עניני בגדי הקודש

לא יתכן שיעתק האדם מתכונה מה לתכונה אחרת ומהדיוט אל כהן עליון אלא באמצעות פעל מהרשום שיעשה או יעשו לו. ולכן יהיו ימי המלואים גם כי היו צריכים אהרן ובניו ללמוד מאדון הנביאים עבודת המקדש ומעשה הקרבנות . ומפני זה לוה יתברך שבשבעת ימי המלואים יכהן משה רבינו כדי שממנו יראו וכן יעשו אהרן ובניו אח"כ בעבודת המקדש והקרבת המזבח . ונעשה הסדר הזה שבעה פעמים בשבעת ימי המלואים והיה הפעם האחת מהן לקדש את הכהנים ואת המזבח במשכן כלו . ושאר הפעמים היו ללמד את אהרן ובניו דיני העבודה . וכמ"ש חז"ל כה"ג שאינו יודע עיקרי העבודה אין עבודתו עבודה . אמר רבי יהודה ומנין שכה"ג צריך להיות ת"ח דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו . ולכך זכרה התורה כאן התכלית הראשון באמרו וזה הדבר אשר תעשה להם ר"ל לאהרן ולבניו לקדש אותם לכהן לי . ולזה . (ד) ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד . שהיא העזרה כולה . כי מפני שמשם יכנסו להיכל ומהיכל לפני ולפנים נקראה כל העזרה פתח אהל מועד . ואמר ורחצת אותם במים מפני שהזכוך קודם לקשוט ראוי שירחצו אותם להעביר מהם הלכלוך ואח"כ ילבישם הבגדים הקדושים המיוחדים להם . ולפי שאהרן היה הראש התחיל ראשונה בלבישת בגדיו . ואמר תחלה את כתנתו כלומר הכתונת המיוחד לו שהיא כתונת תשבץ . ולא זכר המכנסים כי הם מפני צניעותם לבשו אותם קודם לכן ולא נצטרך משה ללבשם עליהם . וכן לבש משה אותם כל הבגדים כסדר שנכתבו בהפסוקים :

ואת

רבינו בחיי

דכתיב (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית פר אחד יכנגד אהרן אילים שנים כנגד אלעזר ואיתמר רמז ששני בני אהרן עתידין למות על ידי קרבן ואין משמשין אלא ב׳:

אור החיים

(ז) ויצקת על ראשו ומשחת פי׳ צריך יציקה על ראשו וצריך משיחה בפני עצמו וכמו כן לבניו כי הכ׳ השוה אותם כאשר משחת את אביהם וכן הוא מפורש בת"ב:

נחל קדומים

דקיק"י שנים עמד בית שני ונחרב בעבור מצות ומריבות שהיו ביניהם משוחים בשמן שהיו דבריהם נוחין כשמן ולבם מלא און ומרמה שנאמר רכו דבריו משמן והמה פתיחות וכתיב בפיו שלום

מרפא לשון

במשח ודלא פילא וכמו שתר׳ משוחים בשמן דמשיחין במשח ולשון פילא פירושו ל׳ בלבול ונענוע חזק ומלשון זה ת"י בהפ׳ עקב לכו באור אשכם, איזילו פילו באישא דגריתון פי׳ לכו

רמב"ן

(ד) ורחצת אותם במים, לאהרון ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הסתם הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יצוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים:

(ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו וגו׳. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן. ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו׳ ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו׳ ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן. ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיהי מניח מגולה ומשם ימשחנו כמין כ"י:

ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם
כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן
וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה
לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ
יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃
יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם
הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ
אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־
כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן
וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר

תפסיר הרס"ג

ואמסחה: (ח) ת'ם קדם בניה. ואלבסהם תואניא: (ט) ואשדדהם בזנאניר הרון ובניה. וקלדהם קלאנסא. פתציר להם. אמאמה ר'סם אלדהר. ואכמל ואגב הרון וואגב בניה: (י) וקדם אלרת'. בין ידי כב'א אלמחצ'ר. ויסנד הרון ובניה. אידיהם עלי ראסה: (יא) ואד'בחה בין ידי אללה. ענד באב כ'בא אלמחצ'ר: (יב) וכ'ד' מן דמה. ואגעלה עלי ארכאן אלמד'בח באצבעך. וצב באקיה ענד אסאסה: (יג) וכ'ד' מנה אלת'רב אלמג'טי אלגוף. וזאידה' (כ"נ זיאדה') אלכבד ואלכלותין. ואלשחם אלד'י עליהמא. וקתר ד'אלך עלי אלמד'בח: (יד) ולחם

נוה שלום

מיחד תיבת גרדקה לתרגום חלה. (יב) ואת כל הדם, וצב באקי אלדם, תשפוך הנשאר מן הדם אחר שנתן על על קרנת המזבח, וכן פירש רש"י (יג) את כל החלב. גמיע אלת'רב, החלב הרך המכסה הכרס ובני מעים

חלק הדקדוק

יג) ואת היותרת על הכבד. תיבת

אבן עזרא

אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים. דאחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו. כמו ותפתח ותראהו את הילד: ומלת וחבשת. כמו לא אהיה חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית. כמו ומלאו ידיו. רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו: (י) והקרבת. כבר הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני ה'. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה: (יב) ישפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת. אין לפר ולשעיר אליה. ויש אומרים כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי. כי שם כח התאוה למשגל: (יד) ואת

אבי עזר

(ט) ומלאת (דעת המתרגם) דברי הרב קשים וכו'. הלא אלינו גזרה אחת משותף לכמה הוראות.

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ: ח. וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב. וְתַלְבֵּישִׁנּוּן כִּתּוּנִין: ט. וְתֵזְרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי. וְתַתְקֵין לְהוֹן קוֹבָעִין. וּתְהֵי לְהוֹן. כְּהוּנְּתָא לִקְיָם עָלַם. וּתְקָרֵיב קוּרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִּבְנוֹהִי: י. וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא. לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא. וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי. יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא: יא. וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ. בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יב. וְתִסַּב מִדְּמָא דְּתוֹרָא. וְתִתֵּין. עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ. וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשְׁפּוֹךְ. לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא: יג. וְתִסַּב. יָת כָּל תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא. וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא. וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן. וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן. וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא: יד. וְיָת

תולדות אהרן

וחגרת אותם. יומא ס ו סנהדרין פא זבחים יז: ולקחת מדם. זבחים לד: פא כל החלב. חולין קע:

רשב"ם

(ט) וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. כאן נחלקו במס' יומא לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן כמו בס' צו את אהרן. ולפי הפשט אין לדקדק:

בעל הטורים

(ח) והלבשתם. ב' במסורה הכא ואידך והלבשתם את אלעזר היכא מ"ד כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כהן גדול צריך משיחה כשם שוהלבשתם כתנות היו במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה:

שפתי חכמים

ר ואע"פ שדרשו אותו רז"ל בזבחים י"ז ובסנהדרין דף פ"ח ללבישת הבגדים ודרשו והיתה להם לבישת הבגדים הללו לכהונת עולם שבזמן שהבגדים עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי להו זרים. י"ל שרש"י ז"ל סובר כיון שמן המקרא דלעיל והיו על אהרן ועל בניו וגו' למדנו שהמחוסר אחד מן הבגדים הכתובים לעיל חייב מיתה הוכרח מפני זה לפרש המקרא הזה כפי פשוטו ולא כפי מדרשו שלא יהא נראה ככתב פעמים: ש ע"י הדברים האלה הכתובים אחריו והקרבת ושחטת וכו' לא שמלוי ידיהם לחוד והכתובים הבאים אחריו לחוד: ת מפני שכל מלוי ידים הוא חינוך הודיענו על איזה דבר הוא החינוך בזה: א כדמפרש בפרשת צו פי' ולא כפתח אוהל מועד ממש דהא שחיטת חטאת בצפונה של מזבח הוא אלא כנגד הפתח קאמר: ב פי' ולא שיעמוד למטה ויזרוק כבותל המזבח מחוט הסיקרא ולמעלה כנגד הקרן כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל הזבחים: ג שהרי נותן דם ג"כ על הקרנות ואיך אמר ואת כל הדם תשפוך אלא כאלו אמר ואת כל הדם הנשאר: ד כדכתיב לקמן בפרשת שמיני היותרת מן הכבד פ"מ שיטול מעט

רש"י

באלכסו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת [ר] עולם: ומלאת. ע"י הדברים [ש] האלה: יד אהרן ויד בניו. במילוי [ת] ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני [א] הפתח: (יב) על קרנות. (זבחים נג) למעלה בקרנות [ב] ממש: ואת כל הדם. שירי [ג] הדם: אל יסוד המזבח. (פ"ג דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א: ואת היתרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איברי"ש (ראטעפליים): על הכבד. אף מן הכבד [ד] יטול עמה (ת"כ):

מרפא לשון

התבלבלו באש שהבערתם, ובנחום ב' באש פלדות הרכב ת"י באישת פיילי רתיכיהון שהוא כמו באש לפידות הרכב. יג) יתרת הכבד, חצרא דעל כבדא. פי' טרפשא דכבדא והיא הפריסה המבדלת בין כלי הנשימה לכלי מזון ולכך נק' יתרת על הכבד שהיא רחבה

מסורת הקריאה

ולכן מלת לו הלמ"ד רפי: (ח) כתנת, התי"ו בחטף קמץ: (יג) החלב, הנגינה בחי"ת: הקרב, הנגינה בקו"ף: (יד) חטאת הוא, נמסר במס"ג ד' בתורה, ר"ל דבכ"מ כתיב חטאת בלשון נקבה, וד"פ כתיב חטאת הוא בלשון זכר, וסי' א' דין, ב' והוציא את הפר (ויקרא ד'

רמב"ן

(ט) וחגרת אותם אבנט וגו'. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו יביאה את תרומת ה'. אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור וחבשת להם מגבעות למקצתם כי אהרן אין לו מגבעת והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרים אבנט ואהרן עצמו עם בניו. ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והוצרך לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי. והטעם שהפריש המכנסים משאר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שצוה והלבשתם. אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשם ולפיכך הפרישם במצוה ובענש כמו שהזכרתי למעלה:

(י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד. אמר ר"א כי טעמו כאשר

הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף
בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃
טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל
וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ
לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ
עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ
אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא
לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה
הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאָיִל
הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־
הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־
תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו

תרגום אונקלוס

בְּשַׂר תוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיה וְיָת אוּכְלֵיה. תּוֹקִיד בְּנוּרָא. מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא. חַטָּאתָא הוּא: טו. וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב. וְיִסְמְכוּן. אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי. יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: טז. וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא. וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ. וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יז. וְיָת דִּכְרָא. תְּפַלֵּיג לְאֵבָרוֹהִי. וְתַחֲלֵיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי. וְתִתֵּין עַל אֵבָרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ: יח. וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא. עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ. לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא. קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא: יט. וְתִסַּב. יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא. וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי. יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כ. וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא. וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּין. עַל רוּם אוּדְנָא דְּאַהֲרֹן. וְעַל רוּם אוּדְנָא

תולדות אהרן

עלה הוא. זבחים יב:

תפסיר הרס"ג

אלרת' וגלדה ופרת'ה. אחרקה באלנאר כ'ארג אלעסכר. לאנה ד'כוה: (טו) ת'ם קדם אחד אלכבשין. ויסנד הרון ובניה. אידיהם עלי ראסה: (טז) ואד'בחה וכ'ד' מן דמה. ורשה עלי אלמד'בח מסתדירא: (יז) ועצ'ה אעצ'אא. ואג'סל גופה ואכארעה. ואצ'פהא עלי אעצ'איה וראסה: (יח) וקתרה עלי אלמד'בח. לאנה צעידה ללה. מרצ'י מקבול. קרבאן הו ללה: (יט) וקדם אלכבש אלת'אני. ויסנד הרון ובניה. אידיהם עלי ראסה: (טז) ואד'בחה. וכ'ד' מן דמה ואגעל. עלי שחמה' אד'ן הרון. ושחמאת אד'אן בניה

נוה שלום

נקרא בערבי ת'רב. (כ) תנוך אזן, שחמה אד'ן, וכן גריס ראב"ע והוא הבשר הרך שבקצה האזן, וכן פי' רד"ק בספר השרשים וכן תרגם תנוך אזן בכל המקרא, וטעו קצת מעתיקים שהגיהו גצ'רוף במקום שחמה שלא

חלק הדקדוק

ואת בסגול ומקף בכל התיגאן: יז) ואת האיל וכו' וסמכו אהרן וכו'. תיבת אהרן שבפסוק זה בספרים שלנו חסר וו אבל במסורת הדפוס מלא. וטעם זה לא ראיתיו למה מלא. אבל לפי הספרים שלנו מצאתי טעם בחסרון שם אהרן כל אהרן חסר וי"ו למה אינו דין שיהא של משה חסר ושל אהרן מלא. ע"כ. ופליאה נשגבה בעיני היא זו. ולפ"ז אין לכתבם בספרי התורות כי אם חסר עד שיערה עלינו

אבן עזרא

בשר. כולל הראש והנתחים. ופי' דרך סברא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו. והקטיר. האמורים. ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן. וככה האשם. על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו: (טו) ואת. האחד מהשנים איזה מהן שירצה: (טז) ושחטת (וכו'). על המזבח לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחנו. על כן כלו כאשר הוא נשרף. על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. בצווי: (יח) והקטרת את כל האיל. על כן לא הזכיר האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך.

אבי עזר

וכן גזרת ומלאו יוכל להורות על הקרבה ועל הריגה. כמו (יחזקאל מ"ג) שבעת ימים יכפרו וגו' ומלאו את ידיו. הורלתו הקרבה. ונפ' כי תשא ומלאו ידכם היום. הורלתו הריגה לפי דעת המפרשים.

בעל הטורים

(יד) תשרף באש. ב' הכא ואידך ואת מרכבותיהם תשרף באש ביהושע ואת העיר הזאת תשרף באש נבי לדקיה שזכות הקרבנות עמד ליהושע לגלה האומות אבל כשבטלו הקרבנות כשלרו על ירושלים נחרבה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש:

רש"י

(יד) תשרף באש. לא מלינו ה חטאת חילונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי ו אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באלבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים ז אינן טעונין קרן ולא אלבע שמתן דמם מחלי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני לדי הקרן אילך ואילך כמלא הדם נתן בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו ח מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח ט לפני שאמרתי ונעשה רלוני: אשה. לשון י אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. (ת"כ פ' לו) הוא הסחוס גדר האמלעי שבתוך האוזן

שפתי חכמים

מעט מן הככד על היותרת ועל הוא כמקום עם: ה ואע"פ שיש חילונה אחרת הנשרפת חוץ מזו שהוא עגל החטאת שכפרשת לו י"ל דה"פ אלא זו כלומר של מלואים דעגל דהתם נ"כ של מלואים הוא שכו היתה תחלת חינוכו בכהונה גדולה וזו דהכא לאו דוקא הוא וכלומר זו וכיולא בזו: ו או אינו אלא באלבע ת"ל וזרקת הא כילד אוחז במזרק וכו': ז כלו' וגם זאת: ח לא מוסף על הנתחים דהא הקרב והכרעים נ"כ מכלל נתחיו הם ומאמר עם נתחיו מורה שהקרב והכרעים אינן בכלל נתחים לכן כ' על שאר נתחים וא"ל מנ"ל לרש"י דעל עם דלמא על כמשמעו די"ל מדכתיב על נתחיו ועל ראשו וקשה ממ"נ דאם הוא על נתחים איך הוא על ראשו ואם הוא על ראשו איך הוא על הנתחים לכן פי' עם וק"ל: ט לא שהריח יתן לו מנוחה שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך כו': (דכ"ע) דק"ל והלא אין לך ריח רע מזאת שטורפים הבשר והעצמות לכ"פ נחת רוח וכו': י אשה הוא תואר השם של העולה ונקראת כן מפני שכל איברי העולה נתנו באש.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) וסמכו אהרן. מלא וא"ו ולא אתפרש למה, ועוד קשיא לי דהכא כתיב וסמכו ובקדמאה דפר ובתראה דאיל לא כתיב אלא וסמך אם לא נאמר דבזה סמכו אהרן ובניו יחדיו ובאחריני אהרן ראשון ואח"כ בניו ואם האמר שבכולן סומכין

מרפא לשון

כל האפשר ופרוסה על הכבד אלו תהיה הבהמה בעלת קומה הר"מ במז"ל פי' בענין אחר. יז) ורחצת קרבו, ותחליל. פי' לשון שרייה ושפשוף במים וית' לקמן בפ' ויקרא. כ) ועל בהן ידם. ידהון ה"ג דלא כנ"א ידיהון וכן בהן רגלם. רגלהון.

רמב"ן

תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי ששם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם:

(יג) החלב המכסה את הקרב וגו'. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא לשון רש"י. ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום. אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרום הזה ולחלב הגס אשר על הקרב. והנה על הקרב שני חלבים פעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל. והנה בכאן בכל החלב המכסה את

הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:
כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ:
כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא:
כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי

תרגום אונקלוס

דִבְנוֹהִי דְיַמִּינָא. וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְיַמִּינָא, וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְיַמִּינָא. וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא. עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: כא. וְתִסַּב. מִן דְּמָא דְעַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא. וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי. וְעַל בְּנוֹהִי. וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ. וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי. וּבְנוֹהִי. וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ: כב. וְתִסַּב מִן דִּכְרָא. תַּרְבָּא וְאַלְיְתָא. וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא. וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן. וְיָת תַּרְבָּא דַעֲלֵיהוֹן. וְיָת שָׁקָא דְיַמִּינָא. אֲרֵי. דְכַר קוּרְבָּנַיָּא הוּא: כג. וּפִתָּא דִלְחֵים חֲדָא. וּגְרִיצְתָא דִלְחֵים מְשַׁח. חֲדָא וְאַסְפּוֹג חַד. מִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא. דִקֳדָם יְיָ:

תו"א ורקיק. מנחות עט:

תפסיר הרס"ג

אלאיאמין. ועלי אבהאם אידיהם אלאיאמין. ורש בקי אלדם (י"נ ורש באקיה). עלי אלמד'בח מסתדירא.: (כא) וכ'ד' מן אלדם אלד'י עלי אלמד'בח ומן דהן אלמסח. ואנצ'ח עלי אלמד'בח ועלי הרון ות'יאבה. ובניה. ות'יאב בניה מעה. פיתקדס הו ות'יאבה. ובניה ות'יאב בניה מעה: (כב) וכ'ד' מן אלכבש. אלת'רב ואלאליה. וגמיע אלשחם אלמג'טי אלגוף. וזאידה' (י"נ וזיאדה') אלכבד ואלכלותין. ואלשחם אלד'י עליהמא. ואלסאק אלאימן. לאנה כבש אלכמאל: (כג) ורג'יף ואחד מן כל נוע מן אלכ'בז. וגרדקה ואחדה ממסוחה בדהן. ורקאקה ואחדה. מן סל אלפטיר. אלד'י בין

נוה שלום

כדעת הגאון ז"ל. (כב) ככר לחם, ורג'יפא ואחדא מן כל נוע מן אלכ'בז, ככר אחד מעשרה שבכל מין ומין.

חלק הדקדוק

רוח. (מהרי"ב): כא) וקדש הוא ובגדיו. תיבת וקדש לרע: כג) וחלת לחם שמן. הויו בגעיא בכל ס"ת והירושלמים:

אבן עזרא

אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים בהנות. ואיננו על משקל הלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים. ורבים ככה בשמות: ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר. הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא: שוק. הצד הימין והחזה נלקחי מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים:

אבי עזר

וכמדומה לי שכונת הרב נעלם ממנו: (כ) (בהן ורבים בהונות) הנה יתכן מן בהן שלא יסור חול"ם פ"א הפעל אף ברבוי. כמו מן אהל אהלים. גם משקל בהן הוא זר. כי נכון שיתרחב הסגול לפתח. כמו תואר. ששם. מהר. וכן הדין בכל משקל פועל שעי"ן הפעל אות אחה"ע. לכן היתה לזרה בכפלים. ודברי הרב נכונים שיש לה שני משקלים. הנפרד מן בהונות בוהן בקמ"ץ הבי"ת וחולם הה"א. כמו גדול רחוק קרוב. נאמר ממנו גדולים רחוקים קרובים. והרבוי מן בהן כמו מן

בעל הטורים

(כא) ובגדיו. ד' דין ואידך ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרום. ובגדיו לא תשרפנה. אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל על הריגת שאול כהן גדול לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו ועל כן ובגדיו לא תשרפנה שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמ"ד שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין:

רש"י

שקורין ענדרו"ס: בהן ידם. הגודל ובפרק ב האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או ל הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג ט) שנאמר לעומת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם מ האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל נ מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ס"א שלום עם המזבח והעובד והבעלים) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכל אהרן ובניו שהם בעלים כמפרש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין ם הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עה) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין. ולא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד:

שפתי חכמים

ב דומיא דתנוך שהוא האמצעי כאוזן: ל פלוגתא דר"ע ור"י הוא חד סובר חלב הדקים וחד סובר חלב הקיבה: מ וכן לא מצינו תרומת לחם הבא עם שלמים נקטרת כזו שהרי הם נתנים לכהנים אלא הוראת שעה היתה: נ פי' שהמלואים האמור כאן הוא במקום שלמים האמור במ"א ונקרא מלואים מפני שכל מלא שלם וכ"ה קריאת שם שלמים כי שלמים הוא לשון שלימות שמושלם בכל והא דשינה הקרא וקראן בשם מלואים ולא בשם שלמים מגיד שהמלואים שלמים כלומר שהם ממולאים בכל שמשימים שלום וכו': ם מדכתיב וחלת לחם שמן שהוא מורה על רבוי שמן שנותן בתוכה דהיינו רבוכה משום שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות

דעת זקנים מבעלי התוספות

סומכין יחד י"ל גורעין ומוסיפין ודורשין. פירש גורעין הוי"ו דאהרן ומוסיפין על וסמך הרי בכולהו וסמכו. ונראה דלמדרש כן כתיב אהרן מלא וכי האי גוונא אמרינן בסנהדרין גבי ולטוטפות דקאמר גורעין הוי"ו דולטוטפות ומוסיפין על לטטפת והיא לטטפות כך נראה לפרש:

(כא) ולקחת מן הדם. צ"ע אם כשנזרק כבר על המזבח אם היה חוזר ולוקח ממנו להזות עליהן:

ה'

מסורת הקריאה

כ"א) ג' וסמך ידו (שם כ"ד) ה' והזה מדם (שם ה' ט'): (כא) אשר, במרכא והוא הנקרא מאיילא, והוא חד מן י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא, ונמסרו בראשית למ"ד ט"ז, ועי' מש"כ שם: המזבח, הנגינה בבי"ת: (כב) האיל, הנגינה באל"ף: המכסה, המ"ם

רמב"ן

הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה הצואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב. ולמטה בפרשה זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב. והראשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב:

(כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו. והאיל הוא מלואים לכלם. והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים. ואחר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם. ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן העם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם:

(כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה. כמו לך נתתים למשחה. אל תגעו במשיחי. לשון רש"י. ואולי כן

יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן
וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם
וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה
לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא
לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃
כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת | חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת
שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר
הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר
לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא
וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃
כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

כד. וּתְשַׁוֵּי כוֹלָא. עַל יְדֵי אַהֲרֹן. וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי. וּתְרִים יָתְהוֹן. אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: כה. וְתִסַּב יָתְהוֹן מִיְּדְהוֹן. וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא. לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ. קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: כו. וְתִסַּב יָת חַדְיָא. מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא דִּלְאַהֲרֹן. וּתְרִים יָתֵיהּ. אֲרָמָא קֳדָם יְיָ. וִיהֵי לָךְ לְחֻלָק: כז. וּתְקַדֵּישׁ. יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא. וְיָת שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא. דְּאִתָּרַם דְּאִתַּפְרַשׁ. מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא. מִדִּלְאַהֲרֹן וּמִדִּלְבְנוֹהִי: כח. וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם. מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הוּא. וְאַפְרָשׁוּתָא. יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן. אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ: כט. וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן.

תולדות אהרן

תנופה. שם סב: אשר הונף. סוכה לז מנחות סא: לחק עולם. זבחים נח: ובגדי הקדש. יומא ה ע״ב:

תפסיר הרס"ג

ידי אללה: (כד) וצייר אלגמיע. עלי כפי הרון וכפי בניה. וחרך ד׳אלך תחריכא בין ידי אללה: (כה) וכ׳ד׳ה מן אידיהם. וקתרה עלי אלמד׳בח מע אלצעידה. מקבול מרצ׳י בין ידי אללה. קרבאן הו ללה: (כו) וכ׳ד׳ אלקץ. מן כבש אלכמאל אלד׳י להרון. וחרכה תחריכא בין ידי אללה. ויכון לך נציבא: (כז) וקדס קץ אלתחריך. וסאק אלרפיעה. אלד׳י חרך ואלד׳י רפע. מן כבש אלכמאל. אלד׳י להרון ולבניה: (כח) פיציר להרון ולבניה רסם אלדהר. מן בני אסראיל. כמא אנהמא רפיעה. כד׳אך יכונא רפיעה מן בני ישראל מן ד׳באיח סלאמתהם. המא רפיעתהם ללה: (כט) ות׳יאב

חלק הדקדוק

כה) לריח ניחוח, תיבת ניחוח בפשטא אחת והיא מלרע וזו היא שיטת ספרי ספרד והירושלמים והרב א״ת ז״ל. ובקצת תיגאן בתרי פשטי יליתא:

אבן עזרא

(כג) וככר. זהו ולחם מצות: (כד) והנפת. אותם. והם בידם: (כה) ולקחת. כתוב מידם. ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי״ת. והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש. ובמקום אחר מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר. ומלת למנה. לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה. ולא יונף. ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו.

רמב"ן

הוא כי בעבור ששררת ישראל למשוחי׳ היא למלך ולכהן גדול ישאילו הלשון לכל שררה. וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו. ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות. וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי. וכן ואל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח ה׳ העתידים לצאת מהם. כמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו מלכי

בעל הטורים

(כז) ומאשר. ב׳ במסורה דין ואידך ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים.

רשב"ם

*(כז) אשר הונף ואשר הורם. שניהם (הוא) לשון הפרשה אפס החזה קורין תנופה כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של כאן נקטר. אבל של דורות שניהם נאכלין:

רש"י

(כד) על כפי אהרן וגו׳ והנפת. שניהם עסוקין ע בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך פ ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות(תרומה)מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העולה. על האיל הראשון צ שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה׳. לשמו של מקום: (כו) תנופה. לשון הולכה והובאה ויגעלי״ר בלעז (שווינגען): (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם ק והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק

שפתי חכמים

ופרקיקים: ע מדכתיב ושמת הכל על כפי אהרן וגו׳ והנפת ואם הם על כפי אהרן איך היה משה מניף דכתיב והנפת אע״כ שניהם היו מניפים: פ דל׳ תנופה מל׳ הנפה. ומעלה ומוריד מדכתיב ואשר הורם והרמה היא למעלה ואין עלייה בלא הורדה: צ כלו׳ דהקטרת אימורי שלמים יהיה אחר הקרבת העולה ושלא תפרש על העולה שיםים אימורי שלמים והשוק והחזה על העולה ויקטירם יחד: ק לא שיקדש החזה והשוק עלמם האמורים כאן שאלו כבר הונפו והורמו והוקטר השוק והחזה ניתן למשה למנה ואין להם קדושה אחרת אע״כ לדורות קאמר ופי׳ להיות נוהגת בם תנופה והרמה בחזה ושוק של מלואים אבל לא להקטרה כלומר

מרפא לשון

כט) למשחה בהם, לרבאה, פי׳ להתגדל ולהתנשא בהם שבבגדי כהונה מכשירין כהן גדול לגדולתו במקום שמן המשחה ונקרא מרובה בגדים מלשון זה אבל צ״ע למה לא מתר׳ לאתרבאה ואפ׳ שגירסתינו אינה מדוקדקת וראוי להיות הגי׳ לרבאה ע״מ

מסורת הקריאה

בלא דגש: (כז) הורם, נמסר עליו לית קמץ וא׳ פתח, דניאל ח׳ י״א: (כח) לחק, החי״ת בקמץ קטן: תרומה הוא, נמסר במס״ג ה׳ דמטעין דסבירין היא, ור״ל הקוראים טועין וסבירין הואיל דקאי מלת הוא על ענין שהוא לשון נקבה לכן סוברים דצ״ל היא, אמנם הקבלה דצ״ל הוא בלשון זכר, וסי׳ א׳ כי תרומה הוא, דין, ב׳ והיתה לאהרן ולבניו וגו׳ קדש קדשים הוא (ויקרא כ״ד ט׳) ג׳ אחזת עולם הוא (שם כ״ה ל״ד) ד׳ ובכל בהמה וגו׳ תבל הוא (שם י״ח כ״ג) ה׳ מנחת קנאת הוא (במדבר ה׳ ט״ו), סי׳ כל תרומה היא במ״א הוא כי תרומה הוא, פסוק דין, כל שבת היא במ״א הוא שבת שבתון הוא (ויקרא כ״ג ל״ב), כל קדש הוא במ״א היא כי קדש היא לכם (שמות ל״א י״ד) כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא (במדבר י״ח י״ט) (אבל שם כתיב היא וכבר כתב הת״ס דצריך למחוק הכלל הזה דברית), וכל דסמיך לאחזה היא במ״א כי אחזת עולם הוא להם (ויקרא כ״ה ל״ד) וכל דסמיך למנחה היא במ״א מנחת קנאת הוא (במדבר ה׳ ט״ו) וכל בעת בפעם, בשנה, הבאר ההיא, ר״ל כל היכא דכתיב מלת בעת, או בפעם, או בשנה, או הבאר, בכולהון כתיב אחריו ההיא, ולית חד מנהון ההוא וכל ביום, בלילה, השער, המדבר, הרעב כתיב ההוא ולית בקריאה חד מנהון ההיא וצריך להוסיף עליהם, הנפש, הארץ, העיר, כתיב ההיא, וכל הכללים הוא רק לענין הקריאה בחירק או במלאפום.

תפסיר הרס"ג

אלקדס אלד'י להרון. תכון לבניה מן בעדה. ימסחון פיהא. ויכמל בהא ואגבהם: (ל) סבעה' איאם. ילבסהם אלאמאם. בעדה מן בניה. פיצלח אן ידכ'ל אלי כ'בא אלמחצ'ר. יכ'דם פי אלקדס: (לא) וכ'ד' כבש אלכמאל. ואנצ'ג לחמה פי מוצ'ע מקדס: (לב) ויאכל הרון ובניה לחם אלכבש. מע אלכ'בז אלד'י פי אלסל. ענד באב מצ'רב אלועד (י"ב כ'בא אלמחצ'ר): (לג) ויאכלהם אלד'י אסתג'פר בהם. ליכמל וגבהם וליקדסהם. ואגנבי לא יאכל אד' הם קדסא:

חלק הדקדוק

ל) ילבשם הכהן. בא מחובר ע"ד כנוי העבר והראוי ילבשם בצירי. ובא קמץ

אבן עזרא

וטעם אחריו. במותו: (ל) שבעת. מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטן. וכמוהו בשם ה' כי אמילם: (לא) ובשלת. בצווי כמו והכית בצור. ויבן שלמה את הבית: (לב) ואכל. ואת הלחם. הנות' מהסל: (לג) ואכלו אותם. אשר כופר. דרך קצרה. ומלת אותם. בעבור אחרת:

אבי עזר

עולל ישאירו עוללות: (לא) (ובשלת בצווי) הרב מפרש אף שהוא מבנין פיעל אפ"ה יוצא לשלישי ואין צורך לבשל בעצמו. כמו והכית בצור שהוא מבנין הפעיל. ומשנה את תפקידה ואינו יוצא לשלישי. דבניינים שואלים זה מזה את משמרתם. ולראיה ויבן שלמה מבנין הקל ויוצא לשלישי ודוק:

רמב"ן

עמים ממנה יהיו. ויתכן שנאמר עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא. ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם. ומשח אלישע לנביא תחתיך. ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה'. ולכך אמר למשיחו לכורש. ורבותינו אמרו וכי כורש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו. לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב:

(לא) ובשלת את בשרו במקום קדוש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיהא בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בצווי כמו ומטך אשר הכית בו את היאור. ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א. והצריך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות:

יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם
וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים
יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר
יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח
וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃
לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר
הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר
כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ
אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃

תרגום אונקלוס

יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי. לְרַבָּאָה בְהוֹן. וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קוּרְבָּנְהוֹן: ל. שִׁבְעָא יוֹמִין. לִבְשִׁנּוּן כָּהֲנָא. תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי. דְיֵיעוֹל. לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא: לא. וְיָת. דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב. וּתְבַשֵּׁיל יָת בִּשְׂרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ: לב. וְיֵיכוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּשַׂר דִּכְרָא. וְיָת לַחְמָא דִּבְסַלָּא. בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: לג. וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דְּאִתְכַּפַּר בְּהוֹן. לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן. וְחִילוֹנַי לָא יֵיכוֹל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן:

תו"א שבעת ימים. יומא עג: ואכלו אותם. פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יב זבחים מד מנחות פג ערכין ג: לא יאכל כי. פסחים כד מכות יח מגילה יז:

רשב"ם

(כט) למשחה בהם. להתגדל בהם כעין משיחת שמן ונם בכל מקום קורא הגדולים משיחים. אל תגעו במשיחי: (ל) ילבשם הכהן. בהתחנכם להיות כהן גדול שבעת ימים תמלא ידם. שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו היה משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי כדכתיב באלה פקודי. ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו:

שפתי חכמים

אבל לא שנתקדש לדורות אף להקטרה אלא והיה לאהרן וכו': ר כלומר להיות במקומו כה"ג דהא כהן הדיוט אסור ללבוש שמונה בגדים המיוחדים לכ"ג: ש דאין שייך לשון משיחה על הבגדים ת שכן כתיב וחבשת להם מגבעות והיתה להם כהונת עולם הא אם אין בגדיהם עליהם הוו זרים: א דאל"כ מאי שבעת ימים דהא בכל עבודה צריך ללובשן ולהפשיטן אח"כ אע"כ על שבעה ימי המלואים קאי והם היו רצופים: ב הודיענו בזה שתחתיו מבניו הפוך ודאוי להיות מבניו תחתיו ויהיה פי' הכהן מבניו אשר יקום תחתיו לכהונה גדולה: ג (נח"י) יומא ע"ג וע"כ צריך לפרש כן דאין לפרש על המשכן ככל אהל מועד שבתורה דהא כל הכהנים ראוים לבא אל המשכן וא"כ מה סימן נותן הפסוק אותו כהן שראוי לבא אל אהל מועד אלא דמיירי בלפני ולפנים והרא"ם לא ידע הסוגיא הנ"ל: ד מדכתיב בפרשת אחרי מות ואשר ימלא את ידו כלומר בזמן שהוא ממלא מקום אבותיו: ה דע"כ מלת כהן דבוק לתחתיו מבניו דאי דבוק למלת ילבשם כלומר ילבשם הכהן א"כ ישאר מלת תחתיו בלי טעם כלו' בלא פי' ענין מה אע"כ הכהן ותחתיו דבוקים זל"ז א"כ מוכח שמלת כהן פועל עובד ממש דאי מלת כהן כמו כהן מדין כהן און וכמו ובני דוד כהנים היו שפירושו לשון שררה וגדולה אין נמשך אחריו מלת תחתיו כי אין דרך הלשון לומר המלך תחתיו או השר תחתיו כי זה אינו במבטא אלא המלך אשר יהיה תחתיו או ימלוך תחתיו ויהי' א"כ מקרא חסר וקצר אבל אם פי' של כהן עובד ממש ועניינו כמו המשרת והוא העובד א"ש דמלת הכהן דבוק עם מלת תחתיו וזהו שפירש"י ולפיכך ניגון תביר נמשך לפניו כלומר למטה למלת תחתיו לא למלת ילבשם כי התביר אינו דבוק לדרגא. ועיין בקל"מ: ו כדכתיב בפ' צו במקום קדוש בחצר אהל מועד: ז דאל"כ למה הזר לא יאכל והא קדשים קלים דהיינו שלמים נאכלין לכל אדם?: ח לא פתח אהל מועד ממש דמ"ש הני מכל שאר קדשים הנאכלים בחצר אהל מועד: ט כלומר ע"י איל המלואים הזה והלחם הזה כופר לאהרן ולבניו כל זרות ותיעוב אשר עשו דאל"כ אשר כופרו בהם מבע"ל: י לא על ידי אכילתם הסמוך רק בעשיית האיל והלחם כמשפט או יתחזקו בכהונה: כ פירוש ויהיה חסר וא"ו ממלא לקדש אותם ובזולת זה יורה שמלוי ידם יקדשום לכהונה ואין הענין כן רק עשיית המלואים הן סבה למלוי ידם לעבודה ולקדשם לכהונה: ל פי' מכל מין ומין של קדשי קדשים לא מקדשי הקדשים הללו בלבד שכיון

רש"י

הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא ר בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש ש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (תהלים קה) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא ת מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. א רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו ב תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביום ג הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את ד מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן ל' פועל עובד ה ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר ו אהל מועד שהשלמים הללו ז קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל ח החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם כל זרות ט ותיעוב: למלא את ידם. באיל י ולחם הללו: לקדש אתם. שעל ידי כ המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל ל ק"ק שנתן המקרא

מרפא לשון

למשחה שכן חייבה הנגינה. לג) אשר כפר בהם, דאתכפר בהון, ה"ג דלא כנ"א דיתכפר וכ"כ היא"ר ז"ל ושיש עליה מסורת, ופירושו כמ"ש רש"י ז"ל אשר כפר בהם כל זרות ותיעוב שאלו היה מוסב על המתכפרים הל"ל דאתכפרו כמ"ש וייכלון בל'

אור החיים

(לג) ואכלו אותם אשר כופר. פי' לצד שהיו בעליו ולא לצד שהם כהנים והוא אומר אשר כופר בהם כי אכילת שלמים לבעלים תפעיל הכפרה ואפילו למשה אסורים הגם שאוכל החזה שאסור לאהרן:

לד וְאִם־יִוָּתֵ֞ר מִבְּשַׂ֧ר הַמִּלֻּאִ֛ים וּמִן־
הַלֶּ֖חֶם עַד־הַבֹּ֑קֶר וְשָׂרַפְתָּ֤ אֶת־
הַנּוֹתָר֙ בָּאֵ֔שׁ לֹ֥א יֵאָכֵ֖ל כִּי־קֹ֥דֶשׁ
הֽוּא׃ לה וְעָשִׂ֜יתָ לְאַהֲרֹ֤ן וּלְבָנָיו֙
כָּ֔כָה כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־צִוִּ֖יתִי אֹתָ֑כָה
שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תְּמַלֵּ֥א יָדָֽם׃ לו וּפַ֨ר
חַטָּ֜את תַּעֲשֶׂ֤ה לַיּוֹם֙ עַל־הַכִּפֻּרִ֔ים
וְחִטֵּאתָ֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ בְּכַפֶּרְךָ֖ עָלָ֑יו
וּמָשַׁחְתָּ֥ אֹת֖וֹ לְקַדְּשֽׁוֹ׃ לז שִׁבְעַ֣ת
יָמִ֗ים תְּכַפֵּר֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ וְקִדַּשְׁתָּ֖
אֹת֑וֹ וְהָיָ֤ה הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ קֹ֣דֶשׁ קָֽדָשִׁ֔ים
כָּל־הַנֹּגֵ֥עַ בַּמִּזְבֵּ֖חַ יִקְדָּֽשׁ׃ ס ששי

תרגום אונקלוס

לד. וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא. וְתוֹקֵיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא. לָא יִתְאֲכִיל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא: לה. וְתַעְבֵּיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין. כְּכֹל דְּפַקֵּידִית יָתָךְ. שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵיב קוּרְבָּנְהוֹן: לו. וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא. תַּעְבֵּיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא. וּתְדַכֵּי עַל (י"נ יָת) מַדְבְּחָא. בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי. וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: לז. שִׁבְעָא יוֹמִין. תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא. וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין. כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ:

ת"א ואם יותר. פסחים פג: ושרפת את. פסחים פג סוכה מ זבחים כח כריתות ה מגילה יא ו כל הנוגע. סנהדרין לד זבחים פג פו:

תפסיר הרס"ג

(לד) ואן בקי מן לחם אלכמאל. ומן אלכ'בז אלי אלצבאח. פליחרק באלנאר. ולא יוכל אד' הו קדסא: (לה) ואצנע להרון ובניה כד'אך. כגמיע מא אמרתך. סבעה' איאם תכמל ואגבהם: (לו) ורת' אלד'כוה תצנעה כל יום לאלג'פראן. פתד'כי אלמד'בח. ותסתג'פר ענדה. ותמסחה ותקדסה: (לז) סבעה' איאם. תסתג'פר ענדה ותקדסה. פיציר אלמד'בח מן כ'ואץ אלאקדאס. כל מן דנא בשי מנהא

נוה שלום

(לז) בכפרך עליו, ותסתג'פר ענדה, סמוך לו וכן תרגם לקמן. (לו) על קרנתיו, ענד ארכאנה, יכפר עליו יסתג'פר ענדה כמו ועליו מטה מנשה.

חלק הדקדוק

גדול תחת קמץ קטן. (הרי"ב): (לד) ואם יותר, וו דואם בגעיא, ר"ח):

אבן עזרא

וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל מלואים. כי בו ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו. ומן כי אותך ראיתי: (לו) ופר. תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים. על שני האילים. וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. ובטעם שלא יהיו

רבינו בחיי

(לז) כל הנוגע במזבח יקדש. דרשו רז"ל שומע אני בין ראוי ובין שאינו ראוי ת"ל וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה מה כבשים בני שנה ראוים אף כל ראוים. ד"א כל הנוגע במקדש כל כהן הבא להקריב תחלה יתקדש כיון שעלה לא ירד:

רשב"ם

(לז) כל הנוגע. וקרב אל המזבח *נקדש בכבודי. כי היום ה' נראה אליכם. וכתיב וירא כבוד ה' אל כל העם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה וגו': שהאש נראה לישראל כשיוקם המשכן ותבא אש מלמעלה ותאכל את הקרבנות כדכתיב ביום השמיני

רש"י

טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל מ לעכב שאם חסר ד"א מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה נ ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך ס מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח ע הוצרך שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחות פ כמין כ"ף יונית: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפי' קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד צ והטרפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' לו) מה עולה ראויה אף כל ראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו ק וכיוצא בהן (זבחים כו):

שפתי חכמים

שכיון שנתן המקרא טעם לאזהרת זר שלא יאכל: מ פי' דאי מהתם ה"א למצוה הוא נא' אבל אם לא עשה כל האמור אין נפסלין מן הכהונה ואין עבודתם פסולה לכך שינה לעכב: נ כלו' שלא נחשוב שדי בפעולה אחת ונחלק אותו לז' חלקים ובכל יום מהז' ימים חלק א' מהפעולות הנאמר להם לקדש אותם אלא שבכל יום ויום מהז' ימים נעשו כל הפעולות וכל הקרבנות האמורות בענין: ס דאל"כ למה לי קרא דוסף חטאת תעשה ליום הרי כבר כתיב ז' ימים תמלא את ידם ומלוי ידם הוא פר החטאת עם שני האילים: ע כלומר לא כפרת מכל זרות ותיעוב כדפירש גבי כפרת אהרן ובניו שאין שייכים כאן: פ פירוש נוטריקון כ"ף יונית והוא כצורת כ' שלנו: צ שכל אלו נפסלים קודם שהביאן לעזרה והם אינן ראויין: ק שכל אלו לאחר שהביאן לעזרה נפסלו ופי' הלן שלן הדם ולא נזרק ביום שנשחטה הבהמה או לן הבשר והאימורים. והיוצא שיצא הדם או הבשר או האימורים של עולה וחטאת ואשם חוץ לקלעים ושנשחט חוץ לזמנו שחשב בשעת שחיטה להקטיר אימוריו או איבריו או לאכול

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לז) כל הנוגע. פירש רש"י שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי וגו'. וצ"ע כי באותו פסוק אין עולה נזכרת. וי"ל דסמוך אעולת תמיד דלק' וי"ל דאין צריך לדחוק כל כך דבאותו פסוק כתיב שנים ליום תמיד ואנא ידענא דבעול' משתעי קרא מדקאמר בפרשת קרבנות שנים ליום עולה תמיד ותימה דבפרשת תמידין פרש"י את הכבש אחד תעשה בבוקר אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה למלואים וזו היא מצוה לדורות וי"ל דהאי לדורות איצטריך לשאר מלואים שהקריבו בימי עזרא כמו בימי משה וכן לעתיד כשיבנה במהרה בימינו. ועוד אני אומר שזהו ל' רש"י דנקט היא היתת אזהרה למלואים סתם:

וזה

מסורת הקריאה

אבל הכתיב כולהון בתורה בוי"ו ולא ביו"ד רק י"א כתיב היא ביו"ד: (לה) ככה, מלעיל: (לו) ליום, מס"ק כ' דגש, ר"ל שהלמ"ד בפתח והיו"ד בדגש ושארא כתיב הלמ"ד בשוא והיו"ד רפה וסי' נמסר ביחזקאל ל' ב': (לז) שבעת ימים, נמסר עליו ב' בענין בטעם רביע, בפסוק למ"ד ודין: קדשים, הקו"ף בלי מתג כי קמץ הקו"ף הוא קמץ קטן עפ"י כללי הדקדוק כי הנפרד הוא קדש הקו"ף בחולם ונשתנה ברבוי לקמץ קטן תולדתו ואין ראוי למתג, וכתב המ"ש שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת

רמב"ן

(לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב. במדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח ל' רש"י והנכון כי על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

תרגום אונקלוס

לח. וְדֵין. דְּתַעֲבֵיד עַל מַדְבְּחָא. אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא. תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: לט. יָת אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא. וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא. תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: מ. וְעֶשְׂרוֹנָא סוּלְתָּא. דְּפִיל בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא. וְנִסְכָּא. רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא. לְאִמְּרָא חַד: מא. וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא. תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא. כְּמִנְחַת

לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם
תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן
סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע
הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד׃ מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבַּיִם כְּמִנְחַת

תו"א וזה אשר תעשה. מנחות כט: כבשים בני. סנהדרין לד זבחים פג: שנים ליום תמיד. לח: ועשרון סלת. מנחות פו: ואת הכבש. פסחים נח:

תפסיר הרס"ג

תקדס: (לח) והד'א מא תקרבה עלי' אלמד'בח. חמלין אבני סנה. פי כל יום דאימא: (לט) אחדהמא באלג'דאה. ואלאכ'ר בין אלג'רובין: (מ) ועשר סמד. מלתות ברבע קסט מן דהן זיתון מדקוק. ומזאג רבע קסט כ'מר. מע כל חמל: (מא) ואד'א קרבת אלת'אני בין אלג'רובין. פכהדייה' אלג'דאה

אבן עזרא

טמאים: (לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור. וכן וזה אשר תעשה אותם. משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים. ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד. ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: (מ) ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת וכנסכה. שב אל הבקר:

אבי עזר

(לט) (את הכבש) תימא על הרב שקרא תחת האחד אחד. וכבר הרגיש הבחור דקושי זו בפרושו על הרד"ק. אולם דבריו צדק כאשר נפ' פינחס ושם מקום תחכותס:

בעל הטורים

(לח) על המזבח כבשים בני. ס"ת לחמי: שנה שנים ר"ת וס"ת השמש שהיו שוחטין אותו נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה פי' כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש. שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד הכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפילה שתקנו כנגד תמידים והתם כתיב אחד דמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים כדאיתא במסכת יומא: את הכבש האחד תעשה בבוקר תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים בתמיד של שחר ואת השני בערב מוסיף עליהם שנים שבידם שני גזרי עצים. וכתיב כאן תעשה ל' יחיד ובפנחס כתיב תעשו לשון רבים לומר שיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור. כבשים הכבש הכבש לכבש הכבש הרי ששה אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו"פ עולה בפ' עקידה. הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירית רמז לת"י שנים שיעמוד בית ראשון. והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות:

רש"י

(מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ר ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף נטחון בריחים כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. ש לספלים כמו ששנינו במס' סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד ת לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ:

שפתי חכמים

הבשר. ביום האסור וחוץ למקומו שחשב בשחיטה לאכול בשר קדשים חוץ למקומו דהיינו חוץ לקלעים או חוץ לחומה: ר כמו שמפורש בפרשת פנחס ועשירית האיפה סולת למנחה שהאיפה שלשה סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא האיפה תל"ב ביצים ועשיריתו מ"ג ביצים וחומש ביצה: ש פי' אגנות כמו בספל אדירים וגו': ת פי' נקבים כיסוד מזבח כמו

עניני קרבנות התמידין והקטרת

(לח) וזה אשר תעשה על המזבח וגו'. כתב הרב מהרי"א למה בזכרו כאן מה שיעשו על המזבח זכר התמידין בלבד ולא חטאת ולא אשם ולא יתר מיני הקרבנות. ולמה היו התמידין שני כבשים אחד בבקר ואחד בערב ולא היו נקרבים שניהם בבת אחת כמו המוספין. ונוכל לומר שחשש הכתוב שלא יאמר אדם הנה אלהינו זה הכריע טבענו לחטוא ולכן צוה במעשה המזבח וקדשו כאילו טוב לפניו שנחטא ונשוב. ובאמת אין הדבר כן. כי הקב"ה לא צוה בקרבנות אלא אחרי מעשה העגל כשראה את העם כי ברע הוא ומוכן לחטוא אז נתן לפניהם התרופה לרפאות מחלתם בעת הצורך בקרבנות. כמו שאמר הנביא (ירמיה ז) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דבר עולה וזבח וגו' ע"כ אחרי שצוה כאן במעשה המזבח. ובחירת הכהנים המקריבים עליו ובקדושת המזבח ומשיחתו. אמר וזה אשר תעשה על המזבח. להגיד שהתכלית הנכסף במעשה המזבח ועבודת כהנים אינו לכפרת העונות. כי מיטב שלא יחטא האדם ולא יקריב קרבן לכפר עליו. אבל תכלית המזבח היה להקריב בו התמידין בבקר ובערב. שהם לא היו לכפרת עונות כי אם תודה להקב"ה על כל הטובה שהטיב לעמו. והוא ענין אמרו כאן וזה אשר תעשה על המזבח וגו'. ואמנם היו התמידין שבח ותודה לאל יתברך. לפי שהטובה והחשובה שבמדות האדם היא היותו גומל טובם לאשר הטיב לו. והרעה שבמדותיו היא היותו כפוי טובה כי כאשר ייטיב האדם גמול מן הטובה שקבל הנה הוא מוסיף ברצון הנותן ובכחו לתת ולהוסיף עוד שפע שבע רצון ורב טוב. אמנם כשימנע מהשיב הגמול הראוי הוא מתיש את כחו ומבטל רצונו בהטבה. והנה האבות הראשונים היו בונים מזבחות ומקריבים קרבנות על החסד ועל הרחמים שהיו מקבלים מהקב"ה כמו שעשו קין והבל כשהרחיב ה' להם וברכם בארץ וכן נח ובניו כשיצאו מן התיבה ויצילם ה' וכן אברהם כשנראה אליו ה'. ולכך צוה ה' לישראל שגם הם יעשו מזבח ויקריבו עליו קרבנות התמידין בכל יום להודות להלל ולשבח לפניו על כל אשר גמלם ורב טוב לבית ישראל. והנה הם קבלו ממנו ית' שני חסדים גדולים. הא' הוא יותר גדול במעלה להיותו שלמות נפשיי שזכו אליו במעמד הר סיני. והשני היה גופני ביציאת מצרים. וכדי שנודה לפניו על שני החסדים האלה. צוה שיקריבו על המזבח בכל יום שני כבשים את הכבש אחד יעשו בבקר כנגד מתן תורה שהיה בבקר שנא' ויהי ביום השלישי בהיות הבקר וגו'. ואת הכבש השני כנגד יציאת מצרים נזכר הפסח שאכלו שמה שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקח אותם הלשונות עצמם שנאמרו בספור החסדים ההמה. ולפי שאחרי יציאת מצרים וקבלת התורה נתן להם ה' את המן עומר לגולגולת. והעומר הוא עשירית האפה לכן צוה שגם על זה יביא מנחת תודה עשירית האפה

רבינו בחיי

(מ) ונסך רביעית יין לכבש האחד. כתב רבינו חננאל ז"ל כיון ששחה לנסך הניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר הגיע לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה וזהו שכתוב מפורש (דה"ב כט) וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העולה וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו. והיו הלוים משוררים במקדש על הקרבנות בכל יום ויום. השיר שהיו אומרים באחד בשבת (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה וזה כנגד בריאת העולם שכתוב (בראשית א) והארץ היתה תוהו ובוהו. ויבא מלך הכבוד כנגד ויאמר אלהים יהי אור שכבוד השכינה אור גדול. בשני (תהלים מח) שיר מזמור לבני קרח גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו וגו'. וכתיב (שם) אלהים בארמנותיה נודע למשגב שהבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים בין עזרת הכהנים ובין עזרת ישראל שהם ארמנותיה. כנגד יום שני שבו הובדלו מים העליונים מן התחתונים שנאמר (בראשית א) ויהי מבדיל בין מים למים. בשלישי (תהלים פב) מזמור לאסף אלהם נצב בעדת אל וכתיב (שם) שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו. כלומר שיתקבצו השופטים לדון כל אחד ואחד כראוי לו וזה כנגד יקוו המים שכתוב בו ועץ עושה פרי למינו (שם) אכן כאדם תמותון כלומר בראתי אל האדם גן עדן וכיון שחטא נטרד משם כן אתם. ברביעי (שם צד) אל נקמות ה' כנגד עובדי חמה ולבנה שנבראו ביום רביעי וכתיב (דברים לב) אשיב נקם לצרי. בחמישי (תהלים פא) למנצח על הגתית לאסף הרנינו לאלהים עוזנו וכתיב בו המעלך מארץ מצרים. והיה פרעה דומה לתנין שנאמר (יחזקאל כט) התנים הגדול ובו ביום כתיב (בראשית א) ויברא אלהים את התנינים הגדולים. בששי (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש כנגד ברייתו של אדם שנאמר (בראשית א) בצלמנו כדמותנו וירדו. והוא לבדו יתעלה

נחל קדומים

את רעהו ידבר וגר ראז"ל: **לח** (יא) **כבשים בני שנה.** **יבואו** כבשים בני שס"ה ימים ויכפרו על שס"ה לאוין שבתורה ועשרון סלת אלו עשרת הדברות שהוציא הקב"ה כאדם שמוציא סולת מקמח. **בלול שכל התורה כלה בלולה בעשרת הדברות. ב של** **בראשית** ל לעיני כל ישראל ו של ויהי אחרי ל של ויעל הרי **בלול כל העוסק בתורה לשמה אינו צריך קרבן כי התורה מכפרת** **ואמרו בבני עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בדברי**

מרפא לשון

רבים וגם אם היה ל' עתיד היל"ל דיתכפרון עכ"ל ועמשי"ת בפ' מ"ג. מ) ועשרון סלת בלול, דפיל. ה"ג דלא כנ"א **דפילא.**

חומת אנ"ך

(לח) **שנים** ליום תמיד. ר"ת תשל תש"ל תמידין מקריבין בשנה בכל יום שנים שני פעמים שס"ה הם תש"ל. הכבש האח"ד בגימטריא י"ח רמז לי"ח ברכות כנגד תמידין תקנום. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפי' כ"י:

מסורת הקריאה

קדשים בקמץ גדול: (לח) ליום, חד מן כ' דגש, עין פסוק ל"ו:

שמות כט תצוה

הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ
נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד
לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר
אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי
אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃
מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי ל א וְעָשִׂיתָ
מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים

תו"א תמיד. לה: ונועדתי שמה. זבחים קטו: ועשית מזבח. מגילה ל:

תרגום אונקלוס

צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ. לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא. קֻורְבָּנָא קֳדָם יְיָ: מב. עֲלַת תְּדִירָא לְדָרֵיכוֹן. בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ. דַּאֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן. לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: מג. וַאֲזַמֵּין מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי: מד. וַאֲקַדֵּישׁ. יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא. וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי. אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: מה. וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: מו. וְיִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן. דְּאַפֵּיקִית יָתְהוֹן. מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן. אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: א. וְתַעֲבֵיד מַדְבְּחָא אַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין. דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ:

תפסיר הרס"ג

ומזאגהא תצנעה. לקבול מרצ'י קרבאן ללה: (מב) צעידה דאימא לאגיאלכם. ענד באב כ'בא אלמחצ'ר בין ידי אללה. אלד'י אחצ'רד הנאך. ואכ'אטבך ת'ם: (מג) פאד'א חצ'רת ת'ם לבני אסראיל. תקדס אלבית בנורי: (מד) וקדסת בה כ'בא אלמחצ'ר ואלמד'בח. וקדסת הרון ובניה ליאמו לי: (מה) ואסכן נורי פי מא בין בני אסראיל. ואכון להם אלאהא: (מו) ויעלמון אני אללה רבהם. אלד'י אכ'רגתהם מן בלד מצר. לאסכן נורי פי מא בינהם. אנא אללה רבהם אפי בד'אלך: (א) ואצנע מד'בח לתבכ'יר אלבכ'ור. מן כ'שב אלסנט תצנעה:

נוה שלום

ל (א) מקטר קטרת, לתבכ'יר אלבכ'ור, להקטיר בו הקטרת, ולהיותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב. וכתב בספר

חלק הדקדוק

מו) לשכני בתוכם. מקור בקמץ חטף (מהרי"ב):

אבן עזרא

(מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען. כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני. וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני. כי המשכן הושם בתחתית ההר בקצה המחנה. כי מעורבים היו השבטים. כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואח' שנסעו דרך שלש' ימים מהר סיני. היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו. ויום הכפורים בשנה השנית. כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה ה' את משה. וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר. כי ישראל עמדו במדבר בתהו יליל וישימון כמו שמנה ושלשים שנה. ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין. ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום. ותוספת בשבת ובמועדים. ואין טענה ממלת אנחנו ובעירנו. כי בקדש היו ושם בישוב קנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים. ורמז לדבר אליך למשה תמיד. ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי.

רשב"ם

(מו) הוצאתי אותם מארץ מצרים. כדי לשכני בתוכם: (א) מקטר קטרת. ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים:

רש"י

(מא) לריח ניחח. על המנחה א נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה ואח"כ המנחה שנאמר (ויקרא כג) עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום ולא יפסיק יום בנתיים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו ב לבא זום מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקדוש ברוך הוא מדבר עם משה משהוקם המשכן. וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור ג כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי ד שתשרה שכינתי בו. ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר אנקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם: (א) מקטר קטרת. להעלות עליו

שפתי חכמים

כי השתות יהרסון: א כלומר ולא תפרש שהמנחה הוא כשאר מנחות שאינן כולן כליל ויהיה פי' של לריח ניחוח המורה על עלייתו כולו לגבוה שהוא שב על כבשי העולה ולא על המנחה: ב לא שאועד לך שמה ענין לאוד ולדבר אליך ג"כ ענין לאוד ולפיכך השמיט רש"י מלת שמה מן הפסוק כדי שיהיה די במלת שם שבסוף הפסוק: ג הוצרך לפרש בדבור משום שלא פי' בקרא במה יתועד לכ"פ בדבור ותו קשה לרש"י ולמה לא כתיב ודברתי ומתרץ כמלך הקובע וכו' שפירושו מפני שמנהג המלך לקבוע מקום לדבור אמר ונועדתי במקום ודברתי: ד כלו' ע"י השראת שכינתו יהא מקודש המשכן ופי' אפי' לדברי האומר שאשר אועד

עניני קרבנות התמידין והקטרת

האפה סולת שהוא עומר אחר וזכרון לנס המן שהיה כזה השיעור עלמו לכל אדם מישראל כן יתנו למזבח ה'. וכדי שתהיה מנחה מהודרת לזה שיהיה סלת בלול בשמן לא יותר מלאי ולא פחות מהראוי אלא רביע ההין. ולפי שביליאת מלרים וכן במתן תורה בכל אחד מהם קבלו ישראל כבוד גדול ומעלה עליונה על כל האומות וכן קבלו שמחה רבה. ולזכרון זה לוה הקב"ה שתהיה מנחתם בלולה בשמן שהוא מורה על הכבוד כי הוא עולה על כל המשקים ונאמר טוב שם משמן טוב וכן לוה שינסך עליה יין לזכרון שמחתם כי היין ישמח לבב אנוש. וכן יעשה בהכבש השני של בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו. ללמדנו ששני הטובות האלה יליאת מלרים ומתן תורה שוות הנה. כזה כן זה. כי שניהם כאחד הביאו הללחת ישראל. ושניהם הם לריח ניחוח לה': (א) ועשית מזבח מקטר קטרת וגו'. כתב הרב כ"י כפי הנראה שב' מזבחות אלו נערכו שניהם לכפר על הנפש כחוטאת

נחל קדומים

תורה ובגמילות חסדים רבינו אפרים ז"ל: א (יב) ועשית מזבח מקטר קטרת. איחר הכתוב מזבח הקטרת אחר כל המעשים לרמוז הדין דמזבח הפנימי אם נעקר ממקומו אינו מעכב ויתנו הקטרת במחתה כן רמז הרב המג"ן וחתנו הרב מהרי"ח בהלק"ט ח"ב סי' י"ד ט"ו ט"ז תירץ לרמוז שאין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים לכך בחינוך הזכיר מזבח הקטרת. ועוד דזר המזבח שהוא

מרפא לשון

וכצ"ל דבלול קאי אעשרון ולא אסלת. מג) ונקדש בכבדי ואתקדש ביקרי. ה"ג וצ"ל דהיל"ל ויקדש אמנם כבר נת' בכ"מ שדרך התרגום להחליף יוד באלף איתן באלף איתן וכמ"ש בפ' שמות בפסוק אז אמרה חתן דמים ויתכן ליישבו כלשונו שכן אמר הכ' הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש, וארז"ל והיכן דבר ונקדש בכבדי שמזה מוכח דונקדש כמו ונקדשתי וכדמתר' ואתקדש ביקרי, וכן מוכח ממאי דס"ל וקדשתי את אהל מועד וגו' שאלו היה ונקדש קאי אמשכן למה חזר לומר עוד וקדשתי את אהל מועד וגו'.

מסורת הקריאה

(מ) בשמן, נמסר במס"ג ו' רפין, ר"ל הבי"ת בשוא שנקרא רפי לפי שהאות הבא אחריו רפי, וסי' א' דין, ב' ועשירית האיפה (במדבר כ"ח ה') ג' והצילו העדה (שם ל"ה כ"ה) ד' מצאתי דוד עבדי (תהלים פ"ט כ"א) ה' ותרם כראם קרני (שם צ"ב י"א) ו' בשמן המור (אסתר ב' י"ב): ונסך, מס"ק ב' בענין בטעם זקף גדול, א' דין, ב' לקמן למ"ד ט', ומוכח מזה שגם זה הנו"ן בצירי: (מא) לה, הלמ"ד דגושה: (מד) ונקדש, כתב המ"ש וז"ל במקצת ס"ס הדלי"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי

רבינו בחיי

שמו גאה על כל גאים ורודה בכל הרודים. וכתיב עוד (תהלים צב) אף תכון תבל בל תמוט. בשביעי (שם) מזמור שיר ליום השבת וכתיב בו שתולים בבית ה'. ויתכן שיש באלו השירות יותר ממה שהזכרנו מן הראיות שהם כנגד ימי בראשית ע"כ לשון הרב ז"ל:

תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה
רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ
מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב
וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו
תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃
ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת
לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת

תרגום אונקלוס

ב. אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ. וְאַמְּתָא פּוּתְיֵיהּ מְרַבַּע (יג"י מְרוּבַּע) יְהֵי. וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ. מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי: ג. וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי. יָת אִגָּרֵיהּ וְיָת כּוּתְלוֹהִי. סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי. וְתַעֲבֵיד לֵיהּ. זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: ד. וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב. תַּעֲבֵיד לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵירֵיהּ. עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ. תַּעֲבֵיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי. וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא. לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן: ה. וְתַעֲבֵיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין. וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: ו. וְתִתֵּין יָתֵיהּ קֳדָם פָּרוּכְתָּא. דְּעַל אֲרוֹנָא דְּסָהֲדוּתָא. קֳדָם כָּפוּרְתָּא. דְּעַל סָהֲדוּתָא.

תו"א רבוע. זכתים נט:

תפסיר הרס"ג

(ב) טולה ד'ראע. וערצ'ה ד'ראע וליכון מרבעא. וסמכה ד'ראעין. מנה ארכאנה: (ג) וג'שה בד'הב כ'אלץ. סטחה וחיטאנה. מסתדירא וארכאנה. ואצנע לה. זיגא מן ד'הב מטתדירא: (ד) וחלקתין מן ד'הב. תצנעהמא לה מן דון זיגה. פי גהתיה. כד'אך עלי גאנביה. תכון מכאנא לאלדהוק. ליחמל בהא: (ה) ואצנע אלדהוק מן כ'שב אלסנט. וג'שהא בד'הב: (ו) ואגעלה בין ידי אלסגף. אלד'י עלי צנדוק אלשהאדה. בין ידי אלג'שא. אלד'י עלי אלשהאדה.

נוה שלום

השרשים לאבן גנאח שנקרא מזבח אעפ"י שאין מקריבין עליו זבח, לפי שהיה כתבנית המזבח כמו שנ' ביהושע מזבח גדול למראה, ורד"ק בספר השרשים כתב לפי שהיה מזה

אבן עזרא

ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל. המשכן ואת כל כליו. הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד. והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד. והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים: (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות. ומחיצה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחיצה. ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל. גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום. רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב. וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מחיצה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם. וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (א) ועשית מקטר. שם המפעל. כמו ומשלוח מנות: (ב) אמה. המזבח גבוה על השלחן חצי אמה. אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב. וככה השלחן הטהור. כמו המנורה הטהורה: (ד) על שני צדיו. תוספת לבאר. וה"א בהמה. נוסף כי המלה

רשבים

(ו) ונתתה אותו לפני הפרכת. בהיכל. אשר על ארון העדות. היא הפרכת להבדיל בינו להיכל:

בעל הטורים

(ד) בהמה. ג' במסורה דין ואידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה. כי בהמה שמן חלקו. זהו שכתוב והחכמה תחיה בעליה. חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד שסים מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה:

רש"י

ה קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים אדמה בכל חנייתם: זר זהב. סי' הוא לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא ו לשון זווית כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו ז על שתי זוויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות ח האלה: לבתים לבדים. לכל בית תהיה ט הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום. י תלמוד לומר לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ:

שפתי חכמים

לכם שמה היא מקום מיוחד במקדש שהוא מזבח הנחשת מ"מ כולם מודים שמלת ונקדש שב אל כל אהל מועד כלומר שתשרה שכינתו כו: ה מלת נקור בי"ת של מזבח כפתח כמו מזבח העולה כהכרת הוא שמזבח אינו דבוק למקטר קטורת ואין לו דביקות אלא כתוספת להעלות כאלו אמר מזבח כדי להעלות עליו מקטר קטורת שפירושו קטורת של עשן סמים: ו פי' וככל מקום מורה פאה וצד: ז פירוש מכלל דצלעותיו אינו צדיו הוא ולכן הוציאו כאן ממשמעותו והוסיף עוד מלת שתי זוויותיו שבשני צדיו כלומר אל תחשוב שעל שני צדיו תוספת ביאור לצלעותיו כאלו אמר על שתי צלעותיו דהיינו על שני צדיו ואגב פירש ג"כ שעל במקום בי"ת מפני שהזווית בצדיו לא על צדיו: ח פי' מלת והיה שב אל המעשה החסר מן המקרא דהל"ל והיו מבע"ל: ט לא שהטבעות יהיו בתים ובדים רק הטבעות בעבור שתהיה בית לבד: י פי' שלא לחור וכתב לפני שכפורת אחר לפני שפרוכת הוא כדי שלא תאמר שהמזבח אע"פ שהוא לפני הפרוכת לא היה כאמצע ממש אלא היה נוטה לצד כותל דרומי או כותל צפוני

עניני קרבנות התמידין והקטורת

החוטאת כי מזבח הנחשת בא לכפר על חלקי החומר והגוף הנגוף באבן החטא ועליו מקריבים הבעלי חיים הבאים תמורתו כי יש להם דמיון אל חומר האדם ותמונת המזבח יוכיח כי זאת קומתו דמתה לקומת אדם בינוני ג' אמות וכן הבהמות הנקרבים דומים אל נפש הבהמות שבאדם נפש תמורת נפש. אבל מ"מ גם הנשמה צריכה כפרה אחרי אשר הוטמאה בגוף הנגוף הזה ואיכה מתכפרת בנפש הבהמה כי אין דמיון זה לזה. כי רוח בני אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה ואיך תסיס נפש הבהמה הכלה והנפסד תמורה לנשמת אדם הקיימת לנצח. ע"כ צוה אל חי לעשות מזבח הקטרת המעלה עשן וריח ניחוח לה' לכפר על רוח בני האדם העולה היא למעלה כעשן הקטרת והיא. גם היא מקטרת מור ולבונה של מעשים טובים. ולפורות נתן כלבנו ע"ש ובתקת

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) על שני צדיו. פירש רש"י שני זוויותיו אשר בשני צדיו ולכאורה היינו ארבע טבעות שצריך שנים לכל צד ותימה שהרי מזבח זה לא היה כי אם אמה ארכו ואמה רחבו וא"כ היכי עברי תרי גברי באמה חדא והלא גבי הארון הוצרכו לפרש שהיו הטבעות קבועין לרחבו כדי שיהיו הנושאין עומדין לארכו כי לרחבו לא מצי קיימי דלא הוו אלא אמתא ופלגא וכ"ש גבי מזבח דלא הוי אלא אמה וצ"ל דהכא לא היו נושאין אותו כי אם ב' בני אדם אחד לכל צד והוא היה עומד בין שני הבדים ושני ראשי הבדים בין שתי כתפיו:

נחל קדומים

רומז לכתר כהונה מכפר וסמך כפרה לכפרה מזבח שרומז לכהונה לקטורת. ועוד תירצו דאין מחנכין המזבח אלא בקטורת של בין הערבים ולזה אחר שהזכיר תמיד של בין הערבים הזכיר עשיית מזבח מקטר קטורת לומר שתחלת חינוכו בקטורת של בין הערבים. ודברי הרב המג"ן בארוכה הם בספר קרבן חגיגה אחר המפתחות עש"ב: ב (יג) אמה ארכו ואמה רחבו. כל אמה בת ששה טפחים כנגד ששה סדרי משנה. רבינו אפרים ז"ל. ואפשר שרמז זה במזבח הקטרת כי קטורת עולה תרי"ג כמ"ש רש"י סוף פ' נשא לרמוז כי תרי"ג מצות אין להם פירוש אלא

מסורת הקריאה

בדפוס ישן עד כאן לשונו, והת"ס כתב שצריך להיות בפתח: (א) מקטר, הטי"ת בפתח: (ג) לו, הלמ"ד דגושה: (ז) בהיטיבו, הה"א במתג, והבי"ת בתביר לא במרכא: (ט) ונסך, הנו"ן בצירי, ונמסר עליו ב' בטעם ז"ג ובענין, ועין לעיל כ"ט מ': (י) חטאת, הטי"ת בפתח, ונמסר במס"ג ז' פתחין וסי' א' דין, ב' והוציא את הפר (ויקרא ד' כ"א) ג' מלבד חטאת הכפרים (במדבר כ"ט י"א) ד' חטאת קסם (ש"א ט"ו כ"ג) ה' חטאת הנערים (שם ב' י"ז) ו' חטאת יהודה (ירמיה י"ז א') ז' חטאת פימו (תהלים נ"ט י"ג) וכל תרי עשר דכוותיה בפתח במ"א קמץ וסי' ראשית חטאת (מיכה א' י"ג) ושארא בקמץ: קדשים, ברוב ספרים הקו"ף בלי מתג, ועין לעיל כ"ט ל"ז: הוא, במלאפום, ונמסר עליו ר כתיב קדש קדשים הוא, וסימנם עין בפ' צו (ז' א'):

דְאִזָּמֵין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן: ז. וְיַקְטַר עֲלוֹהִי. אַהֲרֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין. בִּצְפַר בִּצְפַר. בְּאַתְקָנוּתֵיהּ. יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִנַּהּ: ח. וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִנַּהּ. קְטֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא. קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן: ט. לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי. קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא. וְנִסְכָּא. לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי: י. וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ. חֲדָא בְּשַׁתָּא. מִדַּם חַטַּאת כִּפּוּרַיָּא. חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן. קֹדֶשׁ

אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה: ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם: ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו: י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ

ת"א אשר אועד לך. כריתות ה: בבקר בבקר. פסחים נט יומא יד לג מנחות נ: בהיטיבו את. יומא לג: ובהעלות אהרן. פסחים נט יומא סו זבחים יב: לא תעלו. מנחות נ: וכפר אהרן על. יומא נח שבועות ח י: מדם חטאת. יומא סא

רשב"ם

(י) אחת בשנה. ביום הכפורים. כדכתיב באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטרת:

חסלת פרשת תצוה מיסוד רבינו שמואל

רש"י

(ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת. לוצי"ש בלעז (לאמפען) וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום ב פעם מקטיר שחרית ופעם מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח ל זה: קטרת זרה. שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה מ עולה של בהמה ועוף. ומנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא יז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש נ וקדשיו: קדש

שפתי חכמים

שהרי הפרוכת היה בכל רוחב המשכן מ"ה תור וכו' לפני הכפורת וגו': ב כלומר חצי מנה בבוקר וחצי מנה בין הערבים דהיינו בכל יום מנה שלם: ל כלומר אבל על המזבח הנחושת אתה מקריב: מ ר"ל שמלת לא דכתיב ברישא דקרא קאי נמי אועולה כאלו נאמר ולא עולה ומנחה: נ פי' כשידע הכהן שהוא טמא ונכנס למקדש בשוגג כסבור שהוא נכנס לבית של חולין ולא של מקדש או שאכל קדשים וסבור שהוא אוכל בשר חולין או שהוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) והקטיר עליו אהרן. צ"ל דאהרן לאו דוקא שהרי הקטרת כשרה בכהן הדיוט כדאמרינן פרק אמר להם הממונה חדשים לקטרת באו והפיסו ועוד מדכתיב ובהעלות אהרן ונומר יקטירנה מדתלה קטרת בנרות אם כן כל הכשר להדלקת נרות כשר לקטרת ובנרות כתיב יערוך אותו אהרן ובניו ועוד י"ל דטובהעלות לאו דוקא דהא כתיב יערוך אותו אהרן ובניו במקום אחר הכא נמי והקטיר עליו אהרן לאו דוקא:

עניני קרבנות התמידין והקטורת

ושחקת ממנה הדק רמז לנשמה דקה מן הדקה שצריכה גם היא כפרה כדי להעלותה אל מקום חוצבה. ומספר אמות מזבח זה יוכיח כי בו נאמר אמה ארכו ואמה רחבו אמות יחידות לכפר בו על הנשמה שנקראת יחידה כמו שהקב"ה אחד כך היא יחידה. ואמתים קומתו כי רוח בני האדם היא העולה במקום בזולת מקום שיש לה תוך הגוף. וזמן הקטרתו בבקר ובערב כי הנשמה בבקר היא באה בילדותו זמן זריחת שמשו ובערב היא שבה אל אביה כימי נעוריה והלואי שתהא יציאתה כביאה בלא חטא. ובא הקטרת בהטיבו הנרות בבקר ובערב בהעלות את הנרות ומראה הערב והבקר אמת כי הוא מתיחס לנר אלהים נשמת אדם. כי הבקר זמן הטבת נר אלהים נשמת אדם ממעשיה ולנקות עצמה מכל תלודת אפר ובערב זמן שקיעת שמשו הוא זמן העלאת הנשמה אל מקום חנוכה ובא הקטרה זו לכפר על הנשמה כדי שתהא יציאתה מן העולם בלא חטא כביאה. וזר זהב של המזבח הזה כנגד השכר של צדיקים לעוה"ב שיהיה נהנין מזיו השכינה ועטרותיהם בראשם. ועטרות לא נאמר אלא ועטרותיהם רמז לאותן עטרות שקנו בהר סיני בשעה שאמרו נעשה ונשמע. ובשעת עשיית העגל פרקו מהם אותן העטרות ואמר רים לקים עתיד הקב"ה להחזירם להם. ע"כ אמרו רז"ל ועטרותיהם בראשיהם. אותן העטרות שנלקחו מהם עתיד להחזיר להם. ומטעם זה נאמר כאן ונתת אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות. היינו מכוון כנגד הארון מבחוץ. וכל זה בא להורות שזר של מזבח הקטרת המרמז על ועטרותיהם בראשם. היינו זר התורה והכתר שניתן להם בחורב ופרקום ועתיד להחזירם להם. וכפר על קרנותיו אחת בשנה לכפר על מה שנאמר אל תרימו למרום קרנכם. וזה נסות הרוח. אחת בשנה וגו' כי בעצם היום ההוא נעשה האדם נקי כמלאך מן החטא והנשמה תחזור למסרתה כימי עולם וכשנים קדמוניות:

קדשים

תפסיר הרס"ג

אלד'י אחצ'רך הנאך: (ז) ויבכ'ר עליה הרון מן בכ'ור אלצמוג'. פי כל ג'דאה. אד'א אצלח אלסרג בכ'ר בה: (ח) וכד'אלך אד'א אסרג אלסרג. בין אלג'רובין בכ'ר בה. בכ'ורא דאימא. בין ידי אללה לאגיאלכם: (ט) לא תבכ'רו עליה. בכ'ורא ג'ריבא וצעידה והדייה. ומזאג לא תרשו עליה: (י) ויסתג'פר הרון ענד ארכאנה. מרה פי אלסנה. מן דם ד'בח יום אלג'פראן. מרה פי אלסנה יסתג'פר ענדה לאגיאלכם. מן כ'ואץ

נוה שלום

עליו דם הזבח אחת בשנה ע"כ. (ט) ונסך לא תסכו. תרשו לשון יציקה וכ"כ בספר השרשים לאבן גנאח שיש במלך נסך מה שהוא לשון מזיגה ומה שהוא לשון יציקה. (י) הכפורים. יום

חלק הדקדוק

ח) בהיטיבו את הנרות יקטירנה. תיבת בהיטיבו בתביר לא במארכה בכל ס"ת והירושלמים וכ"כ א"ת ז"ל:

אבן עזרא

מלעיל כאשר פירשתי: (ה) ועשית. הבדים מצופים זהב כבדי הארון: (ו) ונתתה. לפני הפרוכת. מחוץ. לפני הכפורת שיהא כנגדה נתון: (ז) והקטיר. קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר. או להפריש בין שתי המרקחות. כי האחד בשמים בלי סמים: ופי' בהטיבו. לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן. והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד. בעשותה עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא. קטורת זרה. שאיננה כמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה. בעשור לחדש השביעי. וטעם כפורים. על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בחטאם. כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

חסלת פרשת תצוה

רבינו בחיי

(ז) בבקר בבקר. ובתמיד לא נזכר אלא בבקר אחד שנאמר (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר לפי שהקטרת קודם לתמיד של שחר: (ח) בין הערבים יקטירנה. ידוע כי ריח הקטורת נודף באחרית היום יותר מקטורת של בקר ועי"ז אמר הכתוב

נחל קדומים

בתורה שבעל פה שהם שיתא סדרי משנה: ח (יד) ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים. ר"ת אהבה כי הכהן שרשו באהבת חסד. רבינו האר"י ז"ל:

מרפא לשון

ט) לא תעלו עליו קטרת זרה, קטרת בסמין נכראין. כ' הרמב"ן ז"ל שר"ל שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטרת אשר יצוה אותה וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה עכ"ל זנר' טעמו שהוא מקרא קצר ושיעורו קטרת סמים זרה וכלשונו במקום אחר קטרת סמים דקה כי לא יתכן לתר' קטורת נוכראה שלא יפול על שם קטרת ל' זרות מפני שאינה אלא העלאת עשן וזהו הקרוב לפשטו של מקרא דאלו למ"ש רש"י ז"ל שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו הול"ל קטורת נדבה וכן פי' הראב"ע ז"ל קטורת זרה שאינה כמתכונתה.

חומת אנ"ך

(ז) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר. יש להעיר דכיון שבכינו פ' התכלת דאין מחנכין מזבח והמנורה אלא בין הערבים אמאי מתחיל קרא בדין הבקר. וכפי מה שביארנו במקום אחר דבהיטיבו את הנרות ר"ל דישון נמי ביתא דכבר נרמז דהחינוך הוא בין הערבים ואי לא אדליק באורתא הטבה נפרא מהיכא. ות"מ אמאי דאקדים קטרת בבקר לרמוז מאי דאמרו לא הקטירו בבקר יקטירו בין הערבים ואר"ש וכולה היתה קריבה בין הערבים ולהכי בתר קטרת הבקר ובהעלות וכו' בין הערבים יקטירנה לקטרת הבקר האמור לעיל. עוד אפשר במה שנודע דהרמב"ן ס"ל דקטורת בקר וערב הם ב' מצות וכן שני התמידין הם שני מצות דלא כהרמב"ם ז"ל שמנאם למצוה אחת ע"ש גם' המצות בהשגות הרמב"ן ז"ל על הרמב"ם ז"ל. ואפשר לרמוז לדעת הרמב"ן ז"ל דלכן הקדים הכתוב קטרת הבקר אע"ג דהוא מאוחר לומר דקטורת הבקר לחוד היא מצוה בפני עצמה. ונסמכה פרשת קטרת לפרשת תמידין ללמד דכשם דהקטרת הם ב' מצות כמו כן התמידין הן שתי מצות. הרב הגדול מהר"ר משה ן' חביב ז"ל בדרשותיו כתיבת יד ועוד האריך:

קדשים הוא ליהוה: פ פ פ

קודשין הוא קדם יי:

אלאקדאס הו ללה:

ק״א מיכאל סימן ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל ביחזקאל בסימן מ״ג:

שפתי חכמים

שוגג בטומאה ויודע שזה בית המקדש וכשר קדשים על זה היה מכפר פר ושעיר של יוה״כ: ם דאל״כ מה ענין זה לכאן:
חסלת פרשת תצוה

רש״י

קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו ם בלבד ולא לעבודה אחרת: חסלת פרשת תצוה

נוה שלום

אלג׳פראן, חטאת יום הכפורים עיין רש״י ז״ל.

רבינו בחיי

(תהלים קמא) תכון תפלתי קטורת לפניך וגו׳. לא אמר חטאת ואשם שהן באים על חטא המעשה ולא עולה שהיא באה על חטא המחשבה אלא קטורת שאינה באה על החטא כלל כי אם על השמחה כי דוד היה מבקש מאת הש״י שתהיה תפלתו מקובלת לפניו כקטרת ולכך אמר (תהלים קמא) שיתה ה׳ שמרה לפי. ומלת שיתה נראה לי שהיא נמשכת למלת לפי כאלו אמר שיתה ה׳ לפי שמרה לפי יאמר שישים ה׳ יתברך בפיו הדבור הראוי על דרך (שמות ד) מי שם פה לאדם ויבקש ממנו גם כן שישמור פיו מדבור בלתי ראוי, ואמר (תהלים קמא) נצרה על דל שפתי כמו על דלת שפתי, בלשון (מיכה י) שמור פתחי פיך שהשפתים הלא הם נפתחים ונסגרים כדלת וכן (איוב א) דלתי פניו מי פתח, הם שפתיו של לויתן. ומלת נצרה היא צווי כמו (בראשית מה) מכרה כיום (שם מג) שלחה הנער אתי. והדגש שבצד״י נוסף כדגש (שמות טו) מקדש ה׳ כוננו ידיך והוא כמו נצור וכן (משלי ד) נצרה כי היא חייך הדגש שבצד״י נוסף. (תהלים קא) משאת כפי מנחת ערב יבקש ממנו יתברך שתהיה תפלתו רצויה יותר מקטרת של שחר, והזכיר משאת כפי על הקטרת שהוא נושא בכנפיו וכמו שכתו׳ (ויקרא טז) ומלא חפניו קטורת סמים דקה. או מנחת ערב מלשון ערבות כמו (מלאכי ג) וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלים. ולפי שאין בכל הקרבנות ממהר לרצות יותר מן הקטרת שהוא מעלה עשן מיד לכך הזכיר בתחלת המזמור ה׳ קראתיך חושה לי:

(ט) לא תעלו עליו קטרת זרה. הזהיר הכתוב שלא יקדימו להעלות על המזבח שום דבר לקטרת הסמים לא קטרת יחיד ולא קטרת צבור שיביאוה נדבה וכ״ש אחרת, או יזהיר שלא יעלו על המזבח קטרת מסמים אחרים כי אם מאותם שיפרוט מהן הכתוב ואם עשה כן יקראנה זרה ויעבור בלאו זה:

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מ״ג

א אתה בן־אדם הגד את־בית־ישראל את־הבית
ויכלמו מעונותיהם ומדדו את־תכנית:
ב ואם־נכלמו מכל אשר־עשו צורת הבית ותכונתו
ומוצאיו ומובאיו וכל־צורתו° ואת כל־חקתיו וכל־
צורתו° וכל־תורתו° הודע אותם וכתב לעיניהם
וישמרו את־כל־צורתו ואת־כל־חקתיו ועשו
אותם: ג זאת תורת הבית על־ראש ההר כל־
גבלו סביב | סביב קדש קדשים הנה־זאת תורת
הבית: ד ואלה מדות המזבח באמות אמה
אמה וטפח וחיק האמה ואמה־רחב וגבולה אל־
שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: ה ומחיק
הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב
אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה
הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: ו וההראל
ארבע אמות ומהאראיל° ולמעלה הקרנות ארבע:
ז והאראיל° שתים עשרה ארך בשתים עשרה
רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: ח והעזרה
ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל
ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי
האמה והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות
קדים: ט ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני
יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות

°צורתיו קרי °צורותיו קרי °תורותיו קרי °ומהאריאל קרי °והאריאל קרי

רד״ק

(א) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. כמו הנזכ׳: ויכלמו מעונותיהם. שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמ״ש ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית. תכנית צורת הבית שתראה להם ומדדו ויבינו אותו לפי׳ כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לפי׳ שהראתי׳ זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתח״ה: (ב) ואם נכלמו. אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודיע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בבנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו: וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם. ישמרו אותם בלבם יאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד אם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקב״ה ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתח״ה יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינים זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראי׳ גדולה לתחיית המתים: צורת הבית מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל: ותכונתו תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומובאיו. בשערים הנזכרים: וכל צורותיו. צורת כל בית בפני עצמו: ואת כל חקותיו מהו שראוי להשתמש בבתים ובשלחנות ובלשכו׳: וכל צורותיו. צורת הכרובים והתמורים: וכל תורותיו. חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים: (ו) וההראל. מבואר הוא ומהאריאל וכן והאראיל כ׳ ביו״ד בין האל״ף והלמ״ד וק׳ היו״ד בין הר׳ והאל״ף והענין אחד: (ח) והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על איזו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה: והגבול. כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת״י גדנפא: חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לו לעזרה סביב: והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה: ומעלתהו פנות קדם. המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מגן גבורהו כמו גבוריו: פנות. מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולין בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגום ודרגן דסלקין ליה מתפנן למדינחא וי״ת כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר״ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי׳ רז״ל יהי׳ פי׳ העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנו׳ עזרה כי מלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כילד בוני׳ את המזבח מביא מלבן שהוא ל״ב על ל״ב וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמו׳ בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממח׳ ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלקי אבנים מפולמו׳ בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממח׳ ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ״ח על כ״ח וגבו׳ ג׳ אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמו׳ בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממח׳ ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמו׳ בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממח׳ ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופי׳ מפולמות לחות כמו דגים מפולמות: (ט) ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה׳ אלה חקות המזבח ביום העשותו. ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו

במשכן

ועולה. כגון דם עולת עוף שהוא דבר מועט: ומנחה. כגון קומץ של מנחה: ונסך. אפילו נסוך המים וקבעה תורה תורה זמן הקטרת הקטורת בזמן שהשמן מתקרב ממה שהזכיר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה. וכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה. ועל זה אמר שלמה (משלי כז) שמן וקטורת ישמח לב.

ובמדרש שמן וקטרת ישמח לב שמן שנמשח כהן גדול בשמן המשחה וקטרת שהיה מקטיר לפני ולפנים והיה מתמר ועולה ישמח לב היו כל ישראל שמחים והיו יודעים שנתכפר להם ונתקבלו מעשיו. אתה מוצא שלא נשתבחו קרבנות מעולם כקרבנות הנשיאים למה שהקריבו הקטרת תחלה שנאמר (במדבר ז) כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת ואח״כ פר אחד בן בקר. ולפי שהקב״ה משבח קרבנותיהם זה קרבן פלוני זה קרבן פלוני, וכן אתה מוצא באחז שבטל את התורה שנאמר (ישעיה ח) צור תעודה חתום תורה בלמודי ועבד ע״ז והרבה להכעיס ויחר לו הקב״ה כל שאר העברות ולא ויתר לו בטול הקטרת שכן כתיב (דה״ב כט) גם סגרו דלתות העולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל ויהי קצף ה׳ על יהודה וירושלים ויתנם לזועה. כמה חביב קטרת לפני הקב״ה שנעשה המשכן וכל כליו ושחט את הקרבנות וערך על המזבח וסדר השלחן והמנורה ולא ירדה שכינה עד שהקריבו הקטורת. וכן מצינו שלמה בחכמתו שבאר זה ואמר שהקטרת מקובל וחביב לפני הקב״ה יותר מן העולה הנשחטת בצפון ומן השלמים הנשחטים בדרום הוא שאמר (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו:

הפטרת תצוה

עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ י וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת׃
יא וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־
אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ
אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ יב וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת
וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ יג וּבַיּוֹם
הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ יד בְּכַלּוֹתְךָ
מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־
הַצֹּאן תָּמִים׃ טו וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהֹוָה וְהִשְׁלִיכוּ
הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהֹוָה׃
טז שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר
בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ יז שִׁבְעַת
יָמִים וְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ ידו׃
יח וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה
יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־
שַׁלְמֵיכֶם וְרָצֵאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

סיכפרו קרי סידיו קרי

רד"ק

במשכן ביום שמיני למלואים: ולזרוק עליו דם. ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא: (י) ונתתה. ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהי' הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תח"ה לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל הי' מעולי הגולה אלא שאומרים בקבל' שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל: מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק: פר בן בקר לחטאת. כמלואים שעשה משה: (יא) ולקחת. העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח: ואל הגבול. אל גבול העזרה הנזכר': וחטאת אותו וכפרתהו. כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: (יב) ולקחת את הפר החטאת. בסמוך עם ה"א הידיע' כמו המזבח הנחשת והדומים לו: ושרפו במפקד הבית. ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש ר"ל מחוץ לעזרה אבל לפניה מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במלוה כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו ר"ל במקום מן הבית שמלווי' הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: (יג) וביום השני. מבואר הוא: (טו) והקרבתם. והשליכו הכהנים עליהם מלח. כמש"כ בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: (טז) שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום. לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואע"פ שארז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהי' בסדר הקרבנות לעתיד: (יז) שבעת ימים וכפרו. כתיב וק' יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה: וטהרו אותו. לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלא ידו. כתיב בלא יו"ד וק' ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבי' מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופי' ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגום אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומי' לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנחתי הקרבן: (יח) ויכלו את הימים. הכהנים יכלו ז' ימים על זה הסדר והיה ביום השמיני והלאה פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמש"כ וככללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם. כ' באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויי' לפני וי"ת ויתקבלון קרבניכון ברעוא קדמי אמר ה':

מסורת הקריאה

הפטרת תצוה

(יא) ועשו, מלרע: (יב) ההר, הנגינה בה"א השניה: (יג) גב, הגימ"ל בפתח ונמסר במס"ג ג' ב' פתח וא' קמץ ותבני לך גב (יחזקאל ט"ז כ"ד): (טו) ארבע, פתח בס"פ: (טז) רבוע, בז"ג, אל בטפחא, ובכ"י ישן רבוע בטפחא אל במקף: (יז) אל, בטפחא ארבעת במונח, ובכ"י ישן אל ארבעת במקף ומלת ארבעת בטפחא: החיק, בקדמא בכ"י ישן ונראה שזה לב"א, רוו"ה: (יח) חעשתו, הע"ן במתג כ"מ בס"מ וכ"י ישן וכמשפט, רוו"ה: (כד) והקרבתם, התי"ו בקמץ:

מוסרי של"ה והגהות

להעלות נר תמיד. מכאן רמז שתמיד לא יחסר הדלקת נר אף שבעוה"ר חרב בית המקדש מ"מ מצוה הוא להדליק נר בבה"כ שנק' מקדש מעט ויהיה דולק ערב ובקר בשעת התפלה כי התפלה היא במקום עבודת הקרבנות בבית המקדש:

ולא יזח החשן מעל האפוד. כתב הרב ר"מ הבבלי טמ"ז שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נטע אשירה שהחשן מכפר על משפט המעוקל ואפוד מכפר על ע"ז שנאמר ואין אפוד ותרפים לרמז זה צריך שיהיה החשן קבוע תמיד על האפוד לייסר העוברים דלעולם גבי ע"ז כתיב ישמעו וייראו דכתותי מכתת שיעוריה להכי לא יזח החשן מעל האפוד:

שלא לקרוע המעיל. כתב הרב הנ"ל. טמ"ז שישים הכהן חומה חזקה לפיו סביב שלא יקרע אחר שהוא המעתיר על עם קדוש לא יצא מפיו דבר מגונה אחר שהוא הקושר והתופר לא יעשה פירוד וקריעה דכתיב וקרעים תלביש נומה ואחר שהגוף לבוש הנפש והמעיל לבוש הגוף וקשורים זה בזה ראוי שלבוש הנפש הנקראת חלוקה דרבנן שלא יקרע עכ"ל. (אח"י וזה תוכחה לש"ץ מאי"ן). וכל אדם שהוא עבד ה' הוא ככהן וזכותו עומד לרבים ע"כ יקדש את פיו בקדושה יתירה:

מנין המצות

בפרשת תשא יש בה ט' מצות. ארבעה עשין וחמשה לאוין:

(קה) [עשה מד] לתת מחצית השקל מכל שנה שנאמר זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה':

(קו) [עשה מה] לקדש הכהן ידיו ורגליו לעבודה שנאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם:

(קז) [עשה מו] למשוח כהנים גדולים ומלכים בשמן המשחה שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש:

(קח) [לאו סב] שלא למשוח זר בשמן המשור שנאמר על בשר אדם לא ייסך:

(קט) [לאו סג] שלא לעשות שמן כשמן המשור שנאמר ובמתכנתו לא תעשו כמוהו:

(קי) [לאו סד] שלא לעשות במתכונת הקטורת וכמשקלה להריח בה שנאמר והקטרת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם:

(קיא) [לאו סה] שלא לאכול ולשתות שום דבר מתקרובת עובדי כוכבים ומזלות שנאמר פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו:

(קיב) [עשה מז] לשבות מעבודת הארץ בשנה השביעית שנאמר ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות:

(קיג) [לאו סו] שלא לאכול בשר בחלב (ולא ליהנות ממנו) שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו:

(א) אתה בן אדם הגד את בית ישראל וכו'. אפשר במ"ש רז"ל דיש סברא כי כל הגליות הם בעבור מכירת יוסף והאיבה שהיה לאחיו עמו. וז"ש אתה בן אדם דיחזקאל בחינת קין בן אדם הראשון וז"ש אתה בן אדם ממש כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ויוסף כתב הרב מהר"ר יהונתן שהיה בחינת קין עיין בדבריו בספר אהבת יהונתן. וא"ש כי יחזקאל גימטריא יוסף ור"ת הגד את בית ישראל איבה לומר שהגלות עיקרו בעבור מכירת יוסף ואיבה שהיתה לאחיו עמו ויכלמו מעונותיהם ויעשו תשובה ובהתעסקם בבנין הבית יכופר להם. א"נ אפשר כי בבית ג' מדבר ואמרו ז"ל דאז יהיה לנו דין נשואה וז"ש הגד דברי חכמה כי עד עתה היה דין ארוסה ועתה את בית ישראל אין בית אלא אשה נשואה וזה יהיה את הבית בבנין בית שלישי ב"ב ויכלמו מעונותיהם כלימה לבד דהקדושין היו על תנאי שלא יעבדו ע"ז ופקעי קדושין כיון דאין להם דין ארוסה ומותרת לחזור אך כלימה איכא דנפסק הקשר והדבקות אף דאסורא ליכא:

ומדדו את תבנית. יש שפירשו דבית המקדש ת"ק על ת"ק כנגד שני חיי האבות להורות דגם דזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה עכ"ד א"נ תכנית גימטריא ת"פ גימטריא לי' ועוד ת' כנגד ת' איש דעשו סט"א לבטלם א"נ אפשר דבית המקדש ת"ק גימטריא אשר עם הכולל הרומז לבינה לומר דגאולה העתידה ע"י שיתגלו ן' שערי בינה ויכלמו מעונותיהם לשוב בתשובה עילאה הרומז לבינה ואז תהיה גאולה שלימה:

(יא) ת'ם
כלם אללה מוסי תכלימא: (יב) אד'י חצלת גמלה בני אסראיל עלי עדדהם. פליעט כל רגל פדא נפסה. ללה אד'א אחציתהם. ולא יחל בהם ובא ענד ד'אלך: (יג) הד'י מא יעט. כל מן גאז עליה

גג"ה למנחת שבת וב"ה

נוה שלום

(יב) כי תשא. אד'א חצלת וכת"א ארי תקביל. ויהיה כמו ישא ברכה מאת ה' וא"א ז"ל בפירושו לת"א נתן טוב טעם שלא יאות שמשה בעצמו והוא מלך ימנה את ישראל, ולכך תרגם תקביל שיקבל הסכום מאחרים שמנו את ישראל והוא כענין לא תשא שמע שוא דמתרגם לא תקביל ור"ל שלא יקבל מאחרים שמע שוא ע"כ. את ראש, ג'מלה כלל בני ישראל וכת"א וכן פי' רד"ק בספר השרשים וכן תרגם את ראש מלקוח השבי, את ראש אנשי המלחמה, כלל אנשי המלחמה וכלומר שיהיו לראש אחד.

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נישא.
עם ישראל כל טוב עשה:
ולציר גלה פלא גבסה:
תוך פרשת היא כי תשא:

(יב) החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה. והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים. וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש. ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הצבור רק ממראות הצובאות לבד גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים. גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואשר יעשה מעצתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב. והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת. ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר. והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל. ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם. והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל. ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה. ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית. והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים. ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו. והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ
כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם
וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃
יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים

תרגום אונקלוס

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יב. אֲרֵי תְקַבֵּיל. יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן. וְיִתְּנוּן. גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ. קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן. וְלָא יְהֵי בְהוֹן. מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן: יג. דֵּין יִתְּנוּן. כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא.

תו"א כי תשא את ראש בני ישראל. כרטס סב מגילה כט ל:

רשב"ם

(יב) כי תשא וכו'. כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומות המשכן מנאם וזה הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכתיב באלה פקודי וכסף פקודי

בעל הטורים

(יב) כי תשא. סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו רמה קרנם של ישראל בכי תשא. וסמך יוה"כ לכופר נפשו לומר שביוה"כ צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ. תשא את ראש בני ר"ת עולה כמנין תר"נ שכך היו האלפים ת"ר אלף וג' אלפים וכן בני ישראל עולה תר"ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: (יג) ג"פ פקודים וג"פ מחצית השקל בפרשה וג"פ כופר נפשו וג"פ לכפר וג"פ בני ישראל לכפר על ג' דברים על המלחמה ורעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד

רש"י

(יב) כי תשא. לשון קבלה א כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגולגולת ב אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו ג בימי דוד: (יג) זה יתנו. (שמ"ר) הראה לו כמין מטבע של ד אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה

שפתי חכמים

א מלשון לא תשא שמע שוא ולא. לשון הרמה מלשון ישא פרעה את ראשך ומפני שלפה הקב"ה שעתיד לגזור גזירה עליהם במדבר הזה יתמו כתב כהן שאו את ראש וגו' אבל בלוים שלא נגזרה הגזירה עליהם כתב כהן ל' פקוד: ב דעת רש"י שלא תפרש לאחר שקבלת סכום מנינם ונתנו איש כופר וגו' לכ"פ כשתרצה לידע מנינם אז יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה חצאי שקלים ותדע מנינם אבל לא תמנה אותם לגולגלותם והא דנקט רש"י לשון שלילה אל תמנם לגולגלותם ולא נקט לשון חיוב ולומר כשתחפוץ וכו' יתנו כ"א מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מניינם כמו שנאמר בקרא לומר לא שהוא מלוה למנותם במחצית השקלים כדי שיעשו האדנים אלא תחבולה שלא ישלוט בהם עין הרע וה"ה על ידי דבר אחר חוץ מחצאי שקלים היה יכול למנותם אלא שעל ידי חצאי שקלים יעשו מהם האדנים ואגב אדא תרתי. רא"ם: ג שמנה אותם בלא חצאי שקלים וחשב שהיו על עבודת אהל מועד לעשות מהם אדנים והיתה הגזרה לפי שעה ולא לדורות לקנות מהם קרבנות וחשב ג"כ שפירוש ולא יהיה בהם נגף הוא הבא לעולם ועל דרך צדקה תציל ממות. וא"ת כשפקד דוד את העם ושלח שלים ביד יואב ושלים ביד אבישי בן צרויה והשלים ביד אתי הגתי למה לא היה בהם נגף. ושמא י"ל שמה שהמנין שולט בה עין הרע היינו דוקא כשמונה כל ישראל וכו'. רא"ם: ד מדכתיב זה משמע

עניני נשיאת ראש בני ישראל

(יב) כי תשא את ראש בני ישראל וגו'. כתב הרב כ"י בכל מקום הזכיר נשיאת ראש אצל המספר לפי שע"י המספר ישראל מנושאים ביותר שאת על כל האומות כי כל מספר מורה על מעלה הפרטית שיש לכל איש ואיש. כי כל דבר שאינו חשוב כמו הקש והתבן אין לו מספר אבל ישראל נמשלו לחטים. שנא' בטנך ערמת חטים כי כל ערמה בפני עצמה דבר חשוב שבעל השדה מונה אותם לומר כך וכך ערמות יש לי. בטנך של כל אחד ואחד הוא דבר חשוב. ונקט הבטן שלא תאמר דוקא מצד הראש יש הבדל בין ישראל לעמים כי שם ה' נקרא על ראשי ישראל דוקא אבל מצד הבטן כולם שוים כי כולם משתמשים בצרכי הגוף בשוה אלא אפילו בבטנם יש צד קדושה כי אינם אוכלים כי אם ע"פ התורה כדכתיב ותורתך בתוך מעי: כי תשא את ראש וגו'. כתב הרב הנ"ל ראשי מבעי ליה למימר. ומ"ש ונתנו איש כופר נפשו. איש מיותר. כי הוה ליה למימר ונתנו כופר נפשם. ומובן מזה שכל אחד בפני עצמו יתן שהרי נאמר אח"כ כל העובר על הפקודים וגו'. ועוד קשה לדעת רז"ל שאמרו שכפרה זו היתה לכפר על מעשה העגל. א"כ למה יתנו הכופר דוקא בשעת המספר. ועוד קשה והלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים. וכופר לא נתנו כי אם מי שהוא מבן עשרים. ונראה ליישב כל זה במה שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. מהו וביום פקדי. אלא שהורה בזה. שלא נמחל להם עון העגל אלא בעבור שהיו התועאים רבים דנפישי רחמי כי הקב"ה חס ביותר על רבים כמ"ש הן אל כביר לא ימאס וכמו שאמר הקב"ה להנביא יונה ואני לא אחוס על נינוה אשר יש בה הרבה משתים עשרה ריבוא אדם. ולפי זה אין כפרה זו נמשכת כ"א בזמן שכל אחד יושב בתוך עמו. כמו שאמרה השונמית בתוך עמי אנכי יושבת אבל בזמן שהם נספרים אחד לאחד יש לחוש שהמספר יגרום שכל אחד לבדו בפני עצמה יעלה זכרונו למעלה ויתבקר פנקסו בכל זכות וחובה שיש לו ושמא לא יכריעו זכיותיו על חובותיו ולסבה זו יזכירו לו עון העגל שכבר נמחל כי לא נמחל כ"א אל רבים ולא ליחידים והמספר גורם שכל יחיד נזכר לעצמו לכך נאמר וביום פקדי והוא לשון מספר. ור"ל כשיהיו נמנין לאיזה צורך אז יעלה זכרון כל איש פרטי לפני ואז ופקדתי עליהם חטאתם. כי החטא חוזר וניעור. ע"כ צוה כאן על כופר נפש זה לכפר על מעשה העגל בשעת המספר כי יפקד עונו על כל אחד ואחד. ע"כ אמרו רז"ל אל תפרוש מן הצבור. ולפיכך הפחותים מבן כ' שלא היו במספר זה לעולם בתוך עמם היו יושבים. ולכך נאמר כי תשא את ראש. לפי שיבא לפני הש"י זכרון כל ראש בפני עצמו לפיכך ונתנו איש כל איש פרטי שיש לחוש שיתבקר פנקסו ויבוקש וימצא כי היה לו חלק בפועל המגונה ההוא לפיכך יתן בפעם ההוא כופר נפשו. ואתי שפיר גם לדברי האומרים שטפר זה היה להציל מן העין הרע השולט בשעת המספר. כי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות הלא הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להשקיט מדת הדין. ובזה מיושב כאן מה שמקשים והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן נזוקין. לפי שאין סתם מספר הגורם כי אם זה המספר לבד הבא לנטלם ולנשאם בכי תשא את ראש ע"כ יש לחוש מפני הקנאין הפוגעים בהם:

(יג) זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. כתב הרב כמ"א והוא ע"ד שטט רגותיט ז"ל (קידושין מ) לשלם

נחל קדומים

יב (א) כי תשא אמרו רז"ל שבאו השקלים לכפר העגל דאז שלטו ס"מ לי' נחש ואשתו יש לה ת"פ מחנות והיא תפ"א וז"ש משה רבינו ע"ה ועתה אם תשא חטאתם ועתה גימטריא תפ"א תשא אשת שקלים גימטריא ת"פ להכניע כחם. מס' קדמון כ"י בקיצור ואפ' שז"ש רז"ל בכמה מקומות אין ועתה אלא תשובה בלשון שלילה לומר כי בחטאתו הגביר כחות תפ"א גימטריא ועתה ובתשובה מתקן ע"ת ה' הקדושה ומבטל כח הפ' שהגביר בחטאתו וא"כ עכשיו עתה תשובה ובזה יומתק מ"ש בעניותי לקמן ע"פ ברדתו מן ההר בס"ד וע"פ האמור אפ' לפר' פ' איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים איכה היתה לזונה הפ' ששלטה בקריה נאמנה מלאתי גימטריא תפ"א שהיו בה ב"כ וב"מ תפ"א כמשז"ל לבטל הפ' וחיילותיה צדק היא השכינה ילין בה גימטריא ק' ברכות שהיו נשפעים בה. ועתה גימטריא תפ"א הגבירו הפ' ונעשה ועת"ה מרצחים במקום ועת"ה תשובה: (ב) ונתנו איש כפר נפשו. ונתנו כתב רבינו יעקב בה"ט ונתנו אם תקראנו למפרע יהיה גם כן ונתנו לומר לך כל מה שאדם נותן

חומת אנ"ך

(יב) כי תשא את ראש. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בספר שערי בינה פי' למגילת אסתר כ"י. כתב מרז"ל דמרע"ה ראה תליית ראש וסנר שהיה מרדכי ותשש כחו ושכח הווי"ן וא"ל הקב"ה התליה להאן וני"ן ואת פרשנדתא וכו' ויזתא. נהס נגף אותיות המן סמוכות עכ"ד. ואפשר לרמוז כי הנה ישראל עשו תשובה שלימה וזדונות נעשו להם כזכיות ומצות מחודשות שהצדיקים א"א לקיימם וכמ"ש המפרשים במ"ש במקום שבעלי תשובה

מרפא לשון

יב) כי תשא, תקביל. פי' שיקבל סכום החשבון מאחרים שמנו את ישראל לא שימנה אותם בעצמו והוא כענין לא תשא שמע שוא, דמתר' לא תקביל ור"ל שלא יקבל מאחרים שמע שוא וזה נכון לפי הפשט דנא' שלא יאות שמשה בעצמו ימנה את ישראל שעליו

מסורת הקריאה

(יב) כי תשא, מלת כי במונח, והוא חד מן ה' ראשי פסוקים בטעם מונח לפני גרשיים, ונמנו לעיל כ"ג ד' ועי"ש: ראש, במרכא, והוא חד מן י"א מקומות המשרת המרכא לזרקא, וסי' לעיל ו' ו' ועין מש"כ שם: בני ישראל, במקף: (יג) זה, מס"ג ג' ריש פסוק

תרגום אונקלוס

פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא. עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא. פַּלְגוּת סִלְעָא. אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ יד. כֹּל. דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא. מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא. יִתֵּין אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ טו. דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי. וּדְמִסְכֵּין לָא יַזְעַר. מִפַּלְגוּת סִלְעָא. לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ. לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן׃ טז. וְתִסַּב יָת

מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃
יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃
טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃
טז וְלָקַחְתָּ

תו"א עשרים גרה. בכורות נ: ולקחת את. ברכות סב:

בעל הטורים

כשמנה את ישראל שלש אני נוטל עליך : זה יתנו כל העבר על. בגימ' זה היה כמין מטבע של אש : זה יתנו כמנין ז"ה פי' י"ב שבטים יתנו דאיכא למ"ד שבט לוי לא נתנו : עשרים. בגימט' עשיר ודל שהיו כולם שוין בזה : שקל. בגימטריא נפש שבא לכפר על הנפש : (יד) מבן עשרים שנה. ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן : שנה ומעלה. בגימ' לעונשים : עשרים שנה ומעלה.

רשב"ם

העדה מאת וגו' : (יג) עשרים גרה. מין מטבע הוא :

רש"י

וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן ע"י מונה : מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקבלתי לך לשקול בו ה שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה : עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה ו הוא : גרה. לשון מעה וכן (בשמואל א' ב') יבא להשתחות לו ז לאגורת כסף וככר לחם : עשרים גרה השקל. שהשקל השלם ח ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו ט שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה' : (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא י לצבא ונמנה בכלל אנשים : (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא כ תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג"פ אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן ונתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) בא' לחדש

שפתי חכמים

שרימז לו על דבר : ה דק"ל דמחצית השקל בשקל הקדש משמע דיביאו חצי השקל עם השקל שלם וא"כ הי"ל לכתוב שקל וחצי עז"פ במשקל ר"ל בשקל הקדש וכו' : ו כלומר לעיל בפ' משפטים כתיב נמי שקל ולא פירש לנו הכתוב כמה הוא ועכשיו פירש לך כמה הוא : ז שהוא נמי לשון מעה : ח דק"ל דבתחלה כתיב מחצית השקל ואח"כ כתיב עשרים גרה השקל דמשמע שקל שלם יתנו ומתרץ השלם עשרים גרה והם יתנו חציו שהוא עשרה גרה : ט הוצרך להוסיף זה משום דלא תקשה דקרא קאמר שהשקל עשרים גרה והיה ראוי להיות כ"ד שהרי השקל השלם ד' זוזים והזוז שש מעה ועז"פ והוסיפו עליהן וכו' : י מדכתיב מבן עשרים שנה ל"ל כל העובר על הפקודים אלא למדך כאן וכו' כלומר להכי נקט לשון פקודים להודיע שאין פחות מבן ך' יוצא לצבא דמצינו לשון פקודים גבי חיל כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויפקוד שאול את העם ופי' של קרא כך הוא כי תשא את ראש בני ישראל לצאת בצבא המלחמה יהיו מבני כ' שנה ומעלה. וא"ת ל"ל להורות שאין נמנה וכו' הא ככר הודיענו זה בספר במדבר דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא וי"ל דה"א דוקא במלחמת חובה הקפיד הקרא אבל לא במלחמת הרשות לכן כפל הענין שאף במלחמת הרשות אינו יוצא כ"א מבן כ' שנה ומעלה : כ ולא לכפר על חטאתיכם כשאר כפרות דמה ענין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) מחצית השקל. לכפר על חצי היום שחטאו כמו שאז"ל במסכת שבת פרק ר' עקיבא בושש בא שש ומשקל ב' גרה הרי חציו עשר לכפר על עשרת הדברות שעברו ואיתא בזבחים פרק רבי ישמעאל אומר חמשה אצבעות של ימינו של הקב"ה כלן ליחוד הגאולה. באצבע קטנה בזה הראה לנח לעשות את התיבה שנאמר וזה אשר תעשה אותה. שניי לה כשהכה את מצרים שנאמר אצבע אלהים היא. בשלישית דהיינו אמה בה כתיב והלוחות כתובים באצבע אלהים. ברביעית שהיא סמוכה לבהן הראה למשה הלבנה. בגודל הראהו מחצית השקל שנאמר זה יתנו ובכל היד עתיד הקב"ה להכרית ולהשמיד בני ישמעאל ובני אדום שנאמר תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו : (יד) כל העובר. כמו תעבורנה הצאן ע"י מונה שכן דרך מונה בהמותיו מכניסן לדיר ומוציאן בפתח קטן א' א' : (טו) העשיר לא ירבה. כדי לכוון החשבון ד"א שלא יוכל העשיר לו' חלקי גדול במקדש יותר ממך :

עניני נשיאת ראש בנ"י

לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע א"ע ואת כל העולם לכף חובה. והלא כזה או שירוית הרבה או ח"ו יפסיד הרבה. לא ולמד מה שאמרו חכמינו ז"ל כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו ולהיפך המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו. וע"כ אם הוא עשה מצוה אחת והכריע את כל העולם לכף זכות הרי זכות הרבים תלוי בו זכות עולם מלא שהוא בלתי שיעור. ומה המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא ומכ"ש המקיים עולם מלא ממש שהכריע את כל העולם לזכות להיות תכון תכל כל תמוט מה גדול שכרו לעד ולנצח נצחים. וכל הגדולה וברית השלום שנותן לפנחס בקומו מתוך העדה לו ולזרעו אחריו הכל היה בשביל שכיפר על ב"י ונתקיים העולם על ידו כמאמר הכתוב פנחס בן אלעזר וגו' השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל וגו' לכן אמור הנני נותן לו וגו' תחת אשר קנא וגו' ויכפר על בני ישראל. הרי שכל הגדולה לא ניתן לו כי אם בשביל שלא כליתי את בני ישראל. וכן זה המקיים עולם מלא ע"י מצוה אחת ודאי שכרו גדול אין ערוך אליו. ולהיפך ח"ו כאשר הכריע את העולם לכף חוב

תפסיר הרס"ג

אלעדד. נצף מת'קאל במת'קאל אלקדס. עשרין דאנק אלמת'קאל. נצפה רפיעה ללה : (יד) כל מן גאז עליה אלעדד. מן אבן עשרין סנה פצאעדא. יעטי רפיעה ללה : (טו) אלמוסר לא יכת'ר. ואלפקיר לא יקלל. מן נצף מת'קאל. פאעטו דפיעה ללה, וכפרו ען אנפסכם : (טז) וכד' פצ'ה' אלג'פראן. מן

נוה שלום

(יג) שקל. מת'קאל, גרה, דאנק, שיעורי משקולות אלו בספרי חכמי לע"ר רחוקים משיעורי חז"ל גם לא שוו סופרי הלשון בשיעוריהם, אולי שהשיעורים מתחלפים לפי שינוי הזמנים והמקומות. (טו) לתת, פאעטו, כמו ותתנו לכפר, וכפרו, כמו וכפרו ע"ל (כא יד). (יו) ונתת אתו, ואצרפה, תוציא אותו בעבודת וכו' כמו שמפורש בפרשת פקודי יכן תרגם ונתתה הכסף (דברים יד כו). ורחצו, ויג'סלון, יתרחצו וכו' ודבק אל או בגשתם וכו'.

אבן עזרא

או לא ישא מספרם. וראיתו משאת משה במדבר. ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור. ותקון הכיור. ויעשו שמן המשחה וקטרת הסמים גם ינתן ממנו לסנהדרין. וזה רמז בצלאל ואהליאב. כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות. הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים. י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כופר נפשם. ואם זה אמת היא תשובה על הגאון : וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף. ויפת אמר אם לא יתנו כפרה בצאת למלחמה ויסופרו ינגפו לפני האויב : (יג) זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים. והם כמו שלשה שבועות שנים. אז הוא האדם תמים דעת. גם גופו לא יגבה עוד בקומה. ואלה הגרות גרגרות חרוב הם : כל הפקדים. הפועלים : (טו) העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט. כי כפר נפש הוא : (טז) ולקחת. זה מפורש בפרשת אלה פקודי. כי המשכן איננו עומד רק על כסף

נחל קדומים

לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום עכ"ד. ואפשר לרמוז במ"ש רבינו בצלאל בשיטה מקובצת כתובות על דף ן' דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש היינו לעניים אבל לת"ת שרי. ואני בעניי כתבתי בפתח עינים בתרא על דף יו"ד דלת"ת שרי לכתחילה עש"ב והנה כתב רבינו אפרים איש כפר גימט' תורה. ולדרכנו אפשר לומר כי הנה שם פ"ק דבתרא במ"ש במה תרום קרן ישראל א"ל בכי תשא פירש"י קח מהם כופר לצדקה ונמצא דדריש האי קרא בצדקה וע"ז כתיב ונתנו איש כפר נפשו. ובא הרמז שאחר שיצא חובתו לעניים יכול לתת מה שאינו יכול לעניים לכתחילה ולזה נקרא למפרע ונתנו והיינו לתלמוד תורה כי איש כפר גימטריא תורה רמז דלתורה יכול לתת מה שאינו יכול לעניים ודוק הטב : יג (ג) זה יתנו כל העובר על הפקדים מחצית השקל וגו' עשרים גרה השקל. פירש הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו ז"ל

חומת אנ"ך

עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שבעלי תשובה יש להם מצות חשות דליתנהו בצדיקים דהעבירות שעשו בעלי תשו' הם להם כמצות וכזכיות ואלו לא משכחת בצדיקי. וזה רמז כי תשא את ראש נשיאות לראש בני ישראל הוא מרדכי. לפקודיהם בעבור מצותיהם של ישראל לפקודיהם דייקא מצות שלהם שהרויחו בתשובה שהעבירות נעשות זכיות ומצות. ונתנו איש כפר שקבלו לתת מתנות לאביונים ותכף קיימו בשמים להשפיע להם שפע כמ"ש הגאון מהר"ר נפתלי ז"ל בס' סמיכת חכמים ברמז מגילה נקראת וזהו ונתנו איש כפר נפשו ותיבת ונתנו למפרע היא ונתנו לרמוז דבשמים ממעל תכף ונתנו וכשנותנין ישראל למפרע כנר ונתנו מן השמים. איש כפר נפשו ר"ת גימטריא ע"א שם רמז דביום ע"א לגזרת המן נתלה כמ"ש הרב עיר וקדיש הרשב"א הלוי ז"ל בס' מנות הלוי. וס"ת שרה

מרפא לשון

באמר ויהי בישורון מלך, את ראש, ית חשבן, טעם שנק' סכום המנין ראש כ' הרא"ם ז"ל מפני שמנהג החשבנים שיכתבו הסך בראש הפרטים ע"כ והרד"ק ז"ל פירש דר"ל שכולם ראש אחד וכן דרך בל' ערבי לומר ראש במקום כלל. אמנם צל"ד מה ת"ל לפקדיהם, דנראה מיותר, ואפשר דתרתי בעינן מנין הפרטות וזקיפת המנין לאפוקי אם ידע סכום החשבון בלא מנין כל א' וא' או אם מנה אותם בפרט ולא זקף כלל המנין שא"צ כופר. טו) העשיר לא ירבה והדל, דעתיר ודמסכין. יש מקשים למה לא תר' עתירא

מסורת הקריאה

בטעם מונח לפני לגרמיה, לגרמיה הוא הקו המפסיק בין מלת זה, אשר בו המונח למלת יתנו אשר בו טעם רביע, וסי' א' דין, ב' זה לחמנו (יהושע ט' י"ב) ג' זה רע (קהלת ט' ג) : (טו) והדל, נמסר עליו לית ופתח וי"ב פתח בלישנא, ור"ל מלת והדל לית עוד בכל קריה והוא בפתח ונמצא בלישנא דל י"ב פתחין ושארא בקמץ, ונמסר בשופטים ו' ו', וסי' א' דין, ב' ואם דל הוא (ויקרא י"ד כ"א) ג' הנה אלפי הדל (שופטים ו' ט"ו) ד' מדוע אתה ככה דל (ש"ב י"ג

אֶת־כֶּ֣סֶף הַכִּפֻּרִ֗ים מֵאֵת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
וְנָתַתָּ֣ אֹת֔וֹ עַל־עֲבֹדַ֖ת אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד
וְהָיָה֩ לִבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל לְזִכָּרוֹן֙ לִפְנֵ֣י
יְהוָ֔ה לְכַפֵּ֖ר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶֽם׃ פ
יז וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
יח וְעָשִׂ֜יתָ כִּיּ֥וֹר נְח֛שֶׁת וְכַנּ֥וֹ נְח֖שֶׁת

תרגום אונקלוס

כְּסַף כִּפּוּרַיָּא. מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְתִתֵּין יָתֵיהּ. עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא. וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ. לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן:
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יח. וְתַעֲבֵיד. כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא. וּבְסִיסֵיהּ

תולדות אהרן

ועשית כיור. מגילה ג זבחים כב.

תפסיר הרס"ג

בני אסראיל. ואצרפה פי כ'דמה' כ'בא אלמחצ'ר. ויכון לבני אסראיל ד'כרא בין ידי אללה. וכפארה ען אנפסכם: (יז) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (יח) ואצנע חוץ' מן נחאס. ומקעדה מן

אבן עזרא

הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת פרשה הוא: (יח) ועשית כנו. כמו מכונתו. והעד מכונות שלמה. והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו. והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים. ולא הזכירו הכתוב. כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם. ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי. אבל הזכיר זה בשעת מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם רחיצת מים, כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. פעם אחרת שיעשו כן תמיד. אי הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: (כב) וידבר. פרשה בפני עצמה: (כג) ואתה קח לך. כדרך לך לך. וקחו לכם צאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף. גם פסל לך כי כן דרך הלשון. ומלת מר. קשה. והגאון תרגמה מוש"ק. והנה איננו מעצים אע"פ שיש לו ריח טוב. אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי. והנה הוא מלוקט. ואומרים המביאים אותו כי

נחל קדומים

בדרשנתיו כ"י במ"ש הרמב"ם דחייבים לתת חצי המטבע של אותו זמן ואעפ"י שהמחצית של אותו זמן יהיה גדול הרבה וז"א עשרים גרה השקל מחצית השקל כלומר אף דלפעמים מחצית השקל יהיה מה שהוא השקל דהיינו עשרים גרה אפ"ה צריך לתת חצי המטבע של אותו זמן: טו (ד) העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת תרומת ה'. פירש הרב הנז' במ"ש הרמב"ם פ"א דשקלים דצריך לתת המחצית השקל בבת אחת וזה אומרו לא ימעיט ממחצית השקל אפי' שדעתו לתת את תרומת ה' ולהשלים המחצית השקל: יח (ה) ועשית כיור נחשת וגו'. אמרו רז"ל דכיור נעשה ממראות הצובאות. ואמרו רז"ל דבזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. וכתבו המפרשים דהיו צריכים לישב ת"ל שנה מספר ה' פעמים אלהים ונהפכו להויות. ואפשר לרמוז זה בתיבת כיור דשם אותיות ר"י דבזכות נשים צדקניות לא ישבו כי אם רד"ו שנה. ונשאר כ"ו

רשב"ם

(טז) כסף הכפורים. כסף כופר נפש: על עבודת אהל מועד. כדכתיב מאת אדנים למאת ככר ככר לאדן:

בעל הטורים

ר"ת עשו ואתן אדם תחתיך: (טז) הכפורים. ב' במסו' דין ואידך מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר וגם זה רמז לפסוק לדקם ביוה"כ: והיה לבני ישראל לזכרון. מלא וי"ו על שתי כתפיו לזכרן חסר וי"ו שלא היו לזכרון אלא כעודם על כתפיו ועומדין לא היו לזכרון אבל כ"ז שהיו קיימין היו לזכרון: (יח) ועשית כיור. סמך כיור

שפתי חכמים

כפרה אלא המנין: ל פי' אע"פ שמלות כי תשא היא כללית לכל זמן ולא נזכר שימנה עתה מ"מ ונתת אותו על עבודת אהל מועד שהם אדני המשכן מורה שנלטווה בפרטות שימנה קודם הקמת המשכן: מ ואין יכולים לבוא לכלל שנה אלא עד ר"ה וגם אותן שנולדו קודם ר"ה כשבא ר"ה באין לכלל שנה:

רש"י

השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות לצבור שכל שנה ושנה והשוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כולם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד. למדת שנלטווה למנותם בתחלת ל נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמ"ש (שמות לב) ויגוף ה' את העם. משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) בא' לחדש השני והמשכן הוקם בא' לחדש הראשון שנאמר (שמות מ) ביום החדש הראשון בא' לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו'. הא למדת ששתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן. וא"ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני כ'. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מ מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבדת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור:

עניני נשיאת ראש ב"י

חוב הרי המאכל נפש אחת וכו' כאילו אכל עולם מלא ומכש"כ כשאבד עולם מלא ממש שהכריע את כל העולם לכף חוב. וזהו אמר הכתוב כאן זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו' כלומר בני ישראל יתנו זאת על לכם בעת עברו על הפקודים פקודי ה' אם יקרה לו לקיים מצוה אחת ממצות התורה או ח"ו כשיתאוה לעבור איזה עבירה במצות לא תעשה אשר הוא וכל העולם כולו עומדים במחצית השקל. ר"ל במחצית המשקל. שהוא חציו חייב וחציו זכאי. והמשקל עומד בשוה שלא בהכרעה לנטות לכ לכאן או לכאן וההכרעה עתה בידו הוא כשיקיים אחת ממצות ה' יכריע המשקל לזכות וכל העולם כולו יתקיים על ידו או להיפוך ח"ו. ומפרש הכתוב והולך ענין מחצית השקל כי עשרים גרה השקל. ועשרים הוא שני יודין אשר בשם הויה ואדני יוד בראש ויוד בסוף והם השני קערות שבמשקל שמניחין על אחת הזכיות ועל השניה מניחין העבירות זה מול זה. וביניהם יש ו' אותיות והוא הלשון [שהוא ישר כעין ו] המכריע בין הקערות הנקרא קו המשקולת כדרך שוקלי שקל. ואיזה הקערה שמכריע מוסכת את הלשון אליה ונוטה לזכות או להיפך ח"ו והאדם צריך שיראה להיות מחצית השקל תרומה לה' כלומר שיתגבר זה המחצית שהיא תרומה לה' שם הויה ב"ה והוא מחלית הימין וחסדים שבהם מתרומם שמו של הקב"ה ומתגדל כאשר יושפע חסדיו המרובים ועובותיו העודפות לבני אדם והם יתנו שיר ושבח וגדולה וכבוד אליו ית' על זה. וכל הרוצה לשוב לה' גם על זה יפקח עיניו אולי הכריע ח"ו כחטאתיו את כל העולם לכף חוב. ע"כ לעומת זה יראה לסגל מצות ומע"ט אולי יעלה בידו כעת שיכריע את העולם לכף זכות ולצדק:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) ונתת אותו. כאן פי' רש"י דשנות האנשים מנויין למנין שנות העולם המתחילין מתשרי תימא דהניחא למ"ד בתשרי נברא העולם אלא למ"ד בניסן נברא העולם מאי איכא לטימר ועוד קשיא דכי כתיב ומעלה ללידתו של אדם מנינן. לכן נ"ל שלא נמנו אלא פעם אחת ולפי שערו בחדש השני וישלימו לכ' שנים נ"כ נתנו בראשונה אחר יוה"כ של שנה ראשונה וכן נמי משמע מתוך פי' רש"י שפי' לעיל והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משה והוקם המשכן ונמצא לפי זה שמנין השקלים שבאייר שוו לאלו:

ענין הכיור

(יח) ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה וגו'. כתב הרב מהרי"א הנה בסוף סדר תלוה לוה ה' שאהרן יכנס בבקר ובערב אל ההיכל להקטיר קטורת. ובבקר יטיב את נרות המנורה ובערב ידליקם. ואיך יתכן בהיותו מקריב על מזבח העולה עולות וזבחים בידיו יכנס למקדש ה' בהיותו מלוכלך ומזוהם מכל חלב וכל דם. ומפני זה אמר הקב"ה למשה ועשית כיור

מרפא לשון

ומסכינא, וכתבו מה שכתבו עיין ס' נל"ג ולעד"ן שטעמו לומר שמי שהוא עשיר אעפ"י שהדין נותן שירבה לא ירבה וכן מי שהוא דל אעפ"י שהדין נותן שימעיט ממה שנתן העשיר מצוה עליו שלא ימעיט ואלו לא היה הדין נותן להרבות ולהמעיט היה מתר' עתירא ומסכינא. חי) לרחצה, לקדוש. כל רחיצה שהיא טבילת כל הגוף מתר' בל' אסחאה וזו שאינה אלא רחיצת ידים ורגלים מתר' בל' קדוש וצ"ל למה לא תר' זה ג"כ בל' אחסאה ונר' דמפני שאין בנוהג העולם לרחוץ אלא כל הגוף ביחד לכן אין בל' ארמי שם פועל מיוחד לרחיצת ידים ורגלים ולא יאות לקרוא רחיצת כל

מסורת הקריאה

ד') ה' וידל ישראל (שופטים ו' ו') ו' ידל כבוד יעקב (ישעי' י"ז ד') ז' על דל שפתי (תהלים קמ"א ג') ה' ותהי לדל תקוה (איוב ה' ט"ז) ט' דלו מאנוש נעו (שם כ"ח ד') י' אל תגזול דל כי דל הוא השני שבפסוק (משלי כ"ב כ"ב) י"א ודל מבין יחקרנו (שם כ"ח י"א) י"ב אם דל ואם עשיר (רות ג' י') וכל דסמיכי לאביון דכותיה בפתח: (יח) וכנו, מלרע: לרחצה, הה"א בלא מפיק: ונתת שמה,

חומת אנ"ך

עם הכולל דבזכות שרה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות כשני חיי שרה כמשז"ל. א"כ ס"ת שור לרמוז דהוא כופר על מה שחטאו עם יוסף שנקרא שור כמשז"ל ברכה. ולא יהיה בהם נגף ואדרבא תרון אף על המן כי תיבות בהם נגף כשתסיר בהמן ישארו אותיות גף גימטריא אף עם שתי אותיות ולא הועיל המן בפקוד אותם ולתת עשרת אלפים ככר כסף דאהני זכות יעקב כי מרדכי גי' יעקב שעם ד' אותיות גימטריא נפקד. אתם אותיות אמת שחזרו וקבלו התורה שנקראת אמת. ופי המן יכסה חמס שנתן אלילי כספו בעבור השקלים. מפני שהשקלים הם תרומה לה' וז"ש זה יתנו והוא נתן לאבד אומה שלימה לכן השקל תרומה לה' ר"ת תלה שתלו המן כמ"ש רמז זה של תלה רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל. והשקלים שנתנו ישראל הצילום ונעשו והמן כמ"ש רבינו הנזכר כי מנן עשרים שנה ס"ת המן ור"ת עשרים שנה ומעלה עשו ע"ש ואפשר לרמוז עוד דר"ת מבן עשרים שנה הוא שמע דהיה רוצה לתלות מרדכי בשעת קריאת שמע. וכתבנו בעניותנו טעם לזה בקונטרים דברים אחדים ע"ש באורך: (יג) זה יתנו. תימא והא שאול לא נתן ויפקדם בבזק ועיין מה שתירץ מהר"י אברבנאל. ואני אומר כי לא דבר הכתוב בזה ולא הקפיד אלא עתה שהיו אחוזי עון העגל ולא יעמוד במקום סכנה שהוא המנין כי בהיות פרטיות והגדלה

תרגום · אונקלוס

דנחשא לקדוש: ותתין יתיה. בין משכן זמנא ובין מדבחא. ותתין תמן מיא: יט. ויקדשון. אהרן ובנוהי מניה. ית ידיהון וית רגליהון: כ. במיעלהון. למשכן זמנא. יקדשון מיא ולא ימותון. או במקרבהון למדבחא לשמשא. לאסקא קורבנא קדם יי: כא. ויקדשון. ידיהון ורגליהון ולא ימותון. ותהי להון קים עלם. ליה ולבנוהי לדריהון: כב. ומליל יי עם משה למימר: כג ואת סב לך בוסמין רישא. מורא דכיא מתקל חמש מאה.

תו"א ורחצו אהרן. זבחים כא: בבואם אל. סנהדרין פג זבחים יט: או בגשתם. זבחים שם קיט: לשרת. זבחים יט: להקטיר אשה. שם: והיתה להם. שם ל: ואתה קח לך. מגילה טז: מר דרור. חולין קלט כריתות ה:

לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל
מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה
מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ
אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא
יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃
כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא
יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה * שני
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־
לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ

בעל הטורים

לפרשת שקלים לומר שהבשמים נעלרים בשביל פוסקי לדקה ואינן נותנין: לרחצה. ד' במסורה שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ד' כהנים כאחד אינו כיור:

רשב"ם

(כג) בשמים ראש. חשובים כדכתיב עם כל ראשי בשמים. ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכתיב הפיחי גני יזלו בשמיו. אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברים שמוציאין מן הקרקע: מר דרור. חשוב וכן מר עובר. חשוב בכל סוחרי מרינות:

רש"י

לרחצה. מוסב על נ הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתיים משום שנאמר (לקמן מ) ואת מזבח העולה שם פתח משכן אוהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא כלפי הדרום כך שנוי בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היתה מקדש ידו ם ורגליו וכך שנינו בזבחים כילד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת"כ פ' שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים ע קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"א: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו פ כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון צ שאין כהן ביאת אהל מועד אלא בהגר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים ג

שפתי חכמים

נ דק"ל היאך יכולין לרחוץ מן הכן. ל"פ מוסב על הכיור: ם כלומר בשעה שמקדשים ידיהם לריכים לקדש גם רגליהם עמהם פי' דאת בא לרבות ואת רגליהם כאלו אמר את ידיהם יהיו רגליהם ואת רגליהם יהיו ידיהם דהיינו שניהם בבת אחת: ע (נח"י) דס"ל להרב דלא מיחייב אביאה ריקנות וכן איתא בזבחים י"ע דלשרת קאי על בבואם אל אהל מועד: פ נראה דרש"י רולה לתרץ למה לא נאמר ואם לא ירחצו ימותו דזה זירוז יותר ממה שנאמר ולא ימותו ועל זה פירוש הא אם לא וכו' שבתורה נאמרה כללות וכו'. והרא"ם פירוש לפי שמנהג הכתוב להזכיר העונש המתחייב לא הבלתי מתחייב לכן אמר שבתורה נאמרו כללים ומכלל לאו אתה שומע הן וכו' וק"ל והרי הוא כאלו אמר אם לא ירחצו ימותו ואפשר שבכלל דבריהם דבריו: צ דק"ל הא פשיטא דמלאסר ליכנס

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) בשמים ראש. לפי שכ' לעיל בשמים לשמן המשחה פי' כאן הבשמים וסכום חשבונם וראש הוא חשבון כמו

ענין הכיור

כיור נחשת ויתן מים בכיור וצוה שיתן הכיור וכנו בין אהל מועד ובין המזבח באופן שכאשר ירד הכהן מעל המזבח מעשות קרבנותיו והיו ידיו ורגליו מלוכלכות וירצה ליכנס אל היכל הקדש יראה את הכיור נגד עיניו ולא ישכח מלרחוץ שם ידיו ורגליו. את ידיו ירחץ מזוהמת החלב והדם של הקרבנות. ורגליו ירחץ מפני שהכהנים הולכים יחפים בעזרה כדי שלא יהיה דבר חוצץ בין המקדש וכינס. ויש לבני אדם ברגלים זוהמה וכיעוך. ע"כ ירחצו ידיהם ורגליהם:

ענין שמן המשחה

(כג) ואתה קח לך בשמים ראש וגו'. הרב מהרי"א מדייק שכת ואתה נראה כמיותר. היה יכול לכתוב וידבר ה' אל משה לאמר קח לך וגו'. אבל זה מעיד על אמתת דברי חז"ל שלא נעשה שמן המשחה כי אם פעם אחת שעשה משה רבינו בידו ולא

נחאס לאלג'סל. ואגעלה בין כ'בא אלמחצ'ר ואלמד'בח. ואגעל פיה מאא: (יט) ויג'סל הרון ובניה מנה. אידיהם וארגלהם: (כ) פי דכ'ולהם אלי' כ'בא אלמחצ'ר. יג'תסלון באלמא ולא יהלכון. ופי תקדמהם אלי' אלמד'בח ליכ'דמו. ויקתרו (י"נ ויקרבו) קרבאן ללה. (כא) יג'סלון אידיהם וארגלהם ולא יהלכון. ויכון ד'אלך להם רסם אלדהר. לה ולבניה לאגיאלהם: (כב) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (כג) ואנת פכ'ד' לך מן רוס אלאטיאב. מן אלמסך

נוה שלום

(כג) בשמים ראש, מן רוס אלאטיאב. המובחר והמשובח שבבשמים וכמו ראשית שמנים ימשחו מר דרור, אלמסך אלכ'אלץ המור הטוב שהוא חפשי מכל תערובת וזיוף. (אלמסך, טיב יתכון פי גראב ורא אלסרה מן ג'זאל אלמסך ירד מן אלהנד ואלצין). וקנמן בשם, ומן עוד אלטיב, ומעץ הבשם. (אלעוד, צ'רב מן אלכ'שב ידכ'ן ויתבכ'ר בה). מחציתו, מת'ל נצפה ובקצת נוסחאות מא נצפה מה שיש בחצי משקלו חמשים ומאתים כלומר ששוקלים אותו בשתי פעמים חמשים ומאתיים וגרסה זו מכוונת ע"ד ההלכה עיין רמב"ם ריש הל' כלי המקדש. ובנוסחה זו לא גריס איצ'א בסוף הפסוק. וקנה בשם, ומן קצב אלד'רירה (קצב אחמר אללון ינבת פי אלהנד והו נוע מן אלאטיאב).

חלק הדקדוק

בגשתם אל המזבח בפשטא אחת והיא לרע בכל ס"ת והירושלמיים והיא שיטת ר"מ לונזאנו ז"ל:

אבן עזרא

הוא נעשה בגרון הצבי. והנה כתוב וידי נטפו מר. אולי כן הוא בהיותו לח. וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם. כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה. ואחר שאמר קנמן בשם. מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה. וככה נקבל. רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו. וטעם החצאים לא אבין. כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל. ואף כי

אבי עזר

(כ) בבואם (ירחצו) פירש שחסר תיבת רחיצת כי ידיהם ורגליהם רוחצו ולא המים ונכתב בקוצר כאלו נכתב במים: (כג) (וטעם החצאים) דבריו קשים להולמם אף שאין שוקלין בהכרעה למכור. אבל זאת היתה נדבה ושקל משה שני הכרעות בטוב עין כמו ששנויה בכריתות.

חומת אנ"ך

כאות הדין יקטרגו והדין יחייב עונש ולזה דייק ואזר כל העובר עבירה יתן תרומת ה'. א"כ הוא ריבוי למעט להלאה שאין לריך רק די בבזק. הרב הגדול מהר"ר וידאל לרפתי ז"ל בפירושו כ"י. ועל פי דברי הרב ז"ל מיושבת חקירת הרא"ם ז"ל איך דהע"ה אטו הוא וכל חכמי ישראל נעלמה מהם פרשה זו ותירץ עיין בדברי קדשו. ומעין דוגמא יש לתרץ דפרשה זו סברי דהע"ה וכל חכמי ישראל שבדור ההוא שלא נאמרה אלא לפי שחטאו בעגל ואז יהיה קטרוג ונגף אבל בלא"ה לא והראיה ששאול מנאם בבזק ולא היה נגף ומינה מוכח דפרשה זו לא נאמרה אלא בשביל העגל ואף על גב דשאול מנאם בבזק אינו לעיכובא רק לגרמיה הוא דעבד. ועוד הקשה הרא"ם ז"ל דכשפקד דוד הע"ה ושלח השליח ביד יואב וכו' איך לא היה הנגף ותירץ דהנגף שולט כשמונה כל ישראל אבל בקצתם לא. וראיתי להרב הגדול מהר"ר יוסף דוד ז"ל בספר הבהיר נוות דוד שהקשה על הרא"ם ז"ל דתנן הממונה אומר להם הצביעו ואמרו בש"ס א"ר יצחק אסור למנות את ישראל וכו' והיינו אף לקצת ישראל הפך הרא"ם ז"ל. ואני בעניי בפתח עינים ביומא דף כ"ב הבאתי קושיא זו על הרא"ם משם הרב הגדול מהרח"א ז"ל בעץ החיים. ושם כתבתי דלק"מ דמ"ש הרא"ם ז"ל היינו דבמקצת אינו שולט נגף דכל עצמו לא בא לתרץ אלא איך לא היה נגף בו בפרק ששלח השליח ביד יואב וכו' אבל איסורא איכא והיינו דאומר להם הצביעו. ולשון אין בכך כלום דכתב הרא"ם ז"ל לאו דוקא: (כג) קח לך בשמים. ס"ת חכם כמ"ש חמרא וריחני פקחין. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י ואפשר לו' רמז במ"ש רז"ל האי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת ממנו וא"ר אלעזר לעולם הוי קבל וקיים שתמיד יזכור שבאמת אינו כלום ובזה מעט חכמה שבו לפי הדור תתקיים ולזה ר"ת קח לך בשמים הוא קבל וא"כ הכתוב יעץ שיקח בשמים חמרא וריחני להיות פקח וזה דרך טבע להרחיב לבו ועוד סגולה לנפשו להיות אפל ושפל בעיניו וזה ר"ת קבל ובזה אין יצה"ר שולט בו דס"ת גימטריא קל"א וקבל אחד יותר דאינו שולט בו וכן ענוה גימטריא קל"א שמבטלת אותו. ראש מר דרור חמש ס"ת שר רש. שאם הוא שר לא יתגאה ויהיה בעיניו כאלו

מסורת הקריאה

אינו נסוג אחור והוא מלרע: (כ) או בגשתם, מלת או במונח: (כג) מר, המ"ם בקמץ: וקנמן, המ"ם בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: וקנה בשם, הבי"ת בחולם: (כו) ומשחת בו, מלת ומשחת הטעם מלרע, ולכן מלת בו הבי"ת רפי: קדשים, אין בקו"ף

מאות וקנמן־בשם מחציתו
חמשים ומאתים וקנה־בשם
חמשים ומאתים: כד וקדה חמש
מאות בשקל הקדש ושמן זית
הין: כה ועשית אתו שמן משחת־
קדש רקח מרקחת מעשה רקח
שמן משחת־קדש יהיה:
כו ומשחת בו את־אהל מועד ואת־
ארון העדת: כז ואת־השלחן ואת־
כל־כליו ואת־המנרה ואת־כליה
ואת מזבח הקטרת: כח ואת־מזבח
העלה ואת־כל־כליו ואת־הכיר

תרגום אונקלוס

וְקִנְּמָן בְּשַׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתַן חַמְשִׁין. וּקְנֵי בוּסְמָא מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין: כד. וּקְצִיעֲתָא. מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה (י"נ סִלְעִין) בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא. וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵי הִינָא: כה. וְתַעֲבֵיד יָתֵהּ. מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא. בּוּסַם מְבוּסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ. מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי: כו. וּתְרַבֵּי בֵּיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא. וְיָת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא: כז. וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי. וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא. וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָא: כח. וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי. וְיָת כִּיוֹרָא

תפסיר הרס"ג

אלכ'אלץ כ'מס מאיה' מת'קאל. ומן אלעוד אלטייב נצפה מאיתין וכ'מסין מת'קאל. ומן קצב אלד'רירה מאיתין וכ'מסין: (כד) ומן אלקסט. כ'מס מאיה' מת'קאל במת'קאל אלקדס. ומן דהן אלזיתון מל אלקסט: (כה) ואצנע ד'אלך. דהן מסח אלקדס. עטרא מעטרא צנעה' עטאר. כד'אך יכון דהן מסח אלקדס: (כו) ואמסח מנה כ'בא אלמחצ'ר. וצנדוק אלשהאדה: (כז) ואלמאידה וגמיע אניתהא. ואלמנארה ואניתהא. ומד'בח אלבכ'ור: (כח) ומד'בח אלצעידה וגמיע אניתה. ואלחוץ' ומקעדה:

נוה שלום

(כד) וקדה. ומן אלקסט. (עוד הנדי יתב'כר בה) וכ"כ בספר השרשים משם הגאון אבל אונקלוס תרגם וקציעתא וכן שמו בערבי והוא ידוע

אבן עזרא

בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו שהיא קציעה: (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת. וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן. והזכיר הנכבד שהוא באהל יהוא הארון: (כז) ואת, הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. נלמדנו מן הן

רמב"ן

(כה) **ועשית** אותו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה כמעשה השמן כדברי ר' יהודה שאמר שראום במים שלא יבלעו את השמן ואין השרייה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קצר הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פי' המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתים בשקלים ירושלמי. ר' יהודה אומר שילקן היה במים ונותן שמן מלמעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמים עושין שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח:

רשב"ם

מחציתו. מפורש בכריתות: (כה) רוקח מרקחת. לפי הפשט כתושים ונתונים בשמן ועירבם יפה*:

שפתי חכמים

אל אהל מועד בלא רחיצה היאך יכול ליכנס למזבח. ל"פ החילון: ק לא מחצית שיעורו דא"כ ה"ל למכתב חמש מאות ומדאיצטריך שתי הבאות ש"מ דאית בה הכרעה אבל אין לפרש דכנוי מחציתו סב אל מר דרור ופי' וקנמן מחציתו של מר דרור שהוא ר"ן דא"כ לכתוב וקנמן בשם חמשים ומאתים מחציתו ל"ל אע"כ כנוי מחציתו אקנמן קאי: ר פי' שאין יכול לשקול שוה בשוה בלא הכרע: ש אלא עץ גמור: ת שלא תפרש מחציתו של קנה בשם הוא חמשים ומאתים כמו קנמן בשם דא"כ לכתוב קנמן בשם מחלה ומחלה ר"ן והשתא משמע מחציתו דקנמן אקנמן גופא קאי וכולו ת"ק ומחציתו דקנה אקנמן דלעיל מיניה קאי כאלו אמר וקנה בשם מחציתו של קנמן שכולו אינו אלא ר"ן: א פי' אינו די: ב לשון שרייה: ג כלומר שופכו וקינחו מעל העיקרין: ד כלומר כראש סתיבה: ה רגע בסגול תחת הרי"ש ואינו כמו רוגע הים שהוא ל' פועל: ו כלומר זה נוטל מזה: ז פירוש כ"ף יונית שהוא כמו נו"ן שלנו:

רש"י

וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: **מחציתו חמשים ומאתים.** מחצית הבאתו תהא חמשים ק ומאתים נמצא כולו חמש מאות כמו שיעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין ר בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): **וקנה בשם.** קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם ש הוצרך לומר בשם: **חמשים ומאתים.** סך ת משקל כולו: **(כד) וקדה.** שם שורש עשב וכל' חכמים קליעה: **הין.** י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר"מ אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסיך את העקרין אינו א סיפק אלא שרהוס ב במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו ג לשמן מעל העקרין: **(כה) רקח מרקחת.** רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא ד למעלה והרי הוא כמו רקע ה רגע והינו כמו (ישעיה נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה ו או ריח או טעם קרוי מרקחת: **רקח מרקחת.** רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: **מעשה רקח.** שם האומן בדבר: **(כו) ומשחת בו.** כל המשיחות כמין ז כ"ף יונית חוץ

ענין שמן המשחה

ולא יעשה עוד בעתיד כדאמרינן במסכת הוריות רבי יהודה אומר אותו שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשה בו מתחלה ועד סוף בתחלה לא היה אלא י"ב לוג ראה כמה יורה בולעת וכמה עקרין בולעין וכמה האור שורף ובו נמשחו המשכן וכל כליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובהנים גדולים ומלכים ואפילו כהן גדול בן כהן גדול וכו' ואותו שמן קיים לעתיד לבא כי משנגנז הארון נגנז עמו צלוחית שמן המשחה וכו' ואמרה התורה בהחלט איש אשר ירקח כמוהו ר"ל לא לה' ולא לכם והיא אזהרה מוחלטת שלא יעשה שום אדם בעולם שמן המשחה כזה לא לכם ולא לה' בשום דור מהדורות. ומפני זה נאמר למשה כאן במאמר שמן המשחה ואתה קח לך ר"ל אתה בעצמך תקח לך הדברים האלה ותעשה מהם שמן המשחה ולא יעשה אותם אדם אחר שב כל ימי האדם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

כי תשא את ראש בני ישראל כתרגום חושבן ד"א בשמים ראש כמו עם כל ראשי בשמים וכמו ראשית שמנים ימשחו:

יומר

מרפא לשון

הגוף או מקצתו בלשון אחד לכן תרגמו בל' קדוש כמנהג אנשי לה"ק ויש לי ראיה שהיה מנהג ישראל מעולם לקרות רחיצת הידים והרגלים קידוש שכן המנהג עד היום אצל אחינו בני הכפרים שבגלילות תימן לקרות נט"י של סעודה קידוש שאין זה אלא מנהג אבותיהם בידיהם ובפרט לפי הקבלה אצלינו שגלותינו היתה מזמן בית א' דלפי שהיו בין הערבים בטרם שנתחדשה דת ישמעאל שאז לא היה מנהג אצל הגוים לרחוץ הידים והרגלים כפי דתם היום לכך לא מצאו שם פועל לנט"י לסעודה ונשאר לשונם הקדוש כמנהגם לקרות לנט"י של סעודה קדוש, ושל אחר עשיית צרכם רחיצה, ועדיין יש לשאול מה טעם קראו לרחיצה זו בלשון קדוש ונר' שקראו אותה כן ע"ש הכתוב ולקח הכהן מים קדושים שהם מי כיור כתרגומו ולפיכך היתה נק' רחיצה זו בבהמ"ק קדוש וע"ש רחיצה זו שהיתה בבהמ"ק קראו אבותינו ג"כ נט"י של סעודה קדוש ומצינו שהיו קורין לנתינת מי חטאת ג"כ קדוש כמו שנזכר

חומת אנ"ך

סוף רש: **בשמים ראש.** גימטריא זה מרדכי הצדיק כמ"ש פ' שלות סהן מנין למרדכי מן התורה שנאמר מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. **לתושי** גאוני קמאי אשכנו. ואפשר לרמוז ראש עם הכולל תק"ב כמספר שני חיי האבות שעבדו לה' כל ימיהם הם הגינו לינצל מיד המן זרע עמלק וזה רמז מר דרור מר גימטריא עמלק דרור חפשי שנתבטלה הגזרה בכח יסוד דאבא שנתגלה שהוא נתיב' קדש כמספר דרור שהוא קודש ו' שהוא יסוד ור"ל יסוד אמא שהוא קדש שנתגלה: **(כה) משחת** קדש. ג' משחת קדש בפרשה כנגד ג' מלכים שנמשחו בשמן המשחה שאול דוד שלמה. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כ"י והוא האמת דשאול נמשח בשמן המשחה ודלא כרד"ק ז"ל ומהר"י אברבנאל ז"ל והרב כלי יקר ז"ל שכתבו דשאול לא נמשח בשמן המשחה נעלם מהם דרז"ל בפרקי רבי אליעזר ובמדבר רבה אמרו בפירוש דשאול נמשח בשמן המשחה והכי מוכח מדברי רש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל ועיין מה שכתבתי אני בעניי ורמזתי בקונטרים דבש לפי מערכת שין

וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ
קֹדֶשׁ קׇדָשִׁים כׇּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃
ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃
לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ
לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח
כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר
וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר יְהֹוָה

תרגום אונקלוס

וְיָת בְּסִיסַיהּ: כט. וּתְקַדֵּישׁ יָתְהוֹן. וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין. כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ: ל. וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי. וּתְקַדֵּישׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: לא. וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר. מְשַׁח. רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין. קֳדָמַי (י״נ לי) לְדָרֵיכוֹן: לב. עַל בִּשְׂרָא דַאֲנָשָׁא לָא יִתַּסַּךְ. וּבִדְמוּתֵיהּ. לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ. קוּדְשָׁא הוּא. קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן: לג. גְּבַר דִּיבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ. וְדִיתֵּין מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנַי. וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: לד. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב

תו״א לדורותיכם. הוריות יא כריתות ה: על בשר אדם. כריתות ו ז: ובמתכנתו. כריתות ה: קדש יהיה. כריתות ו: ואשר יתן. כריתות שם מעילה יט:

בעל הטורים

(לב) קודש הוא קודש יהיה לכם. בגימטריא למלכות בית דוד: (לג) ואשר ירקח. בחשבון הבשמים של פרשה זו:

רשבים

(כט) כל הנוגע בהם יקדש. *לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו: (לב) ובמתכנתו. בחשבון ואשר יתן ממנו. משמן שעשה משה:

רש״י

משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו ח מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו׳ כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אלא מזבח מתוך שנאמר (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת״ל כבשים מה כבשים ראוים אף כל ראוים. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין דורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו) וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יא) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ׳ ט תריסר לוגין היו: (לב) לא ייסך. בשני יודי״ן ל׳ לא יפעל כמו (דברים ו) למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה) בסכום סממניו לא תעשו אחר כמהו במשקל סממנין הללו לפי מדת הין י שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. ל׳ חשבון כמו (שמות ה) מתכונת הלבנים וכן במתכונתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו כ של משה: על זר. שאינו צורך ל כהונה ומלכות:

שפתי חכמים

ח ופירוש תמשחם וכזה מתקדשים לא שימשחם וגם יקדשם שהקדוש׳ אינו דבר בפני עצמה והא דלא פירש זה לעיל גבי כל המשיחות וכו׳ עי׳ במ״י: ט וא״ת למה מהפך רש״י הפסוק וי״ל שסתירה הוא ארבותינו שפירשו שכולו קיים לע״ל ונסתמא הם דורשים מדכתיב זה לי לדורותיכם ולא כתיב כזה משמע הגוף של שמן יהיה לי לדורותיכם אבל אין זה ראיה ודרשה גמורה דזה צריך לדרשה זו לומר דתריסר לוגי הוי א״כ איפכא דראיה היא לרבותינו כלומר לדורותיכם יהיה קיים כמנין זה דהיינו י״ב לוגין וק״ל: י פי׳ שאלו לא כתב אלא ובמתכונתו ה״א כיון שסם בו במדת סכום סממניו אע״פ שפחת או רבה סממניו לפי מדת הין שמן יהא חייב לכך חזר וכתב לא תעשו כמוהו כלומר שאם פחת או רבה אינו חייב: כ והוא הנזכר לעיל על בשר אדם לא ייסך אלא שחזר וכתב לחייב עליו כרת וכאילו כתב ואשר ייסך על אדם ונכרת מעמיו אבל הנעשה במתכונתו לא מצינו שהזהיר עליו הכתוב שלא ייסך על בשר אדם ואין עונשין אלא מזהירין: ל פי׳ כהונה גדולה ואפי׳ כהן הדיוט זר ואפי׳ כ״ג ומלך שמש הם עצמם אחרי המשחתן לכהונה ולמלכות נקראו זרים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) איש אשר ירקח כמוהו. וכן גבי קטרת לפי שאין דרך להשתמש בשרביט של מלך וכן אמר חז״ל שלא יעשה אדם בית תבנית היכל ולא מנורה של שבעה:

ענין סממני הקטרת

(לד) ויאמר ה׳ אל משה קח לך סמים נטף וגו׳. תנא התלכנה בין סממני הקטרת ללמוד אותנו לצרף פושעי ישראל בכל תענית וטעמו של דבר כתב הרב כ״י לפי שאם לא היו פושעי ישראל בכלל התענית יש לחוש שלא יהיה התענית מלוה אלא עבירה ולא יהיה עולה לרצון שהרי מצינו שנקרא הנזיר חוטא בעבור שהזיר עצמו מן היין. אבל אם יש בינינו פושעי ישראל

תפסיר הרס״ג

(כט) וקדסהם. ליכונו לי מן כ׳ואץ אלאקדאס. כל מן דנא בהם תקדס: (ל) ואמסח הרון ובניה. וקדסהם ליאמו לי. (לא) ומר בני אסראיל קאילא. יכון הד׳א לכם. דהן מסח אלקדס לאגיאלכם: (לב) עלי׳ בדן איי אנסאן לא ידהן מנה. וכהיאתה לא תצנעון מת׳לה. וכמא הו קדס. כד׳אך קדסא יכון לכם: (לג) איי אנסאן תעטר במת׳לה. או געל מנה עלי אגנבי. ינקטע מן קומה: (לד) וקאל אללה למוסי כ׳ד לך

אבן עזרא

ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו. כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן: (לב) לא יסך. אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסך. וכמוהו ויישם בארון כמו ויושם. והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב. ושמן לא תסוך. ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז״ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת. ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני. כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח״כ שהוא כמוהו. וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המצות אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות. והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת

אבי עזר

ועיין רש״י: (לב) (לא ייסך אמר ר׳ מרינס הן גזרתו סוך מנחי ע״ן ונכינו מבנין שלא נזכר שם פועלו וזמנו עתיד והומרס הוי״ו ביו״ד ושורק נחירק). ויש

מרפא לשון

במסכת פרה שכן ענייננו כקידוש של מי כור ועי״ל שהטעם הוא לפי שברחיצה מתקדשין ידים ורגלים של כהן לעבודה כקידוש כלי שרת לעבודה ויש להביא ראיה לזה ממה שפסק הרמב״ם ז״ל בהל׳ ביאת מקדש שאין מקדשין במקדש אלא מן הכיור או מכלי של קדש ואם קדש בחוץ מכלי חול איננו כלום ועבודתו פסולה. לא) לי לדרתיכם, קדמי לדריכון. כ״ה בנוס׳ דיוקני ולא כנ״א לי קרא ותר׳ וכ״כ היא״ר ז״ל לקמן ל״ג ט״ו. לב) לא ייסך, לא יתסך. ה״ג דלא כנ״א יתנסך. לה) ממלח טהור קדש, מערב דכי לקדשא. ה״ג תר׳ קדש כמו לקדש וכ״כ היא״ר ז״ל שהוא ע״ד הפסוק שבסוף פרשיות אלו ואת קטרת הסמים לקדש, ודלא כנ״א קדשא כלשון המקרא ואם אולי יחשבו שיהיה כפירש״י ז״ל ממולח יהיה טהור היה קדוש יהיה, לא דייקא הכי שצ״ל קדיש בל׳ שם התאר.

חומת אנ״ך

אות כ״ה בס״ד: (לד) קח לך סמים נטף. נטיפת דם מילה ושחל״ת אותיות שחול״ת אהבה אני חולת המילה ותלבנה וח׳ לבנה ביום ח׳ עושם כנסת ישראל לבנה המילה. ולבונה זכה שהיולדת מטהרת מלידתה לבנה בגימטריא

מסורת הקריאה

מתג, ועין לעיל כ״ט ל״ז: (לב) ייסך, נמסר עליו לית מלא וזקף קמץ, ור״ל דלית עוד שיהא מלא בשני יודי״ן, והסמ״ך קמץ בזקף: (לד) נטף ושחלת, נמסר עליו ו׳ פסוקים בטעמא, ר״ל דנמצא ו׳ פסוקים שיש בהם ב׳ מלות שהם שם דבר והם בטעם מהפך פשטא ופסק ביניהם א׳ דין, ב׳ נחש שרף (דברים ח׳ ט״ו) ג׳ וחצור הדתת (יהושע ט״ו כ״ה) ד׳ אריות בקר (מ״א ז׳ כ״ט) ה׳ ענג יומם (ישעי׳

אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף |
וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה
בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ
קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח
טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה
הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת
בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ
שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃

תרגום אונקלוס

לָךְ בּוּסְמִין, נָטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָא. בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דָּכִיתָא. מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי: לה. וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין. בּוּסַם עוֹבָד בּוּסְמָנוּ. מְעָרַב דְּכֵי לְקוּדְשָׁא: לו. וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדֵּיק. וְתִתֵּין מִנַּהּ. קֳדָם סָהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא. דַּאֲזָמֵין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן. קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן:

תו"א קח לך סמים. יומא ג כריתות ו: בד בבד יהיה. כריתות ה: ושחקת ממנה. יומא מה כריתות ו:

תפסיר הרס"ג

צמוג'א. מנהא עוד בלסאן ואצ'פאר טיב ומאיעה. צמוג' מע לבאן ד'כי. אגזא מתסאויה: (לה) ואצנעה בכ'ור. עטר צנעה' עטאר. מטרא מטהרא מקדסא: (לו) ותסחק מנהא דקיקא. ואגעלה חד'א אלשהאדה פי כ'בא אלמחצ'ר. חית' אחצ'רך הנאך. ויכון לכם

נוה שלום

מעשבי הבשמים. (לד) סמים. צמוג'א שרפים, והוא המין העבה הנוזל מעצי האילנות ונקרש. נטף מצטכי, (צמג' לדן טיב אלראיחה). ושחלת. ואט'פאר מין בשם נקרא צפורן על שמראהו כדמות צפורן שנעקר מעיקרו וכתב הרמב"ן שהוא יוצא מן הים, וחלבנה. ומאיעה, (צמג' שגרה לה ראיחה עטריה) ולבנה. מע לבאן, (צמג' שגרה יקאל לה אלכנדר יתבכ'ר בה) וזוהי הנוסחה מדוייקת בתרגום סמים אלו. בד בבד, אגזא מתסאויה, חלקים שוים משקלו של זה כמשקלו של זה וכת"א שלא כפירוש ראב"ע. (לה) ממלח מטרא, כך נקרא עירוב מיני הבשמים.

אבן עזרא

שעה. גם ככה נוכל לומר בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד. נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם. והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרטם הכתוב. והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם סמים. פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא מלח סדומית. וי"א שחוק או מאדם (י"ג מאד ואולי צ"ל מעורב) מגזרת ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב: (לז) והקטרה אשר תעשה. רמז למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: (לח) איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: (א) וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב. והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה. והאריה צר מאחוריו וככה היה הבית. וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית. ורוחב המשכן שעשו היה שוה. ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. בעין כבוד. והקרוא הוא בצלאל. והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות. והמשכילים יבינו: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה:

רשב"ם

(לד) סמים. כבר פירשתיו למעלה: סמים ולבונה זכה. לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך *מרקחת: *ולבונה זכה. לפי הפשט לבונה זכה אינה סמים וסמים אחרון הם *היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך. וכן בנח ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי וגו': (לה) ממולח. מעורב כמנהיגי ספינות בים שקורין מלחים מפני שמערבים המים בלכתם: (לו) ושחקת ממנה וגו'. לקיים ביום הכפורים מה שכתוב באחרי מות וקטרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת:

בעל הטורים

(לד) קח לך סמים. ס"ת חכם תמרא וריחני פקחין: זכה. ג' במס' ולבונה זכה ונתת על המערכת לבונה זכה. ותפלתי זכה. וזה"ה תכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזה זכה כך התפלה צריכה שתהיה זכה: (לה) רוקח. ב' מלאים. מעשה רוקח. זבובי מות וגו' שמן רוקח. וזהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר בה מתו נדב ואביהוא בה מתו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטורת וא"ל משה ראו שאין הקטורת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם דכתיב טהור קדש אלא החטא ממית:

שפתי חכמים

ב] דאל"כ לחשוב חלבנה בראש או בסוף ולא בתוכם: ג (ג"א) כדי שיראה הש"י שגם הפושעים חוזרים בתשובה וירחם עלינו: ם וא"ת מנ"ל לרבות כאלו דלמא לא נורכה אלא שנים כגון סמים הראשון דאינו מרבה אלא תרי וי"ל דהוכחת רש"י מדלא כתיב סמים סמים גבי הדדי בתחלה או בסוף ולמה כתיב כאן אלא לרבות עוד כמו אלו: ע דק"ל דלשון ועשית אינו נופל על מלות טהור קודש מפני שהטהרה והקדושה הן העדר שלא ישתמשו כהן בטומאה ולא ישתמשו בה בחול ועז"פ ממולח יהיה וטהור וקודש יהיה כלו' ממולח ע"י עשייה וטהור וקודש יהי' מאליו: פ כלו' לא שצריך שיתן ממנה לפני העדות למשמרת אלא להקטיר וכו': צ כאלו אמר ולמה נקרא אהל מועד לפי שבכל מקום וכ"ז שאני קובע לך לדבר עמך אינו אלא שמה:

רש"י

(לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומ"א (גוממיא) והצרי קורין לו טריאק"ה (טהעריאק): ושחלת. שורש בשם חלק ומאהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א (גאלבאן) ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף ם עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל ב שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו) מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו ם אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מור וקציעה שבולת נרד וכרכם הרי ח' שהשבולת ונרד אחד שהנרד דומה לשבולת הקושט והקילופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ול' בד נראה בעיני שהוא ל' יחיד אחד כאחד יהיה זה כמו זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכוש: ממלח טהור קודש. ממולח ע יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח פ הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע צ לך אני קובעם לאותו מקום:

עניני סממני הקטרת

ישראל הרי עכ"פ אנחנו צריכים להתענות עבורם כי כל ישראל ערבים זה בעד זה. וכזה מיושב מנלן לומר שצירוף החלבנה מורה על צירוף הפושעים בתענית דוקא ומה שמנאם בין סממני הקטרת דוקא לפי שע"י הלומות והתשובה נעשו זדונות לזכיות כמ"ם כי גדלה עונה שגם העון יעלה לרצון לריח ניחוח. ורז"ל אמרו כפלח הרמון רקתך אפילו רקים שבך מלאים מלות כרמון וקשה ע"ז אם הם מלאים מלות כרמון א"כ למה קראם רקים. אלא ודאי שדברו זה על התשובה כי כל פועל ריק שבהם דהיינו העונות ממנו יתמלאו מלות כי הזדונות והריקות יעשו כזכיות ויעלו. גם העונות לריח ניחוח כמו הנלות. דוגמת החלבנה העולה לריח ניחוח ככל שאר סממנים ומכאן למדו לומר שענין זה מרמז על התענית והתשובה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לד) בד בבד. בפרק קמא דכתובות אמרו שלא יניח משקל במשקלו ופרש"י שלא יעשה כדרך השוקלים כששוקלי' דבר אחד ורוצין לשקול לדבר אחר כזה נוטלין מן המאזנים את החפץ ששקלו ואחר כן שוקלין כנגד אותו דבר ששקלו החפץ שרוצין לשקול ויש מי שפי' שלא ינוח השקל במשקל כדרך שעושין במשקל המאר"ק בלע"ז שעשוי משקלות רבות זה לתוך זה קטן לתוך גדול וכזה לא יעשה וזה לא הבנתי אמאי לא יעשה כן:

ראה

נחל קדומים

ג"י שם הויה דבזכותם נעשו הויות וריחם ה' על ישראל: לד (ו) קח לך סמים וגו' בספר צידה לדרך מהרב באר שבע תמה על הרב החינוך שכתב שפטום הקטרת היה ט"ו סמנים ארבעה מפורשים וי"א קבלה ע"ש ונסחא מוטעת נזדמנה לפניו כי בדפוס בומבירגי כתוב

רמב"ן

(לה) ממולח טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. ואונקלוס תרגום מעורב ירצה לומר ממולח נמחק. שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר סם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו. וכן בלויי המלחים. ארץ פרי למלחה. כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך. על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתוב בצור יושבי צידון וארוד יהיו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך. כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתוב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו. הנה הם שלשה. תופשי משוט והמלחים והחובלים. וכן ארץ פרי למלחה. לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב בסדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח. וכתיב ויזרע מלח. ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן נמלחו וירצה לומר נמחו. כמו בלאומים. כלו שלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג):

מסורת הקריאה

ד' ה') ו' תורין דכרין (עזרא ז' י"ז): (לו) ממנה, הנגינה מלעיל במ"ם שני':

לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ
לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ
לַיהוָה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ
לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־
אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא
אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה
וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב
מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת
וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃
ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב
בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־
חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת

תרגום אונקלוס

לז. וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּתַעֲבֵיד. בִּדְמוּתַהּ. לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן. קוּדְשָׁא. תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: לח. גְּבַר. דְּיַעֲבֵיד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ. וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: א. וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב. חֲזִי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם. בְּצַלְאֵל. בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה: ג. וְאַשְׁלֵימִית עִמֵּיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ. בְּחָכְמָה (ינ"י בְּחָכְמְתָא). וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא: ד. לְאַלָּפָא אוּמָּנָן (י"ב אוּמָּנָוָן). לְמֶעֱבַד. בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: ה. וּבְאוּמָּנוּת אֶבֶן טָבָא. לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא. לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא: ו. וַאֲנָא. הָא יְהַבִית עִמֵּיהּ. יָת אָהֳלִיאָב. בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְּדָן. וּבְלֵב כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהַבִית חָכְמְתָא.

תו"א והקטרת אשר. כריתות ה ו: לא תעשו. שם: ראה קראתי. ברכות נה: בצלאל בן. סנהדרין סט: ואמלא אותו. ברכות נה: אתו את. ערכין טז: ובלב כל חכם לב. ברכות נה:

בעל הטורים

(לז) והקטורת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק זה כנגד י"א סמים שבקטורת: (ד) לחשב מחשבת. חסר וי"ו שבששה ימים יש לחשוב ולעשות ולא בשביעי:

רשבים

(ו) ובלב כל חכם לב. שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו':

רש"י

(לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא ק תעשנה אלא ר לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי למוסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות ש מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעיה מ) חרש חכם ואונקלוס פירש ושינה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ת ועשו את כל

שפתי חכמים

ק כלומר לא לי כמשמעו דכתיב אם אדעב לא אומר לך. (ג"א) דאל"כ הא כבר כתיב קדש קדשים תהיה לכם: ר לדברי הג"א א"ש מה שלא פירש"י כן על לי דכתיב גבי שמן המשחה: ש דק"ל דהל"ל קראתי לבצלאל ומפרש סה"פ קראתי בשם לעשות מלאכתי למי קראתי את בצלאל: ת שלא תאמר שכולם יהיו עם בצלאל לעזרה דא"כ למה פי' את אהליאב יותר משאר חכמי לב לכן פי' לומר שאהליאב יעזור את בצלאל בכל מלאכה שהוא עוסק בעצמו אבל שאר חכמי לב, יהיו עושין מכל המלאכה אשר אתנו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ובצלאל בן אורי בן חור. לכך הזכיר בבצלאל אבי אביו מה שלא הזכיר באהליאב אלא אביו לפי שחור נהרג על מעשה העגל והמשכן בא לכפר על מעשה העגל לכן נזכר כאן במשכן:

ענין חכמת בצלאל

(ב) ראה קראתי בשם בצלאל וגו'. אמרו רז"ל בסנהדרין (פרק בסו"מ) כי בשעה שלוה הקב"ה למשה שבצלאל יעשה מלאכת המשכן היה בן י"ב שנה. והענין שלא היה אפשר בטבע שימצא בישראל שום אדם שיהיה בקי ושלם בשום אומנות בעולם. לפי שישראל היו משועבדים במצרים בעבודת פרך בחומר ובלבנים ולא היה ראוי שימצא בהם שום אדם שיהיה בקי בשום מלאכה דקה כי לא ראו אותה ולא אחד בהם שאמן את ידיו בזה וכ"ש

מן כ'ואץ אלאקדאס: (לז) ואלבכ'ור אלד'י תצנעה. כהיאתה לא תצנעו לכם. קדסא יכון לכם. כמא הו ללה: (לח) אי אנסאן צנע מת'לה ליתבכ'ר בה. ינקטע מן קומה: (א) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (ב) אנצ'ר קד שרפת אסם בצלאל. אבן אורי אבן חור מן סבט יהודה: (ג) ואכמלת פיה עלם מן ענד אללה. בחכמה. ופהם ומערפה בגמיע אלצנאיע: (ד) חאד'ק באלמהן. בצנעה' אלד'הב ואלפצ'ה ואלנחאס. (ה) ובכ'רט אלגוהר. לאלנצ'אם ונגר אלכ'שב. ועמל סאיר אלצנאיע: (ו) ואנא פקד צ'ממת אליה. אהליאב אבן אחיסמך מן סבט דן. ופי קלב כל חכים קד געלת חכמה. אן

נוה שלום

לא (ב) קראתי בשם. שרפת אסם, רוממתי שם בצלאל וכו' וכן תרגם ידעתיך בשם, ואדעך בשם, (ד) לחשב מחשבת, חאד'ק באלמהן, משכיל בכל מלאכה, (ה) ובחרשת, ובכ'רט, תיקון ויפוי. אבן, אלגוהר, כל אבן שמוציאים ממנו דבר לתועלת מה נקרא גוהר וזהו שת"א אבן טבא. ותרגם בישעיה לאבני אקדח מן

אבן עזרא

וכתוב ונחה עליו רוח ה'. ופירושו מה היא רוח ה'. והיא רוח חכמה ובינה. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית מוח הראש. ומלת תבונה. גם בינה מגזרת בין. והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש. כי החכמה כנגד הנקב האחרון. והדע' המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדע' אלת"כייל. והתבונה אל"פכרה. והחכמה אל"חכמה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמד בחשבון. ומדות וערכים. ומלאכת שמים. וחכמת התולדות. וסוד הנשמה. והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו: (ו) ואתו. כמוהו במלאכות. ולא בחכמת מלאכת חרש. והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות. ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר

אבי עזר

עוד למדקדקים רוח אחרת בזה: (ג) (ועל דרך הפשט וכו') אומר אני על דברי הרב ועל דברי מקור חיים לא ניחא למריהו למימר הכי. כי גמ' ערוכה היא

נחל קדומים

י"א סמנים ד' מפורשים ושבעה קבלה ע"ש: ב (ז) ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור וגו'. אפשר במ"ש הרמ"ז דשמו של האדם היא נשמתו וזה אפשר טעם משז"ל דהשונא אינו יכול להזכיר שם שונאו כדמוכח במדבר רבה פי"ח והוא נראה החוש"ה אל העי"ן. והיינו משום דאין לו חפץ להזכיר מעלתו מאחר דבשם רמוז אחיזת שרשי נשמתו ותוקפו. וכל קבל דנא מדרך חיבה להזכיר שמו בכל פעם וזש"ה הבן יקיר לי אפרים וכו' כי מידי דברי בו זכור אזכרנו עוד. ומכל זה ניכר מעלת בצלאל שהקב"ה מזכיר שמו ושם אבותיו וז"ש ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי וכו'. א"נ ראה קראתי בשם

חומת אנ"ך

(ב) ראה קראתי בשם בצלאל. לכאורה יש לדקדק דהול"ל הנה קראתי לבצלאל וכו' ומה טוב לשון הכתוב עם מה שפירשתי בעניותי דהקב"ה קרא לשרש נשמתו אשר בשמים והספי"ע בהאצלות לבצלאל אשר למטה וא"ש ראה בעיניך בשמים באוצר הנשמות שקראתי בשם היא הנשמה נעי"ז ואמלא

לבנה במיל"ה רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כ"י:

מסורת הקריאה

(ג) ואמלא, נמסר עליו לית וקמץ, ר"ל שהוי"ו בקמץ כדין וי"ו ההיפוך לפני אות אח"ע: (ה) למלאת, האל"ף נחה וקריאת המלה כאלו כתיב למלות, כתבתי זאת מפני קצת קוראים שאינם מדקדקים בתנועות ולא יבינו שהחולם היא תנועת הלמ"ד ויניעו האל"ף שלא

מרפא לשון

ד) לחשב מחשבת, לאלפא אומנון. ה"ג ובקלף ישן אומנוון ופי' לחדש אומניות מדעתו ולא כיש מפרשים שילמד לאומנים שהרי לא אמר לאלפא אומנין ואין להקשות שלשון לאלפא הוא פועל יוצא לאחרים וכמו ולהורות את בני ישראל שתר' ולאלפא שאף הממציא ומחדש אומנות נק' מלמד לעצמו וכן מוכרח מל' המקרא לחשב מחשבת דקאי על האומניות ואלו היה אפשר לתר' לאמן

כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת
אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃
ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ
וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר
וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־
בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־
בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים
לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ
* יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

* שלישי

תרגום אונקלוס

ויעבדון. ית כל דפקידתך: ז. ית משכן זמנא. וית ארונא לסהדותא. וית כפורתא דעלוהי. וית כל מני משכנא: ח. וית פתורא וית מנוהי. וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא. וית מדבחא דקטרת בוסמיא: ט. וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי. וית כיורא וית בסיסיה: י. וית לבושי שמושא. וית לבושי קודשא לאהרן כהנא. וית לבושי בנוהי לשמשא: יא. וית משחא דרבותא. וית קטרת בוסמיא לקודשא. ככל דפקידתך יעבדון: יב. ואמר יי למשה למימר:

תולדות אהרן

ואם אבן . מנחם ב ב

תפסיר הרס"ג

יצנעו גמיע מא אמרתך: (ז) כ׳בא אלמחצ׳ר. וצנדוק אלשהאדה. ואלג׳שא אלד׳י עליה. וסאיר אניה׳ אלכ׳בא: (ח) ואלמאידה ואניתהא. ואלמנארה אלטאהרה וגמיע אניתהא. ומד׳בח אלבכ׳ור: (ט) ומד׳בח אלצעידה וגמיע אניתהא. ואלחוץ׳ ומקעדה: (י) ות׳יאב אלושי. ות׳יאב אלקדס להרון אלאמאם. ות׳יאב בניה לאלאמאמה. (יא) ודהן אלמסח. ובכ׳ור אלצמוג׳ לאלקדס. כגמיע מא אמרתך יצנעון: (יב) וקאל אללה למוסי׳

אבן עזרא

כל אשר יעשו: (ז) את וגו׳. החל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים. והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו את הארון והשלחן והמזבח והמנורה. וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו. ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד. ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש. ואחר כן פירש אותם. והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: (יא) לקדש. לצרך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר

אבי עזר

נפרק בן סורר כי כלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ויש לו שני שמות. וגם נקרא בשם מרד כמבואר בפ׳ כהן גדול י"ט. ולא נעלם ממכמינו פסוקים בדברי היומים אשר כוונת הרב בנויה עליהן. כי המה כדרשים יפה במדרשים. ואנחנו בני אל חי אשר שמנו לנגדנו ומדרשים פנינו לא נאמין בדרכי החקירה ככל המכחיש דבריהם. ואם גם עתה לא ראינו מוליד בן שמונה שנה. אבל בימים הראשונים הולידו וגם עשו פרי בשנים האלה וכל דבריהם כגחלי אש: (יב) (כל לאמר עם וידבר) וכן פירש הרב לעיל בפרשת וארא.

רבינו בחיי

(י) **ואת בגדי השרד.** טעמו כתרגומו לבושי שמושא והיו מכסין בהם כלי המשכן והיה שם בגד תכלת שהיו מכסים בו הארון ובגד ארגמן שהיו מכסים בו המזבח ובגד שני שהיו מכסין בו את השלחן, והיה ראוי לומר תחלה ועשית בגד כליל תכלת לכסות הארון ובגד ארגמן לכסות את השלחן. והנה בגדי קדש שקראם בשם הידיעה כבר הזכירם למעלה ואלה הבגדים וגו׳, אבל בגדי השרד אלו מאן דכר שמייהו שיקראם עתה בשם הידיעה והם לא הוזכרו בשום מקום.

רשב"ם

(י) **בגדי השרד.** כמין קליעות והם בגדים שמצפים בהם הארון והשלחן והמנורה המפורשים בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת בגד ארגמן בגד תולעת שני. ואותן בגדים עשוים כעין שרד וקליעות.

שפתי חכמים

להם בצלאל ואהליאב ושיעור הכתוב כן הוא ראה קראתי בשם בצלאל וכו׳ וגם נתתי אתו את אהליאב וכו׳ ועוד כל אשר חכמי לב הנמצאים ביניהם עם כל אותן שנתתי חכמה בלבם ועשו את כל אשר צויתיך: א דק"ל דמשמע דשאר הכלים לא היו טהורים ל"פ שר"ל מזוקק לא טהור מטומאה. רא"ם: ב כלומר הא מיד אח"כ כתיבי בגדי הקדש ש"מ שאלו אחרים הן: ג שמתורגם סרדין ע"ש שהיו וכו׳ א"כ שרד נמי פי׳ כן: ד (ג"א) והלמ"ד הוא במקום בעבור. ולא פירש דמלת לקדש קאי ג"כ על שמן המשחה כמשמעות המקרא מפני שע"י השמן נעשה קדש והנ"ל לקדש בפת"ח תחת הקו"ף ומלת לקודש משמע שכבר הוא קודש:

רש"י

אשר צויתיך: (ז) **ואת הארון לעדת.** לצורך לוחות העדות: (ח) **הטהרה.** על שם א זהב טהור (מנחות כט): (י) **ואת בגדי השרד.** אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר ב אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפ׳ מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהן ארגמן או תולעת שני בלא שש: **בגדי השרד.** י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום ג של מכבר שהיו ארוגים במחט עשוים נקבים נקבים לאידי"ן בלעז (שלינגווערק): (יא) **ואת קטרת הסמים לקדש.** לצורך הקטרת ד ההיכל שהוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) **ואת בגדי השרד.** פרש"י דאין זה בגדי כהונה אלא בגדי תכלת וארגמן האמורים בפרשת מסעות דכתיב ופרשו עליו בגד ארגמן ואין נראה דבבבל התלמוד קרי להו בגדי כהונה:

עניני חכמת בצלאל

וכ"ש שיהיה בקי ושלם בכל האומניות כלם בכסף ובזהב ובנחושת ובחרושת אבן ובחרושת עץ וחושב ורוקם ואורג הנה זה פלא גדול ושיהיה שלם בחכמה ובתבונה ובדעת. ע"כ אחרי ששמע משה מהקב"ה תבנית המשכן ותבנית כל כליו ותבנית שבגדי כהונה ושמן המשחה וקטרת הסמים התפלא משה מי יהיה עוסק במלאכה זו. את מי יבחר ואת מי יקריב לאלו המלאכות. ופתאום אמר לו הקב"ה ראה זה הפלא הגדול שאני קורא הדורות מראש. ועוד משבת ימי בראשית כאשר עלה במחשבתי שבדור זה ובשנה זו יבנה המשכן הכנתי תיכף שבדור זה יולד האיש אשר יוכל עשיהו וקראת שמו בצלאל. יען כי אז בשבת ימי בראשית היתה נשמתו בצלי. בצל אל. והוכנה נשמתו בכל המעלות שיצטרך למלאכת המשכן. וכל מלאכת המשכן נחקקה מאז בנשמתו. ולזה אמרו במדרש הראה הקב"ה למשה ספרו של אדם הראשון והיה כתוב שמה ראשי כל הדורות ומעשיהם וגם בצלאל היה כתוב שמה שהוא יעשה המשכן:

אור

נחל קדומים

בצלאל היינו שקרא לשרש נשמתו אשר בשמים להשפיע בו ועי"ז ואמלא אותו לבצלאל אשר על הארץ ובזה תבין טעם ישם רשעים ירקב רקבובית תעלה בשמם דהזכרת השם יועיל לברר איזה דבר וז"כ מ"ש בינוקא עמון ומואב מתגרי בכו. ובזה יובן חכמת אדה"ר שקרא שמות שידע שרשי נפשו ולפי מהותו ואחיזתו קרא שמו ובמ"א הארכתי: יג (ח) ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו וגו׳. בכל הדברים לא נאמר לשון זה ואתה תדבר וצריך לדעת טעמו של דבר. ונבאר שינוי כי בדברות ראשונות נאמר זכור ולא נאמר כאשר ציוך ובשניות כתוב שמור כאשר ציוך. וכן בענין כבוד אב ואם בראשונות לא כתיב למען ייטב לך כאשר ציוך ובשניות כתיב למען ייטב לך כאשר ציוך. והענין כי המצות שבת וכבוד אב ואם שוות כי זה כבוד אב ואם גופניים וזה כבוד אב ואם רוחניים שהם קב"ה ושכינתיה הנקראים שתי שבתות אשר עליהם רמזו רז"ל פ׳ כל כתבי אלמלא שמרו ישראל שני שבתות היו נגאלים וז"ס איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו שהם שני שבתות האמורים כנגד אב ואם. והנה שתי בחינות יש בענין

שבת הא׳ לשמור שבת בכל פרטיו לקיים מצותו יתברך שציונו ולא לפניה אחרת, והב׳ לשבות האדם ממלאכה בשבת כי בזה יש הנאה לאדם שנח ושובת ממלאכה וכבר ידעת מ"ש רז"ל כי משה שאל לפרעה שיתן להם לישראל יום אחד בשבוע שינוחו בו ממלאכת הלבנים כדי שיהיה להם כח לעשות מלאכה יתירה בששה ימים האחרים ונתן להם יום השבת וזה ירצה ואתה דבר אל בני ישראל וכו׳ ירצה אתה ששאלת מפרעה לתת להם יום אחד של מנוחה והוא יום שבת אתה בעצמך חזור ודבר אל בני ישראל שלא יקיימו השבת לתועלת כמו בתחילה בימי פרעה אלא להיותם שבתותי שלי כי אני הוא הגוזר עליהם מצוה זו ולא תהיה כונתם לתועלתם אלא לשמי וזה מיעט תיבת אך שלא ישמרוהו אלא להיות שבתותי לדעת כי אני ה׳ מקדשם. וכבר ביארנו ענין שבתותי שהוא רמז עליון לקב"ה ושכינתיה ולכן בדברות לא נאמר כאשר ציוך לרמוז אל הטעם הא׳ כי הוא משותף גם לסיבת תועלתם והיא מצוה שהדעת מחייב וגוזר עליה למען ינוח. ובשניות זכר הטעם הב׳ שיהיה לקיים מצות הבורא יתברך וזהו כאשר ציוך ה׳ אלהיך ושמור היא בחינת השכינה שהוא

תרגום אונקלוס

יג. וְאַתְּ. מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן. אֲרֵי אָת הִיא. בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן. לְמִדַּע. אֲרֵי. אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: יד. וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא. אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן. דְּיַחַלְנַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל. אֲרֵי כָּל דְּיַעֲבֵיד בַּהּ עֲבִידְתָּא. וְיִשְׁתֵּיצֵי. אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: טו. שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. שַׁבָּא שַׁבָּתָא. קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ. כָּל דְּיַעֲבֵיד עֲבִידְתָּא. בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: טז. וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא. לְמֶעְבַּד

יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם
לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ
הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי
כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת
יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהֹוָה כָּל־
הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת
יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת

תו"א את שבתותי. יומא פה: לדעת כי אני. שבת י ביצה טז: ושמרתם את. חגיגה יח: כי קדש הוא. יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו: מחלליה. שבת קנג ע קלב יבמות ו כתובות לד בתרא קיט סנהדרין לה עה: כל העשה. שבת ע: ושמרו בני שבת קיח יומא פה מקרים פ"ב פ"א ה' סוהר פרשת ויקהל:

תפסיר הרס"ג

קאילא: (יג) ואנת פמר בני אסראיל וקל להם. אמא סבותי פאחפצ'והא. לאנהא עלאמה. ביני ובינכם לאגיאלכם. לתעלמו. אני אללה מקדסכם: (יד) ואחפצ'ו אלסבת. פאנהא מקדסה לכם. ובאד'להא יקתל קתלא. וכל מן יעמל פיהא עמלא. ינקטע ד'אלך אלאנסאן מן קומה: (טו) סתה' איאם תצנע אלצנאיע. ופי אליום אלסאבע. עטלה הו סבת מקדסה ללה. וכל מן עמל עמלא פיהא יקתל: (טז) ויחפצ'ו בני אסראיל. אלסבת ויקימו בהא. לאגיאלהם עהד

נוה שלום

הגארה' גוהר. (יג) דבר, פמר, תרגם כמו תצוה מפני הכפל לאמר, וקל להם, כתב ראב"ע כל לאמר עם וידבר לאמר לו, רק זה לאמר

אבן עזרא

לו. רק זה לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך. בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי. והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת. גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שכתובה. ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת. והאמת דברי הקבלה. רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו. ויום הכפורים נקרא שבת. רק לישראל לא לשם: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות. מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם. אולי יומת זה. כמו וגם בעליו יומת. והעד כל העושה בו מלאכה. בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה: ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם: (טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת. ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי' לעשות השבת

אבי עזר

וכבר כתבתי דעתי שם. (טו) (ונא מלת יעשה) כי הנכון תעשה לנקבה. לכן כתב

נחל קדומים

בחינת השניות. והנה בכבוד אב ואם יש שני סיבות הא' שהיא מצוה שהדעת מחייבת שהבן יכבד אביו ואמו שהשתדלו תמיד עליו והוציאוהו לעול' והב' לרמוז אל ציוויו יתברך שהוא כנגד אביו ואמו העליונים קבה"ו. ובדברות הראשונות הזכיר הטעם הא'. ובשניות הזכיר למען יאריכון ימיך ו"ק ולמען ייטב לך רמז למוחין ולכן כתיב שם כאשר ציוך. רבינו האר"י זצ"ל בקצור. והא ר"ש תענה מה שפירשתי בעניותי בקיצור נמרץ ע"פ הקדמות הזהר וגורי האר"י ז"ל כי משה רבינו ע"ה יש בו בחי' יוסף והוא קבל חטא השבטים עם יוסף ובמרה מדת הדין קטרגה להחזירם למצרים דכתיב שבע על חטאתכם ולא רצתה במה שקבל משה. וה' נתן להם השבת לכפר דההוא צדיקא בשביעאה אחיד. וז"ש ואתה שיש בך בחינת יוסף וקבלת חטא השבטים ולא רצתה מדת הדין עד שנתן השבת א"כ עליך שאתה רוצה שיתכפר חטא יוסף דבר אל בני ישראל אך מיעוט מסיבת מדת הדין שקטרגה את שבתותי תשמורו כי בזה נחה שקטה מדה"ד. לדעת כי אני ה' כי בשם זה אני ה' יצאו ממצרים שהוא א' יותר על אלהים וכמ"ש הש"ך ז"ל ועתה לסלק מדת הדין קדשתי אתכם בשבת ולהתמיד יצ"מ. ונסמכה פ' שבת למשכן ולעגל להורות כי עע"ז כאנוש בשמירת שבת מוחלים לו. וכדי שלא תאמר דדור אנוש כונתם היתה לאמצעי כמ"ש הרמב"ם ריש ה' ע"ז וזה הוא מכפר שבת כמ"ש אשרי אנו"ש יעשה זאת ולזה נסמכה פ' המשכן דמהמשכן מורה דגם העגל היה לאמצעי

בעל הטורים

(יג) אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות לבור. ועד רדתה אפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פ' שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן: (יד) את השבת. ד'. ג' בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השבת. והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין ראוי היה שתנתן תורה ע"י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא: (טז) את השבת לעשות. ר"ה אהל דילפינן מלאכת

רשב"ם

(יג) אך את שבתותי. אפי' מלאכת המשכן לא תעשו בשבת: כי אות הוא. שאתם שובתים כמוני לפי

רש"י

קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת ה המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת בשביל אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמרו. אע"פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט ו שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש ז עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ח ולא מנוחת עראי: (שבת שבתון. לכך כפלו הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה אפילו אוכל נפש וכן יוה"כ שנאמר בו (ויקרא כג) שבת שבתון היא לכם אסור בכל מלאכה אבל יום טוב לא נאמר בו כי אם ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון (שם לט) אסורים בכל מלאכת עבודה ומותרים במלאכת אוכל נפש): קדש לה'.

שפתי חכמים

ה דק"ל היאך באה פרשה זו לכאן: ו וא"ת לעיל ממעט זה מדסמיך פרשה זו לכאן וי"ל דלעיל לא הוי ממעט אלא לבור כמו שבאת הנדבה שהיתה לבור אבל יחיד ה"א שמותר לעשות מלאכה למשכן לכן צריך למכתב אך: ז מדוכרת דבתריה בידי שמים א"כ יומת הוא בידי אדם ואין מיתה בידי אדם אלא בעדים והתראה. (ועיין בנח"י טעם למה במיתה בידי אדם כתיב מות יומת): ח כלו'

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) אך את שבתותי. אע"פ שצויתי לכם על מלאכת המשכן לא נתנה שבת לדחות בעבודה ומכאן יש ללמוד שכל מלאכות שבמשכן אסורות לעשות בשבת:

ענין שמירת שבת

(יג) אך את שבתותי תשמורו וגו'. מצות שבת היא המצוה ראשונה שנתנה לישראל קודם מתן תורה והיא עיקר האמונה והיא שקולה כנגד כל המצות כולן ועם מצות השבת יאמין אדם בחדוש העולם כי נברא בששת ימים וביום השביעי שבת. ודרשו רז"ל לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו את השבת וכן אמר הנביא ירמיה לישראל בשם ה' ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלים ביום השבת והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה. ודרשו רז"ל אלמלא היו ישראל משמרים אפי' שתי שבתות מיד היו נגאלים. ואחר שהזכיר את שבתותי תשמרו חזר לומר ושמרתם את השבת. שצריך שתי שמירות. אחת קודם השבת ואחת לאחר השבת להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו: (טו) לעשות את השבת וגו'. ע"ד הפשט לעשות ולתקן צרכי שבת. וביאור הכתוב שיהא אדם זהיר בכבוד שבת להשמר מכל

חומת אנ"ך

אותו לבצלאל אשר בארץ: (יג) אך את שבתותי. אך למעט פקוח נפש דמותר וספק נפשות מותר. את שבתותי תשמורו לרבות קודם השבת שצריך להוסיף מחול על הקדש ושמרתם את השבת לאחריו שצריך להוסיף מחול על הקדש בכניסה וביציאה. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכתיבת יד:

מרפא לשון

אומנוון לא היה אומר לאלפא. יג) את שבתתי, ית יומי שביא דילי. יש מקשים למה לא תרגם שבתתי, שבי, כמו שתר' חקתי, קיימי, מצותי, פקודי ופירשו לפי דרכם ואזכ"א שלא רצה לתרגם כן מפני שמשמעה כמו שבי דהיינו שהשי"ן שימוש למלת בי ואעפ"י שהיא בפתח הבי"ת אין עיקר לנקוד בתרגום.

מסורת הקריאה

כדין, מ"ח: (ו) את אהליאב, מלת את במונח ולא במקף: (יד) הוא, הה"א בחירק, עין לעיל כ"ט כ"ח: מחלליה, הלמ"ד בשוא לבד כמנהגנו: יומת, המ"ם בקמץ, ונמסר עליו ד' קמץ זקף, ור"ל ד' כתיב בקמץ בטעם זקף וסי' א' דין, ב' והנביא ההוא (דברים י"ג ו') ג' ונקב שם ה' (ויקרא כ"ד ט"ז) ד' בנשך נתן (יחזקאל י"ח י"ג)

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע

תרגום אונקלוס

יָת שַׁבְּתָא. לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלַם: יז. בֵּין מֵימְרִי. וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אָת הִיא לְעָלַם. אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין. עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. שְׁבַת וְנָח: יח. וִיהַב לְמֹשֶׁה. כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי. תְּרֵין לוּחֵי סָהֲדוּתָא. לוּחֵי אַבְנָא. כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ:

תפסיר הרס"ג

אלדהר: (יז) ביני ובין בני אסראיל. הי עלאמה אלי אלדהר. לאן פי סתה' איאם. צנע אללה אלסמאואת ואלארץ'. ופי אליום אלסאבע. עטלהא ואראחהא: (יח) ת'ם דפע אלי מוסי. חין פרג' מן מכ'אטבתה עלי גבל סיני. לוחי אלשהאדה. לוחי גוהר.

נוה שלום

לישראל ע"כ. (יז) ביני ובין בני וכו' אז' הי עלאמה ביני ובין בני אסראיל אלי אלדהר, כן היא הנוסחה הנכונה ודבק למעלה אך את וכו' יען כי אות וכו' וענין אות זה כתב ראב"ע משם הגאון כי כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן וידעו המוצאים אותו שהוא מישראל ע"כ. שבת וינפש, עטלהא וארההא, דהינו השמים והארץ, כתב הגאון בפירושו לאיוב שדרכו היא להרחיק ההגשמה מהבורה ולהשיבה אל הנבראים כמו שבת ונפש עטלהא וארחהא וכן בכל

אבן עזרא

כמו וימהר לעשות אותו: (יז) ביני וגו'. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימצא נמול בפריעה ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה. והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית. והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא ייגע. כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה. ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם. ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה. וכפל כפלו שנים. לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו. כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו רק הלבב והמעשה. והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו. וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים. וידע דרכיו. וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ. ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר דעמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו. אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. והנה עתה החל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום. ופי' דבר פה על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. וככה כי הוא צוה ונבראו. ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם השם דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד, ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג. והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם. והנה חברי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה. והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי איננו על דבר העגל. כי הנה כמוהו

תו"א ביני ובין בני. עקידה שער נה כפר עוכר פרשת ויקהל בילה טו: שבת וינפש. ביצה טז תענית כז: ויתן אל משה נדרים לח: לחות אבן. עירובין נד.

בעל הטורים

שבת מאהל מועד: (יז) בני ישראל אות היא. ר"ת ביאה שביאתו של ת"ח מע"ש לע"ש. אות היא לעולם כי. ר"ת אהלך וידעת כי שלום אהלך ודרשינן מיניה הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש. ס"ת שתים שבתים נפשות יש לאדם בשבת וע"כ פ"א דוינפש כפולה משום ב' נפשות: וינפש. בגימט' אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש. בגימטריא דכיון שהוא שבת אבדה נפש: שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש זי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה ונאבדה נפשם: (יח) ככלתו. כתיב חסר מה כלה מקושטת בכ"ד קשוטים המנויין בישעיה אף ת"ח צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים. ויתן אל (משם). בגמטריא זה התלמוד: שני לוחות. כנגד שמים וארץ חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמות: לחת ע"ש שיגעים בלחי. לחת כא"ת ב"ש כס"א שנלקחו מכסא הכבוד:

שפתי חכמים

מנוחה חשובה: ט לשון קושיא הוא ר"ל הקב"ה שכתוב בו לא ייעף וגו': י ר"ל הוא אומר לכתוב מנוחה על עצמו: כ מסקנא דתירוצא הוא: ל דאל"כ איך ידע משה אם נתרצה הקב"ה לישראל על מעשה המשכן עד שצוה להם משה על נדבת המשכן שמא לא נתרצה הקב"ה רק על נתינת הלוחות לישראל שנאמר לו בפירוש פסל לך שני לוחות אבנים וגו' והוכרח לזה מפני קיום הדת שא"א לדחותן מן הדת מאחר שכבר נתגיירו וקבלו עליהם עול תורה ומצות ואע"פ שחזרו לסורן הראשון הרי הן כישראל שמומר הוא כישראל לכל דבריו וכל שכן ישראל שכבר חזרו בתשובה כדכתיב ויתנצלו את עדים וגו' שהוא מן הדין ליתן להם את הלוחות אבל לעשות גם המשכן לשכון בתוכו שהיא חבה יתירה שמא לא נתרצה לזה אלא ודאי וכו': מ לכך מסרה לו ככלה כלומר שהיא קנויה לו: נ דק"ל דליכא למימר מדבר צווי של משכן דהא מעשה העגל קודם לכן היה כדפירש"י לעיל ל"פ כשכלה לדבר אתו החקים והמשפטים שבואלה המשפטים וכתב הרא"ם ולכן זאת הפרשה דבקה בס"פ משפטים דכתיב ביה ויבא משה בתוך הענן ויהי משה בהר ארבעים יום וגו' ודלא כרבי ישמעאל דאמר ואלה המשפטים ו' מוסיף על הראשונים וכו' ופירושו כמו שהדברות נאמרו בקולות וברקים במעמד כל ישראל אף משפטים כן. עכ"ל: ס מדכתיב לדבר אתו ולא כתיב לדבר

רש"י

שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא ל' נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו ט במאמר הכתיב מנוחה י לעצמו לשבר כ האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ל ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וציווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו העגל ומשה לא הגיד לישראל ציווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בציווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד כו'. ומשה בציווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזקין וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד מ כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים נ והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ס ושונין את ההלכה שניהם יחד: לחת.

עניני שמירת שבת

מכל מלאכה ולהכין לצורך השבת כדי שיהא לו מנוח יפה לשבת: (יז) ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. ר"ל השבת הוא אות וסימן לחדושו של עולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. וקדושת שבת נחלק לשתים. חלק אחד הוא הנקרא שבת לה' שהוא ניתן לישראל להודות בו לה' כאומרו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וכו' לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו. ועוד ניתן שבת קדש לעסוק בו בתורה כדאיתא במדרש ובזוה"ק ודברי הכל בשבת ניתנה תורה. אף אור התורה ורזין דאורייתא צריך אדם לחדש ביום שבת למי שזכהו הש"י להכין זה. וזה לשון הזוהר הקדוש זכאה איהו מאן דנשמתיה בשבת אסהידת קמי מלכא על חדושא דאורייתא דקוב"ה וכל פמליא דיליה וכל אינון נשמתין דצדיקיא דהוו בג"ע כלהו מתעטרן בההוא מלה כו' וקוב"ה אמר להון אתכנשו ושמעו חדושא ומלין חדתין דאורייתא משמיה דפלניא בר פלניא כמה אינון דנשקין על רישיה כמה דצדיקיא מעטרין ליה כד נחתין וכמה פולקהון דכל אינון דמשתדלון באורייתא יומא דשבתא מאלף יומין ע"כ וזה הכל נקרא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) וביום השביעי שבת וינפש. אומר הרב יהודה חסיד שמכאן יש רמז לנשמה יתרה בשבת קח סופי תיבות הללו ויהיו שתים. ומעשה בטורנוסרופוס הרשע ששנע את ר' עקיבא ביום השבת אמר לו מה היום מיומים אמר לו מה גבר בגוברין אמר לו מאי אמרית לך ומאי אמרת לי כו' מאי שנא שבת משאר הימים ואטרתי מה לך מה גשתנית משאר בני אדם א"ל דמרי צבי כלומר ממ"ת רצה שיכבדונו שעשאני מלך אמר לו כך שבת רצת ממ"ח שיכבדוהו אמר לו למה עשת בו מלאכה שמוציא מרשות לרשות רוחות וגשמים אמר לו יודע אני בך שאתת בקי

מסורת הקריאה

וכל אס"ף, ר"ל אתנחתא סוף פסוק דכותיה בקמץ: (יז) וינפש, נמסר עליו לית ופתח וחד וינפש, (שמות כ"ג י"ב): (יח) ככלתו, בפשטא ולא בקדמא:

(א) מה היתה לו, המ"ם בסגול, ונמסר במס"ג מה ומה כ"ד פתחין, ר"ל בסגול וכוונתה דכללא הוא דמלת מה ומה הסמוכה לשאר אותיות חוץ מן אחהע"ר הוא בפתח, וכ"ד יוצאות מן הכלל דאע"פ שהן סמוכות לשאר אותיות אפ"ה הן בסגול, וסי' א' מה היה לו דין, ב' וחברו (לקמן פסוק כ"ג) ג' מה קול התרועה (ש"א ד' ו') ד' מה קול ההמון (שם ד' י"ד) ה' מה היה הדבר (שם פסוק ט"ז, ופסוק זה נשמט מהמסרה) ו' קול הצאן (שם ט"ו י"ד) עכרתנו, זה טעות משום דסמיך לעיי"ן והמסרה אמרה כל דסמיך לעי"ן וחי"ת דכותיה בסגול וא"כ איננו במנין הני כ"ד) ז' מה היה הדבר הגד נא לי (ש"ב א' ד') (גם זה נשמט מהמסרה) ח' ומה גם עתה (מ"א י"ד י"ד) ט' משפט האיש (מ"ב א' ז') י' הנה חרדת אלינו, (שם ד'

תרגום אונקלוס

א. וחזא עמא. ארי אוחר משה למיחת מן טורא. ואתכניש עמא על אהרן. ואמרו ליה קום עביד לנא דחלן. דיהכן (י"נ דיהכון) קדמנא. ארי דין משה גוברא. דאסקנא מארעא דמצרים. לא ידענא מא הוה ליה: ב. ואמר להון אהרן. פריקו קדשי דדהבא. דבאודני נשיכון. בניכון ובנתכון. ואיתו

אלהים: לב
א וירא העם כי־בשש משה לרדת מן־ההר ויקהל העם על־אהרן ויאמרו אליו קום ׀ עשה־לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי־זה ׀ משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה־היה לו:
ב ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי:

תולדות אהרן

וירא העם כי. שבת פט: כי זה משה. שבת שם מנחות נג:

בעל הטורים

(א) כי בשש משה. חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות: בושש. ב' במסורה דין ואידך מדוע בשש רכבו לבא מה התם מת אף הכא היו סבורים שמת כמו שדרז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע: כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. בגי' שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו:

רשב"ם

שאתם עמי: (א) אשר ילכו לפנינו. כעין תרפים העשויות במכשפות שיגידו צורכיהם:

רש"י

לחת כתיב ע שהיו שתיהן שוות: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלימים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום מ' בי"ז בתמוז בי"ו בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפילה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו פ שש שעות ולא בא וכו' כדאית' במס' שבת (דף פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה איוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו צ דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון ציווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת

שפתי חכמים

אליו אלא מלמד שהיה וכו': ע כאלו לא היו רק אחד: פ כלו' בשש נוטריקון באו שש: צ דק"ל מדכתיב תחלה אשר ילכו לפנינו הל"ל אח"כ כי זה משה האיש אשר הלך ר"ל זה משה האיש שהלך בתחלה לפנינו ועכשיו מת לכך עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ולמה כתיב אשר העלנו ומפרש דבאמת כן פירושו אשר העלנו אינו כמשמעו מארץ מצרים אלא הי' מורה לנו דרך:

דעת זקנים מבעלי התוספות

בתורת היהודים ושני בני אדם דרין בחצר א' אפילו כאנטוכיא מותר לטלטל בכולה והקב"ה השמים כסאו והארץ הדום רגליו ומלא כל הארץ כבודו והכל שלו לפיכך יכול לטלטם בכל העולם כולו:

(א) עשה לנו אלהים. לא לשם ע"ז נתכונו כי אם להיות שופט במקומו של משה וכן משמע מדקאמר כי זה משה האיש אשר כו' ומה שאמר דוד וימירו את כבודם בתבנית שור שהמירו משה שעשה להם הקב"ה כמה נסים על ידו והא דכתיב וישתחו לו לכבוד הי' ולא לשם ע"ז:

(ב) פרקו. אהרן לשם שמים נתכוון אמר אם אומר להם כלב או נחשון יהיה ראש עליכם אם ימליכוהו עליהם כשיבא משה אם יורידוהו מגדולתו תרבה קטטה ביניהם ויבואו לידי שפיכות דמים. ואם אומר לא אתן ראש עליהם הם יתנו מעצמם ויהי הקטטה ואם אומר אני אהיה ראש עליהם שמא יקשה בעיני משה אעתיקם בדברים שאין להם ממש עד שיבא משה ולכך אמר פרקו לפי שהנשים חסות על תכשיטיהן וישימו ערבוביא בדבר:

עניני שמירת שבת

נקרא שבת לה'. וחלק השני הוא שנקרא שבת לכם שהוא מה שהחיוב להתענג בו במאכל ובמשתה. וז"ל הרמב"ם ז"ל (פ"ו מה' שבת ה"ו) איזהו עונג שבת זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת הכל לפי ממונו של אדם וכל המרבה בהוצאות שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים ה"ז משובח. ואיתא במדרש אמר הקב"ה לטובתך נתתי לך את השבת כיצד את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך ואני נותן לך שכר וכו' ע"כ:

עניני מעשה העגל

(א) וירא העם כי בושש משה וגו'. כתב מהרי"א התחלפו דעות החכמים והמפרשים בענין העגל חלוף רב. על מה ולמה נקהלו ישראל אל אהרן מה רצו ממנו. מה יעשה להם יש אומרים שרצו עבודת אלילים גמורה. ויש אומרים שבקשו מנהיג שיהיה להם במקום משה לנחותם הדרך. ומי יכול להכריע כעת דעתם מה שהיו זה מאות בשנים. ומחמת שכל אדם צריך לדון את חברו לכף זכות וכ"ש אומה שלמה קדושה עם בני ישראל מי יוכל לדון אותם ח"ו שרצו לעבור על לא יהיה לך אלהים אחרים. ובעבור זה ראוי שנאמר העם היוצא ממצרים עם היות שראו מעשה ה' כי נורא הוא. אעפ"כ תמיד היו נוטים לאמונות מצרים הנפסדות וכסופיהם ופחיתות פעולותיהם הנכריות עד שבמעט מן הסבה היו עוזבים אמונותיהם הטובות ומספקים בהם. הלא תראה שבמצרים כשעשה משה לפניהם האותות נאמר ויאמן העם ומיד חזרו לומר ירא ה' עליכם וישפוט. ואם האמינו ביציאתם ממצרים מיד וימרו על ים בים סוף. ואם בקריעת הים נאמר ויאמינו בה' ומשה עבדו מיד אחר

תפסיר הרס"ג

מכתובין בקדרה' אללה: (א) ולמא ראי אלקום. אן מוסי קד אבטא אן ינזל מן אלגבל. תגווק אלקום עלי הרון. וקאלו לה קם אצנע לנא מעבודא. יסיר בין ידינא. פאן ד'אלך אלרגל מוסי. אלד'י אצעדנא מן בלד מצר. לם נעלם מא כאן מן אמרה: (ב) פקאל להם הרון. פכו אשנאף אלד'הב. אלתי פי אד'אן נסאכם. בניכם

נוה שלום

הדומה לזה ע"כ. לב (א) אלהים,

חלק הדקדוק

ב) פרקו נזמי הזהב. הפ"א בקמץ רחב והשו"א שבריש נע מפני המאריך שבפ"א והוא עמ"ש והנה חרבו פני האדמה. ועיין רד"ק שרש חרב. וכ"ד רש"י שכתב שהוא על משקל ברכו לרבים ברכו ליחיד. ודו"ק. (ואבן מלך בירמיה סי' ב' הביא משם המוסרה והמדקדקים כמ"ש רד"ק ג"כ ע"ש:)

אבן עזרא

ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב. כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס. ועוד בפרשת שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז. ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לבני מותו תמיד ואוריך לאיש חסידך. והנה לא הזכיר דבר העגל. רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש. וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים. ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה. וכן כתוב והנה אהרן וחור. ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו. כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו. גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה. כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה. כמו אסרו חג בעבותים. וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות. ומחשבות הלב אינן מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. והמפרש אנכי עשו בכורך. אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשט ולא יצא מחכמת הדבור. ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר. גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר. כי אהרן עשה בחכמה כאשר עשה יהוא. על כן בנה מזבח. והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בבואו. גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר. וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם. ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים. ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש. ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז. גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה. וככה אמרו אשר ילכו לפנינו. ואם תשים לבך אל המסע

מרפא לשון

א) אשר ילכו, דיהכון. ה"ג ובנוס' ישנות דיהכן וכן לקמן (לד"י) אשר לא נבראו דלא אתבריאה. ב) והביאו אלי, ואיתו לותי ה"ג כתרגום ובאו אלי דיוסף, והיה ראוי להנקד האלף בפת"ח להיות פועל יוצא וכבר תמה היא"ר על זה ואמנם בנוס' ישנות מצאנו

מסורת הקריאה

י"ג) י"א ומה לעשות לה (שם פסוק י"ד וגם זה נשמט מהמסרה) י"ב מה לידידי בביתי (ירמיה י"א ט"ו) י"ג מה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה' ד') וזה טעות שהרי שם המ"ם בפתח בכל הספרים) והיה כי תגיד לעם הזה וגו' על מה דבר (ירמיה ט"ז י') י"ד וחכמת מה להם (שם ח' ט') ט"ו על מה תכו (ישעי' א' ה') ט"ז פנה אל הרבה וגו' יען מה (חגי א' ט') י"ז בני איש עד מה כבודי (תהלים ד' ג') י"ח על מה נאץ רשע (שם י' י"ג) י"ט ומה בר בדרי (משלי ל"א ב') כ' ומה לא תשא פשעי (איוב ז' כ"א) כ"א זכר ה' מה היה לנו (איכה ה' א') כ"ב כי מה האדם (קהלת ב' י"ב) כ"ג כי מה הוה לאדם (שם פסוק כ"ב) כ"ד אל תאמר מה היה (שם ז' יו"ד) וכל דסמיך לח"ע דכותיה בסגול בר מן זי"ן ה' מנהון קמצין וב' פתחין. עסי' נמסר בסדר ויצא, ל"א ל"ב ול"ו, וא"כ כללא דמה ומה כן

ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן: ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר

תו"א אלה אלהיך. ע"א נג: אשר העלוך סנהדרין סג: וירא אהרן. סנהדרין ז.

תרגום אונקלוס

לי (י"נ לְוָתִי): ג. וּפָרִיקוּ כָּל עַמָּא. יָת קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּבְאוּדְנֵיהוֹן. וְאַיְתִיאוּ [נ"י וְאַיְתִיוּ] לְאַהֲרֹן: ד. וּנְסֵיב מִיְּדֵיהוֹן. וְצָר יָתֵיהּ בְּזִיפָא. וְעַבְדֵיהּ עֵיגַל מַתְּכָא. וַאֲמָרוּ. אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל. דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ה. וַחֲזָא אַהֲרֹן. וּבְנָא מַדְבְּחָא

תפסיר הרס"ג

ובנאתכם. ואיתוני בהא: (ג) פפך גמיע אלקום. אשנאף אלד'הב אלתי פי אד'אנהם. ואתו בהא אלי הרון: (ד) פאכ'ד' ד'אלך מנהם. ואמר מן צוורה בקאלב. וצנעה עגלא מסבוכא. וקאלו. הד'א רבך יא אל אסראיל. אלד'י אצעדך מן בלד מצר: (ה) פלמא ראא הרון ד'אלך. בנא מד'בחא בין ידיה. ונאדא וקאל. חג ללה

נוה שלום

מעבודא ע"ל (כ ג). (ד) ויצר, ואמר מן צורה צוה על מי שיודע לציירו בדפוס, ויעשהו וצנעה, האומן. (ו)

חלק הדקדוק

ד) אשר העלית. קדמא צירי. תניינא

אבן עזרא

הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צום. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא גנאי. ואם אחריה אל היא לשבח. כמו ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אני לא עשיתי רע להם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי ברע הוא. ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתד ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם חצי עשירות עשירית המנחה. והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם לא האמנתם

אבי עזר

שחסר מלה כל או חסר הענין: (יז) (ואמר וינפש כי השם וכו'). שאין כח הבנתינו להבין רק בלשון בני אדם. לכן נאמר וינפש. כי גם אם נאמר בשביעי לא עשה הוא נגד הבנתינו. כי כמו שנעשים ברצונו כן עומדים תמיד ברצונו עד היום. לכן נקרא עושה שמים בלשון בינוני. כיון שעומדים תמיד ברצונו לפנינו ולאחרינו. על כן אל תתמה על מלת וינפש שדברה תורה בלשון בני אדם. ולדעתי נאמרה הרבה פעמים בתורה תיבה בשנית בכוונה. כי בתיבות דקות יוכל לטועה לטעות

רשבים

(ד) ויצר אותו בחרט. הזהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את כולם בבגד עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה עגל. כדכתיב ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנולד היום לא העלום ממצרים כל עובדי עכו"ם יודעים שאלהינו בשמים ברא את העולם. אך בזה היו טועים שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה מדבר ברוח הטומאה כאילו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. כלומר רוח הקדש יש בו וכאילו רוח הקודש הולך לפנינו וכן לבן אמר על התרפים למה גנבת את אלהי. ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה. *שלכל מיני מכשפות ואוב וידעוני כח בו להכחיש פמליא:

בעל הטורים

(ד) אלה אלהיך. שאיוו לאלהות הרבה: (ה) מזבח לפניו. בגימטריא זהו חור דדרשינן מזבח לפניו:

שפתי חכמים

ק ולכך פירש"י אח"כ את נזמי מנזמי שהתי"ו מתפעלת אבל אם היה כתיב ויפרקו אז לא צריך לפרש את נזמי מנזמי ועוד מלאתי שהיה נזם קטן באוזנם וכו היו תלוים תכשיטיהם: ר פי' כשהיו ישראל במצרים והיו בונים את פיתום ואת רעמסס וכשלא היו עושין שיעור עבודתן מה שאמרו להם באו המצרים ונטלו הילדים ונתנום בחומה של בנין והניחו אבנים סביבותיהן ועליהן כדי שיהא השיעור של עבודתן מלא ואמר משה רבינו ע"ה לפני הקב"ה רבש"ע למה יענשו הקטנים במיתה זו וא"ל הקב"ה אין סופן של ילדים אלו לטובה שילכו לתרבות רעה כשיגדלו מוטב שימותו זכאים והלך משה והוציא אחד מתוך שורת הבנין שנתמעך בו ונקרא מיכה: ש הואיל והיה כתוב עליו עלה שור לכך עלה העגל שהוא היה שור: ת וזהו מה שנא' אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' ר"ל ערב רב אמרו כן לישראל: א על העגל קאי: ב שהשטן עירבב את העולם בשעה ששית והצלים

רש"י

ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמלאו הם ק מפורקים מנזמיהם דישקרייו"ר בלעז (ענטלאזעטע): את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט ל' סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיפה הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקורין בלעז ניי"ל (גראבשטיכעל) ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי ר בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ש ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. ל' מתכת. ד"א קכ"ה קנטרין זהב היה בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם ת שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל א עשב וראה שהצליח מעשה ב שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר

עניני מעשה העגל

אחר כך היו מסתפקים ואמרו היש ה' בקרבנו אם אין. ותמיד היו חושבים מחשבות והרהורים לדעת כמה היה כחו של משה גדול לעשות את כל המעשים אשר עשה. ולכך בתלונותיהם תמיד היו מיחסים היציאה ממצרים למשה ולאהרן לא לה' יתברך. אלא שכל זמן שהיה משה עמהם לא היה להם מקום ולא עזות פנים לעשות חקירותיהם. אמנם עתה כראותם שעלה משה להר ולא ירד כפעם בפעם לעלות ולרדת ביום אחד ומשה לא הגביל ישיבתו בהר כשעלה שמה כי גם הוא לא היה יודע מתי ישוב. אז מצאו מקום וזמן מוכן לחקור ולנסות דבר ממה שהיה בלבם ולכך נקהלו על אהרן כחשבם שלהיותו גם הוא נביא ואחיו של משה יודע את סודו והוא ייסר ארחותיהם בדבר ההוא והוא אמרם קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש ר"ל כי הנה משה להיותו איש שהוא נפסד לא ידענו מה היה לו אם שרפו האש אשר בראש ההר או מת או נשבר או נשבה אין רואה ולפיכך לא ירצו עוד באיש שינהיגם כן אדם שאין לו תשועה אלא רוחו ישוב לאדמתו ובזה התגלגלו מאהרן למה לא ימנו אותו נגיד ומצוה במקום משה כי לא ירצו עוד באיש אחר כיון שמשה להיותו איש קרה לו מה שקרה. ולכן יעשה אליהם אלהים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) ויצר אותו. שהיה עושה בו צורות כדי לאחר ולהשהות עד שיבא משה וכל כונתו היתה לש"ש כמו שמצינו שהכתוב משבחו דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ורבים השיב מעון זה עון העגל ואלו הרגוהו לא היתה להם תקנה ויתקיים בהם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא: (ה) וירא אהרן. שטעו ונתירא שמא ישימו לב לאמר מה יושיענו זה וישימו עליהם ראש לפיכך ויבן מזבח לפניו להשהותן עד שיבא משה ויאמר חג לה' מחר כלומר למחר נעמידהו על המלוכה ונעשה חג לה' על מנהיג ונעשה שלמים לשם הקב"ה כמו שמצינו בשאול כשנתחדשה המלוכה:

נחל קדומים

דוקא והראיה שציוה המשכן להשראת שכינה לאפוקי אמצעי וא"כ השבת מכפר: ה (ט) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ארז"ל ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ורבינו האר"י זצ"ל כתב כי הר"ן גלגול אדה"ר שעבד ע"ז וכדי לתקן בא בגלגול אהרן והיה צריך אהרן ליהרג כשא"ל הע"ר לעשות העגל והוא לא עשה כן כי ראה חור זבוח לפניו כי בא אדה"ר בנחור ונחור בחור וסבר אהרן כי די בהריגת חור ולבסוף בא בעלי ותשבר מפרקתו זהת"ד, ואפשר לרמוז כי ר"ת ויבן מזבח גימט' אדם עם הכולל וכן ותשבר מפרקתו ר"ת גימט' אדם עם הכולל ודוק וזה רמז פ' עקב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו מאד אותיות אדם שהוא בא לתקן אדה"ר והי"ל ליהרג ולזה התאנף וק"ל: (י) ויאמר חג לה' מחר. תימה גדול בזה וכבר אמרו רז"ל תיבת ויבן מזבח שכונתו היתה לשמים אך החג הזה מה נאמר בו ואיך התורה כתבה זה ואמנם הסוד הנמרץ בזה שהלא עגל נעשה בי"ז בתמוז ונשתברו הלוחות ועתיד הקב"ה להפכו לי"ט ונמצא חג לה' מחר בעצם ומחר זה לאחר

חומת אנ"ך

(ד) אלה אלהיך ישראל. אלה ראשי תיבות איוו לאלהות הרבה כמו שאמרו רבותינו ז"ל. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כתיבת יד:

מסורת הקריאה

הוא, כל דסמיך לאותיות חי"ת וער"ן בסגול בר מן ז' ה' מנהון בקמץ וב' בפתח, וכל דסמיך לאותיות אה"ר, בקמץ, ואפילו מקפין, וד' מה סמוכים לה"א ופתוחין ע"פ המסרת ואלה הם ביני ובינך מה היא (בראשית כ"ג ט"ו) וראיתם את הארץ מה היא (במדבר י"ג י"ח) ומדת ימי מה היא (תהלים ל"ט ה') ואמר מה היא (זכרי' ה' ו') כן נמנו בשער הנגינות, ואני מצאתי עוד בפתח כי לא ידעו מה הוא (שמות ט"ז ט"ו) ואהרן מה הוא (במדבר ט"ז י"א) וכל שאינו סמוך לאהחע"ר בפתח מלבד מן הני דבזקף בקמץ וכ"ד בסגול דסמוך לשאר אותיות חוץ מאותיות אחע"ר, כדאמרן, אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצים: היה, הטעם מלעיל בה"א: (ד) בחרט, נמסר עליו לית וחד בחרט, ור"ל לית עוד הבי"ת בפתח

תרגום אונקלוס

קֳדָמוֹהִי. וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר.
חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחַר: ו.
וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי.
וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן. וְקָרִיבוּ
נִכְסַן. וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל
וּלְמִשְׁתֵּי. וְקָמוּ לְחַיָּכָא:
ז. וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה.
אֵיזֵיל חוֹת. אֲרֵי חַבֵּיל
עַמָּךְ. דְּאַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא

חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת
וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב
הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי
שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ

תו"א וידבר פ' א. ברכות לב: כי שחת עמך. עקרים מ"ג פי"ב:

תפסיר הרס"ג

ג'דא: (ו) פאדלגו באלג'דאה וקרבו צואעדא. וד'בחו ד'באיח סלאמה. וג'לס אלקום ליאכלו וישרבו. וקאמו לילעבו: (ז) פקאל אללה למוסי' אמץ' אנזל. פאן קד אפסד קומך. אלד'ין אצעדתהם

בעל הטורים

(ו) ויעלו עולות. בגימ' בכורות שהבכורות העלו עולות לפניו:

רשב"ם

של מעלה ולהגיד נולדות לדעת אם יהיו תמים לה' אלהיהם. ולא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של רוח הטומאה כדכתיב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם וגו':

רש"י

חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם ג והרגוהו וזהו ויבן (ל' בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים את המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. ל' ד קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר

שפתי חכמים

במעשיו שגמר מה שהיה בלבו: ג פירוש חור הוכיחן על מעשה העגל והרגוהו וירא אהרן מלהוכיחן שמא יהרגוהו וא"ת והא לעיל פירש"י ויבן מזבח לדחותם ופי' אח"כ זהו פשוטו וכו' ואם כן המדרש והפשוט חדא הוא. וי"ל דק"ל למה בנה אהרן מזבח חדש והא היה שם מזבח בנוי כדכתיב לעיל פ' משפטים ועז"פ לדחותם זהו פשוטו והמדרש דורש על מה דקשה לו למה בנה אהרן ולא אחר: ד אבל וידבר ה' אל משה לאמר אינו לשון קושי הואיל וכתיב אחריו לאמר וידבר הוא הכלל ולאמר הוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) כי שחת עמך. עמך הם בעל כרחך ובעל כרחם אשר הוצאתם מארץ מצרים והם שחתו שהחליפו מנהיג ודבר אשר נתתי להם ונם עברו על אשר אמרתי לא תעשה לך פסל ואפי' לשם שמים:

עניני מעשה העגל

אלהים שהכונה בו אל טלסמאות שיהיה להם כח עליון להגיד להם העתידות ולעשות אותות ומופתים ולעמוד להם במקום משה להנהיג אותם ולהודיעם מה שיקרה להם כמו שהיה בזמן ההוא במצרים עם צורותיהם. ואמרם אשר ילכו לפנינו רצו שלא יעשה כמו שמשה היה עושה שהיה עולה להר ומניחם במחנה אבל הטלסאם לא יזוז ממקומו אלא כאשר יניעוהו ויעתיקוהו משם. ואפשר לומר שגם הם בחרו בצורת מזל שור כי ע"כ אמרו אשר ילכו לפנינו כלומר לפני מזלנו טלה שהיינו תחת ממשלתו [כי הנה מזל שור הוא עומד לפני מזל טלה בסדר האפודי כלומר למזרח העולם כשהם על האופק ואם הוא אחריו בתנועה היומית] וחשבו שבכח מזל שור נלא משה לכחו של טלה מזל מצרים. ואפשר לפרש כי זה משה האיש וגו' לא ידענו מה היה לו שהם בקשו מאהרן שיעשה להם אלהים בכח העליונים אבל לא בקשו בפרט צורת שור. והתנצלו למה לא בררו הצורך שיחפצו בה באמרם כי זה משה האיש אשר העלונו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו ר"ל לא ידענו בידיעה אמתית מה הכח אשר היה לו שבו היה עושה נפלאות ומגיד העתידות ולכן אנחנו שואלים בכלל אלהים אשר ילכו לפנינו בחר לך הצורה היותר נאותה לזה. ואין ספק אצלי שבקשו זה מאהרן לא יום אחד ולא יומים אלא ימים רבים זה אחר זה והיה דוחה אותם עד שהרגו עליו את חור לפי קבלת חז"ל ואז נקהלו בערבוביא על אהרן שיעשה זה ולא ידחם ממנה עוד. ואהרן אמר כדי לדחותם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי כי הגיד להם שאחרי שהיו חפצים בטלסאם נככד מקבל כח עליונים ראוי שיהיה מזהב ושיהיה עשוי מהכלים היותר חביבים ואדוקים עמהם. בחושבו שהנשים והילדים יעכבו הדבר ויעבור זמן עד בוא משה. והם כדי למהר הדבר לא חששו לנשים ולבנים אבל פרקו הנזמים שהיו על עצמם ויביאו אל אהרן. והרלב"ג פי' שלא עשה אהרן את העגל בדפוס אבל התיך הכלים באש כמ"ש ואשליכהו באש. ומאותו זהב שהיה חומר אחד צייר בחרט ויעשהו בידיו בצורת שור קטן שהוא הנקרא עגל כמ"ש ויצר אותו בחרט. והיה זה ג"כ כדי שיתארך הזמן יותר באורך המלאכה ויבא משה ולא ישלם הדבר. והיתה כונת אהרן בפועל הזה שבראותו אותם להוטים אחרי הטלסאם הזה רצה להראות את עצמו כאלו הוא היה מזדרז בכל כחו לעשות שאלתם ובקשתם באופן היותר שלם שאפשר כדי שבסוף יראו שאין בו ממש וגם רוח אין בקרבו לא ידע ולא יודיע דבר ואז יבושו ממועצותיהם ויכלמו ממחשבותיהם ותשקוע תשוקתם הפחותה ולא יהיה לה עוד תקומה. מה שלא יהיה כוולת זה האופן. סוף דבר שהיתה כונת אהרן לגלות להם שהם רודפים אחרי ההבל. אבל היו בהם אנשים בוערים כעם בלי שום דעת ותבונה שבראותם תמונת העגל ויופי הזהב והמלאכה אשר [illegible] השתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. והיתה כונתם באמרם אלה אלהיך שבצורה אחרת כזאת מקבלת השפע מהעליונים הוציאם משה ממצרים. לא שאמרו שהעגל הזה היה סבה ראשונה שהוציאם אלא שהיה דעתם שלא ה' פעל כל זאת אלא שמשה בצורה כזאת מושפעת מהעליונים הוציא אותם ממצרים. ולא שאלו ישראל את העגל לעבדו לשם אלהות ולא עלה על לבם שהעגל הוא סבת כל הסבות עושה שמים וארץ. אבל בקשו הטלסאם שיקבל כחות מהעליונים ועל ידו יהיו מונהגים כאשר היה ע"י משה. והאמינו שהקב"ה יוכל להשרות שכינתו על העגל הזה כמו שמשרה שכינתו על ילוד אשה. ולא רצו שינהיג אהרן במקום משה באמרם שמא ימות גם הוא כאחיו ולא רצו בשום בעל חי שהוא בן תמותה רק בטלסאם ממתכות שהוא דבר המתקיים לעד:

(ז) וידבר ה' אל משה לך רד וגו'. ר"ל לך מכאן ורד מן ההר כי ישיבתך כאן אינה צריכה עוד כי אינך צריך עוד לא לתורה ולא למצות אלא ללוחות להשיר את ישראל כי כמהרס יתמו

אבן עזרא

בי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת מזלות היא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות. והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה. כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט. כמו דמות. וכן בחרט אנוש. בדמות אנוש. ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: (ה) וירא אהרן. בלב. כמו וראיתי אני בלבי. וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה ערף. שלא ישמע מה שצוה. משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז. והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב. ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות. כתוב לך רד כי שחת עמך. וכתוב קום רד. ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך. וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני. וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם. ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם. וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם. על כן הוצרך להתפלל: (יא) ויחל משה. זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם. כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב. ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה. על כן אסור לומר חליתיך או אחלך. כי יבא מגזרת אשר חלה ה' בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב. וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר. על כן וינחם ה' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום. ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם. כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל. ובעד אהרן שהיה הסבה. ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה

מרפא לשון

האלף בחירק ועדיין צ"ע. ו) ויגישו שלמים, וקריבו נכסן, ה"ג רבינו בחיי

(ז) לך רד כי שחת עמך. היה לו לומר נשחת. אבל טעמו שחת למעלה ולמטה במחשבה ובמעשה, וענין השחתה הריסת בנין והוא מה שקורין לו רז"ל קצץ בנטיעות. ואין ספק כי היה זה כמעשה האב הראשון שחטא בעץ הדעת במעשה ובמחשבה ומעשה אבות עשו בנים. ואל זה רמזו רז"ל באמרם עליו שהקריב שור כי רצה להתכפר במה שחטא והבן זה:

ובמדרש לך רד כי שחת עמך כבר גרמו לי הבריות לירד ולראות בקלקולם שנאמר (בראשית יא) וירד ה' לראות וגו' אף אתה רד מגדולתך דיו לעבד להיות כרבו:

מסורת הקריאה

וחד נמצא הבי"ת בשוא, (ישעיה ח' א'): (ו) ממחרת, מ"ם שניה בלי מונח רק במתג: ויגשו, הטעם בגימ"ל: ויקמו, מלעיל: לצחק, החי"ת בצירי, ונמסר עליו ל' בטעם ר"ל לית בטעם מלרע ובסגול, כי שארא מלעיל, משמע דלדעת המסרה החי"ת בסגול, אמנם בכל הספרים החי"ת בצירי, וכן כתב המ"ש החי"ת בצירי ואפשר שבמסרה זו הוא טעות מה שנרשם סגול וצ"ל בצירי, וכוונתה לית בצירי ובטעם מלרע כי כל שארא בסגול ומלעיל, ועין בראשית ל"ט י"ד: (ז) העלית, מס"ג קדמאה העלית בצירי תניינא (לקמן ל"ג א') בחירק, וחד פסוק סימן וייטב אלקים למילדות וירב העם, פסוק הוא שמות א' כ', ונתנו הכא לסימן לומר בתחלה וייטב שהוא נקוד צירי הכא נמי בתחלה העלית בצירי, אח"כ וירב בחירק הכא נמי אח"כ העלית

מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי
וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־
פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה

תרגום אונקלוס

דמצרים: ח. סטו בפריע. מן אורחא דפקידתנון. עבדו להון. עיגל מתכא. וסגידו ליה ודבחו ליה. ואמרו. אלין דחלתך ישראל. דאסקוך מארעא דמצרים: ט. ואמר יי למשה. גלי קדמי עמא הדין. והא עם קשי קדל הוא: י. וכען אנח בעותך מן קדמי. ויתקף רוגזי בהון ואשיצינון. ואעביד יתך לעם סגי: יא. וצלי משה. קדם יי אלהיה. ואמר. למא יי

תו"א סרו מהר. סנהדרין נו: ועתה הניחה. ברכות לב: ויחל משה. ברכות ל לב:

תפסיר הרס"ג

מן בלד מצר: (ח) זאלו סריעא. ען אלטריק אלד'י אמרתהם בה. וצנעו להם עגלא מסבוכא. וסגדו לה וד'בחו לה. וקאלו. הד'א רבך יא אל אסראיל. אלד'י אצעדך מן בלד מצר: (ט) וקאל אללה למוסי. קד' עלמת. אן הולאי אלקום צעאב אלרקאב: (י) ואלאן אן כפאת ען אלתשפע. אשתד ג'צ'בי עליהם ואפניתהם. ואצנע מנך אמה עצ'ימה: (יא) פאבתהל מוסי' אלי אללה רבה. וקאל יא רב. לא

נוה שלום

לצחק לילעבו וכן תרגם כמתעתע. (י) הניחה לי אן כפאת ען אלתשפע, אם תניח מלבקש רחמים יחר אפי בהם וכו' עיין רש"י ז"ל. (יא). (ויחל). פאבתהל, התפלה בנפש חפצה ומעומק לב תקרא אבתהאל, למה ה', יא רב לא ישתד וכו' הקדים יא רב כדי לתרגם למה כמו לא. וכן תרגם בסמוך למה יאמרו ולא יקולון ודעת הגאון שתיבת למה תבא במקום לא או אל כמו ולמה נמות נגדך ולמה ה' מביא אותנו. ותרגם בתהלים אלי אלי למה עזבתני אל תעזבני ועוד רבים וכ"ד ר' יונה אבן גנאח הביאהו רד"ק בשרש מה.

חלק הדקדוק

חירק, וסי' אחי. יא) למה, המם רפויה.

אבן עזרא

שוים כאשר אפרש. כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל. וישק את בני ישראל. ויהרוג עובדיו. רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל. על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת. כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי. הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה'. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק רצה לדבק

אבי עזר

זהן יותר: (יא) (אסור לומר חליתיך). דעת הרב שאסור לומר כן אם איננו מקושר עם פנים. כיון שלא מצינו שרש חלה בלשון תפלה שאינו מקושר עם פנים. ומדברי הרב למדו המדקדקים לדבר טועה על מסדרי תפלותינו. שנכתב בסדר סליחות באי לחלותך בנפש מרה. ואחשוב אני כי הכלל הזה לא נתן מסיני. כי מצינו אחלי יכונו דרכי ולא נקשר עם פני. ועוד דלמא איפכא אין תיבת פני נקשר רק עם ויחל. שלא מצינו ויעתר פני ה' ויתפלל פני ה' ויגש פני ה' ויפגע פני ה'. ויחנן פני ה'. אבל תיבת חלה לבדו נוכל לדבר אף בלא מלת פני. ולדקו דברי רבותינו מסדרי תפלותינו. כי הם ידעו דקדוק הלשון. ואם יבעבור הסמיכות על אות השימוש יהיה לזרה תפלת באי לחלותך ירבו הזרות

בעל הטורים

(י) הניחה. ב' במס'. הניחה לי הניחה אותי והמישני את העמודים גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו וזהו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכילם והמית בהם וכל שריהם: ואכלם. ב' במס' דין ואידך ואכלם ואמחלם זהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל: ואעשה אותך. מלא וי"ו שילאו ממך ו' מאות אלף: (יא) ויחל. ד' במסורה הכא ואידך ויחל יהואחז ויחל חזקיהו וגו'. ויחל איש האלהים בענין ירבעם היינו כדאיתא בברכות ספ"ד כמה ישהה בין

שפתי חכמים

הפרע אבל כאן אין כתיב לאמר אחריו וכתיב וידבר ולא כתיב ויאמר ש"מ לשון קושי הוא. רא"ם: ה דק"ל וכי לא היה לו להקב"ה לקלוף עליהם על שעשו העגל אלא הכי אמר משה להקב"ה כלום מתקנא כו'. אבל בפ' יתרו גבי אנכי ה' אלהיך

רש"י

אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה ה' וגו'. כלום מתקנא אלא ה חכם בחכם גבור בגבור:

עניני מעשה העגל

יתמו החוטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. והודיע הקב"ה למשה גודל החטא הזה משלש בחינות. מפאת משה ומפאת הש"י ומפאת עצמם. וכאלו אמר הם חטאו ופשעו ושחתו לך ולי ולהם. אם לך כפי שהם עמך ואתה מנהיגם ובזו אליך כדי בזיון וקלף. ואמנם לי כי סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. ר"ל אתמול אמרת להם לא תעשה לך פסל וכל תמונה. ועתה עשו עגל מסכה. ואמנם לעצמם חטאו ג"כ כי הקלו את כבודם בהיותם משתחוים למעשה ידיהם וז"ש עשו להם עגל מסכה. ר"ל הם עצמם עשו העגל כי מזהבם וכמלואם נעשה ועכ"ז וישתחוו לו כאלו הם עבדיו נכנעים לפניו ויראים ממנו ויזבחו לו שהוא ההידור והכבוד הניתן לגבוה. ויאמרו אלה אלהיך ישראל שהוא ההילול והשבח ואלו הן העבודות הראשונות המיוחדות לבורא העולם. ונראה שהדבור האלהי הזה שהיה מדבר למשה חדל ויפסק לראות מה ידבר משה ומה ישיב על תוכחתו. ומשה נאלם דומיה וגם הוא שתק ולא השיב אל ה' כלום. כי לא ידע מה ישיב. ואז הוצרך ית' לדבר דבור שני למשה ולזה נאמר שנית ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה כי היה זה דבור מחודש ואמירה בפ"ע. ואמנם אמרו ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. לשון קשה עורף הוא משל להיותם כהמיים נמשכים לתאותם ולא יראו את הנולד. כי הנה הטבע בחכמת בוראו נתן באחי עינים בראשו כדי שיהיו צופים ומבוטים למה שיבא ויזהירו את החי כדי להתקרב אל המועיל ולברוח מן המזיק. ומפני שהעינים לנוכח יביטו והם ישמרו הגוף מצד הפנים. ומי ישמור את אחורי גופו שאין שם עינים עשה הקב"ה בצואר החי חוליות מתנועעות בקלות כדי שיוכל להפוך מעט את פניו לאחוריו כדי שהעינים שהם בפנים יביטו ג"כ לאחור וישמרו את הגוף מכל צד. אמנם מי שערפו קשה ובכבד לא יוכל להניע צוארו ולהעתיקו מצד אל צד ומפני זה לא יראה העתיד לבא עליו מאחוריו ויוכל למלאו צרות רבות ורעות. ויהיה א"כ באמרו ית' עם קשה עורף הוא ענינו שלא יוכל להתנועע ולא יראה מה שיבא אחריו ואין סכלות גדול מזה כי הוא כמו הבהמה שתראה רק ההוות אשר לפניה אבל לא תצייר מה שיהיה ומה שימשך בעתיד. ובזה הודיע למשה שלהיותם עם קשה עורף אין תועלת בהוכיחם ולא בהעניש מעט או הרבה ולא בכפרתם. ולכן עתה הניחה לי. אל תחוס אתה לעשות משפט בהם ע"ז ולא להוכיחם. הניחה לי לעשות בהם כרצוני. ואל תתעסק אתה בהם ועוד לא תסתכל בהנהגתם ועזוב אותם. והניחה לי להנהיגם ולהענישם על מה שעשו. כי אני לא אצטרך לחקור ולדרוש מי אשר חטא לי אבל יחר אפי בהם ואכלה אותם בכליה מוחלטת. ואל תחשוב שתפסיד בזה כבודך ומעלתך לפני. כי אני אעשה אותך לגוי גדול ככבוד ומעלה. הרי שלא אמר זה בעבור שבועת האבות. אלא מפני זכות משה. עד כאן היו דברי ה' אל משה. ועתה אחרי שמוע משה כל דברי ה' ואת אשר עשו ישראל ואשר נגזר עליהם. אחר כן פתח משה את פיהו לבקש ולחנן מאת ה' להעביר את מחשבתו אשר חשב לאבד את ישראל. והחל הכתוב ואמר:

תפלת משה

(יא) ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו'. הנה משה טען לפני הקב"ה שאין להאשים כ"כ את ישראל על מעשה העגל הזה. לפי שבקשתם העלטמאות להוריד הכח מהעליונים וגם לעבדם עם היותו עון פלילו כפי התורה. אבל לא נתחדשה הרעה הזאת עתה בהם כי מורגלים היו בה במצרים וכאלו נעשתה להם כדבר טבעי ובסגולה אותם ממצרים בהוציאו מעת ורעם

נחל קדומים

זמן וכן מצינו יום מחר לאחר זמן. שבלת של לקט להרמ"ז מגורי האר"י ז"ל: ח (יא) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וגו'. פי' כי האדם שרוצה ח"ו לעבור על כל התורה צריך זמן כגון שיבא פסח ויאכל חמץ בפסח ויאכל חדש לפני העומר ולא יתענה ביום הכפורים וכיוצא לעבור על כל הלאוין ולהמנע מלקיים העשין צריך זמן מה אבל העובד ע"ז אין צריך שום זמן כי ברגע ההוא עבר כל התורה דהמודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כלה וז"ש סרו מהר בלי שום זמן מן הדרך אשר צויתים וכי תימא איך אפשר דסרו מהר וכו' והלא צריך זמן לעבור על כל התורה. לז"א עשו להם עגל מסכה וכל המודה בע"ז כופר בכל התורה כלה ויפה אמרתי סרו מהר מפרשים. ולדקדק תיבות אשר צויתים אפשר במ"ש בעניותנו במ"א דמוכח מהש"ס סוף פ' נגמר הדין ממ"ש דאינהו בפה ולא עביד והוא באגרת דכל אשר ימרה את פיך היינו שנצטוה מפי המלך עצמו אבל אם כתב לו אגרת אינו חייב מיתה ונראה דה"ה אם נצטוה על ידי שליח ולהכי הוצרך להשביעם לישראל באלה כי תורה צוה לנו משה כמניך תורה ואנכי ולא יהיה

חומת אנ"ך

(ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. פירשו הראשונים שהעובר על התורה צריך שיבא פסח ויאכל חמץ שיבא כפור ויאכל וכיוצא צריך זמן. אבל העע"ז ברגע אחד הוא עובר על כל התורה וז"ש סרו מהר מן הדרך ר"ל כל התורה סרו מהר. ואיך יתכן לז"א עשו להם עגל וגזה כפרו בכל התורה ולא עוד אלא אשר צויתי"ם דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה

מרפא לשון

וכ"כ היא"ר ז"ל ודלא כנ"א נכסין. י) ועתה הניחה לי, אנח בעותך, ה"ג בל' קל וכתרגום הרף ממני שבפ' עקב (ט יד) ודלא כנ"א אנח בל' כבד ומ"ש רז"ל מלמד שתפסו משה להקב"ה ואמר לו איני מניחך עד שתמחול לעונותיהם של ישראל זהו דרך דרש וגם לא יתכן לסמוך דרש זה בלשון התרגום שהרי אנח בעותך ולא

מסורת הקריאה

בחירק: (ח) סרו, מלעיל: צויתם, התי"ו בחירק: (י) לי, הלמ"ד דגושה: ואכלם, הוי"ו בפתח, ונמסר עליו ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם, דין, ואמחצם (ש"ב כ"ב ל"ט) קדמא פתח: (יא) למה.

יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: יג זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את

תרגום אונקלוס

יתקף רוגזך בעמך · דאפיקתא מארעא דמצרים. בחיל רב וביד תקיפא : יב. למא יימרון מצראי למימר. בבישא אפיקנון לקטלא יתהון ביני טוריא. ולשיציותהון. מעל אפי ארעא. תוב מתקוף רוגזך. ואתיב מן בישתא דמלילתא למעבד לעמך : יג. אדכר. לאברהם ליצחק ולישראל עבדך · דקיימתא להון במימרך · ומלילתא עמהון

תפסיר הרס"ג

ישתד ג'צ'בך עלי' קומך. אלד'י אכ'רגתהם מן בלד מצר. בקוה עצ'ימה וביד שדידה: (יב) ולא יקול אלמצריון. אנה אכ'רגהם בשר ליקתלהם פי מא בין אלגבאל. ויפניהם ען וגה אלארץ'. ארגע ען שדה' ג'צ'בך. ואצפח ען אלבלייה לקומך: (יג) ואד'כר לאברהים ויצחק ואסראיל עבידך. אלד'י אקסמת להם באסמך. וקלת להם.

חלק הדקדוק

ר"ח) יב) והנחם על הרעה. גירסת הקדמונים וכל הדפוסים ואתיב כי הוא פועל יוצא לאחר. ולזה תיקן הלשון כי פועל אדם ישלם לו. הכוונה הפועל עצמו משלם לו. כי במעשה הרע נברא משחית והוא המיסרו. וכן אמר הנביא תיסרך רעתך וכן אמרו בזוהר גם ה' העביר חטאתך אעבר ליה מקמיה כי מפי עליון לא תצא הרעות. ואל יקשה לך אמרו דמלילתא, כי הכוונה בו גזירת הגוזר ב"ה שגזר שגולל אבן אליו תשוב וכענין תמותת רשע רעה, והמתרגם תוב, מהפך הכוונה ומגדף. ועד נאמן לזה מה שת"י ביונה ומתיב מימריה מלאיתאה בישא.

אבן עזרא

דבר מי אשר חטא לי. עם ועתה לך נחה את העם. וכתיב ויגוף ה' את העם: ויחל. הנה כתוב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה' להשמיד אתכם. וזהו הרף ממני ואשמידם. כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועו"ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ה' יחרה אפך בעמך. כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה. וזהו אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה. וכתוב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדך אשר נשבעת. והטעם שתזכור להם שבועתך. ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך. כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד. והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם. וזה כמו למה יאמרו מצרים לאמר: (יב) וטעם ברעה הוציאם. כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו. ובראותו כי אין יכולת לו הרגם. וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום. והשם א"ל כי לא אעלה בקרבך. והנה לא ירשו הארץ. ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי. ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר. אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים. על כן כתוב בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים

תו"א זכור לאברהם. ברכות י לב שבת ל' ס' הזוהר פ' ויקרא:

בעל הטורים

תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מוחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד"פ ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. כאן הקדים אבות לעבדיך ובפ' עקב זכור לעבדיך לאברהם וגו' הקדים עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף ביוצא בו דוד עבדי. ועבדי דוד:

רשב"ם

(יא) עמך אשר הוצאת. עמך ולא עמי: אשר הוצאת. ולא אני העליתי אלא אתה: (יב) למה יאמרו. עשה למען שמך שלא יתחלל:

רש"י

(יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת ו להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא ז קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשרפה הם זכור ח לאברהם שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נגאלין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא ט של רגל א' (ברכות לב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר (בראשית כב טז) בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כו ג) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר (שם לה יא) אני אל

שפתי חכמים

פירש"י אליך לשון יחיד לתת פתחון פה למשה וכו' וזהו שאמר לאה יחרה אפך בעמך לא להם נויתי אלא לי לבד. זה וזה יכשר: ו פי' התפעל להם לעשות השתנות ממחשבה רעה למחשבה טובה דכל לשון נחום ל' מחשבה אחרת הוא: ז דאל"כ מאי זכור לאברהם אם היה הוא צדיק הרי קבל שכר ושוב אינו מחוייב בעבורו לבניו כלום: ח דאל"כ למה נזכרו שלשתן כאברהם שגי. רא"ם. א"כ דק"ל למה כתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם איפכא הל"ל זכור אשר נשבעת לעבדיך לאברהם וכו' דהא הזכירה אשבועה קאי. ועוד שבועה גבי אברהם הוא דכתיב שנאמר כי נשבעת וגו'. ל"פ זכור לאברהם עשר נסיונות וכו' ולא קאי הזכירה על השבועה אלא על צדקת אברהם וכו' ותו קשה ליה א"כ מאי זכירה שייך לגבי יצחק ויעקב ל"פ אם לשריפה וכו'. ואין להקשות למה פי' גבי אברהם עשר נסיונות דלמא שריפה לחוד. וי"ל דהי מינייהו מפקת כיון דתרווייהו איתנהו גבי אברהם: ט יש מקשים מאי ק"ו הוא זה והא משה ג"כ יש לו זכות אבות דהא הוא מבני בניהם כדפירש"י בפ' שלח ואעשה אותך לגוי גדול ולא כתיב ואעשה את זרעך וגו' שאתה מזרעם ומתרצים אלו לא חטאו בעגל היו נכנסין לארץ כמו שהבטיח הקב"ה את אברהם לזרעך אתן את הארץ ועכשיו שיכלם ס"מ א"כ דהחטא גרם שלא יתקיים הבטחת אברהם וא"כ במה יודע איפוא שתתקיים הבטחת ההבטחה. וא"ת שזכות משה תתקיים על כל פנים אף אם יחטאו

שדי משה שיהיו בניו לגוי גדול אולי יחטאו בניו ולא תתקיים ג"כ ההבטחה

תפלת משה

ורעה הוציאם. ועל זה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת ממצרים. ר"ל הלא ידעת שהוצאת אותם ממצרים עיר ומדינה מלאה גלולים אשר היו שם מלומדים בכל התועבות האלה. וכן אמרו במדרש אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם הנחת כל העולם ולא העבדת בניך אלא במצרים והמצריים עובדי טלאים הם ולמדו מהם ואף הם כן עשו. לפיכך אמר משה אשר הוצאת מארץ מצרים. ואמרו בכח גדול וביד חזקה. ירצה שהוצרכת להראותם כחך הגדול וידך החזקה ולעשות שפטים באלהי מצרים למען יאמינו בך [כמאמר הכתוב בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו' ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה'. הרי מפורש יוצא מפיו יתברך כי הכבדת לב פרעה וכל האותות והמופתים שעשה במצרים לעיני בני ישראל היה רק בשביל ישראל לקבוע בלבם שיש אלוה הבורא והיוצר כל העולם. מחמת שעד עכשיו היו כולם עובדים אלילי מצרים] ואם הוצאת אותם מתוך הגלולים והעבודות זרות שהיו מורגלים לעבוד במצרים מעשה ידיהם עץ ואבן למה יחרה אפך אם חזרו לעשותם כי ההרגל נעשה בהם טבע שני והוא הביאם לזה ולא היה להם דבר חדש מעשה העגל ולא עשו ח"ו להכעיסך רק עשו כטבעם מילדותם ומעשה אבותיהם בידיהם לעשות להם אלילים אלמים. והוא במשל אדם שנשא אשה זונה קדשה היא בעינים ולקחה בקידושין וכתובה להיות לו לאשה והזהירה שלא תזנה עוד. ואם אחרי כן חטאה וזנתה אין ראוי שיחרה אפו עליה להורגה כי אשה זונה לקח וככה הוא טבעה והרגלה. אבל צריכה מפני זה מוסר ועונשים לא הריגה וכליה מוחלטת. וזה הוא אומרו למה ה' יחרה אפך בעמך. הלא אשר הוצאת מארץ מצרים. ועוד למה יאמרו מצרים. אנשי מצרים אשר נשארו במצרים כשישמעו הכליה הזאת אשר תעשה לעמך בעבור העון העגל יתמהו על זה. ויאמרו מה חרי האף הגדול הזה היום

נחל קדומים

לך מפני הגבורה שמענום וזה התימא דקאמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים דייקא דמפיו כביכול שמענו אנכי ולא יהיה לך והעובר על זה חייב מיתה כעובר על מצות המלך ב"ו ועאכ"ו לעובר על ציוויו יתברך בפיו כביכול: י (יב) ועתה הניחה לי. פירוש מה שטענת לא צוית להם לא צוית. גם מה שאמרתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכל מקום שנאמר לי אין לו הפסק. עתה תניח מן הצד טענות לי"י ויחר אפי וכו'. מפרשים: יב (יג) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם. ר"ת לאמר ברעה הוציאם הבל. כבר ידעת כי קין רובו רע והבל הוא טוב ומשה הוא הבל ונאמר ותרא אותו כי טוב הוא וא"כ למה יאמרו מצרים כי הבל שהוא משה בסטרא דטוב הוציא את ישראל ברעה שהוא מסטרא דקין וכמו שקין הרג להבל בהרים ובשדות גם פה הוציאם להרוג אותם בהרים ובמדברות וכמו שקין אתי מסטרא דנחש שנאמר עליו ולכל תכלית הוא חוקר שכונתו לכלות כל העולם ולכלותם מעל פני האדמה וא"כ כדי שלא יחשבו מצרים שאני מסטרא דרע ח"ו ולכן שוב מחרון אפך. רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים: ואפשר לומר במ"ש הרב ש"ך דפרעה היה הרע שבקין והוא הרג להבל שהוא משה והיה רוצה להורגו והיה מתגאה שיש לו אות יוד שניתן לקין ולכן פרעה גימטריא משה

מרפא לשון

אנה ידך. יב) ברעה הוציאם, בבישא, ה"ג ול"ג בבשתא וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש כלומר בשעה רעה וזה דחוק דהוא טעם לסתור דא"כ היל"ל בבישתא ולכן נר' פירושו דר"ל בענין רע והוא שהכתוב מפרש והולך להרג אותם בהרים ולכלתם וגו'. והנחם על הרעה לעמך, ואתיב מן בשתא דמלילתא למעבד לעמך. ה"ג ודכוותיה בירמיה א' אין איש ניחם על דעתו ת"י לית גבר דמתיב מן בשתיה ופירושו והשיב הכעס או הגזירה מן הרעה אשר דברת

מסורת הקריאה

מלרע במ"ם, כדין לפני אותיות אחה"ע, עין בראשית ד' ו': (יב) למה:

זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם
וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־
הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ
טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי
לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים
מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם
כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים
הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא
חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ
אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה* וַיֹּאמֶר אֶל־

* ברעו קרי

* רביעי (בספ"ס)

תפסיר הרס"ג

אכת'ר נסלכם. ככואכב אלסמא. דגמיע אלבלד אלד'י אקסמת. אעטיה לנסלכם. ויחוזונה אלי' אלדהר: (יד) פצפח אללה. ען סרעה' אלבלייה. אלתי קאל אן יחלהא בקומה: (טו) ת'ם ולא מוסי' ונזל מן אלגבל. ולוחי אלשאהדה בידה. לוחין מכתובין מן גאנביהמא. מן דאכ'ל ומן כ'ארג: (טז) ואללוחין המא צנעה' אללה. ואלכתאב הו כתאב אללה. מחפור עליהמא: (יז) פסמע יהושע. צות אלקום פי תגליבהם. פקאל למוסי'. צות

נוה שלום

(יד) וינחם ה', פצפח אללה ען סרעה' אלבליה, סלח מלשקוד על הרעה שאמר לכלתם ולפי שאמר וביום פקדי תיקן הגאון תרגום פסוק זה כדרז"ל שאין פורענות באה לישראל שאין בה

אבן עזרא

דעשית לך ארון עץ. והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם. רק דברה תורה כלשון בני אדם. כמו ויעל וירד. ישמח ה' במעשיו. ויתעצב אל לבו. והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ושם כתוב נחמתי. ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה וההר בוער באש. וטעם ויפן. כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה. כדרך ויפן כה וכה: וטעם בידו ברשותו. כמו ולקחת בידך עשרה אנשים. כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד. ואף כי שנים ביד אחד. ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם. אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן. כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר. ואין פי' כתובים נראים. רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני. והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוק' היא בפי' מלת אשורית. אם מאושר באותיותיו. או על שם שעלה עמהם מאשור. ועוד אלו היו נראים יראו הפוכים. ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות. והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם. כי היו צריכים להיות עבות. ואנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי. ואמה קומתה. ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים. והנה לא ידענו איך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם. על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים. אחר שאמר כתובים משני עבריהם. ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע

תרגום אונקלוס

אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן. כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא. וְכָל אַרְעָא הָדָא דַּאֲמָרִית. אֶתֵּין לִבְנֵיכוֹן. וְיַחְסְנוּן לְעָלַם: יד. וְתָב יְיָ. מִן בִּשְׁתָּא. דְּמַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: טו. וְאִתְפְּנִי. וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא. וּתְרֵין לוּחֵי סָהֲדוּתָא בִּידֵיהּ. לוּחֵי. כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן. מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין: טז. וְלוּחַיָּא. עוּבָדָא דַּייָ אִנּוּן. וּכְתָבָא. כְּתָבָא דַּייָ הוּא. מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא: יז. וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ. יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין. וַאֲמַר לְמֹשֶׁה. קָל קְרָבָא

תו"א וינחם ה' על. סנהד' קח: מוס ומזה פס. מגילה טו: והלחת. אבות פז פ' הזוהר פ' משפטים: חרות על. עירובין נד: וישמע יהושע. פ' הזוהר פ' ויקהל:

רשבים

(טז) מעשה אלהים המה. ולא פסל אותם משה אבל האחרונים כתוב בהם פסל לך: חרות. כמו חרט*:

בעל הטורים

(יז) ברעה. כתיב בה"א בשביל ה' דברים שעשו. אכלו ושתו. ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות:

שפתי חכמים

בניו א"כ ק"ו הוא הרי זכות של ג' אבות לא הועיל זכותם להגן בשביל החטא ולהביאם לארץ ק"ו זכותי לבד: י פי' כגון נבוב נקרא בוכן וכן כל התיבות ומעשה נסים הוא פי' שהכתב היה חקוק משני עבריהם וא"כ מ"ס וסמ"ך שבו היו כמו תקוקים סביב והחיקק שבאמצע לא היה כשום צד מחובר ולא נפלו ובכ"ר מפורש כמו שהכתב נקרא כעבר זה כך היה נקרא כעבר השני

רש"י

שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות י ומעשה נסים היה (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. ל' חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלעז (איינגשניידען): (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים

תפלת משה

פיוס מיומים. שלא כרעה הוליאם ממלרים. ר"ל הרעה הזאת אשר עשו כעת במדבר עשו ג"כ בהיותם במלרים. כי גם במלרים עבדו אלילים ואעפ"כ הוליאם ממלרים ברכוש גדול בהכבה ותכה. וכאשר עשו כעת הדבר הזה שעשו במלרים כעס עליהם עד מאד לכלותם. ולמה לא הרגם או והרגם עתה. אם היה רק עבור העגל שעשו. אלא מסתמא בעודם במלרים רלה להורגם משנאתו אותם. רק היה אללו איזה מניעה שלא היה יכול להורגם עודם במלרים. ע"כ רמה אותם על ידי משה והוליאם ממלרים אל המדבר שמם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה. לכן כיון שכאשר הולאת אותם ממלרים ידעת כי תמיד היתה העבודת אלילים עמהם ולא כלותם גם עתה שוב מחרון אפך ולא ישלוט בהם החרי אף לכלותם יחד. והנחם על הרעה בעבור שהם עמך. ועוד אשיבך מלים. שאמרת אלי ואעשה אותך לגוי גדול. מה יהיה אם העם אשר יולאו ממני ג"כ יעשו כמוהם ויעבדו אלילים מה תעשה או עמהם. הלא כעת כונתך שתכפר להם בזכותי. הלא להעם הזה יש זכות יותר גדול מזה. זכור לאברהם וליצחק ולישראל עבדיך. והם שלשה לדיקים ואני אחד. ואם לא תרלה למחול לעם הזה. איך תמחול להעם היולא ממני. וזהו מאמרם ז"ל אם כסא של שלש רגלים לא יכול לעמוד מפני כעסך כסא של רגל אחד איך יכול לעמוד מפני כעסך. אם זכות של שלשה לדיקים לא יוכלו להפקיע כעסך מכניסם ואיך זכותי האחד יוכל להפקיע כעסך מעל בני. ועוד אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים. ולי לא נשבעת. ומדוע תאמר אלי ואעשה אותך לגוי גדול. מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. והשיב משה חמת ה' מעל ישראל שלא יכלה אותם בחמתו. וכן אמרו חז"ל במדרש אמר משה אם מניח אני את ישראל והרד לי אין לישראל תקומה בעולם אלא אינו זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד שהפיל משה ללמד עליהם סניגוריא. וכאשר ראה משה כי נחם ה' ולא יכלה את ישראל אח"כ ויפן וירד וגו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) לחת חסר כתיב לו' ששניהם שוות ושנים כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין חמשה דברות על לוח זה וחמשה על לוח זה כנגד חמשה חומשי תורה ושניהם עשרה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ובעירובין פרק כיצד מערבין אר"א מאי דכתיב לוחות אבן אם משים אדם עצמו כאבן תלמידו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו וא"ר אלעזר מאי דכתיב חרות על הלוחות אלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל רב אחא אמר אף אין אומה ולשון שולטות בהן שנא' חרות אל תיקרי חרות אלא חירות:

ענין השלכת הלוחות

(טו) ויפן וירד משה מן ההר וגו' ויהי כאשר קרב אל המחנה וגו' וישלך מידיו את הלוחות וגו'. יש להבין א). שלא שמע מפי הקב"ה שישראל עשו העגל מדוע לקח הלוחות עמו. היה לו להניחם במקומם במרום ולא ליקחם כלל. ב). איך ערב לבו לשבר הלוחות שהיו מכתב אלהים. ואם ישראל חטאו ולא היו ראוים אל התורה היה לו להחזיר הלוחות להקב"ה

נחל קדומים

בתוספת יו"ד ופרעה הוא נח"ש גימט' פרעה עם ג' תיבות פרעה מלך מצרים וע"כ נידון בעשר מכות נגד היוד שהיה מתגאה ועל הריגת הבל ולקיחת צאנו ותאומתו נתחייבו המצרים מיתה ולתת כל שללם כמש"ה ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן זהת"ד והרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי ז"ל פירש בא אל פרעה כשתשים ב"א במקום פ"ע דפרעה בחילוף אלפא ביתא דאח"ע יהיה ארבה וכו' וכל אלו ההקדמות כתבנו בעניותנו במקומם בס"ד. ואפשר לרמוז כי זה כונת פרעה באומר ראו כי רעה נגד פניכם כלומר שהנחש יעיר קי"נו הרע שבקין ויעשה בהם שפטים וכן כ"י רע"ה נג"ד גימטריא הנחש עם הכולל. ואפשר דאחד מהטעמים שא"ל הקדוש ברוך הוא למשה רבינו ע"ה ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול הוא. דאין לפרעה לומר כי הוא עשה שגירה לנחש שיכלם דהא ואעשה אותך לגוי גדול ואם איתא דזהו מפרעה והנחש איך ניצול משה רבינו עליו השלום הלא בו היה מתחיל כי הוא הבל אלא מדניצול משה ואדרבא הצליח מאד מוכח דיד ה' עשתה זו. ועל זה השיב משה רבינו עליו השלום למה ה' יחרה אפך וכו' בכח גדול וכו' כלומר נגד היוד שהיה מתגאה פרעה ועתה למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם כלומר פרעה היודע כל סוד זה הוא לא יאמר. אבל מצרים שאינם יודעים הדברים על מתכונתן ושמעו דברי פרעה ראו כי רעה נגד פניכם שהוא הנחש וגם עתה יאמרו לאמר בעבור אמירת ראו כי רעה נגד פניכם. ברעה אותיות פרעה בחילוף פ' באות בי"ת הוציאם להרוג דומיא שהרגו להבל והוא ר"ת לאמר ברעה הוציאם הבל כמ"ש הרב ז"ל והנחש מידו היתה זו. והרב מהר"ש פרימו ז"ל כתב לדקדק תיבת למה. והו"ל ואמרו מצרים

מרפא לשון

לעשות לעמך ומלת אתיב בנוס' ישנות האל"ף בקמ"ץ. יו) חרות על הלוחות, מפרש. כ' היא"ר ז"ל שהוא כמו חרוץ וכן פיתוחי חותם כתב מפרש, פי' חרוץ ודוחק הוא זה שלא מצינו ל' פירוש על החריתה ולעד"ן טעמו שהמכתב הוא מורה על החקיקה והפיתוח שזהו דרך הכתב של אבנים ולא נכפל הענין לומר חרות על הלחות אלא לומר שהיה כתב מפורש כ"כ מפני שהיה כתוב וחרות

שמות לב

משה קול מלחמה במחנה:
יח ויאמר אין קול ענות גבורה ואין
קול ענות חלושה קול ענות אנכי
שמע: יט ויהי כאשר קרב אל־
המחנה וירא את־העגל ומחלת
ויחר־אף משה וישלך מידו* את־
הלחת וישבר אתם תחת ההר:
כ ויקח את־העגל אשר עשו וישרף
באש ויטחן עד אשר־דק ויזר על־
פני המים וישק את־בני ישראל:
כא ויאמר משה אל־אהרן מה־
עשה לך העם הזה כי־הבאת
עליו חטאה גדלה: כב ויאמר אהרן

*מידיו קרי

תרגום אונקלוס

במשריתא: יח. ואמר. לא קל גברין דנצחין בקרבא. ואף לא קל חלשין דמתברין. קל דמחיכין. אנא שמע: יט. והוה. כד קריב למשריתא. וחזא ית עגלא וחנגין. ותקיף רוגזא דמשה. ורמא מידוהי ית לוחיא. ותבר יתהון בשפולי טורא: כ. ונסיב. ית עגלא דעבדו ואוקיד בנורא. ושף עד דהוא דקיק. ודרא (ינ"י ורמא) על אפי מיא. ואשקי ית בני ישראל: כא. ואמר משה לאהרן. מא עבד לך עמא הדין. ארי איתיתא עלוהי חובא רבא: כב. ואמר אהרן.

תו"א ויהי כאשר. תמנים כח עקרים א"ד פט"ו: ויזר על פני. ע"ז פ' הזהר פ משפטים: ויאמר משה אל אהרן. מגילה כה:

תפסיר הרס"ג

חרב פי אלעסכר: (יח) וקאל. ליס הו צות ידל עלי צ'פר. ולא צות ידל עלי הזימה. בל צ'וצ'א. אנא סאמע: (יט) פלמא קרב מן אלעסכר. ראי אלעגל וטבול. פאשתד ג'צ'ב מוסי. וטרח אללוחין מן ידיה. וכסרהמא אספל אלגבל: (כ) פאכ'ד' אלעגל אלד'י צנעו ואחרקה באלנאר. וברדה באלמברד אלי אן דק. וד'ראה עלי וגה אלמא. וסקא בני אסראיל אבאחה: (כא) וקאל מוסי להרון. מא צנע בך הולאי אלקום. אד' גלבת עליהם כ'טיה עצ'ימה: (כב) קאל. לא

נוה שלום

קצת מפרעון עון העגל. (יח) ויאמר ת"ם קאל, ועוד אמר יהושע אין קול וכו' כן ה' הנוסחה המדוייקת, וכן גריס ראב"ע, ענות גבורה, ידל עלי ט'פר באות ט' יורה על נצחון, חלושה הזימה, כשלון ושברון שלא כפי' רשב"ם. קול ענות, צות צ'וצ'א, קול צויחות והרעה בפה. (כ) בני ישראל, בני אסראיל אבאחה, אלאבאחה גילוי הסוד, ורומז למאז"ל שנתכוון לבדקם

חלק הדקדוק

(טז) והמכתב, לרע. ר"ח (יח) ענות, העין בפתח והנון דגושה. ר"ח): (כא), הבאת, הנעימה בבית. ר"ח:)

בעל הטורים

(יח) קול ענות אנכי שמע בנימט' שנהרג חור ועבדו ע"ז: ענות ב'. קול ענות. יום ענות אדם נפשו שזה העננות לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו. חסר יו"ד שנכפרו כי' דברות וי"פ פסל כתורה וי"פ תועבת ה' כמשלי:

רשב"ם

(יח) חלושה. נצחון. כדכתיב ויחלוש יהושע: (יט) וישלך מידיו. כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח להשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגליו בנפלם כדרך כל משליכי משאוי כשאין בהם כח לשאת. וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר ועיקר פשוטו כך: (כ) ויזר. ויפזר. ויקן. מן קנה. ויזר מן זרה. הנה הוא זורה. ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל. בדקן כסוטות:

אבן עזרא

פאותיו שיורין. כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק. ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: (טז) והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיות ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית. ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראויה נבראים. והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוש. ויש מהפכים אותה חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעו. מגזרת תרועה. כמו אשא דעי שהוא מן ידע. ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי רע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע. ולפי דעתי שהם דברי משה. והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם. כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות. וזהו ויקמו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחולות. ה"א העגל משרת בעבור האחרת. כמו וירא את העגל והמחולות סביביו. ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות. והנה קרע שטר התנאים. וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש.

רש"י

ושמחים ולוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. ב לרגלי ההר: (כ) ויזר. ל' נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוין לבדקם כסוטות ל שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מ מרובים עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם הזה. כמה יסורים סבלת שיסרוך נ עד שלא תביא עליהם חטא זה:

שפתי חכמים

וזה היה מעשה נסים: ב דק"ל דתחת ההר משמע שהיה תוך וחלל בהר לכן פי' לרגלי ההר: ל והטעם שבדק אותם כסוטות הוא כי הזונה אחר עכו"ם הוא כאשה המזנה תחת בעלה כמו שאמרו במדרש והביאו רש"י בשיר השירים בפסוק שני שדיך מ"ה בדק אותם כסוטות וק"ל: מ כלומר שמיתתן בסייף ולא בסקילה כיחיד העובד שמיתתו בסקילה: נ כלומר כמה יסורין עשו לך שהוכרחת לעשות להם עגל בתמיה ולרבותא אמר שהרי אפילו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) וישק. פירש"י בשלשה מיתות נידונו עדים והתראה בסייף כדין עיר הנדחת שהן מרובין וכו'. וקשה א"כ יהא ממונם אבד וי"ל שנדונו בסייף כדין בני נח דאמרינן בסנהדרין שדינן בסייף:

ענין השלכת הלוחות

להקב"ה ולשאל מאתו ית' מה יהיה בסופם. אלו מלך כ"ו שולח כתבו חתום ביד עבדו נאמן כיתו לשרי המלכות והם אינם רוצים לקבלו ראוי העבד הנאמן להחזירו אל המלך לא שינהוג בו בזיון ויקרענו. אבל הענין כך היה בשעה שכלו המ' יום שהיה משה בהר בשעה האחרונה קודם ירידתו נתן הקב"ה למשה את הלוחות. כמו שאמר הכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות. וכאשר היה הלוחות ביד משה ורצה לרדת עמהם מן ההר אז ספר לו הקב"ה מה שעשו ישראל ואחרי כל הוכוחים שהיו בין הקב"ה למשה ותמנת המלך מלכו של עולם שככה מעט ורצה משה שהקדוש ברוך הוא לא יכלה את ישראל רק יעניסם מעט מעט מדוע לא יקח אתו עמו את הלוחות ליתן אותם

נחל קדומים

ע"ד שאמר במרגלים ואמרו הגוים. אמנם בחכמה יסד אר"ש משה רבינו ע"ה כי הנה לא ימנע מחלוקה. או יאמרו מבלתי יכולת ה' להביאם שחטם במדבר. או יאמרו ברעה הוציאם להרוג אותם. והראשונה יותר קשה ויש חילול ה' לומר מבלתי יכולת. וז"ש למה יאמרו מצרים ברעה וכו' הלא יאמרו מבלתי יכולת ודוק הטב: יט (יד) וישלך מידיו את הלוחות וישבר וכו'. ידו כתיב חסר יוד שפרחו אותיות יוד הדברות למעלה וישבר אותם אמר מאחד שפרחו אותיות הקדש מה הנאה באבנים ושברם כי לא נשתברו בהשלכתו.

חומת אנ"ך

שמעגוס: (כ) וישרוף וגו'. פירש הרנ"ע ז"ל דיש דבר שמשימים עם הזהב ונעשה פחס ולא יחזור זהב עוד וכן כתב הרב חזקוני וגם הרמב"ן ז"ל הסכים בפירושו לזה. ואפשר דמרע"ה לא הוצרך להכיח אותו דבר. דכיון דכבר יש מגילות זה בעולם נעשה ע"י משה רבינו ע"ה על דרך מה שפירשו המפרשי' בההיא דתעניו' דאמר רחב"ד מי שאמר לשמן וידליק יאמר

מרפא לשון

בעומק ואולי מעבר לעבר כמ"ש חז"ל מי"ם וסמך בנס היו **עומדין**.

מסורת הקריאה

יאמרו, דין מלעיל והמ"ם דגושה, עין בראשית ד' ו': (כא) מה,

אל־יחר אף אדני אתה ידעת את־
העם כי ברע הוא׃ כג ויאמרו לי
עשה־לנו אלהים אשר ילכו לפנינו
כי־זה ׀ משה האיש אשר העלנו
מארץ מצרים לא ידענו מה־היה
לו׃ כד ואמר להם למי זהב התפרקו
ויתנו־לי ואשלכהו באש ויצא העגל
הזה׃ כה וירא משה את־העם כי
פרע הוא כי־פרעה אהרן לשמצה
בקמיהם׃ כו ויעמד משה בשער
המחנה ויאמר מי ליהוה אלי

לא יתקף רוגזא דרבוני את ידעת ית עמא. ארי בביש הוא: כג. ואמרו לי. עביד לנא דחלן דיהכן (י"נ דיהכון) קדמנא. ארי דין משה גוברא. דאסקנא מארעא דמצרים. לא ידענא מא הוה ליה: כד. ואמרית להון למן דהבא. פריקו ויהבו לי. ורמיתיה בנורא. ונפק עגלא הדין: כה. וחזא משה ית עמא. ארי בטיל הוא. ארי בטילנון אהרן. לאסבותהון. שום ביש לדריהון: כו. וקם משה בתרע משריתא. ואמר. מן דחליא דיי. ייתון לותי. ואתכנישו

תו"א ואשלכהו. שם. ויצא משה. מגילה שם: כי פרוע הוא. שבת קיט: ויעמוד משה. יומא סו

תפסיר הרס"ג

ישתד ג'צ'ב סיידי. אנת עאלם באלקום. אנהם שרירין: (כג) פקאלו לי אצנע לנא מעבודא. יסיר בין ידינא. פאן ד'אלך אלרגל מוסי. אלד'י אצעדנא מן בלד מצר. לם נעלם מא כאן מן אמרה: (כד) פקלת להם למן ד'הב. פפכוה ואעטוני בה. פטרחתה פי אלנאר. וכ'רג הד'י אלעגל: (כה) פלמא ראי מוסי אלקום. אנהם מכשופין. אד' כשף הרון. ד'וי אלשין מן מקאומיהם: (כו) פוקף מוסי בבאב אלעסכר. וקאל. מן ללה יקבל

נוה שלום

כסוטות וכו' ועיין ראב"ע. (כה) פרעה אהרן, אד' כשף הרון, לשמצה בקמיהם, ד'וי אלשין מן מקאומהם, כי גילה אהרן חרפת המתקוממים אשר בהם, ויהיה כמו ופרע את ראש האשה עיין רש"י ז"ל. שלא כת"א שתרגם

אבן עזרא

ואין צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור. ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר וצוה שישתו כל ישראל מאלה המים. וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים. והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שצבתה בטנם. כי לולי זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו. וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: (כא) ויאמר וכו'. הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו. וכבר פירשתי כי ברע הוא. וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון יפרע עם. ותפרעו כל עצתי: ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל. להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם. כמו רבים קמים עלי. אף מן קמי דרך קצרה. ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: (כו) ויעמוד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה. כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי לה'. יגש אלי. או יקרב. או יבא או יתאסף:

אבי עזר

נתב"ך לאלף ולרבבה: (כב) (אל יחר אף אדוני). לעיל כתב הרב. מדלא נכתב כי רע הוא כונת אהרן רק על הערב רב דהיינו שמעוררין ברע והמה דמו לכונת שוא אשר לא היה כן ומחשבת בני עונינו. וזה שכתב הרב שככה ויאמרו לי ויאמר להם הכל קאי על אותן החוטאים ולא על רוב ישראל. ועיין לעיל בדברי הרב

בעל הטורים

(כב) כי ברע. אותיות ערב רב גרמו להם לעשותו: (כה) פרוע. ב'. כי פרוע הוא ורחשו יהיה פרוע מה מצורע. טמא אף עכו"ם מטמאה:

רשב"ם

(כד) ויצא העגל הזה. נגמרה מלאכתו. כדכתיב ויצא לצורף כלי. ומוציא כלי למעשהו: (כה) כי פרוע הוא. בטל מן המצות ממצות בוראו. כדכתיב ותפרעו כל עצתי. פרעהו אל תעבר בו: לשמצה. לדברי לעג וקלס בשונאיהם. כמו ותקח אזני שמץ מנהו כעין דיבור:

רש"י

(כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ם ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב ע לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשלכהו באש. ולא ידעתי פ שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי.

שפתי חכמים

יסורין כעלמא לא עשו לך: ם דק"ל למה לא כתיב כי רע הוא אם הדבר שב לישראל ל"פ ברע קאי על הדרך הרע ומש"ה הולך להוסיף ולומר הם הולכים כי בדרך נופל לשון הליכה ואמר תמיד מפני שכוונת זה היה משמע שאמר בעבור הדרך הזה שכוונתם בו לרעה וזה א"א שאם היה יודע משה זה היה לו לגדור גדר מתחלה טרם שיעשו הרע לפיכך הולרך להוסיף מלת תמיד כלומר כל מעשיהם הם תמיד ברע: ע דאל"כ כל החטא הוא שלו ומפרש דאהרן לא אמר התפרקו אלא אמר למי זהב בלבד והם מיהרו והתפרקו: פ פי' ויצא העגל הזה מבלתי שיצור אותו בחרט דאל"כ מאי ויצא העגל הזה מאחר שהשליך אותו באש והתיך אותו בחרט שלך בו צורת העגל בהכרח הוא שיצא העגל הזה אבל ממה שהעיד עליו הכתוב שאמר אהרן פרקו נזמי וגו' נשיכם וגו' וכתיב ויצר אותו בחרט וגו' וא"כ איך אמר אהרן ואומר להם דבר אחד וכו' וגם מ"ע ואשליכהו.

ענין השלכת הלוחות

אותם וללמדם לישראל הנשארים. ומה נס שהקב"ה הרשה אותו לקחת עמו הלוחות ולא אמר לו שיניחם בשמים ע"כ לקחם עמו. אבל ויהי כאשר קרב משה אל המחנה ונתקרב בגבול העגל במקום הטומאה והחטא לא יכלו להתמהמה האותיות על הלוחות. כי בלאו לא תעשה לך פסל הנכתב בקדושה ובטהרה באצבעות הקב"ה איך יוכלו להיות נכתבים ועומדים מול העגל מקור הטומאה זה לעומת זה. ע"כ תיכף פרחו כל האותיות מעל הלוחות למעלה. ונשארו הלוחות בלי אותיות. וידוע כי היה הכתב בלוחות דוגמת הנפש בגוף וכהסתלק הכתב נשארו הלוחות גוף בלא נפש וגוף בלא נפש ראוי לקברו תחת הקרקע ועל כן הסכימה דעתו לשבר אותם תחת ההר [וראיה לזה ספרחו האותיות מעל הלוחות מה שדרשו רז"ל הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אנסו דאמר רבי אמי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. והזקן ששכח תלמודו הייט שפרחו ממנו אותיות

ולא יהי' רשומו ניכר יגיח אותי אתם שמלוכלכי' בטיט ובכסוי הקדרות כל שעה ושעה יקח לנשים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) כי ברע הוא. ואלו לא עשה להם היו מעמידין להם מלך ויהיה מרה באחרונה:

(כד) ויצא העגל הזה. נראה שהתיך זהב באש ויצק אותו בדפוס ויצא ממנו עשוי בבת אחת ומה ראו לעשות צורות העגל י"ל משעה שראו את אלהי ישראל והחיות הם ככף רגל עגל לכך בחרו דמות עגל. ויש אומר שהשליך שם שם שהעלו בו ארונו של יוסף שכתוב בו עלי שור וכו': (כה) לשמצה. זה שמץ ופסול שכל העכו"ם מלעיגים עלינו על מה שעשו אבותינו העגל ויש להשיב להם שכל יום הם עושין פסולין לעכו"ם ומלעיגים עלינו משל למלך שהיתה לו אשה יפה והיו שפחותי' אומרות אדוני המלך יגרש אותך ויקח אותנו לנשים אומרות להם למה אמרתם כן אמרו לה כי אתמול כשבא אדונינו המלך מן השוק ראה מעט טנופת טפחם על ידך ומאס בך אומרת להם שוטות ומה אשה יפה כמוני בשביל לכלוך מועט שאוכל להדיח אותו

(כו) מי לה' אלי. מי שעמד ביראת ה' ולא פשע בעגל יבא אלי מיד ויאספו אליו כל בני לוי כל השבט שלם שלא נפסד מטנו איש אבל שאר השבטים לא נמצא כל השבט שלם ולכך כתיב בהם האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו במעשה

נחל קדומים

רבינו אפרים ז"ל: כב (טו) כי ברע הוא. ברע אותיות ערב כלומר הערב רב הם הפושעים. רבינו אפרים ז"ל: כה (טז) כי פרוע הוא כי פרעה אהרן. אפשר לומר דבזכות אהרן היו ענני כבוד המכסים לישראל ועתה אהרן עצמו גלה שמצו וקלונו. ועוד אפשר לרמוז פרעה גימטריא נחש עם הג' תיבות כי פרעה אהרן שהנחש נתעורר וחזר העולם לקלקולו. ושוב ראיתי לרבינו אפרים שכתב. כי פרוע הוא מגולה שנסתלקו ענני כבוד אלא שהחזירם משה בתפילתו. כי פרעה אהרן קרי ביה פרעה אמר משה אוי לי מה שנתנבא פרעה יתקיים על ידי אחי בתמיהא. עכ"ד: כז (יז) כה אמר ה' שימו איש חרבו וגו'. פירש"י והיכן אמר זובח לאלהים יחרם וק' וכי

מסורת הקריאה

המ"ב בסגול, עין פסוק א': (כב) ברע, הרי"ש בקמץ, ונמסר עליו ג' וקמץ, ור"ל שהבי"ת בשוא והרי"ש בקמץ ג' המה. וסי' עין לעיל ה' י"ט: (כג) ויאמרו. מלעיל: מה היה, המ"ם בסגול, כי הוא מן

מרפא לשון

כה) כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, ארי בטילנון אהרן לאסבותהון שום ביש לדריהון. ה"ג דלא כנ"א לאפקא שום ביש לדריהון ופירשו שבטלם וריקנם מהשם הטוב שהיה להם יהשיאם כנגד זה שם רע לדרתם ולפי' רצה לתקן זה לומר מי לה' אלי כדי שיאספו אליו הצדיקים ויעשו דין ברשעים שבזה ישאר להם שם טוב לדורות. כז) והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו, גבר ית אחוהי וגבר יגו' ואנש. צ"ל למה תר' איש הא' והב' גבר. והג' אנש. ונראה דאצל אח וריע שהם גבורים כמותם תרגם גבר ואצל הקרובים שיש בכללם נשים וזקנים תר' אנש ומזה יש ללמוד שכך צוה אותם משה שהגבורים ילכו להלחם כנגד הגבורים כמותם שהם האחים והרעים, והחלשים ילכו כנגד החלשים כמותם שהם איזה מקרוביהם זקן או אשה ולא ילכו הגבורים להרוג החלשים מהרשעים ויניחו הגבורים יאפשר שלז"א מלאו ידכם היום לה' כי בהיות כל אחד הולך להלחם כנגד מי שהוא גבור כמהו בזה הוא ממלא ידו ומוסר נפשו על קדושת הי"ת.
וע"ד הרמז מצאתי בס' חיי שלום על הרר"ז כ"צ ז"ל וזת"ד הנה לפי מה שית' לקמן בפ' מטות דכשכוונת הכ' במלת איש על

ויאספו אליו כל־בני לוי׃ כז ויאמר
להם כה־אמר יהוה אלהי ישראל
שימו איש־חרבו על־ירכו עברו
ושובו משער לשער במחנה והרגו
איש־את־אחיו ואיש את־רעהו
ואיש את־קרבו׃ כח ויעשו בני־לוי
כדבר משה ויפל מן־העם ביום
ההוא כשלשת אלפי איש׃
כט ויאמר משה מלאו ידכם היום
ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת
עליכם היום ברכה׃ ל ויהי ממחרת
ויאמר משה אל־העם אתם

תרגום אונקלוס

לותיה כל בני לוי׃ כז. ואמר להון. כדנן אמר יי אלהא דישראל. שוו גבר חרביה על ירכיה. עיברו ותובו. מתרע לתרע במשריתא. וקטולו גבר ית אחוהי. וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה׃ כח. ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה. ונפל מן עמא ביומא ההוא. כתלתא אלפין גוברא׃ כט. ואמר משה. קריבו (י"נ קריבא) ידיכון (י"נ ידכון) יומא דין קורבנא קדם יי. ארי. גבר בבריה ובאחוהי. ולאיתאה עליכון. יומא דין ברכן׃ ל. והוה ביומא דבתרוהי. ואמר משה לעמא. אתון חבתון

תפסיר הרס"ג

אליי. פאג'תמע אליה גמיע בני לוי׃ (כז) פקאל להם. כד'א קאל אללה אלאה אסראיל. יתקלד כל רג'ל מנכם סיפה. ואמצ'ו וארג'עו. מן באב אלי באב פי אלעסכר. ויקתל כל רג'ל. חתי אכ'יה וצאחבה וקריבה׃ (כח) פצנעו בני לוי כמא אמרהם מוסי'. פוקע מן אלקום פי ד'אלך אליום. שביה בת'לאת'ה' אלאף רג'ל׃ (כט) פקאל להם מוסי'. אכמלו ואג'בבכם אליום ללה. כל רג'ל חתי באבנה ואכ'יה. ותחל עליכם אליום ברכה׃ (ל) ולמא כאן מן ג'ד. קאל מוסי'

נוה שלום

כמו תפריעו את העם. (כז) את אחיו. חתי אכ'יה, אפילו יהיה אחיו או רעהו או קרבו. (כט) מלאו ידכם. אכמלו ואגבבכם, תשלימו חובתכם לקיים את

אבן עזרא

בני לוי. שהם ממשפחתו׃ (כז) ויאמר, טעם אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע"ז׃ ויהרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו. ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם. ואין צורך כאשר אפרש במקומו׃ (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי׃ (כט) ויאמר משה. וכבר אמר להם כמו וייצר ה' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו. דקדוקו זר. כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל׃ וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו. והשכר הוא שיתן עליהם ברכה. וזהו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני. על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה. ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים. אז היתה מחלוקת קרח כי בכיר היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים. בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל׃ (ל) ויהי ממחרת. יום רדתו׃ ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי. אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל. וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות׃

רשב"ם

(כז) איש את אחיו. החוטא בעגל׃ (כט) מלאו ידכם היום. כמו כי מלאו אחר ה' לשעבר. היום* לה' הגבו כל יד ויד שלכם כקרבן לה'. שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים׃

רש"י

יצא צ אלי׃ כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר׃ (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא׃ אחיו. ק מאמו והוא ישראל׃ (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו ר להיות כהנים למקום (זבחים קטו)׃ כי איש. מכם ימלא ידו ש בבנו ובאחיו׃

שפתי חכמים

כאשר וגו' דמשמע שמעצמו יצא. הא הוא לקח את הזהב וצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה נראה שמפני יראתו של משה הוציא שקר מפיו עכ"ל הרא"ם. אך קשה איך הוציא אהרן קדוש ה' דבר שקר מפיו ועיין (בנח"י)׃ צ פי' מי שהוא לה' שירא ממנו יבא אלי ויחסר מלת יבא דאל"כ משמע מי שהוא לה' וירא ממנו הוא קרוב אלי מאי ויאספו אליו כל בני לוי׃ ק דק"ל כיון שכל שבט לוי היה כשר למה אמר שיהרגו איש את אחיו ומתרץ אחיו מאמו שאינו לוי אלא ישראל׃ ר פי' מתחלה היו הבכורים כהנים למקום וכשחטאו בעגל והקריבו קרבן לעכו"ם הרגו אותם ואתם תהיו תחתם כהנים למקום ואמר התחנכו כי מלוי יד מורה על החינוך כשנכנס לדבר להיות מוחזק מאותו יום והלאה כדפירש"י לעיל בפ' תרומה׃ ש ואף על פי שלא הוזכר

דעת זקנים מבעלי התוספות

במעשה העגל ואת אחיו לא הכיר בעגל ואת בניו לא ידע בעגל כי כלם שמרו אמרתך מה שאין כן בשאר השבטים וג' לפי שהיו שבט לוי קרובים למשה לפיכך לא נתרצה אחד מהם להמיר מנהיג במקומו ובספר הרמב"ן ז"ל אומר שאברהם מסר קבלת התורה ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ללוי וזרעו הושיבו ישיבו' שלא פסק' מהם תורה כלל ולפיכך לא נשתעבדו במצרים שלא עסקו במלאכה בימיהם כי אם בתורה ונראה ששלש כתות היו במעשה העגל כת א' אומר' אשר ילכו לפנינו ולא נתכוונו אלא למנהיג לבד. וכת אחרת קבלוהו לע"ז והם שלשת אלפי איש שנדונו בסייף ושבט לוי שכלם דבקו בה'׃

(כט) ולתת עליכם היום ברכה. ומכאן זכו בני לוי שברכן משה בזאת הברכה אע"פ שלא ברכן יעקב וגם בני ראובן ברכן לפי שקיימו דבריה' לעבור חלוצי' לפני אחיהם׃

ענין השלכת הלוחות

התורה. והשברי לוחות ג"כ פרחו מהם אותיות שתורה. וכמו שלוה הקב"ה ליתן כבוד להשברי לוחות מחמת שפעם הי' עליהם אותיות התורה כן צריכים ליתן כבוד לזקן ששכח תלמודו מחמת שהיו בו אותיות התורה] ורז"ל דרשו שנפלו הלוחות מידו מתוך הכובד שהיו כבדות. שברי מתחלה כתיב ושני לוחות העדות בידו. כלומר בידו אחת. וכשראה העגל ומחולות אמר ויַשלך מידיו את הלוחות מידיו משתי ידיו. שאף בשתי ידיו לא היה יכול להחזיקם. מחמת שנסתלקו האותיות מהן. וכן טבע האדם כל זמן שהנשמה בגופו והוא בחיים אין כובדו כל כך כמו שהוא אחר מותו שיצאה הנשמה ממנו׃

ענין תוכחת משה את העם

(ל) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו'. משה אמר אל ישראל אל תחשבו שככר נתכפר לכם עון העגל ומעשהו בהשלשת אלפי איש שנהרגו. כי אתם חטאתם חטאה גדולה. ומה שמן דבר בערכה הוא העונש שנעשה עליה. ולכן צריך עוד שאעלה אל ה' בראש ההר להתפלל בעדכם אולי אכפרה בתפלתי בעד חטאתכם. ויאמר להם זה כדי שלא יספקו בהתמהמהו בהר כאשר עשו בראשונה. ומה שאמר להם אולי אכפרה. הלא אין בידו לכפר והיה לו לומר אולי יכפר ה' בעד חטאתכם. אבל כונתו היה כי ידע מדותיו של הקב"ה כאשר ישראל חוטאים ועונם גדול מנשוא אזי הקב"ה נוטל מהם הצדיק היותר גדול [כפי ערך חטאם] ומיתת הצדיק הוא כקרבן ומכפר על עון הדור. ולפי ערך החטא כן יהיה ערך הצדיק הנלקח עבורם

אבי עזר

ותמצא ומפורש באריכות׃ (כט) (מלא דקדוקו זר). כי מלינו ומלאו את המים ביוונים

נחל קדומים

צריך ראיה על דברי משה רבינו וכמה מקימות מצינו כה אמר ה' ולא הוצרך לדעת היכן נאמר ופירש הרב החסיד כמהר"ר יעקב מולכו ז"ל בדרשותיו כ"י דהוקשה לו לרש"י ז"ל דהעובד ע"ז מיתתו בסקילה והיכן נאמר לו להרגם בסייף לז"א זובח לאלהים יחרם וסתם חרם היינו בסייף כמשז"ל וכתיב החרם כל עיר מתים וכו' והטעם כמשז"ל שדנם כעיר הנדחת. אמנם קשה דכאן היו מועטים כשלשת אלפי איש מששים רבוא וחזר הדין דהוו כיחיד שדינו בסקילה. ותירץ הרב מהר"ם גאלנטי דאיתא במדרש דכל זמן שישראל לא קבלו התורה באהל מועד ולפחות עד שלא ירדו הלוחות היו נדונין כבן נח ויש סמך לזה ממשז"ל מוטב יהיו נדונין כפנויה ולזה דנם דין בן נח שעבד ע"ז שדינו בסייף עכ"ל הרב מהר"י מולכו ז"ל. וכבר ידוע דהא מילתא אם נדונין כב"נ הפליא עצה הרב פרשת דרכים את מקורה הערה ונראה דאף לדברי הרמב"ן דסבר שדינם כישראל היינו לאבות ואחריהם גדולי הדורות שרצו לקיים התורה אז כשקבלו דינם כישראל לא לכל המון ישראל שלא קבלו לעשות כאבות דדינם כב"נ ודוק׃ כט (יח) ולתת עליכם היום. גימט' אל"ף המעשרו"ת עם האותיות והכו' שנתנו ללוים. לקוטי גאוני

מרפא לשון

הגוף מתר' גבר, וכשהכוונה על הנפש מתר' אנש י"ל למה שינה כאן ונלע"ד אם אפשר והוא כשנדקדק תחלה בל' הכתוב למה אמר עוד ואיש את קרבו אחר אמרו איש את אחיו ואיש את רעהו כי לכאורה קרובו הוא מיותר שהקרוב הוא בכלל האח והריע ועוד למה מלת קרבו חסר וא"ו ויובן זה במ"ש רז"ל שעיקר חטא ע"ז תלוי בלבו של אדם דכתי' למען תפוס את בני ישראל בלבם ולפי' כשבא מרע"ה וצוה לבני לוי שיהרגו עובדי העגל רמז להם עוד באמרו ואיש את קרבו שיעשו מלחמה עם היצה"ר השכן בקרבם דשמא ח"ו נטה לבבם בהרהור אחר העגל ולפי' אמר להם עוד ואיש קרבו כלומר שתלהם כל נפש אחד מכם עם יצה"ר שבקרבו להסיר כל אמונה כוזבת ולפי' נכתב קרבו חסר ואונקלוס תרגם איש, אנש, שהיא רומזת לנפש כנזכר ע"כ. כט) מלאו ידכם היום, קריבו ידיכון, כ"ה נסח"י ידיכון בל"ר ויש עליה מסורת וצריך לפרש מה הלשון שיקריבו ידיהם קרבן ויש לפרש שהוא על דרך מ"ש הר"ם במז"ל האומר ידה של פרה זו עולה תמכר

מסורת הקריאה

כ"ד פתחין, ר"ל בסגול, ועין פסוק א'׃ (ל) ממחרת, מ"ם שניה

חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה
אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד
חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה
חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי
זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם
וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר
כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃
לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל־
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ
לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם

תרגום אונקלוס

חוֹבָא רַבָּא. וּכְעַן אֶסַּק לִקְדָם יְיָ. מָאִם אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן: לא. וְתָב מֹשֶׁה. לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר. בְּבָעוּ. חָב. עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא. וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב: לב. וּכְעַן אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן. וְאִם לָא. מְחֵינִי כְעַן. מִסִּפְרָךְ דִּכְתַבְתָּא: לג. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. מַן דְּחָב קֳדָמַי. אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי: לד. וּכְעַן. אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא. לְאַתְרָא דְּמַלֵּילִית לָךְ. הָא מַלְאֲכִי יְהָךְ קֳדָמָךְ. וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי. וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן:

תולדות אהרן

אנא חטא. יומא פו ערכין טו: ויעשו להם. יומא פו: ואם אין מחני. ברכות לב ראש השנה יז סוטה יד: וביום פקדי. סנהדרין קב:

רש״י

(ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו. משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו על אדוניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם

בעל הטורים

(ל) אכפרה. ב' במס' דין ואידך אכפרה פניו במנחה זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנח'. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי עולה כגי' מאה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים לשונה פרקו ק"א שעי"כ ילך ההלכה לפניו. גם הנה עולה כמנין הלכה. גם ישקני

רשב״ם

(לב) מספרך. ספר חיים: אשר כתבת. כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים*: (לד) נחה. לארץ ישראל: וביום פקדי. כלומר לפרקים לכשארצה ולא הכל ביחד:

שפתי חכמים

(ל) כהריגה רק אחיו וקרובו ורעהו מישראל אמר בנו לרבותא שאפי' אם היה בנו היה הורגו לקדושת השם: ת פי' דרש"י סבר כל בעד שבמקרא פירושו נגד וכאן אין נופל לי נגד: א דק"ל למה אמר משה אלהי זהב ולא אמר אלהי סתם אלא כך היה כוונתו אתה הוא שגרמת להם: ב ואף שלא נתנה התורה כבר כתב משה מבראשית עד מ"ת כדפרישית. א"נ התורה העתידה להכתב מידו: ג פי' אע"פ שכל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים כל' עלי עליך עליו עליהם כמו שמבואר בפ' חיי שרה על פסוק כאשר דבר לי הכא פירושו אליך ממש משום דלא מצינו שדיבר לאדם אחר על משה וכן לדבר לו דגבי אדוניהו פירושו נמי אליו ממש אבל אין פירושו עליו: ד דק"ל שא הקב"ה רוצה לייסרן ומה זה שאמר הנה

ענין תוכחת משה את העם

(לב) פבורס. ע"כ אמר משה לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה ורצה הקב"ה לכלותכם. ומחמת הפלרתי ובקשתי פעלתי אצל הקב"ה שלא יכלה אתכם. אבל במה יתכפר עונכם הגדול מאד. בטח ע"י איזה צדיק שיסתלק מן העולם. והקרבן הזה מוכרח להיות לעומת החטא כדי שיתכפר החטא ולא ישתייר ממנו רושם כלל ע"כ אעלה אל ה' ואבקש ממנו שאהיה אני כפרתכם. וזהו שאמר משה אל ה' אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ועתה אם תשא חטאתם. בטובך הגדול. הרי טוב. ואם אין. ר"ל ואם אין רצונך למחול להם בלא כלום. מחני נא מספרך אשר כתבת. ותטול נשמתי ממני. ואהיה אני כפרתם ותהיה מוכרח לכפר עונם. וה' ענהו מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. אתה לא תהיה כפרתם. רק מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. לא אכלה את ישראל. ולא אעניש האינם חוטאים בשביל החוטאים. וגם את החוטאים לא אעניש בפעם אחת רק מעט מעט וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לב) מחני נא. פירש"י מכל התור'. ותמה שעדיין לא נכתב' תור' ופי' רשב"ם מספרך זה ס' החיי' שאר' נכת' בו בר"ה והכי אמר בר"ה מספרך אלו הבינונים אשר כתבת אלו הצדיקים. ד"א אם אין אתה מוחל להם אם כן היאך תמחול על ספרך אשר שברתי אם תמחול לי מחול להם כי אין משוא פנים בדבר והשיב לו הקדוש ברוך הוא מי אשר חטא לי וגומר כלומר הם גרמו לך והפשיעה שלהם היא אבל אתה כדין עשית שהן לא היו ראויין לקבל הלוחות ומ"מ הוא נמחק מכל פרשת ואתה תצוה שאין משה נזכר בה לפי שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה:

חטאתם

תפסיר הרס״ג

לאלקום. אנתם אכ'טאתם כ'טיה עצ'ימה. ואלאן אצעד אלי אללה. לעלי אסתג'פר ען כ'טיתכם: (לא) פרגע מוסי'. אלי אללה וקאל. יא רב. קד אכ'טא הולאי אלקום כ'טיה עצ'ימה. וצנעו להם מעובדא מן ד'הב: (לב) ואלאן אן ג'פרת כ'טיתהם. ואלא פאמחיני. מן דיואנך אלד'י כתבתה פאסתריח: (לג) פקאל לה אללה. אלד'י אכ'טא לי. אמחוה מן דיואני: (לד) ואלאן פאמץ' סייר אלקום. אלי אלמוצ'ע אלד'י קלת לך. הוד'י מלכי יסיר בין ידיך. ופי יום מטאלבתי. אטאלבהם

נוה שלום

דבר ה' וכו' תחול עליכם ברכה. (לא) אנא חטא, יא רב קד אכ'טא וכו', תרגם כפי הנאות כשימוש הלע"ר. (לב) אשר כתבת, אלד'י כתבתה פאסתריח,

אבן עזרא

(לא) וישב. אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד. כמו אל נא. ופירוש אל מגזרת הואיל. וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה. ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה. וככה אנא ה' כי אני עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין. כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים. וככה הודו חכמים בני חיי דמזוני. רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר וגו'. אמר הגאון זהו וינחם ה'. כי אמר להשמיד הכל. והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו. על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה' את העם בעבור שנעשה העגל. ובא ספק לאנשים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני. וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם ככה לך נחה אותם: וביום.

אבי עזר

ועיין פ' בא: (לד) (וביום תחלת כל השנה). הן המפרשים חקרו בעמק בענין רע וטוב היורד ונחקירתם עד לשמים יגיעו. ואכחנו כעבוד את ה' עד בואנו שמה. וכי יפגשנו הנחקר לא נדרשנו

מרפא לשון

לצורך קרבן עולה וריץ מדמי ידה, ולפי זה יתכן להיות שבמצוה זו שיעשו בידיהם להרוג עובדי העגל חשב להם כאלו הקריבום לשם. ולכאורה נראה שהיל"ל קריבו נפשכון דבכל מקום שמתרגם מילוי הידים בלשון הקרבת קרבן אין הכוונה בל' יד אלא על כח הנפש וכמו שנת"ל (נח מא) אבל לא יתכן הכא לתרגם כן לפי שלא צוה אותם שימסרו נפשם למיתה אלא שילחמו בידיהם. לא) ויעשו להם אלהי זהב, דחלן כ' היא"ר שלא תר' טעוון מפני שכך ר"ל שעשאוהו לשם יראה וכן אלה אלהיך, עשה לנו אלהים תר' דחלן מפני שהיו כן דברי העם.

חומת אנ״ך

לאומץ וידליק דאינו נחשב נס כיון שהדבר יש בעולם: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. שאלוני דהול"ל כל אשר חטא לי אמחנו מספרי ואמאי נקט לשון זה. והשבתי דכפי דרך הרב הגדול מורינו מהר"א ישראל ז"ל ומה שסיים עטרת ראשי אבא מארי ז"ל והנלאתיו אני הדל בפני דוד מיושב היטב כאשר יראה הרואה. ואפשר עוד לומר דהדרך הוא דביוה"כ הרשעים נחתמים לאלתר וכו'. ומרע"ה אמר מחני נא לז"א דהדרך הוא

מסורת הקריאה

בלא מונח רק במתג: (לא) אנא, נמסר עליו ה' מלין בטעמא דמשרת מונח לתיבתו, פי' דטעם מונח מנהגו לשרת לטעם רביע בתיבה מיוחדת, רק ה' מלין משרת המונח לרביע תרוויהון בחד תיבה, וסי' נמסר בראשית מ"ה ה': (לד) לך, זקף קטן בלמ"ד: פקדי, הפ"א בקמץ קטן והקו"ף בשוא נח:

נחל קדומים

קמאי בס' רבינו אפרים ז"ל: לב (יט) מחני נא מספרך אשר כתבת. פ"ק דר"ה אמרו מחני זה ספרן של רשעים גמורים מספרך זה ספרן של בינוניים וק' איך היה שואל שימחהו מספרן של רשעים גמורים ומי הכניסו באותו ספר ועוד דספרן של רשעים גמורים למיתה והוא היה רוצה למות ופירש הרב מוהר"ר יעקב מולכו ז"ל בכ"י במשז"ל על פ' כי באת אלי להזכיר עוני דלפעמים הגם שאחד יהיה צדיק בדורו אבל אם יבא שם צדיק גדול אז מעריכין אותו לגבי צדיק הגדול ויהיה רשע ואפשר שכותבין בספר פ' רשע גמור לערך פ' הצדיק ונמצא דלפעמים הצדיק הוא נזכר בס' רשעים לומר לערך פ' הצדיק זה האיש הוא רשע וא"כ לפעמים היה משה כתוב בספרן של רשעים להעריך הרשעים נגדו וזה היה אומר משה שימחה שמו מאותו ספר וזה עצמו מ"ש מספרן של בינוניים ולפ"ז ניחא דמשה רבינו עליו השלום יהיה בספרן של רשעים גמורים עכ"ל. ולי ההדיוט דבריו דחוקים ונראה דאפשר לישב במ"ש הרב תבואות שור דיש לחקור בהא דאמרו רז"ל דרשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה והרי עין רואה כמה רשעים גמורים דאינם מתים ומאריכין כמה שנים ותירץ דקושטא הוי דלאלתר כתים יהיינו שמסתלקת

חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם
עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר
עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ
וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי
וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה
בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה
פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי

תרגום אונקלוס

לה. וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא. עַל דְּאִשְׁתַּעֲבַדוּ לְעִגְלָא. דַּעֲבַד אַהֲרֹן: א. וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֵיזֵיל סַק מִכָּא. אַתְּ וְעַמָּא. דְּאַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. לְאַרְעָא. דְּקַיֵּימִית. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר. לִבְנָךְ אַתְּנִנַּהּ: ב. וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא. וַאֲתָרֵיךְ. יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי. וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי. חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: ג. לַאֲרַע. עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ. אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ. אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ. דִּלְמָא אֲשֵׁיצֵינָךְ בְּאוֹרְחָא: ד. וּשְׁמַע עַמָּא. יָת פִּתְגָמָא בִישָׁא. הָדֵין וְאִתְאַבַּלוּ. וְלָא שַׁווֹ. גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי: ה. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן

תפסיר הרס"ג

בכ'טאיאהם: (לה) פצדם אללה מן אלקום. עלי מא אצטנעו אלעגל. אלד'י צנעה הרון: (א) פקאל אללה למוסי. אמץ' אצעד מן ההנא. אנת ואלקום. אלד'י אצעדתהם מן מצר. אלי אלבלד. אלד'י אקסמת. לאברהים ויצחק ויעקוב קאילא. לנסלכם אעטיה: (ב) ואבעת' בין ידיך מלכא. אטרד בה אלכנעאניין ואלאמוריין. ואלחתיין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין: (ג) אלי בלד יפיץ' לבנא ועסלא. לאני לא אצעד נורי פי מא בינכם. לאנכם קום צעאב אלרקאב. כלא אפניכם פי אלטריק: (ד) פלמא סמע אלקום. הד'א אלכ'בר אלסו חזנו. ולם יגעל כל אמר זייה עליה: (ה) פקאל אללה למוסי. קל לבני אסראיל אנתם

נוה שלום

ובזה יונח לי. (לה) את העם, מן אלקום את במקום מן וכן רבים. לג (ד) עדיו, זיה, מלבושי כבוד ותכשיטין. (ה) הורד עדיך, אדימו עלי' נזע זיכם, תתמיד בהסרת עדיכם להורות שעדיין לא

חלק הדקדוק

ג) פן אכלך בדרך. נח בפתח קטן תחת פתח גדול ומשפטו אכלך בפתח הכ"ף ודגש הלמ"ד והוקל כמו אחוך שמע לי. (מהרי"ב): ד) ולא שתו.

אבן עזרא

תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה. רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא. על כן ירד אברם מצרימה. כי הוא בדרום. כל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך. ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשה פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש הלמ"ד כי המשפט להיותו כן. כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל. וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין. וכבר פירשתי הגם לחם יוכל תת. כי כמוהו ויצו שחקים ממעל וכבר צוה שחקים וככה זה. ואין צורך לתקון

בעל הטורים

מנשיקות פיהו עולה מאה ואחד הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: (א) העלית. ג' דין ואידך ושמעו מצרים כי העלית בכחך. העלית מן שאול נפשי. מלמד ששקול שעבוד גליות כנגד גיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי: (ד) עדיו. ג' במס'. דין ואידך ולבי עדיו נגאון שמהו. במתג ורסן עדיו לבלום. בשביל שנתנאו בכלי עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתתי להם עשו עגל זהב ע"כ לא שתו איש עדיו ונסתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדין של סוס:

רשב"ם

(ג) פן אכלך. כמו אכלך אוכל אותך. כי ה' אלהיך אש אכלה הוא: (ד) עדיו. מיני תכשיטין. לפי שנהגו אבלות כדכתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. שהרי אמר להן הקב"ה הורד עדיך:

רש"י

פורעניות ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני ה אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ו ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשי ערף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים ז בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. מהר חורב (שבת פח) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע:

רגע

שפתי חכמים

מלאכי ילך לפניך הא זה טובה להם לכ"פ ולא אני ר"ל דזה רעה היה דמתחלה היתה השכינה עצמה עמהם: ה שקאי אלעיל שאמר לך עלה מזה וכו' ולא על דסמיך ליה וגרשתי את הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב וגו': ו שטעם הוא אלעיל שאמר הנה מלאכי ילך לפניך ולמה כי לא אעלה וגו' ולא שסב אל הסמוך לו על לך עלה מזה: ז והא דכתיב ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא דמשמע לאדרבה משום שהוא קשה עורף ראוי שילך השם ביניהם והוא סותר מה שנאמר כאן כבר תיקן רש"י ז"ל שם ואמר כי מלת כי כמקום אם ופי' אם עם קשה עורף הוא וימרה כך וכו' אתה תסלח לעונינו וגו'. הרא"ם:

נחל קדומים

נפשם הקדושה וחיים בעולם הזה ככל הגוים וז"ש רשעים בחייהם קרויים מתים כדאמרינן מה לי קטליה לכולא מה לי קטליה לפלגא עש"ב. ומשה רבינו עליו השלום אמר מחני נא תכף וכדי שלא יהיה כרשעים גמורים דמסתלקת נפשם וחיים בעולם הזה לכן אמר מספרך ס' של רשעים כלומר ממדת ס' של רשעים דדינו לאלתר למיתה ומתקיים בעולם הזה לא כי הוא רוצה למות תכף ואינו רוצה לישאר

חומת אנ"ך

דמי שחוטא אמחנו ביוה"כ ולא עתה: (ד) שני לחת אבנים. לחת אבנים גימ' ישראל כי ישראל והתורה עלו במחשבה וקדמו ולא נברא זה אלא לזה. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י. ואני בעניי נראה לפק"ד לרמוז

מסורת הקריאה

לג (א) העלית, דין הלמ"ד בחירק, עין לעיל ל"ב ז': נשבעתי, הנגינה בבי"ת: (ג) אתה: מלעיל ועין בראשית ג' י"ט: (ד) שתו, מלעיל, ונמסר במס"ג ד' מלעיל וסי' א' ולא שתו, דין, ב' שת שתו השערא (ישעיה כ"ב ז') ג' שתו עלי (תלים ג' ז') ד' מקשים שתו לי (שם ק"מ ו'): (ה) ויאמר ה', חד מן י"ב קדמא ואזלא בספרא, ועין

מרפא לשון

ג) כי לא אעלה בקרבך, לא אסליק שכינתי מבינך. צ"ל האיך תר' נגד פשט המקרא ונר' שטעמו לפי שלא אמר הכ' לא אעלה עמך ואמרו לא אעלה בקרבך ר"ל בקרבך דווקא אבל בקרב מלאך אעלה וב' כוונות יש בלשון זה הא' לטובה שלא יסלק שכינתו מביניהם אלא ישלח מלאכו לפניהם ששמו ית' בקרבו. והב' לרעה שאינם ראוים שתשרה שכינה בקרבם בעצמם והתר' הלך אחר הכוונה הא' לפי שהמשך המקראות הולכים אחריה שכן השיבו משה להקב"ה על זה ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ולפי הפשט היל"ל ואתה אמרת לא תעלה בקרבנו גם מה שהשיב לו הקב"ה פני ילכו והנחתי לך הוא סותר מ"ש לקמן בפ' ה' כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך וזה פירוש נכון וברור וכן אמרו במדרש תנחומא מאמר מסכים לזה יז"ל וידבר ה' אל משה לך עלה מזה זש"ה כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך מהו ממכותיך ארפאך וכו' בלך רד כעס עליו ובלך עלה מזה נתרצה לו ע"כ. למדנו מזה שלא נאמרה פרשה זו אלא לבשורה ונחמה מן הכעס והגזירה שקדמו וא"כ לא יתכן להיות אמרו כי לא אעלה בקרבך כפישוטו

תפסיר הרס"ג

קום צעאב אלרקאב. פלו אני אצעדת נוחי פי מא בינכם. טרפה ואחדה אפניתכם. ואלאן. אדימו עלי בזע זייכם ענכם. חתי אערפכם מא אצנע בכם: (ו) פאדאם בני אסראיל. עלי בזע זייהם מן גבל חריב: (ז) וכאן מוסי. יאכ'ד' אלכ'בא. פיצ'רבה כ'ארג אלעסכר בעידא מנה. ויסמיה מצ'רב אלועיד. וכאן כל מן טלב עלמא מן ענד אללה. יכ'רג אלי מצ'רב אלועיד. אלד'י כ'ארג אלעסכר: (ח) וכאן

אבן עזרא

הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים. והם בגדי תפארת ותכשיטים. כמו הנזמים והטבעות. על דרך ואעדך עדי. כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח. עתיד תחת עבר. על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו. כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים. והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד. כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום:

רמב"ן

(ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיום הכפורים עד שהוקם המשכן לא יותר. שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים. בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום. בראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות. ועשה שם מ' יום אחרים. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד. התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם. וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה. ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל. דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי

שמות לג

יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע
אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ
וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה
מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃
ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה
וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־
מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה כְּצֵאת

תרגום אונקלוס

עַם קְשֵׁי קְדָל. שָׁעָה חֲדָא. אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וְאֲשֵׁיצֵינָךְ. וּכְעַן. אַעְדִּ תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ. גְּלֵי קֳדָמַי מָא אַעֲבֵיד לָךְ: ו. וְאַעְדִּיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יָת תִּקּוּן זֵינְהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב: ז. וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא. וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא. אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא. וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא. וְהָוֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ. נָפֵיק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא. דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ח. וְהָוֵי. כַּד נָפֵיק מֹשֶׁה

תו"א הורד עדיך. ס' הזוהר פ' נח: ויתנצלו בני. שבת פ"ח: ספר

הורב. שבת פט: ומשה יקח. ברכות סג שבת פח סנהדרין קי ס' הזוהר פ' בראשית ופ' בחקותי:

רשב"ם

(ז) יקח. לקח: הרחק. שנוהג בהן כמנודים שלא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

בעל הטורים

(ה) הורד. ג'. הורד עדיך. כאף עננים הורד אותם אל המים בגדעון. על שאמר לשון הורד עדיך היה משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עננים הורד וכמו דהכא היה שכו"ם כתם כמי הורד אותם על המים להפריד עובדי ע"ג שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ג והלינם לבדם: (ז) והיה כל מבקש ה' יצא. מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה:

שפתי חכמים

ח כלומר זה אעשה לכם מיד כלומר לא שמלת ועתה מתחייב ממה שקדם כמו ועתה הנה אשתך קח ולך ועתה שני בניך וגו' כי א"א לפרש כן כי המאמר הקודם הוא לטובתם שעולת המלאך ואינו הולך הוא בעצמו ופסוק ועתה הורד עדיך הוא לפורענות וא"ת הא לעיל כתיב הם עצמן הורידו עדים מעליהם דכתיב ולא שתו איש עדיו עליו וי"ל דלעיל לא הורידו אלא לפי שעה כדרך האבלים אבל הקב"ה אמר להם שיורידו לעולם: ט לא שע"י הורדת עדים ידע מה לעשות להם כמובן מן הכתוב כי אין הורדת העדי סבה שידע מה לעשות להם: י לא שהסירו עדים כעוד שהיו בהר חורב שהרי לא הסירו עדים אלא אחרי מעשה העגל ויחסר שי"ן וכאלו כתיב שמהר חורב. (קל"נ) וא"ת הא ככר כתיב ולא שתו איש עדיו עליו וא"כ למה הוצרך הקב"ה לצוות ועתה הורד וכו' (כחיי) כי מעצמם נמנעו ולא שתו כל עדים עליהם אלא קלת וכשנלטוו מפי השי"ת סלקו כל העדיים לגמרי והפשיטום מהם וע"ש עוד תירוצים אחרים: כ פירוש ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודים לתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה: ל והטעם כדי שיהיו רשאין כל מבקשי ה' לבוא אל האהל ביום השבת כמו בירחו בימי יהושע: מ מריבוי דכל מרבה ליה: נ דק"ל למה כתיב כלאת משה אל

רש"י

(ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו ח מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת אחר העון אני יודע ט מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה י בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. ל' הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה כ לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים ל' אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני השכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מ מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. ל' הווה: כצאת משה. מן המחנה ללכת אל נ האהל:

ענין תוכחת משה את העם

(ה) ועתה הורד עדיך מעליך וגו'. יש מקשים הלא כתיב לעיל ולא שתו איש עדיו עליו. שמעצמם לא שתו עדים עליהם. מהו זה שצוה עליהם הורד עדיך מעליך. וכתב הרב כ"י שהיו כאן שני מיני עדי. האחד הוא שתם עדי כמו חח וכזם טבעת עגיל וכומז שהיו מתקשטים בהם אנשים ונשים. השני הוא אותן הכתרים שנתנו להם בחורב על אמרם נעשה ונשמע [עיין במסכת שבת דף פח]. וכפעם ראשון כששמעו שעבדו לעגל. כדמסיק במסכת שבת וזה שאמר ויתנצלו בני ישראל שנטלו' מלאכי חבלה ולא כתיב וינצלו ד"א ולא שתו כלי זינין כי אמרו לא נלך להלחם כי אם בלכת הקב"ה עמנו והוא אמר הורד עדיך עד שאדע מה אעשה לך כי אלך עמכם: (ז) ומשה יקח את האהל. אלו הכתרים שנטלו מהן וזכה משה ונטלן כדמסיק בטס' שבת והיינו דכתיב אחר ויתנצלו מאותם כתרים קרן אור פניו. וי"א שהוא מלשון אהל לשון אורה כמו בהלו נרו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) ועתה הורד עדיך מעליך. תימה שהרי כבר נאמר ולא שתו איש עדיו עליו וי"ל שלא היה דעתם להניחם אלא לפי שעה וסבורין להחזירן לאחר מכן לכך נאמר הורד עדיך לא כמו שאתם סבורין אלא הורד לגמרי ולא תשובו להחזירם והר' יוסף קרא ז"ל פירש ולא שתו איש עדיו עליו הם בגדים חמודים ונאים שלבשו בשעת מתן תורת כדכתיב ויכבסו שמלותם אבל הורד עדיך הם הכתרי' שנתנו להם בשעה שאמרו נעשה ונשמע ופרקו אותם מלאכי חבלה בשעה

מרפא לשון

שאין כאן ארוכה ומרפא לפי זה כלל וגם מלשון המתרגם הירושלמי בר' שהוא מפורש כי לא אעלה בקרבך ושם אשרה שכינתי בתוכם ומ"ש כי עם קשה ערף אתה הוא טעם לושלחתי לפניך ובזה יבאו על נכון ב' מלות הטעם כי לא אעלה, כי עם קשה ערף שאלו היה כפישוטו היל"ל ולא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף, ובזה נתבאר טעם התר' על נכון ודו"ק. ד) ולא שתו, ולא שוו. ה"ג דלא כנ"א שויאו והטעם כדי להיות התנועות שוות קרא ותר' וכן הורד עדיך, אעד, גרסינן ול"ג אעדי שלא להרבות בתנועות. ואדעה, גלי קדמי. ה"ג ול"ג וגלי. ז) ומשה יקח, נסיב. ה"ג בל' בינוני, וכן בכוליה עניינא וקרא, והיה, יקומו ונצבו, מתר' בל' בנוני וכמ"ש רש"י ז"ל אלא דמתר' ודבר ה' אל משה וממליל דלא

חומת אנ"ך

על דרך להגדיל רוזי רבנות וז"ש בירושלמי סוף ברכות. חד ארכון דשמיה אלכסנדרוס הוה קאים ולאין חד לסטיס א"ל מה שמך א"ל אלכסנדר אמר אלכסנדרוס פנו לאלכסנדר ואמרו שם ומה מי ששמו כשם ב"ו ניצול מי שתולה בטחונו בהקב"ה עאכ"ו הה"ד כל הנקרא בשם ה' ימלט עכ"ד הירושלמי. וידוע מהזהר הקדוש ומכתבי רבינו האר"י ז"ל שם ישראל היכן רומז. וזה רמז שכיפר להם מה שחטאו ונותן להם לאת אבנים בעבור שנקראו ישראל. גם כתבנו במ"א דר"ת עשר ספירות בני' ישראל וא"ש כי לאת אבנים בגימטריא ישראל כי בשם ישראל יתכ"ה לזכותם בכל. גם רמז פסל לך בזכותך. שני לאת אבנים ר"ת אשל בזכות אברהם אשל אברהם. ס"ת יו"ד תם יו"ד רמז ליצחק תם יעקב דבזכות האבות ומשה זכו לזה ולפי האמור לעיל א"ש רמז שכתב רבינו אפרים ז"ל ראה ראיתי את עני עמי ר"ת גימטריא ישראל והרי הוא כמבואר: וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על הלחות הראשונים וכו'. פירשו ז"ל דהראשונים פרח הכתוב מעליהם כמשז"ל ועתה הדברות עצמן שהיו בלחות הראשונים הם עצמן יהיו על אלו וז"ש וכתבתי על הלחות אינו אומר וכתבתי בלחות אלא על הלחות את הדברים אשר היו על הלחו' הראשוני' אותן הדברי'

מסורת הקריאה

לעיל ד' י"א: מה, המ"ם בקמץ כדין לפני אותיות אה"ר: (ז) ונטה,

מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם
וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ
אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃
ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד
עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל
וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם
אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל
וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח
אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה

תרגום אונקלוס

לְמַשְׁכְּנָא. קָיְמִין כָּל עַמָּא.
וּמִתְעַתְּדִין. גְּבַר בִּתְרַע
מַשְׁכְּנֵיהּ. וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי
מֹשֶׁה. עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא:
ט. וַהֲוֵי. כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא. נָחִית עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא. וְקָאֵים בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא. וּמִתְמַלַּל עִם מֹשֶׁה:
י. וְחָזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא. קָאֵים בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא. וְקָיְמִין כָּל עַמָּא
וְסָגְדִין. גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ:
יא. וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
מַמְלַל עִם מַמְלַל. כְּמָא
דִּמְמַלֵּיל גּוּבְרָא עִם חַבְרֵיהּ.
וְתָאֵיב לְמַשְׁרִיתָא.

תו"א וכביטו אחרי. קידושין לג: ודבר ה' אל. ברמז סג עקרים מ"ג פי"א פ' הזהר פ' ואתחנן: ושב אל. ברכות שם:

תפסיר הרס"ג

מוסי אד'י כ'רג אלי' אלכ'בא. יקום גמיע אלקום. וינתצבון. כל אמר ענד באב כ'באיה. וילתפתון ורא מוסי'. אלי דכ'ולה אלי' אלכ'בא: (ט) וכאן מוסי אד'י דכ'ל אלכ'בא. ינזל עמוד אלג'מאם. ויקף עלי' באב אלכ'בא. ויכלם אללה מוסי': (י) פאד'א ראי גמיע אלקום עמוד אלג'מאם. ואקף עלי' באב אלכ'בא. קאמו אגמעין. וסגד כל אמר עלי' באב כ'באיה: (יא) ויכלם אללה מוסי' שפאהא. כמא יכלם אלמר צאחבה. וירגע אלי' אלעסכר. וכאן כ'אדמה. יהושע

נוה שלום

נתרצו לפניו עד שיודיעם. (יא) פנים אל פנים, שפאהא, כמו פה אל פה ע"ל דברים (ה ד) נער, שאבא, אלשאב בערבי משיגדל הנער עד מלאת לו

חלק הדקדוק

ד' בטעם מלעיל. (רי"ב): יא) ושב אל המחנה. תרגום ותאיב ולא ותב כי הוא דבר הוה תמיד. וכל הוה משמש עבר ועתיד וכמו שפירש"י ככה יעשה איוב. ואל תקשה מלשון המקרא דנקט ושב כי הוי"ו שבראש מהפכו לעתיד. ולא כן אתה אומר

אבן עזרא

(ט) והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי. כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו. ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער והוא חיה מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער. וככה דקדוקו ומשרתו

רמב"ן

יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יום הכפורים הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו. אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו. ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד. וזהו וישב משה אל ה'

בעל הטורים

(יא) ידבר איש אל רעהו. בגימטריא שהוא מכיר לו פנים:

רש"י

יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם ם משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד השכינה כמו (במדבר ז) וישמע את הקול ע מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר ביני לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. פ לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר צ עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר ק הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי"ח שרף העגל ודן את החוטאים ובי"ט ר עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי כדבריך ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל

שפתי חכמים

האהל הל"ל כשנכנס משה אל האהל ומפרש דלאחת קאי אליאה שילא מן מחנה ישראל ולא קאי אאהלו של משה: ם כלו' שהוא ל' הווה: ע הדלי"ת בדג"ש ובחירק תחת המ"ם ואינו קרוי מדבר בשו"א תחת המ"ם משום דמדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט אבל מדבר בחיר"ק פתרונו הקול מדבר בינו וכו': פ לא לפתח אהלו של משה כמובן מאיש פתח אהלו שפירושו לפתח אהלו רק בעבור שעמוד ענן שם אמר איש פתח אהלו: צ דאל"כ למה היה שב אל המחנה אחר שדיבר הקב"ה עמו פנים אל פנים והלא במקום שדיבר השם עמו שם היתה דירתו כדכתיב והיה כבא משה האהלה וגו': ק ר"ל מסדר הלמוד מפני שקודם יוה"כ לא היה לו פנאי ללמוד ולא ללמד מפני טרדות העגל ושהתפלל עליהם וקבלת לוחות האחרונות אבל לקיחת האהל היה תיכף אחר מעשה העגל: ר וא"ת והלא בפרשת יתרו ובפרשת עקב כתיב שעלה בי"ח בתמוז. וי"ל משום דבשלהי מס' תענית תירץ אביי על קושיא שהקשה שם תמוז דהאי שתא מלוויי מלייה ורש"י ז"ל כשרולה לפרש החשבון של מ' יום עם לילות לפי מנהג החדשים אחד מלא ואחד חסר שתמוז

ענין תוכחת משה את העם

הדבר הזה שאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך והרי הם כמנודים לשמים ע"כ ויתאבלו ולא שתו איש עדיו. ומדקאמר איש עדיו ולא אמר בני ישראל כמ"ש אחר כך ויתנצלו בני ישראל עדים. ולא אמר מהר חורב ש"מ שמדבר מעדי המיוחד לכל איש ואיש לפי עשרו העשיר ירבה והדל ימעיט וקבלו עליהם תשובה בעבור החטא הנמסך מן העדי. כמ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו'. אבל אותן ב' כתרים שקבלו בחורב מחמת הקדמת נעשה לנשמע. לא פרקו. כי היה נראה להם כפריקת עול תורה. כאלו אמרו אין לנו חלק בתורה ובכתרה. ע"כ נאמר להם שנית ועתה הורד עדיך מעליך. אפילו אותן ב' כתרים תוריד מעליך. ועל זה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. אותו עדי הניתן להם בהר חורב. ואמר כאן בני ישראל. ולא אמר איש עדיו. לפי שכל ישראל היו שוים בו כעשיר והדל:

ויאמר

רבינו בחיי

(י) והשתחוו איש פתח אהלו, לא היו עומדים ומשתחוים מפני עמוד הענן אלא מפני הכבוד השוכן בתוכו, כענין ספר תורה שאין אנו עומדים מפניו ומשתחוים לו מפני המפה והתיק והתפוחים והקלפים אלא מפני התורה הכתובה בהם:

(יא) פנים אל פנים. ע"ד הפשט יתכן לפרש שהוא נמשך למטה והוא דבוק עם כאשר ידבר איש אל רעהו ושעור הכתוב כן ודבר ה' אל משה כאשר ידבר איש אל רעהו פנים אל פנים שאין אמצעי ביניהם כן היה דבור האל יתעלה אם משה בלתי אמצעי. ובאר הכתוב הזה מעלת נבואתו של משה שהיתה בלא אמצעי מה שאין כן בשאר הנביאים:

וע"ד המדרש פנים אל פנים לשון כעס אמר הקב"ה למשה משה לא אמרתי לך כשאני עליהם בכעס אתה ברצון וכשאתה עליהם בכעס אני ברצון, אבל עכשו אני בכעס ואתה בכעס שוב אל המחנה אל תקרי ושב אל המחנה אלא ושוב אל המחנה אם שנינו בכעס מי יקרב את ישראל. ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, א"ר יהושע בן לוי אין אנו יודעים אם השפל הגביה את עצמו או הגבוה השפיל, אלא כביכול גבהותו של עולם הרכין עצמו שנאמר (שמות לד) וירד ה' בענן. ועוד דרשו בברכות בפרק הרואה ושב אל המחנה אמר לו הקב"ה השב האהל אל המחנה ואם לאו הרי יהושע משרתך נער לא ימיש מתוך האהל מתוכם וישמש תחתיך ואע"פ כן לא יצא הדבר לבטלה.

וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא
יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי יב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר
אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא
הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־

חמישי בפסח"

תפסיר הרס"ג

אבן נון שאבא. לא יזול מן אלכ׳בא: (יב) פקאל מוסי׳ ללה. אנת עאלם באנך קלת לי אצעד הולאי אלקום. ואנת פלם תערפני. במן תבעת׳ מעי. ואנת פקד קלת לי אני קד שרפת אסמך. ווגדת

קריאה לשבת הול המועד
דפסח וסוכות

א ראה אתה
ב גם את הדבר
ג פסל
ד ויפסל
ה שמר לך
ו את חג המצות
ז ששת ימים

תרגום אונקלוס

וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ. יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא. לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא: יב. וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ. חֲזִי. דְּאַתְּ. אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין. וְאַתְּ לָא אוֹדַעְתַּנִי. יָת דְּתִשְׁלַח עִמִּי. וְאַתְּ אֲמַרְתְּ. רַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם. וְאַף

תולדות אהרן

ומשרתו. ברכות סס זבחים קיט מנחות לה: סמורף יו.

רשב"ם

(יב) ראה אתה אומר אלי העל. כדכתיב לעיל לך נחה את העם: ואתה לא הודעתני. אלא הנה מלאכי ילך

שפתי חכמים

לעולם חסר אומר כ"ח וכסרולה לפרש החשבון לפי מה שאמרו תמוז דהאי שתא מלויי מלייה אומר כ"ט. הרא"ם. (נח"י) ול"כ דכין תמוז לתמוז נתחלף לו דהא אביי אמר על אותו תמוז של שלוח מרגלים וזהו בשנה שניה ואלו תמוז של העגל הוא בשנה ראשונה ע"ש. א"נ (כ"ל שהוא ר"ת אך נראה) שהעליה היתה כ"ח אבל חשבון של מ' יום לא היה כ"א כ"ט כי יום י"ח לא היה לילו עמו: ש כתב הרא"ם לפי דעתי שיבוש נפל בספרים והי"ל לכתוב ושלחתי לפניך מלאך ונרשתו וכו׳ כי מאמר הנה אנכי שולח וגו׳ קודם מעשה העגל נאמר ואע"פ שפירש"י שם כאן נתבשר שעתידין ישראל לחטוא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך וכו׳ מ"מ מאמר ושלחתי לפניך מלאך שהוא אחר מעשה שעגל הוא העיקר (נח"י) ונ"ל שצ"ל הנה מלאכי ילך לפניך שהוא מוקדם לפסוק ושלחתי לפניך וגם שזה הפסוק קרוב יותר לומר שטעות נפל בספרים ונתחלף בין הנה מלאכי ילך ובין הנה אנכי שולח וכו׳: ת דק"ל דמשמע מן הקרא דידיעת השם למשה לבד הוא בפרטות אבל שאר בני אדם אין ידיעת השם והשגחתו בפרטות אלא בכללות ותלילה זה כי השגחת השם בפרטות על כל ברואיו מקרני ראמים עד ביצי כנים ל"פ בשם.

רש"י

העם וחזן. ונלבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה׳ אל משה שישוב אל המחנה א"ל אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳ ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך ש אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות ת שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ וגם בך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) ואתה לא הודעתני. פירש אתה אמרת הנה מלאכי ילך לפניך ולא די שאין דעתך לילך עמנו אלא אפילו איזהו מלאך שאמרת שילך עמי לא הודעתני אלא סתמא ואין לך אדם בעולם שאין לו מלאך שהולך עמו כד"א כי מלאכיו יצוה לך ואפילו לאליעזר עבד אברהם שלח מלאך כדכתיב הוא ישלח מלאכו לפניך ואתה אמרת וגו׳ ומה טובה תעשה לי על כי מצאתי חן בעיניך. ועתה אם מצאתי חן בעיניך כלומר שהלך אתה בעצמך ובכבודך להודיעני הדרך אשר אלך בה ואדעך פי׳ למען אדע כי אמצא חן בעיניך:

טענות משה אל ה׳

(יב) ויאמר משה אל ה׳ ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו׳. פרשה הזו היא מן הפרשיות הסתומות וכל המפרשים כולם יגאו ללקוט אורות איש איש כפי אשר הורהו שכלו וכל אחד סותר דברי חברו ומרבה עליו אבילות השגות. ע"כ אבא פה בקלור נמרץ רק בהבנה מועטת בהכתובים לפי שלקטתי מהמפרשים ז"ל קוטב דבריהם. ואתחיל בדברי הרב כ"י ז"ל וז"ל לפי שמלינו למעלה ענין כפול כי מתחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך נחה את העם ואח"כ חזר ואמר לך עלה מזה אתה והעם ומלבד הכפל יש כמה שנוים בלשון. מלשון נחה לעלה. בתחלה אמר נחה את העם. ואח"כ אמר אל משה אתה והעם. והוסיף עוד לומר אשר העלית מארץ מצרים. הלא כל הענינים כוכבים והולכים רק על העם היוצאים מן מצרים ומדוע זה אמר בכאן אשר העלית ממצרים. וזולת זה הרבה שנוים בלשון. ובענין שליחת המלאך תחלה אמר הנה מלאכי ילך לפניך ואח"כ אמר ושלחתי לפניך מלאך. מהכרח כל הדקדוקים הללו קרוב לשמוע כי במעשה העגל היה הערב רב מקור אל החטא וישראל נמשכו אחריהם. ומשה בתפלתו עשה ב׳ חלוקות. התפלל תחלה על בני ישראל שלא היתה אשמתם כל כך גדולה ואח"כ התפלל גם בעד הערב רב. ולעומת זה כשנעתר לו הקב"ה נעתר תחלה על בני ישראל לבלתי השחיתם ועליהם אמר ועתה לך נחה את העם. כי לשון נחה מורה שינחם בטובה ונחת. וקראם העם דרך קנס לפי שנתפתו׳ אל הערב רב. ואמר אל אשר דברתי לך כי רצה הקב"ה לקיים שבועתו כמשה שאמר ואעשה אותך לגוי גדול והיינו ליתן הארץ לזרעו של משה כאלו דבר לקיים הבטחתו למשה. ועכשיו חזר ואמר כי אותו יעוד שדברתי לעשות לך הנני מחזירו לישראל. וז"ש אל אשר דברתי לך [או יאמר אל הארץ אשר דברתי לך מכבר. והיא ארץ הכנעני]. ולפי שכל מלאכי רחמים של מעלה כבר המה מוכנים מימות האבות לשמור בדרך את זרע אברהם יצחק יעקב. ע"כ אמר הנה מלאכי ילך לפניך. אין צורך לשלוח מלאך אחר כי כבר יש מלאך מוכן לכך. ועל ישראל אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו׳ להפרע מהם מעט מעט. אבל על הערב רב אמר ויגוף ה׳ את העם על אשר עשו את העגל. כי כבר אמרנו שישראל לא ידעו ולא התכונו בתחבולות הערב רב כדאיתא במדרש. ואח"כ ניחם ה׳ על הרעה גם על הערב רב. ואמר לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים כי ידוע שמשה לא נמלך בגבורה ומעצמו העלם משה ממצרים. ולא הזכיר לשון נחה המורה על טובה ונחת אלא עלה מזה אתה והעם. ר"ל אתה עלה והעלה גם אותם בעל כרחם. יען כי המה בוחרים תמיד לשוב למקורם מצרימה. ואמר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו׳. לא אמר סתם לאבותם כי הערב רב לא מזרעם המה. ומה שאמר אשר נשבעתי וגו׳ לומר לך אע"פ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה והמה לא מזרעם ואם"כ אין אני חייב להביאם אל הארץ מלד השבועה וברית אבות. מ"מ אביאם שמה לכבודך מאחר שאתה קבלת אותם כמ"ש אשר העלית וגו׳ ושלחתי מלאך לפניך כי אין להם מלאכים מוכנים מימי אבותם. ע"כ אני צריך לצוות עליהם מלאך שישמרם בדרך או מלאך אחר או לצוות עליהם לזה המלאך ההולך בעבור ישראל. ומ"ש כי לא אעלה בקרבך וגו׳ היינו בעבור הערב רב כי עם קשה עורף הוא ע"כ איני רוצה לילך בקרבך כי המה סבה שלא אלך בעצמי גם עמך ועם ישראל. וע"ז השיב משה ויאמר משה אל ה׳ ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה. על הערב רב שאנכי אהיה המעלה אותם. לא כדרך שאמנית על ישראל. שעל ישראל אמרת אעלה אתכם מעני מצרים. שאתה בעצמך תעלה אותם. ועל הערב רב תלית ההעלאה בי שאנכי אעלם. לומר כשם שהעלית אותם מארץ מצרים מדעתך כך העל אותם מזה. כמ"ש לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו׳ לומר כשם שהעליתם ממצרים כך תעלם מזה

נוה שלום

שלשים שנה, (יב) ראה אתה. אנת עאלם, אתה יודע שאתה אמרת לי העל וכו׳ ותבא הידיעה בלשון ראייה במקומות רבים ע"ל בראשית (א ד)

אבן עֶזרא

יהושע בן נון שירות נער: (יב) ויאמר משה. ראה. כאומר ראה הצרה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך. כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך

רמב"ן

והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ועתה לך נחה את העם. והחל בהם הנגף וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים. אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם. ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר והיה כל מבקש ה׳. טעם שיהיה כל מבקש ה׳ יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיום הכפורים עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר. קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה

מסורת הקריאה

המתג בנו"ן: וקרא, מלעיל: (יב) העל, מלעיל, ונמסר עליו כולם מלעיל במ"ב וסי׳ רבשקה (מ"ב י"ח כ"ז) סנבלט (נחמיה ב׳ י"ט), והטעם פשוט כי כולם המה ציווי מבנין הפעיל, והב׳ שהם מלרע המה מלות והה"א שבהם היא ה"א השאלה ובאה בפתח כמשפט לפני אות

רבינו בחיי

וע"ד הקבלה דבור ה׳ אל משה פנים אל פנים כמו (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו ואיננו כמו (דברים ה) פנים בפנים דבר ה׳ עמכם כי זה בהשגתם של ישראל שהיתה מראה בתוך מראה כענין שכתוב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה ה׳, וזה מבואר: ומשרתו יהושע בן נון נער, כל ימותיו של יהושע היו ק"י שנים, מ׳ שנה שהלכו במדבר, וי"ד שנה בארץ ז׳ שנים שכבשו ושבע שחלקו. א"כ בן נ"ו שנה היה ואיך יקראנו הכתוב נער אבל ענין נער משרת כי האדון נקרא איש והמשרת יקרא נער וכן יבאר הכתוב (מגילה ב) נערי המלך משרתיו כי מלת משרתיו באור לנערים: (יג) הודעני נא את דרכך. ע"ד הפשט דרכיך מדותיך כי דרכי הש"י הם מדותיו, וכן באר דוד ע"ה (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה. והזכיר המדות מיד רחום וחנון ארך אפים ורב חסד. והנה משה בקש הודעת הש"ת מתוך דרכיו ומדותיו כלומר מתוך דרכי פעולותיו, והשיב לו הש"י על זאת אני אעביר כל טובי על פניך. ומשה בקש שתי שאלות האחד אפשרית והיא הודיעני נא את דרכך והשנית נמנעת והיא הראני נא את כבודך. ועל שאלת הראני נא השיב לו:

תרגים אונקלוס

אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמָי׃ יג. וּכְעַן. אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ. הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אֹרַח טוּבָךְ. וְאִדַּע רַחֲמָךְ. בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ. וּגְלֵי קֳדָמָךְ. אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ יד. וַאֲמַר. שְׁכִינְתִּי תְּהָךְ וַאֲנִיחַ לָךְ׃ טו. וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי.

תו״א הודיעני נא. ברכות ז עקידה שער ע עקרים מ״ב פל״ב: פני ילכו. ברכות שם: אם אין פניך. סנהדרין לח:

מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ

תפסיר הרס״ג

חצ׳אא ענדי: (יג) ואלאן. אן וגדת חצ׳אא ענדך. ערפני סירך. חתי אערף בך. לקבל אן אגד חצ׳אא ענדך. ואנצ׳ר לשעבך הד׳ה אלאמה: (יד) קאל לה. נורי יסיר מעך אלי׳ אן אקרך: (טו) קאל. אן לם יסיר נורך מענא מן אלאן.

נוה שלום

(יג) וראה את עמך ואנט׳ר לשעבך ענינו ותחוס על עמך וכו׳. (יד) פני ילכו, נורי יסיר מעך, אורי ילך עמך עד שאניח לך. (טו) אם אין, אן לם יסיר נורך, אם מעתה אין אורך הולך.

אבן עזרא

כאשר ידעתני: (יד) אמר הגאון פני. חמתי. כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים. ולפי דעתי כי פי׳ פני אני בעצמי. כמו ופניך הולכים בקרב:

רשב״ם

לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך: (יג) הודיעני נא את דרכך. אתה בעצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראני דרכך ואני אלך אחריך: (יד) פני ילכו. אני בעצמי אלך כמו שבקשת כדכתיב ופניך הולכים בקרב: והנחותי לך. אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך מסביב כדכתיב עד אשר יניח ה׳ לאחיכם ככם. והיה בהניח ה׳ אלהיך לך מכל אויביך וגו׳. והמפרש והניחותי לך הנחת רוח אעשה. כמו שאעשה בקשתך שטות הוא. וכי כל דברים שהיה הקב״ה מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך והלא ייתור לשון חכמה: (טו) אם אין פניך וגו׳. כלומר שאם אין אתה בא עמנו:

רש״י

יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן א בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן ב למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמולך מה היא מציאת חן ג שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר ד כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה ה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז) ואני לייסב המקראו׳ על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב יז) ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ ו כי על ידי מלאך אל

שפתי חכמים

אכת מסיבות וכו׳: א דק״ל דבפסוק משמע שהיה ספק למשה אי אמר הקב״ה שמצא חן בעיניו והא אמר משה מתחלה להקב״ה איך שאמר אליו מצאת חן בעיני. לכ״פ אם אמת הוא שמצאתי חן דלמא מה שאמרת מצאת חן בעיני מצחק היית כי כדרך בני אדם: ב דאם לא כן מה ענין זאת הבקשה כאן: ג פי׳ והוא דבוק עם הודיעני נא את דרכך כלומר הודיעני מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך אז אדע מציאת חן שמצאתי בעיניך מה הוא: ד כלומר למען אכיר ואדע התועל׳ של מציאת החן מה הוא ובזה אדע מדת תגמולך למציאת החן שמצאתי בעיניך: ה פי׳ כמו שאני מבקש שתודיעני מה שכר אתה נותן לי במציאת החן אשר מצאתי בעיניך כך אני מבקש ג״כ שתודיעני מה שכר תתן לי בהנהגת העם הזה אשר אני מנהיג אותם דאל״כ מה ענין זה לכאן וכו׳. הרא״ם: ו אע״ג שכבר נתרצה הקב״ה לו באמרו פני ילכו מ״מ רצה להודיע לו חבתן של ישראל בהליכתו עמהם ואמר שאם א״ו לא היה מתרצה ללכת עמהם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) ויאמר אליו. תימה מאי קאמר והלא כבר נתרצה לו כדכתיב ויאמר פני ילכו. ועוד מאי קאמר משה אחר כן ובמה יודע הלא בלכתך עמנו והלא נתרצה ללכת עמהם י״ל דה״ק הקדוש ברוך הוא והניחותי לך לך אניח ולא להם ליהנות מזיו שכינתי ועל זה אמר משה אם אין פניך הולכים שיהו כלם כמותי אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה וגומר פירש אם תלך עמי ועם עמך כראשונה בזאת ידעתי כי מצאתי חן בעיניך ויאמר ה׳ אל משה וגו׳ פירש שאלך עמכם כבתחלה ד״א פני ילכו כעסי ילך מעלי והוא כמו ונתתי פני ומאחר שילך כעסי מעלי אז והניחותי לך אך לא מיד. ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו׳ כי לא אזוז מכאן עד שתלך עמנו ויאמר גם את הדבר הזה וגו׳ ואתה לא הודעתני בתחלה אמרת ושלחתי לפניך מלאך ולבסוף אמרת הורד עדיך ועדיין לא גלית דעתך אם לילך עמנו אם לשלוח מלאך מפני שהורידו עדים במצותיך ואתה אמרת ידעתיך בשם שתודיע לי בשם את אשר תשלח עמי ומשה היה ירא להתפלל לשם שילך עמהם לפי שאמר לו פן אכלך בדרך ולכך אמר הודיעני נא את דרכיך אמר אשאל לפניו יודיעני מדותיו ולפי מדותיו אדע אם טוב לנו שילך עמנו אם לאו לפי שלא היה יודע לבחור אי זה טוב להם ואמר לו הקב״ה פני ילכו אני אלך כי זה טוב להם והוא כמו ופניך הולכים בקרב והניחותי לך ממה שהיה לבך נוקפך אי זה תבחר אף על פי שעדיין היה ירא משה ממה שאמר פן אכלך מ״מ ידע כי הוא הטוב כי כבוד הוא לישראל שילך הקב״ה עמהם מה שאינו עושה לשאר אומות ועל זה אמר אם אין פניך הולכים וגו׳

טענות משה אל ה׳

מזה. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אמרת ושלחתי מלאך לפניך. ולא הודעתני איזה מלאך תשלח עמי. כי בזה שתשלח מלאך לפני. לא נבדלו בזה עדיין משאר האומות. כי כל אומה יש לה שר ומלאך במרום. והיה לך לחוס על כבודך מאחר שעל פי יצאו ממצרים ונתדבקו בך היה לך להבדילם מכל העמים ולילך בעצמך בקרבם. ואף אם תאמר שיש טעם בדבר מה שאמרת כי לא אעלה בקרבך וגו׳. מ״מ היה לך להודיעני שלוחך. המלאך המיוחד אלנך. ילך עמי. ושלוחך הוא רחם ורחמין לכל שרי האומות. לפחות מלאך כזה ילך עמי. ואתה אמרת אלי ידעתיך בשם. שיתגדל שמי בעולם. וגם אמרת אלי מצאת חן בעיני. ואיזה שם ואיזה מציאות חן מצאתי בעיניך אם אלך עמהם כמנהיג פשוט כמו לכל האומות. והמלאך יהיה שר כשרי כל האומות:

(יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך. אם נכון הדבר כי מצאתי חן בעיניך. הודיעני נא את דרכיך. מה שאתה צריך להודיע להמלאך. הודיענו אותם הדברים ולא יהיו בינינו מלאך ממוצע. רק מפיך תדבר אלי את כל אשר תרצה לצוות. ואנכי אנהיג אותם כאחד מלכא המרום. ואדעך. ואנכי בעצמי אדע את עצמותך. למען אמצא חן בעיניך על להבא עוד יותר ויותר מאשר עד עתה. וראה כי עמך הגוי הזה. ר״ל אפילו הגוי הזה שהם הערב רב ג״כ עמך המה. ורוצים לעבדך באמת. ולא יעשו עוד כאשר עשו עד כה. ע״כ אין מהיושר להפרידם מקהל ישראל. רק הקהל חוקה אחת לכם:

(יד) ויאמר פני ילכו והניחותי לך. והקב״ה השיבו לע״ע לא הלך כעסי ממני לגמרי. וכאשר יעבור זעמי מכל וכל אז אנכי בעצמי אנחם אותך. לא ע״י שלוחי:

(טו) ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. וכאשר שמע משה כי זעמו של הקב״ה לא הלך מאתו לגמרי ענה ואמר כל זמן שפניך של זעם לא הלך מאתך. אין רצוני שנזוז מכאן. טוב לנו שנתמהמה פה ואתה תמוה אותנו בתשובה ותרעה

רמב״ן

בלילה. ולאחר מ׳ יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ׳ יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ. הכרית ע״ז מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר לו הקב״ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע״ז. והקב״ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר. וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה ע״כ דברי אגדה זו ואחר כך יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי״ח בתמוז עד סוף ארבעים ומיום הכפורים אד אחד בניסן. אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה׳ כבראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו׳ וכתיב ואתנפל לפני ה׳ את ארבעי׳ היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם:

מרפא לשון

כרש״י ז״ל וכמ״ש היא״ר ז״ל. יג) ואדעך, ואדע רחמך. תר׳ ואדעך כמו ואדע חנך שר״ל אדע שקיימת לי מה שהבטחתני בכי מצאת

רבינו בחיי

הקב״ה לא תוכל לראות את פני. ועל שתים אלה הזכיר שלמה בחכמתו (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר. באר כי ידיעת הש״י על שני חלקים החלק האחד נמנע וזהו שאמר כבוד אלהים הסתר דבר. והחלק השני אפשר ויכול אדם לחקור עליו וזהו וכבוד חכמים חקור דבר כלומר חקירת מלכותו מצד פעולותיו וכן אמר הנביא ע״ה (ירמיה ח) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה׳ עשה חסד ומשפט וצדקה בארץ. באר כי ידיעת הש״י היא ידיעת מדותיו שיכיר אדם חכמתו איך ינהיג בהם עולמו, זה שאה״כ כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ וגו׳ שהרי אין תחבולה בעולם להכיר אותו יתעלה מצד עצם כבודו רק מצד פעולותיו לפי שהוא רחוק מכל רחוק מצד עצם כבודו והוא קרוב מכל קרוב מצד דרכיו ופעולותיו. והמשל בזה מהשמש כי אם יבקש להשיגו מצד פעולותיו כלומר זריחתו ואורו המאיר לארץ ולדרים עליה אז יעמוד על מציאותו וישתמש לאורו ויגיע אל הענין המבוקש ממנו ואם יטרח שישיגנו מצד עגולו ושיכוין להביט בעיניו אל עין השמש תכהינה עיניו

הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה | יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ

* שישי בספרדי

תפסיר הרס"ג

פלא תצעדנא מן ההני: (טז) ובמא ד'א יערף אלאן. אן קד וגדת חצ'אא ענדך אנא וקומך. אלא במסיר נורך מענא (נ"י מן אלאן). פנבין אנא וקומך. מן גמיע אלקום. אלד'י עלי' וגה אלארץ': (יז) פקאל אללה למוסי'. הד'א אלאמר אלד'י סאלתה אצנעה איצ'א. לאנך קד וגדת חצ'אא ענדי. ושרפת אסמך: (יח) קאל. אוריני נורך איצ'א: (יט) קאל. אנא אמר גמיע נורי בחצ'רתך.

נוה שלום

עמנו אל תעלנו מזה וכו'. (יו) הלא בלכתך עמנו, אלא במסיר נורך, אלא אם מעתה אורך הולך עמנו, זוהי נוסחת תרגום פסוקים אלו בכל ספרי תימן, אולם הראב"ע אמר שהגאון תרגם פני חמתי עוד כתב משם הגאון שה' אמר למשה העל את העם מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם, ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה, ודברים אלו מעמידים גרסתו והיא דרך תיב"ע. והנה הגאון בספר האמו"ד אמר שהמלה פנים תבא בשיתוף על הכעס או על הרצון וכמו שתרגם בסמוך לא תוכל לראות את פני, נורי. וזה א"א לתרץ בלשון אחר ולכן טוב להחזיק בנוסחא שלפנינו המוסמכת כת"א ודעת

חלק הדקדוק

בתרגום כי דרכו לפרש: (טז) מכל,

אבן עזרא

(טז) ונפלינו. מגזרת והפלה ה'. מבעלי הה"א: (יח) כבודך. כמו עצמך. כי כן כתוב בעבור כבודי (וכו'). עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם ה'. ובני אדם הם הנקראים לעבד ה' על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקרא בשם ה' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ. כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים. אם שוב ישיבני ה': ופי' וחי. כמו ויחיה. כי מיד ימות. כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו. גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ואף כי השם הנכבד ויש אומרי' לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון. ואחרים אומרים פי' מלת לא ישרת בעבור אחר. וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים: (כא) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר. ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור. כי כן כתוב ושמתיך. לא שיכנס הוא מעצמו. ועתה אזכיר

תרגום אונקלוס

אִם לֵית שְׁכִינְתָךְ מְהַלְּכָא בֵּינַנָא. לָא תַסְּקִנַּנָא מִכָּא: טז. וּבְמָא יִתְיְדַע הָכָא. אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ. הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִינְתָךְ עִמַּנָא. וְיִתְעַבְדָן לַנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ. מִשּׁוּנֵי מִכָּל עַמָּא. דְּעַל אַפֵּי אַרְעָא: יז. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. אַף יָת פִּתְגָמָא הָדֵין. דְּמַלֵּילְתָּא אֶעֱבֵיד. אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי. וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם: יח. וַאֲמַר. אַחְזִינִי (י"נ אַחֲזֵינִי) כְּעַן יָת יְקָרָךְ: יט. וַאֲמַר. אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ.

תו"א ובמה יודע. בתרא טו: ונפלינו אני. ברכות ז בתרא טו ערכים מ"ג פ"ב:

רשב"ם

(טז) ובמה יודע איפוא וגו'. ונפלינו אני ועמך וגו'. תחלת בקשה אחרת היא. עוד אני מבקש ממך שיופלא ויובדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעין לדברי. וגם עמך יהיה נפלא במה שתלך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת. אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר וזהו קירון פנים שכתוב בו לפנינו נגד כל עמך אעשה נפלאות. הכל כמו *שמפורש שם: (יח) הראני נא את כבודך. תמה על עצמך היאך מלאו לבו למשה רבינו ליהנות מזיו השכינה והלא הכתוב משבחו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ח"ו לא נתכוון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הקב"ה על קירון שלו ונפלינו אני ועמך. ועל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר הראני נא את כבודך.

שפתי חכמים

לא היו עולים משם עד שימותו הם ובניהם וכל אשר להם: ז דעת רש"י שבקשת ונפלינו וגו' אינה מענין הבקשה הראשונה שהוא מידיעת השכר מציאת החן ושכר הנהגת העם כי זאת הבקשה היא שלא ישרה שכינתו בעכו"ם אלא בישראל: ח דאל"כ אין ענין לבקשה זאת כאן: ט (רא"ם) מכל זה משמע שבלאו בקשתו היה צריך להראותו וללמדו סדר התפלה שאני אעביר כל טובי וכו' ואינה תשובה לבקשתו שהוא ראיית הכבוד לזה אמר שבלא"ה היה צריך ללמדו סדר התפלה מפני שנראה מדברי משה שאם תמה כו' ח"ו מפני שאמר זכור לאברהם וגו' לכן צריך אני ללמדך סדר תפלה לכל שואל שבו תקובל שאלתו

רש"י

תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד"א אני שואל ממך ז שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על ע"א אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד) ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא וגו'. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים ח והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל ט הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה צפון במערה. וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה יז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות

טענות משה אל ה'

וחרטה על כל מה שחטאנו לפניך ואז יתגלגלו רחמיך עלינו ונהיה לפניך כבראשונה ותלך אתה בכבודך בינינו ויטב לנו: (טז) ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך. אני ועמך הלא בלכתך עמנו אתה בכבודך כי בעת תנהגנו למעלה מדרך הטבע ע"י נסים ונפלאות. ובזה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. כי כולם מתנהגים ע"פ דרך טבע ואנחנו נתנהג למעלה מדרך הטבע: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. מחמת שראה משה כי עת רצון הוא לה' לעשות ככל חפצו ע"כ הרחיב פיו לשאול דבר שהוא גבוה מעל גבוה ובקש לראות עצמותו ית' וקרא עצמותו ית' בשם כבוד. וה' ענהו כאדם האומר לחברו אתן לך כל רכוש וכל אשר לי. רק הדבר שאתה שואל לא אוכל ליתן לך. וכה אמר לו ה': (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. ר"ל את כל טובי אתן לך. וקראתי בשם ה' לפניך. ואקרא לפניך את שמי ה'. שהוא המורה על רחמים גמורים. גם כל עניני רחמנות שלי אתן לך. וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. כלומר

דעת זקנים מבעלי התוספות

ונפלינו וגו'. ועדיין לא נתיישבה דעתו על מה שאמר פן אכלך אמר לו הקב"ה גם את הדבר הזה וגו' שאודיעך מדותי שאז תתישב דעתך וכיון שראה שעת רצון היה הוסיף לשאול ואמר הראני נא וגו' כלומר רוצה אני לשמוע ולראות ויאמ' אני אעביר כל טובי ואודיעך מדת טובתי אעביר לשון ויעבירו קול במחנה. וקראתי בשם ה' לפניך לפי שאמר ואדעך בשם וכן אעשה שאקרא לפניך ה' ובאותו שם אודיעך שאלך עמך:

מרפא לשון

חן בעיני דכפישוטו לא יתכן כמ"ש החכם אלו ידעתיו הייתיו. יז) ונפלינו מכל העם, משוני מכל עמא. ה"ג דלא כנ"א משונן דמשמע שעשה לישראל נפלאות לבדם כדי שיהיו משונים מהאומות ולאומות לא יעשה נפלאות כלל ולכן צ"ל משוני בל' זכר כלפי העם.

מסורת הקריאה

הגרון: בשם, הבי"ת רפויה: (טז) אני ועמך, ב' בפסוק הראשון המ"ם בסגול והשני המ"ם בשוא, ונמסר עליו ב' פסוקים אית בהון ועמך ועמך, וסי' א' דין, ב' ובעת ההיא יעמד מיכאל (דניאל י"ב א'): (יז) ואדעך, הוי"ו בקמץ: (יט) ורחמתי, הרי"ש במתג: (כ) יראני,

חומת אנ"ך

עלמן שפרחו עתה אשימם דונרו"ת והיו למאורו' בשתים זו: (יח) כי בחדש האביב יצאת ממצרים. כבר פירשנו בעניותנו בש"א ועתה אוסיף כפך בס"ד בחדש גימטריא שדי הרומז ליסוד שהיו גדורים בערוות ובזכות זה היתה גאולה. האביב. ה' רומז לשכינה כי בעבור השכינה שהשלימה החשבון יצאו. א"כ שהגאולה היתה מלדם כמ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל. אב גימטריא ג' תלת סמכי קשוט אבהן דעלמא. י"ב י"ב שבטים דאהנו זכותיהו למהר הגאולה. יצאת גימטריא תק"א רמז לתק"א מכות שהוכו המצריים ונפקי מסטרא דיובלא שהיא בינה כי אשר רומז לבינה גימ' תק"א בזכות שני חיי אבות עם הכולל תק"ב שעבדו את ה':

רבינו בחיי

ולא יהנה מהשמש. כן יקרה בהשגת הש"י מצד פעולותיו כלומר

וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי
אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת
אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי
וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר
כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר
וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃

תרגום אונקלוס

וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַייָ קֳדָמָךְ. וְאֵחוֹן לְמַן דַאֲחוֹן. וְאֲרַחֵים עַל מַן דַאֲרַחֵים:
כ. וַאֲמַר לָא תִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִי. אֲרֵי. לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיֵים:
כא. וַאֲמַר יְיָ. הָא אֲתַר מְתוּקָן קֳדָמָי. וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא:
כב. וִיהֵי בְמִעְבַּר יְקָרִי. וַאֲשַׁוֵינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא. וְאֲגֵין בְּמֵימְרִי. עֲלָךְ עַד דְאֶעְבַּר:

תו"א וחנותי את. ברכות שם: כי לא יראני. מגילה יט יבמות מט:

תפסיר הרס"ג

ואנאדי באסם אללה בין ידיך. וארוף מן ארוף. וארחם מן ארחם: (כ) קאל. לא תטיק אן תרא נורי. לאנה לא יראה אנסאן פיחיא: (כא) קאל אללה. הוד'י ענדי מוצ'ע. אנתצב עלי אלצואן: (כב) פאד'א מר בך נורי. צ'יירתך פי נקיר אלצואן. וצ'ללת בסחאבי.

נוה שלום

רוב המפרשים (יט) טובי. (כ) פני (כב) כבדי, הכל תרגם נורי. אור שכינתי. ושכתי, וט'ללת, לשון סוכה כפי בסחאבי, בענני כמו על כפים כסה אור, עיין איוב (לו לב). עד עברי, חתי

בעל הטורים

(יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך. בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח ציבור:

רשב"ם

בכריתות ברית על מה שהבטחתני כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע. וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וסמיך ליה ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להקב"ה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית כדכתיב ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו'. וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגומר כי נורא הוא כדכתיב ויראו מגשת אליו: (יט) וחנותי את אשר אחון וגו'. ושם אפרש לך את מידותי:

רש"י

הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי י לא כלים: וחנתי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה כ לחון: ורחמתי. את שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה א"ל הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד ל יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תוזק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבור כבודי. כשאעבור מ לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל) יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. נ כריית הצור: ושכתי כפי. (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי ם כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ע ממש:

שפתי חכמים

ומאותו הסדר תוכל גמי להשיג בקשת ראיית הכבוד במה שאראה אותך והיא ראיית אחוריים הוא קשר של תפילין ולא ראיית הפנים כי לא יראני האדם וחי: י פי' משמע זכות אבות יש לחוש שמא תכלה: כ לא כמו שמובן מן הכ' שאחון לאותן שאחון וארחם לאותן שארחם כי אותו שחננו השם אינו צריך עוד חינון ואותו שמרחם עליו אין צריך עוד רחמים רק עתים אענה ועתים לא אענה וכו': ל הודיע לנו שהמקרא קצר והיה ראוי לכתוב בהר ומפני שהחסרון ראוי שיהיה בכח המאמר אשר בהר אמר אשר אני מדבר עמך תמיד כלומר ומסתמא המקום ההוא בהר מכיון ששם הדיבור תמיד ולפי שמלת אתי מורה עמי לא בהר אמר יש מקום מוכן לצרכך שהוא בכח מלת אתי: מ ומלת כבודי מורה על עצמו והראיה על זה שהרי אחרי זה כתיב עד עברי במקום עד עבור כבודי: נ פי' חקיקת הצור מל' כי יכרה: ם זה התרגום של ושכותי כפי: ע אלא כמאמרו יכול

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו'. אודיעך מדותי כיצד אני חונן ומרחם אך ממה שאמרת הראיני נא לא תוכל לראות פני באספקלריא המאירה כי לא יראני וגו': (כא) הנה מקום אתי ונצבת על הצור. מצאתי בשוחר טוב אמר רבי חנינא למה נקרא שמו של הקב"ה מקום בד"א אל המקום לפי שהוא מקומו של עולם ועדיין איני יודע אי מקומו טפל אלא כשהוא אומר הנה מקום אתי הוי אומר מקום טפל לו: (כב) והיה בעבור כבודי. מדותי ושמתיך בנקרת הצור כדי שלא תרא' בכבודי ושכותי כפי ענן שלי כמו נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים כלו' אהיה ענן לפניך כדי שלא תראה והסירותי את כפי וגו' כאדם שרואה חבירו מאחוריו ואינו יכול להתבונן בו. ויקרא בשם ה' הודיעו בשם שילך עמו:

טענות משה אל ה'

כלומר גם על אחרים אחון וארחם בזכותך ובשבילך. וגם את כבודי והוא עצמותי הייתי מראה לך אבל המניעה מלדך תהיה כי לא תוכל לראות את פני. ואם תראה פני כזו הרגע שתראה פני תצא נשמתך מגופך ותמות. כי לא יראני האדם ומי אחרי רואו אותי. ואין רצוני שתמות עתה: (כא) ויאמר ה' הנה מקום אתי וגו'. הקב"ה אמר למשה הנה יש מקום אחד המיוחד לי לבדי. ונצבת על הצור. ומסתמא תרצה להתיצב על הצור בכדי לראות היטב כל מה שתוכל לראות: (כב) והיה בעבור כבודי. במקום זה. ושמתיך בנקרת הצור. בעל כרחך. ועוד זאת אעשה ושכותי כפי עליך. אסכך עליך בענני שלא תוכל לראות עצמותי. עד עברי משם. ואח"כ והסירותי את כפי. אסיר ענני מעל פניך. וראית את אחורי. הראיה הזאת היא ראיה שכלית. כמו ולבי ראה הרבה חכמה. ר"ל תבין בשכלך שכבודי היה פה במקום זה. כי תרגיש בקדושת מקום זה אשר הוא נורא מאד אף אחרי עברי. יען שהיית במקום זה. ואיש אחר חוץ ממך לא יוכל עמוד במקום זה מרוב קדושתו. רק ופני לא יראו לשום אדם בעולם:

והסירותי

אבן עזרא

כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו. ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך. אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו. והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל. על כן השיב משה אם אין פניך הולכים אם הגוי הזה שהזכיר למעלה. וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני. ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ה' בקרבנו. הפך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי. וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים. על כן ויראו את אלהי ישראל. גם ואראה את ה'. וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית אחורי. ובמקום אחר ותמונת ה' יביט. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור. והמשל פני השמש. והאחורים הנשאר מהאור התדבק באחד ואין צורך לכל זאת. ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה. ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה. ושם כתוב ויאמר ה'. וככה וה' הולך לפניהם יומם. כי השליח ידבר על לשון השולח. וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם. והעצם הוא הכבוד. וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים. על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש. וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי. באמת יהיה כמספר השם. גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת. גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם. ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה. יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם. וכאשר תכפול בחצי השם הראשון על החצי. אז תמצא מרובעי הנפרדים. ובהסרך מרובע הראשון ממרובע השנים. אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני. ואם תחסר מרובע השנים ממרובע השלשה. אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי. וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד. ואין לו צורך לאחר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל. וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא

רבינו בחיי

מצד חכמתו ומצד יכלתו בכל ברואיו נשכיל ונבין ענינו ואז יאיר שכלנו, אבל כאשר נטריח בעצם כבודו שנמשיל אותו ונדמהו במחשבתנו הלא אנו מעורים עיני שכלנו מהשיג בו שום דבר ועל זה נאמר כבוד אלהים הסתר דבר. וע"ד השכל הודיעני נא את דרכיך תאריך כלומר פעולותיך והם הנמצאות שבבראשית שהוא יתברך מתואר בהם כי בהם ידענו האדם וזהו שאמר ואדעך והיודע אותו יתעלה הוא המוצא החן זהו שאמר למען אמצא חן בעיניך, ובכלל תאריו שהם פעולותיו הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה בעולם והם המדות הטובות שהזכיר לו הבורא יתעלה, ולכך אמר וראה כי עמך הגוי הזה כלומר שאני צריך להנהיגם בפעולות אלו בהם בדרך פעולותיך והשיב לו פני ילכו מלשון כעס כענין (ש"א א) ופניה לא היו לה עוד.

תפסיר הרס"ג

עליך חתי יגוז אולה: (כג) ת'ם אזיל סחאבי. חתי תנצ'ר אואכ'ר נורי. ואואילה לם תרא: (א) ת'ם קאל אללה למוסי". אנחת לוחי גוהר כאלאוולין. חתי אכתב עליהמא. גמיע אלכלאם. אלד"י כאן. עלי" אללוחין אלאוולין אלד"י כסרתהמא: (ב) וכן מסתעדא לאלג'דאה. ואצעד פי אלג'דאה אלי" גבל סיני. וקף לי ת'ם עלי" ראס אלגבל: (ג) ואנסאן לא יצעד מעך. ולא ירא אנסאן פי שיי מן אלגבל. חתי אלג'נם ואלבקר לא ירעון. ממא יליה: (ד) פנחת לוחי גוהר כאלאוולין. ואדלג מוסי" באלג'דאה וצעד אלי גבל סיני. כמא אמרה אללה. ואכ'ד' מעה לוחי אלגוהר: (ה) פתגלא אללה באלג'מאם. ואוקף נורה מעה הנאך.

קריאה ליום ה דפסח

א פסל
ב ויפסל
ג שמר לך

נוה שלום

יגוז אולה, עד יעבור ראשיתו. (כג) וראית את אחרי, אואכ'ר נורי, אחרית האור, ופני לא יראו, ואואילה לא תרא, אבל תחלת אורי לא תוכל לראתו וכבר ביאר הגאון ענין פסוקים אלו במאמר השני פי"ב ואמר שהאור שברא ה' והראהו לנביאים אינם יכולים להסתכל בו מרוב כחו ובהירותו ומי שמסתכל תתפרד הרכבתו ויפרח רוחו כמ"ש פן יהרסו אל ה' לראות וכו' ושאל מרע"ה שיחזקהו הבורא להסתכל באור ההוא שלא ימות אך יסך עליו בענן או במה שדומה לו עד שיעבור תחלת האור ההוא מפני שכל דבר נוגה חזק בתחלתו כמ"ש ושכתי כפי עליך עד עברי וכאשר עבר תחלת האור גילה מעל משה הדבר הסוכך עד שהסתכל באחריתו כמ"ש והסירתי את כפי וראית את אחרי אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראה אותו אחד מן הנביאים כי זה כדרך השקר, כלומר מן הנמנע ע"כ. לד (א) אבנים, גוהר, כלומר אבנים יקרות וכן תרגם (כד יב) ואמרו ז"ל של סנפירנון היו ומפסולתן נתעשר משה. (ה) ויתיצב ואוקף נורה הוא האור הנקרא שכינה, כ"כ הגאון

אבן עזרא

הכל. על כן סוד התפלות והתהלות. וטעם והתגדלתי והתקדשתי. ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות

מקרא

כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־
אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ: פ חמישי
לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־ * שביעי בפסח
לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים
אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר
וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ
לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: ג וְאִישׁ
לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא
בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־
יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא: ד וַיִּפְסֹל
שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם
מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ
שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: ה וַיֵּרֶד יְהוָה
בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם

תרגום אונקלוס

כג. וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי. וְתֶחֱזֵי יָת דִּבָתְרָי. וּדִקְדָמַי לָא יִתַּחְזוֹן: א. וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה. פְּסָל לָךְ. תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי. וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא. יָת פִּתְגָּמַיָּא. דַּהֲווֹ. עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דְּתַבַּרְתָּא: ב. וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא. וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי. וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי. תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא: ג. וַאֲנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ. וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחֲזֵי בְּכָל טוּרָא. אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן. לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא: ד. וּפְסַל. תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי. וְאַקְדִּים משֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ. וּנְסֵיב בִּידֵיהּ. תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא: ה. וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא. וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן. וּקְרָא בִשְׁמָא (דַ)יְיָ:

תולדות אהרן

והסרתי את. ברכות ז מנחות לה: וראית את. פ' הנוטל פ' פקודי: פסל לך שני. נדרים לח: אשר שברת. שבת פז יבמות סב בתרא יד: הצאן והבקר. ביצה כ מגילה כה: וישכם משה. שבת פו:

רשב"ם

(כג) וראית את אחורי. לאחר שאעבור על פניך כריתות ברית לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך העברה היו כורתים ברית: (ה) ויתיצב עמו. עם משה הנצב שם כדכתיב ונצבת על הצור: ויקרא בשם ה'. הקב"ה קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש. שכן כתוב למעלה וקראתי בשם ה' לפניך:

בעל הטורים

(ג) וגם איש ב'. דין ואידך וגם איש היה מתנבא לו' אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על הלוי:

שפתי חכמים

פ זה תרגומו של והסירותי את כפי ורש"י מפרש ליה כשתסתלק כו': צ כמו שלחו מנות לאין נכון לו לא מכוון כמו הנה אמת נכון הדבר: ק לשון הרמת קול:

רש"י

(כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי פ כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לך נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקב"ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. צ מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו ק בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא

מרפא לשון

כג) והסרתי את כפי, ית דברת יקרי. תרגמו כמו את העברת כבודי לפי שתרגום וסכתי כפי ואגין במימרי ולא יתכן לתרגם זה ג"כ ואעדי ית אגנת מימרי, ולכן תפס הסבה במקום המסובב שלא נאמר ושכתי כפי אלא משום חזיה בעבר כבדי.
ה) ויקרא בשם ד', וקרא בשמא דה', הי"ג דלא כגי' היא"ר בשמא ה' ולא יחוייב מזה שהקורא הוא משה כמ"ש הרא"ם ז"ל שאלו היתה כוונת התר' כן היה מתרגם ויקרא, וצלי וכמ"ש היא"ר ז"ל ומה שתרגם בשמא דה' י"ל דלפי שיש לשי"ת שמות רבים כמו אלהים אדני לזה אמר בשמא דה' כלומר ולא בכינוי אחר אלא בשם העצם כשם שהבטיחו וקראתי בשם ה' לפניך שהוא שם הוי"ה דווקא וכמו שתר' ואקרי בשמא דה' ולא יתכן לפרש שהקורא הוא משה שהרי הוא אומר ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים וגו' וכן אנו אומ' בסליחות כמו שהודעת לעניו מקדם, ופשוט. ו) ארך אפים, מרחיק רגז, פירושו שונא ומתעב הכעס כתרגום תועבה מרחקא, והתר' הזה אתי מכללא הוא שמכלל שנ' ארך אפים שומע אני שהוא שונא הכעס ואין בין התרגום והמקרא

מסורת הקריאה

האל"ף בפתח: (כב) ושכתי, בשי"ן שמאלי כי הוא לשון סכך וכסוי:
(כג) יראו, הטעם מלרע:
לד (א) פסל, הסמ"ך בקמץ לבד והוא קמץ קטן: את הדברים, הקדמא בה"א לא באלף של את: שברת, נמסר עליו כל לישנא פתח, ור"ל שלא נשתנה לקמץ אף באתנחתא וסוף פסוק: (ב) והיה, הה"א בשוא לבד והוא נח ולא בחטף סגול, ונצבת, הטעם מלרע ולכן מלת לי רפי כי אין כאן דין אתי מרחוק: (ה) ויקרא בשם, הוא בטעם מרכא טפחא ולכן מלת בשם הבי"ת רפי: (ו) ויעבר ה', השם הוא במרכא כי אחריו פסק, ועין בראשית למ"ד ט"ז: (ז) לאלפים, הלמ"ד בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד דכתיב הלמ"ד בקמץ כי כל שארא הלמ"ד בפתח: וחטאה, נמסר עליו לית וחד וחטאה,ור"ל לית הוי"ו בשוא וחד הוי"ו בפתח, (תלים מ' ז'): ינקה, הקו"ף בסגול: (ט) ויאמר, נמסר במס"ג י"ד בטעם פזר וסי' א' קח נא את בנך (בראשית כ"ב ב') ב' הכ' קרא שמו (שם כ"ז ל"ו) ג' אם נא מצאתי חן, דין, ד' וישמע דוד (ש"א כ"ה ל"ט) ה' ויאמר שלחני נא (שם כ' כ"ט) ו' וישמע (צ"ל ויאמר) אליו דוד (שם למ"ד ט"ו) ז' את אלהי אשר (שופטים י"ח

יְהוָֽה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו֮ וַיִּקְרָא֒ יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶֽת׃
ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִֽים׃
ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּֽחוּ׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ

תו"א פ' פ'. ר"ה יז: אל רחום. שם: ארך אפים. עירובין כב בבא קמא נ סנהדרין קיא: ורב חסד ראה בשנת יז: נושא עון. יומא לו: ונקה. שבועות לט יומא פו: וימהר משה. סנהדרין קיא:

תרגום אונקלוס

ו. וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא. יְיָ יְיָ. אֱלָהָא רַחְמָנָא וְחַנָּנָא. מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טָבְוָן וּקְשׁוֹט׃ ז. נָטִיר טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין. שָׁבֵיק לַעֲוָיָן. וְלִמְרוֹד וְלִחוֹבִין. סָלַח לְדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וּלְדְלָא תָּיְבִין לָא מְזַכֵּי. מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן. עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרְדִין. עַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעָאי׃ ח. וְאוֹחִי מֹשֶׁה. וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגֵיד׃ ט. וַאֲמַר. אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ

רשב"ם

(ח) וימהר משה. משראה הקב"ה עובר ושמע קולו מיד התחיל להשתחוות:

רש"י

בשמא ר דה': (ו) יי יי. (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם ש שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת ת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. א (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכים חסד שאין ב להם זכיות כל כך (ר"ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה ג לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות אלו הזדונות. פשעים, אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ור"ד מנקה הוא לשבים ד ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש ה מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו:

שפתי חכמים

ר דמוכח מן התרגום שהיה משה הקורא שאלו היה השם הקורא הי' מתורגם וקרא בשם ה' שפירושו ויקרא ה' בשם. רא"ם: ש כלומר אף על פי שגלוי לפניו שעתיד הוא שיחטא אפ"ה מרחם עליו מאחר שלא חטא עדיין: ת אבל אינו רחמים פשוטות כמו מדת השם כן ד' כי מדות הרחמים מדרגות רבות הם: א אף על פי שמדה השניה של ה' ה' מרחם עליהם אחר שיחטא וישוב היינו כשעושה תשובה מיד שמרחם עליהם ומוחל להם אבל מדה זו מאריך להם ומצפה שמא יעשו תשובה: ב כלומר מדכתיב ורב חסד משמע שאע"פ שחטא ואין זכיותיו יכולין להגן עליו לפי שהם מועטות הוא מטה כלפי חסד ומרחם עליו. ומדה הראשונה של ה' ה' שעדיין לא חטא רק שגלוי לפניו שיחטא. הרא"ם: ג לא החסד שיש להקדוש ברוך הוא לעשות עמו כי נוצר לא יפול רק על העשוי כבר: ד ואף על פי שהמדה שנית ממדות ה' ה' יש לה מדה זו שהיא מרחמת לשבים. י"ל דהמדה הזאת מוותרת לו את העון ומנקה אותו כאלו לא עשה אבל אינו עושה לו שום טובה משא"כ במדה השנית שמוחל לו וגם עושה לו טובה וזהו ההפרש שבין פשוטו למדרשו שמפשוטו משמע שאינו מוותר העון לגמרי אלא נפרע מעט מעט ומדרשו הוא שמוותר העון לגמרי. רא"ם: ה פי' דור אחת במדת פורעניות הוא ה' מאות במדה טובה נמצא הד' דורות שבמדת פורעניות הם ב' אלפים במדה טובה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) ויקרא ה' ה'. אני הוא בעל הרחמים קודם שיחטא האדם ולאחר שיחטא האדם כך מפרש ליה במסכת ר"ה וצריך עיון מה צריך אדם רחמים קודם שיחטא וי"ל מ"מ הוא צריך רחמים לפי שגלוי וידוע לפני הקב"ה שסופו לחטוא ולפי זה השני שמות הם מי"ג מדות אמנם נוצר חסד לאלפים אינו נמנה אלא באחד והרב ר' נסים ז"ל פירש נוצר חסד לאלפים שתי מדות הם והשם ראשון אינו מן המנין ופשטיה דקרא ויעבור ה' על פניו ויקרא בשם ה' ה' אל רחום וגו' המדות הללו תקראו לפני בעת שיצטרכו לרחמים: אל. דיין אמת ושופט צדק כמו עד האלהים יבא דבר שניהם: רחום. שמרחם על העניים ומצילם: וחנון. אפי' לעשירים שכל מי שנותן מתנה חונן כמו וצדיק חונן ונותן: ארך אפים. לרשעים שאינו ממהר ליפרע מהם: ורב חסד. שמרבה חסדו על מדת הפורענות כמו שאמרו חכמינו ז"ל מדה טוב' מרוב' על מדת פורענות: ואמת. מה שאני מבטיח לעשות טובה לבריות אם לא יפשע האדם בעצמו שיחטא ויגרום החטא: (ז) נוצר חסד לאלפים. אני מוכירו לבניו ולבני בניו עד לאלף דור וכן כתוב שומר הברית והחסד לאלף דור ופרשב"ם דלאלפים דהכא היינו לאלף דור דהתם כמו שקורא לדור רביעי רבעים כך קרא לדור אלף אלפים: נושא עון. לאדם שחוטא ע"י יצר הרע שמכריחו לחטא: ופשע. אלו המורדים שאדם חטא להכעים. וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי: וחטאה. שוגג כדאמר נפש כי תחטא בשגגה ר"ל אלו אני נושא ואיני פורע מהן מיד: ונקה לא ינקה. שאינו מנקה אותם

טענות משה אל העם

(ח) וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו. כאשר שמע משה י"ג מדות אלה וראה שרובם היו מהרחמים וכמה מחכמת האלהיות היתה נכללת בהם. ע"כ השתטח ויקוד ארצה וישתחו לתת שבח והודאה לאל שגמלו ברחמיו להגיעו למעלה ההיא ורב טוב לבית ישראל ברחמים אשר ינהיגהו בהם. ואמר לפניו ית' אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו. ומדוע לא הזכיר פה שם הויה. כתב מהרי"א נראה לפרש שמשה

תפסיר הרס"ג

ונאדא באסם אללה: (ו) פלמא מר נור אללה בין ידיה. נאדא אללה. אללה אלטאיק אלרחום אלראוף. טויל אלמהל. כת'יר אלפצ'ל ואלאחסאן: (ז) חאפט' אלפצ'ל לאלוף. ג'אפר אלד'נב ואלגרם ואלכ'טיה. ויברי ולא יברי. מטאלב בד'נוב אלאבא מע אלבנין. ואלת'ואלת' ואלרואבע: (ח) פאסרע מוסי'. וכ'ר עלי' אלארץ' וסגד: (ט) קאל. אן וגדת חצ'א

נוה שלום

במאמר שני סוף פי"א. (ו) ויקרא ה' נאדא אללה, כלומר אור ה' הוא שקרא עיין ראב"ע ודבק אל פלמא מר וכו' ובנ"י נאדאה אללה וביאורו וכאשר עבר אור ה' לפני משה קרא אליו ה', והשם הראשון דבק עם ויקרא, כ"כ ראב"ע משם הגאון ז"ל. ארך אפים טויל אלמהל, מאריך הזמן לחוטא ואינו ממהר ליפרע ממנו אולי ישוב. (ז) ופשע, ואלגרם, בצ"ם אלגים. (ט) ונחלתנו, ואצטפנא, ותבחר בנו לנחלתך וכן תרגם לעם נחלה עיין דברים

חלק הדקדוק

לרע. ר"ח): ז) נצר חסד לאלפים. ל' השמוש בקמץ וכל שאר לאלפים

אבן עזרא

שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור. אף כי לנשמת האדם העליונה. ואף כי למשרתי עליון. אף כי לעליון העליונים. והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח. והנקודה האחרת סוף הכח. ותנועת האדם לפנים. והגוף העליון אל הימין. והצמח אל העליון. והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים. ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה. וזהו כי לא יראני האדם וחי. בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם. והנה משה שב כללי. על כן אמר השם ידעתיך בשם. כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל. ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם. על כן צורת הכרובים. והנכבד באדם ישראל. על כן דבר קשר של תפילין. ועל כן כתוב בשיעור קומה. כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף. והנבזה מהגוף הוא המקרה. ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה. וזה נעשה אדם בצלמנו כדמותינו. ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים. כי

נחל קדומים

חי בעולם הזה ומסר נפשו על ישראל זכותו יגן עלינו: ח (כ) וימהר משה ויקד ארצה וישתחו. אמרו במדרש למה וימהר משה מפני ששמע שאמר על שלשים ועל רבעים נתירא שמא יאמר ועל חמשים. וק' שאמרו במדרש על שלשים ועל רבעים זו מדת רחמים משל לגחלת גדולה אם ישליכנה על איש א' ישרף אבל אם יחלקנה לכמה ניצוצות לא תזיק וכן הקב"ה פוקד בכל דור ודור מעט. וא"כ מאחר שזו מדה טובה למה נתירא שיאמר ועל חמשים. ופירש רב אשכנזי במ"ש פ' מפנין ד' וה' קופות וכו' ופריך השתא ד' מפנין ה' מיבעיא ומסיק ד' וה' כדאמרי אינשי ואפילו טובא. וא"כ כשאומר א' וב' לאו דוקא ואפילו טובא משמע. אבל אם שילש מנינו שאמר א' ב' ג' התם ודאי מדשילש קפיד דעד ג' ותו לא. וז"ש נתירא משה שמא יאמר ועל חמשים דאז היה משלש והוי דוקא אבל עתה שאמר על שלשים ועל רבעים לאו דוקא ואפילו

מסורת הקריאה

כ"ד) ח' וישמע אליו דוד זה טעות שהרי חשב זה, וצריך להכניס במקומו חלילה לי ה' (ש"ב כ"ג י"ז)) ט' ויאמר (צ"ל ואמר) עד

מרפא לשון

שום הפרש בענין אלא שהמקרא נקט חיוב הטוב של מדה זו והתרגום נקט שלילת הרע ולפי שמדה זו משלמת למדת רחום וחנון שהיא לטובת הבריות וגם כל הי"ג המדות הללו הם מדות טובותיו ית' לבריות ולשון ארך אפים היא מדה טובה לשבח עצמו ית' שיש לו כח להאריך אפו ולסבול כל הכעסים שמכעיסים אותו בני אדם ואינה דומה לשאר המדות שהם לצד תועלת הבריות לכך תרגם מרחיק רגז, שהיא המדה הבאה מכלל ארך אפים, לומר שזהו הנרצה במדה זו על שלילת הרע שהוא שונא את הכעס שבזה יש תועלת לבריות שיהיה רחום וחנון להם תמיד. ועוד יש לחז"ל פירוש בתרגום זה בענין אחר והוא שמלאכי אף וחימה כלי זעמו של הקב"ה הם רחוקים ממחיצתו כמ"ש בירושלמי דתענית פ"ב וז"ל אמר ר' לוי מהו ארך אפים, מרחיק רגז. משל למלך שהיו לו שני לגיונים קשים אמר המלך אם דרים הם עמי במדינה עכשיו בני מדינה מכעיסין אותי והם באים ומכלים אותם אלא הריני משלחם לדרך רחוקה שאם יכיעסוני בני מדינה עד שאני משלח אחריהם בני מדינה מפייסין אותי כך אמר הקב"ה אף וחימה ב' מלאכי חבלה הם אם דרים הם עמי עכשיו ישראל

אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי
עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ
לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי
י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית
נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר
לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־
הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה
בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא
הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃
יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת
בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה

תרגום אונקלוס

יְיָ. תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַּייָ בֵּינַנָא. אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא. וְתִשְׁבּוֹק. לְחוֹבַנָא וְלַחְטָאַנָא וְתַחְסְנִנָּנָא: י. וַאֲמַר. הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם. קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעֲבֵיד פְּרִישָׁן. דְּלָא אִתְבְּרִיאָה בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא. וְיִחְזֵי כָל עַמָּא. דְּאַתְּ בֵּינֵיהוֹן. יָת עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי דְּחִיל הוּא. דַּאֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ: יא. טַר לָךְ. יָת דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. הָאֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ. יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי. וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי. וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: יב. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא. דְּאַתְּ עָלֵיל

תולדות אהרן

הנה אנכי. ר"פ יח : ורחם כי פעם. עקידה שער יב :

תפסיר הרס"ג

ענדך יא רב. יסיר נורך פי מא בינגא. אד' הם קום צעאב אלרקאב. פאג'פר ד'נובנא וכ'טאיאנא ואצטפנא: (י) קאל. האנא עאהד עהדא. וחד'א גמיע קומך אצנע אעגובאת. מא לם יכ'לק מת'להא. פי גמיע אלעאלם ופי מא בין אלאמם. וינצ'ר גמיע אלקום. אלד'י אנת פי מא בינהם. צנע אללה אנה מכ'יף. אלד'י אנא צאנעה מעך: (יא) פאחפץ' מא אנא אמרך בה אליום. האנא טארד מן בין ידיך. אלאמוריין ואלכנעאניין. ואלחתיין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין: (יב) אחד'ר אן תעהד עהדא לאהל אלבלד.

חלק הדקדוק

בפתח (מהרי"ב): י) ויאמר הנה אנכי הנעימה בנו"ן במסורת התיגאן פ' בראשית פסוק כי עירום אנכי וגם בפרשת ויחי פסוק הנה אנכי מת:

אבן עזרא

הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל. וזהו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. והמוסיפם להאיר עיניהם. מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים. והעד הנאמן ולא חלק להם. וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה. והמחברת הגדולה במספר כלם. היא אחת. והמחברת השנייה היא אחת ועשרים. וכנגדה מחברת החמשה ככה. וזה המספר יצא משבעה. ומחברת השלשה חמשה ושלשים. שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות. וככה מחברת הארבעה. והנה מהברות הששה שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב. ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף. שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום. והנה המחברת השניים העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות וששים שנה. ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה. ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה. ומשם יתגלגלו במספר הזה ובדרך הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח. גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדת הם בשמים. ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי. חלילה חלילה כי הבריות העליונות נכבדות הן. ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבר. רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו לו השם. גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם. על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו. חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים שיהיה דבק בו. אז ינצל מהגזירות. ואתן לך משל חשוב. שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו. ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם. וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם. וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל. והוא נשען על פקח שידע סורם. והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר. ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט. ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק. ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה. ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה.

*בראש העמוד בי"ה שמ"ר

רשב"ם

(ט) כי עם קשה עורף הוא. יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן ורחמן אתה: (י) הנה אנכי כורת ברית. על זאת שאלך עמהם. וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. שאמרת ונפלינו אני ועמך. שנגד כל עמך אעשה לך הפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא הוא כדכתי' וייראו מגשת אליו:

שפתי חכמים

ו דק"ל אדרבה בשביל שהם עם קשה עורף לא היה לו לילך עמהם כמ"ש לעיל אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ומפרש דהאי כי כמו אם: ז (ס"א) שתתן לנו נחלה מיוחדת פי' שתהא השראת שכינתך בנו בלבד ולא בשאר אומות ולפי שכבר השיב לו ה' על זה אמר זו היא בקשת ונפלינו וכו' כלו' שהזכיר פה מה שביקש כראשונה: ח פי' על בקשת ונפלינו והוא הכתוב

רש"י

(ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחתנו מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש ו כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה (ס"א שתתן לנו נחלה) מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו ז אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות עו"א: (י) כרת ברית. ח על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות עו"א שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי

טענות משה אל ה'

רבינו לא עצר כח לזכור בפיו ובשפתיו השם הנכבד כאשר שמע אותו מפי הגבורה באותו המעמד הנורא ועצום. כי ירא מדבר בלשון ההוא שהשתמש בו הקב"ה באותה שעה לפניו. ולכן קראו בשם אדנות. כאומר אדני וגבירי אחרי אשר עשית עמדי כל החסדים והטובות האלה אבקש ממך עוד שילך נא ה' בקרבנו. ומלת נא היא לשון עתה. ר"ל עכשיו שאמרת לי שאתה נושא עון ופשע וחטאה והראני כל הגדולות והנוראות האלה יהי נא חסדך שילך נא אדני בקרבנו. ר"ל שעתה בהיותנו במדבר ילך בקרבנו האדון שלי הדובר בי כי צריכים אנחנו מאד שתלך עמנו בעבור שישראל עם קשה עורף הוא מוכנים בטבעם לחטוא ויצרם רע מנעוריהם. ואם ילך המלאך עמהם אין בידו לסלוח כמו שאמרת כי לא ישא לפשעכם. ולכן צריך שתלך אתה בקרבנו הוא ואתה אל רחום וחנון וסלחת לעונינו ולחטאתנו ונחלתנו פי' הנחילנו הארץ שנשבעת לאבותינו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

אותם לגמרי אם לא על ידי תשובה ומעשים טובים וכן אחז"ל ונקה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים אלא פוקד עון אבות על בנים וגו' פוקד גם זו ממדת רחמיו של הקב"ה שאינו ממהר ליפרע אלא ממתין עד יום פקודה דכתיב וביום פקדי אכן אינו מן מנין י"ג מדות וזה קשה לדברי האומר כי וימהר משה לפי שהיה ירא פן יוסיף על דור חמישי ואדרבה לפי מה שפירש זו הוא מדת רחמים שאינו משלם לאיש כפעלו. וימהר משה כיון ששמע המדות שא' הקב"ה שהוא רחום וחנון וארך אפים נתיישבה דעתו על מה שאמר פן אכלך והודה והשתחוה ולפי' חזר והוסיף תפלה על תפלה אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא וגו' כלומר מאותו טעם שאטרת לנו שלא תלך לפי שעם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך מאותו טעם אנו צריכין שתלך עמנו כי עם קשה עורף

אלהי

מרפא לשון

מכעיסין אותי והם מכלים אותם אלא הריני משלחם לדרך רחוקה וכו' מה טעם שנא' באים מארץ מרחק ה' וכלי זעמו א"ר יצחק ולא עוד אלא שנועל בפניהם מה טעם שנ' פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, עו' דו פתח (פי' עד שהמשחית פותח לצאת) עד די טרד (פי' עד שהוא מתעכב לבא ממרחק) (אין פי' זה נכון אלא פירושו „עד שנועל את הדלת" יק"א) רחמוהי קריבין עכ"ל. ז) נושא עון, שביק. ב' הלשונות אחור באחור וכבר נת' טעמם בפ' בראשית בפ' הלא אם תיטיב שאת גם נת' שם שהכוונה היא לשבים דוקא ומ"ש רז"ל במדת נקה שהיא לשבים הוא מטעם מדה זו שאינה אלא לשבים ואעפ"י שלא תרגמו שביק לדחייבין לאורייתיה דבר הלמד מסופו הוא. ונקה לא ינקה, סלח לדתייבין לאורייתיה ודלא תייבין לא מזכי. צ"ל למה לא תר' מזכי לדתייבין

מסורת הקריאה

מתי ה' (ישעי' ו' י"א) י' חלילה לי מאלהי (דה"א י"ח י"ט) י"א ויאמר עבד מלך הכושי (ירמי' ל"ח י"ב) י"ב ויאמר בא אל בינות (יחזקאל י"ד ב') י"ג ויאמר חזאל (מ"ב ח' י"ב) י"ד אני באתי (נחמיה ו' י"ד): (יא) שמר לך, במס"ג י"ד זקפין, ועין בראשית

בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃
יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־
מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו
תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל
אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא
הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב
הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־
בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי
מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־
חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד
חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם
לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר

תרגום אונקלוס

עֲלַהּ. דִּלְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ: יג. אֲרֵי יָת אֱיגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן. וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן. וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן: יד. אֲרֵי. לָא תִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא. אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ [נ"י שְׁמוֹ]. אֵל קַנָּא הוּא: טו. דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא. וְיִטְעוֹן בָּתַר טָעֲוָתְהוֹן. וִידַבְּחוּן לְטָעֲוָתְהוֹן. וְיִקְרוֹן לָךְ. וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן: טז וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ. וְיִטְעוֹן בְּנָתְהוֹן. בָּתַר טָעֲוָתְהוֹן. וְיַטְעְיָן יָת בְּנָךְ. בָּתַר טָעֲוָתְהוֹן: יז דַּחְלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעֲבֵיד לָךְ: יח. יָת חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא תִּטַּר. שִׁבְעָא יוֹמִין. תֵּיכוֹל פַּטִּירָא דְּפַקֵּידְתָּךְ. לִזְמַן יַרְחָא דַּאֲבִיבָא. אֲרֵי בְּיַרְחָא דַּאֲבִיבָא. נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם: יט. כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי הוּא. וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ. (נ"י תַּקְדֵּישׁ דִּכְרִין)

תפסיר הרס"ג

אלד'י אנת צאיר אליה. כלא יכונו והקא פי מא בינך: (יג) בל מד'אבחהם פאנקצ'ו. ודכאכהם פכסרו. וסואריהם תגדעון: (יד) ולא תסגד למעבוד אכ'ר. לאן אללה אסמה אלמעאקב. והו יקדר עלי אן יעאקב: (טו) כלא תעהד עהדא מע אהל אלבלד. פיטג'ון פי תבע מעבודאתהם. ויד'בחון להא. וידעון בך. פתאכל מן ד'בחה: (טז) ותזווג בניך מן בנאתהם. פתטג'י בנאתה פי תבע מעבודאתהם. ותטג'י בניך איצ'א: (יז) ומעבודא מסבוכא לא תצנע לך: (יח) וחג אלפטיר אחפצ'ה. סבעה' איאם תאכל פטירא כמא אמרתך. פי וקת שהר אלפריך. לאנך כ'רגת פיה מן מצר: (יט) וכל אוול בטן פהו לי. ומא ד'כרתה מאשיתך. מן אואיל

אבן עזרא

ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יבא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם. וכאשר יקרא לכלל כן יקרה ליחיד. על כן שומר תורה אשרהו: והנה ידעתיך בשם. כמו יודע ה' דרך צדיקים: והנה הראני נא. אינו במראית העין. והנה על פניך. על פניך הפנימית והם פני הלב. וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל. וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה. כי אעביר כל טובי על פניך. ולפני עברי ארחמך. וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש. והכף כדמות סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו. והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל. וזהו ותמונת ה' יביט: (כב) ושכותי. בשי"ן או בסמ"ך שות הטעם. ומפרשים אמרו כי כפי עב. כמו על כפים כסה אור. הן על כפים חקותיך. ואינו רק כמשמעו: (כג) ופני לא יראו. הם הנראים. ולא כן ולא יראו פני ריקם. כי הזכרים הם הנראי': (א) ויאמר. פסל לך. כמו לך לך. ואתה קח לך. וטעם כראשונים.

אבי עזר

ובמסלות המלך נעבר: (כג) (ופני לא יראו). כי יראה הוא מבנין נפעל. וקאי הנפעל על תיבת פני. אבל ולא יראו פני. הנפעל על הזכרים. ואף שאינו נפעל ממש

תו"א כי לא תשתחוה. גיטין נז סנהדרין סב הוריות ד חולין סב ע"ג ח: אלהי מסכה. פסחים קיח מכות כג: את חג. פסחים [illegible]: וכל מקנך. בכורות ג:

בעל הטורים

(טו) פן תכרות ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וי"ו דקשה היו שמוהיר עליהם שנרגשי עמד ופנה: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן. וסמיך ליה אלהי מסכה רמז שעשו כמין זכרות מפלצת לע"ג וגם עשו כמין זכרות לצלמי ע"ג כדכתיב ותזני בם: סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שע"ג אסורה בהנאה כחמץ

רשב"ם

*ר' רבתי

זכתב ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': (יט) כל פטר רחם לי. לפי שע"י מכת בכורות נתקדשו

רש"י

עמל ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע"ז עד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא להפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה ט עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (שמ"ר): (יח) חדש האביב. חדש הכיכור שהתבואה מתבכרת בכישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל

שפתי חכמים

אחריו נגד כל עמך אעשה נפלאות שהוא פי' ונפלאיו: ט ר"ל שהוא טעם אלעיל כלומר שמא תעלה על דעתך לומר שאין האיסור והאזהרה אלא בעבודה שלהן בלבד כיון שהזהרתיך את מזבחותם וכו' אבל שתכרות להם ברית כדי שתהיה אוכל מזבחן

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) אלהי מסכה. לפי שעשו להם עגל מסכה חזר והזהירן שלא לעשות עוד כן:
(יח) את חג המצות. כלומר לא תוסיף עוד חג מלבך כאשר עשית בעגל כדכתיב ויאמר חג לה' מחר וגם לא יום איד לע"ז אלא אותו שצויתי לך תשמורו לפיכך סמכו לקרא אלהי מסכה:

טענות משה אל ה'

וסלחת לעוננו ולחטאתנו מה שלא יסלח המלאך. ואמר עוד ונחלתנו. ותנחילנו את הארץ. וה' השיבו הנה אנכי כורת ברית אתך שאקיים כל בקשתך עבור ישראל:

מרפא לשון

לאורייתיה דלכאורה נר' שזהו תרגום ונקה ועוד צ"ל למה כשאומרים י"ג מדות אלו בסליחות שמו"ת אין אומרים אלא עד סלה ונר' שטעם התרגום הוא כמו שפי' הראב"ע ז"ל וז"ל וע"ד הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפועל הוא כמו אם ענה תענה אתו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות ע"כ. הרי שפשט אמרו ונקה לא ינקה היא מדת דין כנגד החייבים שלא ינקה אותם כלל אלא שמכלל לאו אנו שומעין הין, שלשבים מנקה והרי מדה זו נדרשת פנים ואחור, הפנים שהוא הלאו המפורש מדת דין לשובבים, והאחור שהוא ההין הבא מכלל הלאו מדת רחמים לשבים והוא המשלים י"ג מדות של רחמים ולכן הושמה מלת ונקה ממספר הי"ג מדות אעפ"י שהיא שם הפועל ללא ינקה ולפי זה מה שתר' ונקה סלח לדתייבין לאורייתיה אינו תרגום ונקה באמת אלא תרגום הבא מכלל ונקה לא ינקה ומה שתר' ולדלא תייבין לא מזכי זהו תרגום ונקה לא ינקה ובזה יתורצו קושיות הנז"ל שלא תרגם מזכי אלא סלח מפני שאינו תרגום ונקה אלא תשלום י"ג מדות וצריך להיות ל' סלח נרדף אחר ל' שביק תר' של נושא שכן שביק וסלח הם לשונות נסמכים כמו מוחל וסולח וכן כשאומרים תרגום זה בסליחות אין צריך לומר אלא מלת סלח שזהו עיקר מדת הי"ג ומלות לדתיבין לאורייתיה אינם אלא תוספת ביאור כנגד ההיפך דלדלא תייבין. ואמנם צריך לפרש מלת סלח כמו מזכי שזה חילוק שיש בין מדת נושא ומדת ונקה כי מדת נושא היא לעון עצמו שנמחל ומדת ונקה היא לחוטא שאינו נענש עוד על עונו כאלו הוא נקי וצדיק ואין ל' התר' כלה"ק שלשון סליחה היא לעון כמו וסלחת לעונינו, סלח נא לעון העם הזה שהרי לא תר' בל' סליחה אלא בל' שביקה. ולהוסיף ביאור על מה שפירשנו אפרש עוד מה שנ' בתרי עסר (נחום א') ה' ארך אפים וגדל כח ונקה לא ינקה ות"י ה' מרחיק רגז וסגי חילא קדמוהי עתיד לאתפרעא וסלח לדתייבין לאורייתיה ולדלא תייבין לא מזכי. תר'

מסורת הקריאה

ג' י"א: (טו) וזנו, מלרע: וקרא לך, הוא חד מן י"ד זקפין בתורה, ועין בראשית ג' י"א: (טז) וזנו, מלרע: (יח) למועד, נמסר עליו ז' רפין, וצ"ל ו' רפין, וסי' עין לעיל כ"ג ט"ו: (יט) תזכר, נמסר

וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה
וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר
בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃
כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר
תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ
בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי
הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי

תרגום אונקלוס

בְּכוֹר תּוֹר וְאִמַּר: כ. וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא. וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִקְפֵיהּ. כֹּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק. וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: כא. שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ. בִּזְרוּעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ: כב. וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ. בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין. וְחַגָּא דִכְנָשָׁא. (ב) מִפְּקָהּ דְּשַׁתָּא: כג. תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא. יִתַּחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ. קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד. אֲרֵי אֲתָרֵיךְ

תו"א ופטר חמור. בכורות ה ו: כל בכור. קידושין כט בכורות נא: ולא יראו פני. קידושין כט בכורות נא: ריקם. קידושין יז: בחרים. שבת ע ר"ה השנה ס מועד קטן ג מכות ח הוריות ד: וחג שבועות. מנחות פד: וחג האסיף. סנהדרין יג: יראה. חגיגה ד: כל זכורך. קידושין לד: את פני האדון. חגיגה ד:

תפסיר הרס"ג

אלבקר ואלג'נם: (כ) ובכר אלחמיר אפדה בשאה. ואן לם תפדה פאקפה. וגמיע בכור בניך תפדיהם. ולא יחצ'רו בין ידיי פרג'א: (כא) סתה' איאם תכ'דם. ופי אליום אלסאבע אסבת. חתי וקת אלחרת' ואלחצאד תסבת: (כב) וחג אלאסאביע תצנעה לך. וקת בכור חצאד אלחנטה. וחג אלגמע. פי נהאיה' אלסנה: (כג) ת'לאת' מראר פי אלסנה. יחצ'ר גמיע רגאלך. בין ידי אלסייד אללה אלאה אסראיל: (כד) פאני

נוה שלום

(לב ט). (כא) בחריש, וכו' חתי וקת אלחרת' ואלחצאד אסבת, אפילו בזמן החריש והקציר שהיא מלאכה חשובה דעריבה ועיקר חיי האדם תלויים בה, תשבות. וכ"ש שאר מלאכות. (כג) את

אבן עזרא

כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים. כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול. ויש עם השניים זכר שלש בריתות. ובשניים כתוב ולמען ייטב לך. והראשונים נשתברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין. כי מכתב אלהים היו שניהם. ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים. והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית. זאת היא הפעם השלישית. שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם. גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: בכל ההר. אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות. כמו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה'. ולא אמר מאתו. וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים. והנה הוא דרך צחות: (ה) וירד. י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות. כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם ה'. הנה השם הוא הקורא. והנה למדנו איך יקרא משה: (ו) ויעבור. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם. כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד: אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא. ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים. והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב. כי שלש עשרה מדות הם. והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן איננו מדה. והשנית שהוא אדון. וזאת טעות כי הנכתב איננו אדון. רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון. כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה. עד הנה מספר י"ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת. כי ונקה שם הפעל היא כמו אם ענה תענה אותו. רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים. על כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות. ומספר פוקד עון אבות. גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם. וכבר הזכרתי בפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים. ומלת אל. שלישית: רחום. רביעית: וחנון. חמישית: ארך אפים. ששית: ורב חסד. שביעית: ומלת רב. תשרת בעבור אחרת. ורב

רשב"ם

כל בכור ביציאתו ממצרים נכתב כאן: (כא) ששת ימים תעבוד. עבודת קרקע*כדכתיב כי תעבוד את האדמה. עובד אדמתו ישבע לחם: בחרש ובקציר תשבות. שהיא חשובה ועריבה לבריות. וכ"ש שאר מלאכות: (כג) את פני האדון. כבר פירשתיו באלה המשפטים:

בעל הטורים

בפסח: (כ) ולא יראו פני ריקם. וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קרבים ביו"ט:

שפתי חכמים

יחד שמהם בחבורה אחת כסבור אתה שאין בכך כלום אל תעלה על דעתך כזה כי אני מעלה עליך וכו': י חסר מלת אשר מן תזכר וכו' וכי"ת מפטר והוסיף בי"ת על פטר מפני שתזכר שב אל המקנה שהיא היולדת לא על הפטר ופירושו וכל מקנך אשר יפטור זכר את רחמה: כ וכס"פ לא מפרש רש"י הטעם: ל מפא"כ כשאר פסולי המוקדשים שנפדו שהם ותמורתן אסורות בגיזה ועבודה כיון שנכנסו במקומן: מ דכתיב הכא ריקם ובפרשת ראה כתיב ריקם גבי הענקה מה פדיון בכור חמש סלעים אף הענקה חמש סלעים ומדכתיב ריקם דהענקה ברישא דקרא דהו"ל למכתב בסיפא שדי ריקם איקב ריקם אגורן שיהא מכל מין ומין חמש סלעים: נ במסכת ר"ה פירש"י שלא יחרוש שדה לכן ושלה אילן חריצה שיועיל לשביעית וקציר של שביעית תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית דאי אשבת קאי הא שאר מלאכות נמי אסורים: ס פי' מה חריש אין לך של מצוה אפי' לחרוש לצורך עומר ושתי הלחם אני אוסרו לך בשבת אף קציר שאני אוסר לך דוקא של רשות ולא של מצוה שאפי' מלאו קציר מצוה לקצור ויש לך ללמד מכאן שהוא דוחה שבת: ע פירוש לא שהוא זמן בכורי קציר חטים רק מפני שמתחילין להקריב מנחה מן החטים החדשים: פ לא הזכרים שלך שהרי אף זכרים הקטנים איגם שלך פירוש אינם ברשותך כ"ש הגדולים שחייבים במצות רק פירושו הזכרים

רש"י

מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה י אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. ל' פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. תי"ו של תזכר ל' נקבה הוא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר כ בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד ל כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ונופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא המשה סלעים מכל מין ומין מ כפדיון בכור במסכת קידושין (דף יז): בחריש ובקציר תשבות. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי נ שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צ"ל חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה ס חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם ע מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו ל' הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. ל' מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים פ שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על

מניו

מרפא לשון

ארך אפים, מרחיק רגז, עד משנ"ת, ותר' וגדל כח וסגי חילא קדמוהי, שהכוונה כמו שאמר משה ועתה יגדל נא כח אדני דל"ל וגדל כח להאריך אפו ותר' ונקה לא ינקה, עתיד לאתפרעא וסלח לדתייבין לאורייתיה ולדלא תייבין לא מזכי, לפי שאין הרצון אלא בהזכרת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים אלא על ההיפך דלשבים הוא מנקה ור"ל כן השם מפני שהוא ארך אפים ומרחק את הרוגז בכח גדול כשיבא לעתיד להפרע מהשובבים שלא שמרו את התורה מנקה הוא לשבים ששבו בתשובה ושמרו את התורה מצד מדה לעתיד כשיבא יום נקם עתיד להפרע וסלח לשבים, ולשובבים טובה זו שהוא ארך אפים וזהו שת"י עתיד לאתפרעא וכו' פי' אינו מנקה, וזוהי כוונת התורה ג"כ שאין הנביא משנה ממה שכבר נאמר בתורה. ט) לעונינו ולחטאתינו, לחובנא ולחטאנא. לא תרגם עוננו מפני שהוא ל' תפלה וצריך לשאול הקל תחלה ודכוותה

מסורת הקריאה

עליו לית קמץ זקף: ושה, עין דברים י"ז א': (כ) יראו, מלרע: (כב) לך, חד מן י"ד זקפין בתורה, עין בראשית ג' י"א: האסיף, הה"א במונח ולא במתג: (כד) יחמד, החי"ת בשוא נח: (כז) כתב,

אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־
גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ
בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃
כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי
וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃
כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי
בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי כז וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

תרגום אונקלוס

עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ. וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ. וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ. בְּמִסְּקָךְ. לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא: כה. לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי. וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא (י"נ בַּר מִמַּדְבְּחָא). תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְּפִסְחָא: כו. רֵישׁ. בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ. תַּיְתֵי. לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלַב: כז. נַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. כְּתוֹב לָךְ יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין.

תפסיר הרס"ג

אקרץ' אממא מן בין ידיך. ואוסע תכ'מך. ולא יג'צב אחד שיא מן ארצ'ך. אד' צעדת לאלחצ'ור בין ידי אללה רבך. ת'לאת' מראר פי אלסנה: (כה) ולא תד'בח פסחי עלי' כ'מיר. ולא תבית שחום חגי אלי' אלג'דאה: (כו) ואואיל בכור ארצ'ך. תאתי בהא אלי' בית מקדס אללה רבך. ולא תאכל לחמא בלבן: (כז) פקאל אללה למוסי. אכתב לך הד'א אלכלאם. לאן בסבבה. עהדת מעך הד'א

נוה שלום

פני. בין ידי, כמו לפני (כה) יחמד, יג'צב יגזול, תרגם המסובב מהחמדה.

אבן עזרא

אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית: נושא עון. עשירית: ונושא פשע. אחת עשרה: ונושא חטאה. שתים עשרה: ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה: ורחום. כדרך כרחם אב על בנים. שישמרם שלא יפלו: וחנון. כדרך כי חנון אני. להושיע מי שנפל ולא יוכל קום: ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע: ורב חסד. לצדיק ולרשע: ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שים לבך לדברי. הנה כתוב וחזקת והיית לאיש והלא איש היה. רק טעמו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה. והנה ואבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא. והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא. וככה החוטא ונשא עונו. לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו על דרך ולצת לבדך תשא. ועתה שא נא חטאתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחד רשע. והנה לנושא עון היה לגנאי ולנשוא העון לשבח. כמו ונשא את עונה. כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע

אבי עזר

אולם משמש הורלתו במקום תואר: (ו) (נושא עון וגו'). הרב הארידך קצת להביא ראיה שנושא עון הוא לשון מחילה. ואף שהאלנו לגנאי כמו ונשא עונה. כי מצינו ג"כ נשא לשון שכינה ומשגל ולשון בוא איש אל רעהו. וכן תינת לאיש. ובכולם מביא ראיה שהלשון מדוקדק לפי הטעם ולא לפי המלה:

תולדות אהרן

ולא יחמד. פסחים ח: לא תשחט. פסחים ה: זבחי. שם סד: ולא ילין. שם נט עא: כתב לך. נדרים לא גיטין ס תמורה יד: כי על פי. נדרים לב גיטין ס תמורה יד:

בעל הטורים

(כה) חמץ דם זבחי. בגי' מחלי היום: (כז) כי על פי הדברים האלה. וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים יום לומר שבשביל דברים שבע"פ שהה שם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית אלו דברים שבע"פ ע"כ בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס"ת ברית וסמך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כרתי אתך ברית

רשב"ם

(כו) לא תבשל גדי וגו'. כבר פירשתיו: (כז) כתב לך את הדברים האלה האמורים בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה. שלא הלכו אחרי אלהים אחרים ושלא תכרות ברית ליושב הארץ

רש"י

מכין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתרך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גירושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך צ שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים ק אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד ר מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת ש בראש המזבח ואין לינה אלא ת בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אימוריו א ומכאן אתה למד לכל ב הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים ג בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש ד תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ה ושלש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ו ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות ז גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה

שפתי חכמים

הנמלאים בך כלומר בעמך: צ דאל"כ מאי כי אוריש וגו' מאי נתינת טעם יש כן: ק שהמקרא מסורס וקלר וכאלו כתיב לא תשחט את זבחי ולא תזרוק דמו על החמץ כלומר שעדיין החמץ קיים ולא עליו ■מם: ר אם לאחד מאלו יש לו חמץ בביתו עובר בלאו אבל לא פי' מי הוא העובר או השוחט או הזורק או שניהם כאחד: ש פי' מועלת לשון מעילה הוא כלומר אין לינה פוסל בראש המזבח כלומר אם עלו איבריו בראש המזבח קודם עלות השחר אע"פ שלא נקרבו אינם נפסלים: ת כלומר לא מיפסל בלילה אלא עד שילין בעמוד השחר אבל אם לן כל הלילה וקודם שעלה עמוד השחר הקטיר אין זה לינה (אבל אם לא הקטירן הוי לינה לענין שאם ירדו לאחר ע"ה לא יעלו עי' זבחים דף פ"ו): א דהא הפסח אינו נקרב אלא אמוריו: ב כלומר שלא יקריב אחר עמוד השחר מדכתיב זבח ולא כתיב חג הפסח אלא לרבות כל הזבחים שנפסלין בלינה: ג אינו רוצה לומר נואדמתך מפיק ליה דהא בפרשת כי תבא נפיק מג"ש דארצך ארצך אלא ר"ל דהא דכתיב הכא אדמתך לאו למימרא דמכל הפירות שבארצך מחויב להביא בכורים אלא דוקא מז' המינים בלבד כדילפינן מג"ש דארץ ארץ: ד דק"ל דבז' המינים חשיב נמי דבש ודבש אינו פרי ובבכורים כתיב מפרי אדמתך משמע דוקא פרי ומתרץ הוא דבש תמרים שתמרים נמי פרי: ה פי' לא בחלב אמו דוקא אלא ה"ה בחלב עצמו והא דנקט בחלב אמו לאפוקי עוף שאין לאמו חלב כמו שפירש"י בסמוך: ו והא דמצריך גבי בשר בחלב ג' פסוקים לאכילה והנאה יותר מכל איסורים שבתורה שבכולן כתיב נמי ל' אכילה וכולל בהו אכילה וגם הנאה. י"ל דגבי בשר בחלב חייב על האכילה אף שאינו נהנה באכילתן כגון שנשרף גרונו באכילה לכך לא כתב בו נמי ל' אכילה שיכלול גם ההנאה משא"כ בשאר אכילת איסורים: ז דאי לא הוי מפורש אלא במקום אחד גדי עזים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) ולא יחמוד איש את ארצך. כי יאמרו בלבם ארצות שהיינו מחזיקים בהם לא נשאר בידינו כי הורישם אלהיהם ב"ש שלא נוכל לקחת ארצם מידם כיון שהן עוסקין במצותיו:

(כו) לא תבשל גדי. מכאן רמז למה שאחז"ל לא ישא אדם מינקת חבירו וה"פ לא תבשל בקדרה שבשל בה חברך לא תשא גרושתו או אלמנותו כל זמן שהגדי הוא התינוק צריך לחלב אמו דהיינו כ"ד חדש וכי האי גונא אשכחן בפרק

נחל קדומים

טובא משמע ודו' הטב: כה (כא) לא תשחט על חמץ דם זבחי. אפשר דהוה ס"ד דטלה ע"ז של מצרים ואמרו בזוהר דצולין אותו על שם פסילי אלהיהם תשרפון. אמנם כתב הרב עיר וקדיש מהר"ש הלוי בן אלקבץ ז"ל בס' ברית הלוי כ"י דשוחט הפסח לשם ה' ונקרב לקדושה והאריך בחקירה זו ובישובה. והשתא הו"א הואיל דהטלה ע"ז לא אכפת אם יהיה החמץ קיים דהחמץ סט"א והטלה ע"א ושחיטת טלה היא התחלת ביעור חמץ ואחר כך יכול לבער החמץ. לז"א לא תשחט על חמץ דם זבחי דייקא דהשחיטה היא לשם ה' והוא מתקרב לקדושה גמורה וע"י הזביחה קדש ונקרא זבחי. ולהורות זה צריך לבער קודם החמץ ואח"כ זבח פסח הוא לה': כו (כב) לא תבשל. גימטריא אסור בבשול באכילה ובהנאה עם התיבות והאותיות. לקוטי גאוני קמאי בספר רבינו אפרים ז"ל: כז (כג) האלה כרתי אתך. עם ג' תיבות והכו' גימטריא תורה שבעל פה. כרתי אתך ברית שלא ישכחו

מרפא לשון

בפ' ויחי שא נא פשע אחיך וחטאתם תר' לחובי אחך ולחטאיהון. וכן ת"י וסר עונך וחטאת ויעדון חובך וחטאך. וכבר פירשנו בפ' וירא (כד כט) דלשון חטאה הוא שם החטא עצמו ולשון חובא הוא עונש החטא ולכן החטא חמור שהוא שורש פרה ראש ולענה של חוב, והחוב קל ממנו שאינו אלא פרי החטא וגרמתו, וראוי לבקש מחילה על החוב תחלה שהוא הקל ואח"כ על החטא. יב) פן יהיה למוקש, דלמא יהון. ה"ג מוסב אל יושבי הארץ וכמו שמפורש במ"א כי יהיו לך למוקש. יט) וכל מקנך תזכר, תקדיש דכרין, ה"ג וטעמו שהוא כענין דכרין תקדיש שבפ' כל הבכור אבל צ"ל כאן בהיפך תקדיש דכרין כפי צחות הלשון. ל) והנה קרן עור פניו, והא סגא זיו יקרא דאפוהי. תר' קרן סגא לפי שהכאת ניצוצי האור בהתרבותם ידמו לקרנים ולכן נק' ניצוצי האור הגדולים קרנים וכמ"ש בחבקוק ר' קרנים מידו לו ויתכן שיהיה פירוש סגא פרח כמו פרח בעור שתר' סגי במשכא והוא פתרון ענין לא פירוש מלה, ותר' עור פניו זיו יקרא דאפוהי ע"ד מה שתר' כתנות עור, לבושין דיקר וכמו שנת' שם.

תפסיר הרס"ג

אלעהד ומע בני אסראיל: (כח) פאקאם ת'ם ענד אללה. ארבעין יומא וארבעין לילה. לם יאכל טעאמא ולם ישרב מאא. וכתב לה עלי' אללוחין. כלאם אלעהד. והי אלעשר אלכלמאת: (כט) פלמא נזל מוסי' מן גבל סיני. ולוחי אלשהאדה פי ידה. פי נזולה מן אלגבל. ומוסי' לם יעלם. אנה קד בץ נור וגהה. חין כלמה אללה: (ל) פראי הרון. וסאיר בני אסראיל מוסי'. פאד'י קד בץ נור וגהה. פכ'אפו אן יתקדמו אליה: (לא) חתי דעא בהם מוסי. פרגעו אליה. הרון וסאיר אשראף אלגמאעה. פכלמהם מוסי: (לב) ובעד ד'אלך תקדם

נוה שלום

(כח) לחם לא אכל וכו' לא יאכל טעאמא ולא ישרב מאא, לא לחם אוכל ולא מים שותה לשון הוה, כלומר שהיה לו תענוג וקיום ולא היה צריך לא אכילה ולא שתייה, ודברי בעל ספר נור אלצ'לאם בענין זה רחוקים מדרך האמונה גם הוא עצמו כבר ידע שאין דבריו מתקבלים. (בהערותי לספר „נור אלצ'לאם" הסברתי את כוונתו, שלא כהבנת המחבר, יק"א) (ל) קרן, בץ, האיר והבהיק. (לא) ויקרא אלהם,חתי' דעא בהם מוסי, עד שקרא

חלק הדקדוק

כט) ושני לחת העדת ביד משה. תיבת

כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃
כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל
וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת
אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי
לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ
מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן
עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא
אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה
וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת
אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ
אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן

תו"א ויהי שם עם. סוטה יג: ומשה לא ידע. שבת י: וייראו מגשת. ברכות ז:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי. עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין. גְּזָרִית עִמָּךְ. קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: כח. וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ. אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן. לַחְמָא לָא אֲכַל. וּמַיָּא לָא שְׁתִי. וּכְתַב עַל לוּחַיָּא. יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא. עַשְׂרָא פִּתְגָמִין: כט. וַהֲוָה. כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי. וּתְרֵין לוּחֵי סָהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה. בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא. וּמֹשֶׁה לָא יְדַע. אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ: ל. וַחֲזָא אַהֲרֹן. וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה. וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי. וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ: לא. וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה. וְתָבוּ לְוָתֵיהּ. אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא. וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן: לב. וּבָתַר כֵּן

אבן עזרא

יוצא מתחת הרשות. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה עון פחות ממנו בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת. והוא שם דבר. ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלי'. ויאמר ה' שהוא שם העצם. והמדות תהיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר. כי השם רצה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים. ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם. והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים. ורב חסד. לכל הוא. ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים. והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים. ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. ולא הזכיר פשעינו. בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים. וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו. רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות. והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים. ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו. ומלת ויקד. בעלי הכפל מגזרת קדקד. ששם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף. ויקדו כמו ויתמו. ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר יסעו כמו והתהלכתי בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא. וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך. אע"פ שחטאתי לך ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי החליתני. וככה זה אני מודה כי עם קשה הוא ואתה תשלח: (י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך. ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך. על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר

רשב"ם

ולא להתחתן בם ולעלות לרגל: (כח) ויכתב על הלוחות. שכן אמר למעלה וכתבתי על הלוחות*כמכתב הראשון: (כט) כי קרן. לשון הוד*והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא*שטות. כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה וגם מנחם כן פירש:

בעל הטורים

ס"ת בגי' התלמוד: (כט) כי קרן עור פניו. וזכה לקירון פניו' מושכותי כפי עליך. וי"א מכתיבת הלוחות וכה לקירון. וקרנים מידו לו ושם חביון עוזו ר"ת מלוח:

שפתי חכמים

הייתי אומר שבכאן נמי דוקא גדי עזים דנלמוד סתום מן המפורש אבל אם בכמה מקומות כתיב גדי עזים למדנו דוקא היכא דגלי גלי משום דג' פסוקים הבאים כאחד לכ"ע אין מלמדין והיכא דלא גלי כמו הכא דכתיב סתם כל יונקים במשמע: ח דאלה ניעוע הוא: ט אע"פ שגם כשהביא לוחות ראשונות בי"ז בתמוז כתיב נמי וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו כמש"כ כאן מ"מ כל הספורים הבאים אחר מקרא זה לא היו רק בלוחות אחרונות: י כלומר שבלוחות אחרונות זכה לקרני הוד יותר מבלוחות הראשונות: כ פי' מכיון שאין כאן דבור מיוחד כלל ע"כ לומר שהדיבור הזה אינו אלא מה שנדבר עמו השם בהר סיני שהוא שליחותו של מקום לישראל שילמוד להם כל התורה כולה וא"כ ע"כ צ"ל שלשון הוה הוא כל הענין שהיה משה קורא להם בכל יום ולומד אותם התורה והמצות לנשיאים ואח"כ לכל ישראל כמו שמפרש והולך וזה היה אף לאחר שהוקם המשכן: חסלת פרשת כי תשא.

רש"י

רשאי לכתוב תורה א שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ט ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד י רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר (שמות לג) ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כ כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד

דעת זקנים מבעלי התוספות

בפרק ערבי פסחים אל תבשל בקדרה שבשל בה חברך אמר רב פפא בגרושה בחיי בעלה אי בעית אימא אפי' אלמנה נמי לפי שאין כל האצבעות שוות: (ל) והנה קרן. שהבהיק אורו מזיו שכינה וכן קרנים מידו לו ונ"ל כי כשהבקר אור דומה לאיל שקרניו מפוצלות ומתפצל אילך ואילך וזהו לשון קרן ולפי שטעו ורצו להעמיד מנהיג במקומו האיר הקב"ה אותו מזיו שכינתו להראות להן שלא היה מנהיג ראוי כמוהו:

נגשו

נחל קדומים

ישראל תורה שבעל פה לקוטי גאוני קמאי: כט (כד) ברדתו מן ההר. אפ' ברדתו גימטריא פ' ופ' שהכניעם על ידי הענוה שלמד יותר מן ההר ה"ס שהיה נמוך ובו בחר ה' וכל מי שהוא עניו אין יגער שולט בו וכמ"ש הרב עיר וקדיש מהר"א הלוי ברוכים ז"ל דלכך קבע דוד המלך ע"ה מזמור לא גבה לבי בסימן קל"א כמ"ש בכמה מקומות: (כה) כי קרן עור פניו. אמרו במדרש דכ"י נשאר דיו בקולמוס ונתן על ראש משה רבינו ע"ה ומזה קרן פניו. ודקדק הגאון מהר"ל העשל ז"ל דההדיוט אינו יודע כמה דיו צריך ומשתייר מה שאין כן בכביכול. ופירש דאמרו רז"ל דהי"ל למשה רבינו לכתוב עניו מאד וכתב ענו בלי יו"ד ונשתייר שיעור לכתוב יו"ד כן כתב בספר עיר דוד בשמו ז"ל וראיתי לרבינו אפרים ז"ל שכתב על כי קרן עור פניו דזהו שאמר קרנים מידיו לו מידו אותיות מדיו עכ"ל. ולפי האמור אפשר לרמוז קרנים מיוד לו שהוא אותיות מידו שמכח שלא כתב יוד עניו נשתייר ודוק:

נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת
כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר
סִינָי׃ מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר
אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר
אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃
לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה
כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה
אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ
לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ס ס ס

קל"ט חנכא"ל סימן. ומפטירין וישלח אחאב במלכים א' בסימן י"ח:

תרגום אונקלוס

אִתְקָרַבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּפַקֵּידִנּוּן. יָת כָּל דְּמַלִּיל יְיָ. עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְּסִינָי: לג. וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה. מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן. וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי: לד. וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה. לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ. מַעְדֵּי יָת בֵּית אַפֵּי עַד מִפְּקֵיהּ. וְנָפֵיק. וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יָת דְּמִתְפַּקַּד: לה. וְחָזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה. אֲרֵי סְגִי. זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי מֹשֶׁה. וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי. עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:
ס ס ס

רשב"ם

(לב) את כל אשר דבר ה' אתו. מלפני העגל כל מה שכתוב* בפרשת תרומה עד כי בשש משה וכל האמור בפרשה זו: (לד) מסוה. בגד הקרוי כן והוי"ו בו עיקר כמו וי"ו של מקוה ישראל. וגם וא"ו של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני גזרות. וכן פתר דונש והדין עמו: יסיר את המסוה. בגילוי פנים לישראל: את אשר יצוה. ואח"כ חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם שכינה: (לה) עד באו לדבר אתו. עם השכינה חוזר ומתגלה:
חסלת כי תשא מיסוד רבינו שמואל:

רש"י

סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הם ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם א' ביד הזקנים ב' ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא (בעירובין נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא (כתובות סב) סוי לבא ועוד בכתובות הוא קא מסוה לאפי לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו. וכשהוא מסתלק מהם. (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו: חסלת פרשת כי תשא

הפטרת תשא במלכים א' סימן י"ח

א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר
לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ב וַיֵּלֶךְ
אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ ג וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ ד וַיְהִי
בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִיאִים וַיַּחְבִּיאֵם
חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ
לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר
ונחיה

תפסיר הרס"ג

סאיר בני אסראיל. פאמרהם. בגמיע מא כלמה אללה בהא פי גבל סיני: (לג) פלמא פרג' מוסי' מן מכ'אטבתהם. געל עלי וגהה ברקעא: (לד) וכאן מוסי'. אד'א דכ'ל בין ידי אללה ליכ'אטבה. ינזע אלברקע אלי' כ'רוגה. ת'ם יכ'רג ויכלם בני אסראיל. בגמיע מא יומר מה: (לה) חתי ינצ'ר בני אסראיל וגה מוסי. אן קד בץ נור וגהה. ת'ם ירד אלברקע עלי וגהה. אלי וקת דכ'ולה ליכ'אטבה:

נוה שלום

להם משה ואז וישובו אליו וכו'. (לג) מסוה, ברקע, בגד המכסה את הפנים ויש בו שני נקבים כנגד העינים.

חלק הדקדוק

ושני באזלא וכ"ה בדפוסים: לג) ויכל משה. תיבת משה בזקף וכ"כ א"ת ז"ל:

אבן עזרא

קרינות פניו. והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם. ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל. על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו. ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך. וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ומלת גרש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא. וככה אלמנה וגרושה: (יב) השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: (יג) כי את מזבחותם. כמו כי הרס תהרסם: (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת הדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק ובקוצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ומלת מקנך. בא במקום הזה על לשון נקבה. ושמות רבים ככה. על לשון זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. ככה כתוב בראשונה: וטעם בחריש ובקציר. שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן. כי זה על משכב האשה. והלא תכסהו בושה. כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש. הלא במלת קציר יחריש: ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה. כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות. ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום. כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתר' בשני מקומו'. ושם בצאת השנה. כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחר' וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור. ולא יתאחר עד צאת סוכות שלא תכנס השנה האחרת. ע"כ כתוב תקופת השנה. ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא. אע"פ שהיא צריכה לשני תקונים. האחד בעבור מהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה. וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם. רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות. והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: (כג) שלש פעמים הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל. בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש. פירש בפרשה הזאת למה. שלא הזכי' בראשונה כי לא הוצר' כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו. וזה הטעם באר אותו היטב: וטעם ולא יחמוד איש את ארצך. כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא

מסורת הקריאה

התי"ו בקמץ: (ל) וייראו, היו"ד במתג: (לג) ויכל במונח, משה בז"ק, מדבר בטפחא: מדבר, המ"ם בחירק והדל"ת בדגש, ונמסר ח' דגש וסי' נמסר בראשית ל"א כ"ט: (לה) וראו, מלרע: באו, מלרע:

מוסרי של"ה והגהות

ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור וגו' פקח עיניך וראה מי שזוכה להיות מנהיג לישראל איך צריך להיות מלא בחכמה ותבונה ודעת וגם צריך להיות הגון בעיני אלהים ואדם (אח"י ואם יבטחו בה' לעשות לש"ש ה' עמם וז"ש והיה ה' עם השופט יהיה אם יכוונו ליחד קבה"ו עם יה אז ה' עם השופט ודוק כי קצרתי. מאי"ן):
ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. כן יעשה האדם כשמפשפש במעשיו וזוכר עונותיו יתאבל ויבכה וישב על הארץ ויסיר בגדי החמודות מן העצבות וילבש שק ואפר ובכיה והספד על אשר המית את נשמתו אולי ירחם (אח"י ואזהרה שמענו מרבינו האריז"ל להתרחק

ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מן־בהמה: ו ויחלקו להם את־הארץ
לעבר־בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך־אחד
לבדו: ז ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על־
פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ח ויאמר לו אני לך אמר לאדניך
הנה אליהו: ט ויאמר מה חטאתי כי־אתה נתן את־עבדך ביד אחאב
להמיתני: י חי | יהוה אלהיך אם־יש־גוי וממלכה אשר לא־שלח
אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את־הממלכה ואת־הגוי כי לא
ימצאכה: יא ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: יב והיה
אני | אלך מאתך ורוח יהוה | ישאך על־אשר לא־אדע ובאתי להגיד
לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את־יהוה מנערי: יג הלא־
הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא
מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם
ומים: יד ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני:
טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה
אליו: טז וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת
אליהו: יז ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה
עכר ישראל: יח ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך
בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: יט ועתה שלח קבץ
אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע־מאות
וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

סמהבהמה קרי

כאן מתחילין הספרדים

א וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־
הנביאים אל־הר הכרמל: ב ויגש
אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים
על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו
ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר:
ג ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא
ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים
איש: ד ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר
האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא
ישימו ואני אעשה | את־הפר האחד ונתתי על־

רד"ק

(א) ויקבוץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבלו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבלו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם: (ב) פסחים. כמו הפוסח שהוא פוסח בשתי רגליו כי מי שפוסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פוסח שתי רגליו איננו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפיכך אמר ל' נקבות לפי שפירש סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברר בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטים אחר הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת פליגין לתרין פלגון הלא ה' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טעון בתר בעלא דלית ביה צרוך. והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותיך שאני אומר ואתה מקיים או אפשר שהאל אמר לו אף על פי שהכ' לא ספר זו"ש ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפלה ויש לפ' כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואעפ"כ כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת היה והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר שאם היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים

אבן עזרא

יחמדו הארץ. אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: (כו) ראשית. כמו בפרשה הראשונה. ואלה הם התנאים. ומתחלת ואלה המשפטים עד שש שנים משפטים הם. והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם. וחיוב הצבור הם הנזכרים אחר כן כמו אלה: (כז) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים. על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם. רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה. רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים. וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי. ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלה עמו אל הר סיני. והנה כתוב ויעבור ה' על פניו. ואחר כך ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשניה: ויכתוב על הלוחות. השם כתבם. כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות הראשונים אשר שברת: (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם. וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע: ומלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו. כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה. והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט: ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן. וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מכוערות. ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו. ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו. ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו. ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל. והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: (ל) וירא אהרן. שהוא הראש: וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם. וכן כתוב ויקרא אליהם משה: (לא) וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי צאתם לקראתו. ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה התנאים הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות. ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה. ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית. ולא כן וי"ו סותה. כי הנה עולתה ועולתה עול ימים. גם עוילים וגו'. אל תוך המחנה. גם ויבחר אותם בתוך. יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אוהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא. והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם. ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה. ובבואו לדבר אל השם ישים המסוה לקבל האור. והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אלהים דברי השם. ויסר את המסוה בבואו אל אהל מועד וידבר עם השם פנים בפנים. וזה טעם ובבא משה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד. וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו. ולא נודע קבורתו בחמלת ה' עליו. ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

חסלת פרשת תשא

מוסרי של"ה והגהות

מן העצבות רק בעת הוידוי ופשפוש כי העצבות מבטל העבודה. מאי"ן):

העצים ואש לא ישימו: ה וקראתם בשם
אלהיכם ואני אקרא בשם־יהוה והיה האלהים
אשר־יענה באש הוא האלהים ויען כל־העם
ויאמרו טוב הדבר: ו ויאמר אליהו לנביאי הבעל
בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם
הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו:
ז ויקחו את־הפר אשר־נתן להם ויעשו ויקראו
בשם־הבעל מהבקר ועד־הצהרים לאמר הבעל
עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על־המזבח אשר
עשה: ח ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר
קראו בקול־גדול כי־אלהים הוא כי־שיח וכי־
שיג לו וכי־דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: ט ויקראו
בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים
עד־שפך־דם עליהם: י ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו
עד לעלות המנחה ואין־קול ואין־ענה ואין קשב:
יא ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־
העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס:
יב ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר
שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה אליו
לאמר ישראל יהיה שמך: יג ויבנה את־האבנים
מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים
זרע סביב למזבח: יד ויערך את־העצים וינתח
את־הפר וישם על־העצים: טו ויאמר מלאו
ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־
העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו:
טז וילכו המים סביב למזבח וגם את־התעלה
מלא־מים: יז ויהי | בעלות המנחה ויגש אליהו
הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל
היום יודע כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך
ובדבריך עשיתי את כל־הדברים האלה:
יח ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי־אתה יהוה
האלהים ואתה הסבת את־לבם אחרנית:
יט ותפל אש־יהוה ותאכל את־העלה ואת־העצים

סיתיר י'

רד"ק

מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: (ז) אשר נתן להם. פי' נתן להם כדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פי' אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנה להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן א' וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקב"ה מתקדש על זה שמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתם יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטיאו על איגורא דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבים הולכים ושבים על המזבח ופירש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: (ח) ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו ושאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג. שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירש שיג שרשו נשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נשג וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתפא אשתדיף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא. או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ. ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמה: (ט) ויתגודדו. כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפט. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידם ממשפטי העבודה: (י) ויתנבאו. דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה. עד עת קרבן מנחת הערב: אין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם. קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: (יג) ויעש תעלה. עשה חפירה סביב למזבח שילכו בו המים ורחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה: (טו) מלאו ארבעה כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים ולזה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כנגד שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל לאל ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו. לווי שלם ונמשך פ"א הפעל בנעם כמו משכו וקחו לכם צאן. ובדרש אלישע יצק מים ע"י אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מים ע"י אליהו: (טז) וילכו המים סביב למזבח. המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים. צוה אליהו למלאות מים או הוא בעצמו מלא אותם והמים האלה לבד השנים עשר כדים: (יז) בעלות המנחה. בכ"ת פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך. כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה

מסורת הקריאה

הפטרת כי תשא

(א) הראה, כתב המ"ש האל"ף בצירי וכן מסור עליו לית בנסחא כ"י, אכן בהרבה ספרים מצאתיו בסגול עכ"ל, אבל עפ"י המסורה הוא בצירי כי הוא מן כ"ה מלין מייחדין קמצין בלישנא, ר"ל שהם פעם אחד במקרא בצירי, וסי' במערכת ערך קמץ: (ב) והרעב חזק, במרכא טפחא, ובכ"י ישן והרעב בטפחא חזק במרכא: (ד) ויחביאם, בגרשיים: (ה) מעיני, העי"ן בשוא נח: (ח) לאדניך. האל"ף נחה וכולהו כן: (ט) מה, המ"ם בסגול כדין לפני אות חי"ת: (י) אשר, בתלשא גדולה, ובב' כ"י בת"ק: (יב) על, ביתיב בכ"י ישן ומסתבר, רוו"ה: ובאתי, מלעיל: (יג) הלא, במקף, ובשני כ"י הלא בקדמא: מאה, מלעיל: (יז) ויהי בטעם תביר, ונמסר עליו כ' ר"פ בטעם תביר, ועי' מש"כ בפ' מקץ מ"א י"ג: (כא) ענו. מלרע: (כג) ויתנו, נמסר במס"ג ג' רפין בקריאה, ר"ל שהוי"ו בשוא והיו"ד רפה, א' דין, ב' ויתנו אותו (מ"ב כ"ב ה') ג' מן הזרעים (דני' א' י"ב) ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש: וישימו, נמסר במס"ג ג' רפין הוי"ו בשוא והיו"ד רפה, ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד דגוש. וסי' א' דין, ב' וישימו וישכילו (ישעי' מ"א כ') ג' וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח ג'): (כו) ויקחו, הנגינה בחי"ת: הבעל. הנגינה בבי"ת: ויפסחו. בז"ק לבד בלא קדמא כ"ה בשני כ"י, רוו"ה: (כז) ויהתל, זה לבדו בא דגש בתי"ו כמשפטו והשאר רפים. רד"ק: ויקץ. נמסר עליו לית רפי, ר"ל לית עוד שהוי"ו בשוא והיו"ד רפי, כי כל שארא הוי"ו בפתח והיו"ד דגוש: (כח) שפך. הפ"א בקמץ: דם, הדלי"ת בקמץ: (לא) כמספר, נמסר עליו ל' רפי וא' כמספר, ר"ל לית עוד הכ"ף בשוא והמ"ם רפי והפ"א בפתח, ואחד כמספר הכ"ף בפתח והמ"ם בדגש והכ"ף בקמץ, והוא כמספר אשר תעשו (במדבר ט"ו י"ב): (לד) מלאו, הלמ"ד רפה. ויצקו, היו"ד במתג והצדי"ק רפה: (לז) וידעו. י"א רפין מס"ק, ר"ל שהוי"ו בשוא והיו"ד רפי המה י"א ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד דגוש, וסי' נמסר בתהלים נ"ט י"ד:

חומת הפטרת תשא

(ה) והיה האלהים אשר יענה באש וכו'. יש לחקור דכיון דאליהו זכור לטוב היה רצונו להביא המטר בדבר ה' אמאי הוצרך להקריב בבמה ולעשות המבחן באש היה לו לומר עד מתי פוסחים יקראו נביאי הבעל להביא מטר ואני אקרא ואשר ישלח המטר הוא האלהים ולא היה צריך לכל זה. ואפשר דאליהו זכור לטוב בחכמה יסד אר"ש דכל עצמו להראות במופת כי ה' הוא האלהים ויתפרסם אלהותו יתברך וכלם יודו כי ה' הוא האלהים כי לזה ירד אש מן השמים כמש"ל והם אביקי בע"ז טובא והיה רוצה דהמבחן שיעשה יתרצו הם. ובזה יבא הדבר לעשות המבחן ויתברר ויתפרסם האמת. ואם יעשה המבחן במטר הם לא יתרצו כי ידעו ודאי כי לא

אנ"ך

יש בהבלי הגוים מגשימים והרי מופת חותך כי זה שלש שנים שהם בצרה גדולה מעצירת גשמים ולא יכלו להביא גשמים ולכן לא יתרצו במבחן הגשמים וישתקו לדבריו כמו ששתקו כשאמר להם עד מתי אתם פוסחים דכתיב ולא ענו העם אותו דבר. ועוד יש להם טענה דאליהו זכור לטוב גדול והשוב ונשבע אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי והכל חוששים לכבודו בשמים ובארץ. ולכן ישארו בטעותם ולא יתרצו במופת המטר אי לזאת ברוח מבינתו שאל מבחן האש כי יעלה בדעתם שיוכלו לעשות אופן שיבא אש וכמ"ש רז"ל כי החביאו חיאל בית האלי מתחת המזבח שהיה חלול שידליק האש ויאמרו כי הע"ז שלח האש ולזה נתרצו ויען כל העם ויאמרו

טוב הדבר שהיו סמוכים על חיאל שידליק האש. ואחר שראו שחיאל לא עשה כלום דבא נחש והכישו ומת ובא האש מהשמים על ידי אליהו הנביא זכור לטוב אז ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים:

(יא) גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח ה' ההרוס. אפשר דפירוש גשו אלי שיהיו כלם באחדות על דעתו ויגשו כל העם אליו שחשבו להיותם באחדות על דעתו. ובכח השלוב שהוא יסוד וירפא את מזבח ה' היא השכינה לתקנה ולחבר הדודים יחדיו:

וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ כ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

עושה בכל זמן מדברי הנביאים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך וכבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ולא כנביאים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי : (יט) לחכה. יבשה אותה עד שלא נשאר בתעלה שום לחות : (כ) יי הוא האלהים. שכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים :

מנין המצות בפרשת ויקהל יש בה לאו אחד :

(קיד) [לאו סו] שלא לענוש מי שחייב מלקות או א' מארבע מיתות בשבת שנאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת :

בד"ד למנחת שבת וב"ה

שמות לה ויקהל

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה

תרגום אונקלוס

א. וּכְנַשׁ מֹשֶׁה . יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא . דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן . אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא . דְּפַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן :

תו"א ויקהל משה . שבת ע מגילה ל : אלה הדברים . שבת ע לז :

תפסיר הרס"ג

(א) ת'ם גמע מוסי'. גמאעה' בני אסראיל וקאל להם. הד'ה אלאמור.

אבן עזרא

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל. לצוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות. על כן כתוב לעשות אותם. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין. ובמקום

רשב"ם

(א) ויקהל לקחת מכל אחד לגלגלת. וגם להזהירם על מלאכת המשכן :

בעל הטורים

(א) ויקהל כתיב לעיל כי קרן עור פני וסמך לו פ' שבת לומר שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר ימים . ואמר ויקהל לפי שבא לומר פ' שבת רמז בשבתות וימים טובים

רש"י

(א) ויקהל משה. למחרת יוה"כ כשירד מן ההר והוא ל' הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים

מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה' דהדברים נקהלים לשמוע הדרשה : אלה הדברים . דרשו מכאן ל"ט

שפתי חכמים

א דלעיל כתיב ברדת משה מן ההר וגו' וזה היה ביוה"כ וזה קאי עליו דהא אחריו מיד כתיב ויקהל משה ש"מ שהיה למחרת יוה"כ רא"ס . ועוד י"ל כיון דעיקר ההקהל היה בשביל נדבת מלאכת המשכן ושתבא נדבת זהב למשכן לכפר על זהב העגל א"כ מסתמא היה זה מיד כרדתו מן ההר כדי שיהא להם כפרה מיד על מעשה העגל שיסור חרון אף מישראל וע"ל פי' כי תשא על פסוק ויתן אל משה . וא"ת והא לא היה לו פנאי למשה להקהילם ולצוות על נדבת מלאכת המשכן דנמחרת יוה"כ היה יושב ודן את העם כל היום כולו כמ"ש בפרשת יתרו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט וגו' ושם פירש"י ממחרת יוה"כ ומוכיח שם שכן הוא . וי"ל שרש"י בעצמו מתרץ שם דמש

ענין הקהלה

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו' . לבאר למה היתה הקהלה הזאת פה מביתר מלות ה' אשר דבר משה אל בני ישראל . וכתב הרמ"א והנראה כי ידוע שהתיקון צריך להיות מעין הקלקול . ומחמת שהמשכן בא לכפר על עון העגל . וכאשר חטאו בעגל היה ע"י הקהל כמ"ש הכתוב ויקהל העם על אהרן כי זולת חומר העון היה גם ברבים שהוא חילול ה' . ע"כ גם בתיקון צריך יהיה כן בהקהל לקדש ה' כמה שיעשו התיקון והתשובה וזהו ויקהל משה . ועל השנית להרחיק הגורם אמר אל כל עדת בני ישראל . ולא את הערב רב כי המה היו גורמים בנזקין כהסכמת ספר הזוהר [פ' תשא דף קלב] ומדרש רז"ל כי המה עשו בלטיהם שילא העגל הזה . ע"כ יתרחקו מבני ישראל ולא יהיה להם חלק במשכן ה' ועל השלישית שלא יתערב איזה לכלוך עון במעשה התיקון אמר אלה הדברים וגו' ששת ימים וגו' והוא בל יחללו שבת במעשה המשכן באחת מהמלאכות שהיו במשכן . ושמא תאמרו הלא ק"ו הדברים אם פקוח נפש וכיוצא בו על ספק שמא ע"י כך יעבוד את ה' ויתקרב אליו נדחה שבת וגם ברית מילה היא רק מצוה אחת הגורמת התקרבות בלד מה אליו ית' דוחה שבת . משכן שבכיכול את הקב"ה אנו לוקחים שידור בינינו עאכו"כ שידחה שבת מפניו . ע"כ אמר אלה הדברים וגו' . לומר הביטו וראו כי אין ראוי לחלל שבת על מלאכת המשכן . כי הלא המשכן וכל כליו בהעשותם אין בהם קדושה עד ויקם המשכן על מכונו ותשרה עליו שכינה . נמצא שמעשה המשכן אינה רק הכנה אל דבר שאחר העשותו יהיה קדש . אמנם השבת אין צ"ל שהוא עצמו קדש כ"א שגם יריק וישפיע בנו הקדושה . היא נפש היתרה הנשפעת בנו מאתו . ועוד שקדושת שבת קדומה כמאמרו ית' אל משה חמדה גנוזה יש לי בבית גנזי ושבת שמה . וזה מאמר הכתוב אלה הדברים שהם של מלאכת המשכן הם דברים אשר צוה ה' לעשות אותם .

כי עדיין לא נעשו ואתם מתעתדים לעשותם . נמצא שאינם רק הכנה אל דבר שעתידה קדושה לחול בו . ע"כ ששת ימים תעשה מלאכה וגו' . כי הלא השבת אין צריך לומר שהיא קודש . אלא שגם ממנה ביום השביעי יהיה לכם קדש היא נפש יתרה שתהיה לכם מלך השבת . ועוד כי הלא קדושת שבת קדומה מטרם יגמן לכם כי היא שבת שבתון לה' חמדה גנוזה אצלו ית' . וא"כ איפה איך תדחה מה שזולת היותו קודש נותן בכם קדושה וגם קדושתו קדומה מפני דבר שעדיין אין לו קדושה רק הכנה אל מה שיחול בו קדושה אחרי העשותו . אבל ברית מילה ופקוח נפש נדחה מפניהם שבת . כי כל איש ישראל קדוש יאמר לו כי קדש ישראל לה' . ועדיין היה נשאר לבעל דין מקום לחלוק ולומר האם גרעה מלאכת המשכן להשראת שכינה מכל זכות אחד מהקרבנות הנעשים בו בכל שבת . ע"כ אמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם וגו' . לומר הנה המשכן כעת אינו מושב לשכון אלהים כי עדיין לא נעשה ואין קדושתו דומה אחר היותו מושב אלהים למה שעדיין לא היה כ"א עתיד להעשות . וזה אומרו לא תבערו אש בכל מושבותיכם . משא"כ במקום שהוא מושב אלהים כי שם תבעירו . ומזה יבינו כי מה שבעת אין שבת נדחה הוא על כי עדיין אינו מושב אלהים רק הכנה אליו . והנה דרך רמז יתכן רמז לנו הוא ית' כמה קשה לפניו יתברך עבירה אחת אשר יעשה אותה האדם ביום השבת מאשר יעשה בחול . והוא במה שידענו כי עון עצמו אשר יעשה הוא כח טומאה המעותד לדונו בגיהנם והוא בהעשותו מתייחם למבעיר אש חלק אשר לו בגיהנם כי אשמתו היא אש שתלהטהו מסביב ע"כ תכפול רעת אשר עושה עבירה ביום שבת אשר אש הגיהנם לח ומלטנן והוא יבעירנו . ומה גם שכופה את הנפש יתרה שבו לעשות על ידה כח טומאה ליצרף בו . וזה מאמרו ית' באומרו לא תבערו אש וגו' והוא כי כל איש יש לו מדור מיוחד בגיהנם כאשר

אבי עזר

(א) ופירש אלה הדברים). כי דברים סובל עניים וגם דבורים. וזה דמפרש הרב שאל תחשוב המשך הפסוק אלה הדברים אשר צוה. דהיינו ששת ימים. דאם כן לא שייך תיבת אותם. אבל פירוש הדברים על עניני המשכן וכליו. וטעמו אלה ענינים אשר צוה ה' שתעשו במקדש לא התרתי לך אלא ששת ימים ולא ביום

רבינו בחיי

(ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון. לא מצינו שהזהיר משה על השבת בכאן כמו שנצטוה בפרשה של מעלה שיאמר להם ושמרתם את השבת אך את שבתותי תשמורו. ע"כ צ"ל שנרמז לנו בכאן שאין לגלות

נחל קדומים

א ויקהל משה וגו'. פירש"י למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר. ואפשר לפי פשוטו דלכך הקדים באזהרת שבת ואחר כך המשכן לבשרם שעל ידי שמירת שבת יתכפרו על העגל כמשז"ל אפילו עע"ז כאנוש מוחלים לו. וסמך ציווי המשכן דמהמשכן נראה דהעגל לא היה כי אם שרוצים אמצעי ולגלות זה ציוה המשכן להשרות שכינה כלומר לאפוקי ממה שהיו רוצים אמצעי. ובזה אפשר לפרש מדרש שוחר טוב מזמור ג'. רבים אומרים לנפשי אפשר אומה ששמעה מפי אלהיה לא יהיה לך וכו' ולסוף מ' יום אמרו לעגל אלה אלהיך ישראל יש להם תשועה אין ישועתה לו ואתה ה' מגן בעדי בזכות אבהתא כבודי ששכנת שכינתך בתוכנו שנאמר ועשו

מרפא לשון

א) ויקהל, וכנש. כ"ה נסת"י וכ"כ היא"ר ז"ל וכן ויקהל עליהם קרח, מתר' וכנ"ש ולא כנ"א ואכניש והכי דייקא לפי שאינו אלא תרגום ויאסוף ובכ"מ מתר' ל' אסיפה או ל' הקהלה ועדה בל' כנישא ובלשון קל ושיבוש הוא לשנות ל' התר' ויקהל מלשון כל התרגומים שבלשון זה ואף בפ' חקת והקהל את העדה, תר' וכנוש

חומת אנ"ך

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה וכו'. אפשר לרמוז כמ"ש פ"ק דע"ז דאומרים א"ה ישראל שקבלו התורה היכן קיימוה וא"ל יבואו שמים וארץ ויעידו ואומרים א"ה שמים וארץ נגעי בעדות והקשו התוס' דהרי שמים וארץ קיימים ומוכרח דישראל מקיימי תורה. ותירצו דעל הקבלה הם קיימים. והרב פרח מטה אהרן ז"ל בתשובותיו ח"א סי' מ"ד הקשה על התוס' דאי אמרת דעל הקבלה לבד הם קיימים. תו לא מיקרו נוגעים בעדותם ע"ש ואני עני תירצתי לקושית הרב ז"ל דהגם דעל הקבלה לבד קיימים מ"מ כשישראל מקיימים מטי להו הנאה טובא דנמשך להם שפע וחיות עז ותעצומות לשמים וארץ. וזה רמז הכתוב רז"ל דרשו אלה על שמים וארץ בכמה מקומות. וז"ש אלה שהם שמים וארץ תלוים בתורה וז"ש הדברים אשר צוה ה' שהם דברי תורה. ולא תימא דבקבלת התורה סגי כמ"ש התוס' דזה מספיק על מציאות שמים וארץ אבל להשפיע כח וחיות לשמים צריך קיום המצות וז"ש לעשות אותם. א"כ במ"ש רז"ל באגדתא דבראשית פרק ע"ג בטלתם י' הדברות קיימו דבר אחד ואני אסלח לכם ואיזה זה שבת וכו' שנאמר שמעו דבר ה' ואין שמעו דבר אלא שבת שנאמר ממצוא חפצך ודבר דבר עכ"ד. ובזה מובן מ"ש רז"ל אין ישראל נגאלים אלא כשישמרו השבת דבשמירת שבת מתכפר עון שנטלו

תרגום אונקלוס

שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָא. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה.
יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא. שְׁבָא
שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ. כָּל דְּיַעֲבֵיד
בֵּיהּ. עֲבִידְתָא יִתְקְטִיל: ג.
לָא תְבַעֲרוּן אִישָׁתָא. בְּכֹל
מוֹתְבָנֵיכוֹן. בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא:
ד. וַאֲמַר מֹשֶׁה. לְכָל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. דֵּין
פִּתְגָּמָא. דְּפַקִּיד יְיָ לְמֵימַר:

לַעֲשֹׂת אֹתָם: ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה
מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם
קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־
הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת: ג לֹא־
תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת: פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר:

תפסיר הרס"ג

אלד'י אמר אללה אן תצנע: (ב) סתה' איאם תצנע אלצנאיע. ופי אליום אלסאבע. יכון לכם קדסא. עטלה הי סבת ללה. כל מן עמל פיהא עמלא פליקתל: (ג) לא תשעלו אלנאר. פי גמיע מסאכנכם. פי יום אלסבת: (ד) פקאל מוסי. לגמאעה' בני אסראיל קאילא. הד'א אלאמר. אלד'י אמר אללה

תו"א יפיש. שם פ: שבת שבתון. שבת כב: לא תבערו. שבת כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה:

בעל הטורים

לרבות אחד הרי ל"ט ואפי' דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשא: לעשת אותיות ל' חסר וחסר וי"ו לומר ל"ט מלאכות נעשה אותם בו' ימים לא בשבת וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב כויכולו תמלא עשיית צביעות ומלאכות והויות והוצאות והכלכות כולם ל"ט לומר ל"ט מלאכות הן חוץ מתולדות וכן תמלא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ ממלת השבת: הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערת אש למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף הכסף ונחשת וזהב: (ב) שבת. בגי' ארבעים חסר אחת: (ג) לא תבערו אש. אמר הקדוש ברוך הוא אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת ויאמר ר"ת וס"ת תורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו:

רשב"ם

(ג) לא תבערו אש. לפי שבימים טובים כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל. אבל בשבת כתיב את אשר תאפו אפו מבעוד יום ואת אשר תבשלו בשלו לכך מזהיר כי בשבת לא תבערו אש למלאכת אוכל נפש וכ"ש שאר מלאכות שאסורים אפילו בי"ט:*

אבן עזרא

אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה

רש"י

ב אלא הן נאספים ע"פ דבורו ותרגומו ג ואכנש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן ד לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (סנהדרין לה. יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ה ללאו יצאת ו וי"א לחלק ז יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי ח לאמר לכם:

שפתי חכמים

שכתוב מן הבקר עד הערב למדנו כל דיין שדן דין אמת לאמיתו וכו': ב הוכחת רש"י הוא מדנקוד היו"ד בפתח ולא בחיר"ק מורה שהוא ל' הפעיל כמו ויסע משה את העם וכמו אשר המה מלינים שהוא ג"כ ל' הפעיל: ג כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה מה היא (נח"י) ול"נ שכתב כן לפי שראה הרב שני גרסאות בהתרגום לפיכך הוכיח שהגירסא הישרה היא ואכניש ולא וכנש וכ"ה בפרשת קרח ויקהל עליהם קרח שתרגום שלו ואכניש אבל בפרשת חקת בפסוק ויקהלו אל פני הסלע ת"א ויונתן וכנשו: ד דק"ל ל"ל להזהירם עוד על שבת הא ככר הזהירם אלא לומר וכו'. וא"ת דלמא אדרבה לכך הוכפלה לומר לך אע"פ שכתיב לא תעשו כל מלאכה מ"מ מלאכת המשכן דוחה שבת וי"ל כיון דכתיב בתחלה פ' שבת ואח"כ פ' מלאכת המשכן ודאי אותו שכתוב בתחלה הוא עיקר והשני נדחית מפניו ותדע לך שכן הוא דאל"כ קשה למה הפך משה רבינו עליו השלום הענין דכפרשת אשא כדבור הקדוש ברוך הוא למשה היה אזהרת שבת לאחר מלאכת המשכן ולהכי כתב שם אך את שבתותי וגו' ופירש"י כל אכין ורקין מיעוטין הן למיעוטי שבת ממלאכת המשכן א"כ קשה למה לא אמר משה לישראל הענין כמו שצוה לו הקדוש ברוך הוא אלא משום הכי הקדים כדי להודיע שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת: ה דק"ל הא הבערה בכלל מלאכה היא: ו פי' שאינה אב מלאכה להתחייב עליה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא הוא: ז דה"א שאם עשה ל"ט מלאכות בהעלם אחד שאינו חייב אלא חטאת אחת לכך יצאה לחלק: ח דמקרא משמע זה הדבר צוה לכל ישראל לאמר לאחרים ל"פ לי צוה

רבינו בחיי

ענינים נסתרים בהמון ולכן הזכיר למעלה אך את שבתותי תשמורו שהם רמז לזכור ושמור. ואמר ושמרתם את השבת ולא אמר את יום השבת לפי שהוא בשבת העליונה וכן ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת כמו שרמזתי שם וענינם נסתרים אלה הנכללין במצות שבת נצטוה מפי הקב"ה לגלותם ליחידי ישראל ולכך הזכיר שם דבר אל בנ"י שיודיע להם ענין השבת בנגלה ונסתר אבל כאן משה ידבר בהמון לכל עדת בני ישראל האנשים והנשים ועל כן לא הזכיר מרמזי השבת העליונה ומן הנסתר שבה דבר ולא רצה לדבר להם כי אם בפשט המצוה בנגלה שבת בלבד ודרך קצרה והנה משה פתח לנו פתח מתוך דריו להעלים סתרי התורה ועוד ראיה במה שדרשו במס' מגילה על אנקלוס כשתרגם החומש יצאה בת קול ואמרה מי הוא שגלה סתרי לבני אדם ואם בתרגום החומש כך ק"ו למי שמרחיב באור יותר בסתרי בפני ההמון שהוא נקרא מגילת סתרים ורכיל מגלה סוד:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) לא תבערו אש. הזהירה תורה על ההבערה מפי משאר מלאכות מפני שאינה נראית כל כך מלאכה ושמא יאמרו לא נעשה מלאכה אבל נבעיר האש ונזמין הכל כדי לעשות בזהב ובכסף מיד לאחר השבת לכך נאמר לא תבערו. ובמסכת שבת נחלקו רבותינו איכא מ"ד הבערה ללאו יצאתה ואיכא מ"ד לחלק יצאתה:

ענין הקהלה

באשר לו בג"ע כמאמרם ז"ל לכל אדם יש לו חלק בג"ע וחלק בגיהנם זכה כו'. וע"ז אומר הוא ית' על המחלל שבת או עובר עבירה אחרת בשבת שיתו לכם ולא תבערו אש במושבותיכם אשר לכם ביחוד לכל אחד בגיהנם ביום השבת כי קדוש היום ואתם מבערים בו אש הטומאה ביום שאדרבה אור גיהנם מלטנן וניתש כח טומאת גיהנם בו ומה גם בהיותכם בנפש יתרה עליונה הבאה לרחמכם ותטמאוה ובגלל הדבר הזה תגדל אשמת המשתעשעים ביום השבת לקרא בספר סיפורי מלכים ומלחמותיהם ומתאוים לומר כי הוא עונג שבת ואוי להם כי היו כבלע את הקדש בשיחת חוליהן ואת קדוש ישראל נאצו בעסוהו בהבליהם והם כבהמה המה להם כי בין קדש לחול לא הבדילו ויהי להם שומר שבת מחללו כפועל בטל על בלי לו שכר בעמלו. כי חפץ ה' בשמירת שבת לנחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו בששת ימי המעשה וילונו לעשות את יום השבת כי בו ינוחו יגיעי כח וזאת המנוחה וזאת המרגעה אל החומר העושה כל מלאכה ע"כ אמרו אמור אין בספורי ספר הזכרונות לדברי הימים ואכול ושבוע ודשן לדשן עצם. ולא דעת ולא תבונה לאמר כי לא זאת המנוחה ולא זאת המרגעה אל בשר וגידים ועצמות כי הכל המה תחתיהם יוצע רמה ותכסמו תולעה. כ"א אל חלק ה' הוא כל נפש אדם כי תתקרב ביום השבת אל האלהים אשר נתנה ויתן לה מתת נפש יתרה ע"כ נגילה ונשמחה בו יתברך בשמחת הנפשות המתעלסות אתו עמו בעולם העליון הלא הוא בהתעדן בעדן גן אמירי אמרי תורתו ונתעלסה באהבתו. אך נהפוך הוא העוזבים פקודי ה' ישרים משמחי לב ללכת אחרי ספורי הבלי הזמן אשר הם חשך ולא אור ויתעום כזביהם כאומרם הלא כבהמה שמן חלקי ותתענג בדשן נפשי ובקריאתם נשבעתי ואקיימה מקרא שכתוב

נחל קדומים

לי מקדש ושכנתי בתוכם ומרים ראשי תחת שהיינו מחוייבים לך תלוי ראש נתת לנו הרמת ראש כי תשא את ראש עכ"ל. ואפשר דח"ו א"ה סברו שעע"ז ממש ולכן אמרו אומה ששמעה מפי אלהיה כלומר שלא על ידי שליח דבשליח יש להקל קצת דכתיב כל איש אשר ימרה את פיך דייקא כמש"ל ע"פ סרו מהר אבל אומה זו שמעה מפי אלהיה כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וא"כ אין ישועתה לו. ובזכות אבות מגן בעדי כבודי שאמר ועשו לי מקדש א"כ מזה נראה דלא עע"ז ממש רק כונתם כאמצעי והראיה שציוה המשכן. וכי תימא שאין להם תשובה ומרים ראשי כמ"ש כי תשא את ראש פירש"י פ"ק דבתרא קח מהם כופר לצדקה ומהצדקה נראה שאנו בנים כידוע והלכה כר"מ ויש להם תשובה: ב (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. רז"ל פירשו כי כתיב לך או לכם להנאתכם וזה יאמר שאפילו באכילה ומלבוש של שבת יהיה לכם כונה שהוא לכבוד שבת דוקא וז"ש יהיה לכם אפילו מה שהוא להנאתכם יהיה

חומת אנ"ך

עשרת הדברות. ועוד לומדנו מכועס שיח המאמר הנזכר דרמז שבת הכתוב נאומה דבר ה' כי הן בעון חוללנ"ו ובדבור שבת נכשלים המון ישראל הגם דשומרים אותו בשאר דברים. וכן אחר ודבר דבר כתיב אז תתענג על ה' דכשתשמור ודבר דבר אתה כדאי להתענג על ה'. ואפשר שזה רמז קראין אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם צוה ה' דייקא דהוא אמר עשרת הדברות בדיבור אחד הגם דאכן בדידן שתים זו שמענו מ"מ ידענו כי הוא אמר ויסי סוא צוה עשרת הדברות והן בעון היה עון העגל וח"ו כמו שביטלום לכן אמר התיקון הוא ששת ימים וכו' וביום השביעי יהיה לכם קדש ושמירת שבת אהני לכפה על עשרת הדברות כמדובר. א"כ אפשר לרמוז ונקדים מ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ר יעקב יוסף כ"ץ ז"ל בספר בן פורת יוסף דף ט"ל במ"ש רז"ל וממדבר מתנה אם משים עצמו כמדבר תורה נתנה לו במתנה דאי אפשר לזכות בתורה אלא אם יהיה לו ש' שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ואי אפשר שיהיה לו שלום אלא אם הוא עניו וז"ש וידו אוחזת בעקב עשו בעקב ענוה עשו שהוא שלום כמ"ש פענח רזא זהו תורף דברינו בקצור. ובזה יובנו כמה ענינים. הא דרישא דאמרו רז"ל יוסף שטנו של עשו כי יוסף בחינת יסוד שהוא שלום ולכך מבטל עשו גימטריא שלום תמורת שלום מלחמה ולכן יוסף שהוא שלום מחל לאחיו והרגה להם שלום

מסורת הקריאה

(א) בני, במרכא לא במקף: (ב) העשה בו, הטעם מלרע כי אינו

ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל
נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה
זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ו וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים:
ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת
תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ח וְשֶׁמֶן
לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם
וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן:
י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ
וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה:
יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־

תרגום אונקלוס

ה. סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ. כֹּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ. יַיְתֵי. יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ. דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ו. וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי: ז. וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי (נ״י מְסוּמְּקֵי). וּמַשְׁכֵי סָסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ח. וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא. וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא. וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט. וְאַבְנֵי בוּרְלָא. וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא. לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: י. וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן. יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן. יָת כָּל דְּפַקִּיד יְיָ: יא. יָת מַשְׁכְּנָא. יָת פְּרָסֵיהּ וְיָת

תולדות אהרן

כל נדיב לבו. מגילה י׳ שבועות ט״ז:

תפסיר הרס״ג

בה: (ה) איתו מן ענדכם ברפיעה ללה. כל מן סכ׳ת נפסה. יאתי ברפיעה ללה. ד׳הב וורק ונחאס: (ו) ואסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז ועשר ומרעזא: (ז) וגלוד כבאש אדים. וגלוד דארש וכ׳שב אלסנט: (ח) ודהן לאלאצ׳אה. ואטיאב לדהן אלמסח. ובכ׳ור אלצמוג׳: (ט) וחגארה׳ בלור. וחגארה׳ נצ׳אם. לאלצדרה ולאלבדנה: (י) וכל חכים פיכם. יגו ויצנעו. גמיע מא אמר אללה בה: (יא) אלמסכן וכ׳באיה. וג׳טאה.

חלק הדקדוק

(יא) המשכן, בטעם דרבן. ר״ח):

אבן עזרא

שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו. רק בהיות מ״ס אחר גזירת לקיחה הנה היא כמו נתינה. קחי (נא) לי מעט מים. פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי. וככה קחו מאתכם תרומה לה׳. ומלת כל נדיב לבו. זרה. כל אשר נדבו לבו. כמו בגודל זרועך. בזרועך הגדול. זכר רב טובך. זכר טובך הסב. ורבי ישועה אמר כי הוי״ו נוסף. כמו חיתו שדי. בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה. פירש והוסיף לבאר שהיא תרומת ה׳. וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי: יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה. גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: (ו) ותולעת שני. בלא מ״ם ויש במ״ם. אם יהיו חטאיכם כשנים. אולי לשון רבים הם: (ז) וערת. זכרים כמו לוחות. ובכורות בקרך: שטים. במ״ם. כמו נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא. על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם. ומי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו. והחל מהמשכן כי הוא כולל. והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו ועמודיו ואדניו. שהם עמודי הפרכת והערך. ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפנים

אבי עזר

השבת: (ה) (קחו הפך תנו). לאו דוקא הוראתו תנו. אלא דמשמש שתי הוראות יחדו ליקח מאחד וליתנו לאחר והוא בלשון קצרה. וכן מוכח בדברי הרב בפסוק ויקחו לי תרומה: (ח) (ולא הוזכר זית). כבר כתבתי בדברי הרב פרשת תרומה ושמן למאור עם פתח הדעת. כיון שהוא דבר ידוע להאיר בלילה. וכן כאן כתב הרב כיון דידוע היא ע״כ למאור כמנהג:

בעל הטורים

(ה) יביאה את תרומת ה׳. הו״ל לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי הנשים אמר יביאה פי׳ שלא יביא משל תכשיטי אשה אלא מרצונה: לבו יביאה. בגימטריא לב הוא ושיא:

שפתי חכמים

שאומר לכם בהקהל לאפוקי שאר אמירות לא היו בהקהל: ט דק״ל למה כתיב דוקא נדיב לבו ומתרץ ע״ש שלבו נדבו: י דק״ל כיון

רש״י

(ה) נדיב לבו. ע״ש שלבו נדבו קרוי ט נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות י הנראות בתוכו קרויי׳ משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים.

ענין הקהלת

שכתוב וקראת לשבת עונג ולא ידעו ולא יבינו כי גם זה מילר סמוך ילא כי הוא השמח בחלקו כי מלא און לו כי אלל יהודה קדש אלהיו אשר אהב ובהבלי ספורי נכריים יספיק. ויותר מהמה יש בני אדם מתקבלים בשבתות ובימים טובים מועדי ה׳. תחת כל עץ רענן יושבי בללו באות נפשם שאפו רוח כתות כתות ותבורות תבורות כת ללים כת מספרי לשון הרע ויראת ה׳ וינאץ באמת כאמור מי יתן ועשו מלאכה על האבנים. כי אנכי נתתי להם את השבת לקדשו והמה חללוהו בהתאסף לדבר סרה בלשון הרע בעבירה הגדולה מע״ג וג״ע וש״ד ולנבל פיהם בדברי נבלה. ומורם מהם כיוצא בהם האוכל למעדנים ביום השבת לדשן עצמו ובשרו ועושה את יום השבת הכל לצרכי גופו ולא לצורכי נשמתו. וכאמת השבת נתון רק בעבור הנשמה. למלאות מחסורי הנשמה אשר נחסר לה בימות החול מחמת טרדת הפרנסה. ודי באזהרה זו ונחזור לעניני הפרשה:

ענין תרומת ה׳

(ה) קחו מאתכם תרומה לה׳ וגו׳ יביאה את תרומת ה׳. מדוע כפל שני פעמים שם ה׳. והגאון בת״י כתב והנראה כי חז״ל אמרו שנשתלחה ברכה בנדבת המשכן. ויש להבין לאיזה צורך היתה הברכה הלא התנדבו די והותר. ונוכל לומר דודאי העשירים כחפצם ורצונם נתנו ולא היה צריכים לברכה. משא״כ הבינונים לבכם הי׳ טוב וחפלים להתנדב וליתן הרבה. אבל היה להם רק דבר מועט להביא והקב״ה שולח להם ברכה במעט שהביאו ונעשה לדבר המסויים כשאר המתנדבים כדי שלא לביישם. וזה נקרא תרומת ה׳. כי מה׳ היתה זאת התרומה. ע״כ נאמר כפול ובשינוי לשון. וזהו אמרו קחו מאתכם תרומה לה׳. היינו שהעשירים יקחו תרומתם ויתנום לה׳ כחפצם ואינם צריכים לברכה. ואח״כ כל נדיב לב היינו הבינונים שידם קצרה להביא כחפצם רק לבכם טוב לנדבה יביא את תרומת ה׳. ר״ל יביא מה שיביא וה׳ ישלח ברכתו ויהיה נקרא תרומת ה׳:

ענין חכמי לב

(י) וכל חכם לב בכם וגו׳. ויש להבין מי יבחין אם הוא חכם לב. וכל אדם לא יוכל לומר על עצמו שהוא חכם לב שיקרב אל ענין קדוש כזה לעשות מלאכת ה׳. ונראה דהנסיון היה שלא אמרו לו לגמרי הצווי של ה׳ כיצד היא העשיה ותיקון הכלים והוא יכוון מדעת עצמו להצווי. זה מוכיח על חכמת ה׳ אשר בקרבו. ומה׳ הוא מוכן למלאכת הקדש. כי רוח ה׳ בקרבו לידע כל זאת. כי מדוע לא ידע זאת איש אחר. וזהו ויעשו את כל אשר צוה ה׳ מדעתו אף שלא נתפרש לו תואר ואופן עשיתו ובזה יוכן חכמתו. או יש לומר ויעשו את כל אשר צוה ה׳ שלא יהיה קנאה אם זה עושה ארון וזה עושה אדני החצר לכך הוצרכו כולם לסייע בארון ובאדני החצר וכדומה כדי שיהי׳ מלאכתם שוה בלי קנאה כלל וזהו ויעשו את כל אשר צוה ה׳. כל דייקא. כל אשר צוה ה׳ עשו כולם בשוה כדי שלא יהיה קנאה כדבר:

מבסהי

נחל קדומים

קדש שהכל לכבוד ה׳ שציונו לכבד השבת. ס׳ קרן אור פני משה: (ג) שבת שבתון. כלומר שיוסיף מחול על הקדש אבל כל העושה מלאכה בו דוקא בעצם היום יומת אבל לא בתוספת שאם יעשה מלאכה בתוספת אינו חייב מיתה. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז״ל: ג (ד) לא תבערו אש. רמז למ״ש רז״ל אין הדלקה מצויה אלא בעון הילול שבת וזהו לא תבערו לא תעשו שיבער האש בכל מושבותיכם.

חומת אנ״ך

ויכלכל יוסף את אחיו וכו׳ כמ״ש השם גבולך שלום חלב חיטים ישביעך. ולכן בבית שני שהיה שנאת חנם נחרב ע״י בני עשו שהוא תמורת שלום מדה כנגד מדה. ולכן מי שהוא עניו אין שר עשו שולט בו כמ״ש גורי האר״י זצ״ל כמ״ש בכמה דוכתי לפי שהעניו איש שלום ומבטל עשו תמורת שלום. ולכן הגאולה בזכות התורה שנקראת שלום והזוכה בתורה עניו ואיש שלום ובזה יתבטל עשו ויהיה גאולה. גם אמרו רז״ל דצריך לשמור שבת ונגאל כמ״ש בזהר דהוא לדיקא בשביעאה אחיד כי יסוד שלום ושבת מלכות יחדיו ידובקו נה״ק ושל״ם נשקו ואתיא ומכללא כי בשבת צריך להרבות שלום בביתו כמ״ש רז״ל ועם כל אדם. ואמרז״ל דהקב״ה אמר לתורה הרי שבת בני ילמדו אתו׳. והתורה צריכה שלום א״כ שבת מוכרח שיהיה לו שלום ויגאלנו ה׳ ממעשו שהוא תמורת שלום. וכן עז לעמו יתן ה׳ יברך את ר״ת גימטריא קל״א דעל ידי שלום זוכה לתורה ואין יצה״ר שולט בו. וזה טעם הקול קול יעקב ואמרז״ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו דכשזוכה לתורה הוא ע״י שלום ומבטל עשו שהוא תמורת שלום. ואפשר להסמיך זה בקרלין ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שישתדלו להיות שלום ביניהם והיו לאחדים. וזה רמז תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שנקהל כא׳ לשלום וז״ש קהלת יעקב אחדות גמור. והוא הדבר שאמר הכתוב ויקהל משה שהוא עניו ומכל דיבר על נס להקהל ולעמוד על נפשם שכלם אחדות אחד כמש״ה עשיר ורש. ויאמר אליהם אלה הדברים שרומז לדברי תורה אשר צוה ה׳ לעשות אותם וא״א לזכות

מסורת הקריאה

נסוג אחור ולכן מלת בו הבי״ת רפי: (ז) מאדמים, האל״ף בקמץ לבד וכן חבריו: (י) ויעשו, נמסר ג׳ רפין, וסי׳ לעיל ה׳ ט׳:

תרגום אונקלוס

חוּפָאֵיהּ. פּוּרְפּוּהִי דַּפּוּהִי. עַבְרוֹהִי. עַמּוּדוֹהִי וְסָמְכוֹהִי: יב. יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפּוּרְתָּא. וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִּפְרָסָא: יג. יָת פָּתוֹרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי. וְיָת כָּל מָנוֹהִי. וְיָת לְחֵים אַפַּיָּא: יד. וְיָת מְנָרְתָא דְּאַנְהוֹרֵי. וְיָת מָנַהָא וְיָת בּוֹצִינַהָא. וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: טו. וְיָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי. וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא. וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא. וְיָת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לְתְרַע מַשְׁכְּנָא: טז. יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא. וְיָת כְּרָדָא דִּנְחָשָׁא דִּילֵיהּ. יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי. יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: יז. יָת סְרָדֵי דָּרְתָא. יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סָמְכְהָא. וְיָת. פְּרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָא: יח. יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא. וְיָת סִכֵּי דָּרְתָא וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן: יט. יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא

שמות לה ויקהל

מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו
אֶת־בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־
אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־
הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־
הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת
הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ
וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים
וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃
טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת
אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃
יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־
יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי

*בריחיו קרי

תפסיר הרס"ג

ושצ'צ'ה. ותכ'אתגה ואמהאגה. ועמדה וקואעדה: (יב) ואלצנדוק ודהוקה ואלג'שא. ואלסגף אלמסתור: (יג) ואלמאידה ודהוקהא וכל אניתהא. ואלכ'בז אלמוגה: (יד) ומנארה' אלאצ'אה. ואניתהא וסרגהא. ודהן אלאצ'אה: (טו) ומד'בח אלבכ'ור ודהוקה. ודהן אלמסח. ובכ'ור אלצמוג'. וסתר באב כ'בא אלמסכן: (טז) ומד'בח אלקראבין. ואלסרד אלנחאס אלד'י לה. ודהוקה וגמיע אניתה. ואלחוץ' ומקעדה: (יז) וקלוע אלצראדק. ועמדה וקואעדה. וסתר באבה: (יח) ואותאד אלמסכן. ואותאד אלצראדק ואטנבהא: (יט) ות'יאב

נוה שלום

לה (יו) מכבר הנחשת. סדר אלנחאס, על שהוא מנוקב נקרא סרד. (יז) את קלעי, וקלוע, כמו וילון עושין לספינה. (יח) מיתריהם, אטנאבהא. (אלטנב, חבל טויל ישד בה אלבית) וכן פירש

אבן עזרא

מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. השלים להזכיר כלי הקדש. ואחר כך את מסך הפתח. והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו נכונים. כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק. תאכלהו אש לא נופח: (יט) את בגדי השרד. לצורך הנסיעה:

אבי עזר

(יד) (והזכיר שמן המאור) דעתו כיון דהצווי היה לעשות לכל מלאכת המשכן דבר אומנות לא נאמר פה לחם הפנים ושמן למאור רק מפני הכלים הנעשים בעבור לחם הפנים להניח על השולחן וכן השמן להאיר בתוך המנורה. וכן הבינו גם המפרשים בדברי הרב. אולם לדעתי הדברים כפשוטן. כי גם לחם הפנים ושמן היו צריכים אומן לתקנם. וכן נאמר את שמן המשחה ואת קטורת הסמים. כי גם הם

רש"י

כ העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים ל והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה. כל דבר המגין מ בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב') הנני שך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים נ לכאן ולכאן שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרתיה. לוציי"ש בלעז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב וסתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר (שמות כז) וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד

שפתי חכמים

שכתיב את המשכן למה ליה למכתב אחרי כך את אהלו ואת מכסהו את הכל בכלל משכן: ב מפני שמצינו ביריעות העזים שנקראים אהל שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן: ל כי כן כתיב ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ועורות תחשים: מ דק"ל דפרוכת משמע וילון שהוא תלוי כנגד הפתח ומסך משמע שהוא סכך פרוש על הגג ל"פ דמסך פירוש מחיצה והענין זה צריך לפרש כ"פ כפ' זו כי מסך פעמים נאמר על הסכך ופעמים נאמר על המחיצה כמו שכת בעדו הנני שך את דרכך: נ דק"ל והא כל אשה יכולה לאפות לחם ועז"פ כבר פירשתי וכו' ולכך צריך חכם לב:

נחל קדומים

רבינו אפרים ז"ל: יוד (ה) לב בכם יבואו ויעשו. גימ' ולא ערב

מרפא לשון

ועוד ית' בפ' במדבר א' ח' ובפ' בהעלתך י' יז. ח') ואת מיתריהם,

חומת אנ"ך

לתורה אלא שיהיה ש' וענוה ואז לעשות (כאלו מלא כמ"ש במ"א בכיוצא בזה) ור"ל דהתורה והשלום מועיל לבטל לעש"ו ת' איש גונדא דמיוה. ויוכלו לקיים המצות לעשות אותם. והעיקר שבת וכו' וביום הז' יהיה לכם קדש דההוא לדיקא שלום בשביעאה מ' אחיד יהיה לכם להנאתכם שתבא הגאולה בזכות תורה ושבת ושלום: (ב) ששת ימים תעשה מלאכה וכו'. דע כי יום השבת באמצע והשבוע כמלך באמצע חיילותיו ג' ימי דה"ו מלפניו וג' ימי אנ"ג מאחריו. וכן תמה באמצע של"ס חככ"ל ולכן אמרז"ל שמש בשבת צדקה לעניים כי השמש אמצעי בין ז' כוכבי לכת כשבת שהוא בין ז' ימים וכן העולם ז' אקלימים והאמצעי הוא ארץ ישראל ס' קדמון כ"י. ובהא דאמרו רז"ל פ"ק דתעניות א"ר יצחק שמש בשבת צדקה לעניים. פי' כת הקודמין כי שמש בשבת הוא יחוד קבה"ו כי שמש הוא קב"ה כמש"ה שמש ומגן ה' צבאות שבה מ'. וצדקה לעניים הוא יחוד קבה"ו וא"ש שמש בשבת יחוד קבה"ו זה עושה נותן צדקה לעניים: (ג) לא תבערו אש. יומן במ"ש פ' כל כתני אין הדליקה מצויה אלא בבית שמחללין בה שבת וז"ש לא תהיו סיבה להבעיר אש בכל מושבותיכם אם תחללוהו. ובזהר דהרשעים בגיהנם ביום שבת נחים לבד ממחללי שבתות וז"ש לא תהיו סיבה בחילול שבת להבעיר אש במושבותיכם בקבר. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י. שוב ראיתי דגם רבינו אפרים ז"ל פירש כפירוש הראשון והבאתיו

השרד לשרת בקדש את־בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן:
כ ויצאו כל־עדת בני־ישראל מלפני משה: שני
כא ויבאו כל־איש אשר־נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את־תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל־עבדתו ולבגדי הקדש:
כב ויבאו האנשים על־הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל־כלי זהב וכל־איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה:
כג וכל־איש אשר־נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש

תרגום אונקלוס

לשמשא בקודשא. ית לבושי קודשא לאהרן כהנא. וית לבושי בנוהי לשמשא: כ. ונפקו. כל כנשתא דבני ישראל מן קדם משה: כא. ואתו. כל גבר דאתרעי לביה. וכל. דאשלימת רוחיה עמיה. איתיאו. ית אפרשותא קדם יי. לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה. וללבושי קודשא: כב. ומיתן גוברין על נשיא. כל דאתרעי לביה. איתיאו. שירין ושבבין (ינ"י ושבבין). ועזקן ומחוך כל מן דדהב. וכל גבר. דארים. ארמות דדהבא קדם יי: כג. וכל גבר דאשתכח עמיה. תכלא וארגונא. וצבע זהורי ובוץ ומעזי. ומשכי

תפסיר הרס"ג

אלושי. לאלכ'דמה פי אלקדס. ות'יאב אלקדס להרון אלאמאם. ות'יאב בניה לאלאמאמה: (כ) פכ'רג גמאעה' בני אסראיל מן בין ידי מוסי: (כא) ואתו כל רגל סכ'ת נפסה. וכל מן ראי ראיה. ברפיעה ללה. לצנעה' כ'בא אלמחצ'ר וגמיע עמלה. ות'יאב אלקדס: (כב) אתא בד'אלך אלרגאל מע אלנסא. ומן כאן סכ'יא מנהם. אתא חתי בשסתינק ושנף. וכ'אתם וחקאב וסאיר אניה' אלד'הב. וכל מן עזל עזלא מן אלד'הב ללה: (כג) וכל מן וגד ענדה. אסמאנגון וארגואן. וצבג'

נוה שלום

רש"י ז"ל. (כב) ויבאו וכו', אתא בד'לך דבק למעלה הביאו את תרומת ה' האנשים עם הנשים. הביאו, אתא חתי' יתוספת חתי לומר שאפילו תכשיטי זהב וכלי זהב החביבים עליהם וערכם יקר בעיניהם הביאו בנדבת לבם. כומז. חקאב, כמין אבנט חוגרת האשה ותולה בו תכשיטין וכן פי'

אבן עזרא

(כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם: (כב) ומלת על הנשים. כמו עם הנשים. כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כב) כל נדיב לב. או נדיבת לב. כדרך השפן. שור שה כשבים: חח. באוזן. ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז בזרוע: (כג) וכל איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה

אבי עזר

צריכים תיקון ולוונות: (כב) (כל נדיב לב) והפסוק הזכיר האנשים כי הם העיקר וגם נדבת הנשים נקרא על שם האנשים. וכל מה שאשה עושה לבעלה: שם (וכומז

רמב"ן

(כב) וטעם ויבואו האנשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר. וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה. והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם. כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן

רשב"ם

(יט) לשרת בקדש. לכסות כלי המקדש בעת שנוסעים: (כא) למלאכת אהל מועד. יריעות המשכן והפרוכת

בעל הטורים

(כב) ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו. בגימט' הן איש ואשתו כאיש יחד:

שפתי חכמים

ס (נח"י) דק"ל דאין מקבלין לדקה מן הנשים אלא דבר מועט לפיכך אמר שבאו האנשים עם הנשים: ע דמתרגם על חח שירין וכן על אצעדה שבפ' מדין מתרגם נמי שירין וכל למידין מתרגם נמי שירין ופירושן של אלו פשיטא שהוא תכשיט על זרועו: פ דק"ל על פירושו דמשמע שכומז הוא שם העלם לדבר ערוה והלא לשונכו נקרא לשון הקודש לפי שאין בו מלה המורה על הערוה לכך מביא ורבותינו וכו': צ יש מקשים למה נדלג רש"י שש ועזים ונ"ל ליישב דיש עוד להקשות על דברי רש"י שפירש דקרא או או קאמר ללא נורך דהיכי סלקא דעתך לומר דוקא מי שיש לו כל הדברים יביא ומי שאין לו כל הדברים לא יביא ומה יעשה העני שאין לו אלא מין אחד והקרא קאמר מכל

רש"י

השרד. לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים ס וסמוכין עליהם (מה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן. ור"ל שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמש"כ רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע ע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו פ שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים צ כולם הביאו:

ענין נשיאת לב ונדבת רוח

(כא) ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו וגו'. להבין מהו נשיאת לב ומהו נדבת רוח. והאוה"ח כתב דע כי יש ב' הדרגות במתנדבים. האחד הוא המתנדב כרצון נפשו כפי יכלתו כפי ערך ממונו. ולזה יקרא נדבת רוחו. והב' הוא המתנדב יותר מיכלתו מגודל עוביות לבו. ולזה יקרא נשאו לבו. פירוש שהלב מנשאהו ומעריכות בערך עשיר יותר ממה שהוא לתת דבר יקר ולזה אמר כי בישראל נמצאו אז ב' סוגים הנזכרים ופתח במעולה שבשניהם ואמר כל איש אשר נשאו לבו ודקדק לומר תיבת איש לשון חשיבות. וכנגד הב' אמר וכל אשר נדבה רוחו ולא אמר איש כי אינו חשוב כערך הראשון. וממולא דבר אתה יודע כי לא היו בכל המתנדבים אלא ב' הדרגות וב' לשכת שנלדו כלכם ולא עפו סדכר בחסרון רצון הלב אלא שהיה אחד גדול מחברו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ויבואו האנשים על הנשים. כלומר לשלול מהן תכשיטיהן כדכתיב חח ונזם ואעפ"כ הנשים שמחות וזהירות במלאכת שמים כדכתיב וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה לפיכך זכו הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חדש לפי שבמעשה העגל לקחו תכשיטיהן בעל כרחן כדמשמע מדכתיב ויתפרקו וגו' ובמעשה המשכן שמחו בנתינה לפיכך נתן להם ר"ח ליו"ט ונ"ל דזהו ראש חדש ניסן שבו הוקם המשכן ואנב אותו ראש חדש משמרות כל ראשי חדשי השנה:

ותנשאם

מרפא לשון

אטוניהון. פי' מלשון חבלים ולשון זה ישנו גם בלה"ק כע"ש חטובות אטון מצרים. כא) אשר נשאו לבו, דאתרעי לביה. לשון המקרא נשאו הזכיר המסובב במקום סיבתו מפני חוזק הפעולה וזה כי כשהלב מתנדב בכח גדול הוא נושא את הגוף לפעול הנדבה בלי עכוב. וכל אשר נדבה רוחו, דאשלימת רוחיה. מפני הכפל לא תרגם דאתרעיאת וי"ל טעם זה גם במקרא דלפי שרצה להזכיר פעולת הכלי וכוחו שהוא הלב והרוח שבקרבו לכך הזכיר בלב ל' נשיאה וברוח ל' נדבה שלא לכפול הלשון. כב) ויבאו האנשים

חומת אנ"ך

על שפ"ת הנחל נס"ד: (כ) ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה. ומיד ויבואו כל איש אשר נשאו לבו להגיד שבח ישראל כי מיד שיצא הדיבור מפי משה תיד מיהרו להביא. כל איש אשר נשאו לבו אלו הגדולים ואח"כ כל איש אשר נדבה רוחו מגיד חשיבות ישראל אעפ"י שהיו ממהרים להביא לא רצו לקדם

מסורת הקריאה

(כא) נשאו, מלרע: הביאו, הנגינה בבי"ת: (כב) הביאו, הנגינה בבי"ת: כלי, הלמ"ד בחירק, ונמסר במס"ג כלי וכלי י"ח בלישנא, ר"ל י"ח בלישנא כתיב כלי בחירק ושארא בצירי, וסי' א' ויבאו האנשים על הנשים, דין, ב' וכל כלי פתוח (במדבר י"ט ט"ו) ג' לא יהיה כלי גבר (דברים כ"ב ה') ד' ויקח מקלו בידו וגו' בכלי הרעים (ש"א י"ז מ') ה' והבית בהבנתו וגו' כל כלי ברזל (מ"א ו' ז') ו' ובכלי הבקר בשלם הבשר (שם י"ט כ"א) ז' ח' אך לא יעשה וגו' כלי זהב וכלי כסף (מ"ב י"ב י"ד) ב' בו, ט' ומוציא כלי למעשהו (ישעיה נ"ד ט"ז) י' והביאו את כל אחיכם וגו' בכלי טהור (שם ס"ו כ') י"א שאנן מואב וגו' הורק מכלי (ירמיה מ"ח י"א) י"ב י"ג ונשחת הכלי וגו' כלי אחר (שם י"ח ד') י"ד אכלני הממני וגו' כלי ריק (שם נ"א ל"ד) ט"ו ואתה קח לך וגו' בכלי אחד (יחזקאל ד' ט') ט"ז ויקרא באזני וגו' ואיש כלי (שם ט' א') י"ז והנה ששה אנשים וגו' כלי מפצו (שם ט' ב') י"ח לא יערכנה זהב וגו' כלי פז (איוב כ"ח י"ז) והובא עוד אחר במסורה,

וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת
תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ: כד כָּל־מֵרִים
תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת
תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא
אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת
הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: כה וְכָל־אִשָּׁה
חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ
מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ:
כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן
אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים:
כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם
וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן:

תרגום אונקלוס

וּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי (יג"י מסומקי) וּמַשְׁכֵּי סָסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ: כד. כָּל דַּאֲרֵים. אַרְמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ. אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ. וְכֹל. דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין. לְכָל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ: כה. וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא עֲזָלָא. וּמֵיתַן כַּד עֲזִיל. יָת תַּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא. יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: כו. וְכָל נְשַׁיָּא. דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן. עִמְּהוֹן בְּחָכְמָא. עֲזָלָן יָת מַעֲזַיָּא: כז. וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בּוּרְלָא. וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא. לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: כח.

תפסיר הרס"ג

קרמז ועשר ומרעזא. וגלוד כבאש אדים. וגלוד דארש אתו בה: (כד) וכל מן רפע רפיעה ללה. מן אלפצ'ה ואלנחאס. אתא בה ללה. וכל מן וגד ענדה. כ'שב סנט. לגמיע צנעה' אלעמל אתא בה: (כה) וכל אמראה בצירה אן תג'זל בידהא. אתין מג'זולא. באלאסמאנגון ואלארגואן. ואלצבג' אלקרמז ואלעשר: (כו) וכל אמראה בלג' מן בצרהא. ג'זלין אלמרעזא: (כז) ואלאשראף אתו. בהגארה' אלבלור. והגארה' אלנצ'אם. לאלצדרה ולאלבדנה:

תו"א טוו את העזים. שבת עד לט: והנשאם. יומא עה ס' הזוהר פ' ויקרא:

בעל הטורים

(כה) וכל אשה. ג' במס' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש וכל אשה יודעת משכב זכר תחריגנו התם מלוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות החיים והיינו שנאמר החכמה תחיה בעליה: (כו) וכל הנשים. ג' במסו' הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר וכל הנשים העומדות בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מע"ג. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת השמים יתנו יקר אבל אותם הארורות שמקטרים לנכא השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה: אותנה. ב' הכא ואידך עד אשר הפילותה אותנה ביחזקאל בענין הרועים שרועים הללו כמרמס רגליהם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותן הרועים הרעים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה שתסתלק מישראל: (כז) והנשאם. ב' הכא חסר ויעש פנחס וגו' והנשיאים מלא אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכך חסר אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא. והנשאם הביאו תרגום ירושלמי ועננייא איתיאו מלשון מעלה נשיאים:

רשב"ם

ולכל קלעי החצר וכלי הקדש: (כה) חכמת לב. אשה חכמה. אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר כמו חכמת מצרים: בידיה. כל או"א טוו. כמו ידה ליתד תשלחנה: (כז) והנשיאים הביאו את אבני השהם. שהרי שמות

רש"י

(כו) טוו את העזים. (שבת לט) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותן: (כז) והנשאם הביאו. א"ר נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם

שפתי חכמים

איש אשר ידבנו לבו תקחו תרומתי אע"כ צ"ל משום שמצינו כי שלשה מינים הללו דהיינו תכלת וארגמן ותולעת שני שלשתם אלו הם תמיד בכל מלאכת המשכן ובבגדי כ"ג וכן עורות אילים מאדמים ועורות תחשים משניהם יחדיו עשו מכסה לאהל כמו שפירש"י בפרשת תרומה משום הכי סד"א דכל מי שיש לו כל הדברים אלו דוקא יביא ומי שאין לו אלא מין אחד לא יביא כיון דשלשתן צריכין למלאכה שאין עושין שום דבר מזה בלא זה אבל שש מצינו בבגדי כהנים הדיוטים שעשו משש לבד וכן אותן ד' בגדי כ"ג שהיה עובד בהן בעבודת פנים ביוה"כ וכן בשאר עבודת וכן בנולה של עזים לא היו עושין מהן שום דבר רק יריעות עזים פשיטא הוא דיביאו לבד ומש"ה לא נקט רש"י שש ועזים כיון דמילתא דפשיטא הוא שיביאו לבדם ועוד דכ' וכל הנשים אשר נשא לבן וגו' טוו את העזים דמשמע מקרא את העזים לבד הביאו ומדסמיך בכל הענין שם אלא עזים ללמד בא להקישו לעזים שלבדו בא מש"ה לא צריך לפרש דשש ועזים לבדו בא:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) והנשאם. איתא בפ' בתרא דיומא דנשיאים עננים כשהיה המן יורד לישראל הי' יורד עמו אבנים טובות ומרגליות וש"ה והם הביאו אליו זה המן שנא' בו בבקר בבקר. ועוד אמר ר' יוחנן לשני בקרים הביאו כל נדבת המשכן והותירו: את אבני השהם וגו'. כל אחד אבן אחד לכתוב עליו שבטו ואבני השהם הביאו כלם וכן שמן המשחה:

ענין נדבת הנשיאים

(כז) והנשאם הביאו וגו'. כתב הרב כ"י אמרו רז"ל לפי שנתרשלו הנשיאים בנדבה זו ולא הביאו נדבתם כי אם לבסוף ע"כ נחסר אות יוד משמם והנשאם חסר כתיב כי באמת לא היה להם להמתין עד לבסוף כי אולי יתנו ישראל כל הצורך

נוה שלום

בספר השרשים לאבן גנאח. (כה) חכמת לב. בצירה, משכלת ומבינה. (כו) וכל הנשים. וכל אמראה בלג' מן בצרהא ג'זול אלמרעזי גזלתה, כ"ה הנוסחא הנכונה ומבוארת בדרז"ל שהיא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים היו

חלק הדקדוק

(כד) וכל. באזלא. ר"ח) : (כו) וכל.

אבן עזרא

יותר: (כז) והנשיאים. כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו. והנה דבר גדול היה שנמצאו שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים. ואחר כן כלל כל איש ואשה. ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר הראש שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין

רמב"ן

וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה ההיא לאפרים. ולא שתם על צאן לבן. ועליו מטה מנשה. והדומים להם. ואמר שבאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז ובכל כלי זהב בצמידים ועגולים כי נמצאו לכלם כלי התכשיט. ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע. ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו מאלה רק למקצתם. וחזר ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שבידם עצי שטים. ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת במטבעות וכלים. אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב. בעבור שהזכיר

מרפא לשון

על הנשים, על נשיא. ה"ג דלא כמ"ש היא"ר עם נשיא. (כה) בידיה טוו, עזלא. ה"ג בל' בינוני וי"ל שהוא כן ע"ד מה שתרגם הגאון

חומת אנ"ך

לגדולים רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י: (כה) ויביאו מטו"ה. הכל רמז לתורה מ"ט פנים טהור ששה סדרי משנה חומשה חומשי תורה רבינו אפרים

מסורת הקריאה

יש זהב ורב פנינים וכלי יקר (משלי כ' ט"ו) וא"כ הרי י"ט הם, ואני מצאתי עוד אחד, מעט מים בכלי (מ"א י"ז י'), ומסיימה המסורה וכל יוצר יוצר (ר"ל כל היכא דכתיב כלי אצל מלת יוצר שהיו"ד בחולם, ואצל מלת יוצר שהיו"ד במלאפום) חרש, חפץ, חמדה דכוותיה (ר"ל בחירק) במ"א כלי (בצירי) וסי' ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה וגו' ולכל כלי חמדה (דה"ב ל"ב כ"ז) וכל תורת כהנים, מן (צ"ל ומן) ייצא משה ואלעזר הכהן (במדבר ל"א י"ג) עד סוף סיפרא דכוותיה כלי וכלי (בחירק) וכל תריסר ותהלות דכותיה כלי וכלי (בחירק) במ"ב הפרטים על פי הנבל וגו' כלי שיר (עמוס ו' ה') ולו הכין כלי מות (תהלים ז' י"ד), והנה לפי

מה שכתבתי שיש עוד ב' יתרים על י"ח, לכל נ"ל דלא לחשוב הב' האחרונים היינו דאיוב ודמשלי, ולכלול אותם בסוף עם תריסר ותהלים, וכל צ"ל וכל תריסר ותהלים ואיוב ומשלי דכותיה, דכן דרך המסורה בכ"מ שלא למנות רק מספר שנמצא בו דבר והפוכו, היינו כלי בחירק וכלי בצירי, אבל מספר שאין בו רק כלי בחירק אפי' שאין בו רק א' אין מונים אותם במספר החשבון אבל כוללים אותו בדרך כלל כל הספר דכותיה: (כד) תרומת, מלעיל: (כה) חכמת, החי"ת בפתח, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בפתח, ואמר הרשב"ם לפי שזה הוא שם התאר על האשה אבל מלא אותם חכמת לב, (בפסוק ל"ה) קאי על שם דבר ולכן החי"ת

כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר
וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם
אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה
הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃
פ שלישי שני כשהן מחוברין ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה
בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ
אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת
וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת
לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃
לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת
עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃
לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב

תרגום אונקלוס

וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא . לְאַנְהָרוּתָא . וּלְמִשְׁחַ רְבוּתָא . וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא : כט. כָּל גְּבַר וְאִתָּא . דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן . לְאֵיתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא . דְּפַקֵּיד יְיָ . לְמַעֲבַד בִּידָא דְּמשֶׁה . אֵיתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל . נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ : ל. וַאֲמַר משֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל . חֲזוֹ . דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם . בְּצַלְאֵל . בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה : לא. וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ . בְּחָכְמְתָא [נ״י בְּחָכְמְתָא] . בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא : לב. וּלְאַלָּפָא אוּמָּנְוָן (י״נ אוּמָּנְוָן) . לְמֶעְבַּד . בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא : לג. וּבְאוּמָּנוּת אֶבֶן טָבָא . לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא . לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָּנְוָן : לד. וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ . הוּא . וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ

תפסיר הרס"ג

(כח) ואלטיב ואלדהן. לאלאצ׳אה. ודהן אלמסח. ובכ׳ור אלצמוג׳: (כט) כד׳אך כל רגל ואמראה. סכ׳ת אנפסהם. אן יאתו בשי לגמיע אלצנעה. אלתי אמר אללה בהא. אן תצנע ביד מוסי׳. אתו בהא בני אסראיל. תברעא ללה: (ל) פקאל מוסי׳ לבני אסראיל. אנצ׳רו אן אללה קד שרף אסם בצלאל. אבן אורי אבן חור מן סבט יהודה: (לא) ואכמל פיה׳ עלמא מן ענד אללה. בחכמה. ופהם ומערפה בגמיע אלצנאיע: (לב) והאד׳ק באלמהן. בצנעה׳ אלד׳הב ואלפצ׳ה ואלנחאס: (לג) ובכ׳רט אלגוהר. לאלנצ׳אם ונגר אלכ׳שב. ועמל סאיר צנאיע אלמהן: (לד) ולאלתעלים געל פי ידה. הו ואהליאב אבן אחיסמך מן

אבן עזרא

בהם חכם כמוהו: (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת. ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן. כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם: (לד) ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים. והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה. על כן אמר על שניהם עושי

רמב"ן

שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת. ולא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת. על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה. כי המביא זהב ינופף ידו. לחשיבות הנדבה. או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו. ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה. ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחשת מוזהב. טובה שנים חמודות כזהב:

בעל הטורים

(ל) ראו קרא ה'. שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתן : (לד) ולהורות. ב' הכא ואידך ולהורות את בני ישראל שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה :

רשב"ם

שבטיהם כתובים עליהם : (כח) ולשמן המשחה. שמן זית הין : (לד) ולהורות. לאחרים :

רש"י

וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחל' ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב : (ל) חור. בנה של מרים ק היה : (לד) ואהליאב. משבט דן, מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל :

שפתי חכמים

ק דק"ל למה לא יחסו אלא עד חור או לא ה"ל למימר אלא בצלאל בן אורי למטה יהודה ומתרץ חור בנה של מרים היה שהיתה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) ראו קרא. מהו ראו לפי שכשאמר משה לישראל שבצלאל יעשה המשכן היו ישראל מרננים אחרי משה ואומרים שכל הגדולה הוא נוטל לו ולמשפחתו אמר להם משה דעו וראו כי לא מדעתי אני עושה אלא מפי הקב"ה ואף משה עצמו בשעה שאמר לו הקב"ה על מלאכת המשכן ועשית היה סבור לעשות הכל אמר לו הקב"ה לא כאשר עולה בדעתך אלא צדיק שנהרג על מעשה העגל דהיינו חור יבא בן בנו ויעשנו לפי שהמשכן כפרת על אותו מעשה וזהו שאמר לו הקדוש ברוך הוא ראה קראתי וגו' :

ענין נדבת הנשיאים

ולא יהיה להם חלק בכל המשכן. ומה שנחסר יוד לוקא לפי שאמר הקב"ה גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ואצל הנשיאים היתה בלי ספק רוח גאוה באמרם דרך התפארות מי ימלא מה שאנחנו נחסרים אבל אנחנו ממלאים כל מה שהצבור מחסרים ע"כ לקח הקב"ה משמם אות יוד כי רק אות זה מן שם הגדול היה חקוק בשמם ואותו לקח ה' מהם לומר אין כאן מקומו :

(לא) בחכמה. דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ. בתבונה דכתיב כונן שמים בתבונה. בדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו וכן בבנין שלמה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי וגו' וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת וכן בנין דלעתיד דכתיב בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן. ובדעת חדרים ימלא כל הון יקר ונעים וכו' :

בן

נחל קדומים

רב. לפי שהם גרמו לעשות העגל. לקוטי גאוני קמאי ז"ל : כט (ו) כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה וגו' הביאו בני ישראל נדבה לה'. אפשר כי הנה האדם תעוררהו נפשו לעשות צדקה או מצוה ותכף יסתפק או יתחרט וסוף דבר אף אם יקיים מחשבתו לפעמים לא תהיה שלמה כאשר חשב ונכ"ה לו ינכ"ה ומה שעושה הוא קצת שלא לשמה. והוא דבר הניכר. לזה בא הכתוב בשבח ישראל והוא פלא בהמון ישראל כמה רבבות אשר כל מה שעלה בלבם הביאו הכל וגם לשמה וז"ש כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם וכו' הביאו כל אשר עלה על לבם כל איש ואשה ומתחילה

מרפא לשון

ז"ל בתרגומו הערבי (וכל אמראה בצ׳יה באן תג׳זל בידהא) שר"ל שהיא חכמה לטוות בידיה, וכמ"ש חז"ל אין חכמתה של אשה אלא בפלך וי"ל שאינו אלא ל' עבר ומה שאנו קורין העי"ן בקמ"ץ ולא בפת"ח הוא כדי שלא ידמה לשם דבר כמו תקלא. ומוכרח לפרש כן שהרי גם טוו את העזים מתר' עזלן והוא ל' עבר לכ"ע.

חומת אנ"ך

ז"ל: (ל) ראו קרא ה' בשם. ר"ת יקרב לפי שהוא מקריב עצמו לידבק בו יתברך בתורה ובמצות לכך ה' קרבו כמ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו : (לד) ולהורות נתן בלבו. ולהורות את בני ישראל כן הוא במסרה. ואפשר רמז שאם יגע בתלמודו על דרך שאמרו תנא מיניה מ' זמנין. ואמרו מ' דיושלי גדולה דהתענה מ' תעניות לזכות לתורה ונראה דהיו מכוונין כמספר מ' כנגד מ' יום דיצירת הולד וכנגד מ' יום שנתנה תורה וכנגד ד' יודי"ן דמילוי שם ע"ב שהוא בחכמה ומועיל לזכירה כמ"ש ז"ל. וכן בלב"ו גימטריא מ'. ואם כה יעשה ליגע בתורה לשמה. וזה רמז בלבו ליחד קבה"ו לב הוא מ' ו' קבה"ו וזה בלבו. גם לב"ו גימטריא לאה עם הכולל שהוא סוד תורה לשמה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל אז ראוי הוא להורות את בני ישראל ויתקיים בו והיה ה' עם השופט:

מסורת הקריאה

קמוצה: (כו) וכל הנשים. הקדמא בכ"ף: טוו, מלרע: (כח) למאור, נמסר עליו לית רפי, ר"ל שהלמ"ד בשוא: (כט) נדב, נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד שהנו"ן בקמץ והדל"ת בפתח כי כל שארא הנו"ן

בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה הִמְלֵא אֹתָם
חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת
וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ
וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי
מַחֲשָׁבֹת׃ לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל
וְאָהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה
בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־
אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ
לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת
אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת
כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו
עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ
כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־
מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־
הֵמָּה עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים

תרגום אונקלוס

לְשִׁבְטָא דְדָן׃ לה. אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא. לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגָּר וְאוּמָּן. וְצַיָּיר בְּתַכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא. בִּצְבַע זְהוֹרִי. וּבְבוּצָא וּמָחֵי. עָבְדֵי כָּל עֲבִידְתָא. וּמַלְפֵי אוּמְּנָן (י"נ אוּמָּנָן)׃ א. וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב. וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא. דִּיהַב יְיָ. חָכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן. לְמִדַּע לְמֶעְבַּד. יָת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא. לְכֹל דְּפַקִּיד יְיָ׃ ב. וּקְרָא מֹשֶׁה. לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב לְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא. דִּיהַב יְיָ. חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ. כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ. לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ג. וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה. יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דְּאֵיתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לַעֲבִידַת. פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ. וְאִנּוּן. מֵיתַן לֵיהּ עוֹד. נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ ד. וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא. דְּעָבְדִין. יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא. גְּבַר גְּבַר מֵעֲבִידְתֵיהּ דְּאִנּוּן עָבְדִין׃ ו. וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר. מַסְגַּן עַמָּא לְאֵיתָאָה. מִסַּת

תולדות אהרן

יבס הביאו אליו עוד. יומא פה: איש איש ממלאכתו. שבת לו סנהדרין סט:

תפסיר הרס"ג

סבט דן: (לה) אכמל פיהמא עלם אלחכמה. אן יצנעו כל צנעה' אסתאד' וחאד'ק. וראקם באלאסמאנגון ואלארגואן. ואלצבג' אלקרמז. ואלעשר וחאיך. פהמא צאנעאן כל צנעה. וחאד'קאן באלמהן:

(א) פליצנעו הם וסאיר אלחכמא. מן געל אללה פיהם חכמה ופהם. אן יערפו ויעמלו גמיע צנעה' עמל אלקדס. כמא אמר אללה בה: (ב) פנאדא בהם מוסי ובסאיר אלחכמא. מן געל אללה פיהם חכמה. כל מן ראא ראיה. אן יתקדם אלי אלצנאעה ליצנעהא: (ג) פקבצ'ו מן בין ידי מוסי'. גמיע אלרפיעה אלתי גאו בהא בני אסראיל. לצנעה' עמל אלקדס לתעמל מנהא. ועאד אלקום יאתונה. בבראעה פי כל ג'דאה: (ד) חתי אתי גמיע אלחכמא. אלצאנעין גמיע צנעה' אלקדס. כל אמר מן פן צנעתה אלד'י הם יצנעון: (ה) פקאלו למוסי'. הוד'א

נוה שלום

טוים את שערן. לו (א) ועשה בצלאל, פליצנעא בצלאל ואהליאב ויעשו בצלאל וכו' ע"ל (כה ח). (ה) מדי העבדה, באפצ'ל מן כפאיה' יותר מסיפוק עבדת המלאכה והמים להוראת

חלק הדקדוק

בטעם דרבן. ר"ח): ה) ויאמרו אל משה לאמר מרבים וכו'. אמרו לו להכריז כן וכן עשה, ויצו משה. (נ"ל):

אבן עזרא

כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה. נוסף כמו ולדבקה בו. וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה. כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת. על כן הפי' לעמוד בה: (ג) ויקחו. את כל התרומה אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ואמרו מרבים העם: (ה) מ"ם מדי. נותר. כמ"ם מכל מלמדי

אבי עזר

נזרוע) לא כן דעת רבותינו ז"ל: (ב) (ה"א לקרבה נוסף) כי כן משפט המקור להוסיף לפעמים ה"א האחרונה"ו. וחכם גדול טעה בה"א לעמדה כי אפשר לפניו הגירסא בלא מפיק ועיין יחזקאל י"ז: (ה) (ומ"ם מדי נותר) פי' יותר מאלו. וכן מכל

ענין רבוי נדבת העם

(ה) מרבים העם להביא וגו' ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו'. צריך להבין מה כל החרדה הזאת שמרבים להביא ואם יהיה מותר יחזירו להם או יהיה לדברים אחרים אשר יהיו נצרכים לבית ה'. ולמה צוה משה שלא להביא. כתב הרב ז"ש ז"ל

נחל קדומים

וע"ס היה נדבה לה' לשם ה' והוא פלא בכל ההמון רבבות אלפי ישראל שלא היה א' בהם בחר"ט אנוש לא מינה ולא מקצתה וכונת' שלימה נדבה לה': לה (ז) מלא אותם חכמת. ס"ת אמת כ"כ רבינו אפרים ז"ל. ואפ' ר"ת מ"ט כי יש מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור וה' נתן להם חכמת לב לכוין האמת וזהו מד"ה כנגד מד"ה

מסורת הקריאה

והדל"ת בקמץ: (לג) למלאת, עין לעיל ל"א ח': (לה) חכמת, החי"ת בקמץ, עין לעיל פסוק כ"ה:

(א) בצלאל, הבי"ת רפי כי מלת ועשה בתלישא קטנה שהוא משרת: איש חכם, מלת איש במונח ומלת חכם במקף: חכמה, החי"ת בקמץ לבד והכ"ף בשוא נח: (ב) איש, במונח, חכם לב במקף: חכמה, עין בפסוק הקודם: (ד) איש איש, במקף ולכן הוא במתג הבא

מרפא לשון

א) ועשה בצלאל, ועבד. כ"ה נסת"י וכ"ה במסורת התר' פ' וישב על פסוק ועשה לו כתנת פסים, ועשה, ועבד, תרי, ועשה בצלאל, ודין. וכן חכמים בעיניהם הגיהו לתרגם ויעביד, בחשבם שהפסוק הזה דבק לתחלת הפרשה ראו קרא וגו' ולכן סיים ועשה כלומר שהוא יעשה מלאכת המשכן בל' נטילת רשות ובחינם שבשו התרגום שהרי מהמשך ל' הכתוב נוכח שאינו דבק למעלה שהרי הוא אומר ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב ועדיין לא הזכיר למעלה כל איש חכם ומי הכניסם לכאן ואם נאמר שכוונתו להמלך על בצלאל ואהליאב שיהיו בכלל כל חכם לב גם זה זר שיהיה העיקר טפל. וכבר נטפל לי אחד מן החברים הי"ו ואמר שאין ראוי לתר' ועבד ושכן היה הרב המופלא רבינו פלוני מחזיר מי שהוא מתרגם כן אמרתי לו מאחר שכל ספרי הקדמונים נוחי נפש וחכמי המסורת מעידים עליהם שהתרגום ועבד צריך לתרגם כן ואין לסתור המקובל מפני שום קושי שאם רק הוא ממנו ומכ"ש שאם נדקדק כך נמצא שהתר' ועבד דבר דבור על אפניו ולא

הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃
ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה
לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד
מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא
הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה
דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ
וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־
לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן
עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה

* שלישי פסח"י (שני כשהן מחוברין)

תפסיר הרס"ג

אלקום מכת'רון אן יאתו. באפצ'ל מן כפאיה' עמל אלצנאעה. אלד'י אמר אללה אן תעמל: (ו) פאמר מוסי. ונודא בצות פי אלעסכר. יקול. כל רגל ואמראה. לא יאת בשי בעד הד'א מן רפיעה' אלקדס. פאנקטע אלקום מן אלמגי בשיי: (ז) פכאן מא אתו בה. כפאיה. לגמיע אלצנאעה אן תעמל מנהא. ופאצ'לא: (ח) פצנע כל חכים מן אלצנאיע. נפס אלמסכן עשר שקאק. מן עשר משזור. ואסמאנגון וארגואן וצבג' קרמז. צוורא. צנעה' חאד'ק צנעהא: (ט) טול כל שקה. ת'מאניה ועשרין ד'ראע. וערצ'הא

תרגום אונקלוס

פּוּלְחָנָא לַעֲבִידְתָא. דְּפַקֵּיד יְיָ לְמַעֲבַד יָתַהּ: ו. וּפַקֵּיד מֹשֶׁה. וְאַעְבַּרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר. גְּבַר וְאִתָּא. לָא יַעְבְּדוּן עוֹד. עֲבִידְתָא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא. וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה: ז. וַעֲבִידְתָא. הֲוָת מִסַּת. לְכָל עֲבִידְתָא לְמַעֲבַד יָתַהּ. וְיִתַרַת: ח. וַעֲבַדוּ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא. בְּעָבְדֵי עֲבִידְתָא. יָת מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן. דְּבוּץ שְׁזִיר. וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי. צוּרַת כְּרוּבִין. עוֹבָד אוּמָּן עֲבַד יָתְהוֹן: ט. אַרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא. עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין.

נוה שלום

היתרון. (ו) אל יעשו, לא יאתו בשי, לא יביאו אחרי כן שום דבר מתרומת

חלק הדקדוק

ז) ויעבירו קול במחנה לאמר, כן היה

אבן עזרא

השכלתי כאשר פירשתיו: (ו) ויעבירו קול. כמו ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ"ם דים. שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל. וטעם והותר הותירה: (ח) ויעשו. החל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אורך. דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים. וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א. רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה. תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה. ושלשת נשי בניו. והנה שמונה לזכרים כמשפט. ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה: (ט) אולי טעם באמה. היא הידועה: אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה

אבי עזר

מלמדי: (ז) (וטעם והותר הותירה) פירש כיון שהמלאכה נאמר בלשון נקבה שייך לומר הותירה. ודברי מטוט רחוקים מפשט: (ח) (מספר אחד בחשבון משונה) כבר דברו המדקדקים מה שיש בו די. אולם יעקור קיים לא דרך נעקבות

תולדות אהרן

ויצו משה. שבת לו רלא הגה לו סוטה ב ב: והמלאכה היתה דים. שבת מט נ:

רשב"ם

(ו) אל יעשו עוד מלאכה. שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה: (ז) דים. כמו מ"ם מן ריקם. ותהי הכנם: (ח) ויעשו כל חכם לב וגו'. תחלה עשו המשכן ואח"כ כלים כמו שפירשתי בפרשת ויקחו לי תרומה:

בעל הטורים

(ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה א"כ יוה"כ של אותה שנה היה יום ג' וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. בגי' (אל יוציאו) וזהו אל יוציאו משה מרשות היחיד לרה"ר: ויכלא. שנים הכא ואידך ויכלא הגשם וזהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי' הענגים שמביאים הגשם כשכלו מלהביא האבנים הטובות או כלו העם מלהביא: (ז) והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים בעזרא. והמלאכה גדולה כד"ה בענין בנין הבית אע"פ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם: דים. ב'. היתה דים. הלא יגנבו דים. אם גנבים בלילה השחיתו דים במפלת אדום כאדום נאמר המה יבנו ואני אהרום אבל ביעקב והמלאכה היתה דים: והותר. ג'. הכא ואידך כי כה אמר ה' אכול והותר. מהחל התרומה להביא בית ה' אכול ושבוע והותר בדה"ב שבזכות התורה ובהמ"ק בא שובע לעולם כדכתיב למן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' עד מן היום הזה אברך: (ח) בעושי. ג' ביו"ד הכא ואידך אל תקנא בעושי עולה פני ה' בעושי רע ובמי תקנא בעושי כל חכם לב:

שפתי חכמים

נביאה לכך זכה לזה: ר פירוש של מ"ם זו ל' יותר כמו ויאהב יעקב את רחל מלאה והוסיף מלת צורך כי הם לא הביאו רק לצרכי העבודה לא העבודה עצמה: ש כלומר תיבת המלאכה קאי אהבאת נדבה ותיבות לכל המלאכה קאי אהמלאכה מלאכת המשכן מפני שאין טעם לומר המלאכה היתה מספקת לכל המלאכה אם הוא ממין אחד גם כינוי דים סב על עושי המלאכה: ת דק"ל דוהותר משמע ל' ציווי להותר וזה אינו דהא אינו מצוה להותר לכך מפרש ולהותר וכן מצינו כמי תיבות שנחסרין למ"ד כמו והככד ולהכבד והכות ולהכות

רש"י

(ה) מדי העבדה. יותר מכדי ר צורך העבודה: (ו) ויכלא. ל' מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה ש דים של עושי המשכן לכל המלאכ' של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח) והכבד את ת לבו (מ"ב ג) והכות את מואב:

ענין רבוי נדבת העם

ז"ל דאיתא במס' שקלים שאמרו חז"ל אין אנו יכולים לעמוד על אופיה של אומה זו כשהן נתבעין לעגל נותנין וכשהן נתבעין למשכן נותנין. וביאור המאמר דיש בנותני לדקה שקשה עליהם לתת רק שנותנים בשביל מצות לדקה. ויש שהוא בטבע פזרן וכסף אין נחשב בעיניו למאומה. והנה המופת והיתכחן לזה הוא כשרואין שנותנין לדבר עבירה נ"כ הוא מחמת פזרנות בטבע ואם אינו נותן לדבר עבירה רק למצוה יוכל להיות שנותן מצד מצות ה'. וזהו שאמרו אין אנו יכולים לעמוד על אופיה של אומה זו כשהן נתבעין לעגל נותנין וא"כ אף שנתנו למשכן לא ניכר שנתנו לשם לדקה. וזה שחרדו האנשים העוסקים במלאכה שמרבים העם להביא ומי יודע כונתם אם לשמים הוא אולי בטבעיהם הם פזרנים. ע"כ צוה משה שלא להביא עוד נדבה ויכלא העם מהביא. וזהו האות שרק למצות ה' נדבו. ומה שנתנו לעגל היה ג"כ לפי סברתם שמצוה הוא:
(ח) ויעשו כל חכם לב וגו'. צריך להבין היה לו לכתוב ויעשו כל חכמי לב. בלשון רבים. ונראה הגם שהעוסקים במלאכה

מרפא לשון

נחה דעתו עד שהראיתי מ"ש ה"ר חיים בן עטר ז"ל ע"פ זה שפי' ועשה כמו ויעש ופירש דקאי על כלי האומנות שכבר עשאם קודם שנצטוה על מלאכת המשכן שכבר ידע ברוה"ק שעתיד לעשות המשכן וכליו והתקין לו כלי אומנות מקודם יעו"ש באורך.
ה) מדי העבדה, מסת. היל"ל ממסת שמים מדי היא שמושית ומי"ם מסת יסודית וגר' שכדי להשוות התנועות חסרה מי"ם השמוש והואיל והיא מובנת ממילא כמו שחסרה בפ' אל עבר האפד ביתה שלא אמר מביתה וכן תר' לגיו ולא מלגיו וכיוצא בזה רבים.
ח) במראת הצבאות, במחזית נשיא. ה"ג דלא כנ"א במחזיין... אשר צבאו, דאתיי לצלאה. כ' הרמב"ן ז"ל שדברי התר' נוטין לדברי הראב"ע ז"ל שהיו הנשים האלה עובדות הש"ת וסרו מתאוות העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע המצות עכ"ד ואין דבריו מחוורים שהרי חבירו (בשמואל א' כ"ב) ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות ת"י ית נשיא דאתיין לצלאה, ולא יתכן לפרש שהיו הנשים האלה עובדות הש"ת ובאות בכל יום לבהמ"ק להתפלל

מסורת הקריאה

בנג"ט: (ה) למלאכה, למ"ד ראשונה בפתח: (ו) קול, במאיילא שהוא כצורת מרכא, והוא חד מן י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא, ועין בראשית למ"ד ט"ז: (ח) ויעשו כל, הכ"ף רפי כי מלת ויעשו בקדמא שהוא משרת: (ט) ארך, באזלא גרש, עין לעיל כ"ו ח', ונמסר במס"ג ה' זוגין מן ב' ב' בענין מתחלפין בטעמא וסי' וקחו איש מחתתו (במדבר ט"ז י"ז), ואם יראה הכהן (ויקרא י"ג נ"ג) ואם יראנה הכהן (שם י"ג כ"א) ארך היריעה האחת שלשים (שמות כ"ו ח') ארך היריעה האחת שמנה (שם כ"א ב') ויט משה את ידו (שם י"ד כ"א) ויט משה (שם כ"ז) ויאמר ה' אל יהושע נטה ידך בכידון (יהושע ח' י"ח) ויאמר ה' אל יהושע, עכ"ל המסורה. ופירש המ"ח חמשה זוגין הם וכל שנים שהם זוג הוא ענין אחד רק שאין טעם נגינתם שוה, והמסורה נתנה סימן בלשון ארמי אינש במחתיתא, כהנא בנגעא, תלתין ביריעתא, משה בידא, דברבני בחוטרא, ופירושם הוא אינש במחתיתא, היינו איש מחתתו הנ"ל שהוא במונח קטן, חבירו איש מחתתו שם י"ח בטעם מונח רביע, כהנא בנגעא הוא ואם יראנה הכהן, חבירו ואם יראה הכהן משני

וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ י וַיְחַבֵּר
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת
וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת
כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה
הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית
מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר
אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה
אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת
רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת
לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת
לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת

תרגום אונקלוס

וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין. דִּירִיעֲתָא חֲדָא. מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא: י. וְלָפֵיף יָת חֲמֵישׁ יְרִיעָן. חֲדָא עִם חֲדָא. וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן לָפֵיף. חֲדָא עִם חֲדָא: יא. וַעֲבַד עֲנוּבִין דִּתְכִלָא. עַל סִפְתָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא. מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי. כֵּן עֲבַד בְּסִפְתָּא דִּירִיעֲתָא. בְּסִטְרָא. בֵּית לוֹפֵי תִּנְיָנָא: יב. חַמְשִׁין עֲנוּבִין. עֲבַד בִּירִיעֲתָא חֲדָא. וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין. עֲבַד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא. דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא. מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא. חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא: יג. וַעֲבַד. חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב. וְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא. חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא. וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא חַד: יד. וַעֲבַד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי. לִפְרָסָא (י"נ לְפְרָסָא) עַל מַשְׁכְּנָא. חֲדַא עַשְׂרֵי יְרִיעָן עֲבַד יָתְהוֹן: טו. אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא. תְּלָתִין אַמִּין. וְאַרְבַּע אַמִּין. פּוּתְיָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא. מִשְׁחֲתָא חֲדָא. לַחֲדַא עַשְׂרֵי יְרִיעָן: טז. וְלָפֵיף יָת חֲמֵישׁ יְרִיעָן לְחוֹד. וְיָת שֵׁית יְרִיעָן לְחוֹד: יז. וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין.

תפסיר הרס"ג

ארבעה' אד'רע. מסאחה ואחדה לגמיע אלשקאק: (י) וכ'ייט כל כ'מס שקאק. אלואחדה מע אלאכ'רי: (יא) וצנע ערי מן אסמאנגון. פי חאשיה' אלשקה אלואחדה. פי אלטרף אלמולף. וכד'אלך צנע פי טרף אלחאשיה. אלטרפא. אלמולפה אלת'אניה: (יב) וצנע כ'מסין ערוה פי אלשקה אלואחדה. וכ'מסין ערוה פי טרף אלשקה. אלמולפה אלת'אניה. וגעל אלערי מתקאבלה. אלואחדה מע אלאכ'רי: (יג) וצנע כ'מסין שצ'ץ' מן ד'הב. וולף אלשקאק. ואחדה מע אלאכ'רי באלשצ'ץ'. פצאר אלמסכן ואחדא: (יד) וצנע שקאק מן מרעזא. כ'באא עלי' אלמסכן. אחדי עשר שקה צנעהא: (טו) טול כל שקה ת'לאת'ין ד'ראע. וערצ'הא ארבעה' אד'רע. מסאחה ואחדה. לאחדי עשר שקה: (טז) וכ'ייט כ'מס שקאק עלי חדה. וסת שקאק עלי חדה: (יז) וצנע

חלק הדקדוק

נוסח הכרוז: יא) ויעש ללאת, השוא

אבן עזרא

אצילה: (יב) תי"ו הלולאות, סימן הנקבה ואחת לולה, ובא תחת האל"ף ה"א. ויש אומרים כי מזאת הגזרה הרה

רמב"ן

(ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכר את כלם בצואה בפרט ובכלל. תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כן הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שיצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה. ואחרי כן יקרבו אליה לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותם ויקבלו עליהם שידעו להשלימה. ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר. ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו'. ויזהיר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) ויעש יריעות עזים. ראשונה לכל מלאכת המשכן כדי שיהיו מוכנות לאהל על המשכן מיד שיעשו הקרשים ולא יהיה שעה אחת בלא כסוי ואחר ויעש הקרשים כדי להכנים לתוכן מיד הארון ולא יהיה שעה אחת בחוץ:

ענין רבוי נדבת העם

במלאכה היו רבים אעפ"כ היתה המלאכה נעשית כאילו עשאוה אדם אחד. והכונה בזה כי כשרבים יעשו מלאכה ישתנה תואר המלאכה זה מזה ולא תדמה למלאכה שעשאה כולה אומן אחד. והשמיענו הכתוב כי מלאכת המשכן שלמה היתה גם בבחינה זו כי הנותן חכמה בהמה הטוה אותם בהתבוננות החכמה שיהיו דומים כלם כאיש אחד. ולפי זה יתיישב טעם הנאמר בכל פרטי המעשים לשון יחיד ולא פי' מי הוא ופשיטא שאינו חוזר על

נחל קדומים

כי יש מ"ט פנים טהור ונגדו כמדובר: טו (ח) ארך היריעה האחת שלשים. כנגד שלשים צדיקים בכל דור כאברהם. כ"א יריעות כנגד ג' אבות וששה אמהות וי"ב שבטים. לקוטי גאוני קמאי ז"ל:

מרפא לשון

כי מה טעם שיאמר בזה הצבאות וכי האחרות מותרות ועוד שהנשים העובדות השי"ת וסרו מתאוות העולם לא ישמעו להם כי עיקר לפי הפשט, ולעד"ן שכל הנשים הבאות לבית ה' להביא קרבנותיהן ולהתפלל על צרותיהן נקראים צבאות מפני שדרכם להתאסף כתות כתות כיוצאים לצבא, כי לא ילכו הנשים עם האנשים כדי שלא יתגנו עליהם בדרך גם לא תלכנה כל א' לבדה מפני הסכנה ומפני החשד ומה שתר' דאתיין לצלאה לפי שסתם אשה הבאה לבית ה' מתפללת לפני ה' ושואלת על צרכיה, שאל"כ היתה שולחת קרבנה ע"י שליח, א"נ שנקראות צובאות מל' צביון כמו הצבי ישראל, ארץ צבי, ע"ש שהם שואלות חפציהם ומתפללות לפני השי"ת להפיק רצונם, ואפשר שמטעם זה קראתו חנה להקב"ה צבאות

מסורת הקריאה

בטעמא, תלתין ביריעתא, הוא ארך היריעה שלשים דצואה, חבירו דעשית בפרשה דין משונה בטעמא, משח בידא, צ"ל משה בידא והוא ויט משה את ידו, וחבירו הנ"ל שהם משונין בטעמא, ויותר מסתבר לאמר מלת משה קאי על אהרן שנמשח בשמן המשחה, וקאי על ויט אהרן את ידו דצפרדעים (שמות ח' ב') חבירו ויט אהרן את ידו דכנים שם י"ג משונין בטעמא, ואפשר למנות שניהם כי הי מינייהו מפקית, ויהיה החמישי רברבנא בחוטרא, קאי על ויט משה את ידו הנ"ל ואז צריכנא להגיה מלת בחוטרא וצ"ל רברבנא בידא, אך במס"ג מנה בהדייהו ויאמר ה' ליהושע נטה בכידון (יהושע ח' י"ח) משונה בטעמא מן שארא ויאמר ה' אל יהושע, וזהו דוחק גדול מפני שאין זוג זה בחד ענינא כמו האחרים עכ"ל המ"ח, אבל קשה עלי להגיה מלת בחוטרא ולומר בידא, ותו בפסוק איש מחתתו הנ"ל כתיב ג"פ איש מחתתו, ובפסוק שלאחריו כתיב ויקחו איש מחתתו, ג"כ במונח רביע כמו הראשון ואין זה זוג, לכן נ"ל ברור דזה הוא כוונת המסורה ה' זוגין מן ב' ב'.

חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה
בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה
עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר
אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ
מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים
וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃
ס חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת
אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה
רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת
לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־
אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃
כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃
כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת
עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי
יְדֹתָיו׃ כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃

תרגום אונקלוס

עַל סִפְתָּא דִּירִיעֲתָא. בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי. וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין. עֲבַד עַל סִפְתָּא דִירִיעֲתָא. דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא: יח. נַעֲבַד. פּוּרְפִין דִּנְחָשׁ חַמְשִׁין. לְלָפָפָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חַד: יט. נַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא. דְּמַשְׁכֵּי דִכְרֵי מְסַמְקֵי (י"נ מְסוּמְקֵי). וְחוּפָאָה. דְּמַשְׁכֵּי סָסְגוֹנָא מִלְעֵילָא: כ. נַעֲבַד יָת דַּפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא. דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: כא. עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא. וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא. פּוּתְיָא דְּדַפָּא חַד: כב. תְּרֵין צִירִין. לְדַפָּא חַד. מְשׁוּלְּבִין. חַד לָקֳבֵיל חַד. כֵּן עֲבַד. לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: כג. נַעֲבַד יָת דַּפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא. עֶשְׂרִין דַּפִּין. לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: כד. וְאַרְבְּעִין סָמְכִין דִּכְסַף. עֲבַד. תְּחוֹת עֶשְׂרִין דַּפִּין. תְּרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי. וּתְרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי: כה. וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא. תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא. עֲבַד עֶשְׂרִין דַּפִּין:

תפסיר הרס"ג

כ'מסין ערוה. פי חאשיה' אלשקה. אלטרפא אלמולפה. וכ'מסין ערוה פי חאשיה' אלשקה. אלמולפה אלת'אניה: (יח) וצנע כ'מסין שצ'ק' מן נחאס. ליולף אלכ'בא ליציר ואחדא: (יט) וצנע ג'טאא לאלכ'בא. מן גלוד כבאש אדים. וג'טאא. מן גלוד דארש מן פוק: (כ) וצנע אלתכ'אתג לאלמסכן. מן כ'שב אלסנט קאימא: (כא) עשרה' אד'רע טול כל תכ'תגה. וד'ראע ונצף ערצ'הא: (כב) ולהא ציראן מלסנאן. אחדהמא באיזא אלאכ'ר. כד'אך צנע. לגמיע תכ'אתג אלמסכן: (כג) וצנע לאלמסכן עשרין תכ'תגה. מן גהה' מהב אלגנוב: (כד) וצנע ארבעין קאעדה מן פצ'ה. תחת אלעשרין אלתכ'תגה. קאעדתין תחת כל תכ'תגה לציראהא: (כה) ולגאנב אלמסכן אלת'אני. מן גהה' מהב אלשמאל. צנע עשרין

אבן עזרא

ללת: (יט) לאהל. להיות אהל:

רמב"ן

מכאן פרש אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה. ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא הוצרך משה לפרוט להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה. אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חמש כנגד המש. והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצרה רמז להם הענין והם הבינו הכל על כן לא האריך. בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם. ואחר כן החזיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו'. והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה'

ענין רבוי נדבת העם

על בצלאל כי לא הוא עשה הכל והעד הנאמן על זה דכתיב ויעש בצלאל את הארון. משמע שרק הארון עשה בצלאל לבדו. אבל שארי המלאכות עשו כל חכמי לב. אלא יכוון אל כל חכמי לב שכל המלאכה הנעשה על ידיהם היה שוה כאילו איש אחד עשה הכל ולא היה שום שינוי בהמלאכה [הנה הקב"ה אמר אל הנביא יחזקאל ואתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית ואם יכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו וגו' הודע אותם וכתוב לעיניהם וגו'. ואמר זה לפי שבזמנו היו תועים בעבודת השמש והירח ולכן אמר שיתבודדו ויבינו ענין הבית יבינו מזה טעותם ויראו וידעו כי לה' המלוכה והוא המושל ומשגיח ולא אחד מהמשרתים ולו חכמו בזה ויכלמו מעונותיהם בראותם כי לא מעבר לים הוא אבל בבית מקדש ימצאו מה שילמדם להועיל בזה אם יתבוננו בו. שענין הא' הוא שהמשכן

נעשה

מרפא לשון

ולא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאת חנה וקראתו צבאות והוא ע"ש שהיא מהנשים הצבאות לכך קראתו ה' צבאות כלומר ה' אלהי הצבאות כמו הנשים שדרכם להיות צבאות צבאות וכמו שאומרים ישראל ה' אלהי ישראל וזה טעם נכון ואעפ"י שארז"ל הטעם שאמרה לפניו רבש"ע מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד מ"מ עדיין יש לשאול למה אמרה צבאות ולא שם אחר כמו אלהי הבריות או אלהי הרוחות שהם תארים ראויים יותר לשאלתה ועם הטעם שפירשנו יתיישב יותר ודו"ק.

מסורת הקריאה

ר"ל דבכל אחד מן הזוג יש בו ב' פסוקים שוים, וא"כ נמצא בזוג ד' פסוקים, ב' פסוקים בטעם א' וב' בטעם אחר, אשר בשאר הזוגים המה מן א' א', א' בטעם זה וא' בטעם זה, הוא זוג, וכאן כל זוג מן ב' ב' פסוקים, כמו הכא ארך היריעה האחת, כתיב בצואה בפ' תרומה ב"פ, א' שמנה ועשרים, ב' שלשים באמה, ושניהם בטעם מונח לגרמיה מונח רביע, וכן בעשיה כתיב נמי ב"פ בטעם אזלא גרש, והוא זוג אחד, וכן ואם יראנה הכהן, כתיב ב"פ, י"ג כ"א, וי"ג כ"ו, ושניהם במונח מונח רביע, ונמסר עליהם שם במס"ק ב' בטעם בעניינא, וב' כתיב ואם יראה הכהן, שם נ"ג, ונ"ו, בטעם זרקא, ונמסר נמי עליהם שם ב' בטעם זרקא בעניינא, וזהו נמי זוג אחד מן ב' ב', וכן ויט משה את ידו, כתיב ב"פ א' י"ד כ"א, ב' שם כ"ז, והם בחד ענין, וב' כתיב ויט משה את מטהו, ט' כ"ג, ויו"ד י"ג, ושניהם בחד טעמא, והמה זוג אחד עם ויט משה את ידו הנ"ל, וזהו הסי' משה בידא, בחוטרא, אך לישנא דרברבנא לא ידעתי, והסימן איש מחתיתא, ד"פ כתיב שם איש מחתיתו ומשונים בטעמא, והוי זוג מן ב' ב', אך לא כאופן הנ"ל, אך הפסוק דיהושע לא ידעתי להולמו, וא"כ אין כאן רק ד' זוגין: האחת, נמסר עליו ג' קמצין וכל אס"ף וזקפין דכותיה במ"ב, ועין לעיל כ"ו ה': (י) חבר, הבי"ת בפתח: (יא) ללאת, עין לעיל כ"ו ד': במחברת, החי"ת בשוא נח וכלהו שבענין דכותה: (יט) מכסה, נמסר עליו ב' ר"ל ב' בסגול א' דין, ב' בפ' תרומה: לאהל, נמסר עליו ג', ר"ל ג' כתיב הלמ"ד בקמץ, עין לעיל כ"ו י"ד: ומכסה הסמ"ך

כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה
שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ
תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת
הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי
הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים
וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים
שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי
עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן
לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ
הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־
הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם

תרגום אונקלוס

כו. וְאַרְבְּעִין סָמְכֵיהוֹן דִּכְסַף. תְּרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד. וּתְרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד: כז. וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעְרְבָא. עֲבַד שִׁתָּא דַפִּין: כח. וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד. לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפְהוֹן: כט. וַהֲווֹ מְכַוְּנִין מִלְּרַע. וְכַחְדָּא. הֲווֹ מְכַוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן. בְּעִזְקְתָא חֲדָא. כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן. לְתַרְתֵּין זָוְיָן: ל וַהֲווֹ תְּמָנְיָא דַּפִּין. וְסָמְכֵיהוֹן דִּכְסַף. שִׁתַּת עֲשַׂר סָמְכִין. תְּרֵין סָמְכִין תְּרֵין סָמְכִין. תְּחוֹת דַּפָּא חַד: לא. וַעֲבַד עָבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין. חַמְשָׁא. לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד: לב. וְחַמְשָׁא עָבְרִין. לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא. וְחַמְשָׁא עָבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא. לְסוֹפְהוֹן מַעְרְבָא: לג. וַעֲבַד יָת עָבְרָא מְצִיעָאָה. לַאֲעָבָרָא בְּגוֹ דַּפַּיָּא. מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי: לד. וְיָת דַּפַּיָּא חֲפָא דַהֲבָא. וְיָת עִזְקָתְהוֹן עֲבַד דַּהֲבָא. אַתְרָא לְעָבְרַיָּא.

תפסיר הרס"ג

תכ'תגה: (כו) ולהא ארבעין קאעדה מן פצ'ה. קאעדאתן תחת כל תכ'תגה: (כז) ולמוכ'ר אלמסכן ג'רבא. צנע סת תכ'אתג: (כח) ותכ'תגתין צנעהמא. לרכני אלמסכן. פי אלזאויתין: (כט) פכנאת מעתדלה מן אספל. וגמיע כאנת מעתדלה מן פוק. בחלקה ואחדה. כד'אך צנע לאלרכנין כליהמא: (ל) פצארת ת'מאן תכ'אתג וקואעדהא מן פצ'ה. סתה' עשר קאעדה. קאעדתאן תחת כל תכ'תגה: (לא) וצנע אמהאג מן כ'שב אלסנט. כ'מסה. לתכ'אתג גאנב אלמסכן אלואחד: (לב) וכ'מסה אמהאג. לתכ'אתג גאנב אלמסכן אלת'אני. וכ'מסה אמהאג לתכ'אתג אלמסכן. פי מוכ'רה ג'רבא: (לג) וצנע אלמהג אלאוסט. מנה. באפד' פי גוף אלתכ'אתג. מן אלטרף אלי אלטרף: (לד) ואלתכ'אתג ג'שאהא בד'הב. וצנע חלקהא מן ד'הב.

חלק הדקדוק

נע בעבור המאריך: לב) לברח בתוך הקרשים, תיבת לברח בפשטא אחת. בתיגאן והיא מלרע: (לג) ואת

אבן עזרא

(לג) ומלת לִברוח. מהבנין הקל. וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד. כמו

אבי עזר

המדקדקים: (לג) (לברוח מבנין הקל) והוא פעל הנגזר משם בריח. ודעת הרב שהורא"תו כמו בנין הכבד הנוסף. וכן מצאתי כמה פעמים בדברי הרב שאמר סתם מבנין הכבד ודעתו על הנוסף. כי סמך עצמו על המבין. ועיין פ' נשא בד"ה הזירו:

רמב"ן

אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה. אבל ר"ל כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל. כי נתכוון בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה

ענין רבוי נדבת העם

עשה על תמונת העולם כללו לכן לזה יתי' שיעשו המשכן מהדברים שירימו ויתנו בנדבה בתורת חפץ ורצון מוחלט לא בחיוב ולא בהכרח כי כן נברא העולם על צד הרצון והחפץ האלהי בתורת חסד ונדבה לא על צד החיוב. ולכן עשה הקב"ה מזה עיקר גדול וכמה פעמים נזכר במלאכת המשכן שבא מנדבות בני ישראל. וכמו שהיו השמים והארץ נמתחים והולכים עד שגער בהם הקב"ה ואמר לעולמו די. דוגמת זה נאמר במשכן אחרי הנדבה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' כי היה די במה שהביאו כפי הרצון העליון. וכמו שבבריאת העולם היה העיקר האדם. ועיקר האדם הוא הנשמה שבקרבו. והגוף הוא תיק להנשמה היושבת בתוכו. כמו כן סוף עיקר המשכן היה הארון. ועיקר הארון היה התורה. והארון היה תיק להתורה שבתוכו. וכמו שהגוף עם הנשמה לא באו לעולם שיבינו למטה בארץ. רק שיגביהו עוף למעלה. שיחשבו רק בעניני אלהותו ית' ולהתבונן במעשה ידיו ונפלאותיו הרבים והעלומים הן בהנהגה הטבעית והן בהנהגתו למעלה מהטבע. כמו כן נעשו הכרובים על הארון פורשים כנפיהם למעלה. והיה אחד תבנית זכר והשני תבנית נקבה להראות לאדם שאיש ואשה שניהם לדבר אחד נבראו להבין למעלה לעבוד ה'. וכמו שעיקר בריאת העולם היה רק בשביל התורה כמו שאחז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם יקבלו התורה מיטב ואם לאו אחזיר העלום לתוהו ובהו. כמו כן עיקר המשכן היה בשביל התורה. וכשנחרב הבית אמר הקב"ה שהוא על עזבם את תורתי. והשלחן שהיה בהיכל הקדש עם הלחם

מסורת הקריאה

בצירי, עין לעיל כ"ו י"ד: (כח) בירכתים, הכ"ף רפי: (כט) מלמטה, הנגינה במ"ם, ונמסר עליו ו' פתחין וחד קמץ, וצ"ל ו' ה' פתחין וחד קמץ, כן נמסר במס"ג לעל כ"ו כ"ד: המקצעת, הצד"י והעי"ן תרויהון בחולם: (ל) שמנה, הנו"ן בקמץ כי קרש לשון זכר הוא: (לב) לירכתים, הכ"ף רפי: (לג) הקצה, תרין בפסוקא ושניהם הצד"י

אור החיים

(ה) על צלעות הארון ג' פעמים נזכר הארון בפר' זו כנגד ג' ארונות שעשה בצלאל כאומרם ז"ל:
(ח) משני קצותיו אולי שיכוין לומר שלא עשה את הכפורת שוה והיה מכה בקורנס בכל רוחב הכפורת וכו' אלא בשעת ההתכה התיך במקום רחב כשיעור הכפורת ובב' קצותיו הרבה זהב שיעור שיספיק לכרובים ובזה ידוייק או' משני קצותיו:

עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף
אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־
הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ
אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב
וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה
אַדְנֵי־כָסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח
הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב
וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ

רביעי* (שלישי כשהן מחוברין)

תרגום אונקלוס

וְחַפָּא יָת עָבְרַיָא דַהֲבָא: לה. וַעֲבַד יָת פָּרוּכְתָּא. דְּתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר. עוֹבָד אוּמָן. עֲבַד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין: לו. וַעֲבַד לַהּ. אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּין. וְחַפְּנוּן דַּהֲבָא. וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא. וְאַתֵּיךְ לְהוֹן. אַרְבְּעָה סָמְכִין דִּכְסַף: לז. וַעֲבַד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא. דְּתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר. עוֹבָד צַיָּיר [נ״י צִיּוּר]: לח. וְיָת עַמּוּדוֹהִי חַמְשָׁא וְיָת וָוֵיהוֹן. וְחַפִּי רֵישֵׁיהוֹן. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דַּהֲבָא. וְסָמְכֵיהוֹן חַמְשָׁא דִּנְחָשָׁא: א. וַעֲבַד בְּצַלְאֵל. יָת אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין. תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכֵּיהּ. וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיֵהּ. וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: ב. וְחַפְּהִי. דְּהַב

תפסיר הרס״ג

מכאנא לאלאמהאג. וג׳שא אלאמהאג איצ׳א בד׳הב: (לה) וצנע אלסגף. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז ועשר משזור. צנעה׳ חאד׳ק צנעהא צוורא: (לו) וצנע להא ארבעה עמד מן סנט. וג׳שאהא בד׳הב. וזראפינהא ד׳הב. וצאג׳ להא. ארבע קואעד מן פצ׳ה: (לז) וצנע סתרא לבאב אלכ׳בא. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז ועשר משזור. צנעה׳ ראקם: (לח) ועמדהא כ׳מסה וזראפינהא. וג׳שא רוסהם. וטלאהא ד׳הב. וקואעדהא כ׳מסה מן נחאס: (א) וצנע בצלאל אלצנדוק מן כ׳שב אלסנט. ד׳ראעין ונצף טולה. וד׳ראע ונצף ערצ׳ה. וד׳ראע ונצף סמכה: (ב) וג׳שאה בד׳הב כ׳אלץ. מן דאכ׳ל ומן כ׳ארג. וצנע לה.

אבן עזרא

ירה ויורה ורבים ככה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון. גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם. ואחר כן הזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמים. כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים:

רמב״ן

הגדולה. ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נצטוה. ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן. זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות. ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים. והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון: והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה רצויה כי אין במעשהו אומנות גדולה. אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו. וחזר ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר״א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש. ואין כן דעתי שגם בחצר המשכן אמר כן. אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן. ואחר שהשלים כלל ופרט

בעל הטורים

(א) ויעש בצלאל את הארון. בכולם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון. ומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה. שהארון הוא כנגד כסא הכבוד:

רש״י

(א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים א נקראת על שמו:

שפתי חכמים

א כלו׳ בכל הענין כתוב ויעש ולא כתיב בצלאל כמו גבי ארון לפי שאין כהן קדושה כל כך כמו הארון לא רצה בצלאל להטריח כל כך בעשייתן אלא אהליאב ושאר תלמידים שהיה לו והוא מראה להם והם עושין אבל הארון שהיה בו קדושה גדולה משום הכי בצלאל עצמו הי׳ מטריח בו ונתן נפשו על המלאכה יותר וכו׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ויעש בצלאל את הארון. הוא היה ראשון לכל כלי המשכן דכתיב פתח דבריך יאיר שהאור נברא בעולם תחלה ולכך הארון שבו התורה נתונה שנא׳ כי נר מצוה ותורה אור נעשה תחלה ואין אתה מוצא שמו של בצלאל על שום כלי מכל כלי המשכן אלא על הארון לפי ששם של בצלאל מורה על שם של אל וזהו נוטריקון של בצלאל וגם זהו שאמחז״ל שמדעתו היה סדר העשיה אמר לו משה בצל אל היית: עצי שטים. לפי שעתידין לחטוא בשטים העמיד להם זה לכפר על מעשה שטים:

ענין רבוי נדבת העם

(א) הלחם שעליו שם המערכת. ג״כ רומז לבנין העולם. כי המזלות הם י״ב ונחלקים ששה מהם למטה מן הארץ וששה למעלה ממנה. והם ג״כ ששה צפוניים וששה דרומיים והם משרתים תמיד ששה בלילה וששה ביום. ובזה יתפרנס העולם תמיד באמצעותם. ואמר בענין השלחן ועשית קערותיו וכפותיו וגו׳ לרמז שצריך האדם לעשות השתדלות האנושי בכל המלאכות כדי להגיע אל מה שיגזרהו המזל. כמ״ש חז״ל יכול יהא יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידיך אשר תעשה. והמנורה שהיתה בהיכל עם שבעה נרותיה. שלשה קנים מצדה האחד ושלשה קנים מצדה השני וקנה אחד באמצע. רומזים לשבעה כוכבי לכת [שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה] החמה באמצע. שצ״מ מצדו אחד נכ״ל מצדו השני. ולהראות שכלם אחד. ע״כ מעשה המנורה היתה כלה מקשה מעשה אחד. וכל גביע וכל כפתור ופרח היו רומזים למעלה למעלה. וכמו כן הי׳ כל מעשה המשכן רומזים לעולמות עליונים למעלה למעלה והדברים ארוכים לבאים בסוד ה׳ והרוצה לידע מזה יעיין בהספרים הקדושים העקדה והרכנאל ועוד ספרים כהנה]:

ויעש

מסורת הקריאה

בסגול: (לז) מסך, נמסר עליו ג׳, ור״ל ג׳ כתב בב׳ קמצין המ״ם והסמ״ך וסי׳ נמסר לעיל כ״ו ל״ו, ושארא הסמ״ך בפתח:

רבינו בחיי

(א) ויעש בצלאל את הארון. ידוע כי הארון היה מקודש שבכל הכלים שהוא משכן התורה וע״כ הזכיר במעשה הארון את בצלאל בשמו שהיה מלא רוח אלהים בחכמה וגו׳, ועוד שהיה הארון צריך כוונה שיעשה על כוונתו. ובשאר הכלים שלא הזכיר בהם בצלאל כלל אלא שהזכיר בכ״א ויעש סתם חוזר אל כל חכם לב ולכ״א מן החכמים העושים במלאכה הזכיר:

ודע כי הפרשיות אלו הסמוכות זל״ן ויעש בצלאל את הארון ואחרי׳ ויעש את השלחן ואחרי׳ ויעש את מזבח הקטורת כי כן היה במשכן ובמקדש כסדר. הארון לפני ולפנים מן הפרוכת. והשולחן מחוץ לפרוכת בצפון והמנורה בדרום ומזבח הקטורת היה בין שולחן למנורה משוך קמעא כלפי חוץ עד שהכהן נכנס להיטיב את הנרות במזבח פוגע תחלה. ומזה אמרו דשון מזבח הקטורת קודם להטבת הנרות לפי שאין מעבירין על המצות:

ועוד יש רמז כל פרשיות אלו בסמיכתם לד׳ אותיות שבשם כ״ה

וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ
אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים
וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב
טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים
זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי
קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה
מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן
הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי
קְצוֹוֹתָו*׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי
כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם
עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ
י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃

*קצותיו קרי

ויצפ

תרגום אונקלוס

דְכֵי מִגָיו וּמִבַּרָא. וַעֲבַד לֵיהּ. זֵיר. דִדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: ג. וְאַתֵּיךְ לֵיהּ. אַרְבַּע עִזְקָן דִדְהַב. עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ. וְתַרְתֵּין עִזְקָן. עַל סִטְרֵיהּ חַד. וְתַרְתֵּין עִזְקָן. עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא: ד. וַעֲבַד אֲרִיחֵי דְאָעֵי שִׁטִּין. וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: ה. וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא. עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא. לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא: ו. וַעֲבַד כָּפוּרְתָּא דִדְהַב דְכֵי. תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכֵּיהּ. וְאַמְתָא וּפַלְגָא פוּתְיַהּ: ז. וַעֲבַד. תְּרֵין כְּרוּבִין דִדְהַב. נְגִיד עֲבַד יָתְהוֹן. מִתְּרֵין סִטְרֵי כָּפּוּרְתָּא; ח. כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא (י״נ מִסִּטְרַהּ) מִכָּא. וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא (י״נ מִסִּטְרַהּ) מִכָּא. מִן כָּפוּרְתָּא. עֲבַד יָת כְּרוּבַיָּא מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי: ט. וַהֲווֹ כְּרוּבַיָּא פְּרִיסִין (י״נ פְּרִיסָן) גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא. מְטַלַּן בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כָּפוּרְתָּא. וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד. לָקֳבֵיל כָּפוּרְתָּא. הֲווֹ אַפֵּי כְּרוּבַיָּא: י. וַעֲבַד יָת פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין. תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְתָא פּוּתְיֵהּ. וְאַמְתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: יא. וַחֲפָא יָתֵיהּ דְהַב דְכֵי. וַעֲבַד לֵיהּ. זֵיר דִדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: יב. וַעֲבַד לֵיהּ גְּדַנְפָא. רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר. וַעֲבַד זֵיר דִדְהַב. לִגְדַנְפֵיהּ

זיגא מן ד'הב מסתדירא: (ג) וצאג' לה ארבע חלק מן ד'הב. וגעלהא פי ארבע גהאתה. חלקתין מן גאנבה אל'אחד. וחלקתין מן גאנבה אלת'אני: (ד) וצנע דהוקא מן כ'שב אלסנט. וג'שאהא בד'הב: (ה) ואדכ'ל אלדהוק פי אלחלק. עלי גאנבי אלצנדוק. ליחמל בהא: (ו) וצנע ג'שאא מן ד'הב כ'אלץ. ד'ראעין ונצף טולה. וד'ראע ונצף ערצ'ה: (ז) וצנע כרובין מן ד'הב. מצמתין צנעהמא. מן טרפי אלג'שא: (ח) אחדמהא מן גאנבה אלאימן. ואלאכ'ר מן גאנבה אלאיסר. מן נפס אלג'שא. צנעהמא מן טרפיה: (ט) פכאנא אלכרובין באסטין אגנחתהמא אלי פוק. ומצ'ללין בהא עלי אלג'שא. ווגוההמא אלואחד אלי אלאכ'ר. ואלי אלג'שא כאנת וגוההמא: (י) וצנע אלמאידה מן כ'שב אלסנט. ד'ראעין טולהא וד'ראע ערצ'הא. וד'ראע ונצף סמכהא: (יא) וג'שאהא בד'הב כ'אלץ. וצנע להא. זיגא מן ד'הב מסתדירא. (יב) וצנע להא חאפה. מקדאר קבצ'ה מסתדירא. וצנע להא זיגא מן ד'הב. לחאפתהא מסתדירא:

אבן עזרא

(ח) ובי״ת במראות. תחת מ״ם כי נכון הוא בלשון הקדש. כמו והנותר בבשר ובלחם. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם. הם הנזכרים בספר ישעיה. כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אוהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות: וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה בכל המראות שהביאו. והכן שהוא המכונה. לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכים. וקרא הקרובים אל הפתח כתפיים ככתפות איש:

חסלת פרשת ויקהל

מסורת הקריאה

(א) אמתים וחצי, תרויהון מלעיל: (ג) על צלעו, במקף ולא על ביתיב: צלעו. בפשטא לא במונח: (ה) ויבא. הבי״ת בצירי, ונמסר

רבינו בחיי

קומת הארון עם הכפורת כנגד יו״ד שבשם, והשולחן שבצפון היא סימן למלכות המקבלת שפע מן החמישית שהוא השמאל המקבלת מן הה״א כראשונה כנגד ה״א ראשונה שבשם. ולכן הקדים הכתוב שולחן למנורה. המנורה בו' קנים כנגד וא״ו שבשם. מזבח הקטורת שהוא מצופה זהב כנגד ה״א אחרונה שבשם, כי הקטורת למדה״ד ממש״כ ישומו קטורה באפך:
ומעתה אל תתמה ממ״ש יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ. כי היו״ד רמז לחכמה והה״א שממנה אצילות. הוא״ו רמז לתבונה וה״א אחרונה היא הדעת וז״ש ואמלא אותו רוח וכו':
ובמדרש ויעש בצלאל את הארון, אמר ר' חנינא דצפורי שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ שקע של עץ בתוך של זהב ושל זהב לתוך של עץ וצפה שפתותיו זהב שנאמר מבית ומחוץ תצפנו. אמר לו אעפ״י שהעץ נתון באמצע הוי נוהג

יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן
אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת
אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת
הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־
הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־
קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו
וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב
טָהוֹר׃ פ ששי שלישי כשהן מחוברין יז וַיַּעַשׂ
אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה
עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ
גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה
הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ
שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד
וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃
יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה
הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח
כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־
הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה

תרגום אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר: יג. וְאַתִּיךְ לֵיהּ. אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב. וִיהַב יָת עִזְקָתָא. עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא. דִּלְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: יד. לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא. הֲוָאָה עִזְקָתָא. אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא. לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא: טו. וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין. וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא. לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא: טז. וַעֲבַד. יָת מָנַיָּא דְּעַל פָּתוֹרָא. יָת מְגִסּוֹהִי וְיָת בָּזִיכּוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ. וְיָת קַסְוָתָא. דִּמְנַסְּכִין (י"נ דְּיִתְנַסַּךְ וי"נ דְּיִתַּסַּךְ) בְּהוֹן. דִּדְהַב דְּכֵי: יז. וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי. נְגִיד. עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ. כַּלִּידַהָא. חֵזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא מִנַּהּ הֲווֹ: יח וְשִׁתָּא קְנִין. נָפְקִין מִסִּטְרַהָא. תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא. מִסִּטְרַהּ חַד. וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא. מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא: יט. תְּלָתָא כַּלִּידִין. מְצַיְּרִין. בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן. וּתְלָתָא כַּלִּידִין. מְצַיְּרִין. בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן. כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין. דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא: כ. וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָא כַּלִּידִין. מְצַיְּרִין. חֵזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא: כא. וְחֵזוּר. תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ. וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין

תפסיר הרס"ג

(יג) וצאג' להא ארבע חלק מן ד'הב. וגעל אלחלק פי ארבע גהאתהא. אלתי לארבע ארגלהא (יד) אמאם אלחאפה. כאנת אלחלק. מכאנא לאלדהוק. לתחמל בהא אלמאידה: (טו) וצנע אלדהוק מן כ'שב אלסנט. וג'שאהא בד'הב. לתחמל בהא אלמאידה: (טז) וצנע אלאניה אלד'י עליהא. אלקצאע ואלדרוג ואלמלאעק ואלמדאהן. אלד'י תג'טא בהא. מן ד'הב כ'אלץ: (יז) וצנע אלמנארה מן ד'הב כ'אלץ. מצמתה צנעהא ארגלהא וקצבהא. וגאמאתהא. ותפאפיחהא וסואסנהא מנהא כאנת: (יח) וסת קצבאת. כ'ארגאת מן גאנביהא. ת'לאת' קצבאת מן גאנבהא אלואחד. ות'לאת' קצבאת מן גאנבהא אלת'אני: (יט) ת'לאת' גאמאת מלווזאת. פי כל קצבה תפאחה וסוסנה. כד'אך צנע לאלסת אלקצבאת. אלכ'ארגאת מנהא: (כ) ופי נפס אלמנארה ארבע גאמאת. מלווזאת. ותפאפיחהא וסואסנהא: (כא) ותפאחה תחת כל קצבתין

חלק הדקדוק

הקרשים, וו דואת געי. ר"ח): טז) ואת מנקיתיו. תיבת ואת בפשטא ובצירי:

רמב"ן

במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו' להגיד חכמתם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ואחרי שנשלמה נאספו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה. רבינו הנה האוהל והנה כליו. ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה' את משה. אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה' את משה. ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו **רבותינו**

מסורת הקריאה

במס"ג ויבא נ"א, ר"ל שהבי"ת בצירי, ושארא בחולם. וסי' נמסר שם: (ט) אל הכפרת. קדמא באל"ף: (טז) ואת מנקיתיו. האל"ף בצירי ובפשטא לא במקף: ואת הקשות. במקף לא בקדמא: בהן. הה"א בצירי, ונמסר עליו ט"ו קמץ (ר"ל בצירי **שהוא קמץ קטן**) וג' פתח, ר"ל בסגול, וסי' במס"ר: (יט) בקנה האחד, הבי"ת בפתח, בקנה אחד, הבי"ת בשוא, ועין בפרשת תרומה כ"ה ל"ג: ופרח,

רבינו בחיי

בו כבוד שהתורה נתונה בתוכו והלוחות שנשתברו הוי נוהג בהן כבוד שנאמר (דברים י) אשר שברת ושמתם בארון לוחות ושברי לוחות מנחים בארון. אעפ"י שאתה רואה בני תורה עניים נהוג בהם כבוד והארון היה של עצי שטים לכפר על מעשה שטים. כשאמר הקב"ה למשה לעשות המשכן על כל דבר ודבר א"ל ועשית ובארון כ' ועשו שלא יהא פ"פ לא' מישראל שיאמר לחבירו אין לך חלק בתורה לפיכך צוה שיביאו הכל, נתנה תורה במדבר מה מדבר הפקר לכל אף דברי תורה מופקרים לכל מי שירצה. שלא יאמר אדם אני בן תורה והתורה נתנה לי ולאבותי ואתה ואבותיך לא היו בני תורה אלא גרים לכך כ' תורה צוה לנו משה וגו'

תרגום אונקלוס

דְּמִנַּהּ. וְחֵזוּר. תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ. לְשִׁתָּא קְנִין. דְּנָפְקִין מִנַּהּ: כב. חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ. כּוּלַּהּ. נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: כג. וַעֲבַד יָת בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָא. וְצֵיבְתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי: כד. כַּכְּרָא. דְּדַהֲבָא דַּכְיָא עֲבַד יָתַהּ. וְיָת כָּל מָנַהָא: כה. וַעֲבַד. יָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין. אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵיהּ מְרַבַּע (י״נ מְרוּבַּע). וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ. מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי: כו. וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי. יָת אִגָּרֵיהּ וְיָת כּוּתְלוֹהִי. סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי. וַעֲבַד לֵיהּ. זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: כז. וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב. עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵירֵיהּ. עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ. עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי. לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא. לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן: כח. וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין. וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: כט. וַעֲבַד. יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא. וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי. עוֹבַד בּוּסְמָנוּ: א. וַעֲבַד. יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין. חֲמֵישׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ. וַחֲמֵישׁ אַמִּין פּוּתְיֵיהּ מְרַבַּע (י״נ מְרוּבַּע). וּתְלָת אַמִּין

שמות לז לח

וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃
כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ
כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה
וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃
כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת
כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ
וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ
מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ
זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו
סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב
עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי
צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ
אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם
זָהָב׃ כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי כשהן מחוברין
לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה
עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ
וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת

* שישי בסת״י (רביעי כשהן מחוברין)

קמתו

תפסיר הרס״ג

מנהא. כד׳אך לאלסת אלקצבאת. אלאכ׳ארגאת מנהא: (כב) תפאפיחהא וקצבהא מנהא כאנת. כלהא מצמתה ואחדה מן ד׳הב כ׳אלץ: (כג) וצנע להא סבעה סרג. וכלבאתהא ומגאמרהא מן ד׳הב כ׳אלץ: (כד) מן בדרה׳ ד׳הב כ׳אלץ צנעהא. הי וגמיע אניתהא: (כה) וצנע מד׳בח אלבכ׳ור מן כ׳שב אלסנט. טולה ד׳ראע וערצ׳ה ד׳ראע מרבעא. וסמכה ד׳ראעין. מנה ארכאנה: (כו) וג׳שאה בד׳הב כ׳אלץ. סטחה וחיטאנה. מסתדירא וארכאנה. וצנע לה. זיגא מן ד׳הב מסתדירא: (כז) וחלקתין מן ד׳הב. צנעהמא לה תחת זיגה. פי גהתיה. כד׳אך עלי גאנביה. מכאנא לאלדהוק. ליחמל בהא: (כח) וצנע אלדהוק מן כ׳שב אלסנט. וג׳שאהא בד׳הב: (כט) וצנע דהן אלמסח מקדסא. ובכור אלצמוג׳ מטהרא. צנעה׳ עטאר: (א) וצנע מד׳בח אלצעידה מן כ׳שב אלסנט. כ׳מסה אד׳רע טולה. וכ׳מסה אד׳רע ערצ׳ה מרבעא. ות׳לאת׳ה

רמב״ן

ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבית שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב״ה מתורתם של בנים שהרי פרשת של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אמורה:

(כט) ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך השאר ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו׳ ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו׳ ויעש אותם קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח. והטעם כי בעבור שלא נאמרה בהם הצואה בתשלום המעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר במעשה רוקח לא הזכיר במעשה כולם אבל אמר שיעשוהו על דעת הרקחים וזה טעם קדש טהור מעשה רקח:

מסורת הקריאה

הנגינה בפ״א: (כד) ככר, הכ״ף שניה בקמץ: עין לקמן ל״ח כ״ז: (כה) קמתו, הקו״ף בלא מונח רק במתג: (כז) עשה לו, העי״ן במתג: על שני, מלת על בטפחא לא במקף:

רבינו בחיי

לכל המתקהל ביעקב אפילו עוסקים בתורה והם גרים שקולים הם ככ״ג שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהן ולוי וישראל לא נאמר אלא האדם. ראה מה כתיב בבני יתרו (דה״י אב) משפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים. תרעתים שהם יושבים בשערי בהמ״ק שמעתים ששומעים ולומדים, סוכתים שהיו משימים אזניהם לשמוע בכוון לשון הסכת ושמע. ד״א תרעתים ששמעו

תרועה בסיני, שמעתים שאמרו נעשה ונשמע ומי הם הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב והיו בני בניו של יתרו. ובמס׳ יומא פ״ז ג׳ ארונות עשה בצלאל פנימי של זהב שמונה אמצעי של עץ ט׳ חיצון של זהב עשרה ומשהו מאי משהו זר:

(ח) במראות הצובאות. היו מראות אלה של נחשת קלל מוצהב מאוד והיו ראוים שיזכרם למעלה בכלל נדבת הנשים עם חח

קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע
פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ
נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ
אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־
הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃
ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת
נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־
חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע
הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים
לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא
אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב
לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת
הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת
בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ

תרגום אונקלוס

רוּמֵיהּ: ב. וַעֲבַד קַרְנוֹהִי. עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ. מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי. וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג. וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא. יָת פְּסַכְתֵּירָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא. יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא. כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: ד. וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא. עוֹבַד מְצָדְתָא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבֵיבֵיהּ. מִלְּרַע עַד פַּלְגֵיהּ: ה. וְאַתֵּיךְ. אַרְבַּע עִזְקָן. בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִנְחָשָׁא. אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: ו. וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין. וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז. וְאַעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא. עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא. לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן. חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח. וַעֲבַד. יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא. וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא. בְּמֶחֱזְיַת נְשַׁיָּא. דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה:

תולדות אהרן

פתח כרעו. וכתיס שנ:

תפסיר הרס"ג

אד'רע סמכה: (ב) וצנע ארכאנה. פי ארבע גהאתה. וכאנת ארכאנה מנה. וג'שאה בנחאס: (ג) וצנע גמיע אניתה. אלצנאן ואלמג'ארף ואלכראנב. ואלמנאשל ואלמגאמר. גמיע ד'אלך צנע מן נחאס: (ד) וצנע לה סרדא. עלי צנעה' אלשבכה מן נחאס. דון שרגבה. מן אספל אלי נצפה: (ה) וצאג' ארבע חלק. פי ארבע אלאטראף לסרד אלנחאס. מכאנא לאלדהוק: (ו) וצנע אלדהוק מן כ'שב אלסנט. וג'שאה בנחאס: (ז) ואדכ'ל אלדהוק פי אלחלק. אלי גאנבי אלמד'בח. ליחמל בהא. אלואחא מגופא צנעהא: (ח) וצנע אלחוץ' ומקעדה מן נחאס. מן מראיא אלנסא. אלמתגיישאת ענד

נוה שלום

הקדש. לח (ח) במראות הצבאות, מן מראיא אלמתגישאת ענד באב וכו' מן מראת הנשים אשר נאספו צבא גדול אל פתח אהלמועד לתת מראותיהן בנדבת לבן עייך רמב"ן ובית במראת במקום מן כמו והנותר בבשר ובלחם

חלק הדקדוק

ד) ויעש למזבח מכבר. תיבת למזבח בפשטא אחת בכל התיגאן והיא מלרע. ועיין בפרשת וירא מה שכתבתי שם:

רמב"ן

(ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו. והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקנא לה בעלה ונסתרה ל' רש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והכומז כפי מדרשי יותר נמאס. אבל שם נתערבה כל הנדבה. אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה. ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו

בעל הטורים

(ח) במראות. ד' במסורה במראות הצובאות ויאמר אלהים לישראל במראות במראות אלהים תרי ביחזקאל שאלו הנשים סרו מתאוה העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים: הצובאות. ב' במראות הצובאות אשר ישכבון את הנשים הצובאות גבי בני עלי כמו התם ישכבון הנשים הצובאו' גם כאן ע"י המראות היו שוכבין הנשים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ונזקקין להם:

שפתי חכמים

ב וא"ת והא כומז שהוא דפוס של בית הרחם שהוא מאוס ביותר למה לא היה משה מואס בו. וי"ל דגבי כומז שהביאו גם אח ונזם וטבעת בהדי כומז ואח"כ התיכן ביחד באש והיה הכומז בטל ביניהם אבל הכא לא הביאו שום נחושת יותר אלא מראות הצובאות והיו יכולין לראות שם במראיהן לכך לא היה רוצה לקבלן ועי"ל דכומז היה כדי לבטל היצר הרע כלו' כדי למנוע שלא יוכל לבא לידי זימה אבל ע"י המראות. באים לידי זימה מש"ה היה מואס כהן א"ל הקב"ה קבל ר"ל תקבלם: ג כלומר הצובאות ל' לבאות וכן משמע הפסוק באותן מראות אשר באו

רש"י

(ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראת הצובאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר ב הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות ג במצרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) במראות הצובאות. כדי שיראו אותו הנשים לכך הי' נתון בין אהל מועד למזבח משום בלפי צפון ויראו משם סוטה שותה ונוסרו על ידי כן:

פתח

מסורת הקריאה

(א) וחמש, במקף לא בקדמא. והמתג בחי"ת: (ד) מכבר, נמסר עלי ג' ר"ל ג' כתיב בקמץ, וצ"ל ב', עין לעיל כ"ז ד':

רבינו בחיי

ונזם וכו' אבל התכשיטים היו של זהב ולא רצה לערב עמהם המראות שהיו נחשת ולכך הזכירם בפ"ע. ועוד לטעם אחר כי נדבת זהב נתערבה כלה במלאכת המשכן אבל המראות נעשה מהם כלי מיוחד בפ"ע והוא הכיור. ומן הטעם הזה דרז"ל שהיה משה רבינו ע"ה מואס במראות מפני שעשויות ליצה"ר א"ל הקב"ל אלו חביבין לפני מן הכל שע"י העמידו הנשים צבאות רבות במצרים ולא דרשו כן בכומז כמו שדרשו במראות וה"ל למרע"ה למאוס בו יותר אבל הענין כי שם נתערבה כל הנדבה וכאן נעשה כלי מיוחד מן המראות ולכך הוקשה לו למשה עד שאמר לו הקב"ה אלו חביבים מן הכל וכבר ידעת כי הכיור הנעשה מן המראות הי' לשום שלום בין איש לאשתו שמשם היו נוטלים מים להשקות כל אשה שקנא לה בעלה ונסתרה:

והחכם אברהם ז"ל פי' כי הנשים האלה שהתנדבו המראות היו פרושות וסרות מתאוות העולם והי' עובדות השי"ת ונתנו מראותיהן

שמות לח ויקהל

פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־
הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי
הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה:
י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יא וְלִפְאַת צָפוֹן
מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף:
יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים
בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם
עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם
כָּסֶף: יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־
עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף
הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר
קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה: טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר:

* שביעי

תרגום אונקלוס

בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט. וַעֲבַד יָת דָּרְתָא. לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא. סְרָדֵי דָּרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר. מְאָה אַמִּין: י. עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין. וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא. וָוֵי עַמּוּדַיָּא. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא. וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין. עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין. וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא. וָוֵי עַמּוּדַיָּא. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יב. וּלְרוּחַ מַעַרְבָא. סְרָדֵי חַמְשִׁין אַמִּין. עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא. וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרָא. וָוֵי עַמּוּדַיָּא. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יג. וּלְרוּחַ. קִדּוּמָא מַדִּנְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד. סְרָדֵי. חֲמֵישׁ עַשְׂרֵי אַמִּין לְעִבְרָא. עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא. וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו. וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא. מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דָּרְתָא. סְרָדֵי. חֲמֵישׁ עַשְׂרֵי אַמִּין. עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא. וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז. כָּל סְרָדֵי דָּרְתָא. סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ

תפסיר הרס״ג

באב כ׳בא אלמחצ׳ר: (ט) וצנע אלצראדק מן גהה׳ מהב אלגנוב. קלוע אלצראדק מן עשר משזור. מאיה׳ ד׳ראע: (י) עמדהא עשרין. וקואעדהא עשרין מן נחאס. וזראפין אלעמד וטלאהא פצ׳ה: (יא) ומן גהה׳ אלשמאל מאיה׳ ד׳ראע. עמדהא עשרין. וקואעדהא עשרין מן נחאס. וזראפין אלעמד. וטלאהא פצ׳ה: (יב) ומן גהה׳ מהב אלג׳רב. קלוע טולהא כ׳מסין ד׳ראע. עמדהא עשרה. וקועדהא עשרה. וזראפין אלעמד. וטלאהא פצ׳ה: (יג) ומן גהה׳ אלשרק כ׳מסין ד׳ראע: (יד) מנהא קלוע. כ׳מסה׳ עשר ד׳ראעא לאלכם. עמדהא ת׳לאת׳ה. וקואעדהא ת׳לאת׳ה: (טו) ולאלכם אלת׳אני. ימנה ויסרה לבאב אלצראדק. קלוע טולהא כמסה׳ עשר ד׳ראע. ועמדהא ת׳לאת׳ה. וקואעדהא ת׳אלת׳ה: (טז) גמיע קלוע אלצראדק. מסתדירא מן

רש״י

דוחה עלמה עם בעלה במראה ד ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליה׳ לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שה״ש ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקינא לה בעלה ה ונסתרה ותדע לך שהן המראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא ו והוא תרגום של מראות מירוא״ש בלעז (שפיגעל). וכן מצינו בישעיה (ישעיה ז) והגליונים מתרגמינן ומחזיתא: אשר צבאו. להביא ז נדבתן: (ח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי ח החצר: חסלת פרשת ויקהל

שפתי חכמים

מהן לנאות רבות: ד פיתוי דברים לתרגום כי יפתה אחרי ישדל: ה כלומר מי שמקנא לאשתו בודקה באותן מים המאררים כדכתיב בפרשת נשא: ו כלומר אונקלוס תרגם כמו שמראות הן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטין וכן תרגום על הגליונים מחזית והגליונים בודאי הם מראות שמתקשטין בהן הנשים: ז כלומר נבאו לשון לבא שמתקבלין יחד ולמה קבלו יחד ומפרש שקבלו להביא נדבתן אל פתח אהל מועד: ח דלא שייך למכתב לעומת אלא מה שהוא כנגד והקלעים לא היו כנגדם אלא כלדדיו. ל״פ כמדת כלו׳ שיהא כמדתו: חסלת פרשת ויקהל

והאדנים

רמב״ן

פתח אהל מועד. אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה ההיא אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן על פי הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין. ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה לתרע משכן זימנא. נוטים דבריו לדברי ר״א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה׳ וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן שנאמר בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד. ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה. והנשים בראותן כן נאספות ובאות צבאות צבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו. וגם נכון הוא שיתכונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה. והן קבלו עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

רבינו בחיי

נדבה. ומש״א אשר צבאו פתח אוה״מ כי היו בהן צבאות רבות באות בכל יום ויום פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע וזהו שת״א דאתיין לצלאה לתרע משכן זמנא וענין אהל מועד שהביאו הנשים הנדבה ההוא אל אהל מועד שקראו משה אהל מועד כמש״כ ומשה יקח את האהל וקרא לו אהל מועד. כי אהל המשכן לא נעשה עדיין: (ט) ויעש את החצר לפאת נגב תימנה. הקדים רוח דרום הנקרא ימין כי הוא לימין הנכנס בחצר. ויש מחכמי התכונה שאמרו כי הדרום הוא ראש והתחלה לשאר הרוחות. והצפון הוא סוף הרוחות וזנבן. ולכך הושם ראובן שהיה בכור בדרום ודן בסוף הצפון:

ודע כי הספור בענין המשכן וכליו והחקירה בתכונת צורותיו ומובאיו ושעור ארכן ורחבן וקומתן אע״פ שאין בהמ״ק קיים מצוה גדולה היא עד שמים יגיע שכרה ותורה היא וללמוד אנו צריכין. וכן הזכירו רז״ל בענין הקרבנות כי כל המתעסק בלמוד פרשיות וישא ויתן בלבו עניניהם כאלו הקריב הקרבן עצמו הוא שאמרו כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה בפרשת חטאת כאלו הקריב חטאת וכן כלם. הא למדת מזה על הספור בפיו בלבד שכרו אחד ופעולתו לפניו כאלו עשה המעשה והקריב קרבן על המזבח וה״ה בספור עניני המשכן והמקדש שיש לנו זכות עצומה ועקב

יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף
כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר יח וּמָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב
חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃
יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־
הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב
נְחֹשֶׁת׃ ססס

קכ"ב. סנוא"ה סימן. ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

תרגום אונקלוס

שְׁזִיר: יז. וְסָמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִנְחָשָׁא. וָוֵי עַמּוּדַיָּא. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף. וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן כְּסַף. וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין (י"נ מְכוּבְשִׁין) כְּסַף. כֹּל עַמּוּדֵי דָרְתָא: יח. וּפְרָסָא. דִּתְרַע דָּרְתָא עוֹבַד צַיָּר [נ"י צִיּוּר]. דִּתְכַלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר. וְעַשְׂרִין אַמִּין אוּרְכָּא. וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵישׁ אַמִּין. לָקֳבֵיל סְרָדֵי דָּרְתָא: יט. וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא. וְסָמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִנְחָשָׁא. וָוֵיהוֹן כְּסַף. וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן. וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: כ. וְכָל סִכַּיָּא. לְמַשְׁכְּנָא וּלְדָרְתָא. סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא:

ס ס ס

תפסיר הרס"ג

עשר משזור: (יז) וקואעד אלעמד מן נחאס. וזראפין אלעמד. וטלאהא פצ'ה. וג'שא רוסהא איצ'א. כמא אן גמיעהא מטליה פצ'ה: (יח) וסתר באב אלצראדק צנעה' ראקם. מן אסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז ועשר משזור. וטולה עשרין ד'ראע. וסמכה אלד'י הו ערצ'ה כ'מסה אד'רע. באיזא קלוע אלצראדק: (יט) ועמדהא ארבעה. וקואעדהא ארבעה מן נחאס. וזראפינהא פצ'ה. וג'שא רוסהא. וטלאהא פצ'ה: (כ) וגמיע אותאד אלמסכן ואלצראדק. מסתדירא מן נחאס:

נוה שלום

עיין ראב"ע. (יז) וצפוי, וג'שא, חיפוי מובדל שאינו דבק, מחשקים, מטליה', ציפוי בכסף מהותך דבק בהם.

מוסרי של"ה והגהות

לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. רומז לאש המחלוקת ואש הכעס. שצריך האדם ליזהר שלא לבער אותו עולמית ומכ"ש ביום השבת קדש שאין בוער בו אש של גהינם והכועס בשבת או עושה מחלוקת ח"ו גורם להיות אש הגהינם בוער בו בר מינן. (את"י וארז"ל שבגהינם ענשו דאפילו בשבת אין לו מנוחה ר"ל מאי"ן):

הפטרת ויקהל כמנהג הספרדים והאיטליאנים במלכים א' סימן ז'

א וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃
ב בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו
אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־
הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת
וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃
ג וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה
אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה
אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ ד וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת
עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת
חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת
קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה
גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת

רד"ק

(ב) ממטה נפתלי. מבנות דן. כמ"ש בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומ"ש ואביו איש צורי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי. צורי קריאתו מארץ: חרש נחשת. הוא או אביו ג"כ היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכ' אביו כי גם הוא היה אומן ובנו למד אומנתו ומ"ש בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה את בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומ"ש חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים או' יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומניות שהיה לו והכא לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה הי' צריך לו שלמה כמ"ש שעשה את העמודים והכתרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת.

כיו

נחל שורק

הפטרת ויקהל

(ב) ואביו איש צורי חורש נחשת וגו'. ובדברי הימים ב' סי' ב' כתיב איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת וכו' ופירשו המפרשים דאע"ג דהיה יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת כאן לא כתב אלא חורש נחשת וכו' כי שלמה המלך לא היה צריך לו אלא למלאכת הנחשת לבד ולכן כאן כתב מה שהיה צריך שלמה ממנו ביחוד ויש מפרשים כי היה יותר חכם במלאכת הנחשת ולכך פירט נחשת: (ג) שמנה עשרה אמה קומת העמוד וגו'. אפשר שהוא רמז לאדם שיהיה זריז מאד כי ח"י הוא זריז כמ"ש הרב של"ה בפ' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שיהיה זריז במצות כמו כן איש חי וכן אפשר שזה רומז קומת העמוד חי אמה שיהיה חי וזריז בעבודה. וההקף בכל עמוד י"ב שישים לבו האדם בכל הקפו ליחד שנים עשר אותיות של שמות אהיה הויה אדני ובזה מתיחדים כל העולמות ויתקן נר"ן כאשר ידעת מכונות הפשוטות וכאשר כל עניני הבית רמזים בנגלה ובנסתר היה רומז כל הנהגת האיש הישראלי כמ"ש באורך במקום אחר בס"ד:

(ט) ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין וגו'. מלבד מ"ש במקום אחר דהוה גריסנא ביני עמודי עוד אפשר דרמז ליצר הטוב וליצה"ר שהם שני עמודים להנהיג את האדם. העמוד הימין שהוא יצר הטוב הוא ימין ומבטיחו על עה"ב וכל עה"ז אינו כלום רק

מסורת הקריאה

(יז) נחשת הנגינה בחי"ת: (יח) ומסך, הסמך בפתח:

רבינו בחיי

רב כאשר נהגה בהם ונשתדל להבין פשוטם ונגליהם. עאכ"ו אם נזכה להשיג תוכם להשכיל אחד מרמזיהם והוא שהזכיר דוד על הענין הזה על הנסתר והנגלה (תהלים מח) סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון. ובזכות הסבוב ההקף בנגלה ובנסתר ישיב שכינתו לתוכו שנאמר (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

רד"ק

כו : (ו) לכסות את הכותרות. אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות ב' הכותרות אלא פי' על השבכה האחת מב' השבכות שהיו מכסות את הכותרות : אשר על ראש הרמונים. היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרות ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות : וכן עשה לכותרת השנית. ב' טורים רמונים על השבכה לצורך שכותרות לכסות' כמו שעשה באחרות : (ז) מעשה שושן באולם. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וי"ש ג"כ למטה ועל ראש העמודי' מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקוץ באולמא וכן תרגם פרח שושן לקוץ שושנתא : (ח) מלעומת הבטן. כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דבקא : מאתים טורים סביב על הכותרות השנית. והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין ב' העמודים כמ"ש למטה ומ"ש מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו ב' טורים סביב בכל טור מאה וז"ש בד"ה ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מ"ש בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור הב' מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומ"ש שם צ"ו רוחה אומר כי צ"ו מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב : (ט) לאולם ההיכל. כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי כפצעי ואחרים זולתו : יכין. מה שקרא שם לעמודים לסי' טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסי' טוב לאחד יכין ל' הכנה שיכון הבית לעולם כמ"ש כירח יכון עולם ובועז ל' עוז והיא מלה מורכבה בו עז כלומר שיתן האל בו עז וקיום כמ"ש ה' עז לעמו יתן : (י) ותתום. שלפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמ"ש אמר עכ"ו שלמה מלאכת העמודים : (יא) ויעש את הים מוצק. כלומר מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקישו בקורנס כמו שעשו הכלים : (יב) עשר באמה. שהיה רחבו י' אמות והקיפו ל' אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו ג' טפחים יש בו רוחב טפח : (יד) ושפתו. תרגם יונתן וסיפתי' כעובד שפת כס סגלגל לקוץ בשושנתא : אלפים בת יכיל. ובדברי הימים אי' מחזיק בתים ג' אלפים יכיל פירשו רבותינו ז"ל אלפים בלח ג' אלפים ביבש וכן תרגום יונתן תרין אלפין ביתין ברעיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש אמה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך הי' הים מחזיק אלפים בלח שתתמלא עד שפתו וג' אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו וכד"ה אומר לרחצה הכהני' בו פי' שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותינו ז"ל והלא כלי הים ואין טבילה בכלים א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורים פתוחים כרמונים :

הפטרת ויקהל

השנית: ו ויעש את־העמודים ושני טורים סביב
על־השבכה האחת לכסות את־הכתרת אשר
על־ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית:
ז וכתרת אשר על־ראש העמודים מעשה שושן
באולם ארבע אמות: ח וכתרת על־שני העמודים
גם־ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר *שבכה
והרמונים מאתים טרים סביב על הכתרת השנית:
ט ויקם את־העמדים לאלם ההיכל ויקם את־
העמוד הימני ויקרא את־שמו יכין ויקם את־
העמוד השמאלי ויקרא את־שמו בעז: י ועל ראש
העמודים מעשה שושן ותתם מלאכת העמודים:
יא ויעש את־הים מוצק עשר באמה משפתו עד־
שפתו עגל | סביב וחמש באמה קומתו וקוה
שלשים באמה יסב אתו סביב: יב ופקעים מתחת
לשפתו | סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים
את־הים סביב שני טורים הפקעים יצקים
ביצקתו: יג עמד על־שני עשר בקר שלשה
פנים | צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה | פנים
נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה
וכל־אחריהם ביתה: יד ועביו טפח ושפתו
כמעשה שפת־כוס פרח שושן אלפים בת יכיל:

*השבכה קרי סוקו קרי

הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים במלכים א' סימן ז'

(והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים)

א ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־
המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־
המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה:
ב עמדים שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש
העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־
שתי גלות הכתרת אשר על־ראש העמודים:
ג ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות
שני־טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את־
שתי גלות הכתרת אשר על־פני העמדים:
ד ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־

ואת

מסורת הקריאה

הפטרת ויקהל

(מח) האהל. האלה קרי : (מו) צרתן, הצד"י במתג : (מז) וינח, נמסר במס"ג ג' דגשין, עי' במדבר י"ז כ"ב : נחקר, החי"ת בשוא נח : (מט) הסגרות, הנגינה ברי"ש : (ג) והספות, הנגינה בפ"א : והמזמרות מ"ם ראשונה רפה :

חומת אנ"ך

(א) ויעש חירום. אפ"ל טעם דהוסיף וי"ו בשמו במ"ש בליקוטי גאוני קמאי כ"י פרשת כי תצא והארכת ימים כי תבנה בית רמז כל אותם שנתעסקו בבנין הבית הבית יאריכו ימים עכ"ל וק"ו לחירם ואמרו בזוהר הקדוש וי"ו סימנא דחיי ואשפר דלהכי הוסיף וי"ו בשם חירום לומר דמן השמים הוסיפו לו חיים שכר פעולתו :

ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית ה'. אפשר דאגב הודיע הכתוב דבשתים עלתה לו להתבשר במלאכתו אחת היא אשר עשה למלך שלמה שיש לו מזל עליון הפלא ופלא וכל עניניו מוצלחים ומבורכים וזאת שנית בית ה' שקדושת הבית לעזור ולהועיל ושרתה ברכה במעשה ידיו :

(ז) בככר הירדן יצקם המלך. אפשר שהוא עצמו הלך בעת היציקה לעמוד לשרת בצרכי בית ה' מלבד שבהיותו שם יזדרזו מאד פועלי אמת יותר ויותר. ויש מפרשים ששלמה הע"ה בחכמתו ידע ומכיר המקום שתצליח היציקה שם ולכן הוכרח ללכת הוא עצמו למקום היציקה להכיר איזה מקום יפה ונקל לעשות שם היציקה וז"ש בככר הירדן יצקם המלך כלומר שבחכמתו ידע בטוב הארץ מקום הראוי למלאכה זו והיא לו תצלח. א"נ אפשר נחשת ממורט בככר הירדן וכו' רמז כי ידוע דע"י התורה והמצות יתבררו רפ"ח ניצוצין שהם בקליפות מדור עשו וארבע מאות איש גונדא דיליה וכיון שלמה על ידי עשיית הכלים האלה לברר מהסט"א רפ"ח ניצוצין וזה רמז נחשת נחש ת'. ממר"ט גימטריא רפ"ח עם הכולל ובמ"א כתבתי בעניותי רמז כל הפ' בס"ד :

נחל שורק

להכין צידה לדרכו לעה"ב ותמיד יהיה במחשבה זו שהוא על פרק הנסיעה ותמיד יכין לדרכו וכמו שפירשו המפרשים בפ' ויצו את שלמה בנו לאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ שהכונה שציוהו דוד הע"ה שיאמר תמיד שהוא הולך בדרך כל הארץ ויזכור לו יום המיתה. וזה רמז שלמה ע"ה בעמוד הימני יכין שיאמר האדם שתמיד הוא מכין צידה לדרך לעה"ב. והעמוד השמאלי רומז ליצה"ר והוא תקיף מצד שמאל ונקרא בעז כי הוא קשה. אך יש בו ניצוצי הקדושה והעיקר הוא לעשות יצה"ר טוב ולברר הקדושה שבו. וזה רמז כי בו עז אין עז אלא תורה וי"ש בו קדושה וצריך לעשות יצה"ר טוב :

(א) ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית ה'. לכאורה תיבות אשר עשה יתירות וגם הל"ל לבית ה'. ואפשר דאגב ארחיה הודיע הכתוב כי חירם היו לו שני מסייעים גדולים לגמור מלאכתו מהרה ונקיה ותמה האחת אשר עשה למלך שלמה אשר יש לו מזל עליון להפליא וכל עניניו מוצלחים מאד מאד.

המכנות: ה ואת־הים האחד ואת־הבקר שנים־
עשר תחת הים: ו ואת־הסירות ואת־היעים ואת־
המזרקות ואת כל־הכלים האהל אשר עשה
חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט:
ז בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין
סכות ובין צרתן: ח וינח שלמה את־כל־הכלים
מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת: ט ויעש
שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח
הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב:
י ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני
הדביר זהב סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב:
יא והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות
זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש
הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב:

סהאלה קרי

רד"ק

(ה) ואת הים. הים אי' נ"כ נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חלר הכהנים והעזרה הגדולה וגו' ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגו' פי' נתן הים בעזרה לצד דרום משוך כלפי מזרח: (ו) ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב נ"ל כענין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקדש וכן תרגם יונתן כל מאניא האילן כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דה': ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: (ז) בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר הטוב טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: (ח) וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם וי"ת ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: (ט) ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשר שלחנות עשה שלמה כמו שכתב בד"ה ויעש שלחנות עשרה ואומר ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים: (י) חמש מימין וחמש משמאל. פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בד"ה על השלחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורות חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואע"פ שיש מחלוקות בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח. פרחי המנורה שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים: (יא) והספות. הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ות"א וכדה על שכמה וקולתה: והמזמרות. כלים שמזמרים בהם: והפותות לדלתות הבית. ת"י ומוגלסיא והוא ציר הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהם הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופי' לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בשתם כאותם הכתים כי אין כתיב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתיב בהם וי"ו טעות הוא:

נחל שורק

ועוד בית ה' שקדושת ועליונות בית ה' המופלא היה לעזר ולהועיל ושרתה ברכה במעשה ידיו והמלאכה נעשית מאיליה בכח קדושה עליונה מאד:

(ז) בככר הירדן יצקם המלך וגו'. אפשר שהוא עצמו הלך בעת היציקה וכך נאה לו לעמוד לשרת בצרכי בית ה'. מלבד שבהיותו שם יזדרזו מאד פועלי אמת יותר ויותר. ויש מפרשים ששלמה המלך בחכמתו יודע ומכיר המקום שתצליח היציקה שם כשם שהוא היה יודע ואומר כאן יכול ליטע פלפלין וכיוצא. ומשו"ה הוצרך ללכת הוא עצמו למקום היציקה להכי בעפר הארץ איזה מקום יהיה יפה ונקל לעשות שם היציקה וז"ש בככר הירדן יצקם המלך כלומר שהוא בחכמתו ידע בטוב הארץ מקום הראוי למלאכה זו ותעלה יפה משופה ומצוקה, שבידיעת מקום הראוי ליציקה תצלח המלאכה הרבה שם יותר ויותר ממקום אחר ועל זה טרח וכתוב בככר הירדן יצקם המלך:

גד"ד למנחת שבת וב"ה

שמות לח פקודי

כא אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על־פי משה

(חמישי) (כשהן מחוברין) שביעי

תרגום אונקלוס

כא. אלין מנייני משכנא משכנא דסהדותא. דאתמניאו על מימרא

תפסיר הרס"ג

(כא) הד'א עדד מא דכ'ל פי אלמסכן מסכן אלשהאדה. אלד'י עדד באמר מוסי. כדמה'

גוה שלום

(כא) פקודי המשכן, עדד מא דכ'ל פי מסכן, אלשהאדה, מנין הכלים שבתוך משכן העדות :משקלם, אשר עשהו בצלאל בן אורי וכו' ככל אשר צוה ה' את משה, ולא תרגם המשכן שאין דרך לתרגם הכפל עיין בפתיחה.

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה:
בהגיעך לראש אלה פקודי:

(כא) אלה פקודי. הטעם פקודי. הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אחז דרך קצרה. וזהו האמת בעבור מכתב

אבי עזר

(כא) טעם פקודי הכלים כי לא תאמר משכן העדות קאי על הארון אשר בו לוחות העדות רק הוראתו סובל על כל המשכן. ולזה נקרא משכן עדות.

רשב"ם

אלה פקודי. חשבון הכסף והזהב והנחשת:

בעל הטורים

(כא) אלה פקודי. מלא וי"ו שפקד לכל ו' מאות אלף שלא יחסרוהו שלקח מן הכסף: המשכן משכן. שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנה"ג חבול חבלנו. סך שניס כמנין משכן היה עדות ששכינה שורה

שפתי חכמים

א דק"ל הוה ליה למימר ואלה הוא"ו מוסיף על הראשונים ומתרץ דלא תטעה לומר דקאי דוקא אכלי המשכן דסמוך ליה ותקשה לך למה מנה מנין המשקלות כמה היה לכך כתב אלה בלא וא"ו המוסיף לומר דקאי נמי על משקלי נדבת המשכן כמה משקלות היו ולאו דוקא על כלי המשכן: ב וא"ת הא לא מיותר לדרשא אלא חד משכן וחד איצטריך לגופיה וי"ל מדשני הקרא בלשונו וכתב המשכן משכן ולא כתיב תרווייהו בה"א או בלא ה"א ודאי הה"א קאי על המשכן המיוחד דהיינו בית עולמים שהוא ביהמ"ק א"כ קשה למה מכנה אותו הכתוב בלי משכן אלא רמז וכו': ג אבל הא דנתן להם הלוחות אינו עדות דיש לומר דנתן להם שלא לדחותן בידים כיון שנתגיירו וקבלו

רש"י

(כא) אלה פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן א לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני ב חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת. עדות ג לישראל שויתר להם הקב"ה על

ענין פקודי המשכן

(כא) אלה פקודי המשכן משכן העדות. איתא במדרש וז"ל עדות הוא לכל באי העולם שנתמנה מפי הקב"ה. עכ"ל. ופי' המתנות כהונה כונת המדרש הוא שמשה רבינו ע"ה נתמנה ונאמן על מלאכת המשכן ולא עשאו מדעת עצמו וכו' ע"ש. ויש להבין דלמה הכא כשהוא מדבר במנין המשכן רמז דבר זה. היה לו להשמיענו דבר זה בתחלת עשיית המשכן בפרשת תרומה. וכתב הרב א"א ז"ל כי ידוע הוא שהמשכן היה כדי להודיע

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) אלה פקודי. למה נא' המשכן ב' פעמים לפי שעתיד להתמשכן ב' פעמים ראשון ושני: העדות. שהוא עדות לאומות העולם שנתרצה הקב"ה על מעשה העגל ששכינה שורה שם ד"א שהיה עדות למשה כי בשעה

נחל קדומים

כא (א) אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד על פי משה. אפשר לרמוז במ"ש בתנא דבי אליהו לא חרב העולם אלא בפשעה של תורה ולא חרבה ארץ ישראל אלא מפשעה של תורה וכל הצרות הבאות לאדם אינן אלא בפשע התורה שנאמר בפשע יעקב כל זאת. ומתוך דברי ז"ח נראה דגם חרבן בית שני היה על עזיבת התורה. וכמ"ש הרב הגדול הרמ"ז ז"ל בהגהותיו. וידוע מ"ש בנדרים על שלא ברכו בתורה תחילה וכתבנו בעניותינו בדרושים ע"פ מ"ש הרב מהרי"י מולכו ז"ל מרבנן קשישאי אשר בעה"ק ירושלם ת"ו בדור שלפני פנינו דהמודעא דאמרו מכאן מודעא רבא לאוריתא היה שלא רצו ללמוד תורה ובהכי נתישבה קושית התו' והרשב"א דנעשה ונשמע אמרו על קיום המצות ועל זה נענשו. ומזה יצא נזק גדול ונלכדו בכמה עבירות כי התורה מגנא

מרפא לשון

כא) אשר פקד, דאתמניאו. ה"ג בל' רבים וכצ"ל מפני שתחלת הפ'

חומת אנ"ך

(כא) אלה פקודי המשכן. אלה אותיות נאה כי המשכן נסוד נאה וז"ש ביום כלות משה להקים את המשכן ר"ת נאה ומשה נסוד נאה ספר קדמון כ"י. ואפשר לומר דבעשיית העגל יש מקום לומר כמו שטען מרע"ה כי ניוית להם לא ניוית אבל לפ"ז נמצא דישראל עע"ז ח"ו. ולכן הקב"ה צוה תכף המשכן להורות דהם לא כיונו לעע"ז ח"ו רק כונתם לאמצעי ולכך צוה הקב"ה המשכן להודיע שמשרה שכינתו כביכול ואין צריך אמצעי. ות"מ מה שהיו ישראל ראויים להיות כהנים כמו שאמרו רז"ל על פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ובפרט הבכורות. עתה ניטל מהם

מסורת הקריאה

(כא) פקודי, הפ"א רפי: המשכן משכן, במס"ק ה' פסוקים דמיין אית בהון ב' מלין חד קמץ וחד פתח, וכ"ה במס"ג דפ' ויצא ל"א י"ח, ועי"ש הסימן, וכאן במס"ג נמסר ז' פסוקים והוסיפה ב' טוב ברע או רע בטוב (ויקרא כ"ז י') כל המרכב אשר ירכב (שם ט"ו ט'), אבל בכל הספרים המדוייקים המרכב בפתח, וא"כ צריך להוציא פסוק זה ולהכניס במקומו כל המשכב, כמשכב

עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי
בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ
אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן
חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת
וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃
ס כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה
בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב
הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע

תרגום אונקלוס

דְמשֶׁה. פּוּלְחַן לֵיוָאֵי. בִּידָא דְאִיתָמָר. בַּר אַהֲרֹן כָּהֲנָא. כב. וּבְצַלְאֵל. בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה. עֲבַד. יָת כָּל דְפַקִּיד יְיָ יָת משֶׁה: כג. וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב. בַּר אֲחִיסָמָךְ. לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאוּמָּן. וְצַיָּיר. בִּתְכַלָא וּבְאַרְגְּוָנָא. וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבוּצָא: כד. כָּל דַּהֲבָא. דְאִתְעֲבֵיד לַעֲבִידְתָא. בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא. וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא. עֶשְׂרִין וּתְשַׁע כַּכְּרִין. וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין.

תפסיר הרס"ג

אלליואניין. עלי יד איתמר. אבן הרון אלאמאם. (כב) אלד'י צנעה בצלאל. אבן או"י אבן חור מן סבט יהודה. עלי גמיע מא אמר אללה בה מוסי: (כג) ומעה אהליאב. אבן אחיסמך. מן סבט דן אסתאד' וחאד'ק. וראקם באלאסמנגון ואלארגואן. ואלצבג' אלקרמז ואלעשר: (כד) אמא אלד'הב. אלד'י עמל פי אלצנאעה. לגמיע צנאעה אלקדס. פכאן גמלה' ד'הב אלרפיעה. תסעה ועשרין

נוה שלום

(כב) ובצלאל אלד'י צנעה בצלאל, דבק וכבר נתפרש. (כד) תשע ועשרים ככר. ככרי הזהב והכסף תרגם בדרה, וככר הנחשת קנטאר, ומבארי הלשון אמרו שהבדרה כלי שבתוכו עשרת אלפים דרהם וא"א להתאימו אלא אם נניח שהדרהם צ"ו שעורות כמשקל הזוז אז יהיה מכוון למשקל הככר שלשת אלפים שקל, כל שקל משקל שלש מאות ועשרים שעורות שהוא שקל של תורה, ובמוסף הערוך כתב שהקנטר מאה ליטרא, ובשרש לטר כתב הערוך שהליטרא מאה זוז ולפי זה יהיה הקנטר עשרת אלפים זוז ונמצא שוה למשקל הבדרה אבל סופרי מבארי הלשון לא שוו בשיעור משקל הקנטאר ורחוקים שיעור האחד מהשני

אבן עזרא

אלהים. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר. כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר. שהיה פוקד בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה. והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם. והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים. והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים. וזה לזכרון לבני ישראל. ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל

אבי עזר

ושום שעומדים בו לוחות העדות כתובים באצבע אלהים. ועיקר תכלית המשכן היה לכך. וזה כונה ראשונה. וכל העבודות סובבים על קוטב האמצעי לשמור ככל

בעל הטורים

בישראל שבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור. ג"פ בתורה נתייחס כנגד ג' מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת: (כג) ואתו אהליאב. פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל החשבון שקבל: (כד) כל הזהב. ח' מיני זהב. אח וכוס וטבעת וכומז. וכל כלי זהב. כנגד העשוי להם ח' ענוין. פרך. מרר. ענוי. לחץ. עבודה קשה

רש"י

מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו הוא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן (לא לענין ציווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות ואח"כ ציווי הקרשים וליווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים אלא מיירי לענין ציווי לפועל איך יפעול כסדר. ותמצא בפ' כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אוהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נט). וא"ת מכלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקצר מה שדיבר עמהם והאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה הזינן דהיה מצוה להם בהיפוך. ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה א"ל משה בצל אל היית כי בוודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואח"כ עשה כלים: (כד) בכר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה ה הרי הככר של קדש ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש ג' אלפים שקלים

שפתי חכמים

עליהם עול תורה והמצות ואע"פ שחטאו הוו להו כישראל שישראל מומר לא פקע מיניה שם ישראל כדכתיב חטא ישראל וגו' אע"פ שחטא ישראל הוא. הרא"ם. ול"נ כיון שמי שחטא בעדים ובהתראה ככר נהרגו ע"י בני לוי. בעדים ולא בהתראה מתו במגפה. בלא עדים ובלא התראה בדק אותם כסוטות א"כ הנשארים לא חטאו: ד דק"ל דפשוטו של קרא משמע דעבודת הלוים הוא פקודי המשכן כלומר מנין כלי המשכן לכ"פ לשאת ולהוריד: ה דק"ל דאי לא כפול היה אלא לא היו כ"א ששים מנה ומנה כ"ה סלעים שהם שקלים או יעלו הבקע לגלגלת לר"ח ככר וי"א מנה דהא ש' אלף ואלף ושבעה מאות ושבעים וחמשה שקלים שלמים היו וט"ו מאות שקלים עולין לככר כי עשרה מנה הם ר"נ שקלים ולפי חשבון זה ששים מנה הם ע"ו מאות שקלים נמצא מאת הככר הם ק"כ אלף שקלים נמצא לפי החשבון זה יהיה ר"ח ככר י"א מנה ומתרץ דמנה של קודש כפול הי' וא"כ ג' אלפים שקלים עולין לככר ונמצא מאת ככר הם ש' אלף שקלים וק"ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

שחשדוהו שגנב שקלים ממלאכת המשכן אמר להם משה רוצה אני שיהא המשכן עדות וחזר ומנו ומצאו שהושמו בווין לעמודים ודריש ליה טהמלאכה היתה דים קח ראשי תיבות ויעלו ט"ו ווין כלומר ט"ו יותר ומיד נתן משה ט"ו שבחות להקב"ה והן בישתבח שיר ושבחה וכנגדן ט"ו ברוך בברוך שאמר וכנגדן ט"ו ווין באמת ויציב וכו' ביד איתמר. אע"פ שמשה רבינו ממונה על הכל הוצרך למנות איתמר עמו לפי שאין עושין שררה על הצבור בפחות משנים:

ענין פקודי המשכן

להודיע לכל שהקב"ה מחל לישראל על מעשה העגל וכמ"ש במדרש משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה. וחבבה יותר מדאי. לפעמים סרחה עליו וכעס עליה ונסע מאתה. והיו אומרים לה שכנותיה בעלך אינו חוזר אליך עוד. לימים שלח לה בעלה לאמר כבדי את הפלטין שלי והציעי את המטות שביום פלוני אבא אליך. כיון שהגיע יום פלוני בא אליה ונתרצה עמה ואח"כ נכנס אצלה לפלטין ואכל ושתה עמה. ולא היו שכנותיה מאמינות. אלא כיון שהיו מריחות ריח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך. כך הקב"ה חיבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם התורה. אחר ארבעים יום חטאו. אותה שעה אמרו העכו"ם אינו מתרצה להם עוד. שנאמר אמרו בגוים לא יוסיפו לגור. כיון שהלך משה לבקש רחמים עליהם מיד

נחל קדומים

מיצר הרע והם אף על פי שהיו לומדים היה כמהר סיפו"ר ולא בשביל התורה ועל כן לא ברכו בתורה תחילה להחזיק ענינם שלא רצו לקבל לימוד התורה. ועל כן במקום שהתורה מבטלת יצר הרע להם אדרבא היו מגדילים היצר הרע וכמו שהארכנו בעניותנו במקומו וזה הרמז אלה פקודי מלשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש וירצה אלה החסרונית שתי בתי מקדש וז"ש המשכן משכן שנחרבו שני הבתים וז"ש פקודי המשכן משכן רמז לב' בתים והראשון שהיה במילואו כתיב המשכן ובית שני שהיה חסר ה' דברים כתב משכן בלא ה' ושניהם נחרבו והטעם היה העדות על עזבם התורה שהיא העדות. וכי תימא כבר היו לומדים לז"א אשר פוקד על פי משה צריך שהלימוד יהיה לשמה שכך נצטוינו ממשה רבינו ע"ה וז"ש אשר פוקד עפ"י משה שנצטוינו מהקב"ה ששלח משה בחירו והם לא ברכו בתחילה והלימוד לא הועיל ולכך נחרבו הבתים. ומתוך צרה ריוח, על פי משה שהגאולה העתידה בזכות משה רבינו וזהו על פי גימט' קץ כמ"ש רבינו אפרים ז"ל. ואז חוזר וניאו"ר עבודת

חומת אנ"ך

והכהונה נתנה לאהרן ובניו והכוים במקום הבכורות. וזה רמז אלה רמז לעגל שאמרו אלה אלהיך. דע שטעותם לא היה אלא לאמצעי. והראיה פקודי המשכן שהשרה שכינתו לומר שאינו חפץ באמצעי ולא תימא שטעותם היה שעע"ז שלא נטוה אלא מרע"ה וכמ"ש מרע"ה להלין בעדם לי לוית. לא היה אלא אשר פוקד לישראל על פי משה כי ידעו שהיו באחדות גמור ולכל ישראל אמר אנכי ה' אלהיך רק שטעו באמצעי. ועם כל זה המעלה שהיה לבכורות אזלא לה וז"ש עבודת הלויים. גם מה שהיו ראויים לכהנים ניתן לאהרן ולבניו וזה רמז ביד איתמר בן אהרן הכהן: (כד) כל הזהב. פי' כל הזהב העשוי והנברא בעולם לא היה אלא ביעבור

מסורת הקריאה

(שם כ"ו): פקד, לית ודגש: (כד) למלאכה, למ"ד ראשונה בפתח: זהב, נמסר במס"ג ד' חטפין פתחין בקריא, ר"ל שהזי"ן בשוא הנקרא חטף, והה"א בפתח כדין סמיכות וסי' א' כל הזהב, דין, ב' כפות זהב וגו' כל זהב הכפות (במדבר ז' פ"ו) ג' ויהי כל זהב התרומה (שם ל"א נ"ב) ד' ויצף את הבית (דה"ב ג' ו') וא' וזהב

מאות ושלשים שקל בשקל הקדש: כה וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: כו בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על־הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה לשש־מאות אלף ושלשת

תרגום אונקלוס

סלעין בסלעי קודשא: כה. וכסף. מניני כנשתא מאה ככרין. ואלף ושבע מאה. ושבעין וחמיש. סלעין בסלעי קודשא: כו. תקלא לגולגלתא. פלגות סלעא בסלעי קודשא. לכל דעבר על מנינא. מבר עשרין שנין ולעילא. לשית מאה ותלתא אלפין.

תפסיר הרס"ג

בדרה. וסבע מאיה ות'לאת'ין.מת'קאל במת'קאל אלקדס: (כה) ואמא אלפצ'ה. פכאן גמלה' מא חצל מן מעדודי אלגמאעה מאיה' בדרה. ואלף וסבע מאיה וכ'מסה וסבעין. מת'קאל במת'קאל אלקדס: (כו) מנשקה לכל גמגמה. נצף מת'קאל במת'קאל אלקדס. לכל מן גאז עלי אלעדד. מן אבן עשרין סנה פצאעדא. לסת מאיה' אלף

תולדות אהרן

וכסף פקודי. בכורים פס: בקע לגלגלת. פס ו

נוה שלום

(כו) בקע. מן שקה, בפתחין מן חצי שקל לכל גלגלת שנתנדבו כל העבר על הפקודים אשר נמנו בספר במדבר שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים עלה סך החצאין מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל עיין רש"י ז"ל. (אלשקה, נצף

רשב"ם

(כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו'. כי השש מאות אלף בקע לגולגלותם שלש מאות אלף שקלים ומנה כ"ה שקלים ומנה של קודש כפול הית חמשים שקל והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל ולמאת הככר ג' מאות אלפים שקל:

בעל הטורים

(כו) בקע. ב' במסו' בקע לגלגולת. בקע משקלו שרמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת:

רש"י

לפיכך מנה בפרוטרוט כל ו השקלים שפחותין במנינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של ז מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מניינם אחר שהוקם ח המשכן בספר במדבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין מאתי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל א' של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף מאתין הרי הן ג' מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והג' אלפים וה' מאות וחמשים מאתין עולין אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים:

שפתי חכמים

ו פירוש אם המנה של הקדש כפול אתי שפיר למנה בפרוטרוט אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים יתירים שלא הגיעו לככר אבל אם אמרת דלאו כפול היה כיון שע"ו מאות שקלים עולין לככר למה חשב אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שלא הגיע לככר היה לו לחשוב שני מאות ככרים וככר אחד ושני מאות וחמשה ושבעים שקלים שלא הגיעו לככר אלא ש"מ דכפול היה המנה וזה ג"כ ראיה שמנה של קדש כפול וכמלא שככר נמי כפול: ז דקשה לרש"י לכל בקע שבמקרא הוא ל' ביקוע והכא אין שייך לשון ביקוע: ח דק"ל דע"כ היו יותר דהא בחומש הפקודים כשמנה ישראל היו ת"ר אלף וג' אלפים ות"ק וחמשים לבד מן הלוים שלא התפקדו בתוך בני ישראל וכאן בנדבות המשכן שנתנו ישראל והלוים א"כ הי' יותר ועו"פ כך היו ישראל כי בקע לגלגולת לא נתנו אלא ישראל שטעו בעגל והוצרכו ליתן הנדבה לצורך המשכן לכפר על מעשה העגל אבל הלוים אשר לא טעו לא היו צריכין ליתן וכענין זה פירש גם הרא"ם:

ענין פקודי המשכן

מיד סלח להם הקב"ה. שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך. אמר משה רבון העולם הריני מפוים שמחלת לישראל אלא הודע לעיני כל האומות שאין בלבך עליהם. אמר לו הקב"ה חייך הריני משרה שכינתי בתוכם שנאמר ועשו לי מקדש ויכירו שמחלתי להם לכך נאמר משכן העדות עדות הוא לישראל שמחל להם הקב"ה עכ"ל המדרש ע"ש. והנה הנס שבאמת ע"י המשכן ידעו האו"ה שהקב"ה מחל להם עון העגל מאחר שרואים בעין שהקב"ה משרה שכינתו במשכן. אבל עדיין יש להסתפק ולחשוב בזה אם הקב"ה מחל לישראל קודם שעשו המשכן ע"י תפלת משה רבינו ע"ה ולא צוה אותם הקב"ה במשכן אלא כדי להודיע ולפרסם בעולם המחילה והרצון שנתרצה להם. וכמ"ש במדרש הנ"ל. או שהקב"ה לא קבל להתרצות ולמחול ע"י תפלתו של משה אע"פ שמשה הפציר והתפלל הרבה לא הועילה תפלתו ומעולם לא צוה הקב"ה לעשות משכן. אלא משה רבינו ע"ה ראה שהקב"ה בכעס על ישראל צוה אותם מעצמו לעשות המשכן אולי יתפייס הקב"ה בזה ויתרצה להם. וכן היה שאחר שגמרו מעשה המשכן והקימו אותו נתפייס הקב"ה עמהם ומחל להם והשרה שכינתו עליהם. כן יש פתחון פה לאומות לעשות ספק זה. וכדי לבטל הספק ולהורות להם שהקב"ה מחל לישראל עון העגל תיכף ומיד ע"י תפלת משה רבינו ע"ה והוא ית' צוה אותם לעשות המשכן כדי להראות לאו"ה שנתרצה להם וכמ"ש במדרש הנ"ל ולא שמשה רע"ה מדעתו צוה אותם כדי לפייס את הקב"ה בזה ח"ו. לכן הש"ת עשה נס פליאה במלאכת המשכן מתחלת עשייתו עד גמר עשייתו והיא כמ"ש הרמ"א ז"ל בכונת הפסוק אשר פוקד ע"פ משה עבודת הלוים וגו' והוא כי דרך הזהב והכסף אשר יעשו מהם כלים לחסור ממשקלם בהתכה וליקה ובשיפה וכיוצא. וכן בתכלת ובארגמן יחסר בשיורי פתילים וכיוצא ואמנם במלאכת המשכן היה גם פליאה מאתו יתברך שלא היה חסרון בכל הדברים המובאים אפילו כמלא נימא. והוא כי הסך של הכסף והזהב ושאר דברים הניתנים לעשות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) וכסף פקודי העדה. אינו אומר כסף התרומה ולא כסף התנופה כמו שאומר נחשת התנופה להגיד לך שכסף מנין העדה עולה למנין זה כאשר היה צריך למלאכת המשכן בצמצום. ובכסף ונחשת פי' הכ' מה נעשה בהם לפי שרוב הכלי' נעשו מהם אבל בזהב לא פי' לפי שלא נעשה ממנה כלי שלם רק המנורה והכפורת וצפוי הקרשים ולבדים ולמזבח הזהב ולשלחן בא וראה כמה חביב המשכן שהוא כנגד ברייתו של עולם כיצד ביום הראשון בראשית את השמים וכתיב נוטה שמים כיריעה וכנגדן במשכן ועשית ירעות עזים. בשני יהי רקיע ויהי מבדיל וכנגדו במשכן והבדילו הפרכת לכם. בשלישי יקוו המים וכנגדו ועשית כיור ששם המים מכונסין. ברביעי יהי מאורות וכנגדן ועשית מנורת זהב. בחמישי ישרצו המים ועוף יעופף וכנגדו והיו הכרובים פורשי כנפים. בששי נברא אדם וכנגדו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. בשביעי ויכלו וכנגדו ותכל ולשם כתיב ויברך אלהים וכנגדו ויברך אותם משה לשם כתיב ויקדש אותו וכנגדו וימשח אותו ויקדש אותו וכנגד שמים בית קדשי הקדשים ששם שכינת הקב"ה. וכנגד הארץ ופרי הארץ השלחן ושתי מערכות של לחם הפנים שש המערכות כנגד ששה עתים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף:

אבן עזרא

כלי המשכן: (כה) וכסף. הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים. והעד וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חצי שקל. וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלמות. וכבר הזכרתי

אבי עזר

הכתובה בלוחות העדות. לכן נקרא משכן העדות. רק היא דרך קצרה, והוי למכתב משכן לוחות העדות וזה שכתב הרב והנה אחז דרך קצרה. ותירץ הרב וזה האמת. בעבור מכתב אלהים כי הפסוק אוחז האמת בתכלית מה שהכלים והלוחות הכל

רבינו בחיי

(כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר. כסף של מחצית השקל לכל אחד משישים רבוא ישראל עלה למאת ככר שהרי שש מאות אלף חצאי שקלים הם שלש מאות אלף שקלים שלמים ולפי שישראל נמנו במדבר סיני ועלו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים ע"כ כשהיה בידם מאת ככר הצאי שקלים נשארו שלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהם אלף

אור החיים

(כד) כל הזהב העשוי וגו' צל"ד גזירת הכתוב איה מקומה ואם אומר תשע ועשרים ככר א"כ למה חזר לומר ויהי זהב וגו' ואולי כי גזרת הכתוב היא בכל מלאכת הקודש וכונת הכתוב היא לו' שכל הזהב העשוי למלאכ' לא נחסר ולא נפשע ולא נגנב ממנו דבר אלא הכל נכנס בכל מלאכת הקודש ובזה הוציא האומנים העושים במלאכה מהחשד: עוד ירצה להודיע נסים שנעשו בזהב המשכן כי דבר ידוע הוא כי בעשות האדם כלי מזהב או משאר המתכות על כל פנים יתמעט משיעור משקל הזהב שנעשה ממנו הכלי ולא יעמיד הכלי במשקל הראשון לצד ההתחלקות ופעולו' מלאכותיו ומה גם כשיהיה במלאכה ריבוי ההתחלקות וחלקים דקים פשיטא שיתמעט באמצעות כן ועוד בהכין האדם מעשה המלאכה כמו שתאמר שתי וערב לארוג בגד פתילי זהב לעשות מהם מלאכה מן הנמנע שידקדק במוכן לא פחות ולא יותר וכאן הודיע הכתוב שנעשה נס שכל הזהב העשוי למלאכה היה בכל מלאכת הקודש מאו' כל הודיעך שלא נתמעט מאמצעות המלאכה כנז' ומאומרו העשוי רשם ג"כ שכה המוכן למלאכה לא נותר ממנו דבר לבטלה והכל נכנס בכל מלאכת הקודש ודקדק לומר בכל ולא אמר במלאכת הקודש נתכוין לומר ג"כ שהספיק העשוי לכל וזה הוא עיקר הנס שזולת זה אין נס במה שלא הותיר כי אי אפשר שישער שיעור שודאי לא יותיר ולא הוכר הנס אלא באמצעות שלא הותיר ולא החסיר:

אלפים וחמש מאות וחמשים:
כז ויהי מאת ככר הכסף לצקת את
אדני הקדש ואת אדני הפרכת
מאת אדנים למאת הככר ככר
לאדן: כח ואת־האלף ושבע
המאות וחמשה ושבעים עשה
ווים לעמודים וצפה ראשיהם
וחשק אתם: כט ונחשת התנופה
שבעים ככר ואלפים וארבע־
מאות שקל: ל ויעש בה את־אדני
פתח אהל מועד ואת מזבח
הנחשת ואת־מכבר הנחשת
אשר־לו ואת כל־כלי המזבח:
לא ואת־אדני החצר סביב ואת־
אדני שער החצר ואת כל־יתדת
המשכן ואת־כל־יתדת החצר
סביב: לט א ומן־התכלת והארגמן
ותולעת השני עשו בגדי־שרד

תרגום אונקלוס

וחמיש מאה וחמשין: כז. והואה. מאה כברי כספא. לאתכא. ית סמכי קודשא. וית סמכי פרוכתא. מאה סמכין. למאה כברין כברא לסמכא: כח. וית אלף. ושבע מאה ושבעין וחמיש. עבד ווין לעמודיא. וחפי רישיהון וכביש יתהון: כט. ונחש ארמותא שבעין כברין. ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ל. ועבד בה. ית סמכי תרע משכן זמנא. וית מדבחא דנחשא. וית סרדא דנחשא דיליה. וית כל מני מדבחא: לא. וית סמכי דרתא סחור סחור. וית סמכי תרע דרתא. וית כל סכי משכנא. וית כל סכי דרתא סחור סחור: א. ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי. עבדו לבושי

תולדות אהרן

ויהי מאת ככר הכסף. שם: ואת האלף. שם: ונחושת התנופה. שם:

בעל הטורים

(כז) מאת אדנים כנגד מיוסדים על אדני פז וכנגדם תקנו ק' ברכות בכל יום:

רש"י

(כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהם צ"ו אדנים ואדני פרכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים ט מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת וגו'. שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה הי' שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש:

שפתי חכמים

ט דקי"ל דפשוטו של קרא משמע דקאי על הווין שצריך לצפות ראשיהן ולמה צריכין לצפוי והא הווין היו כולן כסף והוסיף מלת מהן להורות שמכסף הזה נעשה הצפוי וגם הווין והחשוקים ולא הווין לבד וראייתו שהרי אין כסף אחר מכל כסף פקודי העדה רק מאת הככר שנעשו מהם האדנים והאלף והשבע מאות וגו' שלא הגיעו לכלל ככר:

תפסיר הרס"ג

ות'לאת'ה' אלאף. וכ'מס מאיה וכ'מסין: (כז) פכאן מן מאיה' בדרה' אלורק. מא ציג' מנהא. קאועד אלקדס. וקואעד אלסגף. וד'אלך מאיה' קאעדה. מן מאיה' בדרה. כל קאעדה מן בדרה: (כח) ואלאלף ואלסבע אלמאיה ואלכ'מסה ואלסבעין אלמת'קאל. צנע מנהא זראפין לאלעמד. וג'שא רוסהא וטלאהא: (כט) ואמא נחאס אלעזל פבלג' סבעין קנטאר. ואלפין וארבע מאיה' מת'קאל: (ל) פצנע מנה. קואעד באב כ'בא אלמחצ'ר. ומד'בח אלנחאס. ואלסרד אלנחאס אלד'י לה. וגמיע אניתה: (לא) וקואעד אלצראדק מסתדירא. וקואעד באבה. וגמיע אותאד אלמסכן. וגמיע אותאד אלצראדק מסתדירא: (א) ומן אלאסמאנגון ואלארגואן ואלצבג' אלקרמז. צנעו ת'יאב אלושי

חלק הדקדוק

כח) ואת האלף. בתא"ג אחד מצאתי הוי"ו געי. (האלף. באולא ר"ח): יג) וישפה. הפ"א רפה בכל התיגאן,

אבן עזרא

טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלא השלים ככר: (כט) ונחשת: גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בגדי שרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני. כי צוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו. ועל הפרוכת כסוי עור תחש. ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת. ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך. ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש. ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש. ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב. וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם:

ענין פקודי המשכן

לעשות המלאכה הנה הסך והמשקל ההוא שוא היה המשקל והשיעור הנמלא אח"כ שלא חסר כלום. ולפ"ז הנה בזה נעשה תוספת גדול והוא שאם היה הדבר כמו שחושבים שהקב"ה לא נתרצה להם מקודם ע"י תפלת משה ע"ה אלא שמשה ע"ה צוה אותם לעשות המשכן והקים אותו לפניו יתברך ואז נתרצה בו. א"כ לפ"ז בשעת תחלת עסקם במשכן עדיין הקב"ה לא נתרצה עמהם א"כ איך תיכף עשה הקב"ה להם גם הפך הטבע שלא נחסר מהדברים שהיו עסוקים בהם כהתכה ויליקה וכדומה. אלא ודאי הוא שהקב"ה כבר מחל להם תיכף ומיד והוא ית' צוה אותם לעשות המשכן כדי לפרסם הסליחה לכל האומות. והשתא שפיר יובן דברי המדרש דדריש על משכן העדות עדות היא לכל העולם שנתמנה משה מפי הקב"ה על המשכן ולא שמשה רבינו ע"ה צוה אותם מדעתו על המשכן. ולכן שפיר כאו הפסוק ענין זה הכא:

נירקעו

רבינו בחיי

ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים שלמים ששכח משה. וכתב רש"י בפירושו הככר ששים מנה ומנה של קדש היה כפול הרי הככר מאה

מרפא לשון

אלה פקודי בל"ר ופשוט. כח) ואת האלף, וית אלף. ה"ג אלף קרא ותרגום והטעם מפני הטעם שלעולם יהיה באל"ף. ודכוותיה והבאתם את עמר עמר קרא ותר'.כג) סביב לא יקרע, דלא יתבזע. ה"ג ובקלף ישן אין בו דלת ועמש"ל כ"ח ל"ב. ל) ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם. וכתבו עלוהי כתב מפרש. כ"ה בסת"י ואין

מסורת הקריאה

הארץ ההוא טוב (בראשית ב' י"ב): (כה) ואלף, הנגינה באל"ף: (כו) הפקדים, אין בדל"ת דגש: (כז) ככר הכסף, כ"ף השניה בפתח לפי שהוא סמוך: הככר ככר, לאדן. הכפי"ן השניות קמוצות, ודככר דצואה לעיל כ"ה ל"ט היא פתוחה ודעשיה שם ל"ז כ"ד קמוצה, כן העיד רא"פ בקו"נ ד"א שכ"ה במ"ג וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפנינו: (ל) ואת כל כלי, מלת ואת בטפחא והאלף בצירי:

חומת אנ"ך

ולאכת המשכן כמו שאמרו רז"ל לא היה ראוי להשתמש בזהב אלא וכו' וכן עצי שיטים עומדים שעמדו בעולם לזה התכלית. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפי' כ"י: (כז) מאת אדנים. כנגד ק' ברכות ויצחק נולד לק' שנה. ודע כי היו מאה אדנים ק' לולאות מ"ח קרשים הם רמ"ח כנגד מצות עשה וכן רמ"ח הלוכות ברקיע אברהם גימטריא רמ"ח. יצחק גימטריא ר"ח ולקח רבקה בן מ' שנה הרי רמ"ח. יעקב עם ס"ו נפשות שיצאו ממנו הם רמ"ח. הרי האבות תקנו רמ"ח מ"ע. במשה כתיב במראה אליו אתודע הרי רמ"ח שהשיג משה שמותיו של ה' יתברך ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן גימטריא רל"ב וי"ו אותיות שבד' הויות הרי רמ"ח. מספר כתיבת יד ועוד האריך: מאת ככר הכסף. מאה ברכות ואת האלף אלופה של תורה שניתנה לאלף דור. ושבע מאות אלו ת"ש הלכות שנשתכחו והחזירם עתניאל בפלפולו. וה' ושבעים חמשה חומשי תורה ושבעים פנים שנדרשת בהם. עשה ווים לעמודים כלומר לעמודי שמים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות

לשרת בקדש ויעשו את־בגדי
הקדש אשר לאהרן כאשר צוה
יהוה את־משה: פ שני חמישי כשהן מחוברין
ב ויעש את־האפד זהב תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש
משזר: ג וירקעו את־פחי הזהב
וקצץ פתילם לעשות בתוך
התכלת ובתוך הארגמן ובתוך
תולעת השני ובתוך השש
מעשה חשב: ד כתפת עשו־לו
חברת על־שני קצותו* חבר:
ה וחשב אפדתו אשר עליו ממנו
הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן
ותולעת שני ושש משזר כאשר
צוה יהוה את־משה: ס ו ויעשו
את־אבני השהם מסבת משבצת
זהב מפתחת פתוחי חותם על־
שמות בני ישראל: ז וישם אתם
על כתפת האפד אבני זכרון לבני
ישראל כאשר צוה יהוה את־
משה: פ ח ויעש את־החשן מעשה
חשב כמעשה אפד זהב תכלת

*קצותיו קרי

תרגום אונקלוס

שמושא לשמשא בקודשא. ועבדו . ית לבושי קודשא דלאהרן . כמא דפקיד יי ית משה : ב. ועבד ית איפודא . דדהבא . תכלא וארגונא . וצבע זהורי ובוץ שזיר : ג. ורדידו . ית טסי דדהבא וקציצו חוטין . למעבד . בגו תכלא ובגו ארגונא . ובגו צבע זהורי ובגו בוצא . עובד אומן : ד. כתפין עבדו ליה מלפפן (י"נ מלפפין). על תרין סטרוהי מלפף: ה. והמין תקוניה דעלוהי. מניה הוא כעובדוהי. דדהבא. תכלא וארגונא. וצבע זהורי ובוץ שזיר. כמא דפקיד יי ית משה: ו. ועבדו ית אבני בורלא. משקען מרמצן דדהב. גליפן כתב מפרש. על שמהת בני ישראל: ז. ושוי יתהון. על כתפי איפודא. אבני דוכרנא לבני ישראל. כמא דפקיד יי ית משה: ח. ועבד ית חושנא. עובד אומן כעובד איפודא. דדהבא. תכלא

תפסיר הרס"ג

לאלכ'דמה פי אלקדס. וצנעו ת'יאב אלקדס אלד'י להרון. כמא אמר אללה מוסי: (ב) וצנע אלצדרה. מן ד'הב ואסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז ועשר משזור: (ג) וד'אלך באן ארקו אלצפאיח אלד'הב וקצוהא סלוכא. וג'זלוהא מע אלאסמאנגון ואלארגואן. ואלצבג' אלקרמז ואלעשר. צנעה' חאד'ק: (ד) וצנעו להא גיבאן מכ'ייטאן. כ'ייטוהמא פי טרפיה: (ה) ושפשג אלצדרה אלד'י עליה. מת'לה כצנעתה. מן ד'הב ואסמאנגון וארגואן. וצבג' קרמז ועשר משזור. כמא אמר אללה מוסי: (ו) וצנעו חגארי אלבלור. יחיט בהא עיון מן ד'הב. מנקוש עליהא כנקש אלכ'אתם. אסמא בני אסראיל: (ז) וגעלהם עלי גיבי אלצדרה. חגאר ד'כר לבני אסראיל. כמא אמר אללה מוסי: (ח) וצנע אלבדנה. צנעה' חאד'ק כצנעה' אלצדרה. מן

אבן עזרא

(ב) ויעש את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת: (ו) וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך תקון כמו וימהר

רבינו בחיי

ועשרים מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים ומאת ככרים הם שלש מאות אלף שקלים, שהרי שש מאות אלפים חצאי שקלים הרי הם ג' מאות אלף שלמים והיתרים שהיו שלשת אלפים תק"ן חצאי שקלים הם אלף ושבע מאות והמשה ושבעים שקלים שלמים ע"כ. ומעתה כיון שחצאי שקל לכל אחד משים רבוא עלה מאת ככר שקל שלם לכל אחד עולה מאתים ככר. מכאן ואילך צא וחשוב בשקלי המן שהיו עשרת אלפים ככר כסף שנתכוון לתת בשביל כל אחד משים רבוא ישראל הערך הגדול שבתורה שהוא חמשים שקל כענין שכתוב בפרשת ערכין. וכשתחשוב חמשים שקל לכל אחד משים רבוא חמשים פעמים מאתים ככר הם מאה פעמים מאה ומאה פעמים מאה הם עשרת אלפים ככר. או נאמר כי מפני שידע המן חטא שבטי ישראל במכירת יוסף בעשרים כסף שהם חמשת שקלים ועונש החטא ההוא לא נפקד עליהם עדיין ע"כ חשב מחשבה לקנות כל ישראל לתת בשביל כל אחד משים רבוא חמשת שקלים. כי חשב שיצליח בזה ויעלה בידו לגודל חטאם. וכענין שאמרו במדרש (בראשית לז) וישבו לאכל לחם אמר להם הקב"ה אתם מכרתם את אחיכם מתוך משתה חייכם שבניכם נמכרים בשושן מתוך

תולדות אהרן

וקצץ פתילים . יומא עב : לעשות בתוך . שם :

בעל הטורים

(ג) וקצץ . ג' . וקצץ פתילים . וקצץ חנית וחד קצץ עבות רשעים שבזכות המשכן היו מתגברים על אויביהם ומקצצין חניתותיהם :

רש"י

(ג) וירקעו . כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלעז (אוויזדעהכען) טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין טסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט א' של זהב עם ו' חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטין כפול ששה והזהב חוט ז' עם כל א' וא' : וארגמן

חומת אנ"ך

שמים וארץ לא שותי. ואפה ראשיהם כלומר כיסה והעלים מן העולם ראשי פרשיות הסמוכות זו לזו שאם היו יודעים סדרה של תורה ושמות היוצאים ממנה היו בונים עולמות ומחריבין עולמות לכן אין מוקדם ומאוחר בתורה. ואלפים כנגד אלפים שנה שקדמה תורה לעולם. וארבע מאות כנגד ארץ ישראל שהיא ת' פרסה על ת' פרסה והא דהא תליא לא זכו ליכנס לארץ עד שיקבלו התורה. ולא זכו בתורה אלא בזכות הארץ ועוד האריך רבינו

מרפא לשון

בו כגלף דעזקא וכ"כ היא"ר ז"ל ונר' הטעם מפני שלא תרגם בצוואה כגלף מטעם שנת"ל (כח לו) לא רצה לשנות ועוד י"ל שכן רצה להסמיך אחר מפרש. קדש לה' מטעם שהוא קרא ותר' וכענין מה שנת' בפ' נשא ע"פ כה תברכו. ד) וערכת את ערכו.

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן
זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃
י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר
אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃
יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃
יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ
וְאַחְלָמָה׃ יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ
שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת
זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־
שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃
טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת
גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃
טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יז וַיִּתְּנוּ
שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת
שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ
עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־
כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃
יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ

על

תרגום אונקלוס

וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט. מְרַבַּע (י"נ מְרוּבַּע) הֲוָה. עִיף עֲבַדוּ יָת חוּשְׁנָא. זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ. וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף: י. וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ. אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא. סִדְרָא קַדְמָאָה. סָמְקָן יָרְקָן וּבָרְקָן. סִדְרָא חַד: יא. וְסִדְרָא תִּנְיָנָא. אִזְמַרְגְּדִין [נ"י אִזְמַרַגְדִּין] שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: יב. וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה. קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִגְלָא: יג. וְסִדְרָא רְבִיעָאָה. כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי. מְשַׁקְּצָן. מְרַמְּצָן בִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: יד. וְאַבְנַיָּא. עַל שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנִּין. תַּרְתָּא עַשְׂרֵי עַל שְׁמָהָתְהוֹן. כְּתָב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ. לִתְרֵי עֲשַׂר שִׁבְטִין: טו. וַעֲבַדוּ עַל חוּשְׁנָא. תִּכִּין מִתְחַמְּן עוֹבַד גְּדִילוּ. דִּדְהַב דְּכֵי: טז. וַעֲבַדוּ. תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן דִּדְהַב. וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב. וִיהַבוּ. יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא. עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא: יז. וִיהַבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב. עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא. עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא: יח. וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי. יְהַבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא. וִיהַבוּנִין. עַל כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי: יט. וַעֲבַדוּ. תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב. וְשַׁוִּיאוּ.

בעל הטורים

(י) אודם וגו'. ג' במסו' ב' דאפוד ואידך בעדן גן וגו' מסוכתך אודם וגו' מלמד שנודמנו להם אבני אפוד מג"ע:

תפסיר הרס"ג

ד'הב ואסמאנגון וארגואן. וצב'ג קרמז ועשר משזור: (ט) וכאנת אד' צנעוהא מרבעה מצ'אעפה. טולהא שבר וערצ'הא שבר: (י) ונצ'מו פיהא ארבעה סטור מן אלגוהר. אלסטר אלאוול יאקות אחמר. וזמרד ואצפר: (יא) ואלסטר אלת'אני. כחלי ומהא ובהרמאן: (יב) ואלסטר אלת'אלת'. גזע וסבג ופירוזג: (יג) ואלסטר אלראבע. אזרק ובלור ויסף. יחיט בהא עיון מן ד'הב פי נצ'אמהא: (יד) וכאן עלי אלחגארה אסמא בני אסראיל. לאנהא את'ני עשר נצ'יר אסמאיהם. כנקש אלכ'אתם אסם כל ואחד עלי חגר. כד'אך לאת'ני עשר סבט: (טו) וצנעו עלי אלבדנה. סלסלתין מעתדלין צנעה' צ'פר. מן ד'הב כ'אלץ: (טז) וצנעו עיון מן ד'הב. וחלקתין מן ד'הב. וגעלו אלחלקתין. פי טרפי אלבדנה: (יז) ועלקו אלצ'פירתין פי אלחלקתין. פי טרפי אלבדנה: (יח) וטרפי אלצ'פירתין אלאכ'רתין עלקוהא עלי אלעיון, וגעלוהא. עלי גיבי אלצדרה מן מקדמהא: (יט) וצנעו איצ'א חלקתין מן

חלק הדקדוק

וכן כתב רד"ק: (יח) כתפת. הפא

רבינו בחיי

משתה שנאמר (אסתר ג) והמלך והמן ישבו לשתות. ולפי זה היה די שיתן בשבילם אלף ככר כי כן חשבון חמשה שקלים לכל אחד מששים רבוא שעולה אלף ככר לפי חשבון חצי שקל לכל אחד שהוא עולה למאת ככר. אבל אפשר לומר שרצה לכלול בזה כוונה אחרת שרצה ליתן מן האלפים עשרה ועשה כן כנגד עשרת הדברות שהיה חושב לדחותם בעשרה שלו. זה שאמרו (שם ג) ועשרת אלפים ככר כסף אשקול. לבטל בעשרה שלו זכות העשרה שנתנו מתוך האש והקול. וזהו לשון אשקו"ל. והקב"ה ברחמיו הפליא לעשות עמנו וגבר עלינו חסדו עד שאפילו קומץ שעורים שלנו דחה י' אלפים ככר כסף שלו ונתהפך בביתו צליל שעורים סערת ה' חמה

מרפא לשון

יח סדריה. ה"ג דלא כגי' היא"ר סדרוהי. יב) ורחצת אתם, ותסחי. הקשה בס' נל"ג למה לא תרגם ותקדיש יתהון כמו שתר' לעיל (יח יט) דקס"ד שהיא רחיצת ידים ורגלים ומתרץ דמשום דעדיין לא נתחנכו שעדיין הוא קודם הלבישה הרחיצה אינה אלא לנקיות בעלמא עכ"ד ומעיקרא קושיא ליתה שאינה אלא טבילת כל הגוף וזוהי הרחיצה שנצטוה בה משה בפ' תצוה (כט ד) ורחצת אותם במים ופירש"י ז"ל שהיא טבילת כל הגוף וכמ"ש בת"כ פי' צו על פ' וירחץ אותם במים באותה שעה זכו לקידוש ידים ורגלם באותה שעה זכו לטבילת יוה"כ וכ' הרא"ם דמדכתיב במים בפת"ח הבי"ת משמע במים הידועים שכל גופו עולה בהם, גם מה שתירץ משום דעדיין לא נתחנכו תפוק ליה משום שאין רחיצה זו כשרה לעבודה שהרי הפסיק אחריה בהלבשה ומשיחה ואנן בעינן בגשתם וכמ"ש

מסורת הקריאה

(ה) כמעשהו, הנגינה בשי"ן: (י) וימלאו בו, קדמא במ"ם: טורי, מלעיל: (יא) ויהלם, היו"ד בקמץ: (יג) וישפה, היו"ד במתג והשי"ן בשוא נע והפ"א בצירי ורפי: (יד) והאבנים, הנגינה בנו"ן: (טו) שרשרת, הרי"ש בחולם: גבלת, הלמ"ד בשורק:

על־שני קצות החשן על־שפתו
אשר אל־עבר האפד ביתה׃
כ ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם
על־שתי כתפת האפד מלמטה
ממול פניו לעמת מחברתו ממעל
לחשב האפד׃ כא וירכסו את־החשן
מטבעתיו אל־טבעת האפד
בפתיל תכלת להית על־חשב
האפד ולא־יזח החשן מעל האפד
כאשר צוה יהוה את־משה׃ פ
שלישי ששי כשהן מחוברין כב *ויעש את־המעיל
האפד מעשה ארג כליל תכלת׃
כג ופי־המעיל בתוכו כפי תחרא
שפה לפיו סביב לא יקרע׃
כד ויעשו על־שולי המעיל רמוני
תכלת וארגמן ותולעת שני משזר׃
כה ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו
את־הפעמנים בתוך הרמנים על־
שולי המעיל סביב בתוך הרמנים׃
כו פעמן ורמן פעמן ורמן על־שולי
המעיל סביב לשרת כאשר צוה
יהוה את־משה׃ ס כז ויעשו את־
הכתנת שש מעשה ארג לאהרן
ולבניו׃ כח ואת המצנפת שש

* רביעי בספרים הנדפסים (שישי כשהן מחוברין)

תו״א ויעש את מעיל האפד. זבחים פח: ויעשו על שולי המעיל. יומא עב: ויעשו את הכתנות שש. יומא עא:

גמרא

תרגום אונקלוס

עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא. עַל סִפְּתֵיהּ. דִּלְעִבְרָא דְּאֵיפוֹדָא לְגָיו: כ. וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב. וִיהַבוּנִין. עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע מִלְּקֳבֵיל אַפּוֹהִי. לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי. מֵעִלָּוֵי. הֶמְיַן אֵיפוֹדָא: נַאֲחַדוּ יָת חוּשְׁנָא. מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָת אֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִּתְכִילְתָא. לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵיפוֹדָא. וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא. מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא. כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב. וַעֲבַד. יָת מְעִיל אֵיפוֹדָא עוֹבָד מָחֵי. גְּמִיר תַּכְלָא: כג. וּפוּמֵיהּ דִּמְעִילָא כָּפִיל לְגַוֵּיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן. תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ. סְחוֹר סְחוֹר לָא (י״נ דְּלָא) יִתְבְּזַע: כד. וַעֲבַדוּ עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא. רִמּוֹנֵי. תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי. שְׁזִיר: כה. וַעֲבַדוּ זַגִּין (נ״י זוֹגִין) דִּדְהַב דְּכֵי. וִיהַבוּ יָת זַגַּיָּא (נ״י זוֹגַיָּא) בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא. עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר. בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא: כו. זַגָּא (נ״י זוֹגָא) וְרִמּוֹנָא זַגָּא (נ״י זוֹגָא) וְרִמּוֹנָא. עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר. לְשַׁמָּשָׁא. כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כז. וַעֲבַדוּ. יָת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבָד מָחֵי. לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: כח. וְיָת מִצְנֶפְתָּא דְּבוּצָא. וְיָת שְׁבַח

בעל הטורים

(כז) את הכתנת וגו׳ את לין. כל הנך התין לרכות שהיה לכתו״ת כתיב שלו:

תפסיר הרס״ג

ד׳הב. וציירוהמא פי טרפי אלבדנה. פי חאשיתהא, אלי גאנב אלצדרה מן דאכ׳ל: (כ) ת׳ם צנעו איצ׳א חלקתין מן ד׳הב. וגעלוהמא. באיזא גיב אלצדרה מן אספל מן מקדהמא. אמאם תאליפהא. פוק שפשגהא: (כא) וחבכו אלבדנה. מן חלקהא אלי׳ חלק אלצדרה בסלך (י״נ מן) אסמאנגון. לתכון פוק שפשגהא. ולא תזול מנהא. כמא אמר אללה מוסי: (כב) וצנע ממטר אלצדרה צנעה׳ חאיך. גמלתה (י״נ מן) אסמאנגון: (כג) וכאן ראסה פי וסטה כפם אלדרע. וחאישה תחיט בפאה ללא יכ׳תרק: (כד) וצנעו פי ד׳ילה רמאמין. מן אסמאנגון וארגואן וצבג׳ קרמז. משזור: (כה) וצנעו גלאגל מן ד׳הב כ׳אלץ. וגעלוהא פי מא בין אלרמאמין. פי ד׳יל אלממטר מסתדירא. פי מא בין אלרמאמין: (כו) גלגל ורמאנה גלגל ורמאנה. פי ד׳יל אלממטר מסתדירא. ליכ׳דם בה. כמא אמר אללה מוסי: (כז) וצנעו אלתואני מן עשר צנעה׳ חאיך. להרון ולבניה: (כח) ואלעמאמה מן עשר. ואלקלאנס

נוה שלום

אלשי). לט (כג) ופי המעיל בתוכו וראסה פי וסטה, תרגם פי ראסה, כמו שביאר למעלה. (כח לב) והיה פי ראשו ויכון פאה אלד׳י הו ראסה דהינו עליונו עיין רש״י ז״ל (כד) משזר משזור, (שזר אלחבל, פתלה ען אליסאר כ׳לאף דור אלמג׳זל) כדרך שזירת החטים הכפולים. (לא) פתיל תכלת. סלך אסמאנגון, סלך, חוט, והסין שבורה

חלק הדקדוק

רפי. ר״ח): כ) כתפת. הפא רפה:

אבן עזרא

לעשות אותו: (כב) ומלת כליל תכלת. כלו תכלת והוא סמוך: (כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך

חומת אנ״ך

אפריס ז״ל בפירושו כ״י: (כ) ויקח ויתן את העדות אל הארן. למה אמר ויקח על שם כי לקח טוב נתתי לכם. ארון העדות עדות שהשכינה שורה עליו כי מקום ארון אינו מן המדה. לקוטי גאוני קמאי קדושים אשר בארץ החיים:

מרפא לשון

ביומא הכל מודים בקידוש ב׳ שלובש ואח״כ מקדש מ״ט

מסורת הקריאה

(כא) וירכסו, הוי״ו בפתח: (כו) ורמן, המ״ם בדגש: (כז) הכתנת,

רבינו בחיי

להחליש כחו הגדול למעלה ונהרגו עשרת בניו מלמטה. ומה שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר וכן ונחשת התנופה שבעים ככר זה יורה כי משה נתן להם חשבון על כל דבר ודבר והיה נותן הכל ביד איתמר לפי שלא יהיה ישראל חושדין אותו כשנתמנה גזבר על המשכן יחידי. ואמרו במדרש עליו הכתוב אומר (משלי כה) איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה. איש אמונות זה משה שנאמר (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא. רב ברכות שהביא הקב״ה ברכות על ידו ונעשה גזבר על מלאכת המשכן. ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי ובקש כהונה גדולה לפיכך

וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־
מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־
הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר
וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם
קֹדֶשׁ לַיהוָֹה׃ לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל
תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת
מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי לג *וַיָּבִיאוּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל

* חמישי

תרגום אונקלוס

קוֹבְעַיָּא דְבוּצָא. וְיָת מִכְנְסֵי בוּצָא דְבוּץ שְׁזִיר: כט. וְיָת הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר. וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא. וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּיר (נ״י צִיוּר). כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל. נַעֲבַדוּ. יָת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִּדְהַב דְּכֵי. וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי כְּתָב מְפָרַשׁ. קֹדֶשׁ לַיְיָ: לא. וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דִתְכִילְתָא. לְמִתַּן עַל מִצְנַפְתָּא מִלְּעֵילָא. כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לב. וּשְׁלֵימַת. כָּל עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא. וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּכֹל. דְפַקִּיד יְיָ. יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ: לג. וְאַיְתִיאוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה. יָת

רש״י

(כח) ואת פארי המגבעות. תפארת י המגבעות המגבעות המפוארים: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע״י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא״א לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ואהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן וכמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מנעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת. ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ וע״כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב׳ טבעות החשן וכב׳ כתפות האפוד היו ב׳ טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד׳ חוטין היו ומ״מ פחות משנים א״א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ב ככל אשר צוה ה׳ וגו׳: (לג) ויביאו את המשכן וגו׳. שלא היו

ענין גמר מלאכת המשכן

(לג) ויביאו את המשכן אל משה. איתא במדרש רבי תנחומא כ״א פתח לרקמות תוכל למנך. מהו לרקמות. זה המשכן. שהות

שפתי חכמים

י הוכרח לפירוש זה כדי שלא נטעה לומר כי פארי מל׳ מסעף פארה במערצה (ישעיה י). ל״פ שהוא תפארת המגבעות ופארי שם רבים מן פאר שפירושו פארים ואמר מפוארים שאם לא היו המגבעות ההם מפוארים לא היו להם פארים ולא היה אומר פארי המגבעות רא״ם: כ הוסיף מלת המלאכה דהא כבר כתיב ותכל כל עבודת משכן א״כ בודאי כבר עשו את המלאכה אם כן מאי ויעשו וגו׳ לכ״פ המלאכה ככל וגו׳ כלומר לא שינו המלאכה

בעל הטורים

(לב) ותכל כל עבודת משכן. בגימ׳ בעשרים וחמשה בכסלו אגמר: ותכל. אית לומר כי עתה כלה מלאכת כל העולם: לבדו: (לב) ותכל. כמו ותרב משאת בנימין:

תולדות אהרן

ויביאו את המשכן. ס׳ הזכר פרשת ויחי:

רשב״ם

(כט) ואת האבנט שש משזר. בדבר הזה נחלקו רבותינו אם מדבר מאבנט של הדיוט או בכהן גדול

תפסיר הרס״ג

אלפאכ׳רה מן עשר. ואלסראויל מן עשר משזור: (כט) ואלזנאר מן עשר משזור. ואסמאנגון וארגואן. וצבג׳ קרמז צנעה׳ ראקם. כמא אמר אללה מוסי: (ל) וצנעו עצאבה׳ תאג אלקדס מן ד׳הב כ׳אלץ. ונקשו עליהא כתאב כנקש אלכ׳אתם. קדש ליי׳: (לא) ועלקוהא בסלך אסמאנגון. לתוצ׳ע עלי. אלעמאמה פוק אלגבהה. כמא אמר אללה מוסי: (לב) פכמלת. גמיע צנעה׳ אלמסכן כ׳בא אלמחצ׳ר. וצנעו בני אסראיל. כגמיע מא אמר אללה מוסי כד׳אך צנעו: (לג) פאתו באלמסכן אלי מוסי. אלכ׳בא וגמיע אניתה.

חלק הדקדוק

(כט) ואת האבנט, וו דואת געי. ר״ח):

אבן עזרא

המצנפת כמו המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל ותרב משאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את מיתריו ויתדותיה. כמו את קלעי החצר ואת

אבי עזר

בשבילו: (לג) (ויביאו את המשכן) כבר הביא הרב ראיות בפסוק את עמודיו עומד מלינו זכר ונקבה נדבר אחד. כמו רוח גדולה וחזק:

רמב״ן

(כט) ופי׳ באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר ובאבנט תעשו מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנאמר במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם. והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט. פי׳ בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שש כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שש ככתנת:
(לג) ויביאו את המשכן אל משה

מרפא לשון

דאמר קרא או בגשתם וכו׳. לא) ורחצו ממנו, ומקדשין. ה״ג דלא כג״א ויקדשון וכצ״ל כלשון בבואם אל אהל מועד ובקרבתם, דמתר׳ במיעלהון, ובמקרבהון, ואין ל׳ צוואה וכן ירחצו מקדשין.

אור החיים

(לב) ככל אשר וגו׳ נתכוון בזה להסיר החשד מהם כי יראה הרואה שצוה ה׳ על המשכן ונעשה וקפלוהו ג׳ חדשים יאמר כי היתה סי׳ מצד המעש׳ שהיה בו דבר בלתי הגון או שישראל עכבו דבר מכל האמור במצותו לזה אמר ותכל וגו׳ ויעשו בני ישראל ככה ומה טעם המתין הקב״ה עד חדש הראשון שהוא חודש המשובח שנקרא ראשון והוא או׳ בגמר המלאכה ביום החדש הראשון תקים וגו׳ ורז״ל אמרו לצד שנתבשר אברהם ביצחק:

מסורת הקריאה

הכ״ף בקמץ לבד והוא קמץ קטן: (ל) נזר, הוא בשש נקודות.

רבינו בחיי

לא ינקה מה כתיב ביה (שם יז) ותפתח הארץ את פיה. וכשם שצריך אדם לצאת ידי חובת המקום כך צריך לצאת ידי חובת הבריות שכן שנו רז״ל אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא באפונדתו ולא באנפליא שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר או שמע יעני ויאמרו מעון הלשכה העני. וכן צריך אדם להזהר שלא יהיו הבריות מרננים ומשיחין אחריו שכן דוד התפלל ואמר (ש״ב כב) ותפלטני מריבי עמי. ופסוק מלא הוא (במדבר לב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל וכתיב (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו
וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת
הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה
עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ לז אֶת־
הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת
הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת
שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃
לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי. פּוּרְפּוֹהִי דַּפּוֹהִי. עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסָמְכוֹהִי: לד. וְיָת חוּפָאָה. דְּמַשְׁכֵּי דִּכְרֵי מְסַמְּקֵי (י"נ מְסוּמְּקֵי). וְיָת חוּפָאָה דְּמַשְׁכֵּי (י"נ דִּמְשַׁךְ) סָסְגוֹנָא. וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִּפְרָסָא: לה. יָת אֲרוֹנָא דְּסָהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי. וְיָת כָּפוֹרְתָּא: לו. יָת פָּתוּרָא יָת כָּל מָנוֹהִי. וְיָת לְחֵים אַפַּיָּא: לז. יָת מְנָרְתָּא דָּכִיתָא יָת בּוֹצִינַהָא. בּוֹצִינֵי. סִדְרָא וְיָת כָּל מָנַהָא. וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: לח. וְיָת מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא. וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא. וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא. וְיָת. פְּרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכְּנָא: לט. יָת מַדְבְּחָא דִּנְחָשָׁא. וְיָת סְרָדָא דִּנְחָשָׁא דִּילֵיהּ. יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי, יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ:

תפסיר הרס"ג

שצ'צ'ה, ותכ'אתגה ואמהאגה ועמדה וקואעדה: (לד) וג'טא אלגלוד אלכבאש אלאדים. וג'טא אלגלוד אלדארש. ואלסגף אלמסתור. (לה) וצנדוק אלשהאדה ודהוקה. ואלג'שא: (לו) ואלמאידה וגמיע אניתהא. ואלכ'בז אלמווגה: (לז) ואלמנארה אלכ'אלצה (י"נ אלטאהרה) וסרגהא. סרג אלנצ'יד וגמיע אניתהא. ודהן אלאצ'אה: (לח) ומד'בח אלד'הב. ודהן אלמסח. ובכ'ור אלצמוג'. וסתר באב אלכ'בא: (לט) ומד'בח אלנחאס ואלסרד אלנחאס אלד'י לה. ודהוקה וגמיע אניתה. ואלחוץ' ומקעדה:

חלק הדקדוק

לד) עורות האילם המאדמים. אין מאריך בה"א והשו"א שבמ"ם נח:

רמב"ן

את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא"ו ויביאו את המשכן אל משה (אולי צ"ל ואת) את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן ששמן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר. ואמר בהן וחברת את היריעות והיה המשכן אחד. ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד. וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו ואת אהלו. אף כאן ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כאשר יזכיר שמות הכל. ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות. כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד:

(לז) את נרותיה נרות המערכה. יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים:

רש"י

יכולין ל להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר"ת:

שפתי חכמים

אלא עמו ככל אשר צוה ה' את משה: ל דאל"כ לא היה להם להביא איברים איברים כי דרך האומנים שמקימים את הבית ואח"כ מראין את בניינם ועו"פ מפני שלא היו יכולין להקימו. ואו ק"ל והא בשעת המסעות בכל מסע ומסע היו מקימים אותו א"כ הי"ל ג"כ עכשיו להקימו. ועו"פ ולפי וכו' והוקם ע"י משה בפעם ראשונה מאליו ומן היום ההוא והלאה נזקף מאליו ע"י שמקימין אותו בכל מסע. (נח"י) כאן משמע דגם משה הקים ע"פ הנס אבל בברכות דף נ"ז ובשבת דף ל"ב ובבכורות מ"ד

ענין גמר מלאכת המשכן

שהוא מאיר. מהו תוכל למלך. זה משה שנקרא מלך. מהו תוכל. שהביאו לו המשכן. שביום שנגמר המשכן הביאוהו אללו. כתב האה"י והדבר פלא וכי לא מצא הכתוב מעלה אחרת במשכן בלתי המעלה שהיה המשכן מאיר. עוד איתא במדרש כשעה שאמר הקב"ה למשה לעשות המשכן. אמר משה וכי אלהים אני לעשות כזה. אמר הקב"ה למשה עשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר. עשה אתה מה שלמעלה למטה ואני מניח שלמעלה וארד ואשכנם שכינתי ביניהם למטה. והפליאה נשגבה איפה הדין נותן כך. לאמר אם תעשה למטה כאשר למעלה אני מניח וכו'. אבל כלל הענין בזה הוא דוד המלך ע"ה אמר ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה וגו'. צריך להבין מדוע קטרג דוד כ"כ על האדם אשר עשה ה'. ונראה כונה אחרת בדבריו לא כהנראה מפשוטו. אבל רצה לבאר בזה העולה הגורמת חביבות ישראל אצל הקב"ה כאשר הפליגו רבותינו ז"ל. ואמרו חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת. הנה ידוע כי הדבר המאיר והמתחפש בתואר דבר אחר יהיה יותר טוב ויותר נכבד מעלם הדבר שהוא מתחפש בצורתו. כמו אם תעשה דמות אדם מעץ או מאבן ותרכיבהו כתחבולות גדולות עד שימצא בו מעשים כמעשי אדם. היינו שילך מעצו או ידבר איזה מלות. כמה ירוצו יעופו אנשים לראות אותו ואת תנועותיו ודבוריו ואם תאמר לאחד מדוע תרוץ לשמוע מלות אחדות. אנכי אדבר עמך דבורים למכביר. הלא נגד פניך יענה. כי התנועות והמלות המועטות אשר תמלאנה בו חביבות והוכות לאשר באמת עץ הוא. כן הדבר בהמלאכים. עם שהמוחלט הוא כי בריאת המלאך היא יותר נכבדת מבריאת האדם. עכ"ז הלא המלאכים הם מעולים וזכים מעלם הבריאה. וא"כ אין חידוש בכח גבורתם ומעלתם. לא כן האדם אשר מצד הבריאה הוא כחומר חותם. והתורה תלמדהו להועיל ותצרף אותו עד שיעשה מעשה מלאך. והדבר הזה מעלה חן לפניו ית' יותר ויותר ממלאך. וזהו כשואל ומתמיה לאמר ה' מה אדם ותדעהו. והתשובה אדם להבל דמה. כלומר מסבת היותו דומה להבל ומתחפש בצורה נכבדת ובתנועות מעולות כאחד מלאכי מרום. זהו חביבותו וחשיבותו. ומזה נקח דמיון על המשכן. כי משה ע"ה חשב כאמור אליו ית' לעשות לו משכן שיהיה ההכרח לעשותו

מסורת הקריאה

הנו"ן והזי"ן בסגול, והנו"ן במתג: (לד) המאדמים, האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם: (לט) מכבר, הבי"ת בפתח לפי שהוא

רבינו בחיי

(לז) את נרותיה נרות המערכה. על דרך הפשט הוסיף נרות המערכה כדי לבאר כי נרותיה הם שבעה אותם שיערוך אהרן ובניו בין הערבים ובא ללמד שאין להוסיף בהם ולא לגרוע מהם. ועוד אפשר לומר שירמוז הכתוב כי שבע נרות הן כנגד שבעה כוכבי לכת שהם נרות ברקיעים לכך הוסיף למר נרות המערכה לבאר כי נרות המנורה הטהורה כנגד נרות המערכה העליונה. וכבר בארתי מזה בסדר ויקחו לי תרומה.

ודרך הקבלה בענין המנורה כבר כתבתיו במקומו שם בדרך הרביעי:

(ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את המשכן אהל מועד. לדעת רז"ל שהיה משה מעמידו ומפרקו ג' פעמים בכל יום שנאמר הוקם תקים ויקם. אחד לתמיד של שחר. ואחד למלואים. ואחד לתמיד של בין הערבים. ובפרשה זו תמצא ג' הקמות הללו. תקים את משכן אהל מועד. וכתיב הוקם המשכן. וכתיב בתריה ויקם משה את המשכן. ובמדרש היו בצלאל ואהליאב וכל חכם לב טורחים להעמידו ולא עמד וזהו שאמר הכתוב ויביאו את המשכן אל משה והיה מצר על כך לפי שלא היה לו חלק במשכן. אמר הקב"ה למשה א"א הקמתו

מ אֶת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר
הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת
כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל
מוֹעֵד׃ מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃
מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־
הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ
אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי שביעי כשהן מחוברין
מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל

* שביעי (שביעי כשהן מחוברין)

תרגום אונקלוס

מ. ית סרדי דרתא ית
עמודהא וית סמכהא. וית
פרסא לתרע דרתא. ית
אטונוהי וסכהא. וית. כל
מני. פולחן משכנא
למשכן זמנא: מא. ית
לבושי שמושא לשמשא
בקודשא. ית לבושי
קודשא לאהרן כהנא.
וית לבושי בנוהי לשמשא:
מב. ככל. דפקיד יי ית
משה. כן עבדו בני ישראל.
ית כל פולחנא: מג. וחזא
משה ית כל עבידתא. והא
עבדו יתה. כמא דפקיד
יי כן עבדו. ובריך יתהון
משה: א. ומליל יי עם
משה למימר: ב. ביום
ירחא קדמאה בחד לירחא.
תקים. ית משכנא משכן

תולדות אהרן

את בגדי. יומא עב:

תפסיר הרס"ג

(מ) וקלוע אלצראדק ועמדהא וקועאדהא. וסתר באבהא ואטנאבהא ואותאדה. וסאיר אניה' עמל אלמסכן לכ'בא אלמחצ'ר: (מא) ות'יאב אלושי לאלכ'דמה פי אלקדס. ות'יאב אלקדס להרון אלאמאם. ות'יאב בניה לאלאמאמה: (מב) כגמיע מא אמר אללה מוסי. כד'אך צנעו בני אסראיל. גמיע אלעמל: (מג) פלמא ראא מוסי גמיע אלעמל. ואד'א בהם קד צנעוהא. כמא אמר אללה. בארך עליהם מוסי: (א) ת'ם כלם אללה מוסי תכלימא: (ב) פי אלשהר אלאול. פי אליום אלאול מנה. אנצב מסכן כ'בא אלמחצ'ר:

אבן עזרא

עמודיו ואת אדניה: (ב) ביום. מחלוקת הוא וי"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן. והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן. והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים. ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף. הוא שעיר ראש חדש. והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסעו הארון. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש. ויש כדמות ראיה על זה. האמת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו. ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר. כי כתוב ופתח אוהל מועד תשבו יומם ולילה. ועוד כתוב ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. וזהו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון. והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו. כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחות משלשה ימים. כי שנת חסרון שנ"ג וש"נ יצאו בשביעית. ואם מעוברות הם חמשה בחסרון. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו

בעל הטורים

(מ) עמודים. ד' במסו'. את עמודיה. אנכי תכנתי עמודיה. חלבה עמודיה. ועמודיה יתפלצון שעמודי המשכן הם עמודי עולם שבזכותם העולם עומד:

רש"י

(מג) ויברך אתם משה. א"ל י"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם (תהלים צ) ויהי מ נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא א' מי"א נ מזמורים שבתפלה למשה:

שפתי חכמים

ונדרים ל"ת משמע דמשה היה גבוה י' אמות לכך היה לו כח להקימו: מ דק"ל מאי ברכה יברך אותם ל"פ ברכת ויהי נועם שהיא ברכה שתיקן משה על השלמת בנין הבית וק"ל: נ (נח"י) נראה דהוצרך לראיה לפי שבת"כ ר"פ שמיני אמרו שהם א"ל ויהי

ענין גמר מלאכת המשכן

לעשותו על דוגמת משכן של מעלה מאורות עליונים. היינו בנין רוחני ודק מה שאין בכח כו"ד לעשותו. וזהו שהתפלא ואמר וכי אלהים אני לעשות כזה. אמר לו הקב"ה כתבניתם וכו' כלומר הדמיון שלמעלה ותכניתו אני מבקש. ויהיה עוד יתרון לזה על שלמעלה כמשפט אל המתדמה והמתחפש למלוא מן יותר מהעלם. ולכן אם תעשה למטה כמו שלמעלה מניח אני שלמעלה. וזהו שכוונו ז"ל במאמר שלפנינו לרקמות זה המשכן. רלו כזה לאמר לנו אשר כל חשיבות המשכן וחביבותו הוא על היותו ציור על משכן של מעלה. ואין המאמר מדבר מציורי הגוונין אשר בתוכו. אבל כוונו לומר שהמשכן של מטה היה מצויר בדוגמת משכן של מעלה. ע"כ היה ההכרח להביאו אל משה בכלות מלאכתו לכל מעשהו למען אשר עיניו יראו יביטו בו לסכירנו אם הוא דומה אליו כציור שלמותו כמראה אשר ראה בהר. וזהו שסיים הכתוב ואומר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו:

(מב) כן עשו בני ישראל את כל העבודה. היה לו לומר את כל המלאכה. אבל הכתוב קרא למלאכת המשכן עבודה. שעשו אותו לעבודת השי"ת. כענין שכתוב ועבדתם את ה' אלהיכם. וכתיב ואותו תעבודו:

(ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש וגו'. תיבת ביום נראה כמיותר. הי' לו לכתוב בחדש הראשון. ומהו ביום. והנראה כי יש דברים שהזמן גורם למעשה שיעשה. למשל בקיץ שהזמן חם ביותר גורם שאנשים יקררו עצמם ברחצם בנהר ובחורף שהזמן קר ביותר גורם שיחממו את התנור. ויש דברים שהמעשה מחכה על הזמן. דהיינו אם הרופא צוה לחולה שירחץ במרחצאות במי הנהר. והזמן הוא בחורף. ולא יוכל לעשות כזאת

נחל קדומים

הלוים ביד אתמר בן אהרן הכהן: מג (ב) עשו ויברך אותם משה.

מסורת הקריאה

סמוך: (מא) השרד. השי"ן בדגש, וכל שרד השרד בתורה בשי"ן וקמצין:

רמב"ן

(מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כל מלאכת המשכן, ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד. כענין ועבדתם את ה' אלהיכם. ואותו תעבודו. ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים. כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש. והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפילו בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם. ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה:

רבינו בחיי

ביד ב"ו אלא עסוק אתה בו והוא עומד מאליו כדי שידעו כל ישראל שאב על ידך אינו עומד שוב אינו עומד לעולם. ואני כותב הקמה על ידך שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן. אמר משה רבש"ע איני יודע להעמידו אמר לו עסוק בידך ואתה נאה להעמידו והוא עומד מאליו שנאמר הוקם המשכן. ואני מכתיב הקמתו על שמך שנאמר ויקם משה את המשכן. זהו שאמר הכתוב (תהלים מה) לרקמות תובל למלך. זה המשכן שהיה מצוייר שנאמר (שמות לה) ורוקם בתכלת ובארגמן. תובל למלך זה משה שנאמר (דברים לג) ויהי בישורון מלך. בתולות אחריה אלו ישראל שנקראו בתולות שנאמר (שיר ד) גן נעול אחותי כלה רעותיה שהם ריעים להקב"ה שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי. מובאות לך, שהביאו המשכן אל משה:

מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן
הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־
הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃
ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת
לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ
שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃
ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־
כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־

רש״י

(ג) וסכת על הארן. ל׳ הגנה שהרי מחיצה היתה: (ד) וערכת את ערכו. שתי מערכות של לחם הפנים:

ענין גמר מלאכת המשכן

בזאת. ע״כ בהכרח מחכה המעשה על הזמן. שיגיע הקיץ וירחץ במים במי נהר ורפא לו. וכן היה כאן המשכן נגמר בכ״ח עבת ועמד שלשה ירחים באהלו של משה מפורק כל דבר בפני עצמו. והיו ישראל תמהין מדוע לא יצוה הקב״ה להעמידו כי היו מתאוים שישכון כבוד ה׳ ביניהם. לזה אמר ה׳ למשה לא כמו שהם סבורים שכל יום מוכן להקמת המשכן. רק המעשה מחכה על הזמן. יש יום בשנה שמיוחד להקמת המשכן. לא להקדימו ולא לאחרו. כשיבא אותו היום אז תקימו. ע״כ כתיב וביום החדש הראשון. ר״ל כשיבא היום הוא ראש חדש ניסן אז תקים את המשכן. וכמו כן מצינו בנתינת התורה. כמו שאחז״ל ע״פ יום

תפסיר הרס״ג

(ג) וצייר בה צנדוק אלשהאדה. ואסתר עליה באלסגף: (ד) ת׳ם אדכ׳ל אלמאידה. וצף צפיהא. ואדכ׳ל אלמנארה. ואסרג סרגהא: (ה) ת׳ם אגעל מד׳בח אלד׳הב לאלבכ׳ור. בין ידי צנדוק אלשהאדה. ועלק סתר באב כ׳בא אלמסכן: (ו) ת׳ם אגעל מד׳בח אלקראבין. בין ידי כ׳בא אלמחצ׳ר: (ז) ת׳ם אגעל אלחוץ׳. בין כ׳בא אלמחצ׳ר ואלמד׳בח. ואגעל פיה מאא: (ח) ת׳ם אצ׳רב אלצראדק מסתדירא. ועלק סתר באבה: (ט) ת׳ם כ׳ד מן דהן אלמסח. ואמסח אלמסכן וגמיע מא פיה. וקדסה: (וגמיע אניתה ויציר קדסא): (י) ואמסח מד׳בח אלצעידה וגמיע אניתה. יקדסה. ויציר מן כ׳ואץ אלאקדאס: (יא) ואמסח אלחוץ׳ ומקעדה. וקדסהמא: (יב) וקדם

תרגום אונקלוס

זִמְנָא: ג. וּתְשַׁוֵּי תַמָּן. יָת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא. וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרוּכְתָּא: ד. וְתַעֵיל יָת פָּתוֹרָא. וְתַסְדַּר יָת סִדְרוֹהִי. וְתַעֵיל יָת מְנָרְתָא. וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא׃ ה. וְתִתֵּין. יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא. קֳדָם אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא. וּתְשַׁוֵּי. יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: ו. וְתִתֵּין. יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא קֳדָם. תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז. וְתִתֵּין יָת כִּיּוֹרָא. בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא. וְתִתֵּין תַּמָּן מַיָּא: ח. וּתְשַׁוֵּי יָת דָּרְתָא סְחוֹר סְחוֹר. וְתִתֵּין יָת פְּרָסָא דִתְרַע דָּרְתָא: ט. וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא. וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דְּבֵיהּ. וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ. וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא: י. וּתְרַבֵּי. יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי. וּתְקַדֵּישׁ יָת מַדְבְּחָא. וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין: יא. וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ. וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ: יב. וּתְקָרֵיב

תולדות אהרן

וסכת על הארן. סוכה ; סוטה לו מנחות סב: ומשחת את מזבח. זבחים נח: ונתת את הכיור. זבחים כח: ומשחת את מזבח. זבחים נו:

אבן עזרא

נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה ביום ששי הוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראיה גמורה, כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות. והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל. ואח״כ פירש האהל דשם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד. ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב ופר חטאת

רבינו בחיי

כן עשה. זה תשלום העשיות שבספור המשכן, ומפסוק (שמות כה) ועשו לי מקדש ועד כאן תמצא רמ״ח עשיות במלאכת המשכן וכליו אחת לאחת למצוא חשבון. והם כנגד רמ״ח מצות עשה שבתורה ובלבד שתסיר את עשיות אלהי הנכר אשר בתוכם שאותם עשיות אינן מכלל החשבון מפסוק (שם לב) קום עשה לנו עד (שם לג) ואדעה מה אעשה וכל השאר תמצאם רמ״ח בכוון. ולפי שישראל אמרו נעשה ונשמע ובטלו נעשה כשעשו את העגל ע״כ אותם עשיות שבספור העגל יצאו מן הכלל לפי שאין ע״ז במקום יחוד. ועוד הם כנגד רמ״ח אברים שבאדם ג״כ כי כשם שהמשכן שקול כנגד העולם וכולל כל העולם כן הוא כולל כל התורה ברמ״ח עשה שבה גם את האדם במאתים וארבעים ושמונה אברים שבו. ולולא האריכות הייתי מרחיב לך באור בענין זה כי האלהים עשה את זה **לשמת זה:**

מסורת הקריאה

(ב) משכן. הכ״ף בפתח: (ג) וסכת, מלרע: (ד) והעלית, מס״ק לית ומלרע ר״ל לית הלמ״ד בצירי והטעם מלרע: (ה) ונתתה, בגרשיים: (ו) משכן, הכ״ף בפתח: (ז) ונתת שם. ונתת מלרע כי אין כאן נסוג אחור מפני הדגש שבתי״ו שניה ולכן מלת שם רפי השי״ן שאין כאן דין אתי מרחוק: (ט) והיה, מלעיל: (י) קדשים,

רמב״ן

(י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן. אע״פ שהיה בחצר. ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון. כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש. כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש:

אהרן ואת־בניו אל־פתח אהל
מועד ורחצת אתם במים׃
יג והלבשת את־אהרן את בגדי
הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו
וכהן לי׃ יד ואת־בניו תקריב
והלבשת אתם כתנת׃ טו ומשחת
אתם כאשר משחת את־אביהם
וכהנו לי והיתה להית להם
משחתם לכהנת עולם לדרתם׃
טז ויעש משה ככל אשר צוה יהוה
אתו כן עשה׃ ס ששי יז ויהי בחדש
הראשון בשנה השנית באחד
לחדש הוקם המשכן׃ יח ויקם
משה את־המשכן ויתן את־אדניו
וישם את־קרשיו ויתן את־בריחיו
ויקם את־עמודיו׃ יט ויפרש את־
האהל על־המשכן וישם את־
מכסה האהל עליו מלמעלה
כאשר צוה יהוה את־משה׃ ס
כ ויקח ויתן את־העדת אל־הארן

תרגום אונקלוס

ית אהרן וית בנוהי. לתרע משכן זמנא. ותסחי יתהון במיא: יג. ותלביש ית אהרן. ית לבושי קודשא. ותרבי יתיה. ותקדיש יתיה וישמיש קדמי: יד. וית בנוהי תקריב. ותלביש יתהון כתונין: טו. ותרבי יתהון. כמא דרביתא ית אבוהון. וישמשון קדמי. ותהי. למהוי להון רבותהון. לכהונת עלם לדריהון: טז. ועבד משה. ככל. דפקיד יי. יתיה כן עבד: יז. והוה. בירחא קדמאה. בשתא תנייתא בחד לירחא. אתקם משכנא: יח. ואקים משה ית משכנא. ויהב ית סמכוהי. ושוי ית דפוהי. ויהב ית עברוהי. ואקים ית עמודוהי: יט. ופרס ית פרסא על משכנא. ושוי. ית חופאה דמשכנא. עלוהי מלעילא. כמא דפקיד יי ית משה: כ. ונסיב. ויהב ית

תולדות אהרן

ויהי בחדש. שבת פ' ר"ס ג' תענית כט ויקם משה את המשכן. מנחות לט: ויפרש את. שבת כח: סוכה כח נדרים ל' בטורום מד:

תפסיר הרס"ג

הרון ובניה. אלי באב כ'בא אלמחצ'ר. ותג'סלהם באלמא: (יג) ואלבס הרון ת'יאב אלקדס. ואמסחה. וקדסה ליאם לי: (יד) וקדם בניה. ואלבסהם תואניא: (טו) ואמסחהם כמא מסחת אביהם. ליאמו לי. ויכון מסחהם ד'אך להם. אמאמה' אלדהר לאגיאלהם: (טז) וצנע מוסי. כגמיע מא אמרה אללה בה: (יז) ת'ם אגה למא כאן פי פי אלשהר אלאול. מן אלסנה אלת'אניה פי אליום אלאול מנה. נצב אלמסכן: (יח) פאול מא נצבה מוסי. וצ'ע קואעדה. ורכב עליה תכ'אתגה. וצ'ע פיה אמהאגה. ואוקף עמדה: (יט) ת'ם בסט אלכ'בא עליה. וציר אלג'טא עליה מן פוק. כמא אמרה אללה: (כ) ת'ם אכ'ד' אלשהאדה. וצ'עהא פי אלצנדוק.

נוה שלום

והכף דגושה. מ(יח) ויקם משה, פאול מא נצבה וכו', בתחלת הקמתו שם את אדניו ונתן עליהם קרשיו והניח את בריחיו והעמיד את עמודיו. (יט) ויפרש. ת'ם בסט, ואח"כ פרש עליו האהל.

אבן עזרא

תעשה ליום על הכפורים. לכל יום ומשחת המזבח לקדשו. וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו. והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים. וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים. אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן עגל בן בקר לכפר בעדו. והעלה גם האיל שלו. ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים. רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה. וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו. והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחודש הראשון. ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אם מתי עשה קרבנות החג. כי ישראל לא עשו במדבר סיני

בעל הטורים

(טו) משחתם. ב' דין ואידך כי משחתם בהם מום בה פי' כזמן שהם תמימים יהי' להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בה מום לא לרצון יהיו: (יז) הוקם. ג'. הוקם המשכן. הוקם על גבי דוד. הוקם את דברי יהונדב בן רכב. בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על. כי יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה

רש"י

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדות. הלוחות:

ענין גמר מלאכת המשכן

יום הששי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם יקבלו את התורה בששי בסיון. היה יום מיוחד מששת ימי בראשית שתנתן בו התורה. כי המעשה היה מקוה אל הזמן:

וישם

נחל קדומים

גימטריא תשרה השכינה במלאכה זו. רבינו אפרים ז"ל: יז (ג) הוקם המשכן. הוקם אותיות מקוה אפשר לרמוז מ"ש פ"ק דברכות למה נסמכו אהלים לנהלים שמעלין לטהרה וזה הרמז שבית המדרש הוא כמו מקוה ואידי ואידי מטו אהרדי מקו"ה המשכן ורבינו אפרים כתב הוקם המשכן רמז למקדש שהיה עתיד להבנות ע"י דוד ושלמה כתיב הוקם המשכן וכתיב התם נאם הגבר הוקם על: יח (ד) ויקם משה את המשכן. כתיב בפרשה שלשה פעמים הקמה אחד תקים את המשכן שני הוקם המשכן שלישי ויקם משה וכתבו המפרשים שהם כנגד שלשה מקדשים והרב כלי יקר כתב דמקדש ראשון ושני היו תלויים בזכותם של ישראל כי מתוך הזכות והתשובה זכו לבנין זה על כן נאמר תקים ויקם כי זה מדבר בהקמה התלויה בפעולה אנושית אבל מקדש שלישי אינו תלוי בזכו:ת שהרי אפילו בדור שכלו חייב יבא הגואל וא"כ אינו תלוי בפעולה אנושית אלא מאליו יבנה לכך נאמר הוקם מאליו משמע עכ"ל. והרב לא חש שהאמצעי הוא הוקם ודריש ליה לגאולה העתידה. ואנו בעניותנו נדרוש כסדרן כי הוקם מעצמו וירמוז מ"ש בזהר הקדש שבבית שני שהיה איסיר נשים נכריות כ"י קמה מעצמה והיה בנין בית שני בהיותם משועבדים ולא היתה שמחה שלימה ולרמוז זה בשני כתוב הוקם שלא היה בשמחה וביד רמה. אבל בבית שלישי כתיב ויקם מש"ה לרמוז דהקדוש ברוך הוא בכבודו כ"י יקום השכינה כדכתיב אקים את סוכת דוד וז"ש ויקם מש"ה את המשכ"ן. ולפי פשוטו יתבאר הטב במ"ש בז"ח דגאולה העתידה היא בזכות משה רעיא מהימנא וזה רמז ויקם משה

מסורת הקריאה

הקו"ף בלא מתג: (יד) כתנת, התי"ו בחטף קמץ: (טו) והיתה, הנגינה בתי"ו: (יז) הוקם, מלרע, דנמסר במס"ג ג' ב' מלא וא' חסר וסי' בו' בתרא חסר ומלעיל, והוא בש"ב כ"ג א', מכלל דשארא מלרע: (יח) ויקם, ב' בפסוק ושניהם הקו"ף בסגול: (יט) ויפרש, השי"ן

וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן
אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל
אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן
בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ
עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם
אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃
כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו
קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם אֶת־
מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה

תפסיר הרס"ג

וצייר עליה אלדהוק. וגעל אלג'שא עליה מן פוק: (כא) ת'ם אדכ'לה אלי אלמסכן. ועלק אלסגף אלמסתור. וסתרה עליה. כמא אמרה אללה: (כב) ת'ם געל אלמאידה פי כ'בא אלמחצ'ר. פי גאנב אלמסכן אלשמאלי. כ'ארג אלסגף: (כג) וצף עליה. צפין כ'בז בין ידי אללה. כמא אמרה: (כד) ת'ם צייר אלמנארה פי כ'בא אלמחצ'ר. חד'א אלמאידה. פי גאנב אלמסכן אלגנובי: (כה) ואסרג אלסרג בין ידי אללה. כמא אמרה: (כו) ת'ם צייר מד'בח אלד'הב פי כ'בא אלמחצ'ר. בין ידי אלסגף: (כז) ובכ'ר עליה מן בכ'ור אלצמוג'. כמא אמרה אללה: (כח) ת'ם עלק. סתר אלבאב עלי' אלמסכן: (כט) וצייר מד'בח אלקראבין. עלי באב כ'בא אלמחצ'ר. וקרב עליה. אלצעידה

תרגום אונקלוס

סָהֲדוּתָא בַּאֲרוֹנָא. וְשַׁוִּי יָת אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא. וִיהַב יָת כַּפּוּרְתָּא. עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא: כא. וְאַעֵיל יָת אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא. וְשַׁוִּי. יָת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא. וְאַטֵּיל. עַל אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב. וִיהַב יָת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא. עַל שִׁדָּא דְמַשְׁכְּנָא צִפּוּנָא. מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא: כג. וְסַדַּר (י"נ וְאַסְדַּר) עֲלוֹהִי. סִדְרִין דִּלְחֵים קֳדָם יְיָ. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ מֹשֶׁה: כד. וְשַׁוִּי יָת מְנָרְתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא. לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא. עַל שִׁדָּא דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא: כה. וְאַדְלֵיק יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כו. וְשַׁוִּי. יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא. קֳדָם פָּרוּכְתָּא: כז. וְאַקְטַר עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כח. וְשַׁוִּי. יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: כט. וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא. שַׁוִּי. בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא. וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי. יָת

בעל הטורים

דאיתא בפסיקתא שאוה הקב"ה למלאכים של מעלה להקים משכן למעלה: (כא) ויסך ד'. דין ואידך ויסך אלוה בעדו. ויסך בדלתים. ויירחן ויסך גבי דוד. כוכות ויסך בדלתים שכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש עד שוירחן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו:

אבן עזרא

רק חג הפסח לילה אחד. ולא שמרו חג המצות. כי כן כתוב והיה כי יביאך ה' שבעת ימים תאכל מצות. ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון. לדור הבא אחרי כן לקבוע יום צאתכם מקרא קדש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים. אע"פ שהיו קרובים מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה. כי עם רב היה מאד. והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד. וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת. ואחר כן קרבן המלואים. וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת. יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח. ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין. וראייתם כי הנה הנשיא שהוא המשלח יקריב ביום שבת ששה כבשים. חוץ מעולת השבת של הצבור. והכת הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך. דלגו יום שבת. והנה שבעת ימים סבבוה. וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים. ולא הכניסוהו במספר. ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא

רשב"ם

(כט) ויעל עליו. אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל תימים:

שפתי חכמים

נועס וכו' וכ"ה בילקוט: ס הא דכתיב הכא ויקטר עליו קטורת קאי על משה שהקטיר כז' ימי המלואים קודם שנמשח אהרן ואף

רש"י

(כב) על ירך המשכן צפונה. (יומא לג) בחלי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו לצד כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנאמר (שמות ל) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה ם והקריב קרבנות ציבור

נחל קדומים

את המשכן ויש לרמוז ר"ת משה את המשכן מאה לתקן י"ס כל אחד כלולה מעשר. וס"ת תנ"ה גי' ג' אהיה במילויהם: כג (ה) ויערך עליו ערך לחם. מוכרח שהיו מביאים חיטים מן הישוב על דרך שאמרו בתרגום שיר השירים על פסוק בכרמי עין גדי שהיו מביאין יין לנסכים מכרמי עין גדי וקשה על הרמב"ם וכבר אנכי העירותיהו בספרי הקטן פתח עינים על מנחות דף מ"ד ע"ש וראה זה חדש שראיתי בס' רבינו אפרים מלקוטי גאוני קמאי שכתב דמהמן נעשה כגרעיני חטה מגובל כעיסה שיש בה מים הרבה וזהו ודגן שמים נתן למו ומקריבין ממנו למנחות וללחם הפנים עכ"ד ואם קבלה נקבל:

מסורת הקריאה

שמאלי: (כא) ויסך, נמסר במס"ג ד' רפין, ר"ל שהיו"ד בקמץ שאחריו רפי ולא בפתח, וסי' במס"ג: (כג) ערך, העי"ן בצירי: (כד) וישם את המנרה, ד' ראשי פסוקים בענין ומשונין בטעמא וסי' הפך תביר תבירא ופשטא, (גליון תנ"ך ישן כ"י) פי' הראשון במהפך, והב' בתביר, והג' בתביר והד' בפשטא: (כט) פתח, בטפחא, משכן

רבינו בחיי

(כז) ויקטר עליו קטרת סמים. משה רבינו ע"ה הוא המקטיר והמקריב הראשון. הוא הקריב כל שבעת ימי המלואים כי כן צוה לו הש"י בכל העבודות וערכת את ערכו והעלית את נרותיה והעלית את העולה ואת המנחה.

וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן
שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן
וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר
הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃
פ מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל

תרגום אונקלוס

צַלְתָא וְיָת מִנְחָתָא. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל. וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא. בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא. וִיהַב תַּמָּן. מַיָּא לְקִדּוּשׁ: לא. וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ. מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי. יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן: לב. בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא. וּבְמִקְרַבְהוֹן. לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין. כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לג. וַאֲקִים יָת דָּרְתָא. סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא. וִיהַב. יָת פְּרָסָא דִתְרַע דָּרְתָא. וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא: לד. וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא. וִיקָרָא דַיְיָ. אִתְמְלֵי יָת מַשְׁכְּנָא: לה. וְלָא יָכֵיל מֹשֶׁה. לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא. אֲרֵי

תולדות אהרן

ורחצו ממנו. זבחים יט כא · ובקרבתם אל. זבחים כב: ולא יכול. יומא ד:

תפסיר הרס״ג

ואלהדייה. כמא אמרה אללה: (ל) ת׳ם צייר אלחוץ׳. בין כ׳בא אלמחצ׳ר ואלמד׳בח. וגעל פיה מאא לאלג׳סל: (לא) פיג׳סל מנה. מוסי והרון ובניה. אידיהם וארגלהם: (לב) פי דכ׳ולהם אלי כ׳בא אלמחצ׳ר. פי דכ׳ולהם אלי אלמד׳בח יג׳סלון. כמא אמר אללה מוסי: (לג) ת׳ם צ׳רב אלצראדק. חואלי אלמסכן ואלמד׳בח. ועלק סתר באבה. ואכמל מוסי גמיע אלצנאעה: (לד) ת׳ם ג׳טא אלג׳מאם כ׳בא אלמחצ׳ר. ונור אללה מלא אלמסכן: (לה) ולם יטיק מוסי. אן ידכ׳ל אלי כ׳בא אלמחצ׳ר.

נוה שלום

(לא) כי ענן ה׳, לאן ג׳מאם מן ענד אללה. כלומר שהענן הזה מיוחד מאת ה׳ בזכותו וזהר אורו.

בעל הטורים

(לג) ולמזבח. ב׳ במסורה למשכן ולמזבח בין האולם ולמזבח רמז למ״ד שמעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה פי׳ למשכן ולמזבח ששכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וגו׳ ויאמרו חוסה ה׳ על עמך ששם היו עומדים ומתפללים: כאשר צוה ה׳ את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מחני נא הרכה להזכירו. והם י״ח פעמים כאשר צוה ה׳ את משה וככל אשר צוה ה׳ את משה כנגדם תקנו י״ח ברכות ואחד כאשר צוה ה׳ כן עשו ותקנו כנגדו ברכת המינים ויש בהם קי״ג תיבות וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה׳ מגן אברהם ברוך אתה ה׳ מחיה המתים ובהם קי״ג תיבות וקי״ג פעמים לב כמומם שצריכין כוונת הלב:

רשב״ם

(לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. בשעת הקמתו: כי שכן עליו הענן. מיד להראות חיבתו של הקב״ה על ישראל אח״כ היה מסתלק הענן מעל האהל ושכן על הארון כדכתיב ונועדתי* שמה ודברתי אתך מבין שני הכרובים. ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו׳ מבין שני הכרובים וידבר אליו. וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי את בית יי. בשעת השלמת הבית היה הקב״ה מקדשו בענן ואח״כ היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים:*

חסלת ספר ואלה שמות מיסוד רבינו שמואל

רש״י

לבור חוץ מאותן שנלטוה אהרן בו ביום שנאמר (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו׳: את העלה. ע עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של פ תמיד כמו שנאמר (שמות כט) ועשרן סלת בלול בשמן וגו׳: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ויקדשון מניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. (ת״כ פ׳ ויקרא) וכתוב א׳ אומר (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע

שפתי חכמים

ביום שמיני למלואים שהתחיל אהרן להקטיר היה משה מקטיר חוץ מאותן שנלטוו לאהרן לבו ביום ואהרן ובניו הקריבו קרבנות שנלטוו לבו ביום: ע לאפוקי עולת אהרן ועולת העם שביום השמיני הקריב אהרן ולא משה כמו שמפורש בפרשת שמיני: פ אע״פ שהרבה מנחות הן מ״מ מדכתיב ואת המנחה סתמא מדבר במנחה של תמיד שאם היה מנחה בפ״ע הי״ל להזכירה בפ״ע כיון שאינה טפילה לשום קרבן אע״כ מיירי במנחת התמיד

עינן גמר מלאכת המשכן

(לד) ויכס הענן וגו׳ וכבוד ה׳ מלא וגו׳. אמר הגס שאין השראת הענן מעכב למשה ליכנס ולדבר כדכר בנא׳ ובבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה. לזה אמר אין הנדון דומה כי אין השראת השכינה בכל מקום

אבן עזרא

את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא. והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד. והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת ממסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו. על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת. ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת. ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו. ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו. ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון. ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהיה לילה בו. ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה. והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם. ולא אמר מחניהם. רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה. כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת. והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

נשלם ספר שמות. תהלה לשוכן במרומות:

נחל קדומים

לה (ו) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן. ס״ת ינון והבן. לקוטים כ״י ור״ת שכן עליו הענן גי׳ שלמה ורמוז בית ג׳ שיבנה ע״י ינון שמ״ר גימ׳ משה וה׳ ברחמיו יאיר עינינו בתורתו תורת חיים:

מסורת הקריאה

במונח, אהל מועד, מלת אהל במקף ומתג באל״ף: (ל) לרחצה, החי״ת בשוא נח: (לב) ירחצו, הטעם בחי״ת: (לג) ויקם, הקו״ף

אור החיים

(לה) ולא יכול משה וגו׳ והגם שאמר הכתוב בפ׳ משפטים ויבא משה בתוך הענן שם היה אחר שקרא אליו י״י נתן בו כח:

רבינו בחיי

והנה הקטורת בכלל שאר הקרבנות והיה בכלל שאר העבודות הכהן הראשון עד יום השמיני של מלואים שנתחנך אהרן בכהונה גדולה ונטל את שלו, וכן מצינו במשה שקראו כהן שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו:

(לד) ויכס הענן את אהל מועד. כן כתיב בהר סיני (שמות כד) ויכס הענן את ההר והיה אהל מועד מכוסה מכל צד בענן. ואמר וכבוד ה׳ מלא את המשכן כי תוך המשכן היה מלא כבוד ה׳ כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן. כי כן כתיב בהר סיני (שם כ) ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. כי שכן עליו הענן יאמר כי מפני ששכן עליו הענן על כן לא היה יכול משה לבא אל אהל

מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד
יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת
הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה
הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃
לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם
וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־
בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃ חזק

ומפטרין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז':

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה. ארט סימן ואליו אלהים לא תקלל: ופרשיותיו אי זה בית אשר תבנו לי סימן. וסדריו כ"ט ולילה ללילה יחוה דעת סימן. ופרקיו מ' תורת אלהיו בלבו סימן: מנין הפתוחות תשע וששים והסתומות חמש ותשעים סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך סימן:

תרגום אונקלוס

שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא. וִיקָרָא דַיְיָ. אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ לו. וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא. נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ לז. וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא. וְלָא נָטְלִין. עַד יוֹם אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ לח. אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא. וְחֵיזוּ אִישָּׁתָא. הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵיהּ. לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃ חזק

תפסיר הרס"ג

ממא סכן עליה אלג'מאם. ונור אללה מלא אלמסכן: (לו) וכאן אלג'מאם אד'א ארתפע ען אלמסכן. ירחל בני אסראיל. אלי גמיע מראחלהם: (לז) ואן לם ירתפע לם ירחלון. אלא יום ירפתע (י"ב ארתפעאה): (לח) לאן ג'מאם מן ענד אללה עלי אלמסכן נהארא. ונארא תכון פיה לילא. בחצ'רה' בני אסראיל פי גמיע מראחלהם:

אור החיים

או יאמר עז"ה ולא יכול משה וגו' והטעם כי שכן עליו הענן ואין מציאות זה כמציאות האמור בפרשת משפטים כי כאן כבוד ה' מלא את המשכן משא"כ הענן שבא בו בהר סיני שם נאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וסמיך ליה ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר פי' מקום שאין שם שוכן כבוד ה' משא"כ במה שלפנינו שהיה כבוד ה' מלא המשכן ולא יכול ליכנס במקום מלא כבודו יתברך:

חסלת ספר שמות

שפתי חכמים

שהיא בכלל עולת התמיד דכתיב את הכבש האחד תעשה בבקר וגו' ועשירית האיפה סלת למנחה וגו': צ דק"ל הא כשנסעו ישראל לא חנה הענן על המשכן אלא כשחנה הענן חנו שם בני ישראל וקרא משמע בכל מסעיהם אף כשנסעו חנה הענן ומתרץ מקום חנייתן וכו' והרי הוא כאלו אמר בכל חנייתם ולא כנוסעיהם ממש שאז לא היה הענן על המשכן:

חסלת פרשת פקודי

רש"י

ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) **לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם.** בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא צ קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי. לפי שממקום החניה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות: **חסלת פרשת פקודי**

ענין גמר מלאכת המשכן

מקום שוה כמדרגה אחת כי שם במדרגתו של משה לא היה רק הפרשה בלבד מה אף עתה כבוד ה' היה מלא במלואו הראוי לו בעלם ואז היה נורא מאד ע"כ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. עד שקראו הקב"ה. כי שם אצל משה באהלו לא היתה באה השכינה לשכון בקביעות. ע"כ לא היה כבודו יתי' במלואו. אבל כשנגמר המשכן ובא השראת השכינה בקביעות ע"כ מלא כבוד ה' את המשכן כבוד ה' בא במלואו ע"כ לא יכול משה לבא פנימה:

(כפי מנהג הספרדים מפטירין ויעש חירם הנמצא בהפטרת ויקהל).

הפטרת פקודי כמנהג האשכנזים במלכים א' סימן ז'

א וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו
אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן
בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ב אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת
אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃
ג וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל
בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ ד וַיָּבֹאוּ

רד"ק

(ג) **מעיר דוד.** כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ד) **וישאו הכהנים את הארון.** אמרו רבותינו ז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וכשברח דוד מפני אבשלום ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדשי הקדשים ושם לא זכרו המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא: (ה) **ארון ה' ואת אהל מועד.** את ארון ה' מציון כמו שאמר ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה: **הכהנים והלוים.** הכהנים הארון והלוים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: (ו) **אל תחת כנפי הכרובים.** שכרובים הכניס בתחלה והכרובים

מסורת הקריאה

הפטרת פקודי

כתוב באליהו רבה סי' תרפ"ה ס"ק כ"ג, וז"ל ראיתי בדרשות מהר"ש סי' ע"ו להפטיר לאלה פקודי שבין פ' שקלים ופ' זכור ויעש חירם וב' פסוקים ותשלם (שהוא מהפטרת פקודי) משום דהוי גמר מלאכה, ולא אמרינן כל ותשלם (היינו כל הפטרת פקודי) ולא ויעש חירום, דא"כ לא אשכחן לה שיאמרו ויעש חירום, אבל ותשלם אפי' דאין אומרים אותה בכאן נמצא שאומרים אותה בסוכות עכ"ל (מי"ט) וכ"כ במהרי"ל, עכ"ל אליהו רבה, רצונו, דבפ' ויקהל אומרים לעולם הפטרת שקלים, וכשהן מחוברים ג"כ מפטירין בהם הפטרת אחד מד' פרשיות, ואם גם לפ' פקודי כשהיא הפסקה יאמרו ותשלם א"כ לא יאמרו לעולם ויעש חירום, ולמה קבעוה לפ' ויקהל, לכן דעתם שיאמרו ויעש חירום לפ' פקודי כשהיא הפסקה, ומה שלא יאמרו לעולם ותשלם ניחא להו בזה דאומרים אותה בסוכות, אבל לדעתי אין ניחא דא"כ למה קבעוה הפטרת

מסורת הקריאה

בסגול: (לח) ענן, מס"ג ד' רפין, ר"ל שהעי"ן בח"פ שהוא שוא נע הנקרא רפי, וסי' א' כי ענן ה', דין, ב' ענן הקטרת (ויקרא ט"ז י"ג) ג' ענן אורו (איוב ל"ז י"ח) ד' ועתר ענן (יחזקאל י"ח י"א) וחד ועגן ה' עליהם (במדבר יו"ד ל"ד): ואש, נמסר עליו ג' בטעמא, זקף גדול, וסי' עין לעיל ס' כ"ד:

רבינו בחיי

מועד כלומר בלא קריאה אבל בקריאה הרי הוא רשאי לבא שם ולא שהקריאה משה משה תהיה לו תיור להכנס בעוד שהכבוד שם אלא שתהיה לו אות שכבר נשתלם שפע אור הכבוד מן המשכן זולתי מן הכרובים ועם זה היה משה רשאי לבא אל המשכן. וכן מצינו בהר סיני (שם כד) ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן וכתיב (שם) ויבא משה בתוך הענן, וזהו שהוצרך לכתוב ויקרא אל משה בסמוך כי הכל דבק ומחובר אע"פ שהספרים נפרדים הכל קשר אחד איש באחיהו ידובקו יתלכדו ולא יתפרדו.

(לח) **כי** ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו. היה ראוי שיאמר הכתוב ענן ביום ואש תהיה בלילה. אלא שבא לרמוז על מדת יום ומדת לילה וידוע כי עצם המלה יום אבל נכפלה המ' כי כן שם מדת רחמים מלה כפולה. ומלת לילה. עצם המלה ליל וה"א האחרונה רמז למדת הדין שעקר ממשלתה בלילה.

כל זקני ישראל וישאו הכהנים את־הארון׃
ה ויעלו את־ארון יהוה ואת־אהל מועד ואת־
כל־כלי הקדש אשר באהל ויעלו אתם הכהנים
והלוים׃ ו והמלך שלמה וכל־עדת ישראל
הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן
ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו מרב׃ ז ויביאו
הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־
דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי
הכרובים׃ ח כי הכרובים פרשים כנפים אל־
מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־בדיו
מלמעלה׃ ט ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים
מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו
שם עד היום הזה׃ י אין בארון רק שני לחות
האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת
יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים׃
יא ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא
את־בית יהוה׃ יב ולא־יכלו הכהנים לעמד
לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית
יהוה׃ יג אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל׃
יד בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים׃
טו ויסב המלך את־פניו ויברך את כל־קהל
ישראל וכל־קהל ישראל עמד׃ טז ויאמר ברוך
יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי
ובידו מלא לאמר׃ יז מן־היום אשר הוצאתי
את־עמי את־ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר
מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם
ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל׃ יח ויהי
עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי
ישראל׃ יט ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר
היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי
היה עם־לבבך׃ כ רק אתה לא תבנה הבית
כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית
לשמי׃ כא ויקם יהוה את־דברו אשר דבר
ואקם תחת דוד אבי ואשב | על־כסא ישראל
כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי
ישראל׃ כב ואשים שם מקום לארון אשר־שם
ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו
אתם מארץ מצרים׃

והכרובים שאלו שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר וכנף כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפרת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחלה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי י' אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהי' עומד כנס כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל נעשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמ"ש בד"ה שאמר לו דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: (י) אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון בנו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה כי לא היו במקום שהיו רגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור: אשר כרת ה'. כמו פת"י די עילויהון כתיבין עשרה פתגמיא קיימא דגזר ה' עם בני ישראל: (יא) בצאת הכהנים. שהניחו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן: (יג) אז אמר שלמה. אז כשראה שכן הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לכבדו וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עלמים וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלים תרגם בערפל בירושלם כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: (יד) לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום שנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה כי באותו הכר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו הם מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: (טו) ויברך. לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא וי"ו ובידו ליתי כנגד האל ית' וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו ויכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י ובגבורתיה קיים ומלת לאמר שב אל בפיו: (יז) ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושלים אלא פי' כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: (כב) ואשים שם מקום לארון. והוא הדביר: לפני מזבח ה'. מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו:

ותשלם לפ' פקודי, אחרי שאין אומרים אותה שמה לעולם: ויותר היה להם לקבוע אותה בין הפטרת דסוכות, והפטרת ויעש חירום הי' להם לקבוע אותה לפרשת פקודי כי שם מקומה כשהיא הפסקה, אבל לא לפ' ויקהל אחרי שאין אומרים אותה שמה לעולם. אין זה מקומה. ועוד הלא גם הפטרת ויעש חירום מפטירין בשבת שניה של חנוכה, וא"כ מאי חזית לאפוקי הפטרת ותשלם ממקומה משום שאומרים אותה בסוכות יותר הי' להם להפקיע הפטרת ויעש חירום משום שאומרים אותה בשבת שניה דחנוכה, כיון שלא קבעוה לפ' ויקהל רק לפ' פקודי, לכן נראה דהאמת יורה דרכו. וכמו שקבעו לנו חז"ל כן הוא. דבמחכ"ת טעו במה שכתבו דלא אשכחן שיאמרו ויעש חירום. כי באמת פעם אמרינן ויעש חירום לפ' ויקהל. כי ראה כל הקביעות מכל השנים ותמצא דבשנים פשוטות לעולם מפטירין בהם א' מד' פרשיות, ובשנים מעוברות בהחמשה הקביעות בח"ה. בש"ג. זכ"ז. זח"ג. גש"ה. ויקהל פרשת שקלים ופקודי הפסקה ובקביעות הש"ג אז הסימן ב"ו. ויקהל ויעש חירום ופקודי שקלים ובקביעות הח"א אז הסימן זט"ו, ומפטירין לפ' ויקהל ויעש חירום ולפ' פקודי הוא שבת ר"ח ושקלים. וא"כ נמצא דאשכחן שבשנה שקביעותה הש"ג תח"א אומרי' ויעש חירום לפ' ויקהל. לכן הדין דבאם פרשת פקודי הפסקה מפטירין בה ותשלם, כמו שקבעוה שם. דאם לא כן לא יאמרו אותה לעולם. וכשהרציתי הדברים לפני מו"ר הרב הגאון הגדול האמתי ר' יהושע יהודא ליב נ"י בעוד שהי' אב"ד בק"ק שקלאוו. אמר פירכא גדולה היא ואמרתי זאת גם לפני הגאון מוהר"ר יהושע הלוי איש הורוויץ נ"י משקלאוו ואמר ג"כ שדבר פשוט הוא אצלו. וצוה כן בבהמ"ד שהוא מתפלל שם להפטיר ותשלם לפ' פקודי כשהיתה הפסקה:

ח (א) אז, נמסר עליו כולהון קמצין, ר"ל מלת אז האל"ף בקמץ בכל התנ"ך: (ג) וישאו, כל ישאו וישאו חשאי תשאו השי"ן רפה: (ד) באהל, הבי"ת בקמץ, ונמסר ו' קמץ, עי' בפ' חקת י"ט י"ד: (ה) ימנו. מלרע: (ו) הכהנים. הנגינה בגר"ן: (ח) ויארכו. הנגינה ברי"ש: ויהיו המונח ביו"ד: (טו) דבר. הבי"ת בסגול, עפ"י המסרה כל דבר בסגול בר מן אתנחתא וסוף פסוק שהם בצירי ואחר בזרקא סגול ביהושע י"ד יו"ד שהוא בצירי: (טז) ממצרים. הנגינה ברי"ש: (יח) יען. באזלא גרש. ובכ"י ישן ברביע: (יט) אתה. מלרע: (כ) תחת. הנגינה בתי"ו:

דיני ברכות ההפטרה

אלו סימנים שאין קטן עולה למפטיר. כ״פ. ויוה״כ. תענית ציבור שחרית ומנחה. שבת שובה. ז׳ דפסח. ח׳ דשבועות. ד׳ פרשיות. רק אסרים לוכך מפני דרכי שלום יכולין לקרותו בס׳ שקלים ופ׳ החודש: כהן ולוי יכולין לעלות למפטיר. אבל אז יא״ל נשלום שאחריו יש לו קדימה למפטיר: מותר להפסיק אפילו באמצע פרקים דק״ש בכדי לענות ברכו וביהל״ו (ואמנים דברכות התורה וברכות ההפטרה): אסור לדבר בעת אמירת ההפטרה וברכותיה כמו בקריאת ס״ת:

כל הצבור מחויב לומר ההפטרה בלחש ועפ״ש יהיו י׳ סמוך להמפטיר שיוכלו לשמוע ממנו ויאמרו אחריו בלחש ולא ישהו ההמון באמירת ההפטרה אחר שסיים המפטיר ומתחיל לומר הברכות: מי שרוצה להשלים מאה ברכות בשמיעת ברכות המפטיר משום דשומע כעונה מחויב לשמוע כל הברכות מתחלה ועד סוף ויענה אמן ע״כ ברכה אבל לא יענה ב״ה וב״ש משום דהוה אלא כמפסיק באמצע ברכה ומשנה ממטבע חכמים: אם היו י׳ בשעה שהתחיל הברכה האחרונה ויצאו מקצתן יוכל לסיים ההפטרה עם הברכות שלאחריה: בנוסח סיום הברכה נאמן ורחמן אתה. נכון שלא לומר ורחמן בכדי שיהי׳ סמוך לחתימה מעין החתימה. אך מי שאומר אין מזניחין אותו. בנוסח שלא יכבה ויש״ג שלא תכבה אין בזה הקפדה כלל: כששני סדרות מחוברין יקרא המפטיר הב׳ חוץ מפלגת אחרי וקדושים ופ׳ נצבים וילך: אין המפטיר רשאי להתחיל הברכה עד שיגלול הגולל הס״ת: אין להתחיל הברכה עד שיראה מקום התחלת ההפטרה ואין לסלק ההפטרה מלפניו עד שיסיים כל הברכות שלאחריה כדי שיראה על מה הוא מברך:

ברכות ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחרי קריאת ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא־וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק: שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יְרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

כללים בדברי רש״י ז״ל

שמורה בכל טוב וערוכה.
לקוחים מדברי המפרשים.
זה אומר ככה. וזה אומר ככה:

(א) כל מקום שפירש רש״י כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי. פי׳ שאין הפשט כמו העברי:

(ב) ואונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

(ג) המתרגם. בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

(ד) ותרגומו. אז מביא רש״י ראיה לפירושו שכן הוא:

(ה) וכשהוא כותב התרגום. כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום. אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום. כגון שחלתיה הוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

(ו) וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלש״ן:

(ז) וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון דפריצו בארץ וניפוש בארעא ופריט עבר והתרגום מהפכו להבא. או נקבה שכרך. תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו״ן שמושי: